KLETVA
I & II
DIO

August Šenoa

I

Nekoga popodneva javi zvono Svetoga Marka da je počela večernica.

Bila je dakle upravo dospjela četvrta ura. Od pameti ne bje večernica u Zagrebu prije ili kašnje počela nego upravo u četiri ure. Uto prosu se jato živih dječaka poput divlje vrapčadi iz stana gričkog školnika u Mletačkoj ulici. Otev se šibi nemilog pedagoga, dizahu dječaci, kriješteći, svoje kuštrave glavice. Svaki oćuti što vrijedi slobodica, a osobito danas, u bujnu zelenilu pod vedrim nebom, jer valja znati da je bilo upravo Margaretinje godine 1382. Hitro uminuše dječaci ispred oka školskog tirana, meštra Jakoba Kuzmića, kako ga kronika zove.

Daleko slovijaše meštar Jakob.

U gradu poznavaše ga svaka duša, a djeca su ga se plašila kao vrag tamjana. Tu slavu ne steče si dakako velikom učenosti svojom. Umio je doduše čitati, pače i pisati, a i sve latinske litanije pri prohodu i pogrebu znao je kako-tako napamet. Pisanje po papiru ili koži bijaše dakako njegovim krupnim rukama poteško, zato je i volio dječici ogromna pismena štapićem crtali u blatu ili pijesku svojega dvorišta. Slovio je poglavito sa svoje ljute šibe koja je nemilice padala na leđa gričke djece, pače i na sinčića gradskoga suca. Kuzmić bijaše nekad vojnikom, pak budne školnikom, batine i šibe nije mogao zaboraviti. Ta to pristaje dobro i uz školsiku meštriju. Grički građani nisu mu toga pisali u grijeh. U ono blaženo doba nije se toliko marilo za učenost, veoma skupu, jer je jedna pisana knjiga tri puta više stajala negoli godišnja plaća gradskoga suca. I dobro je šibati dijete, istjerat ćeš mu zle navade. Zla se krv pripitomi, čovjek priuči se pod šibom redu. Grički oci slahu svoje muške potomke — ta ženskim nije trebalo nego kuhača — Jakobu Kuzmiću onako od navade. Grad je od sramote plaćao školnika, a plaćeni pedagog mora imati kakva-takva posla. Meštar Kuzmić zamahnuo bi istinabog kadšto preko mjere. Jednom se zbi te je nježnog jedinca Jakoba voščara iz Srednje ulice isprebijao na mrtvo ime, i dijete malda nije poginulo. Zato pozva veliko vijeće Gričkih gorica meštra Kuzmića preda se te mu najavi da će mu se otkrojiti sud čim izvjesno bude hoće li voščarev sinak ostati ili umrijeti, no donle da ne smije školmik po ulici nositi ni noža ni batine. Na sreću ozdravi dijete, a školnik morade gradskomu sucu platiti samo tri marke banova novca, k tomu ga sudac opomenu neka ubuduće ne dijeli toli živo svoj brezovi blagoslov, jer bi moglo od toga zla gore biti. Kuzmić zahvali se doduše na tom lijepom nauku, ali u duši reče: — Ne marite vi, ne marim ni ja, nek divljake rastu po volji. Bilo po vašem, vi gradski mudrijani, samo da mi je plaćica. Eh! Eh! Pa je l' čudo da obnoć po gradskim ulicama gospodare razbojnici!

Tako umovaše dobri meštar Jakob, odlučiv tvrdo da će se ubuduće više brinut za svoje grlo negoli za ludu pamet gričke djece. Mnogo, kako rekoh, nije umio, ali pred manjim građanima, osobito mesarima, i pred kućanima iz podgrađa znao je krupno prodavati svoju sitnu mudrost da bi svi zinuli. — To je tako, a ono onako, a drukčije to ne može biti — znao bi im Kuzmić doviknuti pri čaši vina — to je tako, jer... hm... vam ja to velim. — I zbilja povjeravaše svi. Ta ne mora li školnik znati više od ostaloga svijeta? Kuzmić bijaše velik prijatelj novica, gladan i žedan slušao bi priču o svijetu i što po svijetu biva. Ali je u ono doba muka bila saznati što ljudi po svijetu rade. Učenost ne pada kao snijeg u kuću niti se sisa iz maloga prsta, a dobri meštar Kuzmić imao je u svojoj kući samo knjižicu od nekoliko kožnatih listića na kojima bijahu upisana pismena i brojke i molitva gospodnja. To su starine, a nisu novine. No kako svaki čovjek u nevolji nalazi pomoći, tako je nađe i glasoviti, strahoviti školnik Gričkih gorica.

Bijahu to dvije žive knjige, najprije veleizborni Giuseppe Gialimello, gradski ljekarnik, i čuveni Giacomo Cavagnoli, vrač ili, kako se je sam pisao, medicus oppidi de Grech.

Oba ova vrijedna muža bijahu ponajotmjenije glave talijanskih ili, ikako se je govorilo, »vlaških« naseljenika na brdu Griču, kojih je toliko bilo u starom Zagrebu da su imali u gradskom vijeću osobitu kuriju, ko god i Hrvati, Nijemci i Ugri. Gialimello, rodom Firentinac, bješe se pred deset godina naselio u Zagrebu, te posta i prisežnik »vlaškog zbora«, dočim je Cavagnoli doputovao bio pet godina kašnje iz Furlanske da se brine za zdravlje zagrebačkih građana. Premda taj vrijedni Eskulapov sin nije vidio medicinske škole padovanske, opet je njegova vještina nadaleko slovila, te su ne samo građani — koji su se ionako većim dijelom na domaću sami vračili ili bi liječnika samo k umirućemu bolesniku pozvali — već i duhovna gospoda, a i velikaši, dolazeći u Zagreb, poznavali njegova »vomitiva«, purgancije i pijavice, jer to bijahu tri glavna lijeka »vrača Jakoba«, kako mu je svijet govorio. Zaonda nije bilo velike razlike među liječnicima i ljekarnicima. Jedan je drugomu kvario zanat, liječnik kuhao je i lijekova, ljekarnik i liječio ljude. Začudo ne bijaše zavisti ni zavade među Cavagnolijem i Gialimellom. Obojica prijateljevahu složno ne samo zbog istoga porijekla, već jer izim njih u gradu niti je bilo liječnika ni ljekarnika, te je sve zdravlje građana stajalo u njihovim rukama. Bilo je dakle i po Furlana i po Firentinca velekorisno da među sobom od neukog svijeta kriju tajne svoje umjetnosti i znanosti. K tomu bijahu obojica ne samo pismeni ljudi već i ponešto vješti latinskomu govoru, ter dopisivahu s rođacima u svojoj domovini, po čemu su u gradu najviše novica znali, a to im je dakako ugled među građanima Gričkih gorica povećavalo. Nije dakle čudo da je i školnik Jakob Kuzmić, smatrajući se bar po imenu svoga zanata učenim čovjekom, radio dovinuti se toj »vlaškoj« dvojici. To mu i pođe sretno za rukom. Liječnik i ljekarnik primiše ga u svoje prijateljstvo, te postaše izvorom njegova znanja. Taj trolistak, to jest vrač, apotekar i školnik, bijahu naoko jezgra učenosti svega grada, kad odbiješ popa Svetoga Marka i gradskoga notara.

Baciv svoju knjižicu na policu i zadjenuv brezovu šibu za gredu tavanice, dignu se školnik da pohodi prijatelja ljekarnika. Polagano, omjerenim korakom stupao je Mletačkom ulicom. Jakob Kuzmić bijaše malešan, odebeo čovjek, kratkih ruku i nogu. Šiljasta mu glava nije imala vrata, a i vrlo

malo crne kose; oko je u njega stajalo do oka, gotovo si mislio da ima nad dugim krupnim nosom samo jednu obrvu koja je jednako tekla s debelim brkovima.

Školnik imao je na sebi dug zobun od modra sukna kordovanskog, dosta izlizan i na laktovima zakrpan, valjda poklon oca kojega đaka.

Vrlo mrljave hlače pokrivahu mu debele krakove i stegna, a šiljaste crne cipele, dosta ispucane, njegove plantave noge. Na glavi imao je kapu od crna sukna, a oko omašnog stasa uzan pojas od surove kože, o kojem je visio bodež od pol lakta po prilici.

Nije školmik to ubojito oružje uza se nosio od prijašnje navike ili za ures, već upravo od potrebe.

Vremena bijahu zla, burna, ne jedanput tekla je po ulicama grada krv od razbojske ruke, što je velikom vijeću Gričkih gorica mnogo brige zadavalo.

Još godine 1356. izdade zato općina zakon da nijedan negradanin ne smije hodati po ulicama grada kad uvečer odzvoni malo zvonce Lotrščak na gradskoj vijećnici, jer će po treći put zatečen platiti deset maraka banova novca ili će po gradskom »oružniku« biti bičem istjeran iz grada.

Kao svi građani, nosaše i školnik uza se bodež od straha razbojskoga, jer bi dobri Jakob Kuzmić od zveke vrčeva u krčmi kraj Kamenih vrata često prečuo zvonce Lotrščak.

Školnik zakrenu sad u Blatnu ulicu i dođe do blizu malenih Novih vrata, za kojima se je protezala Popovska ulica, tj. zemljište kaptola zagrebačkoga. Tik do vrata, utisnuta u kut, stajaše zidana razizemna kuća, na pročelju išarana crvenim cvijećem, a nad kućnim vratima bijahu ubilježene riječi Gloria tibi, domine. Zdesna od vrata ulazilo se od ulice u malen dućančić sa staklenim tablama, koje su za ono doba bile u Zagrebu vrlo rijetke. Te table bijahu zalijepljene čudnovatim slikama. Na jednoj budio je spasitelj mrtvaca, na drugoj hranila je poganska božica Higijeja iz zdjelice zmiju, a na trećoj vadio je gospodin u crnom talaru jadniku zube. To bijaše gradska apoteka, gdje je gospodar Giuseppe Gialimellio vario, miješao i mazao.

Maleni mu štacunčić, uopće čađav, bijaše ujedno i njegova kuhinja. U kutu mogao si vidjeti presvođeno otvoreno ognjište, gdje je po čitav dan vatra plamtjela.

S tavanica štacuna visijahu snopići prašna bilja, na policama stajahu šareni lončići i veliki i mali, a uz njih ležaše ogromna knjižurina. Vrh toga ne bijaše ništa u sobi van prost stol i tri-četiri stolčića. Gospodar Gialimello, čovjek visok, suh, blijed, crnokos i dugobrad, odjeven u crnu dugu haljinu, stajaše upravo kod ognjišta, te je malim mijehom pirio vatru nad kojom je visio kotlić. Kad se ujedanput vrata otvoriše i u dućan stupi školnik Jakob Kuzmić.

— Hvaljen Isus i Marija! — pozdravi školnik.

— Bon giorno, carissimo! — kimnu apotekar, pa je pirio dalje. — Sjedni, sjedni, školniče. Kako, kako! E, dobro! Pa šta u gradu nova, da čujemo!

— Ti mene pitaš, gospodaru Giuseppe! A otkle bi ja, kukavni školnički miš, doznao novica? Ja od svoje klupe i brezove šibe nikamo dalje. Sjedim u svojoj komorici kao međed u gajbi, vičem nevaljaloj dječurliji A, B, C, pa onda C, B, A, i tučem svojom šibom i nadesno i nalijevo. To ti je život! Pasji život!

— Quem dii odere, paedagogum jecere! — nasmija se Talijan ujedljivo.

— Šta će to reći? — zapita školnik — toga još nisam čuo u litaniji.

— Da, da, meštre Jakobe — odvrati ljekarnik smiješeći se — ti samo u crkvi Sv. Marka umiješ latinski. To će reći, dragi meštre, vašim jezikom: Na koga je Bog zamrzio, toga je poškolničio.

— Istina je, gospodaru Gialimello, vidi ti se da si učen čovjek. Za svaku škuljicu ima tvoj jezik krpicu. A šta to variš?

— Purganciju, dragi meštre. Danas ti je bio kvaterni objed postolarskoga ceha, pak se cehovski dekan Toma Štabel tako najeo da je pao kao bez svijesti i posve pomodrio.

— Ah! Ah! — nasmija se školnik — ti tuđinci strašno jedu kad dođu u našu zemlju, kanda kod kuće nisu od zipke ni korice ogrizli.

— A vi Hrvati, dragi meštre, previše pijete, vi ste sama gospoda, pa nemate ništa.

— Čuješ ti, vražji Vlaše, jesmo li mi krivi da nam je Bog dao toliko vina?

— Ne srdi se, meštre! Dobro je vaše vino. i meni je drago, ali ja imam i boljega.

— Ah — cmoknu školnik — kakva je to kapljica?

— Iz Italije, dragi meštre, iz Italije! Dopremili su mi jučer dva tovara kojekakve ljekarije na konjima preko Senja, a k tomu dva barila vina. Zovu ga Lacrymae Christi, to jest »Suze Kristove«.

— Za te suze još nisam čuo.

— Jer si poganin. Čekaj, okusit ćeš ih. Pozvao sam gradskoga notara Tomu i našeg prijatelja Cavagnolija, pa ćeš uz vince čuti čudnih novina.

Skolnikove obrve naježile se čudnovato od radosti, jer ga je čekao dvojaki užitak. Vrijedni ljekarnik posla dekanu Tomi Štabelu silnu bocu purgancije, a zatim ugasi vatru na ognjištu. Doskora priđe i vrač s gradskim notarom. Gialimello zaključa iznutra vrata i povede svoje goste u neveliku komoricu za štacunom, zakutak dosta skroman, u kojem stajahu stol, dvije klupe, postelja, nekoliko knjiga, dva morska raka, nadjevena zmija i uljenica. To bijaše stan ljekarnika. Gospodar

i gosti sjedoše za stol, a zadnji među njima notar Toma, okrupna, prosjeđa ljudina, sva u crno obučena i ozbiljna, a k tomu dosta razborita. Gialimello stavi pred goste ovelik zemljen vrč i reče:

— Signori, pijte dok te kapljice ima, takva šta ne pije se ni na svaki Božić.

Vrč je išao od ustiju do ustiju, jedan za drugim posrknu ljudski, a na licu svakoga gosta mogao si opaziti da je duša te zemljene posudice vrlo žarka i slatka. Školniku sinuse oči čudno kad mu se jezik dotaknu slatkoga napitka, i teškom mukom mogao je vrč skinut s ustiju, pače i samo ozbiljno lice gradskoga bilježnika Tome razvedri se prijazno kad mu »Suze Kristove« počeše grijati dušu. Gospodar Gialimello gledao je nagnute glave smiješeći se, kakva čudesa čine »Kristove suze«, dočim je debeli Furlan Cavagnoli pucao jezikom i rukom otirao usta.

— No, šta velite? — nasmjehnu se lukavo gospodar.

— Tu se ne veli ništa, već se pije! — kimnu školnik, skupiv usnice, te mu se brci naježiše.

— Bog i duša! Zlatna kapljica i zlata vrijedna! — potvrdi Toma vedra lica.

— Songue di Dio! — lupi furlanski vrač šakom po stolu

— gotovo je grehota de se to pije. Jedna kap toga dragocjenog napitka vrijedi više nego cijela tvoja apoteka, šor Giuseppe.

»Suze Kristove«, tekući brzo u grlo ljekarnikovih gosti, preobraziše zamalo cijelo društvo. Oči planuše vrijednim glavama, srce otvori im se pa se i jezik razveza, i zamalo bilo je silne buke u komorici šor Giuseppa.

— Per Dio! šor notajo! — viknu napokon ljekarnik u toj graji — je l' to medicina, šta?

— Ma rekao ti je vrač da kapljica više vrijedi negoli cijela tvoja apoteka — nasmjehnu se Toma ozbiljno.

— Ali čuj! — nastavi ljekarnik — milo za drago! Do ut des, dam da daš, stara je učena riječ. Zar ste amo došli, mili gosti, da samo pijete? Uz dobru kapljicu pristaje i pametna riječ, navlas među učenim glavama, šta je novica po slavnom našem gradu? Danas sam toliko vario i miješao da nisam mogao ni koraknuti pred vrata.

— Si, si! — potvrdi vrač — ljetošnja zimnica vrijedna je zlata.

— Hvala lijepa na tom blagoslovu — izmrmlja školnik

— mene je cijelog prošlog mjeseca tresla.

— E, pak, per Dio, nisam li te ja izliječio? — dignu vrač ponosito svoj nos.

— A da — mahnu školnik — nije mi pomogao tvoj purgatorium, već se napih pošteno crna vina, i groznica me ostavi.

Vrač stisnu s ljutine debele usne i razvali velike oči, a Toma, spaziv da bi ozbiljne svađe biti moglo, progovori brzo:

— Šta ima novica u gradu, pitate me? Bome malo, a dobra nimalo. Ljudi sve se nadaju da će bolja vremena doći, a od dana do dana je gore u svijetu, pa i u gradu.

— Da, da — potvrdi tugaljivo školnik, posegnuv za vrčem — ako ta nevolja potraje dalje, još ćemo, opčuvaj nas Bog, doživjeti sudnji dan, dragi prijatelji moji. Srce je dandanas svim ljudima toliko otvrdnulo da ga se ne prima nikakav mudar nauk.

— Muč, henedetto — otresnu se vrač — ne sjedimo mi tu da tvoje školnieke prodike slušamo. Govori ti, šor Tomaso.

Školnik ne odvrati na taj uvredljivi usklik vrača ni riječi, bilježniku pako godilo je veoma da se njegova riječ u tom učenom društvu ponajviše štuje. Raširiv nosnice i uzvinuv obrve, prođe rukom preko širokog lica, te prihvati svečano.

— Hm! Da, da! Item hodie imali smo opet velevažne eksekucije. Tu je neki Martin Božić, Gričkih gorica sin, zapamtite si to. Dobio je po ocu, pokojnom Grgi Božiću, strelaru, slobodnu građansku kuću kod Mesničkih vrata. To valjda znate?

— Znamo! — potvrdi školnik.

— Item! Kako zdravo drvo može roditi pušljivu jabuku, tako je i poštenjaka Grge sin, to jest Martin, lopov koji nikada ne čuje zvonca Lotrščaka. Kad mu otac umre, nije kovao strelica, nego praznio vrčeve. To znate?

— Znamo!

— Item, došla je na njega vragova sila. Nije se oženio, zato mu je svaka žena bila draga. Pak udri, Martine, da je sve zvonilo. Ta imao je kuću. Na tu je uzeo sto maraka banova novca od Nikole Cigana, mesara. I to je otišlo po grlu k vragu, a kad moj Martin nije mogao na rok vrnuti duga, dosudi grad Nikoli Ciganu Martinovu kuću. Sad je njegova. To znate. Bene. Odonda zlo po Martina, ruke mu otvrdnule za posao, grlo svejednako žedno, a u mošnji ni »banova križanca«. Tko nema, a hoće da ima, taj grabi. Ni Martin nije drugačije radio. Vidjeli ga »oružnici« često i poslije zvonca po noći hodajući, ali gradsko je dijete, pak mu ne možeš ništa. Tad ga ponese bijes prošlog mjeseca u kuću Ahacija, sina pokojnoga Mikića bana, kod Dveraca. Nesreća ukrade pas, šubu i cipele nanovo potplaćene. Nego nije toga plijena iznio pred kuću, jer su ga sluge spazili, svezali i na vijećnicu dotjerali. I jer Martin nije mogao dobaviti dvanaest svjedoka da za

njega kod oltara svetoga Križa u Svetom Marku prisegnu i Martina opravdaju, zato mu je dalo veliko vijeće danas odrezati oba uha, oružnik ga je bičem istjerao iz grada, i ako se povrati, objesit ćemo ga.

— A! si! si! — klimaše vrač glavom — vidio sam to na Markovu trgu. Zlotvor je letio kao lud, pritiskujući dlanove na krvave uši, pak je zavijao ko pas kako mu je oružnik, idući za njim, krstio leđa. Šteta da taj vaš oružnik nije školnik.

— Šta? — kriknu Jakob Kuzmić, skočiv na noge i lupiv dlanom u stol. — Još mi se rugaš, vraču! Pazi se! Pa onda velite da ne valja djecu šibati? Da je stari strelar pošteno šibao Martina, ne bi mu danas bili odrezali uši.

— Eh! da, benedetto — nasmija se Cavagnoli glasno da mu se je podbradak tresao — taj paedagogus misli da sav svijet stoji na njegovoj šibi.

— Kamo ste protjerali Martina? — upita Gialimello bilježnika.

— Eh, preko Pisanoga mosta na kaptolsku zemlju. Nek si ga imaju Kaptolci, toga finoga ptića.

— Pazi se, šor notajo — reče Fiorentinac ozbiljno — strelarov sin velik je lopov da mu para nema. Znam ga. Zavukao se preko potoka na kaptolsku stranu, a odanle će vrebati da učini gradu kakvo zlo. Ti znaš kakva su vremena. Kaptolski ga purgarski sudac, koji mrzi na nas Gričane, sigurno otjerati neće, a ovce valja čuvati kad je vuk blizu.

— Eh, ne brini se ti — ođsmjehnu se Toma — rekao sam ja oružnicima gradskim da oštro paze na trag toga pseta, i ako dođe u njihove šake, na prvoj će grani prenoćiti. S te strane ne bojim se, ali moglo bi drugoga biti zla.

— Kakva zla? — upita Gialimello.

— Kaptolski desetinari dođoše sa čovjekom banovcem desetinati žito po gradskom zemljištu. Vi znate da je svake godine kod desetinanja krvi, da i s ove i s one strane potoka padne pokoja glava. Bojim se da će toga i sad biti. Naši kmetovi u Novoj vesi kod Save zagrozili se da će se dići na desetinare, jer da im rovaš nije prav.

— Ma, per Dio — reče vrač — kakvi ste vi ljudi u ovoj zemlji? Kakav je to kod vas red? Dosta sam već vremena u ovom gradu, ali mi vaše pravice i parnice ne idu u glavu. Kako je to da kaptolski desetinar hoda ovuda, zašto pobire kaptolski mitničar gradsko mito? Kaptol viče da je to njegovo pravo, a vi građani opet da je vaše, a pri tom si razbijate glave.

— Hm! — izmuca školnik, stisnuv oči — moj dragi Talijane! O toj pravici već se razbila mnoga glava, kudikamo pametnija od tebe, ali još je voda mutna, i ne zna se čiji je kraj jači. Da, da! Pravica nije prasica. Vidiš, ja sam gričko dijete, vidio sam na svoje oči radi toga mnogo kvara i pohara, a još više su mi moji stari pripovijedali, ali da me pitaš i sad za sve te artikule i privilegije, radi kojih se mi Gričani sa Kaptolcima tamo preko potoka tučemo, Bog i duša, ni ja ne bih ti znao pametno odgovoriti, a ja sam školnik, scholosticus, gospodine vraču, dakle ne mogu biti luda glava.

— Dakako! — nakašlja se Cavagnoli.

— Rugaj se ti, rugaj! Vraču! Šta ti znaš! Jedva si zatakao prste svoje u plemeniti ovaj varoš, i već vičeš. To je tako, a ovo je onako bilo. Bože! Kad se sjetim one strašne noći. Bilo je pred šest godina, mislim, jelte, notaru Tomo?

— Prije sedam — popravi ga Tomo važno.

— Pravo, pravo si rekao, prije sedam, na Petrovo i Pavlovo je bilo. Sjedili smo mirno skupa u krčmi, pokojni orguljaš Nikola, Kušec zlatar i ja. Već je bio mrak, a vani puhao je strašan vjetar da se kuća zibala. Najedanput, kad smo onako lijepo u govoru bili i složno pili, čula se na ulici vika. »Pomozite! Gori! Gori!« Kako me je pograbilo za srce, zaboravim vino i skočim bez kape napolje. Oružnici lupaju na vrata, ljudi lete, misliš, vjetar ih nosi, a zvonce veli: Cin! Cin! Cin! »Gori!! Gdje gori?« U Postolarskoj vesi. »Čija kuća?« Tomina, Hermanova, Adolarova, i cijela Postolarska ves od Pisanoga mosta do zdenca Manduševca. Svi smo poletjeli tamo, misliš, vile nas nose. Bože pomozi! To vam je bilo viđenje da ti se koža naježi i duša u utrobi prevrne. Kuća do kuće, baklja do baklje! Gori, Bože mili, kao da sve repatice s neba popadaše. Sve kućarice, gdje postolari Nijemci do potoka stanuju, bile drvene, bile suhe, kao tesana luč. To je praskalo, vrcalo, pucalo, da sam sve oči stiskao. Nu, Bože pomiluj, sudnji dan. Vjetar je fućkao kao da se vragovi smiju, iskrice su skakale od krova do krova kao paklena djeca. A da ste čuli žene kako cvile, djecu kako kriče, muževe kako kunu, da ste vidjeli kako se plamen žari u potoku kao da živa vatra teče, Bog i duša, bili biste zaboravili »očenaš« kao god i ja.

— Istina, bilo je strašno! — potvrdi Tomo.

— A šta je bilo? Zašto? — upita radoznalo vrač dignuv se na oba lakta.

— Šta! — viknu školnik — sve radi pravice. Neka vam je znano da od starine zakon stoji, kako kaptolska pisma pod kraljevskim pečatom vele, da svaki majstorski čovjek koji rukom radi mora kaptolu daću dati, pet banovica o Vazmu,

pet o Kraljevu, a pet o Božiću. Kako je, tako je, teško je, ali zakon je. Hrvati su dali sve do obula, ali postolar Herman, Nijemac, nešto se mrsko gledao s kaptolskim računarom, jer su obojica prosili jednu djevojku... taj postolar Herman potkurio je sve svoje zemljake Nijemce, vas postolarski ceh, nek živ ne plati svojih dinara. Pa kad je Vazam minuo, i Trojaci minuli, pak došlo Petrovo, koraknu podvečer kaptolski računar s rovašem u Hermanovu kuću da dade svojih pet banskih. Ali Herman ne da, već udri u dlane da zove druge postolare, pak će na računara: »Kugo, dam ti ja i petnaest vrućih na tvoj rovaš«, i udri računara šilom u prsa. To su banovci vidjeli koji s računom pod bakljama dođoše. Jedan viknu: »Užgi smolkovića«, drugi tisnu baklju pod krov, i tako je prasnuo cijeli kraj, a ujutro nisi vidio nego prah i pepeo.

— Sve otišlo radi pet pušljivih dinara, oprosti nam, Bože!

— Santa Maria del Carmine! — lupi vrač šakom u sto! — zar niste imali šaka? Pak tres, pak kres po njima!

— Lako je tebi junačiti se pri punom vrču, vraču — zakrči mu Tomo riječ — ali teško je nama bilo kad smo naletjeli u burnoj noći goloruci kao jato vrana na oštre strelice, jer nije samo vatra harala. Kaptolci su znali za postolarsku bunu, te su svoje »kunovnjake« i slobodnjake postavili s napetim tetivama na drugom kraju potoka Cirkvenika, pak je to daždom zujilo i hujilo, da je mnoga gricka glava ostala krvava.

— Eto! Eto! — kriknu školnik srknuv snova iz vrča — vidite da je istina. Tomi ćete bar vjerovati, taj zna naše pravice. Pismen je čovjek i notar.

— Ma, ma ja bi... — razjari se Cavagnoli dignuv obje pesti, a debelo sjajno lice zažari mu se živim ognjem.

— Taci, šor Giacomo! — mahnu mu Gialimello koji je sve pričanje školnikovo mirno slušao bio. — Taci, benedetto! Vraga bi ti učinio. Jezikom bubnjaš, da. Ali čuo sam i ja za to, vidio sam Postolarsku ves pod pepelom. Takva je to navada ovdje. Ima toga i u nas preko mora. Nu, meštre Tomaso, vidiš, ti si samo »Šćavun«, ovdješnji sin, ali vrijediš puncatu knjigu, jer imaš sve naše sloboštine u glavi. Ja sam prisežnik »vlaške kurije« u gričkom vijeću, ali ne vidim pravo pravica, čija li krivica. Reci nam ti, mudra glavo, okrenuše prema gradskomu notaru koji poštovanu ozbiljno spusti na prsa, kanda mu je preteška od mudrosti.

Za časak istaknu donju ispod gornje usnice, pak će svečano:

— Mudar je Bog, a ljudi su ludi, to si zapisi za uho, meštre Gialimello. Bog zna što je pravo, što li krivo, ljudi okreću dlanove sad ovako, sad onako, a prava vaga spoznat će se istom na zadnjem sudu. Za pravice me naše pitate, za krvavu starinu? Dobro. Sve ću vam reći. Mnogo sam prekopao pisanih koža, mnogo ogledao kraljevskih pečata, i pod mojim ključem stoji »zlatna sloboda« naša, naš štit, naša obrana. Reći ću vam sve što sam našao u starom pismu, što mi je pričao otac i djed. Bilo je vrijeme, treća evo teče stotina godina, a na ovom našem brdu Griču, gdje sada za zidom sigurno stojimo i prijateljski za vinom sjedimo, nije bilo tih tvrdih zidina što nas sada brane, niti je bilo kuća, a u njima slobodnih građana kao što smo mi. Gusta se po svom vrhu sterala šuma, puna srna, jelena i međeda i drugih zvijeri letećih i gamzećih. Samo sred čistine šumske na onom mjestu, gdje je dandanas Markov trg, stajala je mala šumska crkvica, to vam je sada naša župna crkva Svetoga Marka, a i ondje gdje se kod Dveraca vidi u savsku ravnicu, baš na mjestu gdje je blažene pameti kralj Karlo Roberto dao podignuti kraljevsku palaču, stajao je malen dvorac s kulom kao kakva stražarnica na visoku brdu. Tu stanovaše Andrija od kraljevskog plemena, poslije sam kralj, a bio je vojvoda po cijeloj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, od Vukovara sve dalje do mora. Ništa nije vojvodi bilo milije nego loviti lov. Više je on mario za srne i jelene negoli za sud i vladanje. Oko njega bilo je i druge gospode, bilo družbe i služinčadi, i stoga pade hrast za hrastom na okrajku Griča, a mjesto šumskoga drveća izmkoše drvene kolibe, sve do one šumske crkvice, pak je i postalo selo. Došli i kramari, Talijani rukotvornici Hrvati i Nijemci, sve je bilo kuća i ljudi više, sve drveća i zvijeri manje, pa je postalo trgovište, koje je imalo svoga starješinu, a vojvoda morao je ići dalje u goru loviti lov, jer je po staroj šumi već brazdio plug, kopala motika.

To vam je u svojoj zipki bio naš slobodni plemeniti varoš na Gričkih goricah. Već kad se je pisala po gospodinu Isusu godina 1201, znadu pisma za to mjesto. Eto tako smo postali, najprije jaje, poslije pile, pak će taj naš slavni grad, ako Bog da, jednoć biti pijevac oštrokljun, stojeći na brdu i stražeći stražu u kraljevini. Dolje, ondje preko potoka Cirkvenika u Zagrebu, nije bilo divlje kao kod nas, jer da znate, biskup i kaptolska gospoda stariji su od nas, gričkih građana, bar za sto dvadeset godina. Dok je kod nas još iza hrašća virio slamni krov, već se je dizala dolje velika crkva i biskupov dvor, velika zidana kuća, gdje su zajedno stanovali popovi kanonici, a pred kućom njihovom velik ribnjak pun šćuka, krapova i šarana, da imaju ribe na zapovijedane poste. Tu je crkvu načinio ugarski kralj Lacko kad navali s vojskom u ovu našu Slavoniju, pak htio pod sebe vrći sve što je nekad spadalo pod naše kralje Hrvate i pod naše bane. Još je bilo od crkve dalje selo Vlaška ulica, gdje su tvoji zemljaci, meštre Gialimello, imali štacune pune robe. I mnogo su gospoda popovi dobili pravica, mnogo zemlje od starih kraljeva, što imaju sve pod pečatom na pismu zapisano. I bio vam je zakon takav da smiju od svega što zemlja rodi pobrati od kmetskih glava, ma kojega gospodara, za crkvu deseti dio, još su smjeli pobirati daću »filjaršćinu« na svojem vladanju, a i na gradskoj zemlji, od sve robe što se trži, i drugu daću, »postavu«, od soli i druge robe koja se vozi k njima ili na naš Grič. Dvije su trećine imali sebi, jednu dali su kralju. To je tako od starine bilo, i lako je bilo dok ovuda nije bilo grada, jer međedi i jeleni ne plaćaju daće nego svoju kožu, a njima opet ne treba druge daće za potrebu nego što zemlja daje. Tada — bit će sada četrdeset na sto godina — poslao je gospodin Bog strašan bič na sve kršćanske ljude radi prevelikih njihovih grijeha. Izdaleka, otkud sunce izlazi, iz Tatarije, došao je kao crn oblak na kršćansko ljudstvo divlji narod, sjedeći na rutavim konjima, po imenu Pasoglavci, a i njihov kralj bio je Pasoglav. Bili su dlakavi od glave do pete, nisu se molili Bogu, spavali su na konju i jeli sirovo meso. Kamo bi gođer pali, kao da je vrag oliznuo zemlju, ni suhe travice nije ostalo za njima. Došli su i na zemlju Ungariju. Kad je kralj Bela razumio da na njega zlo ide, pokupi sve svoje vojvode, bane i župane da dočeka vraga na sablje, ali je vrag nadbio kralja, Pasoglavci isjekli su mu sve vojvode, i jedva je Bela iznio glavu. Pobježe preko Drave k nama, medu Hrvate, kao bogac na prosjačkom štapu. Nego su PasogLavci potisli za kraljem, jer su htjeli imati njegovu zlatnu krunu da mogu vladati kraljevinom.

I k nama donese nesreća tu rutavu kugu, baš pod ovaj naš brijeg. Bilo je Bogu plakati. Od Vlaške ulice nije ostalo ništa, sve su Pasoglavci pogazili, podavili, a svetoj crkvi božjoj dolje u Zagrebu popalili krov, porušili toranj, pohuljili oltar, izbacili mrtve svece iz groba da je bila strahota. To mi je moja baba pripovijedala, a njoj njezina prababa koja je sve to doživjela. Biskup umaknu s kraljem k moru, a kanonici k nama. I na nas su Pasoglavci htjeli, na nas Gričane. Ali — viknu Toma plamna oka, skočiv na noge i dignuv pest — mi smo im dal po repu. Što nije jak bio kralj, jaki bijahu naši oci, krvave su odnijeli glave vragovi od naših hrastovih braništa, jer onda jošte nismo imali zidina, i nijedan Pasoglavac nije žabo koplja na našem slobodnom brdu, i neće nikad, ako Bog da! Kod mora tamo potukao ih je naš ban, i tako ostala je kralju kruna, no da nije Hrvata bilo i hrvatskih šaika, prošlo bi bilo kraljevo kraljevstvo u duboko more. Ali nas se je i sjetio kralj. Dade

nam pravice naše, pismo pod zlatnim pečatom, Gričke gorice da su slobodan kraljev grad, a mi Gričani slobodni građani kao svaki plemić u banovini. Oko grada da si smijemo dizati tvrd zid, da si smijemo birati suca i popa, nas ne smije nitko suditi nego naš sudac ili kralj, pače ni ban, komu nismo dužni ništa dati nego vola, sto krušaca i barilo vina kad dođe prvi put u ovu kraljevinu. Da, dragi ljudi moji, poslije smo dobili i više slobode i zemlje. Kud goď prođe Gričanin po kraljevini na konju ili pješke noseći robu, nigdje ne plaća mita.

To su vam slobode naše među našim zidovima, a dalje nam ide lijepa zemlja i šuma van zida do Cirkvenika, gdje počimlje kaptolsko vladanje. Silno se radovahu naši oci toj novoj slobodi po kojoj nam ne treba ni pred kraljem u zemlju gledati; ali se je skoro i ta nova radost zamutila. Nadesilo se zakratko svašta da se počela krv svađati s rodnom krvi, da je susjed režio na susjeda, a onaj potok među nama, koji bi morao teći bistricom, teče krvavim tokom, teče krvi gričkom i kaptolskom, a sve trećima na hasnu. Nije nam Bela dao cijeloga brda Griča. Gospoda kanonici zamolili ga neka im pokloni zemlju na brdu kamo će moći ponijeti svoje blago, ako neprijatelji navale kao što su Pasoglavci iz Tatarije. Kralj im dade zemlju Gradić na našem brdu izvan zida pred Novim vratima. Tu si načiniše Popov turanj, i njihova je Popovska ulica. Gričane je to boljelo. Htjedoše biti na svojem brdu čisto svoji, a kralj im je krpicu otkinuo; podigli svoje zidine i tornje, a sad su im kaptolska gospoda pred nosom sazidala Popov turanj kao šaku pod »grički« nos. To je prava rana bila.

— I velika rana! — potvrdi školmik.

— Da, da — nastavi Toma važno — dosta se razbilo poštenih glava o tom tornju. Druga, gora rana prokleti je onaj Medvedgrad, što nas gleda s visoke glavice, kao što kobac s oblaka vreba na živad. Sto i više godina grozi se gore našoj slobodi, i bit će nam od njega, bojim se, jošte puno zla. Nekakav ga je stari kanonik Benko sagradio za dobru svrhu, ali dan-danas ne zna se čiji je, da li biskupski, da li kraljevski. Vječna o njemu pravda teče, ostat će valjda kralju, jer je kruna na pravdi uvijek jača. No vazda je bilo pod njim krvavih šaka, i još danas pripovijedaju po čuvenju stari ljudi kafco je prije devedeset godina Nikola, kaštelan medvedgradski, dao ubiti građanina Benka, pak je teklo dosta krvi pod gorom, dok ti zlosini Nikola i Andro, grički starješina, nisu dolje u biskupskoj crkvi na sveto evanđelje prisegli vječni mir. Da, vječni mir, od danas do sutra. Zlo je to, imamo istinabog jak grad, ali koja hasna kad je Medvedgrad jači. Treća je rana da nam ne daju kaptolska gospoda na potoku mlina, jer na to imaju pisma kraljevska. I zato smo se dosta tukli. Kaptolci vele cijela voda u potoku da je njihova, a mi velimo da je polovica Cirkvenika naša, pak se trzamo amo i tamo, oni pale naše, mi njihove mlinove, i mjesto pšenice meljemo svoje glave. Najveća pako rana jest daća, jest »filjaršćina« i »postava«. Istina, oni to imaju pod pečatom, ali pečat je vosak, star vosak puca, makar bio i kraljevski pečat. Što se na našem trgu trži, spada pod njihovu daću, od svega što se na naše brdo vozi, pada lijep pjenez »postave« u kaptolsku mošnju. Mi da zidamo tornje i zidove, mi da kupimo lumbarde, mi da plaćamo suca, pisara i krvnika, a u našu kesu ne kaplje ni probijen »križanac«. Tijesno je bilo, bila nevolja. Ta pomislite, od svakih kola koja dođu na Grič treba kaptolu plaćati dvanaest dinara, od sukna i trideset, a o drobnoj robi i ne govorim. Haj! Tu se preko godine nabere šaka pjeneza, moji ljudi. No dođe i gore. Pred devedeset godina bijahu dva kralja u jednoj kraljevini, obadva Talijana, jedan se zvao Andrija, drugi Karlo, pak se trgahu u krvavom boju za žezlo, a sve po našim leđima, i po gričkim i po kaptolskim. Mi smo bili za Andriju, jer je Kaptol bio za Karla, pa smo se zato oko potoka mlatili da se sve prašilo. Ali onaj Andrija, videći da nas već ima u džepu, htio je i one preko potoka predobiti na svoju udicu, paik im je dao i kraljevski dio »filjaršćine« i »postave«. Eto ti sreće, sad smo posve bili u kaptolskoj torbi za našu vjernost. To ti je hvala. Sad je Gricanima došla voda do grla, a i oni bome načinili svoju »postavu«, i kad je onaj Karlo sam kralj ostao, jer su Andriju ubili, dođe u naš grad — četrdeset je tomu godina — i dade nama Gricanima pismo da slobodno pobiremo daću od tuđe robe na Griču, samo da nas dobije na svoju stranu, jer nismo za njega bili.

— Eh, pa je naše pravo! — viknu školnik.

— Dakako! — potvrdi vrač — kad tu pravicu imamo na pismu.

— Bože moj! — nasmija se Tomo — ta sve se da napisati. Taj dobri Karlo potvrdi i Kaptolu sve pravice, i one gdje stoji da samo Kaptol na Griču smije pobirati daću.

— Ah! — planu Firentinac, dignuv ruku — ma to je...

— To je tako, dragi Gialimello. Tko ima jabuku u džepu, može je obećati Petru i Pavlu. Nije to šala, nu ikad isti sudac kaže: Petrovo je pravo, a poslije opet veli: i Pavlovo je pravo, onda je obojici krivo, i traže pravo sami. I opet je bilo silne krvi na međi gradskoj. Svaki čas bi planuo mlin na potoku, svaki čas ostao bi mrtav koji kaptolski desetinar, i odavle i odanle grabilo, robilo se, a pri tom je svaka stranka vikala da je to njezino pravo, jer da ima kraljevsko pismo na to. Javno pred svijetom govorio nam je pokojni Mikić ban sa svom zemaljskom gospodom da sva daća ide Kaptolu, i mi da je ne smijemo pobirati, a potajno reče nam isti Mikić: »Ne dajte im ništa, berite sami, tako činim i ja!« A kako da ne

vjeruješ banu, koji je zemlji glava? Zato je bik) toliko krvavih glava.

— Čije je dakle pravo?

— Čije? — slegnu notar ramenom — ne znam ni sam.

— Pa tako govori našega prava branitelj? — kriknu Cavagnoli ugrijam.

— Eh! — otresnu se Toma — pisma na to imaju oni, pisma i mi. Nek sudi Bog kad neće kralj.

— Ma... ma... za nas vrijede samo naša pisma — viknu vrač lupiv dlanom u dlan.

— Taci, benedetto! — umiri ga ljekarnik mahnuv rukom. — Čuj, šor Tomaso, zar se mi ne bismo mogli pomiriti? Da svaki od svoga pisma nešta popusti.

— Ja mislim da bi — odvrnu notar. — I ikušalo se to ne jedanput. Kad je ovomu gradu sudac bio Nikolet, pametan pismen čovjek, koji je sestru kanonika Tatomira imao za ženu, lijepo se na pismu složili Gričani i Kaptolci. Mi smo im pustili Popov toranj, oni nama pravo na dva mlina i da slobodno beremo svoje vinograde u Bukovcu na kaptolskoj zemlji. Oni nama prepustili svoje daće na gričkom trgu, a mi njima mitnicu. Utakmilo se da to bude prava lijepa pravica, jača od kraljevskog pisma.

— Zašto nije to ostalo na miru? — upita Gialimello.

— To je lako pogoditi — pričaše Toma dalje — kad se dva susjeda u ljubavi pomire, tri tuđe babe iznova pire. Došle mutivode amo i tamo. Ivanićki plemići digli onda oružje na biskupa Lacka Kobala radi desetine. Bilo im je žao da se mi mirimo dok se oni s bisikupom tuku, pak zalazili među gričko ljudstvo, navlas u cehove, i bockali i kurili da je sve klilo. Kaptolskim računarima i desetinarima pako bilo je žao da neće smjeti zalaziti u grad, gdje ih je pri desetinanju išao mastan objed. Ti su opet bockali biskupa Lacka, koji je bio živa žeravica. Tako riječ po riječ amo i tamo, poslije pokoja ouška, i planu boj po staroj krvavoj navadi.

— A sad?

— Sada? — odvrati Toma. — Bože moj! Ta to vidite i čujete sami svaki čas. Tu stojimo jedan proti drugomu kao napet luk, i nijedno pobiranje daća ne prođe bez mrtvih glava, bud da se uzvrte mali građani i kmetovi, paik zatuku kaptolskog mitničara, bud da kaptolski časnici oplijene koga kmeta ili cehovskoga čovjeka. Jadan je ovo grad, dragi ljudi, od postanka bije ga nevolja, bije Gričane i Kaptolce, jer ako nas i dijeli potok, opet je to jedna zemlja, opet samo jedni ljudi. Pasoglavci poharali kraj, medvedgrad&ki kaštelani pale i gricka i kaptolska sela, prije osam godina davila je kuga ljudstvo i ovkraj i onkraj potoka, kraljevi i banovi natežu nas amo i tamo za svoju korist, a mi se još krvarimo. To vam je, to su naše pravice, lijepe pravice, ali i krvave.

Tomo pričao je sve to polagano, voljko, slovom svečanim, kao da zbori u skupu velikoga vijeća Gričkih gorica, ali je govorio krepko, duboko, iz dna srca, bez doskočice i himbe, kao da je sve to sam pretrpio i prebolio, i kanda mu je svega toga žao. Gialimello slušao je stojeći naproti notaru pomno njegove riječi, podupirući rukom svoje blijedo lice i upirući crne, žive oči u Tomina usta. Možda se pri toj krvavoj priči sjećao svojeg rodnoga grada na Arnu, gdje su građani istoga grada, podjareni trećim, a za trećega, prolijevali po ulicama Firence svoju krv. Možda se toga sjećao i ćutio da Tomo pravo govori.

— Hvala ti, meštre Tomaso — reći će ljekarnik ozbiljno — hvala ti. Sad razumijem, što sam odavna znati htio, pravice ovoga grada, čiji sam građanin i za koji i živjeti moram. Pravo si rekao. Ne bjesni samo ovdje u Slavoniji ta užasna borba gdje se slijepi sinovi istoga kraja među sobom kolju. I u onoj zemlji gdje je moja zipka stajala, u lijepoj Italiji, vjeruj, nije ti bolje, i ondje se biju ljudi tako među sobom na istom mjestu, i ondje rva se grad s gradom. Šta misliš zašto sam ja ovdje, zašto sam ovamo došao k vama, među ljude strane jezikom i običajem? I ja sam žrtva takva bijesa, i ja moradoh pobjegnuti iz rodnoga grada, jer je stranka za koju se ja borah pobijeđena, jer sam iz svoga doma prognan do smrti. Ti želiš mir da može grad rasti i cvasti. Pravo je. Ti si pametan, učen, pa učini što je nekad mudri sudac Nikolet učinio.

— Mir? — zaklima Tomo glavom. — Bojim se da zato malo nade ima. Biskup zagrebački, Pavao Horvat, učen je čovjek, mudar, ali vrela krv koja odmah uskipi, a uzda se posve u dvorskoga župana kaptolskoga, Grgu Prišlina, koji nas Gričane odavna mrzi svom silom duše svoje. Dvije godine biskupuje Pavao, ali nas se za to kratko vrijeme dosta naužio taj Ivančanin. Kralj, vele, milostiv je biskupu, a naš ban, gospodin Petar Sudar, star je, vidi i ne vidi, kanda se ga sve to i ne tiče. To, dragi ljudi, ne sluti na mir, već samo iskra neka prsne, i oko nas i među nama buknut će plamen. Pazite, opet ćemo mi platiti što nismo skrivili.

— Babe ste — viknu Cavagnoli ljutit — dobro da znam naše pravice. Šta mir, mir, mir! Diavolo! Pravo je pravo, ne popuštam! Naš zid je naša haljina, naša obrana. U njemu smo svoji. Pa jesi li ikad čuo, učeni meštre pisaru, da gladan čovjek u džepu svoje haljine mora punu kesu za drugog nositi, a od toga ne smije dinara potrošiti? Mi imamo pismo, ali imamo i šaka, per Dio, da vidimo tko je jači, biskup Pavao ili mi.

— Tako je — potvrdi Jakob Kuzmić, zabodnuv kažiprst u stol — kad se na nas ide šibom, šibajmo i mi, jer bez šibe nema pravde na svijetu, to je moja riječ. Kad je jedanput ljudski izmlatimo, znat će se i bez kralja čije je pravo jače. Šta te slatke, mirne gusle, to je za babe, za djecu. Ja sam zato da se tučemo. Ili crno ili bijelo mora biti.

— Pazite se — zaprijeti im Tomo pisar — ako stavite nož na vagu pravice, može nas lako raniti na smrt. Rekoh vam što znam, i perem ruke. Od krvi nema nikad blagoslova, a sloga i mir bolji je zakon nego pismo na koži, ma imalo i deset pečata.

Već htjede i gospodar reći riječ, ali uto zacinka tanki glas zvona Lotrščaka.

— Šta je to? — viknu Toma, problijediv i skočiv na noge — ta još nije osma večernja ura.

— To nije osma ura — viknu školnik — čuješ li kako to brzo ide? Cin! Cin! Cin! Cin! To zvoni ustran.

Dočim se vrač strese, skoči domaćin da pogleda na ulicu šta je. Izvana čula se je silna vika. U komoricu navali gorostas čovjek, krupna, mrka lica pod željeznom kapom, u dugom modrom haljincu sa bijelim pojasom. U ruci mu sijevaše koplje. Bijaše to gorički oružnik Vučeta Markov.

— Meštre Toma! — viknu oružnik — dođi, sudac te zove.

— Staje?

— U Novoj vesi među trnjem pri Savi potukoše se desetinari sa kmetovima i tjeraju od općinskog pašnjaka gradsku štaku. Ljudi doletjeli amo prositi pomoć. Ima i mrtvih glava.

— Ha, eto, meštre Toma, to ti je mir — nasmija se školnik. — Šibe, šibe!

— Ajdmo, Toma — viknu Gialimello. — Služba nas zove!

Svi izletješe napolje, a zadnji trbonjasti vrač koji ne krenu s drugima na vijećnicu, već se hrlo zakloni u svoj stan, ali malo zvonce, taj vjesnik domaće nesreće, kucalo je neprestance sa tornja gradske kuće, javljajući da se opet lije domaća krv.

II

Za biskupovanja Pavla Horvata, kad je naime Ljudevit, po pridjevku Veliki, vladao kraljevinom, ne bijaše ni zagrebački kaptolski grad, a ni biskupski dvor opasan onim kamenim zidovima i tornjevima što ga za kašnjih vjekova branjahu od domaće i tuđe napasti. Kad si išao od gradskoga zemljišta Pisanim mostom preko potoka Cirkvenika na kaptolsku stranu, prikazivahu ti se najprije veliki vrtovi, protežući se sve do obale, a među njima pokoje drveno branište, pokoja drvena kućica službenika kaptolskog ili naseljenika. Podalje stajahu rasijani kanonički dvorovi od jake hrastovine, a med njima gotska crkva Svetoga Franje sa drvenim fratarskim samostanom, i na drugoj strani mrko tijelo grdne stolne crkve s dva šiljasta zvonika na kojima se viđahu još očiti tragovi tatarskog požara.

Sam biskupski dvor, dosta tvrdo zidan, protezao se za crkvom prema kaptolskom Ribnjajku.

Na niskoj kaptolskoj obali potoka bijaše malo života, jer je bilo malo kuća i ljudi, ako odbiješ prostranu kuću i crkvu cistercita kod Svete Marije, gdje je klopotao i veliki cistercitski mlin, trn u oku gričkih građana. Na obali gradskoga vladanja spuštala se dosta strma grmovita nizbrdica Griča do vode. I tuđe bijaše prilično pusto. Uz vodu od mosta redale se stare i širqke vrbe, a među njima velik mlin lopatar, nazvan »pod vrbikom«, zatim tik mosta kuće Petra Lovrenčevića, mošnjara, i Ivana Draginića, sedlara, a i veliki gradski sjenik. Poviše napola brda na izbočini pako zidala se među dva jablana drvena crkvica Svetoga Martina. Niže mosta na gradskoj strani protezala se uz vodu sve do manje kuće sinova Mikića bana kod zdenca Manduševca Njemška ili Šoštarska ves, usko stisnuto klupko drvenih kućarica s malim okancima, otvorenim trijemovima i strmim krovovima, predjel nečist, bez zraka. U tim drvenim, dosta visokim zakucima stanovahu naseljenici Nijemci, sve gotovo sami postolari ili, kako se sami zvahu, »šoštari«, i malo si među njima našao ljudi hrvatskoga jezika. Nijemci postolari, imajući svoj posebni ceh, nisu se nimalo družili sa hrvatskim čizmarima ili opančarima, rade su živjeli za sebe, među sobom. Radi svoga zanata, da si lakše priprave kože, voljeli oni stanovati u otvorenom podgrađu kraj vode negoli za štitom gradskih zidina kao ostali građani.

Nemili miris, koji se širi dakako i preko međa čovječjom rukom obilježenih, nemili miris Šoštarske vesi širio se dakako i preko potoka, pa nije poštedio ni Kaptola. Zato je bila zaonda u Zagrebu stalna riječ kad se govorilo o kakvom smradnom mjestu: Tu miriši tako milo kao u Njemačkoj vesi. — Nego je taj postolarski skup svoj miris i skupo platio, jer kad je g. 1374, ljuta kuga došla do Zagreba, podavi najviše ljudi u toj strani.

Ne valja ipak misliti da su »šoštari« Nijemci manje goropadni i kivni bili na kaptolsku gospodu negoli ostala im cehovska braća za gričkim zidom, ako odbiješ siloviti mesarski ceh, u kojem bijaše dosta Mađara. Postolari su već po svom zanatu žestoke krvi, a njemački šoštari bješe se s veće strane naselili iz slobodnih njemačkih gradova, gdje se nije znalo nego za gradsku vlast. Zato se i ne htjedoše s dobra dati pod zakonsku crkvenu daću. Bijahu najbliži susjedi, ali i najljući protivnici duhovne gospode na drugoj obali, i ne jedanput skočila je iskra koja planu krvavim plamenom među Zagrebom i Gričembaš iz Šoštarske vesi, navlas kada bi računari kaptolski došli pobirati obrtnu daću. Zato su i kaptolski službenici g. 1375. zapalili za velike bure sred gluhe noći Šoštarsku ves, te je pola kuća palo u prah i pepeo. No to postolare ne popravi nimalo, već su, sagradiv si iznova kuće, još ljućim okom gledali na drugu obalu, osobito na visoku kuću ikoja je stajala naproti mlinu lopataru »pod vrbikom«, na onom po prilici mjestu gdje se iz Kaptola ide u kaptolsku Novu ves. To bijaše gotovo jedino tvrdo zidano zdanje na kaptolskoj obali, ali sazidano kao kakva tvrđava. Kuća dizala se tik vode na visoku temelju od tesana kamena.

Zidine bijahu joj debele, okanca mala, krutom rešetkom zatvorena, jaki hrastovi krov, pokriven crijepom, pristajao je kao tvrda kapa na zidove, a kuća imala je samo jedna nevelika vrata od najjače hrastovine, gvožđem od dva palca okovana. Ne bijaše dakle nepozvanu gostu lako uvući se na vrata, a na okna još manje.

Da, štoviše, oko kuće nije bilo na strelomet ni grma ni trna gdje bi tajan zloumnik mogao zasjedu naći. Stranac nije smio pitati gričkoga građanina čija da je ta tvrda kuća, jer mu to bijaše najmrža točka u cijelom tom zlosretnom kraju, gdje je godimice bjesnila krvava svađa na štetu crkve i grada. U tom dvoru stanovaše Grga Prišlin Ivanov, malen plemić iz županije dubovačke, a po zvanju dvorski župan kaptola zagrebačkoga. Bijaše čovjek krute, nemile ćudi, pametan, odvažan, jak.

Služio je od mladih ljeta svoje duhovne gospodare, i služio ih vjerno, poznavao je dobro njihove pravice i običaje, pa ih je vršio revno, da, revnije nego su možda i sama duhovna gospoda željela, jer je i najmanji otpor proti povlastima crkve zagrebačke suzbio gvozdenom šakom, mačem i ognjem. Gledajući od mladih dana — sada bijaše zrio muž — vjekovitu borbu među gradom i crkvom, uvidi da to nije prolazna šala, već oštro rvanje komu se hoće gvozdena srca i ruke, pripravi se sam ljudski i sastavi si sam od crkvenih slobodnjaika, kunovnjaka i kmetova jaku, dobro oružanu četu, jer je znao da se na Griču kaptolska daća ne pobire bez krvi. Još si postavi tvrdu kuću tik potoka, reć bi na prkos Gričanima, neka vide da se ne boji ni vraga, kamoli građana. Tu gospodova'še literat Grga Prislan, trepet gornjega grada, brižan za svoje gospodare, ne mareći kako se biskupi i kanonici mijenjaju, jer je znao samo za biskupiju i Kaptol, i sa svoje goropadne srčanosti omili brzo svakomu glavaru zagrebačke crkve. Nu nije se dvorski župan brinuo samo za hasan svoje gospode, već i za svoju.

Kajko je vazda gospodario, silne novce pobirao i brojio, omili mu srebro i zlato. Nije varao ni krao, ali je bio tvrd, stiskao je svaki novčić i nakupio si dosta zemaljskog blaga, a vrećice zlata rasle su još većma na kamatama kod plemenite gospode. To je Grgi godilo, to je bila njegovu srcu vazda prava radost. Kad je kraj uljenice u noći sjedio i cekine brojio, sve lijepe nove, neobrezane cekine s ljiljanom, onda nije mario za sav ostali svijet. Često bi, zabavljen tim lijepim poslom, čuo kako mu Gričani pjevaju s one strane potoka pjesmu rugalicu:

Vuk je meštar Grga,

Naše srce trga;

A gdje srebra nije,

Strijelja, pali, bije,

Ali neka, neka,

Dat će i on daću;

Vrag ga davno čeka:

Dušu daj za plaću,

Gričani su rekli:

Vrazi Grgu pekli.

Pri toj pjesmici, koja se često za tihe noći orila, digao bi Grga samo glavu, izbijelio zube prema Griču i, zlorado smiješeći se, šapnuo:

— Čekte, čekte, Gričani, vi meni pjevate, ja ću vama zaguditi. Da vidimo čija će muzika biti jača.

Danas — već se i mrak hvatao — nije Grga za svojim blagom sjedio, niti je račune slagao, već je podvinutih ruku, poniknute glave šetao amo-tamo po svojoj komorici. Soba bijaše mu malena, gotovo pusta. Uz malu zelenu peć stajaše široka, niskonoga postelja, medvjeđom kožom pokrivena, a pod njom škrinja, gvožđem okovana, sred sobe stol na kojem je uijenica drhtala, pak priprosta iklupa, na polici nekoliko knjižurina i crnilo s perom, o zidu na čavlima kabanica, mač, koplje, luk, tulac pun strelica, pleten bič, a u kutu stajahu visoke čizme i velik vrč vina, pod stolom pako bio se savio velik zubat kudronja crne dlake. Grga bijaše čovjek žilav, mišićav, nabit, srednjeg stasa, ruke, noge i vrat bijahu mu kao gvožde. Potisnuto široko lice, žive smeđe oči, gusta brada i prosjeda crna kosa odavahu da se taj čovjek, premda ne star, mnogo miješao i u vatri i u vodi, da je stajao na žegi i mrazu. Široko tijelo bijaše mu samo odjeveno kratkim haljetkom od mrka darovca, a opasano širokim remenom, stegna pokrivahu mu kratke hlače od medvjeđe kože, noge debele žute čizme, a glavu bio si pokrio kapicom od kunovine. Katkad postao bi dvorski župan kao da prisluškuje. Ali večer bje gluha, samo dolje nad kućom šumio je potok Cirkvenik i klopotao mlin »pod vrbikom«.

Grga pristupi k oknu. Po nebu gonili se laki oblaci, mjesec je sjao nad brdom, mjesečina se ljeskala dolje u potoku, u kojem su ispod lopata mlinskoga kola skakale uvis vodene iskrice. Lišće na starim vrbama kanda je od srebra bilo, a iz vrbika dizala se visoka crna kućara sa strmim krovom i malim okancima iz kojih se žarila crvena luč. Grga pritisnu čelo na rešetku svoga okna i zapilji se u mlin. Ujedanput, kanda je iz zemlje iznikla, dignu se pred oknom ružna, dugoljasta glava o mjesečini. Lice bijaše rumeno od vina, usta široka, riđa kosa nečešljana, oči krvave, a, štoviše, glava nije imala ušiju.

— Dobar večer, meštre Grgo — šapnu glava. Prišlin lecnu se toga nenadanog pojava, ali reče brzo:

— Ti si, Martine?

— Da.

— Kako si nečuven iznikao, vidi ti se da si tat.

— Dobar sam, dobar, meštre Grga, samo kad mi daš banovicu za vrčić vina. Nisam ja kriv za tadbinu, već moje žedno grlo. Grički suci, Bog ih ubio, ne htjedoše mi toga vjerovati, pa mi ukradoše oba uha, a sada moram i ljeti klapastu kapu nositi da se sramota ne vidi. Ali zato opet bolje čujem nego miš.

— Ne brblji. Govori, jesi l’ bio na Griču?

— Bijes bi me gore nosio, ta znaš da me ondje konoplja čeka, a nisam ptić da letim pod oblake. Vrebao sam samo na kraju Pisanog mosta, pak sam od kaptolske zemlje gričkomu stražaru preko mosta prstom strugao repicu. To mi je radost.

— Ne brblji. Sta je bilo?

— Sad, sad ću. Da, prošla je udovica Draga, ja joj namignuh neka k tebi dođe, a ona mi mimohoce prišapnu da će doći, još večeras doći. Ti da je svakako čekaš.

— Ah! — viknu upola glasa Grga, i lice mu se razvedri. — Zbilja?

— Da, da! Tako je rekla.

— Dobro! Idi!

— Meštre Grga!

— Sta je?

— Banovicu, samo jednu banovicu! Žedan sam.

— Ako si slagao?

— Obreži mi po drugi put uši — nakesi se Martin. — Ako sam krao i pod krvnikovu britvu pao, još me nije vrag toliko na svoju prekrstio da prevarim čovjeka koji je meni operušanomu vrepcu mrvice bacio. Doći će Draga, velim ti.

— Na, nosi se, kukavice — nasmjehnu se Grga, baciv kroz prozor banovicu. — Idi.

— Hvala. Laku noć. Donijela ti stara Draga dobru sreću. Grgi kanda je vijest propalice Martina ugodna bila, bar

mu se vidjelo na licu da je njegovu nemiru odlanulo. Staviv se k oknu, gledaše k onoj strani odakle je imala doći željena udovica Draga. I zbilja ne šlaga Martin. Ne prođe ni četvrt ure, a stazom kaptolske obale, obasjane mjesečinom, stupaše hrlo oniska, u crno odjevena, ženska glava, katkad popostav da odahne, katkad se obazrev da li tko ne vreba na nju. Grga je odmah prepozna za Dragu. Brzo iziđe, odbravi kućna vrata, i za jedan čas stajaše u njegovoj komorici došljakinja. Bijaše to žena oniska, puna, gotovo debela, od blizu šezdeset godina. Sa istrošenog širokog lica visjela mrka koža u sto bora, donja usnica istiskala se ispod gornje, crne oči, na prvi pogled lijene, skakale časomice iz jednog kuta u drugi, da kradomice uhode sve što oko nje biva; samo kad je staru tkogođ oštro gledao, stisla bi oči ili škiljila na svoj oštro zavinuti nos, koji je čovjeka nehotice sjećao grabežljive ptice. Kosa bijaše ženi bijela bjelcata kao i obrve, samo se pod nosom vidjeli tragovi crnih brčića. »Majka Draga«, tako je zvaše svijet, bijaše odjevena po građanskom kroju svoje dobe. Kapa, suknja, zobun, pojas, o kojem je kesa visjela, kabanica sa srebrnom kopčom, papuče, sve to bijaše od crna sukna, gotovo si mislio da pred tobom stoji koludrica pobožno pognuta, drhtavih ruku, upirući se od starosti i slabosti u drenovaču.

Stara naheri glavu, dignu nos i reče, žmirnuv prema Prišlinu, mumljavim glasom:

— Dobar večer, Grgo dijete, dobar večer! Eh, eh! daleki su to do tebe putevi, vražji putevi, a noge me jedva nose. Ah! Ah! Suši se drvo, suši, nisu kosti lake, gipke kao nekad. Takva je narav.

— Da Bog da dobar večer, majko Draga, sjedni, odahni.

— I, bogami, hoću — reče starica spuštajući će polako na klupu. — Ah, tako, tako.

— Ali što si mi u to kasno noćno vrijeme došla? — zapita je Grga, kanda se boji dodirnuti se pravoga posla. — Ako je mjesečina, stara si, noge te pomalo nose, a oči su ti slabe. Mogla bi posrnuti.

— A da! — izmrmlja stara — ne govori što ne znaš. Oči su mi, hvala Bogu, po noći oštrije nego po damu. Malo kada izlazim danju, i ne podnosim sunca, van kada moram radi svijeta u crkvu. A za moja ljeta ne brini se ti, već gledaj da bude tvoj rovaš dug. Moradoh po noći k tebi doći, inače ne mogu, ne smijem od tih ludih Gričana. Ionako me gledaju poprijeko, premda sam građanska kći, te imam svoju kuću. Viču po gradu da sam vještica, već su me i pri sucu zato tužili. Bene, zato valjda što se pametno hranim. Ali to su ti sve ti vražji »vlasi« krivi koji su se dotepli iz Italije, onaj ludi vrač i onaj suhi apotekar. Žao im je da ljude pošteno vračim po staroj navadi, pak tim učenim glavama posao kvarim. Ha! Ha! Ha! — nasmija se stara, lupiv batinom u pod — ja im ne bi ni svojega staroga mačka liječiti dala. Nego je i to. Morali su nekako iznjušiti da zalazim na vašu stranu, da ovdje nešta miješam. E, pa to je pred Gričanima smrtni grijeh, veći nego svaka đavolija i coprija. Sad još nek doznaju da pod tvoj krov zalazim, pod krov dvorskoga župana Grge Prišlina. Ta s tobom govoriti pred Gričanima je toliko koliko s vragom biti. Vidiš, sinko, zato moram se čuvati, lijepo na desno i lijevo gledati, kad se otisnem preko mosta, da me koja gricka duša ne zapazi.

— Pa šta bi ti mogli, majko Drago!

— Šta bi? Ne znaš ti njih. Za vještiču bi me tužili, na greben navlačili i spržili na trgu kao brava. Hvala lijepa! Te dobrote neću. Ali šta to! Rekoh ti, ne brini se za me, ja ću svoje bisage već ponijeti da me koja gricka tikva ne uhvati. Ali govori što si me ovaj put zvao?

Grga donese iz kuta vrč, stavi ga pred staricu i reče:

— Na! Okrijepi se, pa slušaj što ću ti reći. Dosad zvao sam te samo kad mi je trebalo znati što Gričani kuju i pletu proti meni i mojim gospodarima.

— I sve sam ti rekla pošteno. Reci da nisam, Grga!

— Jesi, jesi, majko Draga! Danas ne pitam za Gričane, nego je taj posao za mene, posve za mene.

— Oh! Oh! Da čujemo? — dignu Draga glavu od vrča.

— Pogledaj moju kuću.

— No, pa?

— Čvrsta je zidina, je l'?

— A da!

— Pak mi je prazna. Našla bi se tu pokoja kesa.

— Ouj! Čuj! Kakve novine! Pak to ti meni pripovijedaš, staroj Dragi Gončinki, koja je ovkraj i onkraj Cirkvenika svaku kesu vagnula. Koja božja duša po cijelom kraju ne zna da meštar Grga Prišlin ima više banovica nego zdjela kašice zrna!

— Dobro, dobro! Ali vidiš, Drago, ipak je kuća prazna.

— Prazna? Kako? Šta tu dvojezičiš, nije prazna i prazna je. Sit si i gladan si.

— Da. Istina je. U toj kući prebivam ja, moj ovaj pas pod stolom, dva kmeta pod krovom, a kmetica u kuhinji.

— Pak vas je dosta.

— Nije. To je zvono bez klatna.

— Šta? Šta? — dignu se stara i uzvinu oči, sagnuv se, prema Grgi. — Hi! Hi! Hi! Pomozi nam sveti križ, Grga, taj Grga tu, koji se plaši ženskih kao vrebac klopoca. Grga! Bogibogme, tebi se miješa. A koja ti se vrana navadila na zdravu pamet! Hi! Hi! Hi! Pomozi nam sveti križ!

— Muč', babo! — kriknu dvorski župan, srdito lupiv nogom. — Šta me pitaš za račun, šta mi se kesiš pod brk? Nisam te zato zvao. Dosta je, tako je.

— No, no, no, ne ježi se! Nisam te ujela, pa ako majka Draga tu svijeću zapaliti može Grgi, u ime božje!

— Da, pravo si rekla. Bijesa sam ja pitao za ženske, a mogao sam ih dosta imati!

— Kako ne? Gdje je novca, tu je i žena.

— Brinuo sam se za svoj posao. Bog mi je dao zdravu pamet, jake šake, ni vraga se ne bojim. Šta je meni snijeg, kiša, mraz, šta žega sunčana. Ciči, furi, prži, mišljah si ja, ubit me nećeš. I kad nije bilo klanja oko grada, eh, išao sam ti u goru, u lov, tukao sam sve što mi je došlo pod ruku.

— A sad bi golubice, aj, sinko!

— Idu ljeta. Kad ležim tu na medvjeđoj koži i zurim u grede nad sobom, prazno mi je. Muha zuji po sobi, pak se pitam: Šta govori muha? Valjda ima komu govoriti? Komar gudi oko lampe. Mislim, ruga mi se, htio bi ga zatući. Kad slažem račune, sve brojke klimaju glavom, ali nijedna ne govori ništa. Brojim svoje cekine i srebrnjake, pak mi je kanda me čudno gledaju te zlatne, srebrne oči, kanda mi vele: »Broj, kume, broj! Mi smo srebro i zlato, nas neće izjesti crvi, tebe hoće! Broj, kume, broj! Za koga brojiš, za sebe ne! Jer kad ti grobar lopatom dade zadnji blagoslov, odletjet ćemo k tvojemu bratiću, tomu će bit glatko i slatko od tvojega znoja. Broj, kume, broj!«

Grga, uhvativ se šakom za srce, zašuti. Nagnute glave gledaše u pod, a po licu mu se razlila rumen.

I stara je šutjela, ter, upirući bradu u držak svojega štapa, nepomično promatrala dvorskoga župana kanda mu želi i zadnju misao iz duše izvaditi.

— K vragu! Jesam li fratar? — planu iznova Grga — zašto živim, zašto se tučem, zašto sam skupio tu hrpu novaca?

— E, rekao si za bratića Petra. Ta rod ti je po krvi.

— Ne, ne — kriknu Grga, mahnuv žestoko rukom. — Mrzim ga.

— Što ti je kriv?

— I pitaš? Zar je to rod? Zar je to plemić? Gričani me mrze, raspeli bi me, utopili u kapi vode. Kad spomenu moje ime, samo me kunu; kad govore o vragu, misle na me. Jesam li im ja kriv kad činim što piše pravo? A kad trgnu mač ili pere koplje na moja prsa, hoću l' se dati zaklati? Pa taj Petar, u kojem teče krv koja i u meni, mjesto da mi bude desna ruka, ostavio me je, prebjegao među zlotvore mojega imena, među Gričane. Pogazio je staro naše plemenito ime, upisao se za građanina i potkiva kmetovima konje. Sramota, velim, sramota. Ne, tako mi krsta, taj mojega zlata tratiti neće.

— Eh, pak mu ga ne daj! — odvrati baka mirno.

— Pak — produlji Grga potiše, uhvativ Dragu za ruku. — Moj stric, kanonik, bogat je, i sve što je Pero uskočio među one vragove koji zatiru Kaptol, mazi ga stric i zapisat će mu sve imanje ako ja umrem bez odvjetka. Moje zlato, stričevo zlato došlo bi u šake tih gričkih kramara.

— Tko ti reče da će stric zapisati?

— Znam, za izvjesno znam.

— A što ćeš ti?

— Zenit 61 se. Imat ću djece. Njihovo bit će moje i stričevo blago.

— Pa daj!

— Zato te pozvah.

— Da ti izbiram, da ti nađem koju?

— Ne treba.

— Ah! Imaš li ptičicu? Što ću ti onda ja?

— Možeš, moraš pomoći. Došlo je tako po sreći. Pobrali smo daću pod Gričem. Išao sam sam, bojeći se da to neće glatko biti. Podgrađani su najgori. Došli smo i u mlin lopatar »pod vrbikom« k mlinaru Zlatobradiću. Istina, nismo se izljubili, ali nismo se ni potukli, već govorili kako se poštenim

ljudima dostoji.

— E, stari mlinar Zlatobradić mirna je krv, pak se valjda

i boji tvojega susjedstva.

— Možda i zato. Kad berem daću, ide me objed gdje me podne stigne. I mlinar mi ga dade, sve kako treba, ali nije me zvao k svojemu stolu, već je dao prostrijeti gore u svojoj komori. Tu je služila mene i moja dva čovjeka djevojka. Dolazila i odlazila je tako slobodno kao da se nikoga ne boji, nosila nam je kruha, vina i mesa kao da smo njezini domari. To mi se svidjelo.

— Je l' mala, nabita, pak ima na lijevom licu bradavičicu? — upita stara, koja je dotle Grgu pozorno slušala bila.

— Pogodila si!

— Ah! To je Dobra, mlinarova sinovka.

— Da, da, ona.

— Ajde de! Vraška djevojka!

— I jest. Upitah je za ime i rod, a ona mi reče da je bez oca i majke, a stric mlinar da ima na nju i na njezino imanje pasku i brigu. Bilo je više riječi, pak je zapitam da li me se boji. »A bogme se bojim! Ne znam zašto?« »Ali Grieani se boje«, rekoh ja. »Gričani su Gričani, a ja sam ja«, reći će ona. »Pa vidiš, imam oružja!« rekoh ja. »Briga mene vašega oružja! Našla bih si ja kakav mlat i kolac«, nasmija se Dobra. »I ti bi se digla na muškarca?« »A, vjere, bi, da me se dirne. Zapamtio bi si do sudnjega dana tko je Zlatobradićeva Dobra.« »Bez šale?« »Bogme bez šale! Ma gledajte da je Bog

i meni jake mišice dao, ako sam i ženska glava.« Vidiš, majko Drago, takva mi je ženska po volji. Šta bi vraga čovjek hranio u kući ženu, kao zebu ili sjenicu u gajbi, koja ne zna nego cip, cip, cip! Ali Dobra da, ta bi i bijesu oči iskopala.

— Tu hoćeš?

— Da.

— Hm! — izmuca baka, pogledav opet Grgu ispod oka — ali Gričanka je.

— Briga mene! To joj nije na čelu zapisano. Pak sa ženskima ne svađamo se radi daće.

— A tvoj Pero?

— Daj mira! To su muški poslovi.

— Hoće li ona htjeti?

— Zašto ne bi? Zar sam loš, bogac, zar sam kmet?

— A stric i strina?

— Toga ne znam. Zato te pozvah. Ti znaš svakoga vraga. Sagradi mi taj most do mlina, pak znaš da nije samo za praznu hvalu.

— Za to nije sad riječ — mahnu stara — znam da si škrt, ah' i daš pune ruke za dobru službu i priliku. Hm! Hm! Da, da, da sam sad vještica, kako na mene viču.

— Pak?

— Činila bi care. A šta ti misliš, meštre Prišline — dignu staru glavu — da je to kao obijeliti jabuku. Znaš li da si ti dvorski župan Grga, a mlin »pod vrbikom« da spada pod Grič i ljudi u njemu da su Gričani? Teška je to namjera, još teže u toj pređi naći nit. Znala bi za druge.

— Ne pitam te za to.

— Pak Zlatobradić! Mirna je duša, da, kao svi mlinari i »hlebopeki«, ali bojim se da je tvrd kao mlinski kamen, gricka krv. Pak je strina, žilava baba i mlinarova kći, a i sin mladi mlinar koji prska oko sebe kao mlinsko kolo. Nije to šala.

— A šta se prenavljaš, bako, ti cijeniš valjda svoj trud.

— Zbogom! Laku noć! — viknu stara, dignuv se ljutito.

— Eh, stani! Stani! Nisi valjda poludjela? To je bila samo riječ.

— Hvala za tu riječ. Operi si prije jezik, meštre Grga. Najprije važi, onda kaži. Kad sam se ja s tobom pogodila? Tko dugo trguje, malo kupuje.

— Nemoj tako, budi dobra.

— Jesam ti ikad zla bila?

— Hoćeš li to s mlinarom obaviti?

— Eh! Krupno je zmo što ga šalješ u mlin, ali moj jezik zna vraški mljeti. Hoću. Laku noć. Evo, mjesec visoko stoji. Bože, Bože! Prije bi se bila smrti nadala.

— Ideš na Grič?

— Nisam luda. Lotrščak je odzvonio, vrata su zatvorena. Da me oružnici spaze, saznao bi sudac.

— Kamo ćeš na noć?

— Kumi Jurinki, zvonarici pod žutim brijegom. Ta me čeka.

— La,ku noć!

— Laku noć!

Kroz tihu noć šumio je potok Cirkvenik, katkad kucnulo je koje zvono, katkad zatrubio noćnik u svoj rog. Mjesec stajao je visoko na nebu, a o mjesečini zibala se sjena stare Drage kraj križarske crkve pod žuti brijeg.

III

Sunce bilo se dobrano spustilo na zapad, malo samo i eto krasne jesenske večeri, bilo je to prema listopadu. Još se je na polju živo prometao svijet, još su pjevale ptice na zelenim granama. Ali u maloj izbi biskupskoga dvora u Zagrebu bijaše tiho. Maleni prozori gledahu k istoku, odanle doći će domala noć. Pred prozorom šuštilo je lišće visokih jablana, te je šušteći virilo u sobu, kanda je rado znati šta tu biva. Vani bijeli se jošte dan, ali u biskupovoj sobici stere se gotovo mrak i tajnovita tišina. Tek katkad čuješ kako sušne list pergamene, kako se vine uzdah iz dubine srca — i opet je mir. O zidu visi raspelo, pod njim stoji klecalo, fino izrađeno od orahova drva; tu kleči čovjek i moli se Bogu. Niz njegovo silno tijelo pliva dugačka halja od plavetne svile, niz široka ramena pada mu sjajna vrankosa, a na tjemenu stoji crvena kapica. Lica mu ne vidiš, toliko je sagnuo glavu nad velik molitvenik, ispisan zlatom i grimizom. Jake mu ruke, vireći iz širokih rukava, počivaju na knjizi, a na desnici sja mu se u prstenu dragulj. Dugačka brada pokrila mu zlatni krst na prsima, pokrila i donji okrajak molitvenika. Vidiš, čovjek moli od srca. Samo katkad mu ruka prevrne list, samo katkad digne glavu, upre oči u raspetoga sina božjega. Onda je vidjeti lice. Visoko se uspinje sjajno, glatko čelo, malo je tu crta zarežala narav, ali oštrih, dubokih crta, bilježi su to dubokih misli. Oštri nos sjedi čvrsto pod junačkim čelom, ali izvija se smjelo, izlazi u šiljak nad krepke, stisnute usne, nad kojima se spuštaju sjajni crni brkovi u punu bradu.

Oči sijevaju, žeravica su, misliš, ali tu pred Bogom su krotke, a pod finim obrvama, pod dugim trepavicama gotovo sanjarske; vidi se da živo ali i dobro srce kriju. Blijeda lica nisu suha, jer se mišice živo promiču, no vidi se u njima kost oštra, tvrda. Takve su glave svetaca što ih redovnici izrezuju od bjelokosti. A kad digne glavu, kad mu oko zapne o prilici raspetoga, od koga se ne da, kad sklopi ruke nad grimiznim čislom posvećenih riječi, čovjek ti se čini kipom od kamena pod kojim je uklesana u malo riječi velika mudrost. Ali srce mu gori, plamti posvećenim žarom, kakvim goraše trn na brdu Sinaj. Čitao je muke izabranoga puka u Babilonu, sada o tom razmišlja. Prozorom diše svježi, večernji zrak, lišće šušti, na grani pjeva samotna ptica, bilo mu je da čuje kako brenčaju harfe pod vrbama, bilo mu je da se kroz večernju pjesmu prirode spušta velepjesan ljubavi u njegovo srce. Malda mu na oči ne iskoči suza. Boravio je na zemlji — tijelom, ali njegove misli vijale se nad zvijezdama; boljelo ga je možda srce, ali oko mu se obrati izvoru svjetla, k spasitelju svijeta. I lice mu se smiri, glava klonu, da iz redaka svete milosti sabire svjedočanstvo za bolje buduće dane. Taj skrušeni čovjek, taj zanositi duhovnik bijaše Pavao Horvat Ivanićki, biskup zagrebački. Staro bijaše mu pleme, pošteno, plemenito, što je pameti ljudske, što je zapisano u pismima, nije kmetovalo. Ne sijevaše mu, istina, zlatnim slovom u zapiscima svijeta, ali je raslo skromno kao žilav hrast u drevnoj šumi. Pavao ga je izvio na vidik svijeta. Taj vatreni sin ivanićkog šljivara protisnu svoj grb pred ostale. Duh mu je imao široka krila, srce zdrav korijen, prezao je ljudski i svoje plemenito pleme iznova oplemenio. Sjedio je sad na pastirskoj stolici slavne biskupije zagrebačke, ali nije mu ime samo slovilo po kraju, i dalje se širila njegova slava. Na kraljevskom dvoru klanjahu mu se duboko, i kad je onaj silni Ljudevit, koji je svojim žezlom, kraljujući, mahao od Baltičkog mora do Etne, u desno krilo ranio himbenog mletačkog lava, ne nađe u svom grdnom vladanju boljega čovjeka od šljivarskog sina da propiše lukavoj sinjoriji mletačkoj pogodbe mira, da te rovarske ruke sputa verigom straha i pokoja. Upravo bje godina i nešto dana prošlo da se je oholi dužd mletački u velikoj palači dvora svoga poklonio bio strogim pogodbama Pavla Horvata. Daleko je Pavao očima obilazio svijetom, ali mu se pogled svrati u tom silnom metežu uvijek na jedno mjesto, na kraj iz kojega je niknuo. Bistri mu um uvidi kako daleko smjera Ljudevitova sablja, a da ne zaklanja uz to štitom

zlatne one jabuke kraj sinjega mora za koju se otimaše sto lakomih ruku, najviše pako podmukla općina mletačka — da ne zaklanja Hrvatske, postojbine Pavlove. Veliko bijaše srce Pavlovo, ali jezgra toga srca — Hrvatska; sjajan bijaše krug njegovih misli poput sunca, ali zrno toga sunca bijaše mu domovina. To je popraviti htio, jer je bio od vječna ratovanja zavladao bijes, divljač, sila, bezakonje u hrvatskom kraju. Tri godine već je Pavao biskupovao, ali sve je išlo nagore. Budući jošte kanonikom, mnogo je zemlji dobra ishodio kad je mladi Karlo Drački vojvodovao u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji, no kad taj njegov prijatelj prebrodi sinje more da se otima za naipuljsku krunu, uminu blagoslov. Staroj jedinoj kraljevini ne postavi više Ljudevit jednoga vojvodu od kraljeve loze, već je raskusa u dvije banovine, da bude on jači negoli pravo banovine. Slavonija bijaše otkinuta grana od Dalmacije i Hrvatske, a bansko žezlo pade izmjenice u šake tuđih ratnika, željnih časti i blaga, ili domaćih sinova kojima se prije jedva za ime znalo, nu koje je darežljiva ruka vladara učinila jošte pokornijim nego što su bili od vlastite ništavosti.

Kadno Pavao prije četiri godine budne biskupom, već je u Slavoniji banovao Petar Sudar, prije kraljevski peharnik. Taj starac, vlastelin iz županije zagrebačke, bio je i čovjek stare žice, miran, trijezan, pravičan, pače i nešto ravnodušan, ali uz to vrlo odan kralju Ljudevitu, koji ga je iz zabiti plemićkog dvorca dovukao bio u kraljevski dvor. Ljudevit ljubio je ljude kojim

nije pregnuće sizalo preko obične mjere, koji ne bijahu zatočnici ove ili one stranke, jer nije kraj svojih velikih namisli uopće trpio stranaka koje bi mu mogle kvariti posao. Sudar nije pripadao nijednoj stranci, a peharnikujući sve se više priučavao mislima kralja, zato ga i Ljudevit postavi poslije za bana Slavonije. Nadao se da će takav čovjek u toj kraljevini na uzdi držati rogoborno plemstvo, koje je bez prestanka vikalo da se vrijeđaju sloboštine kraljevine, pa je i pravo vikalo, jer su Ljudevitu, osvajaču, te pravice smetale u Hrvatskoj kao goð u Ugarskoj. Njegova volja imala je biti zakonom, njegova riječ slovom zakona. Ban Sudar gledao je razmirice mirnim okom, navlas one među Gričanima i biskupom, te nije naginjao ni na jednu ni na drugu stranu.

To se Pavlu nekako nažao dalo, premda nije baš bio krvnik građanima. Zato mu ne bijaše ban vele u volji, pa ako i nije bilo očite svađe, opet se rado gledali nisu. K tomu je Pavla, toga previjanog državnika, koji je pače umio ukrotiti lukave Mlečiće, nekako peklo da uz njega i gotovo nad njim stoji Sudar, čovjek mnogo slabije glave. Još većma zazirao je zagrebački biskup od Nikole Gorjanskoga, koga je kraljeva milost od mačvanskoga banstva podigla bila na čelo države, učiniv ga nadvornikom. Tajno neko neprijateljstvo bilo je odvajkada razdvajalo plemena Gorjanskih i Horvata, nije se pravo znalo za pravi korijen toj neljubavi, samo se vidjelo da se ne slažu, i kralj Ljudevit spregnuo ih je teškom mukom pod jaram svoje države, jer mu je trebalo i Nikolina i Pavlova duha. Nikolina moć prevlada napokon. Okretni nadvornik klanjao se naoko svakoj misli kraljevoj, odobravajući vazda daleke i široke osnove Ljudevita, štoviše, žive mu oči predobiše i osobitu milost Kotromanovićeve kćeri, kraljice Jelisave, koja budne najjačom potporom njegovoj vlasti. Pavao nasuprot, ne manje mudar, bijaše živahnije ćudi, pa je kralju i prigovarao ako je ustrebalo, navlas kad Gorjanski nije mario za pravice kraljevine Slavonije.

— Čuješ, Nikola — reče bis.kup jednom nadvorniku — nismo, istina, veliki prijatelji, nu to je drugi račun. Ali ti govorim za zemlju u kojoj si nikao ti, u kojoj ja. Zar si je zaboravio? Zašto se ne brineš za nju?

Palatin odgovori smiješeći se:

— Nemam kada misliti na takve malice, prepuštam ih tebi, časni biskupe moj!

To ubode Pavla u srce, i otkimuv se od kraljevskog dvora, zavuče se u samoću biskupskog stana, gdje je gospodarila njegova sestra Marta, udovica iza mala plemića.

Iz te samoće ne mogaše ga izmamiti ni molba kralja Ljudevita kad je u proljeće 1382. u Zagrebu bio. Ali srca svoga ne mogaše Pavao zaboraviti, ne bijaše jak stisnuti očiju pred ranama doma rasharanog od bjesnila stranaka. Zato je skrušeno moleći klečao pred raspetim Bogom, zato je uzdizao k spasu svijeta svoje vruće srce, a večernja pjesan prirode kanda mu je doglašivala jeku spasenja.

Vrijeme iđaše bez obzira, već padahu i prve sjene na svijet, a biskup još se ne bje dignuo s klecala. Ujedanput pootvoriše se vrata, a kroz njih utisnu se glava djevojačka. Mlada svmu okom na duhovnika. Zatim provuče polako jedno rame, poslije cijelo tijelo, i eto je u sobi. Koraknu za dva-tri koraka na prstima i zaustavi se. Crnooka mladica bijaše gotovo djetetom, gotovo pupoljkom, razvijenim u ružu. Rumena i bijela lica gorahu punim životom, pune usne stiskahu se mukom da im ne utekne koja riječ, kojih je puna duša bila, samo crne oči smjele u tom posvećenom miru govoriti, nu u tom sjajnom zrcalu duše plamitalo je sto osjećaja, nejasnih možda, ali živih. Stojeći, nagnu glavicu oko koje bijahu savite dvije crne debele pletenice, a to je toli lijepo pristajalo uz ono punano, ali fino, dugoljasto lice kojim je vazda lebdio umiljati posmijeh, kao što skakuće leptir oko ruže. Sad nagnu na stran i vito svoje tijelo kojega se puni, djevičanski cvijet zaklanjaše dugom plavetnom haljinicom vezenom na okrajcima cvijećem od crvene svile, te stavi svoj drobni prstić na usta. Valjda se nije mogla odlučiti bi M progovorila, ne bi li.

Niti ne dahnu dahom, niti ne sušnu haljinom, niti ne strugnu po podu žutom, šiljastom postolicom. Tako stoji dijete kraj drijemajuće matere, bojeći se da je ne probudi od slatkih sanja. Blijedeće svjetlo dana, šuljajući se oknom u tu sumračnu svetinju, drhtaše oko ljupke djevojke i stvori u tamnom prostoru svijetlu sliku na kojoj sijevaše milje, zanos i nevinost. Uto pjevnu opet ptica na grani pred prozorom. Srce poskoči djevojci življe da poleti k prozoru, ali ključevi, viseći na srebrnom lančiću u tkanici, zazvoniše. Biskup okrene se naglo i spazi djevojku koja se dovrh glave zažari.

— Andelijo, ti si? — upita Pavao.

— Da, da! — istisnu djevojka nakon časka. — Oprosti, ujače! Smjesta ću otići ako tvoja milost zapovijeda. Nisam te buniti htjela; nisam kriva. Sam mi reče da dođem danas ranije na nauk jer da imaš kašnje pisanja i drugoga posla. Eto, zato sam došla. Ne bih htjela izgubiti časka. Ne mogu ti pravo reći koliko te rado slušam kad mi pripovijedaš svete pripovijesti, kad me učiš čitati i pisati. Čudim ti se, duše mi, ta ti više znaš nego punu knjigu! Bože moj! Sad istom vidim da upravo ništa ne znam. Gotovo me je stid.

Pavao bješe se međutim digao, i sad se istom ispravi njegov junački stas. Mirno slušaše biskup kako djevojka ljupko čevrlja.

— Molim te, ujače — produlji Anđelija — ne boli li te glava? Svaki dan moraš tu debelu knjigu pročitati, pa je k tomu i latinska. To je negdje velika muka. Duše mi! Ja toga ne bih svladati mogla.

Pavao nasmjehnu se malko, pa će na to:

— Sta to govoriš, Anđo? Ta ne pročitam ti ja svaki dan cijele knjige, dijete, već što ide za jedan dan. A moliti moram. Svaka krštena duša dužna je razgovarati se s milim Bogom, a još više ja, jer sam biskup, pastir velika stada. Vidiš, ja se moram brinuti za sve duše koje mi dobri Bog povjerio. Nije to teško kad se od srca moli.

— Znam, znam, ujače! Ja ne znam toliko molitava koliko ti, samo »očenaš«, »zdravomariju« i litaniju, a i to samo hrvatski. Nego čuj, kad čujem zvono, bilo podnevno, bilo večernje, bilo u crkvi ili u vrtu, sklopim ruke, pak molim sve samo svoj »očenaš« i »zdravomariju«, ali onda mi je srcu toli lako, toli milo kao da mi je ptičica iz srca poletjela na nebo k Bogu, kanda u kljunu pred dobroga spasitelja nosi sve što želim i zašto ga molim.

— A za koga moliš?

— Bože moj! Za majku, za pokojnoga oca, za tebe, za rodbinu, za sve ljude, jer mi ti reče da su svi ljudi naša braća, pak i za sebe.

— A što želiš od Boga? Zašto ga moliš?

— Tražim koješta, tražim mnogo, vrlo mnogo.

— Ah, da čujemo! Zar lijepe haljine, ili fino jelo, ili puno novaca?

— Idi, ujače — nasmija se djevojka vragoljasto — baš bi vrijedno bUo. Mama mi daje haljine, a ona zna kakve su za mene. Ti me hraniš, još nisam kod tebe gladovala, a kad je čovjek gladan, svako je jelo fino; kad je sit, i ne treba mu jela. Novaca? Ha, ha, ha! Novaca! Šta će meni novci! Kad imam gdje spavati, čim se odijevati, kad imam šta jesti. Ajde de, koji »križanac«, da ga dam siromahu koji nema kruha. Ni ne znam što bih počela da imam puno novaca, ja djevojka! Ta kad bih posijala u zemlju, te žute cekine i srebrne banovice, ne bi ni ružica od njih iznikla. Šta ćeš, kad ti je srebro i zlato mrtvo!

— Zašto dakle moliš?

— Za zdravlje i sreću svojih milih, a i cijeloga svijeta. Jer ljubiti cijeli svijet, ne mraziti se ni s kim, to ti godi onako pravo mojemu srcu. Ta ja ti se i molim za lastavice pod mojim prozorom da ih mačka ne uhvati.

— Da, reci mi gdje ti je majka, moja sestra? Zašto nije došla?

— Leži u postelji, ujače, veli da joj je pozlilo.

— Pa kako to govoriš?

— Eh, znaš, ujo, ja mislim da mamu ne boli glava.

— Nego?

— Srce je boli, da, da! To sam postrance spazila. Otkako je pokojni mi otac umro, dao mu Bog duši lako, ne vidjeh od nje vesela lica. Sve plače, plače po cijelu noć, velim ti. Sve za njm uzdiše. I meni je teško kad ga se sjetim, jer je bio dobar i lijep. Ah, pomislim li na to, idu mi suze na oči — reče djevojka, i žarka joj kapljica skoči na trepavicu — nu moja pamet ti je luda. Katkad se zaboravim, nasmijem se, poslije, kad vidim mamu suznih očiju, žao mi je. Bojim se gotovo njezine tuge i ne smijem se nikad pred mamom. Mislim da bi je to moje veselje uvrijedilo u srce. Ta da! Ona je starija, poznavala je oca bolje od mene, zato i toliko plače za njim. Jelte?

— Dakako — kimnu biskup — nu reci šta si pametna čitav dan uradila?

— Ah, ne pitaj me, ujo! Zamijenila sam majku u gospodarstvu, ta vidiš da imam ključeve pri sebi. A to nije šala. Preuzela sam kokoši što su kmetice iz Svetoga Šimuna donijele, prebrojila sam čistu rubeninu i stavila je pod ključ, nahranila sam živad, jer je to moje veselje, pa sam malo zavirila i u vrt da vidim kako povrtlje stoji i da li kmetovi marljivo rade. Pa kad sam već sav taj posao svršila, dođe još iz crkve zvonar Jurin da mu dam vina za misu, te siđoh s pivničarom u pivnicu. Nu reci nisam li marljiva bila i današnji tvoj nauk pošteno zaslužila?

— Jesi, jesi, Anđelijo moja — potvrdi biskup, smiješeći se, i pogladi djevojku. — Bit ćeš danas-sutra baš poštena gospodarica.

— Nu sada počnimo, milostivi ujače, jer je preša. Ujo Ivaniš ban, polazeći u Mačvu, obeća mi lijep dar ako se do njegova povratka naučim čestito čitati, a ti znaš da mi jezik još prilično zapinje na tim crnim pismenima.

— Dobro dakle, počnimo! — odvrati biskup, spustiv se na drvenu visoku stolicu.

Djevojka skoči, zapali malu uljenicu i pođe, staviv je na stol kraj ujaka, k polici s koje uze knjižicu od pergamene.

— Gdje smo ono jučer stali? — zapita Pavao.

— Sad ću ti reći — mahnu djevojka, čučnuv do ujaka, i poče ispisane listiće knjige prevraćati. — Ha! — kliknu — tu smo stali, tu sam si metnula slamku.

— A o čem smo čitali?

— Ta znaš, kad je sin božji među djecom bio.

— Da, da! Eh, počmi dakle!

Djevojka se nakašlja, nagnu glavicu, stavi svoj prstić na jedan redak i uze polagano sricati:

— »Pustite dječicu k meni, i ne branite im, jer je njihovo carstvo nebesko. Uistinu vam velim, ako se ne obratite i ne budete kao djeca, nećete unići u carstvo nebesko. A tko je smjeran kao dijete takvo, najveći je u carstvu nebeskom. I tko

dijete ovakvo primi, primio je mene. A tko učini da jedno od ovih malih zgriješi, bolje bi mu bilo da mu objese mlinski kamen o vrat te ga utope u dubini morskoj. Pazite da ne zavrgnete nijedno od ovih malih, jer vam velim: Anđeli njihovi na nebesima udilj gledaju lice oca mojega, koji je na nebesima.« Ah! — uzdahnu Anđelija, staviv ruke na prsa i dignuv glavicu prema ujaku koji je ozbiljno pratio po knjizi prstić djevojke — ah! Jesam li dobro? Vidiš, nijedanput nisam zapela, nijedanput me nisi popravio.

— Dobro, dobro je bilo, ali morat ćeš i bez prsta čitati.

— Bit će i toga, ujo! Samo čekaj! Taj moj prst ti je kao sljepački štap kojim se vučem po recima kao uz živicu. Sad mi još mora biti u pomoći. Nestašna sam, oči mi igraju amo-tamo, i tako skačem od retka do retka, pa bih se odmah smela i preskočila deset riječi. Čekaj, bit ću mirnija, pametnija, neće mi trebati nego oči. Ali kako je to lijepo sin božji rekao. Svako dijete ima anđela?

— Da!

— Reci mi imaju li samo djeca anđela? Ili nas ostave ti nebesnici kad porastemo?

— Nipošto! Svaki čovjek ima anđela čuvara, ali taj je pazio najviše na te dok si bila djetetom. Djeci treba najviše paske, jer su luda, jer nemaju jošte dosta pameti i volje, pak lako posrnu.

— Vidiš, to mi je drago, ujače! Valjda će i moj anđeo na mene još više paziti, jer se Anđelija zovem.

— Ne gleda se samo na ime, dijete moje, već na dušu i srce. Vidiš, i cvijet je katkad šaren i lijep, a sjeme mu je otrovno, zlo.

— Valjda ja nisam takav cvijet? U mom srcu nema otrova. Ja ne želim nikomu zla, ne činim zla. I zašto? Kad meni drugi ne hude. Znam da bi me kruto boljelo da me tko dirne u srce, a boljelo bi i drugoga da mu ja to činim. Više puti pitala sam se zašto ima u svijetu zlih ljudi, zašto se ljudi svađaju i biju. Zar imaju i takvi ljudi anđela?

— Imaju, Anđelijo, a ,kad čovječje srce nije više čisto kao u djeteta, kad ga svlada zla sila, odvrati anđeo od njega lice i zaplače gorko.

— Eh, vidiš, ujače, ja ću uvijek paziti da moj anđeo nikad ne zaplače. Hvala ti da me učiš čitati. Bar sam saznala kako je to s tim anđelima. Sad ću istom pravo od srca moliti večernju molitvu anđela čuvara. Čisto sam sretna i sad se već ničega ne bojim, kad znam da imam čuvara. Prije mi se luda pamet mnogo muke namučila. Često razmišljah: »Šta, Anđelijo, šta bi bilo da ti umre majčica kao što je otac umro, da umre ujak Pavao i Ivaniš i Lacko, šta bi od tebe bilo, Anđelijo?« To je ludo, ujače, je F, to mi je samo tako u glavu sunulo kad ništa pametnijeg ne znam. Ali opet bi moglo biti, jer svatko mora umrijeti. Bilo me je strah da budem sama na zemlji, da me nitko ne grli, ne ljubi, da nitko ne primi na srce moje suze kad me što zaboli. Sad zaizvjesno znam da imam koga koji drži ruku nada mnom. Pače ja mislim da ćete vi svi poslije smrti anđeli biti, jer ste dobri ljudi, onda ćete se valjda pobrinuti za mene siroticu. Ali to je ludo, ujače? Ha, ha, ha! — nasmija se Anđelija, taraci suzne oči rukom. — Zasada ostajte samo živi, ostajte pri meni, tako vas bar svaki dan vidim — završi djevojka, smiješeći se, baci knjigu na pod i poljubi biskupa u raku.

Kao blagosivljući, stavi joj Pavao ruku na glavu i prihvati:

— Anđelijo, dijete! Dobro mi upiši u pamet svete riječi što si evo čitala. Jesi li čula kako božji sin ljubi djecu, kako ih blagosivlje. I ti si dijete, Anđelijo.

— Ah, molim te, ujače — odvrati djevojka gotovo srdito — sve je lijepo što sam čitala, i duše mi, bit ću dobra, ali ne trpim da me vazda djetetom zovete, i ma)ka i ujak Ivaniš, a sad evo i ti. Kažem vam čisto ozbiljno da već nisam djetetom. Ne sjećaš li se da sam već prije tri mjeseca navršila četrnaest godina, da sam ove godine primila svetu potvrdu. Tu je, mislim, djetetu kraj.

— Ne razumiješ me, mala — nasmija se biskup. — Dakako, ti si velika, i kolika. Da, da, ti si djevojka, niti knjiga ne misli o djeci u kolijevci. Nego naš Spasitelj veli svim ljudima, i starim i mladim, da im duša bude toli čista, toli dobra, da im srce bude toli ponizno i krotko kao u malene djece kojim čista duša ništa ne sanja o zlobi, zavisti i mržnji.

— Ah, vidiš — kimnu djevojka — to je drugo. Tomu neću prigovarati. Zašto bih komu bila zlobna ili zavidna, zašto bih koga mrzila? Ja toga i ne razumijem, ujače!

— Sada ne razumiješ, Anđelijo moja, ali čuj što ću ti reći. Gledaj bijeli ljiljan na polju. Koli je lijep, vit i pun. Iz njegove časke diže se miris k nebu, kao što se živa molitva diže iz čiste duše; na dnu ljiljana njiše se sjajna kapljica nebeske rose, kao što čisto srce u čovječjim prsima. Milota je to gledati, osjećati. Takva si sada i ti, Anđelijo moja. No ide vrijeme, dođe crv, dođe mrav i razgrize cvijetak, sunčana žega popije rosu, i lijepi bijeli ljiljan spušta uvelu glavicu svoju. Oh, Anđelijo moja, čuvaj to nevino dječje srce u svojoj grudi do groba. Tvoja duša neka je glatko sjajno zrcalo kojega ne može smutiti dah vremena. Svijet će se ogledati u to zrcalo, i lijep i ružan, ali zrcalo neka ostane čisto. Budi vazda djetetom, Anđelijo, molim ti se. Samo u kreposti u dobroj volji budi jaka poput muža. Još snivaš onaj blaženi san koji ne zna za svijet, još ne vide tvoje oči nego sunce, cvijeće i ono jasno plavetno nebo. Ali probudit ćeš se i ti. Saznat ćeš što je strast, himba, zloba, što je svijet. Ne prestraši se kad se probudiš. Ovo ti i govorim da te ne prevari nada, da ti duša ne klone s nenadane zbilje. Ima i dana bez sunca, ima zime bez cvijeća, a kadšto naoblači se nebo i bura zabjesni svijetom. Pazi da te ne stigne nepogoda, i sjećaj se riječi ujaka kad ga već ne bude. Ti nosiš u svom srcu dragi kamen, čuvaj ga da ti ga nitko ne ukrade. Trpi, ako na tebe dođe iskušenje, ah" ne zdvoj, imaj vazda u pameti što je spasitelj rekao: »Ako ne budete kao djeca, nećete unići u carstvo nebesko!«

Djevojka promatraše za tih riječi uzdignute glave biskupa smjerno, pobožno, gotovo u čudu. Pomalo spusti se na koljena, sklopi ruke i reče ozbiljno:

— Ne boj se, ujače moj! Ti mi govoriš kao što knjiga govori, ti i jesi živa knjiga. Drhtaj mojega srca razumije glas žive te riječi, ako ga i slaba pamet ne bi dokučiti mogla. Andelija nikad neće izbrisati iz pameti tvoje lijepe nauke. Ti bolje znaš od mene kakav da je svijet, ta bio si u njem, zavirio si mu u dušu. Ako sam ženska glava, ako sam djevojka, nisam pameti svrgla s glave, a srce, volja u mene je jaka, toga ni živ prevrnuti neće. Tvoja riječ pada u moje srce kao blagoslovljeno zrno iz kojega će niknuli lijepo, jako stablo, i nema te bure koja bi ga skršila. Kunem ti se, ujače moj, da ću uvijek djetetom biti, kako je to dobri Bog rekao. Nikad, nikad neće moj anđeo čuvar od Anđelije odvrnuti lica!

Djevojka govoraše sve riječi živim, zanositim glasom, lice joj se žarilo, oči plamtjele svetim plamenom, i gotovo si mislio da ne govori djevojče, već da su te riječi nikle iz jaka živa srca, iz zrele pameti. Pavao položi joj ruke na glavu, pa će ganut:

— Ustraj u dobru, Anđelijo, kao što si dobra sada; Bog krijepio tvoju volju, kao što se sada bar riječima jaka kaže; srce ti cvati vazda milim mirisom kreposti. Bog te pratio i štitio, Anđelijo, po putu tvoga života.

Djevojci klonu glava na prsa. Bilo joj je da je njezino srce nanovo posvećeno, da čuje žamor anđeoskih ikrila koja se dodiruju mlade joj glave, te je prenose u rajske sanke.

Ujedanput dignu glavu i nagnu je na stranu kanda prisluškuje. I biskup osovi se brzo. Iz dvorišta ozva se topot konjskih kopita.

— Šta je to? — upita biskup.

— Čula sam kopita — skoči djevojka.

— Tko to može biti u toli kasno doba?

— Čekaj da vidim, ujače — odvrati Andelija, poleti k prozoru i pogleda u dvorište, zatim će u čudu: — Ujače, ban ide i s njim drugi gospodin.

Sad pristupi i Pavao k prozoru i opazi kako dva boljara silaze s konja, dočim su im oružnici, držeći baklje, ostali na svojim vrancima.

— Idem k majci! — reče Anđelija plaho.

— Ostaj dok vidim šta je — odvrnu biskup, mahnuv rukom.

Za malen čas dovede mlad svećenik u sobu dva gospodina, bez dvojbe boljara. Prvi od njih bijaše suh, visok, košćunast čovjek, mrke puti, niske bijele kose, a k tomu oštra lica Jcao da je od drva izrezano. Premda je od ljeta ponešto zguren bio, odavale su te mirne crte, ti silni bijeli brci i napola ćelava glava neko dostojanstvo, neku pocitanja vrijednu gospoštinu, a još čudnije prikazivala se ta malne junačka pojava u priprostoj haljini od mrka sukna, u širokim čizmama od surove kože, samo se moglo slutiti na neko gospodstvo po širokoj, kratkoj, srebrom okovanoj sablji. Taj čovjek bijaše gospodin Petar Sudar, ban kraljevine Slavonije. Posve drukčiji prikazivaše se njegov drug u kožnatu zobunu, pod crnom kabanicom. Bijaše to neka krupna, bućoglava ljudina, rijetke plave kose koja je na njegovu tjemenu stajala kao raščihano (kupinovo grmlje. Na krupnu, nabubrenu licu, koje bijaše nalik na veliku vrbovu kvrgu, bješe boginje ostavile sto rupica, a nad debelima usnama rasla pokoja dlačica. Čovjek bijaše srednjih godina, valjda jačih mišica negoli misli. Koracao je silovito, isticao široka prsa, stiskao usne i oči, i činilo se da je nešto bahat. Oba došljaka, a i sam inače mirni Petar Sudar, bijahu već na prvi pogled nešto nemirni gotovo prestravljeni, i banuv hitro u sobu, kanda se zaustaviše, kanda se lecnuše biskupa koji ih je, stojeći sred sobe, mirno promatrao.

— Hvaljen Isus, biskupe gospodine! — istisnu Sudar, a drug mu, uhvativ naglo sponu svoje kabanice, izmuca nešta što je po svoj prilici imalo pozdravom biti.

— Navijeke, amen — odzravi biskup u čudu, uzmaknuv za jedan korak.

— Biskupe gospodine! — nastavi Sudar nekako smeten

— dolazim kasno, znam. I oprosti. Morao sam doći,

— Šta je, zaboga? Ta sjedni, bane gospodine.

— Hvala, hvala! — nastavi ban mimo svoga običaja hrlo

— malo prije stignu ovaj gospodin. .. ovaj poslanik — završi Sudar, pokazav prstom na druga si.

— Poznajem ga — kimnu Pavao — ne vara li me pamet, taj je gospodin plemeniti Detrik Bubek, brat gospodina bana dalmatinskoga Mirka?

— Da, milostivi gospodine — potvrdi Detrik. — Već lani poslužila me sreća vidjeti tvoju milost.

— U Diosgvoru uz kralja, je l', kad smo s Mlečićima zapečatili mir. Ali primakni sjedalo, Anđelijo — reče Pavao, okrenuv se k djevojci koja je udilj u kutu šuteći stajala — počini se, gospodine Detriče. Valjda si sustao od daleka puta. Nu sad — produlji biskup pošto se je Bubek odazvao bio njegovoj ponudi — molim vas, gospodo, koja vas preša donese pod moj krov. Vidim po vašim licima da je važan posao.

— Nesreća — uzdahnu ban, spustiv glavu na prsa.

— Velika nesreća — potvrdi Bubek.

— Šta je zaboga? — prepa se biskup.

— Ljudevit kralj preminu — reče Sudar mirnim, ali bolnim glasom.

— Ljudevit! — viknu biskup, stresav se. Ali u isti hip munu mu rumen licem, njegove oči planuše, a glava se uspriječi. Ali se za hip smiri i produlji: — To ne može biti. Ta ne čusmo ništa o njegovoj bolesti.

— Ali opet je istina — reče ban — evo, gospodin Bubek neka ti rekne.

— Da — potvrdi brat dalmatinskog bana — veliki, slavni naš kralj preminu na dvanaesti dan ovoga mjeseca u Trnavi, i s njime klonu u grob junačka mu desnica i svijetla glava koja je daleko raširila moć i slavu krune.

— Da, slavan i velik — primijeti biskup. — Recimo: Mir i pokoj njegovoj duši! Anđelijo, dijete! Idi i reci slugama crkve neka se sutra zvoni u sva zvona za spas duše velikoga kralja Ljudevita.

Djevojka, poljubiv ujaka u ruku i pokloniv se gostima, ode iz sobe.

I ban i Detrik šućahu časak, zatim izvadi Bubek pismo pod pečatom iz njedara da ga preda Pavlu, rekav:

— Dođoh navlas u Zagreb, poslan po kraljici Mariji, koju sretno ovjenčasmo kraljevskom krunom na sedamnaesti dan ovog mjeseca u stolnom Biogradu.

— Ovjenčaste? — zapita Pavao čudno. — Brzo ovjenčaste.

— Da! — potvrdi Bubek. — Jedno pismo donijeh tebi, a jedno banu.

— Pa baš od Marije same... ili od majke joj Jelisave ... ili od Nikole Gorjanskoga?

— Ta Marija je ... — zaleti se Sudar.

— Dijete — nasmjehnu se Pavao — ima joj istom dvanaest godina ... dakle od nadvornika Gorjanskoga.

— Da, od palatina Nikole — doda Bubek naglo.

— A šta piše palatin banu? — okrenu se Pavao iznenada prema Sudaru.

— Palatin zapovijeda — reče Petar prostodušno.

— Oh! zapovijeda? — nasmjehnu se biskup, ošinuv okom Detrika. — Zar palatin može banu zapovijedati? Zar ima palatin u ovoj kraljevini posla?

Na to pitanje ne bude odgovora. I ban i Detrik zašutješe nekako zbunjeni.

— Daj mi to pismo — produlji Pavao mirno — daj mi to pismo, plemeniti gospodine Detriče, da vidimo što meni palatin zapovijeda. Znaš li možda što pismo piše?

Pavao pruži ruku, upirući svoje oko oštro u Bubeka, a ovaj ga preda nagnute glave biskupu i doda:

— Tvoja milosti! Evo ti pisma. Znam po prilici što palatin u njem zabilježi, jer bi bio inače po svoj prilici poslao prosta teklića, ne bi mene. Pismo je kratko, govor može biti duži. I što je u pismu prekratko, mogu ja živom riječi naširoko ireći.

— Tako! — progovori biskup pogladiv sjajnu bradu — da vidimo treba li živa tumača.

Polagano snimi Pavao pečat, pristupi k svjetlu i nagnu glavu da odgonene crte Nikole Gorjanskoga. Sudar gledaše šuteći pred sebe u zemlju, ali Detrik motrijaše ispod oka čitajućeg Pavla, ne bi li na njegovu licu uhodio trag kakva osjećaja. No biskup ne trenu trenom. Preletiv crte palatina, dignu glavu i reče:

— Nikola Gorjanski ne zapovijeda Pavlu Horvatu, pače moli, da, Nikola Gorjanski moli...

— A šta ti na to, biskupe gospodine? — zapita ban.

— Već vam rekoh što sam rekao i reći morao: Mir i pokoj duši kralja Ljudevita.

— Zar ništa više? — začudi se Detrik.

— Ništa više — potvrdi Pavao.

— To su tek riječi tako rečene — rasrdi se Sudar — i mi i Gorjanski želimo znati šta ti misliš šta raditi valja. Pokojni kralj cijenio te je uvelike za vrla državnika.

— Ne laskaj mi, bane gospodine. Bilo pa prošlo, kralj Ljudevit je umro. Ti si ban, prvi za kraljem u kraljevini, imaš i vlast, znaš dakle što ti raditi valja... što ti palatin zapovijeda ... pak eto je i Marija ovjenčana.

— Ali sam reče da je Marija dijete! — ražesti se starac Sudar još većma.

— Eh — slegnu Pavao ramenima — istina je. Ali zato je uz nju mati, Jelisava Kotromanovićeva, pametna za mušku glavu, a uz mater je Nikola Gorjanski. Jelisava rado vlada, ali još rade Gorjanskoga sluša... i gleda. Šta ću joj ja, čemu mojega savjeta?

— Žena je samo žena — primijeti Bubek nestrpljivo — makar i krunu nosila, kralj je kralj, a Nikola Gorjanski, vaš zemljak, samo je nadvomik, nije kralj.

— Kralja — popuni Sudar — obasjava neka svetost, ljudi se sjećaju da se piše »božjom milosti«, pa ga se boje, ali nadvomik je samo čovjek od čovječje milosti.

— Tu se hoće više glava, više mišica, da ne ide kraljevina na komade — nadoda prostodušno Bubek. — Znam što ti Gorjanski piše, biskupe gospodine, i, recimo, pravo piše. Odavle zanovijeta Jelisavin brat, bosanski kralj Tvrtko, odanle mletačka općina. Građani Primorci dosta su klimavi, a i vlastela naklanjaju se i amo i tamo. Što je pod tobom, najbolje poznaš. Mali plemići i kmetovi još od Mikića bana nemirna su krv. Nije to jošte iskipjelo, sve kuha i kuha pod poklopcem, ako se i ne čuje.

— Eh, pa građani — nasmija se Sudar — sjede ti uvijek za vratom, pa gude po vraški.

— Ah, ban tu muziku katkad rado sluša — odsmjehnu se biskup.

— Da, i to — otpoče Detrik naglo — ne gori li vatra u Napulju, tu će moj brat Mirko, poslan po pokojnom kralju u pomoć Karlu, imati dosta posla. Eh, dok je Ljudevit živ bio, dok je njegova desnica sve te opore glave na uzdi držala, lak je bio posao, ali sad ...

— Da, da, sad — doda ban.

— Sve je istina što rekoste, ali što ću vam ja?

Gosti zablenuše se na časak. Sudar poče griskati brkove, videći da ne može s biskupom izaći na kraj, a Bubek vrzao se nemirno na stolici, razmišljajući kako da prihvati opet izgubljenu riječ. Pavao bio je međutim sjeo, te je čekao šta li će doći. Napokon skoči Bubek, te viknu, lupiv šakom u stol:

— Sta ćeš ti, biskupe gospodine? I pitaš? Zagrebački biskup si, nije to šala. Tvoj brat Ivaniš mačvanski je ban, prijatelji su ti Paležnici, Lackovići i mnogo ljudi plemenita roda po toj kraljevini, sve to nije šala. Ali sve to nije ništa, mudra si glava kakve nema u sve tri kraljevine. Kad si znao smotati Mlečiće, koji najtanje niti predu, znat ćeš, bogami, stisnuti u svojoj šatki domaće glave kojima se lakše vidi do dna. Hora je i preša da se skupimo svi oko Marije kraljice, da zamijenimo pamet koje djetetu ni kruna dati ne može, da svi složimo svoje mišice, jer su drhtave djetinje ruke koje žezlo drže. Podigni svoju mudru glavu, biskupe gospodine, da zasine tvoj ugled na sve strane kraljevine, zato te nadvornik moli, zato traži tvoje prijateljstvo. Vi se ne gledaste milo, znam, i ne pitam zašto; nu kad navali opća pogibelj, zaboraviti valja stare zlovoljice i prihvatiti se u kolo za opće spasenje.

— Da, da, biskupe gospodine, ti moraš tako — reče ban odrešito — sazvat ću sve plemiće kraljevine, a ti im reci riječ kakvu treba. Svi ćemo te slušati.

— Učinite što najbolje znate — odvrati biskup krepko — ali mene pustite na miru. Ta još za živa kralja odvrgoh od sebe sve svjetske brige od kojih se budi strast i neprijateljstvo među svijetom. Ja sam zagrebački biskup i samo biskup. Zavukoh se amo u taj tihi zakutak iz kojega me ne mogoše izmamiti ni molbe pokojnoga Ljudevita. A kad oćutjeh blaženstvo toga samotnog mira, tu sreću tihe pobožnosti, zahvalili se Višnjemu Bogu da je moju živu, strasnu dušu priveo u hram mira, i zavjetovah se svetom zakletvom da ću pohoditi grob Spasitelja, pomiritelja svijeta. Ondje gdje su njegovi presveti ostanci počivali, prostrijet ću svoje griješno tijelo u prah i dozvati Višnjega kroz gorke suze da nad ovom zemljom, koja me je rodila, koja .krvari od trista rana, razastre krila mira i sreće. Eto, bane, eto, gospodine Detriče, vi ste čuli kako me svet zadatak čeka. Moram ga ovršiti, moram. Ljeta idu bez obzira, snaga gine, dalek je put. Preša je dakle.

— U Palestinu kaniš? — zapita Sudar u čudu.

— Da.

— I u najgori čas otimlješ državi snagu? — doda Detrik.

— Snagu? — odvrnu biskup mimo — ta dosta vas je, dosta u vas snage, ja sam jedinac.

— Ali tvoj duh vrijedi za deset — prigovori Bubek.

— Dobru djelu ne treba puno duha, već puno srca. Samo ako je vaša dobra volja, bit će narod skorim sretan. Zlu djelu hoće se više hitrine, himbe. Budite samo dobra srca.

— Navijeke da se odvrneš od poslova kraljevine, navijene da se zakopaš u taj sveti grob? — upita ga ban.

— Toga ne rekoh, bane — zanijeka biskup glavom. — Zasad sam svijeta sit, motao sam se previše među njim. Molim vas, pustite me na miru. Ja sam vjeran pastir svojega stada. Brinući se za njegovu dušu, brinem se i za njegovo tijelo. Nu, vjerujte, skočit ću spazim li da vuk dira u moje stado. Ali sad, sad nikako neću.

— Zar te je zlovolja odvratila od svijeta? — zaskoči ga ban.

— Bog zna što je, i samo Bogu se odgovara. Nu, vjeruj, bane, da su mi ruke dosta jake pograbiti veslo vidim li da brod domovine ide na grebene.

— Možda i kormilo? — iskuša ga Sudar.

— O tom nisam razmišljao, bane, nije to moje zvanje. Bit će sto boljih od mene. Biskup sam samo koji se za pravo crkve na ovo nekoliko brazda boriti mora, a kolik je istom svijet.

— A što da radimo? — upita ban.

— Ta ti to moraš znati! Ban si — odvrnu mu Pavao hladno.

— A što da reknem Gorjanskomu? — zlovoljno će Bubek.

— Pozdravi ga, Detriče gospodine, od moje strane. Reci mu da nemam kada brinuti se za takve svjetske malice, da ih njemu prepuštam. To mu poručuje Pavao Horvat, biskup zagrebački.

— I ništa više? — zapita Bubek.

— Ništa više.

— Tu su naši poslovi svršeni. Laku noć! — reče Sudar zlovoljno, dignuv se na noge, a po njegovu primjeru skoči i Bubek, te istisnu pokunjen:

— Žalim, biskupe gospodine, da nisam bolje sreće bio, da ne mogu nadvorniku nositi boljih glasova. Laku noć!

— Laku noć, i mir s vama! — pokloni se Pavao, a došljaci odoše. Pavao ne pođe na počinak. Dugo stajaše jošte do prozora, upirući oči u grdnu, crnu gromadu iz koje se isticahu dva šiljasta tornja put jasnog ljetnog neba — u stolnu crkvu zagrebačku, u čijim se oknima ljeskalo bajno noćno svjetlilo. Bilo je Pavlu da vidi pred sobom orijašku glavu koja se pred tri vijeka podigla iz hrvatske zemlje, koje je kameno čelo prkosilo oluji svijeta, preko koje će minuti dugi i mnogi vjekovi, prohujiti bure, a opet neće oboriti glave, bilo mu je kanda ga divska glava gleda sjajnim očima kao neumoljiva zagonetka. Nešto ga zazebe. Pavlova duša bijaše od čelika, ali žarka, njegov duh uznosit, bistar, ali silna mu fantazija krilila se daleko, široko u minule i buduće dane, živa mašta stvarala je pred njegovim okom tajnovite nejasne slike koje rastijahu sve više i više nebu pod oblake, ta mašta stvori od ogromnog hrama božjega pred njim divsku glavu sudbine, koja je nepomično zurila u biskupa zagrebačkoga. I Pavlova glava poniknu, uznosito čelo pritisnu se na staklene ploče prozora. Tiho, plaho šaptaše biskup kao kroz san.

— Vjekovi minu, novi vjekovi plinu, Adamovi sinovi motaju se niče u grob bez prestanka, bez razlike rđa žezlo i motika. Naše oko siže samo do groba, što je dalje, krije crna koprena vječnosti. Rođeni smo za vječnost, da, jesmo; jer da nismo vječni, bila bi ljudskomu rodu učinjena najveća krivica, sretniji bi bio od čovje,ka crv, jerbo pameti nema, jer srca nema, jer besvjestice pada u ništar iz koga ga izvadila ruka božja. Ali ti, čovječe, koji nosiš bogoliku dušu u tamnoj posudi tijela, imaš li ti, čovječe, pravo da dočekaš kao lijen, besposlen baštinik obilnu baštinu vječnosti koje nisi zaslužio? Možeš li, mirujući pod sigurnim krovom, ravan biti onomu mučeniku koji je, nadahnut svetim zvanjem, volio da ga u areni razderu divlje zvijeri, a nije mario sklonuti, licumjereći, glavu pod zlatni lovor časti? Ne, nikad! Samo iz ljudskoga srca cvate vječnost, vječnost nebeska, vječnost paklena! Pavle, smiješ li zakopati svoj talenat? Sladak je mir. Griješim li kad

ga želim, gledajući himbu i varke ovoga svijeta, kojemu je radost piti krv tvojega srca? Smijem li ga željeti kad se preda mnom iz groba dižu kosti ljudskih onih zatočnika što ih krije sveti taj hram? Ne smijem. Neću. Samo borba je život, mir je smrt. Zar samo borba za sebe? Ta tako se bori i zvijer. Borba ljubavi, borba istine, to je pravi, ljudski život, borba za sve. Hoćeš li pobijediti? Smiješ li pitati za plaću kao nadničar?

— Pogini, ali tvoja misao poginuti neće, to je onaj korijen koji bez prestanka tjera mladice, ma vjetar odnio lišće, makar ljudi posjekli grane. Svima moraš služiti, ali nadasve istini, najčišćoj kćeri Boga, za sve se boriti. A tko je potreban tvoje borbe, tvoje pomoći, traži li je tko? Oh, traži — uzdahnu Pavao, dignuv oči k nebu — ova zemlja koja te je rodila, ovaj narod koji ti je dao svoju krv, tvoje stado treba pomoći. Ti mu je možeš dati, iznesi talenat svoj pred svijet, raskuj ga u novac i dijeli milostinju dok ti ne ostane nego duša.— Jednu plaću si želim opet, a ta nije grijeh, nadu si želim da će sjeme brige, radnje i žrtve uroditi plodom. Samo nada da me za živa ne prevari. Dadoh ti se u službu, mrtvi Ljudevite, žrtvovah ti dane i noći, misli i mušku jakost, sve ti dadoh za malu plaću, za jednu riječ tvoju koja bi sretnim učinila kraj mojega roda, samo jednu riječ, ali kao loš platac odgađao si rok, tješeći me od dana do dana, jer tu bijaše Poljska, tu bijaše Napulj, tu bijaše Ugarska i Bugarska na brizi, samo moja domovina ne bijaše. Dakako! Najprije veliko, onda malo. I tako si, obećavajući, pao u grob, a s tobom i moja krvava plaća. Da vidim bar cvijet nade, ako mi nije suđeno okusiti plod. Evo preda mnom svetoga hrama, kamen na kamenu kao divska glava. Dugo već žive taj kamen, i živjet će još duže, mi živi svi ćemo mrijeti, ali on će stajati, on će vidjeti kroz vjekove sudbinu mojega stada, hoće li i sreću vidjeti? Govori, govori, kamene, gotovo besmrtni, ne gledaj me toli neumoljivo svojim očima. Šutiš, moraš šutjeti, kao što šuti sudbina, tvoji temelji kriju tajne prošlosti, tvoji svodovi sižu visoko u budućnost, tvoji tornjevi prsti su koji pokazuju u vječnost. Svejedno. Živi, vjekuj, Bog te blagoslovio! Borit ću se, da. Pred mojima očima otvaraju se bližnji dani.

— Iz Ljudevitove gvozdene šake palo je žezlo u žensko krilo, s njegove čelikglave spustila se teška kruna na lomnu siju djeteta. Uzde nemaju ruku, pući će. I opet će se krute kocke vrći nad mojom jadnom postojbinom. Ta Gorjanski je tu miljenik Jelisave Kotromanovićeve. Gorjanski zauzdat će bijesne glave. Snubi me. Oprostio bih mu da su naši oci krvni neprijatelji bili, ali ne mogu mu zaboraviti da je zaboravio svoju hrvatsku kolijevku. Ne mari Gorjanski za Hrvatsku, ne mari za Ugarsku, već samo za Gorjanskoga. Bit će sluga, rob samoga sebe, a da može sebi robovati, bit će pred svijetom

robom ženske suknje, a sve kraljevine bit će ropkinjama ropskih hira. Pa će još i Sigmund, Luksemburgovac, doći, koji je u Češkoj oplijenio svece, kako će istom nas. Bože, Bože! pokaži mi izlaz iz toga bludišta, pokaži mi glavu koja je jaka nositi krunu, na čijoj vagi ne važe gvozdeni mač više od blagotvornog žezla. Samo jednu glavu! Pusto, tamno je svuda. Poći ću Spasovu grobu, ondje neka se na me spusti sveti duh, neka mi rasvijetli pamet i dušu da se povratim kao čelik-borac istine, da se borim do zadnjega daha proti gospodstvu ženskih i požen̈anih muških glava. Borit ću se — kliknu Pavao uzrujan, i stavi tri prsta na raspelo na zidu — tako mi Boga, da izvadim svoj narod iz toga meteža, makar poginuo. Sveti plamen goraše na licu Pavlovu, žive iskre sijevahu u njegovim očima, sve tijelo drhtase. Tad se prenu, kleknu pred .kip raspetoga, a pred tim kipom još ga zateče zvijezda jutrašnjica.

IV

Mali bje Božić minuo, a po njem prva nedjelja došla, ali vrijeme još nije slutilo na zimu. Kao da je još daleka, vrlo daleka, stajale su kućarice gričkih građana sred vrtova, punih žuta i rumena drveća i grmlja, među koje se je preplitalo kasno jesensko sunce. Malo je kuća tada bilo bez vrta, svaki građanin htio je trajati smrtne svoje dane sred svojih šljiva, jabuka i krušaka, sred svojega cvijeća. Milije im je bilo tako živjeti sred svoje zelene krpice negoli da stoji kuća do kuće u ulici, kao što zrno do zma na krunici, gdje čuješ svaku riječ, svaku zadjevicu i razmiricu susjeda. Jer moja kuća je moja, tu ne treba tuđega uha i sluha. Pak, recimo pravo, bogzna nije li tako bolje bilo. Samo u Srednjoj ulici, gdje je gradska vijećnica stajala, sve su gotovo kuće bez vrta bile, već jedna tik druge, kao da se ramenima guraju, a pred svakom kućom te vrlo tijesne ulice ležahu na taracu poklopna vrata pivnice, što je velikomu vijeću gričkom puno jada zadavalo, jer bi ne jedanput nedjeljom i svetkom koja netrijezna glava propala pod ta vrata pivnice, osobito poslije Martinja kad se krsti vino. Jedna kuća u toj uličici, i to nešto prostranija, bila je bez vratolomne pivnice, a imala je pred sobom lijep cvijeta] ak, hrastova kuća, istinabog, ali kamenom podzidana. Duž čela kuće vukao se trijem. Sred trijema silazile stube pred kuću u cvijetnjak. Na strmom krovu rasla je trava »netresk«, koja čuva dom od groma, oko kuće vijala se vinova loza, ruža i slak, da nije bilo od lišća i cvijeća vidjeti nego okna. A u cvijetnjaku pred kućom stajala je kao gotovo pred svakim građanskim domom klupa, neka se vidi da ondje prebivaju društveni građanski ljudi, a ne fratri kojima je zapovijed životariti za zatvorenom portom. Ta poveća kuća pripadaše građaninu Živanu Benkoviću, po cehu »mošnjaru«, čovjeku bogatu, priprostu, ali pametnu, pred kojim bi kapu skinuo i sam gradski sudac Miklin Ivanović. Bilo je popodne, dobrano po večernici. Po groblju, oko crkve Svetoga Marka, šetala među krstovima pokoja bakica da vidi stoji li još cvijeće na milom križiću što ga je na mrtvi god donijela bila svojim dragim dušicama. Vidjev da je cvijeće jo§ ondje, odlazila bakica, šapćući »očenaš« i dožmirnuv još jednim okom zvonaru koji je, igrajući se s crkvenim ključevima, brbljao pred grobljem sa gradskim »oružnikom«. Po klupama pred kućama sjeđahu građani i građanke, govoreći važno o kiši i suncu, o kugi i glađu. Katkad zaustavi se, kući idući, koji susjed ili susjeda da ili pozdravi ili da im pri'šapne što je kuma ili teta pripovijedala. Djeca naganjala se po ulici sa psima i mačkama, a pod vratima prišapćivahu si djevojke kojekakve tajne. Pred svojom hrastovom kućorrl sjedaše i vjerni gospodar Živan Benković, zasukanih rukava, veselo gledajući u svijet, nalijevo mu je žena, drobna suha dobričica, nadesno pako stajao je trbonja vrč, pun zlatne kapljice bukovačke, dobra okrepa. Nedjelja je dan božji, raditi se ne smije, ali se piti smije, ako si se pošteno Bogu pomolio.

Gospodin Živan bijaše krut, nabit čovjek, ni velik ni mal ni star ni mlad, već onako zrela ljudina od glave do pete. Mišice mu od gvožđa, lice košćunasto. Dugi prosjedi brkovi spuštali se pod nosnicama voljko, a mrka kratka kosa dizala se uz visoko čelo. Vazda se je smijao, ali se pri njem prevarila riječ da se samo lude vazda smiju, jer je imao pamet za tri čovjeka i nije se nimalo lecao zapodjeti koju oštriju i s većom gospodom. Živanu smiješilo se vazda dobro, iskreno srce, ali njegova dva bistra oka bijahu do dva ogledalca svetoga duha. Da, mošnjar Živan bijaše vrijedna glava, njegov um oštar kao sjekira, njegova misao brža od munje, njegova usta prava iknjiga građanske mudrosti. Zato ga je i cijeli grad pazio, ta znao je pravu mjeru bolje nego sam sudac„ pa kad bi tko htio dokazati da pravo govori, rekao bi samo: »Ma Živan isto misli, pitajte ga samo.« Sve je Živan ljubio, k njegovu srcu bijahu vrata danju i noću otvorena, pred njegovim vratima bijaše uvijek najviše siromaka, jer od njega živ ne ode prazan. Jedno je, istina, mrzio, mržnju i svađu i da se svijet zaludo kolje i grize nije gledati mogao. Kad su ljudi najviše bjesnili, kad je plamtjela krv, bijaše Živan najmirniji, bijaše vođa. »Pazite«, znao je reći, »ljudi Gričani, da vas krv ne prevari, jer će krvi biti, te nam nevolje bome ne treba.« Jednom riječi znao je do mira pogladiti i najbjesnijeg svata, kad su Gričani »sukali rukave na popove«, premda nije ropski lisičio, već bobu bob, a popu pop rekao, a pred gradskim pravicama kao šibom stražio.

Zabavljajući se tako sa ženom i vrčem, spazi gdje od Dveraca ide vlaški vrač Jakob, obučen u dugu crnu haljinu.

— Eto, vrač ide — reče Živan, gurnuv svoju ženu — opčuvaj me Bog kad ti se prilijepi taj čičak, ne mož' ga se otresti od mraka do zore, tako je pun riječi.

— Pusti ga, pusti, Živane — stade ga žena miriti — takva mu je narav.

— Vidiš opet žensku pamet — rasrdi se ponešto mošnjar — da, vama ženskima nije nikad riječi dosta. Ali ja ne trpim i ne trpim da mi se više govori nego se misli. Jesti ne treba nego do sita, ako ti je zdrav želudac drag. Ali ček, ček, otpuhnut ću to mazalo u hip kao perce od dlana. Baš mi se njegove litanije hoće.

I dotisnu se vrač, gegajući i znojeći se, do mošnjareve klupe.

— Hvaljen Bog, hvaljen Bog! — pozdravi šor Giacomo, pentajući, građanina.

— Navijeke! — odzdravi Živan mirno.

— Dobro zdravlje, a? — zapita vrač.

— Dobro, hvala Bogu — potvrdi Benkovićka.

— Čast i poštenje tvojoj umjetnosti, meštre medikuse — nasmjehnu se Živan ravnodušno — ali daleka kuća vraču od mene i mojih; i hvala Bogu da nam tebe ne treba, jer mi je kapljica u ovom vrču draža od tvoje mutne juhe.

Šor Cavagnoli ponešto se zablenu na te riječi, ali umovanju Živana nije mogao prigovoriti ni piknjice. Napokon se ipak nečemu dosjeti, pak će pod silu smiješeći se:

— Hm! Hm! Vidi! Vidi! Pazi se, kume Živane! Kuga leti kao strijela, i dođe li, dobro bi bilo imati vrača za susjeda.

— A da! — odsiječe mošnjar — da i sam vrač najprije ne pobjegne od susjedstva kuge. Već smo imali priliku vidjeti! Šor Giacomo porumeni silno na tu krpicu koju je Benković popratio bio lukavim pogledom ispod oka, zatim pogleda glupo u nebo, nakašlja se dva-tri puta, te istisnu napokon od neprilike:

— Hm! Hm! Zbogom, dragi kume Živane! Zbogom, kumice Benkovićka! Laku vam noć. Čekaju me bolesnici! Silni poslovi! Bože moj! Laika noć!

— Sretno! Meštre vraču! — mahnu mu Živan — ali ne prođi kraj groblja Svetoga Marka, ta prije pet dana bio je »mrtvi god«, a pri tom imali su i vrači svoj dijelak!

Vrač okrenu se hrlo na peti kanda nije ništa čuo, i odsmuca se prema gradskoj vijećnici, zibljući se na debelim krakovima kao star gusak.

— A šta, Živane moj, bockaš toga jadnoga vrača, što ti je kriv? — upita pitoma Benkovićka muža. — Pak je vrač, nije to šala.

— Vrač! Vrač! Velika riječ! — uzjari se Živan. — I kovač je kovač, ali misliš li ti, ženo moja, da će svaki kovač finu potkovu skovati? Misliš li da stara Gončinka, taj ženski grijeh, ne kuha katkad bolje kapljice negoli taj vrač?

— Idi, Živane, vještica je — suprotnu se žena.

— Mada je vještica, a on je vještac, oboje sljepari — popravi je mošnjar — nek se nauči pameti Talijan, nek ne misli da smo mi Hrvati međedi koje može za nos voditi za svoj dobitak, nek zna da ga znamo, i njega i njegove učene kocke. Ne kudim ga rad sebe, meni nije ništa kriv, jer me se boji, ali je brbljalo, pak ne trpim da muška glava laže i maže kao baba. Svagdje se zadijeva, pri svem ima svoj nos, sipa riječi kao sijač zrnje, a sjeme mu nije nego pljeva. Naši ljudi to vjeruju, jer čita knjige, mudro nakrivi svoj debeli nos i nosi dug, crn haljinac. Učen čovjek, misle, taj to zna. Pak nam tako miješa ljudstvo da je svaki čas krvava kvara s popovi, a toga nam ne treba. Razložni ljudi mjere svoju pravicu po pameti, ne mjere po nožu, ženo moja, a ljudstvu ne treba nego mignuti, i slama mu se u glavi zapali. To je zlo. Vrač je velika mutivoda, nešto rekne kao da blejcne, ne od zla srca, već od glupe mudrosti, oprosti mu Bog. Vjeruj mi ženo: Naša pra naša je smrt, u tom se krvavom kolu bez kraja motamo, a od toga ne raste nam nikakva dobrota. Ali šta ti to govorim, ženska si, tebe se ne tiče.

— Eh, eh! — nasmija se Benkovićka — pa šta mi govoriš, Živane, kad nije za mene? Jesam li te pitala za vaše pravde? To si sračunajte vi sami kako bolje znate. Ne marim ja na svijetu nego za tebe i mojeg sinčića, vi ste mi sve na svijetu. Ali me opet boli to krvarenje i pravdanje, ta nikad ne može božja duša mirno u svojoj kući živjeti. Ja samo velim: Bog i majka božja opčuvaj nas od svakoga zla. A tebe, Živane moj, molim, ne pleti se mnogo u krvavu svađu, pomisli da imaš ženu i dijete, čuvaj se, jer na te svi gledaju, pri tebi zapitkuju, a ima i takvih ovdje na Griču kojima je od zavisti žao da te drugi toliko ljube, pak znaš da je ljudska zloba najgora zmija. Oprosti da ti ja to tako velim, vjeruj, od same je ljubavi.

— Nemoj tako, ženo moja! Znam ja da sam ti srcu drag, ali zato vraćam tebi i našemu jedincu milo za drago iz puna srca. Nego znaj, ja sam slobodan građanin, muž, nisam puž, koji ne mari nego za svoju kolibu. Tu ljubav, koju za vas dvoje u srcu nosim, hoću da raširim među drugim svijetom, među našom općinom. Uz pravicu neka bude i ljubavi, a pravica nek se traži razborom i razlogom, ne batinom i nožem, od toga podivlja čovjek do zvijeri, a kad sve podivlja, nije ti vlastiti krov siguran. Moja riječ, mislim, važe nešta na tom brdu, zato nukam ljudstvo na mir, pak krotim, koliko znam, i Kaptolce. Pusti to, ženo! Nego čuj, jesi li poslala žito k mojoj sestri u mlin »pod vrbikom«?

— Nisam, nisam dospjela da odmjerim žito, već sutra je manje posla, ionako mi je poručila Zlatobradićka da su morali lopate na mlinu popraviti. Ali gle, gle! Tko to k nama ide?

— Ah, kovač Pero Prišlin, cisto gospodski obučen.

— Što li ga nosi amo — zapita žena — nekako se strašno mudro drži.

— Znam, znam — nasmija se Živan — sad ćeš čuti kakvi su poslovi među nama. Već mi je nešto zdaleka natuknuo.

Još ne doreče mošnjar riječi, kad se stvori pred njim mlad, žilav čovjek, kremenjak srednjeg stasa, u crnu kratku odijelu po kroju slavonskih građana. Bijaše to kovač Pero Prišlin, fina, ali mrkoputna lica, crnih očiju, a gotovo plemićkoga držanja. Kovačnica stajala mu blizu Kamenih vrata, bio je od svih Gričana poštovan koliko njegov bratić Grga mržen.

Pero skinu desnicom svoju široku suknenu kapu na kojoj bješe uvezena srebrna potkova, dočim je ljevicom držao držak široka, kratka noža, visećeg o pojasu.

— Dobar dan, ,kume Živane, i tebi, kumo Jeleno, i sretna vam sveta nedjelja.

— Da Bog da, kume kovaču — odzdravi mošnjar.

— Zdravi ste, vidim, i hvala Bogu. Zdravlje je prvo blago, a za drugo već što Bog da. Vaš sin, mali Benko, također zdrav?

— Hvala Bogu, ne treba mu vrača — nasmjehnu se Jelena Benkovićka nekako ponosito.

Za malen časak umukoše sve troje. Živan i Jelena čekahu što li će kovač reći, a kovač nije pravo znao što bi rekao ili kako bi to rekao.

— No, kume Pero — prihvati domaćin, odmaknuv vrč dalje od sebe i lupiv dlanom po klupi — šta tu stojiš kao kakav gladni, otpušteni vojnik radi milostinje. Sjedni do mene, pa ako si došao po kakvu poslu, bar mi se tako čini, reci slobodno što ti je na duši.

Kovač nije se dugo nutkati dao, već se spusti do Živana na klupu te poče, gledajući u zemlju i motajući rukama kapu, ovako:

— Pravo si rekao, majstore Živane, dođoh po poslu, važnu poslu.

— Je li kakva riječ o meštriji, o našem hrvatskom cehu? — zapita Živan lukavo.

— Nije zbog toga, nema govora ni o potkovi, ni o batu, već samo o meni. Kako da ti samo kažem. Eh, pomozi mi ti, kumo Jeleno! — okrenu se kovač, dignuv glavu, k mošnjarici.

— Od srca rado, samo da znam šta je? — začudi se Jelena.

— No hvala Bogu — udari Benković dlanom o dlan. — Ta kakav si ti čovjek? Ne bi ti čovjek rekao da imaš posla s gvožđem, kako si mek i plah. Ta valjda ti se nije jezik primrznuo o nebo. Govori sam za svoje pošteno ime.

— Eh, majstore, to ti je tako. Ti si mi prijatelj otkad na ovom brijegu sjedim kujući i potkove gradeći. A meni je to dika, jer poštenije glave od tebe nema među ovim zidinama. Tebe poštivam, tebi vjerujem, jer ti je pamet čista i srce zdravo, pa ako mi ovaj ili onaj neoprani jezik prišije koju krpicu što sam bratić Grgi Prišlinu, ti znaš svakomu začepiti usta, pak je tih kao mrav. Vidiš, po tom poznajem pametna, pravična čovjeka. Bog i duša, ti si mi kao stariji brat, kao otac. Pak čuj. Ja sam sad vaš, čisto vaš. Tuj na tom brijegu sjedim, tu ću, ako Bog da, dočekati blaženu smrt. Bog mi je blagoslovio bat i mlat, moj mijeh ne miruje nikad. Stekao sam kuću, zidanu kovačnicu imam, i dvijetri krpice zemlje, a moj stric kanonik nije se posve odvmuo od mene, ako se je i dosta dugo srdio da sam se upisao među vas, ja plemić među građane. Bratić Grga huckao je dakako starca na mene, samo da padne sve kanonikove blago u njegove gladne bisage, ali našlo se dobro srce, pošten jezik koji me je pred stricem oprao od Grginih laži, a to si opet ti bio, kume Živane, pošteni čovječe! Hvala ti, po sto puta hvala! Znam da neću od strica prazan otići, i evo sam gotov čovjek. Samo fali mojoj sreći zadnji klinac, zlatan klinac . .. žena.

— Ah, to su ti poslovi — udari Benkovićka u smijeh.

— Da, kumo Jeleno, to su, i nije to šala. Čovjek bez žene mota se po gospodarstvu kao riba bez vode. Dajte, dobri ljudi, pomognite mi. Kovač sam, čvrst momak, ali pred ženskom, da oprostite, ode srce i pamet, pak je čovjek drvo.

— E, pa daj! Dobro si smislio — na to će Đenković gradeći se nevješt — pa jesi li se na koju namjerio, ili da ti pomognemo birati?

— Nije za izbor, oko je brzo, ali mi ti, majstore, posudi svoj jezik, ti djevojku za me isprosi.

— Da čujemo ime! — reče Živan.

— Nekakav ti je rod. Živi kod tvoje sestre, svoje strine u mlinu »pod vrbikom«.

— Sta — začudi se tobož mošnjar — ta valjda nije Dobra, pokojnoga Zlatobradića kći?

— Dobra! — viknu mošnjarica, izvaliv oči.

— Da, Dobra Zlatobradićeva — potvrdi, kimnuv glavom, Pero — pogodio si, kume Živane. Rekao bih da je meni i po godinama i po poštenju prikladna.

— Ali hoće li Dobra htjeti? — upita Jelena. — Imaš li biljege na to? Jer znam da se Dobra rado na muškarce otreskuje.

— Lako zato — mahnu mošnjar rukom — samo kad je Dobrin stric mlinar za kovača, poslušat će djevojka.

— Vidiš ti njega — uspriječi se žena — pa zar je djevojka ništa, zar nije vrijedno i nju pitati? Ja mislim da baš ona pritom najviše posla ima.

— Za nju ne bojim se — nasmjehnu se kovač.

— Oh! Oh! Vidi! Vidi! — začudi se iznova Živan — pak gdje ste se našli? To niti je lak, niti brz posao.

— Našli smo se onako po sretnoj namjeri, pa kad dobra prilika sastavi dva božja stvora, koja si mogu biti mila i draga, brzo je posao svršen. Nema tomu nego nekoliko mjeseci, kad mi naš gradski sudac poruči neka popravim što je gvožđa kod zdenca blizu crkvice Svetoga Martina, a nad potokom Cirkvenikom. Prihvatih se svojega posla, a bilo ga je za nekoliko dana. K zdencu dolaze po pitku vodu i djevojke iz onoga kraja, dolazila je i Dobra sa svojom vedricom. Kako se mali mladi svijet rado na riječi šali, pala je riječ po riječ, bilo je smijeha, pa me je jednom prilikom i vodom iz vedriee pošteno poškropila. Sad sam znao da se Dobra ne bi odbila od mene, pa si rekosmo u poštenju što si već mladi pri takvoj prilici vele. Stariji su joj pomrli, stric mlinar joj je namjesto oca, Zlatobradić je tvoj suro, dragi kume Živane, i tvoja riječ važe

pri njem koliko i Sveto pismo. Zato ti se lijepo molim, vodi me u mlin »pod vrbikom« i reci mlinaru za me riječ, ako ti se činim pošten i vrijedan Dobre, pa eto me sretna od glave do pete.

Pero je sve to govorio laganim, drščućim grlom, kanda se sam svoje sreće plaši te boji neće li mu mošnjar odbiti molbu. Ali mu Živan ukratko odgovori vesela lica:

— Ne boj se, Pero, dobit ćeš Dobru, evo ti ruke. Za tvoje poštenje nema pitanja. Ti si tu naširoko preo i pleo cijelu prodiku, a misliš li, božja dušice, da Zlatobradićcvi nisu spazili šta ti kuješ? Rekla mi je sestra i dva i tri puta da mladi kovač Pero Prišlin podublje zavirkuje u Dobrine vraške oči, pak da joj, mojoj sestri, mislim, nije nimalo žao, jer bi Dobra dobila dobra muža. Vidiš da ti se sva otajna znaju. I da ne čekaš dugo, poći ćemo odmah u mlin »pod vrbikom« da isprosimo djevojku. Da, majko — okrenu se poštovani građanin k svojoj ženi — donesi mi kabanicu, kapu i štap, da pohodim s tim poštenim čovjekom mojega suru

mlinara.

— Hoću, hoću, oče — reče Jelena — baš mi je drago da

se je tako sretno zgodilo.

Jelena pope se hrlo uza stube i povrati se brzo ka klupi noseći na ruci kabanicu, dočim je uz nju skakutao lijep dječačić od jedno osam godina, prava prilika očeva, držeći srebrom okovani štap i kapu od svilena sukna. Dječak, odjeven košuljom, a opasan remenom, pogleda Peru bistro, zatim pruži ruku prema ocu te reče:

— Na, tato, donio sam ti štap i kapu. Ja sam ti to spravio! Ej, ideš u svijet tako?

— Baš u svijet ne idem, već među svijet, Benkice — odvrati Živan, komu je žena bila prebacila kabanicu kunicom ošivenu, te uze štap — a ti, sinko, ostani pri majci i budi dobar, pa ne vratim li se do »zdravomarije«, vi se lijepo pomolite Bogu i legnite u ime božje.

— Bože moj, kako to dijete raste — primijeti Pero — jedva se dječko izvinuo iz povoja, već koraca kao kakav starac. Lijep dječak, ne budi mu uroka!

— Bogme raste kao drač — potvrdi Jelena — e, tako se staramo, još da dva-tri puta žmirnemo, i porast će mu brkovi.

— Ajdmo! Ajdmo! — nutkaše Živan, podignu dječaka obim rukama i poljubi ga u čelo. Zatim stisnu ženi ruku, rekav: — Zbogom! — i krenu s Perom put Kamenih vrata, dočim se je mali Benko zaklonio u majčino krilo.

Od Kamenih vrata iđaše staza nestrmom nizbrdicom put potoka Cirkvenika najprije do crkvice Svetoga Martina, a odavle ponešto strmiji nogostup ravno k mlinu do potoka. Šuteći koracaše Živan, a uz njega Pero, samo kod crkvice zaustavi se mošnjar časak, pokaza štapom na zdenac i reče:

— Tu ste dakle počeli?

— Da — odvrati kovač.

»Lopatar pod vrbikom« bijaše tada uza sav potok najvećj mlin u cijelom Zagrebu. Bila to široka, visoka kuća od stare pocrnjele hrastovine, naslonjena na spust brijega, a opkoljena grdnim drvenim stupovima. Okanca kanda su drobna oka, a uz čelo dugoga poda vukao se izrezuckan trijem. Krov, van reda strm, mahovinom obrašten, i gornja strana kuće isticahu se nad gust red starih čvorastih vrba, kojih se je sivožuto lišće spuštalo do vode. Zato ga i zvahu »pod vrbikom«. Tik brijega pako vrtjela se dva silna mlinska kola s drvenim lopatama, ispod kojih je voda strujila, te ta,ko lopate uvis vrtjela. Bijaše to udobno, a ljeti vrlo hladovito mjesto, a uz mlin stajao je i voćnjak, kupusnjak i malen cvijetnjak. Sve to bilo je do vode prema kaptolskoj strani ograđeno hrastovim stupovljem, ter gustim, visokim trnom, da se ne bi tuđe prevukla bila ni zmija, kamoli čovjek. Takva bijahu tada vremena. Ljudi »pod vrbikom« znali su predobro da je njihov mlin kaptolskoj gospodi trn u peti, da bi kaptolski službenici kojom prilikom mogli baciti smolnu luč na krov, jer je to zaonda bio svagdanji običaj. Zato se i mudro ograđiše, da im hudobna ruka ne može posegnuti u kuću. A da bi baš njih ponajprije takvo zlo snaći moglo, znali su predobro, jer im bješe ljudi kunovnjaci iz kaptolske Nove vesi pred više godina upalili žitnicu do mlina.

Živan i Pero, prišav do te mlinske tvrđave, spaziše mlinara, odebela čovjeka, gdje odjeven u bijelo ruho pod šljivama pred mlinom stoji te grdnu oštrozubu psetu rukom gladi dlakava leđa. Na pragu krojila je mlinarica, kršna poput brata svoga Živana, družini za užinu obroke bijela kruha, a do nje držala je Dobra svoju malu sestricu Isu, koja je ručicama sizala za bijelom pšeničnom hranom.

Čuvši korake, dignu mlinar glavu, okrenuo svoje ugojeno, rumeno lice prema došljacima i pozdravi ih, ne maknuv se s mjesta:

— A ti, djevere, i ti, kume kovaču! Dobro došli na svetu nedjelju! Dobro došli! Pristupite bliže! Ženo, evo ti brata!

— Zdravo bio, suro! Bog pomogao, sestro.

— Ah, vidi, brate Živane! Baš mi je drago! No uniđite u mlin, ljudi.

— Da, uniđite — kimnu mlinar i stisnu, okrenuv se na peti, gostima ruke.

Dobra, opaziv Peru, bila je nešto zadrhtala, nešto porumenila, ali se brzo osvijesti, i ,kad mošnjar priđe k mlinskim vratima, pristupi k njemu, poljubi ga u ruku i mignu na pozdrav mladomu kovaču, koji je nije ni gledati smio od same neprilike. Zatim zakrenu Dobra brzo pod vrbik, pjevakajući i milujući dijete, premda su joj po glavi išle posve

druge misli.

Mlinarica povede goste u čistu svoju komoricu, gdje svi posjedoše za stol, a s njima i mlinar Zlatobradić.

— A tako, tako! Lijepo te ste došli! — progovori domaćin, prdšav debelom rukom preko debljeg lica. — Vidim, svi zdravi. Šta je novica pri vas gore u gradu? A da! Ženo, nosi vina i kolača za užinicu.

— Nosi, sestro, i šljivovice! —dometnu Živan.

— Aj, aj, Živane moj, zar ti se želja na šljivovicu otvorila sada po pola dneva? — zapita mlinarica, potajno se podsmjehujući.

— Nosi, ženo, pa ne pitaj — zapovjedi Zlatobradić — šljivovice imamo, želja ga je, budi mu i volja.

I dođe vino, i dođoše kolači, i dođe šljivovica. Tad će Živan svečano, ispiv čašicu i zagriznu kolač.

— Čuješ, suro, da ti reknem pametnu riječ.

— Reci, djevere!

— Ovoga čovjeka, kovača Peru, znaš?

— Kako ne bih?

— I nemaš mu prigovora?

— Ne dao Bog!

— Rad se je ženiti.

— Budi mu blagoslovljeno.

— Ali to se i tebe tiče?

— Ada.

— Došao sam s njim da od tebe isprosim Dobru za

kovača.

Mlinar pogleda djevera, pogleda Peru, spusti glavu i

istisnu:

— Hm! Hm! — zatim žmirnu ispod oka na ženu i reče:

— Šta ti na to, ženo?

— Sve po tvojoj volji — slegnu mlinarica ramenom.

— Pa dobro! — kimnu mlinar — neka bude. — Zatim uze brojiti na prste počam od debelog palca. — Za prvo: vinograd i drvenu klijet u Vrbovcu, za drugo, četiri rali oranice u Novoj vesi pri Savi, za treće, dvjesta maraka banskoga novca, to je od oca, druga pola je Isina. Tri košulje, dvije peče, dvije suknje, dva pojasa, zobun, dvije kabanice, dva para cipela, ikravu, dva krmka, postelju, pak žita i kuruze, to dam ja.

— Ali, dragi kume mlinaru — progovori kovač — nije o tom riječ, već o Dobri.

— Daj si mira, brate kovaču, bit će tvoja žena, račun mora da je čist. Ali da! — lupi se dlanom po čelu — riječ je Dobri. Da je pitamo.

— Šta ćeš je mnogo pitati — reče Živan — ta ti si joj mjesto oca, tebe će slušati.

— A ja! Istina, ja sam joj mjesto oca, ali nisam otac, već samo stric. Kad je nesretna kužna bolest ubila zakratko pokojnoga mi brata, hlebopeka, i ženu mu, uzeo sam te dvije djevojke k sebi. Isa bijaše istom novorođenče, ali Dobra već prizrelo djevojče. Od sada su mi djevojke kao rođena djeca, srce mi ne zna razlike među tima siroticama i mojim jedincem Ivanom. Za Dobru mogu ti na poštenje reći da joj ime pravo kaže kaikva je. Nu ako je ljubim, opet ne bih rad da se uda bez svoje volje, pak bude li joj poslije šta krivo, neka nije žaobe na mene. Neka sama rekne je l' joj prošnja mila. Zazovi je samo, ženo.

Mlinarica, pristupiv k oknu, nagnu se napolje pak zovnu:

— Oj, Dobro! Ču li me, Dobro! Dođi gore u komoricu! Zove te stric.

Za časak stupi djevojka slobodno u komoricu ter zapita, upirući oči samo u mlinara.

— Šta je tvoja volja, striče?

— Odgovori — odvrnu Zlatobradić — što ću te pitati, ali da si mi govorila po duši. Ne vežem ti volje, ne velim ti što je meni milo, što li nije. Tvoja vlastita riječ nek ti sudi. Bude li ti potlje pravo ili krivo, ja perem ruke.

— Al šta misliš, striče, ne razumijem te.

— Pak čuj! Kum Živan doveo je u mlin ovoga poštenoga čovjeka, Peru Prišlina, kovača. Govori slobodno. Hoćeš li ga za muža?

Dobra zažari se dovrh glave, pogleda Peru bistro te reče glasno:

— Hoću, striče!

— Samo ako ti je po volji — upita Živan lukavo.

— A bogami, jest — kimnu djevojka.

— Pak mi daj ruku na to, Dobro! — umoli je Pero nježno, dignuv se i pruživ joj ruku.

— Na, Pero — progovori Dobra odvažno, prihvativ desnicu — evo ti ruke, evo ti srca moga, bit ću ti žena. Da mi nisi srcu drag, ne bih te htjela, jer prije bih se skončala nego pošla za nedraga.

— O! — zinu mlinar — vi ste si dragi, kaiko ste to spleli?

— Spleli su to, tako — udari mlinarica u grohot — dok si ti vreće brojio, nu u mene su, hvala Bogu, zdrave oči.

— Hvala Bogu — uzdahne mlinar, tarući rukavom znoj sa čela — da nije namjera zla bila.

— A zašto sam ja u kući? — rasrdi se kroz šalu mlinarica.

— Dobro je, dobro, sestro — poče je Živan miriti — sad razumiješ, suro, zašto sam šljivovicu zvao. Ta nema prosaca bez rakije.

— Istina, djevere — nakesi se Zlatobradić veselo da su mu nosnice išle ušir, i poče trti dlanove — istina, pak pijmo, kad se je prosba sretno svršila. Sjedi, Dobro, do nas. Zaručnica si. Ženo, gledaj je li nam se sin vratio sa sela, nek se i on uz nas veseli.

Nu mlinarici nije trebalo mučiti se i zvati, jer se na drvenim stepenicama čulo nekoliko skokova, i u komoru pade visok, tanan, plavokos mladić, po kosi i mladoj bradici otac, ali inače prava zdrava prilika majke.

— Dobar dan! — viknu mladić, baciv kapu u kut da mu se gusta plava kosa slobodno razvila sa čela, poljubi oca, majku i ujaka u ruku. — I ti si tu, brate Pero? — nastavi, pogledav kovača.

— Da — kliknu Pero — da znaš, brate, isprosio sam Dobru.

— Ti Dobru! Eh, da! — skoči Ivan — valja ti pamet. Moj si pobratim, sad ćeš mi biti rod. Daj da te zato poljubim.

Živo zagrlise se oba mlaca, a zatim sjedoše za stol, a među njima djevojka Dobra, kojoj Ivan prišapnu:

— Ne rekoh li da će vrag po svoje doći? Tu ga imaš.

— Briga mene za tvoje krpice — nasmija se Dobra — ja znam što znam, pak mi je drago, ti nepoparena koprivo, ti!

Sad dakako ne bijaše rastanka, jer je svakomu srce veselo bilo, pa ne dolaze svaki dan prosci u kuću. Na stol doniješe kiselu juhu od odojčeta, medne kolače, a napokon masnu gusku, u koju bješe kuharica zatakla kiticu ružmarina, nek se zna očito da nečijemu djevovanju odzvanja. Da pako gosti ne budu žedni, pazio je Ivan, puneći neprestance velik vrč od kamena. Tad reče Živan:

— Prosismo, isprosismo. Sreća je blizu, ružmarin cvate. Ne dao Bog da bude sreća kratka, da ružmarin uvene. Pazite, mladi, sami ćete si sreću kovati, budite tvrdi u poštenju kao kovano gvožđe, i bilo vam dječice kao od nakovala varnica. Ja velim: Bog blagoslovio u dobru zdravlju i veselju Peru kovača i Dobru pekarevu!

Na te riječi skočiše svi, izkn Dobre, na noge, kucajući se vrčevima i klikujući od srca, pače i sam debeli mlinar, kojemu se od blaženstva širilo lice, komu je od ushita izišao znoj na čelo. Samo mladi su mučeći sjedili, u se gledali, pri svakoj šali se rumenili, te si katkad pod stolom ruke stisnuli. Sad se otvoriše veselju vrata široko, šala letjela amo i tamo, svima je stajalo srce na dlanu, svima je drhtalo od radosti. Kad se sve tako komešalo, pak mlinar i mošnjar se natjecali pričajući stare pričice, pojavi se ujedanput na pragu poput duha vrlo čudnovata prilika, spretna da u kuruzi plaši vrapce, mladić dugovrat, dugokrak, dugoruk, a suh kao mlat. Pod žutom ošišanom kosom prikazivalo se obrijano šiljasto lice s nosom nemalo šiljastim, ali blijedo, ali suho, kanda taj čovjek ne jede nego kredu.

Na sebi je imao dugu, izlizanu i pokrpanu haljinu, nekad po svoj prilici crnu, na nogama mu klapale preširoke, uzicom svezane cipele, a na glavi stajala mu masna, okrugla kapica, prilično požutjela. Pod lijevim pazuhom nosio je čovjek iknjigu, a u desnici pletenu košaricu. Premda vrlo nalik duhu, zapinjahu mu svijetlomodre oči željno na mlinarovim zdjelama i vrčevima, dočim mu je oko nosa igrao neki žalostivi posmijeh, po kom se slutiti moglo da tu duholiku spodobu boli želudac s neobilja.

Oči sviju obratiše se prema vratima, a došljak, pokloniv se tri puta vrlo duboko kao da se britva zaklapa, poče piskutavim glasom ovako glagoljati:

— Mir i pokoj svima vama ikištenim dušama, blagoslovljeno vam jelo i pilo na današnju svetu nedjelju, na gospodtiji dan. Vašoj se milosti preporučuje, i to svim majstorima i majstoricama, starim i mladim, Miroslav Šišaković, prosjak-đak iz sela Trnave. Nauka je velika muka, a prazan želudac kuka. Ja, vaš sluga ponizni, rečeni Miroslav Sišaković, učim se za popa, valja mi učiti čitati i pisati, gristi latinske dedinacije i konjugacije, a nemam gristi kruha, valja mi učiti pjevati, a moj prazni želudac kukuriče kao pijevac pred zoru. Još je k tomu školarina velika. Moram gospodinu skolastiku platiti na dan Božića kopuna i četiri kruha, na dan Vazma četiri kruha, jedan sir ili dvadeset jajaca, i na dan Svetoga Kralja jedno pile i četiri kruha. Otkuda meni, božjemu bokcu, ti kopuni, ti pilići, ti krušci, ta jaja, ako milostiva koja duša ne posegne u kesu i veli: »Na prosjače-đače, banovicu za školarinu.« Dana je nama đacima pravica da po nedjeljama prosimo i zrno do zrna nosimo. I ja, idući putem, vidjeh u vašem mlinu lampu, lux in tenebris, to jest, našim navadnim jezikom govoreći, »svjetlo u tmini«. Pak me sretna namjera donijela amo, da vam želim božji blagoslov, a od vašega bogatoga stola mrvicu sebi. To molim i prosim vaše milostivo srce ja, Miroslav Sišaković, prosjak-đak iz sela Trnave.

— Nu, pa si se dobro namjerio, đače Miroslave — reče mlinarica milostiva srca — baš slavimo slavu. Evo, udajemo nećaku Dobru za poštenoga kovača Peru Prišlina i veselimo se sreći mladenaca. Sjedider i ti za stol, đače Miroslave, pa grizi i srkni do volje, kad te je Bog naslao na sretnu zgodu. Je l' tako pravo, druže moj? — okrenu se mlinarica k svojemu mužu.

— Pravo! Pravo! — potvrdi mlinar glavom — samo sjedni, đače.

Šišakovićevo lice razvedri se kao »svjetlo u tmini«. I opet pokloni se kao britva, usne mu se nabraše, vjeđe napola stisnuše, ali kanda se nije mogao ni maknuti s mjesta.

— No, hoćeš li jednom! — nasmija se Živan — vrgni svoju knjigu i košaricu u kut, ne boj se, mudrace, past će i koja banovica za školarinu kad se nasitiš u ime božje.

Sad pomaknu đak jedan krak, pa onda drugi, baci košaru i iknjigu, i pošto se treći put kao britva pokloni, posadi se kao svijeća za stol kraj mlinareva sina, skrstiv ruke na krila, jer od slabosti nije znao kako da počne jesti i piti, a bilo mu je i teško birati od tolike sile rijetko viđenih jestvina. Međutim ga ohrabri njegov susjed, te mu sad doda batak od guske, sad krišku domaćeg sira, sad kolač, i k tomu točio mu neprestance u vrčić stara vina. Miroslav brinuo se vrlo malo za vesela razgovor čitavog društva, jer su njegovi zubi odviše posla imali, te nije kada bilo reći riječ. I sa susjedom je malo govorio, već mu se samo slatko nasmjehnuo kad bi mu Ivan dodao nov zalogaj.

— Jesi li gladan, đače? — upita ga Ivan.

— Mhm! — zamumlja đak, potvrdiv glavom i dalje glođući batak.

— Jesi M žedan?

— Mhm! — zamumlja đak opet.

Ljudi čuđahu se ispod oka kako jelo gine u Miroslavov želudac kao da pada u vreću, kako vino teče niz grlo kao kišnica u žlijeb. Nu od toga silnog napora procvate i njegovo blijedo, suho lice rumenilom, sumrtve oči počeše se žariti, i mladić tako oživljen ne bijaše baš ružan. Uzdahnuv: »Hvala Bogu i vama dobrim ljudima!« pritegnu ruke k sebi i slušao uz blažen posmijeh pecave pošalice društva, prateći svaku oštriju živim migom lica.

— No, đače Miroslave, jesi li sit? — upita ga Živan.

— Jesam, hvala Bogu, jesam — potvrdi đak glavom.

— Pa je F to taikva sreća sitim biti?

— Jest, majstore, jest, to ćutim upravo sada.

— A inače?

— Ah, inače! Kad jedva dva puta na godinu meso vidiš, a svake nedjelje žličicu prežgane juhe.

— A od čega živiš?

— He! Svaki dan po koricu kruha, po glavicu luka. Katkad ni toga nema.

— A kako ti se hoće tako živjeti? — začudi se mlinar — zar si ne možeš naći drugoga posla? Ta moji djetići u mlinu bolje živu.

— Znam, gospodaru mlinaru — potvrdi Miroslav požešće — znam, ali k bijesu — planu življe — nešta me bocka tu, tu u srcu, nešta mi se mota po glavi, badava, bijes mi ne da mira, a pismena padaju od sebe u moju pamet kao ploha na otvoreno okno. Ja velim to, i mislim tako da od mene nešta biti može i mora. Zato sam pobjegao od očeva pluga. Sad sam bogac kao onaj crv što se previja o suncu. Po noći cijepam drva, a kopam vrt, da si zaslužim stan i obuću. Ništa zato. Plivam, plivam, pa moram isplivati. Moja volja ne da mi mira, pak se ufam u Boga, koji veli: Zadnji bit će prvi.

— Tako valja — viknu Živan, lupiv šakom u stol — to je pravi čovjek. Radi, ne daj se, bit ćeš ljudina. Na, Miroslave, evo ti dvije srebrne banovice za tvoju hranu, a kad bude vrijeme za školarinu, ti pokucaj samo na vrata Živana Benkovića u

Srednjoj ulici na Griču; neće ti žao biti da te je namjera namjerila u ovaj mlin kad se zaruči kovač Pero Prišlin sa Dobrom Zlatobradićevom.

Mošnjar izvadi iz kesice dva slavonska srebrnjaka i doda ih đaku, a za njim povadiše svi svoje kese da daruju Miroslava Šišakovića, koji se ispravi kao stup. Lice mu sijevaše od blaženstva, pače mu nekoliko suza skoči na oči. Od zahvalnosti ne mogaše istisnuti nego:

— Oh! Oh! Oh!

Djevojka Dobra, namignuv mlinarici, skoči i natrpa košaricu đaka mesom, sirom i kruhom.

— Na, đače Miroslave — reče mladica, dignuv punu košaricu prema svjetiljci — u toj košarici nema latinske mudrije, ali ima šta gristi. To ponesi sa sobom, pa bude li se vidjelo ikosarici dno, a ti znaj da je ljudi »pod vrbikom« i po drugi put napuniti mogu i hoće.

— Tako je! Dobro si rekla, Dobro — viknu Ivan.

Đaku rastapalo se od milja srce. Mutne mu oči svraćahu se toli milo i slatko prema Dobri da si samo vidio bijelo u njima, i djevojka zakloni si na taj slatki pogled pregačom lice da joj Miroslav ne opazi smijeha. I đak zbilja ne spazi ništa, već osoviv glavu i uzvrtjev oči, dignu svoj vrčić te uze iz glave skladati zdravicu:

Najprije bila mati Eva U tom raju samo djeva, Nego skoro vrijeme dođe Da i Eva zamuž pođe, Te iz čista, tiha mira S Adamom se kopulira.

Prvi put je ono bilo, Pak je ljudem i sad milo, I tko s ženom kuću gradi, Kao čovjek pravo radi. Dobra danas u toj kući Sa kovačem se zaruči: Brzo pod taj jaram zašla, Pod njim dobru sreću našla. Sve bez pravde i bez svađe Imali se sve to rade; Bez sramote i grehote Amo, Ames, amatote! I sred sreće nečuvene Sjetite se malo mene!

Grhotan smijeh naplati hrapavu improvizaciju đaka Miroslava, samo se Dobra od stida nešto srdila, Živan pako doviknu đaku:

— A odakle si to ispuknuo, đače moj!

— Eh, znaš — nakesi se prosjak — mi đaci imamo za to svoju formulu, samo ime mijenjamo. Imamo formule za sve prilike. Kad se dijete krsti, kad na Božić jasle ili na Sveta tri kralja zvijezdu nosimo, za proštenje, za ikarmine, za Mlado ljeto i god, za sve, velim vam. Sve znamo, je to đacima svaki put šaku banovica nosi. Nu eto me gleda mjesec ljuto kroz okno, već i tuče noćobdija u rog, hora je poći. Deo gratias! Hvala Bogu i vama dobrim ljudima koji ste me gladna nahranili i žedna napojili. Ne bilo zadnji put. Laka vam noć!

Na te riječi uhvati Miroslav punu košaricu, prnjavu knjižicu, i djenu svoju kesicu za vuneni pas, pokloni se kao britva te uminu bez traga iz mlina.

Noć bijaše jasna, crni zvonici Svetoga kralja kanda su oštrim šilom urezani biM u plavetno nebo, jedva da vidiš, njihao je noćni vjetar lišće na drvlju i grmlju, a žuti kolut mjeseca ljeskao se visoko na nebu. Izišav iz mlina, ućuti Miroslav Šišaković da mu noge ponešto klecaju, opazi da mu mjesec pred očima skače, jer je mlinarovo vino suho i jako bilo. Nu stoga ne klonu mu duša. Zaleti se junačkim mahom na stazu i tiskao je nestalne svoje korake hrlo, premda krivudajući, prema Pisanomu mostu, jer mu je valjalo prijeći na kaptolsku stranu da potraži kraj ribnjaka kolibu piljarice Rože, gdje je običavao spavati na slami pod krovom. Već bješe prevalio most, te se preturao dobar komad puta uz obalu potoka, kud je raslo uz stazu čupavo grmlje. Nešto bješe se idući usopio te poče polaglje koracati baš prema mjesecu. Čudne slike komešahu se kao kroz san pred njegovima očima: mlin, mlinarica, Živan, zaručnici, guska, kolači i srebrne banovice. »Je l' to istina, je l' to san?« upita se đak, ubodnuv dugi kažiprst u svoje čelo, i zaustavi se baš kod ruševine male zidane kolibe među grmljem što su je prije više ljeta Gričani zapalili bili. Plaho posegnu u svoju košaricu. Bome tu ima, izim latinske gramatike, i kruha i sira i mesa. Dakle ne može biti varka. Posegnu i za pojas, uhvati kesicu, otvori je. Bome, puna srebrnih banovica. Veselo podignu Miroslav kesicu prema mjesecu i zaviknu glasovito, žmirnuv prema njoj: »Oj da, da! Lijepe moje banovice, srebrne moje miljenice, tu ste, zbilja ste tu. Nije mi se snilo, već je to uistinu bilo. Ho! Ho! Ho! Ti Gričani opet su dobri ljudi.«

Miroslav vele zadovoljan, da ga nije vrtoglavica prevarila, djenu kesicu opet za pojas i sjedne na ovelik kamen ruševine da malko počine. Uprijev lakte na koljena, a spustiv tešku glavu u dlanove, uze premišljati šta se zbivalo i zbilo, te je radio da isprede nit istine iz te čudnovate mješanice nejasnih prikaza. Kako je ovako mučne misli motao i prematao u svojoj glavi, podignu se iz ruševina među grmljem čovječja spodoba za leđima đaka. Mjesečina, steruć se krajem široko, ozari nenavadni, od đaka neviđeni pojav, a na prvi mah mogao si prepoznati pijanu glavu tata Martina bez ušiju. Dizao se polagano nadnoseoi glavu nad drijemajućeg đaka, kao mačak što se nadnosi nad miša, pokuca mu malo na rame. Đakova glava sunu uvis, i Miroslav viknu sanen:

— Ho, tko je?

— Ja sam, ja sam — hahaknu tat. — Dobra ti večer i laka noć, gospodine mladi.

— A tko si ti?

— Ja, eh, Martin Božić, ako ga znaš — odvrati tat, sjednuv na zemlju do đaka i saviv ruke oko koljena.

— Martin Božić — krenu đak glavom — ne bih znao da te poznam, ali rekao bih da si pošten čovjek.

— Oh, dakako — potvrdi tat glavom — ja se bar držim za poštena čovjeka.

— E, pa je dobro.

— A tko si ti?

— Ja? Miroslav Šišaković iz sela Trnave, prosjak-đak.

— Zbilja? Đak-prosjak! — pošali se Martin staviv mu ruku na rame. — Ali, Miroslave, prosjaci-đaci piju čistu vodu od koje se čovjek ne opija, a ti smrdiš po vinu.

— Ho! ho! — nasmija se đak mudro, pokazujući pritom zube — nije to svaki dan.

— Da, da! ne namjeri se gavran svaki dan na strvinu.

— Id'! Jesi li poganin? — rasrdi se đak. — To su dobri, kršćanski ljudi.

— Kakvi ljudi?

— Eh, ta mlinar i mlinarica, »pod vrbikom«. Valjda ih

znaš?

— Znam.

— I Živan mošnjar.

— I njega poznajem.

— Da, da! Silna veselja bilo je tu.

— A zašto? Ta nije proštenja ni goda?

— Ali su bile zaruke, i kakve zaruke.

— Čije?

— Ta no, čekaj — zapenta đak staviv dlan na čelo — sauno da se sjetim. A da. Dobru Zlatobradićevu zaručiše...

— S kim, bijesa?

— Sa nekakvim ikiovačem, sa Perom, no, kako se zove po ocu.

— Valjda ne Prišlin? — viknu tat nagnuv glavu.

— Pravo, pravo! — lupi se đak dlanom po koljenu. — Da, da, da, sa Prišlinom.

— Jesi li poludio? — skoči Martin na noge.

— A ma sa Perom Prišlinom, kad ti kažem. Kako ne bih to znao. Pao sam na gozbu u mlin kao žedna muha u zdjelu mlijeka. Jeo sam, pio sam, natrpali mi košaricu jelom, a kesicu srebrom. Na, vidi sam — reče đak, otvori kesicu, u kojoj je o mjesečini sijevala hrpica slavonskih dinara.

Martin se nešta tržnu na taj pojav, a đak djenu kesicu opet za pojas, rekarv:

— E! vjeruješ li sad?

— A dakako! — mignu tat, spustiv se blizu njega na zemlju. —Gle, gle, Miroslave, kako te sreća lijepo služi.

— Je l'?

— Tko će se s tobom?

— Ha! Ha! Gledaj samo košaricu!

Martin posegnu neopazice rukom na onu stran gdje je kašica stajala, uhvati je lagacko sa pet prsti te izvuče ispod pojasa, dok mu je đak obilje u svojoj košarici pokazivao.

— Ah! Ah! — čuđaše se tat, ali uto krenu đak glavom, pogleda glavu Martinovu, koja je upravo o svjetlu zasinula bila. Đajk zadrhta. Glava nije imala ušiju. Kao zmija šinu se Miroslav uvis prepoznav zloslutni biljeg, uhvati košaricu i nagnu kao crn skakavac o noćnom svjetlu bježati bez obzira, dok mu se sjena ne izgubi za kanoničkim vrtovima.

Tat Martin pako stajaše mirno kraj ruševine te viknu, kucajući prstom po kesici:

— Leti, leti, luda muho, leti, đače-prosjače! Na, ja sam ti mlijeko obrao. Ali to nije ništa, dobro je, ali nije ništa. Već ona novina, oj, vrijedi. Pero, Grgin bratić, zaručio se sa Dobrom ispod vrbika. Ta novina vrijedi. Ej, Grgo! Sad ćeš je znati. Bi li mu odmah rekao, ili rade sjutra? Nek tu noć u nadi prespava. Da ga štedim? Zašto? Plaća me, da, ali baca mi plaću kao psetu kost. Sad ću mu reći što ga čeka. Neka o muci sanja, ali nek na muci bdije besnen do zore.

Za malo časova bio se Martin dovukao do blizu Grgina doma. Silna urlavina pseta zaustavi ga. Martin kukuriknu tri puta, a na to otvori se Grgino okno.

— Tko je? Sta je? — zaori Grgin glas u noć.

— Ja. Martin, gospodaru. Reći ću ti riječ, ali prije primiri svoga lajavog psa da me ne okolje.

— Muč', kudro! — viknu Grga psetu, a poslije tatu: — Ti si, Martine! Koji te bijes nagna buditi me iz prvosna?

— Važno je, gospodaru — odgovori Martin, privlačeći se k prozoru, pošto se je pas uza zid skučio bio.

— Zar Gričani zlo snuju? — zapita Grga.

— A da! Gričani ne misle o tebi, nemaju ni kada, Gričani vesele se.

— Sta to brbljaš? Držiš me za ludu?

— Baš bi pametan bio. Glava mi nije šala.

— Daikle?

— Tebi, gospodaru, sviđa se Zlatobradiceva? Je l'?

— Tko ti reče? — planu Grga.

— Sam sam čuo kad si za one tihe noći vračarici Dragi otvorio srce svoje.

— Huljo!

— Dobro! Hulja sam, ali djevojka »pod vrbikom« opet ti se sviđa.

— Govori, govori! — škrinu Grga bijesan — šta me mučiš?

— Šta mi daješ?

— Ubit ću te.

— Za tu cijenu nema pazara.

— Huljo!

— Ta vjerujem ti da jesam. Ali o tom nije riječ. Ho'š li mi sutra izbrojiti dvadeset dinara, a?

— Hoću, do vraga!

— Zakuni se živim Bogom. Ti mojoj zakletvi ne bi vjerovao, ja tvojoj vjerujem.

— Kunem se.

— Pa čuj! Danas su u mlinu »pod vrbikom« bile zaruke.

— Zaruke! Zaruke! — škripaše Grga.

— Dobra Zlatobradiceva poći će za tvoga bratića ikovača.

— Isusa mi, neće!

— Ma hoće! Svršeno je, zaručeni su.

— Neće — ruknu Grga — tko je taj đavolski kolač umijesio?

— Valjda Živan Benković, tvoj prijatelj, bar je pri slavi bio.

— Ubio ga grom! Ali gdje je bila stara Draga, zašto se ne javlja?

— Nema o njoj vida od nedjelje i više dana. Načuhnuo sam da su Gričani nanjušili njezino prijateljstvo s tobom i oštro joj se zagrozili, pa je tužili vijeću, valjda se je za časak zavukla u svoje duplje. — Grga stiskaše ljuto gvozdene šipke svoga okna i zastenja muklo. Problijedjelo mu lice, okrenuto prema mjesecu, drhtaše od jara, a njegove oči sipahu gnjev.

— Tko ti to reče? Lažeš! — istisnu napokon.

— Ta gost koji se je pri zarukama opio, prosjak-đak Miroslav Šišaković.

— Dovodi ga sutra ujutro.

— A ja.

— Dovedi ga!

— Nikako! Potraži ga sam, ja ću doći po novce. Sto ti znati valja, rekoh ti, što ti raditi valja, znat ćeš i bez mene. Laku noć, Grga, slatku noć!

Grga Prišlin viknu još za tatom, ali ovaj bje uminuo među grmlje, i tako se valjaše ljuti krvnik Gričana bez sna, bez pokoja do zore na tvrdoj postelji. Nu ,kad osvanu jutro, digne se da potraži prosjaka-đaka. Još istoga dana podvečer ponese đak Miroslav pod svojom crnom haljinom pismo Grge Priština vračarici Dragi Gončinki na Grič.

Uminu Božić, uminuše Sveta tri kralja, i došle poklade, veselo vrijeme kad se ljudi najrađe žene, a ovaj put bijahu poklade blage i vedre bez snijega i leda, bijahu to gotovo proljetni dani, i da ne bude straha da će ljuta zima iz zasjede opet navaliti, bila bi se zelena strn prije reda izvila nad zemlju na to toplo božje sunašce.

Uistinu, ženio se svijet po gradu i oko grada više no ikoje godine, sad je samo trebalo da bude puno oraha i lješnjaka, pa se mladi grad na »gričkih goricah« mogao nadati da će biti puno dječaka, što napokon najviše vrijedi, jer kad se onda po Griču duše brojile, nisu ženske ionako išle u račun. Samo Pero Prišlin još nije oženio Dobre Zlatobradićeve, premda je već malo po »Svih svetih« lanjske godine slavio bio zaruke »pod vrbikom«. Bogzna kakav je kamen na putu bio njihovoj sreći, jer ljubav je inače brza, pa može jedva dočekati da pop obavi pred oltarom svoj posao. Da, bilo je smutnje, nije samo Bog već i ljudi su za to znali, znalo je po cijelom gradu i staro i mlado za to, a jezici su to raznosili bez kraja i konca, dok je djevojka Dobra u svojoj komorici pod krovom sjedila i gorke suze prolijevala rad nude sreće svoje.

Jednoga petka uzmiješali se dobri Gričani, a još više Gričanke nemalo. Petak bijaše doduše navadni sudnji dan u slobodnom varošu, i svijet je inače, idući za svojim dnevnim poslom, malo mario kako sudac i prisežnici kroje zlotvorima sud po zlatnoj buli kralja Bele i po starim zaprisegnutim kvadernama. Znalo se da će koji taj tat izgubiti uho, da će koja ta nesramna ženska biti istjerana bičem iz grada, da će koji razbijač za ćušku platiti sto dinara, kako bula piše, sve se to znalo, ta, Bože, ne mogu svi ljudi dobri biti, a kakva bi sud posla imao da nema zlih ljudi? Ali danas imao je pući sud van običnog reda, danas se šaptalo po svim ulicama, šta će to biti, da l' pravo, da l' krivo.

Na klupi do gradske vijećnice preklapalo se najviše o sudu, jer je tu među vrijednom družbom sjedio školnik Jakob Kuzmić.

— Znaš li, školniče — reče klobučar Mato Šćuka, gurnuv laktom magistra —danas je sud.

— Znam — potvrdi školnik važno.

— I kakov sud! Sudit će staroj vračarici — doda Paviša Gonč, zloglasan mlad rutavac, a vrag na ženske.

— Znam — kimnu školnik opet, istiskujući donju usnicu.

— Pak šta ti misliš kako će biti? — zapita klobučar.

— Eh, valjda po pravici — slegnu školnik ramenom.

— Ha, ha! — nasmija se Paviša — pa ti misliš, mudra glavo, da ne bi moglo biti i po krivici?

— Sud sudi pod prisegom — odvrati Kuzmić mudro — u kvadernama zapisano je što je pravo, što li krivo, a svaki sudac zna da ima dušu na koju po smrti čeka ili anđeo ili vrag. — Školnik govorio je te riječi jasno i glasno, nek se čuje kako poštiva sud i zakon, no bogzna da li mu je i bilo u srcu što na jeziku.

— Vraga misli svaki sudac na to — mahnu Paviša — do neba i pakla daleki su puti, i suci su ljudi, ako imaju dušu, imaju i džep koji se rado otvara dobroj ruci.

— Čuješ, Paviša — zagrozi mu se klobučar prstom — čuvaj svoj neoprani jezik i daj sudu mira. Valjda znaš da bijelim gvožđem lice bilježe svakomu koji zlo govori na suca.

— Tako je — potvrdi školnik — sud mora pošten i pametan biti, sudio on Mjevo Mi desno.

— Da, da — poče Paviša vragoljiti — sve što sud radi mudro je i dobro, zato i moraš suca u ruku poljubiti kad ti je dao odvaliti deset vrućih. I batine su slatke, samo da su od suda. Ali za mene, kume Šćuka, ne boj se, mene neće nitko za jezik uhvatiti, znam ja svoju kožu čuvati.

— Dakako — dometnu školnik — jer si sa sudom dosta posla imao.

— Dakako — nakašlja se Paviša — ali imao si, hvala Bogu, i ti! Nu recite mi, ljudi, je li stara kriva?

— Ako je zgriješila, kriva je — reče Šćuka.

— Da — potvrdi opet Skolnik — ako nije zgriješila, prava je. Pak to ćemo danas vidjeti. Bude li kažnjena, svajkako je kriva.

— To jest — popravi ga Paviša lukavo — ako nasmogne dvanaest svjedoka koji će prisegnut da je prava, bit će slobodna od suda, pak ne može joj nitko ništa.

— A je li smogla? — upita školnik.

— Ne znam — odvrnu Paviša nehajno — nekako stara nije našim Gričanima po duši, zlo je gledaju. Ženske je hude radi coprije, muški radi prijateljstva sa Grgom preko potoka. Ja ću za nju svjedočiti.

— Ti? — začudi se Sćuka.

— A znaš li da nije na Peru kovača lagala? — upita ga školnik.

— Znam i ne znam — otresnu se Paviša — i ne pitam. Ja velim, prava je, jer kad je kuga u gradu bila i mene zgrabila, dala mi je vodice, a prokleti vrač bježao je od mene. Svjedočit ću za nju, a vlaški vrač pucat će od jada, jer mu se baba miješa i kruto u njegove posle. Pero nek se pere kako zna. Briga mene.

— Čuješ, čuješ, Paviša — zavrti klobučar glavom — ja bih pogodio tko će te poslije smrti dočekati. Znam ja što te veže za staru vješticu, nije to nikakva kuga, već ti vari slatke kapljice za ženske glavice, da ti budu po volji i željici. Pazi se, Paviša, ti besposličis i jedeš svoje očinstvo i materinstvo. Pazi se da ti ne bude kao Martinu Božiću, tatu. I njemu je Gončinka slatke kapljice varila.

— A da! Briga mene! — strese se Paviša, skoči na noge te viknu, krenuv prema vratima gradske vijećnice: — Zbogom, ljudi, idem svjedočiti. Valjda već sjedi prisežni sud. — Po tim riječima zaikrenu Paviša Gonč hrlo u kuću stare varoške kuće.

Sudnica u staroj vijećnici na uglu Markova trga bijaše soba prostrana, ali mrka, nisko svođena i širokom opekom taracana. Bilo je nekako strašno pogledati te zaprašene zidine, gole i prazne, kao što je duša bez milosti. Kroz malena, u debelu stijenu udubljena, a krutim, gvozdenim šipkama zagrađena okna prodiraše i upola bijela dana tek toliko svjetla da si kao o sumraku razabirao stroga lica sudaca i blijede obraze suđenika. U dnu sudnice stajaše dugačak starovječan

stol prekrštenih nogu, a na njemu žute kvaderne minulog vijeka, zlatna bula u gvozdenoj škrinjici i goli mač u znak da se tu sudi na život i smrt, za stolom pako protezala se uza zid hrastova klupa. To bijaše sudište, mjesto za suce, odijeljeno krupnom drvenom ogradom od ostalog prostora gdje stajahu krivci i svjedoci, koji se ne smiju primaknuti sudbenomu stolu. Nemilo je bilo zaviriti u mrku sudnicu, ali još jače zazeblo je prava čovjeka kad bi pogledao ona gvozdena vratašca u kutu kuda su oružnici tvrde grešnike vodili na muke. Već je na klupi sjedio sud u punom zboru, u srijedi grički sudac Miklin Ivanović, sjedoglav starac, pod crnom kabanicom, držeći pozlaćeno žezlo; zdesna i slijeva bješe se namjestila sve po četiri prisežnika, dva Slavonca, Martin Škrinjarić, zlatar, i Jakša Vlčić, tačkar, dva Nijemca: Toma Štabel i Nikola Adolar, postolari, dva »Vlaha«, Luka Bainoli, solar, i Giuseppe Gialimello, ljekarnik, a najzad dva Mađara: Ivan Vašaš, krznar, i Janko Hosaroš, mesar, jer takva bijaše od starine navada da raznoliki narodi na Griču biraju po dva prisežnika svojega jezika u varoški sud. Uz prisežnike sjedio i bilježnik Tomo, bilježeći u kvadernu što parci, što li svjedoci govore i što sudi sud. Tada dignu sudac svoje žezlo i reče:

— Vrijedno je i dostojno da mi, sudac i prisežnici plemenitoga varoša na Gričkim goricama, budući skupni u punom stolu, na obranom mjestu našem i u navadni dan našega pitanja, dijelimo pravdu i zakone svim i svakomu potrebujućemu pravdu od nas. I da nam bude sveto što piše ovaj naš slobodni list pod zlatnim pečatom, i što pišu ove kvaderne, od starijih pisane, a od nas pri oltaru svetoga križa prisegom potvrđene. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, puko je sud, Oružniče! Dozovni pred naše lice čovjeka koji potrebuje pravicu!

Oružnik, visoka brkata ljudina, držeći koplje, otvori glavna vrata i viknu:

— Pero Prišline, gdje si? Pero Prišline, gdje si? Pero Prišline, gdje si? Rok je, puko je sud!

Na taj glas uniđe mladi kovač, pokroči prema zgradi i reče, pokloniv se:

— Tu sam na vašu službu po vašoj zapovijedi.

— Tko si? — upita ga sudac.

— Ja sam s dopuštenjem vašim Pero Prišlin, građanin i kovač na Griču.

— A kakva ti se pravica od nas sprotrijebila?

— Suce! Prisežnici našega plemenitoga vladanja gričkoga — prihvati kovač pokloniv se smjerno — molim vam se da mi date govorenje i da me slušate zašto sam stao pred vaš poštovani građanski sud. Dobra je bogata djedina, dobra obilna ljetina, ali u svaki čas bolji je dobar glas, kako se svakoj poštenoj glavi dostoji, da je čovjeku slobodno među kršćanskim pukom prohoditi i pred nikim živim u crnu zemlju ne gledati. A najviše je to pravica slobodna građanina vašega, koji nikomu ne robuje i ne kmetuje, već stoji pod vašom poštenom pravdom u vašem vladanju. Nego meni se nešta skrivilo, da ne smijem podignuti čela, dok me vaš pravedni sud ne opere. Znano vam je i sada budi vam opetovano da je Draga Gončinka, budući ovdje domaća kao gođer ja, išla po zloj namjeri među svijet, ter sijala na mene otrov među svijet. Pero kovač, reče, dotepao se u grad i zidao si kuću, a ne zna se čim, da li poštenim ili zlim. Još reče, kako govore vjerovani svjedoci, da zlo kolo vodim i k Agati Frančekovoj, mala srama ženskoj, hadim pak je grešno ljubim, a toj rečenoj Agati dade baka mita srebrna, neka na me govori da sam s njom grešno živio, pak najzad reče da su Zlatobradičevi »pod vrbikom« ludi, ter daju sinovku u zakon čovjeku koji s drugima griješi, koji će ženino očinstvo prosipati za bludni grijeh. I ne budući zasitila svoju žuč tim lažljivim govorom, veli da sam odmetnik gradske slobode i da, pletući sa svojim bratićem Grgom spletke, radim zatrti pravice gričke. Pak kako zao glas najbrže leti i jače zvoni od zvona, pa kako je ljudstvo brzo najprije povjerovati zlo, evo mi je lice pred Bogom i gradom pocrnilo, i zato potrebujem od vas da mi date pravdu i da me operete po zakonu. A ja velim u ime Boga živoga da sam čist, za kakva ste me dosada poznavali svi!

To rekav, dignu kovač ponosito čelo i stavi desnicu na svoje srce, te pogleda bistrim okom cijeli skup. Tad reče sudac Miklin:

— Oružniče! Prizovi pred naše lice Dragu Gončinku, građanku gričku! A potlje zovini sve svjedoke koje muda Pero Prišlin, kovač, i koje nuđa Draga Gončinka.

Glasovito viknu oružnik na vrata:

— Drago Gončinka, gdje si? Drago Gončinka, gdje si? Drago Gončiinka, gdje si?

Zgrbljena, štapeći se u batinu, dovuče se vračarica sitnim korakom u sudnicu, zavrti gledajući u zemlju glavom i progovori:

— Na, tu sam!

I opet viknu oružnik na vrata:

— Tko božji daje za koga parca svjedočanstvo, pristupi pred lice slavnoga suda.

U sudnicu navali hrpa svjedoka. Važnim korakom uniđe u svečanom ruhu Živan Benković, vodeći jedanaest gričkih građana, a među njima vlaškoga vrača Jakoba, komu je danas debelo lice od radosti sijevalo. Pak dođe Jela po prišvarku »Guska«, drobna kržljava ženica srednjih godina, kojoj si sitne oči, izvinutu bradu i šiljasti nos jedva razabirao pod dugačkom kapom, kako su je onda običavale nositi piljarice zagrebačke. Za njom zibala se ugojena ženska glava u šarenoj suknji i pod crvenom pečom, okrećući svoje crveno, puno lice na sve strane, namigujući ovomu i onomu, i skupljajući svoje debele usne u besraman posmijeh. Najzad pako prišulja se Pavao Gonč, vodeći pod rukom dva prijatelja, Bozu Miloglieda, kuštrava čovjeka s crvenim nosom, krojača, komu je igla od vina rđala, i Jakoba Hudidana, metlara, svata škilijava, komu se je neobrijana, neočešljana glava čudnovato zibala u zavraitniku sivog zobuna.

Svi pokloniše se sudu i rekoše: — Hvaljen Bog! — svi se razrediše pred ogradom u kolo oko kovača i vračarice. Tad opet prihvati sudac Miklin.

— Vi, ljudi božji, koji pridoste za svjedoke pred ovaj naš stol, stojte na miru dok ne bude na koga red, a kakvo bude pitanje, takav budi odgovor po duši čist, i svaki znaj, tko se krivo roti, da će mu glava pasti pod sud po pravu gričkom i navadi kraljevine naše Slavonije. Zatim okrenu se sudac k staroj Dragi i reče:

— Drago Gončinka! Tužio te Pero Prišlin, kovač, da si na njega po gradu zlo govorila, o njemu lagala i pošteno mu inie crnila.

— Laže Pero! — zaleti se Gončinka sucu gnjevno u riječ.

— S mirom budi! — opomenu je MilkUn — nisam pri kraju. Još te je tužio Pero da si druge mitila da mu jezikom nahude i ime mu sramote.

— Laže Pero, laže — zakriješti stara, pjeneći se i dižući glavu.

— S mirom budi! — zagrmi sudac. — Kako te je krivio, pozvah te po pisaru pred moje lice i urekoh ti rok da na deseti dan nudiš gričkomu sudu dvanaest vjerovanih svjedoka, koji će pred oltarom Svetoga Križa na presveto evanđelje priseći da nisi kriva, da ti je jezik prav, da si na Peru istinu govorila. Drago Gončinka, danas je sudbeni rok, pokaži svoje svjedoke.

Stara zašuti i poniknu nikom.

— Pokaži svjedoke — opetova sudac oštro.

— Tu su, tu su! — izmumlja Gončinka, pokazav palcem za svoja leđa.

— Pokažite se sudu! — viknu Miklin.

Tad pristupi drzovito Paviša Gonč i s njim pripiti mu drugovi, krojač i metlar.

— Mi svjedočimo za Dragu — odvrati Paviša.

— Vi? Samo ste trojica, a sud pita dvanaestoricu i vjerovanu k tomu. A tebi, Paviša, ne vjeruje sud, jer si već bio ne jedanput pod pravdom i kaštigom. Šta znaš ti, Miloglede, za Gončinku, a proti Peri? Govori!

Krojačić motao od velike neprilike svoju kapu, žmireći ispod oka na Pavišu, koji je stajao kao drven stup.

— Slavni sude! — izmuca napokon — meni rekoše da idem svjedočiti za Dragu koja mi je susjeda, pa sam išao svjedočiti, jer nisam na svoje oči vidio, niti svojim uhom čuo da bi šta kriva bila. Ali kovaču Peri čast! Čast! ne dao Bog da bih ja na njega žalnu riječ govorio.

— Niti ja! — probrblja Hudidan mašuć šakom — niti ja, pravo govori Milogled. Šta imam ja s Perom posla, slavni sude? Ja vežem metle, Pero kuje potkove, nismo jedan drugomu ni na putu ni na kvaru.

— Pak zašto nudaš svoje svjedočanstvo? — upita sudac.

— Eh! — nasmjehnu se metlar od neprilike, porumeniv dovrh glave — došao je k meni Paviša, i reče hoću li zaslužiti banovicu. Bože moj, zašto ne bih u to zlo vrijeme? Reče mi da idem za Gončinku svjedočiti koja da je prava. A ja si

mislih, dobro, kad je prava, idem svjedočiti, i tako dođoh s Pavišom amo. Ali Peri kovaču čast, čast!

— Jesu li ovi svjedoci vjerovani pred našim stolom? — okrenu se Miklin prisežnicima.

— Nisu — odgovoriše na to.

— A ti, Gončinka — nastavi sudac — pravdaj se sama kad nemaš ni jednog vjerovanog svjedoka.

— Šta da se pravdam? — odvrnu stara ljutim, muklim glasom, sve gledajući u zemlju — neću se pravdati, ne treba mi svjedoka, neću svjedoka. Da sam htjela, bila bih ih kupila. Šta me mučite pod stare dane i povlačite na sud? Ja nisam ništa kriva, ništa, velim vam. Kivni su na mene Gričani, svi, svi do zadnjega, zlobe me i hude, a od moje su ruke samo dobra doživjeli. To je, zato me mučite.

— Govori pravo i zdravo, pa ne izmiči nadesno, nalijevo. Sada se pita za Perino poštenje — prigovori Miklin.

— Briga mene za kovačevo poštenje! Nek si ga stavi pod ključ ili nek si ga nosi na pazar, briga mene. Ako je koja duša po gradu govorila o kovaču krivicu ili pravicu, zar mora Gončinkin jezik kriv biti? Dajte mi mira, zašto ste se na moje srce objesili kao pijavice?

— Ne izvijaj se, Gončinko — viknu sudac — ti si za kovača govorila da ljubi tuđu ženu, da je preljubnik.

— Ja? Ja? — osovi se Gončinka, i u oku sijevnu joj plamen. — Nek si je ljubi ako hoće, ja toga nisam govorila, i tko me krivi, laže pred Bogom i sudom.

— Laže? — kriknu Živan, crven od jara i skoči pred ogradu. — Suci, dajete li mi govorenje, meni poštenjaku pred vašim poštenim licem?

— Dajemo, Živane!

— Hvala vam i dajte mi sluha. Ja ovoga kovača znam kao da mi njegova duša na dlanu stoji, i dajem vam svoje poštenje u zaklad da je čist. Pazim ga za prijatelja, za sina, otkako slobodan kuje na Griču. Da mu sreća bude cijela, a da njegove brige nose dvoja leđa, rekoh mu u sto prilika: »Kume, ženi se, bit će ti bolje, bit će ti lakše, jer je kuća bez žene tijelo bez duše.« To si je kovač zapisao za uho. Bilo, pak se zbilo, namjera ga namjerila na curu »pod vrbikom«, na moga sure sinovicu. Meni je to kruto godilo. I pođoh glavom u prosce ter isprosih za kovača djevojku, i kad minu »Tri kralja«, da se mladi uzmu. Ali da, presjelo im veselje. Najedanput sve je po gradu nešta mrmljalo, najprije istiha kao dalek vjetar, pak bliže i bliže i najzad glasno kao grom, da Pero, ovaj pošteni Pero, ljubi grešno tuđega čovjeka ženu i da pljuva na Božju zapovijed! A ja to čuh i ovdje i ondje, pak si pomislite kaiko mi je duši bilo kad sam to čuo. Petar Prišlin, preljubnik! Srce mi je šaptalo da je čist, ali ljudski ga je jezik blatio. Rekoh si: ili je čist, pak mu hudoba poštenje kvari, moram ga oprati, jer je pošteno ime najveće blago na svijetu; ili je, čega Bog ne daj, kriv, onda je njegova sramota i moja, jer sam za nepoštenjaka isprosio poštenu djevojku. Izbaviti moram njega ako je prav, izbaviti nju ako je kriv, to je kršćanska dužnost. Pak su i ljudi u mlinu dočuli bili za tu sramotu, dočula i djevojka. Bilo je borbe i plača, ali nije bilo svatova. Pero je pitao, gledao, Pero se srdio zašto odbijaju svadbu od dana do dana, jer o toj hudobi ništa znao nije, a u minu mu govorahu, po mom nauku, da treba još ovo i ono prirediti za opremu, ali to bijahu samo riječi, jer su čekali dok ja ne iznesem istinu na vidjelo. Išao sam tražiti trag, kao što se ide uz rijeku dok ne dođeš do vrela. Pitah prvoga od koga da ima te zle glase, i kad mi reče tko, pošao sam drugome, trećemu, četvrtomu i naiđoh, hvala Bogu, iz koga taj otrov teče. Na, ova vražja hudoba zamislila je zle glase na Peru kovača — Draga Gončinka. Reci — nastavi Živan sve silnijim glasom drščući od jara, okrenuv se Gončinki — ne dao ti Bog zdravlja, vještice jedna, šta ti je ovaj poštena mladac zgriješio te mu gaziš ime i poštenje pred svijetom, a je li ti ikad za makovo zrno škodio na duši i tijelu, da si ga urazila u srce ikao zmija iza grma?

— Oh! Oh! Oh! Benedetto, govori kao evanđelje — veseljaše se vrač, tarući dlane i gurkajući susjede građane laktom.

— Govori, vračarice grda, pred slavnim građanskim sudom, što je ona crna duša zaslužila koja, neuvrijeđena, namišlja bližnjemu zlo da mu otruje dane života, da otkine klevetom srce od srca, jer to si ti htjela, to, da omraziš zaručnika zaručnici. Reci!

Gončinka stajaše sred kola kao stup, upirući se objema rukama u držak štapa. Na hipove stegnulo i rastegnuto bi se navorano čelo, sred kojega nabreknu debela žila, usne stiskivahu se da nije bilo vidjeti usana, podbradak joj drhtaše kao da je groznica trese, a oči lisieile joj mah nadesno, mah nalijevo, kao zvijeri koja vreba gdje bi umaknuti mogla. I čim je jače grmjela Živanova riječ, tim su življe igrali suhi prsti starice na držku štapa, dok se napokon tržnu i prasnu u krič:

— Ho! Živane, gavane, ćut', ćut'! Šta se širiš, šta se kiviš na moje stare kosti kao gladna zvijer, i jedeš to uvelo srce moje? Govoriš na bijednu staricu, da zaglušiš pravicu suda svojim jezikom. Ne's, kume, ne'š! Ako si ti gradski sin i građanin, građanka jesam i ja, nit bolja nit gora nego ti. Da, moji svjedoci nisu vjerovani, jer su moji. Dvanaest ih mora biti kao dvanaest apostola. Da ja imam toga blaga što ga ima Živan u svojoj »mošnji«, bila bih ih nasmogla tri puta dvanaest. Lijepe li pravice, kanda čovjek komu su odjekli deseti prst nije pravi čovjek. Hvala vam i dika za vašu pravicu. Šta vičeš, Živane? Tražio si trag, našao vrelo, mene. To veliš ti? A gdje ti je svjedočanstvo da onaj treći i četvrti ne laže kao god i ti? Nego vam velim, bablje su to priče, i jer niiste našli koga po kom bi lupali, moraju moja stara leđa vaše razbojske batine nositi, samo da Peru operete. Ali ne dam se, krvi mi moje, ne dam se — bješnjaše stara lupajući se vlastitim štapom po prsima, a plamene zjenice rastvarahu joj se kao mački o pola noći. — Vještica sam, jer vas vračim bolje nego ono pritucalo, onaj vaš »vlaški vrač« koji vam za skupe novce daje piti vodu kišnicu ...

— Maledetto — viknu Cavagnoli iz kola dižući šake — maledetto, to je laž, prokleta laž!

— Za vaše svjedočanstvo pitam, za čisto svjedočanstvo da sam Peri kovaču nahudila, pred svijetom ga kudila i pokvarila mu prvu noć. Za to pitajte Živana, suce i vi prisežnici, ako je u vas pravice — viknu stara lupiv štapom u pod.

— Evo nas dvanaest poštenih građana — reče Živan sudu — svakoga znate, suci, u glavu. Recite pisaru svomu nek nas vodi u ckrvu Svetoga Marka, ik lijevomu oltaru svetoga križa, gdje se i vi, suci naši, zaklinjete Bogu na naše pravo, ondje ćemo priseći na ime božje da je Prišlin prav, a Gončinka kriva, a mi to znamo, nas ne bi za svjedočanstvo kupio ni sam kralj.

— Mi to znamo, mi to znamo — viknu vrač dignuv obje ruke na prisegu.

— Priseći ćemo, suce — viknuše građani u jedan glas.

— Priseći, priseći, ha, ha, ha! — nasmija se Gončinka srdito — to je lako, to ne košta nego tri prsta, ali ja pitam od suda očite svjedoke, čisto očite. To mi morate dati, jer je moja koža na kocki.

— Čekaj, Gončinka, bit će po tvojoj volji. Vama, građani, i ne treba priseći, jer samo onaj koji se krivi mora nuditi dvanaest svjedoka da ga operu, a Gončinka nema ni jednoga. Već pristupite vi, ženske, ti, Jelo Guska, a i ti, Agata Frančekova! Vaš je sada red. Govorite.

Gončinka strese se silno, cijelo tijelo joj poče drhtati. Te svjedokinje, skrivene u ostaloj hrpi, nije vidjela bila, pa se je zato na Živana junačila. Sad je bilo junaštvu kraj.

Jela Guska pristupi i poče, pokloniv se sucu:

— Slavni sude! Što znam, to dam, to je moja navada da ništa ne ostane na mom jeziku. I ne bila zdrava i živa, božje dušice, i potro me sveti križ, ako nije tako kako reknem, ako bude pritom laži što je crna pod noktom. I to je tako. U nedjelju poslije Nikolinja, negdje prije večernice, ili čekajte, mislim, poslije večernice, no reci ti, Gončinka, kada!

— Znam ja! — otresnu se stara.

— Da, da, da! poslije večernice — nastavi Guska. — U nedjelju dakle poslije Nikolinja išla sam s vrčem iz svoje kolibice u Njemškoj vesi k zdencu Manduševcu po vodu. Baš sam došla bila pred kuću pokojnoga Mikića bana, Bog mu dao duši lako, a pred mene ide ova tu... Draga Gončinka.

— Ja? —istisnu stara izmed zubi ošinuv piljaricu okom.

— Ti, ti! — potvrdi Guska klimajući glavom — ne poznamo se, hvala Bogu, istom od jučerašnje Zdrave Marije, znaš, kad si mi prije dvanaest godina dala vodicu, na, za ovaj moj šuplji kutnjak. Bog i duša, dala mi je, slavni sude! Kako smo se srele, tako smo se u razgovor splele. Ona taki: »Dobar večer, Gusko!« A ja: »Da Bog da, Gončinko!« Pak ona: »No, Gusko, kakvih pri vas dolje novina?« Ja: »Ne bih znala, van da se je šoštaru Hermanu, s dopuštenjem govoreći, krava otelila. A šta pri vas gore na Griču?« »Ej«, reče Gončinka, nisi čula?« »Nisam«, rekoh, »već mi kazuj«, rekoh. A ona na to: »Ej! svatovi, svatovi rastu«. »A da!« rekoh, »tko se ženi, tko udaje?« »Ma«, nasmjehnu se ona, »ne bih ti znala izbrojiti na prste! Ha! Ha! Bit će djece koliko šipka«. Reci, Gončinka, da nisi rekla da će djece biti kao šipka?

— Ne znam ništa! — otresnu se vračarica okrenuv glavu.

— A rekla si, rekla! Vjerujte, gospodo suci, da je rekla. Još je govorila: »Božja dušice! Ni toga nisi čula da Pero Prišlin ženi Dobru ,ispod vrbika'?« »Nisam«, rekoh, »vidiš, vidiš. Pa se je Dobra dobro namjerila. Kovač ajde de, da sam mlađa, ne bih ja žalila imati ga«. »Hm! hm!« zavrtila Gončinka glavom, znam da će reći da nije rekla: »Hm! Hm!« reče Gončinka, »misliš, Gusko! Aj, nije sve zlato što se svijetli.« »Kako, kako«, rekoh ja ...

— Ali, kumo Jelo — opomenu je Miklin — ti tu govoriš daleko i široko. Gledaj da bude kraj.

— Molim, slavni sude, samo još za par riječi, da kažem kako je bilo. Ne bih htjela ni piknjice zamučati, jer stojim pred slavnim sudom za istinu, jer ide za moju dušu i za Perino poštenje, a kovaču čast. Bože! Bože! Kako je dandanas zločest svijet.

— Govori što je Gončinka za Peru rekla — upita sudac.

— Rekla je, slavni sude, da nije sve zlato što se svijetli. »Pero«, reče Gončinka, »istina, diči se po Griču za sveca i anđela, ali ti je, na, ovakav i onakav. Ja znam što znam. Zido kuću i kovačnicu. Pitaj ga otkud. Novci ne rastu kao lješnjaci. Pak, he, sirota Dobra! Poštena djevojka! Poštena doboga! Želim joj dobra muža, ali Pero fuj! Kud koja parta, tud njegovo oko. Pred svijetom krsti se i tri puta, a kad ga ne vidi, gori je od tri vraga na ženske glave. Agatu Frančekovu znaš, to je roba, no, ne trebaš ti pitati pošto.«

— Aj, božja kaštigo! — planu Agata koraknuv naprijed.

— Nisam to ja rekla — nastavi piljarica — ova, ova je to rekla, draga Agatice. Da, reče i to. »Pero objesio se na Frančekovu, na tuđu ženu, za nju troši, a Franček, kida, ne vidi. Pak daj Dobru? Nije li grehota? Cura bi uginula od žalosti, da za to zna. Ja se ne miješam, ali da sam ja s mlinarom, metlom bih ga istjerala, toga ptića. Sirota Dobra znojit će se kod kuće, a dični Pero hodat će u kvar van kuće. I dobro bi bilo da toga ne bude. Šta ćeš, Prišlinova krv, zla krv, hudoba je Pero za Grič kao goð i Grga preko potoka, i ja ne bih rekla ni dva ni tri, da bratići jednako zatiru grad. Grga po danu, Pero po noći. Zato treba potkuriti kovaču.

Gledaj samo kako.« To je sve rekla, evo na, ova Goncinka, i ja sam se krstila i prekrstila i uzela sve pod čistu istinu. A da ne bude zla, rekla sam to svojoj kumi, čija strina zalazi često k Zlatobradićki u mlin, neka se zlo sazna dok se popraviti da. Tako je to došlo u svijet, a sad znate vi svi, i Bog nas opčuvaj zla jezika.

— A ti bi, Gusko, na to prisegla? — upita sudac.

— Bi! Makar tri puta! — viknu piljarica zadahćena.

— No, Goncinka! — reći će sudac, dok je sve zanijemilo bilo u sudnici — evo si čula svjedočanstvo. Čim se braniš?

— Laž, sve je laž! — škrinu stara muklo — ja ne znam ništa.

— A što znaš ti, Agato? — upita Miklin. Frančekovka postavi se drzovito pred ogradu do vrača

rice, koja poput zmije ispravi glavu i kriknu:

— I ti ćeš na mene svjedočiti?

— A da! — potvrdi Agata podbočiv se. — I baš mi godi na tebe svjedočiti. Ti si mi kriva da se za mene ne zna nikakva dobrota po gradu, da se o mene neće otirati ni zadnja duša, jer sam se po tvojem nauku odvrgla od svoje kuće, od svoga poštenja. Ti si me hvalila i gladila, ljubila i snubila da si mogu svojim licem lako popraviti bijedu, ti si mi varila napitak da budem ljepša i od svih ljubljena, ja sam grešnica, ali ti si moja nesreća. Zato te mrzim i bila bih na tebe digla zdavna svoj glas, da mi se grozila nisi da ćeš sve moje zlo iznijeti na vidjelo. Nego ja velim slavnome sudu: laž je da je Pero kovač za menom hodio i mene jednim okom pogledao, laž je da me je mamio, već je ta ženska, Goncinka, došla pod moj krov, jezikom šarala i mazala neka lažem pred svijetom da je Pero grešno k meni pristao, samo da ne dobije Dobre. Ali kakva sam, takva sam, oprosti mi Bog moje grijehe, ja bližnjemu neću zla činiti, ja te grehote počinila nisam — završi Agata Sitaviv ruku na prsa: — tako mi Bog pomozi!

— Ha! Boga dozivlješ, kugo — razbjesni se Goncinka podignuv glavu visoko, a u lice skoči joj krv — ali novce si od mene za to primila.

— Na ti ih! — odvrati Agata izvadiv iz njedara kesu i baciv je pred noge staroj — poberi si Judinu plaću, dosta me je pekla na duši.

Ali u taj par dignu se sudac Miklin i progovori:

— Svjedočanstvo je čisto. Draga Goncinka svjedočila je sama na sebe pred našim licem da je dala Agati mito nek laže na Peru.

— Da! — potvrdiše prisežnici. — Da — viknuše svi.

— Aha, evo, pravo sam rekla! — viknu Guska. — Da, da, da! maledetta — viknu vrač veselo pokazav prstom na vračaricu, a ona, dršćući, škripeći od jada i jara, od bijesa da se je sama izdala, klonu na koljena i spusti glavu na grešna prsa. Pero pako, zagrliv čestitoga Živana, stajaše blažen u kolu svojih vrijednih građana.

— Drago Goncinka! Klevetnica si pred Bogom i svijetom. Koji te je zao duh nadahnuo na taj grijeh?

— Ja ne znam ništa, ništa! — jecaše vračarica kroz bijesan plač.

— Govori! — zagrmi sudac.

— Nikad! — kriknu stara, šinuv se plamtećih očiju na noge i podignuv ruku.

— Nikad? — opetova sudac. — Aj, Tomo, pisaru, daj! Siđi s njom kroz gvozdena vratašca, da joj oružnik stavi škrip na palce. Čuhni, sluhni, hoće li pod škripom istinu reći.

Mrki oružnik prisitupi ravnodušno k starici, uhvati je za ruku i reče:

— Ajd!

Gonomka protrnu, okrenu glavu prema oružniku ter zinu od prepasti, ali začas namrači joj se čelo, skupiše obrve, i ona reče:

— Ajd!

U čas otvoriše se vratašca, u kojih tamno zjalo povede oružnik vračaricu, a za njima pođe i Tomo pisar, noseći artiju i pisalo, da zabilježi što će Goncinka na muci ispovjediti.

Svi ljudi u sudnici umukoše kao mravi. Paviša Gonč, stišćući se u kut, problijedi kao krpa, a krojač i metlar rastrijezniše se u isti čas te počeše željno gledati na vrata, do kojih se krojač uza zid sretno dosmuca i umaknu.

Iz zjala gvozdenih vratašca ču se jauk kao da si komu nožem razrezao srce, svaka duša protrnu. I opet jauknu Goncinka, zatim smiri se sve.

Poslije časka uniđe pisar Tomo, a za njim dovede oružnik Gončinku pod rukom. Muklo jecaše poniknute glave jedva koracajući i držeći širom drhtave ruke, na kojima bijaše vidjeti tragova krvi.

— Pisaru! — upita sudac — što priznade Draga Gončinka pod mukom?

— Ništa! — odvrati pisar staviv popisanu artiju na stol — evo, tu sam zapisao.

— Ništa! ja ne znam ništa! — mrmljaše vraoarica jadovitim glasom — ne mučite me, ubijte me, ja ne znam ništa.

Sudac nagnu glavu nadesno, nagnu je nalijevo, šapnu na svaku stranu nekoliko riječi, a svi prisežnici kimnuše na to glavom. I reći će sudac:

— Mi, sudac i prisežnici plemenitoga varoša, budući skupni u punom stolu na naš navadni sudnji dan i na obranom mjestu dijeleći pravdu i zakone svima i svakomu koji nas za to pitaju, pozvali smo pred naše lice na današnji rok Dragu Gončinku, varošanku sa Griča, da ponudi dvanaest svjedoka vjerovanih, neka je pravdaju prisegom pred sudom da nije lagala i laži govorila na našega građanina Peru Prišlina, kovača, kako je isti kovač optuži pred našim licem. I kad sta Draga Gončinka pred naš stol, razumjeli smo da nije smogla dvanaest rotnih pomagača, već sauno tri glave, malo vrijedne na pravdi, i razumjeli smo jošter po svjedocima očitim i po vlastitoj riječi njezinoj da je bez krivine krivila poštenoga građanina Peru Prišlina za preljubnica pred pukom i tako mu kvarila ime i poštenje, i druge mitila da nekriva krive. Zato sudismo po pravdi i pravici, kako je od starine odlučeno i u rotnim kvadernama zapisano, sud: da Draga Gončinka, kako očita klevetnica, nosi kamen od naše crkve Svetoga Marka do Dveraca i od Dveraca do crkve Svetoga Marka. To da je znano i rečeno svoj slobodnoj općini gradskoj.

— Ubijte me, ubijte me! Ne mučite me! — vikaše Draga, kleknuv i stišćući na glavi šake, koje od slabosti brzo klonuše niz krilo.

— Šuti, huda ženo — opomenu je sudac. — Sud ne ide dalje od pravde, a pravda ne veli da te ubijemo. Oružniče! Primi je i ovrsi kako je suđeno. A vi, ljudi božji — okrenu se Miklin k svjedocima — idite u miru božjem na svoj posao. Sud je minuo. To rekav, ode sudac sa prisežnicima, a oružnik uhvati Gončinku za ruku te je izvede iz sudnice između svjedoka, koji se bješe šuteći razmakli u dva reda.

Silna svjetina bila se na Markov trg dotisnula, a i Srednju ulicu do Dveraca napunila. Majstori ostaviše svoje štaoune, majstorice kuhinje, djetići i šegrti poletješe na trg da se nagledaju čuda, odavna neviđena na Griču. Sve je zamorilo, dizalo glave, širilo lakte u susjedova rebra, pače i djeca motala se u ljudstvu među nogama ikao vižlad, vičući, vrišteći i prebacujući se jedno preko drugoga, dočim su se glave nemirne svjetine zibale amo i tamo poput morske bibavice. U klupku stajaše uz vrača i školnik s klobučarom Šćukom, a za njihovima leđima skrivao se Paviša Gomč, plaho gleđući oko sebe.

— No, Paviša — okrenu se Seuka k njemu i šapnu uz podrugljiv posmijeh — gdje ti je ostalo tvoje svjedočanstvo?

— Muč', nesrećo, vrag te pita za to — škrinu Paviša i gurnu klobučara u rebra, koji malda ne sruši školnika. Kuzmić stajaše natraške složenih ruku, ističući svoj nos u zrak, i slušajući isprekidano dokaŽivanje »vlaškoga« vrača.

— Da, da — progovori Kuzmić — što je pravica, pravica je, i zato je na svijetu zakon i sud. I nek se svaki ugleda u taj primjer. Zato sam i danas pustio dječicu iz škole neka vide šta je pravica. Aj, aj! Na što je Gončinka došla.

— Gonila Gončinka lisicu, istjerala vuka — dokazivaše Jela Guska, koja je pred njima stajala — i ja sam joj zapaprila.

— Ma reci, benedetto — poče vrač školniku, lupajući se po trbuhu — nije li pravo, nije li? To je sve zato jer vodicu vari i drugim poštene poslove kvari.

— Ja bih rekao — opazi klubučar — da je to zaslužila jer je htjela zaništiti poštenjaka Peru, a nije to radi vodice.

— A ja bih rekao — doda školnik mudro — da bi se tu još kakve druge čarolije našle da ju je sud jače šarafio, izišao bi možda sam nečisti duh.

— Opčuvaj nas sveti Križ! — prekrsti se Guska.

— Pazite, sad ide — viknu klobučar dignuv se na prste.

Kraj ograde groblja Sv. Marka dizao se osamljen debeo stup od hrastovine, sramotište — ili prangerium, kako pišu stare kvaderne. Pod tim stupom stajaše među dva kršna oružnika Draga Gončinka pomiikmite glave, zureći pred sebe tupim okom, kanda je mrtva, a podalje od nje gradski vikač. Sad strgnu jedan oružnik vračarici kapu s glave i bijela kosa padaše niz garavo jadljivo lice. Onda pristupi oružnik i stavi joj oko vrata gvozden obruč na kojem je o lancu visio težak obli kamen.

— Na, kugo, drž'! — izdere se oružnik staviv Gončinki kamen u ruke. — Pazi da ga ne pustiš, jer ću te, na, tim — doda pokazav prstom na koplje. — Ajd naprijed! Nosi se!

— Teško! Teško! — uzdisaše vračarica.

Provod maknu se od sramotnog stupa. Naprijed iđaše vikač grada u plavetnom ruhu, za njim dva oružnika pod kacigom, pereci koplje prema svjetini, koja se u tren razmicati stala, među oružnicima pako teturaše sitnim korakom klecajući i glavurdajući Gončinka, gologlava, noseći drhtavim rukama klevetni kamen. Tako stupahu preko trga kraj vijećnice u Srednju ulicu prema Dvercima, a putem vikaše vikač glasovito:

— Čujte, ljudi Gričani! I veliki i mali, i stari i mladi! Ovo je Draga Gončinka, zlotvorica, klevetnica, tuđega poštenja zatornica. Pravica je stigla, a sad nosi taj kamen na svoju sramotu. Sram je bilo pred Bogom i svijetom! Bog opčuvaj poštenje vašega plemenitoga varoša!

Svijet bješnjaše od ljutine na staru. Daleko joj se uklanjahu ljudi kao kugi, prstom je pokazali oci svojoj djeci, mladići dizahu pesnice, a žene pljuvale pred njom, i čulo se: »Prokleta vještice!« »Pravo ti je!« »Što diraš u tuđe poštenje!« A ona — vukla se držćući od teškog bremena, zureći preda se kao luda, zijevajući ko da se otimlje za zrakom. Žile joj časkom zadrhtouše, na čelo skoči joj krupan znoj, a vjetar poigravao se sa sijedom nečešljanom kosom koja padaše na crni joj zobun, ali ona ne pisnu, ni riječ ne uteknu na bijele joj usne, samo srce joj se stezalo, svijalo, kao da u njemu kipi zmijski otrov. Sad dođe do kraja Srednje ulice pred dom mošnjara Benkovića. Na stubama stajaše Živan sam. »Povedi sina u

kuću«, bješe svojoj ženi rekao, »tuđu diku neka gleda udilj, tuđe sramote nikad.« Tu oživnu Dragino tupo oko kao zjenica sumrtve mačke. Vračarica dahne iz dubine duše, ustavi se hip i, ošinuv zmijskim gledom mošnjara, viknu:

Hoj! Živane! zapamti si to! — ali u isti tren gurnu je oružnik koplјištem u rebro, a Gončinka donese klevetni kamen do Dveraea i povrati ga zapinjući putem, uz viku varoškog vikača, uz kletve puka, pod sramotiše pred Svetim Markom, gdje se bez svijesti sruši na tvrdu zemlju.

Već davno bio se razišao svijet. Tiha večer nadvila se na tvrdi Grič, samo su pri luči po kolibama pričale bake kako je Gončinka nosila od Svetoga Marka do Dveraca, a odanle do Svetoga Marka klevetni kamen. Mjesec se izvi nad bregove, i tajno mu svjetlo drhtaše nad suhim vrbikom do potoka. U to doba stupi mladi ikovač na prag mlina lopatara.

— Pero, moj Pero! — zajeca glas iz dubine srca, a oko vrata mu se ovise dvije bijele ruke, Dobrine ruke! — Čula sam, čula. Ti si prav, ti si moj! — jecaše Dobra od radosti, i glava joj klonu na njegova prsa.

— Prav sam bio, Dobro, od postanka svoga, prav sam i sad i bit ću, srca mi tvoga, prav do svojega groba — odvrati mladić privinuv djevojku k sebi.

— Ta rekla sam ja — prasnu mlinarica, istaknuv se za djevojkom i taruć suze, u smijeh — da mu se poštenje vidi na nosu.

— Dobar večer, kume Pero — pozdravi ga mlinar stisnuv kovaču ruku — čujem, čujem da je Gončinka nabola jezik na trn. Slatko joj bilo, pasjoj vjeri. Sad si je uzmi, Dobru! I ja rekoh: to bi vragu spodobno bilo! Hm! Jer da je baba istinu rekla, Bog i duša, ti me poznaš, hm, onda vrag odnio kotače, jer ne bih vjerovao ni svetomu Nikoli, našemu patronu, da je to nečiji bijes.

— A ti si to vjerovao, kume mlinaru? — upita Pero nešto uvrijeđen.

— Bijesa vjerovao! Idi zbogom! Nego znaš kakav je svijet; pred njim ne smije biti ni što je grašično zrno na čovjeku. Sad je sve čisto.

— Je l’ da je čisto, je l’ da je dobro, striče? — kffikovaše Dobra.

— Hm, čisto i dobro — potvrdi mlinar. — Nego znaš, mamo — okrenu se k svojoj ženi — ako mi se koja nesretna baba još jedanput namjeri u mlin, objesit ću joj mlinski kamen za vrat, jer znam da je to bablje maslo. Ajdmo, djeco, u mlin, šta tu stojimo na mraku!

Jasna noć sjala je nad Gričem, ispod mlinskog kola pjenila se srebrolika voda, a suhograne vrbe saplitahu se oko mlina kao čarobna mreža koje nije jaka raskinuti ljudska hudoba, stare vrbe stajahu tu kao branik sreće i blaženstva. Ali preko potoka pod Grginim krovom kipljaše bijes, i ako je sluga kaptolski bio Gričanima krvnik, sto puta većim krvnikom postade danas gdje mu se razbi juriš na djevojku kao voda o kamenu. No sred svega bijesa tješio se ipak. Draga bila je i na mukama premueala njegovo ime, kako mu rekoše. Iz toga mu je prosijevala tajna nada, i podmuklo škrinu:

— Nećeš je imati, nećeš!

VI

Bilo je vrlo rano, još se protivile blijede zvijezde prozorju, kad je zvono Svetoga Kralja zvalo pobožne ljude k prvoj misi. Bijelo, slabašno svjetlo, držćući kroz visoke gotske prozore, dodiraše se samo gdjegdje kojega sveca, kojega stupa, a dalje gubilo se grdno svetište stolne crkve u mraku. Samo pred velikim oltarom titraše crvena iskra, plamečak u srebrnoj zavjetnoj lampi blage pameti bana Benka Bota. Drijeman tapkaše u crvenom ruhu sakristan uz grobnice starih biskupa i slavonskih vojvoda, uz sjene ukočenih kamenih svetaca, koji, reć bi, oživnuše od žiška što ga je sakristan pod zaslonom ruke nosio da zapali svijeće na glavnom oltaru. Dremovan tapkaše sakristan, a debeli petnjaci njegovih cipela odjekivahu mračnim prostorom. Sjena za sjenom došulja se u hram, da se stisne u zakutak, da se od srca pomoli Bogu u to rano, jutarnje doba, a medu inima dogega na štapu i zgrbljena ženska spodoba. Kako je bila prekoračila prag, obazre se dva-tri puta, i pohrli začudo brzo u najmračniju stranu, gdje je podalje od svakoga oltara stajala u kutu stara drevna ispovjedaonica na tri predjela, zaklonjena rešetkama i pozlaćenim krovićem. Ženska mora da je to mjesto dobro poznavala, jer ga pogodi i sred mraka u prvi mah.

— Št! Grga! Grga! — šapnu sjenka — jesi li tu?

— Ti, Drago? — odazva se šapat iz ispovjedaonice.

— Jesam.

— Dobro. Zađi tu nalijevo, ja sjedim na popovu mjestu.

— Zar sam naproti tebi grešnica, te me hoćeš ispovjediti?

— Zađi samo. Mi smo, mislim, jednaki.

Ženska, stupiv u sveti zaklon, zaklopi za sobom vratašca.

— Reci — nastavi onaj muški glas — što ti je ušlo u glavu? Ročiti me na ranu misu u ispovjedaonicu?

— Jesam li mogla drukčije? K tebi ne smijem ni po danu ni po noći. Sto očiju vreba na mene. Gričani zabraniše mi prelaziti na vašu stranu van na misu. Pak smislih to. Od mraka ne vidi nas nitko zajedno, rešetka nas zaklanja, pa možemo slobodno bez straha govoriti.

— Što me nisi prije ročila? Ta pozivao sam te dosta po đaku-prosjaku.

— Jesam li mogla? Gričani zagroziše mi se, trebalo je paziti. Pa sam i ležala, nisam mogla radi tebe u mlin. Kad mi potlje poruči pismom da je Pero isprosio Dobru, pridigoh se kako-tako da im konce pomrsim. Ali zlo je izišlo, zlo, oh! — škrinu ženska — zaboli su mi trn u srce, ali platit će mi, platit će, ne bila živa, a pred svima Živan, taj zlotvor mojega imena.

— Znam, znam, čuo sam sve što je bilo. Ne boj se, pomagat ću te.

— I moraš! — planu ženska glasnije, zatim istisnu tiše — da vidiš moje palce koji su pod škripom pucali, krvarili. A opet nisam te izdala, čuješ li, Grgo Prišline, nisam.

— Ma hoću, Gončinka, ali reci, što si me uročila za danas?

— Reći ou, ali prije nešto pod prisegu obećaj.

— Sto tražiš?

— Kad bude hora, osvetit ćeš se za me Živanu.

— Hoću.

— Prisegni!

— Prisižem.

— Kada i kako ja hoću. Prisegni.

— Prisižem.

— Dobro. U nedjelju je svadba. To znaj. Svatovi ići će na Nova vrata kraj Popovskog tornja. To ti htjedoh reći, na svoja usta reći. Pisati ne mogu od bolnih palaca, po drugom ne smjedoh ti toga poručiti. Razumiješ?

— Razumijem. Sad je i najbolja prilika.

— Zašto sad?

— Biskup Pavao je u Svetoj zemlji.

— Kakva posla ima pri tom biskup?

— Na odlasku mi reče: »Budi na miru. Dirnu li Gričani u tebe, pokaži im zube! Budu M mirni, miruj! Nisam rad da se od objiesti lije krvi!« To reče Pavao.

— Ah, janje, taj biskup!

— Pravo janje! Hvala Bogu te ga nema.

— Istina je. Hvala Bo... ma i vragu.

— Svejedno. Ne veže me ništa.

— Nego tvoja prisega.

— Ma da. Zašto me sjećaš?

— Jer kad se ti svetiš, sveti i mene.

— U isti čas?

— Da, u isti čas.

— Kako?

— Čuj!

U taj par sinu na prozorima stolne crkve rumena zora, a iz mraka niknuše jasnije slike kamenih svetaca, pozlaćeni krstovi, starinski grobovi i prolazeći ljudi. Sakristan dođe da zapali za misu svijeće na najbližem oltaru. Gončinka primakne se bliže Grginu uhu i prišapne mu nekoliko riječi tiše, na što službenik kaptolski izbijeli zlorado zube i reče:

— Hoću. Dobro si rekla.

Stara smuknu iz ispovjedaonice, kleknu u bližnju klupu, sklopi ruke i nagnu glavu. Možda se molila Bogu, dok Grga Prišlin neviđen ispade iz cr,kve, da pohiti u stan kaptolskoga suca Ivana, dobra si prijatelja.

Na mrkom Popovskom tornju ljeskala se jabuka poput zlata, toli veselo sjalo je sunce baš popodneva, a na prvu nedjelju poslije Uskrsa. Svijet bijaše jasan i krasan, da je čovjeku srce skakalo od radosti, samo mrka ta obla gradina, koju bje kanonicima zagrebačkim prije sto i više godina darovao .kralj Bela toga imena četvrti, da u vrijeme pogibelji ovdje zaklone svoje blago — samo mrka ta gradina isticala se čudnovato iz zelenila, kanda se srdi da sav ostali svijet cvate i buji. Taj tvrdi strmi krov, to staro silno kamenje, te crne škulje strijelnica, ta mala okna zatvorena dvjema prekrštenim šibama od gvožđa prikazivahu svijetu neko strahovito, nemilo lice. Građani, smatrajući cijeli brijeg Grič svojim, mišljahu da bi Popovski toranj morao biti njihov, pa ako to i nisu javno govorili, opet se znalo da bi ga rado jurišem oteli. Kaptolska gospoda pako bijahu posve druge misli te govorahu: »Moje je moje, a nije tvoje.« Za sigurnost pako da ne bi Gričanima tajna volja izišla na vidjelo, i jer je ovuda ionako od postanka dosta krvi bilo, držao je časni kaptol u tornju vazda jaku stražu od dvadeset kruto oružanih ljudi, te se tako gledahu kaptolski i grički oružnici kao susjedi, ali i kao pas i mačka, kako se veli.

Danas kanda nije nikomu svađa bila na pameti, sve se je veselilo. Ta nedjelja je, dan božji, gdje samo duša živi, a srce miruje. Veselili se i veseleći se pili i kaptolski stražari u Popovu tornju. Ti junački branitelji svojih duhovnih gospodara ležahu u travi pred tornjem u kolu, sred kojeg je stajao velik vrč vina, a reć bi da to nije prvi vrč, jer su se junacima lica silno rumenila i vrtjele glave, sa kojih bješe bacili u travu gvozdene kacige. Gotovo bi rekao: zaboravili su kraj vrča svoj junački zanat, da nisu uza zid tornja prislonjeni bili jaki kukovi, tulovi puni oštrih strelica i dugo ubojito koplje, čemu se nemalo čuđaše prolazeći grički puk.

— Matija — doviknu neki stražanin, ležeći potrbuške, svomu drugu — red ti meni zašto grički oružnici nose modre haljine?

— Bože! To je farba njihova grada, Joško!

— A da, beno, leđa su im pomodrila od naših batina.

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se treći stražanin — pravo reče Joško, napij se za tu šalu.

— Gle! Gle! — poče Joško, krupan, bućoglav svat kratkih nogu, iznova — ovuda ide ovakva gricka hulja. Naprtit ću mu zagonetku na ludu pamet, ili neka plati vina.

— Daj! Daj! Josko! Ti to znaš — viknuše svi.

Joško skoči na noge i postavi se nasred puta koji je išao od Novih vrata prema crkvici Svetoga Jurja. Iz grada stupaše školnik Kuzmić.

— Stoj! — kriknu supijani Joško pruživ ruku prema školniku.

— Šta ćeš? — reče Kuzmić uzmaknuv.

— Šta si ti? — otrese se stražanin — čovjek ili magarac?

— Ja sam grički školnik Jakob Kuzmić.

— Školnik! Oho! Mudra glava! Čast! Ti dakle ne nosiš samo na sebi magareću kožu, već umiješ po njoj i šarati. Čast!

— Pusti me da idem svojim putem — odvrati Kuzmić plaho, opaziv pijanu četu, a uz nju ubojito oružje.

— A ja! — sustavljaše ga stražanin. — Pokaži nam svoju mudrost. Vaš gradski svetac je sveti Blaž, je li?

— Jest!

— Vidiš, i mi imamo u crkvi dolje svetoga Blaža, koji ima bradu, a vaš na Griču ima samo brkove. Reci mi, kako je to?

— Šta znam ja?

— Pa ćeš nam za vino platiti — grohotnu stražanin uhvativ školnika za obje ruke!

— Ta imate ga više nego ja — branjaše se školnik.

— Nikad dosta. Reci, reci — zapovjedi stražanin — zašto naš bradu, a vaš brkove, reci ili plati?

— Ne znam.

— Plati! — zapovjedi kažiprstom Joško, oko kojeg su se ostali stražani skupili bili.

— Plati! — viknuše svi.

Kuzmić, videći da tu nema šale, ispuknu kisela lica srebrn novčić, položi ga Jošku na dlan i reče:

— Evo, to mi je zadnji dinar.

— Zapit ćemo ga u tvoje zdravlje — nasmija se Matija.

— Čast, mudra glavo — pokloni se Joško porugljivo — a sad ću ti reći: vaš Blaž dao se baš obrijati kad ste ga za patrona uzeli, a kad smo ga mi dobili, pustio bradu, zato je naš bradat, vaš brkat. Sad znaš, magareća glavo, i nek te voda nosi.

Mudri školnik bio je zapamtio kaŽivanje notara Tome o krvavim neprilikama gričkim. Hoteći dakle čuvati svoju kožu zdravu i cijelu na korist mladeži plemenitoga varoša, zagrabi bezobzirce hrleći dalje, a za njim orijaše se grohot pijanih kaptolskih stražara, koji se opet skupiše u kolo oko punoga vrča da piju i pjevaju.

— Ho! Ho! — dignu se Joško na noge usred ležećih na travi drugova i zamahnu objema šakama prema Novim vratima. — Ho! Ho! Dođite, kramari, na naše šake, da vam pokažemo tko umije bolje krstiti, mi ili vi.

— Čujte, ljudi, što pjesma veli — nastavi Joško i zapjeva hrapavim grlom:

K vragu varoš Grič! Mi smo njemu bič. Kaptolski mi ljudi, Zubati i hudi, Koljemo kramara, Suca i pisara; Varoško sve pravo. Neka nosi đavo! Varoške pravice Kučine i trice! K vragu varoš Grič! Kaptol mu je bič.

— Ijuhuhu! Tako budi rečeno i blagoslovljeno! — bjesnjaše Joško dalje.

— Joško! Šut'! Gdje ti je pamet? Jesi li poludio? — ozva se glas crnobrka široka čovjeka u crnu ruhu pod kunom kapom, koji se pojavi iznenada na vratima Popovskog tornja.

— Posve smo pametni, posve pametni, suce! — odvrati stražar kroz pijan posmijeh.

— Da, da, pametni smo, suce! — urlaše četa.

— Vidim, vidim! — ukori ih čovjek pod vratima, kaptolski sudac Ivan, uhvativ držak jakog mača — oči vam se vrte kao od velike nemoći, a crveni ste kao raci. Zar vam zato dajem vina da ne možete dočekati prave prilike? Ne znate li ikakav vas posao čeka?

— Znamo, suce! — mahnu Joško glavom i rukama. — Ne boj se za to. Na, ovo ovdje valja! — kriknu i udari dlanom na korice mača o lijevom boku.

— Mirujte — reče Ivan — ne zamećite kavge prije reda, da bude tulac pun kad ustreba, a poslije bilo vam po volji. Ti, Joško, znaš što ti raditi valja.

— A znam! Ma kako ne bih znao.

— Pazite! Hora je blizu! Čujte! To je gajdaš. Idu, mislim — opomenu ih sudac i zakloni se za hip u toranj.

— Pazite! — ruknu Joško sučući rukave. — Gajdaš ide. Juh! Sad će biti.

U tren poskočiše stražari na noge. Svaki stavi kacigu na glavu, svaki posegnu na lijevu stranu da vidi je li mu mač na mjestu.

— Pustite samo mene! — viknu Joško — ja ću kolo zaigrati, ako Bog da.

Od Novih vrata orile se gajde veselo javljajući da idu svatovi. I zbilja! Začas iziđe iz grada u Popovsku ulicu vesela građanska družba, naprijed zastavnik noseći crvenu zastavu, navrh koje bje nataknuta naranča, a u nju zataknuta grančica ružmarina.

Za njim dipaše pod kalpakom gajdaš napuhavajući rumeno lice i mješinu gajda. Ponosito vodio je mladi kovač Pero Prišlin svoju Dobru, svoju mladu ženicu. Uz jedro joj tijelo privijala se ljupko crvena halja svadbena sa srebrnim resicama. Niz glavu lepršale joj svilene vrpce, a vrh tjemena drhtaše vijenac. Vjere, bijaše lijepa, kao puna crvena jabuka, a stidna i mila, kako su joj žarke oči gledale u zemlju. Za mladima pako stupaše cijela povorka, i Živan sa Jelom, i mlinar sa mlinaricom, i mladi Zlatobradić, pak još hrpa gričkih ljudi, a među njima gradski notar Tomo. Da, to su Dobrini svatovi! Bože moj! Ala su veseli! Kako ne bi! Zloba bacala mladima klipove pod noge, samo da ne budu svoji, a sad, sad ih je vjenčao pop, i ljudska je zloba posramljena. Ej, veselo, svatovi! Udri, gajdašu! Ne udaje se svaki dan kakva Dobra, ne sijevaju svaki dan na Griču toli vesela lica. Sretno dođoše do Popovog tornja, da zakrenu nizbrdo u mlin. Na Kamena vrata bio bi, istina, kraći put, ali neka vidi grad, nek vidi svijet da kovač uzimlje zbilja sinovicu »ispod vrbika«, da su zli jezici badava lajali. Veselo prsi zastava po zraku, veselo svira gajdaš, a kaptolski stražari stoje pred Popovim tornjem i gledaju to gradsko veselje. Tad skoči iz njihova reda supijani Joško i uhvati zastavu za kopljište! Svatovi izmakoše začas.

— Stoj, psino! — izdere se na zastavnika — čija je to pogana zastava, kukavice!

— Ukraj! — viknu zastavnik, rinuv stražara i trgnuv nož — jesi li pijan ili lud. Ne vidiš li da svatovi idu, da je to svatovska zastava, svakomu sveta?

— Nema tu svatovske zastave — kriknu Joško, trgnuv mač, i presiječe jednim mahom kopljište. — Tu je kaptolsko zemljište, tu ne smiju bučiti ovakve kramarske hulje.

— Hulja si ti! — priskoči mladi kovač, istrgnuv se Dobri, i gurnu šakom strazara u prsa da je počeo glavinjati.

Sad doletješe stražari u pomoć drugu, i na vrata tornja iziđe kaptolski sudac.

— Šta hoće taj pijani smet? — viknu Zlatobradić prokrčiv si med stražari laktima put.

— Protestiram! To je sila proti slavonskomu pravu — dignu pisar Tomo ruku.

— Protestiraj, gricka ludo, po božjem i vražjem pravu — nakesi mu se Ivan — dirnuli ste na našoj zemlji u našu stražu. Presjest će vam.

— Ne laži, suce! — zagrmi Živan — ja sam svjedokom. Tvoj pijani stražar dirnu u svatove. Ukraj! Budite s mirom!

— Ja neću mira, neću — ruknu Joško i rinu, skupiv sve svoje sile, mač u prsa zastavniku da mu je krv nevoljnika sinula u pijano lice.

— Krv! Krv! — kliknuše svi. — Krv! Krv! Tucite ih! — orilo se svud, Jela i mlinarica zagrliše se od straha, zaklanjajući glavu. Dobra pako blijeda, dršćući, hvatala se samotna drveta i očima pratila vjerenika svoga. AH prije nego će mignuti mig, srazi se bijesno klupko, bijesni svatovi, bjesniji stražari. Šaka za šakom pade, mač kresnu na mač, žene ciknuše, muškarci kriknuše:

— Krv! Krv!

Malo bilo Gričana, ali bijahu ljudi. Mladi mlinar skoči, mahnu i razbi stražaru kacigu i lubanju. Na njega nasrnu drugi, ali gajdaš baci gajde, podmaknu kaptolcu nogu, obori ga i skoči mu poklečke na leđa. Pisar okretaše desnicom dugi svoj mač, da su Kaptolci vrcali od njega, a i stari mlinar gurnu amo, gurnu tamo rukama, nogama, laktima, u glavu i u trbuh i rebra, da je sve pucalo. Sad škrinuše zubi, sad blisnuo nož, sad pukla glava, ruka, rebro, sad ču se kletva, sad molitva, ali u taj par viknu sudac Ivan na vratima:

— Oj!

Kaptolci uzmakoše, nagoše bježati k tornju, za njima Gričani.

— Sad! — kriknu sudac.

Stražari uhvatiše koplje i lukove. Šaka njih poleti prema Novim vratima da zakrče svatovima uzmak, šaka njih postavi se pod toranj. Napeše lukove, naperiše koplje. Poput zmija hujite strelice na Gričane, ali ti se zalete na stražu. Tu ih dočeka koplje! Bože! Goloruci su građani, nož im je kratak. Ali ima granja, kamenja. Udri po Kaptolcu! Tri građanina ležahu u krvi, kamen iz ruke mladog mlinara smrska Kaptolcu čelo. Živan, ranjen u ruku, uhvati pred svojim prsima koplje, slomi ga, tresnu stražarom o zemlju. Udrite Gričane! Udrite Kaptolce! Tuci kramara! Kreši popovske sluge. Gle, u otvoru strijelnice pojavi se crveno lice, glava bez ušiju, sad opet uzmaknu, mjesto njega istaknu se strelica, prhnu, zviznu i zabode se u kovačevo srce.

— Isuse Bože! — kriknu Pero, raširi ruke i pade mrtav na zemlju.

I kriknu krič, vuci, misliš, trgaju srce.

— Pero! — zavrisnu Dobra, dok se je sve jatilo oko Pere. — Pe . .. Jaoh! — krik joj zape u grlu, dvije je gvozdene ruke stisnuše straga, začepiše usta, odvukoše za grm, baciše na konja.

— Ljudi! Ljudi! U pomoć! — vikaše mlinarica lamajući ruke — otimlju nam Dobru. — Svi skoče od mrtvaca, svi polete. Zaludu, poput bure uminu ispred njihovih očiju Joško, noseći na konju Dobru put Kaptola.

— Pomoć! Pomoć! — viknu mladi mlinar, udariv se šakama u čelo, i proplače od lijutosti.

Uto zazvoni gradsko zvonce, zovući građanstvo na okup. Grič se uzruja, od novih vrata »letjeli« gradski oružnici put tornja.

— Ha! Ha! Ha! — udari kaptolski sudac u smijeh. — Dosta je krvi! Momci u toranj! Mladu imamo, mladog već nema, evo oružnici idu. S vragom, dragi susjedi Gričani! Slavite svatove bez mladih!

Stražari poletješe na taj poziv u toranj, teška se gvozdena vrata zaklopiše. Napolju, na krvavu putu ostaše bijedni svatovi, zdvojni i bijesni, na krvavu putu ležaše mrtav mladoženja, a smrtna mu strijela u prsima. Tako ih nađoše oružnici. Svi stajahu nijemi i gnjevni u kolu, a Živan dignu pest proti tornju, i vrela suza pade mu na oko. Stari mlinar stvori se od tuge kamenom, a u hip najljuće tuge, najvećeg gnjeva,

pomoliše se na oknima tornja lica pijanih strazara i, hahačući zapjevaše rugalicu:

K vragu varoš Grič, Kaptol mu je bič.

Ivan Zlatobradić tržnu se živo, mlado mu lice porumeni od ljutosti. I priskoči k mrtvomu prijatelju, trgnu mu strelicu iz srca, dignu je ,k nebu i zaviknu gnjevno:

— Građani! Kunem se živim Bogom na ovu krvavu strijelu, koja evo na vaše oči probode srce moga pobratima, da ću ga ljuto osvetiti, danas, da, jošte danas. Poštenog građanina ubiše iz zasjede, građansku kćer oteše između svatova na svetu nedjelju, na naše oči! Gričani! U koga je srca i poštenja, sa mnom će. Skupimo se svi! Izbavimo djevojku!

— Izbavimo je! Ajdmo na vijećnicu po oružje.

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se gola glava bez ušiju sa okna tornja. — Prekasno! Dobru grli sada Grga Prišlin, krvnik vašega grada!

Uz ulice, niz ulice lete građani, tko s kopljem, tko s mačem, tko s lukom, tko sa sjekirom. Neprestance kuca zvonce s tornja vijećnice u noć, gradska su vrata širom otvorena, žene, bludeći po ulicama, plaču od zdvojnosti.

— Ne! — reče Ivan Zlatobradić na vijećnici odrešito sucu — neću da idu svi, već birana četa. Zašto da ginu toliki, dosta nas je da potražimo vuka u jami, da mu istrgnemo janje. Zbogom, ujače — okrenu se k Živanu — ne boj se, otac i majka

zaklonjeni su u mlinu, dobra je to tvrđava. No budne li zla, ujače, ujno, pritecite im u pomoć. Naprijed, braćo! Eto, zvono nas zove! Izbavimo djevojku! Za mnom u ime Boga!

Visoko diže mladić svoj mač, kapa mu spade, bujna kosa, omrljana krvlju, leti mu oko glave. Letimice juri naprijed, za njim ljudi građani pod oružjem, za njim grički oružnici, sve kao bujica skokom i letom nizbrdice na Kamena vrata k potoku.

Sad udari i zvono Svetoga Kralja kucati.

— Ha! I oni suču rukave! — nasmija se Ivan gnjevno — tim bolje, pokosit ćemo ih više. Samo brzo! Brzo! Naprijed, braćo!

Četa dospije do potoka, kojega je voda od gorske kiše nabujala bila.

— U vodu za mnom! — viknu Ivan krčeći mačem put kroz grmlje. Četa juri u vodu da se dotisne na drugi kraj. Ali ondje je čekaju kaptolski kmetovi. Krvav započe boj sred krvava potoka u tamnoj noći. Sad tisnu Gričani kmete, sad kmetovi Gričane, amo-tamo trza se krvava raspra, a najljuće maše Ivan, ranjen, bez daha, stojeći do koljena u struji šumne vode.

Uto vuče se od Grgine kuće preko potoka sjena prema mlinu »pod vrbikom«, komu su okna sjala u bučnu noć. Valjda je mlinar bio na oprezu, valjda mu stoje ljudi pod oružjem. Sjena dotisnu se do trnove ograde, sad se skunji pod grm, zađe amo i tamo, sad umaknu na drugi kraj!

Reć bi, sve je tu mirno, dok pod mostom bjesni borba. Gle! Sad planu plamen i ondje i ovdje, za hip plamćaše cijelo trnje oko vrbika kao vatrena šuma, sipljući daleko svoj rumeni žar na drevni mlin, na valove potoka, na krvavo bojište sred vode, gdje se uz kriku i buku, uz jauk i zveket komešahu crne sjene borećih se ljudi. Jauk udari iz mlina. »U pomoć! U pomoć! Gori!« vapi mlinaričin zdvojni glas kroz noć. Trnje izgori, plamen dohvati se vrbinja, grane praskaju, stabla pucaju.

Na drugom kraju kod svoje kuće stoji Grga, gleda zlorado smiješeći se u plamen, oko njega previja se odrpan čovjek, žar sijevne na ćelavu mu glavu bez ušiju. To je tat. Prstom pokazuje na gorući mlin i vikne:

— Eto, trnje je izgorjelo, vrata su slobodna, napusti svoje krdo.

Plamen obasjava Grgino lice, sve slađe i slađe se smije, sve mu življe igraju oči, zvijer je, rekao bi čovjek.

— Da! — kriknu — na noge, Novoveščani! Spalite mlin! Podavite sve! A ti, Martine, po svoj plijen.

— Gospodaru — branjaše se tat — objesit će me.

— Po plijen! — kriknu Grga pokazav rukom na Grič — ili sutra te stjerah preko mosta u njihove pandže. — Skutriv, se, izmaknu tat.

Plamen uhvati mlinsko kolo čudnom bjesnoćom, oko goruće osi vrte se široke lopate šibajući plamenu vodu, dižući iz vode sjajno biserje u zrak.

— Naprijed, Novoveščani! — zapovjedi Grga pljesnuv dlanovima.

Kao jato pasa, kad im razvežeš korlat, prosiplje se urlajući četa novoveških kunovnjaka nagnute glave niz brijeg u vodu i juri k plamtećemu mlinu, gdje je požar spalio ogradu i popinje se »pod vrbik«. Sred plamena čeka ih mlinarska čeljad, a pred njom mlinar Zlatobradić. Visoko sijeva o krvnom žaru njegova sjekira, pada nemilo na kmetske glave, da se mrve i drobe. Kunovnjaci urlaju, škriplju, kako ih mlinari odbijaju junački. Sad se koji nauznak sruši u vodu, sad koga mlinarska šaka svali u žeravicu, sad koji pada krvave, smrvljene glave pred noge starog mlinara, sad koji sune sunovrace pod plamteće kolo, koje na drugoj strani iznese blijedu lešinu, a zvona kucaju, kucaju kroz noć kao da dozivlju sudnji dan.

Zvona kucaju kao na sudnji dan, plamen je buktio u crnu noć kao da pakao gori, a u sobici Grge Prišlina stoji na oknu ženska na smrt blijeda. Kosa joj se rastresla niz gola ramena, crvena svadbena haljina visi u dronjcima niz drščuće tijelo, bijele joj ruke stišću gvozdene šipke okna ikanda će željezo pući. Tako zuri u plamen koji obavija mlin. Plamteće se kolo vrti, a u glavi vrti joj se sto plamtećih misli, stare vrbe pucaju, a reć bi srce joj puca, iskre prskaju uvis, lete u to crno nebo kao zlokobne zvijezde, ah, da je ona plamtećom zvijezdom, zapalila bi svijet. Gle, kako se stari mlinar hrva sred vatre, sred vragova, baš je zamahnuo sjekirom, ali u zao čas! Kmet klekne pred njega i rine mu koplje u utrobu, mlinar se svali u plamen. »Jao!« zaškrinu Dobra u svojoj tamnici drmajući rukama gvozdene šipke. »Jaoh!« zakrišti glas mlinarice sa okna mlina. I ciknu Dobra kao u procijepu guja, i pade sred sobe na koljena, i lupi klečeći čelom u tvrdu zemlju, i viknu iz dna duše:

— Gospode Bože! što sam se rodila?

A zvona kucaju, kucaju kao na sudnji dan.

Zvona kucaju kroz noć, s Kaptola lagano, muklo, s Griča brzo i tanko. U travi blizu Pisanog mosta leži mladić bljedolik, oko njega brinu se ljudi, dok niže dolje kraj potoka bjesni krvava borba. Ranjen je, leži bez svijesti, vežu mu rane. Sad otvori oči, plamen od mlina sine u njegove zjenice, krene glavom. I trgne se kao mahnit, skoči na noge, krvava kosa leti mu oko čela kao mlađami lavu.

— Mlin gori, mlin! — kriknu pokazav prstom na sjever gdje se žarilo nebo. — Moj otac, moja majka. Dobra! Dobra! Za mnom! Za mnom, ljudi! — Kao da ga vjetar otpuhnu, leti uz brijeg prema mlinu dižući slomljeno koplje, a za njim jure oružnici. Sad dođe mahnićući k mlinu. Stare vrbe stajale gorući kao paklene furije kojim plamita rutava kosa. Iz strmoga krova, iz gornjih okana mlina skaču plamečci, a visoko na trijemu nariče majka lamajući ruke.

Ivan će k vratima. Ali iz njih provali plamen. Uzmaknu, pojuri opet. U taj par prasnu krov, prasnu trijem, tisuće ogaraka sunuše pod nebo.

— Isuse! — kriknu mlinarica, ali u tren pokri je krov. Mladić rukne čupajući kosu, glava mu vrije, srce će razbiti

rebra.

— Ivane! — priskoči mlinarski dječko k njemu.

— Gdje je otac? Otac? — škripaše Ivan.

— Ubiše ga — odvrati dječko. — Spasi Isu.

— Ubiše ga, ja ću ih ubiti! Gdje su? — kriknu promuklim glasom mladić.

— Spasi Isu! — ponovi dječko — skrajnji je čas.

— Gdje? Gdje je?

— Kod Svetoga Martina! Ponijeh je tamo. Hodi! Evo, Kaptolci idu na nas.

— Pusti me!

— Sve je propalo! Spasi Isu!

Kroz plamen prodire urlanje srćućih kmetova koje je požar načas obustavio bio.

Ivan stoji časak poniknute glave. Sad se tržnu, poleti uzbrdo k crkvici. Rumen drhtala je na maloj kapeli, na jablanima kraj nje. Pred vratima crkvice sjedi crn, dlakav pas, dižući glavu, zavijajući tužno, a do njega malo, golo djevojče, plačući — mala Isa uz mlinarova psa. Spaziv Ivana, skoči,

vjerne oči mu planu, i bijedno pseto pritiska se uz koljena mladića. I mala Isa ga spazi, digne ručice i viče:

— Ivo! Ivo!

Mladić dignu dijete, poljubi ga od srca.

— Iso! Iso! — kriknu kroz plač pokazav na mlin. — Iso, evo što nam učiniše.

— Bježimo! — opomenu ga dječko — vidiš da idu amo. Već hoće Ivan uzmaci uz brijeg na Grič, ali odozgor

čuje se buka i topot ljudskih koraka.

— Udrite Grgu Prišlina! — ori se snažan glas. To je Živan i njegovi ljudi. Strminom, hvatajući se grmlja i granja silaze prema mlinu.

— Brzo! ako Boga znate! — viče Živan bodreći svoje.

— Ujače! Ujače! — zovnu ga Ivan zdvojno držeći na rukama djevojčicu.

— Ti si, Ivane? Gdje je otac?

— Ah! Otac, majka, sve, sve propade, sve. Samo ovo drobno curče spasismo jadni.

— Sve! — škrinu Živan uhvativ se za prsa — zakasnio sam. Oh! A kod mosta?

— Suzbiše nas. Sad idu i amo.

— Čekajte! — riknu Živan zgrčiv pest. — Ti ponesi dijete na Grič, ranjen si. Na zidu kod Popovske ulice naše su žene, i moja. Podaj joj dijete, miruj.

— A ti?

— Ne pitaj. Daj dijete ženi. Ponesite ga kući. Zbogom! Naprijed, ljudi! Tucite kmete! — zagrmi Živan i pohrli od crkvice k mlinu, odakle se čuju glasovi bijesne čete Novoveščana.

— Iso! Iso! — viknu Ivan bolno i privinu dijete k sebi, poljubi ga i poče se penjati uz brijeg.

Iz dubine od potoka buci buka. Dobro razabire mladić da se ljudi kod mlina očajno biju. »Tucite Kaptolce!« »Ubijte Gričane!« ori se kroz noć! Jauk i lelek razlijega se daleko pod brijegom, dok se mladić, noseći dijete među grmljem, uspinje uz brijeg. Među plamenom prolijetaju crne, male sjene bijućih se ljudi. »Tucite Kaptolce!« ozivlje se jače. »Ubijte Gričane!« slabije i slabije kao glas umirućeg. Da, Živan porazi kmetove. Kaptolske lešine pokrivaju garište mlina, plivaju potokom kroz mrak.

Sad dođe dječko s djetetom na vrh, a slijedom ga slijedi vjerno pseto, popostav katkad i krenuv glavom prema mlinu, našto bolno zaurla.

Po ulicama, trgovima grada sve je pusto, samo katkad leti koji stražar kao crna sjena, iz svih kuća bješe muškarci i žene pošli na gradski zid nad potokom. Strah i užas uhvati svako srce građansko kad gleda sa zida taj plameni metež, tu krvavu

borbu, kad sluša uz lelek zvona kletve, jauk, stenjanje kroz noć. Muškarci stoje razređeni po cehovima pod oružjem kod Kamenih vrata, čekajući da provale bude li sile, samo njemački postolari čuvaju svoj brijeg kod potoka sami.

Kad Ivan uđe Kamenim vratima, zaokupe ga oružani građani.

— Ti, Ivane?

— Otkud?

— Šta nosiš to dijete?

— Ranjen si!

— Drže li se naši?

— Tvoj mlin gori.

— Gdje ti je otac? Gdje majka?

— Otac? Majka? — odvrati mladić čemerno — pod pepelom propalog mlina, mrtvi, da, dragi ljudi, mrtvi. Sve sam izgubio, samo to nevino čedo, to vjerno pseto osta mi na svijetu, za njih tražim sad utočišta.

— Prokleti krvnici! — kriknu mesar Vašaš lupiv sjekirom u zemlju — zašto stojimo, zašto čekamo?

— Da, zašto čekamo? Udrimo i mi! — uzbjesniše se ljudi, i oštro oružje zazveknu na taracu.

— Stanite! — zaustavi ih pisar Tomo — takva je zapovijed, tako je uglavio sudac sa Živanom. Mi stojimo tu da branimo zidine svoje ako vrazi navale.

— Pisaru! — okrenu se Ivan k Tomi. — Uzmi to dijete! Drž'ga! Ne mogu dalje! Rana me peče — i pruživ Isu pisaru, klonu na kamen kraj vrata, spusti lice u dlanove i uzdahnu kroz plač:

— Sve propalo, sve! Oh, oče moj! Majko moja! Da mi je mrijeti, da mi je mrijeti!

— Ali reci ipak? — upita ga Vašaš.

— Ne pitaj ga, kume — zakrči mu pisar riječ — vidiš da mu ide krv, da ne može. Potražite rade vrača.

— Pusti, Tomo — mahnu mlinar rukom — bit će bolje. Ali, dobri ljudi, recite mi, vidjeste li Jelu Benkovićku? Da je potražimo! Evo, tomu jadnomu djetetu, mojoj Isi, treba zaklona, gola je.

— Na zidu je Jela, vidjeh je malo prije — viknu jedan iz čete.

— K njoj me povedi, Tomo, k njoj ponesi dijete — dahnu mladi mlinar i klonu bez svijesti natraške, U hip baciše građani koplje i ponesoše mlaca u stan tornjara Kamenih vrata. Tomo pako krenu tražiti Jelu da joj preda Isu. Ljuto i milo plakaše mala, ljuto i muklo kucahu zvona nad nesretnim gradom.

Na prvi kucaj malenog zvonca bješe sve pohrlilo iz kuće, muškarci na vijećnicu, ženske na zidine, tako i Živan i Jela, tako i sva njihova čeljad, samo mali Benko, mošnjarev jedinac, ležaše u svojoj posteljici kao ptičica u svome gnijezdu. Njega ne probudi krika ni vika, ni kucanje zvonova. Grehota bi bila buditi ga, kako lijepo spava, reče majka, dižući svjetiljku nad njegovo zdravo, rumeno lice, blagoslovi ga Bog, i majka prekrsti dijete tri puta, pohrli iz komore i zabravi za sobom vrata. Sve dalje i dalje prema Kamenim vratima, prema zidinama odmicao se šum razjarenog ljudstva, sve dalje i dalje drhtahu zublje stražara. Srednja ulica bijaše pusta, ni žive duše da vidiš u njoj, mrke i nijeme stajahu građanske kuće u toj uskoj uličici. Visoko se uspinjao tu toranj kod Dveraca, visoko i šiljasti krov kraljevske palače, te zavise Srednju ulicu u mrak. Nijema, tamna bila i Živanova kuća, katkad samo sušnu u vrtiću lišće. Uto pridignu se na taracu poklopna vrata susjedne poderane kućice, a iz zemlje izniknu glava, zatim ramena, a najzad čitav čovjek. Pritiskujući se uza zid, poče smucati se prema Živanovoj kući. Uhvati ogradu cvijetnjaka, preskoči je kao mačka! Skunji se, sluhnu, odnikuđ glaska. I zađe za kuću. Tu se penjao pod krov, star, jak trs vinove loze. Čovjek primi ga objema rukama, stavi nogu za trs i šinu se u dva4ri skoka uvis, do prozora. Pritisnu polako, prozor zinu. Čovjek nagnu tijelo unutra, oglednu se dva-tri puta i skoči u sobu. Bijaše mračno, mirno u komori, samo se čulo disanje spavajućeg. Čovjek poče oko sebe pipati.

Ha, tu je! Tu napipa nešto živa. Hitro izvadi ispod haljine krpu. Dijete se maknu, ali učas zaklopi mu čovjek dlanom usta, a u njih zatisnu krpu. Dijete poče se rvati, stenjati, ali čovjek omota mu uzetom noge i ruke, baci ga u veliku vreću, sveza i spusti je na konopcu iz prozora, a zatim spuznu sam po trsu na zemlju.

— Ha! — reče — to smo svršili. K vragu! Ali sad istom! Brzo ogrnu plašt, potegnu kapu preko glave, uhvati vreću,

pokri je plastom i odšulja se uz kuću, zakrenu u drugu uličicu pod zidom i spusti se niz stazu koja vodi do Mesničkih vrata.

— Hvala Bogu! Nema mjesečine! — uzdahnu čovjek — samo da je Paviša na mjestu! Samo da ga je stara Gončinka dobro uputila. K bijesu, to derište rva se rukama, nogama, težak je dječko.

Sad priđe čovjek sa svojim bremenom do visoka plota kraj staze. Tu se skunji u sjenu, dignu glavu, zviznu tri puta. Začas odazva se zvižduk.

— Ha! — nasmija ise čovjek — Paviša je na mjestu. Na Mesnička vrata poče izvana netko silno lupati.

— No, koji je to bijes? — zamrmlja vratar koji je u svojoj komorici kraj vrata napola budan sjedio. — Gori, gori, ali ondje. Bar na ovoj strani nema Kaptola. Tu moram sjediti i stražiti, a u mojem kotaru ne gori. — Ljutit dignu se, skinu ključuče sa klina i odgega van.

— Tko je? — viknu, otvoriv okance u vratima i primaknuv glavu da vidi tko je.

— Ja sam, ja, mili kume! tvoje kumče — ozva se izvana mlađahan glas.

— Ti, Paviša? Tepče? A kud se u noćno doba klatiš van grada?

— Eh! Ne pitaj, mili kume, jedva sam utekao.

— Ah!

— Da, ali molim te, otvori! Prokleti Kaptolci! Samo da znaš.

— Staje?

— Nesreća bila me zanijela na drugu stranu. Nedjelja je, mišljah. gta sam ja znao da će se klati? Otvori, kume! Još me je strah! Hu! Hu! Hu! Čuješ kako zvona kucaju? Bože! Bože! otvori vrata! Molim te!

— Tepče! Da ti nisam kum, mogao bi danas za plotom van grada noćiti — zamrmlja vratar srdito i otvori zlovoljno vrata, našto se Paviša Gonč brzo ušulja, vratar opet zaključa i svjetiljku pred lice svoga kumčeta dignu da vidi je l' to zbilja Paviša. Mladić nakesi se vragolasto i viknu:

— Dobar večer, kume!

— Dječko! Ti si pio! — zagrozi mu se vratar ključem. Ali Paviša skoči, uhvati kuma za oba ramena, i okrenuv

ga na peti, turnu vratara u ikomoricu.

— Ajde, ajde, kume, da se malo razbrbljamo. Ta ima kada, danas ionako ne smiješ spavati.

To rekav, spusti se mladić, ogrnut kabanicom, na klupu, a do njega vratar.

— Govori gdje si bio? — zapita stari. — Vidiš kakav si čovjek. Kako si postradati mogao. Prokleta noć! Kao da su svi vrazi iz pa,kla utekli. Koji te je bijes onamo nosio?

— Ma — udari Paviša u smijeh — ne boj se za me. Briga mene za te njihove ludorije! Nisam luda da se češem gdje me ne svrbi. Nisam ni bio preko potoka, već kod svoje ljepe udovice, kraj Svete Margarete u Ilici, koja mi je pripravila dobru večericu.

— Vidiš ga, tepca, pa još i laže! — rasrdi se vratar.

— No, no — poče ga Paviša miriti — to rekoh da mi brže otvoriš. Ne bih rad da me gdjegod na putu nađe varoški stražar. Ali nisam ni tebe zaboravio, svoga slatkoga kuma — nastavi Paviša, žmirnuv, te iznese ispod kabanice čuturicu, pa je postavi pred vratara. — Na, to ti je od udovice, takve kapljice ne pije ni sam biskup zagrebački.

— Hm! Hm! — nasmija se vratar da mu se nosnice i usta raširiše, pogleda čuturu, zatim mladića — tepče, pogodio si, žedan sam, a kraj te varoške plaćice ne može se čovjek ionako napiti.

— Kupaj samo, kume!

— Da vidimo! — starac nagnu se, uhvati čuturicu, potegne dva-tri puta i reče, pucnuv jezikom: — Ha! Da! Ni zagrebački biskup ne pije boljega vina. Daj ti sad.

— Hvala! Dosta sam ga se naužio, to je za tebe, samo za tebe, a sutra, ako Bog da, napunit ćemo čuturicu iznova — reče Paviša pomno motreći vratara — pij samo ti.

— He! He! Dobro! Tepče! — smiješio se vratar i nagnu iznova piti, i sve dalje gucaj po gucaj, dok ne poče puhati, na silu oči rastvarati, zijevati, dočim je Paviša silu božju laži o velikoj pivnici lijepe udovice brbljao. Sad klonu starcu glava na prsa, i poče, držeći objema rukama čuturu na trbuhu, silovito hrkati.

Paviša skoči na noge, pogleda smiješeći se vratara i šapnu:

— Dobro je Gončinka drijemak pripravila. Kum spava kao batina.

Brzo uze ključuče, izleti iz komore i zviznu opet tri puta. Od brijega ozva se zvižduk, i za malen čas izađe iza plota onaj čovjek s vrećom.

— Jesi li ti, Paviša?

— Jesam, Martine! Imaš?

— Imam. Vidi vreću! — odvrati tat Martin plaho — ali brže, jer će se dječko zadušiti. Vražji posao! Krvavo sam se znojio. Da su me uhvatili!

— Bili bi te objesili. Ali Grgi bit će drago, još više Gončinki. Hodi!

— Stoji li konj u Ilici?

Pero, i Dobra posta plijenom pohotna krvnika, ali sve bi prebolio, sve, no krvavi razdor planuo bje snova među Kaptolom i Gričem, požar i krv oteše lijepi taj grad Božjemu licu, nesreća otvarala je svoja vrata širom, i šta će slijediti? Novo čislo krvavih, nesretnih dana. To ga je najviše peklo.

Za Kamenim vratima poletješe žene pred četu, plahe, prestravljene. Svaka strepeći nije li joj drug srca pao u krvavu boju, svaka nadajući se da joj je Čovjek čitav i zdrav. Prva poleti pred četu Jelena, noseći na rukama malu drijemajuću Isu.

— Živane! Živane! — kliknu Jelena — zdrav si, živ si. Hvala ti, Bože — i spusti glavu na rame svoga gospodara. A mošnjar je prihvati desnicom rukom, baci krvavi mač na zemlju, nasloni bradu na Jelinu glavu pa će gorko:

— Ziv, Jeleno! ali sestra, ali suro, ali prijatelj moj! Oh, Jeleno! Srce mi puca.

— Ajde, druže! Pođimo kući! — progovori Jela tješećim glasom.

— Ajdmo! No gdje je Ivan?

— Ranjen je jadan i klonu od rana. Ponesoše ga u stan tornjara.

— Donesite ga u moju kuću, braćo — okrenu se Živan k svojoj četi. — Čovjek nema kuće ni kućišta, ni on ni njegova drobna sestra. Moja kuća odsad njegova.

— Hoćemo, hoćemo, Živane! — odvratiše cehovska braća.

Živan krenu s Jelom prema svojoj kući. Došav pred ogradu, smuti se nešta, poposta. Okna bijahu rasvijetljena, ljudi letjeli amo i tamo, iz kuće čuo se krič i plač. I Jelu nešta zazebe.

— Na, drž' Isu — dahnu Živanu predav mu malu — šta se zaboga zbilo?

I hrlo poleti uza stube.

— Šta je? Šta je? — zapita prestravljenu čeljad.

— Šta je? — viknu Živan koji je za njom poletio bio.

— Gospodaru! — udari stara služavka u plač — dođosmo kući. Ja da prigledam je li sve pravo. Pođem u komoru.

— Pa zaboga?

— Benka nema, maloga Benka nema!

— Jaoh! — vrisnu Jela, udariv se šakama u čelo i klonuv na koljena.

— Pretražiste li sve? — dahnu Živan, blijedeći i dršćući na svem tijelu.

— Sve, svaki kut! Nema ga. Posteljica prazna, a tu, tu — jecaše stara — krpa njegove košulje, ja sam je tkala.

Mati skoči, istrgnu staroj krpu, pogleda je, kriknu:

— Da, da! Njegova je! Sinko, gdje, gdje si? — poleti prema posteljici i sruši se glavinjajući bez svijesti na nju.

*

Nad bregovima, nad dolinama sterao se mir i mrak, nijem bijaše Grič, nijema i kaptolska strana, crni tornjevi, crne zidine dizahu se u blijedo plavetno nebo, ogorjele grede mlina isticahu se poput grdne okosnice nad pusti vrbik, gdjegdje ležahu uz potok među grmljem blijede lešine, katkad zablisnu koplje koga stražara, a na srijedi valjao se muklo šumeći krvavi potok. U to doba stajaše na brežuljku do potoka dugačka crna sjena kao crn stup. To bijaše čovjek. Dugo promatrao je taj mračni, krvavi kraj, i pokoji uzdah izvinu se iz njegovih prsiju. Gle! Plamen planu na garištu ispod pepela i ozari rumenim žarom lice dugačke sjenke — lice Miroslava đaka, ozari pjeneću vodu, blijede lešine, crno garište. Đak, prekrstiv se, šapnu:

— Propast tvoja, Izraele, od tebe!

I udari zvono na stolnome hramu, javljajući noćne časove, a zvon razlijegao se kroz noć daleko, visoko, široko, kanda pjeva užasnu pjesmu:

— Propast tvoja, Izraele, od tebe!

VII

Godina i više bje minula od one krvave noći pod Gričem. I jedna i druga stranka dignu pravdu pred kraljevskim licem, pozivljući se na svoju vjernost, a podbanu slavonskomu natoliko su pune ruke bile od te vječite pravde da nije imao kada prihvatiti se drugoga posla. Staroj kraljici Jelisavi ili, bolje reći, njezinu prijatelju Nikoli Gorjanskomu ne bijaše stalo do toga da se ta pravda nakratko svrši, da se prikloni pravo bud Griču bud Kaptolu, premda znađahu da su Gri-čani dobri kraljevci. Gorjanski imao je sada pune ruke drugoga posla.

Bosna, Dalmacija, Napulj, Ugarska, Poljska, sve to stajalo je pod okom slavičnoga palatina, misao pokojnoga Ljudevita oduševljavala je i njega, zato je malo mario za taj kukavni Zagreb, misleći da se o njem ionako neće razbijati valovi silnih svjetskih zgoda. Godilo mu je vladati i uistinu, Gorjanski držaše žezlo namijenjeno nejakim rukama Ljudevitove starije kćeri Marije, a dočim se je plemstvo Ugarske i Hrvatske nadalo da već neće vojevati u daleke krajeve, kao što je pod Ljudevitom, da će više mira, a manje bremena biti, da će se dapače sred mira okrijepiti povlasti plemstva, držaše gospodar od Gorjana i vladar cijele Ugarske kraljevsko žezlo toli čvrsto da ne bje živ čovjek jak izvinuti mu ga, a lukava Kotromanovićeva kći oglušila bi se svačijoj tužbi na svoga miljenika, da, išao je glas među boljarima da je gospodin Gorjanski rad otisnuti od ugarske krune luksemburškoga pustolova i kramara Šišmana, zaručnika mlade kraljice Marije, koji mu se činjaše, premda mlad, odviše lukavim za takmaca u vlasti. Pređući tako velike stvari, snubeći za prijatelje mudre trgovce na Rialtu, puštao je palatin neka se u kraljevinama plemstvo i gradovi među sobom tuku i kolju, neka bude kavge bez kraja, jer pravdanje daje kruni prilike da dijeli milosti, kojoj se može i jedan i drugi parac nadati dok se ne svrši pravda. Ali to je Gorjanski trpio samo do neke mjere, samo dotle dok se u malenu kolu natezala korist pojedinaca. No kad bi koji boljar jače podigao glavu, kad bi se krvava pra raširila šire, trgnuo se palatin i lupio žezlom drznika po glavi koji mu je kvario velike poslove. Jadvigi bje stavio na glavu poljsku krunu i za nevolju udao je za rutavog Litvanca Jagiella, svladao bje i Paližnu u Vrani. Nemirni Zadrani, koji se bješe uspriječili proti njegovoj svevlasti, izgubiše glavu. Htio je razagnati svaki oblačak da čistim zrakom, snažnim krilima pregne put prijestola slave. Gričani pako čekahu za toga na svoje pravo, čekahu i Kaptolci.

Bila je vedra zimska noć ljeta gospodnjega 1384. Daleko, široko po Zagrebu i oko njega bijelio se o mjesečini visoki snijeg. Niske kućarice kanda stenjahu pod bremenom snježnoga pokrova, putevima, stazama ne bijaše traga, a drveće i grmlje bilo se savilo u bijelo klupko. Stolna crkva zagrebačka dizala je svoje mrke, visoke zidine ponosito iz gromade snijega, samo krov i tornjeve pokrivaše bjelina, ljeskajući se o mjesečini daleko, čarobno, kao da tu sijevaju kroz noć vilini dvorovi. Tajno, veličajno stajala je ta posvećena gromada sred sjajne noći, kao prezirno gledajući na patuljčad oko sebe koja gine pod snijegom. A sve je bilo po Kaptolu tiho i mirno, sve je stajalo mrtvo, nepomično, kao god i ona velika, injem pokrivena ogromna lipa sred kaptolskog trga, kanda je od kamena.

Samo svake ure zadrhtao bi kroz noć kucaj velikoga 2vona, brojeći časove. Sad se izvi iz Opatove ulice okrupna sjena, zibljući se polako kao međed sred snijega, a vrh sjene ljeskalo se dugačko koplje. Kaptolski noćni stražar vukao se snijegom. Od časka do časka bi stao, primakao ustima rog, i tad zaori po snježnoj zemlji mukla zaorija kao daleka mukla grmljavina. Zatim pomicao se opet gegajući dalje, stišćući krznene rukavice pod svoju opakliju, dižući visoko koljena da ne propadne u duboki snijeg. Sad se odmaknu od fratarske crkve prema Novoj kaptolskoj vesi, ali ujedanput zaustavi se i krenu glavom. Bilo mu je kanda je zdaleka čuo nekakav šum. »Da, da!« zemlja, »zbilja! K crkvi lete na konjima nekakve crne sjene. Da! Jesu l’ to duhovi, jesu l’ to vragovi? Nek su šta su! Ja imam posla samo s ljudima i sa svetim Florijanom. Opčuvaj nas Bog i sveti Florijan!« reče noćobdija, stisnu glavu među ramena i poče žurno gaziti snijeg da ništa ne čuje, ne vidi što bi njegovoj duši njegovu tijelu nahuditi moglo. Ali pravo vidje čovjek: to bijahu konji, bijahu konjanici, niti duhovi, niti vragovi, već živcati ljudi.

Širom zijevaše crni otvor crkvenih vrata u sjajnu noć. Vatreni vranci, privezani za snježne krstove i spomenike groblja oko crkve, stresahu sjajno inje sa griva, dižući glave visoko, kopahu nemirno kopitom po dubokom snijegu, po grobnim humcima.

Kakva se tu slavi slava sred gluhe noći, bez svijeća, bez tamjana, bez zvona? Mrak je, debeo mrak, tajna groza prolijeće svetim mjestom. Gdjegdje sipa svjetlilo mjeseca kroz prozor plavetnu prugu na tarac. Ali čuj! Čuj! Ostruge zvečer sablje zvekeću, šapat šapće, tihan tajan šapat, kanda su se davne sjene sred noći izvile iz crne rake. Ljudi su to. Pred glavnim oltarom visi o dugu lancu srebrna ikrilata svjetiljka i njiše se lako, lagano kao njihalo vječnosti, u njoj plamiće zavjetni žičak. Slaba mu rumen sipa tračak ovamo-onamo. Sad penje se tračak u mrak uz grdne svodove, sad trepti oko brade kamena sveca na oltaru, sad prsne i plane jače ter obasjava čudan skup. Pred oltarom stoji čovjek u dugačkoj" rizi, na prsima prekrstio je ruke. Glavu vidiš, vidiš prsa, ostalo tijelo gubi se u mrak. Svjetlilo drhtne čas na blijedom čelu, čas u crnoj sjajnoj bradi, čas na alemu prstena, čas u žarkome oku koje se vine sad na nebo, sad se skrušeno spusti k zemlji. Oko njega niču iz mraka glave: stare ćelave, pod njima guste bijele obrve, dugački brkovi, jaka čela kao od kamena istesana, oči kao plamene zvijezde, glatka lica mladića, odvažno junaštvo, hladni prezir; zreli razbor, mladi zanos, ljuta kamena strast. Svi kleče u mraku, upirući se bradom na držak svoje sablje, svi gledaju biskupa Pavla, a onće reći:

— Braćo, plemići! uročih vas amo na današnji dan da se vidimo okom u oko, da si otvorimo srce. Otkad Ljudevit preminu, prevraća se svijet, čaša je puna, još treba kap, i prevršit će se. Sveta je ovdje zemlja gdje stojimo, svaki nas

je tu jak poput diva Anteja. Mlada žena sjedi na prijestolu, prikazuje veličanstvo krune, ali sama ne kreće žezlom. Na uzici drži je Jelisava, drži je Niko Gorjanski. Postavio je pred sebe kraljicu da ga nitko ne vidi. Vlada. Nitko ne spazi njegove ruke, ali je svatko osjeća. Prometnuo se oholim anđelom, je P vrijedan da prebiva u raju? Bijah u Svetoj zemlji, na grobu Spasa. Ondje pred rakom božjega sina skupih u svom srcu nade, i kad me donije mletačka galija preko valovlja na hrvatski kraj, mišljah da je blaga ženska ruka iščupala ubojito trnje i zasadila blagu maslinu. Ali, jaoh, nada koju donijeh ispod Siona rasplinu se kao rosa o jutarnjem suncu. Prvi korak noge moje stupi na tvrd, go kamen, prvi pozdrav rodnoga kraja bijaše uzdisaj trpećeg puka.

— Oči vide, uši čuju. Tko ne vidi zdravih očiju, griješi, tko ne čuje zdravih ušiju, griješi; komu se nije oteo jezik, pak je s voljom nijem, griješi. Gorjanski ne vidi, ne čuje, ne zbori, samo kvači i tlači, Gorjanski griješi tri puta. Visoko se popeo navrh gdje gromovi grme, tu ne vidiš suza, ne čuješ plača. Po Ugarskoj, po Slavoniji, u Hrvatskoj, i ondje kod mora niže se garište do garišta, pada pleme za plemenom, siloviti ljudi otimlju si časti kao zvjerad kost, stara se stalnost svuda koleba, svatko bira suca po volji. Ovjenčana mladica ide krajinom i smiješi se blago; koga ne ukroti njezin posmijeh, ukroti ga

gvozdena šaka Gorjanskoga. Svaka tužba na krivicu, krivica je; kad šutiš, sumnjaju na te; kad ga hvališ do neba, vele, lažeš; jer se boji da ima glava koje misle, a misaona glava otrov je silništva. Svoja duša, svoja glava uvreda je veličanstva. Gorjanski trpi samo jednu misao, samo jednu glavu, svoju; digne li se druga između tisuća na svoje noge, Gorjanski turne je šakom u kut. Mljedne duše su mu mile, koje su vikle gmizati u prahu, samo skutove cjelivaju, kojim je misao tuđa volja, kojim je pravo tuđa milost, mljedne duše koje se uvijek bojati moraju jer ništa nisu. Nije li tako? Eno stoji moj brat Ivan. Kad odoh, bio je mačvanskim banom, kad se povratih, ne bijaše već banom. Svoje je misli, Gorjanski ga zbaci i postavi Koroga, jer Korog samo sluša. Eno vam starca Petra Sudara, prije malo mjeseci slavonskog bana. Bijaše krotak ali pravičan, stare žice. Gorjanski ga zbaci i postavi nam Stjepka Haholta iz Lendve, prosjaka komu dvorovi pucaju, komu bi kruha poklonio, ali Stjepko Lendavski šuti i sluša. Evo vam ovdje Mirka Lackovića. Ti si bio hrvatski ban. Tko te zbaci? Gorjanski. Tko postavi Tomka od Svetoga Jurja, poslušna bogalja? Gorjanski. Evo vam prijatelj moj Paližna komu otimlju Vranu, jer neće da vranom bude.

— Mi kojih pleme hvata duboko korijenje u ovoj zemlji, mi boljari hrvatski, mi koje čašću uznese sveta mati crkva, mi nismo ništa! Ali jesmo. .. zločinci smo! Šta me gledate, šta se čudite? Evo vam ovdje tajno pismo. Piša ga pred četiri mjeseca Jelisavinom rukom Gorjanski, piša ga Gričanitma. Tu stoji Lacković, tu stojiš ti, Seče, i tvoj brat, tu stoji Paližna, tu stoji moj brat, tu stojim ja. Izdajnici smo, vele, jer smo ljudi, buntovnici smo, vele, jer se dogovorismo. Neka nas love kao razbojnike, neka nas tuku kao zvjerad, neka nam otmu djedinu našu, da, digoše Ladislava Lučenca, bijesna ratnika, na nas! Ali još smo ljudi, još smo na djedini, ne uhvatiše nas Gričami, a ratnik od Lučenca ne smije do naše međe, jer nas se boje, jer im Mlečići krate pomoć, za kojom zalud vapije Gorjanski. Zovu nas da dođemo na proljeće u Požegu da se mirimo, da će Marija potvrditi pravedne želje naše, jer nas se boje. Dobro je, mirimo se, jaki smo. Ne napunja me velika nada, ali mirimo se. Živim zborom razgalimo istinu, velika je moć božja, može im pamet rasvijetliti, možda ih umekša. Ta mi ne tražimo krvi, iz koje nije nikad dobrota nikla. Pođimo u Požegu, recimo što nam je na srcu. Ali budimo složni. Neka nikoga ne trga od našega kola slatka milost mogućnika, da se tvrdi naš savez mrvi i drobi. Ne budimo meka zemlja od koje možeš graditi svaku spodobu, već stanac kamen koga neće razbiti čekić. Uročih vas amo. Sred gluhe noći, u svetom hramu prisegnimo si vjernost, sklopimo »ligu« za pravo i pravicu, vi poštenjaci između Save i Drave, vi junaci od kršnoga mora, a i vi ljudi od Tise i Dunava, u kojima teče druga krv, ali koji razumijete što je krivica. Iz ove tmine sini svjetlo, iz ove noći plani dan!

Boljari skočiše na noge, a plamečak zadrhta kao od straha. Ali u kolo stupi ljudina krupne glave, duge brade, pod crnom kabanicom na kojoj se bijelio dugačak krst, Ivan Paližna, prior vranski.

— Miriti se? Ne! — mahnu rukom. — Oj, lake li vjere. Biju te, ti ih cjelivaš. Spoznao si u dušu Gorjanskoga, a miriš

se s njim. Je li mudri državnik Ljudevita postao djetetom Jelisave te se daje u vodiljku Gorjanskoga?

— Mir treba ovoj zemlji — odvrati biskup — svaka je brazda mačem razrovana, krvlju posijana. Kucaj na kolibe, pitaj stanuje li u njima sreća! Reći će ti da su im pradjedovi čuli za tu neznanu žensku. Ne mrzi li danas brata brat, oca sin, ne trune li stara krepka krv u novim žilama radi vječne zavade? Pamte li ljudi što je Bog, jesu li vješala ikada prazna, bez razbojničkih glava? Podivljao je narod, kukolj davi pšenicu. Mira se hoće. Nijesam ja lake vjere, ne nosim silne nade, jer poznam Gorjanskoga. Ali se miriti hoću jer smo, vidite, jaki, a jaki ćemo ostati kad budemo složni. Tu stojimo pred licem božjim, na svetom mjestu. Ne bih vas bio pozvao amo na krvavo djelo pred škrinju mira božjega, već na mušku odluku. Zoveš me djetetom, Paližna brate, jer si ti na prisoju primorskog sunca i u zrelim ljetima ostao vrelim mladićem. Ali junaštvo postaje razborom najjače. Kušajmo mir, ali uvene li zadnja nada, istrgnimo kraljevski pečat iz ruke Gorjanskoga ... i onda! pomozi nam Bog! Ratnici božji! Ja velim: Mir s vama! Mir s narodom!

— Pravo govoriš, biskupe gospodine — potvrdi Nikola Seč — u tebe je srca i pravičnosti. Braćo, da sklopimo »ligu« na život i smrt, za sreću i nesreću, za pravdu i pravicu, da stojimo kao branik tvrd za svoju slobodu, ma i poginuli.

— Tako hoćemo! — viknuše svi, a iz grdne crtve ozvala se kroz mrak jeka kanda su i sveci, kanda su kameni kipovi na grobnicama viknuli: — Tako hoćemo!

— Braćo! bilo po vašem — reče Paližna — ali pazite da vam ne bude žao. Prevarit će vas oholi, lukavi miljenik Jelisave. Pristajem uz vas na život i smrt. Pavao nek nam je duša, nek nam je vođa.

— Hoću, da! — dignu Pavao glavu — bit ću vam vođom, ne na krvavom polju. Toga nas Bog opčuvaj! Ali ako ustreba, imade po izbor junaka, najboljih što ih je evo zemlja rodila. No vodit ću vas zborom i tvorom, perom i riječi, znanjem i blagom svojim, ali samo uz jedan uvjet.

— Uz kakav? — upita Stjepan, knez krčki.

— Stavit ću se na čelo »lige« samo onda ako svaki od vas dušom i tijelom pristane na to da budem vođom, ako svaki rekne na vjeru i dušu da je za mene. Jer ima li jedan među

vama komu nisam u volji, zaklinjem ga neka iziđe na srijedu, neka kaže, i neću biti vođom. Veliko je djelo na koje se spremamo, tu mora da je svaka duša čista, da su sva srca složna, kao kamen do kamena u ovom svetom hramu.

— Svi smo za tebe! — viknu četa boljara, a od svodova crkve zaori jeka: — Za tebe!

— Dobro! Budi po vašem. Dok je u mene daha, vaš sam, sve ću dati, makar i glavu, da se uzvisi pravo i pravica u ovoj zemlji, da se prostre sreća nad ovim krajem, da se očuva stara sloboda proti zloj sili i volji pojedinca. Ne goni me strast, ne zamamljuje prazna taština. Krst što ga nosim nauči me miriti krv, taštinu naučih prezreti idući za državnim poslom po svijetu, ispitujući srca ljudi, spoznavši njihove himbe i varke, ali jednu vjeru očuva svemožni tvorac u mom srcu, vjeru

da drvo vječne dobrote nikad ne usahne, da je vječna pravda urezana božjim prstom u neslomivu ploču. Crv zlobe može oštetiti plod dobrote, korijena nikad rastočiti neće, grešna ruka može kalom podlosti zakloniti riječi vječne istine, ali je izbrisati ne može. Tko je prav i zdrav, očuvaj dobrotu, bori se za istinu. To nam je dužnost. Odbih se od svijeta, duša mi se napuni gorčine. Gorjanski me snubio, je F te, gospodaru Sudaru, da budem ortakom njegove sile, da budem stokom na pašnjaku njegove milosti. Ja ga odbih. Ali sad kad je čaša puna jeda, sad gdje zemlja plače, kad hiri milosnika postaše zakonom tolikih kraljevina, kad stabla drevnih boljarakih plemena živu samo o milosti palatinove sjekire, sad sam opet Pavao Horvat, onaj Horvat koji je krotio Mlečane, koji ima snage, volje, pameti, srca, Pavao Horvat koji se klanja samo Bogu pravde i istine.

Pavao zašuti, u sjajnim mu očima sinuse dvije žive suze. Tako stajaše časak zadubljen u dubinu svojega srca, pak nastavi svečano:

— Braćo, sada učinimo zavjet Bogu i pravdi. — Iz kola izađe kanonik Ivan iz Moravča, primaknu voštanicu žišku zavjetne lampe i upali četiri svijeće velikoga žrtvenika. Živa svjetloba sinu oko oltara te stvori sjajno, čarobno ,kolo, a u tom kolu blistaše sred plamena, sred alema svetotajstvo božje, na uzvišenu mjestu, sipljući oko sebe zrake čudesne moći. I prostrije se biskup pred priliku Božju na zemlju, i svi ti kršni, junački boljari pod sjajnim oružjem prostriješe se pred Boga, tičući čelom kamene ploče hrama.

— Bože naš! Spasitelju svijeta! — uze biskup svečano moliti, dignuv se na koljena i sklopiv ruke — evo ti se klanjamo u prahu, mi, tvoja djeca. Samo u tebe je milosti, samo u tebe je sile, ti si stup pravice, ti si izvor ljubavi od vijeka do vijeka. Zavirio si u utrobu našu i vidiš da nas ne jari nikakva krivica. Borimo se za evanđelje istine, za zakon ljubavi. Usliši nas, Bože!

— Usliši nas, Bože — ponoviše usta boljara.

— Evo, Gospode! Sedam dođe gladnih godina na nas. Starina vene, staro se hrašće potresuje u temelju svom. Dim bratinske krvi, dim gorućeg doma diže se od grešne zemlje k tebi mjesto miloduha tamjana. Izbavi nas, Gospode!

— Izbavi nas, Gospode! — odazvaše se boljari.

— Suce pravedni! Ti koji si dao na brdu Sinaj Izrailu zakone vječne, evo gledaj na nas gdje na nepravdi ginemo. Otmi krivici silu, daj da zemaljska kruna sine poput sunca istine, da je ne zaklanja oblast krivoga svjeta, magla grešne slavičnosti i sebičnosti. Pravedni zakon zavladaj opet. Sudi nam, Gospodine!

— Sudi nam, Gospodme!

— Gospode mira! Ti si poslao u kljunu goluba grančicu masline u korablju Noemovu. Skini s ove zemlje valove grijeha, daj da procvate maslina mira. Smiri nas, Gospodine!

— Smiri nas, Gospodine!

— Gospode vojska! Po tebi je pobijedio David i Gedeon za zakon, za pravicu. Evo, mi smo ratnici svetoga duha; za onu krv, koju dade za nas predragi tvoj sin, dat ćemo svoju kao svjedoci istine. Krijepi nas, Gospodine!

— Krijepi nas, Gospodine!

— Amen! Amen! Amen! — zavapi biskup dižući ruke.

— Amen! — jeknu iz srca boljara, iz dubine hrama. Biskup dignu se na noge. Lice obasjavaše mu divan zanos, u njegovim očima plamćaše božanstvena iskra, na njegovim ustima drhtaše psalam proroka.

I dignu se cijela sjajna junačka četa na noge. Bilo je kao da je moć svetotajstva digla iz groba vrlu četu božjih ratnika.

Pred oltarom stajahu kršni sinovi drevnih plemena, ozareni svetim svjetlom.

**

Evo Ivana Horvata, razbana mačvanskog. Omalen je, jedar i krupan. Iz sivog krzna crne kabanice niče na kratku vratu okrugla glava. Punano, fino lice rumeni se svježim životom, kratka mu kosa i brada, dugi brkovi crnji su od crne noći, vatrene oči gledaju mirno preda se, gotovo ih zaklapaju vjeđe. Miran je čovjek, visoko diže svoje visoko čelo. Stoji kao zakopan stup pod crnim ruhom ispod kojeg viri srebrom okovan mač. Uz njega stoje dva mladića, dva mlada mu brata, Lacko i Stjepan. Prvi gleda bistro u svijet, zvekeće nemirno ostrugama, drugi ni da makne lice, spušta, premda mlad, razmišljajući glavu na prsa. Tu stoje Mađari, Stjepan Šimon-tornja, kraljevski konjušnik, brkat, žilav dugoljan, mrka, kamena lica, i tavernik Nikola Zambov, ugojen debeljak uzvinutih brkova, vraškoga oka. Mirko Lacković od Dobrogošća, razban hrvatski, bjeloputan boljar, duge plave kose, jasnomodrih očiju, susjed je staromu Nikoli Seču, čovjeku rutave bradate glave, bijele kose, rumena stisnuta lica. Pak Stjepan, knez krčki i modruški, crnook vit junak, orlova nosa, primorska nemirna krv. Najzad prior vranski, pod crnom kabanicom sa bijelim krstom na ramenu, držeći pred sobom objema rukama mač, a uz njega krasan mladić, sinovac mu. Berislav Paližna, gotovo misliš, djevojačko lice, rumeno, bijelo, ali fini brk, ozbiljno modro oko, tvrdo čelo pod bujnom mrkom kosom pokazuju ti junaka. Te dične glave i više slavnih plemića, među njima starac Petar Sudar, stajahu u kolu oko žrtvenika, sve sami ratoborci, čovjek bi rekao, nova križarska vojska, jer među njima stajahu i kanonici Prišlin, Ivan iz Moravča, Andriolić i Lancelot.

Sad snimi biskup krst s oltara i pruži ga pred sebe prema boljarima.

— Braćo! — reče — dodaste u hram mira za sebe i za onu plemenitu krv koja vas amo posla rad svojih jada, dođoste za tisuće i tisuće drugih. Ali vam ne pristaje da tu pred svetotajstvom o boku zvekeće sablja omaštena krvlju bližnjega. Vrz'te na tla oružje svijetlo.

I junaci otpasaše sablje i vrgoše ih pred oltar božji na kup.

— Hoćete li se desnom rukom zakleti na taj sveti krst kako vam reknem?

— Hoćemo!

— Kunemo se živim Bogom — progovori biskup gromko dižući krst prema svetotajstvu — kunemo se vječnim i vremenitim životom, svojim plemstvom, svojom sabljom da ćemo mi i naša braća i naše pleme vjerni biti bratskomu savezu što ga evo pred licem božjim sklapamo.

— Kunemo! —odazvaše se boljari dižući desnicu i staviv ljevicu na srce.

— Kunemo se da ćemo prije izgubiti glavu i imanje no odstupiti od bratske svete »lige«, da ćemo svakog izdajicu našeg posvećenog bratstva bježati kao kugu, niti se s njim ženiti, niti kćeri naše za njega udavati, da ćemo ga izagnati iz zbora plemstva ove kraljevine kao šugavu ovcu.

— Kunemo se!

— Kunemo se da ćemo raditi svom dušom, snagom i pameću svojom da se u ovoj zemlji posveti zakon i pravo, da se maknu nepozvani, nebirani suci, da se sila ne ističe nad pravicu.

— Kunemo se.

— Kunemo se da ćemo braniti zborom i tvorom slobodu plemstva, naslijeđenu od vjekova u kraljevini ovoj, da ćemo raditi za bratinsku ljubav i mir.

— Kunemo se!

— Kunemo se napokon da nećemo silovito trgnuti mača robeći i plijeneći, da ćemo se s dobra miriti s krunom i odbiti od krune zle i himbene svjete koji mute krunu s kraljevinom, da ćemo mirovati na svome pravu i vladanju dokle gođer bude tvrda zadata našemu savezu vjera, dakle gođer ne dirne sila ili varka u naše slobode.

— Kunemo se! — kliknuše svi.

— Sklopili ste, braćo, savez pred licem božjim. Zakleste se, svi smo svakomu svjedoci, a nadam se, nijedan od nas nije izdajnik Juda. Ali riječ gine, pismo traje. Kanoniče Ivane, iznesi naš savezni list, neka svaki brat stavi pod ugovor taj znak svoje ruke.

Ivan iz Moravča iznese ispod haljine velik list pergamene, stavi ga na okrajak oltara gdje je pisalo stajalo. Junak za junakom pristupi i stavi svoj znak, svaki dade biskupu Pavlu desnicu ruku u ime Boga i bratstva za slobodu.

— Podajte si ruke — reče biskup potpisav zadnji — evo novoga zavjeta, Bog dao, urodio novim spasenjem, podajte

si ruke stari i mladi, braća ste odsad kao da vas je ista rodila majka. A sad uminite poput hrla vjetra otkle ste došli, da vam ne uhodi nitko traga. Samo Bog zna i mi što se je danas zbilo. Ostali svijet spava i sniva o svojim mukama, mi smo budni da liječimo muke svijeta. U proljeće nam je rok u Požegi, donle budite mudri kao zmije. Raziđite se, braćo, u ime božje, i Bog vas pratio! — reče biskup i raširi ruke nad četom boljara.

I opet potavni grdno svodovlje hrama sred kojega drhtaše samo crvena iskrica, zavjetna lampa. Boljari pako razletješe se zimskom noći u svijet na jug, na sjever, na zapad, na istok. Zdaleka gledao je noćni stražar crne sjene na vilovitim konjima, i zamrmlja, prekrstiv se:

— To su ili duhovi ili vragovi! Opčuvaj nas Bog i sveti Florijan!

Ali ne spazi ih samo noćnik. Kraj postelje bolne matere sjedaše Andelija. Majka je spavala. Grozničava rumen igraše na licu bolesnice, kao ruža što cvate na grobu, slabašan dah izlazaše iz pootvorenih usnica. Živi plamen kamina sipao je zrake na postelju, bijela zraka mjesečine padala je kroz okno na glavu djevojke koja poniknute glave sjedila, promatrajući plahim okom svaki mig, svaki uzdisaj mile majke, šapćući uz to sklopljenih ruku tihe, vruće molitve za zdravlje roditeljice svoje. Bijelo, sjajno svjetlilo titraše oko mlade glavice, na tom nevinom licu, u tim žarkim suznim očima, ta reć bi anđeo čuva tuđe nevoljnu dušu.

Andelija gledaše kako se rumeni plamen sa bijelom zrakom mjeseca miješa, kako se bore, dršću i zamiru. Čarobna igra probudi u njenoj duši tisuće misli. Brzo dođoše, brzo uminuše fantastične slike ispred snivajućih očiju, brzo, bez traga. O čem da stalno i misli? Ta ona poznaje samo ptice i cvijeće, da, poznaje i anđele — kroz san, ali ne poznaje svijeta.

Ujedanput tržnu se, dignu glavu. Kanda je čula topot konjskih kopita. Pogleda, ne vidje ništa i spusti glavu. I opet se tržnu. Gotski prozori crkve zasjaše plamenom. Andelija protre oči. Ne, sve to nije varka. Da, u crkvi gore svijeće. Slave li duhovi preminulih Boga? Prestravljena, zurila djevojka u hram. Sad se utrnuše svijeće, a prozori bijahu crni i mrki kao

i prije. I opet začu se topot. Djevojka skoči i, pristupiv k prozoru, poviri u sjajnu zimsku noć. Je l’ to varka bila? Ta jest. Pred njenim okom niče iz snijega samo crno tijelo stolne crkve. Nigdje nikoga. AM ipak. Tri sjene pomiču se od crkve

prama biskupskomu dvoru, idu sve bliže i bliže. Od straha jedva dišući, pritiskivaše mlada ruku na srce, vruće čelo na hladno okno. Ali vidjeti mora šta je. To su ljudi, zbilja živi ljudi. Pri mjesečini razabireš im sada lica jasno. Stoje pred dvorom, govore. Ta onaj u srijedi je biskup ujak, dobro mu vidi i zlatni krst na prsima. A drugi je visok, jak gospodin, na crnoj kapi stoji mu bijeli krst, krst mu resi i dugi plašt. To je vitez križarskoga reda. Jest, Andelija poznaje dobro križare, ta u Novoj vesi im je samostan, ondje ih je često viđala, i pozna ih po licu i imenu, jer dolaze i k ujaku. Ali te ljudine ne vidje nikad, stranac je valjda. A treći eno? Ne vidi ga pravo, nekako je odvrnuo lice, ah, sad ga okrenu k dvoru. Vit je, visok, gibak i snažan, to vidiš i pod plavetnom dolamom na kojoj sijevaju guste, srebrne toke. Mlad je, sitni su mu crni brčići kao one crne uzvijene obrve. Lijep je, ta lice mu je toli fino, toli plemenito, kao slika kakva anđela u crkvi, i isto tako crna kosa koja pliva ispod bijelog kalpaka na bijelo krzno dolame — baš kao anđeo, samo da ima brkove. Sad mu sinuse oči, sinuse kao čelenka na kalpaku. Klanja se biskupu, smiješi se, poigrava sa svojom sabljom. Sve je to na njemu sjajno, sve udesno, toli lako i milo ne kreću se svi ljudi, a pri mjesečini vidi se svaki mig. »Zbilja«, šapnu djevojka, »toli lijepa mladića jošte ne vidjeh. Ali liuda ja, šta me se tiče taj čovjeik, produlji zažariv se, ta ga i gledam?« Već htjede uzmaknuti od prozora, ali ga je opet gledala i, gledajući ga, širila joj se zjenica sve više i više. Sad zagrli ujask križara i poljubi ga, zagrli i mladića, pa i njega poljubi. Zatim zađe u dvor.

Nu djevojka ne maknu se od okna. Vjerno gledaše za strancima koji se opet odmicahu od biskupskog dvora, sve duža i duža postajaše im sjena u snijegu, sve crniji u daljini njihov oblik, napokon zakrenuše za crkvu; još se na snijegu vidjelo malo njihove sjene, ali i ta uminu. Andelija pako stajaše jošte na prozoru, pritišćući svoje čelo na staklo, i zureći u snijeg. Tako nam zvoni zvuk zvona jošte dugo u ušima kad je već davno umuknulo zvono. Noćna zagonetka

uzbuni Anđelijinu dušu. Roj čudnovatih slika i misli preplitao se u mladoj ugrijanoj mašti, tamna slutnja morila je mladu, viiđla je u svijet, u to noćno jasno nebo, ne bi li joj koja zvijezda odgonenula zagonetku. Zvijezde se milo nasmiješile djevici, ali su šuteći dalje sjajile svijetu.

— Anđelijo! — ozva se iz sobe glas. Djevojka lecnu se kao iz sna, prođe rukom preko čela i pohiti k majčinoj postelji.

— Vode, Anđelijo! — dahnu majka — grlo mi gori. Kćerka pruži majci časku hladna napitka.

— Što si radila, Anđelijo! — upita bolesnica — zašto ne počivaš? Što si radila?

— Ne smijem drijemati, majko, a i san mi neće na oči. Gledala sam tu krasnu noć, kako svijet sijeva od sjajna alema, gledala ka»ko ... zvijezde trepere na nebu — odvrati djevojka od neprilike, zatajiv pravu misao.

— Nije to alem, dijete — mahnu majka — to je led, to su smrznute suze bolnih duša. Zapamti to. A zvijezde su daleko, vrlo daleko. Čini nam se da su blizu da ih možeš dohvatiti rukom, toli blizu kao slatka nada našemu oku, ali uistinu su daleke kao naša nada — uzdahnu majka, položiv ruku na glavicu djevojke i klonu natrag na uzglavlje.

Casak mirovaše Anđelija sagnuta pod vrućom rukom majke, nu kad osjeti da bolesnica drijema, izvinu se polako ispod ruke i spusti se tiho na sjedalo do postelje. Oči joj se zapiljiše u živu vatru koja je veselo skakala u kaminu, koje je odsjev čarobno titrao na tamnoj stijeni sobe. Čudne čarobne prikaze igrahu pred Anđelijinim očima, mijenjajući se hrlo jedna za drugom. Glavica joj klonu na prsa, malo-pomalo sklapahu se vjeđe, sve slabije igrao joj plamen u očima, i usnu. Ali sanak otvori joj nov svijet. Sada joj se ne pokazaše anđeli, već je vidjela polje daleko, široko, posuto alemom, a sred polja stajaše mlad junak pod bijelim kalpakom, pod zlatnom čelenkom, njegove se usne nasmjehnuše, a od smijeha zasinu naokolo alem. Do nje pako stajao je ujak, miran i nijem. I ona skoči, poljubi ujaka u usta i šapnu: »Usta, usta, recite mi tko je taj junak što vas ono poljubi?« Brzo nagnu svoje uho ustima ujaka. Kroz šapat razabra ime — strano, nepoznato ime, lijepo ime. To je snivala Anđelija,

ali kad se ujutro probudi, skoči, zamisli se — bila je zaboravila ime stranog junaka.

— Kume Duka! — reče drugog jutra kaptolski stražar grobaru stolne crkve, kad su obojica u krčmi grijali dušu čašicom rakije — to ti je bila huda noć. Ne bio živ, na ove svoje oči vidio sam kako oko crkve leti na konjima vragova vojska.

— Jesu li to vrazi bili, ne znam — slegnu grobar ramenom — ali nešta je bilo. Kad sam jutros došao na groblje da kopam grob za Dobru Prišlinovu, opazih kako se na sve strane u snijegu miješa konjski i ljudski trag. Hm, mislih u sebi, kakva je tu po noći batalija bila? Pak rekoh to kanoniku Lancelotu. A znaš ti što mi je rekao?

— Šta?

— Da sam magarac.

— Ah!

— I da sam se valjda opio.

— Ah!

— Sad vjeruj ti svojim zdravim očima, kad gospoda neće.

— Nek samo mene pita. Velim, crna vojska na konjima. Ne bio zdrav. Ali Prišlinka je umrla, sirota!

— Da, pri kanoniku, Grginom stricu. Došlo je na nju, uginula, a danas ide pod zemlju.

— Za tu Prišlinku govori se čudno po puku. Nekakve su to vražje historije. Je li mu zakonska žena bila, nije li, to Bog zna.

— Ni ja, kume stražaru, pa nije dobro ni pitati. Grga je vrat, i nije dobro dozivati vraga. Nego, kako su je naši pri Popovskom tornju oteli, nije joj bilo traga pola godine. Kašnje su je viđali u Grginoj kući. Izlazila nije nikad, van na ranu misu k fratrima. I dijete je porodila, ali je pri porodu umrlo, ja sam ga zakopao. Odonda bilo je zlo. Po noći čulo se kako Grga Dobru bije, a ona viče. Najzad mu je utekla i pribjegla kanoniku, Grginu stricu, jer ju je stari pazio kao otac rođenu kćer. Prekasno je bilo. Nosila je već smrt u sebi, a jučer ju je našla.

— Ej! Bože! Šta to sve na svijetu biva, pak i među gospodom — zavrti noćni stražar glavom — još čašicu, kume!

— Daj si mira s gospodom — mahnu grobar — gora su neg naš koji Božji kukavac. Dobra rakija! Hm! Hvala — reče grobar, dignuv se i obrisav rukavom sijede brkove. — Zbogom! Idem na groblje. Eto, zvono zvoni, sad će donijeti Dobru.

— Zbogom, grobaru! — odzdravi stražar, spustiv glavu, i uze, zureći u stol, razmišljati mogu li duhovi ili vragovi za sobom ostaviti u snijegu konjski trag.

VIII

Zima prođe, a proljeće dođe. Zadnji tragovi snijega bješe sa vrhova uminuli, a mjesto bijelog mrtvila pojavi se mlada zelen po gorama požeškim. Toplo, proljetno sunce probudi travke, šarene biljke, a na šumskom granju razvijahu se pupoljci u lišće. Grla ptica pjevačica kliknuše u jedan mah na pozdrav novom životu prirode, sve je sjalo i cvalo, sve je kliktalo, sve se življe kretalo od milja novog svjetskog prosnutka, blaga, topla struja života proticaše žilama bilja i ljudi.

U starom varošu Požegi bilo je neobične žurbe, tihi i mirni stanovi kraljevske varošice bijahu uzrujani više no ikad, granani govorahu važno i ozbiljno, građanke preklapahu do mile i nemile volje. A imalo se bome i radšta preklapati, jer takva šta ne zbiva se u Požegi svaki dan. Svako dijete je znalo <la će sa svojom materom Jelisavom doći u grad svijetla kraljica Marija, da će ih pratiti silni gospodin Nikola Gorjaeski, palatin kraljevine Ugarske.

Tu je bilo skoka, Bože mili, na sve strane, navlas su požeška gospoda krpala puteve, punila jame i mlake da kola kraljevske svjetlosti ne zapnu u blatu, da se ne slomi kolo, da silni gospodin ne slomi vrata, čega se vrlo bojati bilo, jer putevi oko Požege i ne bijahu putevi, a ako je tko došao iz drugog kraja u kraljevski varoš, začudili bi se Požežani veoma da je donio zdrave i cijele kosti, pa bi ga se pitalo: »Ta, Božji čovječe! koje te je čudo donijelo u Požegu.« Još više. Nije samo kraljica doći imala već i biskup iz Zagreba, silni kojekakvi banovi, kapetani, knezovi i druga slavna gospoda iz cijele kraljevine, i to bogzna po kakvu poslu, ali svakako važnu, jer bogami imaju pametnijeg posla nego rad ništa putovati u požešku kotlinu preko gora i dolova, gdje možeš nastradati od bespuća i od razbojnika kojih se obilje po gustim šumama Krndije skrivalo. Požeška gospoda znojila se međutim drage volje, nadajući se da će sada dobra prilika biti izmotati kakvu milost ili povlast za rodni grad, da će im možebit mrva odlanuti od boljarskog zuluma. Požeški grad, uspinjući se ponosito sa svojim kulama nad varoš, bijaše očišćen, iznutra obijeljen, podovi oprani, prozori valjano poikrpani mjehurom gdje je ispalo staklo. Nadahnut homagijalnom revnosti, letio je poštovani varoški sudac od Petra do Pavla, da se pripremi sve za »svitle gospe i za velemožnu gospodu, da ne gladuju i ne žeđaju u previrnom varošu Požegi«. Uz strahovite prijetnje i globe zapovjedi mesaru neka bira najljepše janjce da ih grad na ražnju ponudi kruni, a i odojaka da bude dovoljno, jer su napokon i gospoda ljudi kao i mi, za perad da će se pobrinuti sam. Pekaru oštro naloži da peče samo bijeli pšenični hljeb, jer da »fini gospodski želudac ne podnosi ni prosenice ni zobenice, pak da se opoštenimo pred svitlom gospodom«. Pod njegovim strogim okom otpremi iz svoje pivnice na grad bačvu prave »Garevice«, od koje će, kako se je sudac nadao, »svitla gospa« jezikom pucati, jer takva šta ne pije ni kraljica svaki dan, a općina će mu dobro platiti. Baš je sudac bio kupio za crkvu dvije nove voštanice, kad u grad doleti konjanik Mađar, zaprašen, izmučen, noseći glas da će »svitla kruna« stići večeras u Požegu.

— Eh, dico! dico! — bjedovaše sudac tarući rukavom znoj sa čela — dogorilo je do nokata, ali će si previrana Požega osvitlati lice.

U to doba ulazila na konjima dva putnika u ulice grada, na svaki način dva gospodina. Prvi čovjek zreo, visok i jak, dugačke brade. Bijaše odjeven od glave do pete gvožđem, a i na glavi stajala mu kaciga sa dugoljastim krstom. I oklop, i duga kabanica, viseći s obje strane niz konja, a i štit, privezan na jabuci sedla — sve to bijaše obilježeno tim svetim znakom. Taj čovjek bijaše Ivan Paližna, prvak vranskih križara kojih je jedno desetak pod visokim kopljem u odijelu reda sv. Ivana pratilo na konjima svoga poglavara. Uz njega jezdijaše mu sinovac Berislav Paližna, sin kneza od Ostrvice, gibak, lijep mladić. Dočim je stric, držeći uzde, sjedio kao prikovan na sedlu te ozbiljno gledao ispod svojih gustih obrva na dugačku bradu, ne govoreći ni riječi, kretala se mlada krv na vilovitom bijelcu kao živo srebro, sad smiješeći se, sad govoreći bijelcu i gladeći mu grivu, sad okrećući glavu i šaleći se sa križarima, kojih mrka put, vrana kosa i brada odavaše primorsku krv. Niska, splošnjena kapa od gvozda, na kojoj je drhtalo bijelo pero, kanda je preteška bila mlađahnoj glavi oko koje je bujna vrankosa plivala na gvozdene sjajne ramenice. Oko vitog tijela stezaše srebrn pojas modar zobun širokih rukava, jake noge pako, u kožnatim žutim hlačama spuštale se u srebrnim stremenima konju niz rebra te bocnule bi samo katkad bijelca velikim ostrugama.

Krasna li viteza, krasna li konja, kao da si ih salio od čelika, ali opet sve je to fino i tanahno, opet to đipa i kipi kanda će sad na poletjeti u zelenu goricu, u viline dvorove.

Sad mignu prior, Berislav potegnu uzde, i poput vjetra potisnu se četa križara u varoš da se prah za njom vitlao poput oblaka, da su se virni Požežam ispred njih stisnuli u svoje kućarice kao puževi. Na trgu stase, a prvak križarski, ogledavajući se na sve strane, reče sinovcu:

— Samo da znam da li mi je pobratim Pavao već amo stigao. Ded pogledaj ti, Berislave. Moji ljudi nevjesti su tomu kraju, a ni mene već davno nije vidjela Požega. Ti pako si onomlani bio u pohodima u ovoj strani.

— Ha! gle, striče gospodine — reče Berislav pokazujući prstom na plemića koji je upravo izlazio na trg — eno ide naš brat, moj pobratim Lacko Horvat, on će znati za brata si biskupa.

Ne dočekav odgovora, poleti Berislav prema Laoku te viknu glasovito:

— Oj, Ladislave, pobogu brate! Zdrav bio i veseo na ovom ročištu.

— Zdrav ti, Berislave moj! — priskoči Lacko veselo. U tren spusti se mladi knežević ostrvički s konja, zagrli prijana te ga izgrli bratski. — Eto dođosmo u horu. Vraški put preko Like, malda nas ne izdade duša. Dođi, čeka nas evo moj stric.

Mladići krenuše put križarske čete, Berislav vodeći konja na uzdi.

— Dobar dan tvojoj milosti — pokloni se Lacko prioru.

— Da Bog da tebi dobar dan, mladi junače — odzdravi Ivan. — Je l' ti brat gospodin biskup Pavao stigao na mjesto?

— A jest, na službu tvojoj milosti. Sinoćka o Zdravof Mariji pade sa svojom družinom u Požegu, a na stan u opatiju eno.

— Mnogo naše braće došlo?

— Gotovo sva. Ja dođoh preksinoć iz Đakovštine, a jučer zorom moj brat Ivaniš iz Bjeline. I Lackovići i Seči su ovdje. Dođe i nešto Mađara.

— A kraljice?

— Večeras ih očekuju iz Bekteža.

— A njihovi?

— Malo ih je tu. Valjda će doći zajedno. Nego znaš, gospodine milostivi, brat Ivaniš baš je kod Pavla na razgovoru. Uzrači li se tvojoj milosti, javit ću mu da si došao, jer od daleka puta si, vidim, sustao.

— Ne treba. Povedi me onamo. A ti, Berislave moj, povedi četu u samostan, ondje nam je noćište, kako je dogovoreno. Ondje me pričekaj.

— Hoću, striče gospodine! — pokloni se Berislav, poklopi konja, mahnu na pozdrav pobratimu, i pohiti sa četom križara k samostanu, dok je Ivan Paližna pomalo kasao put opatije te slušao pričanje Lacka, stupajućeg uz konja.

U uzanoj, silno posvođenoj sobi opatije požeške sjedio je na klupi za širokim hrastovim stolom biskup zagrebački, premećući velik kup pisama na kojima bijahu utisnuti u vosak plemićki pečati, a pred njim stajao je podnimljenih ruku bratr mačvanski razban Ivaniš, promatrajući i brata i pisma.

— Da, brate moj — progovori biskup prebirući dalje — izgubismo sestru, milu, dragu sestru našu.

— Ali toli brzo, tako iznenada.

— Odavna slutio sam na to — produlji biskup. — Čim joj umre muž, bijaše sestra posvećena smrti. Badava sam sve kušao da skinem s duše tešku bol, ne mogaše se nikako utješiti. Bol duše posta u nje i bolešću tijela, i to ju je ubilo. Katkad je doduše hinila veselje, bezbrižnost, nikad ne bi se potužila na svoje zdravlje, ali moje oko nije me varalo, u zakucima njezinih očiju, njezinih ustiju opazih ne jedanput tajnu onu strahovitu sjenu smrti. Već prošle zime, kadno ono zajedno sklopismo ligu, bilo joj je, kako ti onda rekoh, pozlilo, morala je leći. Anđelija bila joj je anđelom čuvarom, probdijevajući dane i noći kraj bolesnice. Divio sam se toj djevojci, njezinoj naravi i strpljivosti. Pobojav se da bi od tolike muke sama oboljeti mogla, htjedoh je maknuti od sestre te poslati k tvojoj ženi u Cernik. Badava, ni Anđelija ni njezina mati ne pristaše na to ni za živu glavu. Uvidjev da se mojoj volji pokoriti neće, nisam već trošio jalovih riječi. Po Novom ljetu bivalo je sestri sve to gore, i sama je slutila na svoju blizu smrt. Ah, koliko puta složi trudnu od vrućice glavu na moje ruke te se naplaka gofko. Jedno te jedno mi je vazda govorila, neka zaboga pazim na Anđeliju, neka je nikomu ne dam, van kad bi se udala, ali za vrijedna muža, doda, toli vrijedna, kao što je sama djevojka.

— A ti ćeš zbilja pridržati djevojku kod sebe?

— Hoću.

— Zašto je ne bi nama dao? Ti si svećenik. Što će jedna samotnica u tvojoj kući? K tomu idu, bojim se, burna vremena, važni ti se namiču poslovi, ti ćeš morati paziti na svijet, nećeš imati kada paziti na djevojku.

— Pravo govoriš, Ivane, ali ja to obećah sestri i ne smijem vjerom krenuti. A djevojka ne bi išla iz moje kuće, toliko mi se priljubila. Kad jednog dana prošloga mjeseca našoj sestri provali krv na usta te mrtva klonu na postelju, mišljah da će Anđelija poginuti od teške muke. Nu uz taj narijek i plač, nagnu mi se jadna djevojka kraj mrtve majke na prsa i kriknu: »Ujače! Ujače! Evo izgubih majčicu svoju, sve mi je bolnoj propalo osim tebe? Oh, ujače! Je l’ te, ti me ostaviti nećeš, ti me nećeš goniti iz svoje kuće? Zaklinjem te, nemoj! Ti si mi sada i otac i majka, i ne znam kamo bih u svijetu stala da tebe nemam.« Tako govoraše kroz plač djevojka, ali toli milo i gorko da mi je srce pucalo, i obećah joj da će kod mene ostati, a ona nasmjehnu se kroz plač, kleknu i poče mi kao mahnita cjelivati ruke: »Tako tako,« reče, »sad sam i u nesreći sretna. A znaj, sve da si me i gonio od sebe, ne bih bila išla? izagnana na jedna vrata, bila bih se povratila na druga«. Vidiš, Ivane, moje sveto zvanje mi ne da da okusim sreću obiteljsku, nemam žene, nemam djece, ali imam tu djevojku koja mi vedri mutne časove života, koju želim uzgojiti k sretnu životu, kao što vrtljar uzgaja od pupoljka divnu ružu. Povedoh je sa

sobom amo. Ta istom joj pred mjesec dana umre mati, još gori u njezinu srcu živa rana. Nisam je htio ni smio ostaviti u svom zagrebačkom dvoru, blizu majčina groba bez utjehe. Tu vidi nepoznat kraj, vidjet će mnogo stranih lica, ta promjena rastrest će možda mladu joj dušu, ublažiti bol. Čudna je djevojka Anđelija; kao svaka ženska osjeća življe, a kad se je čuvstvo uhvatilo u njezinu srcu, osjeća i trajno, duboko i ozbiljno. U ženskoj duši mijenja se svjetlo i sjena kao na staklenoj glačini jezera, ali Anđelija je stalna, ozbiljna, u njoj ima gotovo nešto muške žice.

— A ne kaniš li udati je? — zapita Ivaniš.

— Ne kanim je ja udati, brate, neka se sama uda. Znam da to jako srce ne bi podnosilo zapovijedi, vjerujem da je ljubav minuti neće, ali nikad neće zavoljeti nevrijednika, neće birajući vojna pitati samo oči, već srce, neće tražiti samo plemenito, slavno ime, već i plemenito srce. Nu pustimo zasad svoju obitelj, Ivane, govorimo rade o poslovima domovine u ovaj važni tren. Preša je, večeras doći će kraljica, a s njom i Nikola Gorjanski. Evo zavjernih pisama, naš savez je jak, i po tom nadam se dobru.

— Dobru se nadaš, Pavle — odvrati Ivan zavrtiv glavom

— otkad tvojemu velikomu umu, tvomu oštromu oku ta slatka nada, ta brza vjera? Ti zbilja vjeruješ svemu što nam Gorjansjki obećaje i Jelisava govori?

Ali prije nego će Pavao odgovoriti, otvoriše se vrata i u sobu banu prior Ivan Paližna.

— Dobro došo, brate od mora — kliknuše Pavao i Ivan u jedan glas, priskočiv k došljaku.

— Bolje našo, braćo moja — odzdravi Ivan prihvativ ruke braće Horvata. — Evo, u hip dođoh, i vrijeme je. Ne otepoh ni praha, pohitih k vama, toliko je moje srce čeznulo za vašim.

— Sjedni, počini, Ivane — ponuka ga Pavao — jer si, vidim, sustao.

— Kako naša sreća i nada, kako vjera u naše braće? — zapita Paližna sjednuv kraj Pavla.

— Vjera med braćom je dosele tvrda — odgovori Ivaniš

— ni jednoga ne mogaše dosad predobiti: milostivim mitom, ni cigle duše otkinuti od našega bratstva, još stoji svaka karika tvrdo u lancu. A ikušali su, i imaju čime kušati, u njih je sila i vlast. Nada, sreća nepoznate su mi riječi, brate Paližna, i upravo sam pitao brata Pavla da li svemu vjeruje što se obećaje.

— Ah, pravo si pitao — reče Paližna, skinuv svoj šljem i postaviv ga preda se — sad pitam i ja tako.

— Vi kušate moju dušu, moju pamet, kao što učitelj dječarca. Ja u svjetskim poslovima ne vjerujem ništa čega ne znam, nego sada moram vjerovati barem onoliko koliko znam. Njihova slabost naša je sreća. Gorjanski htio je poput pauka rasplesti oko nas mrežu. Pisao je kralju Tvrtku, »svomu dragomu kumu«, neka ga pomogne proti nama, snubio gospodu mletačku neka se svezu s njim, proti komu? Dakako, proti nama. To ide ponajprije tebe, brate Paližna, jer sjediš pri moru. Znam to, i dobro znam. Imam dosta znanaca u Mlecima, a pred svima Jakoba Ouirinija, koji mi dojavi tu zasjedu našega prijatelja Gorjanskoga. A Tvrtko reče: »Neću«, i gospoda mletačka rekoše: »Hvala«, pauk se prevario. Sad dakako snubi nas, nu mi nismo lude muhe. I velim vam to, Gorjanski mrzi na Sigmunda Luksemburškoga.

— Što se ima njega bojati? — upita Paližna — ta nema mu više od sedamnaest godina, jošte je dječak.

— Ali opet je muška glava koja ima uza se zrelih muževa iz dvora pokojnog oca. Evo, zato hoće da se palatin s nama veže.

— A ti bi s njim? S krvnim našim vragom? — planu Ivaniš.

— Ne varaj se, brate — nasmjehnu se biskup. — Ne brojim ja u ovaj račun što su našemu plemenu, što su tebi Gorjanski krivi, ja to pitam samo za domovinu našu. Moja nada nije veća nego bojazan. Ali spregnuti valja tu žensku vladu, punu hira i nestalnosti, koja pod vidom vlasti i milosti živi samo od milosti ohola milosnika. Dići se moramo svi na noge da u ovoj domovini vlada red, vlada zakon, da se krivudajući ne izvine banskomu sudu ova ili ona kukavica, da tuđe ruke ne trgaju kus po kus od domovine naše, da čast i vlast ne bude plijenom lakomih pustolova koji od svoje zaboravljaju opću sreću te su jaki u svojoj sili, a slabi proti tuđoj. Braćo! Jaki smo. Većina plemstva u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji grne pod naš stijeg u našu ligu, mnogi mađarski boljari pristaju uz nas. Sve što je pošteno uzdiše za redom, svi zaziru od Sigismundove vlade koje se plašim i ja. Proti nama stoje dvije ženske, jedan milosnik i četa ulizica, koji će se klanjati danas Bogu, sutra vragu, proti nama, ali nas snube. Hoćete li ih odbiti i jariti ih na novu silu, na nove spletke? Ne, to ne valja, ljudi. Mudar vojskovođa ne stoji prikovan na mjestu, ne srce u vjetar kao dijete, već ide korak za korakom, da osvoji što više otete mu zemlje. Tako valja i nama. Ne uzdam se ja u vjeru Gorjanskoga, znam, snubi nas da dobije vremena, ali dobit ćemo vremena i mi. Popuštati hoće, mora, inače nas ne bi ročio amo, a dok on popušta, postaje i slabiji, a mi po tom jači. Zato se valja miriti.

— Badava, Pavle, badava — planu Paližna. — Lijepo i kitno govoriš, ali ti pređeš paukovu mrežu dok Gorjanski pod slatkim licem u zasjedi sprema gromove na nas, na našu slobodu. Mirit ćemo se, ali će nas oni iz tiha mira prevariti.

— Da, pravo reče — potvrdi Ivaniš — iz tiha mira. Dok ti o miru prodičeš, dršće moja sablja u koricama, jer glatkost njihova lica, krotkost njihovih riječi uči me da slutim na himbu njihovih riječi. Pamti to, Pavle, sjećaj se mojih riječi.

— Ej, ej! Divim vam se — reče biskup uz preziran posmijeh — vaša mudrost daleko vidi, a ja sam slijep, vjere mi moje, niste marili birati slijepca za vođu. Povest će vas u jamu, propast ćete.

— Brate! — mahnu Ivaniš.

— Šta — produlji biskup strasno — nisam li više Pavao Horvat? Mislite vi, kad se dadoh vama za dušu, da izađoh na buru svijeta iz svoga posvećenog mira, da sam bio djetetom koje grabi za svijetlim mjesecem, koje bez obzira leti za šarenim leptirom, da nije moje oko zapelo na svakoj zapreki koja nam se može nametnuti, da nisam sračunao svaku zasjedu na koju možemo naići? Dobro, ja nisam više taj Pavao Horvat za čiju se hitrinu otimao sam hitri, mudri Ljudevit, dobro, ne pamtite što je bilo. Reći ću vam riječ. U meni ima srca za ovaj zavičaj koji me rodi, tu zemlju ljubim, nju želim vidjeti slavnom i sretnom, i tako mi Boga, tako mi svete vjere, u tom svetom poslu je razum robom mojega srca, a bijaše već robom i onda kad sam tjerao Mlečiće u škrip, one potajne rovare koji su radi otkinut nam naše hrvatsko more. Ali šta? Da se sada vrgnemo u krvavi boj, da furija razdora plamti nad našim plemstvom, da smrtonosni plamen posegne i u kolibu zgaženog puka, a međutim da se otkine udo za udom domovine naše, a nama da ostane jedva pedalj rodne zemlje da u nju zakopamo sebe i svoju slobodu! Oj vi mukom prosnivani dani, vi brigom probdjevene noći, vi gorke suze žalosnice koje u dalekom kraju padoste za moj dom na posvećenu grobnicu spasitelja svijeta, vi mi budite svjedokom koliko sam, ljubeći svoj dom, mislio, koliko sam, misleći, ljubio ga. Mislite li da svetinju stavljam na kocke? Ne. Tako mi živoga Boga — produlji Pavao svečanim glasom dignuv obje ruke — moje oči dopiru svakamo, i smotre li varku, tako mi Boga, prije negoli se dosjetite, pokucat ću na korice vašega mača, doviknut ću vam: Paližna, Ivanišu! Došla je bura na nas, i planut će boj! Preko mora u Napulju živi čovjek, vi znate ga svi. Ondje se rva mukom i trudom za napuljsku krunu, ali njegovo srce uz naše je. Među nama je živio, s nama se borio, bivši vojvodom kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sudio je pravedno, priljubio nas. Ako nas prevare ženske i ženski mitnik, dignut ću iz daljine, iza mora Karla Dračkoga, neka ih šatre, nek bude on kraljem, rođak zakonske loze, jer, pravo ću reći, ženska je po odredbi božjoj podložna mužu, a ne rodiše se muškarci da budu podložni ženi.

— To je riječ! — viknu Paližna udariv šakom u stol.

— Da — planu Ivaniš posegnuv za mačem — i ti ćeš pokucati na naše korice prije negoli misliš. Sada sam tvoj.

— I ja dušom i tijelom — doda Paližna — nu jesu li i ostali?

— Evo vaše mudrosti — odvrati biskup — je li svaka sablja od čista čelika, ne zarđa li gvožđe nikada, ne možeš li ga nikad previnuti? Poznam ja sve u dušu, i ne bih za svakoga dao glavu, jer, vjerujte, sebičnost je istočni grijeh čovječanstva. Mnogi buci uz nas, i najviše buci među nama radi uvriježene koristi svoje. Jedna riječ, jedan kus pergamene može takva risa ukrotiti, i prebacit će se na drugu stranu. Ne pitajte tu za imena, vrebam na njih, na njihove strasti i slasti, dovest ću ih u škrip da ne mogu naprijed, natrag, da moraju s nama milom ili silom do groba. Ha, čujete li! Zvona zvone, kraljica primiče se gradu. Dignimo se na noge, poklopimo atove svoje, izađimo pred nju kao junačka vojska, neka omjeri u miru što bi u nemiru biti moglo.

— Izađimo — reče Ivaniš mirno — no vidiš kako mi sablja dršće za mira, to sluti na nemir.

— Idemo da vidimo! da pozdrave kraljicu. završi Paližna, i junaci digoše se

Sva Požega podigla se na noge, da, diglo se više od Požege, reć bi vojska iz tri kraljevine. Daleko ljeska se srebro, zlato i alem, daleko sijeva vito koplje, pernati šljemovi, a nad četom vijore se zastave na proljetnom suncu, rumene kao krv, bijele kao snijeg, modre kao nebo, nada svima crna zastava s bijelim križem, stijeg vranskih križara. To je »liga« koja se složi u bratstvo pred svetotajstvom u hramu zagrebačkom, bratstvo za slobodu i pravo, a na čelu lige jezdi na bijelcu pod zlatnom mitrom Pavao Horvat, biskup zagrebački, držeći veliki srebren krst. Cvijet je to plemstva, od svake sablje zadrhtao bi vrag, svako ime nosi drevnu slavu, vrijedi bogatstvom malu kraljevinu, pod svakim oklopom bije ponosito srce, ponosito kao i glava koja se pod gvozdenim šljemom diže smjelo uvis kanda ne gleda drugo nego Boga, nego božje sunce na nebu.

Ta ponosita gospoda od Save, od Drave, od Kupe, od mora, od Potisja i Podunavlja, spremna da polete u boj, idu da se mire s kraljicom Marijom, slabašnom kćerju silnoga Ljudevita, a gospodu prate silni glasovi zvona, silni kao gromovi. Na čistini pred gradom zaustavi se četa da čeka. Ujedanput sinu iz gorskoga zelenila .koplje, i poput sjajne zmije spuštala se gvozdena četa nizbrdice, u njoj kraljica i njena družina.

— Ide, ide! — šapnuše braća »lige«, sjedeći kao ukopani na konjima.

— Ide, ide! — vikaše požeški sudac, tarući rukavom znoj s brižnoga čela — iskašlji se, narode, da ti bude grlo čisto kad »svitla kruna« dođe, nek čuje po našoj preponiznoj viki kako su Požežani »virni«. Iskašlji se, narode, pa viči da ti rebra pucaju. — Tako vikaše sudac, motajući se amo i tamo, držeći pozlaćene ključeve grada. Već evo dospje kraljevska pratnja pod brdo. U srijedi pomicahu se, škripljući na teškim točkovima, široka otvorena kola, obijena pozlaćenim gvožđem, a nad njima bijaše na četiri stupa razastrt grimizan šator, s vrha kojega lepršaše po zraku plavetna zastavica sa ainžuvinskim ljiljanima. Polagano pomicahu se kola po rđavu putu, premda su ih vukla četiri jaka bijelca, kraj kojih stupaše sve po jedan momak vodeći konja. Na mekim sagovima sjedila kraljica Marija, a uz nju mati joj Jelisava. Glava kraljevine bijaše mljedno, plavokoso, bjeloputno djevojče od petnaest godina. Slabašno tijelo, zla uzrasta, odjeveno je dugom, visokom haljinom od modra sukna, suhe joj ruke počivaju kano mrtve u krilu, a ni dugačka putna koprena, ni zlatni obručić na čelu ne dodavaju tim lijenim crtama poluuvela lica više veličja, neka nujnost, neka dosada gleda iz sumrtvih, sivih očiju. Bilo je kanda Marija ne mari za svijet. Samo katkad stisne blijede usne kao od ljutine, samo katkad digne oholo glavu, spušta prezirno vjeđe. Tim jedinim kretom i migom sjeća te svojega dostojanstva. Ali drukčija joj je mati Jelisava Bošnjakinja. Lijeno počiva bujno tijelo prezrele ženske na uzglavlju kola. Desna ruka prebire okrajke zlatnoga pojasa kojino steže crnu

široku haljinu od svilena sukna, dočim lijeva, vireći iz široka rukava, podupire glavu narešenu crnom koprenom. Čudna glava, muška misliš, pače i oni crni brčići pod orlovim nosom, nad punim usnama, slute na mušku. Vidi se, bila je nekada lijepa, sad je put uvela, potamnila, sad joj guste crtice kraj očiju, ustiju odavaju i gusta ljeta, ali dodavaju oštromu licu nešto muš,ke krepčine. No kosa je vrana i glatka, duge obrve sjaju kao nekada, a tamne oči reć bi da su besmrtne, kako se miču i kreću, kako pale i žegu, kako se poput vatrene strijele zapilje u svaku dušu. Mnogo su vidjele, ta prezreli obrazi su im živi svjedoci. Jelisava steže usnice na lagan, ujedljiv posmijeh, ikanda sve na svijetu za ništa ne cijeni, kanda je svijet čaša bistre vode pred njezinim okom. Ali opet joj neopazice mune oko sad amo, sad tamo, da vreba, da uvreba. Često i prečesto zabludi joj pogled k visoku konjaniku štono jaše tik njezinih kola. Konjanik spušta nehajno uda gorostasnog tijela niz rebra svojega vranca, nehajno pada i bijela kabanica niz mrku surku. Visoki samur-kalpak stoji nahero na njegovoj napola ćelavoj glavi, i samo po dugoj zlatnoj, srebrnim nitima protkanoj bradi mogao si slutiti da je to za mladosti bio zlatokos junak. Za svoja ljeta lijep, opet je tvrda i mrka lica iz kojega samo sitne oči vrebahu u dalj. To je slavni nadvornik Nikola Gorjanski. Za kolima jezde na konjima suh Talijan u crkvenu grimiznu ruhu, kardinal Dmitar, pa malen kršan čovjek, brkat i zubat svat pod gvozdenom košuljom, Lacko od Lučenca, i drugi boljari, a među njima Hrvat Ahacij Prodanić, slabašni sin jakog Mikića bana, koji očevo blago rasiplje u slastima kraljevskog dvora, a cijelu povorku okružava četa kumanskih konjanika, kraljičina straža.

— Ah! Evo ih ondje! — prišapnu Jelisava palatinu. — Ma cijela vojska.

— Vojska proti tvojoj vladi — odvrati Nikola — i proti tvojemu srcu.

— A jači štit od te vojske jest Gorjanski. Eno i Pavla biskupa, ah, i buntovnik Paližna dođe. Vidiš li bijeli krst na crnu suknu?

— Vidim. Bane se, junače se kanda će zapovijedati. Polako, junaci, razmetat ću tu tvrđavu kao Jerusolim, ni kamen neće ostati na kamenu. Samo jednog da ne vidim među njima.

— Koga?

— Biskupa Pavla. Taj pop je žilav i mudar.

— Ti si žilaviji, mudriji.

— Gotovo ga se bojim.

— Ti?

— Poznam ga dobro. Znam koli je dobro služio Ljudevita, mogu mjeriti koli zlo bi služiti mogao Jelisavu. Ali, kraljice, sjeti Mariju neka se milostivo nasmiješi; mlada kraljica zaboravlja vazda taj posmijeh, pače i kraj svoga zaručnika.

— Marijo! — okrenu se Jelisava k svojoj kćeri. — Opet si nujna?

— Šuštala sam, majko, vozili ste me po Srijemu, dovedoste amo u Požegu, pa ćete me voziti u Križevce kao čudotvoran kip. I gladna i žedna i umorna moram se smijati. Gotovo mislim da obijam sva vrata svojih kraljevina prošeci milost.

— To je dužnost kraljice.

— Zašto ti ljudi ne dolaze k meni? Ta manji dolaze vazda k većemu. Zašto ne putuje Gorjanski mjesto mene?

— Gorjanski nije kralj, ne nosi krune, a svi silni tvoji podanici ne mogu k tebi, ali postaju vjerniji kad ugledaju među sobom kraljičino lice. Sjaj krune kroti i bijes divljaka. Zato budi vesela, vedra kad te pozdrave ti ljudi, neka im milostivo sine tvoja kraljevska milost.

— Hoću kad hoćeš ti — kimnu Marija — ali čudo je to. Vazda mi govoraste da su naši neprijatelji, pa da im budem prijazna.

— Učini kako ti rekoh.

— Hoću kad je tvoja volja, majko.

— Stante! — doviknu Gorjanski konjušnicima — nek dođu amo. Gospodine od Lučenca, zovnite gospodu, recite da ih čeka njena svjetlost kraljica.

Lacko Lučenac potisnu konja, i za časak dojezdi sva zagrapce sjajna četa boljarske »lige« pred krunska kola, da se zemlja pod njome tresla, da je Jelisava stiskala usne, Gorjanski zube.

Biskup Horvat primaknu se sad bliže, ostaviv nešto za sobom ostaliu četu, pokloni se kraljici tri puta te će mirno reći:

— Da si nam zdravo, svijetla kruno, u našem kraju! Tvoja milost uroci nas amo, naša nada dovede nas amo. Pred tvojim licem stoji boljarstvo, stoji plemstvo, tvrd bratski savez starih plemena koji u kruni vidi zlatni štit zakona i prava. Svijetla kćeri Ljudevitova! Budi suhoj zemlji blagoslovna kiša, budi gladnomu ljudstvu hrana, budi ozebloj duši sunce. Vidi sama, slušaj sama teške tužbe i tegobe zemlje i sudi sama po zakonu istine. Po tebi sini ovoj kraljevini sreća i pravda koju nam oblak zaklanja. Tomu se nadamo od tebe kličući: »Slava kraljici Mariji!«

— Slava kraljici Mariji — zagrmi četa lige kao iz jedne duše, dižući kalpake, mačeve i koplja, a spuštajući zastave svoje. — Slava Mariji! — orilo se gorom i dolom, a taj silni grom protrese dušu mlade vladarice, čije lice porumeni dovrh glave.

Možebit planu u njezinu polusnenu srcu iskra života i radosti gdje je slavi toli dična četa, možebit joj bojazan i plahost od tolikih silnih ljudi potjera krv na blijeda lica. Staviv ruku na prsa, poglednu postrance majku, prenu se s Jelisavina miga i progovori:

— Hvala vam, plemenita gospodo, na pozdravu. Drago mi je čuti riječi vjernosti vaše. Dođoh u ovu kraljevinu da čujem tužbe vaše i da popravim što je krivo, jer je moja prva skrb i briga da budu moje kraljevine sretne! — To rekav, mahnu Marija boljarstvu rukom.

Ali Ivan Horvat trgnu mač i, staviv se pred oružanu četu, viknu glasno:

— Dozvoli, svijetla kruno, da mi, braća jednoga saveza, branitelji prava i zakona, dopratimo najvišu sudinju kraljevine u kraljevski stan. Naša plemenita prsa najbolji su tebi štit.

Lice Gorjanskoga zadrhta ponešto, iskra kao u zmije sinu u njegovu oku. Marija poglednu i opet plaho mater, koja je nepomična oka, kamena lica slušala bila riječi biskupa, a na Ivanov poziv samo malko o,kom trenula. Jelisava kimnu kćeri, a Marija reče:

— Drago mi je, plemenita gospodo! — i mahnu Ivanu rukom.

U jedan čas opkoli četa lige kola kraljičina, odmaknuv kumansku stražu i ostale dvorane, samo Gorjanski i kardinal ostaše gotovo kao sužnjevi u tom kolu.

— Gospodine Gorjanski, ostaj pri meni — šapnuše drščuće usne Jelisave, a palatin primaknu konja bliže kolima.

Glasovito zvonila zvona, glasovito orile se trublje u znak da kraljica Marija, praćena plemstvom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ulazi u vjerni kraljevski grad Požegu. Polagano pomicaše se svečani provod među gustim tisućama radoznalih glava od kojih je svaka htjela vidjeti lice kraljice. Uz živi urnebes dizahu se tisuće ruku na pozdrav, a požeški sudac vrtio se znojna čela među stiskom kličućeg puka u nogama gospodskih konja koji ga malne pogaziše. Jedva mu pođe za rukom predati pozlaćene ključeve, a znameniti mu govor zaglušivala je burna vika svjetine i topot boljarskih konja, tako da je mlada kraljica samo vidjela kako se na znojnom licu suca usne bijesno pomiču kao u nijemaka, i Marija se tomu čudnomu prizoru nasmjehnu milostivo.

— Gorjanski! — reče Jelisava, sjedeći podvečer do prozora kule požeškog grada — izmučena sam.

— Od puta?

— Od straha i muke.

— Od straha? — začudi se do nje stojeći palatin.

— Da, nas ni ne vidješe, to jest mene i tebe.

— Znam.

— Samo kad Ivaniš trgnu sablju, potresoh se kanda je sablja na mene namjerena.

— I mene nešta bočnu kao otrovna strelica.

— Šta?

— Pavlove riječi. Mene su išle.

— Zar mene nisu? A crni stijeg križarski s tim blijedim krstom činio mi se mrtvačkom zastavom. Zgrozih se.

— Ne boj se, kraljice — nasmjehnu se palatin — tih biljega dok sam ja uz tebe. Ti si se plašila mrkih lica, crnih brada, silnih mačeva, te vreve i buke. To te je smutilo, to je i njihova jakost. Strpi se, Gorjanski umije kretati svijetom, zaplesti u svoju mrežu i mudrije glave. Jednog samo da mogu predobiti i oteti im dušu.

— Koga?

— Pavla Horvata.

— Pavla Horvata i uvijek Pavla Horvata. Milijune možeš spregnuti, veliš, a ne možeš biskupa zagrebačkog? Gdje ti je tvoja hvaljena vještina?

— Kremen je ono, kraljice, kresni u nj, skočit će iz njega iskre, opržit će tebe, zapaliti državu.

— Zar moja, tvoja moć nema te zlatne jabuke koja bi bila jaka premamiti Pavla?

— Nema. Velim ti, kremen je. Iz Pavlova crna oka, s visoka mu čela pada crna sjena na sunčani put moje, tvoje slave. Njegovo srce duboko je kao ponor, njegova duša tvrda kao stanac, u njegovoj glavi ima odviše misli. Ne bojim se mača koji sijevne zrakom, bojim se misli koje sipa njegov jezik poput plamena među svijet.

— Da ga postavimo na mjesto Talijana Dmitra?

— Kraljice! Ti govoriš kao zmija s drveta spoznanja. Pavao poznaje Sveto pismo i neće biti Adam. Valjda pamtiš što mi je poručio po Detriku Bubeku?

— Ali opet se je miriti došao.

— Jest.

— A misliš li, palatine, da će vjerom krenuti ako uglavimo mir?

— Pavao neće ako mi ne krenemo. Ali taj mir je smrt tvojoj i mojoj vlasti. To jest, možebit samo mojoj, ako me moja kraljica žrtvovati kani.

— Nikad! — skoči Jelisava uhvativ palatina za ruku, a ovaj, primaknuv je ustima, poljubi bijelu Jelisavinu ruku, nu nije prvi put.

— Hvala ti, kraljice moja, po tom te poznajem.

— Ali šta hoćeš, kamo smjeraš? Ne razumijem te.

— Ti znaš, Jelisavo, da sam krila široko raširio. Nisam rad sebe, već da tvoju slavu ponesem k zvijezdama. Dobar bi Pavao bio pomagač da je u njega isto pregnuće, ali razne su naše misli, razni smjerovi. On želi da se ogradi neoborivom tvrđavom, da se samo brani, on želi da u ovoj kraljevini Slavoniji ostane drevno hrašće kao što je od davnine stajalo, a ja hoću da ga iskrčim i ovdje i preko Drave i kod mora, ja hoću da tebi, meni bude ravan put na jug i na sjever. Pravica, zakon, viču ti ljudi. Ali ako je taj zakon kamen smutnje na ovom putu, ne moraš li ga ukloniti? Da, mirit ćemo se, neka oni miruju. Stara je riječ: »U koga je vremena, u toga je života.« A ne bude li nam više mir od potrebe, eh, onda .. .

— Onda?

— Pouzdaj se u mene, Jelisavo! Gorjanski radi za sebe jer za tebe raditi želi. Mi smo dvije zvijezde na nebu koje usporedo teku, jednako sjaju. Ugasi jednu, utrnuo si drugu.

— Tako budi, Nikola — potvrdi Jelisava. — Radi tako, dobro si uradio. Ali čuj, dosjeti se, ti imaš sina?

— Imam. Što ga spominješ?

— Evo sam nešta smislila. Držimo časak vjeru. Ne škodi, jer reče da će i Pavao držati vjeru. Privezuj ga polako k sebi dok mirujemo. Sjećam se da mi je Detrik Bubek govorio za krasnu djevojku, za kćer Pavlove sestre. Tvoj sin, ona djevojka, Horvatova i Gorjanska krv, moja milost i vlast. Privezuj ga, Nikola, roda roda ne izdaje. Pak Prodanić mi reče da je djevojka ovdje.

— Vi žene vazda ženite.

— Jer je to najčvršća veza. Misli o tom, palatine. Ta reče mi da će ti i sin Nikola ovamo stići.

— Hoće, sjutra, ako Bog da. Ali dobro smišljaš, kraljice. Istina, moja krv, Horvatova krv ne mile se. Stari su to računi, stara zavada među jednim i drugim plemenom, ali i to bih pregorio radi tebe, Jelisavo, da raspršim »ligu« koja je mač u tvoje srce.

— Kušaj dakle.

— Hoću, Jelisavo.

— Vratimo Ivanu Mačvu.

— Polako, prebrza, prestrasna si. Prepusti to meni. Gdje je Marija?

— Spava. Što pitaš za Mariju?

— Velim ti da je čuvaš da nam je ti bijesni boljari ne otmu.

— Otmu? Jesi li poludio? Oteti kraljicu?

— Baš kraljicu. Ako imaju nju, ovjenčanu krunom, ne treba im nas. Puk vjeruje u veličanstvo krune i njezin sjaj. Marija je dijete, a bogzna ne bi li se Luksemburgovac nad našim glavama izmirio s ligom.

— Gorjanski! — viknu Jelisava u strahu.

— Pazi, Jelisavo, uzdaj se u moje oko. Bistro je. Ne puštaj djeteta od sebe, a budi vazda bldzu mene, osobito kad smo van grada. Tu u gradu ne boj se ništa, Lac,ko od Lučenca i Kumani čuvaju nas, ali vani, vani — ima mnogo jačih negoli Lacko i kumanska straža. Laku noć, Jelisavo! Sutra dakle sklopismo mir, a ja idem da pripravim za sutra lice, neka mi ne oda duše.

— Laku noć, palatine — reče Jelisava pruživ Gorjanskomu milostivo ruku. — Sutra sklopismo mir u slavu i vječnu vlast.. .

— Kraljice Marije?

— Nikole Gorjanskoga.

— I Jelisave, dakako.

U dvorani grada požeškoga sjedi na grimiznu sjedalu kraljica Marija u dugoj haljini od plavetne svile, protkanoj zlatnim ljiljanima. Ispod zlatne krunice, što je vrh tjemena sjala, spuštala se s obje strane tanana srebrom protkana koprena. Marija bijaše danas rumenija. Živi pregovori boljara razigraše mladu joj dušu.

Do nje stoji mati, mirna lica, uzdignute glave, motreći kolo oko sebe i kadšto ispod oka smiješeći se Gorjanskomu koji, držeći ruke o širokom pojasu, gleda mr.ko pred sebe. Nadesno skupiše se pod oružjem gospoda od »lige«, nalijevo mitnici palatinovi, robovi Jelisavine volje, a među njima Lacko od Lučenca, bijesna lica kanda je spreman skočiti i poklati sve.

Pomiriše se, rukom, bogzna da li i srcem?

— Pomiriste se, plemenita gospodo, među sobom i s nama — progovori Jelisava glasom sigurnim i oštrim. — Kraljica želi mir, mir želim i ja, njezina mati. Mnogu gorku smo čuli riječ ...

— Istinitu! — viknu prior vranski upirući se u svoj mač.

— Budi po tvojem, časni gospodine — produlji Jelisava, hladno ošinuv okom Paližnu — oštru i istinitu, kako velite. Ali što dopušta dostojanstvo krune, dopustismo vam.

— Cuj, čuj! — šapnu Ivaniš Horvat Paližni — pravo, zakon dopušta Jelisava.

— Nećemo više postavljati bana koji vam nije po volji. Haholt od Lendve ne vladaj više u Slavoniji, nek se povrati bansko žezlo Petru Sudaru, domaćemu sinu. Sudit će vam samo ban, palatin nek se ne miješa u banovinu. Vi to želite, budi vam. Čuvat ćemo krajeve vaše kao djedinu našu, i digne li se tko da vam dirne u kraljevine banske, budi u Srijemu, budi pri moru, on je neprijatelj naš, i mi ćemo ga goniti oružjem; vaši zakoni da su stavni, vaši običaji posvećeni, vaše sloboštine ne vrijeđaj nitko. Je l' tako pravo?

— Jest — reče glasno biskup Horvat — pravo je, neka bude tvrdo i vjerno. Čast kraljici Mariji.

— Sve učinismo po vašoj volji, plemenita gospodo, učinite i vi nešta po našoj. Pred nama stoje dva dična sina kraljevine Slavonije kojih ime slovi daleko po kršćanskom svijetu, tu stoji naš vjerni nadvomik gospodin Gorjanski, ondje časni biskup zagrebački Pavao Horvat. Jednog vidim na desnoj, drugog na lijevoj strani, razminuste se, gospodo, srce se odbilo od srca. Kolika sreća po sve kraljevine moje svijetle kćeri da se opet sastanete, da se vaša srca opet nađu. Dajte, kad se evo kruna miri sa čitavim plemstvom, pomirite se u ovaj posvećeni čas pomirbe i vi. To je i želja gospođe kraljice.

— Da, molim vas — potvrdi Marija — pomirite se. Gorjanski se tržnu i pogleda biskupa, a Pavao zapilji oči živo u palatinovo oko.

Na časak zamuknu kolo boljara, i svačije oči okrenuše se prema Gorjanskomu, prema biskupu. Pavao da pokroči, Ivaniš porumeni, tržnu ga za rukav, ali biskup pokroči ipak i pođe do kraljice.

— Ja sam poslanik mira, moje srce ne zna mržnje, za općenitu sreću zaboravljam nesreću plemena. Ako je vjera tvrda, evo mi ruke, gospodine Nikola Gorjanski.

Palatin stupi naprijed.

— Volja je kraljice, biskupe Pavle, evo ruke pomirnice — reče, gledajući u zemlju, i prihvati ponuđenu ruku. Ruka zadrhta u ruci, a od ruku skoči vrela krv do srca.

— Umini svaki spomen plemenskog gnjeva u zaborav — dometnu Pavao — jer u taj par nemamo kada mrziti se. Ovoj kraljevini, koja i tebe rodi, Nikola, hoće se reda, pravice, mira. Kroz vjekove prodrhtavala je vrućica mržnje i svađe. Izliječimo je, neka se lijepa pridigne, i blaženi mi ako ovaj čas urodi zlatnim plodom za zemlju.

— Tako budi kako si rekao, biskupe! — odvrati Gorjanski.

— Blagoslovljen čas! — kliknu plemstvo iz duše, samo Ivaniš ban stiskao zube, samo Ivan Paližna ostade nijem, vraćajući ispod obrva mrkim okom poglede jetkog oka Jelisave. A ova će reći:

— Hvala Bogu na miru! Hvala vama, gospodo. Što utakmismo riječju, potvrdimo pismom. Svaki neka stavi pod ugovor mira svoje ime, svoj pečat.

Do kraljice stoji stol, a na njemu listina na kojoj bješe zapisane pogodbe mira. Drhtavom rukom uhvati Marija pero i stavi svoj znak, brzo, kao od muke, našara svoje ime Gorjanski, a za njim ostali, samo banu Ivanišu škripalo, zapinjalo je pero. Najzadnji pristupi prior vraniski, trgnu svoj mač i udari njegovim drškom svoj pečat u vosak.

— Na dršku mača — reče — urezan je moj pečat. Stavljam ga amo, znak vjere svoje, rt moga mača čuvaj vjeru, i prevjeri li se tko, oštrica rasjeći će listinu mira. Čast jkraljici!

— Čast kraljici! — pozdravi plemstvo kličući Mariji. Mladica dignu se, pokloni se tri puta te išeta iz palače,

upirući se u majku, koja mimogred osinu okom priora vranskoga. Za njom izađoše i gospoda, i Gorjanski da prekroči prag, kad pristupi Pavao i reče:

— Palatine, ostaj! Da ti reknem riječ.

Uminuo bješe šum kraljičina provoda. Obojica stoje šuteći sred dvorane. Obojici vrzu se čudne misli po glavi, u duši obojice prelijevaju se čudni osjećaji poput uzbunjenih talasa. Tri godine dana ne vidje jedan drugoga, a kad se prije

sretoše, nikad se ne bi milo gledali. Danas združili pred kraljevskim prijestolom ruke, danas stoje tu na gradu požeškom izmireni.

— Šta želiš, Pavle — zapita palatin dignuv glavu.

— Zaustavih te da ti reknem riječ, jaču, življu nego što su bile one pred svijetom.

— Govori.

— Sjećaš li se, Nikola, kad se sretosmo veseli, živi dječaci, kad se naša srca složiše u prijateljstvo?

— Sjećam.

— Bilo je kanda nam se srca srastoše, kanda nam se duše splinuše. Tvoja suza bijaše i moja, moj posmijeh radosti bijaše i tvoj. Naši stari ne gledanu se, istina, rado, stare pravde u zborovima slavonskoga plemstva bješe ih razvadile. Ali mi, iskreni dječaci, ne marismo za to, već se ljubljasmo kao rođena braća. Nu dođe čas gdje se prevrnu ta lijepa sloga našega srca. Radi krpice zemlje, zemlje plemena Horvata, koja je pod pravdom bila, provali tada mladi Nikola Gorjanski, ne dočekav suda, na naše imanje Cernik, spali grad, pohara polja, otjera stoku, a u plamenu grada poginu moj najmlađi brat. Pleme Horvatovo skoči na tu silu pred banski sud. Sud ne dosudi Gorjanskima Cernika, ali ih ne odsudi radi sile, ta oni bijahu debeli prijatelji, pače kumovi silnog Mikića bana. No u srcu plemena Horvata zaosta žalac gnjeva, u duši želja za osvetom, krv nevinog brata vapijaše do Boga. Sjećaš li se toga, Nikola?

— Sjećam, ali šta mi to spominješ, Pavle, upravo sada — odvrati palatin zlovoljno.

— Moram. Čuj me. Nikola Gorjanski budne velikim gospodinom, bude banom u Podrinju, da, milost silnoga Ljudevita privuče ga k sebi, taj Nikola Gorjanski bude nadvornikom i primi kormilo države. Nikola slijedio je polet nezasitnog vladara, pregnuv u sve države Evrope, i postade sam nezasitan.

— Nisi li i ti Ljudevita pomagao, Pavle?

— Jesam, i njega i domovinu svoju, da odbijem od nje gladne Mlečiće. Ali se nadah da će Ljudevit, kad ukroti i razmakne državu, povratiti pravo i zakon od kojeg ga je Nikola Gorjanski, da, Gorjanski, odvratio bio, nadah se da će obuzdati svoju krutu samovolju ikoju bje Gorjanski postavio zakonom. Prevarih se, odvratih se od Ljudevita. A kad Ljudevit preminu, pomislih, palatin bijaše nasilnim da ugodi nasilnoj volji gospodara. Prevarih se. Pod zaklonom nejake gotovo ženske, koja krunu nosi, činio je Gorjanski goru silu negoli Ljudevit!

— Pavle! — planu palatin stisnuv šake.

— Pitaj Slavoniju, Hrvatsku, Dalmaciju, u kojoj po zakonu nemaš vlasti, pitaj Ugarsku, gdje si izopačio zakonsku vlast, reci im ime svoje, proklet će ga, a onom plemenu na kojem si se toliko ogriješio, plemenu Horvata, nisi li trn tisnuo u srce, rinuv moga brata Ivana s banske stolice kanda ti je rob?

— Bit će opet mačvanskim banom — zaleti mu se Gorjanski u riječ.

— Nikad neće! — suprotnu se biskup dignuv ruku — od tvoje milosti ne prima Ivan banije. Eto, a danas se pomirismo, zaboravih brata koji u plamenu poginu, zaboravih brata koga si sramotno zbacio, zaboravih uzdisaje kmeta, kletve boljara, zaboravih da je zakon tisuć puta pogažen, podadoh ti ruku u čas kad te ostaviše na cjedilu tvoji vanjski pomagači što si ih na nas snubio, u čas kad se dižu tisuće nezadovoljnih glava na tebe kao valovi bure, kad si najslabiji, a ja najjači, kad je Gorjanski ovjenčanu kraljicu među nas dovesti morao da nas gotovo moli za mir. Zašto to učinih? Znam da si velik, uman, bilo bi mi žao da zaglaviš. Nadah se da te je nevolja naučila da su ti putevi krivi, omjerismo međe tvojoj vlasti. Drži se svoga kotara, van te međe zijeva ponor tvoje propasti, van njega bjesni bura koja će te satrti, koja bi te otpuhnula bila da je ja spregao nisam. Čuvaj se, Nikola. Nisam Bog da mogu zaviriti u tvoju dušu, ali ne kreni vjerom. Budi iskren, pravedan.

— Tužiš me, sumnjaš na mene, kojim pravom? Ne stavih li ime svoje pod pismo, ne dadoh li ti ruku? Kakvo jošte tražiš jamstvo?

— Tvoji čini nek su mi jamstvom. Ti me poznaješ, Nikola — reče biskup dignuv prst — ja brojim svako zrno, moje oko je oštro, moje uho fino. Zaklinjem te, budi pošten, ne diraj u nas, jer ...

— Stani, Pavle, ti ne tražiš jamstva, ja ti ga nudam — progovori hitri dvoranin. — Razumijem sumnju tvoju. Gorjanski i Horvati, znam, nisu na jedno brdo tkani, svako pleme ima svoju krv koju namire kroz vjekove otac sinu dok loza ne uvene. Gorjanski rođeni su da navale jurišem, Horvati da odbiju juriš. Ded promiješajmo krv.

— Kako? — zapita u čudu biskup.

— U mene je sin, po imenu i po srcu prilika meni. Nadam se da neće gori od mene biti, ako ja u čem dobrim biti mogu. U tebe je djevojka, kći tvoje sestre, sirota. Kažu je lijepom i dobrom. U četiri kraljevine može mi sin birati po srcu i po bogatstvu, našao bi si vjerenicu slavnu u Bosni gdje sam s kraljem u kumstvu, u prijazni je srpskoga cara Lazara komu u dvoru cvate ne jedna prekrasna kći. Otvara mu se sreća, ljepota široko. Ali neka im kraljevske, neka boljarske krvi, ja biram za njega Horvatovu. Mladenačko moje bjesnilo ote vam brata, ja vam dajem sina za to. Ti se lecaš ubojite moje ruke, ali sam reče da si poslanik mira. Svezi to dvoje mladih, privezao si i mene k sebi, a rod ne izdaje roda.

Biskup, uzmaknuv, zapilji oči u palatina.

— Anđeliju tražiš?

— Da.

— A otkud je znaš?

— Po dobrom glasu.

— Ne varaj se, Gorjanski, da ću te privezati k sebi — reče — ali možebit misliš da ćeš ti vezati mene. Ne varaj se. Ne zaklinjem te radi koristi plemena Horvata i Gorjanskih, već radi sreće moje domovine, neću da zajedno grabimo plijen, već da zajedno dijelimo blagoslov.

— A ne možeš li blagoslov dijeliti djeci kad dijeliš svima? Ne varam se ja.

— Tko može slutiti da l' će to blagoslov biti?

— Vrijedi li najstariji sin Gorjanskoga da na nj okom svrneš, kad ti najdraže od srca nuđam i veću nadu odbijam samo da mi vjeruješ?

— Ne dvojim da vrijedi, i kad sinom svojim želiš okajati krv mojega brata, ne protivim se savezu mira.

— Pa reci riječ. Čuh da je djevojka pod tvojim štitom.

— Jest, ali ja joj mladu volju samo odvraćam od zla. Anđelijina volja nije mojom robinjom, i neću da bude. Uz moju valja tu i njezina riječ.

— Ali valja tvoj savjet, tvoja želja.

— Neću navaliti. Još se ne vidješe mladi, prepali bi se od naše zapovijedi, jer se po zapovijedi i ne ljubi. Počekajmo jošte. Nek je vidi, a ona njega. I kad mine koji mjesec, pošlji sina k meni u Zagreb, recimo po državnom poslu, piši mi pismo, mladić bit će kod mene u gostima. Ako je suđeno da budu svoji, svest će ih narav u susret najedanput, i onda, palatine, i ne treba naše zapovijedi.

— Ti ženi priznaješ slobodnu volju?

— Ta nije li nam žena kraljicom, a njezina je volja najviša?

— Budi po tvojoj volji, i evo ti ruke.

— Budi po našoj želji — odvrati biskup — ali se ne varaj. Pavao Horvat neće nikad stajati uz vjerolomnog Gorjanskog. Čuvaj se, ti nisi apostol da loviš ljude.

Kraljica Marija zašla bje u svoj stan da se, počivajući, oporavi od muke. Živa i oštra rasprava boljara, koji sklopiše napokon mir, zadade joj puno dosade. I trebalo joj je počinka. Nov ju je čekao napor, sjajna gozba što joj priredi boljarstvo i »previrna Požega«, koju zapade povrh toga čast i sreća da obilno hrani i poji kraljičinu družinu. Jelisavu uzeše međutim kititi i svjetlati dvije mlade dvorkinje, da izglade što su ljeta pokvarila bila. Bijaše pri tom nešta nemirna, nestrpljiva. Dobro je bila opazila da je miljenik njezin, palatin Gorjanski, zaostao s bis,kupom Pavlom, te je jedva dočekati mogla da li je Nikoli pošlo za rukom privezati k sebi slavnoga biskupa zagrebačkoga, dušu silnoga otpora. Boljari razišli se u kuće varoša i obližnje dvorce plemićke, koji zadovoljni, nadajući se miru i redu, koji plahi da će liga zavladati kraljevinom, najzad pako mnogi članovi lige zlovoljni da je sklopljen mir bez ozbiljna jamstva, i tvrdeći da je palatin tom doskočicom samo zavarao oči plemstvu.

I Lacko Horvat krenu put stare opatije, ne mogav dočekati brata biskupa, koji je s palatinom zaostao bio na gradu. Brzo zbaci sa sebe doliamu i kalpak, otpasa sablju, i ne našav nećakinje svoje Anđelije, siđe u prostrani vrt opatije. Na kraju vrta stajaše hladovita šumica. Prema njoj pohiti mladi junak. Starodrevne, miloduhe lipe zelenile se tu rasađene u veliko kolo, guste im se grane splitahu poput zelena krova nad glavom. Reć bi da tu stoji crkvica, tajinstvena, sumračna, iznikla iz zemlje, odijeljena od ostalog svijeta, čudno svetilište, jer je u tamnom dnu šumskoga zaklona nicao između mirisna grmlja i cvijeća kamen, pozlaćen kip Bogorodice, a pred njim bješe ukovano staro hrastovo klecalo. U crno zavita, nagnute glave, pokrivajući rukama lice, klecaše Anđelija pred kraljicom nebeskom. Neviđena, nečuvena od žive duše, razgalila je boli mladog srca pred žalobnom majkom božjega sina. Žive molbe nicahu iz Anđelijine duše, a za dušu pokojne majke sjajne suze kapahu niz drobne tanahne prste. Sve dublje i dublje tonula je mlada duša u tugu, sve življe javljala se mila slika majke kao kroz san Anđeliji. Kad dahnu vjetrić na njezino čelo kanda je poljubi duh majke, kad joj sušnu lišće nad glavom kanda joj majka šapnu milu riječ. Slatka li sna koji je jak buditi mile, mrtve duše iz groba, te nam ih prikazuje kroz sklopljene vjeđe i ožaruje životom kroz kristal naših suza. Ali mine san, mine sjena. Duša prene se u okrutnu zbilju i osjeti slatku varku. Anđelija oćuti da je sama na svijetu. Ima zaštitnika ujaka, ali to je krepka, muška duša od kamena, nisu one tople majčine grudi, vjerno uzglavlje naših jada, vječito vrelo ljubavi, posvećena zlatna škrinjica najtajnijih tajna naših.

— Anđelijo! — ozva se nježan glas, i ruka dodirnu se njezina ramena.

Djevojka se prenu uvis, krenu glavom i vidje pred sobom ujaka Lacka.

— Anđelijo! — prihvati Ladislav — što bježiš od svijeta, što se trapiš očajnim suzama u ovoj samoći?

— Oj, ujače! kako ti je bilo kad si izgubio majku, kad se na tvoje oči zaklopi nad njom crna zemlja. Nisi li plakao?

— Jesam, Anđelijo!

— Ti si muška glava, a tek ja, meka ženska.

— Dobro, Anđelijo. Hvalim te da majku ljubiš i preko groba, da, moraš je ljubiti. Ali vrijeme prve žalosti, kad suze teku, minulo je, tvoje jecanje muti mirni sanak majke u grobu, tvoja je suza neće probuditi.

— Vrijeme suza da je minulo? Zar su moje suze kiša koja se prospe jednim trenom iz prolazna oblaka. Nisu, nisu ujače moj, bistra je to, vječna česma koja izvire iz dna mojega srca. Ne diram ja u majčin mir, znam, njoj je dobro, ali tu stojim sama kao stabalce sred pustinje.

— A nemaš li nas?

— Dobri ste, ljubite me, i ja vas, ali niste mi majka. Pusti me, ujače, u tom posvećenom zaklonu, u toj snenoj samoći gdje me oblijeću mile sjene. To je melem mojoj duši. U bučnoj, veseloj vrevi ljudstva, o svijetlome suncu, peče nas tuga tri puta jače, tužna duša mrzi veselje.

— Krivo činiš, Anđelijo, i ne godiš pokojnoj majci suzama, njoj koja se toliko veselila kako mlada cvateš. Nisi ti rođena da zalijevaš suzama grob, već zdravu, pravu životu.

— Životu ja, kakvu? — zapita Anđelija, ali uto zape joj riječ, usklik prepasti, čuda izvinu joj se iz grla, skoči na noge, pritisnu ruke k srcu, bijednu, turobno lice procvate rumenilom, cijelo tijelo drhtaše.

— Šta ti je zaboga! — reče Ladislav priskočiv k djevojci

— čega se plašiš?

— Tko je ono? Reci tko je ono? — odvrnu djevojka poniknute glave kanda se boji, i pokaza prstom na ulaz šumice. Zraka proljetnog sunca, prodirući kroz mlado, cvjetno granje lipe, ozari vito tijelo mlada krasnika koji je ulazio u šumicu koraka nestalna, očiju plavih, kanda se digao potražiti vile u zelenu gaju. Plavetno odijelo, sjajno oružje i bijeli kalpak nad gustim pramovima tamne kose dodavahu mladiću neku čudnu, čarobnu spodobu, gotovo si mislio da je to neodoljiv junak kakvih nam spominje priča ili pjesma.

— Tko da je taj mladić! — zapita Ladislav u čudu motreći djevojku — vidje li ga igdje, što ga se plašiš?

— Vidjeh ga, ne vidjeh — istisnu od neprilike djevojka

— ali reci mi, ujače, tko je.

— Ha, ha, ha! — udari Ladislav u smijeh — što to miješaš i motaš kanda je kakav duh. Ali duhovi ne obilaze upola bijela dana. živ, živcat je čovjek, valjan junak, moj pobratim Berislav Paližna.

— Berislav Paližna! — opetova šaptom Anđelija — rekla bih da sam to ime negdje čula.

— Dabome — nasmija se Lacko — sto puta spomenuh ti ga, što zbiljom, što šalom. Kad je bila riječ o valjanu junaku, o vrlu pobratimu, ne rekoh li ti vazda: ej, nema Berislavu ravna junaka od Mačve do mora. Kad bi se pošalilii o svatovima, nema u tri kraljevine zornijeg krasnika za mladoženju od moga Berislava. Ne pošalih li se s tobom, veleći: dobro ti želim, Andelijo, toga bih ti želio. Aj djevojko, sjećaš li se?

— Sjećam se, ujače — potvrdi djevojka glavom.

— Vidje li ga?

— Ne, ne vidjeh! — mahnu rukom i slaže.

Kao onda sred jasne zimske noći pred mrkim hramom zagrebačkim, kao onda u nemirnu snu kraj postelje bolesne majke, a na polju alema o svjetlilu zvijezda, tako stajaše sada sred nježnog šumskog zelenila, ozaren zrakama sunca, mladi knežević ostrvički Berislav, sinovac priora vranskog. I Anđelija prođe rukom preko čela da vidi je l’ mu zaboravila ime kao ipo snu, ali eto čuda, ovaj put upamti ga dobro.

Mladić stupaše bliže. Anđelija, kao da je svlada tajni strah i stid, uzmaknu za lipu kraj Bogorodice.

— Ah, tu li si, Lacko! — viknu mladić zvonkim glasom ne opaziv djevojke.

— Što tebe ovamo nosi, Berislave moj? — upita ga mladi Horvat.

— Šalje me brat tvoj, biskup, koji malo prije siđe s kraljevskog grada gdje je dugo govorio sa gospodinom Gorjanskim.

— Što želi moj brat?

— Lijep si mi prijatelj — pošali se Berislav — niti mi ne reče da je tvoja nećakinja Anđelija s vama. Čuo sam o njoj da je lijepa, ali evo smo nekoliko dana ovdje, a vi je čuvate ikao zmajevi zakleto blago.

— Šta pitaš za Anđeli ju, Berislave? — začudi se Lacko.

— Biskup, našao me kod mojega strica, posla me amo neka ti javim da dovedeš Anđeliju na požeški grad pred kraljicu.

Uskrik kriknu iz šumice, a Berislav krenu glavom.

— Šta je to bilo? — upita. — Netko je kriknuo.

— Pred kraljicu? Čemu ta milost? Andelijo! Andelijo! — zovnu Laoko kroz smijeh — iziđi. Evo te traže, badava se kriješ! Evo je! Evo, Berislave moj! — Lacko pristupi k lipi, iza ikoje izvede zastiđenu nećakinju i produlji: — To ti je moja nećakinja Anđelija!

Djevojka, porumeniv živo, pokloni se kneževiću, ali skoro ispravi joj se lijepa glava ponosito, začas povrati joj se na lice bljedilo tuge i pecali, te će mirno reći:

— Da si mi zdravo, gospodine Paližna. Drago mi je da te evo upoznah, najboljeg prijatelja svoga ujaka Lacka, koji mi već spomenu tvoje junaštvo.

— Hvala ti, plemenita gospođice — odvrati Berislav smjerno. — Junaštvo ponosi se da može služiti ljepoti, i dika mi je da ti služiti mogu. Kraljica zove te pred svoje lice, to ti htjedoh reći.

Anđelija slušaše riječi mladića mirno, poniknutih očiju, ali kako je nagibala glavu, gotovo si mislio da se njezino uho željno otvara tomu glasu, da ne pazi na smisao riječi, već samo na zvuk njegova grla, kao što rado slušamo bistro zvono, ne pitajući zvoni li na vjenčanje ili umiranje.

Bijaše kao ukopana u zemlju. Niz mlado joj procvalo tijelo, bijelo poput mramora, spuštahu se crne saborite svite, mrke pramove pozastirala je tanana koprena. Na blijedu, plemenitu licu, u sjajnim očima, oko malih ustiju lebdjela je sjena duboke turobnosti, neko tvrdo, neodoljivo ozbilje, preozbiljno za ljeta mladice. Berislav promatrao je u čudu tu neobičnu priliku krasne žalobnice gdje stoji pod hladom starovječnih lipa među ružama, a kraj zlatnog kipa Bogorodice, i sve mu se pričini kao čudan, dosada neviđen san.

— Pred kraljicu da pođem, ujače? — upita plaho — što će kraljica od mene? Kako me zadesi ta čast i zašto?

— Ne razumijem toga ni sam, Andelijo, no poći valja svakako da ne uvrijediš krune. Ne reče li ti moj brat Pavao ništa?

— Ništa — odgovori Paližna.

— Pođimo, Andelijo! Vršimo tu dužnost, pođi.

— Da znaš, ujače, kako mi noga zapinje, ja da idem među svijet, među sjaj.

— Moraš, dušice moja, no obećajem ti zato lijepu nagradu. Tebi je pjesma mila, junačka stara pjesma što niče u srcu puka, a moj Berislav pjevač je bez para, grlo mu zvoni kao da ptice pjevaju, a u glavi ima bugaršćica, Bože, Bože, ne bi ih ispjevao ni za tri godine dana, onako nujne, nevesele kako ih bugare ljudi ondje pri moru. Je l', Berislave, ti ćeš joj ispjevati koju, djevojka ti je na pjesme kao pčela na med.

— Jer nam pjesma nosi dušu kao što ptičicu krila.

— Vjere hoću. Ako je tvoju gospoštinu volja i želja, gospođice Anđelijo, ugodit ću ti od srca rado, pamtim trista pjesama od svoje babe.

Pred kraljicom Marijom stajala je Anđelija, u crno zavita, smjerno i ponizno. Mlada vladarka promatraše radoznalim okom nećakinju biskupa zagrebačkoga koji je uz Andeliju stajao; kraljica nije pravo ni znala zašto vode djevojku pred nju, ali svaka ženska čudno gleda drugu za koju se veli da je dobra i lijepa, a to bje mati prišapnula kraljici za Andeliju.

Bolje od kraljice znala je Jelisava zašto djevojka tuđe stoji, te je sjedeći kraj Marije pomno mjerila svaku crtu, svaki mig biskupove nećakinje, i često bi poglednula ispod oka palatina. Nikola bio se podnimljenih ruku prislonio uz prozor. Ni da je trenom trenuo, ni da je mignuo migom, već zadubio se mrk u Anđelijino lice. Življe otimahu se za njom oči zlatokosu mladu mužu, pravoj prilici nadvomikova Mca. Nemirno je sin Gorjanskoga gladio žutu bradu, a oči napinjahu mu se da zaviri djevojci u dušu.

— Čusmo — prihvati od neprilike Marija — da si vrla i htjedosmo te upoznati da ti poklonimo svoju kraljevsku milost.

— Za koju ti hvala od tvoje službenice, svijetla gospo — zahvali se Anđelija, kleknuv i poljubiv kraljicu u ruku.

— Čudimo se i žalimo da te ne vidjesmo prije pred kraljevskim našim licem u kolu plemenite gospode i gospođa.

— Nema više od mjesec dana, svijetla kruno, da položih milu majku u grob. Evo vidiš, na meni crno ruho. Crnina ne pristaje u veselo gospodsko kolo, moje suze kvarile bi drugima radost. Pak priprosta sam plemkinja, nisam vikla toli uzvišenoj družbi.

— Tješi se! Bog će tvoje suze osušiti, tvoje srce utješiti.

— Ne znam, svijetla kruno, što će biti, ali sada me preljuto peče rana mojega srca, da bih mogla slutiti na vedru budućnost.

— Smiri se, Anđelijo — umiješa se Jelisava — tvoj časni ujak ušao je u veliku milost svijetle krune, a zraka te milosti pada i na tebe. Smiri se, dijete, briga će biti kraljice da vedri tvoj mladi život, i kad mine žaloba za majkom, otvorit će ti se vrata kraljevskog dvora. — Djevojka pogleda Jelisavu u čudu kanda je očima pitati htjela za tajni smisao Jeiisavinih riječi.

— Da, da! — nasmjehnu se Kotromanovićeva kći. — Ne čudi se. Tako je ugovoreno. Kad skineš to crno ruho sa sebe, prima te svijetla kruna u svoju službu.

Djevojka protrnu, čelo joj se smrknu, i plaho pogleda biskupa.

— Ne znam, svijetla gospo, što je služba kraljevska, nisam za to odrasla, i bojim se da neću moći zaslužiti tolike milosti. Već rekoh da sam plemkinja kojoj srce stoji u dvoru mojega ujaka, u grobu moje majke, kao što stoji cvijetu korijen u zemlji. A gdje mi je srce, tu mi je volja.

Jelisava poglednu ispod oka palatina, biskup pako i nećakinja mu oprostiše se od kraljice.

— Šta veliš, Gorjanski? — upita Jelisava potiho.

— Horvatova krv. To nije samo žena da djecu rodi, već i junake. Ta djevojka ima misli i volje. Sred njezina čela povlači se crta, duboko urezana. Lijepa je i prelijepa, ali fino lice nije mekušno, već oštro, saliveno. Naše gospođice imaju rijetko kada toli duboke oči, toli ozbiljno lice.

— Istina, Gorjanski! Ta mlada ženska više je od ženske. Sjećam se da sam nekad vidjela u crkvi sliku bogoduhe mučenice ozarene višim svjetlom. Kad je Anđelija stajala preda mnom, sjetih se opet te svetice. A ti, Nikola — obrati se Jelisava k palatinovu sinu — šta veliš ti za Andeliju?

— Ljepota, svijetla gospo.

— To vidjeh i sama gospodine mladi, za to ne pitam.

— Vraška duša u spodobi svetice.

— Krupna doista riječ. U djevojke je opora svojska ćud, mislim.

— Da, svijetla gospo — popravi se mladi Gorjanski.

— A tebi takva volja nije po ćudi?

— Dapače, ja mrzim robinje.

— Cuj, čuj, palatine, kako ti sin govori — pak doda potiše — vrgao se u oca.

— Da — planu mladi Gorjanski — šta hasni svladati neprijatelja koji ti ni ne smije pokazati čela ni vaditi mača, šta vrijedi žena koja nije nego jeka muža?

— Ti si o tom razmišljao?

— Bio sam u ne jednom domu na ogledima i nađoh samo žensko roblje.

— A da ti je ovo suđenica? — zapita otac.

— Oženio bih je.

— I jeste suđenica — doda Jelisava.

— Oženit ću je. Oče! Je l’ tako?

— Jest — potvrdi nadvornik — ali ne htjedne li? Horvatove je ikrvi.

— Tim bolje, svladat ću je. Ne trpim protivštine. Je l’ pravo, oče?

— Pravo, sine.

— A kada?

— Kad bude hora — nasmiješi se Jelisava.

Nad požeškom gorom plivala je proljetna mjesečina. Kao crni divovi stajahu bregovi, a po vinorodnim brežuljcima drhtala para poput bljeđana srebra, nijemi, nepomični stršili tornjevi u blijedo nebo, kao crna orijaška zvijer plamenih očiju visio je na vršku grad nad Požegom, a s grada zveketao zveket čaša, orila se burna vesela pjesma. Nad bijelim lišćem lipika u opatskom vrtu igralo noćno svjetlilo, munuv od časa do časa kroz gusto crno stabalje na zlatni kip Bogorodice.

U toj tihoći, u toj samoći čudna se sročila družba. Na oborenu spomeniku sjedi Pavao Horvat gledajući u zemlju. Do koljena mu počiva u travi brat Lacko dižući glavu k nebu, a na rame biskupa naslonila se Anđelija. Oči joj blude prema strani gdje na nisku porušenu zidu sjedi mladić ozaren mjesečinom.

Glavu je uzdignuo k nebu, oči mu igraju živo, a s usana pliva ikroz noć starinska turobna pjesma. I zapjeva:

Jadnu setu išeta mi, Išeta mi knez Nikola Setu jadnu.

Davori mi! Davori!

Sjetno, lagano kao kroz tihi plač plinuli zvukovi iz duše u svijet, kao roj sumornih ptica koje trudno raskriljuju krila, lagano plinula pjesma u šumsku gustinu kao tajnovita jeka, u srce djevojačko, kao sneni, blaženi mrak koji se nježno spušta na ovaj svijet, lagano plinuli zvukovi zamirući u mračnoj daljini. Ali iznenada kao da iz grla zagrmi grom. I zapjeva Berislav.

Davori mi, knez Nikola, I tva sila pade ohola. Davori mi! Davori!

Mladić drhtaše. U njem je pjevalo srce, pjevala sva duša, svaki živac. Na njegovim ustima zapinjaše Anđelijino oko. Suza sinu na trepavici, i stisnu vjeđe, a pred dušom stajaše joj mladić sred sjajne zimske noći na polju od alema. Tad zazveknu Lackova sablja u travi i probudi djevojku.

— Čuješ li, brate — šapnu mladić biskupu — sablja mi govori. To sluti na krv. A o čem misliš ti?

— Ja mjerim dubinu korijena, visinu slabla one starinske lipe i mislim ima li ljudska ruka, jaka da obori to sveto, drevno drvo.

Udalj plinu pjesma, plinu uvis.

Za sjajnim, bučnim stolom nagnu se Nikola Gorjanski k Jelisavi i reče, protrnuv:

— Čuješ li noćnu jeku:

Davori mi, knez Nikola, I tva sila pade ohola.

— Znam je, znam. To je starinska krvava pjesma — odvrnu Jelisava šaptom spustiv glavu na prsa.

IX

U svom dvoru sjedio je biskup Pavao. Glavu bje naslonio na visoki naslon drvene stolice. Čelo mu je mrko, lice mu se žari, a prsti mu igraju neprestance sa zlatnim krstom. Biskup kanda je veoma ljut. Pred njim stoje dva čovjeka. Tu Živan Benković, a ondje Grga Prišlin.

Teška žalost utisnula je svoj pečat u Živanovo lice; usta stišću se od gorke tuge, stoji kao samotan okresan dub. Dvorski župan je mrk i divlji kao nekada, gledajući pred sebe, samo katkada osine okom i biskupa i mošnjara.

— Biskupe gospodine! — prihvati mošnjar — od dvije godine tri puta pokucah na tvoja vrata, kucam evo i četvrti put. Znam te za pravednika, a valjda i ti znaš da nisam zle krvi pravdaš, da mirim svoje Gričane gdje mogu, jer se i vi i mi nasitismo krvi do jada.

— Znam, Živane, čisto ti je poštenje preda mnom — potvrdi biskup.

— Ne pođoh k sudu, dođoh k tebi. Pastir si od Boga, tvoj sud bit će kraći od svjetskoga koji se povlači poput dugog posta.

— Govori, Živane!

— Taj čovjek — reče mošnjar pokazav prstom na Prišlina — dao je nećakinju moju ugrabiti gotovo ispred vjenčanoga oltara, dao vjerenika joj ubiti da si zasiti grešnu želju.

Prišlin ne odgovori ništa.

— Taj čovjek — produlji Živan — navali na našu stranu, spali mlin lopatar, gdje mi pogibe i sestra i suro u plamenu. Ote mi rodbinu, oskvrnu nećakinju.

— Ne laži, mošnjaru — dignu dvorski župan glavu. — Dobra je meni bez sile privoljela, sa mnom se vjenčala i zakonsko čedo rodila. Da je ovdje, rekla bi ti to i sama.

— Rekla bi sama, oh, zlotvore imena moga, da je ovdje! Rugaj se ti mrtvim dušama. Privoljela, da, jer si se živim Bogom zakleo pred njom da ćeš joj ubiti nejaku sestru i stričića, i mene i ženu mi ako ti ne bude ženom, pošto je od tvoje sile prestala biti djevicom. Privoljela je od užasa, tužna sinja kukavica, kukala daleko od roda, dok bolna pod tvojom batinom ne pade u grob, krvnice. Mučenica mučila se, samo da spasi rod od tvojega bijesa.

— Od mojeg bijesa? Nije to bijes! Moja dužnost za moje gospodare. Ne navališe li pijani svatovi na stražu našu u Popovskom tornju, ne nahrupi li kao bijesno pašče na nas tvoj nećak mlinar? Branio sam sebe, branio pravice i zemlju svoje gospode. Svoje ste dobili. Jesam li ja kriv da su pri tom zaglavili mlinar i mlinarica? Briga mene. Ja znam čiji sam sluga, i branim svoga gospodara. Za drugo me nije brige.

— Ali sud će te naučiti.

— Sud, mošnjaru — nasmjehnu se Grga — na sreću nije to tvoj kramarski sudac, nisam purgar, plemić sam. Pravde dugo teku kao sitna voda koju najzad badava tražiš u pijesku.

— Prišline! — kriknu biskup gnjevno i skoči na noge — zaboravio si da pred biskupom stojiš koji ti zapovijeda da ovom čovjeku odgovoriš po duši.

— Odgovorili, biskupe gospodine, kako mi je u duši. Za svoju vjernost zaslužio sam hvalu, za njegove laži ne primam prikora.

— Prišline! — zagrmi biskup.

— Ne primam. Čekaj dok sud svoju rekne. Da vidimo jesam li prav ili kriv. Donle me ne karaj, nego me pitaj samo za moju službu. Ima li me taj gorički mošnjar još za nešta pitati?

— Imam li pitati? — planu Živan koraknuv, i stisnu pesti. — Jesam li došao da mi digneš mrtve iz groba, tražim li da mi namiriš izgubljene mile glave svojim lihvarskim zlatom? Ne, za to odgovaraj Bogu, ali živu krv mi vrati, zadnju grančicu poštenog mi imena, jedinca mi vrati!

— Jedinca! Jesi li šenuo umom? — odvrati župan, i usne mu se nabraše na smijeh. — Šta marim ja, šta znam ja za tvoga jedinca.

— Da tko? Kad za one strašne noći ostavih kuću da pohitim sa svojom družinom na obranu rodnoga grada, kad strah i prepast izmami i moju ženu na gradski zid, bude mi sred noći u gluho doba iz meke postelje ugrabljen sin, ugrabljen bez traga i glasa.

— A što to meni govoriš, Gričanine? — na to će župan. — Zar nemate zidina, tornjeva, nemate li i vratara i stražara, vi krojači i kovači, kao da ste zemaljska gospoda? Pa valjda ta vaša sila zna čuvati kukavna dječka. Jesam li provalio u grad, jesu li moji ljudi, Živane? Ne bijaste li svi pod oružjem, a vrata zatvorena. Ne luduj, Živane, i spomeni se da ondje na vašem brdu više razbojskih ljudi ima nego što ovdje na našoj strani. Reci tvoja milost, biskupe gospodine, ovom čovjeku nek me pusti na miru.

— Ne puštam, krvnice — škrinu Živan — zaman radiš oprati se. Znam da me mrziš jer sam ljubio i zagovarao pokojnog bratića Petra pred vašim stricem, jer nisam dao da ga tvoja lakomost oplijeni za stričevu baštinu. Zato ubi bratića, zato mu ote vjerenicu, zato zapali mlin, a onog istog dana bude ugrabljen moj sin. A ti da ne znaš za njega? Pretražih suznim okom svaki trag, premetnuh u cijelom kraju svaki grm, obio sam svačija vrata, nigdje, ah, nigdje mu ne nađoh traga. Ništa mi ne osta nego krpa njegove košuljice. Gledaj, tu stojim sam, nesretan, ni kriv ni dužan. Žalost mi toči srce dan za danom, žena mi gine od tuge i nevolje, kućica moja, gdje je sve sretno bilo kao u božjoj crkvici, ta kuća mi je sada mrska, i znoj mojih dana potratih utaman. Čovječe! ako je ostalo u tebi mrvica božje duše, ako znaš što je porod ocu, kako li mu srce puca kad ga vrgne u grob, čovječe, ako nisi nijema, bijesna živina, zaklinjem te krvlju sina božjega, vrati mi sina, sina mi vrati. Moje srce mi kaže da samo ti za njega znaš.

Ali nijem kao kamen stajaše Grga Prišlin.

— Šutiš? Šutiš? — viknu Živan, osoviv glavu, dignu pest, a oko mu se zapilji u dvorskoga župana kanda će mu probosti srce. — Čuj! Nitko mi ne istjera žive suze na oko, ti je ispreša gvozdenom šakom. Nemoj da ova kap padne na tvrd

kamen, jer će ti na zadnjem sudu pasti na dušu kao žeženo gvožđe. Vrati mi sina! — škripaše Živan.

Biskup Pavao ne reče za govora riječi. Mirno sjedeći, slušao je nagnute glave kako se očeva pečal bori s kamenim srcem župana, bistro mu oko zape čas na ovom, čas na onom licu, i spazi kako se sa bolna uskrika Živanovih riječi čas rumeni, čas blijedi obraz Grgin.

— Ti znaš za moga sina! — kriknu iznemogao Živan.

— Ne znam — odvrati Prišlin hladno.

— Znaš — zagrmi Pavao, sunuv uvis, oči mu sijevnuše, čelo mu zadrhta, prst pruži se prema županu — znaš, grešniče, tvoja usta lažu, tvoje lice te odaje.

Samo malko tržnu se dvorski župan, ali prenuv se mahom, podignu glavu prema biskupu i reče:

— Jesam grešnik, ali ne znam za Živanova sina.

— Znaš — opetova Pavao gnjevno — i priznat ćeš to pod mukama.

— Biskupe gospodine, niti sam ti kmet niti slobodnjak, već slobodan plemić, ti me nećeš staviti na muke. Moj sud nek mi dokaže da mu oteh sina.

Pavao problijedi, krv mu uskipi, već htjedne da pozove sluge neka ovrše čim se zagrozi županu, ali se smiri pod silu. Grga bijaše plemić, biskup mu nije suditi mogao.

— Živane! — prozbori Pavao, pristupiv k mošnjaru i staviv mu ruku na rame — smiri se, sinko. Premetnuo si cijeli kraj da nađeš sina, a to učinih i ja. Dosada nije ti muka našla jedinca, a i moja briga ne urodi plodom. Bog vidi, a slutim i ja da je u onom grešnom srcu zatvorena tajna. Ali to srce — produlji pokazav prstom na župana — otvrdnulo je u grijehu. Smiri se, velika je milost božja, vrijeme ide, Bog će ti vratiti sina, a ja neću mirovati ni časka ni dana dok ti jedinac ne dođe pod svoj očinski krov.

Blagosivljući, stavi biskup ruku na glavu građanina.

— Hvala ti, biskupe gospodine! Tvoj blagoslov je kapljica u grdnu ranu koja nikad, nikad zacijeliti neće. Bog te naplatio! — zahvali se Živan i ostavi snužden biskupski dvor.

— A sada tebi da reknem riječ — okrenu se Pavao Grgi. — Neću tratiti opomena ni prijetnja, jer si izgubio srce, jer nisi čovjek. Ti služiš crkvenu gospodu, služiš ih vjerno, veliš?

— Da — potvrdi Grga.

— Ne služiš, velim ti, ti ih sramotiš, jer mržnja, sila i grijeh ne može služiti posvećenoj crkvi Božjoj. Gnjevna ti duša podnijeti iznova iskru mržnje medu rodnom krvi te raspali plamen sred ovoga grada, i gradeći se da braniš pravo svojega

gospodara, braniš svoju mržnju, svoj jar, svoj blud. Razumijem te ja, razumijem i tvoje djelo. Ti nisi htio slušati moga nauka koji te naputi na mir. Zato ti velim: idi iz ovog stada, šugava ovco, da nam ga ne okužiš. Sud neka ti sudi, ali neće suditi službeniku zagrebačke crkve.

— Tjeraš me iz službe — vikne Grga, problijediv od prepasti i izvaliv na biskupa oči.

— Rekao si.

— Mene, koji se žrtvovao danju i noću, koji podnosi ruglo i prezir rad koristi gospodara svojih?

— Što si vjeran bio, gospodari su ti platili, opačine tvoje plaćati ne smiju, jer bi se sami ogriješili. Idi, i sjutra da si ostavio Kaptol.

— Ja služim Kaptol, ne služim biskupa.

— Ti služiš Kaptol komu je glava biskup. Zapamti to. Idi.

— Dobro, idem, biskupe gospodine — nasmjehnu se Prišlin kroz pritajen jar — idem, imam, hvala Bogu, kamo zakloniti glavu, ali Grge Prišlina više nećete imati ili ćete ga moliti da se povrati. Međutim neka tvoja krotka duša čuva stado od gričkih vukova koji bi ti mogli pod svetom misom crkvu zapalit nad glavom. Vratit će se Grga Prišlin, no bogzna hoće li naći biskupa Pavla Horvata. Međuto potražit ću drugu službu, ta banova i drugih gospodara ima, hvala Bogu, dosta u ovoj zemlji. Do viđenja, biskupe gospodine! Zapamti moje riječi.

To rekav, ostavi župan biskupa koji zapanjen poče razmišljati na što drzovite prijetnje Prišlina slute. Ali brzo uminu ga ova misao. Mladi Nikola Gorjanski bijaše mu gostom, kako je bilo dogovoreno s palatinom minulog proljeća na požeškom gradu. Kocka je imala pasti za Anđelijinu sreću. »Sreću? Neće li za nesreću?« upita se biskup i preplaši se toga pitanja. Srce mu zadrhta kad pomisli da bi Anđelija nesretnom biti mogla. Pavao ljubio je tu djevojku kao što otac ljubi rođeno dijete, ta čedo je bilo njegove premile sestre. Ali više. Ne godi li duši da u pustinji nađe bar jedan mirisav cvijetak? Anđelija bijaše Pavlu cvijetak u pustinji života. Toga se ima riješiti, samovati sam bez djetinjeg posmijeha u mračnom ozbilju. Mladi Nikola Gorjanski čovjek je slavna roda, lijep, bogat i uman. Koraknuo je putem slave i sile. Ako je zlato mogućstvom i slava srećom, bit će Anđelija sretnom. Ali Pavao omjerio je život do dna, zavirio je u tajne zakutke svjetskoga veličja i zna da sreća ne stanuje samo u njima, da je tražiti valja duboko u miru čovječjeg srca. Nosi li mladi Gorjanski djevojci taj mir, neće li biti samo robinjom njegove strasti, pukim pečatom zakonite mu djece? Licem prilika je ocu, samo da nije dušom. Pokojna gospoja Gorjanska pade prije reda u grob, tuga je ubi jer je gledala kako Gorjanski gleda Jelisavu. Ali pokojna Gorjanska bijaše dobre, blage ćudi, možda je sinu namrla dijelak svojega srca, ako i jest mladić vrela krv poput oca. Kamo sreće da je tako. Taj savez mogao bi učiniti kraj nepravdi, kraj nesreći tolikih naroda i Pavlove domovine. Domovini će mezimicu žrtvovati! Uzvišene li misli, divne li utjehe. Neka ga uzme.

Tako razmišljaše biskup stojeći do prozora, slijedeći okom čarobne zagibe gorske o sunčanu svjetlu, krilata jata ptica kako se vinu uz plavetno nebo, i treptanje lišća na zelenom drvlju. I njemu od dvojbe srce zatrepti, jer danas je imao pred njega doći Gorjanski i govoriti mu za djevojku.

I mladi Gorjanski dođe. Ponosito, slobodno gledaše biskupa. Korak bijaše mu siguran, kratak kao goð i njegova riječ, misli bistre kao njegovo oko, gospodsko odijelo, a iz njegova grla ozivala se gospodska, boljarska svijest, živa strast. Pozdraviv biskupa reče:

— Klanjam se tvojoj milosti, prečasni gospodine. Tvoj gospodin brat Ladislav reče mi danas da s tobom nasamu govoriti smijem, a te milosti jedva sam se i dočekati mogao. Donijeh tvomu gospodstvu pismo od oca. Da li je u njemu riječ o državi, ne znam, ne marim znati. Ali pismo govori i o drugom poslu. Mene se tiče. Deset dana tvojim sam gostom, želio bih biti deset vjekova. No ovih deset dana posta mi deset vjekova, gdje čekam.

— Aj, mladi gospodine Gorjanski — odvrati Pavao smiješeći se — ti mi ni ne daješ da te pozdravim. Sjedni, ukroti prebrza krila svoje duše. Deset dana, deset vjekova, ti kaniš

biti Matuzalemom. Ali tumači mi, molim, razlog tvoga nemira.

— Tvoja milost zna pošto sam došao — nastavi Nikola staviv kalpak na stol — a znam i ja. Da oženim ...

— Da isprosiš — popravi ga biskup smiješeći se.

— Da, da, pogriješili. Dođoh da isprosim tvoju nećakinju, gospođicu Andeliju. Gorim od želje da čujem tvoju riječ.

— Goriš? Aj, mladi gospodin Gorjanski zapali se brzo. Tko zna neće li se brzo ugasiti!

— Oprosti mi tvoja milost. Moj jezik je, istina, pred tobom brz, ali po njem govori tvrda volja, čista pamet. Što rekoh, promislih i čekam riječ tvoje milosti.

— Volja i pamet ne gori, gospodine mladi.

— Na ovu volju ponuka me srce, moja pamet je bistra, ne snatrim poput nezrela mladića. Ukratko, ljubim Andeliju.

— Ljubiš, gospodine mladi? — začudi se biskup. — Po dogovoru zar, po zapovijedi?

— Nipošto! Ne hinim, ne lažem. Jak sam ljubiti. Ljubio sam svoju pokojnu majku, ljubim oca živom dušom, i posvjedočio bih tu ljubav svojom krvi. Ljubim i Andeliju.

— Od vida zar?

— Od vida i sluha. Vidjeh i čuh je pred kraljicom. Dosta djevojaka promotrih po svijetu i lijepih i slavnih, ali minuh uz njih kao što ti oko mine kraj sile lijepa cvijeća, a nije te snašla želja ubrati ga. Ali iznenada zapaziš čudan osamljen cvijet, srce vikne: ej, taj cvijet moram ubrati. Tako mi je bilo kad spazih Andeliju. Ne godi mi meko, puno lice gdje ne vidim nego bijeli i rumeni šar; volim i u ženskom licu čitati volje i snage. Anđelijino lice je takva knjiga. I čuh je ne samo kako zbori, u njezinim riječima osjetih misli i čuvstva. Kad me upitaše kako mi se mili, odvratih: mili. Kad mi rekoše neka je uzmem, odvratih: hoću. Nuđahu me već djevojkama, a ne bijahu loše. Oklijevao sam, ženiti se nije šala. Ovaj put odluči mi se srce u isti čas kad usta rekoše: hoću. Tvoja milost zna moju želju. Usliši je, velečasni gospodine, stvori je istinom. U tvojoj je ruci.

— Anđelijino srce nije u mojoj ruci. Sama ga nosi. Ti si iskren, pošten, mladi gospodine, ljubiš djevojku, ali ona ne ljubi još nikoga.

— To je dobro.

— Zašto?

— Jer će moći mene zavoljeti kad mi nije nitko na putu.

— To jest, lakši ti je posao, ali ne ljubiti nije dosta. Anđelija mora ljubiti.

— Dakako.

— Tebe mora ljubiti ako je imati želiš. Ne protivim ti se, reći ću »da« ako ona rekne, jer slobodna je njezina volja. Jesi li iskušao volju?

— Nisam. Kušao sam da joj govorim, da joj reknem riječ, ali ona mi sve govori kroz šalu, govori svemu svijetu tako, pa ti stojim od nje toli daleko kao ostali svijet.

— Djevojka ne sluti.

— O, molim se tvojoj milosti, budi ti slutnju u njezinu srcu. Znam, žensko srce najveći je buntovnik na svijetu, ne podnosi zapovijedi, ali sluša savjet. Ima li joj bolji savjetnik od tebe, milostivi gospodine?

— Dobro, sinko, strpi se. Idi. Reci bratu mi Lacku neka dovede Andeliju. Ne pitaj prije dok te ne zovnem.

— Hoću, biskupe gospodine, da Bog da da mi tvoja usta navijeste blagoslov.

Biskup očekivao je Andeliju lakšim srcem negoli bje čekao Gorjanskog. Mladi junak činjaše mu se kao otvorena, jasno pisana knjiga bez doskočice i himbe.

Zakratko uđe mladica s ujakom Lackom.

— Zvao si me, ujače, i evo me na tvojoj zapovijedi.

— Da, i ujaka Lacka sam zvao, neka je svjedokom našega razgovora.

— Kako me, ujače, ozbiljno gledaš, kako svečano govoriš?

— Anđelijo slušaj me. Pazi pomno na svaku riječ i govori mi od srca zašto te zapitam, budi iskrena kao da na ispovijedi govoriš.

— Hoću, zašto ne bih?

— Dorasla si do godina, dorasla do pameti, djetinjstvo te je minulo, ženska si glava. Evo, meni teku ljeta, a ti si mlađa, mnogo mlađa, ti ćeš me preživjeti.

— Ujače! Za ime božje, ne sjeti me toga! — zakrči mu djevojka suznih očiju riječ.

— Moram, dušo! Hoću, jer znam da nisi dijete, i podnosiš istinu. Ovo nije moj dvor, već samo stan dok mi Bog daje života. Doći će za mnom drugi, stranac tvomu imenu, stranac tvojemu srcu, a sa škrinjom, u kojoj će moje kosti iznijeti iz ovoga stana, morat ćeš se i ti seliti. Imaš roda, istina je, ali taj rod živi u svom kolu, u obitelji svojoj. Sama ostati ne smiješ. I kad je zakon takav u naravi i božjoj knjizi da žena ima slijediti muža, hoćeš li se ti iznevjeriti običaju svega ljudstva?

— Ne razumijem te, ujače — reče djevojka plaho, gledajući ujaka velikim očima.

— Nećeš li se udati, Anđelijo?

— Udati? — odvrati smetena. — Što me to pitaš? Nisam imala kada misliti o tom.

— Nisi imala, razumijem. U mom domu živjela si uz ljubljenu majku daleko od svijeta, gospodareći skromno i revno. Ali majka umre, sirota, a ja, bogzna neće li me važne zgode pozvati u svijet.

— Ali što, što ću? — zapita djevojka u čudu izvrnuv ruke.

— Želim da pođeš za muža. Prosi te mlad, plemenit gospodičić, dobar je junak, staroslavna je plemena, bogata roda. Vidio te je i čuo, zavolio te i prosi te od mene za zakonsku ženu.

Djevojka poniknu nikom, lica joj porumeniše, srce joj se čudno zbuni, dvojba, slutnja napuni joj dušu. Kao pitajući pogleda ujaka.

— Odgovori mi, Anđelijo moja — opomenu je Pavao.

— Šta da ti reknem, ujače gospodine, znam da mi dobro želiš, ali ne mogu naći riječi za odgovor.

— Ah — umiješa se Lacko — nešto si zaboravio, ime joj reci, a odgovorit će ti začas.

— Dakle znaj, Anđelijo, tvoju ruku prosi gospodin knez Nikola Gorjanski, palatinov sin, naš gost.

Na to ime potrese se djevojka. Kao od prepasti problijediv, pritisnu ruku na srce.

— Gorjanski, ujače, Gorjanski! — viknu — neću, neću.

— Oj, živo i brzo se opireš, djevojko.

— Da, neću za njega poći.

— Ta vidjela si ga.

— Jesam.

— Nije li lijep, junačan?

— Jest.

— I dobar je, kažu.

— Ne znam.

— A znam da te ljubi.

— Svejedno, ne pođoh za njega.

— Mrziš li ga?

— Ne mrzim.

— Eto, i opet si prebrzo rekla riječ. Još ću ti reći, moja je to želja. Pomirismo se s kraljicom i njegovim ocem, da izmirimo kraljevinu, da bude sretna, da bude sretan i tvoj rod. Najjači pako pečat toga mira bit će savez tvoj s mladim knezom Gorjanskim. U tvojoj ruci stoji sreća našega roda, sreća tvoje domovine.

Djevojka zanijemi. Kao bez misli gledaše pred sebe, a na ukočene oči skočiše suze, samo desnica gnječila je živo rub crne pregače. Napokon reče mirno:

— Tvoja je želja, ujače? Sreća moga plemena, mir kraljevine? Dobro, poći ću za njega. Ti mi reče neka govorim kao na ispovijedi. Hoću. Neka me uzme Gorjanski, bit ću mu ženom, ali moga srca imati neće. Ne mrzim ga, ali ga ne ljubim. Reci, možete li više od mene tražiti?

— Ne tako, Anđelijo moja! — reče biskup — ne kratim ti ja slobodne volje, svjetujem te samo kao rođak, kao drugi tvoj otac. Ne ljubiš ga, dijete. Ta jesi li i mogla zavoljeti ga u ovaj kratki čas, gdje je jošte u tebi živa žalost za pokojnom majkom? Govori s njime, slušaj njegove riječi, mjeri njegovo srce, i Bog će dati te će mu se i tvoje srce odazvati.

— Badava, ujače, mada govoriš slatko kao što anđeli pjevaju, mojega srca imati neće. Zavjetovah se.

— Da nećeš nikoga ljubiti? — saleti je Lacko. Djevojka ne odgovori, ali se iznova zažari.

— Što šutiš? — zapita biskup strogo.

— Što me mučite? — zavapi djevojka — ta poći ću za Gorjanskoga, poći ću za koga god ...

— Govori! — nato će biskup — ne tražimo žrtve koja zatire tvoje srce. Istinu govori!

— Ujače! Ujače! — udari djevojka u plač klonuv pred biskupa na koljena. — Ne mogu Gorjanskoga ljubiti...

oprosti... ali ne mogu drukčije, ne da mi srce... jer drugoga ljubim.

Drščući pogleda djevojka biskupa, i glava joj klonu na koljeno kanda je ispovijedila najveći grijeh svoga života, kanda pred oprosnikom kleči u prahu najveća grešnica. Pavao problijedi, uzmaknu.

— Drugoga? A to ti meni zataji, Anđelijo, meni, komu oko poput zvijezde lebdi nad tvojim mladim životom? To li sam zaslužio od tebe?

— Ta nisam toga ni sama znala — naricaše djevojka. — Bilo mi je od onog časa da vidim pred sobom samo zlatnu maglu, bilo mi je da čujem stotine lijepih pjesama, ali nisam znala tko ih pjeva. Snivala sam na javi, a moja duša nije znala naći puta iz te pustinje. Čula sam njegove riječi što mi je prvi put govorio milo i lijepo, a od sve prošlosti nisam upamtila nego te riječi, da, kad za tihe besnene noći sama sjedim, čujem kroz maglu one iste njegove riječi i pazim na svaki glasak.

Sve je to bilo kao san. Ali kad mi rekoste: pođi za drugoga, budi mu ženom, uspriječilo se moje srce, i svaki kucaj mi reče: ne pođi! ne pođi! Tad osjetih da je to ljubav.

— A ime mu je? — upita biskup.

— Ne mogu, ne smijem ga reći! — odvrati djevojka odvažno dignuv se na noge.

— Reći ću ga ja, brate — pristupi Ladislav Horvat. — Ime mu je knez Berislav Paližna od Ostrvice.

Slab uskrik izvinu se prsima Anđelije. Zastiđena, zažarena pokri rukama lice.

— Je l' tako, Anđelijo — upita biskup ozbiljno.

— Jest, ujače! — dahnu djevojka.

— Ali ja ne zamijetih ništa — začudi se.

— Ja to opazih — prihvati Ladislav — veliki državni poslovi zaokupljahu tvoju misao, tvoje oči, za sve drugo bio si slijep. Bijasmo u Požegi na ročištu mira. Jednog dana krojio si ti s palatinom na gradu sudbinu svijeta, a ja čevrljah u vrtu stare opatije s Anđelijom. Ti posla po nju Berislava. Djevojka prepa se, zažari se, uskriknu, opaziv mladca. Hvalio sam joj ga često, ne znajući da ga je već otprije vidjela, nju sam hvalio njemu, Berislav je vidje prvi put u vrtu. A istog dana pod noć sjedasmo u vrtu ti, Anđelija i ja;

Berislav pjevao je uz nas starinsku pjesmu. Gledah tebe. Uz zvukove starodrevne tonula ti je pamet u minule dane, razmišljao si o sudbini naroda. Gledah Andeliju. Široko se rastvaralo njezino oko gleđući mladića, usta joj se otvarahu kanda joj duša popiti želi svaki glasak Berislavove pjesme. Vidjeh oči i usta djevojke i znadoh što joj srce veli. Je l' tako, Anđelijo moja?

— Jest, ujače moj!

— Ne povjerih Anđeliji ništa, ni ona meni, ali Berislav govorio mi je sto puta više. »Tvoja hvala o Anđeliji bješe u mojoj mašti stvorila sjajnu zračnu sliku«, reče mi Berislav, »a kad je spazih, oćutjeh da moja mašta ne laže.« Ne pamtim bujnu rijeku ostalih mu riječi, no kad nam ti dokaza da Andeliju za mladog Gorjanskog udati kaniš rad općega mira, planu naš brat Ivaniš od jarosti da našu krv daješ u rod krvnika našega plemena; Ivanov jar ohladi brzo na ledu tvoga razuma, a ja šućah tvrdo, samo te zavjerih vjerom da ne siliš djevojke, da je bez mene ne udaješ. Onaj pogled Anđelijin u vrtu opatije reče mi da djevojka uz palatinova sina nikad privoljeti neće. I eto, što slutih, pogodih. A sad pristupam ja k tebi, brate, pristupam k štitniku Anđelije na ime Berislava Paližne. Njemu je daj!

Anđelija pogleda Ladislava kao što gledaš spasa u čas gotove propasti. Vrela struja mlađane krvi grnu put njezina srca. Sretna ona nada, koja joj se činjaše odaljena do kraj vidika, eto se pojavi pred njom punom, blaženom zbiljom. I uhvati se za srce, zaglavinja i, padnuv pred biskupa, ovi mu ruke oko koljena te viknu u sav glas:

— Daj me, ujače, daj!

Pavao Horvat ne trenu trenom. Visokim čelom kao da mu prolijeće sjena, tajno ozbilje javlja se u njegovu oku. Položiv desnicu na glavu nećakinje, prozbori:

— Tvoja nada cvate, djevojko, a nada domovine, bojim se, vene. Kamo sreće da su usta prije progovorila od srca, prije nego te je Gorjanski snubio za svoga sina. Oko strastvena mladića zape na tebi i uzbuni njegovo srce. Tko će požar ugasiti kad iznova plane među plemenom Horvata i Gorjanskih, kad se ljubav prometne mržnjom? Neće li, brate Ladislave, zahvatiti plamen naših kuća cijelu kraljevinu i obratiti u pepeo i prah i onaj slabašni mir kojim htjedosmo

domu pribaviti počinka nek se izliječi od ljutih rana? On, kolikom bih radosti srca raširio blagoslovne ruke nad tobom, Anđelijo, i nad junačkim sinovcem pobratima Ivana, da ne stoji na pragu ovoga dvora drugi prosac, Nikola Gorjanski, koji te je s mojom voljom zaprosio prije negoli Berislav. Dvojeći stojim tu na raskršću. Da, Ladislave, ne čudi se da oklijevam. Preživjeli više dana od tebe, poznajem osvetljivu ćud Gorjanskih koja će baciti strijelu na nas. Ne bojim je se, ali žalim nepravde koje će niknuti iz toga razdora, žalim krv koja će se rad toga proliti. Anđelijo! Promisli što evo rekoh! Radi sreće tvojega srca pući će možebit sto srdaca; da te zapadne vjerenik srca tvoga, past će stotina drugih vjerenika u grob. Anđelijo! Od mala uzgojena si pod mojim okom, mojom brigom, i Bog zna da nije dana bilo gdje ga nisam molio za tvoju sreću. Ali znam, duša ti je jaka kao u muške glave, zato ti velim, otiđe li mladi knez Gorjanski iz ovog dvora ne isprosiv tebe, uvrijedila si oholo srce palatina. Mogućnik taj, smatrajući se gotovo kraljem, planut će, viknut će da su Horvati krunu uvrijedili uvrijediv njega, a njegov gnjev urodit će krvavim plodom. Anđelijo! Uzimlješ li svu tu nevinu krv, sve kletve, sav razdor domovine na svoju glavu.

— Ujače! — kriknu djevojka zdvojno, skočiv na noge — stani! Zaboga! Stani! Svaka riječ iz tvojih ustiju meni je smrt. Oh, tako mi Boga, ljubim Berislava kao oca, kao majku, kao tebe, a najviše ga ljubim sad gdje ga gubim. No jesam li grešnica za to, je li moje srce znalo da ćete vi mene kukavnu sirotu zaplesti u svoje poslove? Ne, letjelo je slobodno kao ptica u zrak i sjednu na mladu granu. Je li to grijeh? Ali neka — nastavi, tiho jecajući — stisnut ću to srce da ne pisne, ni jednu dušu neka ne zaboli rad mene srce, ni jedna kap krvi neka ne padne na moju glavu. Ne govorite mi ništa više, molim vas, ništa — mahnu djevojka rukom — tvrdo sam odlučila. Ti, ujače Pavle, reci knezu Nikoli da ću za njega poći, ali brzo, samo brzo. Ne želim dugačkih muka. A ti, ujače Ladislave — okrenu se djevojka k mlacu — reci Berislavu da neću za njega poći, ali reci mu blago i krotko. Govori mu da ga ljubim, ah, kako da reknem, da ga ljubim kao što zvijezda nebo ljubi, da

mu posvećujem u duši svaku molbu, svaku misao, da sam sada bršljan što ga otrgnuše od njegova stabla, oh, Berislave, Berislave moj! — zarida djevojka, klonuv na sjedalo, i pokri rukama lice.

— A ti to mirne duše gledaš, brate? — zapita mrka čela Lacko.

— Mirne duše, mladce? — reče mu Pavao potiho. — Ne vidiš li suzu u mojem oku? Kroz nju zaviri u moju dušu. Ondje ćeš čitati zapisan vječan zavjet: »Spasi domovinu svoju, radi za sve čovječanstvo.« Ne bih ja te žrtve tražio od obične djevojke, u Anđelije je srce od čelika.

Pavao pokroči k mladici i reče blagim glasom, poljubiv je u čelo:

— Anđelijo! Sutra dojavih Nikoli Gorjanskomu da ćeš za njega poći. Neću ga, vjeruj, zamamiti varkom. Reći ću mu da ga ne ljubiš, ljubiti ne možeš, ali da za njega polaziš. Je l' tako pravo?

— Pravo! — dahnu djevojka.

— Hvala ti, dušo! Ti si junakinja moja! Hvala ti za ovu žrtvu koju prinosiš bijednoj domovini svojoj. Sad se prikazuješ sred svoje žalosti svijetla i slavna, prava kći Horvatova koljena. Kad zaboraviš sebe radi sinova naroda svoga, kad siliš svoje srce na muke da tisuće i tisuće srdaca oslobodiš muke, kad pogaziš sama cvijet svoje da ljepše procvate općenita sreća, kad prolijevaš suze da osušiš tisuće drugih, oh, onda si velika, slavna, vrijedna da stojiš uz prve hrvatske junake, uz prve mučenike našega roda. Ljuti jadi mladoga srca potjerat će ti suze na oči, znam. Ali kad spaziš na polju zlatni klas što bi ga pogaziti moglo kopito bijesna ratnika, kad smotriš kako se vitla srebroliki dim u znak mira iz tihe kolibe koja bi za rata planuti, u pepeo pasti mogla, kad budeš vidjela blagi posmijeh mira po licima sretnog čovječanstva, kad omjeriš okom svu tu sreću, onda ćeš se, Anđelijo, kroz suze i ti nasmjehnuti i šapnuti srcu svom: »Šuti! Ne plači! Gle, koliko sreće po svijetu!« Ta mi smo k tomu platili najveću žrtvu, a to neka nas tješi. Hvala ti, Anđelijo, hvala! Bog te okrijepio! Bog te blagoslovio! Idi.

Bilo je prema večeru. Sve više i više ginulo je svjetlo ispod svodova stolne crkve. Blijedi sumrak sterao se hramom u kojem vladaše tih, tajinstven mir. Davno bješe već poslije večernice, kanonici ostavili zbor, samo pred oltarom klečao je pognute glave na klecalu biskup Pavao, sam samcat u tom grdnom prostoru. Molio je dugo, molio vruće. Ni ne trenu, ni hipom ne dignu oka. Sklopljenih vjeđa, da ne vidi ništa od svijeta, tonuo je u svete misli, vapio iz duše do Boga neka ublaži bol Anđelijina srca. Gotovo omrknu mrak. Biskup dignu se da se vrati u dvor. Već prispje do blizu praga, kad ali trenom izniknu iza stupa crna spodoba redovnika, koji se lagacko dodirnu biskupova ramena, šapnuv:

— Biskupe Pavle!

— Tko si? — reče biskup krenuv glavom, uzmaknu, kako se lecnu.

— Ta vidiš, fratar, putnik fratar.

— A ne zna li taj fratar potražiti biskupa u njegovu dvoru, ako traži milostinje?

— Taj fratar ne traži milostinje jerbo mu je ne treba, a ne smije pohoditi biskupa u njegovu dvoru da ne vide ljudi.

Biskup zapilji oči oštrije u redovnika koji je lice zaklanjao širokim kapucom i govorio šapćući:

— Zar se tvoje sveto ruho ima plašiti ljudi?

— Reci: uhoda!

— Zašto?

— Jer se zovem Giacomo Quirini, biskupe Pavle, i nisam ono što ti se činim.

— Quirini? Ti! — začudi se Pavao uhvativ lažnog fratra za ruke. — Šta si došao? Odakle?

— Ta valjda iz svoga grada, iz Mletaka. Dužd me posla da nosim važna pisma našemu poslaniku Barbadigu u Budim.

— Ali zašto ne ideš pod pravim ruhom?

— Jer sam tebe pohoditi htio? Znaš da sam ti prijatelj. A morao sam doći, posla me dužd, ali toga da ne sazna živa duša.

— Ne boj se! Zašto te poslaše?

— Jetio sam što sam mogao. Ti udaješ svoju nećakinju za mladog Gorjanskoga?

— Da.

— Ne znam nisam li prekasno došao?

— Zašto?

— Jerbo te žalim, i dužd te žali.

— Ne razumijem.

— U Požegi sklopiste mir sa Jelisavom, sa Gorjanskim.

— Da.

— A zalog miru je savez tvoje nećakinje s mladim Nikolom. Horvati i Gorjanski pomiriše se, još nek se sad pomiješa njihova krv. Je l'? Pavle, je si li ti zbilja Pavao Horvat? Stid me je da sam Mlečanin.

— Zašto?

— Jer je Pavao Horvat ukrotio moju premudru vladu u turinskom miru. Zec je svladao zmije.

— Quirini! — dignu Pavao ljutit ruku.

— Žalim te, ti daješ janje mladomu vuku, nadajući se da će ti stari vuk poštedjeti stado.

— Govori jasno, Quirini!

— Čuj, biskupe Pavle — šapnu Mlečanin uhvativ ga za ruku — prevariše vas, tebe, tvoga brata, sve. Gorjanski mirio se s vama da vi mirujete, da bude imao kada brusiti sjekiru za vaše glave. Protrnuo si, je l'? Ali istina je. Vi nas Mlečiće bijedite s nevjere kad tražimo svoju korist, no među sobom sto puta ste gori. Na svojim prsima nosim prijepis pisma što ga palatin piša mletačkoj općini, nosim mu odgovor pod duždevim pečatom. »Umirio sam načas«, piše Gorjanski, »hrvatske i slavonske buntovnike, sklopio sam s njima mir u Požegi da ne dignu oružja. Povjerovaše mi, vratiše se mirno k svojim kućama. Sad imam kada spremati se na njih. Bojim se da im Bošnjak Tvrtko stoji za leđima. To nije pravo ni meni ni vama, jer je gladan i na vas i na nas. Jednog ću im oteti, prikovati k sebi, biskupa Pavla Horvata. Moj sin Nikola oženit će biskupovu nećakinju i polazi za tim poslom u Zagreb. Pavao bit će mi po tom rob. Kad minu svatovi, udarit ću svom silom na buntovno plemstvo, i kraj je njihovoj slavi. Molim vam se, gospodo mletačka, da mi budete na pomoći. Sklopimo savez kako vam ga već ponudih, i pomozite mi satrti tu stoglavu zmiju. Odmaknimo Bošnjaka od mora, komu već moradoh žrtvovati Kotor. Vaša korist, naša korist. Ne učinite drukčije, odgovorite.«

— To da je Gorjanski pisao, Nikola Gorjanski? — reče biskup zapanjiv se.

— Vidim, ti ne vjeruješ. Dođi, dođi! Pred onim oltarom gori svjetiljka! — To rekav, povuče fratar biskupa k malenom oltaru gdje je za spas duše pokojna kanonika gorila svjetiljka.

— Na! Čitaj! — reče Quirini istrgnuv iz njedara list

artije i pruživ ga Pavlu.

Biskup pristupi k svjetlu, razmota list i uze čitati. Sve više mu drhtahu ruke, sve više mu bljeđaše lice, dok je Mlečić ispod kapuca motrio njegovo lice.

— Sramote! Nevjere! — škrinu Pavao pustiv pismo.

— Je l', biskupe! A naš dužd, naše vijeće ne primi toga himbenog prijateljstva — nadoveza Quirini — vas, svoje ljude prevariše na vjeri, kako ne bi nas, strance?

— Šta reče dužd?

— Da je kraljici Mariji prijatelj, ali da nema zašto svađati se s vama. To da je domaći posao u koji se neće miješati mletačka općina. Čitaj — nastavi Quirini podav mu drugi list, o kojem visijaše pečat od olova.

— Da — odvrati Pavao pročitav duždevo pismo i vrativ ga Mlečiću — istinu si govorio.

— Nu, jesmo li vam prijatelji, vjeruješ li nam kao što tvoj prijatelj vranski, koji nam dojavi uvjete vašega mira?

— Prior vranski? Da, da! Vjerujem — potvrdi biskup komu se prsa nadimahu od silne ljutine, ali pogleda pritom postrance Mlečića.

— A što si odlučio?

— Sto ti?

— Smjesta krenuh stranputicom u Budim da predam poslaniku odgovor. Reci što si odlučio. Hoćeš li rođakinju udati za palatinova sina.

— Što sam odlučio? — nasmija se biskup. — To će se, ako Bog da, čuti u devet kraljevina.

— Razumijem. Dobro. Pismo Gorjanskoga ostavljam ti. Idem. Zbogom! Sretno ti uspjelo!

— Zbogom, Quirini, hvala ti, nisi se zaman potrudio u Zagreb! — odzdravi biskup pruživ ruku lažnomu fratru koji za hip uminu u noćni mrak.

Cijelu noć sjedaše biskup kraj svjetiljke za svojim stolom marljivo pišući, a kad je bilo oko zore, pohitiše sluge biskupove na brzim konjima u sve krajeve zemlje. Čas za časom, tren za trenom minu, a svaki tren uzjari življe strast u srcu mladog kneza Gorjanskog. Badava je čekao da ga pozove biskup k sebi, badava je okom vrebao za Anđelijom. Djevojka se pomno krila od njegova oka.

Tren za trenom minu, a svaki tren donese Anđelijinu srcu novu bol, uvijek jednu te istu očajnu misao da mora poći za neljubljena muža. Badava je čekala i ona da je preda se pozove ujak da je preda Gorjanskomu, njenoj nesreći.

Pavao je šutio, nije izlazio iz svoje komore, van u crkvu da služi Boga, pače ne dođe niti blagovati među svoje goste. Tako prođe dandva, tako prođoše tri čitava dana, i kroz tri dana letjele sluge na brzim konjima noseći pisma po kraljevini.

— Kamo idu toliki glasnici? — upita nestrpljivi Nikola Lacka Horvata.

— Valjda idu kupiti svatove — odvrati mirno biskupov brat.

Ujutro četvrtog dana stupi Lacko u Nikolinu sobu.

— Gospodine kneže Gorjanski — reče — zove te biskup, moj brat, da ti odgovori zašto si ga zaprosio.

Mladac skoči veselo na noge, radost zasja u njegovu licu. I opasa ljutu posjeklicu i udari kalpak na glavu.

— Ajdmo, gospodine Ladislave — kliknu veselo — kraj je mojoj muci, početak sreći. Ljutim se na svaki pedalj zemlje koji me dijeli od nećakinje tvoje. Čudljiva je, istinabog, i tuđi se od svijeta, ali po tom je sto puta ljepša, po tom je sto puta življe želim.

— Ajdmo, gospodine Gorjanski — odvrati Ladislav mrko ošinuv okom mladoga kneza.

Brzim korakom, podnimljenih ruku, poniknute glave šetao je biskup po svojoj sobi. Po licu mu se razlila čudna rumen, katkad zadrhtnuše usne, katkad munu oko prema velikoj listini sa silom pečata koja je stajala na stolu.

Kanda je u sobi nema, ne reče Anđeliji ni riječce. Nijema, blijeda, u crno zavita, sjedaše djevojka postrance na sjedalu. Muka od tri dana bila se ljuto dodiraula toga krasnoga lica. Živahne crte bjehu malahnule, smrtna bljedoća zamijenila živahnu rumen, slabe vjeđe sklapahu se od umora nad mutnim očima. Glavica joj se nagnula kao uveo cvijetak. Tako sjedila, spuštajući svoje ruke u krilo, gledajući preda se kao bez misli, samo katkad bi joj u oku sinula suza, znak očajne misli.

Sad se čuše s vana koraci. Djevojka tržnu se, biskup stade, podignu glavu. Sa Lackom Horvatom uniđe Nikola vesela lica, pogleda biskupa, pogleda djevojku, zape od čuda.

— Hvaljen Isus, biskupe gospodine — reče — tvoja milost me pozva da čujem odgovor tvoj.

— Da — odsiječe biskup uzdignute glave motreći mladića.

— Zaprosih te za ruku evo nećakinje tvoje. Čekam tvoj odvjet. Daješ li mi je za ženu?

— Moj odvjet? Evo ga. Gledaj, na onom stolu stoji list, stotina na njem pečata. Prvi ljudi u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Ugarskoj staviše pod ovo pismo biljeg svog poštenja. I pečat tvoga oca stoji tu. Zmija koju anđeli nose. Znaš li, gospodine mladi, šta piše to pismo? To je požeški mir. Mir! Ha! Ha! Ha! Zmija otjera anđela, otjera i toga anđela ondje koga htjedoh žrtvovati zmiji. Gle, kako se vosak na pečatu tvoga oca rumeni... od stida, mladce, od stida. Tvoj otac je slagao.

— Biskupe, tako mi Boga! — kriknu, problijediv na smrt, Nikola i posegnu za mačem.

— Slagao, velim — zagrmi biskup, i oko mu planu kao u gnjevna anđela. — Nas cjeliva, a pod rukom trza na nas ubojiti nož. Pravdu obeća, a radi krvlju okrijepiti nepravdu, mir obeća, a roti se krišom sa Mlecima, s vragovima krune, da nas šatre, nas, branitelje zakona. Izdajnik je krune, izdajnik države, izdajnik zakona, to mu reci od mene riječ po riječ.

— Biskupe! — ruknu mladić stišćući šake na prsa, jedva poimajući dah — da nisi biskup . ..

— Mladce! — zaprijeti Ladislav trgnuv iz korica sablju.

— Mir, ha! ha! — udari biskup u smijeh i, kanda ga je dirnula munja, skoči, zgrabi listinu, razdre je trenom i, baciv je pred noge mladića, viknu: — Na! Gorjanski, tu vam je mir! Nosi ga ocu. Nosi, mladce, i reci mu to: Pavao Horvat htjede izbrisati krvavi trag među svojim i njegovim plemenom, Pavao Horvat htjede žrtvovati mladu krv svoga plemena, Anđeliju, njegovu sinu, Pavao Horvat otvorio je kao pelikan svoja prsa, da vlastitom krvi iskupi svojoj zemlji žuđeni mir, a Gorjanski pogazi vjeru, pogazi srce. Idi, idi! ti možda ne znaš za očevu varku, ti nisi kriv, ali ova djevojka neće biti snahom krivorotnika, idi! Bog dao da budeš bolji od oca.

— Idem, biskupe Pavle — odvrati mladić drščući od jara., — Sve ću ocu reći, sve što mi ti reče. Reći ću mu i to kakvu sramotu doživjeh u ovom domu, reći mu da se u ovaj par zakleh oprati svoju ljagu, osvetiti oca.

I u taj hip ostavi Nikola biskupov dvor.

Anđelija sjedaše međuto poput kamena kipa. Od čuda rastvori oči, otvori usta. Brzim hipom minuse njezinim čelom oblak i sunce, munja i mrak, radost i trepet, propast i nada. Sve više i više nadimahu se grudi, sve življe rudila zora na njezinu licu, a kad ču sudbinu svoju, planuše zjenice kao zvijezde, a kad nemili gost ostavi kuću, šinu se uvis, raširi ruke i klonu pred ujaka, kličući:

— Spašena! Spašena! Hvala ti, Bože!

— Da, spašena! I hvala Bogu te ne posta žrtvom himbe — potvrdi biskup svečanim glasom položiv desnu na Anđelijinu glavu. — Bog mi je svjedok da je moje srce čisto, da sam kroz suze htio prinijeti veliku žrtvu miru ove zemlje. Bog istine ne primi je, jer bi bila postala plijenom laži. Slava mu! Anđelijo! Kroz jade srca tvoga iziđe na vidjelo istina koju si u mladom srcu tajila. Neka bude! Berislav Paližna nek bude tvoj, ti njegova. Blagoslivljem savez vaših srdaca.

— Ujače! Stani! Sreća me ubi!

— Ali čuj! — završi biskup. — Istom kad pravda zavlada zemljom, istom kad skinem s kraljevine do dva teška bremena, Jelisavu i Gorjanskoga, kad novi vladar učvrsti svoj prijesto, istom onda će Anđelija biti Berislavovom ženom. Kunem se na to! Kuni se i ti.

— Kunem se! — dahnu djevojka.

— Ladislave, brate, ti ostani tu! Tvoja mlada desnica neka bude ovoj djevojci štitom. Po svim krajevima zemlje leti krilati glas: Ljudi! Gorjanski je slagao! Po svim krajevima dižu se ljudi za zakonitog vladara koga sila i spletka Ljudevita kralja otisnu od prijestolja.

— A ti? — zapita u čudu Ladislav.

— Ja idem po kralja Karla Dračkoga.

S tornjeva stolne crkve zvonila zvona.

— Šta je to, kume — zapita stražar grobara koji je objema rukama bio zatakao krst u nov grob.

— Hm! Biskup odlazi, kume — odvrati grobar ravnodušno.

— Ah!

— Da.

— Pa kamo?

— Bog si ga zna! U bijeli svijet! — mahnu grobar.

— Daleko?

— Mislim, daleko. Putuje kao da se seli, kao da opet u Svetu zemlju ide. A s njim ide pedeset ljudi na konju.

— Ah! Pedeset! Vojska bome!

— Da, izbrojio sam ih naoko. Svi pod šljemom i kopljem.

— Bit će krvi, ha?

— Ha, tko zna, možda da!

— Meni opet više posla.

— Šta i onaj mladi knez, biskupov gost, odlazi, čujem?

— Otišao ko strijela.

— Dakle nikakvi svatovi?

— Već se govorilo na sva usta po Kaptolu.

— Briga mene! Ja ne ženim, ne udajem, nikoga ne krstim, ja kopam grob.

— To je najdalji put i najkraći.

— To ti je, kume stražaru, kao raz koji izravna na vaganu žito, pak ne pita je l’ zrno plemenito, je l’ siromaško.

— Da! grobaru! I Grgu Prišlina je raz porazio. Šta je, Bože, bio, i sad kanda ga nije bilo.

— Hm! Šta je s njim?

— Otjerali ga, kanda si prevrnuo dlan.

— Idi. Viš. Tko bi to rekao. Eh! Tko visoko stoji, s visoka pada.

— Pravo, i skrha si vrat, gospoda miješaju se kao piškori, moj grobaru, trza se, grabi se... pak, recimo pravo, sve odlazi i dolazi pod tvoju lopatu.

— Bolje je nisko i polagano. Tako, tako.

— Tako, tako, kume! Zbogom!

— Zbogom, kume.

U isto doba kad su zvona pratila biskupa Pavla iz Zagreba prema moru, stupao je konj poniknute glave uz Žuti brijeg prebacujući lijeno noge. Na njemu sjedio je Grga Prišlin, bivši dvorski župan. Katkad bi objesio glavu i pustio konja nek ide po volji, katkad bi ga bijesan bocnuo da je đipao kao vrag. Uz njega kasao je pješice tat Martin.

Dođoše do mjesta gdje se križaju putevi. Prišlin zaustavi konja.

— Martine, jes' čuo?

— Čujem i bez ušiju — nakesi se tat.

— Ti znaš gdje sam. Svaki tjedan da mi dođeš, da mi javiš što biva u gradu, u Kaptolu.

— Na dlaku — kimnu tat.

— Nu rekneš li riječ gdje sam, nećeš izgubiti uši već i glavu.

— Neka.

— Pazi na biskupa. Vrebat će za mnom. Sumnja da je u mene Živanov sin, da sam ga oteo. Zameti mi trag. Ako o Benkovićevu sinu pisneš, dobit ćeš od mene što su ti Gričani namijenili.

— Vješala, je l'? Ha! Ha! Nisam lud.

— Zbogom! — reče Grga i, bocnuv konja, zamakne u šumu, a za njim uzvitla se oblak prašine.

— Zbogom! — nakesi se Martin i šapnu:

— Joj, i tomu carstvu je kraj!

Nad križeputem nad brežuljkom čučio je u kupinovu grmlju prosjakđak držeći na koljenima gramatiku, glođući suhu koricu kruha. Kad osjeti govor, naherio glavu kao vrebac, izvalio oči, istakao nos i čuo je sve, a kad se bješe tat i župan razišli, mrmljao je glođući dalje svoj kruh:

— Zlo, ha! ha! Propast tvoja, Izraele, od tebe.

Dan je dvadesetoga rujna, godišta po Spasu 1385. Zagreb diže se na noge, i po Kaptolu i na Griču izlaze ljudi na ulice. Gleđu se, šapću, udaraju dlanom o dlan, klimaju glavom, neki pucaju od radosti palcem, neki dižu od ljutosti pest. U Kaptolu je veselo, ljudi hite pred crkvu, djeca popinju se na staru lipu sred Kaptolskog trga. Kaptolci pjevaju, buče, danas im se otvorila duša. Na Griču ne pjevaju ljudi. Tu je sve tiho i mirno. Poniknute glave, ozbiljna lica hodaju po prstima, gleđu plaho amotamo. Gdjekoji zavukao se u svoju kuću, brusi svoj mač i kuša da li mu je tetiva dosta jaka na luku.

Nikola Adularov, toga godišta grički sudac, vijećao je sinoć do u kasnu noć sa starim sucima grada. Htjedoše poći k banu da ga pitaju što bi, ali ban bje umakao glavom bez obzira. Napokon zakazaše desetnici po kućama grada tajnu zapovijed neka svaki građanin ogleda svoje oružje, nek bude blizu svoje kuće da može brzo priskočiti ako bi sa vijećnice kucnuo Lotrščak. Nu pod globom od deset maraka da svatko drži mir i da bez zapovijedi ne iznese oružja. Na svakim vratima grada stoje dva oružnika, a vratari imali zapovijed zaključati vrata čim kucne zvonce. Cehovske družine ili »kalendine« imale su jutros važne pregovore kod starješina svojih, ali bez huke i buke. Samo Nijemci postolari kraj potoka tiskali se vičući oko kuće svoga starješine Tome Štabela, istući neka se iznese cehovska zastava da se skupe svi postolari pod oružje. Grički sudac poruči im po pisaru Tomi nek stoje na miru, nek ne prinesu iskre k slami da ne bude zla. Zlovoljna srca slušaju postolari pisara, gleđu ga ispod oka, stišću pesti, i jedan šapne susjedu:

— K vragu! Ban je pobjegao, sudac je kukavica, valjda ga je na mir smotao mošnjar Živan, pisar je podmićen. Izdaše nas.

— Da, prodat će nas, susjede, za našu kožu ide. Još će poglavari od naše kože praviti obuću i prodati je popovima.

— Vjeruj komu!

— Ni Bogu ni vragu. U vijeću sjede same kukavice.

Bilo kanda crn oblak stoji nad Gričem, bilo je svakoj glavi sparno kao uoči ljetne bure. Samo čas, prasnut će, pući će oblak i prosuti silnu tuču na Grič. Neće. Oko Zagreba vrvi koplje kao gvozdena strn, šarene zastave lete po zraku kao čudne ptice iz dalekih krajeva. Konjanici, pješaci gužvaju se odasvud prema gradu kao da se valovi dižu na malen otok. Sve se crni, vrvi, leti, gamzi i miješa kao da si otvorio mravinjak, kao da se pčele zujeći slijeću u košnicu.

Četa za četom grne pod grad, koja kasa bez obzira dalje, koja stane na Tridesetničkom trgu pred Njemškom vesi, zastavnik zatakne zastavu u zemlju, vojnici polegnu po travi, nalože vatru, vare, peku, piju i pjevaju. Za malo časa prometne se cijelo podgrađe Griča ogromnim taborom. »Kakvi su to vojnici? Koliko vojske?« šapću postolari i ne groze se više, već lijepo skrivaju gnjevne šake u džep, stisnu glavu među ramena, pa se šuljaju jedan za drugim k svojim kućama. »Ipak je pisar Tomo pravo govorio, ipak je sudac Nikola mudar, a ban? Eh, imao je zašto brusiti pete. Dakako! Tako nismo se pogodili. Deset njih na jednoga od nas. To nisu kaptolski kmetovi. Aj Bog da nas puste na miru.«

Sunce gine za Okić, mrak raste i raste, sjena niče za sjenom iz zemlje, crni se gora, drvo i grm, ni prsta gotovo ne bi vidio pred sobom, ali mjesečina sja, plavkasta mjesečina stere se daleko, daleko, a o njoj ljeska se u dalekoj crnini srebrna pružica Save, o njoj bliješte u tamnoj blizini tabora sjajni šljemovi, lašteni štitovi, oštro koplje. Čuj! Kroz noćnu tišinu traraču trublje. Vas tabor skoči na noge. Debeli starješina postolarski Toma Štabel, silan inače junak, gleda preko crvene bradavice nosa sa tavana kuće svoje u tu mračnu vrevu, u to živo blještilo. Čini mu se da mu se pod nosom mota i premata crno klupko noćnih duhova nad kojim blisiču munje. Tomina bradavica znoji se, Toma palcem otire znoj. Prvo zvono na tornju stolne crkve zazvoni. Tomu zazebio pri srcu. Trublje traraknuše, Tomo se tržnu. Drugo zvono zazvoni, bradavica znoji se jače. I opet traraknuše trublje. Treće zvono zazvoni, a sva zvona zvone, zvone u jedan glas, u jedan čas, trublje traraču kao đavolsko smijanje kroz noć, bradavica raste od straha, Štabela trese na tavanu groznica. Sad migolji s daleka od zapada roj krvavih zvijezda. Miču se bliže i bliže, pod Tomom bruji vreva vojnika kao muklo stenjanje

dalekog mora, i junački Tomo Štabel stisne oči, jer, Bog i duša, koža ga svrbi kanda se primiče sudnji dan. Za kaptolskim mostom, gdje se od Harmice uzlazi k stolnoj crkvi, stoji na humku tik puta granato stablo. Na ovisokoj grani jaše prosjakđak Miroslav. Suhi mu prsti obuhvatiše poput mačjih nokata granu, suhi krakovi klate se niz granu u zraku, šiljasti nos diže mu se uvis, velika usta zinuše, široko je razvalio oči. Niti se znoji, niti se boji, niti ga trese groznica. I on hoće da vidi šta se tu zbiva. Sad idu, a đak nagne glavu. Bože! Ljudi ničU kao gljive o toj krasnoj mjesečini. Sve mu se magli. Gle, gle! Kako se ljeskaju tim bradatim konjanicima oklopi, štitovi, oštri vrhovi njihova koplja trepte kao sjajne zvijezde, a ono opet! Seljaci-pješaci guraju se na hrpe dahćući naprijed pod kosama, sjekirama, sabljama, a među njima jezdi vođa Ladislav Horvat na visoku konju. Ele! Ta to su požeški katane, perjanice im dršću, crni im se brkovi smiju, sablje palucaju, oči igraju; katkad digne koji vranac iz gužve glavu, strese grivu, i veliko mu oko sijevne. Vodi ih nabit, crnobrk čovjek, sjedi na konju ma da je od kamena. Ta to je Ivaniš ban, to su ljudi Ivaniša bana. Strijelci idu. Prebaciše lukove preko ramena, a u tulcu skakuću strelice kao da igraju zmijske oči kroz noć. Među njima jaše fina, crnooka glava, vođa nosi sam zastavu svoju. Modra svila pada mu niz ramena, a na njoj dva zlatna lava gdje drže dva krušca. Stjepan, knez krčki, drži svoj stijeg, vodi svoje Primorce. Jedva se gura naprijed, a za njim tiska se križarska četa, crni crnoruhi ljudi, a nad četom vije se kao divsko gavranovo krilo krstaš stijega s bijelim križem. Nisu to zagrebački križari, pri moru se ti ljudi mole i biju. Eno im glavara Paližne Vranskoga. Kako je danas brz i veseo, mač mu skače o boku kanda će sad poletjeti iz korica.

Sad stisne đak na časak oči kako mu je iza zagiba ulice sinulo nenadano svjetlo u zjenice. Nagne glavu, pritisne lice na granu i zuri u svjetinu. Na bijelim konjima jaše dvanaest trubljaša. Na njima su grimizne haljine od svilena sukna, za crvenokapom vije im se dugo bijelo pero, a sa dugačkih pozlaćenih trubalja visi modra svilena zastavica sa sedam zlatnih ljiljana napuljskih. Visoko dižu trublje. Silno im se nadimlju lica, a bijele perjanice trepeću. Čudna li iza njih svjetla. Pedeset oružanih bakljonoša jaše na vrancima u kolu, lijepi momci, crnooki, crnokosi, fina dugoljasta lica. Plavetno im je ruho, po njem se prosuše zlatni ljiljani, srebrne su im okrugle kape, a nad svakom ljeska se pozlaćen ljiljan. Desnicom drže visok štap u stremenu, a na štapu bukti rumeni plamen zublje kroz noć, otimljući sjaj zlatnoj mjesečini, sterući drhtavo svjetlo na radoznala lica naroda, na kacige, trublje, koplja i kose, zastave i štitove, na onu šumnu stoglavu vrevu, odjevenu zlatom, kadifom, krznom i dronjcima. U kolu bakljaša jaše vitez, a do njega pop — biskup Pavao Horvat. Lijep je vitez i mlad. Lice mu je blijedo, obrve crne, slabašna brada. Ćelo se katkada smrkne, usta katkada nasmiješe, oko mu sine amo, sine tamo po svijetu, kako čovjeku koji ide po ledu i pazi neće li propasti. Zlatni hamovi, krupne kićanke trepte na crnom mu vrancu koji plaho vrti glavom.

Od srebrne kacige dižu se mladcu dva zlatna orlova krila, oko čela vije se zlatna krunica, alemom posuta, grimizan plašt pada mu niz pleća, a na sjajnom oklopu visi mu zlatan lanac, a o njemu krst. Biskup šapne mu riječ, vitez smiješi se, kimne, trublje se ore, a iz valovite vreve naroda gromori poput groma:

— Zdrav nam bio, kralju! Slava Karlu Dračkomu! — Kroz posmijeh klanja se kralj puku, i nadesno i nalijevo. Jače gromori urnebes naroda, ruke se dižu, kape lete u zrak, naloga se ziba amo i tamo, zvona tutnje kao krila mjednih anđela u Salamunovu hramu, zaorija trubalja potresuje noćni mir. Još grne zadnja hrpa na konjima, ljudi kao gore, suhi, žilavi, mrki, pod sjajnim tokama, crvenim kalpakom — Dalmatinci od mora, a pred njima igra vilovita konja — misliš, preskočit će ljudstvo — krasan junak na ovome svijetu — mladi knez Berislav Paližna, knez od Ostrvice.

Još sjedi Miroslav na stablu, još pritiskuje lice na granu. Široko je izvalio oči; niti šta vidi, niti šta čuje, sniva. Tlapi mu se da je vatrena rijeka prošumjela ispod njegovih nogu; misli da sjedi na zvijezdi, a oko njega se zvijezda repatica vije. Digne glavu, probudio se, gleda u svijet, nasmjehne se i šapće tiho lekciju: Rego, regis, regit, tegimus, regitis, regunt. Vladam, vladaš, vlada, vladamo, vladate, vladaju.

Do vrata stolne crkve sjedi kamen lav. Ljuto iscerio zube, strahovito izvalio bijele kamene oči. Šta mu je? Valjda se srdi da je na nj zajašio crnoruh trbonja okrugla, crvena lica, vrač Cavagnoli; valjda se ljuti lav da se uza nj pritiskuje u kutu čvorast čovuljak — grički školnik Jakob Kuzmić. Gričani su to, teško da im je veselo srce, ali bijes ih bocka, radi su vidjeti novoga kralja.

— Ha! Ha! — viknu vrač, dižući nos visoko i hvatajući se za grivu kamene zvijeri — sad idu, idu. Vidi! Vidi! Koliko! Kako viču: »Zdravo kralju!« — I vrač zavikne iz svega grla:

— Zdravo kralju!

— Huljo! — škrinu školnik i gurnu ga u rebra da se je trbušina šor Giacoma na kamenoj utvori zanjihala. — Nisi li Gričanin? Je li to naš, nije li to popovski kralj? Ne vodi li ga biskup Pavao Horvat na uzici u Zagreb? Pak mu dovikuješ: »Zdravo?«

— Benedettol — rasrdi se vrač mašući rukama po zraku

— kralj je kralj. Ne vidiš li da ima krunu na glavi, da ima zlata i srebra. Pak gledaj, toliko vojske, ded reci mu da nije kralj, pokaži mu svoju gričku šibu. Ja klikujem svakomu kralju.

— Izdajice naše pravice!

— Fu, naša pravica — nakesi se vrač — samo je čuvaj u džepu! To ti je pravica, to! — nasmija se pokazav prstom na kralja koji se sred plamena bakalja, sred vreve puka i kopalja primicao vratima crkve. Gledaj samo koliko ima vojske! To ti je pravica!

— Slava kralju! — zagrmi puk.

— Slava kralju! — kriknu vrač, šireći ruke i poskakujući na kamenom lavu, a školnik škripaše zubima pritiskujući se uza zid.

— Slava kralju! Viči, gricka vjero! — dreknu školniku hrapav glas u uho. Jakob se strese od prepasti te pogleda ispod oka lava, nije li mu on doviknuo riječi.

Nijem izbijeli lav na njega kamene zube, ali iz svjetine nakesi se pri svjetlu zubalja školniku ružna glava bez ušiju i viknu:

— Ha! Ha! Ha! Školniče! Pozdravlja te Martin.

Orgulje grme, od velikog žrtvenika struji u široke svodove crkve svjetlo poput bijeloga dana. Pred oltarom kleči Karlo, napuljski kralj, oborio je oči, moli se Bogu. A biskup Pavao u kolu kanonika i sjajnih velikaša podigao blagoslivljući krst te kliknu:
— Zdravo, kralju, poslanice božji! — I stotine plamenih mačeva zasinuše kao munje nebeske, stotine grla zagrmješe iz dubine srca:

— Gospode! Spasi nam Karla, hrvatskog kralja!

Karlo skoči, podignu lijepu glavu, ozarenu svjetlom, stavi desnicu na prsa i reče glasovito da se orilo do kraja crkve.

— Vaš dušom i tijelom, do zadnje kapi, do zadnjega daha! Tako mi Boga!

Tiha je noć. Svijetom proliće san i zaklapa blagom rukom umorne vjeđe ljudstva, dodirne se vladara i ubogara.

U prostranoj sobi biskupskog dvora treperi svjetlo. S orahove tavanice visi o srebrnom lancu sjajna svjetiljka, pišući po crvenom sagu poda pod sobom svijetao kolobar, sipljući kosimice zrake na stijene. U kutu eno stoji niska postelja na pozlaćenim lavljim nogama. Mekan sag pada s postelje pomalo na pod, zgnječeno je grimizno uzglavlje.

Na postelji počiva lijep junak, kralj Karlo. Razbacio ruke, jedna mu noga visi niz postelju, razgaljena su mu bijela junačka prsa, rastresena kao od vjetra sjajna vrankosa. Misliš, zoran krasnik leži tuđe na krvavu razbojištu, gdje mu strijela prosviri junačko srce. Na podu, do postelje drijema, sjedeći, vjeran mu sluga, knez Alberiko Barbiano, kraj njega leži na podu oštar mač.

Svjetlo igra po kraljevu licu. Sad se nasmiješi, sad se smrknu, sad baci ruku, sad dahnu, uzdahnu — sniva:

U Napulju sjedi u zlatnom dvoru kraj blistavog mora. Dva ga zaklinju stvora. Ženska lijepa, mlada. Sa glave stere joj se vrankosa, niz snježne, saborite halje. Sklapa drhtave ruke, crne oči joj plaču i mole, sada mu nuđa grančicu masline. »Ostaj! Ne idi, druže!« zaklinje ga žena. »Margareto! Ženo moja!« uzdahnu kralj, i srce mu se topi. Ondje stoji muškarac, bradat, umna čela, žarka oka, u crnoj rizi, na prsima mu sijeva zlatan krst. »Sta hoćeš, Pavle?« pita ga kralj. A biskup će reći: »Kralju! Pamtimo djedove tvoje, kraljeve svoje. Ne izbrisa ih nehar iz naše pameti, harnost pogna nas amo. Tebe ide žezlo, nikog drugog na svijetu. Muška si loza naše kraljevske krvi, ženska vlada nije jaka krotiti razuzdane narode. Ženska glava uzjari krvavi boj, ne zna ga miriti. Ti vidje zemlju bogatu, plodnu, sad je razdire nesretni rat. Prijeki plamen obori nam dvore, crne ruševine pokazuju im žalosni trag. Vlastela se kolju, pustim poljem protiče krv. Hudobne stranke puka satiru grešnom rukom srce kraljevine, sav narod se među sobom bijesno grize i glođe. Šta rekoh? Kao što su nekad plamonozi konji, prezrev slabe sile vodiča i srtajući stranputicom, zapalili čitav svijet, tako sada pod slabašnom rukom ženske padaju sve kraljevine u prah i pepeo. Da nam pridigneš satrtu državu, da složiš nesložne vođe, da se narod po tebi skroti te se oslađuje blagim mirom, da nam budeš kraljem, zovemo te. Tebe ide kruna, pod tvoju vladu i vjeru dajemo se dragovoljno, tvoji nas ljubljahu djedovi, ljubi nas i ti. Dođi!« Karlu poskoči srce gdje ga toliki mole za ljubav, ali Margareta stavi pred njega nejako dijete, koje ga gleda nevinim očima kao da ga gledaju s neba zvijezde. I Margareta zavapi kroz plač: »Šta tražiš tuđa srca, nije li to tvoje čedo, tvoja krv? Zaklinjem te, ne idi!« »Idi!« doviknu mu biskup, »je li žena od tebe jača? Tvoje i naše je čedo. Karlo, jesi li muška glava? Ne vrijede li tisuće srdaca više od jednog, tisuće te zovu za spasa. Nisi li muž, ne idi, jesi li, dođi!« Karlo pođe. Poput magle rasplinu se pred njim prilika žene, zlatan oblak ga prenije preko sinjega mora. Tu pade na kraj. Sto mu cvalo srdaca. Srce mu raste, duša se širi. Tad dopuznu zmija, na glavi joj kruna, u ustima zlaćeno žezlo. Glednu ga sjajnim okom, stavi mu žezlo u ruke, strese krunu pred njegove noge i reče: »Kraljuj!« Karlo stavi krunu na glavu, prihvati žezlo. Ali jao grozote! Ispod krune pršti mu niz čelo živa rumena krv, iz žezla lete ubojite strijele u svijet, žegu i pale, sva zemlja bude krvavim morem, sve nebo krvavom munjom, a oko njega poskakuju gole mrtvačke glave i smiju se, grakću da ti se utroba trese. Kroz grom i pakleni smijeh ori se plačan doziv: »Karlo moj, Karlo, ah, gdje si?«

— Tu, tu sam, Margareto! — kriknu kralj šinuv se sa postelje uvis, a sred blijeda lica vrtjele mu se oči kao mahnicu.

— Kralju! — sustavi ga rukom Alberiko skočiv iz sna — šta ti je, kralju?

— Krv! Krv! — škrinu kralj i, nagnuv glavu, pokaza prstom na rasvijetljeni kolobar grimiznog saga — ne vidiš li da je to krv?

— Sag je to, kralju.

— Sag, veliš, sag — opetova Karlo prošav rukom preko ćela. — Da, pravo reče, sag. Ali ovaj blistavi mač — kriknu opet.

— Moj mač koji ti sanak čuva, kralju.

— Čuj! Čuj! — nagnu Karlo uho dignuv kažiprst — ne plače li dijete?

— To je ćuk na krovu crkve, kralju.

— Mi nismo u Napulju?

— U Zagrebu, kralju.

— U Zagrebu? — uze kralj, klečeći na postelji, razmišljati. — Da, da! U Zagrebu! U Zagrebu! Oh, Margareto! Ženo moja! — uzdahnu Karlo i sruši se iznemogao na postelju. Alberiko pokri svoga vladara i stajaše dugo poniknute glave kraj njega promatrajući kako nemirni sanci trzaju lice njegova gospodara.

Tiha je noć. Nijem i mračan diže se prema istoku biskupski dvor. Pred njim dršće o noćnom svjetlu jasenov gaj, kao da crni lepirići u nebo igraju, trepti lišće. Pod gajem ljeska se glačina ribnjaka po kojem mjesečina piše srebrne pruge. Naoko diže se grmlje, iz vode niče crni, šiljasti šaš. Oko ribnjaka spustila se širom vojska. Tu leži hrpa ratnika kao tamno klupko. Ondje čuči, drijemajući pod drvetom, oklopnik, šljem i štit mu treperi kroz noć, ondje zabola je četa vito koplje u zemlju, rtovi sulica sijevaju među sjenom grmlja kao krijesnice. Za tim stoje bregovi kao tamna gromada utisnuta u plavetno nebo.

Nježno svijaju se vrhovi bregova, a nad njima ziba se na nebu među bijelim zvijezdama rumen, sjajan kolut — mjesec. Sve sniva i spava u dvoru, spava i mladi kralj Karlo.

Samo na jednom oknu miče se sjenka, bijeli se u noć. Je li vila? Je li srebrolik oblak? Nije. Kod otvorena okna stoji djevica — Anđelija. Tanana snježna košulja pada sa sjajnih ramena, bijele je ruke prekrstila da čuvaju djevičanske prsi, nesputana kosa pliva niz tijelo, puno, ljupko lice podigla k nebu, a u tamnim očima iskri se mjesec. Tu stoji Anđelija kao svetica kakva, ozarena tajinstvenim svjetlom, blaženstvo lebdi na sitnim ustascima kanda je već ugledala raj. Iz oka joj plamti ljubav, a bijele grudi dršću od ljubavi, sitne usne šapću ljubav.

Da, sve to čarobno svjetlo, te sjajne sjenke pred njom, sve se to splitalo u skladnu sliku, a trepteće lišće šapće joj sred tihe noći staru priču vječne ljubavi. Djevica upre oči u zlatni kolut i kao kroz san govorila je tiho mjesecu:

— Zlatni mjesece moj! Molim ti se milo i krotko, sjaj, sjaj ljupko na milu mu glavu. Dragan mi spava pod ovim krovom, je l'? Ti ga vidiš, ti prosiplješ svoje zlato na lijepo mu čelo, na ruže njegova lica. Spava, oh, spavao mi slatko, mir se spuštaj na njegove vjeđe. Ne gleda, zaklopio vjeđe, ali vidi moju sliku, reci da vidi; ne čuje, ali san mu šapće na uho moje ime, ne misli, ali u njegovoj pameti drijemam ja. Gledaj mu usne. Ne miču li se? Ne dršće li na njima uzdah: Anđelija?

Bilo je djevojci kanda se ... mjesec smiješi, bilo je kanda lišće trepti glavicama i šapće: Anđelija!

— Hvala vam! Hvala! — šapnu djevojka — oh, mjesece, zeleni bregovi, zlatne zvijezde, mili cvjetići, dajte da dišem u tihu noć plamen ljubavi svoje. Slaba sam ja, silna je ljubav, prepuno srce. Vama povjeravam žive uzdisaje mlađanog srca, raznesite ih po cijelomu svijetu. Berislav moj! Moj junak, kakva ne rodi hrvatska zemlja! Junak je među junacima što mjesec među zvijezdama. Da oslijepiš kad pogledaš krasnika. A moj, posve moj! Bože, koliko me ljubiš kad si mi dao da ga ljubiti smijem, i on mene. Sretna sam, Bože, toliko sretna da se sreće i bojim, nu reci mi ti, vjetriću noćni, neće li uvenuti ružica ljubavi moje, hoće li dovijeka trajati sanak ljubavi naše?

Lišće osta kao mrtvo, ni da se makne, mjesec zarumeni se mrko, a u dolu sred tabora zarza konj, crna mu sjena đisnu kao mahnita uvis, koplje zasinu jače, i bijela djevica uminu od okna.

Tiha je noć. U svom stanu na sjeniku kukavne kolibe sjedi prosjak-đak i gleda u svijet, gleda mjesec.

— Aj! Aj! — nasmija se đak — čuj, varalice stara! Mnogo si vidio, je l', otkad te Bog objesi na nebo, je l'? Šta je sve bilo, šta je prestalo. Kamen se drobi, val u potoku proguta val. Znaš li šta će to biti štono danas vidjeh na svoje oči? Je F stavno, ili će to zeleno lišće jednom suho otprhnuti o vjetru? Ja velim kao gramatika: Rego, regis, regit, regimus, regitis, regunt. Vladam, vladaš, vlada, vladamo, vladate, vladaju. Nemam li pravo, stari mjesece moj? Ha! Ha! Ha!

I đak nakesi svoje blijedo lice prema mjesecu.

XI

U drevnoj zgradi biskupskog dvora duljio se tijesan dugačak trijem u koji padaše danju svjetlo uzanim šiljastim okancima. Sunčane zrake sterahu se samo gdjegdje po tom prostoru, crtajući po taracu od crvenih opeka svijetle, dugoljaste pruge, isprekrižane sjenom gvozdenih rešetaka. Rebra svodovlja sticahu se unakrst u velike kamene ruže, te se pričinjalo u sumraku, koji je tuđe vladao i upola bijela dana, da taj trijem nema ni kraja ni konca, rebra svodova se nizahu pred očima kao čislo sve novih i novih vrata unedogled, i bio bi mislio, tijem putem dolaziš u dubinu zemlje, da nije iz dana trijema treptila iskra poput zvijezde. I zbilja kod te iskrice bijaše hodniku kraj. Trijem se tu raširio u prostran, suobal dubak nalik na crkvicu. Uz zidove uspinjahu se stupici u spodobi lišća koje se, penjući, dalje uza svod splete u velik lisnat cvijet. Iz ruže spuštao se lančić o kojem visijaše srebrna svjetiljka, ožarujući »vječnim« svojim plamečkom starinsku, mrku sliku Bogorodice, stojeću na dnu dupka nad kamenim klecalom. Kad bi pogledao svetu sliku, popadao te je u tom tajinstvenom svetilištu neki sveti strah. S pozlaćene plohe gledala je u tamnoj rizi Bogorodica. Premda od davnine potavnjelo, odavalo je blago lice majke božje toliko milosti, toliko ljubavi da ti se topilo srce, da si mislio, sad će se usna svetice riječju odazvati žarkoj molitvi tvojoj. Ali crna zjenica sred bijela okvira bijaše ozbiljna i žalostiva. Ta zjenica svraćala se na sinka božjega koji je, počivajući na majčinim grudima, sisao slatko mlijeko ljubavi da se okrijepi za borbu u svijetu. Ta zjenica svraćala se i na sav ostali svijet gotovo prijeteći, koreći ljude sa tolikih grijeha, opominjući ih na ljubav i mir. Čudna priča išla svijetom o toj slici. Naslikao je, veljahu ljudi, sam sveti Luka na cedrovu drvu sa gore Libanona, a donio je iz Svete zemlje u Slavoniju vitez križar iz plemena Horvatova, vraćajući se s vojskom kralja Andrije Jerusolimskoga. Njoj se pomoli, već si izmolio milost, k njoj se uteći, njena ruka će te štititi, pred njom se zavjetuj, majka će božja navrnuti tvoju nadu na gotovu sreću, ali

iznevjeriš li se zavjetu, prokletstvo te stiže već na ovoj zemlji. Imaš li je, ne izgubi je, jer si izgubio sreću. I Andelija dozivala je, roneći gorke suze, pomoć drevne Bogorodice, kad je davahu za mladog Gorjanskoga, i ona uzdizala je tada ranjeno svoje srce k majci vječne ljubavi, neka odvrati od nje jaram nemilog ropstva. Ali od časa kojino donije mladici spasenje ljubavi, od časa kadno joj usta ujaka Pavla otvoriše raj na ovoj zemlji, obećav joj Berislava za muža, odonda nakitila bi Anđelijina ruka svaki dan posvećenu sliku mladim cvijećem, i svaki dan klečala je djevica pred Bogorodicom. Sa smiješećih se usana treptila zahvalnost k svetici, iz željnih očiju dizala se tiha molba iz živoga srca, neka prikrati čas nade, neka primakne tren blažene zbilje. Tako i danas. Zamirio dan. Jesensko sunce virilo je kroz okance u crkvicu, trepteći po cvijeću, po slici, miješajući se sa svjetlilom lampe i spuštajući se nježno na tamne pramove Anđelijine, koja je poniknute glave, klečeći pred Bogorodicom, molila iz dubine duše svoje. Oh, nikad, otkako je postala, nije toli vruće, toli živo molila.

To mlado srce, puno ljubavi, drhtalo je poput rosne ruže o toplom sunašcu. Na okno šaptaše jesensko lišće, daleko, daleko odmicao se šum svijeta, a i mrko lice Bogorodičino kanda se je djevojci smiješilo.

Da, Da! Nada biva sve kraća, sreća sve bliža. Kad kralj Karlo zasjedne na prijesto, kad pravica izvine himbenoj ženi Jelisavi žezlo, kad narod stavi zlatnu krunu na tjeme ljubljenoga kralja, stavit će i njoj Berislav na mladu glavu vjenčani vijenac. Bojala se dugih, krvavih godina, a eto, sreća prikrati godine u mjesece, možda u dane. Tako mol jaše, kad ujedanput zazveknuše po taracu hodnika ostruge. Andelija ne krenu glavu. Valjda prolazi kakav boljar od kraljeve pratnje trijemom. Ali koraci primicahu se bliže i bliže k crkvici i dođoše do nje. Djevojka, spustiv glavu niže u dlanove, mol jaše dalje. Tad se dodirnu nešta njezina ramena. Andelija tržnu se, krenu glavom, skoči, kliknu i osta stojeći kao kamen. Dovrb čela obli je rumen, usne se otvoriše lako, ruke sklopljene k molitvi stiskale se jače, i gledala je pred sebe u zemlju kanda je nešto kriva, kanda je grešnica. Pred njom stajaše Berislav Paližna promatrajući zatravljenim okom tu milu sliku nevinosti, sveticu, reć bi, pod sveticom.

— Anđelijo, žudenje moje — progovori mladić nježno — oprosti da te otimljem svetoj molitvi. Znam, moje srce je zgriješilo proti Bogorodici, zbunilo tvoju pobožnost, nu je li moglo ne griješiti? Čežnja moje duše ima neslomiva krila, a širi ih za tobom, dušo, za tobom. Glas mojega srca zaglušio je klicanje kojim je narod pozdravljao novoga kralja. Oko mene brujila je vreva slavnih junaka, šta je meni njihova, šta moja slava pred tobom, vjerenice moja? U sjajnoj pratnji kraljevoj namitali mi se očima dragulj i biser, srebro i zlato. Ali za sve to divno blještilo ostah slijep, ostah sred općega veselja tužan, ta ne bjeh vidio tvojih očiju. Upitah, ulazeći u grad, tihomce svako drvo, svaki kamen, nije li te vidio, pogledah željno na svako okno, ne krije li se za njim milovanje moje. Prosnivah prošlu noć pod krovom pod kojim i ti. Šta rekoh, prosnivah? Probdjeh! Samo tanki zidovi na uzanu prostoru djeljahu me od moje djevojke... je l’ moje, moje djevojke? Gotovo prokleh krute, nemile pregrade ljubavi moje, a noć činila mi se kao crna zmija koja zlorada pomalo plazi da odgodi sastanak ljubećih duša. Dužnost me vezala uz kralja; kao vatren at trgaše želja srca uzdu dužnosti. Otkinuh se netom od svijetlog vladara, od junačkog vijeća, od bučne gozbe, poletjeh u svijet da potražim tebe. O, kob" je prazan svijet, koli puna mala crkvica ova, puna kao srce moje. Ta nisi li ti ovdje, Anđelijo, dušo? Oprosti, dršćeš, zanijemila si, stid cvate na tvojem licu, jer prvi put govore ti muška usta takve riječi, jer zavidna sreća ne dade da istihana, iznenada srce plane o srce. Tuđa usta moradoše nam izdati međusobnu tajnu naše duše, muka morade ti izvaditi iz srca svetu riječcu ljubavi, samo jeka doglasi nam da se ljubimo. Oprosti mi, Anđelijo, da te ovdje zaskočih silovitom riječi. Ptić doču pri moru da ga ovdje za gorom čeka ljubljena ptičica, i doprhnu amo. Da te manje ljubim, mjerio bih svoj govor o čednom razumu, i riječ bi mi tekla kao tih, smjeran potočić. Ali razum uminu ispred srca, samo srce mi govori, iz srca mi naviru besjede kao živa bujica. Sto misli, sto osjećaja htio bih reći jednom riječcom, jer se taje još stotine, stotine misli u mome srcu, a sve sam ti rado reći, sve. Zaustavljaj u zelenoj gori vrelo silom, pa onda ga pusti, poplavit će svijet. Tako je sudbina zaustavljala osjećaje moje. Jedva mi dođe radosni glas da si izabrala mene, i moradoh s ujakom tvojim prebroditi debelo more, moradoh u Napulj po novoga kralja. Takva bijaše neodoljiva zapovijed priora vranskoga, strica moga. U svoje me krilo primiše mirisavi gajevi Italije, mramordvori Napulja grada, oko mene ozivahu se vilinske pjesme, ali sav taj čarobni raj činio mi se paklom, sve te pjesme radosnice tužnim opijelom. Sto puta stajah samotan na žalu mora, slušajući tajinstveni žamor valova, oko moje bludilo je u daljinu niz pučinu, slijedeći preliv valova morskih, i činilo mi se da more pjeva svetu, tajinstvenu pjesan iz koje se ozivala samo jedna riječ, samo jedno ime: Anđelija! I tad bijah blažen, i blažen sjećah se one jasne noći gdje ti na razvaljenu zidu u Požegi gradu pjevah drevnu, turobnu pjesmicu. A kad se vraćah na brodu, koji je nosio novoga kralja, jamca blize nam sreće, koliko puta ne rasrdih se bolan na to lomno drvo kako lijeno po moru pliva, kako li tajnom molbom zaklinjali vjetrove neka me sretno i hrlo nose k istoku, k rodnomu žalu, kamo mi se krili mlađana duša! A kad mi noga stupi na tvrdo tlo, na ovu zemlju koja je mene, tebe rodila, potrese mi se srce od radosti. Zalio sam da nije zemlja ravna kao morska pučina, prokleo sam svako brdo na putu, želio sam da mi se pticom prometnuti da poletim preko polja ravna kao zvijezda preko neba jasna, da se spustim na tvoje srdašce, djevojko moja! Sad nas ne dijeli more, ne dijele gore, iz tvojih očiju sijeva mi svjetlo, što marim za zvijezde? Ćutim dah tvoje djevojačke duše, što marim za miris cvijeća, gotovo čujem kucaj srdašca tvoga, tu sam pred tobom, s tobom, i volio bih da sam zelen-drvo, a ti da se vineš oko mene kao ružica. Anđelijo, dušo, čuh da me ljubiš, i u snu mi reče da me ljubiš. Oh, molim ti se milo, daj da ne snivam, ne snatrim, daj javi mi na javi svojom milom usnom sreću koju jedva htjedoh vjerovati tuđim ustima.

Za tih riječi stajaše Anđelija nijema. Bilo je njezinoj duši kanda čuje kako ptica na grani pjeva divnu pjesmu. Sprezala je kucaj svoga srca, dah svoje duše, da ni dašak ne zagluši mileni šapat ljubavi. Pomalo uzdizaše oči, suza za suzom skoči na trepavice, a pogled joj zasja onim čarobnim svjetlom čežnje i blaženstva pred kojim moraju bljednuti zvijezde. I svakim glaskom, svakim trenom nadimala se djevojci prsa življe, svakim hipom drhtala joj usna jače, svakim časkom stiskala je sklopljene ruke više.

— Da, da, da! — udari kroz plač u klik — ljubim te, Berislave, druže moj, moram te ljubiti, od Boga je suđeno.

U taj tren raširi ruke kanda nešta hvata, nešta traži, a za hip počivala joj glavica na prsima junaka. Sklopi oči, niti se maknu, niti dahnu. Bilo je da joj zemlja gine pod nogama, da je krila nose lagacko, voljko u neznani kraj što ga dijele zlatni

oblaci od ove zemlje. Snivala je, a snivajući u duši molila da se nikad ne probudi od toga sna. Probudi je vojno. Saviv ljevicu oko struka djevice, podignu joj desnicom nježno glavu i zaviri, smiješeći se, u Anđelijine oči. Širom se raširiše zjenice, ali se oči ne makoše, zapinjući nepomično na licu krasnog junaka. Bilo je djevojci da će vojna popiti očima, a on nadnese svoju glavu nad njenu, spusti je polagano, njegova usta dodirnuše se Anđelijine usne — prvi cjelov planu, dva srca zadrhtaše živo, a lice majke božje nasmiješilo se, reć bi, od radosti.

— Jesi li moja? — zapita mladić.

— Jesam, jesam! — kimnu djevojka, a u kutićima drobnih joj ustiju pojavi se smiješak.

— Ne varaš me, dušo? — nasmjehnu se junak.

— Da te varam? Idi! Pitaj Bogorodicu eno! Ta zna najbolje za moje tajne. Nek ona za me svjedoči. Čula me danju i noću, vidjela i suze moje. Pitaj je samo zašto je kitim cvijećem, otkad je kitim?

— Reci meni otkad?

— Otkad znam da ću tvojom biti.

— Dušo moja! — kliknu junak poljubiv djevojku živo.

— Nemoj, Berislave moj. .. oprosti, gotovo smo si još tuđi, a ja to tebi, tako govorim kanda si mi brat, a nisi brat, ali moj jesi, je l' te, moj?

— Da, dovijeka tvoj, Anđelijo moja, golubice bijela.

— Hvala, to mi je pravo, to sam željela u snu, željela na javi, ali svaki put od srca. Bože! Sta brbljam? Gotovo me je stid kako ti govorim, karaj me, karaj, srce mi ne da drukčije.

Pa je li grehota? Bog nam veli: ljubite se, i vidiš, Berislave, pravo je da se ne mrzimo. Pače ja mislim da se više ljubiti moramo nego drugi, jerbo smo zaručnici. Je l'? Zato i ne bojim se reći ti sve što mi je na duši, da znaš kakva sam, da se ne pokaješ poslije. Pripravila sam se na to kao na ispovijed, imala sam i kada razmišljati što ću ti reći. Ne bijedi me zato, molim ti se. Kad nam drugi izvadiše tajnu iz srca, zašto da si mi štogod tajimo? Ne bih imala mira da ti ne reknem koliko te ljubim. Često htjedoh mjeriti svoju ljubav za tebe. Ljubljah oca i majku, ljubim ujaka, ljubim miloga Boga, ali to je sve drukčije. Ljubim ih drage volje, ali ih moram ljubiti, ne ljubiti ih bila bi grehota. Tebe, vidiš, ne moram ljubiti, tebe ne ljubiti nije mi nikakav grijeh, jer što si mi ti? Što? — kliknu djevojka kroz plač i smijeh, i uhvati objema rukama junaka za glavu — sve, sve, sve si mi ti. Druge ne htjeti ljubiti grijeh je, tebe ne smjeti ljubiti... moja smrt.

— Dušo — reče mladić poljubiv djevojku u čelo — molim te govori, govori. Meni je, kad te slušam, kao čovjeku koji je, pogibajući od žeđe, prevalio suhu pustinju, pa se srećom namjerio na bistro vrelo. Pije, pije, pa se ne može napiti bistrice. Govori, Anđelijo moja!

— Šta da ti pričam? Nisam ja muška glava, ne dolazim u svijet, u zbor kao vi, pa vam se jezik lako okreće. Niti marim za to umijeće. Čemu trošiti riječi, čemu zvoniti u sva zvona, dosta je da jasno, glasno kuca malo zvonce, a to ti je srce moje.

— A što veli to malo zvonce?

— I pitaš? Kad osvanem, veli: ljubim Berislava; o podne zvoni: ljubim Berislava, i kad legnem, opet kuca sred tihane noći: ljubim Berislava. Cijela moja priča, cijeli moj život dvije su riječce: ljubim Berislava. Više ti ne znam reći, i neću. Bojim se gotovo da sam, ljubeći te toliko, uvrijedila svoga anđela čuvara, bojim se da je ljubomoran na te. Prije mi se često pokazivao u snu, sad mi pokazuje san samo tebe.

— Ne boj se, dušo, ja ću ga molitvom izmiriti.

— Daj, daj, dragane moj, ti lijepo zboriš, od srca govoriš, umiješ valjda i lijepo moliti, pa kad nas dvoje skupimo molitve svoje, neće ostati gluh.

— Nu reci, Anđelijo, kako si me zavoljela. Toga još ne čuh.

— Mjesec je kriv, dragane moj, ne smiješi se za to, zbilja je mjesec kriv. Jednoć sred zimske noći, probudi me šum. Skočih, pogledah iz prozora, vidjeh tebe obasjana mjesečinom, i tvoja slika činila mi se ljepša od moga anđela čuvara. Odonda ne mogoh te izbrisati iz svoje glave. Vidiš, mjesec me začarao, stara varalica mi to navlas učinila, jer je najviše rasvijetlio ono mjesto gdje si ti stajao. Nisam onda znala bi li se na nj srdila, bi li mu hvalila za tu čaroliju.

— Zar srdila?

— Ma da. Pomisli. Prije sam toli mirna bila kao glatka voda, mislila sam samo o anđelima. Ali otkada me mjesec prevari, buni mi se srce; ma kamo se djela, nigdje ne nalazim mira; htjedoh već zamoliti ujaka neka pozove vrača.

— Ha, ha, ha! Zar vrača?

— Smij se, smij se! Ali moje srce nije se smijalo.

— A jesi li našla vraea?

— Jesam, dragane moj, ah, srca mi, jesam.

— A kada?

— Pitaš, zliću ti? Daj da te kaznim, poljubi me. Maloprije ga nađoh — šapnu djevica blaže, razdragana od živa cjelova — maloprije kad mi omamljena glava klonu na tvoje prsi. Tad osjetih onaj davni, blaženi mir, bilo mi je kao nekada i ljepše no nekada, bilo mi je kanda su me anđeli pokrili zlatnim krilima. Bože, Bože! Ali je lijepo ljubiti muža!

— Je F? Srdiš li se jošte na mjesec?

— Nisam se nikad ni srdila, dragane. Sto puta mi je draži takav nemir neg djetinji sanak gdje srce ne zna za cilj. Ali vidi — nastavi mladica, prenuv se, i pokaza prstom na okno — dan gine, ide mrak, jedva se vidimo.

— Ali čujemo.

— Pusti da skuparim. Bojim se prevelike sreće, mogla bi nas prevariti. Štedimo za sutra, za posutra, za dane, mjesece, godine, da ta priča našega srca s nama traje do starosti, ali da ostane vjekoma mlada. Kad predugo moliš, ne možeš pobožno moliti.

— Da štedimo, Anđelijo? Nije li ljubav toliko blago da ga, sipljući objema rukama, potratiti ne možeš za kratkoga ljudskoga vijeka? Jesi li ikad čula slavuja kad slaže pjesmicu svoju? Sto puta si njegovu pjesmicu čula, i opet je rado slušaš. Takva je ljubav od srca.

— Da, da, to mislim i ja, premda još pravo ne znam. Ali me pusti. Evo u dvoru raste buka. Ljudi pitat će za mene, za tebe. Moram za. poslom, jer sam tu gospodarica. Šta će reći kralj, šta toliki gosti?

— Ljubav ne pita za kralja.

— Pusti me, dragane, eto, zaboravit ću kraj tebe na sav ostali svijet, neću bit za nikakav posao. I vidiš, zbilja zaboravih na sve. Berislave, ogriješismo, ljubeći se, dušu.

— Zar je čisto ljubiti se isto što i griješiti?

— Ne zaboravismo li ovu našu milu majčicu božju pred kojom stojimo? Ti ni ne znaš koliko je dobra, koliko milostiva. Da ne bude njezine pomoći, morala bih možda grliti pod silu neljubljena muža. Velika je njezina moć, to sad istom ćutim, ćuteći silu svoje ljubavi za tebe. Govore da ju je slikao svetac, a donio amo jedan od pradjedova mojih iz Svete zemlje, amanet je našega plemena. Koliko li pred njom iscijedih suza rad ljubavi naše! Oh, mati muka izbrojila ih je sve i vagnula na svojoj ruci, pa se meni smilovala. Zar ne vidiš toga. Ne stojimo li tu zajedno, nisi li me poljubio, jer si me smio poljubiti, Berislave, po njezinoj milosti? Zaručnici smo, posvećeni srcem. Kolike sreće! Gle, kako se dobra mati smiješi, i čini mi se da to ubrano cvijeće oko nje nanovo cvate i miri kao tamjan ljubavne žrtve. Majko božja! Majko božja! — kliknu djevojka, izvinuv se dragomu i kleknuv na klecalo — stara zaštitnice našega plemena, evo me pred tobom sretne i blažene. Hvala ti. Prikratila si dane i ure, okrijepila, posvetila srce moje. Tvoja blagotvorna ruka ukloni oblast pogibelji od moje mlade glave. O zvijezdo morska, tvoje svjetlo donese preko valovlja dragana na moje srce. Hvala ti, slava ti. Primi i njega pod svoje zakrilje, ta moj je on, moj. Meni si dobra, budi i njemu, jer mi oboje imamo odsada jedno srce, jednu dušu. I poznaješ ga dobro, ta čula si od mene sto puta njegovo ime kroz plač, kroz smijeh, kroz žalost i radost. Dobar je. Oh, vjerenice moj — reče djevojka ponukav nježno junaka k sebi na klecalo — klekni uza me. Prvi put sretosmo se u gaju pred Bogorodicom i, evo, opet nas je sastavila, vjerenici smo. Pomolimo se svetici neka nas treći put sastavi zavijeke.

Zagrljeni klecahu mladi pred svetom zaštitnicom vječne ljubavi. Usta im zanijemiše, čelo im se podiže od zanosa, a iz očiju sijevaše plamen koji grije miljem vaskolik svijet, sveti plamen ljubavi. Tad skoči iznenada mladić, trgnu sablju i položi je pred Bogorodicu te reče, dignuv desnicu ruku:

— Svetice božja! Majko spasitelja svijeta! Na pragu sam sreće i gledam kroz vrata u raj! Posvećujem ti junačku sablju, neka sine za pravdu i slobodu, neka joj zamah vodi zanos ljubavi moje da mi se želja srca stvori istinom. Polazim u svijet, polazim u boj! Učini da pobjeda bude kratka, da se ne troši nevina krv. Ostavljam vjerenicu tebi, tvomu moćnomu štitu, a kad se vratim, vrati mi taj cvijetak da ga djenem za srce. I zavjetujem se tebi na junačku vjeru da ću ti podignuti hram, da te u njem ljubav slavi i hvali, da ti čista srca prinose žrtve svoje. I Anđelija dignu se brzo, pristupi k slici i položi tri prsta na nju.

— I mene čuj, Marijo sveta — reče svečano — odbih nemilog prosca, ne htjedoh da skučim srce u kruto ropstvo neljubavi. Ne htjedoh lagati ni hiniti za sjaj i bogatstvo. Ovomu čovjeku dajem se posve, od srca i duše. Poljubih ga pred tobom, a taj čisti cjelov, što ga blagoslovi tvoj nebeski posmijeh, neka je pečat vječne ljubavi. Kunem se pred tobom da te ljubavi nikad preživjeti neću, nikad neće se druga muška glava dodirnuti moje usne. Ufam se u Boga, u tebe, majko milosrđa, da prijeka sila neće otkinuti srce od srca. Ali ako je božja volja da trpimo, ako nam kob ukobi zlo, nosit ću nesretnu ljubav u svom srcu kao svete moći u zlatnoj škrinjici do groba, i ovo tijelo dat ću tebi, djevice čista, djevujući do smrti, Berislave, druže mojega srca, primi ovu bijelu ružu posvećenu Bogorodici. Djeni je za srce svoje, nosi je vjerno. Nikad neće ova ruka podati cvijeta muškoj glavi nego Berislavu; nosi je i ne vrati je prije dok ti ne složim na ruke vjenčani vijenac. To budi obećano i zavjetovano među nama, to budi tvrdo, ili ne vidjeli nikad lica božjega.

— Bog čuje, ljudi ne čuju, gdje su dva srca preplela svoj korijen navijeke. Nikad ne ogrli ova ruka druge ženske do tebe, a ogrlit će te navijeke kad se bude sterala nad domovinom ovom blaga maslina mira.

Dug, živ cjelov potvrdi sveti taj zavjet. Cjelujući se, grleći se, stajahu mladi pred čudotvornom slikom, a nad glavama treptio im plamečak vječne svjetiljke poput zvijezde.

— Navijeke moja? — šapnu Berislav.

— Navijeke tvoja! — odšapnu mu kroz smiješak Anđelija i položi glavu na njegova prsa.

— Amen! Amen! — ozva se za mladima jasan, mlađahan glas, a na pragu crkvice pojavi se kralj Karlo, a uz njega biskup. — Eto sreće! — nastavi kralj kroz smijeh, videći zabunu mladih. — Biskup htjede mi pokazati čudotvornu sliku Bogorodice da se pred njom pomolimo. Drugi me prestigoše, morat ću čekati. Dakako, mladi imaju prečega posla, biskupe.

— Zaručnici su, kralju — odvrati biskup.

— Mladi Paližna i nećaka tvoja, je l' biskupe gospodine? Ivaniš ban mi je za to govorio. Rekao mi je kako te je Gorjanski po svom sinu na udicu namamiti htio. Pa dobro. Lijepo se našli. Sad mi puca među očima. Moj Napulj ima lijepih ženskih glava, a tvoji hrvatski vitezovi nisu pretvrda srca bili, samo mladomu gospodinu Paližni nije u mom dvoru godilo. Od njega odbile se oči napuljskih krasotica kao strijele od oklopa. Sad znam i zašto. Zašto da pčela leti po cvijetu kad ima u košnici meda? To mi je drago. Moja milost budi vam štitom. Dade li Bog te sve te naše kraljevine smirimo, vjenčat ćemo mlade, to jest, ti ćeš ih vjenčati, biskupe Pavle, ja ću kumovati; drukčije da ne bude. A čudotvornu Bogorodicu pogledat ćemo sjutra, jer mladi, vidim, imaju još puno, puno toga moliti.

— Ali, kralju! — suprotnu se biskup.

— Ajdmo! Naša je to volja, naša zapovijed, biskupe! Ja to razumijem, ja tako želim! — nasmjehnu se kralj, i prije no su zastiđeni zaručnici mogli progovoriti riječ, odvuče kralj biskupa Pavla sa sobom.

XII

Bilo je dobrano podnoć, kad u sobu Živana Benkovića stupi gradski sudac. Bio je nešta zbunjen, gledao je čudno oko sebe, vidjelo se da mu je nešto na jeziku.

— Dobar večer, kume Živane! — pozdravi domaćina uz koga je za večerom sjedila žena.

— Da Bog da dobar večer, suce — odzdravi Živan. — Eh, koja te sreća nosi kasno pod moj krov? Pij, suce!

— Nije meni do jela ni do pila, Živane moj, niti me nosi velika sreća, već bi ti rekao riječ.

— Id', ženo! — namignu Živan Jeleni, a žena namah ostavi sobu. — Der sad, izreci, suce, što te peče.

— Nevolja, kume, velika nevolja. Danas dođe k meni čovjek ratnik, reć bi, sluga nije po oružju. Slavonac jest, ali nije iz našega kraja. Vidi mu se po govoru. Prhnu mi u kuću kao duh i sjednu bez pozdrava. »Ti si tu na Griču sudac«, reče, a ja rekoh: »Da.« »Pa kako vi Gričani«, nastavi stranac, »dolje pod crkvom u Zagrebu sjedi novi kralj. Šta vi mislite o njem?« Bila mi je neprilika odgovoriti, jer bogzna kakav te čovjek kuša i u čije diple puše.

— A šta si mu rekao?

— Rekoh mu da mi Gričani mirno stojimo i gledamo. Naša da nije briga birati kralja, samo pazimo da se staro pravo ne vrijeđa.

— Aon?

— Nasmija se grohotom i reče da lisičim jer se plašim, i svi Gričani da se plaše jer popovski kralj da ima uza se vojsku. »Nego šta«, odvratih mu na to, »misliš li ti da će se lješnjak dići na deset tvrdih oraha, da će se grad ludo sam pokopati? Karlo ne dira u nas, mi nećemo u njega; pače poručio nam da će dragovoljno potvrditi gričke pravice.« Pa ga upitah tko je i šta će u gradu. I opet mi se nasmija u brk, pak stavi kesu zlatnika na stol. »Ja sam Luka Isović«, reče, »ivanićki plemić, sin staroga Isovića, komu Kobal, biskup zagrebački, ote desetine radi cijelo imanje, pa je sinu ostavio samo osvetu, ali ne pitaj, suce, tko sam, već tko me šalje, po što me šalje. Moj gospodar je plemeniti gospodin Ladislav od Lučenca, kapetan u kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, koga postavi prava naša kraljica Marija. To zapisi za uho, suce. Dobro je da ste bili na miru, jer vas šaka iovako ne bi pomogla bila proti vojsci talijanskoga razbojnika koji se drznuo nazvati kraljem. Nego veli gospodin od Lučenca da ostanete tvrdi na vjeri i da učinite što ću ti reći. Dva mjeseca sjedi Talijan u ovom gradu, sutra zorom dignut će se u Budim da otme našoj kraljici krunu. Vojska je išla pred njim, ovdje je već ima malo. Sada je za vas došao čas da vidimo jeste li vjerni. Talijanski razbojnik ne smije živ iz ovoga grada.« »Kako to misliš?« začudih se nemalo. »Evo ovako. Ove noći odlazi zadnja hrvatska četa, vodi je mladi Paližna. Neće ostati nego njegovi Talijani. Biskupaca ne treba se bojati. Pavao pobrao je svu seljačku pljevu i poslao preko Drave. Sami ste, dete pokažite se. Biskup i svi popovi vaši su vrazi. Kad uminu zadnji Hrvati, sazovi, suce, cehove. Donijeh vam novca, oružja, a u gori imam dvjesta dobrih ljudi. Pustite ih u grad ili dajte im vođu! Kad krene nazovikralj, udarite vi odavle, ja ću odanle, i njegovu kraljevstvu kraj.« To reče mi stranac, i sam si možeš misliti da sam zinuo od prepasti.

— A što si odgovorio ti, suce? — viknu Živan skočiv na noge.

— Rekoh mu tako: »Mi smo kraljevci, a nismo razbojnici, i dok u nas nitko ne dira, ne diramo ni mi u koga. Ako smo se sa Kaptolom kada pokvačili za naše pravice, naš je to posao, ali da bez potrebe van svoje međe grabimo i ubijamo, a ja! Mi nismo vojnici za plaću, već građani na svojem pravu, i ne miješamo se u tuđe poslove.« Ionako da nas je malo, dosta je propalo u krvavoj kavgi, nek propadne još više, pa neće ostati na Griču nego žene, djeca i starci za sjeme, a i te će vuk pojesti. Rekoh mu još neka pozdravi gospodina Lučenca i nek mu kaže da volimo ostati na miru. Neka novi kralj ide kuda mu drago; bolje, ako nas ostavi, jer neće se Grič mutiti i trepetati od krvavog straha.

— Pošten si, kume — viknu Živan zagrliv suca — kanda si mi riječi izvadio iz srca. Mir nas spašava, kavga ubija. To je moja riječ. A je l' se pobrao nepozvani gost?

— Jest. »Nećeš zlata?« upita me još jednom. »Neću«, odvrnuh. »Dobro!« nasmija se izbijeliv čudno zube, pokupi zlato i doviknu mi na vratima: »Čekaj! Čekaj! Nije sudac Bog na Griču. Čuo sam od Grge Prišlina koji da su Gričani žedni kaptolske krvi. Našao sam sam prste na koje će se moji cekini prilijepiti, koji će me služiti i bez suca.« To rekav, lupi vratima i ode. Ali kad ja, brate, poslije kroz grad, imam šta vidjeti: ljudi se kupe u hrpice, šapću, smiju mi se u brk, a još mi oružnik reče da u krčmi kod Njemačke vesi građani buče, psuju i dižu šake na suca i veliko vijeće. Vidim da su tajne ruke bacile mito među sirotinju da je dignu, a tu ne treba nego iskru, i planut će gorički svijet na Kaptol, pa onda smiluj nam se Bog, jer bojim se da bi mi potegnuti mogli kraći kraj.

— Kako ne bi? — planu Živan. — Znaš li da dolje još dosta vojske ima da nas sve Gričane podavi, da nam grad popale, a četa mladoga Paližne ne odlazi ove noći, nego sutra u zoru s kraljem, jer su valjda u Kaptolu nanjušili prijevaru. Oh, prokleti prsti koji su to opet uzmiješali! Mi građani da opet za trećega nosimo kožu na pazar i stavljamo sve svoje imanje na kocke. Znam čiji su to vražji nokti. Nije li poslanik kapetana Lučenca spomenuo ime Grge Prišlina? To je njegovo maslo. Mrzi na biskupa Pavla jer je protjerao iz dvora toga krvnika, kipi na nas Gričane, a navlas na mene zlom osvetom, i rad bi da se krvavimo i krvareći glave gubimo, da se može potlje pohvaliti: eto, krv teče i bez moje pričine. On je to Lučencu prišapnuo, samo on. Ali to ne smije biti, Gričani moraju na miru ostati.

— Pravo reče — potvrdi sudac — zato dođoh i k tebi, kume Živane. Građani znaju da si ti stup njihove pravice, da te živ podmititi neće proti gradu. Svi te štuju i ljube, tvoja iskrena riječ vrijedi im koliko i zakon. Doći sa mnom među uzbunjenu čeljad, reci joj riječ, i smirit će se. Bit će ti za dušu.

— Za dušu? — uzdahnu mošnjar položiv ruku na srce. — Oh, moju dušu peče krvava rana. Ta da! Ne kratim se nikad kad se valja dići za obranu rodnoga mi grada, za njegov mir, njegovu sreću. Ta nisam li zato izgubio svoga jedinca?

— Smiri se, Živane, Bog će dati pa ćeš ga naći.

— To si rekoh sto puta ja. Ali dosada ne ozva se Bog molitvi mojoj. Da je mrtav, znao bih barem zaizvjesno šta je s njim. Trn bi mi ostao u srcu, ali ne bi me mutio vječni nemir. No znam da je živ, da ga moj krvnik Prišlin ima u svojim rukama.

— Znaš? Sto ga ne tražiš?

— Badava, kume — zavrti mošnjar glavom. — Neki mi prosjak-đak doglasi da je iz potaje čuo kako je Prišlin govorio s tatom Martinom o mojem jedincu, pače rekao da ga je sakrio. Poslah đaka da ide za njegovim tragom. Zaludu, đak povrati se praznih ruku, ne doznade ništa, a ja stojim u dvojbi i strahu, ne spavam, dršćem, molim i plačem. Šta će krvnik od njega uraditi, kako moj porod mučiti i trapiti, dan za danom, čas za časom, da se mukama djeteta osveti meni ni krivu ni dužnu. To mi je gorka rana na mojem srcu. Gotovo sam zamrzio na sav svijet, na sav život, kad mene poštenjaka sudbina toli krivično plaća. Ogradio bih se od ostalih ljudi, niti se brinuo za njihove kavge i pravice, nek rade što ih volja. Najvolio bih se zakopati, sa svojom tugom u grob.

— Ali, Živane! Čovjek si. Ako te je nesreća snašla, božja je volja, i Grič ti nikad zaboraviti neće što si za grad trpio. Nu Bog ti je dao jakosti da odvratiš nesreću od svih nas. Zar ćeš se kratiti pomagati nas i pustiti da budu svi nesretni, jer si ti nesretan?

— Ne daj Bog! — reče Živan dignuv ruku. — Znam da nisam samo otac, da sam i građanin. Znam ja svoje srce svladati, suce. Evo me s tobom!

Pod gradskim brdom naproti Njemačkoj vesi dizala se u ono doba drvena kućetina na jedan sprat, prava grdoba bez spodobe i prilike, napola u brijeg ukopana. Od starine trošna, bila se slegla, naherila, krov bio je ponešto splasnuo, grede iskrivile, a pod sagnjio. Bila je to krčma. Svi su je Gričani dobro poznavali, ali je nisu baš lijepo spominjali, jer se o toj kući koješta sumnjiva i grešna pričalo. Sto puta bilo je ondje krvave svađe, pače i na noževe; kad bi se god kuhala kakva buna, sigurno joj zamet trebalo tražiti u toj krčmi, ne jedanput bude ovaj ili onaj čovjek u njoj oplijenjen, ovamo zalazili otpušteni vojnici, kupljive ženske bez srama, konjokradice, besposlice i drugi izmet ljudski, jer valja znati da grad Grič u ono staro krvavo doba nije nimalo čišći i pobožniji bio negoli danas.

Ako je i zrno građanstva bilo zdravo i negrešno, opet se u rastućem gradu prikupljao kojekakav talog ljudstva, a da je tu bilo ne samo dobrote nego i grehote, ne treba reći. Ubijalo se tu i klalo, psovalo i varalo, znalo se za bludni grijeh i preljub, za krivotvorena pisma, novce, prisege i pečate, a kruti zakoni grada, krvave sentencije gradskoga suda, zapisane u starim kvadernama, svjedoče da je to bilo krvavo, opako vrijeme, da bi bilo trebalo i metle božje. Krčma nije imala osobita cimera. Krčmar zvao se Tomaš, te se naprosto reklo »Pri Tomašu pod Gričem«. Začudo nije gradsko vijeće dirnulo u to nečisto gnijezdo, premda se pazilo što se tu radi. Stari Tomaš bio je bijesan branitelj gradske pravice. Kad je o njoj govorio, pjenila mu se usta, mrzio je kaptolsku gospodu kao sotone, ali je u gradskom kotaru bio vrlo pobožan, davao za mise, za svijeće, darivao javno siromake, išao je k svakomu proštenju i pjevao glasno kroz nos pri svakoj procesiji. Gradska mu je vlast očito gledala kroz prste ne samo zbog revnosti za domaće pravo, niti radi velike pobožnosti, već i stoga jer bi »Tomaš« saznao za svako zlodjelo u gradu, za svaku osnovu kaptolsku, te bi sve vjerno dojavio gradskomu sucu, potajno, dakako, da o tom lupeži ni sanjali nisu.

Tomaš proklinjao je u srcu novoga kralja Karla Dračkoga, biskupa Pavla i sve ostale buntovnike kojih čete bješe pokrile gradsko i kaptolsko zemljište, te napunile i njegovu zloglasnu krčmu. Puna dva mjeseca bučili, pili i povlačili se vojnici »lige« po Tomaševoj drvenjari, a talijanski cekini, slavonski dinari i križanci, mletački matapani curili kao kiša u Tomaševu kesu. Proklinjao je, rekoh, novog kralja i ligu u srcu samo, ali nije proklinjao njihova zlata ni srebra, i sto puta bi se kucnuo

s ljutim gostima u Karlovo zdravlje, sto puta bi se, nazdraviv biskupa, narugao gričkim kramarima koji da sjede kao miševi u škulji, bojeći se mačka, ali je i grički sudac svaki dan doznao što govore vojnici, što li njihovi časnici, a po tom doznade i vijeće da je vojnicima »lige« pod smrt zabranjeno dirnuti u gričkoga čovjeka, u gričku kuću. Koncem studenoga 1385. skupiše »ligaši« svoje šatore da krenu pred kraljem u Ugarsku, a Tomašu je vrlo žao bilo da ta vražja buntovnička četa toli brzo ostavlja Zagreb i Grič, jer mu presahnu zlatno vrelo. Nu pri toj žalosti smiješio se je, milo brojeći i razredajući srebro i zlato koje je u tvrdoj škrinjici zakopao u kutu svoje pivnice pod brijegom. Danas je »pri Tomašu« opet vrlo živo bilo. Ovaj put nisu bučili vojnici, već Gričani. Sve razizemlje bijaše jedincata velika niska, dugačka soba, sprijeda prema ulici sagrađena drvenim stijenama, straga udubljena u brijeg. Drvene tavanice, mahom obraštene, podupiranu hrastovi stupovi za koje bješe zadjenuta po jedna tesana luč. Praskajući plamtjele luči po tamnoj špilji. O rujnom svjetlu ljeskao se vlažni pod one nabite zemlje, rosa na mahu tavanica, kaplje po stijenama, a dalje sterali se drščući plameni nad nemirnim glavama bučne vreve.

Bilo je kanda si u mračnu paklu kojega tminu prosijecaju žarke munje, sad đavolski igrajući punim svjetlom na pijanu licu, sad stvarajući svijetli zadak crnu obrisu kuštrave glave, sad prolijećući nad glavama mrke gomile ljudi, sad prodirući u mrak zakutka gdje je pijanac iz sna buncao prisloniv glavu uza stijenu mrazom pokritu. Od nagla drhtaja plamenova mijenjala se munjimice crvena svjetloba i crni mrak, svjetlo i sjena skakutahu po krčmi kao noćne utvore, prikazujući, uništavajući nove i nove slike. Sred krčme žarila se peć — bilo je već u prosincu, i kruta zima. Školnik Kuzmić sjedio, nagnute glave, upirući lakte na koljena, pred pećju, gledajući u plamen, sad jareći vatru, sad srčući iz velika vrča koji je pred njim stajao na zemlji. Vrač obilazio ugrijana lica među narodom, ponosit kao pijetao. Tu je sjedio na panju Paviša Gonč, kucajući se neprestano sa hrpom oko njega stojećom i motajući slavonske građane jezikom. Za onim stolom sjede postolari Nijemci. Jedan viče i lupa šakom po stolu, drugi se upro u laktove, treći nagiblje se kao cvijet o vjetru, a ostali podnimili ruke ili drže zgrčene šake na stolu. U onom kutu buče Mađari mesari. Stoje oko stola, dižu glave uvis, i dovikuju promuklim grlom krupnoj ljudini koja na stolu stoji te se šakama neprestano lupa u prsa i vrti glavom. A u zadnji zakutak zavukao se Gialimello i šapće nešto svojim zemljacima. Skunjio je glavu, blijedo mu se lice žari od plamena i bijesa, crne oči migolje ispod dugačkih trepavica, sad udari po dlanu, sad zabode kažiprst u zrak, sad klima glavom, maše rukama. Sve je kuhalo, vrilo kao u kotlini, vika, vriskanje, šaptanje, mrmor, struganje, lupa, psovka, sve se miješalo u neki čudni žamor, kao da u krčmi pjeva trista đavola. Pilo se, pilo. Znojeći se, smiješeći se, nosio Tomaš sve nove vrčeve, a nitko nije pitao tko plaća, pače, kad ga upita školnik koliko je popio vina, otresnuo se krčmar.

— Šta pitaš, Jakobe, pij, sve je plaćeno što si popio, što ćeš popiti. Ne štedi grla, još će ti dosta snage ostati da se izdereš ljudski na gričku dječurliju.

— A da — reče školnik umuknuv — briga mene za tu nevaljanu gamad, imam drugoga posla. Ratno je vrijeme, pa sam zatvorio školu. Kad bude mir, počet ću iznova.

— Eh! mir ti čekaš, Kuzmiću? — strese se Tomaš — onda tvoja djeca neće nikad znati što je »a«, što li »b«, jer se vrlo oblači; ogledaj se, to ti ne priliči na mir. Vidiš li one velike škrinje u kutu, sve je to koplje i mač. Ne treba moljakati gradsko vijeće da nam otvori oružnicu, imamo sami dosta toga pri ruci za vlaškoga kralja.

— Ah! — zinu školnik — a otkud?

— Pitaj gvozdenog pijevca na krovu varoške kuće — nasmija se krčmar i okrenu školniku leđa.

— Veselo, ljudi! Veselo! — viknu Paviša Gonč, skočiv na pećnu klup i dignuv vrč visoko. — Danas nema noći, a kad svane dan, omrknut će vlaškomu kralju noć. Šta se bojimo? Šta to trpimo? Mi smo kraljevci, mi smo za Mariju i gospodina Gorjanskoga. Živjela kraljica Marija!

— Živjela — odgovori vreva.

— Živjela! — zatrubi vrač dignuv obje šake.

— Pasja ti vjera! — gurnu ga školnik — a prije dva mjeseca vikao si: »Živio Karlo!«

— Benedetto! Karlo odlazi, sad je opet Marija dobra.

— Gričani — nastavi Paviša vikati — Karlo nije naš kralj, on je vlaški, popovski kralj, mi ga nećemo.

— Nećemo! — viknu iz kuta pijan mesar kroz drijem dignuv šaku u zrak.

— Vele, dobar je vlaški kralj — produlji mladi vikač — nije nas plijenio. Vjerujte mu samo. Sad nas gladi jer mu kraljevstvo jošte pliva. Rad je da mu mi Gričani budemo klinci

za njegov klimavi kraljevski stolac. Ali čekte dok vlaški nametnik ispliva na suho, onda će protegnuti na Gričane nokte kao mačak, onda pitajte pošto je gricka glava. Da, da. Šta blejite u mene! Istina je. Znate li što će biti?

— Šta? Šta? Šta? Govori! — ozivali se bučni glasovi iz množine.

— Govori ti — zaviknu Paviša pokazav prstom na školnika pod njim stojećeg — ti si pismen, pametan čovjek, školnik, imaš mozga, ti to moraš znati.

— Govori, školniče! — vikahu ljudi — digni se da te vidimo.

Kuzmić pope se mukom na klup uz Gonča, dignu svoj nos. čudesno mu je sijevalo lice od vinskoga žara nad mrkom množinom, kao da se rumeni pun mjesec nad crnim oblakom. Izvrnuv dlanove, reče:

— Ja da govorim? Bene. Što će biti? Moj mali prst mi to kaže. Karlo će nas dati za kmetove popovima koji su ga kraljem načinili.

— Neće, neće — grmjeli ljudi bijesno.

— Hoće! hoće! — zakrješti školnik udarajući šakom u dlan — bit će nas po dinar. Jer šta? Oni su njegovi, mi nismo. Kaptolci su nama nož, a on je nožu našega krvnika prijatelj. Je F vam puklo među očima, ha? Mislite da će vam suditi vaš sudac? Neće. Mislite li da će vam krojiti pravdu vaše slobodno vijeće? Neće. Kaptolski župan smotat će vas pod svoj štap, na našoj zlatnoj buli sušit će biskup gljive.

— Neće, neće! — urlahu ljudi dižući pesnice uvis.

— Hoće — zakriknu iz svega grla Gonč, mašući oko sebe, da mu je znoj tekao sa čela. — Evo ste čuli, to ne velim ja, to veli naš školnik. Tako će biti. Pa da se živi damo pod jaram, pod nož? — vrisnu vikač podbočiv se.

— Ne, ne, ne, ne! Per bacco, ne damo — odviknu vrač dignuv kažiprst, napuhnuv lice, izbočiv trbuh.

— Ne! Ne! Ne! — zavijala množina.

— Da vidimo — podboči se Nijemac postolar komu se kosa ježila na sve strane — pri tom poslu bi morali biti i mi.

— Nek dođe, dočekat ćemo ga, na — zagrmi Mađar mesar na stolu, zasukav rukave i dižući mišičaste laktove uvis.

— Nek dođe — zaviknuše svi u jedan glas.

— Ha! Ha! Ha! Bene vi! — udari Paviša u grohot. — Nek dođe? Ta tu je. Da čekamo? Dok nas zadavi? Ja velim, na noge!

— Da. Dobre glasove imamo od gospodina kapetana Lučenca. Taj nam hoće dobro. Taj čeka za gorom pod oružjem. Toči, Tomašu, vina. Lija ne smije iz jame. Šta veli gospodin Gorjanski, školniče, a!

— To veli, to! — vikaše školnik bacajući objema rukama sjajne zlatnike med omamljenu vrevu, koja se poče rvati za novce vičući: — Živio Gorjanski!

— Vidite li — nastavi Gonč bacajući sam cekine — to veli, kreće odavle Vlah kralj. Malo ima ljudi sa sobom. Za gorom Gorjanski. Zorom čeka Lučenac. No, šta veliš ti, apotekaru, ondje u kutu?

Gialimello skoči, plamenom sijevnuše mu oči. I posegnu u veliku škrinju, iznese mač i dignu ga uvis. Kao munja sinu oštro gvožđe i uzjari puk.

— Utucimo Karla! Utucimo biskupa! Na noge! Na oružje! — razlijegala se bijesna vika polumračnim prostorom, i kao što se gavrani slete na strv, navali vreva na škrinju, i za tren stajahu pijani gosti pod oružjem. Visoko je dizao Gonč krupnu sabljetinu, bijesno mahaše školnik silnim buzdovanom, koplje, mačevi, strijele, sjekire izniknuše u jedan hip nad glave, kao strn preko noći, da, i vrač stajaše u srijedi, držeći desnicom ogromno koplje i okrećući drzovito lice na sve strane. Sve je stajalo kao strijela na napetoj tetivi.

— Gričani! — viknu Gonč — kad zora zabijeli, udrimo na Kaptol, na popovskog kralja. Propao Karlo! Živjela Marija!

— Provalimo odmah! — viknu mesar.

— Odmah! — zagrmi svjetina. — Propao Karlo! Živjela Marija!

Kanda je svu omamljenu svjetinu uhvatio za srce bijes, sad da će bijesna provaliti pod ubojitim oružjem u zimsku noć da sije nerazborna plamen i krv. Ljudeskara mesar priveza crvenu maramu na kopljište, zamahnu tom novom krvavom zastavom pa zaruknu:

— To nam je zastava! Smrt vlaškomu kralju! Smrt biskupu!

Mesar koraknu prema vratima, sva pijana rulja tisnu se urličući za njim, a Paviša strgnu sa stupa luč da posvijeti čoporu. Ali u hip, u tren kanda je strijela pukla u krčmu. Iza stupa iziđe Živan, iziđe sudac. Jednim mahom istrgnu mošnjar zablenutomu vraču koplje, gurnu ga laktom u trbušinu, istepe mesaru zastavu, pokroči k peći, pograbi Gonča za šiju, baci ga na zemlju; školnik pako skoči s klupe i zarinu se nagnute glave kao plaho vižle među svijet. Sve se okameni, ni da je tko pisnuo, ni da se je tko maknuo, sve je zinulo, sve zurilo u mošnjara. Ljutit lupi Živan kopljem u zemlju, visoko uzdigao glavu, gnjevne mu oči omjerile svjetinu, kanda lav stoji pred plahim krdom. I dogrmi glasovito ljudima:

— Na miru da ste! Ni makac odavle! Kamo ste pošli u noć, pod oružjem? Da plijenite, palite, ubijate, je l'? Dakako. Tko ste vi? Zar građani Gričani koji imaju čuvati žene, djecu, kuću, slobodu? Ne, to vi niste, već adrapovci vojnici koji su uskočili od svoje zastave pak se hrane razbojstvom. Žedni ste krvi, gladni plijena. Kad se jatila tuđa vojska pod naše brdo, strepili ste, a ti pušljivi junaci, koji danas najviše viču za punim vrčem, skrivali se od straha po svojim rupama. Kad nam je stajao mač nad glavom, pođoh k biskupu, umolih ga neka ligaška vojska ne dirne u Grič. Biskup zavjeri se da neće, i ostasmo, hvala Bogu, na miru, a ja mu se zavjerih na ime općine da će Gričani mirovati, da neće slijetati Kaptola. A sad ste iz vrča pribrali junaštva, sad hoćete iz zasjede ubijati, bez razloga plijeniti i paliti, razbojski kršiti riječ. Fini ste ljudi! čast vam i dika. Fuj! Je li vas veliko vijeće zvoncem zvalo da primite koplje i mač, jesu li se po navadi cehovi skupili u čete? Nisu. Skupiste se kao razbojski čopor. Mjesto stare gradske zastave objesio je pijani mesar krvavu krpu na koplje, za njom letite kao slijepi bikovi. Tko vas vodi, tko su vam gospoda? Evo, Paviša Gonč, fini taj ptić koji je propio imanje i poštenje, varalica

koji se mukom izvinuo konopcu. Raspetoga Boga prodao bi za dinar, a ovamo brani vaše pravo, vaše poštenje. Čovjek bez lica i obraza brani poštenje! Fuj! Pred vama nosi zastavu mesar koga je sudac radi krive vage dao deset puta staviti u kladu. Pa i školnik razbijač. I taj je već pod sudom bio. Mjesto da se po danu brine za pamet vaše djece, jer ga zato plaćate, napije se po noći do nepameti, huška vas, i spava po danu. A i tebe, vraču, sram bilo u dušu! Traži rade bolesne ljude po gradu i daj zdravima mir. Jučer si vikao: »Živio Karlo!« dok smo mi drugi šutjeli, a danas vičeš: »Propao Karlo!« Danas ovakav, sutra onakav, a uistinu nitkov. Sila i novac, to ti je tvoje pravo, trbuh tvoj Bog, a zato i Bogu i vragu svijeću pališ. Vraču! Jesi li muška glava? Gričani! Jeste li toga Vlaha ikad vidjeli gdje leti u boj za naše pravo? Jesi li, bijednice, za zlatnu bulu prolio toliko krvi koliko drobna pijavica popije za jedan časak? Bijesa! Šta tu vidim? — nastavi Živan sagnuv se i dignuv s blatnog poda zlatan pjenez — bijesa! Eto, tu se prosiplje bome zlato. Tko vam ga je sipao? Govori! — zagrmi mošnjar uhvativ pijana krojača za prsa.

— Paviša! — dahnu krojač problijediv.

— Paviša! Ha! Ha! Ha! — nasmija se Živan. — Otkad raste tomu izmetu u džepu zlato? Gdje je taj krčmar, krojač, pekar, postolar, krznar po vladanju gričkom koji će dati Paviši kaplju, mrvu, nit, dlaku na vjeru? Ne vidite li slijepi da su ga kupili neka vas omami i tjera na krv. Treba li vas opajati, mititi, treba li vam kupiti gvožđe da branite svoje pravo? Vidim vas sve i znam. Više od polovice između vas nema pravo birati suca, nositi građansko oružje, jer niste građani, jer ne plaćate gradu ni banovice. Poniknite nikom, velim vam ja, mošnjar Živan Benković, da, ja! Ja imam pravo tako govoriti. Kad našoj slobodi prijeti zlo, ne dižem li prvi svoj mač očito, pošteno na suncu, bez zasjede. Ne jednu kaplju krvi prolio sam za Grič. Za vas izgubih sestru, suru, za vas izgubih jedinca, i neka se digne svjedok na mene da me je ciglim križancem podmitio koji ban, koji biskup, koji kralj! Kraljevci smo, da, ali smo i slobodni, pošteni ljudi, i ne damo se bez potrebe klati, već čuvamo krv za svoje kuće, žene i djecu, zato dajmo makar i srce. Kapetan Lučenac podmitio je beskućnu rulju, a na to podjari ga, znate li tko? Grga Prišlin, vaš krvnik, koga biskup Pavao otjera jer je vaš krvnik. Od žuči radi da si Gričani i Kaptolci među sobom razbiju glave. To vam je bijes. I varaju vas. Da, sutra zorom odlazi Kado, ali ne ide bez vojske. Ne ide prije njega mladi Paližna, već upravo s njime, jer su u Kaptolu saznali za zasjedu Lučencovu. Idite! Dižite koplje! Palite Kaptol! Gubite ludo svoje glave! Dajte svoje kuće zapaliti! Idite! Učinite da se povrati godina gdje je pod plamenom pala Njemška vas u pepeo! Zašto stojite blijedi, zašto ste zinuli na me? Glava vam stoji na kocki, prodani ste. Lude! Vidite li sad da stojite na tankome ledu? Vrz'te to oružje na tla. Htjedoše i suca i vaše vijeće podmititi na bijes, ali sudac ih odbi, jer je poštena glava. Tko je čovjek, neka se odnese svojoj kući, nek drži mir dok ga ne pozove vijeće. Jeste li čuli? .. .

— Živio Živan! — kriknu postolar Štabel — to je čovjek, a drugi su lopovi. Namamiti nas na led! Aj! — nastavi zasukav rukave — za mito! Podmitimo ih sad mi. Aj, gdje si, Paviša, gdje si, školniče? — skoči postolar. — Šuk! Braćo, dete ih!

— Dajmo ih! — zavika većina, i začas zibali se na snažnim leđima majstorskim Paviša, školnik i vrač, hvatajući rukama zrak, a po njihovim leđima, rebrima i glavama padahu bijesne šake poput tuče uz urlanje svijeta.

— Evo ti mita! Na ti cekin, Paviša! Šuk! Danas je šiba naša, školniče! Evo medicine, šuk! Udri! Užgite! — A nesretne žrtve previjahu se krijeŝteći i vapijući pod živim mlatovima prevarenih ljudi. Za hip skoči Štabel i otvori vrata pa zaviknu: — Šuk! u snijeg ih dajte! — Nemilo zanjihaše ljute ruke Pavišu, i kao strijela izleti na vrata u snijeg, i opet zanjihaše ruke školnika koji se prebaci pred vratima u jamu.

— Šuk vrača! — pljesnu Štabel, i koprcajući se, sunu šor Cavagnoli u zrak, crna kabanica vijala se za njim kao kreljut ogromna šišmiša, i za tren nađe se poštovani vrač pred kućom na trbušini u duboku snijegu, te poče kopati s nogama i rukama vrišteći:

— Maledetti! Maledetti! Cani! Cani! Canil

— Gričani! —viknu Štabel — sudac i Živan izbaviše nas od velika zla. Bijasmo magarci.

— Da, da, da! Bijasmo magarci.

— Slava sucu! Slava Živanu!

— Slava!

— Vrz'te oružje! Bacite prokleto mito! Razbijte vrče! Pili smo otrov. I ljudi počeše lomiti koplje i mače, bacati zlatne pjeneze na pod, a vinski vrčevi treskali o zid, o stup, u pod na tisuće komada. Kličući kroz noć, zaokupi četa mošnjara i suca, kličući otprati ih četa k njihovoj kući u grad. Tomaš zaključa krčmu. Smiješeći slegnu ramenom i šapnu:

— Da, da magarci ste! Bacili cekine! Ha! Ha! Ha! Dobro učiniste, magarci. Bar će đavolsko zlato ostati meni.

Zatim kleknu da pobere po mokrom podu rasipano zlato.

Iz zimske se noći polagano izvijao dan. Pomalo iznicahu iz mraka kuće, crkve i grad o slabašnom svjetlu koje je prodiralo kroz bijelu vlažnu maglu. Visok snijeg ležao je po ulicama, po krovovima, ta bilo je oko malog Božića. Iz dimnjaka vitlao se prvi dim, a ljudi pojedinci nijemi, zagrnuti, brzali poput crnih sjena kroz sumrak ulica, preko bijelog snijega.

Oko biskupskog dvora i crkve miješaju, motaju se u sumraku sjene. Ljudi viču, brblju, psuju, lete amo i tamo, konji ržu, sablje zvekeću. Gdjegdje među hrpama sjedi na konju vojnik. Ljevicom drži na kopljištu žarku buktinju koja krugom rasvjetljuje bijeli snijeg i sred sumraka pokazuje mrka lica, visoke kalpake Dalmatinaca, konjanika mladog gospodina Paližne, koji se spremaju na pohod u rano jutro sred ljute zime. Dvatri puta zaori trublja kroz jutarnji mir, i trubljač obleti trg pred crkvom, zatrubi, dignuv trublju uvis, jače, i vrati se pred biskupski dvor k zastavniku koji je, držeći velik stijeg, zamišljen, nepomičan sjedio na konju. Sad dokasa iz onog mračnog kuta konjanik, sad dovuče iza kuće za uzdu ratnik

svoga ata, naravna sedlo i poklopi konja. Časnici viču, psuju, lete amo i tamo, taru dlanove, stresuju inje s krzna kabanice, gleđu na rasvijetljene prozore dvora ide li kapetan Berislav, na prozore crkve idu li kralj i biskup. Karlo boravi u crkvi. Dugo je klečao pred Pavlom da mu ispovjedi grijehe svoje, jer čist hoće da krene na daleki, dvojbeni put. Pa kleknu sam pred veliki oltar i primi iz ruke Pavla Horvata tijelo Gospoda Boga. Kralj da ustane, ali biskup ga primi za ruku, pruži mu krst i progovori, da se orilo crkvom kao daleki grom:

— Karlo, slugo božja! Tebi se zavjerismo, za te se borimo, tebe podigosmo na prijesto. Dajemo ti sve, a ne tražimo plaće, ali mi se kuni Bogom da nećeš zaboraviti prava starinske tužne ove kraljevine, kojoj si nekada vojvodom bio,

da nas Hrvate nećeš dati tuđincu za igru ili plijen, ma te resila i budimska kruna.

— Kunem se živim Bogom! — odvrati Karlo. — Vladao sam među vama, bio sam vaš. Prolio sam krv proti najljućemu vragu hrvatske zemlje, proti Mlečićima koji rade otkinuti vam desno krilo, lijepu Dalmaciju, i otisnuti vas od mora. Pa ako me jednom ovjenča kraljevski vijenac, ne bi li grijeh od mene bio zaboraviti da ste me vi Hrvati prvi izabrali za kralja. O vjeruj mi, prijatelju Pavle, ne jedanput sjetih se u zlatnom dvoru napuljskom hrvatskoga žala, vašega prijateljstva. Zlokobne spletke, krvava borba sa francuskim nametnicima dodijavahu mojoj duši koja čezne za mirom i srećom vlastitog srca i cijelog naroda, ne jedanput poželjeh biti, kao nekad, samo vojvodom vaše kraljevine iz koje me Ljudevit istisnu pod silu da muški rođak Anžuvinaca ne bude na putu njegovim kćerima. Taj Napulj, što mi ga dade, nije nego danajski dar, ondje stoji moje kraljevstvo, moja kruna na ždrijelu Vezuva. Ljudevit me postavi onamo kao prednju stražu koja ima braniti važno mjesto, nu koja je sigurna žrtva smrti. Gvdje me okružavahu poštena srca, čestiti ljudi, junački mačevi, ondje himba i spletka, gospodski banditi i tajni noževi. Ne, nikad vas zaboraviti neću, vi ćete mi biti desno oko u glavi. Idem na daleki put da skinem s ugarskog prijestolja Jelisavu, Gorjanskoga. Bogzna što me čeka, u domu ostavih ženu i nejaka sina, svoje srce, svoju krv. Kad ih ostavljah, bilo mi je da si sam srce vadim iz prsiju. Prijatelju Pavle! Ako me zadesi prijeka kob, ako me preživiš, ne zaboravi njih, ma bili preko mora u dalekom kraju, budi im prijatelj kao što si meni.

— Ne muti si duše zlokobnom slutnjom, kralju moj, ne vidiš li da se Hrvati dižu za tebe, da te Ugri čekaju? Sve što je dobro, pošteno, pristaje uz tebe. Najbolja pomoć ti je zdvojnost u kojoj čame ove kraljevine pod ženskom vladom. Nadaj se dobru, ta mi te pratimo, štitimo svi. Ali ako pođeš po zlu, evo ti se kunem da ću služiti sina kao što sam vjerno služio oca. — I Karlo skoči, baci se biskupu na prsa, poljubi ga pred Bogom, i vrele suze kanuše iz oka vladara na lice sluge božjega. Napokon se istrgnu, otre si suze i šapnu:

— Ajmo u ime Boga.

Na istoku zarudi zora sipljuci ruže po sjajnomu snijegu.

U dugom redu, spremna na pohod, čeka junačka četa Dalmatinaca. Pred kamenim stubištem biskupskog dvora stoje kraljeva kola na niskim točkovima, zastrta gustim sagovima. Oko njih roje se napuljski kopljanci, vodi ih Nava relli. Kralj će krenuti.

— Anđelijo! Dušo! Evo na nebu zore! — šapnu pred slikom majke božje Berislav privinuv djevojku na srce — poći je.

— Poći! — zajeca mlada, i sjajne suze zasinuše o rumenoj zori. — Junače moj! Junače moj! Ne otkidaj se od mene.

— Moram. Čuješ li trublju moje čete? Zove me kralj.

— Oh, Berislave, druže! Pođi zbogom, moje suze, moje misli, moje srce poći će s tobom. Pođi zbogom, a dođi, brzo mi dođi, je l' da ćeš doći?

Djevojka odmaknu glavu od prsi junaka i pogleda kroz suze pogledom dugim, slatkim, žalobnim, kanda je svu ljubav skupila u oči, kanda tu stoji na smrt ranjena srna.

Opet zatrubi trublja. Djevojka strese se i stisnu dragana jače, a on se prenu, skupi svom silom junačkoga srca ruke oko nježnog joj tijela, pritisnu plamen cjelov na drščuće joj usne, istrgnu se i poleti k svojim junacima.

Niz stube silazi polagano kralj Karlo ogrnut dragocjenim krznom; mladim, lijepim licem prostire se čudna tjeskoba. Prate ga starci kanonici, prati ga šaka plemića, prati ga biskup. Sad stiže Karlo do zadnje stepenice, dignu glavu i ogleda se jutarnjim nebom, pa opet svede oči na ogromnu mrku crkvu, na zorne junake, na bijeli taj snijeg.

— Lancelote! — šapnu biskup uhvativ kanonika za ruku

— pazi na Crkvu i Kaptol, ne zadijevaj mi svađe s Gričanima, a ti, brate Filipe — okrenu se k sijedoj ljudini u križarskom odijelu — da si mi pazio na Anđeliju.

— Hoću — kimnu stari križar — za pleme Horvata dat ću i krv.

Konjušari pred kolima poklopiše konje. Tad stupi Anđelija snuždena i zaplakana pred kralja, noseći na pladnju srebrnu kupu i vrč, pa kleknu pred njega.

— Primi, kralju, na put zdravicu ovu — prihvati biskup

— sretno nam pošao, na sreću došao! Karlo podignu čašu i reče:

— U vaše zdravlje, za sretan put! Dao Bog, ne tekla rumena krv, već rujno vino u našu radost.

Karlo iskapi Čašu, a svi viknuše od srca:

— Živio, kralju! Sretan ti put. — Ali u taj par krenu djevojka glavom, ugleda pred četom vojna, ruke zadrhtaše silno, vrč se prevali, a vino prosu se u snijeg poput rumene krvi. Karlo problijedi, nu brzo odvuče ga biskup u kola i pođe za njim. Trublje zatrubiše, bičevi prasnuše, zvona zazvoniše. Berislav domahnu sabljom Anđeliji — i među vojskom krenu Karlo iz dvora Pavla Horvata kroz snijeg na ugarski prijesto.

Već bje odmaknuo provod, zanijemila zvona i usklici sijedih kanonika, ali još stajaše na stepenima Anđelija, gleđući poniknute glave, suznih očiju krvoliki trag u bijelome snijegu.

XIII

Nedaleko od sela Gorjana dulji se čislo niskih brežuljaka zaraštenih hrastovom šumom. Gusta je šuma, gotovo vlada tu mrak. Između stoljetnjeg stabalja, koje ti se nad glavom prepliće kao hladovit krov, možeš omjeriti široku plodovitu ravan, zelenu i žutu, prepletenu potočićima, gajevima, iza kojih se bijele kukavna sela, pokoja starinska crkva, podalje na vidiku dižu se gospodski dvorovi, kolijevka silnoga palatina Nikole Gorjanskoga, do kojih se poput zmije pod brežuljcima kroz zelenu ravan vije cesta od Đakova. Ravnicom vijuga se cesta među livadama i šljivicima, samo gdje je okrajak bregovlja posegnuo u ravnicu, primiče se put zadnjemu brežuljku, tiče ga se časak i teče dalje u ravan. Podne je minulo, a jošte žegu sunčani traci krajinu da jedva dišeš. Ta kruto je ljeto, dvadeset i peti dan sedmoga mjeseca godišta 1386. Kao na dlanu stoji pred očima ravnica ozarena suncem. I mrtva je, tiha, kao od kamena, kako je prikri ljuta sparina. Ni list da se makne, ni ptica da prhne, ni muha letne, a širom ni čovječje duše. Reć bi zlatne ti iskre igraju pred očima, kako sijeva; suha zemlja pukla duboko, a na kraju vidika sivi se ljetna para. Ravnica je mrtva, ali živi, kipi životom hladovita šuma na brijegu. Nitko ne sluti, ne sanja da su ti brežuljci kao težak oblak iz koga bi se mogla sasuti strijela i grom.

Na vršku zadnjeg brežuljka sjedi na staru panju ban Ivaniš Horvat, mrka lica, poniknute glave, laktove upire u koljena, ruke stiska u klupko. Ne vidi se na njemu ni banstvo ni gospodstvo, reć bi, običan je ratnik. Nad zobun od crne medvjeđe kože navukao je košulju od gvozdene žice, uske kožnate gaće sapinju mu se oko stegna, a noge mu stoje u visokim žutim čizmama, o srebrnom pojasu spušta se na zemlju široka sablja, a do njega u travi leži jak štit od ocjeli, težak buzdovan i niska gvozdena kapa bez uresa. Miran je naoči, lice mu od kamena, ni dlačica u njegovoj bradi ne miče se, a vatrene oči zapiljio u zemlju pa šuti. Samo katkad digne oči i poviri na ravnicu prema Đakovu, pa onda gleda opet u zemlju. Pred njim ležaše pružen po travi brat mu Stjepko, upirući glavu u lakat, časkom gleđući u daljinu, časkom promatrajući lice brata. Bilo je kanda Ivaniš sniva, kanda ga Stjepko ne smije buditi od sna.

Uto zašušti nešta u grmu, ispod lišća nešta poviri, začas doplazi zmija do bana. Na ozbiljnu licu zadrhta mu posmijeh. U hip dignu glavu, dignu nogu i zdrobi zmiji glavu.

— Vidiš, Stjepko — reče — tako će biti, danas će tako biti. Zapamti si: Jakovlje je dan osvete. Krv za krv, glava za glavu.

— Budi tako! — potvrdi Stjepko — Bog nam dao sreću. Ali, brate, evo se nađosmo danas prvi put poslije dugoga časa. Ja moradoh svojim četama čuvati požeški kraj od Stjepana Koroga, ti i brat biskup bijaste u Zagrebu, u Budimu, poslije u Mačvi. Daleki su putevi, pomalo ide glas od grada do grada pa se iskrivi putem. Kojekakve priče dočuh, ali nikad cijele krvave istine. Ti si sve vidio na svoje oči, reci mi ti kako se zbilo.

— Ne kopaj mi nezacijeljene rane — odvrati Ivaniš natmuriv lice. — Dozovem li one krvave zgode u svoju pamet, gotovo moram podvojiti da su ljudi djeca božja, gotovo ne mogu vjerovati da ima vječne pravde. Ali hoću ti reći, hoću. Vjerujem u Boga, u njegovu pravicu. Bog ne troši svagdan svoje strijele, ali kad pukne strijela osvete, pogodi grešnu glavu. Ti si mlađi, doživjet ćeš više poslije nas, možebit je tebi usuđeno da obraniš svoju djedinu, da osvetiš svoje pleme i budeš štitom prava i zakona. Ukratko sve ću ti reći, jer nije sad kada odijevati golu krvavu istinu kićenim slovima. Ali zareži svaku riječcu duboko u svoje srce. Taj krvavi spomen neka ti bude naukom do groba. Čuj dakle. Ti znaš što je Jelisava, što li Gorjanski, kako je pod njima očajavalo plemstvo, zdvajao puk. Ti znaš da požeški mir nije bio nego himbena varka. Pozvasmo Karla. Dođe. Povedosmo ga iz Zagreba u Budim. Kud prođosmo, otvoriše nam se vrata i srca. Sve, ma kojega jezika, bilo je sito krivde; sve žeđalo je za pravdom i mirom. Zaludu je Marija potvrdila pravice plemstva, zaludu je naoko zmija Jelisava otpustila miljenika Gorjanskoga i nadvornikom učinila Nikolu Seča, zaludu se vjenčala Marija sa luksemburškim Šišmanom. Bujica pučkoga gnjeva navre u silne talase, obori slabe branike hinjene popustljivosti. Kraljice ostaše same, kukavica Šišman uskoči iz svatovske postelje svoje u Češku. Netaknuti prohodismo, kao Zudije Crvenim morem, uzburkanom zemljom! Ne bijaše to vojna, već slavohod. Jao, kratke li slave! Dođosmo Budimu na vrata. Budim ih otvori. I kraljice dođoše pred nas, Marija ne znaš je l' dijete, je V žena, Jelisava zmija, sramota našega jezika, skupljajući na usnama prijazan i mir. Siđe sa zlatnih kola pred Karla rođaka, zagrli ga, poljubi ga, pamti, poljubi ga, i pozdravi ga spasiteljem koji će zemlji povratiti mir. Karlo bude vladarom. Ni kapi krvi ne poteče, a prijeka duša, koja otrovaše krv kraljevina, boravila nevrijeđana u kraljevskom dvoru. Dobrota i blagost bijaše dušom Karlove vlade, i ako je Jelisava prije sipala u rane naroda žuč i otrov, Karlo je sipao melem. Slijepe dobrote, lude blagosti! Na javi, po danu vladaše Karlo uz našu pomoć, držeći visoko tezulju pravde, krišom, noću vladala Jelisava, uz pomoć Gorjanskoga, vareći otrov, oštreći nož. To doznasmo mi, to oćuti puk. Svi sletjesmo Karla, varki neka je kraj. Saletjesmo vladara, uzbuni se puk: Karlo budi kraljem, klicaše svijet. I Karlo budne kraljem. Na Staro ljeto ovjenčasmo ga sred bure, oluje, da, vjetar mu slomi kraljevski stijeg, ali ne slomi vjetar, već njegova blagost. Zmija se naoko savi. Bit će mir, mišljasmo svi, ali po tmini, pod zemljom rovao je vrag Nikola Gorjanski, kipeći od osvete. Kroz njegove ruke teklo Sigismundovo zlato među podmitljive duše, spominjahu među svijetom zle biljege kod krunidbe, glupe duše povjeravaše da je zimska bura gnjev Višnjega. Karlo je šutio, popuštao, Karlo nije na naše molbe iskorijenio drača. Tad prosu se glas da Gorjanski odlazi svojoj kćeri u svatove, da se vratiti neće. Odlanu nam nato, zli druži, mišljasmo, uminut će, poslasmo mnoge čete njihovim kućama, da ne budu bez posla na trošku. Osobito se radovao kralj. Dođe peti dan po Svijećnici glas, sutra da će Gorjanski ostaviti Budim. Sjedasmo s kraljem za objedom, vedar i veseo bio je Karlo. Kucajući se s nama, doviknu kroz smijeh našemu bratu biskupu: »Eto, prijatelju biskupe, vidiš kako bilježi lažu. Pred tvojim dvorom prosu se krv u snijeg, sunce izbrisa krv; pri

krunidbi slomi se stijeg, i dasmo ga popraviti!« Ali još ne svrši riječ, kad u sobu stupi Blaž Forgač i zamoli kraljevu milost nek dođe u dvor Jelisavi. Šišman je, reče, pisao iz Češke nek se ugovori napokon mir u obitelji. Ja rekoh: »Ne idi!« a tako reče i brat Pavao. Moljasmo ga živo, a Stjepko Lacković skoči i viknu da ga ne pušta u zmijsko gnijezdo. Ali kralj odsiječe: »Idem, nisam li kralj, pomazanik božji?« Nit pratnje ne htjede sa sobom, do kneza Navarellija. Bijaše sumrak. Ja pod gradom skupih četu. To učini i prior i Berislav. Lacković pohiti u grad. A što se zbi? Oh! — škrinu Ivaniš — zašto se rađaju zvijeri s ljudskim obrazom! Smiješeći pozdravi Jelisava kralja u odaji svojoj, posadi ga do sebe, a pečuhski biskup nek čita Šišmanovo pismo. Ali u sumraku skrivao se kurjak Gorjanski, i viknu Forgaču: »Udri, Forgaču!« Krvnik zamahnu, i buzdovan obori kralja u krv. Karlo se dignu, krv se cijedila s glave, i uze bježati trijemom, dok je Navarelli sam, ranjen, odbijao izdajničko oružje. Grad bude zatvoren. Urlanje svijeta i pijane vojske dopiraše do nas. Mi ne znasmo šta je, ali kroz zveket mačeva, kroz krhanje koplja čuo se krič podmićene rulje: »Živjela kraljica Marija.« Zambov, prokleti Zambov, i hulja Ubul Kalaj odmetnuše se za novce od Karla, Gorjanski vodio je njihove čete. Oh, proklet onaj dan! Navalismo na vrata ... zatvorena. Suza mi skoči na oko, htjedoh slomiti mač.

— A što bje poslije?

— Najednom se otvoriše vrata. Sad će biti zgoda udariti, mislih, i da udarim. Ali užasna prizora! Poniknute glave iziđe Lacković sa svojom krvavom četom, a sam krvav Navarelli uz napuljske viteze, kojih bje polovica pala, braneći zajedno sa Hrvatima svojega kralja. Svi se stvoriše kamenom, samo ja viknuh na juriš, ali Lacković mahnu mi žalostan rukom. »Prekasno,« reče, »izdani smo. Kralj je na smrt ranjen, većina vojske poda se mitu.« »A kralj?« zapitah zdvojan. »Krvav klonuv, zapovjedi meni i Navarelliju,« odvrati Lacković »nek ne lijemo krvi, i preda se Gorjanskomu.« »Oh, kralju moj!« udari Navarelli u plač, »zašto nisam za tebe poginuti smio, ništa mi ne osta od tebe nego ovaj krvavi pojas.

Gledajte, ljudi,« kriknu kao bijesan, »na bijeloj svili rumeni se poštena kraljeva krv. Na rastanku mi dade pojas neka ga ponesem kraljici Margareti u Napulj. U zao čas pozvaste nas amo.« »Nećeš ga ponijeti,« kriknuh, istrgnuv Napuljcu krvavi pojas, »ta krv vapije do Boga, to budi odsad zastava naša!« Sred mrkle noći digosmo se iz Budima grada sa četama, plačući i zdvojan slijedio nas brat Pavao. Ali na vidiku krvavog grada zaustavismo četu i prisegosmo na krvave ostanke Karla da nećemo mirovati ni danju ni noću, da nećemo staviti mača u korice niti skinuti šljema sa glave dok diše Jelisava. Dođosmo u dom noseći sa sobom krvavi stijeg na čelu, zavjet osvete u svome srcu. Sva Slavonija, sva Mačva pristaje uz nas, uz Ivana Paližnu, koga pokojni Karlo postavi trojednim banom. Istina, naš brat Lacko klonu na Drini, i premda kašnje potukosmo Koroga nazovibana, podlegosmo opet u Srijemu Lacko i ja. Ne svlada nas junačka sablja, već kleta izdaja, brate. Onaj Lacković koji prisegnu na kraljevu krv zajedno s nama, ona hulja krenu vjerom, i čete za koje mišljasmo da nama idu u pomoć, naperiše ubojito koplje proti nama. To je Lacković kriv — zaškrinu Ivaniš — ubio ga Bog!

— A šta je s kraljem? — upita Stjepko skočiv na noge.

— Ha! Ha! Ha! I pitaš, mladi luđače — nasmija se Ivaniš od jara. — Šta je s ranjenim janjetom kad ga ostavljaš u ždrijelu vuka, što je sa besvjesnim topljenikom kad ga ne možeš izvaditi iz valova derave vode? Povukoše ga na Višegrad, zališe mu u rane mjesto lijeka jedak otrov, a kada se je mlada njegova krv otimala smrtonosnim kapljama, zatvoriše usta, uši i nos, zadaviše kraljevu dušu, zadaviše ne samo poštena čovjeka već poštena kralja. Vrh krvave, blijede lešine kralja slavili bučnom pijankom slavu i trovnica Jelisava, i razbojnik Gorjanski, i kukavica Šišman, kojino se povrati, začuv da ga na putu ne čeka sablja, oko lešine igrali kolo i s njima izdajice naše krvi. Danas dolaze amo u punom slavlju, danas vodi krvnik Gorjanski Jelisavu i Mariju u ovu Slavoniju našu. Da, da, Horvati pobijeđeni, sva zemlja mora pred noge klonuti krvavoj vlasti, zlatnomu mitu. Ha, ha, ha! Zaboraviše da ima Bog na nebu, da jošte na ramenu stoji Horvatova glava. Danas je dan osvete. Mladce — uhvati Ivaniš, skočiv na noge, brata za ruku — ti si Horvat, ti si moj brat.

Nu ako ima u tvojoj krvi kaplja u kojoj dršće smiljenje, ako ima cigla žilica u tebi koja trepeće od ženskoga straha, bolje da se nisi rodio, i tako mi Boga, izdadne li mi u borbi tren da ti je srce meko, ovim ću te mačem skinuti sa svijeta.

— Ne boj se, brate — odvrati Stjepko — do moje sablje ima samo jedan put, koji ide ravno iz mojega srca, a u tom srcu zapisano je duboko: smrt za pravdu i zakon. Kunem

se na to.

— Ha — kriknu Ivaniš, nadnesav ruku nad oči i pokazav prstom u ravnicu — vidiš li kako se ono u daljini bliješti?

— Vidim.

— Hora je, idu.

U hip udari Horvat kapu na glavu, uhvati štit i buzdovan, dignu glavu visoko i zafijuknu tri puta poput ptice, a zvižduk ozivao se sve dalje i dalje po bregovima. Drvlje i grmlje oživi, kao da si otvorio zemlju, iznikoše iz gustog zelenila sjajne kacige, štitovi, sulice, ali ne ču se riječ, samo gluh šapat išao je šumom.

— Ti ostaj tu — reče Ivaniš — sa svojim strijelcima, ni da si se makao. Pusti nek minu prvi konjanici, kad dođe glavni roj, sipaj.

— A ti?

— Ja ću udariti na konju sprijeda, Berislav straga, prior vranski stoji eno u zasjedi, a brat Lacko sasut će se s pješadijom s brijega kad se zamuti metež. Zbogom, i ne troši strelica zaludu.

— Zbogom! Dobra ti sreća — odvrati Stjepko, ali prije no doreče, uminu Ivaniš među gusto granje.

Stjepko razredi strijelce, svi se stisnuše za grm, za dub, držeći napete lukove. I opet povrati se vođa k panju, tu je najbolji vidik. Da, idu. U daljini sve je više koplja iznicalo iz zemlje, trepereći poput zvijezda. I zastava se vije, ne vidiš pravo čija. Četa baš nije velika, gotovo sami konjanici. Sad vidiš bolje kako se povorka kreće cestom. U glavnom čoporu pomiču se pozlaćena kola, u njima sjede dvije ženske. Za njima idu druga kola i treća, i cijelo čislo kola. Povorka ide lagano, još je dosta daleko. Pred njom na priličan odmak ide četa konjika pod oklopom. Vodi je debeo čovjek debele glave. Napreduju polagano, gotovo lijeno, vođa gleda nadesno, nalijevo. Vidi se, ne plaši se ničega, ne nada se zlu.

Sad ih eno na zavoju blizu brijega. Stjepku porumeni lice, ruka mu segnu za mačem, uzmaknu za korak u grmlje, ne od straha, već da ga ne vide.

Idu konjanici s mirom, skoro će odmaknuti od brežuljaka u ravan. Već dođe i glavna četa blizu k bregovima. Kola nekako zapinju, put je rđav. Sad se vidi jasno. U kolima sjede Marija i Jelisava. Podalje jaše Gorjanski, a uz njega sinovi mu Nikola i pop Ivan.

Sad prepozna Stjepko mnogo njih. Tu je mlitavi Mikić Prodanić, Ahacijev sin, ljuti Stjepan Korog od Mačve. Ali još više ima vitezova kojih ne prepozna. Palatin dotisnu se do kola i pokaza prstom prema gorjanskim dvorima. Ali učas prenu ga vika, podignu glavu, poleti naprijed. Čopor se splaši, ustavi, Jelisava dignu se u kolima, pogleda naprijed.

— Šta je? — kriknu kraljica mati hvatajući se naslona. Čete grnule naprijed. Mladi Niko Gorjanski doleti do oca i viknu:

— Stojte! Vojnici naprijed! Forgač se bije. Izdaja! Zasjeda. Naprijed! — Mačevi boljara izletješe iz korica. Marija stisnu se drščući u kut, ali Jelisava nadnese ruku nad glavu da vidi šta je. Da, Forgač se bije. Iza zaklona zadnjega brijega prosu se na konjima čopor vičući:

— Smrt ubojici!

Nad četom vijala se mala bijela zastava omrljana krvlju, pojas Karla Dračkoga, pred četom srtao, mašući buzdovanom, Ivaniš ban. Kao bujica zalete se konjanici Forgaču u bok. Ali brzo okrenu im čelo. Sad se gotovo izmiješali ljudi, čovjek na čovjeka, konj na konja. Kao grom padaju buzdovani na Forgačeve, ali on se ne da. Četa mu stoji, ljudi vrište, kopita kopaju, sablje vrcaju, tu sleti čovjek, tu pada konj, prah se izmiješa krvlju, štit udara o štit. Stjepko stoji na brijegu, čvršće pritegne štit, jače stiska mač. Rad bi u boj, ne smije.

Sad leti Forgaču pomoć. — Naprijed! Udri! — viče mlad kapetan na konju dižući sablju, Pavao Gorjanski, stričević Nikole. — Naprijed! Udri! — viču ratnici pješaci, konjici srćući ruljom k brijegu.

— Naprijed! Živjela Marija! — kriknu leteći kapetanu.

— Smrt Gorjanskomu! Sipaj! — zagrmi Stjepko sa brijega.

I zviznu i svirnu kroz zrak. Dažd strelica iz šume pozdravi pomoć. Pavao zaglavinja, sablja mu pade, raširi ruke, konj mu se prope i sruši mladića. Strijela ga pogodi u srce. Vojnici zapinju časak, pregnu naprijed, i opet siplju se strijele. Ne mogu, klonu. A Forgač se bije kao lav. Amo-tamo leti njegova sablja kao munja, siječe, obara, ruši. Sad će Ivaniševi uzmaci. Neće. Ivanišev vranac srta u najgušće klupko, desnica krči buzdovanom put.

— Ha! — kriknu ban — tu si, ubojice! Brani se! — bočnu konja i zaleti se na Forgača. Ivan zamahnu, Forgač krenu konja, prikloni štit, podiže mač. Sad da zasiječe. Iskreći se, otkresne mač od banova štita. Ban se strelimice okrenu, buzdovan pade u Forgačeva leđa, obori ga na zemlju. Opet se diže, pograbi mač, ali hipom okrenu se triput banova sablja, Forgačeva glava odleti, a krvavi se trup svali u prah. Trepet popada četu. Snova udari ban. Kao iverje od strijele razlete se Forgačevi ljudi po polju. Sad uzmiču. Još se tuku. Sad bježe natrag, natrag! Kao što voda kad udari natrag u brijeg, padaju natrag na drugove svoje, gazeći, tukući vlastite ljude. Vojska se smata u mahnito klupko. Pješaci trgaju "konjike, konjici tuku pješake. — Stojte! Stojte! — grmi visoko među svima palatin i lupa mačem vlastitu četu.

Časak se zaustave. Ali čuj! To je krič iz ženskoga grla. Da, žene viču, dozivlju pomoć, za leđima doleti kao vjetar crna četa vranskoga priora, mrki križari. Šute, crni plaštevi im lete, nagnuto koplje prosijeca zrak, vodi ih prior i Berislav. Već im se koplje zadijeva u zadnju četu kraljice. Četa stoji kao zid, sluša vođu, mladog Ivana Gorjanskog, ali koplje križarsko riva se nemilice u živo meso pješaka, hrpe mrtvih pokrivaju zemlju. Mladi Gorjanski trgne konja, već mu lebdi buzdovan nad glavom priora vranskog. Berislavova sablja sinu, buzdovan odleti, a koplje prorazi srce četovođe. Naprijed, križari! Zadnja četa uzmiče ka glavnomu voju. — Na okup! Na okup! Branite kraljicu! — zagrmi palatin. Prekasno. Iz grmlja, iz šume niču pješaci Lacka Horvata, lete kao vrazi. Na glavnu četu siplju se svi. Užasan planu boj! Nož na nož, prsa na prsa, zub, šaka, nož, kopito, sve se to trza, čupa, bode, gazi i davi, uz škripanje, molitve, kletve pije suha zemlja vrelu rumenu krv. A sred krvavog klupka, sred strijela i koplja nariču, vapiju dvorkinje, klečeći na zemlji kraj prevaljenih kola, bacajući od sebe biser i zlato, sred krvave gužve stoje kraljevska kola. Bez svijesti leži sumrtva Marija, a kraj nje kleči Jelisava na kolima. Ljevicom hvata se za sjedalo, desnu šaku pritiskuje k prsima. Diže glavu, blijeda joj lica dršću, usta zinula, šapću, a iz ukočenih očiju zuri groza i strah. Moli li, kune li? Moli kunući. Sad bljesne joj oko, rumen skoči u lice. Odahnu. Sa četom boljara doleti Nikola Gorjanski. Razderana mu je haljina, omrljana prsa, u bijesnom boju izgubio šljem.

— Boljari! Spasite kraljice! — viknu, skoči sa konja i stavi se, držeći krvavi mač, pred kraljičina kola.

— Spasi nas, za ime Boga! — dahnu Jelisava zgrabiv ga za rame.

Odasvud navriješe vrazi, sve gušće je klupko, sve gušće padaju mrtvi oko kola. Nikola ne trenu trenom. Blijed je i nijem, ali tvrd kao kamen. Pred sobom drži štit, u ruci mu mač. Ljudi se ruše oko njega, on stoji kao stup. Sad navali pješak, rani Ivana Morovića u ruku, sad peri koplje na Nikolu, Nikola zamahnu, raskoli mu glavu i stoji opet kao stup, samo zubi se

bijele, samo oči mu sijevaju. Dozvižnu strijela, zabode se Nikoli duboko u rame. Nikola škrinu, ali stoji kao stup. Sad, sad zadrhta, porumeni. Sablje zvekeću ljuće, bliže, boljar za bol jarom klone, pred nogama previja se umirući rođak mu Grgur Gorjanski, ali on ne čuje ništa, ništa nego< jedan gromorni glas, i kao kladivo da mu po srcu lupa.

To je glas Ivaniša bana. Jednim skokom skoči sred koplja i sabalja pred njega konj, a na njemu anđeo osvete, Ivan Horvat. Oči se sretoše, oči planuše, problijediše lica, zabljesnu Nikolina sablja, ali u mig odleti od teška buzdovana, podiže se štit, ali Ivan ga slomi. Gorjanski klonu na koljeno.

— Haj! — zagrmi Ivan — ubojice kralja! Glavu za glavu ćeš dati!

Jelisava skoči, raširi ruke, izvali oči, zinu da krikne, ne može, izda je grlo.

— Skini glavu! — zapovjedi Ivaniš vojniku pokazav na Gorjanskog. Nikola zadrhta, ali sablja zviznu, bijesnu, glava odskoči u prašinu, a iz trupa šinu krv na Jelisavino ruho.

— Nikola! Nikola moj! — vrisnu žena u mahnit krik, stišćući šakama glavu, klonu na koljena i zastenja, udariv se rukom u čelo, muklo, bijesno kao ranjena zvijer.

— Povedite kola dalje pod brijeg! — zapovjedi Ivaniš konjušarima — a ti ih prati, Berislave, sa svojom četom, i čekaj dok dođemo mi. A vi, gospodo! — okrenu se prema boljarima — predajte se sada, sužnji ste lige. Vaša četa je smrvljena, vaš vođa pogibe. Budite s mirom, a za svoju se glavu ne bojte.

Poniknute glave, mrki stajahu sred kola ligaških četa ban mačvanski Korog, Mikić, velikaš Prodanić, Stjepan Kanižaj i braća Alsani, a postrance sjedaše blijed na smrt, piljeći u krvavi trup oca, pop Ivan Gorjanski. Da, nema im nade, pola njihove čete leži mrtva oko njih, polovica pobacala oružje te se dala u ruke lige ili uskoči u šume.

Šuteći skinuše s pojasa mačeve, šuteći baciše ih pred Ivaniša bana. Kraljičina kola krenuše dalje pod brijeg, a za njima sužnjevi, dvorkinje, sluge i cijeli tovar Jelisavinog blaga. Polagano kretala se povorka, okružena četom crnih križara, zapinjući svakim trenom o hrpi krvavih lešina.

Uto vucaju se stazom uz bregove dva čovjeka, zaklonjena šumom. Koracaju brzo, bježe. Rastrgano im ruho, usječen im oklop, nemaju štita. Stariji upire se u mlađega, ranjen je, iz ruke teče mu krv. Koraca teško.

— Ne mogu dalje, Nikola! — škrinu stariji — rana me peče.

— Samo časak, samo časak se drži, gospodine Moroviću, i spašeni smo — dahnu mlađi, Nikola Gorjanski — tu sam odrasao, znam za svaki korak. Gore ima među grmljem gust zaklon, tu provire i česma. Ondje neće nas naći ni đavo, za ime Boga ustraj samo časak. Ja moram ostati živ, slobodan.

Morović stisnu zube i vukao se dalje među granjem i grmljem.

— Amo, amo! — opomenu ga mlađi pokazav prstom na visoko grmlje. — Hvala Bogu, sad smo tu.

Dospješe na mjesto.

Brijeg tu stvara malu kotlinu oko koje niče visoko grmlje od brezovine i ljeskovače, podalje od staze, a dalje stoji gusto nasađeno staro hrašće. Ne vidi te nitko, ne čuje nitko, za to mjestance ne zna nitko nego domaći.

— Tako — reče Nikola spustiv ranjenika na mahovinu kraj izvora — tu nas neće naći proklete psine.

— Vode mi daj, Nikola, pogibam od žeđe — dahnu Morović.

Ne rekav riječi, skinu Nikola šljem, zagrabi vode i primaknu ga ustima ranjenika, koji uze željno srkati. Zatim baci sa sebe oklop, koljenke i ostruge, razveza i Moroviću oklop, pa ga baci u grm.

— Šta će nam to teško gvožde kad bježimo — zamrmlja. — Čekaj da ti zavijem ranu. — Izvadi iz pojasa nož, raspori rukav Morovićev i otkri ranu na goloj ruci.

— Nije teška — reče — ali krv ide silno, prosječena je žila. Čekaj!

I razgali mladić prsa, otrgnu krpu od košulje svoje, ispra ranu i ovi je mokrim platnom. Zatim skinu svoj svileni pojas i omota ga oko Morovićeve ruke.

— Tako! Je li dobro? Je li ti lakše, gospodine Moroviću?

— Jest. Hvala ti, Nikola. Nikad, nikad ti toga zaboraviti neću.

— I ne smiješ gospodine! — odsiječe mladac mrko, sjednu umoren na zemlju — primam tvoju vjeru. Jedno tražim od tebe uzdarje.

— Reci, učinit ću.

— Da nećeš mirovati, kao ni ja, dok bude Horvatova imena, dok ne izbrišemo zadnju kaplju Horvatove krvi sa toga svijeta.

— Izbavio si me od smrti, Nikola, hoću, evo ti ruke kojoj si zavio ranu, na moju vjeru: smrt Horvatovoj krvi do zadnje kapi.

— Oh! — zastenja Nikola zgrabiv šakom bradu si, i debela suza kanu mu niz gnjevno lice. — Ranjenomu ocu odrubiše glavu. Htjedoh provaliti do njega, do kola, ali bježeći na konju plemić doviknu mi: »Ne luduj, kneže, bježi, da osvetiš pametnije oca.« Raniše ga i odrubiše glavu na zapovijed bana Horvata. Svaka kap je tada u meni vrila, pa da si me stisnuo šakom, ni suze ne bi istisnuo iz mene. Moje suze popi plamen osvete. Bio bih srnuo u propast, ali plemić mi doviknu: »Osveti ga pametnije!« Divne li opomene u čas gotove smrti. Ako nađem toga plemića ikad u životu, dat ću mu za svaku riječcu dragi kamen. Moga oca ubiše, Moroviću, moga oca. Oh! — zastenja Nikola i udari u plač — zašto ne bjesni boj, gdje ništa ne vidiš, ne čuješ, ne pamtiš, gdje bi ta grozna istina zamrla u buki bijesnih ratnika? Ali taj prokleti mir koji daje misliti, blaže osjećati, kanda mi svakim trenom šapće: ubiše ti oca. O šapći! Šapći, miru, budi svakim danom, svakim trenom osvetu moju. Oče! Oče! — zakrenu Nikola glavom, pritiskujući prste na oči, i muklo jecanje zaustavi mu riječ.

— Smiri se, Nikola — utješi ga Morović. — Tvoj otac bijaše najveći čovjek vremena svoga. Za jednu je misao živio, za nju je i poginuo junački. Ostavio ti je diku i slavu. Budi ti što i on, ja ću te pomoći, bit ću tvojim svjedokom.

— A kako se spasi ti? — zapita Nikola iznenada dignuv glavu.

— Kod kraljičinih kola boreći se, budem ranjen. Već vidjeh nad svojom glavom gotovu smrt. Tad provali hrpa naših na časak naprijed, ja ostah za njima. Naši budu opet bačeni, nagnu bježati, povuku sa sobom i mene, vukli me dok me umor i rana ne baciše pod brijegom u jamu gdje me ti nađe.

— Ja živim, ja dišem, ja sam zdrav, a otac, otac moj krvav, mrtav do nevida, iz zasjede smaknut. Nisam li kukavica, smijem li disati? Hoće li oživjeti otac ako i zgazim zadnju žilicu Horvatova skota? Idem, idem.

— Stani! Neće li Horvati lakše doći do slave i sreće ako izgine zadnji Gorjanski? Jer gdje ti je brat, gdje su ti bratići tvoji? Sve muško pleme Gorjansko bijaše u ovom boju. Jesu li živi? Mrtve uskrisiti nećeš, za žive se brini, ako nisi rad da vaše ime, vaše pleme pojedu gavrani.

— Pravo! Pravo! Brat moj! Bratići moji! Moje pleme. Pričekaj tu! Počini!

— Kamo ćeš bolan?

— Ne boj se za me. Neću uludo! Rekoh ti, znam svaki korak, svaku travku u tom kraju. Tu je zadnji brijeg, odavle pregledaš sve. Da vidim neviđen. Čuješ li gluhu buku pod brijegom? Ovamo kreću. Zbogom.

Za hip nagnu se Nikola medu grmlje, zbaci teške čizme i dovuče se poput mačka do okrajka brijega. Brdo bilo tu kao odsječeno. Nad rubom protezalo se gusto nisko grabarje. Lagacko dovuče se Nikola amo, nagnu se i položi lice na koso stablo za granjem. Odavle vidio je sve, njega nitko. Užasna li vidjela! Daleko poljem, putem rasijane lešine ljudi, konja. Tu bulje mrtve oči pojedinca prema nebu, ovdje je izdahnuo ranjenik pod teretom konja, ovdje leži glava, ondje ruka, pod onim grmom savija se umirući. Tu se smotala hrpa šakama, zubima, noževima — svi su mrtvi, svi spavaju u krvavom zagrljaju. U travi ljeskaju se mačevi, štitovi, koplja što ih baci bježeća četa. Tamo bježi u daljini preko ravna polja konj bez konjika, ondje vuče se uz živicu čovjek, ovdje prevaljena kola, a u zraku viju se gavrani, crne mrlje na plavetnom nebu. Sad pogleda poda se. Tu stoje na čistini kraljičina kola. U njima sjedi Marija, bijela kao stup od mramora, tu sjedi i Jelisava. U krilo spustila ruke, gleda preda se kanda ništa ne vidi, ne ćuti. Pred kolima leži hrpa alema, bisera, gomila zlatnih pjeneza, krunice, svila, kadifa. Strepeći skupiše se na okup dvorske gospoje, blijedi, bez oružja, stoje boljari sužnjevi. Nikola uzdahnu. Brat Ivan mu je živ. Oko njih reda se mrki vijenac crnih križara, a dalje bliješti dugo čislo savezne vojske. U kolu sjedi sud. Prior vranski i ban hrvatski, Ivan Horvat, braća mu Lacko i Stjepko, a na kraju stoji junak Berislav zavezane ruke. Nikola razvali oči. Oh, da mu je moći svakoga poput baziliska otrovati očima. Ali brzo ih stisnu od groze. Pred sudištem zaboden je stijeg, krvavi pojas Karla, a pod njim leži krvava glava ukočenih očiju, glava njegova oca. Nikola škrinu i zgrabi se za srce, ali progleda opet. Pred sudištem leže lešine boljara protegnute, tu Blaž Forgač bez glave, jao, tu bratići mu Pavao, Ivan, Grgur Gorjanski. Nikola zadrhta, zakopa nokte u stablo i stisnu zube da mu ne utekne krik, samo suza kanu mu iz oka na zelen list.

— Sve, gotovo sve! — šapnu — oh, da, da! Ja moram živjeti.

Sad počeše govoriti. Nikola nagnu glavu da bolje čuje, čuo je svaku riječ.

— Jelisavo Kotromanovićeva, siđi, dođi pred nas — progovori Ivaniš Horvat — i tvoja kći kraljica neka pristupi. Dvorkinje, pomozite gospođama.

Dvorkinje pristupiše. Jelisava mahnu i siđe sama, te pokroči prema vođama poniknute glave, Marija pako koracaše blijeda, dršćući i svakim časom zapinjući, podupirana od prestravljenih dvorkinja.

— Jelisava Kotromanovićeva — poče iznova Horvat — znaš li zašto pred ovim zborom boljara stojiš?

Jelisava ne odgovori ništa.

— Šutiš? — nastavi Ivaniš — reći ću ti ja. Tko je gazio prava kraljevine Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Ugarske? Ti. Tko je slaboumnicima dijelio čast i vlast? Ti. Tko na bezakonje jario Nikolu Gorjanskoga? Ti. Ti si bacila sa svojim miljenikom mito, zlatnu jabuku razdora, među plemstvom, ti si s Gorjanskim kvarila sud, trošila krv i znoj nesretnog puka, ti si za svoju kuću potpisala i zaprisegla u Požegi mir i u isti čas pogazila zakletvu svoju, roteći se sa arcivragovima kraljevina ovih, sa Mlečićima, da pogaziš sve domaće boljarstvo, ali sve to da ti je prošteno. Nu čuj! Poljubila si Karla, rođaka svoga, koji dođe izbaviti narode, zagrlila si ga, priznala za kralja, da, zvala ga k sebi u odaju svoju da se zaključi vječni mir, vječno prijateljstvo među rodbinom. Smiješeći se, posadila si ga kraj sebe, a u isti čas mignula ortacima svojim da ga razbojnički

smaknu, u njegove rane dala si mjesto melema zaliti otrov, zadaviti si ga dala, Jelisavo, izrode ženski, gora od ljutice zmije, reci, može li se oprostiti taj grijeh? Ima li muke, kazne na svijetu kojom taj grijeh okajati možeš? Šutiš, gledaš u zemlju. Da do sudnjega dana na žeravici klečiš, da roneći suze oslijepiš, još ne bi mogla okajati toga grijeha. Pitaj pepeo pokojnog slavnog si muža i reći će ti: »Nema smilovanja!« Pitaj krvavu sjenku bijedne si žrtve, odvratit će ti: »Nema smilovanja!« Pitaj vaskoliki svijet, odgrmit će: »Nema, nema smilovanja za opačinu ovu«. Mladim nevinim očima svoje krunjene kćeri nisi pokazivala blagosti, ljubavi, milosti, već krv, varku i otrov i, nadajući se da Bog na nebu drijema, da te neće zvati na račun. Ali božje je oko budno! On izasla nas, osvetnike svoje, da operemo sa posvećene krune krvave ljage, da oslobodimo svijet od kuge, šta rekoh, od Jelisave Kotromanovićeve, i kad si ti plivala u najvećem slavlju, kad si smiješeći se brojila glave naše koje ćeš pokloniti krvniku, eto iznikosmo iz zemlje da ti sudimo sud. Gledaj zastavu našu na koju prisegosmo, Karlov krvavi pojas, to ti je zakon pisan krvlju, a tomu zakonu klanja se sad krvava glava Nikole Gorjanskog.

— Stani! — kriknu Jelisava, dignuv ruke i klonuv od groze na koljena.

— Da, Nikole Gorjanskog! — skoči Ivaniš. — Vidiš ove oči koje te nekada gledahu milo, oteto im je svjetlo života,

to uho slušalo je nekad tvoj himbeni šapat, sad je gluho, ta usta, vikla zapovijedati svijetu, posmijehom skinuti glave, slovcem izbrisati zakon, ta usta zanijemiše sad, jer mač pravde pogodi ubojicu kralja. Pitam te, ima li na nebu Bog? A kad je za osvetu pao Gorjanski, desna ruka koja je činila zlo, kako da naplati grijeh glava, ti koja je to zlo smislila? Pogledaj Gorjanskomu u mrtve, ukočene oči, pa onda reci šta si zaslužila ti?

— Stostruku smrt! — zavapi prior vranski.

— Milost! Milost! — udari Jelisava jecati raširiv ruke. — Za ime Višnjega Boga, milost! Kraljice, kćeri moja, za ime Boga, moli ih nek poštede majku! Ljudevite, druže, moli za me iz svoga groba! Sjećaj Horvate što li bijahu prije no što ih podiže ti. Milost! — dahnu Jelisava pruživ ruke prema Ivanišbanu.

— Milost za moju majku! — zavapi Marija, otev se dvorkinjama i klonuv pred gnjevne boljare.

— Digni se, kraljice Marijo — odvrati ban — ti si nosila krunu, tebi je samo pred Bogom klečati. Ne boj se, duša ti se nije ogriješila krvlju, premlada si za to. A ti, Jelisavo, ne dozivlji sjenke velikoga Ljudevita da ti svjedoči. Pogledaj mrtvu glavu Gorjanskog. Sad čuj svoj sud. Da imaš sto glava, zaslužila bi da sto glava izgubiš, ali tvoja glava nosila je krunu. Ne diramo u nju. U vječno ropstvo povest će te hrvatski ban, gospodin Ivan Paližna, a ti, kraljice Marijo, pratit ćeš majku, da talicom budeš dok se u kraljevine povrati zakon i mir. I vi, gospodo, taoci ste naši, i vi ćete poći s banom. Taj dragi kamen, to zlato pripada ligi, i sve pretvorit ćemo u gvozdene nove mače i strijele za saveznu vojsku. To je naš sud.

Tad iziđe iz kola pop Ivan Gorjanski i reče mirno:

— Smakoste mi oca, gospodo, osvetiste se. Evo leži mi otac, leže tri bratića moja. Dajte mi barem časak da ih kršćanski sahranim nek ih ne pojedu gavrani.

— A gdje ti je brat Nikola? — zapita Lacko Horvat. — I on je bio u borbi.

— Jest. Ne znam gdje je, nestalo ga je valjda, ako ga ne nađoše mrtva.

— Živ je, živ — dahnu na brijegu Nikola, a usta mu se iskriviše u bijesan posmijeh.

— Ivane Gorjanski! — odvrati Ivaniš ban — ti si pop, ne nosiš sablje. Idi, slobodan si. Uzmi lešine bratića svojih, uzmi i očevo truplo.

— Truplo? — začudi se Ivan.

— Da, glave ti ne damo! Glavu poslat ćemo Karlovoj udovi Margareti u Napulj. Glavu za glavu.

Ivan Gorjanski poniknu nikom, a Nikoli na brijegu bilo je pri srcu da skoči niz brdo kao tigar da noktima uhvati Ivaniš-bana za grlo.

— Gospodo! — dignu se prior — ovršena je osveta naša, sjena Karla primila je svoje žrtve. Liga naša pobijedi, ali ne dangubimo kraj pobjede. Izvadismo kraljevinama iz pete trn, sada valja liječiti rane. Budimo brzi kao munja. Na noge, junaci! Put Požege grada. Ondje odredimo daljnje puteve svoje. Berislave, ti prati kraljevske gospođe.

Već se hvatao mrak, zvijezda za zvijezdom sinu na nebu, a za granjem sjaše mjesečev rog, sipljući slabo svjetlo na gluhu ravnicu. Sve slabije i slabije čuje se buka odlazeće vojske. Još se vidi na kraju vidika kao crna malena zmija gdje plazi poljem, pak uminu, i buka zanijemi. Pusta je ravnica, na njoj leže samo mrtvi vojnici, svjedoci krvave borbe, a među lešinama hoda poniknute glave, prekrštenih ruku pop Ivan Gorjanski prema Gorjanima. Gluho je, tiho kao u grobu, od mjeseca igra po polju sivo, tajinstveno svjetlo, crno drveće pruža nepomične grane k nebu, katkada zacvili sova, zalaje pas, sušne zmija kroz grm. Iz guste šume prhnuše dvije sjenke s brda na put. Miču se lagano. Sad ih se dodirnu mjesečina. Nikola Gorjanski vodi Morovića. Na jednom mjestu stase.

— Tu su — reče Nikola pokazav prstom na red lešina — a tu je moj otac, da, na njegovu pojasu stoji zmija koju anđeli nose.

Pristupi bliže, ali noga mu zape, ljubav ga vuče k ocu, grozni prizor krvavog trupa odbija, ali ga napokon svlada ljubav. Kleknu do mrtvaca, zgrabi leđnu ruku, mrtvački mraz strese mu srce, ali on se nagnu, plačući cjelivaše uvelu ruku i zavapi:

— Oče! Oče! Ti da si to, ti, junačka dušo? Tako li te nađoh ooet. Zvijeri! Zvijeri! — škrinu — niti mi ne dadoše

da ti gledam mrtvo lice, da ti ljubim mrtva usta. Vuk ostavlja lešinu kad se nasiti, vukodlak samo ispija krv, ali oni odniješe glavu. Oče! Oče! Daj da ti suzama, cjelovima ugrijem mrtvu ruku, da na hip oživne, da moju desnu zadnji put stisneš. Pusti da moja glava počiva bar časak na mrtvom ti srcu.

To rekav, spusti sin glavu na prsa mrtvoga oca, i kroz noćni mir čulo se muklo jecanje. Ranjenik stajaše nijem, gleđući taj žalosni prizor. I u njegovu oku uhodi mjesec sjajnu suzu. Ujedanput reče Morović tiho:

— Nikola! Digni se! Ljudi idu! Čujem glasove, kola ruže po drumu, baklje miču se amo. Da nisu neprijatelji naši?

Nikola dignu glavu, skoči na noge. Uistinu primicahu se ljudi. Obojica uzmakoše pod sjenu drveta. Od Gorjana vrati se u svećeničkom ruhu pop Ivan, a za njim iđahu među bakljonošama kola. Pristupi k mrtvima.

— Oče! Rođaci! — reče — evo dođe sin vašega plemena da vas otpremi u vaš zavičaj, u grob!

— Ivane! Brate! — kriknu iz mraka glas — nećeš ispratiti sam! — I za jedan hip počivala Nikolina glava na ramenu brata Ivana.

Ne rekoše ništa, samo su suze govorile. I pokrsti Ivan sve krvavo razbojište znamenom svetoga krsta, a ljudi priskočiše da dignu mrtvace na kola.

— Čekajte! — priskoči Nikola i skinu sa oca pojas — taj pojas je moj! Nosim zmiju u srcu, nosit ću je na prsima, nek vidi svijet, neka sluti na osvetu moju.

Već zavise lešine mrtvih Gorjanskih u sagove, već ih položiše na kola. Kola se kreću. Naprijed koraca seljak noseći krst od hrastove grane, za njim ide pop Ivan poniknute glave, a potlje na kolima mrtvaci, najzad pako stupa Nikola vodeći Morovića. Idu prema Gorjanima da polože ostanke obitelji svoje u starinsku raku.

Lagano kreće se tužna povorka poljem. Potiho mrmori mrtvačka molitva noću, mjesec im je grobna luč, i noćna sova kanda mu pjeva kroz noć na rug za opijelo:

Davori mi, knez Nikola, I tva sila pade ohola.

To bijaše sprovod nadvornika kneza Nikole Gorjanskoga pred kojim se jučer tresao cijeli svijet.

XIV

Ljuta bura šibala je oko kamenog Zadra morske talase. Niti je bilo vidjeti broda na moru niti čovjeka po ulicama. I nije čudo, ta od godišta 1387. istom se je deseti dan primicao kraju, bilo je dakle usred zime. U prostranoj, mračnoj sobi kuće zadarskoga starješine Pavla Đordića bilo se skupilo odlično društvo. Svijećnjak na tri svijeće, stojeći sred sobe na veliku stolu, rasvjetljivao je slabo taj mračni, presvođeni prostor u kom nisi vidio nego klupa, svetih slika i velik kamin od kamena u koji je gospodar Đorđić, visok, plavokos ćelavac, duge brade, marljivo dolagao goriva, jer je slugama zabranjeno bilo uljesti amo. Malo bijaše tu ljudi, ali same otmjene glave. Pri oknu, kanda sluša zavijanje bure, prislonio na zid visok, crn, suh čovjek, blijeda lica, glavu, gospodar Pavao Pavlović, starješina grada, čuven sa učenosti svoje. Pri stolu sjeđahu tri čovjeka, biskup Pavao, gladeći dugu bradu i gleđući mirno u stol, brat mu Ivaniš, upirući laktom glavu i reć bi zamišljen, a Ivan Paližna, dižući čelo, držeći obje šake na stolu. Bliže vrata stajao je podnimljenih ruku Berislav Paližna. Šutio je, budući najmlađi u tom kolu, te bi samo šaptom odgovorio na pitanja malenu čovjeku oble riđe glave koji je do njega stajao. Taj čovječac bijaše Šimun Lance, jedan od prokuratora Zadra grada.

— Da, gospodo — reče domaćin, dignuv se ispred kamina u koji je glavnju zatisnuo bio — vi ste sad u ovoj zemlji, u ovom gradu gospodari, nad vama nema vladara. Ali brod može imati samo jednog krmilara, brodar mora znati svoj cilj i kako će okrenuti jedra. Što ćete?

— Sigismunda nećemo, Marije nećete, Jelisave nećemo — planu prior vranski.

— Nećete, nećete! — ponovi domaćin. — Znam da smo u tom složni, ali šta hoćete? Čini se da vam je odgovor težak, da se možda ne slažete. Mene ne pitajte, vi znate moju misao. Uzmite koga god za vladara, samo ne uzimajte Marije, kćeri Jelisave. Moj zet Miško Milešić izgubio je g. 1384. za zadarske bune sramotno glavu, i to na zapovijed Jelisave. Iskren sam. Niti mi ne zovite Mlečića, zmije su, rad su pojesti i nas i našu slobodu.

— Ja volim i Mlečiće — umiješa se Lance — nego zmiju Jelisavu.

— Nemoj, Šimune — ukori ga domaćin — iz tebe govori samo mržnja i osveta, a to ne valja u državnim poslovima. Znam, još te boli srce da je i tvoj brat od krvničke sjekire poginuo, ali Mleci naša su kuga.

Šimun ne odvrati ništa, samo strese ramena.

— Govorite slobodno, gospodo — nastavi domaćin — svoji smo, zato i dodosmo amo. Uspomena na vojvodovanje Karla Dračkoga, njegov milostivi boravak u tom gradu drži u našem srcu živu mržnju na njegove ubojice. Dovedoh i gospodina Pavlovića, najpametniju glavu ovoga grada, i pravednika bez para, koji mislim nije prijatelj sili ni krivdi.

— I nije — odvrati Pavlović mirno — meni je vazda pred očima sloboda rodnoga mi grada. Što ćemo, pita se. Recimo si kako stojimo. Kako kod vas gore u Slavoniji, Ivaniš-bane?

— Većinu brojimo u svoje — odvrati Ivaniš — plemstvo je naše u Slavoniji i Mačvi. Ali onamo baciše svu vojsku, onamo kanda su svi vuci navalili. Ladislava od Lučenca, kruta vojnika, učiniše kapetanom u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, mladomu Nikoli Gorjanskomu dadoše za banovinu Mačvu. Lučenac bacio se na Zagreb i gornju Slavoniju, gdje je obilazio i Šišman, a moj brat Lacko ima dosta posla u Srijemu da odbije Nikolin juriš, jer je palatinov sin od osvete pobjesnio. Jedva čekam da mogu onamo krenuti, jer je sila velika. A kako kod vas pri moru?

— Tu sam ja gospodar — udari prior vranski šakom u stol. — Istina, krčki knez Ivan trn nam je u peti i drži Hrvatsko Primorje za Mariju na uzdi, ali brat mu Stjepan obuzdava Ivana, jer je Stjepan naš dušom i tijelom. Za srca

Dalmatinaca jamčim ja, tvrdi su kao njihov klis. Ne mislim tu gradove, za njih će bolje znati gospodin Pavlović.

— Znam — odgovori učeni starješina. — Ne sudite nas građane kao vaše kmetove. Slobodni smo ljudi, od starine slobodici svojoj vikli. Svaki je grad svoj svijet i boji se velika krvava posla, da mu ne propadne sloboda. Ne zamjerite nam tu bojazan, dosta smo krvi platili. Ovaj nas miti, miti onaj, s obje strane nam se prijete, zato naginju gradovi sad amo, sad tamo. Zadar se cijepa; sad je vaš, jer je pod vašom sabljom, ali vjerujte da ima takvih koji vašega gospodstva ne ljube, ima ih koji gledaju preko mora gdje se krili mletački lav. Šibenik je vaš, mislim, i dušom, ali budite nama Zadranima prijazni, odvrnut će se, jer Šibenčani mrze na nas kao i Pažani. Trogir krvari u sebi, to znate, vezane su mu ruke, mudri Dubrovnik pako odmiče ruke od svake kavge, da se ni s kim ne zavadi. Dubrovčani trguju, Dubrovnik je Dubrovnik. Ali sve to možete predobiti, sve izim Spljeta, ako bude vaša vlada jaka i mudra, ako ne budete vrijeđali nasitno, a opet uveliko sve krepko držali na uzdi. Spljet je Marijin do cigloga čovjeka, samo gvozdena šaka može ga skrotiti. Odlučite se za vladara, puku treba nekakvo ime, i ufam se, djelo će uspjeti.

— Ja za sebe već se odlučih — reče biskup ozbiljno. — Prisegoh pokojnomu kralju Karlu da ću se boriti za njegova sina Ladislava. Prisege ne smijem pogaziti, pak je Ladislav iz kuće napuljske, zakoniti nasljednik zakonitoga kralja.

— U zao čas prisegnu, brate — planu Paližna. — Šta će nama Ladislav dijete, koji ni u Napulju ne sjedi ljudski na kraljevskom stolu, jer ga motaju Francuzi. Predaleko si posegao, rode moj! Ta već smo uz Karla zlo prošli.

— Da, da — kimnu prokurator Lance — samo Karlova sina hoćemo, samo Ladislava.

— A zašto braniš ga ti, Šimune — upita ga Pavlović iznenada okrenuv se prokuratoru.

— Jer... jer... sam za njega — odvrati od neprilike Šimun.

— Gotovo bih pogodio što misliš — nasmjehnu se Đordić ozbiljno — Šimune, Šimune, tvoje oči zalaze rado preko mora. Ali ti govori, gospodine priore, tebi kanda mladi Napulj ac nije po volji. Koga želiš ti za vladara?

— Rekli vi što vam drago, odlučili što vas volja — progovori odrešito — ja imam svoju glavu, svoju misao. Šta? Može li ime slabašna djeteta dignuti sve kraljevine? Ta nije ni jak da drži rukama mač, a padne li kruna srećom na njegovu glavu, ne tražite od njega mudrosti i svijesti, jer je dijete ne može imati. Ako ne tražite nego krunjenu glavu, eto vam Marije, već ovjenčane.

— Nikad! Nikad! — viknuše svi.

— Eto! Zato neću ni Ladislava — nastavi stari Paližna.

— Pustimo ga gdje je. Rasijecimo čvor kao ljudi. Ja vam velim, uzmite Bošnjaka Tvrtka.

— Nikad — planu Šimun.

— Šuti, Šimune! Neka govori! — opomenu ga Pavlović.

— Reci razloge svoje, priore gospodine!

— Da, ja hoću Tvrtka — potvrdi Paližna lupiv šakom u sto — moć mu je raskrilila snažna krila. Njegova je Bosna, njegova Hercegova zemlja. Mačva samo da mu nije pala u krilo, a šta je Dalmacija bez Bosne? Odsječena grana. Tvrtko je junak. Tvrtko je glava, kruta je u njega sila, jaka volja. Što odluči, to uradi. Vjerujte, uz njega pristat će napokon i Ugri. I oni su, kao i mi, nereda siti. Sad skupite sve te slavne kraljevine, sve te snažne narode u jedan kup, nije li to gvozden zid proti Turčinu koji se kao zmija primiče od istoka našemu kraju, gvozden zid i proti Mlečićima koji nam rade oteti more. Muža nam treba, čelikčovjeka od glave do pete, šta će nam djeca, šta žene? Muž vlada, i pomažu ga svi muževi, žena ili dijete može nositi krunu, ali onda vlada krunom svaki čovjek. Nismo li zato posjekli palatina Gorjanskoga? Ja sam za Tvrtka. Odlučite, rekoh, što vas volja. Ja se vašoj odluci opirati neću, niti mutiti sloge, ali pazite, na moje će izaći, jer stara je riječ: bolje čovjeku sluga nego kukavici gospodar. Bosna je naša matica.

— Nije — reče biskup dignuv se — Bosna, mlada kraljevina, mora prionuti uz nas, mi smo stara kraljevina, naše je od pameti pravo. Gospodo! Pazite, skupite pamet. Ne vrijedi samo, što Paližna veli, čovjek, već pravo. Toga se sjećajte. Loza Napuljaca dođe na naš prijesto. Iz te loze potiče Karlo Drački i sin mu Ladislav. Izabrasmo ih, te je njihovo pravo naša dužnost. Čovjek je čovjek. Danas je živ, sutra mrtav, ali pravo je starije od čovjeka, pravo je od Boga. Izabrasmo Napuljce za svoje vladare, ako ne valja Marija, neka bude Karlov sin. Tvrtko nas hoće dokle mu treba nas, a ne treba li mu Hrvata, šta onda, rode moj? Na dlanu ćemo stojati ničiji i nitkovi. Rekoh vam da sam za Ladislava prisegao, za Tvrtka nisam.

— Živio Pavao — viknu Lance.

— I ja sam za njega, brate — Ivaniš će na to. — U tvojim riječima ima razloga, ali srce mi prianja više na misao prijatelja priora. Slutim da nam Napuljci neće donijeti sreće. Ali budi tako, da ne bude prigovora. Vjerujem da ćemo spasti na Tvrtka, da će proći dosta lijepe prilike zaludu. Ali da danas istaknemo stijeg bosanskoga kralja, mislim da bi se sve ugarsko plemstvo odvrnulo od nas. Nu to velim, brate Pavle, i tebi i svima: izdadne li nas napuljska nada, bit ću i ja za Tvrtka, jer toga ne doživi od mene da ću Luksemburgovcu ljubiti skute.

— Ali čujte, gospodo — zaleti se Pavlović u riječ — ako vam nije dijete po volji, ako nećete Bošnjaka, kao što ni ja, zašto ne bismo se mirili s Marijom koju držimo u našoj vlasti. Napulj je malen, kakva nam pomoć od njega, ta i mi smo maleni. Uklomte Jelisavu, pogodite se sa Šišmanom. Uz njega je Češka, Poljska, Njemačka, Turčin je blizu. Nije li bolje braniti se zajedno s jačim nego pasti sa slabim?

— Ne, ne, ne, ne! — viknu društvo burno u jedan glas

— nikada mira s Marijom!

— A zašto? — upita Pavlović.

— Jer će nas Šišman prevariti — odvrati Ivaniš.

— Da, prevariti — potvrdi Paližna. — Ta mirili smo se u Požegi, pa na što je izišao taj himbeni mir?

— Nikada za Mariju. Neka bude po vašem, bit ću za Karlova sina dok bude moguće, ali pred Šišmanom ne prignuh nikad koljena svoga.

— Dobro! Bilo po vašem! — reče Pavlović ravnodušno

— ali još jednu riječ. U našim rukama kraljevske su gospođe Jelisava i Marija. Gospodin prior . ..

— Gospodin ban hrvatski, reci — popravi ga ljutito Paližna.

— Dobro, gospodin ban hrvatski drži ih za sužnjice u kuli novigradskoj. Šta ćete s njima? Vi držite tu na našem

brijegu taj kamen smutnje u rukama, a ne znate kamo ga vrći. Neprilika vam je. Hoćete li ih smaći?

— Da! da! Smaknimo ih! Nestalo im traga! — planu Šimun Lance.

— Ne daj, Bože! — dignu Ivaniš ruku — neću da perem ruke u ovjenčanoj krvi.

— Da što ćete? — upita Pavlović dalje — hoćete li ih nadalje pridržati ovdje? Sve će strijele Sigismund na ovo mjesto naperiti da oslobodi ženu i punicu, svu će silu baciti amo, a tu nam je srce, tu tvrđava ustanku vašemu. U ravnoj Slavoniji premetnu se kocke sad amo, sad tamo, to rekoste sami. Uklonite sužnjice odavle, bit ćete sigurniji.

— Kamo da ih damo — primijeti Đorđić.

— Ne bi li Tvrtku? — reći će Pavlović.

— Nikad! — planu Ivaniš. — Tvrtko je svoj kralj, pa Jelisavin brat. Bude li mu zgoda, vratit će ih Šišmanu. Nu ja velim da neće te napasti ni primiti na sebe, jer ima drugoga posla. U tvojim riječima ima istine, gospodaru Pavloviću. Novigrad bit će nišan svih strijela. Ali se gospodar Pavlović, čini se, više boji za svoj grad negoli za nas. Uklonimo gospođe.

— Ja ih ne dam! — suprotnu se Paližna.

— Moraš, brate — ukori ga biskup. — Svi smo ih zasužnjili, zalog su naš. Prenesimo ih preko mora u Napulj, neka budu sužnjice kralja nam Ladislava. Tako odvrnusmo pogibelj od ovoga kraja, a držeći u rukama te dvije talice, sklapat ćemo lakše mir sa Luksemburgovcem.

— Mudro govoriš, biskupe — kimnu Pavlović.

— Dajmo ih iz ruku, već nisu naše — odvrati Paližna. — Napulj i Luksemburg mirit će se bez nas preko naših glava.

— Istina — kriknu Lance — pa šta se miriti? Uklonite ih onako u more.

— Šuti, krvoždni vuče — razljuti se Đorđić — ja velim, predajmo ih novomu kralju.

— Tako, tako! — viknuše svi.

— Dobro, i opet popuštam — reče zlovoljno prior — ti, Berislave, pođi pa ih čuvaj kao oko u glavi, ja ostah ovdje da dočekam sa Pavlom sve poslanike dalmatinskih gradova i da sastavim vojsku.

— Ja ću u Mačvu i Srijem — doda Ivaniš — da odbijem bijes mladoga Nikole Gorjanskoga.

— A ja ću — dignu se biskup — kad se svrši dalmatinski zbor, otisnuti se brodom put Gajete po novoga kralja. Bude li zgodno, povest ću sa sobom sužnjice. Tko će me pratiti?

— Ja! — reče domaćin pristupiv k stolu.

— Bože daj da nam doneseš više sreće no prvi put, Pavle — reče zabrinuta lica prior.

Biskup dignu se, za njim ostali. Sve se društvo prikupi k stolu. I reći će Pavao:

— Naš posao je svršen. Bog blagoslovio naše puteve. Živio nam Ladislav Karlović, zakoniti naš kralj! Posvetimo njemu svoje glave, svoje ruke, i Bog dao na dobru sreću. Vi znate, gospodo, koji nam je cilj i što zapada svakoga od nas. Neka ne mute sitne priječke vaše duše, vrgnite nastran majušni zazor, vlastitu korist. Jedno vam budi na pameti... sloboda, sreća ove zemlje. U to ime zavjerimo se svi.

— Tvrde nam vjere! — zagrmi sve društvo, samo Pavlović govorio je potiše ove riječi, najjače bjesnio je Šimun Lance, nu je li srce znalo što mu govore usta?

Tad zakuca netko triput na vrata. Domaćin poleti k ulazu, izađe i vrati se začas, držeći u rukama veliko pismo.

— Biskupe Pavle — reče — evo u ovaj čas donese ulak za tebe pismo. Reče da ga odmah predam na tvoje ruke.

— Daj! — posegnu Pavao za pismom, skinu pečat i uze čitati. — Ha! — nastavi poblijediv — slutio sam.

— Šta je, brate? — priskoči Ivaniš.

— Lancelot mi piše iz Zagreba. Zbaciše me sa biskupije moje.

— Tko? — planu Paližna. — Tko im dade vlast?

— Ishodiše i papino pismo, brate, ja nisam već biskup, ali sam zato, tako mi Boga, zatočnik duha svetoga, vjesnik pravde i istine. Nu, čitajte sami — dahnu Pavao i preda bratu Lancelotovo pismo.

— Da, da — istisko Ivaniš kroz jar, čitajući pismo — Lučenac posjeo Zagreb, doveo Čeha Ivana za biskupa, zaplijenio tvoje imanje u dvoru, protjerao Anđeliju, nećaku našu. Vrijeme je da se dignem.

— Anđelijo! Anđelijo moja! — planu Berislav — gdje je Anđelija!

— Miruj! — utješi ga Pavao — u božjim je rukama. Sad, sad su mi razvezane ruke, i ćutim, snažna mi rastu krila. Otale, grimizni pojase moj, opasat ću se uzetom, da budem prost vojnik u četi Boga istine, da se bijem za pravdu do groba. Na noge, ljudi! Hora je, preša je! Svaki pohrli na posao.

Još iste noći susreše se u tamnoj uličici Zadra grada dvije sjene, dva čovjeka zagrnuta velikim kabanicama. Ljuto je cvilila bura i hujila krajem, a kabanice ljudi se vitlale poput crnih krila đavola.

— Zađimo pod svod, šor Šime — viknu mletačkim slovom jedan, pritiskujući desnicom kapu da mu je ne odnese vjetar. — Kosti mi dršću od zime, a ne čuješ riječ od laveža bure.

Obojica zamaknu pod trijem te uzeše, pritisnuv se uza zid, šaptati.

— Dakle, šor Šime? — zapita Mlečić. — Mišljah da nećeš doći.

— Bili smo zajedno.

— I svršili posao?

— Svršili.

— Svi bili složni?

— Ne bijahu složni, ali se složili.

— U čem?

— Da uzmu Ladislava napuljskoga za kralja. Biskup će po njega. Sazvat će dalmatinske gradove. Dosta su mudri. Rade po pameti.

— Nisi ih mogao smesti, kako ti rekoh?

— Nisam mogao, kušao sam. Da, Paližna nije za Napuljca.

— Za koga?

— Za Bošnjaka, za Tvrtka.

— Za Tvrtka? K vragu, to je zlo po Veneciju.

— I Paližna mrzi vas. Dalmacija bez Bosne — reče — odsječena je grana.

— I pravo reče — odvrati Mlečić. — Hvala Bogu te ga ne poslušaše.

— Ali kane se miriti sa Šišmanom.

— Bijesa? Pokloniti mu se?

— Nipošto. Samo Pavlović bi se poklonio, drugi ni za živu glavu.

— Dobro je to za Mletke. Ali kako se miriti?

— Odvest će gospoje sužnjice iz Novigrada u Napulj. Kad bude Jelisava i Marija u rukama Ladislava, vele, bit će Sišman mekši, odreći će se kraljevine Hrvatske, Slavonije, a i Ugarske.

— To je istina. Biskup Pavao, taj vrag, dobro računa.

— Pavao nije već biskupom, zbaciše ga.

— Dobro je to. I Mleci su za to radili. Ali čuj, šor Šime. Kraljice ne smiju u Napulj. Liga ne smije se izmiriti sa Šišmanom. Metež mora postati veći, liga jača, Šišman slabiji, nama podatniji. Znam da će svladati, i mi to želimo. Pomagat ćemo ga, ali Dalmacija mora biti naša. To želiš valjda i ti?

— Kako ne? Valjda me znaš. Moja osveta neće nikada umrijeti.

— I bit će ti plaćena. Treba učiniti nešto da ne bude nikada mira. Opći nemir služi samo nama.

— Znao bih kako.

— Reci kako?

— Zadaviti kraljice, baciti krivnju na Horvate, to je jaz širok i dubok preko kojega neće si moći Šišman i liga podati ruke.

— Vraže! Mudar si.

— A da! Tko neće vjerovati da su Horvati žene zadavili? Nije li u ovaj čas Pavao izgubio biskupiju?

— Kako se tomu dosjeti?

— Moja se osveta dosjetila.

— Dobro se dosjetila, nu Paližne čuvaju gospođe u tvrdom Novigradu. Je li tvoja osveta smislila kako da ih skončamo?

— Dakako, signore. Ja bih to učinio sam da Venecija i ne pristane na to, jer je to i moj posao. Vikao sam, rogoborio, zato mi vjeruju ligaši, zato me pozvaše u zbor. Tebi to velim jer znam da se moja osveta slaže s vašom koristi. Čuj me: Berislav, sinovac priora, čuva kraljice. Ima šaku jakih ljudi na gradu. Među njima služi čovjek za tamničara. Grk je, mislim. Bio je mornar, gusar, vrag je. Ubio bi za novce

— Anđelijo! Anđelijo moja! — planu Berislav — gdje je Anđelija!

— Miruj! — utješi ga Pavao — u božjim je rukama. Sad, sad su mi razvezane ruke, i ćutim, snažna mi rastu krila. Otale, grimizni pojase moj, opasat ću se uzetom, da budem prost vojnik u četi Boga istine, da se bijem za pravdu do groba. Na noge, ljudi! Hora je, preša je! Svaki pohrli na posao.

Još iste noći susreše se u tamnoj uličici Zadra grada dvije sjene, dva čovjeka zagrnuta velikim kabanicama. Ljuto je cvilila bura i hujila krajem, a kabanice ljudi se vitlale poput crnih krila đavola.

— Zađimo pod svod, šor Šime — viknu mletačkim slovom jedan, pritiskujući desnicom kapu da mu je ne odnese vjetar. — Kosti mi dršću od zime, a ne čuješ riječ od laveža bure.

Obojica zamaknu pod trijem te uzeše, pritisnuv se uza zid, šaptati.

— Dakle, šor Šime? — zapita Mlečić. — Mišljah da nećeš doći.

— Bili smo zajedno.

— I svršili posao?

— Svršili.

— Svi bili složni?

— Ne bijahu složni, ali se složili.

— U čem?

— Da uzmu Ladislava napuljskoga za kralja. Biskup će po njega. Sazvat će dalmatinske gradove. Dosta su mudri. Rade po pameti.

— Nisi ih mogao smesti, kako ti rekoh?

— Nisam mogao, kušao sam. Da, Paližna nije za Napuljca.

— Za koga?

— Za Bošnjaka, za Tvrtka.

— Za Tvrtka? K vragu, to je zlo po Veneciju.

— I Paližna mrzi vas. Dalmacija bez Bosne — reče — odsječena je grana.

— I pravo reče — odvrati Mlečić. — Hvala Bogu te ga ne poslušaše.

— Ali kane se miriti sa Šišmanom.

— Bijesa? Pokloniti mu se?

— Nipošto. Samo Pavlović bi se poklonio, drugi ni za živu glavu.

— Dobro je to za Mletke. Ali kako se miriti?

— Odvest će gospoje sužnjice iz Novigrada u Napulj. Kad bude Jelisava i Marija u rukama Ladislava, vele, bit će Sišman mekši, odreći će se kraljevine Hrvatske, Slavonije, a i Ugarske.

— To je istina. Biskup Pavao, taj vrag, dobro računa.

— Pavao nije već biskupom, zbaciše ga.

— Dobro je to. I Mleci su za to radili. Ali čuj, šor Šime. Kraljice ne smiju u Napulj. Liga ne smije se izmiriti sa Šišmanom. Metež mora postati veći, liga jača, Šišman slabiji, nama podatniji. Znam da će svladati, i mi to želimo. Pomagat ćemo ga, ali Dalmacija mora biti naša. To želiš valjda i ti?

— Kako ne? Valjda me znaš. Moja osveta neće nikada umrijeti.

— I bit će ti plaćena. Treba učiniti nešto da ne bude nikada mira. Opći nemir služi samo nama.

— Znao bih kako.

— Reci kako?

— Zadaviti kraljice, baciti krivnju na Horvate, to je jaz širok i dubok preko kojega neće si moći Šišman i liga podati ruke.

— Vraže! Mudar si.

— A da! Tko neće vjerovati da su Horvati žene zadavili? Nije li u ovaj čas Pavao izgubio biskupiju?

— Kako se tomu dosjeti?

— Moja se osveta dosjetila.

— Dobro se dosjetila, nu Paližne čuvaju gospođe u tvrdom Novigradu. Je li tvoja osveta smislila kako da ih skončamo?

— Dakako, signore. Ja bih to učinio sam da Venecija i ne pristane na to, jer je to i moj posao. Vikao sam, rogoborio, zato mi vjeruju ligaši, zato me pozvaše u zbor. Tebi to velim jer znam da se moja osveta slaže s vašom koristi. Čuj me: Berislav, sinovac priora, čuva kraljice. Ima šaku jakih ljudi na gradu. Među njima služi čovjek za tamničara. Grk je, mislim. Bio je mornar, gusar, vrag je. Ubio bi za novce oca si, služio je već Boga i vraga. Već je bilo da ga objese, ja ga spasih od užeta, odonda je moj pas. Kad dovedoše ženske ovamo u ropstvo, oživi u meni osveta. Preporučih prioru Grka za slugu, rekoh mu da je vjeran kao pas. Uze ga. Sad znaš kako bi mogli. Uročih ga za sutra k sebi. Ali trebat će novca.

— Evo, evo! — nasmjehnu se Mlečić tisnuv Šimunu kesu u ruke — mislim da je dosta teška za dvije glave. Učini što znaš, ali Horvati da su krivi.

— A da! Laku noć! Skoro ćeš čuti.

— Laku noć, šor Šime. Pametno.

I razminuše se sjene sred bure na razne strane.

Četiri dana bješe uminula od tajnoga zbora u Zadru. Tvrdi Novigrad kraj mora visio je u burnu noć kao crna, rogata glava ogromne nemani. Sve bijaše oko njega mračno i pusto, nigdje nisi čuo glasa, samo je bura hujila, vriskala i ručala po kopnu, po moru i gonila mrke oblake po nebu kao bičem bijesno stado. Do grada uzdigla se prema moru stijena kao odsječena. Bila je glatka kao dlan, samo je pri zemlji zijevala špilja, među grmljem, da jedva u nju zakloniš glavu. Tu je sagnute glave sjedio na kamenu šor Šime Lance. Gledao je u zemlju, slušao i slušao neće li kroz zaglušni urnebes bure čuti kakav znak, kakav glas. Ne ču ništa, iziđe pred špilju, pogleda uvis. Na kuli drhtala sa okna u mračnu noć luč kao iskrica.

— K vragu! — škrinu Šime lupiv nogom u zemlju — još gori luč, moje pseto je sporo.

I opet povrati se k špilji da gleda u zemlju, da sluša buru.

Ona sitna luč na visokoj kuli Novigrada treptila je o zidu okrugle dvorane gradskoga tornja pod slikom Blažene Djevice Marije. Čist, ali čudan, strahotan bijaše taj prostor, bijelim vapnom prikriveno mrtvo zjalo. U kolo naokolo vukao se kao krug vječnosti debeli, kameni zid, od dna do vrha pobijeljen. Po podu prostirale se mrke drvene ploče, a nad glavama sklapao se tvrd, kamen svod. Mala šiljasta okanca, izrezana poviše čovječje glave, propuštahu za vedrih dana sunčane zrake ovamo, više ruje moglo uljesti od krutih gvozdenih šiba unakrst složenih. A šta bi i ovamo došlo? Možebit lasta. Strm, okomit je klis, pod njim buci duboko more. Ptica mogla bi odavde uteći, čovjek ne može. Amo ulazi se samo na

jedna vrata, gvožđem okovana, preko mosta visoka kao toranj, uzana da jedva prođe čovjek. Slabo svjetlo trepeće na Bogorodičinu kipu, na bijelim zidinama, a dalje na spavajućim kraljicama, jer tu čuva liga sužnjice svoje, Jelisavu i Mariju. Ponoć dođe i ponoć prođe. Sve je tiho u dvorani, samo izvana čuješ urlanje bure. Na mekoj ložnici leži Marija blijeda, umorna, gotovo dijete. Spava nemirno. O svjetlu lampe vidiš kako joj lica katkad zadrhtnu, kako ispod pokrivala izvuče časomice bijelu ruku i uzdahne duboko. Na drugoj postelji počiva Jelisava. Pod glavu je savila jake laktove, leži na leđima, zinula je. Pomalo dižu joj se jaka prsa, blijedo lice smrkne se često, i žena zastenje, govori iz sna. Samo Bogorodica bdije, gleda na plamečak noćne svjetiljke, na prazno klecalo pod sobom. Da, gospe spavaju, ništa ne muti njihova mira. I kanda su istom legle. Na stolu još im stoji večera, hljebac bijela kruha, pečena rebra, smokve i staklen vrč pun rujna vina, a kraj toga crna knjiga sa bijelim krstom. Bilo je blizu prvoga sata po ponoći. Bura bjesni jače i jače, udara u prozore, ali one ne čuju, po buri spava se slađe.

Ujedanput nešta zaruži. Velika ploča u podu otklopi se, a ispod nje niknu pristar čovjek. Žuto, gotovo crno mu je lice, bijela brada, bijela kratka mu kosa koju pokriva modra kapica. Mornar je, misliš, u modro platno odjeven, samo oko struka vije mu se crven pojas. Čovjek iziđe iz otvora, crne male oči okreću se amo-tamo, zapinju na Jelisavi, pak na Mariji. Nasmjehne se, posegne za pojas.

— Koju bi najprije? — upita se i stoji oklijevajući. — Da, svakako stariju, jača je, i kako jaka — nastavi nagnuv se nad Jelisavu. — Drugu smotah brže — reče pošav k Marijinoj postelji — slaba je, gotovo dijete. Ej, ej! — izbijeli zube — dobro će me platiti kir Šime. Šta ću im ja, moram ga slušati, njegovo sam pseto. Ja sam nož, on je ruka. Kir Šime valjda zna da su to velike grešnice, ja perem ruke, ja sam pseto, pseto, vele, nema duše. Pak sto cekina, nije to šala. Pedeset već imam. Jesu li pravi, da vidimo. — Grk pristupi klecalu. — Haha! Reci, Bogorodice, jesu li pravi cekini? — nakesi se, zagrabi u džep i pruži na dlanu hrpicu zlatnika prema svjetlu. — Jesu, bogami, pravi mletački žutaci. Ej, sveti Marko! Poznam toga sveca. Da nema on ruke u tom poslu? Ha! Ha!

Svjetlo zatrepti jače, Grk se strese, i nekoliko cekina pade sa dlana na pod. Od štropota sunu Jelisava uvis, izvali oči, kriknu, opaziv muškarca.

— Št, gospođo! — šapnu Grk staviv prst na usta i poče nagnute glave okolišati prema postelji. Jelisava skoči iz postelje. Jaka žena stisnu šake, ispod bijele košulje provirivahu snažni laktovi, krepke noge. Digla glavu visoko, slijedeći crnim očima svaki mig Grka, a raspletena kosa letjela je oko golih ramena kao griva bijesnoj lavici. Tako postavi se proti muškarcu i viknu:

— Šta hoćeš, šta hoćeš ti ovdje?

— Šta, dobro hoću, gospođo.

— Pošto si došao?

— Da te spasim.

— Ti... ti... da me spasiš? — začudi se žena i, odmičući se od Grka, prislanjaše leđa uza zid da se zaštiti.

— Da, da, dođoh da spasim tebe i tvoju kćer.

— Spasiti, spasiti — kliknu radosno Jelisava.

Na taj klik probudi se Marija, dignu glavu, ali stisnu pod uzglavlje opaziv mušku glavu.

— Vidiš li to zlato? — nastavi Grk pokazav joj na dlanu cekine. — To su mi zlato dali tvoji krvnici Ivaniš, Pavao Horvat i prior da smaknem tebe i tvoju kćer.

— Da smakneš? — kriknu od straha Jelisava uzmičući dalje uza zid.

— I mogao bih vas lako smaći. Jer tko me vidi, tko me čuje? Vi? Začas mogle biste mrtve, nijeme biti. Nu ja neću — reče smiješeći se Grk, šuljajući se dalje — nisam krvopija. Evo, tajna vrata u podu, tuđe idu stepenice k moru.

— K moru, na slobodu? — smijala se Jelisava uzmičući.

— Da, na slobodu! Bit ću ti vođa! Znam svaki put i svaki kamen! Izvest ću te — potvrdi Grk napredujući.

— Izvesti me? Bože! Bože!

— Koliko mi daš, a?

— Koliko? Koliko važem zlata! — dahnu Jelisava. Sad bje uzmičući došla do klecala. Grk se zaustavi, umuknu, i Jelisava stade.

— Koliko važeš? Hoću! — istisnu kao razmišljajući Grk nagnute glave.

— Da, da, izvedi nas u ime Boga! Izvedi! Marijo! Kćeri! Slobodne smo! — kliknu Jelisava pruživ ruke, ali u taj tren okrenu se Grk na peti, nešta zviznu zrakom, zamka pade ženi oko vrata, još, kriknu, dignu ruke, klonu, i začas klecaše gusar pod majkom božjom na njezinim prsima stišćući uže kao bijesan i vičući:

— Ja pseto! Pseto! Reci vragu ili Bogu da me podmitiše Horvati!

— Majko! Majko! — udari Marija vriskati skočiv na postelji. Zdvojna od straha zaboravi ženski stid. Bosa, raspuštene kose u lakoj halji uze lamati rukama, i dok se je snažna Jelisava na podu rvala sa krvnikom svojim, skoči mlada na pod i uze bijesno trzati uže zvonila na zidu vičući:

— U pomoć! U pomoć!

— K vragu! Miruj! — škripaše Grk. — Prokleto zvonce zaboravih! Šuti! Sad ću te zaklati.

I skoči da se zaleti na Mariju, ali Jelisavini nokti bješe se zakopali u njegovo meso, Jelisavini laktovi grlili ga kao gvožđe.

— Zvoni, zvoni! — disaše Jelisava. Već se čuše u trijemu koraci oružnika, već zaruži u bravi ključ.

— Spašene smo — kliknu Marija — brani se, majko.

— Bar tebe da zgazim, zmijo! — ruknu Grk, tržnu se uvis kao ris, baci se škripljući na ženu, pritisnu joj grlo šakama k zemlji. Jelisava zaruknu, zakopa nogama, klonu, a Grk skoči, kliznu u zjalo, i kad se vrata tamnice otvoriše, zaklopi se ploča u podu.
Svjetlo buktinje ražari tamnicu. Na čelu straže uniđe Berislav noseći luč i goli mač. Zadrhta od prepasti. Na podu pred Bogorodicom ležaše, razderana ruha, krvavih ruku, nabuhla, modra lica, izvaljenih očiju, Jelisava, a do postelje klonula bez svijesti, kraljica Marija.

— Za ime Boga? — viknu Berislav — šta se tu zbilo? Čija je to zlotvoma ruka? Ljudi, položite gospu na postelju.

Pak priskoči k Mariji!

— Kraljice! Kraljice! — šapnu dižući mladicu — digni se, osvijesti se. Reci mi šta je. — Marija, ležeći u njegovu naručaju, otvori oči, stisnu ih opet. Groza je strese. Skoči kao mahnita, pogleda klecalo i pokaza prstom.

— Tu, tu, tu ubi je, zadavi je, majku. O majko, majko moja! — kriknu u čemeran plač i pokri rukama lice. Mladić pristupi i posadi je nježno na postelju. Išla je kao mrtva, nije se branila.

— Govori za ime Boga, kraljice gospo, šta se tu zbi? A ona će sumrtva kroz suze šaptati:

— Probudih se na majčin krič. Kod zida stoji ona, pred njom muškarac, vaš tamničar, Grk. Stisnuh se, slušah. Dođe, reče, da nas spasi. Horvati ga podmitili da nas smakne. On da to neće, da će nas izvesti pod zemljom iz grada. Ali jao, oh grozote, majko! majko!

— Šta dalje, šta dalje?

— Zadavi je, zadavi je šakama, tu, tu preda mnom! Oh! Oh! — kriknu Marija, tisnuv šake pred oči, i produlji očajno jecati.

— Prokleti vraže! Horvati ga podmitili — reče. — Laže, laže i sto puti laže. Čija je to zlotvorna ruka?

— Ali ti nisi pri tom bio? Ti ne znaš za to, gospodine Berislave, je l'? Reci, reci — šapnu Marija upola groze, upola straha, uhvativ mladića za ruku.

— Tako mi Boga, nisam, nisu ni moji drugovi. Ali kud je došao, kud otišao zlotvor? Stražar ne vidje nikoga uljesti.

— Ne znam. Najednom bio je tu, čuh ga, vidjeh ga kako mi davi majku, pak propa u zemlju, ondje, ondje, na onom mjestu.

— Ha! pod brijeg niz stepenice! Rasijecite pod! Za njim! Za njim! Na mukama će reći čija je to vražja ruka!

Sime dignu glavu, skoči. Iz nutrine špilje odjeknuše koraci. Za nekoliko časova iziđe iz špilje Grk.

— Napokon! — viknu Šime koraknuv prema Grku. — Jesi li ovršio, Atanasije?

— Jesam i nisam — promuca gusar dršćući, jedva dišući.

— K vragu! Šta je? Govori!

— Tu neću ništa reći, neću govoriti — odvrati Atanasije hrlo. — Bježmo! Čuo sam lupanje, mogla bi potjera doći za nama.

— Ne luduj sred bure.

— Berislav je vrag. Bježmo. Pođi samo za mnom uz kraj. Ići ćemo putem za koji samo gusari znaju.

— Ali k vragu! Reci prije što je bilo?

— Neću! — škrinu Grk — meni je moja glava milija. Ajde!

Ne čekav odgovora, nagnu se Atanasije i poče sigurnim korakom stupati po strmom kršu obale, sad skačući, sad se verući, sad plazeći, sad se protiskujući uz stijenu kao ptica, kao zmija, a šor Šime, vitlan burom i zadahćen, jedva je dostizao njegove stope.
— Pomalo, Atanasije! — viknu — zar te vrag nosi? Ta bura me zaustavlja, izdaje me sapa.

— Bježi, velim ti. Ako nas uhvate, zlo. Ne čuješ li zdaleka kriku? Samo časak, onda smo sigurni i od samoga vraga.

Za časak zakrenu u jaz među gričem i dođu na veliku kamenu ploču, zaklonjenu od mora razdrtim pećinama. Kako je jaz dubok bio, a stijene visoke, nije tu bura imala sile.

— Sjedni, kir Šime! — reče Grk, uzdahnuv duboko i spustiv se na kamen. — Tu nas neće naći ni vrag. Za taj kut ne znaju nego zmije, orlovi i gusari.

Šime stisnu se pod pećinu. Časak je šutio da pribere malo daha, zatim reče:

— Govori, Atanasije. Jesi li ovršio?

— Napola, kir Šime, vrag se umiješao.

— Kako?

— Zadavio sam Jelisavu.

— A Mariju.

— Nisam dospio. Jelisava se rvala, vraška žena, imala jake mišice, oštre nokte, još me sad peku ogrebotine na vratu. Dok sam se rvao, dozivala Marija kao bijesna pomoć, trzala zvonce.

— Dovraga! Nisi ga znao odrezati?

— Eh, tako je! — lupi se Grk po koljenu — vrag me pomutio. Uzbuni se straža, doleti k tamnici, a ja šuk pod zemlju i stubama k tebi. I to je dobro, je l'? A Horvati su krivi. Na odlasku doviknuh Mariji da su me podmitili braća Horvati.

— Jesi li? Barem je nešto! Sam pakleni duh pokvario ti je pamet.

— Jest. Šta ćeš? Nu ti miruj. Za tvoje ime ne zna nitko izim mene. Ja te neću izdati. Nego čuj, kir Šime, ja te vaše zemlje više gaziti ne smijem, jer mi tu glava visi na vlasu. Marija me poznaje, pa će reći svijetu. Povratih se među gusare u rodni kraj na Samos. Onamo ne siže vaša pravda. Ne bude li ondje posla, pođoh u Mletke za uhodu. I u to se razumijem. Obećao si mi za dvije glave sto cekina, ja zadavih samo jednu, ali je bilo toliko posla da sam za nju zaslužio to. Imaj duše. Daj mi još onih drugih pedeset na put.

— Ništa nisi zaslužio, gusarska huljo — rasrdi se Šime — ta Marija je prava kraljica.

— Nemoj, kir Šime — škrinu Grk — vazda sam ti psetom bio, reci da nisam. Imaj duše, velim ti, jer da samo zinem, mogla bi i tebe zaboljeti glava.

Grk izbijeli zube na prokuratora, a oči mu zasijevnuše u polumraku toli strašno da je Zadraninu duša protrnula.

— No, hoćeš li? — zapita Grk oštrije.

— Dat ću ti trideset cekina.

— Neka bude četrdeset, kir Šime. Znam te, dobra si duša, nećeš ni mrvu odgristi od krvave zasluge siromaka.

— Neka ti bude pedeset da se ne tužiš na me.

— Hvala ti, hvala, dobri gospodine! Daj!

— Nisam ponio zlata, već dođi sa mnom u Zadar. Ondje ću ti odmah dati novce, pa onda bež'!

Grk se nešta zamisli.

— Dobro je — reče dignuv se. — Ajdmo! Bura popušta. Možemo lako ići uz kraj. Tu nema za nas pogibelji.

Obojica stupahu mučke hrlim korakom po kamenu naprijed, i kad se sijevak pokazao na istoku, dospješe Zadru gradu na pomolje.

— Eto Zadra! — pokaza Šime prstom na crne sjene tornjeva.

— Hvala Bogu! — uzdahnu Grk. — Za dvije ure nosit će me, ako Bog da, debelo more. Ajdmo brže! Pa neka slobodno traže Atanasiju.

Sad se uspinjahu među gričem na stijenu koja se diže okomito nad dubokim morem.

— Bijesa! — zaustavi se Grk. — Gle, na vrh stijene stoji čovjek. Ne idi dalje, kir Šime.

— Ne boj se, Atanasije, moj je to znanac i rođak. Uročih ga amo. Pričekaj samo da mu reknem riječ.

Prokurator pope se hrlo na stijenu vrh koje stajaše kao straža zaogrnut čovjek.

— Šime! — viknu neznani.

— Zanetto! — odvrati Šime, pristupi k čovjeku i uze potiho s njime govoriti. Za časak zovnu.

— Atanasije!

Grk izađe iz klanca na vrh i omjeri stranca.

— Čuj — reče Mlečić Zanetto — star si mornar, poznaješ tu svaki pedalj. Hoćeš li me barkom odavle povesti u Mletke da me u Zadru ne vide?

— Zašto ne bi?

— Možeš li se tu otisnuti?

— Mogu.

— Ali stijena pada okomito u more, pa je voda duboka.

— Jest, tko tu zaroni, živ ne izroni.

— Ali gdje ćemo otisnuti, starce? — zapita Mlečić.

— Lako, gospodine — nasmija se Grk, koraknuv do ruba stijene i pruživ prst na lijevu stranu — eno za šikarom stazice, sto puta otisnuh odanle čun.

— Gdje, gdje? — zapita Šime pristupiv Grku.

— Ma ondje, ondje, kir Šime — nagnu se gusar pokazujući prstom.

Uto uzmaknu Mlečić hitro za jedan korak, ispod crne kabanice zabljesnu dugačak nož, zarinu se Grku u rebra, gusar ciknu, dignu ruke u zrak, Šime gurnu ga šakom u leda, a Grk sunovrati se s klisa u duboku vodu.

— Tako — reče Mlečić — nek si traži stazu u pakao. Izim nas dvojice ne smije nitko znati tko je dao uistinu zadaviti Jelisavu, tko li platio ubojicu. Grk nije smio ostati živ, a svijet zna iz njegovih ustiju da su ga najmili braća Horvati. Marija živi, i bolje je tako, po njoj mirit ćemo se mi sa Šišmanom. Ajdmo, Šime! Venecija postigla je što je htjela, sad je odzvonilo pomirbi. Da. Jedno budi sad vaša briga. Ne dajte da Mariju prebace u Napulj.

— Ajdmo! — šapnu Šimun, stresav se i pritegnuv kabanicu jače.

Dvije nedjelje kašnje klecaše u pustoj crkvi Svetoga Krševana u Zadru nad novom rakom biskup Pavao, snuždena lica, a kraj njega stajaše poniknute glave junak Berislav Paližna. Gorke suze tecijahu niz Pavlovo lice, žive molitve nicahu iz njegovih ustiju. I šapnu biskup:

— Bog dao pokoj burnoj ti duši, Kotromanovićeva kćeri! Bog ti oprostio grijehe! Krvavo si živjela, krvavo zaglavila, ali Bog ubio grešnu onu ruku koja ti je nemilo digla dušu, koja je zadavila slabu ženu u ropstvu. Ti, Berislave, poštena dušo — dignu se biskup i uhvati mlaca za ruku — ti si svjedokom naših čina i znaš da smo čisti. Ne jari nas mržnja ni bijes, već želja za pravom. Đavo razvali most pomirbe. Oh, znam, iz očiju im čitam kako kleveću: to je Horvatovo djelo. Ta biskup ote Jelisavi život jer mu Šišman ote biskupiju. Prokleta kleveto! Čisti borac za istinu ne masti ruku krvlju slabijega iz zasjede, ali psikala i kleveta na nas, čista duša stupa bez obzira naprijed do uzvišenog cilja. To pamti. Ja idem po kralja, ti polaziš s mojim bratom u gornje strane. Ako te bojna sreća ponese u Zagreb, potraži vjerenicu svoju kod pobratima Lancelota, poljubi je za mene i reci da ću za tobom doći, da svaki dan molim Višnjega Boga neka prikrati vaše muke, vaše kušnje, neka vas jednom spoji sreća domovine.

— Biskupe! Oče! — zavapi Berislav — oh, ljut je tvoj zavjet. Mišljah, blizu sam sreći, a eto, proteče široka rijeka krvi među menom i djevojkom mojom. Usud raspiri ljutu buru, novo čislo krvavih zgoda niče nam pred očima, sve dalje se odmiče sreća, hoću li je ikada dostići?

— Moj zavjet je tvrd, Berislave! Učinih ga Bogu! Dok ne zavlada sreća i mir, ne smije ti počivati sablja, u jeku bojne trublje ne smije se miješati svatovska pjesma. Ali uzdaj se u Boga. Dugo vas kuša, ali nam je pravedan i plaća kušnju. Pratio te Bog! U raki počivala je Jelisava, u moru ubojica njezin. Oboje mucahu navijeke. Zaludu premetnu Berislav svaki kut, svaki klis, ne nađe Grka da svjedoči istinu. Samo Marija je živa u Novigradu, i ona reče, Horvati su krivi, a priča pođe u svijet klevećući: Horvati su krivi. Ljudi pako proklinjahu ubojice, samo more pod strmom hridi grmjelo je do Boga što je istina, što li laž.

XV

Oko Pisanog mosta na potoku Cirkveniku bilo je u rano jutro četvrtog ožujka bučne žurbe. Duž cijele obale stajahu kaptolski strijelci s napetim lukom, a kod mosta četa slobodnjaka konjanika. Čvrsto pritegli štitove k sebi, ljuto perili koplje proti gradskoj strani. Tu je stražilo stražu dugo čislo oklopnika, vojnika kapetana Lacka Lučenca koji je držao tvrdi Grič po zapovijedi Šišmana kralja. Briga i ljutost javljala se na licu Kaptolaca, mrki bijes na obrazu kapetanovih ljudi. Jedni čekaju da se krvavo sraze, drugi pokazuju oštre zube. Uznojen, izmučen, doleti kanonik Ivan od Moravča na konju do potoka, krenu sad uz vodu, sad niz vodu vičući:

— Žurno! Žurno! Sučite rukave, radite u ime Boga. Vrazi će na nas.

Stotine seljačkih ruku micahu se uz kriku i viku duž obale, stotine lopata rivahu se žurno u zemlju, znoj tekao s lica izmučenih kmetova, jedva disahu, ali nit koji zamrmlja, niti se komu namrknu lice, kopali, kopali kao za plaću, dovikujući, pjevajući se bodrili — i jedva da je ovaj ili onaj srknuo iz čuture kapljicu vode da okvasi grlo.

— Dajte! Kopajte! Friško, dječaci! Tako, tako! Tko će bolje, da vidimo! Nek dođu Gričani po krvavu jabuku! Ubio ih Bog. Oj! Oj! Oj! Pljuni u dlane! Dođi, kugo! Tu su naše šake! Do vraga Lučenac!

— Do bijesa Grič! Živio Kaptol!

— Oj dječaci, žurno! Oj!

Tako se orilo uz cijelu kaptolsku stranu, a pod rukama kmetova rasao zemljani nasip sve više i više, dubila se jama sve dublje i dublje. Tu i tamo nicali hrastovi stupovi iz zemlje, tu i tamo sklapahu se jaka brvna u kruto branište, a pred

mostom dizao se cijeli brijeg sa drvenim platnom. U nj utaknu mali stražanin Joško kaptolsku zastavu i viknu:

— O-o-oj! Gričani, gdje ste? Sram vas bilo! Za pregaču se skriste! Koliko gričkih glava za dinar? Fuj! Pazite, braćo Kaptolci! Šilo ide na nas i igla i blanja. Hm, ali nam straha od orahove vojske. Žurno, braćo! Kopajte ljudski da bude dosta duboka jama za sve gričke psine što će ih danas pojesti vrag. O-o-oj! Gričani, gdje ste?

— Muč', kugo! Popovski robe! — planu s druge strane oklopnik — okrpat ćemo ti svetu luknjastu kožu, i tebi i tvojim gospodarima.

— Rušite most — kriknu kanonik Prišlin.

— Stani! — zovnu s gričke strane konjanik — ide poslanik gospodina kapetana.

Za malen čas pojavi se na mostu mlad konjanik Mikić Prodanić, sin novoga bana Ahacija, noseći bijelu zastavu, a uz njega trubač.

Tri puta zatrubi trubač, a Mikić, sjedeći na konju, dignu bijelu zastavu i zavika glasovito:

— Ej, ljudi božji! Stante! Gdje je tu kakav vođa kaptolske čete?

— Evo me! — ozva mu se kanonik Ivan doletjev na konju — šta je želja i volja tvoja, gospodine Prodaniću?

— Čuj, gospodine kanoniče! U ime gospodina Ahacija Prodanića, bana cijele Slavonije, i u ime gospodina Ladislava od Lučenca, kapetana kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, pitam slobodan prolaz i da mi je sigurna glava. Vodite me pred gospodina biskupa Ivana i pred zbor sve kaptolske gospode da im reknem riječ za dobro i hasan njihovu. Je li slobodno?

— Slobodno je, vjera je — odgovori kanonik. — Ljudi Kaptolci, da vam je sablja na miru! Dođi, gospodine Prodaniću, ja ću te pratiti. Sva tojica poletješe kasom preko mosta prema crkvi Svetoga Kralja, a Joško zagrohota za njima keseći se:

— Jeste li čuli, ljudi Kaptolci, za naše dobro i hasan. Ha, ha, ha! Došao je pitati pošto su naše kože da ih proda šoštarima u Njemačkoj vesi! Aj! Aj! Neće mene ni ban Ahacij ni kapetan Lučenac gaziti za poplat. Oj! Oj! Žur'te se! Žur'te se! Još nije jama dosta duboka za gričke tikve!

— Zur'te se! Ha! Ha! Ha! — udariše svi za Joškom u grohot.

Pod velikom lipom na Kaptolskom trgu sjedio je na kamenu novi zagrebački biskup Ivan Čeh, malen krupan čovjek, golišava nabuhla lica. Sitne sive oči kretahu mu se nemirno amo i tamo. Čas bi prošao rukom preko tvrda obla čela, čas si tro palcem krupni, tubasti nos, čas gladio dlanom plavu, rudastu kosu na koju je teško pristajala crna kapica, a uz to grizao je neprestano debele usnice. Vidjelo se da je čovjek ljute krvi, a ovaj put upravo gnjevan, jer mu se čelom križale čudnovate crte. Oko njega sjeđahu kanonici u punom zboru: Nikola Prišlin, sijeda glava, a krupna ljudina, Krispo od Kalnika, suh, žilav i crn, Ivan Lancelot, bijel kao ovca, ali crvena odvažna lica, pak Barnaba Ivančić, Nikola Mađar, Benko Moslavački i cijelo čislo posvećenih glava, odvažno gleđući u svoga novog pastira.

Podalje po trgu, po ulicama pako vrvjele čete pješaka, konjika, čekajući zapovijed svojih gospodara.

— Uvažite, braćo u Krstu — prihvati biskup uz prisiljen mir — naša je da budemo krotki i podložni, da nosimo u miru svoj krst. Malo sam vremena među vama, ali zato vam moje srce ne nosi malo ljubavi. Želim vam sve dobro, kao i sebi i cijelomu svojemu stadu. Čemu ste skupili ovu vojsku, čemu dižete nasipe. Ide li neprijatelj na nas? Ne ide. Gospodin Ladislav je od Lučenca kraljevski kapetan, čovjek dobra srca, vjerujte, neće dirnuti u nas. Reče mi da se od njega možemo nadati samo dobru. Budimo krotki, braćo, jer ako nas svlada duh nemira, mogla bi se njegova milost odvratiti od vas, i ja perem ruke.

— Jesi li čuo Pilata? — šapnu, smiješeći se, Lancelot Prišlinu.

Kanonici šutjeli, mrko gleđući u zemlju.

— Predajmo se milosti gospodina kapetana! — produlji biskup.

— Nitko ne odgovori ništa.

— Ta vidite — dalje će biskup — u njega je jaka vojska, kraljeva zapovijed, on sjedi nad nama u tvrdu gradu, na Griču. Predajmo se.

— Da, da — pristajaše Benko Moslavački, suh, sitan čovjek, smiješećeg se lica— braćo, dobro reče njegova milost, naša duhovna glava, budimo krotki, predajmo se. Gospodin kapetan drži Grič, drži i Medvedgrad, sve naše imanje pod

njegovom je rukom, i jao si nam ako posegne za nama. Nije naša trošiti krv, već molitvu. Pravo reče gospodin biskup, predajmo se i ne slijedimo stope nevrijednog buntovnika biskupa Pavla, koga je gnjev providnosti skinuo sa pastirske stolice jer je zlobom mutio sveti taj zbor zavlačeći ga u neprilike taštoga svijeta.

— A ja velim — viknu Nikola Mađar, skočiv na noge i lupiv se šakom u prsa — ne predajmo se. Ja sam po krvi stranac, nisam Slavonac, kao ni gospodin naš biskup, ali ja se odavna ukorijenih ovdje i znam što je u stvari, koja je prava vaga, znam bolje nego milost gospodina biskupa, koja je istom zavirila među nas. Ja prisegoh Karlu, koga razbojski ubiše, prisegoh i njegovu sinu, koji po zakonu za njim ide. Sad da prisegnem i Mariji i Šišmanu? Da budem krivorotnik?

— Pravo, brate — dignu Lancelot ruke. — Da, budimo krotki, ali samo do naše kože, ali na kožu nam idu, to znam. Milostiv je Lučenac, da, ali ja vam velim na vjeru da sipa pisma među Gričane neka udare nas, neka nas plijene i pale. Oni da će dobiti naše. Pak tko je Lučenac? Je li ban, da vodi vojsku, da nam zapovijeda? Milostiv je, da! Pohara naša polja i njive, zapali sela i zakle se da će nam kuće poharati. Pak mi da ne kupimo vojske, da ne dižemo nasipa, biskupe gospodine, mi da se damo krotki oštrici kao ovce, klati kao bravi?

— Ali sve će se smiriti — utješi ga biskup — kapetan će nas štititi. A što je bilo, prošlo je. Krvavi rat traži od nas takve žrtve ako i mi nismo krivi.

— Pavao je kriv, nesretni Pavao — zakima kroz posmijeh Benko.

— Šuti, brate Benko — kriknu Prišlin — i nek te je stid! Tko te postavi za kanonika? Pavao Horvat. Reci da nije. I dok je on sjedio na biskupskoj stolici, bila su ti usta puna meda na njega, pače vikao si na sva usta da je Karlo zakoniti kralj. Tko se je od nas najdublje klanjao i biskupskom dvoru i Karlu? Ti si to bio, Benko. A sad si okrenuo kabanicu po vjetru! Nek te je stid! Braćo! Preša je. Ručeći lav obilazi oko

nas. Gospodin Lučenac baca zlato medu gričku fukaru da nas plijeni i pali, to znam. Sam ne može mnogo, vojska mu je malena. Pak čujte i to. Sinoć dođe u moj dvor gospodin Stjepko Horvat, brat biskupa Pavla, i javi neka se ne bojimo, nek tvrdo stojimo, jer nablizu da je silna vojska Ladislava kralja koju vode Ivaniš mačvanski i prior Ivan, hrvatski ban.

— Čujte! Spašeni smo! Slava Bogu! — udari zbor u jedan klik — ne predajmo se!

— Stante, zaslijepljene duše — ražesti se biskup, problijediv i dignuv ruke, te skoči na noge — još je Lučenac dosta jak da sve vaše imanje spali u prah i pepeo. Zaklinjem vas, braćo, ne kopajte sami svoj grob.

— Ne, biskupe gospodine! — odgovori mu Nikola Mađar — ne predamo se mi. Na noge, braćo! Neka dođe Lučenac.

U taj par ču se trubljaj, sve se glave okrenuše prema dozivu trublje, a čete vojnika prenuše se od toga glasa na oružje.

Začas dovede Ivan od Moravča poslanika gospodina Lučenca pred vijeće časnoga kaptola. Trubač zatrubi, Mikić Prodanić zamahnu bijelom zastavom i reče:

— Gospodine biskupe, gospodo kanonici! Pozdrav i poklon od plemenitoga gospodina Ladislava Lučenca, po kraljevskoj milosti kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije kapetana, pozdrav od gospodina Ahacija Prodanića, Slavonije bana. Dolazim u ime Boga i mira, je li slobodna riječ?

— Govori, gospodine Prodaniću! — reče biskup mahnuv mu rukom.

— Ovo vam govori gospodin kapetan i gospodin ban pod zakon i za glavu. Zlotvori braća Ivaniš i Pavao Horvat, još Ivan od Paležnika, nekad prvak vranski, koji se sad lažno piše ban hrvatski, još Stjepko Lacković i drugi, zlim duhom podjareni, digoše buntovnu zastavu za lažnoga kralja, kupe vijeće i vojsku, bune mirni narod na nered i nemir, hodajući vojskom po moru i kopnu, paleći, robeći i plijeneći, da, grešne im ruke sapeše u ljuto ropstvo svijetle gospođe vaše Jelisavu i Mariju, mučeći ih na sve načine. Gospodin svijetli naš kralj posla gospodina Ladislava od Lučenca u kraljevinu ovu za sreću puka, da ognjem i mačem istrijebi prokleto buntovno sjeme i šatre zastavu lažnoga kralja, gospodin od Lučenca stoji na tvrdom Griču, i vojska i građani čekaju na mig njegova prsta da se krvlju, ako treba, sve smota pod zakon i red.

Velika je njegova moć i milost, ali velik bijaše njegov gnjev kadno razumi da među vama ima glava zlo mislećih i zlo radećih koje se davaju pod savez sa lažnim kraljem i banom, kad vidje sa gričkoga zida da dižete nasipe proti njemu, da kupite vojsku pod oružje. Ter gnjevan veli vam: »Biskupe zagrebački! Kanonici zagrebački! Jedan vam se daje dan da se povratite k pameti i vjernosti. Raskopajte nasipe svoje, stavite na tornjeve svoje crkve zastavu Šišmana kralja, otpustite čete kući, a oružje skupite i predajte nama. Pak dođite svi do jednoga na grad Grič moliti milost i oprost.« Čuste li, jedan vam daje dan, a nađe li vas zora sutrašnjeg dana na tvrdoj nevjeri pod izdajničkom zastavom, zločinci ste kraljevskoga veličanstva, i gospodin Lučenac sasut će vojsku na vaše stanje i imanje, napustit će Gričane na vas da vas isplijene, popale do korijena. To je zapovijed, a vi mi recite svoju.

Poslanik svrši i obredi okom čitavi zbor nadajući se da je prijetećom riječi šatro kaptolske tvrde šije. Ni riječca ne odazva se na tu grožnju, ali mrka, gnjevna lica kanonika, koji se bješe stisnuli u jedan kup, pokazivahu mu da je oštra strijela promašila cilj. Biskup Ivan stajaše nagnute glave, nijem među zborom i poslanikom.

Ispod trepavica bludilo mu je oko po obrazima braće njegove, nije li strah prevrnuo koju dušu. Samo Benko se smiješio i kimao glavom. Ljuto trgala mu dršćuća desnica krst na prsima. Napokon se prenu, dignu glavu i otresnu se:

— Evo čuste riječ! Kad vam rekoh istinu, ne htjedoste vjerovati, sad vidite da sam pravo govorio. Sad nema šale. Skupite pamet, ja, vaša glava, velim vam, budite pokorni. Je li još tkogođ lud među vama da nosi glavu pod mač? Osvetnik sjedi za vratom. Šutite! Govorit ću ja za vas. Da, predaje .. .

— Ne! — zagrmi Lancelot — ne predajemo se. Sami ćemo govoriti. Govorit ćemo sami.

— Tako — reče Nikola Mađar — ne treba nam dana, ne predajemo se. Mi stojimo na miru, neka nitko ne dira u nas.

— Mi ne polažemo oružja — istaknu se Prišlin — jer nam je Lučenac već oplijenio sela i huškao Gričane na nas. Mi smo za Ladislava Karlovića. To reci svojemu gospodaru.

Biskup problijedi, zadrhta.

— Je li to zadnja vaša riječ? — upita kroz jar.

— Jest, biskupe, tako nam vjere — odvrati Lancelot.

— Čuo si, gospodine Prodaniću — okrenu se biskup k poslaniku — propast tvoja, Izraile, od tebe. Ja perem ruke.

— Čuj Pilata! — nasmija se Nikola.

— Sve sam čuo, biskupe gospodine — kimnu Prodanic — i sve ću reći na riječ gospodinu kapetanu. Šta će s ovom svetom gospodom biti, znam, a šta ćeš ti?

— S tobom ću na Grič — izmuca biskup oboriv oči u zemlju.

— Putuj do nevida! — viknu Nikola dignuv prst.

Za malen časak vraćao se mladi gospodin Prodanic s trubačem hrlo preko mosta, a uz njega kasao je i biskup Ivan, gledajući nepomično u grive konja kanda ga je stid.

— Ho! Ho! — nasmija se sa braništa Joško. — Ele, ele! Biskup odlazi, pa nit mu ne zvone zvona. Došao i prošao. Kratka molitva.

Još je bio stražar u riječi, ali iza njegovih leđa zagrmi glas kanonika Ivana, stojećeg navrh braništa.

— Rušite mosnice! Palite most! Ljudi na nasip!

Hrpa težaka navali k mostu. Za tren padaju oštre sjekire svom silom u čelo mosta, ali u isti čas zviznu strijele od gradske strane, dva-tri kmeta padoše niče. Kapetanovi oklopnici nasrnu na most pereci koplje, ali pod njim pucaju stupovi, velik kamen od Joškove ruke obori prvog konjika, sad poskakuju kmetovi u vodu, noseći baklje i smolu, strijele lete ovamo-onamo.

— Palite! Palite! — viče kanonik s braništa. Eto jure novi oklopnici vičući:

— Živio Sišman! Smrt Kaptolu!

— Živio Ladislav! Smrt Gričanima! — ozva se Joško. Eto oklopnika na mostu.

Stanu, uzmiču, između mosnica liže plamen, stupovi praskaju, most je potpaljen. Sad planu diljem, plamti, plamti još čas, dva časa, i praskajući, kvrcajući klonuše plamteće grede u vodu.

— Živio Ladislav! Na noge, djeco — vikaše kroz urlanje Joško.

— Ljudi, na branik! Strijele na luk! — zagrmi kanonik.

Stoji buka, stoji zveket, trublja se ori, gužvom srce kaptolska vojska na branik, kao klasje niče koplje iza nasipa, a širom se ori:

— Živio Ladislav kralj!

Sav Grič kipi, ljudi grnu ulicama, vičući, pjevajući, pijući, halabučeći kanda je svetak, dižu šake, prijete prstom. Na Nova, na Mesnička vrata juri skokom kapetanova vojska, pješaci, konjici promiješani u čvor. Oklopi, koplja, šljemovi ljeskaju se o proljetnom suncu veselo, ali ljudi jure, šute, gledaju pred sebe. Silna je preša.

Gospodin Lučenac pozva vojsku iz tabora u grad. Navrat-nanos trgaju svoje šatore u podgrađu, po Tridesetničkom trgu, vuku kola, hranu, konje za sobom, srnu bez obzira u grad. Takva je zapovijed gospodara. Zašto, ne zna nitko. Na gradskim vratima stoje gorički oružnici pod kopljem.

— Ukraj, kramarska gardo! To je naše mjesto! — viknu Lučencovi časnici. Začas otpuhnuše gričke stražare, i kapetanovi pješaci posjedoše gradska vrata. Nema sumnje, gospodin Lučenac hoće da se zatvori s vojskom u grad ako ustreba. A Gričani pjevaju, hahaču. Hoće li sutra naći kruha?

U dvorani kraljevskoga grada kraj Dveraca koraca silni kapetan triju kraljevina, podnimljenih ruku amo-tamo. Bijesan je. Kratko mu se čelo mršti, oči sijevaju, kratka crna kosa ježi se na okrugloj glavi. Mač mu udara o oklop, velike ostruge zvekeću od krupnih koraka, čas gleda u zemlju, čas uvis, trga bradu, griska brk.

Plah sjedi u kutu biskup Ivan, a do njega stoji ponizan, blijed, uveo čovjek, sive brade, slavonski ban Ahacij Prodanic, mlitavi sin slavnoga Mikića bana.

— Šta? Šta? — viknu Lučenac bijesno. — To vele vaši popovi, biskupe? Meni, vladaru cijele kraljevine?

— Da — odvrati biskup plaho — sve rekoše što je tvojoj milosti javio gospodin sin gospodina bana. Ja perem ruke.

— Pereš ruke! K vragu! Šta imam od toga? I ti si kriv.

— Ja, vazda pokoran, vjeran?

— Ti, ti! Zašto ne držiš svoje bijesno stado bolje na uzdi? Ti, biskupe, nisi za ništa. Pavao bijaše buntovnik, ali je bar bio čovjek. Šta mi te i treba? Došao si amo zakloniti leđa, jel'? Nu čekte, čekte, sveci vi dolje, Lučenac odrezat će vaše glave kao luk. Nije me strah vaše svete halje. Jedan, dva, tri, dolje s tonzurom i bez tonzure. Moju litaniju će zapamtiti. Pokazat ću im tko je tu gospodar. Iskadit ću to buntovno gnijezdo, porušit ću sve do temelja — bjesnjaše Lučenac, sve brže koracajući. Ujedanput otvori i viknu:

— Ej, Isoviću! Dođi unutra. U sobu uđe oružan časnik.

— Šta je? — viknu Lučenac — ima li glasova? Jesi li šta pobliže čuo? Je l' koj uhoda šta dojavio?

— Došao je jedan, zove se Paviša Gonč. Meni neće ništa da rekne, već čeka da tebi sve javi, gospodaru.

— Dovedi ga.

Začas dovede Isović pred ljutoga kapetana zagrebačku propalicu. Paviša, pritisnuv kapu na prsa i obišav okom cijelo društvo, pokloni se gospodinu Lučencu duboko:

— Evo me, milostivi, na zapovijedi!

— Šta znaš? Šta si čuo? Govori!

— Išao sam na konju cijelu noć da stignem na vrijeme amo, milostivi gospodine. Bio sam dosta daleko za Dubovcem. Ljudi dolazeći od sajma iz Primorja rekoše mi da ide silna vojska na Zagreb. Vodi je Ivaniš Horvat i prior vranski. Cuo sam to od sajmara koji su ih vidjeli. Vele i to da vojska mora skoro ovamo pasti jer da gotovo leti, ne legne, ne počiva.

— Ne rekoše li koliko ih ima?

— Na broj ti ne mogu reći, nego bit će ih dva puta više od tvoje vojske, a kud prolaze, pribiru sve nove čete koje im šalje gospodin Stjepko, knez krčki.

— Ubio ga grom!

— Došao je sinoć u Kaptol Stjepko, brat Ivaniša Horvata.

— Znam, to mi reče biskup.

— Da — nastavi Paviša — Kaptolci kupe što više kmetova i tjeraju ih u Zagreb. Uvukoh se jutros onamo i čuh kako se vesele Ivaniševoj vojsci, i da će se braniti dok im ne stigne pomoć.

— Ha! Ha! Ha! — škrinu Lučenac — neće dočekati prokletih Horvata. A šta Grga Prišlin, je l' pobunio kaptolske kmetove?

— Bunio jest — odvrati Paviša — ali pobunio malo. Šimunčani i Vugrovčani prebjegoše k njemu. Drugdje tjerali ga kmetovi batinama, vičući da će gospodi svojoj ostati vjerni.

— Ludo roblje. Gdje stoji sad Grga?

— Pod gorom, i čeka da udari na Kaptol.

— Dobro. Da — okrenu se Lučenac brzo k biskupu — biskupe, Pavao Horvat otjerao je Grgu, ti ga moraš opet primiti kad ukrotim taj vlaški bijes. Razumiješ U? — Zatim doviknu časniku: — Isoviću! Kada će stići tvoji ivanićki plemići?

— Sjutra zorom, kapetane.

— Nadam se da će kanonička leđa oćutjeti njihove sablje. Odavna ljute se na svetu gospodu radi desetine. Znaš šta? Pošlji konjika pred njih, nek čekaju kod Sesveta. Ti, Paviša, ostani u gradu, treba mi te. Imaš li pouzdana čovjeka da ga pošaljemo Grgi?

— Imam nekoga Martina Božića, ništarija je, ali zmija.

— Dobro! Pošalji ga Grgi. Nek siđe s gore na cestu k ivanićkim plemićima. Kad kucne sutra zvono Svetoga Marka, nek Vlaškom ulicom udare na Kaptol. Nek pale i plijene da bude veći strah. Idi. Ali čekaj! — doviknu uhodi koji je već pri vratima bio — šta vele Gričani? Jesu li pod oružjem?

— Nisam ništa vidio.

— Ništa? K bijesu! A šta je, bane gospodine? Ne rekoh li da zapovjediš sucu?

— Zapovjedio sam, gospodine kapetane — odvrati Prodanić trznuv se.

— Pak! Duše mi, ti nisi ništa bolji od staroga Sudara koga protjerasmo.

— Gospodine kapetane! — planu ban — mogu li ih mačem tjerati na oružje?

— A šta? Sve se može kad se hoće. Paviša, šta vele Gričani?

— Eh, vaša milosti — nakesi se uhoda — jedni bi, drugi ne bi; tko šta ima, boji se šila za ognjilo.

— Tko smije reći da ne bi kad ja hoću?

— Eh, tvoja milost zna, a zna i gospodin Isović kako smo zlo prošli kad si nas jario na Karla.

— Znam, znam, a tko je tomu kriv?

— Hm! — zaže Paviša ramenom — sudac je ovakav i onakav, ni kuhan ni pečen. A najgori je Živan Benković, mošnjar ondje preko puta. Taj odvraća ljude od oružja. Njega i svi slušaju.

— Isoviću! Dovedi mi toga suca, i Živana dovedi! Paviša, na ti novaca, idi, radi, toči, bockaj, a poslije dođi i reci mi šta je. Idi.

— Na vašu službu — pokloni se uhoda i ode za časnikom.

— K bijesu! — otresnu se Lučenac na bana — tu sve plazi kao puž, a na nas lete vrazi kao jastrebi. Vi nam poručiste da je sile dosta, a kad ja ovamo, ništa i ništa! Kralj obeća vojsku, ali ta je negdje za devetom gorom. S ovom šakom da držim Grič i Medvedgrad, odanle juri Horvat i Paližna, odavle sjedi mi Kaptol za vratom. Ta neka vrag bude vođom. Ali tako mi duše, prije nego dođu ligaši, moram zdrobiti taj Kaptol da otrovne zmije ne priberu više snage, ma išao na komade i biskupski dvor i crkva. Tako mi Boga!

— Kapetane! — dignu se biskup Ivan — valjda nećeš vrijeđati svetinje?

— Briga mene za svetinje kad se u njoj ugnijezdio đavo. Gospodine bane! Saberi svoju kukavnu četu i čekaj dok izdam zapovijed kamo da udari.

— Zapovijed? Tvoju? — prenu se slabašni Ahacij koga je goropad kapetana bila dirnula u srce. — Ja sam za Sigmunda i Mariju, ali sam ban. I to si pamti, ja ću voditi vojsku da se bije proti vojsci, ali neću da tuđe plijeni i crkve pali.

— Oho! — osovi se Lučenac — zar tako? Dobro! Zbogom! I ti kanda si buntovnik. Ta valjda je sto takvih za bana naći kojim neće morati kralj platiti dugove.

— Zapamti što si rekao — osovi se ban — i tvojemu carstvu može kraj biti. Zbogom!

— Zbogom! Imam dobru pamet, ha! ha! ha! — udari Lučenac u grohot — a ti pamti da su glave vrlo jeftine.

Biskup slušaše te oštre riječi mučeći, plaha oka, i trenu okom, kadno kapetan stupi pred njega, ali u taj par otvoriše se vrata, i Isović dovede pod stražom pred vojskovođu Nikolu Adularova, suca, i Živana Benkovića, mošnjara. U hip krenu Lučenac glavom.

— Aha! To su gričke ptičice koje namiguju popovima? Koji od vas je sudac?

— Ja — reče Nikola stupiv pred kapetana.

— Nitkov si, nisi sudac — otresnu se kapetan. — Zašto nisi poslušao moju zapovijed? Zašto nisi dao čitati građanima moje pismo, zašto nisi digao građane na oružje?

— Jer nije nitko dirnuo u naš grad — odvrati sudac — jer nam nitko ne prijeti.

— Ali kad velim ja! — lupi kapetan nogom.

— Ovo je slobodan grad koji ima svoje zakone, naši građani nose oružje da se brane, ne da plijene i pale.

— Slobodni grad! Slobodni građani! Do trista vragova vaše pravice! Jeste li čuli, biskupe? Kako ti kramari dižu glavu? A ti, ti si Živan Benković, je l' — zapita porugljivo pristupiv k mošnjaru.

— Da, gospodine kapetane! — potvrdi Živan ponosito.

— Ti buniš Gričane, a?

— Ja ih mirim.

— Za hasnu Kaptola i svoju, a?

— Za hasnu grada koji je dosta krvi prolio za trećega.

— A tko je taj treći, a?

— Onaj koji Kaptol proti nama, a nas proti Kaptolu huška. Pravica ne raste iz krvi, a ja mrzim na krv.

— Jesi li čuo, biskupe? I taj krt mudruje. Živane, pazi da ne budeš Mrtvan. Tvoji zubi su otrovni, ali ček, ja ću ti ih iščupati. Ti još ne poznaješ Lučenca. Znaš li da si ti preda mnom crv, da te mogu zgaziti ovako, na? — I pri tom lupi kapetan u kameni pod da je sve zvonilo.

— Ti si gospodin — odgovori mirna lica Živan — ja sam prost čovjek, ali sam slobodan građanin koji poznaje svoje pravo, i branim pravo rodnoga grada. Jesam crv, ali samo pred gospodinom Bogom, taj me može zgaziti, ti ne možeš, silni gospodine.

— Ludo! — planu Lučenac — ne branim li i ja vaše pravice?

— Tko pravice brani, mora ih sam držati. Meni sudi samo moj sudac, ali ti si bez tužbe dao uhvatiti mene i suca. Eto, kako naše pravo braniš. Vidiš, ovom desnom rukom tukao sam krvavo Kaptolce kad su nas vrijeđali, ali ne dam ni svojim da vrijeđaju, neuvrijeđeni, druge. Mi smo sada s

Kaptolom na miru i zaprisegnusmo mir, i prije će otpasti moja desna ruka nego da za mira dignem mač proti mirnomu. Mi smo građani, nismo plaćena vojska.

— Tako! — viknu Lučenac — i ti ćeš nagovarati druge ljude da ne navale, kako zapovjedili, na Kaptol?

— Hoću!

— Isoviću! Isoviću! — ruknu kapetan bijesno — izvedi ga, daj mu skinuti glavu.

— Za ime Boga! Nemoj! — priskoči biskup. — Šta radiš? Pobunit će se grad proti tebi, a na oči neprijatelja.

Lučenac prenu se, škrinu, zatim će muklim, jarosnim glasom:

— Isoviću! Svezi te hulje! Mošnjara i suca! Povedi ih na varošku kuću u tamnicu gdje se zlotvori čuvaju. Ondje nek se hlade u svojoj slobodi. Neka Gričani vide što sam ja. Nek trubač sazove narod i nek mu čitaju moje pismo. Grič nek se diže na oružje i neka oplijeni Kaptol. Sutra daj zvoniti na juriš u sva zvona. Onda možeš pustiti suca, ali mošnjara pridrži, za tu ptičicu pisat ću kralju. Da vidimo smije li mu suditi kralj.

— Tvoja je sila, moj je zakon, a sudac je Bog — odvrati Živan i pruži ruke stražarima.

— Mi smo za Mariju! — reče sudac — a, gospodine biskupe, ti si mi svjedok da prosvjedujem u ime slobodnoga grada Griča proti sili.

— Još je ne znaš, još je ne znaš! Tako mi Boga — planu kapetan — ali pazi da je ne ućutiš o konopcu na vrh tornja Svetoga Marka. Odvedite hulje.

Pred gradskom kućom tiskala se svjetina kanda nekoga čeka. Ali nije se vikalo, bučilo. Sve je šutjelo, blijedo, mrko i nijemo. Samo gdjegdje bilo je vidjeti smiješeće se, pijano lice, čuo se glasan uskrik, vidjela se šaka.

— To nije moguće — istisnu mesar Hosaroš kroz zube.

— Ej, čekaj mrvicu! Pitaj svoje oči, mesaru! — reče klobučar Mato Šćuka zažev ramenom. — Tako je.

— Sta? Šta? — upita ljekarnik Gialimello, tisnuv glavu među mesara i klobučara.

— Šta? — odvrati klobučar — ej, gdje si bio? Kapetanovi vojnici uhvatili suca našega i Živana. Sad ih tjeraju amo.

— Suca, Živana! Misericordia! To je sila proti zakonu!

— kriknu ljekarnik.

— Pravica je, brate, stara magarica na kojoj svaki, Bog mi prosti grijehe, jaše po volji — izmuca klobučar.

— Toga nećemo trpjeti — opetova Nijemac Toma Štabel.

— Trista vragova!

— Dajte popravite si — nasmjehnu se klobučar jetko. — Nego onu hulju rad bih dobio među nokte koja im je to nekrivim nadrobila.

— Sad smo mi gospodari — kukuriknu Paviša dižući punu čuturu — pij, brate krojaču! Da, da, pala magla na finu pšenicu. Fuć sudac! Fuć Živan! Pij, krojaču Miloglede! Sad smijemo, hvala Bogu, i mi, taj drač, slobodno rasti.

— I rast ćemo, rast ćemo — kriknu mali krojačič dižući se na prste — dosad su oni nas krpali, sad ćemo njih. Oh! Oh! Oh!

— I tu pušljivu gospodu i Kaptolce ćemo krpati, takva je zapovijed; sami ćete čuti!

— Pij, metlaru, danas je svetak, danas se pije badava.

— Supijani metlar, prisloniv se leđima k zidu, izvali smiješeći se oči ispod kuštrave kose.

— Da, da, da! — izmuca — danas je nedjelja, sutra nedjelja, svaki dan nedjelja. Sad ćemo mi svetke krojiti, ne popovi. Daj, Paviša, čuturu. Bog pozivi gospodina od Lučenca! — kriknu promuklim grlom, ali u taj par sunu mu lakat Mađara mesara u rebra da je metlar jauknuo.

— Pustite me! Pustite! — viknu iz gužve glas školnika

— i ja imam oči da vidim.

— Oj školniče! — skoči Paviša — danas je naš dan, danas plaćamo mi.

— I kruto — kimnu Kuzmić — i danas sudimo mi. Da! Gospoda! Gospoda! Jer imaju krpicu zemlje, jer imaju puževu kolibu, a mi ništa.

— A gdje ti je k bijesu vrač — upita ga krojač — ne vidim ga tu, a inače ne vidjeh ga bez tebe.

— Nema ga, misliš, propao u zemlju.

— Poznamo se — žmirnu Paviša — vrač je hulja. Postavi mu crnog vraga na oltar, i reći će ti: svetac je. Aj, aj! Što vide moje oči? Eto majke Drage! Čudo! Kako si se danas na sunce izvukla?

— Hi! Hi! — nasmjehnu se vračarica pokazav svoje krnje zube i udariv se u prsa. — Danas je moj svetak, danas su mi palci opet zacijelili. Došla sam gledati suca i Živana, dragoga Živana. Da, da, opet je istina što se veli: danas meni, sutra tebi! Vidi, vidi, Bog ne plaća svake subote.

— Tako, tako — zaklima Paviša. — Pa treba znati čega vi ne znate. Sudac i mošnjar izdali nas za novce Kaptolcima.

— Ah! — viknuše svi.

— Da, ja to znam — doda propalica — i ja kriv ako ne budu obješeni.

— Mir! — mahnu krojačić popev se na metlarovo rame. — Vojska ide, vode ih.

Svjetinom zabruji šum, ali utihnu brzo. Golim mačem krčio Isović među ljudstvom put do gradske kuće. Za njim stupaše pješke četa kapetanovih oklopnika vodeći na užetu svezana suca Nikolu i mošnjara Živana. Obojica dizahu ponosito glavu, obojica gledahu slobodno građane svoje.

— Nikola! Živane! — čuo se gnjevan šapat iz svjetine.

— Uf! — dahnu Hosaroš kanda će otpuhnuti stražu.

— Sangue di Dio — škrinu ljekarnik. Sad dođoše do blizu vrata.

— Dobar dan, Živane! — nakesi se Draga — danas meni, sutra tebi.

— Gle, gle vraga! — šapnu krojač — i ne boje se ništa. Ali Živan dignu svezane ruke i reče:

— Gričani! Ovo gledajte! Sjećajte se zlatne bule vaše! Gričani, ne kupajte ruke razbojski u tuđoj krvi. Gri ... — još htjede govoriti, ali straža ga rinu sa sucem silom u gradsku kuću čija se vrata za njima sklopiše, pedeset sulica naperi se proti ljudstvu, a množina zamrmlja muklo.

— Sangue di Dio\ — škrinu Gialimello, i suza mu skoči na oči.

— Eh! Eh! — kimnu Gončinka — tako je i meni bilo.

— Cekte! Čekte! Sad ćete čuti! — šapnu Paviša.

Na Markov trg doleti na visoku bijelcu gospodin Mikić Prodanić, a za njim trubljač. Tri puta zatrubi trublja, a nato izvadi mladi Prodanić pismo iz njedara i zaviknu:

— Gričani, čujte, to vam piše milost gospodina kapetana: »Mi, Ladislav od Lučenca, glavni kapetan kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ban severinski. Mudrim i obzirnim

ljudima, sucima i prisežnicima i svim stanovnicima brda Griča kraj Zagreba pozdrav. Javljeno nam je vjerovano da su Ivaniš, prije mačvanski ban, i Ivan, prije prvak vranski, sa Horvatima i mnogim drugim buntovnicima, ortacima i pristašama skupili silnu, veliku vojsku proti svim vjernim podanicima kraljičine svjetlosti, a navlas proti vašemu gradu koji svojom vjerom sjaje nad ostalim gradovima kao što mjesec nad zvijezdama. I znajući mi da je Kaptol zagrebački lišen obrane i da kanonici pristaju uz rečene buntovnike; i videći da bi sva kraljevina Slavonija zlo prošla da padne u ruke napadača, da bi navlas grad Gričkih gorica do temelja uništen bio, zapovijedamo svim i svakom od vas, pod kaznom veleizdajstva, da čim ovo pismo razumiste, na Kaptol siđete, nasipe porušite, stupove do kraja istrgnete i istrgnute sobom kući ponesete. Drukčije da ne učinite ako ne želite pasti pod nemilost kraljice. Dano na brdu Griču kod Zagreba na dan 1. ožujka godišta 1387.«

— Gričani! Ovo ste čuli — nastavi Prodanić — i razumjeli. Svaka muška glava, bud stara, bud mlada, digni se sutra zorom, zgrabi koplje i mač i siđi hrlo na Kaptol koji vas tare i bije od postanka. A tko se uspriječi proti zapovijedi njegove milosti gospodina kapetana, past će glavom pod kaznu kao što nevjerni sudac vaš Nikola i prisežnik Živan. Na oružje, Gričani!

Mladi ratnik stajaše sred trga usred svjetine i pogleda, dorekav riječ, oko sebe, ali se tržnu. Ljudi stajahu mirni, nijemi kao stupovi. Tad protisnu se Paviša Gonč i viknu:

— Gričani! »Pri Tomašu« ima vina, novaca i oružja! Na noge! Ne bojte se suca. Bog pozivi gospodina kapetana od Lučenca!

— Bog! — ozva se s kraja bučna hrpa, ali ostali mucahu mukom.

— Tko je proti gospodinu kapetanu, izdajica je i zlotvor! — izdere se Paviša snova dižući šaku — tko je pošten, za mnom, na oružje! Na Kaptol!

U času priveza Gonč svoj crveni pojas na štap. Dignuv ga ljevicom visoko, pokazivao je desnicom veliku čuturu, te stupaše tako ijujučući prema Kamenim vratima, vičući uz to:

— Ne bojte se! Šoštari Nijemci će s nama! Naprijed! Jujuju!

Za Pavišom pako poleti velika hrpa beskućnika, težaka i dječaka, ostali svijet raziđe se poniknute glave u svoje domove, a i gospodin Prodanić povrati se mirno Srednjom ulicom u kraljevsku palaču da javi gospodinu kapetanu kako je njegova strijela pala u vodu.

— Do vraga! — planu Lučenac. — Šta da radim? Ta nemam dosta vojske da svežem sve. Ali puklo kud puklo, sutra zorom valja udariti, Prodaniću! To pismo neka konjik ponese medvedgradskomu kaštelanu.

Nad gorom bijelilo se nebo. Iz nejasnog jutarnjeg mraka poče pomalo nicati kuća, grm, drvo, polje i gora. Gdjegdje čuo se cijuk ptice, šuštaj lista, zvijezde blijedile, rijedUe se. Napokon izvi se iz sive nejasne ravnice duga bjelkasta pruga, čim dulja tim tanja, cesta među livadama i vrtovima. Kraj ceste plamćaše velika vatra, a do nje sjeđahu dva čovjeka na kamenu: Grga Prišlin pod kožnatom kapicom, opasan starim oklopom. Pred sobom držao je objema rukama mač, zaboden u zemlju, i gledao u vatru. Kraj njega čučio je u travi tat Martin, saviv ruke oko koljena i tresući se u svojim dronjcima pod oštrom jutarnjom rosom kao pas. Dalje u polju ležale, čučile nejasne hrpe. Kmetovi su to kaptolski i biskupski, i pokoji siromah plemić što ih je Prišlin proti njihovim gospodarima pobunio bio.

— Hm! Dakle u Zagrebu je, veliš — zapita Grga upola glasa.

— Da, gospodaru, u kući kanonika Lancelota. Kad je Pavao išao k moru, dođe novi biskup, jer Pavla zbaciše.

— To znam. Što on meni uradi, to su njemu drugi.

— Sve što je Pavlovo bilo — nastavi Martin — oteše do zadnje krpice. Tad se smilova djevojci Lancelot i primi Anđeliju u kuću. Ondje sad živi samotno da je jedva vidiš u crkvi.

— Dobro. Koju kuću ima sad Lancelot?

— Za ribnjakom zadnju, blizu Nove kaptolske vesi.

— Je li ondje podignut nasip?

— Jest, ali je slab. Najjači nasipi stoje proti Griču, jer se popovi ne nadaju da će tko straga navaliti.

— Ne znaju ništa za mene?

— Ni u snu.

— Je li kuća jaka?

— Nije, stara je, drvena.

— Misliš da će biti ondje obrane?

— Ne mislim, ako nije stari križar koji pazi na djevojku kao da joj je dojilja. Pavao joj ga postavi za čuvara.

— Dobro. Onuda ćemo navaliti. Tu djevojku moram imati. Nek Pavao Horvat ućuti što mi je skrivio.

— I pravo je, protjerao te je.

— Koliko sam izgubio novaca, lijepih novaca, izgubio po njemu i stričevu baštinu. Ubost ću ga u srce. Znam da tu djevojku ljubi kanda joj je otac.

— Dakle kao Živanu da se osvetiš, ej? — dignu tat glavu, i oko mu zasijevnu čudnovato pri plamenu.

— Da, da! Još i gore — potvrdi Grga dva-tri puta glavom, i nosnice mu se raširiše u zloban posmijeh. — Živan, ha, Živan ima dječka, to jest, sad ga imam ja, a Živan nosi trn u srcu. Pavlu je Anđelija zjenica, ej, to je djevojka. Tomu ću otrovati srce. Da, da, zašto me pogaziše kao crva, zašto me turnuse nogom kao strv? Ali bijeli se dan. Gdje su Ivančani?

— Cuj! — nagnu tat glavu. — Ne buci li izdaleka šum? Ti čuješ bolje, meni odrezaše uši.

— Ah! — skoči Grga i dignu glavu uvis. — Pravo čuješ i bez ušiju.

Za hip prodre trubljaj kroz jutrnji zrak, i cestom čuo se topot konjskih kopita.

— Zbilja! — reče Grga — Ivančani idu! Poberi se, Martine, da te ne vide; ne bi ti bila čast.

— Zbogom! — šapnu Martin i otisnu se u živicu. Grga skoči, primaknu rog ustima i puhnu dva-tri put, pak zaviknu:

— Na noge!

Po polju dizahu se hrpe sjena, jateći se u gomilu, i začas skupi se Grgina četa. Seljak privede konja. Prišlin ga poklopi, poleti cestom, a kad opazi hrpu pred sobom, zaviknu:

— Oj! Čiji si božji?

— Marijin, i Kaptolu smrt!

— Kako ti je pošteno ime, i koga vodiš?

— Janko sam mlađi od plemena Isovića. Vodim Ivančane. — Vođe sretoše se, podaše si ruke, i obje im se čete sastaše kličući:

— Živjela Marija! Kaptolu smrt!

Malo vremena zatim zarudi na istoku zora i vidje kako jaka četa ivanićkih konjanika, zajedno sa razuzdanim čoporom bijesnih kmetova, ide mučke proti Zagrebu. Već bješe uminuli od vatre, kad se iz jame kraj puta dignu glava na visoku vratu, pa nakesi suho lice za bučnom četom.

— He! He! Eto si pogodio, Miroslave — šapnu si veselo prosjak-đak. — Vukao sam se iz Kaptola za Martinovim tragom, i dobro je bilo; kud gavrani lete, ima mrcine. Idu cestom, ja ću popreko šumom. Neće Lancelotova kuća prazna biti kad dođu gosti. Samo Benka, Benka da nađeš, Miroslave. Ali ga skriva kao blago taj prokleti vuk.

Prosjak-đak skoči iz jame, prijeđe preko ceste i udari dugim krakovima u šumu.

Široko dolom, gorom, ravnicom i brijegom sipalo je proljetno sunce zrake svoje, široko po cvijeću i lišću treptjela je jutarnja rosa u tisuće sjajnih kapljica. Vedri vijahu se zeleni brežuljci pred gorom kojoj je sijevalo mlado zeleno lišće, daleko prostirala se ravnica kao sjajni sag od zelene svile. Pjevale ptičice u grmu, hrlili srebrni potoci veselim skokom kroz mladu šumsku zelen. A kuće se bijelile veselo kao da su obukle čisto, svečano ruho, pače i tamne kule i zidine Griča, mrki visoki tornjevi stolne crkve, sve se to žarilo kao od zlata.

Vedra, sjajna, svježa stajala je zemlja o mladom suncu kao djevica koj'a prvi put dignu oči da pogleda vojna. Ali te ljepote ne vidješe ljudi. Sunce ih zvalo na život, ali oni snovali smrt. Na Griču, oko Griča zujilo je nadaleko kao da se pčele roje oko košnice. Iza zidina sijevnuo sad ovdje, sad ondje rt ubojitog koplja. Sa kula Griča vijao se na zastavama luksemburški lav, šireći svoje pandže kanda će sad na skočiti na Kaptol i podaviti sve. S tornjeva crkve vijorili se na stijegu zlatni napuljski ljiljani ne kao skromni cvijet nevinosti, već kao ubojito koplje. Sad kucnu zvono Svetoga Marka, a na zvoniku sinu velika zublja kao krvava zvijezda upola bijela dana, a začas planu druga iskra sa Medvedgrada. Gričke su ulice pune, sve buci po gradu, vojska gužva se k vratima, oklopi sijevaju, koplje se ziba na ramenima kao da se klasje

lehja o vjetru, perjanice viju se kao ptice, vojnici psuju, grde, dižu šake na građanske kuće. Svud su zatvorena vrata, jedva viri plaho koja građanka na prozor. Samo ljekarnik Gialimello stoji blijed, mrk, podnimljenih ruku na svojim vratima i gleda tu gužvu prezirnim okom. Pred crkvom na konju stoji sred toga meteža kapetan Ladislav od Lučenca. Konj kanda mu je prikovan na zemlju, a i sam kanda je od kamena. Spustio je glavu, obilazi očima po svojim četama, šapne katkad riječ mladomu Prodaniću koji drži kraj njega na konju luksemburški stijeg. Katkad pristupi koji časnik i rekne riječ, pita, a Lučenac samo mahne, migne, kimne. U hip doleti Jaroslav Isović na konju zadahćen.

— Šta je? — osovi kapetan u tren glavu — Ivančani i Prišlin na mjestu?

— Da, kapetane?

— Koliko Gričana?

— Tri stotine!

— Čvrsti ljudi?

— Smet. Građani ostaše kod kuće.

— Bog ih — škrinu kapetan i tržnu konja za uzdu. — Tjeraj smet najprije pred strijele nek nam njihove strvine sagrade most preko potoka. A ban?

— Neće da navali na Kaptol.

— Odnio ga bijes, to će mi platiti — planu kapetan ošinuv okom mladoga Prodanića koji problijedi kao krpa. — Od Horvatove vojske ništa?

— Ništa.

— Hora je — pljesnu kapetan rukama i trgnu mač. — Zatrubite! Zvonite! Juriš!

Deset trubalja trarakunu, zvono poče udarati jače!

— Naprijed! Naprijed! Živjela Marija! Smrt Kaptolu! — Grmljelo je širom da se tresao grad, i vojska posrnu k vratima kao gorska bujica koja prodire među kamenjem put, visoko pako sred vojske treptila je bijela perjanica gospodina Lučenca, visoko se uz njega vijao u zraku luksemburški lav. Sad zinuše vrata i Kamena i Nova, a iz njih rinuše se dvije rijeke gvozdenih ljudi, halabuka orila se gorom i dolom, pod teškim kopitom tresla se zemlja. — Naprijed! Juriš! Živjela Marija! Smrt Kaptolu! — Visoko poput munje sijevala je sablja vojskovođe. — Udri, trči, leti! Naprijed, djeco, preša je!

Pred Novim vratima planu u jedan hip kaptolska mitnica, ali u taj par prosu se dažd kamenja i strijela sa Popovskog tornja na glave kapetanove vojske. Jauknu, škrinu, kunu, vrište, bjesne: — Na toranj! Juriš! Juriš! —prisljanjaju ljestve, penju se. Iz prozora daždi kamenje, riva se koplje, zviždi strijela, ljestve se krše, glave pucaju. — Živjela Marija! Smrt Kaptolu! Živio Ladislav! Smrt Lučencu! — viče bijesna masa uz kletve, uz jecanje iimirućih.

Niz brijeg k potoku lete vojnici, skaču, plaze, suču se, niču iz grmlja i viču.

Sila ih je kao da si posijao proju.

— Naprijed na juriš! na nasip!

— K mostu! — zagrmi kapetan.

— Gričani, naprijed! Juriš na branik! — viknu Isović tjerajući Pavišin čopor mačem pred sobom.

— K vragu! — škrinu Paviša srtajući s pijanom ruljom — za to se nismo prodali. Kao marvu tjeraju nas pod nož.

— Naprijed, hulje! — vikahu za njima konjici, a oklopnik gurnu mimogred krojača Milogleda u rebro da je sa svojom sulicom za tri koraka poletio naprijed. — Naprijed, Gričani! — Za njima gužva se vojska, natrag ne smiju. — Naprijed, u vodu! Na branište! — Duž cijelog potoka skače vojska u žutu, nabujalu vodu i srče na nasip, a na brijegu stoji Lučenac mašući visoko mačem. Zvono stolne crkve zazvoni, krika prodire zrakom, voda huči, oružje zvekeće.

— Udri! Udri! Juriš! — Eto, Gričani lete na branište. To plazi, gmiže, skače. Pijani metlar se popeo! Šuk, razleti mu se glava, trupina ljosnu u vodu. Krv! Krv! Naprijed! Ali strijele, sjekire kaptolske samo briju Gričane, ljudi ruše se kao snopovi. Krojač skoči u vodu, bacio je koplje, cijel je, ali groznica ga trese, i moli očenaš. Eto, sad se Paviša sruši, ne miče se, mrtav i on. Kaptolci rastepoše ih na komade! Tvrd je branište orah, a brani ga ljudina, kanonik Ivan od Moravča. Kao pljeva rasu se gricka četa i udari u bijeg niz potok, a sa živima pobježe i mrtvi Paviša zdrave glave, da se skrije pri Tomašu pod brdom.

— Hulje, Hulje! Hulje! — kriknu jarostan Lučenac. — Vojnici, naprijed! — Pješaci posrnu vrišteći u vodu! I kapetan skoči skokom u potok, tjera mačem na juriš. — Prisloni ljestve, udri! Udri! — ruknu Lučenac. Četa tresnu o branište kao gvozdeni klin, kao mrav gmizao čovjek na čovjeka, uz cijeli nasip kipi mahniti boj, a u kalnu vodu miješa se rumena krv. Eno na vrhu su brani šta, sad će na šake, na noževe. Aj, Kaptolci uzmiču! Pobjeda! Ali eto, vrh brani šta klone. I kvrcnu i zatutnji, gromom ruše se s brani šta brvna, kamenje, zemlja u vodu na glave napadača. Jauk, krič, vrisak i kletva dižu se iz krvave gomile glava, drvlja, kamenja, a sa brani šta ori se grohotan smijeh.

— Naprijed! Juriš preko mrtvaca! — pisti Lučenac. — Trubi, udri, Prodaniću!

— Zastavu amo! — I kao nijeme zvijeri posrnu iznova četa.

Iz zelenila brežuljaka za Ribnjakom sinu oružje. Niz bregove vije se četa, konjici, pješaci.

— Čuješ li buku, kao daleki grom? — reče Grga Isoviću. — Hrlo naprijed! Onamo ćemo udariti! Tu im je slabina — doda pokazav prstom prema Novoj kaptolskoj vesi.

— Tu? Blizu crkve križara?

— Da, kod one drvene kuće. Žurno!

— Naprijed, ljudi! — zapovjediše vode — ali da ste mirni. Neka vas ne spete prije reda — doda Prišlin — najprije ću ja, a zatim neka dolete tvoji ljudi na konjima kad ti prokrčim put.

Tiho, ali brzim krokom stupaše čopor seljaka, spuštajući kose, koplje, sjekire k zemlji da se oružje ne vidi o suncu, a za njima vodahu plemići Ivančani svoje konje. Tiho, brzo stupaše četa, još ima samo prevaliti šumicu i da udari na juriš.

Jedno pola ure od Zagreba prema Susjedu stajao je pod brežuljkom čovjek izmučen, prašan kraj svoga konja koji je željno srkao vodu iz potočića kraj puta. Bio je obučen u mrku surinu kao seljak, ali o boku visila mu široka sablja. »Čovjek nagnu se, poče ispirati konju na nozi ranu i zavi je najzad svojim pojasom. Zatim ogleda se dva-tri puta i zataknu za svoju kapu bijelo pero, znak Lucencove vojske.

— Tako — reče — tu već mogu istaknuti kapetanov znak, jer ću po tom u ovom kraju biti sigurniji, a ligaši neće me dostići. K vragu, baš me je morala zastići nesreća na domaku Zagreba.

Uto ozva se topot konjskih kopita, i malo zatim izvi se iz prašine oblaka vele čudan konjanik na žilavu ali mršavu kljusetu. Dugi krakovi klepetali mu konju niz bedra, velika glava zibala se kao makovica na dugu vratu, a dugo u crnu halju odjeveno tijelo skakutalo je na sedlu. Bijaše to prosjak-đak Miroslav. Činilo se da mu se žuri, jer je konja neprestance lupao šibom, lice mu bilo znojno, a haljina prašna. Kad spazi ispod oka čovjeka s bijelim perom na kapi, lecnu se nešto, ali se brzo prenu i pozdravi ga:

— Hvaljen Isus, kume!

— Navijeke! Kamo ti?

— Idem u Jakuševac preko Save k župniku.

— Ne ideš u Zagreb?

— Opčuvaj me Bog! — mahnu đak s konja uzmaknuv za dva koraka, jer je čovjek k njemu koraknuo bio. — U Zagrebu kuha se krvava kaša, to nije posao za mirna čovjeka.

— Da što si?

— Prosjak-đak. Ljudi biju se u Zagrebu, škole nema, a ja odbrusih da mi leđa budu sigurna. Kanonici ondje nešta miješaju za novoga kralja, ali čemu to kad već imamo kraljicu. Ja toga ne razumijem, ali mislim tako.

— I dobro misliš. A odakle ideš?

— Iz Pušća, kume.

— Đak na konju?

— Posudio mi ga župnik jer je pješice nesigurno u to krvavo vrijeme.

— Nisi čuo ništa o vojsci koja ide na Zagreb?

— Ah? Vojska na Zagreb? Kakva? Kraljičina? To mi je prvo što čujem.

— Kakva kraljičina? Liga ide, vojska za novoga kralja.

— Nesretni buntovnici, Bog im pomiješao pamet. Je li blizu?

— Nama za petama.

— A da! Pa onda bježimo pred vragovima! Vidim po bijelom peru da si pošten čovjek, a po sablji da si vojnik. Kamo ti, a odakle?

— Ravno u Zagreb gospodinu Lučencu nosim glas o ligaškoj vojsci. Letio sam gladan i žedan bez obzira, ali tu se konju spotakne noga, pade, rani se u nogu, sad ga napojih, zavih, pa ću u Zagreb. Čuješ, đače, imaš li u torbi hljeba? — Đak nešta žmirnu kao od neprilike. — Ogladnih da mi utroba gori.

— Nemam, dragi kume, ni mrve — odmuca, zatim će brzo kao da mu je nešta sinulo: — Eno ti blizu kolibe. Zađi onamo. Dobit ćeš kruha. Dobri su ljudi.

— Dobro. Pričekaj me tu, đače, pa možemo zajedno. Vojnik skoči preko potoka i krenu prema kolibi da zaište

hljeba. Sad zamaknu za grm, ali u taj par tržnu se đak, istrgnu ispod halje mač, priskoči ranjenu konju i rinu mu gvožđe u rebra. Konj se prope, poleti dva-tri skoka i sruši se na zemlju.

— Zlotvore! Zlotvore! Ubila te strijela! — kriknu od kolibe leteći vojnik. — Čekaj!

— Zbogom, kume! — nasmija se đak bocnuv svoga konja — pozdravi mi Lučenca! — I otisnu se bez obzira.

— Stani, stani, zlotvore — vikaše vojnik leteći uzdignutih ruku cestom za njim, ali zaludu, đak bješe iščeznuo u zavitljajima prašine. Jurio je put Zagreba da Kaptolu nosi glas od lige neka se drži, jer će Horvat zakratko gorom navaliti na Zagreb. Uhoda kapetana Lučenca pako stajaše škripljući kraj mrtvog konja.

Tri puta navali Lučenac kao vrag, tri puta odbiše ga Kaptolci u potok. Krvava voda prevršila obale, gomile lešina, kamenja, oružja — sve se to gužva koritom. Zvona udaraju slabije, umuknu zveket oružja, samo se čuje zapovijed časnika, jauk ranjenika koji se vuku bez pomoći na obalu.

Veliki grički sjenik bukti do vode plamenom, upali ga vatrena strijela kaptolska, plamteće sijeno vrca u zrak, nitko ga ne gasi, nije sad hora. Šuštalo je rvanje, valja časak odahnuti, pribrati sile. Lučencovima malakšu sile, mnogo izgubiše ljudi, ali su bome i Kaptolci klonuli. Već je bilo vrh nasipa borbe na mač, na šake, jedvice survaše vraga, mnogo ih pade u sječi, a Lučenac ima i koliko više ljudi. Kapetanove čete skupljaju se na gričkom brijegu da počinu, da odnesu ranjene i poprave oružje. Kaptolci za nasipom sabiru mrtve.

Gospodin kapetan sjedi na gričkoj obali pred kućom sedlara Draginića upirući glavu u lakat; blijed je, ljut je, pilji očima u svoju kacigu koja pred njim na zemlji stoji.

Oko njega stajahu vođe poniknute glave, nijemi, čekajući zapovijed.

— Podaj mi vode, Isoviću — zamrmlja kapetan. Časnik pruži mu vrč, a Lučenac potegnu dva-tri puta ljudski i reče dalje:

— Sramota! Svi su kukavice! Bije li se tako? Tristo vragova! Tri puta razbismo glave o tom popovskom krtinjaku! Babe! Babe!

— Ali, gospodine, ljudi klonuše, vrazi se vraški branili — prigovori Isović smjerno.

— Šuti! Nije istina! Babe ste! — kriknu Lučenac lupiv nogom u zemlju. — Čuj, je l’ Popovski toranj naš?

— Nije.

— Ni to! Bijesa! Imaš glasa od Grge i brata?

— Jednom navališe, ali ih suzbiše, kmetovi su kukavice.

— Kao i vi svi! što rade Nijemci postolari? Zašto ne navale kako rekoh?

— Neće, miruju, boje se da im Kaptolci ne zapale kuće.

— Zapalit ću ih ja. Od Horvatove vojske nikakva glasa?

— Nema.

— Valjda je jošte daleko kad se nije vratio moj ulak. Još je kada. Makar se srušilo nebo — planu skočiv na noge i staviv šljem na glavu — moram rastepsti Kaptolce prije nego dođu ligaši. Neću ih imati pod oružjem za leđima kad budem tukao prokletog Horvata. Isoviću! Nek mi dovedu drugoga konja! Popovski toranj pustite na miru. Sva posada, koju ostavih na Griču, nek siđe amo. Onda nek se zatrubi, nek zazvone velikim zvonom na Svetom Marku, a pojavi li se neprijatelj na vidiku, neka kucaju malim zvoncem, drvenomu braništu primaknite baklje, i da ste mi svi poletjeli kao strijele, svi udarili kao jedan klin. Sunce je odmaklo od podneva. Za jednu uru moram sjediti u biskupskom dvoru. Ajte!

Lučenac skoči na vranca, poleti kraj četa uz cijelu obalu, koplje zabljesnu, osoviv se uvis.

— Junaci! — viknu kapetan — makar pucala pod vama zemlja, za jednu uru da ste mi uzeli Kaptol! Živjela Marija!

— Živio kapetan! — orilo se cijelim nizom vojske.

Veliko zvono zazvoni, sa Griča rivale se bijesnim korakom nove čete na obalu. Sad zatrubi prva, druga, treća, i sve trublje uz obalu zatrubiše.

— Juriš — zagrmi kapetan. Za hip umuknu sve, ali u drugom hipu posrnuše čete, kao stado divljih bikova, uz urlanje kroz vodu na kaptolski nasip.

— Sad smo propali! — prišapnu kanonik Ivan na braništu Stjepku Horvatu — jedva odbismo zadnji juriš. Da junački umremo.

— Ne boj se, kanoniče! — moljaše Stjepko — zaklinjem te. Držimo se samo pola ure. Đak Miroslav dođe sretno od brata Ivaniša. Za jedan čas, i eto nam pomoći. Samo časak se drži ako Boga znaš.

— Eto ih na nas! — reče kanonik čuvši trublje — drž'te se, momci, ne dajte se — i trgnu sablju, pritegnu štit i viknu, koraknuv prema rubu braništa: — Stjepko, padnem li, ti zapovijedaj četama. U ime Boga i kralja Ladislava, udrite, ljudi!

U isti čas planu i kod Ribnjaka iznova boj. Po drveću kraj puta visilo deset kmetskih lešina Grgine čete. Grga ih dade objesiti, kod prve navale bješe pobacali oružje i krenuli u bijeg.

— Gospodine Isoviću! Sad je hora — reče Grga — možda bude druga sreća bolja od prve. Kmetovi su mrcine, samo da plijene i pale, jedva ih opet sabrah. Ja idem naprijed, ti sa konjicom za nama. Tko uzmakne, potući ga kao marvu.

— Dobro je — kimnu Ivančanin — prokrči nam put da mogu konji naprijed, poslije udarit ćemo i mi pješke.

— Jeste li čuli, ljudi! — okrenu se Grga k svojoj četi — sad se upregnite, u onoj kući ima puno popovskog blaga, vaše će biti. U ženske ne dirajte. Umakne li koji, raskolit će mu oni konjici glavu. Naprijed!

Kmetove je nešto zazeblo pri srcu, krvav bijaše prvi pozdrav Kaptolaca, a još je k tomu Grga naplatio kukavice konopcem, sad idu drugi put na juriš, sprijeda ih čeka koplje, straga sablja. Moraju. Četa poče pomalo kasati za svojim vodom, zatim potisnu brže, najzad poleti urličući na branište, a za njima dojuri ivanićko plemstvo. Već se penju seljaci uz nasip kao roj mravaca jedan za drugim, jedan na drugoga.

— Naprijed! — grmi Grga.

— Natrag! — čuje se s braništa.

Strelice zviždaju, sunu u živo meso, tu pada jedan, tu se prebaci drugi, strmoglavi treći, ali opet gaze i plaze, vesele se zlatu, boje se sablje, urlaju k tomu. Sad skoči Grga s konja, baci uzdu, i on će jurišati na nasip. Do vrha su došli, na šake je došlo. Zvone zvone u sav glas, od potoka ori se gromor i jauk. Juriš, odasvuda juriš!

— Isoviću, de i ti — kriknu Grga kroz buku — još časak, sve je naše. — Polovica plemića side s konja, udari na juriš, pred njima mladi Isović vičući u sav glas:

— Naprijed! Naprijed! Za osvetu našu!

Tu brane nasip zagrebački vitezi križari. Crnoruha četa mlati bijesno oko sebe, nije ih mnogo, ali su junaci. Pred očima plamti im dvor, zapališe ga buntovni kmetovi. Ali ne mare vitezi, od njihovih mačeva skaču seljačke glave, pod njihovim buzdovanom pucaju lubanje, bacaju goruće strijele niz nasip u gamzeću hrpu da sve jauče, cvili i viče. Najviše bjesni star

križar. Stoji na braniku kao lav, daleko mu leti crna kabanica, bijeli se krst, sijeda mu kosa igra o vjetru, ali kamen za kamenom, plamen za plamenom leti iz njegove ruke u hrpu, hara, pali, a ustima drži oštar mač, misliš da je anđeo smrti.

— Uh, moj si! — vrisnu Isović, skoknuv skokom na nasip i nasrnu na starca, ali prije nego će mahnuti, pade buzdovan križarev i smrska mu desnicu ruku.

— Još nema pomoći! — doviknu starac susjedu — udri u ime Boga! Drž'te se, ljudi! Još časak, samo časak.

Grga dotisnu se na vrh, siječe, kolje. Križar za križarom klone mrtav. Samo ih je šaka.

— Pobjeda! — zaviknu Grga dižući uvis glavu mlada križara.

— Pobjeda! Dobismo! — zaurla jato i rinu se slijepim bijesom uz brdo, pokri nasip.

— Oj, rasijecite branište! — zapovjedi Grga — da mogu konjici unutra.

I hrpa skoči rušiti, paliti branik.

— Natrag za mnom, braćo! — zagrmi stari križar — da ne poginemo svi! Za mnom. — Bijući se uzmicala crna četa od nasipa natrag u Kaptol.

— Onamo! Onamo! K drvenoj kući! — doviknu Grga čoporu svomu pokazav mačem na Lancelotovu kuću kamo se vukli križari.

— Otvorite! — viknu starac lupiv balčakom u vrata. Vrata se otvoriše i opet se brzo zaklopiše.

— Tako vam živoga Boga — zakle starac križarsku braću — ta vrata mi branite, samo ta vrata! Imam ispuniti zavjet! Kunem vam se živim Bogom da ću se vratiti. Samo ta vrata!

Hrlo pojuri preko dvorišta u kanonički dvor, uziđe skokom preko stepena, provali u prvu sobu, provali u drugu — tu klecaše Anđelija drščući, moleći pred Bogorodicom.

— Andelijo! Za ime Boga! Jošte si tu? Zašto ne pobježe kako ti rekoh?

— Gospodin Lancelot govorio mi je da sam tu sigurna, nek se ne maknem dok ne dođe on. Neprijatelj da će udariti od druge strane.

— Lancelot! Lancelot! Uh! Što me ne posluša! — udari se starac šakom u čelo. — Dođi, bježi! Pobijeđeni smo! Samo malo je časa! Seljaci jurišaju na kuću. Čuješ li kako urlaju dolje pred kućom? Bež'mo za kuću preko vrtova dalje!

— Bež'mo! Za ime Boga! — šapnu tresući se djevojka, i već da slijedi starca koji je bješe uhvatio za ruku, ali se domisli. — Čekaj! Taj kip Bogorodice! Moram ga ponijeti, moram.

Djevojka skoči, skinu kip i poteče, ali u taj hip čulo se kako pucaju dvorišna vrata. U kriku seljaka miješao se jauk zadnjih, umirućih križara, rijekom prosu se divlji čopor u kuću, već doleti do kuće, na stepenicama čuju se skokovi.

— Prekasno! — zavapi starac kroz zdvojan plač. — Andelijo, ja ću te braniti, tu je prozor, spusti se, ja ostajem tu.

Križar uhvati mač, raskrenu nogu i stavi se na prag druge sobe, a djevojka koraknu korak, dva koraka, i klonu

na koljena držeći pred sobom kao štit Bogorodičinu sliku. U sobu navali Grga dižući golu sablju. Izvana čuo se Grgin glas.

— Grabite! Plijenite! — vikaše seljacima — ali nitko ne dođi za mnom.

Sad provali u sobu, u rukama mu je sablja. Zapazi križara, tržnu se, ali opet viknu:

— Gdje je cura? Gdje je cura?

— Ukraj, zlotvore! — viknu starac pritegnuv mač k sebi.

— Curu mi daj, ili ode ti glava — pobjesni Grga nasrnuv.

— Uzmi je, vraže — dahnu odbiv Grgin udarac.

Sablje sinuse unakrst kao zmije, tresnuše, kresnuše. Već osinu Grga starca, niz lice mu poteče krv, ali starac stoji, slijedi očima bjesnika, bije, odbija mačem, ali ni da se makne za vlas. Sad zatrepti mu brk, potegnu, posegnu i osinu Grgu oštro u lijevo rame. Grga uzmaknu, škrinu, spusti glavu, naperi mač i da bijesno nasrne. Tad zaori izvana trublja. Grga zadrhta, priskoči k prozoru, uhvati se za glavu, izvali oči. Sve tijelo se treslo. Kao bura leti prema kući čopor konjika pod crvenom kapom, a naprijed diže sablju krasan junak na bijelu hatu. Kao bura leti četa, jedva se dotiče zemlje. Sad se prosu dvorištem, sad srce na seljačku rulju, koja klone i pada kao trava od kose. Sablja sijeva i pada desno i lijevo, od buzdovana pucaju glave i kosti, kopito gazi i mrvi očajno klupko seljaka koje se svija, ruši, plazi i bježi.

— Jao! Milost! Bež'te! Pogibosmo!

— U ime Boga i lige! Udri! Sijeci! — grmi mladi vođa. — Naprijed u kuću, ljudi! — skoči sa hata i pojuri k dvoru.

— Pomoć ide, pomoć Anđelijo! — uskliknu starac — hvala ti, Bože!

Bljedilo prospe se Grginim licem, zubi se stisnu, oči mu planu. Vrazi idu na njega, ne može na vrata, ne može iz prozora. Već se čuju na stepenicama koraci. I okrenu se kao zmija prema starcu, skoči kao ris, obori starca, provali u drugu sobu, ali starac dignu se za njim pereci goli mač. Bjesnik zamahnu na djevojku, križar odbi mu zamah i istepe mač i usiječe ruku. Sad poleti Grga do stražnjega prozora.

— Ah! — uzdahnu nakesiv se — jošte nemate Grge Prišlina. — Skoči na prozor, izvadi iz pojasa nož, baci ga u djevojku, viknu:

— Na ti spomena, Horvatova krvi!

Djevojka vrisnu, nož odskoči od BogorodiČine slike i zabode se u rame starog križara koji pred djevojku pade.

— Uh! ni to! — škrinu Grga i skoči sa prozora, a u taj tren navali u sobu hrpa konjika, a na čelu im Berislav Paližna.

— Anđelijo dušo, za ime božje! — kliknu mladić, baciv mač, i raširi ruke.

— Berislave, dane moj! — zavapi kroz smijeh i plač mlada i baci se na grudi spasitelja svoga.

Još jedan hip, i Lučenac šatro je Kaptol. Drveni branici plamte, čete biju se na nasipu, za velikim branikom leži na smrt ranjen kanonik Ivan, a kraj njega na licu Joško mrtav, raskoljene glave, posječen je kaptolski stijeg, a eno ondje vije se vrh nasipa luksemburški lav. Horvat, tri puta ranjen, bije se u najljućoj sječi kao ranjeni lav, suze mu dršću u očima.

— Samo još jedan hip, djeco! — viče — i nećemo propasti.

— Samo još jedan hip, ljudi, dajte! — kriči Lučenac stojeći na drugom brijegu i smijući se zlorado — još jedan hip, i rasteposmo popovsko gnijezdo.

— Ha, ha! Zakasnila prokleta liga!

Nijema, očajna borba otvarala je stotine rana bez milosrđa, bez duše, radujući se kao furija rijekama vrele, čovječje krvi. Jedan hip... i sa Griča kucnu maleno zvonce. Lučenac se strese, problijedi, dignu glavu. Zvonce kuca, kuca, a za njim od Kaptola veliko gromorno zvono.

— O! — ruknu kapetan — u taj par! U taj par! — i nadme prsa i ruknu da se orilo dolom:

— Natrag! Natrag! Trubite, vrazi! Liga ide! Liga! Za mnom! Za mnom!

Na brzi trubalj srnu čete natrag s nasipa da se sjate na okup.

Na vrancu doleti Ahacij ban, reć bi, bez sebe:

— Kapetane! Vodi vojsku pod grad u Ilicu. Liga grne jatomice na Zagreb. Već je četa provalila u pomoć Kaptolu. Moji se ljudi već biju, na Griču zatvorih vrata, Medvedgrad

gori. Prevareni smo. Zbogom! Ja letim natrag u boj. Dođi, zaklinjem te, dođi! Propadosmo.

Nad Zagrebom stere se tamna noć, niti vidiš mjeseca, niti ne sjaju zvijezde, crno je nebo, crna je zemlja, zla se sprema godina. Jošte šuti grom, ali nebo katkada plane od vrha do zemlje. Čas sijevne mrtvo bjelilo, čas zadrhta žuta bljedoća, čas žari se rumeni plamen, i vidiš za hip, začas kako oružje sijeva, kako sjene lete — i opet potamni sve, samo čuješ pod gradom, u ravnici, po dolovima mukao gromor, zaglušan zveket i oštar krič — nešta vri, nešta kipi u crnom mraku. Zar furije, zar vragovi? Gle! Tu plane krvava zvijezda, plane ondje u nizini kroz noć. Da, zvijezde paklene, goruće kolibe mirovnih ljudi. Sad sinu, munu, mavenim plamenom osu se nebo. Migni, legni. Ljudi se biju, da, ljudi, ako nisu zvijeri. Dvije se vojske rvaju u mraku, Lučenac bije zadnji očajni boj proti Ivanišu Horvatu. Tko će svladati? Slijepa je noć, slijepa sreća. Dan će to odati. Gromovi bruje s daleka, tutnje bliže, gromore gromko nad tobom. Sijevnu. O plamenom nebu vide se crne kule i zidine Griča. Crno je gradom, crni slutovi kradu se u dušu Gričana. Duša se trese, srce dršće. Nije od straha. Dvojba ih muči. Svladaj Horvat, zlo je, svladaj Lučenac, nije bolje. Ali opet ne miruju ljudi. Po gradu lete baklje kao divlji ognjevi. Građanstvo se kupi, viče u mraku. Pod oružjem su ljudi, pravi građani. Lete pred varošku kuću. Visoko drži baklju Gialimello, visoko diže mač, oko mu igra, lice mu se rumeni od pravedna gnjeva.

— Gričani — viknu, a glas mu se trese — grad je i opet naš! Nema vojske, vojska smo mi! Zatvorena gradu vrata. Sila nam ne dade dići se za pravdu, sad imamo silu mi. Ovo je prvi dom slobodne naše općine. Tu čame sudac naš, brat naš Živan, svezani. Sramota po vas! Jesmo li roblje? Da to gledamo živi? Ne! Ne! Na noge! Oslobodimo ih! — Oslobodimo ih! — zaurla množina. Nahrupi na vrata vijećnice, zatvorena su, sjekira lupi jedanput, dvaput i triput, vrata padaju. Ali proti građanstvu peri se iznutra koplje kapetanove straže. Šaka je ljudi, ali tu moraju stajati. Tad iziđe iz kola građanstva bilježnik Tomo i pristupi k straži:

— Ljudi — reče vojnicima — vas je šaka, nas velika četa, a svi smo pod oružjem. Vaš vojskovođa bije se pod gradom, pođite k njemu, njemu vas treba. Ovo je naša kuća, slobodni naši ljudi zatvoreni su u njoj ni krivi ni dužni. Mi hoćemo svoju kuću, svoje ljude, vi tu nemate posla. Ne trošite zaludu krvi, jer padne li jedna kap naše krvi, svi izgubiste glavu. Otiđite u miru pod oružjem, uklonite se. Po tim riječima tisnu se oružano građanstvo bučeći pod ulaz kuće, vojnici plahi počeše uzmicati od navale ljudi u dvorište, a opet nije smio nijedan ni sjeći ni bosti, da, znali su da bi ih to stajalo glave. Šuteći predaše se gradskomu vijeću.

— Za mnom, građani! — zovnu Gialimello — grob slobode neka puca.

Ljudstvo posrnu za njim, i začas iznesoše građani na svojim ramenima suca Nikolu i Živana mošnjara među kličući puk.

— Slava ti, suce! Slava ti, Živane! — orilo se Markovim trgom kroz noć, a uz plamen zubalja krenu svjetina k Živanovoj kući vičući: — Slobodan je Živan, slobodan sudac! Slobodan Grič! — te spusti vrijednog mošnjara pred njegovom kućom.

— Živane! Živane! — ozva se glas od srca iz kuće. Na ulicu izleti Jelena i, klonuv pred njim na koljena, uze mu živo objimati noge, cjelivati ruke. Živan je dignu, poljubi u čelo i, okrenuv se zatim građanima, reče:

— Braćo Gričani! Hvala vam do Boga! Slobodu mi vratiste poslije kratkoga ropstva. Ne žalim da me je sputala kruta sila, ta dao bih glavu za moj grad, za naše pravice. Čisto sam sretan, nisam rad sebe, nego jer vidim da u vama kuca staro građansko srce. Gričani, trajte na svojem i pamtite riječ: svaka sila za vremena ma bila čija god!

— Blagoslovio Bog tebe i tvoju riječ — reče vesela oka ljekarnik — ali čuj! Još ne znamo tko će svladati. Ako nadvlada Lučenac, i opet zlo po tebe, pošteni čovječe! Bježi! Zakloni se u sigurno mjesto!

— Da, da! — potvrdiše ljudi — zakloni se — a žena privinu se jače njegovim grudima.

— Ne — mahnu Živan rukom — ja ne idem s mjesta, ja ostah među vama. Niti sam kukavica, niti sam što kriv.

Neka dođe gospodin kapetan Lučenac, neka me i opet sputa da vidimo je li jači njegov bijes ili naše pravo. Pa ako me uništi, svih vas ne može, a u svakom od vas ima iskra poštenja.

— Nu reci, za ime Boga, šta da radimo? — upita ga Tomo. — Pod gradom biju se dvije vojske, ne znamo tko će pobijediti, koji li će svladati kralj. Na Griču nema vojske, samo je Lučenac namjestio kod svakih vrata šaku vojnika. Ako dođu ligaši na vrata, da se bijemo, branimo?

— Ostajte pod oružjem — reče Živan — i šaljite jake čete na vrata. Ludo bi bilo tući se sa cijelom vojskom ako je od pobjede pobjesnila, ali stojmo pod kopljem i mačem na okupu, nismo roblje ni luda janjad da se damo bez milosti poklati.

— Gričani! — opomenu ih sudac — dođite da razdijelim straže, dat će Bog i neće biti zla.

Na istoku zarudi zora, dan zasja, da pokaže svijetu krvavo pozorište. Do osvitka bjesnila borba pod gradom, po polju zagrebačkom, u dolovima medu brežuljcima, ljuta sječa u mraku gdje je mač katkad šatro vraga i druga. Kada se bijelilo nebo, pade kocka zlo po Lučenca. Zadnji put još skupljao je redove svoje čete bijući se ljuto, uzmičući u krvi prema Susjedu gradu da spasi ostanke žalosne vojske koje je polovica ležala što po krvavu razbojištu, što plivala po Savi. Ali i u taj zadnji čas ne posluži mu sreća. Konjica ligaša prodre kroz redove kapetanovaca i raskinu ih na tri čopora. Četa Ahacija bude posječena na komade, sam ban jedva iznese glavu. Drugi čopor se preda na milost, a s njime i banov sin, stjegonoša vojske. Sam Lučenac borio se bijesno, a uz njega Jaroslav Isović. Dva puta bješe odbio juriš konjice mačem, buzdovanom, kopljem i strijelom, ne štedeći ni vlastite glave, ali kad ligaši nasrnuše treći put naperenim kopljem, klonu i kapetanova hrpa, i začas razleti mu se družba, raspršio mu se zadnja nada kao pljeva, i udari bježati amo i tamo, bacati oružje, ne slušajući bijesni krič vojvode, ne mareći da Lučenac vlastitom rakom tuče i probada bjegunce. Rulja, baciv se natraške srtala je ludo u bijeg i povuče sa sobom i vojskovođu svoga. Na brežuljku zaustavi kapetan, škripljući, konja i pogleda svoje rasulo. Uto doleti Isović.

— Kapetane! — viknu — propadosmo. Ti si vođa bez vojske. Gricka vrata posjedoše ligaši, Medvedgrad klonu pod jurišem staroga Paližne. Pohvataše, pobiše naše. Eno ti već nadomaku konjanika lige.

— Oh! — škrinu Lučenac i udari se šakom u čelo.

— Nemojmo ludo gubiti glave, bež'mo!

— Ja, ja da bježim, Lučenac da bježi? Sramota!

— Ta šta ćeš? Je l' junaštvo ako se jedinac bije proti tisući? Ludost je to. Sačuvaj kraljici svoju desnicu. Ili da te uhvate, da te Horvat vodi kao međeda kroz Kaptol. Bež'mo preko Zagrebačke gore, ovdje imam znanaca, pristaša. Još mi je vjerno ostalo jedno četrdeset konjika.

— Ništa, ništa više?

— Ništa, svi se razbjegoše kao marva. Ovaj vjerni ostatak će nas pratiti. Za ime Boga, bež'mo da nas ne zapaze ligaši.

— U ime božje! Zaklonit ću glavu da se kašnje bolje osvetim. Ajdmo, prijatelju.

— Za mnom, junaci! — mahnu Isović svojima, i začas zakrenu četica na gorski put među gustu šumu. Letjela je, letjela hrlo, bez obzira, kao da je đavoli gone, a pred njom mrk, blijed, mahnit, poniknute glave pod kapom prosta vojnika silni kapetan Ladislav Lučenac, ništa on ne vidje nego pustu šumu, i bilo mu je da leti u paklenu propast, ništa ne ču doli topot konja, i bilo mu je da kopito gazi po njegovu srcu.

Dođoše do gorske kose.

— Počinimo, kapetane — opomenu ga Isović — tu smo začas sigurni; još imamo prevaliti dobar komad puta, a konji su umorni od bitke.

— Počinimo — ponovi kapetan, spusti se s hata i sjednu na panj, podupre laktom glavu, te je tako gledao u zemlju. — Isoviću! — reče poslije časka — imaš li vode? Žeđam, gorim.

Isović pruži mu čuturu vojnika, kapetan potegnu silno, zatim stisnu šake i spusti glavu.

Ujedanput skoči kanda ga je ujela guja. U Zagrebu zazvoniše sva zvona u jedan glas.

— Čuješ li, Isoviću, čuješ li? — istisnu Lučenac pokazav prstom prema Zagrebu.

— Čujem! — potvrdi Isović — Zagrepčani slave pobjedu lige.

— Na konje, ljudi! — zapovjedi ljutito Lučenac — ajdmo! Da ne vidim toga prokletog mjesta. — To rekav, skoči na konja, ali se još jednom okrenu prema gradu, lice mu se zlorado nakesi i, dignuv šake, viknu:

— Čekaj, Zagrebe! Lučenac te ostavlja do skora vidova. — Reče, tržnu konja, poleti, a za njim ostala četa.

XVI

Visoko diže se kraj Dveraca kraljevska palača sa strmim Icrovom, s malim tornjioima. Sunce igra na kamenima, sijedim' joj zidinama, na staklu uzanih suoblih prozora. Kraj palače vrh gradskoga zida cvate vrt punim cvijetom oko kojega trepti proljetna zraka kanda je sunce rado poigrati se sa svojom dječicom. Bršljan plazi niz sijedi kamen starinskog gradskog zida kanda želi prikriti taj stari, mrki branik veselom zelenom koprenom, zlatne mušice lete po zraku, leptir skače od cvijeta do cvijeta, divlji kesten raširio je sred vrta guste grane u zrak, mlado mu zeleno lišće trepti poput krilašca, na bijelom mu cvijetu njišu se pčele. Nebo sjaje poput biljura i spušta se daleko za Savom nad široku ravan kojom buji mlada proljetna zelen. Po vrtu vodi Anđelija stara križara Filipa pod rukom. Starac koraca pomalo pognute glave, slab je, jošte nije prebolio rane. Katkad stane, dignu glavu, dahne, uzdiše da svježim mladim zrakom okrijepi dušu.

— Je l' ti lakše, oče? — upita ga djevojka nježno.

— Jest, gospođice, jest — nasmjehnu se starac, i suza mu zatrepti u oku. — Hvala Bogu, zdravlje vraća se pomalo u stare kosti. Da ne bude tebe, tvoje pažnje i pomnje, zlo po mene. Nije to šala. Kad si mlad, skočit ćeš među mače i nože, pa ogrebe li te tko, zatvori se opet rana, jedva da osjećaš. Ali pod sijedu kosu ukoče se kosti, vodena je krv, slabije ti maše ruka, polaganije cijeli rana. Da, da, tvoja briga me spasi, gospođice.

— Oh, nemoj tako, oče — prigovori djevojka blago. — Ja ti viđam samo rane, ti meni spasi glavu. Ta za koga si

prolio krv? Za mene. Da ne bude tvoje desnice... oh! i sad se još zgražam.

— Rado prolih krvcu za tebe, od srca rado. Zavjerih se tvomu ujaku biskupu da ću te paziti i braniti do zadnjega daha. Ne smjedoh pogaziti riječi. Joj! Da sam klonuo, da te je zgrabio onaj zlotvor, bio bih se bacio kroz prozor na koplje bijesnih kmetova. Ali u dobar čas nanese Bog Berislava. Krasna li junaka na ovome svijetu! Berislav je tvoj anđeo čuvar, Berislav.

— Berislav! — šapnu djevojka kroz blažen uzdah, porumeniv, i oči joj ponikoše na cvijet koji je treptio na njezinim grudima.

— Razumijem — kimnu, smiješeći se, starac — ljubav ga je nosila, ljubav ima jaka krila. Ne stidi se, gospođic. Tko ljubi, ne griješi. Znam što je ljubav. Davno, davno je bilo ... ah, mani, kud mi stara pamet luta. Ljubi samo, moja kćeri, i Bog ti dao sretnu ljubav.

Starac umuknu kanda mu pamet bludi po prošlim uspomenama. Napokon prenu se, prođe dlanom preko čela i reče:

— Molim te, gospođice, pođimo pod ono drvo da sjednem. Sustah idući, nije šala, ljuta je bila vrućica, a odavle je toli lijepo gledati svijet.

— Dobro je, oče — odvrati mladica i povede ga pod divlji kesten, gdje se starac spusti na kamen.

— Ti i ne znaš — progovori djevojci naproti njemu stojećoj — ti ne znaš, kćeri moja, kakvo ti je prijetilo zlo i tko je himbu uistinu zapriječio.

— Ma valjda ti i Berislav.

— Ne samo mi — zanijeka križar bijelom svojom glavom. — Grga Prišlin, taj zlotvor, htio se po tebi tvomu ujaku osvetiti, jer je krvopiju otjerao iz službe. Htio te ugrabiti.

— Ugrabiti mene? — prepa se djevojka. — A zašto?

— Ne pitaj! Dosta kad ti velim, htio te ugrabiti. Mi u Kaptolu nismo znali da će Prišlin s one strane na nas udariti, samo bjesmo načuli da se kmetovi ispod gore krate k nama doći pod oružje. Ponudi nam se bogac prosjak-đak da će uhoditi što pod gorom biva. Pođe, vrati se brzo, i imadosmo šta čuti. Prišlin da će navaliti s kmetovima na najslabijem mjestu, na Lancelotovu kuću, i da će tebe oteti da se osveti biskupu Pavlu. Zato se spremismo ovdje, zato ti rekoh, ostavi tu kuću, a ti me ne posluša, pa je skoro po tebe bilo zlo i vrlo zlo.

— Bože! Bože! — uzdahnu Anđelija — što sam ja komu skrivila?

— Da, štoviše! To ti velim da znaš da se čuvaš, gospođice, i da se Bogu moliš za toga siromašnoga đaka. Kad čuh da je mladi gospodin Stjepko Horvat došao u Kaptol, da je blizu vojska Ivaniša bana, poslah đaka na konju u ligaški tabor neka se vojska žuri, a navlas poručih Berislavu da ti prijeti zlo. Đak to ovrsi, Berislav dođe na vrijeme. Eto, to učini prosjak-đak. Moli se, dušo, moli. Po njemu si cijela i čitava.

— A gdje je? O da ga nađem! Da nagradim tu poštenu dušu.

— Budi na miru! Nek još ostane u tmini. Još će nam ga možda trebati, svijet ne smije znati što za nas uradi, jer se vrijeme mijenja. Tvoja očita nagrada mogla bi mu biti velika šteta. Kad se sve smiri i tvoj ujak bude opet sjedio na biskupskom stolcu, sjeti se đaka, ako već ne budem živ. Zove se Miroslav Šišaković. To ime dobro zapisi u pamet!

— Hoću, oče, hoću. Ali reci mi, bogati, hoće li skoro biti mir, hoće li skoro minuti taj krvavi rat?

— Rat, kćerko, nikad dok bude sunca, mira ima samo u grobu, jer je čovjek najljuća zvijer. Za sada pitaš? Razumijem. To Bog zna. Mi smo evo jači, ali tko zna za sutrašnji dan. Susjedi težaci pru se za pedalj zemlje na krv, i pravda ide sto godina, a što istom kad se dva velikaša trgaju za cijelu kraljevinu. Bit će mira načasak, ali istom kad se ljudski pokolju, kad im ruka klone od krvi i hrane nestane od požara.

— Oh, to je dugo, vrlo dugo! — uzdahnu Anđelija pritisnuv ruku na srce. U oku joj zasja sjajna suza, i tako gledaše, ozarena suncem, u daleku ravan kanda hoće izmjeriti vječni taj rat, kanda mu hoće uhoditi kraj.

— Anđelijo! Anđelijo! — ozva se među grmljem mlađahan glas, i začas stajaše pred njom Berislav.

— Ah, ti, Berislave moj! — prenu se djevojka veselo i pruži mladiću obje ruke. — Kud bludiš svijetom, još te ne vidjeh danas?

— Dobre ti glasove nosim — nastavi mladić — ujak Pavao vraća se iz Napulja. Dođe vijest da će danas ili sutra stići u Zagreb.

— Hvala Bogu — uzveseli se djevojka, ali brzo umuknu.

— Što si zašutjela? — upita junak te povede je dalje k okrajku zida, dok je starac križar, sjedeći pod kestenom, gledao kako se vesele ptičice pred njim u pijesku igraju.

— Što sam zašutjela? Ujak Pavao dolazi, ljubim ga za oca, veselim mu se, ali ga se i bojim.

— Bojiš? Zašto?

— Ne znam. Čini mi se vazda da mi ujak poput oblaka nosi nove suze.

— Što se trapiš crnim slutom? Nisi li sretna? Ta evo već mjesec boravimo ovdje, pod ovim krovom. Svakim danom množe se cjelovi naši, a s njima raste i nada.

— Već mjesec dana, veliš, već mjesec dana. Ta riječca »već« mi kaže da ti vrijeme lijeno teče, a meni je da smo se tek jučer opeta našli. Ti toli hladno računaš, a ja i ne brojim toga vremena. Ne marim gledati zoru, željna sam sunca. Nada moja! Ah, to su ti ljestve do neba, a ja još stojim na zemlji.

— Bog će nam dati krila, poletjet ćemo u jedan tren do svoje sreće.

— Šta me tješiš, dragane, sam ne vjeruješ utjehi. Reci, ti si muškarac, vojnik, ti to moraš znati: hoće li se jednom svršiti taj nesretni rat, hoće li prosahnuti ona rijeka krvi koja te dijeli od mene?

— Hoće, hoće, dušo — reče mladić nujna oka i poljubi djevojku u čelo.

— To ti veliš, ali tužno kanda kažeš: neće. Da li sam sretna uz tebe? Voljela bih biti daleko od tebe. Na male hipove dolaziš, brzo odlaziš, huda mi sreća daje samo katkad vidjeti tvoje lice kao mrvicu vedra neba što je brzo pokrivaju oblaci.

— Ti bi voljela biti daleko od mene?

— Da. Za kratak hip ćutim uz tebe toliko sreće i mogu omjeriti koli sretna bi bila zajednička nam vječnost da te svaki hip bez kraja vidim, čujem, ljubim, a kad odeš, oh, onda ćutim kolik je to gubitak srcu, koliko zanemarujem sreće, ne budući s tobom.

— A nisam li vazda uz tebe, ti uz mene, makar nas dijele rijeke i gore?

— Jesi, ali to je samo slika, san, nu kad ovako vidim tvoje oči, čujem tvoja usta, kad među rukama držim tvoju milu glavu, onda si moj, zaistinu moj. To je prava sreća.

Djevojka uhvati mladića objema rukama za glavu, dignu oči k njemu i gledaše mu dugo, dugo u zjenice dok se ne dodirnuše njihove usne.

— Vidiš — nastavi čevrljati spustiv glavicu na njegova prsa — moja luda pamet misli često amo i tamo. Pitam ja: čemu rat, čemu se ljudi kolju? Jesam li ja kriva da se ne mogu pogoditi za krunu? Neka se tuku za sebe. Zašto da platimo mi njihovu krvavu kavgu ljubavlju srca svoga? Šta smo im mi dužni? Nek nose kraljevsko žezlo, meni moja ljubav vrijedi više od zlatne krune.

— Dušo! To je zvanje junaka! Ti ne razumiješ toga.

— Ne razumiješ ti, dragane moj, kakva je to za mene muka. Ti ideš po svijetu, motaš se u krvavoj borbi, veseliš se kraj zlatne čaše, pregaziš gore, prebrodiš more u junačkom kolu, brzo promeću se misli u tvojoj živoj glavi. Ah, ti ne znaš što je čežnja, muka djevojačke duše. Nu ja bolna sjedim tu, brojim dane, ure, trenutke, i svaki tren nosi moje misli k tebi, svakim

časom zadrhtne mi srce jer te u svakom hipu može naći smrt na krvavu bojištu. Pitam: koliko ima puta od mene do tebe, molim Boga da mi te prikaže u snu. Razmišljam, kako bi lijepo bilo da nema zlatne krune ni gvozdena mača, da se svi ljudi ljube kao i mi. Pa opet želim da budemo sami, a oko nas velike planine da ne može nitko k nama, samo mi da se vidimo, čujemo, ljubimo. Blažena sam, snivam. Ali kad se sjetim da je sve to samo tlapnja, da tebe tu nema, oh, onda plačem, mislim, suze će mi zagušiti srce. Bijedna sam ti sirota, Berislave moj, bijedna kao ona jela što sama vrh kamena stoji na buri, na gromu i strijeli.

— Anđelijo dušo, evo pobijedismo sjajno, a ova pobjeda primaknu nas miru.

— Ali još nema mira. Ujak Pavao, znam, nosi rat. Ne varaj me, iz tvoga oka ne sijeva mir.

— Bilo da se mirimo, ali prokleta ruka smaknu Jelisavu, posegnu i za Marijom, koju izbavih ja, a svijet kleveće da smo je ubili mi. U krvi Jelisavinoj utopi se mir. Mač mora odlučiti, ali mi smo, hvala Bogu, jači.

— Reci, bogati, kamo ću ja bijednica. Nisam ratnik, ženska sam glava. Ljubim rodnu zemlju kao i ti, ali ne dižem mača i ne činim nikomu zla. Ali eto! Himba bje sred bune posegla i za mnom.

— Znam, dušo, sve sam ja doznao, ali sada se ne boj.

— Vi, moji rođaci, moji mili, ubijate, ratujući, svijet, ja tu stojim kao golubica na grani za kojom se pružila zmija, i da ne bude toga starca, da ne bude tebe, druže moj, jao, što bi od mene bilo. Oh, da sam tvoja, vazda uz tebe da sam, bi l' trebalo straha?

— Da nije bilo mene, da! Ta nije li me donio Bog da te iznesem iz zasjede vraga. Tu sam, na mojim prsima počiva tvoja glavica, moja ruka na pramenima tvojim. Anđelijo, ne tuži mene mjesto sudbine. To je zavjet ujaka tvoga, a ne ponovismo li ga i sami pred drevnom slikom majke Božje koja ti bješe štitom od krvničkog noža? Prisegoh da ću te istom navijeke ogrliti kad se bude sterala nad domovinom maslina mira, a ti zapečati moju prisegu živim cjelovom svojim. O reci, nije li tvoja duša tako prisegla?

— Jest — dahnu djevojka.

— A da pogazim vjeru domovini, ne bi li te hvatao strah da bi je mogao pogaziti i tebi, i bi l' Berislav smio vjerovati Anđeliji da se ona iznevjeri domovini svojoj?

— Oh, zašto prisegosmo, zašto se rodismo sada? — zarida djevojka tiho.

— Prisegosmo jer moradosmo. Djevojko moja, nećakinjo Pavla Horvata, digni čelo, pogledaj mene. Bi li me htjela da slomim mač dok mi se braća biju? Bi li me htjela da se sladim rujnim vinom, mekom posteljom i slađanom pjesmom dok mi braća na žegi žeđaju i ranjeni na tvrdoj zemlji jauču?

— Ne bih te htjela, tako mi duše! — odgovori odrešito djevojka dignuv glavu.

— Eto, tako valja, junakinjo moja! — kliknu Berislav poljubiv djevojku — pamti da me prvi put pred tvoje oči dovede ona noć kad se na tijelo Božje zakleh da neću mirovati dok ne izvojštim domu sreću i mir. Bijeda domovine zamet je naše ljubavi, naše sreće, smijemo li mi dokraja biti sretni prije nego domovina, velika, lijepa majka naša?

— Šuti! Šuti! Oprosti ženskomu srcu! Budi takav kakav jesi! Tako si lijep kao anđeo osvetnik iz čijih očiju sijeva pravda i istina. Blagoslovljena ona noć, blagoslovljena prisega naša uzvisila nas je nad sebični svijet! O, neka ti zvoni sablja za milu majčicu našu. Šuti. Ne gubimo griješeći časa ljubavi koji je možda kraći od nade. Samo da znam da sam tvoja, tri puta tvoja, po srcu, po prisezi, po dugu, ta tebi dugujem život. Daj da te gledam, da te dugo gledam, ja nevoljna djevojka. Moram da te ljubim, ljubav za tebe plamen je moga života. I ti gledaj mene, čuješ li, da si dobro zapamtiš moje lice, jer ideš svijetom, a ondje ne živu samo vojnici već i ženske.

— Moje oči toliko su tebe pune, dušo, da van tvoga lica ne vidim ostaloga svijeta, da, mislim da sam umro za sve.

— Čekaj da te probudim! — nasmjehnu se djevojka poljubiv zaručnika — jesi li se probudio?

— Mrtav već nisam, ali jošte snivam.

— No jesi li sada budan — pošali se Anđelija poljubiv ga drugi put.

— Drijemam jošte, dušo.

— Ah! tvrda li sna! Čekaj, možda sad! — udari Anđelija u smijeh, i već da primakne usta, ali se tržnu — stani, golube, probudit ću te, ali obećaj mi jedno.

— A šta, golubice?

— Da ostaneš slijep.

— Od plamena tvojih očiju potamni mi vid. Eto sam slijep — viknu mladić veselo stisnuv oči.

— Na, pa se probudi! — šapnu djevojka, skoknu, i treći cjelov planu na ustima. — Jesi li budan?

— U raju.

— Ali gle — dosjeti se mlada — uz tvoj drijemež zaboravismo starog križara. Dođi, bit će mu žao — reče Anđelija uzev Berislava nježno za ruku.

— Vodi me, slijep sam — našali se mladić slijedeći djevojku.

— Oče, oprosti — sklopi Anđelija ruke pred starcem — zaboravismo te. Tu sjediš na dosadi.

— Ništa, ništa! — nasmjehnu se križar — meni je vrijeme lijepo prošlo.

— Šta si radio, starce? — upita ga Berislav.

— Gledao sam evo tu dvije ptičice kako nešta cvrkuću. Starac pogleda lukavo ispod očiju, a mladi zanijemiše na to. Uto začu se izvana štropot kola, topot konjskih kopita i glasno doŽivanje ljudi.

— Ču li, Berislave — krenu Anđelija glavom — netko dolazi.

— Da, da, kola su to! Valjda kakav gost — potvrdi križar.

— Da vidimo! —odvrati Berislav i pobrza prema palači. Za malen čas pokala se mladić opet na prozoru prvoga poda i viknu:

— Anđelijo! Anđelijo! Brzo! Ujak je došao.

— Ujak! Ujak! — kliknu mlada, pljesnuv dlanovima, i poleti, skakućući, u kuću.

Pred palačom stajahu teška putna kola, a oko njih četa konjanika pod oklopom i šljemom. Podalje gurahu se hrpice radoznalog gričkoga svijeta, zijajući pred sebe i pitajući šta je. Konjanici bješe upravo sišli s konja, te objesiše na sedlo koplje i štit. Vidjelo se da dolaze s daleka puta, da su umorni.

S kola siđe Pavao Horvat, a s njime stran plemić noseći okovanu škrinjicu. Lice Pavlovo bijaše blijedo, umorno, a povrh toga i neveselo. Mirno koraknu prema vratima.

— Dobro došao, brate! — do viknu mu Ivaniš Horvat i zagrli brata živo.

— Zdravo, Pavle moj! — reče poljubiv ga stari prior u desnu ruku, a za njim cjelivali ga u ruke Stjepko, Berislav i čitavo jato plemića, kanonika, časnika, da se umorni biskup jedva otresti mogao te silne navale.

— Zdravo! Zdravo, junačka braćo! — odzdravi Pavao mašući rukama. — Zdrav sam, hvala Bogu. Nu pustite me u kuću, umoran sam od puta, a gdje je moja Anđelija? — doda prekoračiv prag.

— Tu je, tu je, ujače slatki! — kliknu djevojka, poleti raširenih ruku niz kamene stube i baci se na grudi milog ujaka, a on je pritisnu na prsa, poljubi u čelo i šapnu kroz suze:

— Anđelijo! Dušo! Zdrava mi bila. Otkad ne vidjeh miljenice svoje, što li je pretrpjela. Kako ti je, draga djevojko?

— Dobro je, vrlo dobro, ujače gospodine! Koliko sreće da te opet vidim.

— Povedi me u gornje odaje! Bome ste u palači, a ti si tu gospodarica. Povedi me, ujak je sustao.

— Dođi, dođi! — nasmjehnu se mlada — znam tu za svaki kutić, a da vidiš kakvu sam ti komoru priredila, baš onu gdje je nekad kralj Ljudevit spavao. Reci mi, nisam li dobra gospodarica.

— Jesi kad ti je ostalo vremena da misliš na ujaka. — Anđelija porumeni lagacko, ne reče ništa i povede biskupa u gornje odaje, a za njima pođe ostala družba.

Večer pada na svijet. Od zapada sipaju se sunčane zrake poput zlatne magle na visoka staklena okna u palaču kraljevskog dvora. Debeli kockasti stupovi, ovjenčani pozlaćenim cvijećem, uspinju se pod šiljaste svodove pokrivene mrežom tankih rebara. Gole zijevaju zidine. U kutu stajaše gotovo istrunuo svileni stijeg vojvode cijele Slavonije, ta davno nije već vojvode bilo, tužno dršću zlatne mu vrpce u mračnoj zabiti, samo na stijeni ljeskao se o večernjim zrakama štit sa ljiljanima Anžuvinaca, a nad vratima trošni grbovi triju kraljevina, pozlaćeni cvjetovi navrh stupova bješe poblijedjeli, široke ploče taraca gdjegdje popucale, da, kraljevski je to dvor, ne broji ni sto godina, ali se posvuda mrvi. Vidi se, vidi se da kraljevi rijetko zalaze u ovaj kraj, dalek im je put, vidi se da mjesto zornih junaka obično miševi po toj pustoj dvorani igraju kolo.

Po dugu mrtvilu oživi večeras ta sumračna pustinja, nekad ročište burna veselja, a glava zmaja nad vratima izvalila je, reć bi od čuda, kamene oči, videći pod sobom živu vrevu gospodskih ljudi. U kraljevskim dvorovima prebivaju vode saveza otkako sabljom rastepoše Lučenca kapetana, u ovoj dvorani vijeća večeras skup lige. Odasvud idu protivnici Šišmana u Zagreb da vijećaju i pitaju što da se radi, a uz njih dovuku se mnogi ljudi nestalne ćudi, mlohave krvi, i oni prišiše danas na lijevo rame crveni krst, biljeg lige, i oni hoće da se poklone braći Horvatima, ta liga je danas jača. Sutra, ej, sutra naći će se bijeli križ, Marijin znak, ako liga klone. Plemstvo se tiska u dvoranu, traži mjesto po prostim drvenim klupama koje stoje s obje strane. Gdjekoji koracaju plaho i mučke pod tim mračnim svodovima, valjda razmišljaju šta li će biti, drugi čevrljaju živo, nagađajući kakvu da je vijest iz Napulja donio biskup, jer zato znaju samo glave saveza.

Prvi je to veliki zbor plemstva otkako se pola zemlje dignu mačem proti ženskoj vladi. Tu stoji jato plemića iza gore, među njima maše rukama čovuljak u crljenoj otrcanoj surki pod kalpakom bez dlake. Šiljasti mu brci igraju, oči se okreću, časnik je lige, zove se Nikola Gregorović, priča o jurišu na Medvedgrad i laže pokadšto. U onaj kut stisnuli se ljudi od hrvatskoga

mora, među njima stoji Stjepko, knez krčki, gotovo obrijane glave, ali dugih crnih brkova; sa ramena visi mu duga sura dolama do zemlje, na prsima sijevaju mu guste zlatne toke, podnimio je ruke, sluša žamor svoje primorske družbe, klima glavom, podsmjehuje se. Pri zidu sjede vođe dalmatinskih četa, ljudi kao gore, crni kao gavrani, nijemi kao kamen, gledaju pred sebe, šapnu katkad ispod brka koju riječ. Samo kad se primakne Berislav, razvedri im se lice, oči sijevnu, nasmiješe se, jer ljube od srca mladog junaka.

U dugom čislu poredali se zagrebački kanonici, malo ih fali, pred njima okreće se plavokos, crven šaljivdžija, klanja se, priča šijačke šale, smije im se sam da mu se brada trese, a i kanonici udare u grohot da im podbradak dršće. Po govoru mu poznaješ da je Požežanin. Ima tu više njegove braće iz donje Slavonije, pače iz Vukovske županije, svi se skupiše oko Mirka Lackovića ne bi li od njega čuli novine.

Polagano vuče se star slavonski plemić, ćelav, gustih obrva, duge bijele brade, modra mu haljina siže do zemlje, vrijeme mu nagnulo glavu, ali još zvekeće uz njega sablja. Koraca do Ivaniša Horvata koji eno pod stupom sjedi, nasmiješi se, podaje mu ruku. Ta starina je od Ivanića, velik prijatelj pokojnog Petra, Ivaniševa oca. Prior vranski hoda nemirno amo-tamo posrijedi, pristupi katkad ovomu, katkad onomu, šapne koju riječ. Tako miješa i mota se svijet. Tko gleda u zemlju, tko u svod, tko zuri kroz prozor. Ovaj suce brk, onaj gladi bradu, ovaj igra se drškom mača, onaj s dugmetom surke. Kalpak stoji uz šljem, kapa uz golu glavu, mač pz sablju, kunovina uz darovac. Tu ljeska se srebro, zlato, sijevaju oči, bijeli se krst na crnim prsima križara, ondje crni se popovska halja, bliješte ljuske oklopa, a nada svim propliće se kao sjajna rumena koprena večernje svjetlo.

Žamor struji dvoranom, a između njega koji klik, koji krič, koji smijeh. Sad se otvoriše vrata, na pragu pojavi se Pavao, i sve utihnu. Poniknute glave, skrštenih ruku koraca razbiskup zagrebački dvoranom, daleko razmaknu se pred njim zbor. Nasred dvorane stane, digne glavu, omjeri družbu okom i reći će mirno:

— Da ste mi zdravo, plemenita braćo našega saveza! Bog vas blagoslovio! Godi mi srcu da mogu pozdraviti vrh Griča, pače u kraljevskim dvorovima taj pobjedni zbor. Da sam još biskupom, pozdravio bih vas pod svojim krovom.

— Opet ćeš biti! — viknu zagorski šljivar.

— Mir! Čujmo! — kriknuše drugi.

— Pobijedili ste preko moje nade. Tvrd, jak je naš savez, ako je i zlatno mito mnogu kukavnu dušu odvrnulo od naše prisege. Ali što to i spominjem kad vidim toliko junačkih glava u palači svijetloga kralja.

— Kojega? — zapita viknuv šljivar.

— Mir! Mir! Cujmo! — zaguši buka šljivaru riječ.

— Vidim, što se na mene svratilo očiju, svatko vas vreba na moja usta, nosim li radostan glas.

— Cujmo! Cujmo! — dignu Požežanin glavu.

— Nosim vam pozdrav od kralja Ladislava, od majke mu Margarete, udove nesretnoga Karla. Dođoh u Napulj, u kraljevske dvore, i rekoh na vaše ime zašto sam prebrodio more. Stara prijazan dočeka mene, ali ne pogodiše naše želje u prvi mah svoga nišana.

— Cujmo! Cujmo!

— Pred očima Margarete još lebdi krvava Karlova sjena. »Šta«, reče žena, »kod vas izgubih muža, još da izgubim sina?« Nu moja živa riječ, obećanje vaše junačke volje, četiri sjajne kraljevine ukrotiše bojazan ženskoga srca. Pred kraljevskim vijećem izjavi Ladislav i njegova mati da prima krunu iz naših ruku, a na to vam nosim evo pismo pod kraljevskim pečatom. Da živi Ladislav Karlović, zakoniti naš kralj!

— Da živi! — viknuše pojedinci, ali više ih ne viknu ništa.

— A gdje ti je kralj? — zapita Mirko Lacković.

— Pravo pitaš. Ne dovedoh ga jošte. U kraljevinu mu banu napast francuska, otimlje mu djedovsku krunu. Ali čim skrši toj zmiji glavu, donijet će ga jedra na naš brijeg.

— A hoće li to dugo trajati? — dignu se kanonik Lancelot.

— Ufam se u Boga, neće, ali ja ne smjedoh dočekati konca borbe. Preša dovede me amo, tajni glasovi iz Mletaka. Šišman roti se krišom sa Venecijom na nas, da nam istrgne Mariju, sužnjicu našu. Silna skuplja se vojska. Luksemburgovac, da nas omrazi svijetu, sije širom kršćanstva klevetu da su Horvati, da je liga zadavila Jelisavu.

— Bog je svjedok! — usplamti Berislav — da Kotromanovićeva kći ne zaglavi od nas. Kunem se Bogom!

— Znamo! Znamo!

— Ali, sinko — nastavi biskup — svijet vjeruje prije kleveti nego istini, a vjerovat će Šišmanu više sad gdje si je na jagmu stavio kraljevsku krunu na glavu. Ovjenčan diže grdnu vojsku na jug, mletačke galije plivaju sinjim morem te ne dadoše da odvedem Mariju u Napulj! Mreža spliće se oko nas. Ali ne klonite, braćo! Silni smo brojem, jaka nam desnica, svijetlo oružje, i da nam ne zarđa mač, donesoh iz Napulja tovar zlata. A nadasve nas usplamćuje Bog i istina. Na noge! Čim svane zora, mora svaki u svoj kraj.

Biskup doreče, ali mu se ne ozva veseo lik, svačija prsa kanda je svijala tajna tjeskoba.

— Vidiš, brate, kako šute — reče mu prior potiho. — Nisu kukavice, te ruke su osvojile Grič i Medvedgrad. Šta će nam zlato kad nemamo kralja? Narod želi ga vidjeti, a preko mora ne vidi nitko.

— Tvoja krv te zanosi, Ivane — šapnu Pavao srdito — ti misliš da će se kolo svijeta okretati po tvom hrlome bilu.

— Prior govori pravo, brate — nagnu ban Ivaniš glavu među njih. — Mi s tim Napuljcima nećemo izići nakraj. Samo su nam na nepriliku. Ja hoću da se drač korijenom iščupa.

— Ivanišu, kod tebe govori više sablja nego glava.

— Srce, srce govori — popravi Ivaniš brata biskupa — ja sam spletkarije sit.

Plemstvo skupi se za toga govora na male hrpe, poče upol glasa umovati, premišljati, prebirati. Sve je dvoranom zamorilo, katkad planu pokoja oštrija riječ. Vidjelo se na tim licima da se zboru koleba duša, da bi ljudi voljeli pred sobom imati kralja nego škrinju napuljskoga zlata. Ali uto iziđe u kolo Stjepko, knez krčki, podignu glavu. Sve se utiša, a on će krupnim, krepkim glasom:

— Dajte, gospodo, i meni u zboru riječ da vam reknem što mi moja pamet kaže. Da sam tvrd i čist, znate svi, jer se radi našega posla posvadih na krv s rođenim bratom Ivanom. Vidim, nešta vas je smutilo, bogme je i mene. Nemamo pred sobom kralja. Zlo je to kad ga puk ne vidi na svoje oči, ne čuje na svoje uši, već je kraljevo ime samo jeka izdaleka. Nije li istina, ne mutimo li se zato?

— Da, da, istina je — vikaše plemstvo.

— Eto — nastavi Stjepko — ja velim, što je i biskup rekao, da mora svatko u svoj kraj, da se moramo otimati na svim stranama, ali se ne smijemo razići kano ovce. Valja da se u jednom složimo. Bogzna hoće li Ladislav doći. Kuća mu gori nad glavom, bogzna hoće li se plamen ugasiti, pak pitam, hoće li mladić srtati u drugi veći požar dok mu vlastiti dom gori. Tu sad stojimo kao na žeravici, odasvud napušta Šišman čete na nas. U Srijemu hara Gorjanski, od mora prijeti moj brat Ivan, Šišman dolazi sam. Vrh toga vrebaju Mlečići, a eno, dalmatinske gradove otimlje Tvrtko.

— Istina! Istina!

— Pitam: šta hoće Tvrtko?

— Dobro hoće! — skoči prior vranski. — Ja sam za njega. Pravo govori Stjepko.

— Istina! Istina! — udariše Dalmatinci vikati.

— Nikad! — uspriječi se Lancelot — tajni je krivovjerac.

— Ah! — kriknu prior porumeniv od jara — vidiš li taj krst na mojim prsima? Bi l' ja smio braniti patarenca?

— Tko govori sada o vjeri — planu Ivaniš ban — sad ide za krunu, za državu. Mač sada govori, ne biskupski štap. Ako ustreba, sijevnut će moja sablja i za njega.

— Moja neće — viknu zagorski plemić dignuv obje šake. — Tvrtko ide samo na Dalmaciju, Slavonija mu je deveta briga. Pušta nas tu svakomu za plijen, nek se za nas čupaju gavrani.

— Pravo, brate — obodri ga Lancelot. — Hrvatska, Slavonija i Dalmacija jedno je tijelo od starine. Hoćete li jednomu dati ruku, drugomu nogu? Odnio nas je onda nečastivi. Ja sam za Ladislava.

— I mi! I mi! — vikahu jedni.

— Mi za Tvrtka! — drugi.

— Imajte ga sami! Obećat će vam sve, dati ništa — kriknu Lancelot.

— I hoćemo ga! Ajdmo kući! — odvratiše prijeteći Dalmatinci.

Kao morski vir uzmuti se skup, amo-tamo talasala se vreva ugrijanih glava iznad kojih se dizahu šake, amo-tamo skupiše se ljudi na hrpe, gnjevno strijelja očima jedan na drugoga, štropot raste, buka tutnji uz svodove dvora. Već se jedan tiska na vrata, drugi udara u mač, ljudi poskakuju na klupe, stari plemić kima glavom, zlo je, eto rasula, začas raspršiše se liga. Tad poleti Berislav i stavi se pred vrata, Ivaniš Horvat skoči na klupu i zagrmi.

— Da ste na miru svi! Je l' to liga, je l' prisega naša? To li su oni junaci koji osvojiše Grič? Prolismo krv da se ročimo na to tvrdo mjesto, a zašto? Da razdorom zapečatimo svoje rasulo, da glave, imetak damo dušmanima svojim na pazar! Ha! Po tom vas poznam. Stara kletvo naša, prokleta bila! Kad nam je zlo, složni smo, jaki; kad nam srećka pokaže prst, vuče svaki na svoju stranu. Mislite li bolni da se samo borimo za to tko će nositi krunu? A gdje vam je domovina, gdje svetinja zakona i prava za kojom žeđamo, za koju sklopismo pod zakletvom savez? To nam budi prvo.

— Istina! Istina! — ozvaše se glasovi iz stišane vreve.

— To je! — progovori Stjepko krčki krepko. — Ne htjedoh baciti među vas sjeme razdora, već otvoriti ranu koja se potajno gnojila. A posao mora biti čist prije no se raziđemo u boj.

— Čujmo! Čujmo!

— Tvrtko neće nikad ići sa Šišmanom, hoćete li vi?

— Nećemo! Nećemo!

— Ni ti, kanoniče? — okrenu se Stjepko brzo prema Lancelotu.

— Nikad! — odvrati ovaj.

— Ali sa Tvrtkom ne smijemo se ni tući — nastavi Stjepko — jer od saveznika dobismo novoga vraga. Mirujmo s njim, ne dirajmo u njega, ali ga i ne pomažimo; odbijajmo luksemburške čete, snubimo još više ugarskog plemstva za sebe, krčimo Ladislavu put, jer za njega bar znamo da nam hoće biti kraljem, za Tvrtka ne znamo.

— Nego da će nam poslati pomoć — umiješa se Ivaniš.

— Dođe li Ladislav, dobro! Neće li, ne može li doći, hoćete li ga siliti vi? Ali sad budi tako, pod jednim se bijmo stijegom, pod stijegom zakona. Istaknite dva stijega, narod neće znati šta je, vaše zastave ostat će bez vojske, a što vas čeka? Krvnički mač.

— Tako je, tako je! — čulo se jače.

— U ime Boga! Zaklinjem vas! — pristupi Stjepko k prioru i uhvati ga za ruku — drž'mo se saveza svoga, jer drukče propadosmo. Šest mjeseci dajmo Ladislavu kralju neka dođe. Ne dođe li, eh, onda što dade Bog! Daleka je sudbina, kratke su oči. Je li pravo, biskupe Pavle?

— Pravo je, sinko! Blagosivljem tvoju riječ.

— Je li dobro, priore moj? — ponovi Stjepko.

— Tako da, brate Primorce — potvrdi prior glavom stisnuv Stjepkovu ruku.

Vaskoliki skup zgrnu se k vođama.

— Tako! Tako! Slava knezu Stjepku! Slava Horvatu i Paližni! Živjela liga! — orilo se burno dvoranom.

— Junaci! — probesjedi Ivaniš — netom, hvala Bogu, složiše se naša srca. Sad da uradimo što utakmismo. Svi moramo udariti u jedan mah da svagdje rastepemo napast; sila nam sjedi za vratom. Sutra digni se svaki u svoj kraj, da ondje ne izgubimo što smo ovdje dobili. Reci nam, brate biskupe, naš red!

— Ne treba vam, braćo, mnogo trošiti riječi — prihvati Pavao — svaki ionako zna gdje mu je mjesto. Ti, brate priore, vrati se u kršnu Dalmaciju. Zapremaj mudro četama zemlju da Tvrtko vojsku ne potisne prebrzo naprijed, ali budi s njime prijatelj. Na gradove pazi, ja im ne vjerujem mnogo. Mariju čuvaj kao zjenicu oka, ta sužnjica u našoj vlasti pola je sile naše, a bude li zgode prevariti Mlečiće, prebaci je brodom u Napulj. Ti, kneže krčki, zaustavljaj brata Ivana da priora ne zakvači sa sjevera.

— Vjere, hoću, to znate — odvrati Stjepko — ali vam velim, Ivan je jak, lički knezovi Budislavići s njim su prsti na jednoj ruci, dajte mi još koju četu da ne klonem; vi znate da računam dobro.

— Ne boj se, kneže — umiri ga prior — ostavit ću u tvrdi Počitelju u Lici, gdje čuvam sužnjeve, krupnu šaku dobrih junaka, imat će tvoj bratac šta glodati na tom kamenu. Mislio sam i ja na svoja leda.

— Ja ću — produlji biskup — s bratom priorom u njegovu Vranu. Do mora blizu mi je uho Napulju, blizu sam Mletaka odakle dobro čujem Šišmanove spletke. A ti, Ivanišu, pohrli u Požegu, u Srijem, ondje je, mislim, sila najveća.

— Da — potvrdi Ivaniš. — Šišmanovci haraju da je strahota. Gorjanski spali mi u Cerniku sve moje imanje, platit ću mu to. Ugri plemići u Baranji teško me čekaju. Tvrtko posla već jaku pomoć u Mačvu. Bit će vam klin, ali jeste li čuli, zorna junaka morate mi dati u pomoć za vođu.

— Izaberi si koga!

— Dobro! To jest, ako bude i njegova volja. Berislave — okrenu se Ivaniš k mladomu knezu — hoćeš li vojevati uz mene?

— Uz tebe do smrti, bane junače! — pokloni se Berislav podavši mu ruku.

— A Zagreb? A Grič? — zapita kanonik Lancelot potisnuv se do vođa. — Ta to ste tek otkupili krvlju, i mi smo tu na udarcu, pa smo, mislim, nešta previše pustili krvi.

— Ne boj se — umiri ga biskup — pet stotina kršnih ljudi pod kopljem sjedi na Medvedgradu. Na Griču i u Zagrebu imat će gospodin Mirko Lacković dvije tisuće starih ratnika pod zastavom. Pak i Kaptolu ostala je lijepa šaka. Jedno još, gospodo. Ahacij Prodanić nije već banom, po svoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji banuje samo Ivan knez od Paležnika u ime kralja Ladislava. To zapamtite svi. A vi, plemići iz ovoga kraja, ne vrgnite mača za peć. U svakom kotaru zberi se četa, duž zemlje stavite smolne stupove, a kad sila pritisne, pak plane od Zagreba smola, potecite u jato svi, nijedno selo da nije prazno. To vam je red! Je l' dobro tako?

— Jest! Jest! — odgovori plemstvo.

— Sad je, braćo, poći! — kliknu Ivaniš — još se evo vidimo svi, bogzna, do vidova, do nevidova li! Na dobru sreću, u ime božje, izljubimo se bratski, i ne dao Bog da je među nama koji Juda Iškariot.

— Ubio ga Bog! — planuše ljudi — izljubimo se, braćo, u ime Boga!

Drug zagrli druga, starac mladića, junak sa gora zatočnika od mora, a u junačkom zagrljaju planu bratski cjelov u ime Boga i pravde. Tad padnu biskup na koljena, a za njime junaci.

— Ti vidiš, Bože! — progovori biskup. — Cisto nam je srce, za pravdu kuca, za zakon. Daj da budemo jedna duša, daj da nam ne klone desnica, pred našom zastavom neka se krili sveti tvoj duh.

I opet se dignu, raširi ruke, blagosivljući nad skupom.

— U ime Boga pravednika, u ime kralja Ladislava, u ime domovine i zakona, pratila vas božja pomoć do sreće.

— Amen! — viknu prior, skočiv na noge, i mač mu zazvoni.

— Amen! — ponovi skupština burno uz zveket oružja.

— Amen! — odjeknuše svodovi stare kraljevske dvorane, i zadnja zraka večernja zaljeska na grbu triju kraljevina nad velikim vratima dvorane.

XVII

Komora biskupa Pavla u kraljevskim dvorovima na Griču bijaše mrk, malen prostor. Oko zidina vijahu se starinski sagovi s velikim cvijećem, nekada sjajni, sad izlizani. Oko stijena pružile se niske kamene klupe, a u kutu stajala je široka postelja sagovima brižno pokrita, s drvenih tavanica visjela plamteća uljenica od srebra, sred komore pako stajao je malen stol od pozlaćene orahovine, a na njem ležahu pomno svrštena pisma. Bilo je dosta kasno u noći, a biskup sjedio je jošte na nisku sjedalu za stolom marljivo pišući. Ujedanput dignu se, pođe k prozoru i pogleda niz brijeg u ravnicu nad kojom je mjesec sipao blijede, čarobne zrake.

— Dosta kasno! Vrijeme je! — šapnu biskup — da, Berislav neka svakako odmah krene s prvim vojem, Luksemburgovci pritištu vraški doljnje krajeve, a to su vrata u Ugarsku, tih ne smiju zabraviti. Čas je.

Biskup pođe do vratašca komore pred kojima je drijemajući sjedio sluga. Pavao dotaknu se njegova ramena. Sluga sunu iz sna uvis, poče trti oči i od neprilike se ispričavati.

— Dobro je, dobro! — reče biskup — zovni moju braću, gospodina Ivaniša, a i gospodina Stjepka.

— Na službu, tvoja milosti — pokloni se sluga i odleti u trijem. Pavao pako sjednu za stol i produlji pisati dok ne uniđoše njegova dva brata.

— Sjednite, braćo moja — mahnu metnuv pero na stol. — Za nekoliko ura odlazimo, ali prije moram s vama obaviti silan posao. Vi idete na istok, ja na zapad, za istim ciljem idemo, ali raznim putem. Bogzna kada, kako li se ovdje zgledamo. Taj posao tiče se samo nas, to jest naše nećakinje Anđelije. Ja sam djevojci doduše mjesto oca otkad joj pravi otac preminu, ali i vi ste joj ujaci. Djevojka nema roda do nas, ona je reć bi Horvatova plemena. Zato vas pozvah.

— A što si odlučio, brate? — zapita Ivaniš.

— Da nam nije hipom krenuti odavle s vojskom, našao bih joj zaklon u ma kojem sigurnom kraju, poveo bih je sa sobom. Ali djevojka ne može poći s vojskom koja se može svaki čas namjeriti na krvavu borbu, to nije za žensku. K tome još i ne znamo gdje najjače stojimo, gdje za djevojku pogibelji nema. Sama putovati ne može, jer u ovo krvavo vrijeme puna je zemlja klateža, bjegunaca vojnika koji ne štede život ženske glave. Najprije mišljah da je ti povedeš k svojoj ženi, Ivanišu, u Cernik.

— U Cernik! — zaklima Ivaniš mrko. — Cernika već nema, žena i sin mi pobjegoše u Bosnu, onuda harače i pale najviše čopori zakletog nam vraga.

— Eto, to je! — reče biskup dignuv se.

— Šta ćeš dakle, brate? — upita Stjepko.

— Neka ostane zasada ovdje dok bude hora da je pozovem bez pogibelji k sebi.

— Ovdje zar? — začudi se Stjepko.

— Možda opet u Lancelotovoj kući gdje jedva iznese glavu? — doda Ivaniš.

— Nipošto — odvrati biskup. — Ondje nije sigurna. Lancelot je moj prijatelj, revni zatočnik našega saveza, siguran nišan buduće napasti, kod njega nije Anđelija sigurna, a sad manje, jer znam da je zlotvor Prišlin uskipio osvetom na Horvatovu krv, da je htio zaništiti djevojku.

— Mrtav je! — reče Ivaniš.

— Nije — zanijeka Pavao — dobih vjerovan glas da je iznio živu glavu.

— Živ! Ta je li mačak? — planu Ivaniš — gdje je? Da mi ga je naći.

— Tu liju nemaš u ovaj par gdje naći. Skriva se. Kako rekoh, vi idete u boj, ja po svijetu za državnim poslom. Anđelija pako mora ostati na Griču, ali nitko ne smije znati da je ovdje.

— Ne razumijem te, brate! — začudi se i opet Ivaniš.

— Anđelija me razumije. Krvave je suze plakala, ali me razumije i privoli. Imam u ovom gradu znanca, poštena čovjeka građanskog roda. Znam da ne slijedi naše zastave, Gričanin je dušom i tijelom, ali zlato, ja vam velim da je mnogo zla odvrnuo od moje glave. On će u kući zakloniti Anđeliju dok bude zgode da pođe za nama. Zavjerio mi se svetom vjerom da će je čuvati i skrivati, ja mu vjerujem kao vama, kao sebi. To je tvrdo, sigurno mjesto, a tko će, pitam vas, tražiti nećakinju biskupa Pavla pod krovom građanina gričkog? Šta veliš, Ivanišu?

— Čudim ti se, brate, ta ti govoriš plaho kao da svladani bježimo iz Zagreba.

— Nipošto — odvrati biskup staviv mu ruke na rame.

— Ja govorim oprezno. Tko zna kako se prevrne kocka, pa iako smo gospodari grada, smijemo li djevojku ostaviti bez brige da je stigne osvetna ruka pojedinca? Ime Horvatovo broji mnogo ljutih vragova, jer smo branitelji istine i pravde, a osveta ne nasiti se do zadnje kapi krvi. Anđeliji nema sigurnijeg štita. Ali ja vam velim, tu nije kada razmišljati. Brat nam Ladislav vapije za pomoć iz Srijema, Berislavu Paližni zapovjedih da krene još ove noći, to i sam znaš, brate.

Još ne svrši biskup, ali u sobu uniđe sluga.

— Milosti — reče — pred vratima čekaju gospoda iz Kaptola, čekaju i Gričani kojima si zapovjedio da dođu amo i pitaju za tebe.

— Dobro, neka dođu — odgovori biskup — ali prije poteci u drugu stranu palače i reci gospodinu Mirku Lackoviću neka dođe.

Biskup sjednu za stol, i braća mu spustiše se na kamene klupe, a zamalo pojavi se na vratima knez Mirko Lacković od Dobrogošća, novi zapovjednik Zagreba i Griča, za njim pako stupiše pred biskupa dva kanonika zagrebačka, Lancelot i Andriolić, i dva gricka građanina, bilježnik Tomo i Živan Benković.

— Hvaljen Isus i dobra večer, gospodo — pozdraviše se i kanonici i građani, pokloniv se smjerno braći Horvatima.

— Navijeke, gospodo! — odzdravi biskup mahnuv rukom

— sjednite po volji.

Časna gospoda spustiše se na lijevu klupu uza zid, Gričani naproti njima, zapovjednik grada pako postavi se za sjedalo biskupa Pavla.

— Mnogočasni biskupe gospodine! — reći će Lancelot — gospoda vojvode zakazaše Kaptolu da šalje pred vas svoje ljude u važnu poslu. Biskup Ivan, kako i sami znate, pobježe od vaše pobjedne vojske, a s njime i nešto naše braće koja ne misle kao i mi. Ostali pako skupiše se u punom zboru i odabraše evo nas da pođemo pred vaše lice i da vas pitamo za vašu volju.

— Nas pako — progovori bilježnik Tomo — posla gricka općina da čujemo što vam se od nas spotrijebilo, gospodo, jer poslaste po svom čovjeku općini glas da dođemo k vama na slišanje u tu uru noći.

— Dobro je da ste došli, hvala vam! — odvrnu Pavao. — Gričani! — okrenu se građanima — eto vidite, gospodari smo vašega grada.

— To jeste — potvrdi Tomo.

— Otjerali smo kapetana Lučenca, uzeli Grič, nu recite po duši je li vam se od nas zgodila i majušna zlijed ili vrijed, ima li tko od vas tužbicu na naše ljude rad plijena ili sile?

— Vjere, nema što općina zna.

— Jesmo li pitali da je tko od vas digao oružanu ruku proti nama? Je li bilo krvava suda radi toga?

— Niste! — Živan će — to znamo. Na miru smo od vas i mi i naše kuće, naša pravica, i hvala vam zato. Nego vam budi znano i to da nije općina zvala građane pod oružje, da prisežni ljudi nisu htjeli po zapovijedi Lučenca plijeniti i paliti.

— Znam, znam, dragi Živane — odgovori Pavao.

— Sto je išlo — nastavi mošnjar — bili su pijani beskućnici, smet što ga može svaki vrag za mito dobiti.

— Da — popuni ga Tomo — zato je Lučenac počeo bjesniti i našega suca i ovoga poštenog čovjeka mošnjara dao svezati i staviti na našu sramotu pod ključ među tate.

— Da — ponovi Živan — mi nismo razbojnici, niti plaćeni vojnici, da plijenimo bližnjega. Mi smo građani, stojimo tvrdo na svojem pravu. Imamo mač i koplje da se branimo, a ne da ranimo. Vi niste u nas dirali, mi smo mirovali.

— Mudri ste, dobro ste učinili — pohvali ih biskup. — Znam da niste po srcu naši, ali ste pošteni.

— Jesmo, vjere nam, pošteni — reče mošnjar staviv ruku na prsa. — Pravo reče, biskupe gospodine, mi nismo za vašega kralja, mi smo za Mariju kako smo i bili za njezina oca. Na to smo prisegli. To je tako, i neće drukčije biti makar nas rezali, a ja vam to velim od duše jer ne umijem lagati. I molim vam se, nemojte nas krstiti, jer nas prekrstiti nećete, vaše bi riječi pale kao kamen u vodu, a duše ne možeš nikomu izvaditi i usaditi drugu. Vi ste po maču postali gospodari, vi ste jaki. Nećemo na vas dizati oružja, nismo vojska, i bilo bi ludo jer nas je malo. Mirovat ćemo kad ste ovdje, ali dođe li Marija po božjoj volji među nas, reći ćemo od srca: »Zdrava bila, kraljice Marijo!« Ne pišite nam to na zlo, mi znamo samo za svoju pravicu i mrzimo silu, bila vaša, bila Lučencova. I bila bi vam slaba hasna da sada lisičimo veleći: vaši smo! a sutra da opet Mariji velimo: tvoji smo! Tko na dva jezika govori, tko žmiri danas lijevim, sutra desnim okom, nije čovjek, nije nikomu za pomoć.

Mošnjar govorio je te riječi lagano i mirno, niti se pri tom rumenio, niti je blijedio, a i sam Ivaniš, premda mu uskipi krv, šapnu bratu Stjepku:

— Nisu naši, ali pošteni, pošteniji nego mnogi gospodin koji svaki dan kleči pred drugim kraljem i prodaje dušu onomu koji više da.

— Dobro — biskup će — zato vas i nitko ne pita. Bog će suditi čija vaga bude jača. Nego čujte što ću vam reći. Mi, vojvode, odlazimo iz vašega grada sa svojom vojskom u drugi kraj, ali ne idemo svi. Taj gospodin evo, knez Mirko Lacković, ostaje tu, a s njime dvije tisuće ljudi za našu vlast. Stojte na miru, to vam budi preporučeno, ne dižite sablje, jer krv rodi krv, a vi lako uskipite. Nitko ne smetaj vašeg suda, vaše pravice i navade, ali ostajte građani.

— Mi proti vašoj sili ne možemo ništa — primijeti Tomo — i ostasmo građani ako nas ne budete priječili i gnječili u našem pravu. Nećemo strijele bacati na vas, ali ni za vas.

— Ne tražimo toga, ali za jedno morate nam se zavjeriti na svoje poštenje.

— Ako je pravedno, hoćemo — reče mošnjar.

— Jest — doda biskup. — Odavna se Grič krvari s Kaptolom sebi na štetu, Kaptolu na kvar. Toga da ne bude dok smo mi gospodari na Griču i u Zagrebu. Pak mitio vas tko kako god, ne plijenite, ne harajte Kaptola, jer je sramota, jer ste jedne krvi ljudi, pak, krvareći se, služite samo vragu. Bud ste vi za Mariju, bud ova gospoda kanonici za drugoga kralja, pravica, ma čija bila, jednako sudi razbojnika.

— To si rekao nama, biskupe gospodine — odreza mošnjar — ali reci to isto sada i njima. Nama i nije trebalo toga reći, jer valjda znaš da nismo Lučenca poslušali, štoviše, da smo mi Gričani išli za mitom, bio bi vaš kralj Karlo možebiti ostavio pod Gričem prije glavu nego su ga poklali ondje u Budimu. Ja nisam dao da se prolije njegova krv, ja! Njima to recite, Kaptolcima, nek uče svoje ljude poštenja. Pitajte srce moje, pitajte me tko mi je zatukao sestru i suru, tko zakopao nećaku, tko ukrao sina. To sam vidio, ćutio u tom srcu, to me boli i sada, gospodo, ali čovjek sam, nisam bijes. Kaptolci nek ne gaze naše pravice, i mir s nama u ovom gradu, a vi se tucite za krunu kako znate.

— Živane! — odvrati Lancelot, dignu se i pođe prema mošnjaru — ne nabrajajmo što je bilo. Znam, zlo je bilo od nas, od vas, zlo po nas, po vas. Svaki je odnio svoj krvavi dio. Nego čuj! Odsad ne budi tako. Povratimo se na mudrost naših pređa. Mnogo evo minulo dana da je vaš mudri sudac Nikolet s nama sklopio mir. Vrnimo se u ime božje na onu mudru starinu. Kao što onda, tako budi sad među nama, takve neka su pogodbe, mir među nama u to krvavo vrijeme.

— Ako je čisto i zdravo, kanoniče gospodine — dignu se Živan i poda Lancelotu ruku — budi po tvojem, ako teče krv, nek ne teče među nama. Tako budi na vjeru božju i našu!

— Na vjeru božju i našu — potvrdi kanonik.

— Amen! — završi Pavao — dobro je tako, i duša mi je mirna da su se Grič i Kaptol našli na pravu putu. Zato vas i pozvah da bude čist račun među vama prije nego ostavim taj grad.

— Drži se toga i ti, gospodine Lackoviću, ti i tvoji ljudi. Žezlo kralja Ladislava neka ne bude strijelom koja užiže mirne domove, niti mačem koji robi nevine glave. Pazi da građani ne stenju pod nalogom koplja i mača. Zbogom, moja

braćo, do sretna viđenja — reče biskup, dignuv se i zagrliv kanonike.

— O biskupe naš! Zašto nas ostavljaš? — istisnu kroz suze kanonik.

— Ja ... ja ... nisam već, nisam vašim biskupom — odvrnu mu Pavao Horvat — ja sam samo sluga božji, moj Lancelote, zatočnik istine. Uzeh na svoja leđa krst po primjeru Gospoda i moram ga nositi do kraja. Sebe sam i zaboravio, ta himbenici mi spališe i kolijevku moju. Moja duša diše samo za ovu zemlju, za ovaj narod, da ne utone kao školjka bačena u duboko more.

— Okrijepio te Bog! — šapnu kanonik.

— I vas, moja braćo, jer za jednim idemo ciljem, jednaka može nas stignuti kušnja. Zbogom! Zbogom! A vi, Gričani, podajte mi poštene ruke. Blagosivljem vas od srca. Vi stojite na drugom brijegu rijeke. Bura ne da u ovaj hip da je preplivamo, da se nađemo, ali ide vrijeme, i to vrijeme sagradit će zlatan most preko krvne rijeke. Nu jedno pamtite. Budite pošteni, budite jedri, jer jao, rastoči li crv kukavštine vaše srce. Bud Šavao, bud Pavao, nek je zdravo, svaki vas čuvaj čisto, pošteno srce. Bog vas držao na sreći, i velim vam, slijepi će vidjeti, gluhi će čuti. Zbogom i ti, gospodine Lackoviću.

Biskup stisnu građanima ruke, ali prošav kraj Živana, šapnu mu:

— Živane! Ostaj!

Poslanici odoše, a za njima zapovjednik, samo mošnjar osta stojeći sred sobe.

— Evo, to vam je pošteni građanin, braćo, koji će našoj Anđeliji zaklona dati — reče biskup pokazav prstom na mošnjara.

— Hoću, biskupe — potvrdi Živan. — Ti si pravednik, mnogo si odvrnuo zla od naših glava prognav zlotvora Prišlina. I moju žalost htio si olakšati radeći da nađem jedinca.

— Srce me boli te Bog ne usliši moje molitve. Ne kloni, već jednom ti rekoh, milostiv je Bog, povratit će ti sina. Ali čuj, Živane poštenjače! Ja rad tebe kaznih zlotvora, a ova kazna uzjari ga na osvetu proti meni, proti Anđeliji, jer u njoj teče Horvatova krv. I ti si moj dužnik.

— Znam, jesam ti dužnik i platit ću svoj dug.

— Dajem ti ovu djevojku u zaklad da bude sigurna od napasti svijeta. Primi je pod svoj pošteni krov, čuvaj je kao zjenicu oka. Krij je od svijeta da njenu čistomu licu ne nahudi kužni duh potajne zlobe. Drži je za rođakinju svoju, njeguj je kanda ti je kći. Evo, mi idemo širom svijeta, a djevojka nema zaklona, sve nam razoriše, sve popališe, zaklanjaj je ti, pod tvojim građanskim krovom prijeti joj manje zla no u gospodskim dvorovima koje lakše pogađa strijela. Pomisli, ona nema ni oca ni matere. Evo, tu stojimo tri njezina ujaka, mi smo joj mjesto oca. Zakuni nam se da ćeš je braniti.

— Kunem se!

— Da ćeš je štititi i paziti!

— Kunem se!

— Da te tajne nikomu odati nećeš doli zakonskoj ženi, da je nećeš predati nikomu nego čovjeku koji će ti donijeti polovicu ovoga zlatnoga lanca.

I Pavao skinu svoj lanac, prelomi ga nadvoje i preda polovicu građaninu.

— Drž' — reče — meni pol, tebi pol. Tko ti donese moju polovicu, njemu je predaj!

— Kunem se za to — dignu građanin ruku — na moju krv, na moje spasenje.

— A mi smo dvoji, mi se bijemo, jedno poštenje, jedna krv! — šapnu Ivaniš Stjepku ljuto stišćući sablju. — Je l' naša krv kriva da smo nesretni?

— Stjepko! — okrenu se biskup k najmlađemu bratu — dovedi Anđeliju, i Berislav neka dođe.

— A kada mi, biskupe gospodine — upita Živan — misliš dati nećakinju svoju?

— Odmah sada. Dan me neće zgledati ovdje, djevojka mora prije zore biti na sigurnu mjestu. Evo je ovdje.

I uniđe Anđelija, a uz nju ujak joj Stjepko i zaručnik Berislav. Bijaše blijeda, koracaše pomalo, ali toli mirna, toli krepka. Ni ne trenu okom, niti ne proplaka suzom. Gledala je pred sebe kanda ide gvozdenim, neuklonivim putem sudbine mirno u smrt.

— Berislave! — obrati se Pavao k mladomu junaku. — Zli dospješe glasi. Nije časiti, mojemu bratu Lacku klone sila, ljute se na nj rivaju čete. Ti moraš prvi u pomoć, za tobom će brat moj Ivaniš. U tren skupi svoju konjicu i poleti u Srijem. — Mladica zadrhta lako.

— Hoću, biskupe gospodine! — odreza Berislav, ali obrva mu zadrhta, glednu djevojku, a iz oka mu sijevnu bol, ljubav ali i junaštvo.

— Anđelijo! I tebi je poći u novi dom — reče biskup pod silu krepko da sakrije drhtaj srca svoga.

— Sada? — uplaši se djevojka gleđući ujaka čudno.

— Da.

— Dobro, idem! — šapnu Anđelija poniknuv nikom.

— Jesi li se spremila?

— Jesam — dahnu djevojka.

— Evo poštenjaka koji te uzimlje pod svoj krov dok te ne pozovemo za sobom.

Anđelija pogleda plaho, reć bi neprijatno, stranca, ali pošteno mu lice ublaži Anđelijin pogled.

— Zbogom, Anđelijo! — reče biskup blaže. Djevojka koraknu prema Pavlu, sklonu koljeno.

— Blagoslovi me! Blagoslovi, ujače! — dahnu kao bez duše, ali u hipu osovi glavu ispod blagoslovnih ruku, ovinu ruke oko Pavla i zarida ljuto. — Zbogom! Zbogom! Pošlji skoro po mene, molim te, skoro!

Umah istrgnu se kanda brza otići, otre suze, zaguši plač, potrese glavom, pokroči krepko, zagrli ujaka Ivaniša, pokroči dalje, zagrli Stjepka, pokroči dalje, zape. Tu je stajao on, Berislav, blijed, nijem kamen. Djevojka nagnu glavu, dignu je opet. Ljuto je gnječila ruke, ramena joj se stegnuše, lagan drhtaj protrese tijelo, živo joj se nadimahu grudi. Usta joj zimi, oči glednu, zaplakala bi, zajecala bi, ne plače, ne jeca.

Korakne opet, uhvati mu ruke, drži ih, drži, stiska kao gvožđem, a on stoji kao kamen, ali da mu popucaju žile.

— Ideš, opet ideš! — istisnu mlada.

— Idem, Anđelijo — reče on mirno.

— Idi! Idi! Zbogom! Zbogom! — odvrati djevojka stišćući svom snagom duše svoju bol.

— Do viđenja, dušo! — šapnu mladić tihano, a ona nagnu lagacko glavu i odvrati šaptom:

— Do viđenja! Do viđenja! Anđeli te pratili! Anđeli te čuvali, živote moj! — Ali iznenada strese glavu da je sjajna vrankosa letjela oko nje, i kliknu:

— Berislave! Berislave moj!

Svijet joj se zamuti pred očima, srce da razbije rebra; od tjemena do pete projuri je mraz i prožeže žega živa cjelova.

— Pođi, pođi! Dođi! — zapenta snatreći, istrgnu se vojnu, kroz maglu joj platntjelo svjetlo, zavapi:

— Čovjek? Gdje je taj čovjek? Pođimo! Zbogom! Pođimo! Gdje je taj novi neznani krov? Je l' krov? Je l' grob?

Mučke stajali svi, mučke ronili suze, i u Ivaniševu veliku oku sinula suza, a Berislav da si iščupa srce.

Još nema zore, jutarnji sumrak sivi se svijetom, od trubalja trese se kraj, jatomice gužvaju se sjene putem, žurbe je, vike je. Odlazi vojska. U palaču kraljevskog dvora sune blijeda jutarnja zraka. Šta vidiš? Tu sjedi miš, trza zastavu vojvode cijele Slavonije. Ne čuje ništa. A vojska buci, vojska se tiska u sumraku, grle, ljube sjene — konjici, vojvode, šta li? I krenu na istok, na zapad. Još drijema Grič u jutarnjem sanku — jedna duša bdije. U sobici građanske kuće kleči na postelji crnokosa djevojka sklopljenih ruku i šapće:

— Pođi! Pođi! Ali dođi, oh, dođi!

XVIII

Jedne noći početkom mjeseca srpnja godišta 1387. sjedaše u mračnoj krčmi pri Tomašu pod brijegom šaka časnika njezine kraljičine svjetlosti, čudni ljudi razne ćudi, razna kraja i običaja — sve Hrvati. Jedna jedina luč žarila se o stupu nad njihovim glavama. Stari Tomaš zavukao se dalje u kut, gledajući u svoj vrč i žmirnuv pokadšto ispod oka na kraljičine vojnike. Naproti njemu podupiro vrač Cavagnoli debelo lice u svoje dlane, gleđući pred sebe, šibajući okom amo-tamo i neprestano nešta brbljući šaptom krčmaru.

Časnici, momci vesele volje, malo su marili za krčmara i njegova gosta, već na jagmu praznili vrčeve zlatolika vina što im je nosila krupna ženska uvela lica, Agata Frančekova, nimalo stidna služavka gospodara Tomaša. Junaci pili, brbljali i nabacivali sebe i žensku krupnim šalama, kako to već znadu ljudi kojima je zanat tući se svijetom, kojima je oruđe mač i buzdovan. Gospodin Jaroslav Isović bio se protegnuo na klupi kod zida. Po žutom mu licu svijale se bore, prosjeda mu brada, na kojoj drhtahu kapljice vina, padala na razgaljena prsa, kalpak mu sjedio na lijevom uhu, desnom rukom podupirao glavu, a lijeva počivala na pruženoj nozi. Odijelo bijaše mu trošno, zakrpano, mjesto srebrnih dugmeta nizale se surkom spone od žute mjedi. Čelo stola širi lakte mali Nikola Gregorović, prije časnik lige, sada kraljice Marije. Kakav je bio, takav je sad, samo mu se nos više rumeni. Izbijelio zube iza kuštrave brade, izvalio mutne oči, ali surka mu nije otrcana, kupio si novu za novce novoga gospodara.

I Grga Prišlin je tu, nekad dvorski župan Kaptola, sada poslije skoka iz prozora zapovjednik stotine kraljičinih konjanika. Bio je skinuo šljem, popustio kopče gvozdene košulje i prebacio noge obuvene u visoke žute čizme. Tako je gledao pred sebe stišćući prste. Govorio je malo, pio mnogo, katkad se i smiješio, a u svem si mogao vidjeti da je svejednako krut, mahovinom obrašten hrast. Gospodin Mikić Prodanić pružio noge na stol, da su srebrne ostruge stojale uvis, i pritom zibao se nehajno na drvenu stolcu, a mač mu se o srebrnom pojasu vlačio po nabitoj zemlji. Kapica od modra svilna sukna sjedila mu na šiji, a na njoj treptilo bijelo pero. Bijaše ljepušan, ali blijed, crne oči sjećahu te djeda mu Mikića bana, ali u očima unuku bješe obumro plamen djedova pogleda, a i slabije tijelo mladića volilo je nositi svoj zobun od španjolskog sukna negoli oklop naslijeđen od djeda. Još je duž stola sjedilo, čučilo i ležalo više časnika konjanika i pješaka, mrkih bjelobrka isjeckana lica, krupnih bradatih svatova u naponu vijeka, a i pokoji bijesan mladić koji se, po licu sudeći, nije plašio ni vraga. Dođoše amo da odahnu poslije krvavog landanja i četovanja, a šljemovi, oklopi i mačevi im ležahu mirno na hrpi u kutu krčme. Izmed te bučne čeljadi isticala se ljudina, muž zrio, crn, mršav, vražjeg oka pod obrvama kao metlicama. Od glave do pete bijaše odjeven crnom kožom, samo na prsima sijevahu mu velike srebrne toke, a na visoku kalpaku frankopanska zvijezda. Čovjek taj bio je Dujo Kačić, prvi časnik Ivana, kneza krčkoga.

— De, Agato, svetice vražja — izlanu mladi Prodanić pruživ Frančekovoj svoj vrč — dno moga vrča je prazno, a tvoje nikad ne presahne. Naspi mi duha svetoga. Vrijedno je da se pije kad nam gospodin Kačić nosi toli lijepe novine. Toči i njemu, Agato, i poljubi ga na moj račun. Danas mi je gost, i ne reci ne, kad on veli da.

Agata gurnu mladića laktom, istrgnu mu vrč, a ovaj zapenta:

— De, gospodine Dujo, sipaj svoju slavu.

— Da — prihvati Primorac Dujo — moj gospodar, ne znam je l' strijela, je l' vrag! Rekoh vam već kako je skvačio vražjega priora vranskoga u tvrđi u Pocitelju gdje je čuvao sužnje. Moj gospodar i lički knezovi čekali dok stari Paližna dođe iz Zagreba putem u Počitelj. Njegova je vojska išla dalje u Dalmaciju, on sam zakrenu samo s četom u Počitelj da sa sobom povede tužne sužnje od Gorjana. Nego kad je star

meded ušao u tu špilju, šuk mi iza gore, zakvači ga zdesna i slijeva, sprijeda i straga. Ha! Ha! Ha! Sad je staromu medi bilo vruće u vlastitoj špilji. Tresao je glavu, dizao šape i mumljao vraški. Stiskasmo ga, Gospode, da su mu pucala rebra, skakali na juriš kao da nas je platio vrag.

— Pa ste ga, hvala Bogu, i smotali — nasmija se Isović.

— Teško, brate — odgovori Kačić — tri puta strese svoju kuštravu glavu, a naši su ljudi od zidina počiteljskih vrcali kao drobna štenad. Ali, vi znate mojega gospodara, kneza Ivana. U njega su vražji zubi, braćo, i gdje se on zakvači, ni vrag ga ne istlači. Objesio se na Počitelj kao pijavica, stari medo Paližna jedva da diše. Mišljah da će naša vojska stisnuti te ličke zidine kao orah. Ali Paližna izlijetao na nas kao strijela, mlatio po našim lubanjama da je, Gospode, smiluj se, pucalo na sve kraje, da nije kamen ostao bez krvi. Eh, odnesoh i ja svoje, na, nad lijevim okom. Ubismo pod njim konja, ali da, on kao vjetar poklopi drugoga i mlati po nama kanda su naše glave pšenična zrna. Jedvice potisnu ga naša gužva natrag u grad. To je teško dočekao knez Ivan. Išao njegov vlastiti brat Stjepko u pomoć križaru.

— Eh! Eh! — zaklima Isović — kakva je to nesretna zemlja, rođena se braća med sobom kolju!

— Kako ne bi kad je jedan zlotvor — opazi Prišlin.

— Ali koji je zlotvor od obojice? — nasmjehnu se Gregorović.

— Muč', lajalo! — odreza mu Prodanić — neka govori Kačić. Agato, sipaj! Pripovijest je duga.

— Sad — nastavi Dujo — dok si je medo u ličkom gnijezdu zavijao ogrebine, skoči naš vojskovođa i lički knez Budislavić na Stjepka. Rasprašili ga da je za njim ostao samo krvav trag, ali je bome pri tom bilo i naše krvi. Ta Stjepko je brat Ivanov, ako se i mrze kao vrazi. Sad ti zapjevaj, moj stari medo gore na klisu, kad su ti odsječene grane. I zapjevao, bome, zagudio da nam je pred očima sijevalo. To vražje gnijezdo stoji kao na vrh igle. Pogledaj ga sprijeda, pogledaj straga, dlan, braćo, dlan, ni šibe da se penjući za nju uhvatiš rukom. Ali opet nas je knez Ivan tjerao na juriš. Šta je to ploha koja s kamena opere meku grudu, što tuča kad zamlati vlat i zrno u tlo, gore i sto puta gore kopitali se mi niz taj prokleti grič u ponore. Čudim se da sam još i živ, tako nas dočeka Paližna, trista mu! Pa on i provali, ali u dobar čas s boka knez Ivan navali, i puž se krvav potegnu u svoju kućicu, satrla je strijela nebeska! — udari Kačić šakom u stol, iskapi vrč i uze dalje govoriti: — No bilo mu je dosta staromu krvopiji. Valjda mu je gorjelo grlo i želudac. Gore na gradu nisu imali vode. Počeše se nešta pregovarati, to jest, naš vojskovođa i Paližna, i nekog dana odšeta ispred naših očiju prior sa svojom četom pod oružjem iz Počitelja, pusti nam lomni grad, a u njem gladne, jadne sužnjeve, gospodu slavonsku, koji padoše kod Gorjana u šake krvnika.

— Gladni, žedni! Ha! Ha! Ha! — nasmija se Prodanić od srca — pa ni ženskih glava nije bilo u gradu? Nazdravlje! Sipaj, Agato, evo sam od slušanja ožednio. Hvala Bogu te me nije ondje bilo, ja nisam rođen za post. Od mene nikad fratra!

— Ta nisi li i ti kod Gorjana pao u razbojsku mrežu — zapita ga Isović dožmirnuv Prišlinu, koji nato pogleda ispod oka toli čudno mladića kanda ga i nema.

— Ma — zapenta Prodanić — bijes bi znao kako je to. Kod Gorjana ščepaše me prokleti crvenjaci, druge odvedoše na uzici, mene pustiše po slobodnom putu; pod Gričem padoh u njihovu zamku, i opet mi rekoše: »Putuj bez traga.« Nikako me neće.

— Valjda se boje tvoga junaštva, mladi gospodine — nakesi se Grga ispod brka.

Mladić zažari se dovrh glave, posegnu za držak mača, ali zašuti te samo ljuto osinu okom Prišlina.

— Ej, Agato! — izdere se kroz hrapav smijeh Gregorović — recider, je l' mladi gospodin Prodanić junak, a, svačija sestrice, ti bi to znati mogla.

— Briga te za to, gospodine — otrese se ženska na rujnonosog svata — ako jest, jest. Tvoj mu nos svijetliti neće.

— Eto ti ga, Zagorče — nasmija se Isović — sad ti je ofurila staru bradu, ne kreši zlim jezikom, da ti iskra ne zapali nosa, već pusti da nam Kačić dalje priča. Reci, brate, kako ste izvadili kraljicu iz toga prokletoga gnijezda Novigrada.

— To je ukratko tako bilo — reče Primorac. — Paližna morao je nešto zanjušiti, zato nam je pustio Počitelj i gospodu, pa trk k vojsci svojoj u Novigrad gdje je čuvao svijetlu gospu pod ključem.

— I gdje je hulja zadavio svijetlu joj majku — primijeti Prodanić.

— Ubio ga Bog kao i sve Horvate! — doda Gregorović.

— Ne znam, ali govore tako — slegnu Kačić ramenom. — Dakle, Paližna pod Novigrad, a mi za njim letimice u njegove stope, kao što talas ide za talasom. Ali on šuk u grad, a mi stoj pred gradom i gledaj.

— Kao tele u nova vrata, je l'? Ha, ha, ha! — udari Podanić u smijeh.

— E, pravo si rekao — nasmiješi se Kačić — ma baš kao tele u nova vrata, jer da znate, Novigrad diže se u zrak kao božji prst do kojega ti treba Jakubove ljestve. Knez Ivan reče: »Ništa, ništa, djeco, sjednite, glednite kao psi da se vučina ne izvuče iz jame po kopnu. Za more vas ne budi briga, ondje razapinju mrežu drugi svatovi, i ja kriv ako se za nedjelju dana ne bude koprcao taj vražji križar u mreži ka živa trijeska.« Jest, vire mi, kako reče, tako bilo. Ne bje još mjesec izmijenio sunca, ali, braćo draga, doplivaše ti pod Novigrad galije ka ogromne patke. Posla ih dužd mletački, jer ga je zato Šišman kralj u ime božje zamolio bio.

— He! He! Nije čudo! — hahaknu Prodanić. — Marija je mlada! Otkada nije vidjela sunca ni muškarca, a i Sišman je mlad. Šta ćete, kraljevi su kao i mi drugi ljudi. Ej, Agato, svetice vražja, da si ti takva Marija, da nisi prevršila toliko koledara, odrezao bih si zato sva zlatna dugmeta svoje haljine.

— Ta idi do nevida, mladi gospodine — otkroji mu hrlim jezikom Agata — ne molim te ja za zlatna dugmeta ni za tvoju ljubav ...

— Šuk! — prasnu Isović — ta ženska bije jezikom kao koprivom. Pređi, Kačiću, pređi!

— Mi dakle s kopna, Mlečići s mora, tisni, gurni, jurni. Sad je Paližni tijesno bilo, jer ni u snu ne bi se nadao bio da će mu Mlečići s mora stisnuti mijeh.

— Pa se podao — reče Prišlin.

— A ja — nastavi Primorac — po vraški je razmicao laktove, i pokoja rebra ne ostadoše cijela, a, čujte, na galije sipao s visa goruće lopte, bilo je kanda se na nebu krešu zvijezde. No te vražje balote nisu dosizale do jedara, galije su promicale, odmicale. Jednom na sreću nađosmo pod gradom u špilji vrelo. Ovamo išli iz grada po vodu. Ček, mededе!

Mi im zasipali zdenac, sad ližite rosu, junaci! Presahnulo mu. Nešta prišapnuo Mlečićima, a oni na to: »Predaj sebe i kraljicu.« Ali on će, kako je bijesan i tvrd: »Ma prije će i kraljica i ja sa strmine u duboko more.« Predomislio se brodovođa Barbadigo pa rekao: »Drž' Novigrad, drž' oružje i vojsku, budi čitav i zdrav, samo daj kraljicu.« I, bogami, dade je medo Mlečićima. Oni je dopratili i u Zadar i u Nin i u Senj. Mene pako posla knez Ivan da javim kralju Šišmanu da će mu svijetla gospa sutra stići u Zagreb da se s njom na Griču sastane i kako treba izljubi. Tako je bilo, braćo!

— U dobro zdravlje, junače! — kucnu se Prodanić s Primorcem. — Agato, čuješ li veselja? Kralj čeka kraljicu. Sipaj, dušo!

— U dobro zdravlje! Dobro došao! — viknuše časnici skočiv na noge i kucajući se čašama.

— Bolje našao. Nu recite mi — prihvati Kačić iznova — kako ste ono dalje smotali Ivaniša bana, kako li dobili Zagreb.

— Eh! — poče Isović — nije bilo bez krvi. Bože! Ostavismo dosta kože. Ovdje nas pobiše pod brdom da je moj kapetan Lučenac odskočio od Zagreba kao zvijer ispod sjekire. Padosmo nekamo u Ugarsku preko Drave, bogzna kamo, i ne pamtim toga, jer bijah od ljutih batina vas omamljen. Ta ti znaš, mladi gospodine Prodaniću.

— Znam, znam.

— Bilo nas vojnika ostalo ni što broji šaka graška. Gotovo svu krv i kosti ostavismo zagrebačkim gavranima, a i moj nesretni brat izgubi desnu ruku od buzdovana dolje na Kaptolu. Nismo imali vojske, kako da se bijes, digosmo se dakle potražiti druge čete da imamo bar nekakva posla, jer ja ne znam kamo bih djeo svoje ruke da se ljudi ne tuku. Kućišta nemam, ote mi ga biskup zagrebački, tako vam idem od sječe do sječe da se bijem i bijući se domotam do groba. Znali smo da će dolje u severinskoj banovini biti strvine, jer se je spremao Ivaniš Horvat iz Zagreba u Srijem. Nađosmo srećom gospodina kneza Nikolu Gorjanskoga, to je sablja kao đavolova ruka. Kad je gospodin Gorjanski čuo kako sam se vraški tukao proti braći Horvatima, postavi me za stotnika kod svojih konjanika i dade mi pet cekina da kupim drugog

konja, jer mi je stari išao samo na tri noge. Čekali smo u taboru tik Drave da se više pribere kraljevske vojske od sjevera. Gospodin Gorjanski nije smio udariti preko Dunava s malim četama, jer su ligaši držali svu Frušku goru, a dalje i kraj preko Virovitice do Požege, a iz Mačve među Drinom i Savom dobismo glas da se skupio jak čopor plemića, prijatelja prokletoga Ivaniša, a i Bošnjak Tvrtko da mu sprema pomoć. Gospodin Gorjanski svijao se od jeda kao zmija na trnu. Ta da, tko i ne bi pucao i bjesnio. Kralj ga postavi za mačvanskog bana, i kad htjede preko Srijema provaliti u banovinu svoju, lupi ga vražji Lacko Horvat preko njuške da mu se magliti počelo pred očima, i jedvice je dospio ukloniti krvave glave svoje čete natrag preko Drave. Šta istom kad doču da su ladislavovci smotali Grič, rasprašili Lučenca, da se razlijevaju po svoj Slavoniji kao bujica i da Ivaniš ide u donje krajeve. Poslao bi dan za danom kralju konjika, neka mu za ime božje pošlju vojske da može Lacka rastepsti prije negoli Ivaniš dođe. Kralj je obećavao silne čete, ali od toga velikoga obećavanja kapala samo pokoja hrpa i, prosti Bože, dosta fukare koja je samo badava bila na hrani i suhoj kesi našega vojskovođe.

— Netom dođe glas da knez Ivan Morović vodi dobre četiri tisuće biranih ljudi pod oružjem, a i tovar zlata, ali prije nedjelje dana da se neće dotisnuti do nas. Gorjanski, istina, srdio se na taj pužji račun, no opet je bio nešto slobodniji, pošto je pismo primio od samoga Morovića, jer listovima kralja nije već vjerovao. Još se osokolismo više kad se jednog dana dotisnu na našu obalu čamac, a u tabor dođe ribar sprijeka, naš uhoda. Kanda vidim lopova kako je kraj nas veselo koracao do vojskovođe; ja baš sjedah pred šatorom na svome sedlu. Reče da je obišao buntovne čete, no da se glasa da Ivaniša pred dvije nedjelje ne bude. Eto, mišljasmo, doći će uto Morović, pa kad Ivaniš stigne u Srijem, neće ga dočekati Lacko brat, već naš buzdovan i bat. Mi dakle mirujemo i mirujući pijemo, spavamo, a naše su straže više drijemale nego pazile. Kad jedne noći, eto ti bijesa. Kroz san čujem nekakvu buku i viku. Skočim na noge. U šator mi banu vojnik i viknu: »Na noge, stotniče! Sijeku nas!« »Tko?« »Ma ligaši, četa ih obiđe nam leđa, druga udara sa sjevera.« Ja na konja, pa udri s mojima na dobru sreću u tamnu noć odakle se čuo najljući zveket. Baš sam naletio u krvavu gužvu gdje su nas čekale

strijele, buzdovani, koplje i sablje. Klalo se, Bože, gore nego pod Gričem, ali se, duše mi, i gore bježalo. Potukli nas, rastepli nas kao pljevu, toliko još pamtim. Prevario nas lopov uhoda, mi smo ga plaćali, a Horvata je služio. Ivaniš ban bio došao, bio krišom prešao prijeko rijeke, sa sjevera došli mađarski ligaši pod Hedervarom, i tako dođosmo u kliješta. Naši pješaci, ama sam smet, nagnuše prvi bježati kanda si im privezao krila. Gadno je to bilo i jadno, pa još k tomu nije dobivalo plaće, zato ostaviše nas konjanike na cjedilu. Tri dana bježali smo kanda si loptu bacio uz Dunav. Ivaniš pako prosu se Baranjom na Sikloš, na Siget do Pečuha. Širom gorjela sela, puk je bježao od njih kao od kuge i pribjegao k nama. Gdje je bilo šta živa, sve pobraše do zadnjega pileta. A mi, braćo, s tom ruljom bež' i bež', ni da si se smio oglednuti. Trećina vojske nam izginula. Što je putem palo od zimnice, što od gladi, i proklete one močvare uz Dunav pojele nam pokojeg zdravog vojnika. A uz to pomislite si, za nama potjera. Jedva si sjeo na kakvo smetište da otpočineš, da ogrizeš nešta suhe ribe, da se nasrkneš kaljužine, eto iznikne najedanput na vidiku crna hrpa, ponajprije kao buhe, onda kao muhe, najposlije kao pravcati ljudi. Koplje im igra o suncu, tjeraju te, bež'! Odnio ih bijes. Rado se bijem, i bogzna kako sam se od mlada oko Kalnika tukao, no ondje ćeš naći kruha, vina, ali onamo, braćo, ništa, sve kao da je obrijano. Napokon prestaše nas ti ligaški komari bockati, jer nas u svoje krilo sretno primi vojska kneza Ivana Morovića, na koju naše rasijane hrpe naiđoše. Dobismo, hvala Bogu, kruha i novca, ali ja dobih i groznicu, braćo, i kad poslije krenusmo opet natrag na jug k Dravi, vlačio sam se na svom kljusetu uz vojsku sad tresući se od zime, sad plamteći od vrućine kao izbijeno psetance, pa sam srkao octa, jer je voda onuda otrov za čovjeka.

— Vraga! Octa si pio, stotniče — udari stari Gregorović u smijeh — nazdravlje! Brrr! Zato se volim ovuda tući gdje pune bačvice zvone.

— Tješi se, Isoviću — reče Prodanić mahnuv rukom — bar se možeš pohvaliti da si svoju žeđu gasio kao naš gospodin Spasitelj.

— Ej, ej! Kako to govoriš, mladi gospodine! — zaklima Primorac — svete stvari nisu za šalu. Drži se straha božjega.

— Okan'te se toga — nastavi Isović — da svršim. Kako smo brzo bježali, tako se brzo vraćali. Knez Gorjanski prosipao je sad na ligaše svu svoju žuč što je bježeći skupljao bio. Prije su oni meli nas kao metlom, sad mi njih, a pred nama ban mačvanski, velim vam, kao strijela, i gdje smo god uhvatili, ma i na milost, ligaškog plemića, bio Slavonac, bio Mađar, ode mu pod sjekirom glava. Htio je otkinuti Horvatovu vojsku od Drave, ali Ivaniš hulja, moj zemljak, mudra je lija, pak ostavi Baranju i preplivaj s vojskom preko Drave da nas dočeka u Slavoniji. Preplivasmo i mi kao bjesovi, ta dođe na glas da je Zagreb pao i Paližna da je pri moru u škripcu. Gorjanski nas tjerao kao bičem pred strijele, i ja sam letio, ali sretno se srušio s konja.

— Ranjen zar? — upita Prišlin.

— Vraga! Da je barem to. Kako smo se digli u prvi boj, tresla me groznica, jedva se držah na konju, ali stiskah zube, a kad poletjesmo življe, zamagli mi se, noge mi zadrhtaše na sedlu, i ja tres pod živicu kraj puta. Groznica me bacila.

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se Prodanić od srca — te šale još ne čuh za života, da te groznica sred bitke svali s konja i da konjanik octa pije.

— E da — istisnu Isović ljutit — ti toga za svoga života nisi čuo, mladi gospodine, jer ti je život kratak kao i tvoj brk. Lako se tebi smijati u zapećku, ali kad star vojnik, na čijoj se koži već mnoga oštra posjeklica okusila, leži u grabi kraj puta, pa se ne može maci kao ni nejako dijete, dok se njegova braća pošteno biju, kad ne možeš ni te časti doživjeti da te osine bar sablja, k vragu, onda da ne pucaš od jada.

— Samo da si sretno isplivao, satnice! — utješi ga Primorac.

— Eh, kako sam tužan isplivao. Potukoše bez mene ligaše; moji me ljudi povukoše sa sobom do prvoga sela, dalje nisam mogao. Dadoše me popu u kuću da se liječim, a oni krenuše dalje da tuku zlotvora Ivaniša. I to jošte. Ja sam se vazda tukao s popovima, a sad da me pop liječi. Ni u groznici nema čovjek sreće. Eh, neka! Ležao sam kao Lazar, krv je u mozgu kipjela, vidio sam u snu samo plamen i krv, bilo mi je da će mi sve žile popucati, pa onda sam opet pao bez moći

kanda su mi ruke i noge svezane. Pop mi dao nešta piti! Brr, još gore od octa kraj Dunava, ah' me izliječi da sam skoro srkao i srijemske rumenike, i krv me počela škakljati po mojim žilama.

— Hvali Bogu da si tomu popu pao pod krov — reče Prišlin ujedljivo, šibajući očima postrance na Cavagnolija — da nisi došao u ruke kakvu kukavnu vraču, taj bi te svojom smradnom zavrelicom otpremio bio u raj nebeski, u čete kerubima i serafima.

— Ha! Ha! Ha! — udariše svi u grohot — istina! Bog ubio sve vrače.

Cavagnolija uhvati nešta za srce da se je od vrućine umah silno znojiti počeo. Ali ne pisnu, već se pobožno skunji kanda ništa ne čuje.

— Zdrav sam bio — viknu Isović udariv šakom u stol — ali k vragu, prekasno sam ozdravio. Dok gutah gorke kapljice, protjerao Gorjanski Horvata i preko Drave i preko Bosuta i iz Cernika, skvačio ga u Požegi, i da izdajnik Stjepko od Šimontornje ne propusti lisca Ivaniša po noći kroz naš tabor, ne bi zlotvor bio preko Save uskočio u Bosnu. Eto, za sve to dođoh prekasno, i jedva sam dospio da se priključim četi Gorjanskoga koja je išla ovamo u Zagreb da dočeka kralja. Glete! kakve sam hude sreće, braćo! Najbolja prilika, da se ljudski potučem i natučem, izmakla mi se, ni kosti mi nisu ostavili drugi, a ja samo dođoh na paradu da svojoj braći reknem po krvavom ručku: »Nazdravlje vam bilo!«

— Hvala Bogu da su ti stare kosti cijele — pošali se Prodanić.

— Tvoje mlade kosti bile bi se rasteple na trunke — okrpa ga stari konjanik — današnja mladež kanda u sebi mjesto jake kosturine nosi cijevi od guščjih pera. Nego bilo šta bilo, braćo, opet mi je drago da smo se ovdje tako lijepo našli i onomu pasjemu koljenu slomili rebra, pa nemirne popove iskadili iz Kaptola. Doduše mi, lakše mi se pije, pa ja velim ter velim: »Živjeli naši, po vragu otišli ligaši!«

Konjanik skoči, zaigra bijesno očima, dignu vrč, kucnu se redom sa bučnom družbom i udari vrčem o zemlju da se je razletio na sto komada. Tomaš pritom ne trenu trenom, a i vrač lecnu se samo malko, nagnu glavu i zaviri u svoj vrč.

— Ho! Ho! Ho! — šljivar će Gregorović svijajući šakama kuštrave brkove te mu je rumeni nos drhtati počeo. — Iskadili smo mi popove iz Kaptola. Šta ste vi uradili, ne vrijedi ni šupljeg opanka, ali što smo mi u Zagrebu uradili, mi — poče se Niko udarati u prsa. — Na, ovako, da okreneš dlan, vrcnuo je Mirko Lacković preko noći iz Zagreba.

— To jest — reče Primorac mirno — što ja znam, otela je četa mojega gospodara Medvedgrad.

— Medvedgrad! Tko govori bijesa za Medvedgrad — vikaše Gregorović — ja govorim za Grič, za Zagreb. Tu smo mi bili. Najedanput bila otvorena vrata, sve puno vojske kraljičine, kao da je Sava poplavila brdo. Tukli se mi da su lakti bili do ramena krvavi. Mirko Lacković bučio oko sebe bez lijeve čizme, a mi udri, pa udri, pa udri, ja sam ih potukao ovom svojom rukom bar dvadeset, ako nisam pedeset, i da nije Lacković za vremena brusio pete, bio bih ga ščepao, tako mi sveti Nikola pomozi. Kanonici nato ... ha! ha! .. . skupili svoje duge skutove pa žic, kao mačak za plot, jer nisu imali vojske. To smo mi učinili, mi!

— Vi zar? — dignu se Prodanić na šake i pogleda, nagnuv glavu, šljivara.

— Da, Da! — zaštekta Nikola gleđući bezočno mutnim očima mladića.

— Aj, božja kaštigo! Što bubnjaš jezikom svoju slavu, da se ne rodio — kriknu Prodanić i skoči na stolac. — Pogledajte toga svata, pocrnjeli ti bijeli brci od sramote, čuturo jedna! I ti piskaš među poštenom svojtom i ne bojiš se da će te tkogod gurnuti nogom kao šugavo pseto!

— Ne laj, jezično kužna! — zareži Nikola i skoči po svoj mač. Ali u isti čas trgnu Prodanić na stolcu svoju posjeklicu, a svi časnici na noge.

— Neću! Neću! — izdere se Prodanić. — Agato, metlu, donesi metlu! Neću šutjeti. Šta je učinila ta stara mješina, poharala je kuga božja! Prodala se nama, prodala se, pa to i nije nego da se proda Bogu i vragu. Evo, danas prišio si je na rame bijeli krst, danas je Marijin, a jučer nije imao nitko većeg crvenog krsta nego evo ovo štene, jučer je bučio za ligu, danas za Mariju. Zapio svoje imanje, svoju sablju, svoju dušu, a za Judine novce kupio nov zobun. Metlu, Agato, metlu!

Stari zagorski razbijač rumenio se od bijesa, usnice mu drhtale pomamno, a oči da će iskočiti ispod vjeđa.

— Mir, k vragu! Da čujemo! — zagrmi Isović — što je Nikola učinio.

— Šta? Ha! Ha! Ha! — prasnu Prodanić u smijeh i skoči na stol. — Čujte, ljudi! Ja sam bio sužnjem u gradu, ali sam potajno dobio od gospodina kneza krčkoga mnogo novaca, donijeli mi ga sajmari, ne bi li kako gričke građane premamio da otvore potajno vrata. Ali ja toga ne učinih. Vidim ja da ovo zvrnjalo strašno loče. Ej, pomislih, Mikiću, popni se rade ovomu na dušu. Počnem najprije zdaleka, pak bliže i bliže. Vidim, bome riba grize udicu. Prodao mi za petsto zlatnih cekina i sebe i svoju četu, i zapisao svoju dušu na papiru da mi se ne iznevjeri. Dođe po našem dogovoru jedne večeri lažni ulak k Lackoviću da se ljudi za gorom bune i da idu na Sveti Šimun dizati kaptolske kmetove. Dobro je lagao, ova hulja ga nadlagala. Jadni Lacković posije pola svoje vojske za goru, a i kaptolska gospoda. One noći imao je Gregorović, ligaški časnik, sa svojom četom stražu na svim vratima. Vojska kraljičina izvuče se hrlo iz gore, Gregorović otvori im vrata širom, prevari svoga gospodara i uskoči sa svojom pješadijom k nama. Tako dobismo Grič i Kaptol mi, Marijini ljudi, a sad glednite kako si brusi zube taj prodajni smet. Pljunite na njega, pljunite! — vikaše Prodanić mašući rukama — a ne, ne pljunite! Šteta je sline! Metlu, Agato, metlu!

Nikola škrinu i da se zaleti mačem na mladića, zamahnu, ali Kačić uhvati mu desnicu šaku:

— Mir! — reče Primorac stišćući Nikolinu ruku. — Reci, je P tako? — Nikola, problijediv, ne odgovori ništa.

— Jest! Jest, gospodo! — viknu vrač kroz posmijeh priskočiv k stolu.

— A tko tebe pita? Šta se ti miješaš u naše poslove? — zareži Prišlin i gurnu vrača šakom u trbušinu da je glavinjajući odletio u kut i malne oborio Agatu, koja ga opet laktom sunu u rebra da se prebacio pod stol.

— Je P tako? je P tako? — udariše neki časnici bučiti sižući za mačem.

— Šta pitate, k vragu? — vikahu drugi — i mi smo služili ligu, a sad smo za kraljicu.

— Mir! — zagrmi Primorac svejednako držeći šljivara koji se svijao od muke. — Ukraj sablje! Na Griču sjedi kralj Sišman, sutra će i kraljica doći. Šta da je dočeka krv njenih časnika promiješana u krčmi s vinom? Nije li vas sramota, jesi li se prodao, Gregoroviću? Reci — zapita Primorac stišćući jače šljivara.

— Šta — viknu jedan bivši časnik lige — on nama reče da otvara vrata po zapovijedi gospodina Lackovića.

— Da, da, da! — potvrdiše drugi.

— Je l’ tako? — škrinu Primorac nagnuv se k Nikoli.

— Jest — dahnu ovaj poniknuv nikom.

— Eto! Eto! — poče Prodanić na stolu kliktati i pljeskati — sami ste čuli! Agato, metlu!

— Evo je — hahaknu ženetina držeći metlu kao napereno koplje.

— Pa ti si, gade — poče Kačić — sjeo među poštene glave te se razbacuješ i bučiš kao bubanj, ti, Iškariote, smiješ sjesti među poštene vojnike? Junaci! Otvorite vrata! — Vrata zinuše učas, Kačić povede ga poput dječka do praga i stisnu ga ljuto da je od boli jauknuo, kleko.

— Ded, Agato — mahnu Kačić, a ženska, zamahnuv visoko, udari pijanog šljivara blatnom metlom po glavi, Primorac pako rinu ga nogom u zadak da je potrbuške izletio na vrata.

— Živio Kačić — zaurla Prodanić na stolu baciv vrč svoj za šljivarom.

— Ha! Ha! Ha! Živio Kačić! Propao Iškariot! — bješnjahu časnici u jedan glas.

— Hod' amo! Hod' amo! — jujuknu Prodanić raširiv sa stola ruke — poljubi me, preporođena djevice moja, tvoja te je metla za deset godina pomladila. Ded naoštri gubičicu svoju.

— Naoštri, Agato! Ha! Ha! Ha! — bučila četa.

— Ah! — okrenu se Agata uz drzovit smijeh k četi — mislite li da me je stid? Drž', mladi gospodine! — baci metlu, pristupi k stolu, dignu glavu te reče, podbočiv se i sabrav debele usne: — Na, mladenče moj!

Prodanić se nagnu, tisnu usta na usta da je cmoknulo širom, divlji zbor pako udri jujukati, pljeskati, štropotati i vikati:

— Vina! Vina! Sipaj, Agato!

Tomaš gledao je svu tu gungulu mirna oka. Nije on to vidio prvi put, a za račun nije ga bilo strah. Nu kad se divlja hajka stala motati urličući u bijesnu kolu, dignu se da uzmakne dremovan u svoju komoricu pod krov.

— Stani — prišapnu mu vrač koji se u taman kut sakrio bio, pak uhvati krčmara za rukav.

— Šta je? — okrenu se ovaj.

— Sor Tomaso, ako Boga znaš, daj mi prespavati pri tebi makar na sijenu. Evo, još bi me zaklali, grad ih je pun. Već sam jedanput izletio na tvoja vrata. Per Dio santo! Daj makar na sijenu. Joj, joj! Evo trbuh, trbuh! — poče vrač stiskati trbuh. — Liječit ću te badava do groba.

— Toga bi mi trebalo — zamumlja krčmar. — Imam ja u pivnici svoj pelinkovac. Dođi, vraču. Možeš prespati u Agatinoj komori. Ta ionako neće skoro doći, i nek spava u kuhinji. — Odoše, ali dugo se vrač besnen motao po postelji, opipavajući trbušinu i slušajući kako dolje u krčmi paklenski urnebes buci.

XIX

Sunce sreće zasinu mladomu Šišmanu opet po mnogim burnim danima. Hrvatska, Dalmacija, Slavonija opet je moja, mogao je gromko viknuti u svijet i oholim okom obići te krvave poljane, te tužne ruševine na bratskom razbojištu. Široko, daleko sjalo je njegovo veličje, orila se njegova slava. Ta poput satrena zmaja ležaše u krvi liga koja je bila prijetila slomiti njegovo žezlo. Koliko tih ugrijanih glava ne shara bijesni boj, koliko ih ne skonča krvnički mač, a duše saveza, braća Horvati, bješe ostavili na ovom zemljištu samo propale nade, tražeći goloruci prognanici kukavan zaklon pod krovom bosanskog kralja Tvrtka. Visoko dizao je sada plahi Šišman glavu, visoko poput Cezara, i kako je licumjerna laska ropski šaputala oko njegovih ušiju, kako se iz praha dizao k njemu tamjan smišljene hvale, utuvi mu se u glavu tašta misao da je zbilja on junakom i pobjednikom, zaboravi da je mač dvaju orijaša hrvatskih — Nikole Gorjanskoga i Ivana Krčkoga — nathrvao dva orijaša hrvatska — Ivaniša Horvata i Ivana Paležnika — a krvavom razdoru da je kumovalo zvijere svetoga Todora — mletački krokodil.

Da, plaha luksemburška duša, kojoj je najveća vještina bila priženiti si silne, lijepe kraljevine, sokolila se sad, nadimala prsa vrh brda Griča, ne videći pred sobom živa neprijatelja. Sunce sreće mu sjalo, ali danas, na dan petoga srpnja 1387, sjalo mu i sunce s vedroga neba na čast njegovoj slavi. Danas je imao u glavnom gradu cijele Slavonije zagrliti svoju ljubljenu Mariju koja je toliko dana prosuzila bila u ropstvu kletoga izdajnika, prvaka vranskoga. Zar ljubljenu Mariju? Je li on ljubio nju, ona njega? Tko zna? Nu niko ili ne niko taj cjelov pred svijetom iz srca, Šišman imao je opet objimati rukama kćer Ljudevita Velikoga, baštinicu tolikih kraljevina, svoju ženu, zalog svoje vlasti, bez kojega njegovo kraljevstvo ne bi imalo korijena. Bar zato mu je mila bila, bar zato mogao je pisati: »moja ljubljena kraljica«.

Pod Zagrebom nizahu se duga čisla bijelih čadorova poput bijelih stada. Tu je stajala Šišmanova vojska, i ona koju bješe doveli od istoka gospoda Gorjanski, Morović, Korog i Lučenac, a od zapada knez Ivan Krčki čije su čete bile zbacile Lackovića sa Griča, te opet zasadile Marijinu zastavu vrh tvrdog Medvedgrada. Nad čadorjem vijale se šarene zastavice. Tu nose u zraku anđeli zmiju, to su ljudi Gorjanskoga, tu lebdi nad šatorom zvijezda Ivana Krčkoga, ondje lički biljeg kneza Budislavića i morska djevica plemena Bubekova. Nada svima visili su visoko na kraljevskom stijegu lav luksemburški i ljiljani anžuvinski. Gdjegdje iz prikrajka virila među šarenim uresom slavonska kuna ili hrvatska kocka. Već stajahu i čete na okupu. Čudnim je okom gledalo sunce sjajno blještilo laštenih oklopa, ta nebrojena zrcala glatkih štitova, to treptanje šarenih perjanica koje se lelijahu poput cvijeća na polju, čudno gledalo sunce visoke dugačke nizove oštra koplja i sjalo kroz koplje kao da sjaje kroz mladu jelovu šumu. Po polju išao šum, žamor i zveket. Teški korak pješaka štropotao je

muklo poljem, a vatreni atovi oklopnika zadavahu nemirnim kopitom zemlji ljute rane. Pred četama stajahu zastavnici držeći u stremenu stijeg svoga gospodara, stajahu trubljaši držeći na koljenu dugačke trublje, Ladislav Lučenac letio na zelenku među čadorjem kao strijela, da svrsta svoje junake — Ivan Morović kasao polagano pod pozlaćenim oklopom među vojnicima, a sred buke i krike, sred rojeva šarene vojske i oblaka ljetnjega praha stajao je na vrancu nepomično Nikola Gorjanski. Njega nije kitilo ni srebro ni zlato, crn mu oklop pokrivao prsa, crna kaciga njegovu glavu, a sa sedla visio mu crn štit sa srebrnom zmijom, a na njemu slova »Smrt plemenu Horvata i Paležnika« — gotovo misliš da je zatočnik smrti. Bilo je očima kanda se ti sjajni bučni rojevi dižu u krvav boj, ne da se spremaju na kraljevsku slavu. Teško je junacima stajati, mirovati sred polja ravna na sunčanoj žegi, mučno bilo znojiti se pod teškim gvožđem u slavu kraljice Marije.

Ali gore od svih junaka na suncu znojio se u hladu gričkih zidina gospodin Ahacij Prodanić, ban Slavonije. Nemirno je kucalo njegovo srce, duša mu je treptjela, po glavi mu se motalo sto nemilih misli. Bilo ga je strah počastiti kralja i kraljicu. Ahacij volio je vijati se poput mjeseca oko druge zvijezde negoli samoglav sjati pred svijetom. Boljela ga je i glava za mršavu kesu, jer se očinstvo oca mu, slavnoga Mikića bana, u rukama sina rasplivalo i već je i veliko imanje Ribnik prodao bio krčkim knezovima. Još nek potraje ta slava, pa će Ahacij biti riba na suhom. Pa još i gori jadi! Bilo ga je strah za banstvo. Kadno prvi put pozdravi u Zagrebu Šišmana, osinu ga ovaj, jašući uz gospodina Lučenca, toli oštrim, prezirnim okom, a Lučenac nasmiješi mu se toli čudnovato da ga je zazebla duša, i tako mu se zavrti glava kanda banska stolica pod njime klima, a trebalo mu je banstva, ta rat ga je gotovo izjeo bio. Zato se znojio gospodin Ahacij Prodanić, zato se je motao i previjao da slava što slavnija bude, pa udario navlas na Grič, na Kaptol, na Križevac, Goricu namet za trošak kraljevske slave, da su se vjerni građani i preponizni kmetovi krvavo znojili, sve da bude veselje veće, kraljevska gozba masnija. Tako, mišljaše Ahacij, istisnut ću si opet kraljevsku milost, jer sjajno to pirovanje vrijedi pred očima Šišmana više nego deset krvavih bitaka.

Nije stoga ni čudo da je Gričanin Živan Benkovic, vrativ se iz varoške kuće i stupiv u komoru svoju, bacio kapu na stol te zlovoljno spustio se na klupu na kojoj mu je i žena, brojeći jaja, sjedila. Jelena pogleda postrance na mrko čelo Živanovo, ne bi li uhodila šta je mužu, ali odmah poniknu nikom, jer kako je mošnjar obrve skupio bio, razumjela je namah da u njemu nešta kuha.

— Šta je, Živane? — zapita plaho.

— Ništa — odgovori građanin zlovoljno.

— Gdje si bio?

— Ma na varoškoj kući. Ta rekoh ti.

— Ne ideš k slavi?

— Idem. Ta znaš — otresnu se Živan požešće na ženu.

— Živane! — usplaši se Jelena — za ime Boga, što sam ti kriva? Još te takva ne ućutjeh otkad ... ono izgubismo sina — doda, i suza joj skoči na oko.

Živan odvrnu glavu, suze nije vidjeti, ali ona riječ za sina bila ga bocnula u srce. Za hip dignu se, stavi desnicu ženi na rame i reče:

— Jelo! Jelo! Šta mi spominješ sina? Znaš da je to bijelo željezo na staru ranu. Šta si mi kriva? Ta ništa, bogami, ništa.

— Pak? Što se onda mrčiš — odvrati žena dignuv glavu i spustiv ruke u krilo.

— Pak? Srdim se na bana Ahacija. Taj će nas pojesti i popiti.

— Kako?

— Tako, ženo! »Valja dočekati kralja i 'craljicu«, reče nam. Dobro, ta mi smo za Sigismunda, mi G ičani, to Bog zna. Treba dati dva vola, trista krušaca, četiri vedra vina. Dobro, takav je zakon, dali smo i preko zakona četiristo krušaca, deset vedara vina. Treba paliti kriješ. Dobro, šume imamo dosta. Nek se sja, kad je kralj među nama. Valja grad okititi zelenim granjem kao na Tijelovo. I zato lako. Ali reče Ahacij: »Dajte sto maraka srebra, Gričani, vojska je gladna i žedna.« Baš se tomu veselili nismo, ali dali smo, kralj ne dolazi svaki dan u svoj vjerni grad. Onda reče Ahacij: »Dajte još sto, prvu su stotinu pojeli i popili.« Suze su nam išle na oči, ali dali smo i to, jer se ufamo da će jedanput mira biti. Sad dođe Ahacij sam na vijećnicu, pak reče: »Dajte i treću stotinu maraka srebrnih, i to u ovaj čas. Pak pilića, kopuna, jaja, masla, sira, vina, jer će doći mnogo gospode, pak da bude Gričanima čast.«

— Ah! — dignu se žena — pa ste dali?

— Dali? Ne znam otkud? Sudac dovede ga do škrinje gdje čuvamo novce, prevrnu je pred banom, i jedna jedina banovica iskoturala se iz nje. »To nam je sve«, reče sudac, »ta samica nam je ostala za sjeme. Ne možemo više, a imamo još i duga, jer smo oružnicima dali sašiti nove haljince i pokrpati našu staru zastavu.« Sad da si vidio Ahacija kako je ruke oko sebe bacao i nogama lupajući vikao: da smo kramarski smet, da lažemo, da smo novce zakopali! A ja pri tom stojeći, rekoh mu: »Repu smo zakopali!« a u našem zdencu na Markovu trgu da ne rastu cekini da bi ih grabiti mogli. Mi da imamo samo jednu kožu, a te da kralj sigurno ne želi, već si hoće drugi za naše krvave žuljeve pred njegovom svjetlosti ljepšati lice i kupiti milosti.

— To si ti rekao, ma za ime božje — pljesnu žena od straha rukama.

— Nego? Kad ne možemo. Izrezi si to iz kože.

— Aon?

— Zakipio kao da je poklopac odskočio od lonca. Udri psovati i grditi i da će nas zatužiti. Mi i popovi u Kaptolu da smo jedna svojta. Eh, znaš, onda je i meni prekipjelo. Rekoh mu da ćemo mi njega zatužiti i tražiti pred kraljem svoje dvije stotine maraka, jer smo bokci, jer nas je poharala kuga, rat i Kaptol, okrenuh mu leđa, odoh i sad sam tu. Pa da se ne srdiš, da ti ne prekipi žuč. Plati ovomu, plati onomu, a nikad koncu kraj.

— Ali, Živane! Živane! Iskivit će se na te, velik je gospodin. Ne miješaj se u to.

— Ta tko će se vraga miješati? Mene krivica svrbi, ne trpim je, a znam, kralj toga neće. Da šutim dok drugi laju? Ne, i sto puta ne! Da, vrač, Vlah, taj je vikao što mu je grlo dalo: »Pa dajmo! Dajmo! Tko ne da, buntovnik je!« Ta hulja viče tako, a ovamo je Karlu vikao: »Slava!« Ja mu rekoh: »Daj ti od svoga, i ja ću dati, ali općina je dosta dala.« Da si ga vidjela, Vlaha. Taki je svojoj ručetinom zaklopio torbu i pogledao na vrata.

— Pa šta ćete sad?

— Sad idemo u ceh da skupa dočekamo kraljicu.

— Ali za onu stvar?

— Idemo pred kralja. Ja ću mu govoriti onako pravo zdravo.

— Ti?

— Ma da. Hoću pak hoću. Misliš li ti da me je kralja strah kad sam prav, da ću pred njim gledati u zemlju? Ne daj Bog! Grič je za Šišmana i od njega puno zaslužio, Grič nije se dao ni pod Karla ni pod Ladislava, to smo rekli ligašima u brk. A za sve to da nas gospodin Ahacij po volji striže i brije. Neš, ne! Pitao sam ja i drugu gospodu, rekoše mi da kralj toga neće. Govorit ću, nek se čuje. Zbogom! — završi mošnjar da će poći, ali se pri vratima okrenu i vrati se za dva-tri koraka natrag.

— Gdje je Anđelija? — upita Živan.

— Straga u svojoj komori, Živane. Isa je kod nje, valjda je uči čitati i plesti. Da vidim — reče žena, pa otvori malena vrata u kutu i zaviri u nj. — Da, da, eto uči Isu.

— Šta želiš, gospodarice? — ozva se iznutra Anđelijin glas.

— Ništa, ništa, gospođice, samo je Živan pitao za tebe.

— Gospodar Živan? — prihvati Anđelija žešće i pojavi se u hip na vratima svoje komorice. Bijaše van reda blijeda, nad očima, oko kojih bješe česte suze ostavile vidiv trag, sterala se, reć bi, mutna koprena neveselja, a i usne stisnute zatreptjele bi kadšto gorkim posmijehom. — Dragi gospodaru — reče Anđelija — ti bijaše na gradskoj vijećnici, među svijetom, među vojnicima došljacima.

— Da.

— Molim te, jesi gdjegod uhvatio kakav glas o ujaku Pavlu, Ivanišu, gdje su? Tri mjeseca nema od njih glasa. Ne mogu ti reći koliko me je strah, gospodaru Živane, bojim se kakve nesreće, i nemam ni u snu mira otkako su izbacili našu vojsku iz Zagreba. Sad tu ima Sigismundove vojske sa svih strana, mnogo vojaka-došljaka, možebit bi koji od njih šta reći znao? Ja bih sama pitala, ali neću da se pokažem svijetu.

— Natanko ne mogu ti ništa reći, gospođice Anđelijo — odgovori Živan — toliko su mi ruke pune posla te nemam kad krenuti glavom. Nu po tom što je ovaj ili onaj bacio, dočuh da ti je ujak Ivaniš u Bosnu prebjegao, jer su razbili vojsku, a Lacko — nastavi mošnjar zapinjući.

— Lacko, šta je s njim? — zaleti mu se Anđelija u riječ.

— Lacko je kod Požege poginuo.

— Poginuo! — ciknu djevojka, udariv se šakama u čelo, i prisloni jecajući glavu na vratnicu — poginuo — nastavi potiše plakati. — Moj junački ujak Lacko, moj dobri junak komu sam dužna nesretnu svoju sreću. Majko božja! Majko božja! Zar me ostavljaš? Ivaniš pobijeđen umakao, Lacko poginuo, moja nada poginula. — Jelena pristupi k djevojci te uze je tješiti:

— Ma, gospođice! Ne truj si suzama mladi život. Tako ti je u životu, danas je ovaj jači, sutra onaj. Bogzna neće li gospodin Ivaniš opet na vrh doći, pametan je gospodin i velik junak; kako sam čula, Lacko je poginuo, šteta, šteta! I on je lijep junak bio, Bog mu dao pokoj duši. Ali tako bje suđeno. Šta ćeš? Zlo je krvavo vrijeme, svaki se mora bojati za svoju glavu, pa tko posegne za žeravicom, kako se neće upržiti? Molimo za njegovu dušu.

— Ah, molitva neće mi ga vratiti — mahnu Anđelija — i ako sam za života okusila kapljicu sreće, on je tomu kriv. Toli dobar je bio, toli dobar! Oh! Oh! — nastavi djevojka ridati vrteći glavom.

— Nemoj, nemoj, gospođice, premnogo suza velika su grehota koja buni pokojnika u grobu. Bog je dao, Bog uzeo. Njegova budi volja. Gledaj ti mene, na, evo ovaj moj Živan poletio ne jedanput s mačem na Kaptolce. To mi nije ujak, to mi je muž pri srcu, to mi je gospodar hranitelj i branitelj. Bože, Bože! Koliko sam pretrpjela smrtnoga straha. A — produlji

Jelena, i suze je počeše gušiti — šta bi ti rekla da ti se zgodilo što meni, da si majka, da imaš sina jedinca, lijepo čedo od srca, ta krasno kao ružica, da, kao ružica... pak mi ga zlobnici ukrali — udari građanka jače u plač — ukrali iz ove komore, tu mu je bila postelja.

— Ženo! — opomenu je živan.

— Ukrali ga zlotvori, moje zlato, i ja bijedna nevoljnica ne znam imam li sina, nemam li, pak ćemo ja i moj starac leći u grob bez ploda, bez djetinjega blagoslova. Oh, toga ti ne znaš — jecala Jelena zastirući oči pregačom — ti ne znaš kako se ljubi, onako jako ljubi.

Kao da ju zmija takla, osovi Anđelija glavu, krv joj skoči u lice i, upiljiv oči u Živana, reče:

— Da ne znam kako se ljubi? Ha, ha, ha! Živane, dragi gospodaru Živane, Lacko je poginuo, dobro, ali u ime živoga Boga, tko je još poginuo? Tu je bilo borbe, bilo krvi, mrtvih glava. Reci, tko je još poginuo?

— Bilo je sječe, teklo je puno krvi, ali nisam čuo da je još tko od tvoga roda poginuo.

— Rod! Rod! Šta je rod? Moram li ti izvaditi svoje srce? Ti imaš ženu, znaš što je zaručnik. Reci, je li poginuo Berislav Paležnik, oh, reci, ma ja i mahom mrtva pala! — zavapi Anđelija sklopiv prema Živanu ruke.

— Ne znam, nit sam čuo za to, gospođice.

— Da nisi čuo? — pogleda ga djevojka kroz strah.

— Duše mi, ne znam — potvrdi mošnjar — nu smiri se zasad. Imam dosta znanaca u vojsci, još danas ću ti reći što znati želiš. Pak se ne boj ništa, gospođice, vrijeme je nemirno, ljudi se tuku, sudba baca ih amo-tamo. Nu ako su ti ujaci u Bosni, dobit ćeš glasa od njih. Međutim si pod mojim okom, pod mojim štitom sigurna kao da si na gradu kojega ujaka. Nego se čuvaj i sama, ne pokazuj se svijetu, znaš, sada ima u gradu mnogo silovitih ljudi, ima ih koji poznavaju nećakinju biskupa Pavla. Ne pokazuj se, gospođice.

— Ni živoj duši, ali zaklinjem te, još danas, danas! — dahnu djevojka i uminu u komoricu svoju.

— Sirota! — reče Jelena tarući oči — ja sam pri tom plakati morala, ovakvo gospodsko čedo, pa na, i na nju ide nesreća kao na ma koga od nas.

— Ljudi su ljudi, bije ih zlo, sja im dobro, kako je komu suđeno. Strijela pukne u stabalce, pukne i u hrast. Nego, Jeleno, zabravi vrata kad bude prolazio kralj s kraljicom. Bit će gužve, to znaš, a da ima puno divljih, gladnih sabljaša, i to znaš, treba se čuvati. A još jednom ti velim, čuvaj Anđelijinu tajnu, ne pisni nikomu.

— A što mi to opet govoriš?

— No, no — mahnu Živan rukom — ja ne bih na nijedan ženski jezik prisegao, makar ga svetom vodicom poškropili, ni na tvoj. Anđelija je sveti zaklad, a ja založih svoje poštenje. Zapisi si to za uho. Zbogom!

— Zbogom! Zbogom! — planu vrijedna gospodarica i okrenu mužu leđa.

Od živa zelenila nije bilo vidjeti kuća, od grane do grane vijali se dugački vijenci šarena cvijeća, a stotine bijelih i modrih zastavica lepršale bistrim zrakom. Ulice bijahu začudo čiste kao dlan, od Mesničkih vrata do kraljevske palače stajahu u dugim redovima cehovi grada Griča, svaki pod zastavom svojom. Mesari bijeli pod kapom, spuštajući na rame svijetlu široku sjekiru. Kruhopekari držeći hljeb, velik poput mlinskoga kola, čizmari ogromnu čizmu u koju je stalo pet vedara vina, Nijemci postolari na visokoj zlatnoj batini veliku žensku cipelu od crvene kože sa stotinu šarenih vrpca. A tako i sabljari, tačkari, bravari, mošnjari, srebrnari, čohaši, iglari, lučari — svaki svoj znak. Svi se pošteno znojili o ljetnjem suncu, ali veličje slave učini njihovo lice ozbiljnim, gotovo mrkim, te si od ponosa ni ne otriješe znoja. Najviše pako pario se u svečanom zboru mali krojač Milogled koga bje zapala časna zadaća držati nedaleko od kraljevske palače orijaške škare krojačkog ceha, toli orijaške da bi bio čovjek njima poštovanoga Milogleda nasred srijede prerezati mogao.

Po ulicama i trgu pleli se Gričani i Gričanke sve u svečanom ruhu, pod svilenim partama, bijelim pečama, u crnim zobunima, modrim dolamama, tu i tamo protiskivala se vrišteći djeca oko vrača Cavagnolija koji je u dugačkom crnom ruhu šetao pred gradskom kućom dižući visoko svoj papreni nos. Iz prozora vrvjele glave, po krovovima se vlačili ljudi, a gradski oružnici imali dosta muke i posla da kopljištem skinu odrpanu čeljad i djecu koja je jašući na uličnim plotovima zijala u svijet. Oko zvijezde pako vrh tornja Mesničkih vrata savio noge Paviša Gonč, pa je radoznalo gledao u svjetinu koja se duboko pod njegovim očima miješala, očekujući oslobođenu kraljicu. Ujedanput zaori sa vrh Griča trubljaj, svijet se uskomeša, sve krenu glavom prema kraljevskim dvorima na kojima se vijala velika zastava sa grbovima kuća Luksemburg i Anjou.

Iz otvorenih vrata palače prosu se brzim kasom sjajna povorka konjanika, projuri Srednjom ulicom i krenu preko Markova trga put Mesničkih vrata. Široko se razmicao svijet skidajući kape, izvaljujući oči na svijetlu gospodu. Ponajprije podaleko od ostale čete jahao je glasnik kralja, na klobuku treptilo mu bijelo i crveno pero, niz tijelo padala mu duga haljina od bijele svile, zarubljena zlatom, a na prsima i leđima sjao mu se šareni grb kralja i kraljice, a uz to hrvatske kocke, slavonska kuna. Ozbiljno kasao je glasnik držeći desnicom rukom srebrni štap sa zlaćenom krunicom. Dvadeset koraka za njim pomicaše se polaganije dvanaest trubljaša, dvanaest bubnjara na bijelcima. Plavetno im je ruho, plavetne im kape,

plavetna dugačka pokrivala konja, plavetne zastavice na dugačkim trubljama i svileni nakit bubnjeva, a sve protkano srebrnim cvijetom ljiljana.

Batići gromore po bubnju, trublja se ori zrakom daleko, javljajući da njegova kraljevska svjetlost Šišman jezdi pred svijetlu gospoju Mariju. Sad ide među sjajnim kolom boljara sam kralj. Mirno jaše krasna zelenka, ali malo vidiš od konja, dugo skrletno pokrivalo pokrilo ata, a debele zlatne kićanke gotovo se povlače po zemlji. Samo vidiš, vrat mu se ziba poput labuda, oko vrata trepte zlaćeni hamovi, vrh glave dršće bujna perjanica, a ruža na prsima zelenka sja se od alema. Mirno sjedi mladi Šišman na visoku pozlaćenu sedlu. Srednjeg je tijela, zbijen, kratkovrat, oko dugoljasta lica uhvatila se slaba brada, nad tankim usnicama tanki brkovi, iz žutkasta lica šilji se dugačak tanahan nos, sve mu oči kanda gledaju samo u jabuku sedla, ali opet skoče sad amo, sad tamo. Mlad je, ali čini ti se pristar, lukavost zabilježi svoj znak u crtama toga dobrosrećnoga viteza. Sili se na veličje, zato diže oholo svoju obrijanu glavu, pokrivenu kapucom od skrletne kadife oko koje se vije zlatna krunica.

Uz tijelo mu se sabire duga halja od zlatna brokata, provezena crnim lavovima. Zlatom okovani mač sjaje mu se o boku, rijetko ga vadi, zlatne ostruge na crvenim čizmama rijetko kada bodu konja viteza. Mnogo se oko njega jati boljara, ali Šišman govori malo, slab je prijatelj latinskoj gramatici, a hrvatski ne umije. Kraj njega ziba se plaho na konju kardinal Dmitar u grimiznu ruhu i kapetan Lacko Lučenac u mrkoj dolami pod visokim kalpakom, pod crnim oružjem stupa korak po korak Gorjanski uz Morovića i gospodina Koroga, uz Alsana i crnoruha sušca Pantaleona Barbadiga, poslanika Venecije, i ostalo plemstvo, a nemirno skakuće u sedlu pod kunom kapom u plavetnu ruhu ban Ahacij Prodanić, plaho privijajući se sad ovomu, sad onomu boljaru i smiješeći se slatko. Najzad idu konjanici Kumani na malenim konjima, mrka, crnobrka četa. Od krzna im zobun i kalpak, preko ramena stoji im luk, na leđima pere se strijele iz tula, a o boku igra krivošija sablja. Tako ide Šišman pred Mariju.

U ravnici na kraj podgrađa Ilice, gdjeno se zelenom poljanom duljahu bijela čisla kraljevskog taborašta, visio se na humku, pokrivenu sagovima, kraljevski šator. Na četiri pozlaćena stupa dizao se širok krov od skrletna sukna, a nad njim sjala je velika pozlaćena kruna. Na stupovima lepršale zastave, oko stupova vijale se ruže. Pod tim krovom naočigled vojske sjedaše na sjedalu Šišman kralj držeći pred sobom objema

rukama kristalni držak kraljevskog mača. Nitko ne bijaše uz njega nego kardinal Dmitar i gospodin Lučenac.

Ta dva miljenika stajahu za sjedalom kralja, kardinal sklopiv ruke, ponizno gleđući u zemlju, Lučenac oholo dižući glavu i mjereći okom kolo sjajnog boljarstva koje bje na vilovitim konjima okružilo dno brežuljka. Ujedanput ču se od ceste susjedgradske trublja, a skoro zabljesnu iza zavoja puta ubojito koplje.

— Njezina svjetlost ide — šapnu kardinal nagnuv se prema kralju.

— Dobro — reče Šišman dignuv se učas na noge. Trublja od kraljeva šatora odgovori došljacima, Sigismund

mahnu Gorjanskomu, a ovaj poleti s deset svojih konjika kraljici u susret.

Iz oblaka gustoga praha izvi se kraljičina pratnja, četa primorskih konjika gospodina krčkoga, sve birani ljudi pod gvozdenom košuljom, okruglim štitom, s teškim buzdovanom o sedlu i kopljem u ruci, pod čelenkom im sjala frankopanska zvijezda, a vrh šljema treptila im perjanica rujne i modre boje knezova krčkih. Sred te čete, pred kojom je jahao trubač, nošahu četiri kršna čovjeka nosiljku poput male kolibice čija okna bijahu zastrta svilenom zavjesom, a uz nju jezdijaše na vrancu gospodin Ivan, knez krčki, prava prilika brata Stjepka, tek nešto stariji, sjediji. Bijaše to čovjek kao gora i uz svoja ljeta jedar i lijep, kao česvina na primorskom griču iznikao. Košulja od srebrne žice laštila mu se nad surkom od crne kadife. Srebrna žica pokrivala je njegova kruta stegna, a nad okruglom srebrnom kapom vrh glave sjala je zlatna zvijezda. Tako jazdijaše uz kraljičinu nosiljku držeći desnicom goli mač, žvaleći ljevicom nemirnog vranca na srebrnu lancu. Još su slijedila štropoćući trošna kola, a u njima dva u crno odjevena gospodina, mletački poslanici Leonardo Dandolo i Pavle Mavročen, ponešto blijedi i umorni od teška puta kroz primorske strane, a za njima išla hrpa teško nakrcanih mazga koje su nosile kraljičine svite i blago.

Gorjanski dospje sam do čete, a pred njega izleti knez krčki.

— Dobro došao, junače, u ime Boga i kralja — viknu mačvanski ban.

— Bolje našao, junače — odzdravi Ivan pruživ poslaniku desnicu.

Na doziv Gorjanskoga pojavi se bijela, suha ruka iza zastora nosiljke, odgrnu zavjesu, i na oknu pokaza se blijedo, mljedno lice, glava kraljice Marije. Ivan zaustavi četu gromkim glasom, a mačvanski ban siđe s konja i kleknu jednim koljenom pred nosiljkom na zemlju.

— Da si mi zdravo i tri puta zdravo, svijetla kruno, na ovoj zemlji u ime moga gospodara kralja Šišmana koji me pred tebe posla, u ime svih naših vjernih srdaca koja radosnije kucaju gdje im je svijetla vladarica slobodna od đavolske mreže.

— Zdravo, zdravo, Gorjanski — mahnu mu Marija rukom — ah, otkad se ne vidjesmo bolni, onog krvavog dana . .. oh! — uzdahnu, i dvije suze joj iznikoše ispod vjeđa.

— Pamtim taj dan, svijetla gospo, nikad ga zaboraviti neću — odvrati Nikola poniknuv nikom.

— A gdje je moj svijetli gospodar? — zapita kraljica.

— Eno na ravnici čeka te pod šatorom među gospodom i oružanom vojskom.

— Čemu to slavlje? Čemu ta buka? — namrgodi se Marija — ne ljubim toga, nije to za mene. Ajdmo brzo, gospodine Gorjanski — to reče i ustegnu glavu brzo natraške.

Šišman poleti sa brežuljka, pod šatorom zaustavi se nosiljka, a iz nje iziđe kraljica Marija, u crno zavita, noseći krunicu i molitvenik. Jedva jedvice koraknu na ruci dvorkinje dva-tri koraka.

— Marijo! — kliknu Šišman šireći ruke.

— Sigismunde! — dahnu Marija i klonu u naručje kralja, koji je poljubi u čelo, ali ga zazebe srce. Bilo mu je da drži u rukama mlohavu staricu, bilo mu je da je poljubio čelo mrtvaca. Tad nešta bijesnu poput munje od kraljeva šatora, srebrni štap glasnika. I u hip, u mig zagromoriše bubnjevi, viknuše trublje, duž cijele vojske udari urnebesom i trijesom o štit, zastave raširile šarena krila u zraku, i zadrhta to vito koplje o suncu kanda se na zemlji miješaju zvijezde. Boljari oko šatora pako dizahu visoko k suncu sjajne zmijolike mačeve klikujući:

— Slava Šišmanu! Slava Mariji! — i kao gromorna jeka iza devete gore odjeknu širom blistavih rojeva vojske:

— Slava Šišmanu! Slava Mariji!

— Slava! — zatutnjiše sva zvona potresnom zvonjavom. Pod šatorom stajaše Marija upirući se o rame kraljevskog druga. Crna joj koprena padaše do zemlje, ništa te nije sjećalo da je to kraljica, bljeđano lice, iskrižano crtama tuge, drhtave blijede usnice, nemirno treptanje vjeđa složiše neveselu sliku gluhe duše iz koje sinu samo katkad na oko mržnja i jad. Sedamnaest godina bilo istom minulo preko tih zlatolikih pramova, a već izmed njih sinu pokoj srebrn vlasak, taj poluvehli cvijet klonuo bje zarana od bure ovoga svijeta.

Šuteći stajaše Marija uz svoga druga, a pred njima klecaše knez Ivan Krčki spustiv k zemlji svoj mač.

— Evo, gospodaru! Primi iz vjernih ti ruku zalog ljubavi tvoje, najsjajniji alem sjajne ti krune! Krv svoga srca stavismo na kocku da je ishrvamo iz čeljusti ljutoga zmaja. Ishrvasmo je, slava Bogu, i pod vjernim je štitom donijesmo na tvoje kraljevsko koljeno. Tu neka traje i sjaje u slavi!

— Hvala, gospodine Ivane, od srca ti hvala — reče kralj milostivo pridignuv kneza — ti si mojemu kraljevstvu stup tvrd, neoboriv kao tvoj primorski klis. Siromah sam za tebe, premda sam kralj, sve moje kraljevine nemaju dosta blaga da ti naplatim taj dug. Ja molim samo Boga da mene i moju kraljicu dugo pozivi, neka ti uzmogne biti naša milost vječnim izvorom sreće i slave. Hvala tebi i tvojim junacima. Idi reci im to! — A kad bje knez otišao, okrenu se kralj k svojoj ženi:

— Ženo moja! Mučenice slatka! — reče potiho. — Opet te držim svojim rukama poslije toliko teških muka.

— Teških muka, Šišmane moj! — šapnu mlada žena — kod tebe sam. Ne ostavljaj me. Groza me hvata — reče privinuv se bliže kralju — sjetim li se krvavog sna.

— Odsad budi tvoj život vedra java ljubavi. Evo te čeka veseli narod u punom slavlju, jer mu je vraćena kraljica, jer je zmiji izdaje zgažena glava, slavno unići ćeš među srcima vjernika tvojih u ovaj grad u kome se zalegla bila zloba i varka. Ali eto, na tebi su crne svite, to ruho žalosti ne pristaje uz radost i sjaj. To obilježje tuge slabo će goditi veselim očima naroda.

— Pusti! — mahnu kraljica — to ruho pristaje meni i mojemu srcu. Neka me narod takvu, tužnu vidi. Dobro je. Moja crnina izmamit će suze na oči, a iz suza zasinut će plamen gnjeva i osvete na moje vragove. A to hoću, to mora biti. Ali evo vjernoga Dmitra — okrenu se prema kardinalu i pruži mu ruke — oče, blagoslovi nas, moli za nas.

— Pomolimo se svi — reče kardinal smjerno — zahvalimo Bogu da te je, svijetla kruno, izveo iz bludišta ropstva j bijede.

Kardinal kleknu, za njime klekoše kralj i kraljica, zastave klonuše, boljari i cijela vojska siđoše s konja i prostriješe se pod vedrim nebom pred Gospodom svijeta.

Glasno razlijegala se molitva sa ustiju starca, kao šum mora brujila je molitva cijelom vojskom. Mariji se jedva pomicahu slabašne usne. No kad kardinal progovori:

— Od vragova naših oslobodi nas, Gospode! — planu kraljici lice, sijevnuše oči demonskim žarom. Ljuto stiskivahu slabašne ruke krunicu, i Marija šapnu, klečeći, kralju:

— Poznaješ li ovu krunicu?

— Ne poznajem.

— To je baština moje majke. Šišman zadrhta.

— Moje majke koju na moje oči zadaviše zlotvori, muškarci goloruku ženu.

— Tko? Horvati! Liga!

— Da — škrinu Marija. — Šišmane, jesi li čuo riječi Dmitra: »Od vragova naših oslobodi nas, Gospode!« Oslobodi me ti! Moraš! Osvetiti moraš mi majku. Moraš! Kunem ti se živim Bogom da se neću dići s ovog mjesta, da nećeš imati ploda iz moga krila, da će ti se izjaloviti na glavi kruna ako mi ne prisegneš u ovaj par, na ovu majčinu krunicu, da ćeš svaku kaplju materine krvi sto puta osvetiti, i ako je zgode, da prepustiš meni osvetu.

Marija zirnu strasno u svoga muža, oko joj zaplamti rujnim, demoničkim sijevom, a Šišmanu zatrepti srce od toga pogleda.

— Prisegni! — šapnu žena iz bjesneće grudi, ni ne opaziv da je kardinal već izrekao »Amen«, da su se tisuće i tisuće pogleda upirale u kraljevski šator.

— Prisižem ti — dahnu kralj, istrgnu joj krunicu i djenu je na držak svoga mača.

U hip ispravi se Marija kanda je lomno tijelo pribralo više snage od te krvave prisege.

— Ajdmo! — reče tiho mužu — da se riješim što prije te dosadne slave. U duši mi ključa sto misli, pod očima zavrelo mi sto gorkih suza. Sve moraš znati, sve čuti, sve ću ti prišapnuti u ljubavnom zagrljaju poslije tolika samovanja, sve, Sišmane, da ne zaboraviš prisege svoje. — Nu Šišman otkrenu lice, mahnu rukom da njemu i kraljici privedu konja. Da, u tom slabom, trošnom tijelu tinjala je iskra Jelisavine demonske duše.

I opet zabubnjaše bubnji, zatrubiše trublje, štit tresnu o štit, i taborištem orila se slava prateći crnu kraljicu na Grič.

Jahala je uz kralja bijelca, lijepo vilovito zvijere koje je premetalo tanane noge, bacalo grivu oko vrata kanda je rada stresti sav svileni grimiz, sav zlatni taj nakit. Na grimizu, na zlatu sjedila je bljedolika, crnoruha gospa, gleđući pred sebe na bijeli krst crnog molitvenika. Niti je zirnula nadesno, niti nalijevo, niti je čula klicanje puka. Zlatom načičkani konjušari kanda su vodili bijelca na kojem sjedi tijelo koje mučenice svetice. Da, da, to je Jelisavina kći, da, da, iz suza niče plamen osvete, jer je i narod, gleđući je, ronio suze milosrdnice, stiskao šake osvetnice.

Tri čovjeka u sjajnoj povorci, koja se uz slavnu halabuku micala pod hladom šarenih zastava put Kamenih vrata, tri crna čovjeka ostaše suha oka, tri Mlečanina, jašući usporedo: Mavročen, Loredan, a među njima Barbadigo. I ti ljudi kanda su gluhi bili i gluhi šaptali kratke mletačke riječi.

— Šišman? — zapita Mavročen.

— Sipa hvalu na prejasnu republiku — nasmjehnu se Barbadigo.

— Da mu je spasila kraljicu? Je l'? Ha, ha, ha! — doda Loredan.

— Da — kimnu Barbadigo. — A kraljica?

— Proklinje Horvate i Paležnike — odvrati Mavročen.

— Da su joj ubili mater, je l'? Ha! Ha! Ha! — izbijeli obrijani Barbadigo zube.

— Da — Mavročen će. — Dvojila je jako. Ali je ne pustismo s oka od Zadra do Nina, od Nina do Senja, od Senja do Zagreba. Kap po kap sumnje zalismo poput otrova u njezino ćudljivo srce, naš brzi jezik, smijeh glatkoga lica svlada ludu žensku, i prejasna republika može biti sigurna da su

Horvati i Paližne zadavili Jelisavu. Blizu smo, vrlo blizu Dalmacije.

— Dobro je, braćo — nasmjehnu se Barbadigo. — Marija, vidim, boluje, a bolno tijelo je dobro tlo za otrovni drač. Posijao sam mnogo cekina da uzbuji razdor što ljepše. Ali pazite, braćo, vidite kako Šišman poput Cezara diže glavu. Nek ne raste previsoko. Samo nam je prokleti Bošnjak na putu. Sa Ladislavom Karlovićem je lako. Pokazasmo mu bokcu vreću zlatnih svetaca, čini se da ga lijeva ruka svrbi, desnom bi nam mogao prodati Dalmaciju. Ta i on je kralj.

— I ima titulum juriš za prodaju zemlje. Bene dixisti — kimnu Mavročen.

Za toga razgovora bješe povorka dospjela do Mesničkih vrata s kojih je Paviša Gonč mahao velikom bijelomodrom zastavom.

Tu zaustaviše se kralj i kraljica. Pod vratima stajaše gričko veliko vijeće, sve u dugim modrim dolamama pod crnim kalpakom, a sa okovanom sabljom na lijevoj strani. Na čelu vijeću stajahu tri čovjeka: sudac Nikola Adularov, držeći zlatno sudačko žezlo, Živan Benković gričku zastavu sa svetim Blažem i bilježnik Tomo, nuđajući na velikoj srebrnoj plitici kruh i sol.

I reći će Tomo kraljici:

— Da si nam zdravo, svijetla kraljice, gospodarice na vjernom Griču. Evo ti kruha i soli! Uđi pod naš krov, pod tvoj krov, jer smo tvoji od srca, i ne prevjeri nas ničija moć. Uz tebe stojimo, za te se borimo, a ti štiti zlatnu pravicu, slobodu našu, nek je tvrda pred svijetom. Da ti Bog da sreću poslije nesreće, veselje poslije tuge, da nam cvateš zdrava, vesela sa svojim kraljem u ime božje!

— U ime božje! — kliknuše Gričani, skinuv svoje kalpake i klanjajući se duboko. Tomo pako, pristupiv kraljici, dignu pliticu.

— Hvala! Hvala! — nakloni se Marija, nakriviv svoje uvele usnice nekakvu milostivu posmijehu, uze mrvu kruha i zrno soli u usta i opetova sladogorko:

— Hvala, moji Gričani! — toliko je hrvatski naučila bila u svome ropstvu.

— Slava Mariji! — udariše Gričani klicati dižući kape. Kraljica malinu, kralj kininu, a povorka pojuri dalje uzbrdo medu kličućim narodom.

— Da mi imamo takve poslušne ljude — reče Barbadigo.

— Ne bi trebalo uhoda — doda Mavročen.

— Slavi schiavil — završi Loredan i bočnu svoga konja da dostigne sa drugovima kraljevu pratnju.

Dok se kraljičina slava orila diljem polja pod Gričem, sjedaše Anđelija tik prozora svoje zabitne komorice u kući mošnjara Živana.

Taj maleni prostor, uređen udobno vrh građanskog običaja, bijaše kao ljupko gnijezdo na samotnoj grani. Mir je sterao ovuda krila, a bijele ruže oko drevne slike Bogorodičine, viseće nad svjetiljkom o zidu, disahu punim milim dahom. Bilo je kanda si je ljudska duša sazdala stanak van svijeta, hoteći samovati sa svojom mišlju, sa svojim srcem. Da, to je Anđelija i htjela. Gospodarstvo mošnjara teklo je po starom redu, kao što se vije nit na kolovratu, a Anđelija, od nove rodbine ljubljena i njegovana, stajaše u kući podalje od dnevnoga rada, kao mirna svetica kakva. Ali kao ona svima, tako bijahu svi njoj u srcu, pred svima pako djevojka Isa, hranjena u kući ujaka, otkako za one strašne noći roditelji Isini zaglaviše pod plamenom mlina lopatara pod vrbikom. Djevojačko joj srce, pregrijano zrakom ljubavi, a daleko od ljubljenika, tražilo, tapkalo je po ovoj tuđoj samoći kao čovjek po mraku, da uhvati živu dušicu uz koju da se privine, kojoj da pritisne na vrela usta sve cjelove, namijenjene daleku milovanju — a ta dušica bijaše djevojčica Isa, koju si djenu za srce kao kiticu ružica.

— Anđelijo! — viknu Isa, jedro, zdravo dijete, kao jabuka, a bistrogledo kao gorsko jezerce. — Anđelijo! Da vidiš, danas je toga dosta! Rado učim uz tebe, rade nego uz našeg klimavog školnika Kuzmića, kojemu ionako idu gotovo sami dječaci u školu, ali danas sam, bogami, mudrosti sita!

Djevojče, koje je dosad uz Anđeliju klečalo bilo, skoči na noge, baci pletenicu za leđa, trgnu knjigu od Anđelijina krila, zaklopi je brzo i vrgnu je na stran.

— Iso! Iso! — opomenu je Anđelija zagroziv joj se prstom — a po čemu si se upravo danas nasitila knjige?

— Ma kako ne! — reče Isa žestoko nagnuv glavicu i izvrnuv dlanove — danas je pri nas, na Griču, kao na velik svetak. Ta doći će kraljica, najveća gospođa na svijetu, jer nam je gospodarica od Boga, vele ljudi. Sve moje susjede, i Anica i Jagica, sve idu gledati kraljicu, a ja ne idem, već tuc, tuc, trpaj u ovu svoju tikvicu te vrstice preko kojih mi luda pamet skače kao skakavac preko cvijeća u travi. Vidiš, naš školnik zatvara školu kad se grožđe bere, a ti nećeš ni kad dolazi kraljica. Grožđe beremo svake jeseni, ali ne vidim svake jeseni kraljice. Aj Bog, jedanput za života, a tako bih je rada vidjeti, pamet mi je te kraljice puna.

— Kako?

— Tako. Ta nisi li mi ti sto puta pričala bajke o kraljici, o kraljevići, nisi li mi ti napunila glavu? Ded, dobra moja Anđelijo, po Bogu sestrice! Ti znaš koliko te ljubim! Ded! Molim ti se milo, pričaj mi priču o kraljici, kako ti već lijepo znaš, da vidim jesi li pogodila kakva je kraljica, jer ću je ja gledati, hoću, bogami, a ti nećeš?

— Ne znam.

— Ma kakva si ti? Svi ljudi gledaju, a ti ne gledaš? Srdiš li se na nju? Je l' ti što skrivila? Sigurno nije. Ta kad je od Boga, mora dobra biti. Ded, molim ti se, pričaj!

— Drugi put! — mahnu Anđelija.

— Ne, ne, ne, ovaj put — pljesnu Isa — jer je upravo sada čas.

— Ali si se danas sprokšila. Neka ti je. Čuj! Bila nekad kraljica, mlada i lijepa. Na čelu sjala joj zora, na ustima cvale joj ruže, a kad si joj glednula u oči, srce te zaboljelo od tolike milote. Nego je i dobra bila, dobra kao mehak krušac. Što je imala, to je dala. Sama išla trave birati da vida rane, prodala zlatnu krunu da nahrani udovu majku s drobnom dječicom; skinula bi sa sebe skrletnu kabanicu da pokrije traljava prosjaka.

— Bože moj! Bože moj! — viknu Isa pljesnuv rukama — kako je dobra bila. Oh, pričaj udilj, Anđelijo, pričaj!

— Kud je išla, cvatnule joj ružice pod stopom, kud bi segla mekanom rukom, postalo bi od bolesti zdravlje, od suze smiješak. U svem kraljevstvu nije smjelo biti gvozda, da nitko ne može skovati ni mača ni noža, niti na kuću staviti brave i ključa, jer nije imala vojske, pa je nije ni trebalo. Svi su ljudi dobri i mirni bili, svi su se ljubili kao braća i sestre, svi su ljubili kraljicu, jer je ona ljubila svaku dušu u svom vladanju, pak molila Boga za sreću svake duše, ter pazila više druge negoli sebe.

— Oh! Oh! Ali je onda dobro biti moralo — viknu djevojčica, ali ujedanput se prenu, nagnu glavicu, dignu prst. — Čuj! Čuj! Anđelijo! Eto zvone, trube, bubnjaju, viču. Kraljica ide, kraljica. Sad ću vidjeti jesi li pravo pričala. Ajdmo gledati kraljicu. Šta stojiš? Tebi se neće. Ta hodi, da ne zakasnimo!

Anđelija problijedi jače, dignu se na noge da pođe, ali se zaustavi i stavi ruku na srce.

Bil' išla gledati to slavlje, ne bil'? Ta ti bubnjevi udarahu po njezinu srcu, te vesele trublje bijahu opijelo njezinoj sreći, ta zvona kanda zvone na smrt njezinoj ljubavi. Ali onaj tajni ostan, ona zdvojna radoznalost koja nas nuka gledati propast vlastite nesreće, o kojoj dvojimo, krenu i Anđeliju naprijed, i kad je djevojka devetogodišnjica uhvati za ruku i povuče za sobom, slijedila ju je Anđelija kao bez svijesti, bez volje u prednju sobu kuće gdje se je s prozora dobro vidjeti moglo kako se svečani sprovod tiska uzanom Srednjom ulicom put kraljevskog dvora.

— Ah! — reče Jelena stojeći kod okna — brže, brže, djevojke. Već idu. Na ti, Iso, stavi se amo na stolac da vidiš bolje. A ti, Anđelijo?

— Pusti, gospodarice! — mahnu Anđelija stisnuv se u kut do prozora da je nitko s vana nije opaziti mogao. — Ja ću ovdje iz prikrajka gledati. I odavle sve se dobro vidi.

Ulicom motala se svjetina u gustoj gužvi, sva mošnjareva kuća bijaše gotovo prazna, družina bješe izletjela pred vrata u vrt.

— Ala, ala! — kliknu Isa. —Bože! Kako to sijeva, ni u crkvi ne vidiš toliko svile i zlata. Na, šta je onaj čovjek na konju sa srebrnim štapom? Je li to kralj?

— Nije — reče Anđelija — to je samo sluga.

— Pa tako bogat. Kakav mora istom biti kralj? Aha! Sad idu trublje. Kako jako trube, gotovo me je strah. A šta ti ljudi toliko viču kao da ih tko bije! Vidi, vidi! Jesu li te trublje od pravoga zlata? I bubnjari su tu. Bum! Bum! kako tuku. Koža će pući na bubnju. Je l' to kralj, jest sigurno, evo, taj pozlaćeni čovjek. A čuješ, majko, tko je uz njega ta crna gospođa?

— Kraljica — odvrati Jelena.

— Ma nije. Je l' da nije, Anđelijo? — okrenu se mala k djevojci koja je, drščući u kutu, promatrala provod.

— Jest, kraljica — kimnu Anđelija.

— Tako blijeda, tako mršava, jedva se drži, sva je u crno obučena, pa taj kralj bi joj mogao kupiti ljepše odijelo, ta ima, hvala Bogu, u njega dosta. Niti krune nema, niti se ne pozna da je kraljica. Vidiš, Anđelijo, tvoja priča laže, nisi mi istinu govorila. Niti je lijepa, niti se smiješi, a gdje joj je crvena kabanica? Ta to je nekakva crna, tužna kraljica. I koliko vojske ima oko sebe, same gvozdene ljude, kanda će je tkogod ukrasti. To opet nije ona tvoja kraljica u priči. Ništa, ništa već ti ne vjerujem i neću te slušati, to je sve drukčije.

— Ali, Iso! Što to brbljaš? — ukori je ujna, no malica, ne mareći za taj ukor, gledala je, izvaljivala je dalje oči na sjajnu kraljevu pratnju.

— Eto opet jednog crnca — reče pokazav prstom na crnoruha viteza komu se na štitu ljeskala srebrna zmija i osvetna slova: »Smrt Horvatima, smrt Paležnicima«. — Tko je to — zabrblja Isa — i šta piše na štitu?

Anđelija nagnu glavu da pogleda, zatrepti od užasa. Smrt plemenu Horvata i Paležnika! Smrt njezinu plemenu, smrt njezinoj ljubavi! Crni vitez krenu glavom, ispod obrazine pojavi se njegov obraz. Da, to je osvetno lice Gorjanskoga koji se za njezinu ruku otimao bio. Sva krv joj stinu. I pogleda dalje kao od straha, ali oko joj se namjeri na mrka, krupna časnika na konju — Anđelija zadrhta kao šiba, stisnu se u kut. Bilo je kanda je groznica trese. Oh, to srce oćuti da ta konjska kopita gaze grob njezine ljubavi, njezino srce.

— Slava Šišmanu! Slava Mariji! Smrt Horvatima! Smrt Paležniku! Propala liga! — orila se sa ulice bijesna krika gričkoga puka, kape letjele uvis, ljudi dizahu skačući ruke, a pred svima debeli vrač urličući kao pakleni duh.

Krv uzavri bijednoj djevojci, srce joj se treslo od muke i užasa. Bilo joj je da skoči iz prozora, da stane pred tu bučnu vrevu, da kletvu uzvrati kletvom. Sve to što je dolje vrilo

i vrvljelo pred njezinim očima u srebru i zlatu, u platnu i dronjcima, sve je željelo propast, smrt njezinu plemenu, njezinu srcu, svi ti ljudi činjahu joj se krvnici koji gvozdenim noktima sižu za njezinim izmučenim srcem. Pred očima komešale se slike, zamračilo joj se, zaglavinja i, kriknuv, klonu na zemlju kao mrtva.

— Za ime Boga! U pomoć! — viknu Jelena lamajući rukama, i priskoči k djevojci, a Isa stajala sred sobe drščući blijedeći, i viknu kroz plač:

— Anđelijo! Anđelijo! Sestrice! Ne umri. Svi se ljudi smiju, svi se vesele, a ti plačeš, ti umireš, koja bi kraljicom biti mogla kako si dobra i lijepa! Anđelijo! — ponovi žešće saviv ruke oko Anđelijina vrata — ne umri mi, zaboga! Ti si mi svetica. Ta bez tebe mi nema dobrote na svijetu.

»Jedan dan počinka dajte mojoj milosti i kraljici, pa onda dođite svi pred moje lice u ove kraljevske dvorove na Griču.« Te riječi reče kralj Šišman na oprost boljarima i plemstvu kadno bješe dopratili Mariju u njezin kraljevski stan. Kako kralj reče, tako učiniše boljari, i kad se drugoga dana brojila deveta jutarnja ura, povrvješe odabranici kraljevine uz široke kamene stube u dvoranu kraljevskoga dvora, svi u sjajnom ruhu pod svijetlim oružjem, a pred svima brzao je ban Slavonije, Ahacij Prodanić, da pokaže svoju revnost.

Gdje je prije malo mjeseci med sijedim zidinama o večernjem svjetlu bučio zbor lige da uništi vlast Luksemburgovaca, tu se danas o bijelom danu jatili i miješali ponajjači štitovi Sišmanove moći da slave njegovu pobjedu; gdje je stajao prije Pavao, Ivaniš i Stjepko Horvat, Ivan i Berislav Paležnik, Mirko Lacković i Stjepan Krčki, tu se danas bavili Nikola Gorjanski, ban mačvanski, Detrik Bubek, ban severinski, Ahacij Prodanić, ban slavonski, tu knez Ivan Krčki, pop Ivan Gorjanski, knez Ivan Morović, Stjepko Korog, Ladislav od Lučenca, zagrebački biskup Ivan, Alsani, Seči i drugi branitelji Ljudevitove kćeri. Oni dođoše da Šišmana satru, ovi da ga uzvise. Tako vrti se kolo sreće bez obzira, tako vidi zalazeće sunce slavu jednoga, a slijedeća zora zator drugoga. Palača kraljevskoga dvora kanda se je pomladila. Grimiz pokrivao je te stare trošne zidine od vrha do dna, a po grimizu

sjale zlatne crte Marijina imena. Tako zapovjedi kralj. Nasred dvorane vidio se pozlaćen prijesto za kralja i kraljicu. Ništa te nije sjećalo mrke burne prošlosti sred sadanjeg sjaja, ništa do stare zastave slavonskog vojvode i one kamene zvijeri nad vratima. Zašto ne ukloniše taj odrpani stijeg? Valjda od straha. Ili se bojahu da će se raspasti u prah ako ga se dodirnu, ili ih bijaše strah da bi iz borova prasne svile mogla izletjeti četa nemirnih duhova. A ova ružna zvijer? Od kamena je. Traje preko ljudskoga vijeka nepomična na svojem mjestu. Kameni zmaj stoji kao stražar vječnoga suda koji sve vidi, sve čuje, sve zna, sve pripovijeda kašnjim vjekovima. Reć bi da se zmaj danas porugljivo smiješi. Ili je to samo zraka sunca koja trepti na njegovu licu? Možda sunce, možda i smijeh. Vidi tu zmaj dosta glava koje su nekad bučile uz ligu, a sada buče uz Šišmana, smije se zmaj pa veli: »Ja sam isti te isti dovijeka, a ti ljudi imaju svaki dan drugi jezik. Oh, vi prvi stvorovi, tko je pošteniji?« Smije se zmaj i zapiljio oči u šljivara Nikolu Gregorovića koji bučeći stoji na istom mjestu gdje je stajao pred nekoliko mjeseci, onda onaković, sad ovaković, u duši rđaković. I Nikola opazi kamene oči zmaja, zamuknu, poniknu, duša mu se potrese. Valjda je zmaja razumio, valjda oćutio da srce drži nemilo svojom pandžom.

Šapat ide dvoranom među boljarima koji se poredaše oko prijestolja, komu su oni po rodu najbliži. Vrata se otvoriše širom, glasnik stupi na prag, dignu srebrni štap i viknu glasovito:

— Gospodo slavna! Ide svijetli kralj i gospodar naš Šišman. Ide mu svijetla gospođa, kraljica Marija! Da ih Bog dugo pozivi u sreći i zdravlju!

— Da ih Bog dugo pozivi — kliknu plemstvo dižući kape uvis.

Polaganim korakom koracao je Šišman među klanjajućim se plemstvom, a uz njega kraljica Marija u crno zavita, polagano slijedio ga kardinal, mletački poslanici, boljarske gospođe, na čelu im Jelena, kći Lazara, vladara srpskoga, a žena Nikole Gorjanskoga. Najzad pako stupaše četa kumanske straže. Kralj i kraljica uziđoše na prijesto, a do njih postaviše se Kumani držeći desnicom krivošiju sablju.

— Čemu to? — zamrmlja knez Ivan Krčki susjedu i poče čupati brk. — Zar naši mačevi ne brane bolje kralja od Kumana, treba li i za nas straže koji smo vjeru zapečatili krvlju?

I glasnik, stojeći pred prijestoljem, dignu opet svoj štap, sve utihnu, i Šišman, sjednuv uz kraljicu, reći će:

— Banovi, knezovi moji, vojskovođe moje krune! Evo vidite, nad nama bdije Bog, komu hvala i slava! Zlo se diglo pleme na našu zakonsku vlast, zli ljudi, Pavao i Ivaniš Horvat, Ivan Paležnik, gospoda Hedervari, Korpadi i mnogi drugi zaboraviše Boga, zaboraviše zakon i digoše grešne ruke da nam skinu posvećenu krunu s pomazane glave, da taj plijen ponude Ladislavu, nejakomu vojvodi od Kalabrije, sinu nesretnoga Karla koji je razbojstvo svoje platio glavom, oprostio mu Bog taj grijeh. Plamen i krv posijaše izdajnički u kraljevine naše, razbojski ubiše kod Gorjana vjernog nam slugu nadvornika Nikolu. Štaviše, ovu kraljevsku moju družicu i milu joj majku, udovu slavnoga kralja Ljudevita, zarobiše ropstvom; štaviše, pleme Horvatovo ne zasiti se krvlju vjernoga nam palatina, već himbeno poseže za posvećenom glavom, zadavi Jelisavu, majku kraljice moje. Otkad stoji svijet, ne vidje takva grijeha, ali otkad stoji svijet, nije vidio takve osvete kakvu pripravili zlotvorima i hulitelјima kraljevske vlasti. Neka su kao zvijeri u gori i oni i svi njihovi ortaci, da padnu kao divlje zvijeri pod strijelom lovca. Tko ih pogodi u srce, dobro je djelo učinio i bogata će biti za njega moja milost. Tko im udijeli za hranu koricu, za počinak slamicu pod svojim krovom, izgubit će glavu kao i oni. Izopćujem ih iz ovih kraljevina, i što je na tom vladanju njihova imanja, zakonski je plijen naše krune. Bog ojači kraljevsku našu desnicu, uzveliči naš kraljevski mač. Rasjekosmo lažnu mrežu zavjere, kruto ropstvo naše kraljice, a pritom nam bješe na pomoći prejasna općina gospode mletačke, kojoj hvala i dika.

— Šta! — škrinu Ivan Krčki za sebe. — Mlečići i Šišman oslobodiše Mariju? Šišmanov mač! Ha! Ha! Je l’ zbilja nabrušen taj Šišmanov mač? Mi smo krpetine, dakako, vjerno roblje nema imena. Dakle, Šišmanov mač! Ha! Ha! Ha!

— Dalmacija, Hrvatska, Slavonija — nastavi kralj — pod našom su vlasti, mi ih spregosmo.

— On ih spregnu! — nasmija se Ivan za sebe.

— Mačva u našim je rukama, banovinu severinsku očistismo od kuge.

— Oh ih očisti! — škrinu porugljivo Ivan. — Šta veliš, Moroviću? čini mi se da smo izgubili ruke, sad idemo gubiti pamet.

— Pričekaj, gospodine, šta će sada doći — odvrati Morović mirno.

— Nego — nastavi kralj — evo dođe čas gdje vam naša milost dozvoljuje pokloniti se nama i kraljici. Drago mi je vidjeti da ste po vašoj dužnosti vjerni ostali, da nemam razloga oboriti na vas kraljevski svoj gnjev kao što ga obaram na buntovnike. Znajte i čujte, gospodo, osveta stići će svakoga, bud svjetovan čovjek, bud crkven, budi knez ili kmet, tko naše volje ne poštuje za zakon.

— Eto, to ti je došlo — šapnu Ivan stisnuv Moroviću rame.

— Tvoja krv kipi, kneže! — odvrati Morović. — Što mi tiskaš staru ranu mojega ramena?

— Ne — nasmjehnu se Ivan — moja pamet ne kipi, već se ledi, tvoja duša spava, a stara rana zemlje naše otvara se iznova.

— Ti si gotovo Kalabrez.

— Mahnitaš, ja mrzim radi lige rođenog brata, no ovo je, ovo ... eh! Da sipam sjeme na kamen. Volja je zakon!

— Odsada — produlji kralj — vladaj pokornost i mir. Krvnikov mač neka istrijebi kukolj između vas, gospodo, mlitavo praštanje toliko je koliko buna. Tko nije sa mnom, proti meni je. Tko mi prigovara, buni se. Bog nam povrati uzde u naše krepke ruke, po Bogu vladamo, i da bude naša volja puna, da bude vlast krepka, ti, gospodine od Lučenca, po našoj milosti banuj u kraljevini Slavoniji.

Gospodin od Lučenca pokloni se duboko na tolikoj časti. Ali Prodanić problijedi na smrt, zubi zatisnuše mu se u doljnju usnicu, mraz mu proleti tijelom, žar krvi planu u srcu kad ga pogodi s prijestolja nenadana strijela.

Gorjanski trenu okom, ali se smiri u hip, Ivan Krčki udari o držak sablje, krenu glavom, puhnu, kralj dignu oko, glednu širom kola, i spusti ga opet.

— Ta vičite, vičite! Zašto ne vičete? Živio ban! Ču li, Moroviću? Lučenac je pravcati ban. Oh! Oh! Bit će toga i više.

— Ti, moj biskupe — okrenu se kralj poniznomu Ivanu — naš si dušom i tijelom, vjeran si kruni. Hvala ti. Ali ona kaptolska gospoda tvoja što se skupljaju pod tvoja krila — reče kralj pokazav na kanonike oko biskupa — ona gospoda nisu posve čista, tu još ima Horvatova kukolja. Štujem svetu vjeru, klanjam se materi crkvi, ali, jeste li čuli, istrijebit ću drač, tako mi Boga! Vidim i kroz tu svetu halju, aj! Poznam šugave ovce, ima ih među vama.

— Istina! Istina! — kimnu kanonik Benko slatko.

— Čuj! Čuj toga! — nasmjehnu se Ivan Krčki — tomu rastu zazubice za mitrom, samo da nije i on šugav.

— Zlo je uradio Kaptol — produlji kralj — gradio nasipe proti momu kapetanu, popovi digoše na moje ljude oružje, istakoše stijeg kalabreški. Aj, neharnici, proti zetu Ljudevita kralja. Mnogi pobjegoše da ih ne stigne moja ruka, ali još ih ima koji smrde po izdaji. Čisti, Ivane biskupe, čisti! Od mene ti za to vlast. Požuri se, pastiru, jer navalim li ja strići tvoje stado, bit će krvi, velim ti, tako mi krune! Zapamtite si to, kanonici, tko namiguje Vlahu, doći će pod nož — završi kralj i okrenu gnjevno lice.

Tad primaknu se šaka gričkih građana prijestolju noseći na svilenu jastuku pozlaćene ključe grada. Bilježnik Tomo nakašlja se da progovori, i Živan rastezao si zavratnik da lakše govori, ali Šišman mahnu i viknu:

— Vi ste Gričani, je 1? Sjećam se vašega lica. Dobro je, ne treba riječi. Znam da ste moji kao kremen, da ste moji bili u zlo vrijeme. Tako i treba. Čuj, bane Lučenče! Gričane mi pazi, moja su djeca. Ni za dlaku da nisi dirnuo u njih. Moja je tvrda volja da im pravo bude tvrdo kao što je u zlatnoj buli zapisano. Pamti si to, popravi se, ti si katkad preko mjere krupan. Nemoj, to da znaš. Štaviše! Čujte svi i budite svjedoci. Za hvalu dajem im kraljevsko dobro Hrašće i Petrovinu preko Save. Zapisi to, kancelaru Dmitre, na vječna vremena da je to njihovo. Jeste li zadovoljni, Gričani? Ah, jeste, vidi vam se na licu. Zbogom, djeco, zbogom!

— Aj, aj! .. . — zakimnu Ivan Krčki — kako Sišman šoštare i mesare mazi... proti nama. Dobro i vrlo dobro.

— Ni vas ne zaboravih, gospodo — okrenu se kralj k boljarima. — Kneže Krčki! Ti si radio po dužnosti, a i ti, Gorjanski! Ivane, gradovi Cetin i Klokoč tvoji su, dobit ćeš pismo pod pečatom. Nikola, što je Horvatova imanja u Ivaniću i Požegi, tvoje je. To vam budi za hvalu. Nego zapamtite si svi! Ne svađajte se radi pravice, ne pitajte za to. To je moja briga, ja zakone čuvam. Moja milost zna što je zakon, što pravo, što li se je staro preživjelo. Pustite to meni i mirujte!

— Vivat Sigismundus! — zavapi Lučenac.

— Vivat, vivat — klanjaše se kanonik Benko.

— Vivat! — čuše se pojedini glasovi, a najjače izmed svih glas Nikole Gregorovića. Kanonici stajahu poniknute glave kao ukopani u zemlju, Ivan Krčki gladio je, ljutit, dlakav kalpak s rukavom, kraljica Marija pako sjedila je sred te vike blijeda i nijema kao od kamena kip.

Šišman mignu, glasnik stane na prvu stepenicu prijestolja i viknu, dignuv svoj štap:

— Poklonite se kralju! Poklonite se kraljici!

Boljar za boljarom stupi pred prijesto, prignu koljeno, nagnu glavu, poljubi kraljicu u desnu ruku.

Tko dovuče se plaho, pokloni se duboko, tko koraknu krepko, prignu se jedva, tko pogleda u zemlju, tko u kralja i kraljicu, a mnogi osinu Lučenca, stojećeg kraj Šišmana, okom. I Ivan Krčki, njegov ponos jedva prignu koljeno, njegova šija kanda se priječila, jedva dahnu na mraz kraljičine ruke, skoči i pođe naglo k prozoru. Kralj je gledao nepomično pred sebe, jedva mu se kada maknu brk na milostiv posmijeh, kraljica kimnu kod svakoga poklona lagacko glavom kao po obredu, pruži pred usta svakoga poklonika suhu ruku.

Tad povuče Ivan Krčki Gorjanskoga za ruku i povuče ga u dubak prozora.

— Nikola!

— Šta je, Ivane?

— Jesi li ti knez Nikola Gorjanski? Ban? Imaš li ime, grb, mač?

— Kako pitaš? Valjda me znaš.

— Ne znam, ne pamtim više. Jesi li čuo kraljeve riječi?

— Jesam.

— Ali tvoga imena ne čuh, ni svoga. Mišljah da nam imena zvone, vidim da su gluha.

— Jesi li oglušio? Čuh da si dobio Klokoč i Cetin, dva Horvatova dobra.

— Klokoč! Cetin! Horvatova dobra! Ha! Ha! Ha! I ti plaćaš težaka i ja, ako i nije knez ili ban. Jesi li čuo, Mlečići spasiše kraljicu, kraljevinu. A mi, što smo mi, što uradismo mi? Volja je zakon, bar se tako reklo. A naša volja?

— Kipiš, Ivane! Ej, peče li te slavonsko banstvo?

— Ne peče slavonsko, Lučenac nije Slavonac.

— Žališ li Ahacija?

— Ahacij je mjehur od sapunice, ne žalim da je mjehur puko. Ali Lučenac nije domaći! Što veli domaće pravo?

— Ne pitam, nisam uvredljiv; ma i bio uvrijeđen, ne smijem biti uvredljiv.

— Ah, a razlog krotkoći?

— Krotkoći, ne luduj! Razlog čitaj na mojem štitu: »Smrt Horvatima! Smrt Paležnicima!« Eto, to mi napunjuje srce. Slijep sam dok ne ovršim toga, gluh za tvoje sitnice.

— Nikola! Nikola! Zakon koji braniš, sitnica! Krv koju lijemo za pravo, sitnica! A da, krvnikov mač ne pita za pravo ili krivo. Samo siječe.

— Aj, ljubiš li Horvate i Paležnike?

— Da ih ljubim, ne bi danas Marija sjedila ovdje, ali moj mač služi zakonu, ne služi sili, vjernost ne utire put k samovolji.

— Nešto sam danas nagluh. No moj zakon je osveta, zato se bijem, zato dišem.

— A tvoje srce nema pametnijeg posla. Na tvojoj vagi su domovina, sloboda, pravo samo lagano perce. Oj, oj, puno si zaboravio. Tvoj mač siječe samo za Gorjanskoga, zmija na tvom grbu žeđa samo za krvlju. Kakvo ste vi pleme, ljudi? Vidi, moj mač siže dalje i preko moje hasne, jer poznajem domovinu, [siječe]za pravo, ne izvježbah ga samo da se otimlje za mitom. Šutiš! Nagluh si! Bij se, Nikola, bij se. Beri težačko mito! Zbogom!

— Ne diraj u mene, Ivane. Ti se bijes za Šišmana, i ja, ali u tebe su drukčije oči. Kad kane zadnja kap Horvatova plemena, razmišljat ću što je pravo, što li krivo. To je zapis moga oca, ali donle ne plašim se ni kriva puta.

— Putuj po pustinji! Zaronih u tebe, misleći da ti je srce biser, ne nađoh nego kamen. Stara plemenština tebi je uveo cvijet, ja taj svježi cvijet nosim za kalpakom. Na razno smo brdo tkani. Bij se za sebe, ja ću za zakon. Zbogom, Nikola.

Ivanu, čelikzatočniku Marijina prava, skoči krv u glavu kad ču kakvim da je prijekim plodom urodila njegova pobjeda. Silni krčki knez bio je uložio svu oštrinu svoga mača da spasi krunu Ljudevitovoj kćeri, ne nadajući se spasu od slabe kalabreške obitelji, ali Ivan Krčki borio se ne samo za kraljicu već i za kraljevinu i njezina prava, niti mu je bilo nakraj pameti da bude skutonošom Šišmanove samovolje. Prezirne, ohole riječi Luksemburgovca prođoše mu kao nož kroz srce, a kad vidje da se Nikola Gorjanski smiješi njegovu pravednu gnjevu, da ne misli nego na sebe, uzmuti mu se duša, uhvati ga zlovolja za srce, i hrlim korakom uminu iz dvorane.

— Ivane! Ivane! Stani! — viknu Nikola za njim videći kako knezu rastu žile na čelu, kako odlazi gnjevan, ali badava, Ivan ne krenu glavom.

Nešta zazebe Nikolu, šala ga minu. Stisnuv se u kut prozora, poče promatrati široku savsku ravnicu, sjeti se da stoji na kraljevskom gradu svoje domovine, oko mu kradom zape na staroj slavonskoj zastavi, nešto ga zgrabi za srce, i uze razmišljati o smislu Ivanovih riječi. Nije mario za klanjanje pred prijestolom, niti za sjajnu vrevu boljara. Čudne misli uzmutiše mu dušu, gotovo je razumio istinu Ivanovih riječi. Tad se netko dodirnu njegova ramena. Nikola krenu glavom, pred njim stajaše Detrik Bubek.

— Šta je, gospodine Detriče?

— Kraljica ti poručuje da dođeš u njezin stan kad se slava svrši.

— Da, ima ti reći riječ, i slava se evo svršava.

— Dobro, Detriče, hvala ti! Ah, evo već odlaze. Glasnik mahnu srebrnim štapom, nadesno i nalijevo uzmicalo plemstvo da bude vladarima slobodan put. Među sabljama kumanskih stražara, praćeni od bana Lučenca i kardinala Dmitra, vraćali se polagano Šišman i Marija u svoje stanove, zdesna i slijeva se klanjalo plemstvo, i gdjegdje čuo se usklik:

— Vivat Sigismundus! Vivat Maria!

Nikola gledao je u taj šareni metež, u to zlato, svilu, drago kamenje, oštro blistavo gvožđe kao iz sna, pred njegovim očima treptio je sjaj, ali njegove misli bludahu daleko, daleko.

Tad mu prišapnu Morović:

— Šta si se zadubio u žalostive misli? Znam, tvoje oči blude po sjajnoj množini i traže zalud milu glavu oca. Ti se sjećaš krvavog dana kod Gorjana. Utješi se, osveta drijemlje, ali nije umrla.

— Varaš se, brate — škrinu Nikola kao da ga je ujela guja — osveta ne drijemlje već bdije.

Nikoline oči zamutiše se, ne vidje nego krv, zadnje riječi Ivana Krčkoga uminu iz njegova srca, i potisnu se naprijed među vrevu da pođe kraljici Mariji.

U istoj sobi, gdje je pred nekoliko mjeseci stanovao Pavao Horvat, sjedaše Marija na mekanom sjedalu kraj otvorena prozora. Bila je složila ruke u krilo, dizala je umornu glavu prema otvorenu prozoru da poima svježa zraka. Blijedo joj lice bijaše mljedno, suho kao poslije teške bolesti, iz sumrtvih očiju virila nujnost. Katkad se samo stisnuše usne, katkad zadrhtnuše mišice mrtvoga lica, i čudne se crte križale po njemu kao slabi bljesak munje na mutnom nebu. Katkad dignu glavu, ali je brzo spusti na prsa, pa si vidio kako u plavoj kosi sijeva pokoji srebrni vlas.

Marija mahnu mladoj plemkinji, svojoj dvorkinji, koja pohiti da stavi jastuk pod kraljičine noge, kad se ujedanput otvoriše vrata i uniđe nenajavljen Nikola Gorjanski, mačvanski ban.

— Ah, Gorjanski! — istisnu Marija, i blijedi joj obrazi ponešto oživješe — da si mi zdravo, da si mi zdravo! — Kraljica pruži mu suhu ruku koju junak prihvati i, kleknuv, poljubi.

— Oh, zdrava i sretna bila, kraljice, gospodarice moja, hvala Višnjem Bogu da te danas slobodnu vidim.

Kraljica mahnu dvorkinji, a kad ova iziđe iz sobe, reče blago:

— Digni se, gospodine Gorjanski. Onamo sjedni, naproti meni. Tako! Da, da, dugo se ne vidjesmo, prijatelju, od Gorjana, je F? Oh, Gorjani! — doda, i suza joj skoči na oči — zašto nosiš ime toga prokletog mjesta?

Umuknuv, gledala je časak pred sebe.

— Utješi se, vladarke moja — reče Nikola — prijeka sudbina te stigla, ali sad će ti cvasti sreća i zdravlje, pobjeda vjenča mladu glavu.

— Ne rugaj mi se — odvrati Marija kroz gorak posmijeh. — Zdravlje! Ti ne sanjaš što se zbilo otkako nas rastavi krvavi onaj dan. Ali čitaj u mom licu, tu ti je sve zapisano, sve, samo nije zdravlje. Prsa mi gore, na mojim udima kanda visi breme čitavog svijeta, i bojim se sklopiti oči, ležeći u postelji. Ljudi bi po mom licu pomisliti mogli da sam zbilja mrtva.

— Ali, kraljice moja!

— Šuti! Ne laži, ne laskaj! Tvoja utjeha neće izbrisati žalosne slike koju mi pokazuje zrcalo dan na dan. I sreću mi obećaješ. Je F možda sreća da sam kraljica, da moju trudnu glavu tiska zlatan obruč? Oh, da ga mogu sa sebe zbaciti. Mlada sam po godinama, ali već ostarih po jadima. Zavirila sam tomu svijetu u dušu kao u zjalo nemani koja peri na mene otrovne zube svjetske zlobe, iz koje na mene zijeva zdvojna dosada. Sreća. Ha! Ha! U tom metežu, u tom vrtlogu krvi ne cvate sreća. Oh, bila bih blažena da mogu na miran sanak zaklopiti oči da ne vidim svijeta, ali tu, u snu, dolazi mi pred oči moja mati, krvava, blijeda — moja mati, Nikola, koju preda mnom zadaviše. Hripi, stenje kao u hip užasne smrti! Gorjanski! Gorjanski! To mi jede moje srce. Pa sreća! — zavapi Marija i pokri rukama lice.

— Nemoj, za ime Boga, kraljice! — mirio je Nikola skočiv na noge. — Razumijem te! Pribavit ću ti miran san, sjena tvoje majke neće ti više doći pred oči.

— Ah, hoćeš li — planu Marija skočiv, i uhvati bana za ruku — hoćeš, li, Nikola? I moraš, razumij me, tako ti spasa duše, ti moraš — ponovi kraljica stišćući ruku Nikolinu. Ban uzmaknu, kao kroz strah gledajući žensku. Na blijedu licu titrala joj živa rumen, sve žilice drhtahu u tom uvelom licu, zjenice rastijahu, a iz njih lizao rumen, drhtav žar. — Da, zato te pozvah — nastavi Marija žešće. — Samo ti me možeš razumjeti. Ti si vidio krv svoga oca, ja sam čula smrtno hripanje majke pod koljenom ubojice. Tvoj otac bijaše ljubimac Jelisave Kotromanovićeve, mi smo kao brat i sestra. Sramota pade meni, tebi na obraz. Ti si trajao svoje dane u mukah krvava razbojišta bijući se za mene, ja sam pročamila svoje ure u ropstvu, u duplju razbojnika, i svakim hipom tekla po podu tamnice krv moje majke. Moju kraljevinu poharaše, tvoje zemlje utamaniše zvijeri. Nikola! Eto! Jedni nas ubijahu jadi. Štaviše. Ljuto odrinuše tvoje ljubeće srce, u tebi je umrla ljubav, je l'?

— Jest. Imam ženu samo da mi ne izgine pleme.

— Vidiš! Divna li sklada. I u meni je ljubav mrtva, ne ljubljah nikada, a moje krilo ima služiti samo neljubljenu mužu, da iznikne tko će krunu nositi. Šišman oženio je baštinu kralja Ljudevita, nije mene. Eto, i tu smo složni, i tu brat i sestra. Zato ne vjerujem nikomu nego tebi, ni svomu mužu. Bog ti oteo jezik ako izdaš što ću ti reći.

— Kunem ti se, kraljice!

— Dobro. A sad, gdje mi padoše negve, gdje iziđoh opet kraljicom na božje sunce, gdje to mlitavo tijelo opet slobodno diše, sad kanda mi se duša prevršila žarom nova života, sad pitam te, Nikola brate, jesmo li nas dvoje zaslužili da nas svijet bije gvozdenim bičem, jesmo li počinili kakav smrtan grijeh da sudbina natiskuje gvozdene nokte u naše srce.

— Nismo, svijetla gospojo, nismo — usplanu Nikola.

— Ne reci mi »kraljice«, reci mi »sestro«. Oh, druže mojih jada — zavapi Marija padnuv iznemogla na sjedalo — pod mukama klonulo je moje tijelo, klonut će život. Samo osveta mi je životom, krvava osveta. Njezin neugasivi žar hrani me još, na ovom svijetu, kao što plamen oživljava luč, ali je i uništuje. Slaba sam ženska, ali moja osveta priječi se proti

nepravdi svijeta, proti začetnicima moje nesreće koji mi potratiše život. Odmazdu hoću, Nikola, odmazdu, zub za zub! Ti si muška glava, jači si. Zapregni svoju volju uz moju želju, ta dva bijesna ata pogazit će svijet. Vidiš, kidljivi su mi živci, ali sam Jelisavina kći.

— Hoću, uzvišena sestro, a žezlo tvoga muža... kralja neka poput munje pogodi cilj naše osvete.

— Moga muža? Kralja? Šišmana misliš — reče Marija, i doljnja joj se usna istaknu na porugljiv posmijeh. — Zar ti ne znaš što je Šišman? Ne rekoh li ti da mu ne vjerujem. Šišman je mlitav cincar. Planut će na mahove, kao što danas s prijestolja, ali njegov gnjev ne traje duže od goruće slame. Bude li njegova korist, sutra će se pogađati, nagađati sa Horvatima, sa Paležnicima, sa vragovima moje krune. Ja toga neću, ja želim doživjeti zator tih dvaju plemena, čuješ li? To mora biti — dahnu Marija stisnuv šake i pogledav oštro Nikolu — ili oklijevaš li, zar sam se i u tebi prevarila?

— I pitaš, kraljice! Nisi čitala na mojem štitu kobne riječi: »Smrt Horvatima! Smrt Paležnicima?« To je ispovijed moje duše. Kod Bosuta pade od moga buzdovana glava Lacka Horvata. To bijaše prvenac moje krvave žetve. Za osvetu živim i ja, zavjet mojega štita zario se duboko u moju dušu, i neću mirovati dok ne ovršim zavjeta. Kunem ti se, Marijo, da ću pomiriti sjenu pokojne ti majke.

— Dobro, Gorjanski, dobro! — zakima kraljica zadovoljna skupiv suhe usne na užasan posmijeh. — Tvoja riječ me smiri načasak, ulio si kaplju melema u tu suhu dušu. Vjerujem ti, ali — dignu Marija iznenada glavu — čuješ li, Nikola, ti ne ljubiš svoje žene, tako mi rekoše.

— Govorila si iskreno, i ja ću tebi, ne ljubim je.

— No ljubiš li drugu, je li ostala iskra one stare ljubavi u tvom srcu?

— Za Anđeliju misliš? Kod krvavog trupla moga oca prometnu se ljubav mržnjom.

— Zakuni se!

— Kunem ti se.

— Dobro, Nikola. Još sam kraljica. Sve ćeš imati što želiš, zlato i čast, povisit ću te nad sve ine, ali ovrsi moju, svoju prisegu, da mi kosti moje majke mirne budu u grobu.

— I kad ne bi Marijinih muka bilo, uradio bih isto radi glave mojega oca.

— Oh, samo da to brzo bude, Nikola. Bojim se za dane svoga života, a opet bih to doživjeti htjela.

— Živa ti krv čini te se bolesnom cijeniš. Mladost, sloboda najbolji je lijek životu, ti se istom oporavljaš. No naša osveta mora da je strpljiva kao pješak koji počinje prevaljivati visok brijeg. Horvati i Paližne ukloniše se.

— Pod štit moga milog ujaka Tvrtka, znam.

— Onamo ne siže tvoja vlast.

— Ne boj se, đavolska u njima kipi krv. Vratit će se.

— Na kakve nade? Nametnik Kalabrez jedva drži svoju napuljsku krunu. Neće smjeti od Mlečića da se povjeri varavomu moru, a njegovo ime nije sada, gdje tvoja vlast prekrili svu zemlju, nego pust praporac koji neće namamiti ni traljava bokca pod stijeg. Tvrtko ima drugoga posla. Valja mu pod mačem stajati na pragu kuće, jer se od istoka sprema na njega Turčin. Pa je mudar.

— Da, ali nikad neće ga minuti nada da će posjesti ovaj kraj. Ne trga li kus po kus Dalmacije ispod moje vlasti? Ni naše zlotvore neće ostaviti nada, a Tvrtko će je hraniti.

— Ali ako se ne vrate?

— Povratimo ih mi.

— Mi?

— Ta da. Sami ih huckajmo na nas.

— Ne razumijem.

— Ali ja znam za sredstvo. Mlečići, naši prijatelji, neka ih jare na nas, nek im obećaju pomoć. Mlečići otkrit će nam njihove osnove, da im stavimo stupicu. Razumiješ li sad?

— Razumijem — odvrati Nikola pogledav žensku ispod oka — kraljice Marijo! Sad vidim da si Jelisavina kći.

— Je l’ te?

— Da! — potvrdi junak i šapnu za sebe: — Hvala Bogu da mi Horvati ubiše oca.

— Zbogom! Zbogom, Nikola — mahnu kraljica — pusti me nasamu. Krv mi leti brže k srcu, kraj tebe usplamtjeh, iznemogoh. Idi! Zbogom!

— Zbogom, kraljice Marijo, moju osvetu kanda imaš na pismu. — To rekav, ostavi Mariju.

Po ulicama orila se krika pijanih vojnika kroz noć, gradski oružnici bješe se plaho povukli u svoje zakutke, da ne odnesu krvavih glava, a od puno godina ostaše danas prvi put gradska vrata otvorena cijelu noć. Tako je želio kralj, a Gričani poslušaše, premda nerado. Kralj bje doduše rekao da milim Gričanima služi danas cijela njegova vojska za obranu, nu bijesni vojnici valjda ne bješe čuli tih lijepih riječi Šišmana kralja, jer je štošta građanskog blaga nevidom i bez traga prošlo u ruke tih branitelja, sabranih iz svih krajeva i podivljalih u krvavu ratu.

Za te nemirne noći sjedila je u svojoj mračnoj komori u Markovoj ulici Draga Gončinka. Premda je bilo ljetnje vrijeme, a zrak u komori dosta zadušljiv, zatvorila bje okna i vrata pomno, jer su otpušteni vojnici urličući bludili po gradu, a ispisan po ratu vojnik značilo je u ono doba gotovo toliko koliko razbojnik. Gončinkin stan bijaše neveselo, sumorno duplje. Kroz tijesnu tamnu vežu došlo se na niska, hrastova vrata u komoricu napola čađavu, od mnogo godina neobijeljenu. Sa zadimljenih tavanica visjele duge niti paučine. U jednom kutu stajalo je pocrnjelo, otvoreno ognjište, a u drugom široka, niska, ali čista postelja. Sred sobe širio se starinski stol, a o zidu nisi vidio nego police pune travurina, staklenica, čašaka. Nasred stola treptila je u tom neveselom prostoru uljenica, do koje je sjedila bijela mačka stišćući oči. Gospodarica pako bila je staru glavu omotala bijelim rupcem te je, sjedeći na okovanoj škrinji, pomalo prela i samo pokadšto gucnula iz bijela vrča stojećeg do nje na zemlji. Tu je Gončinka od mnogo godina boravila ljeti i zimi, i malo komu bje dano da zaviri u njezin kut. Bilo je mirno kao u grobu. Jedva bi se katkad bzičući koja muha zaletjela u plamen, našto mačkica naćuli uši, proglednu i opet stisnu oči. Gospodarici tekla je nit začudo brzo, i nikad ne bi bio pomislio da su ti palci već pod škripom bili. Gončinkino bijelo, navorano lice bilo je kao od kamena, a oči ni da je makla za tren. Uto pokuca ujedanput netko tri puta krupno na prozor. Gončinka nešto se lecnu, mačka krenu glavom.

— Ah, ide! — zamrmlja stara — njegov je to znak — zatim dignu se polagano, dovuče se do prozora i viknu promuklim glasom: — Oj! Tko si božji?

— Domaći, Drago! Otvori! — ozva se krupan glas, i bradato lice pokaza se vani za staklom.

— Ček! Ček! Dušice! Taki! Taki! — reče stara mahnuv rukom, posegnu u džep svoje široke suknje po ključ, uze uljenicu i odgega kroz vrata da otvori došljaku. Začasak povrati se natrag, a za njom uniđe konjički časnik — Grga Prišlin.

— A gdje si bijesa bio? — zapita stara, staviv svjetiljku na stol i dignuv glavu prema gostu. — Jedva sam te dočekala predući da me ne prevari drijem.

— Gdje? Po poslu — odvrati Grga, staviv svoj šljem na stol i otpasav svoj mač.

— Po vražjem poslu. Znamo se, sa čašama i ženskima.

— A da. Ispisivasmo vojnike i dasmo im zadnju kraljevsku plaću. Moju su četu raspustili. Sada, kad je sve mirno, ne

treba im toliko vojske, osobito konjika, jer nemaju hrane, a mislim, i kraljeva kesa dosta je suha. Bar su svakomu nešta otkinuli, pa je to pobjesnilo. A što i brundaš, babo? Ovo nekoliko noći, što sam u tvojoj komorici pod krovom prospavao, platit ću ti zlatom. Imam ga kao blata. Što nam nije dao kralj, uzeli smo mi sami, vraga bi pošten čovjek čekao na kraljevsku plaću — udari vojnik u smijeh i, protegnuv se na drvenoj klupi, prebaci noge i podnimi ruke — ah! — uzdahnu — hvala Bogu da je vražjemu poslu kraj, ta gvozdena košulja gotovo je na meni zarđala. Sit sam već toga landanja, i jedva se mogoh dočekati stalne postelje. Kraj je, velim.

— Dakle ne ideš već nikako u ljudske mesare?

— Nisam lude gljive jeo. Danas sam zadnji dan mač zatakao u korice, sutra putuje kralj u Križevce.

— Vidi! Vidi! — zaklima stara lupnuv se dlanom po zijevajućim ustima. — Kako se svijet muti, kako se ljudi miješaju kao piškori. Sve sam danas dozivala u pamet šta si mi jučer novina pričao, moja stara glava nije mi ni jaka sve to držati u sebi. Ja ti ne znam ništa, ne izlazim med taj varoški gad, bolje da ništa ne vidim. Jedva da mi štošta mimogred prišapne Paviša. Sad si bar ti tu. Valjda ne ideš iz Zagreba?

— Zakopat ću se tu kao da mi korijen u zemlji stoji.

— A gdje?

— U svom starom leglu na potoku. Idem opet služiti biskupa.

— Vidi! Vidi! A ja sam već dvojila hoću li te ikad više vidjeti.

— Bome i ja, Gončinka, tebe. Katkad mi je vrag sjedio za vratom. Više puta pomislih ležeći u noćnoj rosi: Grga, Grga, u što si se bijesa dao pod matore dane? Klati se i ne spavati. Ej, kako se negdje Gončinka pod poplunom grije i smije, a ti se tu valjaš u mlaki. Zar ti se nije nikad štucalo, Gončinka?

— Hod' zbogom! A koji te je vrag tjerao pod šljem?

— Eh, znaš, zbilo se, babo. Kad me je biskup Pavao istjerao kao tata radi pušljivoga mošnjara, zarezah ga na svoj rovaš. Zakleh mu se da će mi platiti. Kad su zatrubili kraljevci na Pavla, skočih brusiti mač. Da, išao sam pod zastavu pod kojom su bili Gričani, moji vragovi, proti popovima. Ne žalim žege ni mraza što pretrpjeh. Eto, ja sam na konju, Pavao u blatu. To mi godi, kruto godi. Daj da se napijem, Gončinka. Ha! dobro je vino. Ali — nastavi povrativ baki vrč

— nešta me peče. Uf! kad se sjetim, pregrizao bih si jezik.

— No! No! Gdje te je zmija ujela?

— Bijesa! Zašto nisam ščepao one Horvatove cure, Anđelije. Lijepa ti je, no.

— Starce, jarce! Kao Dobra ... a? — nakesi se stara.

— Šut'! — planu Grga skočiv na noge, i poče pred sebe zuriti — Dobra, Dobra je mrtva. Anđelija bi bila osveta, Dobra je bila ljubav.

— Ljubav pod batinom! Ha! Ha! Ha!

— Šut', babo! — viknu Grga lupiv šakom u stol da je šljem zazvonio i mačka plaho uskočila. — Daj mrtvima mira

— reče muklo, posegnu za vrč, potegnu silno. — Da — planu

— na toj djevojci da sam se osvetiti mogao, dao bih pola svojega zlata. Već je držah, na, ovom mojom rukom, ali ta prokleta duša, taj stari križar Antun, da ga imam pred sobom, razderao bih ga na komade. Ispred brka izmaknuo mi slatki plijen. Krvav moradoh iz prozora skočiti. Ožuljih si glavu, trn mi ogrebe lice, padoh na ruku, nisam je mogao maknuti, i psine bi me ukebale bile da nisam otpuzao do jame, da me podvečer tat Martin na leđima ne odnese u bregove.

— Moj, moj jadni Grgo! — zavrti Gončinka glavom — pa sve to radi jedne cure, gdje ti je prijašnja pamet?

— Čuj, vještice! — viknu Prišlin plamteći, izvadi iz njedara kesu i zazvoni njom dignuv je k svjetlu. — Tu je pedeset cekina. Ti si s vragom u kumstvu. Priskrbi mi tu djevojku na moje ruke, i kesa je tvoja.

— Ah — zinu Gončinka — a gdje je?

— Pitaj svoga kuma vraga. Bila je tu sa Pavlom, sa Ivanišem, ali nije s njime otišla. A ne zna se gdje je, kanda ju je zemlja pojela.

— Nije otišla, veliš. Čekaj! Čekaj! Spravi cekine dobro, Da vidimo vrijedi li jošte Gončinkin nos. Strpi se! Bože moj! Hoće li u tebe pameti biti? Nu eto, jučer te htjedoh pitati, ali tvoje su me novine pomiješale. Šta Benko, Živanov sin?

— Ha! Ha! Ne boj se! Taj mladi ždrijebac kanda nije kršten na prezime gričko. Ide već po mojoj uzdi. Bojao sam se smrti u ratu, jer ne bih se mogao odužiti Živanu koji me je toli lijepo nakitio pred stricem i biskupom.

— Ta ukrali smo mu jedinca. To je dosta oštar nož u mošnjarevo srce.

— Ah — nasmija se Grga izbijeliv zube — to je samo ranica.

— Hoćeš ga ubiti?

— Ne daj Bog!

— Već?

— Ziv mora ostati. Dok sam prognan od biskupa čamio u svom dvorcu, pritezao sam dječka ljudski. Stara kmetica čuva ga ondje, ima, velim ti, gvozdene zube, a dječko dršće ti pred njom kao konj kad zanjuši vuka. Prvi je nauk dobro uspio. Benko zaboravio je oca i majku.

— Ah!

— Da. Stara ga drži na gvozdenoj uzdi, ja ga ne mazim, ali mu dajem sve što je dobro i slatko. Dječko me ljubi, zove me ocem.

— Živanov sin tebe ocem?

— I slatkim ocem! Eh, da ga čuješ! Strpah u njegovu mladu glavu stare priče, a svakoj priči je rep: Gričani su najgori zlotvori na svijetu, a među Gričanima moj prvi krvnik mošnjar Benković. Dječja pamet je led o suncu, dječja duša vosak pod prstima. Benko zaboravio je svoje i mrzi svoje. Strijela je na mojoj tetivi, lijep je, jak, brz, bijesan, nek se dječko usfrka do mladića, nek mu mišice otvrdnu na buzdovan, ej da vidiš, pustit ću tu gričku strijelu u gričko srce, ta mlada krvca ići će na svoju vlastitu krv.

— Grga! Grga! — zinu stara prekrstiv se — skoro sam prema tebi svetica, mene je vrag krivo učio, odviše sam krotka.

— Ne znam tko mi je dao tu misao, vrag ili Bog, ali dobra jest. Moram se, istina, strpiti, godine teku polagano, dok oštrim taj nož, ali otac će ćutjeti od sina kako mi je gazio srce, što su me koštale moje puste noći, što su me stajale rane od Griča, platit će mi suzom svaki dinar koji mi ote od stričeve baštine, svaki uzdah što ga je Dobra ispustila na smrtnoj postelji. Da mi je moje dijete ostalo živo, možda bih mu oprostio bio, ali na grobu svoga jedinca dolje pred crkvom zakleh se da će Benko živ ostati. Nek mene ljubi kao oca, nek oca mrzi kao vraga, vidjet će svoju majku, kleti je, ali je prepoznati neće, da, svoj rodni kraj mora poharati, svoju zipku popaliti, a preminu li mu otac i majka prije mene, reći ću mu čiji je porod, neka nosi kletvu u svome srcu do groba. To će mi goditi, to!

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se stara krećući glavom i lupiv dlanom u stol — ta velim da ti je vrag posudio pamet. Šteta! Šteta da ja svega toga doživjeti neću, jer mi stare kosti klopoću već na zadnji Amen. Ali Grga, ako ovršiš što si rekao, bit će i moji palci u škripcu naplaćeni. Grga, ako nije Anđelija odletjela, ako je nije zemlja pojela, ne boj se!

— Krijem dječaka od svega svijeta, da mi se ne izjalovi trud. Ulaze mu u trag, znam, a taj vrag, biskup Pavao, bio je već blizu cilja. Njega sam se, hvala Bogu, riješio, drugi ga neće uhoditi. Samo ja i ti, Martin i Paviša znaju po pravici da smo ga oteli.

— Martin je tvoj, Paviša moj rob. Tih se ne boj. Samo čuvaj dječaka.

— Živan vjeruje tvrdo da ga imam.

— Ali ne zna ništa dokazati. Nema ga, nema, možda je mrtav? Šta? Neka ga traže. Amen. Nu čuj, Grga. Hoće li se biskup tući sa Gričanima?

— Pusti samo mene. Ta zašto sam biskupov dvorski župan?

— A kako si se bijesa opet utisnuo u staru jamu?

— Gospodin od Lučenca zna me dobro, otkad je zadnji put bio u Zagrebu, te mu pomogoh jurišati na kaptolske izdajice. Zato me i preporuči biskupu Ivanu. Lučenac je ban, biskup poslušan, a ja opet dvorski župan. Tako ga mogu opet jariti na Gričane.

— Ali ti mi reče da je kralj zapovjedio banu neka ih štiti.

— Jest, ali ništa zato. Kralj će otići daleko za gore, mi ćemo udriti, pa neka si viču kramari: jao i pomagaj! Lučenac ih mrzi ionako, stisnut će oči i uši.

— Samo ako te biskup posluša, golube moj, i on je čuo kraljeve riječi.

— Lako zato, ne boj se. Lakom je, pomest će zadnji dinar, kako čujem. Siromah je, pao je u zagrebačku biskupiju kao muha u debelo mlijeko. Istiskat ću za njega dinare, bilo po pravu, bilo po krivu. Gričani će se po staroj navadi krvavo znojiti. To će Ivanu drago biti, neće ni pitati za praviče, samo za novce. I šta on tuđinac zna za naše zakone i navade? I šta jesu dandanas pravice? Puh! Možeš ih navući kao široku čizmu na svaku nogu. Još nešto. Tu možeš i ti pomoći. Bit će ti debeo žir.

— No?

— Rekoše mi da je biskup često turobnih misli, nepovjerljiv. Zakopa se u priče i gatke, snatri.

— Ah! A od čega?

— To ti je njegova bolest. Živci, gusta krv, šta li? Biva te ga spopadne drhtavica, gotovo da podivlja. Vrača neće vidjeti, vračaricama vjeruje.

— Bijesa?

— Ma da, tako čuh. A ti si vračarica, ja župan. Kad ga podražiš, pobjesnit će na Gričane, kad je prebjesnio, ohladit ćeš ga. Razumiješ?

— Kao na dlanu. Tako će biti... Ali škrt je.

— Ja sam široke ruke.

— Tvoje priče čisto su me razdrijemale.

— Mene nisu. Posvijeti mi pod krov, Gončinko, da dam svojim trudnim kostima što ih ide.

— Ajdmo! Ajdmo! Grga! Ah, vidiš, vidiš novosti, Bože moj! Čuj kako ti vaši vukodlaci urliču po ulici.

— Pusti! To im je prva i zadnja radost.

Gončinka posvijetli svomu gostu u gornju komoricu na počinak.

— Laku noć — viknu stara odozdol vraćajući se u svoje gnijezdo.

— Laku noć! — ozva se vojnik.

Začas skvrčila se vračarica na svojoj postelji i usnu, samo je čula kroz san urlanje pijanih vojnika.

XX

Već bješe uminuli dnevi kraljevskoga slavlja na Griču, Šišman pođe pohoditi prevjerne svoje Križevčane da ih pohvali, jer ne htjedoše znati za novotarije buntovne lige kao ni braća im Gričani. Slobodni građani nisu se nadali dobru od velikaša, a novoga kralja nije bilo vidjeti ni na srebrnim pjenezima. Grič smiri se posve, dobri majstori sjeđahu opet mirno za svojim poslom, a brze majstorice vrtjele se za svojim gospodarstvom. Ni spomena više o kralju i kraljici, o nemiloj vojsci, pače i Jakob Kuzmić otvori opet svoju školu u kojoj se dugo vremena školovahu samo obnoć miševi. Samo vrač brbljao je po svim dućanima kako mu je kralj milostivo namignuo desnim okom, jer da vladar ljubi učene ljude, a vračevu učenost da je odmah prepoznao po dugoj crnoj halji. Samo pojedini kukavni vojnici raspuštenih četa obijah' prosjačeći građanska vrata, što nije vrijednim Gričanima nimalo bilo po volji, najmanje pako Tomašu »pod brijegom«, jer kako su vojnici prije sipali pjeneze poput pljeve u njegovu kesu, tako su sada na silu pili i bez plaće za božju hvalu. Sav kraj bio je pun toga

raspuštenog smeta, da, čulo se da se je šaka takvih adrapovaca ugnijezdila u gori kraj susjedske ceste, odakle bi zagrebačke trgovce, iduće na sajmove, svaki čas sletjeli i oplijenili do gola.

Nekog dana — oko Zdrave Marije — stupi pred vrata mošnjareve kuće kršan starac, po odijelu vojnik od čete kneza krčkoga. Na kožnat zobun bio je navukao košulju od gvozdene žice, na prsa prišio veliku zvijezdu, znak gospodara, kožnate hlače bješe mu stegnute an listancim zaponcima od žute mjedi, a o širokom remenu visio mu je kratak mač. Od oprženog lica nisi vidio nego bijele brkove i obrve, a i nešta

sijede brade, jer mu je glavu pokrivao kapuc od mrka, debela sukna do ramena, a povrh toga bješe mu lijevo oko zavezano crnom vezicom. Bilo je po toj prilici suditi da je to star ukrućen tucibrat, kakvih je onda puno šetalo po žalosnoj hrvatskoj zemlji, čovjek vikao za plaću danas služiti Bogu, sutra vragu, klati i paliti, nositi svoje stare kosti po svijetu ubijajući, dok ga drugi ne ubiju i nogom u jamu ne turnu, ako ga gavrani ne pojedu.

Gospodarica Jelena bješe s prozora spazila kako taj mrki svat kroz vrtalj stupa prema kući, zato poleti hrlo u komoru i doviknu muža si:

— Ej! Živane! Nekakav vrag od vojnika kreće k našoj kući. Čuvaj vrata, pazi mu na prste. Jer znaš da je svijet pun smeta. Oslobodi nas, Bože, kuge!

Majstor, skupiv se odmah na taj doziv, dospje na vrata u tren kad je ratnik htio maknuti nogu preko praga.

— Hvaljen Isus! — mahnu došljak.

— Uvijeke! — odreza mu gospodar suho, ne uzmaknuv ni za pedalj i podbočiv ruke: — Tko si?

— Božji! — reče vojnik — i nisam tvoje meštrije, to vidiš valjda na meni. Od konjanika sam gospodina kneza krčkoga. Na, evo ti i njegove zvijezde.

— Znam, nisam slijep. Ima te robe, žalibože, dosta po kraju. No koja te je namjera amo namjerila?

— Tražim mošnjara Živana Benkovića, to si, ne varam li se, ti.

— A da! To jesam svetkom i petkom. Pak?

— Rad sam ti reći riječ, pače, da bolje reknem, moja riječ ide žensku koja pod tvojim krovom prebiva — odvrati vojnik nekako nestrpljivo, i da korakne preko praga.

— Stani! — dignu mošnjar u čudu ruku. — Tuđa muška glava nema razgovora s kojom ženskom u toj kući mimo mojega uha. Tu sam ja gospodar. Nu valjda si se krivo namjerio, ime pomiješao. Jer pod mojim krovom živi uz mene samo žena, mala djevojčica od roda i dvije težakinje za službu. Van ako si kojoj od njih brat ili kum.

— Ni brat, ni kum, Živane, niti marim za tvoje težakinje, već tražim upravo plemenitu gospođicu Anđeliju. Sad znaš.

Živan se lecnu i pogleda čovjeka ispod oka. Bilo ga je zasjede strah.

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se pod silu — tebi se miješa, u mojoj kući tražiš plemenitu gospođicu!

— Ne prenavljaj se, mošnjaru! Biskup Pavao Horvat me šalje.

— Idi zbogom! Konjika frankopanovca šalje buntovni biskup k meni Gričaninu?

— Ne vjeruješ? Pravo je, poštena si duša, pametna glava. Ali velju ti da se po bačvi ne pozna ima li u njoj crvena ili bijela vina. — Na — produlji čovjek masiv se u njedra — evo ti papira, ponesi ga u kuću, neka ga pročitaju, nek se vidi čija je ruka. Pričekat ću međuto ovdje. Zabravi mi slobodno pred nosom vrata, a kad razumiješ istinu, reci ili: »Uđi!« ili: »Hodi do vraga!«

Mošnjar pogleda ratnika, uze artijicu, zabravi zbilja vrata i otiđe u kuću. Ali povrati se brzo.

— Uđi, čovječe — reče — regbi da nisi varalica.

Stari konjik ne pisnu, već uđe, nagnuv glavu, u kuću i slijedio je mučke mošnjara, koji ga dovede ravno u Anđelijinu komoru, a za njime došulja se i Jelena, držeći visoko svjetiljku, jer se je dobrano mračilo.

Anđelija, stojeći blijeda do zida, tržnu se silovito kad svjetiljka munu u sobu, ter preko praga stupi ta mrka ljudesina. Nešta se bojala prevare, nešta ju opet slobodila nada da će dobiti glas o rodu, o vjereniku svome. To osjeti vojnik i pozdravi glasno:

— Dobar večer, gospođice! Evo me, ja sam. Nek te nije strah.

— Ti! Ti! Oče Filipe! — pljesnu Anđelija i poleti prema vojniku — da, da! To je tvoj glas. Čuje ga uho, čuje srce. Pamtim ga dobro.

— Od one ljute hajke u Lancelotovoj kući na Kaptolu, je l'?

— Da! — provali djevojka, ali, uzmaknuv i pogledav čovjeka od glave do pete, progovori u čudu:

— Ma kakav si? Vazda te vidjeh pod križarskim ruhom, a sad imaš mjesto križa na prsima zvijezdu.

— Pusti da smirim umorne kosti. Sve ćeš saznati. No, majstore — okrenu se stari vojnik k mošnjaru — sad vidiš da sam istinski čovjek, a i ti, majstorice — produlji gospodarici — budi mi svjedokinjom. Ti znaš moje lice od križarskih proštenja u Novoj Vesi.

To rekav, skinu starac kapuc s glave, crnu vezicu s oka, a pred Anđelijom stajaše pravi pravcati križar Filip, junak koji je bješe obranio od bijesa Grge Prišlina. Svi stajahu u čudu.

— Tako mi duše! — viknu napokon Jelena — živi živcati brat Filip od križara. Pod tom maškarom ne bih ga bila slutila, kao ni vraga u popovskoj halji, ali kako se je obijelio, kanda ga vidim na proštenju pri Ribnjaku.

— Da, da, majstore Živane — potvrdi Anđelija drščući od radosti — kunem ti se, jest.

— Pak si pošten čovjek, oče Filipe — reče Živan pruživ križaru ruku. — Sjedi, jedi, pij! Ej, stara je čula — mahnu ženi. — A ti, oče, oprosti da sam se pred pragom otresnuo na tebe, jer znaš, dandanas nije glava mirna od napasti ni pred božjim oltarom. Pa se bojah i te maškare.

— Filipe oče! Govori! Govori! Molim ti se milo — zaklinjaše ga živo djevojka sklapajući ruke. — Ideš od ujaka biskupa. Govorider, bogati. Evo se snuždih kao pogažen cvijet. Kinjim se dan i noć, badava. Bilo mi je više puta, da propadnem u crnu zemlju, željela sam da me rade ne bude. I vjeruj, zdavna bih bila izginula od čemera da me ti dobri ljudi nisu nuđali svojim poštenim srcem. Svi me ostaviste bez traga, bez glasa, i tu stojim bijedna sirotica kao mlada šiba samica na bujici.

Križar bješe se međuto spustio na klupu i gledaše, podupirući rukom sijedu glavu, pred sebe u zemlju, reć bi da mu se misao zaletjela u minule dane, u daleke krajeve. Ali kad Anđelija završi riječ, osovi čelo, trenu okom i reći će mirno:

— Ne tuži na rod, gospođice, već na zlu sreću, sudbina je kriva. Tvoj gospodin ujak ne napisa nego nekoliko riječi, da me tvoj domaćin pusti pred tebe. Znao je on da te taj poštenjak drži kao zakopanu pred svijetom, da ne bi bez biljega ni meni pokazao Anđelije. Pak nije dandanas dobro puno pisati. Vrebaju na sve što i sniva o Horvatima i Paležnicima. Ako poslanika uhvate sa pismom, uhvatiše i sve tajne misli. No zato sam ja živa knjiga svih jada tvoga plemena, nosim ih u srcu. Meni ih neće nitko izvaditi ni na smrti. Dođoh živ glasnik da ti nosim pozdrav i glas od tvojih milih.

— Jesu li živi? Jesu li zdravi? — zakrči mu Anđelija zabrinuta riječ.

— Jesu do jednoga, gospođice! Ziv je Ivaniš ban, živ biskup Pavao i knez Stjepko, samo — nastavi turoban pokazav rukom na zemlju — ujaka Lacka nema više.

— Znam, znam — zajeca Anđelija pokriv si lice, nu brzo osovi glavu i planu — a drugi?

— Razumijem — nasmjehnu se križar kroz žalost. — Za Berislava pitaš, za svoga zaručnika. Ziv je i zdrav, misli vjerno o tebi, živu je iznio glavu iz krvave sječe naše. Bijah mu drugom na junačkom razbojištu, za sve sreće i nesreće naše.

— Ah, nesreće! — uzdahnu Anđelija kroz suze. — Oče Filipe! Da znaš koliko je strijela probilo to moje jadno srce.

— Vjerujem ti. Berislavova usta javiše mi tvoju sudbinu. Žalim tvoju prebrzu nadu, zavjet ujaka tvoga i tvoj.

— Ah — zavrti djevojka zdvojno glavom — reci mi sve, sve, makar ti svaka riječ nožem bila. Hoću da znam imam li zdvojna pasti u grob ili smije li moja kukavna nada poput malena crva podignuti glavu.

— Čuj dakle, gospođice! — reče križar. — Čujte i vi, dobri ljudi, jer znam da mojih riječi nećete nositi na jeziku svega svijeta. Osjeći ću velike stvari malim riječima. Dosta je da je tolika krv uludo tekla, čemu još puno krvavih priča. Ukratko je to. Pođoh za Ivaniševom vojskom u Srijem, a sve uz kneza Berislava. Ne htjedoh lijen zijevati u manastiru dok se drugi biju za pravednu stvar.

— Od prva služila je sreća našu zastavu. Vragovi letjeli pred nama kao pljeva, a padali na zemlju kao krupna zrna. A tek kad se dovinusmo ujaku tvomu Lacku, ej, odmaknuše od nas kanda ih je odnijela strijela. Sad je bio Nikola Gorjanski zvijer, a mi lovci. Doletjeli nam pomoćnici Bošnjaci. Sve se guralo k nama. Krasna vojska, a tolika da bi popila i, Dunav i Dravu. Poletjesmo preko vode, rasteposmo sred mrkle noći Gorjanskoga. Da si vidjela Berislava. Bože! Podvojih da je čovjek kao mi drugi ljudi, već anđeo ili vrag komu mač ne može ništa. Rivao se na konju kroz bijesnu vrevu, kroz mačeve i strijele k šatoru Gorjanskoga. Za dlaku, velim vam, i strpasmo Nikolu u svoju torbu. Razlismo se kao voda po mađarskoj zemlji sve pod Pečuh, i da nije bilo vraga, poklopismo sam Budim grad. To poškaklja Šišmana za dušu

i prestao je samo obećivati. Tad prevagnu se vaga na drugi kraj, sreća nas ostavi.

— Luksemburgovac skucka što je imao vojske, do zadnjega Ciganina, pak je pohuška na nos. Još poče dušom i mitom snubiti među našima, i našlo se dosta psina koji poštenje i dušu odniješe na pazar. To je tek dočekao Gorjanski. Skoči, obori se na nas kao ris.

— Sad su oni nas gurali i preko vode i preko gore... do Bosuta rijeke. Tu smo stali, mjesto leđa im okrenuli lice. Baš nam je sunce nad glavom bilo kad je došlo do živa. Još mi sada zvoni podne iz seoske crkve u ušima. Dalje neš, bila naša riječ, i zatisli smo petnjake u zemlju, kao da su naše noge korijen pustile u tlo. Udari vojska o vojsku kao dlan o dlan. Krste Bože! Malokada vidjeh toliko mrtvih glava. Kao da kosiš makovice. Valja reći, krvavi bili pod kožom mi, krvavi oni. Ah! — zamrmrlja starac, obrisav bijele brkove, pošto se je iz vrča ljudski nagucnuo bio. — Živane čovječe! — planu dalje na mošnjara — jesi li vidio kako silan vjetar vije staro hrašće na ovako, sad amo, sad tamo, kao da se stara stabla klanjaju. Tako i mi i oni. Nego po vraški smo se klanjali. Tres pa tres. Vaga letjela amo i tamo. Ivaniš ban sipao je lešine pod svojim mačem kao sijač zrna. Berislav kosio je glave lijevo i desno kao kosac. Bio sam tik njega. Sve sam treptio vjeđama kako

su glave vrcale, a Lacko, jao, Lacko! Bože! Bože, kad pomislim na to! — zastenja starac križar i potegnu lakat preko očiju. — Lacko meo te lake konjike pred sobom kao vjetar prašinu. Nego stoj! — viknu Filip jarostan, skočiv na noge i pruživ pred sebe ruke da su svi od straha uzdrhtali. — Evo na, glete! — poče pokazivati prstom po stolu. — Nadesno stajao je Ivaniš i Korpad, nalijevo Berislav, Hedervar. Tu bijah i ja. Sredinu držao je Lacko pod kraljevom zastavom. U nas zagrizao se stari Morović, ali je dobio pošteno po zubima, Korog se rvao s Ivanišem koji mu je vraški kvačio rebra. Milota je bila kako su se naša krila krilila. I u sredini suzbijao Lacko gospodina Šimontornju. Ali stoj! Odonud praši se oblak. Zatutnjio, zasinuo kroz prah.

— To Gorjanski i njegova konjica srce na Lacka. Zdrobio bih vam kosti nasitno da mi reknete, kukavica sam, ali u onaj tren, Bog i duša, zazeblo me je pri srcu. Zažmirih. Jedva sam mogao Berislavu prstom pokazati kako se Gorjanski i njegov klin živih konja zabada u bijednoga Lacka. Eh, da su nam proste ruke bile, ali mi odbijasmo bijesnika, starog Morovića. — Starac, zašutjev načasak, obrisa znojno čelo, pa nastavi uzdahnuv: — Tukli se kao vrazi, mislim, grabili se šakama, sve se izmiješalo bilo od bijesa. Tad, Bože, spazim kako se crni vrag Gorjanski diže, pojuri k Lackovoj zastavi. Misliš, vile ga nose, ali nosi vrag.

— Visoko mu se vije buzdovan po zraku. Sad, sad, oh, sad! Buzdovan skoči, pade u zlo mjesto, u čelo junačko. Klonu Lacko u prah, rastepe mu se krasna glava, klonu kraljev stijeg koji je stajao nad vojskom kao božji prst. Gospode! Gospode! — kriknu križar, udariv se šakom u čelo, i krupne kaplje zasinuše mu na sijedim trepavicama. Starac zanijemi, poniknu nikom. Sve je bilo tiho u sobi, samo se čulo tiho jecanje Anđelijino, koja je stiskala šake pred očima da zaguši navalu suza. Začasak potrese križar glavu i produlji tiše:

— Sad već nije bilo računa: probodi sokolu srce, klonut će krila. Nisu nas, istina, tjerali kao zečeve, no valjade uzmaci u bolji zaklon. Dosta su naših pohvatali, mnogo ih zaglavilo, a bilo i hulja koje, baciv štit i koplje, uskočiše bez traga. Bilo nas je mnogo manje. Tad reče Ivaniš: »Djeco, krenimo put Cernika. Znam ondje svaki kut, svaki put, ta moje je vladanje. Znam gdje se ograditi treba, pa nadesno ti stoji požeška gora, nalijevo Sava i Bosna, ako me posluži sreća. Ziva me neće imati krvnici, ali pucat će njihove kosti od moje ruke. U Cerniku bit će, znam, i friških ljudi.« Svi rekosmo, tako budi, ali ne rekoše Bošnjaci. Nisu kukavice, ali krvnik Gorjanski povješao sve Bošnjake, i proste koji mu dopadoše šaka. To je zvijer, nije vojnik, rekoše oni, i veća ih strana ostavi našu zastavu i vrati se preko Save. Krenusmo sami. Žalosna li puta! Gorjanski prilijepio se uz naše pete. Tko je bolan zasoptao od naših, izgubi glavu. Bijući se tako, dospjesmo u Cernik. Ali prije nego odahneš, planu iznova boj. Gladni, žedni, izmučeni trgosmo mač, naperismo koplje. Bilo je da se oblak prosuo na naše vragove. Svi pozvijerismo, svakomu zanijemi od bijesa grlo, samo se čuo zveket oružja. Ivaniš ban prometnu se gromom. Držeći visoko zastavu, baci se u zrno vragova, rastepe ga. Čovjek je išao na čovjeka. Tu malda ne zaglavi Berislav.

— Bože! — vrisnu Anđelija problijediv, skočiv.

— Da! Vjere mi! Zaleti se u sječu kao slijep da potraži Gorjanskoga, da osveti brata. Ja za njim. Spazi crnoga viteza, namjeri konja na njega. Ja za njim. Tad mu se u bok zaleti stari Ivan Morović. Ne vidje ga. Morović zamahnu visoko mačem. Ne vidje ga. Ali zamahni i ja šuk preko šljema, da je zazvonilo, šuk! I Morović pade naglavce s konja. Ne pogledah ga dalje, samo da je Berislav živ. Ali se igra okrenu. Sila udari na nas kao batovi, naša šaka ljudi se zgusnu u malo klupko, i tad se prosuše na nas strijele ne daždom, već plohom. Do vraga! I opet je trebalo uzmaci. Meni su od sječe drhtale ruke i noge. Kamo? U goru. Dokle? U Požegu.

— Ajdede, tu je grad. Njih je više, nas manje, ali za zidom valja momak za dva. Sad udrite! Ali oni ne udriše, vrazi! Oprostio mi Bog grijehe. Već se lijepo uhvatiše u kolo oko nas kao zmija prokletnica. Držali nas tako u kliještima, dok bude hrana tanja, voda manja. Nu naslaše na nas glad. Jer šta? To je došlo na plijen, nije na glad, to ne zna gladovati za svetu pravdu. Peti bje dan da se ne nasitismo, vojska se poče mrgoditi, šaptati, mrmljati. Zlo bje, izmiču ti se uzde. Bi li se predali? Ah! Tko će se dati pod sjekiru? Bilo podvečer. Ivaniš, Berislav, Stjepko, Korpad i ja sjedili na gradu pijući zadnju kapljicu garevice. Uglavismo zorom provaliti i poginuti. Tad pokuca na naša vrata fratar, Bog ga utješio. Dade Ivanišu pismo. A Ivaniš nam ga odmah pročita. Jesi li čula, gospođice, nikad nisam tako izvaljivao oči. Tko piša? Gospodin Stjepan od Šimontornje. Prije kleo se nama, potlje odvrgao se od nas. Hulja, viknuh. Sad je četovoda u Šišmanovu taboru. I šta piše? Tako nekako. Tijelo da mu je prikovano uz Šišmana, ali duša da je ostala vjerna Ivanišu. Odasvud da smo stisnuti kao miševi u stupici, do neba da Ijestava nema, niti smo ptice. Ivanišu, Berislavu, Korpadu da je namijenjena krvnička sjekira. Ginuti naprazno u boju da bi ludo bilo, jer da nije kucnuo zadnji čas. Od kraljevaca neka se ne nadamo milosti, neka se ne predamo, jer da će nas prevariti i na vjeri i na milosti. Tako da je utakmljeno. »Ti si po Bogu moj brat«, piša, »boli me da ne mogu već sada uz tebe stajati, ali dat će Bog. Za jamstvo evo ti moga pisma i pečata. Izdam li te, pokaži ga. Za taoca evo ti sina koga šaljem sa fratrom k tebi. Prevarim li te, ubij ga. Dođi, ću te. Prođite kroz moje šatore mirno, ne bojte se. Pripravih konje, a na Savi čamce. Krenite u Bosnu, ondje čekajte, vrebajte dok osvane hora.«

— A vi, a vi? — upita Anđelija.

— Mi posumnjasmo o poštenju. Nu kad fratar dovede mladića pred nas i vidjesmo da je Simontornjev porod, povjerovasmo. Pozvasmo vođe i rekosmo im pod prisegu tajnu neka se zorom predadu. Pristaše, jer čemu gubiti bez nade krv? Mi, kojima je bila glava na kocki, a i meni namijeni Gorjanski tu ljubav, krenusmo ujedno, vodeći među sobom mladog Šimontornju. Bila je tamna noć. Jedan po jedan siđe na mala vratašca iz grada. Vodič bješe nam fratar. Čudno je to bilo. Kroz mrak vidiš šatore kraljevaca. Ovdjeondje gori oganj, čuješ viku, pače vidiš stražu koja je radi tebe ovdje. Fratar je zmijski okolišao uz trn i živicu skačući, gmižući, penjući se. Najednom podalje opazismo pod hrastom sjenu. Šatori su blizu, možeš doviknuti straži. Sjena dođe pred nas, bome glavom Šimontornja, a bez oružja. Poda nam svima ruke. »Braćo!« reče, »još nije jabuka dozrela, ali neće prije reda pasti sa stabla, vi ćete je obrati. Ne krivite me, zgriješio sam i kajem se. Spasih vas, evo prvo odužbine, jer ondje«, reče muklo pokazav prstom na tabor, »nema smiljenja ni

prava. Bježite u Bosnu. Oni nas svladaše, ali nisu navijeke. Njihova brazda je plitka, sjeme pušljivo. Bog pravednik nadgrmit će njihovo pobjedno klicanje. Bježite noću, povratite se danju. Zbogom!« Tako je govorio Šimontornja, zatim povede nas za šumu gdje čekahu osedlani konji, privezani na hrastovima. Ni žive duše nije tu bilo. Poklopismo atove i kao četa noćnih duhova uminusmo kroz mrak dalje i dalje od silnog tabora, dok pred nama ne zašumi voda Sava. Tu istom pustimo mladog Šimontornju; a hrli čamci prenesoše nas iz jadne domovine naše, nas prognanike, prokletnike, nas zatočnike domaćega prava, bježeće od krvničkog noža.

— Iznijesmo glavu, ali tako mi Boga Višnjega, da ne klije u tom starom srcu jošte iskra nade da će pravda odoljeti krivdi, bio bih volio položiti pod sjekiru ovu sijedu glavu nego bluditi izagnan u tuđoj zemlji, živariti o tuđoj kori. O gospođice, da si vidjela taj tren kadno od ishoda zabijeli dan. Ni suza nije jaka reći kako nam je srce drhtalo od žalosti. Ležim na rosnoj zemlji, gledajući omamljen oko sebe, nad sobom vidim bosanske bregove, pod sobom Savi dje se o zori rumenilom ljeska, a preko vode slavonsku ravan, domovinu, jadnu domovinu svoju. Eno na panju sjedi Ivaniš, prekrstio ruke, zapiljio oči u zemlju, kanda si na vidiku domovine hoće očima iskopati grob. Jako mu tijelo dršće, ne znam, od ljutosti, od žalosti. Uz mene sjedi u travi Berislav poniknute glave, uhvatio objema rukama mač, zatakao ga u zemlju kao križ na friškome grobu, pa se smije, gorko se smije. »Vid', Filipe«, reče, »to je grob naše slobode, grob moje sreće!« pak uzvinu oči k sjeveru, k zapadu. Razumjeh taj pogled. Misao mu je letjela na Grič.

— Berislave! Berislave moj! — uzdahnu Anđelija kroz plač.

— Podalje stajahu drugi — nastavi križar — mala šaka, desetak ljudi, desetak slobodnih robova. Stisnuh oči da ne vidim ništa. No što vam to govorim? Prokleta stara pamet da ništa zaboraviti ne može, prokleti san koji nam ponavlja minulu bijedu, te nas nuka da srce još jednom proživi što je na javi projadalo. Taj lijepi svijet, taj junaštva našega cvijet skopnio od leđnog brijega na šaku zdvojnih ljudi koji plivaju po svijetu kao mala santa bez dna, bez oslona, a nada propa duboko u vodu. Ali badava, bilo je poći, bilo otkinuti oko od zavičaja komu je sprštila živa krv, a ne smiješ mu zaviti rane, bilo ponijeti strvene kosti u svijet na božju i ljudsku milost. Vidite, ljudi! To čovjeka boli kao trn. Jer koja hasna kad uspiriš čist plamen, a ne smiješ se o njem grijati?

— Bludasmo uz Vrbas Bosnom kao hrpica žalosnih ptica koje je vinar otpuhnuo od jata. Iđasmo od sela do sela, od gore do gore kao izgubljene ovce, poniknute glave, noseći vječnu ranu u svome srcu. Dobri su ondje ljudi; gdje god bi zašli pod krov, primili nas bratski, ali i pitali za našu bijedu za prevarene nade. Sto i sto puta bilo nam ponoviti žalosnu priču koju ti kazujem sada, sto i sto puta otvoriti našu staru, krvavu ranu. Pak ta samilost iz prikrajka njihova oka, taj sažaljivi pogled koji gorči jelo, truje pilo, trza te iz sna. Oh! Ja ne trpim samilosti, jer sam muška glava. No pregrizosmo jade, najpače Ivaniš. »Ne kukajte«, znao je reći, »kakvi ste ljudi? Okresoše nas, pa šta? Još stoji zdravo stablo, još će nam se grane zeleniti. Ja ne zdvajam, jer dok je u meni duše, neću mirovati, neću složiti mača dok se ne povrati pravo i pravda u domovinu našu. Pak eto mi brata Pavla pri moru, eto ti strica Ivana, Berislave, koji drži Mariju u svojim rukama. Možda je njima sinula bolja sreća nego nama.« Tako nas je tješio Ivaniš, a glas mu je zvonio kao cijelo puno zvono. Vidjelo se da se ufa u Boga i svoju junačku desnicu. Udarismo k Sutjesci, gdje stoluje kralj Tvrtko, pobratim Ivanišu banu. Prigrlio nas kralj kanda smo njegovi, ali nas je žalio, to me je zapeklo. Njegovi dvorovi budu nam novim domom, oko nas se orio jezik naše majke, ali šta? Bijasmo prosjaci, gazili smo kraljevo tlo, disali o kraljevoj milosti i morat ćemo disati dok se sreća navrne opet na nas. No goru okusismo žalost u tim sjajnim dvorovima. Nađosmo gosta plačidruga, nevolja nađe bijedu u dvoru kralja Tvrtka, nađosmo biskupa Pavla.

— U dvoru Tvrtka? — upita u čudu Anđelija.

— Da, gospođice. Ona nada, u koju se je štapio putem ban Ivaniš, propade prije našega poraza, i sam taj kremenjak ne smognu zagušiti suza kad mu se biskup prognanik vrgnu na srce u stranoj zemlji, bez vlasti, bez domovine, kad mu razgali nesreću svoju. Mlečići oslobodili Mariju, Ivan Krčki potukao Ivana Vranskoga.

— Građani dalmatinski, kojih nije pod šakom držala Tvrtkova vojska, hrlili k Šišmanu, a sam Tvrtko, ne mogući s našega poraza raširiti junačka ramena na zapadu, ne smije skinuti oka s istoka gdje mu prijeti navala turska. Sve se rasplinulo, sve, a mi bogati srcem, jer htjedosmo dati svu svoju krv za pravice doma, eto ne imađasmo ni korice hljeba koja je iznikla u rodnome kraju. Oh! još na smrtnoj uri bit će mi u pameti živ onaj čas kad se zagrliše ta dva brata, kad se izmiješale njihove suze. Prva im suza išla je Lacka, prvi uzdah domovinu, prva riječ išla Anđeliju. Ne tuži se na rod, gospođice, tuži se na zlu sreću! Kao bijesno valovlje brod, baci ih sudbina daleko od tebe u tuđi kraj, ondje stoje kao korablja bez vesala, bez jedara na pijesku, čekajući zaman spasenje. Ali sred tuge za dom, sred plača za junačkog brata, sred žalosti za toliku protraćenu krv, sjeti se njihova ljubav tebe, gospođice. Razumjeh njihovu brigu za tebe, razumjeh vrućicu Berislava, komu je srce drhtalo kao cvijet o vjetru. Znali oni, na dobroj si, poštenoj brizi. Ali gdje je Sutjeska, gdje je Grič? Vrijeme je burno, Horvatovo ime prokleto. Sišman je jak, vojska ide na Zagreb, izdaja prodire svakamo kao voda, a ti si ženska, ti si mladica za kojom već jednom posegnu grešna ruka, pak i tim dobrim ljudima može se zgoditi zlo. Eto, bilo je radšta se bojati. Tvoji gorahu od želje da o tebi dobiju glas, da dobiješ ti glas o njima. Ali kako? Oni ne mogu. Ta Šišman ucijeni glavu Pavla i Ivaniša, ucijeni i zaručnika tvoga. Po svem kraju od Zadra do Zagreba vrvi Šišmanova vojska, prijeti im smrt. Ti ne možeš do njih, ni ne znaš gdje su, pisati ne smiju, svuda vrebaju uhode, svuda vrazi. Da zdvojiš. Tad puče meni među očima. Šta, rekoh, poći ću ja da potražim Anđeliju. Sam, istina, ne mogu poći, jedva bih donio živu glavu do Zagreba. »Kako?« upita me u čudu biskup. Ja mu rekoh, a on odobri. Ivan Krčki, čuh ide k Zagrebu i pribire vojnika u plaću. Dobro je. Skinuh križarsko ruho, zavezah oko, presvukoh se u stara vojnika koji ište službu. Takav poletjeh iz Bosne k moru i upisah se u četu krčkoga kneza. Nisu me mnogo pitali čiji sam i otkud, samo znam li se tući. Eto, tako dospjeh ovamo. Da, da! Čudo je, ali istina je. Ivan Krčki vodio je poslanika Pavla Horvata o svom trošku, o svojoj hrani u Zagreb.

— Filipe! Oče! — prihvati ganutljivim glasom Anđelija — kako da ti se odužim ja, jadna kukavica? Život si mi izbavio, a sada si metnuo glavu na kocku da mi u tu čašu pelina naspeš barem kaplju utjehe.

— Pusti, Bog će platiti — mahnu stari križar. — Ljubim tvoje pleme kao i svoje, ne žalim i propasti za Horvate.

— Čuješ, oče — reći će Živan koji je vjerno gledao križara za cijelog pričanja— mi građani, istina, nismo uz vas, ali po tvojoj riječi vidim, vraški si čovjek koji se umije prometnuti po svijetu, ali si poštenjak od vrha do pete.

— Istina, istina, pošten! — potvrdi Jelena. — Jadni ljudi! Eto, eto nesreće i krvi. Ali, božje dušice, evo sam luda ženska i kratka vida, nu recite mi po Boga, šta svrbi naše zemljake? Dođe ovaj, dođe onaj odnekle, pa se med sobom krvave za trećega i rod bi rodu pojeo srce.

— Pravo reče, ženo — kimnu žalostivo Živan — ženska si, ali ta ti je mudra bila. Eh, ali reci im nek se ne tuku. Da važe moja riječ u svijetu, oče križaru, sve bi to drukčije bilo, ali šta, mi stojimo u zakutku.

— Ti si ljudina, Živane — reče križar lupnuv građanina po ramenu — ako i nisi naš. Kad bi svi naši mislili kao ti, a svi vaši kao ja, ne bi u zemlji bilo toliko zla. Ali ti velim da množina, koja se trga i čupa, niti je vaša, ni naša, sve svoja, i samo svoja. Dandanas već ne poznavaju ljudi Boga, niti pitaju za zdravlje brata, već svaki će priseći svaki dan drukčije, samo da je njegova hasna. Nu pustimo to, kolo neka leti kako je poletjelo, da vidimo hoće li doći do krive ili prave mete. Pod tvojim krovom neka ne bude svađe za to, dosta da znamo da svi jednako breme nosimo. Ali — okrenu se starac Andeliji koja je uto pogruzena u tešku žalost poniknute glave i suznih očiju razmišljala o nesreći svoga roda — evo ti nosim tri dara. Blagoslov od ujaka biskupa, kesu zlata za potrebe tvoje i kiticu cvijeća od tvoga zaručnika. Uvela je, istina, od daleka puta, od duga vremena, ali njegova ruka ubra to cvijeće, ondje u drugom kraju, njegove oči su ga gledale, njegova usta poljubila i tebi posvetila, dade mi kad sam se dijelio od njega pred Sutjeskom.

— Isprativ me na vjernu konjicu dobar komad puta pred mjesto, govorio mi je na rastanku: »Oče križaru! K Zagrebu ideš! Sretan li si, druže moj! Vidjet ćeš moje milovanje kao što mene vidiš, na svoje oči, govorit ćeš joj na svoja usta kao što ja tebi govorim. Reci joj da živim i dišem za nju. Moje bdjenje i snivanje, moje ćućenje i mišljenje njezino je. Reci joj, čim veća je nesreća koja nas kinji, tim je veća i moja ljubav za nju. Podaj joj to ubavo cvijeće, neka si ga djene za srce. Cvijeće bit će uvelo kad joj ga predaš, ali moja ljubav uvenuti neće, već je vječan cvijet komu korijen stoji duboko u srcu, koji to bujnije raste pod suzama našim.

Pri tim riječima iznese križar iz njedara velik zavitak od kože, razvi ga na stolu, a pred djevojkom zasinu hrpica zlatnika, a uz to izvadi iz malena zamota kiticu uvela cvijeća. Djevojka slušaše povijedanje o svom zaručniku željno. Lice joj časomce planu i bijednu, a uz to skočila bi joj suza za suzom na oko. Ali kad spazi kiticu, posegnu hrlo za cvijeće viknuv:

— Daj! Podaj, oče! — križar joj poda taj uveli spomenak.

Zaboraviv da ima tu ljudi, stisnu Anđelija te blijede ružice rukama, prinije ih k srcu, htjede ih prinijeti k ustima, ali se sjeti, zarumeni, uzvede suzne oči i opet poniknu. Za jedan časak zanijemiše svi. Srce bijaše puno toga što je križar ispričao bio, i svaki je u sebi mjerio kolika da je istom žalost djevojke koju zla sreća uplete u krvavu sudbinu cijeloga kraja. Napokon, kanda je našla misao, osovi Anđelija glavu te planu na križara.

— A ja? Što ću ja? Šta će meni to zlato? Reci, što ste za mene odlučili? Kada ćeš me povesti za sobom, oče?

— Tebe, gospođice? — odvrati križar. — Ne mogu, ne smijem te odvesti. Ujak ti zapovjedi da ostaneš tu!

— Ja, nikad, nikad! — probukti Anđelija skočiv na noge.

— Sutra, danas povratih se s tobom. Čuješ li, oče? Ovo su pošteni, dobri ljudi, drže me za svoju kćer, ali, ali — istisnu djevojka iz razjadenih grudi pritišćući ruke k srcu — ja sam tu kao robinja, moram se kriti od svijeta i sunca, moji dani ginu kao kaplja za kapljom, neveselo, badava traži moje srce srodno srce. Mojih suza tu ne razumije nitko.

— Varaš se, gospođice — zakrči joj Živan riječ — čuli smo što te je snašlo, i znamo vagati svaku tvoju suzu koliko je teška. Priprosti smo, istina, ali imamo srca.

— Oprostite! Oprostite, moji dragi. Nisam vas htjela uvrijediti u srce, dobri ste mi, mada nisam vaša, ali ne mogu dulje toga lanca vući, ne mogu — Anđelija prisloni čelo k zidu i uze gorko plakati.

— Moraš, gospođice — ponovi križar ozbiljno. — Još ne posla biskup pola zlatnoga lanca, a donle te ne smije pustiti od sebe, ma i došao zaručnik glavom po tebe. Živan se je na to zavjerio vjerom.

— Duše mi, jesam — potvrdi mošnjar.

— A ujak zna šta radi, i mudro radi — nastavi križar.

— Nigdje ti nije glava sigurnija nego u ovom poštenom zakloništu. Rekoh ti već da je ime Horvatovo po Šišmanu prokleto, Gorjanski se je zakleo uništiti cijelo vaše pleme, kralj zaplijenio, poharao sve vaše imanje. Ivaniševa obitelj jedvice uskoči u Mačvu, nigdje nemaš zaklona, nigdje krova. Vrijeme je zlo, krvavi rat prosuo je razbojske glave po zemlji, do ujaka ne možeš, dalek je put, ta jedvice sam ja do tebe jadne dopro, ja, muška glava, koji se ne bojim ni živoga vraga. A i šta bi u Bosni bez zaštite?

— Ta ondje su mi ujaci, ondje Berislav.

— Zakratko samo, gospođice. Biskup sprema se u Italiju, Berislav k Tvrtkovoj vojsci, a Ivaniš u Mačvu da digne klonule duše, širom svijeta razilaze se muške te glave za velikim poslom, a ti bi opet ostala sama, zapuštena. Tu možeš mirno spavati, ni božja duša ne sluti da živi kći Horvatova plemena pod ovim krovom, a krvnici tvoji traže te gdje Andelije nema. Zato ćeš ovdje ostati. Još jednom velim ti, tako zapovjedi biskup Pavao.

— Ali dokle, dokle? — zavapi djevojka zdvojno pruživ pred sebe ruke. — Zar moja nada ne smije imati kraja kao ni moje ropstvo? Oh, ti veliki poslovi svijeta truju mi srce. Što sam ja svijetu dužna da tuđu krivicu moram platiti svojim suzama? Dokle, oče Filipe?

— Umiri se! — reče križar. — Za jedan časak jenjava krvavo rvanje u ovom kraju. Nesreća je to naša, istina je. Ali taj kratki mir utrt će ti put do naručaja tvojih milih.

— A ti? — upita radoznalo djevojka.

— Ja se vraćam k njima da im javim: Anđelija je zdrava i živa. Dat će Bog, povratit ću se skorim k tebi noseći obilježje tvojega spasenja. Dotle miruj, gospođice, i pazi da ti sreća služi kao što je doslije. Pazi je, Živane — produlji križar dignuv se na noge — pazi je kao oko u glavi. Valjda znaš što su joj zle duše namijenile.

— Znam — kimnu mošnjar — i ne boj se. Njezini su vragovi i moji, moj štit i njezin.

— Dobro, meštre — starac će — hvala ti. Poći mi je jošte pohoditi braću križare. Malo ih osta od krvava boja, a i na tu šaku vreba mržnja. Zbogom, gospođice! Bog te štitio. Odlazim k tvojima, ali znaj da ima dobrih duša ovdje, da ima moje braće koja te neviđena čuvaju. Ništa se ne boj i ne zdvoj!

Djevojku izdavaše sila, koljena joj poklecavahu. Taj čovjek vidje nedavno Berislava, taj čovjek donije joj dar od njega, taj čovjek joj sada govori, taj će čovjek opet vidjeti žuđenje njeno, a ona ostaje tu sama, napuštena među tuđim svijetom. Sada, u ovaj tren odlazi poslanik ljubavi, oh, bilo joj je da je Berislav pred njome stajao, da se Berislav dijeli od nje. Koraknu, stisnu svojim rukama snažnu desnicu starca i reče kroz suze, blijeda na smrt:

— Ideš! Bože! Vidjet ćeš ga! Ja ga vidjeti neću. Reci mu da si vidio Anđeliju, njezine suze, da u svakoj suzi sijeva njegovo ime. Reci mu da sam klonula bez njega kao cvijet bez sunca, reci mu da ga ljubim, ah, kako ga ljubim, Bože! — provali djevojka u plač. Nehotice sakri joj desnica oči, Andelija klonu natraške na sjedalo.

Križar stajaše nijem kao kamen, a uz njega spuštao dobri građanin glavu; i njemu je teško bilo. Gospodarica Jelena pako, okrenuv se k zidu, prinije pregaču k očima, a od plača sve joj je skakala glava.

Tad se osovi u tren Andelija, poleti k prozoru i skinu sa grančice rumenu ružu i poljubi je.

— Na, to mu daj — pruži mu djevojka cvijet — pod mojom je rukom raslo, po sto puta čula je ruža moje uzdahe, moje molitve. Najljepša je, najdraža meni. Podaj mu je. Zbogom! Idi! Molim te, idi.

— Zbogom! — reče križar tiho primiv cvijet, te iziđe poniknute glave sa gospodarima iz komore. Andelija pako dugo je u noći plakala, dugo klečala pred starinskom slikom Bogorodice.

XXI

Davno bješe Zagrepčani zaboravili krvave proljetne dane godišta osamdesetisedmoga. Dva puta bila se izmijenila godina, i gotovo ništa nije smutilo mira. Ni među Gričem i Kaptolom nije bilo začudo zavade, reć bi da se obje stranke držahu one vjere kojom se zavjeriše u kraljevskim dvorovima zagrebačkim pred »buntovnim« biskupom Pavlom, i da je ruka toga prokletog prognanika nosila blagoslovna ploda bar u glavnom gradu kraljevine Slavonije, gdje je svejednako banovao gospodin Ladislav od Lučenca, a biskupovao Ivan toga imena drugi. Nije dakako sva zemlja mirna bila. Po Dalmaciji širio je Bošnjak Tvrtko, taj veleumnik svoga naroda, smjelim žezlom svoje vladanje i svijao pomorske gradove u sve uži škripac — navlastito Spljet koji je, mrzeći Bošnjake, zaman vapio u kralja Luksemburgovca za pomoć. Cincar Šišman obećivao je slatko i glatko, ali ne posla po svom običaju pomoći, cijeneći, kao mnogi vladari, da su narodi kralju sve, pa i svoj život dužni, a kraljevi narodima ništa, ukratko, da je Gospod Bog stvorio narode za kraljeve.

Uz Tvrtka stajaše vjerno Ivan Paležnik, junački prior vranski. Poput munje sinuo bi njegov mač gdje god se pojaviše branitelji luksemburške kuće, a pri spomenu njegova imena uzdrhtali bi svi gradovi dalmatinski. Za njega nije bilo kralja do Tvrtka. »Kalabrez«, reče ukratko, »ne ovrsi što bje obećao, ne dođe na odmjereni rok. Šest mjeseci stajah u njegovoj vjeri, šest mjeseci minu, slobodan sam i Tvrtkov sam do groba. Snubite vi po volji, ja znam kamo moja posjeklica smjera, meni ne treba zamorskog kralja koga ni u snu vidio nisam. Radite po volji. Ovjenčani dječak neće nam prosuti ruža u krilo, kao što nije ni ovjenčana djevojka. Trista mu muka! Toga nikad zaboraviti neću. Tvrtko je čovjek koga još Hrvat razumije kad mu govori. Idite, idite! Vlaški kraljić je kriv da su toliki ligaši sakrili svoje poštenje pod žensku suknju i pljunuli na svoju bradu kojom nam se zakleše pred oltarom u Zagrebu. Po našoj djedovini okreću ljudi svakim časom svoju vjeru, kao ciganin opakliju, pa od toga drača ne bude pšenice. Fuj! Pazite! Ako se Tvrtko smekša, podavit će Šišman i nas i naše pravo, a zemlju prodat će Kalabrez Mlecima. Ja ostajem tvrd pri Tvrtku.«

Slavonija mirovala je sada, Dalmacija je daleka, Turčin digao se na Srbiju, a znalo se da Ivaniš ban vodi četu Bošnjaka i Hrvata prognanika u pomoć caru Lazaru, pa se nije bilo bojati da će Bošnjaci provaliti u Mačvu i Srijem, imajući kod kuće i koliko posla da se brane od Muratove bujice. Slavonija je mirovala, ali taj mir ne bijaše nalik blagoj maslini pod kojom uspijeva ljudska sreća, taj mir bijaše kao gluha tišina groba. Zemaljska su gospoda šutjela, ako je i mnogim kipjelo srce od zlovolje, krčki knez Ivan sjedio je mrk i miran u svom kamenom Senju, njegovu srcu nije godilo gledati kako se u zemlju tuđin za tuđinom tiska na vlasti i časti. Mnoge prestraši krvnički mač pod kojim padoše u Budimu glave Korpada, Mirka

Lackovića i drugih plemića, mnogi skunjiše se, kajući se za svoje buntovne grijehe i primajući ujedno za plaću izdaje zaplijenjena dobra svojih pogubljenih drugova. I zagrebački Kaptol bijaše miran. Pročistiše ga, kako se veli. Dvatri najveća bješnjaka uskočiše u nepovrat, drugima oprosti kralj, te mirovahu, dakako naoko, jer ranu srca ne zacijeli im oproštenje Šišmana kralja, njegova milost ne istrijebi tajne nade iz njihova srca. A puk, taj jadni zgaženi puk, isisan od prijatelja i neprijatelja, šta je on rekao na garištu svoje kolibe, na pepelu svoga klasa? Tko je bijesa pitao za puk? Rođen je da robuje, i pisne li, dosta ima po svijetu konopaca i kolaca. Bijaše to čas nesvjestice, gdjeno je krvca i najsmjelijih ljudi omljednula bila od krvavog napora i umora, po staroj hrvatskoj navadi gluha noć poslije zaglušna dana.

Gospodin Lacko od Lučenca uživao je to »blaženo« mirovanje do volje, brinući se malo kako se preko zakona sudi, proti zakonu gospodari. Gospodin Lučenac mirovao je i sam i često zalazio u kraljevske dvorove u Budim. Nije, istina, rado gledao Gričana, sjećao se, istina, uvrede njihove, ali opet je pazio kraljevu zapovijed nek ne dira u gričke pravice. Pa zašto da sam kvari svoj san, svoj mir? Cesto bi se nasmijao od srca bratu, banu hrvatskomu. »Eto, eto«, reče jednom za stolom Ivanu biskupu, »bolje je biti slavonskim banom negoli hrvatskim. Ja tu lijepo sjedim i pijem s tobom rujna vinca, a moj slatki brat rva se dolje u Dalmaciji pri moru sa onim prokletim starim vukom Paležnikom.« I biskup Ivan imao je kada pobirati u božjem miru zlatne plodove svoje biskupije, što mu je bilo osobito ugodno. Bijaše sam, bez blize rodbine, vičan skromno živovati. Šišman upozna se s njime na dvoru brata si Većeslava u Pragu te ga, skromna kanonika višegradskoga, postavi za biskupa zagrebačkoga, pošto bješe biskupiju oteli buntovniku Pavlu Horvatu. Ivan je i rado pobirao zlato, pobirao je i življe, budući da mu je na Višegradu samo kapalo, a u Zagrebu rijekom teklo u kesu. A zašto ne bi pobirao? Bijaše stranac u toj zemlji, mišljaše da joj nije dužan ljubavi, da ima svoje zvanje i imanje zahvaliti samo kralju Šišmanu. Pri tom imao je i silna zaštitnika, glavu zemlje, gospodina Lučenca, koji je sjedio čelo suda kraljevine. Tako je biskup Ivan dvije godine mirovao, gledajući oko sebe da vidi kakvi su to ljudi u njegovoj novoj postojbini, gdje su tvrdi, gdje su slabi, gdje nepobjedivi, gdje li ranjivi, pazeći ne bi li poput jednog od predšasnika svojih, Augustina Kažotića, mogao biskupskim štapom otvoriti novo vrelo — ne bistrice vode, doduše, već zlata. Ukratko, Ivan, dosta lukav i sumnjičav po ćudi, htio se ponajprije prihvatiti tvrda tla, a istom onda raditi po volji. Bijaše isprva podatljiv, smjeran, na sve strane prijazan, pače se smiješio i onim kanonicima koji ga toli ljutito otpraviše ispod kaptolske lipe zajedno sa mladim Prodanićem, ali im vjerovao nije. Taj vječiti smiješak na njegovim usnama bijaše mu i sigurnim štitom od svačijeg prijateljstva, jer nije vjerovao nego sebi; tom glatkom i slatkom prijazni prema svima ogradio je svoje srce da pojedinac u njega dublje zaviriti ne može. Kaptol i biskup živjahu, kako je riječ, za jednim stolom, ali svaki je imao svoju zdjelu. Ali nije mir trajao dovijeka. Toga nije dala Ivanova čudna ćud. Kad lukavi duhovni pastir osjeti da je u hrvatskom tlu uhvatio korijen, kad vidje da je u milosti mogućnika tvrd, da nema straha od lige, nije se već stezao u se niti mišljenja prikrivao slatkim smiješkom, već poče svijetu razgaljivati dušu, iznositi pravcatu ćud. U toj slobodi bijaše kadšto čudakom, svijet je o njem pričao čudnovate bajke. Kadšto bi ga ostavila lukavost i hinjeni mir. Bio je u takvim časovima razdražljiv, mrzan, ćudljiv. Govorio je kao iz sna riječi nikomu razumljive, gledao velikim očima plaho oko sebe kanda ga netko goni. Ili je sjedio nijem, poniknute glave zureći u zemlju, dok je oko njega bučio svijet. Ni trenom da bi trenuo, misao mu bludila negdje van svijeta. Onda bi drhtnuo, grohotom se nasmijao, prošao rukom preko čela i zapitao u čudu tko se smije. Njegovo tijelo mučile strašne muke, kao da nemilosna, nevidljiva ruka drži svu mrežu njegovih živaca koji bi se katkad protresli do bjesnila.

Bivalo te ga je hvatala drhtavica po cijele ure, a zatim bi usnuo i spavao do drugog dana. Svijet je govorio da je mjesečnjakom, vilenjakom ili crnim đakom. Reklo se da obnoć govori s duhovima, i uistinu čuli ga ne jedanput domaći ljudi kako za mraka na sav glas viče. Pričalo bi se da upola mrkle noći ide svijetom da pita mrtvace za savjet, i uistinu kleo se stari grobar da ga je vidio obnoć idući među krstovima stolnoga groblja. Da, bajalo se da Ivan umije činiti care, pa zbilja bi se kadšto zatvorio na cijeli tjedan u svoju sobu, niti je pustio živa lica preda se. Uistinu bijaše bolan, vrlo bolan, bilo mu je kadšto da će sumorne misli raznijeti lubanju, da će popucati cijela mreža njegovih živaca poput kidljivih niti.

Služio ga je Grga Prišlin. Tako zapovjedi gospodin Lučenac, Ivan uradi po njegovoj volji. Neki kanonici opomenuše biskupa neka ne čini toga jer da je Grga crkvi zagrebačkoj naprtio mnogu zlu pravdu i krvavu svađu, ali istom onda odluči Ivan tvrdo da će Grgu pridržati u službi. »Kanonici ga mrze«, reče si, »sad znam da je Grga sluga kakav mi treba. Njihov prijekor najbolja je preporuka.« Nije ga, istina, isprva rade gledao od drugih, katkad bilo mu je to nametništvo i mrsko. Grga je šutio kao rak, radio kao pas i oštrim okom gledao kakav da mu je gospodar. Kao kaplje koje padaju i padajući izdubu kamen, primicao se Grga sve korak po korak Ivanovoj duši, godeći njegovoj strasti, noseći mu zlata i zovući Gončinku da doda biskupu lijeka koji miri krv, krijepi san.

Još ne bješe uminule dvije godine, a Grga uvuče se u Ivanovo srce, budne mu prijateljem i pouzdanikom, pjeneznikom i krvnikom. Sve snova i snova znao je namicati zlata, a to je biskupu Ivanu milo bilo. Sad vidje Grga da je sam u biskupovu srcu kao ptica u gnijezdu, sad je on ograđivao biskupa od svakoga drugoga prijateljstva.

Bilo je popodne. Biskup Ivan sjedio je na širokoj stolici u komori svoga grada. Ruke mu počivahu kao mrtve na krilu, glava na prsima. Njegovo lice kanda je od kamena bilo, ni drhtom ne drhtnu. Ukočene oči gledahu pred sebe, donja se usna istisla ispod gornje.

Do stola stajaše Gončinka pognute glave, miješajući žlicom napitak u staklenoj čaški i žmirnuv kadšto ispod oka na biskupa, mignuv kadšto preko njegove glave dvorskomu županu Prišlinu koji je kao ukopan stajao do Ivanove stolice. Svi bješe zanijemili kao i Ivan, komu se motahu čudne tlapnje po glavi. Napokon zatrepti biskupovo lice kao na smijeh, Ivan poče klimati glavom, i mukao glas izvinu se iz njegovih prsi, ne znaš stenje li, smije li se.

— Da, da! — izmumlja — oni vele: — Ne! — Ja velim: — Da, da, da! Jer ja sam Ivan, znate li, biskup Ivan, za mene je kralj, čuste li, ja držim topor sjekire, a pošto su vaše glave, kanonici? Oh, vidim vam u srce, vaša su prsa od stakla. Jakrep bogumrske bune gnijezdi vam se još u srcu. Oh! Oh! Čekte! Dijelit ćemo se. Na, eto deset cekina. Meni jedan, dva, tri,

četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset, a vama ništa. Bučite? Bjesnite pod lipom? Sasjeći ću je, i vas svih. Je l' Ivane? Ivane? — udari biskup u grohot. Zatim skoči kao iza sna, izvali oči, pogleda oko sebe i viknu:

— Tko me zove? Tko me zove?

— Nitko, biskupe gospodine — odvrati Grga mirno, sažaljivo — zla te sanja držala, pa si iz sna viknuo. Bog te opčuvao, dobrotvore naš.

— Zla sanja? — reče biskup prešav rukom preko čela, pa klonu na stolicu — zla, bome, zla! Tu mi kuca u glavi, tu! Oh, da mi može ludi mozak izletjeti iz te tvrde lubanje koja ga tlači i gnječi. Zla sanja, Grga moj, kanonici su krivi.

— Podaj, Gončinko, napitak biskupu gospodinu da mu odlane — okrenu se Grga k vračarici.

— Da, podaj, Gončinko — opetova biskup mahnuv rukom — zato te je Grga zvao.

Stara pokroči nekoliko koraka, pokloni se i pruži Ivanu časku rekav:

— Bog blagoslovio te kapljice tvojoj milosti i dao ti zdravlje bolje od najboljega.

Ivan uhvati časku željno objema rukama, nagnu glavu i poče srkati Gončinkin napitak. Zatim joj vrati staklenku, uzdahnu i reče, pogladiv se po prsima:

— Ah! Dobro je, dobro! Lakše mi je tu, tu! Hvala ti, ženo! Kako to lijepo hladi. Ali što ono reče? Bolje zdravlje od najboljega.

— Da, to i želim milosti tvojoj — odvrati stara ponizno, staviv časku na stol i sklopiv pobožno ruke.

— Ne želi mi toga, Gončinko. Bolje od najboljega zdravlja je smrt, kad te nitko ne srdi, kad ne žeđaš i ne gladuješ, kad ne treba tvoga lijeka, bolje od najboljega zdravlja je tu, dolje, duboko u zemlji. Ali ja hoću živjeti, čuješ li, još dugo živjeti.

— I Bog ti dao dug život, milostivi gospodine — reći će vračarica uzvinuv oči — ja zato molim svaki dan gospodina Boga da ti produži dane.

— Dobro! Dobro! Sad idi onamo u onu sobu. Pričekaj, možda bi mi još pozliti moglo — reče Ivan, i kad se Gončinka na mala vrata ukloni, mahnu Grgi i progovori potiše:

— Grga! Hodi amo! Bliže! Tako! Reci, ja imam pravo?

— Tko može o tom dvojiti? Ti si gospodar — potvrdi dvorski župan.

— Dvoje, dvoje svi. Ja ne vjerujem nikomu od njih. Da si ih vidio danas u sakristiji kako svi zarežaše na mene kad im rekoh da ću ja pobirati desetinu kod savske Struge i kod Cučerja. Bješe se uzbjesnili kao ono pred dvije godine pod lipom, kada buntovna liga potuče gospodina bana.

— Neka bjesne! — nasmija se dvorski župan — ti si glava, tvoje je pravo. Strugu i Čučerje imadahu kanonici koji radi bune izgubiše svoja beneficija, dakle, tko će ondje desetinati nego ti koji si glava Kaptolu.

— Je P? Da, da! Posve dobro umuješ, posve pametno govoriš.

— A nećemo ih mnogo ni pitati — nasmjehnu se Grga — već jučer poslah tvoje desetinare u jedan drugi kraj. Gospoda kanonici će prekasno stići na mjesto. Još poručih kmetovima da će svaki izgubiti glavu tko dadne ma kakvu daću drugomu van milosti gospodina biskupa zagrebačkoga.

— Dobro si učinio, Grga — mahnu Ivan prstom — posve dobro. Neka samo bjesne kad dođu na prazne klasove, neka si desetinaju slamu. A kako drugi računi? Kako kmetovi pod gorom?

— Davaju, plaćaju — odvrnu Grga — evo ti, biskupe gospodine, donesoh što su naši ljudi pobrali duga, i zapisak o tom. — Pri tim riječima iznese dvorski župan iza pojasa kesu i dug listić artije te predade je biskupu.

— Davaju, plaćaju, ha, ha, ha! Vidi, vidi — zaklima glavom važući objema rukama nabubrenu kesu. — Dosta puna. E, to je tvoja ruka, sokole moj!

— Da, ima dvadeset maraka banova novca.

— Jesi li dobro pogledao pjeneze da nema među njima krivih, jer dandanas novčari po Slavoniji miješaju dosta olovnih banovica među srebrne?

— Ne boj se, biskupe gospodine, moje oko je oštro, imao sam kada, službujući, naučiti se po zvonu pjeneza što je pravo, što je krivo. U toj kesi nema lažice, na, za moju glavu.

— Dobro, blagoslovio te Bog za to — reče Ivan turnuv kesu u džep svoje duge halje.

— Nego daj, milosti, da ti reknem riječ.

— Govori, govori!

— Meni je to tako ušlo u glavu. Kaptol ima pravo desetinati po gričkom vladanju, pobire i »postavu« i »filjaršćinu« od građana. To je lijep novac. Rad toga se i Gričani uvijek biju i jedvice se sada miruje, jer se nekako pogodiše pred buntovnikom biskupom Pavlom.

— Oprostio mu Bog grijehe! — šapnu Ivan zlovoljno čuvši to njemu nemilo ime.

— Ali sve to pobire samo Kaptol, a biskup ništa.

— Istina, istina, biskup ništa.

— Biskup je glava crkve, bez biskupa nema Kaptola. Ta reci sam, milostivi gospodine, je li to pravo?

— Bog zna da nije, Grgo! Dobro govoriš.

— Moja mi prosta pamet veli da bi i biskup svoje dobiti morao.

— I bi.

— Daj Bogu što je božje, a caru što je carevo, veli Sveto pismo, a ja velim Gričanima: »Dajte vi biskupu što je biskupovo, a Kaptolu što je Kaptolovo.«

— I pravo bi rekao, Grgo moj, ali — zamisli se biskup

— imam li pismo na to? Ti znaš da je kralj uzeo Gričane pod svoja krila.

— Kralj? — nasmjehnu se Prišlin. — Daleko je kralj, ima drugoga posla. Pak Lučenac ban tvoj je prijatelj i mrzi na Gričane.

— Da, da, da! To je dobro smišljeno. Ali pismo, jer to mora biti pod pečatom.

— Imam — odvrati Prišlin drzovito, poglednuv biskupa postrance, te iznese iz njedara list od kože i pruži ga biskupu.

— Čitaj sam, biskupe gospodine. Sjetih se da sam, prekapajući stara pisma, našao zapisano naše pod pečatom da biskupa zagrebačkoga ide šesnaestina od gričkoga žita i vina. Nekako mi se to zamelo bilo, tražio sam, tražio, badava. Mene je to peklo, jer ne živim za drugo nego za službu svoga gospodara. Nego neki dan posegnu mi ruka sretno među starinske kože, i eto sreće! Tu stoji crno na bijelom. Čitaj sam.

— Daj, daj! — dohvati Ivan kožu, dignu glavu i, podignu listinu, uze čitati: »Mi, Andrija Treći, božjom milosti kralj ugarski, hrvatski, dalmatinski. .. svim i svakomu .. .« Da, da! Šesnaestinu vina i žita gričkoga... Da, da, Grga moj. I pečat je čitav. To je pravo! — klimaše Ivan glavom, dignuv se na noge i upirući oči u pismo. — A tko smije dvojiti? Tko prigovarati?

— Ni živa duša.

— To pravo valja ovršiti.

— I treba. Blizu je žetva. Dobra je godina.

— Pa ovrsi!

— I hoću. Na! Čuvaj mi dobro taj list! Ta da, to je očito kao sunce na nebu. Zašto da komu šta poklanjam? Ali šta ono reče? Gričani da sklopiše s Kaptolom i pogodbu. Ne stoji li ništa u toj pogodbi o šesnaestini mojoj?

— S Kaptolom sklopiše pogodbu, ali ne sklopiše s biskupom — opazi dvorski župan — biskupa ne veže ništa.

— Istina. Ali sklopiše pogodbu pred biskupom.

— Pred buntovnikom, reci, koga je milost kraljeva zbacila s ove stolice da bude mjesta za vrednijeg pastira, za Ivana.

— Istina. Ali reci još jedno. Pobirahu li biskupi ikada?...

Ali za hip zape Ivanu riječ. Dignu glavu, oči mu sijevnuše. Pred vratima buknu buka, čuše se oštre riječi.

— Tko je to? — viknu biskup prihvativ se drhtavicom rukom stolice. — Zapovjedili da nitko k meni ne dođe. Tko se drznu!

— Kanonici! Tu ne smijem biti svjedokom! — šapnu dvorski župan, ugrabi pismo iz Ivanove ruke i umaknu na mala vrata kud je bila otišla vračarica.

Ali tek što se je Prišlin uklonio bio nemilomu pohodu, razletješe se silovito glavna vrata, sluga koji je branio ulaz pade, gurnut šakom u prsa, preko praga sobe, u koju navali hrpa gnjevnih kanonika zagrebačkih pred biskupa. Ivan dizaše glavu visoko, stajaše, držeći se stolice, kao stup. Lice bilo mu blijedo na smrt, oči upirale se u napasnike, usne stiskale se, samo časimice mu trenuše vjeđe.

Kao roj osa posrnuše bučeći, gnjevni kanonici, ražarena lica, plamtećih očiju prema biskupu, koji ih naoko mirno dočeka, a pred svima dizahu šake Ivan iz Moravča, Nikola Mađar, Omodej iz Kurilovca i Lancelot. Mir Ivanov zabuši ih časak, i dva-tri koraka pred biskupom zaustavi se roj.

— Tko se drznu provaliti amo gdje zabranih svakoj živoj duši ulaz? — zapita biskup sileći se na mir.

— Mi, mi! — viknuše svi u jedan glas. — Mi! — opetova Nikola Mađar lupiv se šakom u prsa.

— Je li to biskupski dvor ili špilja razbojnika? — istisnu gnjevno Ivan.

— Jest biskupski dvor — reče Omodej iz Kurilovca suho

— svijet neka sudi da li se u njem čine razbojstva.

— Jesu li to moja braća u Kristu, kanonici zagrebački?

— reći će Ivan kroz rug.

— To jesmo jošte, ako Bog da — otresnu se Nikola Mađar lupiv dlanom u stegno — jesmo dulje od dvije godine, to Bog zna.

— A što ste pobjesnili, što ste došli? — odreza im Ivan mirno, dočim je drščuća ruka igrala sa zlatnim krstom na prsima.

Za hip umukoše svi, a Ivan susretaše plamen sijevajućih očiju hladnim pogledom.

— Šutite? — reče. — Nuderte, govorite. Što vas boli? Što me smetate?

— Braćo! Ja ću govoriti! — okrenu se kanonik iz Moravča k drugovima i koraknu korak naprijed.

— Govori! Govori! — kliknuše svi u jedan glas dižući ruke.

— Govori, brate Ivane! — potvrdi biskup glavom smiješeći se.

— Pitaš nas, prečasni gospodine, kako smo se drznuli unići na zatvorena vrata — istiskivaše na mahove Ivan iz Moravča, glavurdajući i pritišćući prste k prsima. — Znaj, pravu i pravici svagdje su vrata otvorena. Mi kanonici stolne crkve zagrebačke dođosmo amo po svoje pravo.

— Vaše pravo? Aj! Zar vam ga sakrih? — reče biskup zažmiriv.

— Da! — planu Nikola Mađar pruživ pred sebe ruke.

— Da — nastavi Ivan iz Moravča. — Gledaj nas sve. Mi nismo od jučer ovdje. Odavna smo stupovi svete crkve zagrebačke. Broj naše glave, vidjet ćeš, većinu od nas rodi ova zemlja, a što ih ne rodi, prirasli su srcem k nama. Stare su, tvrde naše pravice, mi ih čuvamo danju i noću objema očima, mi ih pamtimo kao očenaš, jer ih imamo u srcu. Ne pojede ih Tatar, ne pojede Gričanin, ne izbrisa ih buna plemića, sila Mikića bana ni mač gospodina od Lučenca. A vjera i Bog, nećeš ni ti.

— Nećeš! — viknuše kanonici.

— Nećeš — opetova kanonik iz Moravča — ti, koga sreća dopuhnu nedavno među nas. Dosta nas je muke stajalo nedavno vrijeme. Dosta naše braće morade u bijeg po tvojoj ponuki. Prišlin nam umre u progonstvu, i Lancelot morade na vrijeme ukloniti glavu krvničkoj sjekiri. Pregrizosmo muke, pojedini padoše žrtvom, ali starodavni Kaptol zagrebački stoji, tvrde su i njegove pravice, tvrđe od kamena. Koliko je bilo napasti, ni jedna ne ugrabi nam prava. Ti, stranac, potrošiv malo soli i tamnjana među nama, prvi si stavio silovitu ruku na svetu nam zgradu, ti, biskup naš, glavar naš!

— Zapamti da sam ti glavar! — zakrešti biskup zarumeniv se dovrh glave i dižući prijeteći prst.

— Znam da si biskup, ali znaj da ima na nebu Bog. Odoljesmo ljutoj buri ivanićkih plemića, odbismo bijes Gričana. Ti si nam, istina, glava, ali ta glava nema prava raniti tijelo. Citajder crvenu knjigu imenjaka tvoga arcidakona goričkog blage pameti, prebiri kraljevska pisma i razumij da je kaptolska od davnine desetina u Čučerju i na savskoj Strugi, da biskup mimo diobe nije ugrabio ni brka od klasa. A dočim su drugi blagi predšasnici tvoji obilnom rukom umnažali darove što nam ih udijeli kraljevska milost, ti si uzeo prigrabiti svojoj kesi što nas od starine ide po pravu.

— Ivane! Ivane! — kriknu biskup blijedeći.

— Da, po pravu — produlji govornik hrlim, žestokim jezikom. — Vidimo kako od početka snuješ i kuješ u svetoj crkvi zagrebačkoj novotarije mimo reda našega. Šućasmo mukotrpni dok se bolje uputiš. Ali ti se bolje upućuješ u gore. Jutros evo zaklinjasmo te u sakristiji: »Okani se toga, ne diraj u nas.« Ali ti, smiješeći se, krenu samo ramenom. A eto, prije malo vremena doletješe bijedni naši kmetovi iz Struge i Čučerja, vapijući da tvoji ljudi ondje desetinaju pod bičem i mačem, i da će svatko izgubiti glavu tko dadne Kaptolu, zemaljskomu gospodinu, zrno žita, kaplju vina za daću! Je li to zapovijed tvoja?

— Jest! — otresnu se biskup.

— Po kojem pravu? — zabuči Nikola Mađar.

— Po mojoj volji koja je tvrdim zakonom proti vama buntovnicima.

— Ah! — planu Omodej — čuste li ga?

— Proti buntovnicima, velim vam opet — zagrmi biskup, i žila mu zaigra na jarosnom čelu. — Strugu i Čučerje uživahu buntovnici, sada ću ja, vjeran sluga kralja. To znajte, ne pisnite. Ah! poznam vas i ne bojim se vas. U vašem sscu klije još

iskra proklete bune. Samo vjetrić neka puhne, i opet planuste nevjerom kao za izdajice Pavla Horvata. Mirujete kao što zmija kad se svija u klupko, a kroz taj varavi drijem vreba otrovni zub. Ali zagušit ću tu iskru, istrgnut ću taj zub.

Pamtite li što mi kralj Sišman zapovjedi u kraljevskim dvorima na Griču? Hoćete li da vas dođe strići krvnikov mač?

— Dosta! — proplamti Nikola. — U jednom selu se groze, u drugom se ne boje. Ne izvraćaj zdrave pameti kao lažni prorok. Zar je Sišman kraljem da zapečati nepravdu, zar je buna tražiti pravo? Divno li miješaš kocke, biskupe Ivane!

Biskupovu dušu razdiraše jar, lice mu posivi, obrve počeše drhtati, zubi zagrizati se u donju usnu, ali se ne maknu s mjesta.

— Bene, bene, optime! — nasmija se. — Vi poznajete bana Lučenca. Oštar je svat, aj! Taj će vam tumačiti kraljevu volju.

— Zar je Lučenac ban — nastavi Nikola — da opet baci vatrene strijele u nas, da nas oplijeni? Dične li pravice!

— Povrati nam desetinu, povrati nam pravo — viknu Omodej.

— Ne povraćam ništa! — odreza biskup — čistite mjesto. Vaša glava visi na vlasu, samo milost vas hrani na ovom svijetu. Gospodin ban Lučenac tumačit će vam kraljevu volju.

— Ne povraćaš? — osovi Ivan od Moravča glavu, i oči mu zaigraše poput lava, zatim mahne drugovima: — Braćo, pođimo do kralja. Pokucajmo na njegova vrata.

— Do kralja! — ozva se četa kanonika.

— Pođite — reče biskup pruživ ruku — ali pazite da kralj ne prečuje vašega kucanja. Ban drži ključeve Šišmanovih vrata.

— Ne sluša li kralj, slušat će papa! Sveti otac doći će vrha pastiru koji progoni vlastito stado. Nasljednik Petrov je veći, jači od Ivana.

— U Rim ćete? Ajte! Ajte! Sretan vam put! Ali u svetog oca je mač koji obori ohole anđele, papa povjerovat će prije kralju i banu nego drzovitoj viki ljudi kojima srce pristaje uz prokletu Rimom lozu — reče biskup. — Ajte! Ajte! Ali čujte, vi, mila braćo, poputnicu moju: ja ne povraćam ništa, ni trunka ni praška. Štoviše! Moje žezlo budi odsele gvozdena šiba pred kojom ćete drhtati, klečati. Istražit ću do piknje što je moje, što je biskupsko pravo od starine i koliko ga ote mitri zagrebačkoj vaša drzovita ruka. Isprešat ću i zadnju kaplju mojega prava. Aj, spokorit ću vaše tvrde šije, i vaše i gričke.

— Mi i Gričani, zatornici naše crkve, da smo jedno? — začudi se Omodej.

— Jedno — potvrdi Ivan — vi otimljete biskupu, otimlju oni.

— On nam grabi pravo, a veli da mu ga mi grabimo! Custe li, braćo? — viknu Ivan od Moravča.

— Da, da! — nasmija se Nikola — čuste li o bajki gdje janje vuku muti vodu?

— To će te skupo stajati — dignu biskup pest. — Smrskat ću vas, smrskati Gričane.

— Sad nisu crkvi ništa krivi ni dužni — reče stari Lancelot — u njih ne valja dirnuti, mi smo s njima na miru.

— Ali nisam ja! — dignu se biskup — ja s njima ne sklopih ugovor, niti neću dok mi ne dadu moje staro pravo, biskupsku šesnaestinu od žita i vina.

— Šesnaestinu od žita i vina? — upita Nikola okrenuv se k drugovima. — Braćo! Čuste li ikada za to pravo?

— Vjere, ne čusmo — odvrati Lancelot. — Znam svaku piknjicu prava biskupa i prava crkve, ali toga ne čuh. To nisu Gričani dužni po pamćenju mojem.

— Dakako, po pamćenju tvojem, Lancelote! — nasmjehnu se biskup — dobro te razumijem. Vi ne pamtite moje šesnaestine da bude vaša desetina masnija. Vi to zabašuriste, ali kralj Andrija drukčije piše, Lancelote moj!

— Koji Andrija? — upita Lancelot.

— Oh, mudro li pitaš, valjda treći.

— Ni prvi, ni drugi, ni treći ne zna ništa o tom. Biskupe, star sam, ali pamet mi je bistra, ja ne znam ništa o tom. Ne diraj u Gričane, bit će zla.

— Ne bojim se — odvrati prkosito biskup — ne bojim se Gričana kao ni vas.

— Biskupe! Biskupe! — reče Omodej mirno stupiv pred Ivana — uvaži, stranac si, ne znaš našega kraja, naših običaja. Krivi svjeti smutiše te. Odustaj! Budi na miru. Vrati nam naše pravo.

— Biskupe gospodine! — dignu stari Lancelot ruke — zaklinjem te sijedom glavom svojom, nemoj sijati vjetra, žnjeti ćeš buru. Evo, moja bijela kosa stoji pod okom suda božjega. Zgriješih u više prilika, ali ne slagah nikad. Varaš se, biskupe Ivane. Ti gaziš stranputicu. Budimo zajedno složni i ti i mi. Jedan pastir, jedno stado, veli Bog. Jao si ga vodi koji trgnu mač na svoju vojsku. Gledaj drevne zidine slavne naše crkve. Neće li se od žalosti potresti u svojim temeljima, videći naš raskol i razdor?

— Tko mu je kriv?

— Nismo mi, ti si, na moju dušu, biskupe Ivane. Ne ruši što je odvijeka tvrdo, ruševine oborit će se na tvoju glavu. Ne potkapaj staroga temelja.

— Hoću, ako je istrunuo. Udarit ću nov.

— Odustaj, biskupe Ivane, tako ti Boga. Griješiš. Evo, malo je tomu te nas snađe i kolika pohara. Sad je mir, ne muti ga. Na Griču od vukova postadoše janjci, ne jari tu žestoku krv.

— Pravica nek je, ma se srušio svijet.

— Aj! Evanđelje ne zna za te riječi. Ali tvoja pravica je krivica. Ne traži od građana što te ne ide.

— Pismo govori.

— Pismo laže, ne napisa ga čista ruka. Ne vrgni sjemena krvi na taj nesretni grad, na taj bijedni kraj, komu jedvice zacjeljuju ljute rane od stotine godina. Odustaj!

— Neću!

— Biskupe Ivane! — ponovi Lancelot jače kleknuv pred pastira — u ime vjere, ljubavi i mira zaklinjem te! Odbaci krive svjete! Slušaj naš bratinski glas. Mani se sile! Odustaj!

— Odustaj! — vapijahu kanonici šireći ruke i koraknuv prema biskupu; ali on uzmaknu, mahnu rukom kao da je odsjekao, i reče:

— Neću!

— Odustaj, Ivane! — zagrmi sjedoglavi Lancelot skočiv ljutito na noge i dignuv prijeteći se prst. — Magla ti pade na oči, tmina okruži ti pamet; kao zlokobna zvijezda, koja užiže svijet, bludiš mahnit van strogog kola nebeskoga što ga upisa prst Višnjega Boga. Sjeti se Krsta, zakona ljubavi i pravde, sjeti se sudnjega dana. Odustaj!

— Neću! Neću! I sto puta neću! — zakriješti Ivan vrteći glavom i pritiskujući šake na prsa, a oči sipahu mu strijele ispod uzdignutog čela na braću.

— Moraš! Moraš! — zakipi crven od jara Nikola i skoči prema biskupu, a za njim Omodej, Ivan iz Moravča i cijelo kolo.

— Moraš! Moraš! — vikaše jato koje grmeći, koje krešteći, koje bučeći, koje škripljući, miješajući glave, žagreći očima, pružajući ruke, dižući pesti. Još mig, još tren, i Ivan u njinim je rukama.

Biskup problijedi do vrh glave, kosa mu se dizaše pod kapicom, leden znoj skoči mu na čelo. Uzmaknu. Uto zinuše za njime vrata, i kao da ih je izbacilo ždrijelo, provali deset gvozdenih oružnika, priskoči biskupu i naperi koplje proti napasnicima. Uskrik jarosti zaori u jedan hip, kanonici uzmakoše od oružja, a i sam biskup preplaši se u prvi hip te nenadane pomoći. Sve zatihnu za tren. Ovamo sijevahu oči kanonika, onamo oštro koplje, ovamo žarila se lica crkovnjaka od ljutine, onamo mrčili se krupni obrazi oružanih sluga, a sred toga kola stajaše biskup, blijed, drščući.

Ah' se prenu začasak.

— Udrite, ako ste junaci! U Rim! U Rim! — kriknu osoviv se ljuto i pokazav prstom na velika vrata. — Eno vam puta u Rim! Sretan put, braćo, sretan put želi vam biskup Ivan.

Ali kanonici ne makoše se s mjesta. Tad stupi stari Lancelot iz njihova kola, te će mirnim glasom govoriti ovako:

— U Rim nas šalješ pod blagoslovom ubojitog oružja, biskupe Ivane? Hvala ti! Te počasti jošte ne doživi staroslavni naš Kaptol. Hvala ti! — nastavi gnjevno — ne primamo ponude tvoje. Ostavljamo ti plaćene oružnike, jer će, bojim se, to koplje biskupu Ivanu skorim trebati proti drugim više nego proti njegovoj braći, golorukim slugama božjim. U Rim idemo! Moramo pred sudište Petra apostola. Mnogi putovi idu u Rim, ali ne vodi tvoj. Srce ti je pusto, kamenito polje, nikad ga ne rosi rosa nebeska. U tebe nema ljubavi za ovaj kraj. Sine čovječji, pazi se. Ohol uspinješ se nad svaki svjetski sud, krutu volju svoju bacaš silovito na vagu pravice, svoju silu štapiš svjetskim žezlom, misleći da si prav, ako slijepa milost vladara zakloni tvoju krivicu svojim grimizom, da, od mirovne palice pastirske stvaraš ubojito oružje. Sine čovječji, pazi se! I vrh zemaljske sile, vrh zlatne krune ima sud, sud Boga pravednika, koji će slomiti to tvoje oružje kao slamku. Tomu sudu nećeš uteći ni ti. Strance u Jerusolimu, ne muti mirnoga nam kola. Poput strane ptice doletio si u ovaj kraj, širiš se u novom gnijezdu, ali nas, vjera i Bog, istisnuti nećeš. Gledaj eno stolne crkve, ono je stup našega prava, naša tvrđava od pameti, tih temelja uzdrmati nećeš.

Biskupu nadimahu se od ljutosti prsa, rukama stiskaše halju — kao da ga je munja protresla, viknu:

— Dosta! Dosta! Oružnici! Ispraznite mi moju sobu. — Već da pokroče oružane sluge naprijed, ali dignuv ruku, dokriknu im Lancelot:

— Natrag, plaćeno roblje! — I skinuv kapicu svoju, nastavi — gledajte tu staru glavu, posijedila je u službi Gospoda Boga, bijela kosa ova biljeg je blizoga groba. Dignite, robovi, svoje gvozdene strijele na ovu staru glavu.

Oružnici ostaše kao zakopani.

— A ti, biskupe Ivane, znaj, ni vlasca ove sijede kose ne bih dao za tvoju krivu pravicu. Ajdmo, braćo! Badava tražimo tu ulja za svoje lampe. Pastir naš goni nas na dalek put. Pođimo mirne duše, nismo mi krivi. Ali, Ivane! Ivane! — završi

grozeći se — tvoja stranputica izlazi na bespuće. Vrijeme ide. Kocke svijeta padaju danas ovako, sutra onako. Ne dao ti Bog da se na tebi ovrše riječi Pisma: »Propast tvoja, Izraile, od samoga tebe!«

— Da, propast tvoja od tebe! U Rim! U Rim! — viknuše kanonici burno u jedan glas, te izlažahu na velika vrata, plamen gnjevnog im oka bijaše zadnji odzdrav njihovu glavaru.

Ivan stajaše sred sobe. Poniknute glave gledaše ukočenim očima pred sebe u zemlju. Ruke spuštahu mu se kao mrtve niz tijelo. Bilo ga je vidjeti kanda se mrtvac okomio s odra, toliko bijaše blijed, nijem, kamen. Začasak zadrhtnu mu žila na čelu, oči mignuše amo-tamo, usne se stisnuše i biskup ponovi šaptom riječi:

— Propast tvoja, Izraile, od tebe samog.

Oružnici stajahu gledući se u čudu i neprilici. Tad pridignu Ivan plaho glavu, uze očima okruživati prostor, zape na ljudima.

— Vi? Vi? — upita. — Idite! Idite! — mahnu rukom, a kad sluge odoše, poče i opet šaptati:

— Od tebe samog? Propast? Propast?

Iznenada osovi glavu, oči mu zaigraše svijetlim plamenom, šake sunuše u zrak. Tu stajaše kao lav čekajući bez straha hajku čitavog svijeta. I udari u grohotan smijeh, kao da se britka bura grabi s olujom.

— Propast? Propast? Ha! Ha! Ha! Čovuljci vi na mene! Porode blata! Na niskomu tlu lijepiš, groziš mi se piskutavim glasom, a misliš da zboriš gromove; ti, uspinjući se na svojim šljakama, vičeš o vječnoj pravdi, a misliš da ta pravda stoji u krpici kože, u grudici voska što ga stvori malena pčela. Ja sam Ivan, čujte, Ivan sam — viknu lupnuv u prsa — dođite na oštrinu mojega uma, srezat ću vas, dođite na nakovanj moje čelikvolje, smrskat ću vas. Ha! Ivan sam, čovjek cio, koji u sebi nosi svoje pravo, u glavi svoju pamet. Oh, pamtim, pamtim. Ej, pod lipom ste grmjeli vi, sad grmim ja novom nečuvenom grmljavinom. Naučit ću vas ja poznati Boga, strpat ću nove svece u vašu starinsku litaniju, uvitlat ću vas kao lišće o vjetru. U Rim? Ha! Ha! Ha! Koliko glava, koli malo računa! Idite, vi skutonoše Kalabreza, idite, ondje vas čeka papina strijela koja kletvom oprži prokleto dračko pleme. Ali i mene ćete pamtiti, ja sam Ivan, čuste li, Ivan! Ha! Ha! Ha!

Od grohota potrese se zrak, ali ta jeka ruga zamuknu, tanko zvonce zacvijeli sa zvonika, zvonilo je nekomu na smrt. Biskup se zguri; kao da ga je zmija takla, ispod oka liznu mu plamen gnjevnoga oka put zvonika, mišice zatreptiše u prestravljenom licu, usta kao da se otimlju za zrakom, zaglavinja, klonu na koljena, stisnu oba dlana na uši i šapnu zureći pred sebe u zemlju:

— Propast! Propast, Izraile, od tebe.

Nijem kao kamen klecaše biskup sred svoje sobe. Plaho bluđahu njegove oči po podu, kao da mu je tu ruka providnosti čudnim crtama ubilježila tajnu budućih mu dana. Po duši motala mu se silovito bura, magla vijala se oko njegove glave, i ne osjeti više da je na ovom svijetu. Tako probavi časak kao da je isklesan od kamena. I zavlada mir koga ne smuti ni zujanje mušice. Uto otvore se za njim lagacko, malena vrata. Grga Prišlin pomoli glavu, dovuče se na prstima do biskupa. Časak stajaše mirno gleđući Ivana, kao što zmija gleda svoj plijen, zatim dotaknu se prstom njegova ramena. Ivan se strese kao od mraza, skoči na noge, pogleda široko oko sebe, spazi Prišlina.

— Ti? — zapita zinuv — ah, ti? — ponovi mirnije, i po plahom licu zaigra smiješak.

— Ja! — potvrdi Grga glavom.

— A otkud? A kuda?

— Onuda! — reče Grga pokazav prstom na malena vrata.

— Onuda? Da, da! — nasmija se lupiv se dlanom po čelu — vidiš, vidiš, ala sam lud. Grga, Grga! — istisnu Ivan uhvativ dvorskog župana za ruku, i oči mu plamćahu uz to žeravicom — da si ih čuo!

— Čuo sam ih — nasmjehnu se Grga stojeći, a ni da se je makao za vlas.

— Gdje? — pogleda ga biskup u čudu.

— Ondje! — odvrati Grga pokazav opet na malena vrata. — Znadah da su bijesni, pobojah se da bi zla biti moglo, zovnuh stražu, slušah kod vrata. Pad kad pobjesniše dovrha, naslah ubojito koplje.

— Da, da, sjećam se, tu su maloprije oružnici bili. Ti ih posla?

— Da.

— Hvala ti, hvala, dobri moj Grga. Ti si ih čuo, bijahu bijesni, je l'?

— Dokraja. Ali ti si ih junački odbijao.

— Zar ne! Jesam li? I ne dam se.

— I pravo je tako.

— Ali — zamisli se Ivan nešto — prigovarahu mi za koješta, i ono za Gričane.

— Dakako, jer to nije njihova korist. Budu li Gričani morali davati i biskupu, manje će padati na Kaptol.

— To je istina — potvrdi biskup glavom.

— Zato te plaše.

— Neće me preplašiti.

— Kako i bi kad ti je pravo jasno.

— Je l'? Da, da, posve jasno, njihovo neznanje nije nego zavist.

— Pa se dižu bukom na svoga glavara, da malodušan klone, popusti.

— Ali neće!

— Nabacivaju se na tvoju milost grešnim riječima.

— Kajat će se za to.

— Malda ne dirnuše u tebe, toj smjelosti nema para.

— Oh, presjest će im to njihovo junaštvo, Grga, presjest će.

— Prevelika ti je milost.

— Izbrisat ću tu riječ iz svojega srca.

— Oprostio bih im sve — nastavi ga Grga jariti — sve, ali nešto ne bih mogao pregorjeti pod živu glavu. Šta? — srdio se Prišlin dižući pest. — Tebe, svoga glavara, svoga biskupa, hoće da tuže tvoji podložnici, tajni buntovnici, tebe tužiti banu, kralju, papi! Viču da si tuđa ptica, stranac u Jerusolimu, da nemaš srca, da ideš stranputice, da si sam pripravljaš propast. Krste! Preslaba mi je pamet da upamtim tu rugobu. Do vraga! — lupi Grga nogom — kad su te salijetali kao stršeni, a ti stajao pred njima kao grešnik, stajao sam ondje za vratima, slušao njihovu buku. Uf! milostivi gospodaru! Da znaš kako mi je bilo, kako su mi prsti igrali. Da mi je bio mač pri ruci, tako mi Boga, bio bih provalio, bih, ali koja hasna? — doda, zlovoljno mahnuv rukom.

— Koja hasna? — viknu biskup komu je rastuća jarost sve više nadimala prsa.

— Ma da — reče Grga krenuv ramenom — ti si, milostivi gospodaru, predobar, ti si vosak. Da, da, istina je.

— Ja vosak? Ne, ne, ne! Ja sam kamen, tvrd kamen.

— Oprosti! Ne vjerujem! Danas srdiš se, sutra nećeš ni znati što je danas bilo. Bit ćeš im blag.

— Ja!?

— Da. Poklonit ćeš im desetinu.

— Ja!?

— Poklonit ćeš tim pušljivim kramarima gričkim šesnaestinu.

— Ja?

— Ti, ti, biskupe Ivane, a kanonici i Gričani nasmijat će ti se za tvoju dobrotu u brk, bubnjat će po svijetu: »Glete, ljudi! Biskup Ivan je kukavica, biskup Ivan boji se.«

— Grga! Grga! — škrinu Ivan razjaren. — Šuti! Tako ti Boga! Šuti. Dosta je. Da vidiš! Pokazat ću im bič.

— Šta bič? Jakrepe pokaži!

— Hoću! Hoću! Ja sam Ivan, čuj, Ivan sam — kriknu biskup lupiv se rukom u prsa. — Grga! Idi! Smjesta idi! Pošlji još više ljudi pod oružjem desetinati! Žetva je, dobro! Skupi kmetove pod oružje, kucaj na gricka vrata. Dokrikni im:

»Biskup traži svoje pravo, mjerite šesnaestinu.« Pa ne bude li s milom, budi silom. Aj, neka onda bubnjaju da sam kukavica! Jakrepe! Jakrepe, Grga!

Grga, gleđući ljutitog biskupa ispod oka, stegnu sad usne na posmijeh.

— Čast! Milostivi gospodaru — reče — prevarih se. Neće oni po nama, mi ćemo po njima bubnjati! Žetva je dobra, a ja ću dobro mjeriti! Ne boj se. Neću čekati ni časka!

— Dobro! Idi! Smjesta idi!

— Hoću, ali — zaustavi se Grga — milostivi gospodine, daj mi pismo na gričkoga suca, neka zna po što dolazim.

— Pismo? — upita ga biskup.

— Da, pismenu opomenu, neka bude sve po formi.

— Napiši ga ti! Ja ću udariti pečat.

— Udri pečat, evo pisma! — nasmjehnu se Grga izvadiv iz njedara. — Već sam ja na to mislio.

— Daj da čitam — reče biskup posegnuv za listom — »Ivan, božjom i apostolske stolice milošću biskup crkve zagrebačke, sucima, prisežnicima i svim građanima i stanovnicima općine na brdu Griču kraj Zagreba . . .« Da! Da! Dobro, posve dobro, tako je. Na, evo ti pečata!

Ivan priskoči k stolu, stavi na papir plošticu crvena voska i udari na nju svoj srebrni pečat.

— Tako! Idi! Nosi i donesi!

— Nosim, donijet ću! Zovem se Grga Prišlin, idem na Gričane! Pomisli da si vuka pustio od korlata.

Dvorski župan ispade hrlo, a biskup osovi ponosito glavu, dignu svoj srebrni pečat i viknu u sav glas:

— Propast! Ha! Ha! Ha! Čekajte! Ja ću vas naučiti što znači: Episcopus ecclesiae Zagrabiensiss!

XXII

Napola puta od mjesta Jastrebarskog do Zagreba stajaše za jedan strelomet od ceste gust vrbik, prorašten borovicom i ljeskovinom, sred vrbika bila mala livadica poput svilena, zelena saga. Lijepo je to zaklonište, gdje te nitko ne vidi, ne čuje. Ovamo rada zalazili pastiri, bar je stara jedna vrba potpaljena, a tu i tamo vidjeti je kup pepela i mrtva ugljena, bez sumnje trag pastirskog ognja. Danas nije tu bilo ni pastira ni stada, već posve drugi, čudnovati gosti. Pod čvorastom, šupljom vrbom u dnu šumice sjeđahu na zemlji dva crnoruha redovnika, a podalje stajahu za grm privezana dva začudo lijepa vranca. Stariji fratar bijaše ljudina širokih plećiju, ponosite glave, krupna lica i žarkih očiju. Brada padaše mu do pojasa, i kako je bio kapuc odmaknuo za šiju, spuštala mu se crna gusta kosa niz ramena. Čovjek prislonio leđa uz stablo, podnimio ruke i prebacio nehajno noge, na kojima nisi vidio sandala, već jake konjaničke čizme. Mlađi redovnik, lijep junačan čovjek, bio je navukao kapuc na čelo, valjda da zakloni lice, te je, saviv ruke oko koljena, čučio kraj druga te nepomično gledao prema Zagrebu.

Ljudi govorahu malo, tek katkad pala bi koja riječ. Možda bijahu umorni od puta, možda ih je divni večernji mir nukao na pobožnost, sunce naklanjalo se silno na zapad, gdje se je sve nebo žarilo rumenim plamenom. Nu lice im nije odavalo ni umora ni pobožnosti, već im je neka nestrpljivost, neka radoznalost iz očiju virila prema Zagrebu. Čudni bijahu to redovnici, pobožnosti, poniznosti na njima ni traga, ispod crne rize provirivala je muževna odvažnost, na čelu bijaše im utisnut biljeg junaštva. Ujedanput prođe stariji zlovoljno dlanom preko lica i reče ispod brka:

— Eh! Nema još Filipa!

— Nema! — potvrdi mlađi nestrpljivo i spusti bradu na koljena.

— Nismo ga marili poslušati ter poslati pred nas k Zagrebu u uhode.

— Dobro je to bilo, mudro bilo, gospodine Vlatko — prigovori mlađi.

— Bijesa! Već mi je dogrdilo gaziti puteve u tom presvuku i prikazivati se nečim što nisam. Ja, u duši pataren, pa pod fratarskim ruhom. Nije li to smiješno, a?

— Prije svega molim te, gospodine Vlatko, zatvori sada svoje patarenstvo u dušu i udari na to tri pečata. Oprosti da ti mlađi tako govori, ali tu med Dravom i Savom svi su ljudi, i naši prijatelji i naši neprijatelji, tvrdi katolici, kao god i u Dalmaciji. Ne daj da tko osjeti tvoje patarenstvo, navlas ne pisni pred kanonicima, koji su nam najbolji prijatelji, da nisi papin čovjek, jer bi to vrlo škoditi moglo nadama svijetloga kralja Tvrtka u ovom kraju.

— Ne boj se, mladi gospodine ostrvički, dosta mi je duga brada, umijem govoriti i šutjeti, Bogu molim se po svom srcu, a za domovinu bijem se kao i ti.

— Misliš li, gospodine Vlatko, da nije i meni dotužilo nositi po svijetu na mojim leđima svetu kostret mjesto gvozdene košulje, koja mi je gotovo vlastitom kožom postala. Uvaži, kako je meni istom pri duši, kolika je meni muka čučiti evo u zaklonu, gdje mi se Zagreb namiče očima. A ondje, već ti rekoh, sjedi moje milovanje, zaručnica moja, koje mi je duša željna kao svijet sunca, pa moje je oči ne vidješe dvije godine dana.

— Ha! Ha! Vjerujem, junače Berislave. Duše mi, nije to šala, stajati pred crkvom, a ne smjeti u crkvu. Ali mi se sve čini da se naš starac Filip boji i vrbove sjene.

— Filip da se boji? Oh! — kroz smijeh će mlađi fratar okrenuv glavu prema starijemu drugu — daleko ti je strijela odskočila od cilja. Vjeruj, Filip je kremen, ravna nebojšu ne rodi hrvatska majka. Ne znam ima li koja muška glava među Dravom i Savom toliko rupa u svojoj koži košto brat Filip. Gledao sam ga u sto prilika. Starina ne bi se lecnuo naglaviče skočiti u živu vatru da iznese za šiju vraga. Promeće se vatrom i vodom, kopljem i strijelama, a ni vražija sjekira ne može ga zasjeci u živac. Rekao bi da se kamenom okamenio, pa mu ne može nahuditi gvožđe. Ali nije u Filipa moga utaman sijeda brada, mudar je on, velju ti. Zna tu u Slavoniji za svaki put, za svaku ćud, neće da postavi nogu na koje mjesto dok se ne uvjeri da će stati na tvrdu zemlju. Zato je dobro da pregrizemo strpljivo tu dosadu. Ti ovoga kraja ne znaš u dušu, gospodine Vlatko, nije Slavonija i Hrvatska što vaša Bosna. Vi imate svoje kraljeve i banove, među vama sjede, vaši su ljudi. To je u vas, vidite, tvrd red. Kod nas nije tako. Budne te nam hoće biti kraljem i ovaj i onaj, i jedan i drugi kupuje zlatom duše. Ima, istina, i tu stotine i stotine kremenjaka koji će si sami odsjeći desnicu ruku prije negoli vjerom krenuti, no ima i žalibože prodajnoga krštenoga mesa koje je svoje poštenje bacilo u zdenac bez dna. Ima, kneže, hulja koje ti se o zornici zavjere krvlju Isusovom da će se s tobom boriti za slobodu i zakon do zadnje kapi. Ali prije nego kucne na tornju

podne, izdaše i tebe i krv Isusovu, pa će za tvoj vrat plesti i konopac, pt im je tiran bacio kost u mješine. To ti je ona kuga, gospodine Vlatko, koja nam živo tijelo jede, zato nam djelo nema blagoslova.

— Zlo, brate! Zlo, gospodine mladi! Uh! Kuga, pravo veliš! — potvrdi Vlatko Hranić lupiv dlanom po koljenu. — Eto, to i ubi nedavno prije malo vremena cara Lazara na Kosovu polju. Ta vidjesmo sami.

— Istina, gospodine Hraniću — planu Berislav. — Rad toga morade liga, premda otprva pobjedna, uzmaknuti. Izdaja virila je iza svakoga grma, zlato se sipalo na sve kraje, i kad u jednoj bitki u Srijemu klonusmo, odmetnuše se kukavice od nas, kao kad gnjile jabuke s drveta padaju. Ivaniša znaš, vidio si kako se uz tebe tukao proti Turčinu na Kosovu polju?

— Ma! — zinu bosanski boljar i rastvori oči. — Treba li tomu i našega spomena? Spominjat će Ivaniša pjesma junačka dok bude našega jezika. Ravna junaka nije rodila majka.

— Pa eto! Koliko je puta provalio u Mačvu i Srijem, i vazda morade uzmaci. Zašto? Jer je vazda bilo odmetnika i izdajica u njegovoj vlastitoj vojsci, jer bješe vukovska i požeška vlastela obećala da će im priskočiti u pomoć, a kad dođe do živa, skočiše proti njemu. Eto, zato nam valja mudro pred sebe gledati, da ne padnemo u zasjedu, da noga ne stane na prikriven ponor. S vlaškim kraljem Lackom, mislim, da smo račune svršili, i hvala Bogu zato. Ta vazda nam obećaje i obećaje, a ništa za nas ne haje.

— Istina.

— Biskup Pavao brani ga, zagovara ga, doziva ga. Zavjet mu je to. Koliko je puta već Pavao prebrodio sinje more, ali koja nam hasna od toga? Nikakva. Pokojni mu otac došao je bar na prvi poziv, ali taj ne dolazi ni na deseti, a šta će nam dijete kakvo je Lacko? I biskup Pavao kanda se opametio, ne govori više za Kalabreza, već prianja uz junaka Tvrtka, koga da Bog pozivi!

— Poživio ga Bog! — potvrdi Hranić ponosito. — Tvrtko, oj! Kamo sreće da je svaki čovjek koji krunu nosi takav junak, takav poštenjak.

— Pak je našega jezika sin — zaskoči ga Berislav. — Zato, Hraniću gospodine, skočismo svi ligaši u jedan glas ter rekosmo: »Tvrtko neka nam je kraljem.«

— Dobro rekoste.

— Valja ovdje predobiti Slavonce med Dravom i Savom za Tvrtka. Kad navali od zapada moj stric, od istoka Ivaniš, da skoči i ovaj kraj za Tvrtka, da u ovoj zemlji nađemo pomoćnika, ne odmoćnika.

— A ti se uzdaš da će nas sreća poslužiti?

— Tvrdo se uzdam, gospodine Vlatko, na Šišmana raste gnjev u kraju danomice jače, to nije čovjek, kamoli kralj, ali ljudi su ovuda već i siti bajke o zamorskom kralju. Za Tvrtka se zna tko je, šta je, kakav je, da nije, štono se veli.. . Bog mi oprostio grijeh, već čovjek od glave do pete. Mnogi bit će uz nas kad im živom riječi reknemo kako poslovi stoje i kako je Tvrtko razmahnuo svoja sokolova krila. Prije se poručivalo, pisalo ovamo, ali to ti je kao snijeg koji jutrom zapadne, a o podnevu se raspline. Sad poslaše nas, tebe, velmožu bosanskog, mene, boljara hrvatskog, da lovimo ljude. Ime nam slovi i vrijedi među plemstvom, a ja imam tu dosta prijatelja.

— Nevjerujući Tome postat će, videći nas, krepčiji, stalniji. Vjeruj mi, gospodine Vlatko, uspjet će nam djelo. Ali, kako ti rekoh, posao je velik! Valja se čuvati da ne naletimo na krivu namjeru, da sve što nasnubimo bude čista pšenica. Zlo po nas uvuče li se izdajnik u naše kolo, otkriju li šišmanovci tko smo. A da znaš, Grič, to jest, grad na brdu, tvrdo stoji uz Šišmana, biskup Ivan i ban Lučenac opet su za Ljudevitovu kćer. Gotovo sav Kaptol bit će za nas, a i dosta plemića. Nu ne dvojim da ima dosta uhoda, pače da ih ima na našem tragu. Sad neka nas zateku. Za tebe se zna da si desna Tvrtkova ruka, ja pako izgubih glavu ako me otkriju. Ta Sišmanov sud odsudi me već prije dvije godine na smrt, i kralj ucijeni moju glavu, nada mnom visi dakle krvnička sjekira, tu nema šale. Ne bojim se, vjera i Bog, ali nisam rado ludo izgubiti glavu, jer imam jošte dosta posla na svijetu.

— A što si upravo ti pošao, mladi gospodine — upita ga Hranić — kad ti je glava na kocki? Ta mogla su hrvatska gospoda poslati i drugoga komu glava nije pod ucjenom, a tvoj nam mač vrijedi za deset junaka.

— Rekoh ti da mi je zaručnica Anđelija ovdje, da me srce ovamo vuče. Dvije godine ne dade mi sreća da se nagledam toga miloga lica, jer me je borba bacala amotamo po svijetu.

— To je nećakinja biskupa Pavla?

— Jest.

— Što je ostaviste u Zagrebu?

— Jer je ovdje sigurnija bila u domu poštenih ljudi. Onda nije jošte Tvrtkova šaka bila posegnula pod grlo šišmanovcima. Nismo imali sigurna mjesta u Dalmaciji, nismo imali pod nogama tla, već nas je sudbina poput vjetra bacala amo-tamo. Danas je drukčije. Sad stoje Tvrtko i ligaši tvrdo na svom mjestu, pa će, ako Bog da, i dalje. Što je na jugu od Vrane, vaše je i naše, izim nekoliko laćmanskih gnijezda. Povest ću Anđeliju sa sobom u Omiš k stricu joj Ivanišu čim obavimo posao sa plemstvom. Ne dam da mi je vodi drugi, ne dam, za živoga Boga, da mi je čuva i brani drugi, ja to moram, gospodine Hraniću, jer mi je ta djevojka i duša i srce, i desno oko i desno krilo, koje me krili na junačku slavu, na borbu za slobodu.

Mladi junak govorio je živo i življe, iz njegovih riječi razabiralo se kako mu srce raste, kako mu se duša krili k onomu brdu na istoku štono se isticalo o večernjem nebu, iz njegovih crnih očiju proplamćivala je čežnja ljubecega srca neugasivim plamenom.

Pataren promatrao je ispod gustih obrva Berislava. Kad mladiću planu glas punim plamenom, zažari se Hraniću lice, i reče:

— Ej, od Boga junače! Valjan si, i svaka kap u tebi valjana i čista. Vidi ti se po srcu i glasu. Bog ti utirao put do sreće i blagoslovio te, jer si zavrijedio da budeš sretan. Godi mi srcu da si mi drug, a ja tebi. Povedi svoje zlato na žal sinjega mora, a i ja ću te pratiti ovom svojom desnicom, svojim junačkim mačem, jer je vrijedno i dostojno da ljudina pomaže ljudinu u dobru i zlu. Složili se i ljubili se, a bilo vam poroda što i cvijeta na drvetu, a svaki cvijet da se zametne plodom, jer bi bila grehota od Boga da izgine bez traga i ostanka takva junačka loza. Dok je takvih, neće nam propasti rod, ma ga i raspinjali vrazi.

— Hvala ti, gospodine Hraniću — na to će Berislav, i suza mu zadrhta u oku — dala sreća te pala tvoja junačka želja na koljeno božje. Krsta mi i sablje mi, do groba bit ću prav, bit ću kakav sam sad.

Obojica umukoše, ali začas podigoše glavu. Od ceste ču se topot hrlog konjskog kopita. Za dva časka pokaza se na rubu ceste povrh njih star redovnik, ljudina visoka, jaka. U tren skoči s konja, uhvati ga za uzdu i krenu sa ceste prema vrbiku gdje su Hranić i Berislav zaklonjeni bili.

— Dobar večer, gospodo slavna — doviknu starac na deset koračaj a. Obojica skočiše na noge, a Berislav pokroči prema njemu.

— Da Bog da, Filipe! Šta je? Kako je?

— Dobro je, gospodine mladi.

— Ma, brate Filipe — umiješa se Hranić prišav za Berislavom — mi se tu previjasmo kao zmija na trnu, i malda nas ne okrsti na čekanju noćna rosa, a ti si negdje u Zagrebu rastezao svoje kosti od pogodice i dobre voljice.

— Potavnili mi bijeli brkovi, gospodine slavni — nato će stari križar Filip pod fratarskom presvukom — ako sam mirujući prosjedio koliko možeš izmoliti očenaš. Zađoh najprije među braću svoju u samostan križarski da nam ondje savijem sigurno gnijezdo. Svoju su kuću od požara lijepo pokrpali. Pođoh glavaru, prijatelju svomu, te upitah ga, ne odav se dakako, bi li primio na noćište tri fratra koji idu kupiti po svijetu darove za bolnicu kršćansku u Jerusolimu. Opat križar, čuvši moj glas, nekako se lecnu, uzmaknu, a ja udarih u smijeh. »Ti, Filipe? Pa od križara fratar. Jesi li šenuo umom?« »Eh«, rekoh mu, »oče, znaš, u ovom kraju ne gledaju rado našu križarsku odoru, jer nismo šišmanovci, i Paližna je križar, čovjek je pod tuđom kožom sigurniji.« Poslije dojavih mu sve natanko, zašto dolazim i koga pratim, zašto se pritajismo, a dobri starac reče nasmjehnuv se: »Neka samo dođu ta tri dobra fratra, pripravit ću im sigurno gnijezdo gdje im neće ni gavrani ni kukavice smetati.«

— Zdrav bio zato! — viknu Bošnjak lupiv starca dlanom po ramenu: — A dalje što ćeš nam javiti?

— Obiđoh dakako i nešto kanonika, samo one dakako koji nisu šarenjaci, a najprije staroga Lancelota. Starac veseli ti se, gospodine Berislave, od srca, ali ti poručuje da gledaš dobro i pred sebe i za sebe, jer u Zagrebu da ima uhoda kao šipka. Možda kraljevci nešta naslućuju. Nu kao vazda, kuha se nešta u tom nesretnom mjestu, i sva je prilika da će krvi biti.

— Što je? — upita Berislav — valjda opet stara svađa među građanima i Kaptolom?

— Ovaj put nije.

— Već šta?

— Biskupu Ivanu skočila krv u glavu, moždani mu se malo zavitlali. Čini silu na sve strane.

— Ah!

— Prišlin mu je desna ruka.

— Prišlin! — prepa se Berislav i, uhvativ Filipa za ruku, reče upola glasa — Filipe! Jesi li bio pri Živanu na Griču?

— Nisam, gospodine! Nisam dospio, a nisam se smio mnogo ni po danu pokazati.

— Oh! — lupi Berislav nestrpljivo nogom u zemlju. No Filip kanda bojazni i zlovolje ne opazi, nastavi pričati:

— Biskup Ivan — rekoh — počeo je bjesniti. Otimlje kanonicima desetinu, da su provalili u njegov dvor. Tvrdoglavac ne popušta. Sad će Kaptol poslati dva svoja druga u Rim da tuže biskupa.

— A on? — upita Hranić.

— Ne mari — odvrnu križar — on vam se štapi u bana Lučenca i u kralja. Ali to nije sve, sada će plijeniti i Gričane.

— Zar kod vas ovdje nema suda? — upita u čudu Vlatko Hranić.

— Ho! Ho! Slavni gospodine — nasmija se Filip — tko je uz vlast, taj je prav, makar i po krivici smrdio.

— Je li ban Lučenac već stigao u Zagreb? — upita Berislav.

— Nije — odvrati stari križar — ali se vraća preko Senja iz Dalmacije, i nadaju mu se ovih dana.

— Badava je gospodin Lučenac kod nas puna dva mjeseca potratio: sijao je mnogo, požeo malo — nasmjehnu se gospodin Vlatko Hranić. — Nu reci, Filipe, jesi li potražio koga od slavonskih boljara kojemu bi se mogli privezati uz srce?

— Nisam, slavni gospodine — krenu stari križar glavom. — Već sam bio odlučio potražiti gospodina Ahacija Prodanića u njegovoj kući, ali se predomislih, znam, ili se bar ufam, da će taj gospodin pristati u naše kolo. Sve ga još ljuto peče da ga je Šišman nemilice bacio s banske stolice. No prvo, nije to čovjek od kamena za koga bi se mogla dati desna ruka, a i ja, vjerujte mi, nisam apostol da mjesto riba ljude lovim. Što je trebalo reći, rekoh kanoniku Lancelotu, a on mi odvrati da će sam pohoditi Ahacija, i neka ne pođem ja k njemu. Prvo nam je sada da se zaklonimo u križarsku kuću, a odanle kopat ćemo dalje. U Prodanićevu dvoru sastaju se svakako ljudi koji su zamrzili na Šišmanovu vladu i ne mogu dočekati zgodu da se dignu proti njoj tu. Sami dakako ne mogu ništa, i tako nije dalje došlo od govora. Kad vi, gospodo, stanete u njihovo kolo, kad razumiju da se na sve strane gvožđe kuje, skočit će i oni zajedno s nama, i Bog će dati, pak će dobro biti. Ali hora je — reče Filip poglednuv k zapadu — mrak se hvata, put je siguran. Gospodo, poklopimo konje, ali neka vam ipak bude držak mača pod mantijom pri ruci, jer vrag ne spava.

Na taj poziv uhvatiše fratrovi svoje konje, digoše se u sedlo te krenuše zagrapce prema Savi. Visoko stajao mjesec, a po mjesečini letjela na konju tri crna redovnika kojima je pod svetom haljom zveketao ubojit mač, a kad se pojavi sred jasne noći na brdu Griču crni obris tornja Svetoga Marka, izvinu se Berislavu Paližni usklik od srca:

— Zdrav mi bio, Zagrebe moj!

Zakratko primiše zidine križarskoga samostana čudne goste u svoje gostoljubivo krilo.

XXIII

Vrač Cavagnoli nije imao žene; niti se znalo da li je mladenac, da li udovac. Sam nije o tom nikad govorio ni sa svojim prijateljem ljekarnikom te ne bi uopće spomenuo svoje prošlosti, a ljudi ga za to nisu ni pitali, pa je i sve njegovo gospodarstvo bilo zaklonjeno nekom tajnom koprenom. Samo se znalo da kod njega živi »sestra« po imenu signora Lukrecija. Sav grad poznavaše tu žensku, jer se je njezina spodoba čudno isticala između drugih žena. Bijaše to ženska viša od ostalih za čitavu glavu, puna i stasita kao božica Junona. Veliko crno oko prelijevalo se kao u zmije, čas bi se rastvorilo široko, i jasne zrake žive strasti sijevnuše tada na sve strane, kanda su rade sve oko sebe sažeci, čas bi spustila vjeđe, a tad bi ispod dugih uzvinutih trepavica uz ljubazan smiješak usana liznuo od časa do časa plamečak, jak omamiti čovjeka.

Ta signora ne bijaše suviše mlada, pače vjetar, možebit i bura vremena, bješe otpuhnula s obraza čar prve mladosti, ali je lice opet krasno, fino i pravilno bilo pod bujnom crnom kosom, pače, kako je visoka ženska bila, vazda odjevena u crno, kako je crna koprena, pribodena velikom zlatnom zabadačom, padala niz crne pramenove i blijedo lice na ramena, svatko bi stao od čuda pred tom lijepom spodobom i ne bi ni opazio finih onih zareza po licu iz kojih možeš katkada čitati prošlost cijeloga čovjeka. K tomu koracala je Lukrecija sitnim nožicama u visokim postolicama krepko poput muškarca, dizala glavu visoko, a skunjila bi je samo kad je koga uhvatiti htjela, bijelima i sitnima rukama pako znala je vazda stezati na prsima crnu maramu; samo jedna jedina mana grdila je Lukreciju. Grlo bijaše joj muklo i hrapavo poput paunice. Nu što zato? Muškarci kod žene ne pitaju za grlo, a za Lukreciju pitale su i koliko muške glave po Zagrebu.

Lukrecija odvratila je željne poglede muškog spola vazda milo i drago, mlađim ispod obrva slatko i ljubezno, starijim živo i žacavo, jer hladnijoj krvi treba više vatre da se ugrije.

Lako je razumjeti da se u ono »pobožno« vrijeme nije dično govorilo o vračevoj sestri, jer je bio zakon da ženska pred svijetom gleda vazda stidno u zemlju, makar već i koju godinu udata bila. Lukrecija, nasuprot, obraćala je oči širom svijeta, a osobito u muške brkove. Ženske po gradu, navlas ružne, krstile se na ime Lukrecijino, pa su je mlatile jezikom do nemila, za što lijepa Talijanka opet nije marila, pošto je imala ne samo vrača za brata već i kojekakvih mogućih zaštitnika, među kojima nije zadnji bio gospodin Lučenac, ban Slavonije, kako se šaptalo po gradu. Cavagnoli, valja reći, nije se vrlo brinuo za krepost svoje sestre, pa je stiskao oba oka, jer je dosta teško prigovarati velikoj gospodi i kad griješe. Giacomo mogao se dapače u sto prilika štapiti u te njegovoj sestri prijazne uglednike. K tomu bijaše Lukrecija i reska i zubata, Cavagnoli, nasuprot, velik neprijatelj svakoj uzbuni živaca. Vrač stanovao je u nekakvoj zidanici pod varoškim zidom blizu Mletačke ulice, ali kako je u tom njegovom duplju bilo, kako li se ondje živarilo, to je samo Bog znao, jer je i sunce malokada imalo prilike zaviriti u te mračne zakutke. No glasovita vračeva koliba nije baš morala biti škrinja mira božjega, jer ljudi pričahu da je bilo više puta za tihe noći čuti kako se netko tuče i psuje nerazumljivim jezikom, ali je bilo dobro razabirati Cavagnolijevo brundanje i Lukrecijino oštro kričanje. Ne bje minuo ni čitav dan otkako se tri ona redovnika svratiše u zaklon križarskog samostana, kad se po podne pred vračevom kućom zaustavi čovjek, crnomanjast, srednjeg stasa i srednje dobe. Sudeći po mrkom suknenom zobunu za svilenim pojasom, po niskoj okrugloj kapi i po kratkoj kabanici, bio je čovjek trgovac, i to iz prekomorskih strana, kakvih je znalo preko godine dobrano čislo doći u Zagreb, navlas za vrijeme stjepanskog i markovskog sajma. Trgovac udari dva-tri puta zvekirom na vračeva vrata. Jedan časak ne ozva se nitko, trgovcu smrknu se od nestrpljivosti lice, i udari opet na vrata.

Tad se ču iz kuće struganje papuča, škulja u vratima se otklopi, i crno oko poviri napolje.

— Tko je? — upita promukao ženski glas hrvatskim jezikom.

— Ne razumijem šćavunski — reče stranac »vlaškim« jezikom.

— Tko je? — zapita ženska i opet, no vlaškim jezikom i blažim glasom.

— Je li ovo kuća moga dragoga zemljaka Giacoma Cavagnolija, varoškoga medika?

— Jest, na vašu službu.

— Ja sam Zanetto Badoer, trgovac sa Rialta iz Mletaka. Prvi put sam u ovom kraju i gradu, nemam znanca i prijana, samo me uputiše drugovi u Mlecima na šora Cavagnolija, Mlečanina, taj da će mi dati upute i nauke u stranom gradu. Je li moj zemljak kod kuće?

— Jest — ozva se glas iza vrata.

— Molim ti se lijepo, povedi me k njemu.

Začas odmaknu se iznutra zapor, vrata se otvoriše, a na pragu pojavi se vračeva sestra. Budući kod kuće, a u ljetnje doba, bila je ponešto nehajno obučena. Gornje tijelo pokrivala je slabo sputana košulja bez rukava, crna suknja vukla se po zemlji, a bose noge bješe zataknute u kožnate papuče. Vrana, bujna kosa padaše niz ramena, nečešljana i nehajno pribodena iglama. Za uhom stajala joj ruža, a sa finih ušiju visile zlatne dugačke nauhvice. Lukrecija nije se ni pred svojim zemljakom sa Rialta sjetila djevojačkog stida niti svojeg nehajnog odijela, već pokloni se osobitim miljem pokazav kroz posmijeh svoje bijele zubiće.

— Uniđi, signore, u našu kuću. Momu bratu godit će taj pohod vrijednoga zemljaka osobito. Oprosti mi te sam te toliko iza vrata ispitivala. Takva je tuđa zemlja, takve ljude valja paziti i za ključem na svojem sjediti.

— Ah, ti si, signora, sestra vrijednoga medika? — upita radoznalo Badoer i pogleda tu lijepu žensku u čudu od glave do pete. — Signora Lukrecija, je l'?

Crno oko ženske zabljesnu kao munjom taknuto.

— A odakle znaš ti moje ime, šor Badoer?

— Eto vidiš, signoro, da ti glas ide po svijetu čak do Rialta.

— Ajdmo k bratu, signore — reče Lukrecija ukratko ošinuv stranca ispod oka.

Trgovac krenu tamnim hodnikom za Lukrecijom koja je pomno zabravila bila vrata. Napokon iziđoše oboje u maleno, dosta nečisto dvorište, u kojem je tik starinskog gradskoga zida stajao vrtić ograđen crvenim letvama. U srijedi stajala jabuka, gdjegdje bazgov i ružin grm, straga uz zid penjao se bršljan, a po lijehama bilo je zasađeno kojekakvo bilje što ga je šor Cavagnoli gojio za svoju liječničku porabu. Sad je vrač upravo stajao sred vrta, imajući na sebi samo razgaljenu košulju i crne suknene hlače, te je zalijevao svoje ljekovite gojenice toli živo da je katkada morao stati te rukavom obrisati s čela znoj.

Kad ču da s Lukrecijom netko ulazi u kuću, stavi kantu na stran, osovi glavu i razvali oči da vidi tko je. Lukrecija pokaza trgovcu prstom put u vrt i reče:

— Evo brata! — zatim otvori vratašca ograde, pusti došljaka u vrt i pođe odmah za njim.

— Giacomo! evo ti zemljaka u pohode — produlji Lukrecija i spusti se na dugu klupu koja je stajala pod jabukom, te uze stranca promatrati radoznalim okom.

Cavagnoli razvali svoje oči još šire i ustegnu nosnice; videći pred sobom posve strano lice, dotaknu se s dva prsta svoje zamrljane svilene kapice i kimnu ponajprije glavom, zatim ustegnu trbušinu, čim je valjda htio naznačiti poklon, ali ne reče ništa. Došljaka nije taj čudnovati doček nimalo smeo. Pristupi bliže, skinu kapu i reče:

— Pozdravljam te u ime Boga i svetoga Marka, slavnoga zaštitnika mletačke općine, veleučeni i čuveni medikuse slobodnoga ovoga grada i zemljače moj! Godi mi srcu da te nalazim u dobru zdravlju i veselju, i da ti mogu na moja usta dojaviti sve lijepe i smjerne pozdrave od tvojih prijatelja u Mlecima.

Cavagnoli počeo se od toga van običaja prijateljskoga pozdrava zapanjivati, jer nekako nije znao kako je toliku liječničku slavu zaslužio i koji ga to prijatelji iz Mletaka pozdravljaju, s druge strane godilo mu je to laskanje od čovjeka posve strana koji je po govoru svakako bio Mlečanin. Zato raširi Cavagnoli svoje debelo lice na vrlo glup posmijeh, mahnu dvatri puta ramenom, kao da ga nešto svrbi, što je opet poklon označiti imalo, i reče:

— Dobro mi došao, zemljače, i sreću našao u ime božje u tom stranom kraju. Budi mi dragim gostom, i ako sam jak u čem te pomoći ili svjetovati, veselit ću se od srca.

— Zato i dođoh, veleučeni zemljače moj — odvrati došljak ponešto zapinjući i gledajući Lukreciju koja mu je po svoj prilici na putu bila. Moram ti reći tko sam, šor Cavagnoli. Zovem se Zanetto Badoer, trgovac sa Rialta. Trgujem svilom, i svilenim suknom i damaskom. Dobio sam u Mlecima glas da prečasnoj gospodi u vašem Kaptolu treba puno svilne robe za stolnu crkvu, i kako im je kesa puna zlata, ne bi to po mene bio loš posao. Zato sam i prebrodio more. No ne poznajem tu ni kraja ni ljudi, ni navade, ni trgovine. Raspitivao sam se kod trgovaca koji idu u Zagreb na kraljevski i markovski sajam, a oni mi spomenuše tvoje ime, šor Cavagnoli. Ti da si Mlečanin pa da mi možeš biti na pomoći. Naročito mi to spomenu i pozdravlja te šor Antonio Michieli

— stranac presta tu govoriti i upre svoje oči živo u vrača, koji iznenada problijedi, a i signora Lukrecija poniknu nekako nikom i poče griskati bujne usne.

Jedan časak šutjeli sve troje, vrač i sestra mu od neprilike, stranac od neke tajne slasti da se njegov zemljak, glasoviti medikus, toliko prepao bio.

— Lukrecijo! Lukrecijo! — istisnu vrač namignuv sestri

— idi u kuću i pripravi dobru večeru po našem mletačkom običaju. Naš mili gost valjda je gladan i žedan. Tu si možemo pod vedrim nebom pod ovom jabukom krijepiti tijelo i govoriti o tvojim trgovačkim poslovima, šor Badoer. Je l' ti tako pravo?

— Jest, šor Cavagnoli — potvrdi trgovac ukratko.

— Idi, idi, draga Lukrecijo! Molim te — nastavi vrač drhtavim glasom.

Lukrecija dignu se ponešto zlovoljno, ponešto oklijevajući, ali munja iz Badoerova oka kanda joj je pospješila korak. Poniknute glave koracaše u kuću i poče nekako naslućivati po čem taj trgovac sa Rialta poznaje njezino ime.

Stranac gledaše za njom i, opaziv da je zašla u kuću, okrenu se brzo k vraču, osinu ga okom i reče hrlo:

— Giacomo?

— Sta je?

— Ti poznaješ Antonija Michielija, zlatara? — Vrač tržnu se i oklijevao časak.

— Ti poznaješ Michielija, govori! — zapovjedi trgovac oštro.

— Poznajem — izmuca vrač upola glasa.

— Ben! Ti si poznavao i starijega mu brata Pavla, novčara kraj crkvice San Giacomo sul Rialto. Je l'?

— Jesam — odvrati Giacomo dršćući.

— Ben! A bolje je pokojnoga starca poznavala Lukrecija, tvoja nazovisestra.

— Jest — dahnu Giacomo.

— Benissime! Ti poznaješ i ljekarničkog pomoćnika Giacoma Rustellija?

— Da.

— Sta je sada? A? ... Šutiš? Ti valjda znaš!

— Vrač.

— Eto! Benissime! Kako mu je sada ime?

— Giacomo Cavagnoli — odgovori vrač jedva dišući.

— Bravo! Pogodio si! Eto, vidiš, slavni medikuse, da te zemljak dobro poznaje — nasmjehnu se trgovac zlorado, dok se je vrač kamenio od straha.

Obojica šućahu jedan čas. Trgovac stajaše kao ukopan, te je žacavim svojim očima motrio vrača koji je sumrtav spuštao ćelavu glavu i ruke zureći u zemlju, kao zločinac stojeći pod vješalima.

— Da, da, dragi Rustelli... da rečem, Cavagnoli — nasmija se trgovac zmijski i lupi vrača dlanom po ramenu — vidiš, sve se to zna. Čekaj, zemljače! Reći ću ti više! Pogriješim li u čem, a ti me popravi slobodno! Lukrecijine đavolaste oči, bujno joj tijelo zapališe vještom glumom sumrtvi pepeo starog luđaka novčara. Lukrecija posta mu prilježnicom. Kad se bila ugrijala ljudski o milosti starca, kad je bila iznjuškala da u njega ima sila zlata i srebra, dosjeti se đavoliji. Starac Michieli htjede je i oženiti, ali mlada preplaši se starih kosti koje grohoću kao šuplji orasi. Volje je imati blago bez starca.

— Tu se nađe u nevolji neki Lukrecijin rođak, možda deveta voda kisela, ljekarnički pomoćnik Giacomo, koji je predobro zapamtio bio gdje mu gospodar otrov čuva. Je l' te, Ruste... da rečeni, Cavagnoli? Bio je dakako mlađi od starog novčara. Hitra ženska primami rođaka na svoje bijele ruke, na svoje meke grudi, sprži mu žarkim očima pamet, a ispi mu cjelovima dušu. Luđak Rustelli bude gluhim robom Lukrecije. Jednog dana najmi Rustelli barketu na Piaceti i donese Lukreciji žestok otrov na Rialto. Zar ne, bit će tako, dragi zemljače? — Vrač, ne odgovoriv ništa, drhtaše sve više kanda ga trese groznica.

— Ti se toga možebit natanko ne sjećaš? Dakako! Ima tomu dosta godina. Nu dozvoli, zemljače, da sjednem, sustao sam. Drugog dana ne nađe gospodar ljekarnik svoga pomoćnika Rustellija. Bilo ga je nestalo iz Mletaka. Znao je padron za njegovo ljubakanje s Lukrecijom. Pođe k novčaru da se opita. Kuća bila zatvorena. Pođe k novčarevu bratu Antoniju. Napokon razbiše signori della notte kućna vrata novčara. Lijepoj prileţnici ni traga, sred sobe leži stari novčar zgrčen, mrtav, lice mu pocrnilo, na ustima mu stajala pjena. Od njegova zlata i srebra nije bilo ni mrvice.

— U tren digoše se uhode na noge da uđu zlotvorima u trag. Ljekarnik pretraži ljekarnu svoju, pronađe da mu fali najžešći otrov. Sad je bilo sve jasno. Prilježnica i ljekarnik otrovaše, oplijeniše starca i utekoše zajedno sa plijenom. Ti ćeš priznati,

dragi zemljače, da je svijet dobro pogađao i pogodio, jer napokon svakako bolje znaš od ostalih ljudi kako je bilo. 2biri saznaše od gondolijera i ribara na Piaceti da je ljekarnik najmio barku, da je podvečer doveo visoku žensku pod koprenom i donio vreću, zatim da se otisnuše prema Lidu i odanle na debelo more. Gospodar barke ne htjede reći kamo ih vodi, samo se hvalio da će mu ta vožnja baciti trideset cekina. Potjera dignu se za njim. Badava. Ne stiže ih mletačka fusta. Kad se poslije više dana barka povrati, ispovjedi brodar da je dovezao ljekarnika na drugi brijeg sinjega mora i da su bjegunci negdje kod Senja izišli na kraj. Sud ih osudi da će biti sašiti u vreće i bačeni u kanal Orfano, povrate li se u Mletke. Jadni Antonio Michieli tražio je, pisao je, potratio dosta žutaka, da nađe ubojice svoga brata. Badava. Tad, nema tomu dugo, prođe ovim gradom star trgovac Mlečanin koji spazi tebe u Zagrebu. Rekoše mu da si vrač Cavagnoli, mletački podanik. Starac zabezeknu se nemalo, jer se je dobro sjećao onog ljekarnika koji je sa Lukrecijom pobjegao bio, i činilo mu se da Cavagnoli nosi isto lice. Starac prijavi to i sudu u Mlecima, koji i sve dobro zapisa. Pisalo se, pitalo se, kako, kada i što. Račun slaže se posvema. Ljekarnički pomoćnik Rustelli iz Mletaka sada je Giacomo Cavagnoli, veleučeni i veleugledni vrač plemenitoga varoša na Griču, a prilježnica i trovnica pokojnoga novčara Michielija sada je signorina Lukrecija, čestita i velevrijedna sestra gospodina medika, i ni vrag ne bi sanjao kakvi se sveci skrivaju u ovoj kući. Nu, zemljače, ne vidiš li koliko dobro poznajem tvoj život, i koliko se brinem za tebe i za tvoju vrijednu sestricu?

Cavagnoliju svijalo se srce od muke, znoj mu skoči na čelo, koljena mu klecahu, cijeli svijet poče se okretati pred njegovim očima. Užasna tajna njegova bje otkrivena, a on propao pred Bogom i svijetom.

— E, šta veliš na to, zemljače? — upita ga trgovac zlorado.

Vrača kao da je potresla munja, zaglavinja, usne mu podrhtavahu, pade na koljena pred trgovca i zavapi kroz plač, dižući drhtave ruke:

— Misericordia! Misericordia! Badoer, smiluj mi se! Poštedi me! Istina je što si rekao. Čemu da tajim, bio sam zlotvor. Stari novčar Michieli poginu mojom pomoću. Nu ne zametnu se ta hudobna misao u mojoj glavi.

— Znam — potvrdi Badoer — Lukrecija je smisli. Eva je dakako zavela Adama.

— Da! Pravo reče. Njezino crno oko zapali mi pamet, njezine meke ruke stegnuše me kao okovi; klonuh, privoljeh, jer sam za ženskom poludio bio, a ona mi obeća da ćemo zajedno dijeliti sreću. Pobjegosmo preko mora s ugrabljenim blagom. Nu skoro se činilo da sam Lukreciji na teret, htjela me se riješiti. Bijasmo tada u Senju. Ali tamo dolaze mnogi Mlečani po trgovini, ja pače zapazih nekoliko svojih znanaca, i zato odlučismo bježati dalje od mora, te da nam se ne uđe u trag. Jedino ta pogibelj zapriječi Lukreciju te me ne ostavi. Krenusmo amo prema Zagrebu, jer znađah da ima u tom mladom gradu dosta prilike lijepoj zaslužbi i da nas Talijane rado primaju. Nu prije svega moradoh se uvjeriti kako bi se ovdje živjeti dalo i nema li i tu za nas pogibelji. Ostavih Lukreciju u mjestu pola dana odavle, sam pođoh naprijed, ponesoh jedan dio naših novaca, da nam pripravim stan. Gradio sam se vračem, jer nešto od toga umijeća bio sam kroz godine naučio u mletačkoj ljekarni. Ljudi ovdje nisu puno pitali odakle sam, jer liječnici ne rastu u toj zemlji kao gljive, navlas ovdje na brdu živio samo stari neki nevježa koji je jedva umio stavljati pijavice. K tomu bacih nešto cekina među poglavite ljude, kupih tu kuću, i zbilja me primiše Gričani objeručke u svoje kolo. Sad da pođem po Lukreciju. Zla je zadesi sreća dok sam ja u Zagrebu utirao put. Noću provališe ispisani vojnici u kolibu gdje je stanovala, i oteše joj sve blago što sam bio ostavio kod nje. Eto, krvavo blago staroga novčara nije nam nosilo blagoslova. Ne spasismo ni trećine. Dođosmo u Zagreb i tu živimo mirno.

— Mirno zar i u duši? — upita trgovac.

— Nemoj tako, zemljače — mahnu vrač rukom. — Mirno pred svijetom živi vrač Cavagnoli, te radi revno koliko zna, ali na savjesti ljekarnika Rustellija stoji svejednako krvava mrlja, te ga peče poput paklenoga žiga i trza ga često iz mirna sna. Ja sada ne činim zla, već radim i gledam da popravim dobrim ono jedino, veliko zlo što ga počinih u svom životu, zaveden od Lukrecije. Rustelli je mrtav, Cavagnoli nije zlotvor.

— A Lukrecija?

— Lukrecija živi uz mene, za sebe. Lukrecija je lanac što ga vučem za sobom, što mi ga naprti moj grijeh. Odbih se od nje, ona od mene, svijet je drži mojom sestrom, i nije mi uistinu više. Otresti je se ne mogu. Krivac sam kao i ona, i kako je bijesna, osvetljiva, zaprijeti mi se da će me odati ako je napustim. Da, moram biti štitom grešnog joj živovanja. U njoj, da znaš, kipi svejednako bludna krv, i kako je i još sada lijepa, nalazi lako prijazan velike gospode, koja rado traže ljubavne slasti u naručju lijepe Mlečanke.

— To je dobro, vrlo dobro! — planu Badoer.

— Dobro!? — začudi se vrač i skoči na noge. — Zašto?

— Čut ćeš.

— Nu reci mi, za rane božje — nastavi vrač plaho — zar si ovamo došao da mi se osvetiš, da me uništiš, da me trgneš iz ovoga mira u koji se zaklonih daleko od domovine svoje? Dosta velika stignu me pokora. Do groba ne smijem vratiti se u svoj zavičaj, već sam osuđen među tuđim jezikom trajati dane, a to je za našega čovjeka pola smrti. Moj grijeh ne donije mi gotovo nikakva ploda, razbojnici razgrabile blago; kako došlo, tako prošlo, da, moj grijeh naprti mi teret koga se neću riješiti do samrtne svijeće. Lukreciju mislim. Rad nje ne smijem se ženiti, ne smijem postati mužem ni ocem. Eto, zemljače, nisam li vrijedan smilovanja tvoga?

Trgovac ne odgovori ništa, već samo gledaše vrača neumoljivim okom.

— Ta ti si miran trgovac — nastavi Cavagnoli — prodaješ svilu i kadifu, zar ti je za hasnu ili utjehu da se poslije toliko muke i straha lije moja krv, da me lišiš glave?

— Čuj, Cavagnoli — reče stranac omjeriv vrača od glave do pete. — Malo te prevarih, ti ćeš mi šalu valjda oprostiti. Ne trgujem ti ja svilom i kadifom.

— Da čim?

— Moja su roba ljudske glave. Ja sam ti član mletačke Signorije. Razumiješ, zemljače?

Vrač porumeni, problijedi, posivi.

— Ti... ti... ti si došao po moju glavu?

— To jest — odvrati Badoer hladno — mislim da se ne bi isplatilo nositi tvoju glavu preko mora. Šta bismo s njome? K tomu sad nisi više mletački podanik, već građanin na Griču po slavonskom pravu.

— Istina! — uzdahnu vrač kanda mu je sinula iskrica nade.

— Ali po toj promjeni, dragane moj, nisi prestao biti zlotvorom i varalicom. I ovdje je običaj pogubiti čovjeka koji je drugoga ubio i oplijenio. Je l'?

— Da — šapnu vrač.

— Da dakle iznesem pred gričko vijeće sva pisma suda mletačkoga, a imam ih pri sebi, bome bi te i tvoji novi zemljaci bud objesili ili raščetverili, šta li ja znam. U moru ne bi te mogli utopiti, jer ga nemaju. To i sam najbolje znaš.

— Ti si došao da me daš krvniku? — kriknu vrač mahnito ižbuljiv oči.

— Nisam, zemljače — nasmjehnu se Badoer.

— Nisi zato došao? Zašto si došao? Šta me mučiš? — viknu vrač u čudu uzmaknuv jedan korak.

— Ha! Ha! Ha! — udari Badoer u smijeh, nasloniv se leđima na jabuku i omjeriv vrača od glave do pete. — Uistinu, zemljače, ti si strašna luda, i dvojim vele da si za ikakav posao na svijetu. Zar zbilja misliš da će jedan Badoer, poslanik prejasne Mletačke Republike, prevaliti kroz barbarske krajeve toliko besputna puta radi lude glave jednog nadriliječnika, radi trovnice i bludnice? Misliš li da nemam pametnijeg posla?

— E pa, per Dio, eccelenza, ne razumijem — odgovori Cavagnoli osokoliv se malo. — Kad ti ne treba moje glave ...

— Polako, kume — mahnu stranac — ne misli da ti glava prečvrsto sjedi na ramenima. Pozovider milu svoju sestricu.

Cavagnoli pode k vratima vrta i viknu prema kući.

— Lukrecijo! Lukrecijo!

Za nekoliko časaka dođe lijepa Mlečanka. Bila je svoje odijelo nešto popravila, obukla crn prsluk, pokrila glavu crnom koprenom, a noge zataknula u postole. Nu i taj čedniji presvuk bješe namješten ponešto nečedno, kako to biva kod ženskih kojim je glavna zabava mamiti muške glave na udicu. Poniknute glave koracala je Lukrecija polagano preko dvorišta, vrebajući ispod oka na lice »brata« i trgovca, koga se ponešto plašila. Htjede odgonenuti kako ta dva čovjeka prema sebi stoje. Bila je nešto življih riječi načula iz kuće, ali nije im nikako mogla razabrati smisla.

— žur' se, Lukrecijo — viknu Cavagnoli srdito, našto ga ženska osinu okom.

— Da, da! — potvrdi poslanik dosta oštro — molim te, signoro. Oprosti da ti i ja dosađujem, ali valja nam obaviti vrlo važan, vrlo prešan posao.

Lukrecija pokloni se koketno i odvrati kroz umiljat posmijeh:

— Evo me spremne na svaku službu, signore, bit će mi slast da ti nečim poslužiti mogu.

— Neću mnogo riječi trošiti, signoro — odreza Badoer vrlo oštro. — Ja nisam trgovac, već odaslanik mletačke vlasti, član mletačkog suda, ovaj čovjek ovdje nije liječnik Cavagnoli, već ljekarnik Rustelli, ti, signoro nisi njegova sestra, već prilježnica Lukrecija, ona ista ženska koja je otrovala novčara Michielija na Rialtu. Pitaj evo svoga ortaka, potvrdit će ti da znam za cijelu vašu historiju.

— Istina! — promrmlja vrač poniknute glave. Suhe, oštre riječi Mlečanina protresoše žensku od glave do pete, ustegnu ramena, zatisnu nokte u svoje prsi, nije već titrao umiljat posmijeh na rumenu licu, već strava i bijes pisahu, drščući, užasne crte po uvelim obrazima, a iz oka joj liznu plamen za plamenom na nemilog gosta, kanda ga želi otrovati pogledom. Najzad osovi glavu, a iz mrtvolikog obraza zurile ukočene velike oči u Badoera, ali Lukrecija ne reče riječi. Bijaše to nijema glava Meduze, pojav toli strašan da je i stranca zazeblo.

Badoer posegnu u njedra te, iznesav srebrno raspelo, zapovjedi oštro:

— Kleknite!

I vrač i Lukrecija spustiše se u hip bez prigovora na koljena.

— Vaša glava visi o vlasu — nastavi poslanik — u mojoj ste ruci; ne treba mi nego stisnuti šaku da vas satrem. Budete li pametni, neću toga činiti. Od ovog hipa morate tijelom i dušom biti mojim robljem, robljem Venecije! Sve što želim od vas znati što se ovdje zbiva, morate mi javiti. Sve što zapovjedim morate na dlaku ovršiti bez himbe i varke. A zateknem li vas na najmanjoj laži, ne učinite li na dlaku što vam reknem, ode vam glava. Svijet ovdje ne smije znati da sam odaslanik mletački, pred svijetom sam samo trgovac. Samo vi znate tko da sam uistinu, odate li me, ode vam glava. Evo starog raspela, a nasrijedi mu kristal pod kojim stoje moći svetoga Marka. Položite nevrijedne ruke na taj posvećeni znamen.

Držćući položiše oboje ruke na raspelo.

— Prisegnite na spasenje grešne svoje duše, na onu krvavu sjekiru koja bi vam morala po pravici odrubiti glave, da ćete mi biti poslušno roblje.

— Hoćemo! — dahnuše oboje.

— Da ćete me služiti dušom i tijelom, da me odati nećete, i ovršiti svaku moju zapovijed.

— Hoćemo!

— Bez himbe i varke!

— Bez himbe i varke!

— Na Boga živoga!

— Na Boga živoga!

— I na vašu grešnu dušu!

— I na našu grešnu dušu!

— Amen! Dobro je! — nasmjehnu se Badoer zakloniv raspelo u njedra. — Dignite se. — Cavagnoli skoči na noge i uzdahnu. Na čelu stajahu mu debele kaplje znoja, bilježi straha što ga je pretrpio bio. Polaganije dizala se Lukrecija, laka drhtavica hvataše joj cijelo tijelo, kao omamljena gledaše pred sebe.

— Još jedno — reče Badoer izvadiv iz kese list papira i pisalo — potpišite mi ovo pismo!

— Nije ništa osobita — odvrati poslanik nehajno — to ti je priznaja da je Lukrecija tvojom pomoći otrovala starog novčara, da ste ga uplijenili i s njegovim blagom pobjegli amo. Potpiši! — Cavagnoli zastrepi, stisnu usne i otre si rukom sa čela znoj. Lukrecija skoči natrag kanda je ujede guja.

— No, potpiši! — zapovjedi Badoer pružajući vraču pero.

Vrač kanda se davio, napokon prođe rukom preko lica, priskoči i potpisa hrlo na klupi.

— Dobro! — kimnu poslanik — sad ćeš ti, Lukrecijo! Na, evo ti pera.

Ženska dovuče se do klupe, istrgnu Badoeru pero, zaškrinu, osinu ga ispod oka i poče šarati svoje ime, stade, uzdahnu.

— Svrši, molim te! — Badoer će. I opet liznu plamen iz njezina oka, zadere dvatri puta perom u papir i poda ga, držćući, strancu.

— Benissime! — pljesnu Badoer pohraniv papir u kesu. — Eto! Sad smo opet dobri prijatelji. Vaša glava stoji vam toli sigurno na ramenima kao god i moja, to jest, ako budete dobri. Pače, ne treba vam žaliti truda, jer ćete dobiti za svoju službu same svece utisnute na pravo mletačko zlato. Ta ti poznaješ još od Michielija naše mletačke cekine, Lukrecijo, je l'? Evo vam kapare — produlji Badoer pruživ vraču kesu zlatnika. — Sada pako, draga Lukrecijo, moram ti reći da sam gladan i žedan. Donesi jela i pila. Baš je ovdje pod ovom jabukom zgodno mjestance da se okrijepiš. Pri vinu govorit ćemo onako od srca što valja raditi.

— Brzo! Brzo, Lukrecijo! Posluži gospodina Badoera — poče vrač mucati.

— Na tvoju službu! — pokloni se Lukrecija Badoeru, ni ne pogledav vrača, i ode u kuću.

Zakratko sjeđahu vrač i njegov nesmiljeni gost pod jabukom, kamo je hitra Lukrecija namjestila bila malen stol. Tu je drhtao brijeg zlatolike polente, sijevale pržene ribice, a podalje mamilo grlo gosta bujno voće i ljeskao se velik vrč rumena vina. Pred gostom stajaše Lukrecija pružajući mu bijelom rukom čašu vina koje je divno igralo u suncu. Društvance bijaše vedra vesela lica. Ni živa duša ne bi bila u snu slutila što se je prije malo vremena užasno zbilo.

Cavagnoli bješe baš zatakao ribicu u široka usta nabubrenog lica, Lukrecija pokazivala je kroz umiljat posmijeh bijele svoje zubiće, a i Badoer smiješio se ispod brka promatrajući žensku.

— Pij, signore! Bilo ti vince slatko! — nutkaše ga Mlečanka.

— Zbilja slatko? — upita, oklijevajući, tajni poslanik.

— Parola d'onore! — viknu vrač žvačući ribicu — slatko, čisto naravsko vino što služi mojim starim kostima za medicinu. Nije, istina, dozrelo o suncu lijepe Italije, već u ovom kraju, ali ima u sebi jakosti i žive vatre.

— Zbilja? — reče Badoer svrnuv okom na vrača.

— Ha! Ha! Ha! Ha! — udari Lukrecija u glasan, razuzdan smijeh. — Capisco, signore! — zatim iskapi sama čašu do dna, okrenu se na peti i pruži gostu praznu čašu pod nos. — Nu, signore, jesam li pogodila tvoju misao? Prevario si se, ljuto prevario. Otkako sam ostavila Mletke, zaboravih taj nečisti zanat. Mislio si da je u toj čaši otrova, je l'? Eh, vidjela sam ti to na licu. Nije, nije, signore. Eto, dokazah ti da ga možeš mirne duše piti.

Zatim natoči čašu iznova gostu, a i vraču, te reče:

— Pij, gospodine, pij! Evo vidiš da mi nije ništa. Badoera nekako žacnu da je hitra zemljakinja odgonenula

njegovu tajnu bojazan. Brzo prihvati čašu, kucnu se s vračem, viknuv:

— U tvoje zdravlje i sreću, Lukrecijo! — istrusi čašu naglo, i činilo se da mu je slatka bila.

žarka kaplja razigra dušu društva, u rujnom vincu utopiše se sve krvave uspomene, sav strah. Živ se rasprede govor.

— Eccellenza! — zamrmlja Cavagnoli obrisav rukavom masne usnice — nije me poslije toliko godina mogla zapasti veća sreća nego da mogu služiti miloj mojoj domovini, slavnoj Veneciji. No ja sam kukavica, povero, poverino, poveretto. Dostoj otvoriti vrata mojega slaboga uma, da razumijem čim bi slabašan crv mogao služiti suncu.

— Dobro, najprije reći ću tebi, potlje Lukreciji — reče Badoer. — Za prvo imaš dobro zapisati sve što biva u ovom gradu, to jest i ovdje na brdu i dolje u Kaptolu. Liječnik si, zalaziš svakamo, poznaješ svakoga. Tebi dakle neće biti posao težak. Zapisati moraš kakve su ovdje važne osobe, kakav ban, kakav biskup, kakvi kanonici, kakvi velikaši. Uz koju stranku pristaju, jesu li pametni, glupi, mirni, strasni, imaju li kakvu manu, može li ih čovjek predobiti i čime, bud novcem, bud praznom časti, bud ženskom. Razumiješ li?

— Oh! On! — huknu vrač, žmirkajući, i poče svoj kažiprst u čelo zabadati — capisco, capiscol Ti tražiš curriculum morbi za svaku osobu koja nije smet u ovom gradu. Bit će točno po tvojoj volji, eccellenza.

— Dobro! Potlje reći ću ti kako ćeš mi slati pisma. Za drugo...

— Za drugo? — upita Cavagnoli plaho.

— Eh, nismo još svršili, prijane moj! — mahnu Badoer. — Za drugo, zapisi si ovo za uho. Ti si tu liječnik?

— Da.

— Sjediš, mislim, i u gradskom vijeću?

— Da, da — ponovi vrač ponosito.

— Imaš pristaša i prijatelja?

— Oh! Dakako! — kimnu vrač glavom.

— Bene] — Badoer će. — Tvoja budi briga kovati, rovati, mutiti i miješati da među građanima i Kaptolom ne bude nikako pravoga mira. Gdje god možeš, huckaj, šapći, izvraćaj, zavraćaj, laži i miti. U tom zanatu izvježban si dosta, a novaca dobivat ćeš do volje, da primamiš druge šugave duše u svoju mrežu.

Cavagnoli slušaše, zinuv, obrve uzvinuv, raširiv oči i nosnice, lekciju gospodina Badoera, zatim poče prstom trti nos i, pogledav u zemlju, reče:

— Hm! Hm! Da! Da! Da! Oh! Razumijem! Lagati, mazati i mutiti da se, da se, sva... ja ne mogu jamčiti, ne mogu priseći da će sve biti po tvojoj volji. Zar ćeš me ščepati za glavu i onda, signore, ako bude drugi tko jača od mene pak mi pokvari posao?

— Eh, lud si! — nasmija se Badoer — samo ako me izdaš, proti mojoj volji uzradiš i ako budeš lijen, ode ti glava. Za tvoju mudrost i glupost ne možeš jamčiti. To je dar od naravi komu nisi kriv. Ti samo budi trijezan i suči rukave.

— Ah, ben, benonel Sukati rukave! Zato lako, toga će biti, ako Bog da! — vikaše vrač ponešto zadovoljniji.

— Sad je na tebi red, ljepotice moja — okrenu se Mlečanin k Lukreciji. — Ded natoči mi još čašu vina, ne bojim se već otrova. Ako je tvoja krv toli žarka kao što je ova rumena kapljica, ako je tvoj duh toli jak i oštar kao što ovo hrvatsko vino, tvrdo se uzdam da ćeš si u poslu prejasne Republike osvjetlati lice, možda bolje od tvoga brata.

Vrač tržnu se, Lukrecija natoči, nasmjehnuv se ispod oka, i reče:

— Mislim da mi je krv živa, i žalim da nemam za to svjedoka ovdje.

— A šta sam ja? — skoči Cavagnoli.

— Taci, benedetto — osinu ga ženska — ti si mi brat. Svoj duh nabrusit ću kako bolje znam. Nu molim, signore, kakva ću posla imati?

— Ljubiš li ljubav? — upita Badoer.

— Kojoj ženskoj, ako ne laže, nije ljubav svagdanja hrana? — odvrati odrešito Lukrecija. — Ja sam ti se zato i rodila.

— A prodaješ li tu ljubav? — upita iznova Badoer.

— Signore! — planu Lukrecija i kanda će stranca probosti očima, ali Badoer uhvati taj plamen oka posve mirno, pa će opet:

— Da, da! Ne šalim se, ne pitam uludo, signoro. Prodaješ li tu ljubav?

— A zar ti tu ljubav kupuješ? — odvrnu vrebajući ženska.

— Kupovati? Nipošto! Čujem da je tvoja ljubav preobilna, pak je ne bih kraj najbolje volje naplatiti mogao. Već bih...

— Šta bi?

— Uzeo bih je na neko vrijeme u zakup, kao što se na primjer uzimlje u zakup ribarija.

— U zakup? Ne razumijem — uzmaknu Lukrecija ponešto ljutita.

— Sjedni do mene, signoro, da ti taj posao protumačim; ne dvojim da ćemo se lijepo pogoditi.

Lukrecija sjede.

— Čuo sam — produlji Badoer — da ti je srce milostivo, da nisi koludrica, a velika gospoda u ovom gradu da traže često tvoju milost.

— Signore! — probjesni Lukrecija muklo.

— Umiri se, Lukrecijo, ja te za to ne korim — primijeti Badoer staviv svoju na njezinu ruku i pogledav je oštro da je smjesta poniknula nikom. — Ni ti je ne koriš, Cavagnoli, je l'?

— Ni ja, ni ja! — poče vrač vrtjeti glavom.

— Koga od velike gospode poznaješ ovdje pobliže, Lukrecijo?

Ženska nagnu se k njemu i šapnu:

— Bana.

— Ah, gospodina Lučenca? Lukrecija kimnu glavom.

— Koga još? — upita Badoer. Djevojka krenu ramenom i izmuca:

— Eh, ima više mlade vojničke, velikaške gospode.

— Cavagnoli — okrenu se poslanik k vraču — ima li velike gospode u Zagrebu koja se ne slažu sa banom Lučencom te nisu za kralja Šišmana?

— Onako posve očito nema — odvrati vrač — jer se boje; ali zna se koji u potaji mrze na kralja Šišmana, pa se puno druže s kanonicima.

— Na primjer?

— Prije svega Ahacij Prodanić. U duši kuha mu tajni bijes. Bio je ban Slavonije, a Lučenac istisnu ga. Odonda škripi na novoga bana, a susjeda svoga, jer ima kuću kod kraljevskog dvora. Znam da kanonici često k njemu zalaze, pa dolaze kojekakvi plemići izvana za koje se zna da su bili časnici u vojsci buntovne lige.

— Ah — kliknu Badoer koji je vrlo pomno slušao bio — to je dobro, vrlo dobro. Lukrecijo, poznaješ li možda i toga bivšega bana Ahacij a?

— Ne poznajem njega — reče ženska — ali njegova sina Mikića. Bio je prije časnik u kraljičinoj vojsci, ali sad se rasrdio i objesio sablju na klin. Otimlje se za mnom, ali ja ga neću ...

— Morat ćeš ga htjeti, Lukrecijo!

— Signore — usplamti lijepa Mlečanka zažagriv očima — ti si tiran, krvnik. Siliti me hoćeš na ljubav?

— Ljubav? Mahnimo ljubav! — nasmija se Badoer od srca. — Valjda ljubiš i bana Lučenca koliko i mene. Zbilja, ne šali se, Lukrecijo! Ti si mi zato prisegla.

— Šta? Zar i zato?

— Dakako. Pa ja ne ištem od tebe ništa nova. Tvoja je to navika. Šuti dakle.

— Nu još mi nije jasno čemu ta šala, u koju svrhu — upita radoznalo Lukrecija.

— Ha! Ha! Ha! Ne šaraj, ne pretvaraj se, ti, božja krotka dušice, ti, nevina golubice. Tko može i kada može muškoj glavi najlakše izmamiti tajnu? Ženska kad drži muža u svom zagrljaju, jer je tada izgubio pamet. Tko može i kako može muškarca prinukati na kakav čin? Opet žena kad se hitro otimlje, pa opet hitro popušta, da jadna muška glava u zraku visi. Pa ti da nisi znala za to umijeće, za tu doskočicu, Lukrecijo?

— Idi, signore — nasmjehnu se ženska ispod oka — tko ti je odao tu žensku tajnu, ili si je možda sam iskusio?

— Ti nisi znala za to umijeće, pitam te opet? — reče Badoer.

— Ma kako ne bih. Ta Bog te vidio, to nije nikakvo umijeće, nikakva nauka, tu vještinu donio je i najgluplji ženski stvor sa svojim spolom na svijet.

— Dobro, Cavagnoli, Lukrecijo! Pazite što ću vam reći. U ovom kraju sprema plemstvo bunu proti kralju Šišmanu.

— Bunu! Opčuvaj nas Bog! — viknu Cavagnoli skočiv na noge. — Opet krvi, opet straha.

— Da — ponovi Badoer. — Buna ima planuti, plemstvo iznevjeriti se kralju Šišmanu i Mariji, građanstvo spraviti u ropstvo i kraljevinu predati bosanskom kralju Tvrtku.

— Strahote! — uzjari se Cavagnoli žareći se otprije s ljutosti. — Tvr-tvr-tko! Šta je Tvrtko, tko je Tvrtko? Bogzna kakav je divljak taj Bošnjak.

— Krivovjerac! — viknu Badoer živo — ne vjeruje u svetoga oca, ni u moći svetih.

— Misericordia! — viknuše u jedan mah vrač i Lukrecija pokrstiv se tri puta.

— Grdi vam svetoga Marka!

— Ah!

— Ne posti nikad!

— Libera nos a malol — mrmljaše Cavagnoli.

— Pod toga žele vas spraviti.

— Nikad!

— Tko se usprotivi, izgubit će glavu.

— Da vidimo! — dizaše Cavagnoli pesti — na, na, evo, ja se protivim.

— Najgore ćete dakako vi građani na Griču proći. Ja ne bih dao za vašu kožu ni dva matapana, vas će Bošnjaci, kako su divlji, isjeckati, jer znaju da ste tijelo i dušu prodali Mariji.

— I jesmo, i jesmo kruto! — potvrđivaše vrač klimajući glavom i lupajući dlanovima po svojoj trbušini. Ma, signore, sad ću poletjeti među građane u varošku kuću ili na trg, vikat ću, a pluća su mi dobra, per Dio! Vikat ću da ide Bošnjak, divlji pasoglavac, da nas hoće izjesti na tri obroka. Pusti da idem, da vičem — bješnjaše vrač.

Badoer zgrabi usijanog vrača šakom, trgnu ga k sebi na klupu i otresnu se gromko:

— Šut'! Sjed'! Stara ludo! Ugasi slamu na svom krovu. Komu ćeš vikati, šta ćeš vikati? Znaš li tko je za Tvrtka, tko za nj radi i plemstvo buni?

— Eh, per Dio, ne znam — zinu vrač na to čudno pitanje.

— Eto, kako si glup. Šutjet ćeš, ništa reći ni živoj duši, dok ja ne velim. Već ovo čuj. Jučer dođoše u Zagreb tri čovjeka po odijelu fratra, ali fratrovi nisu, već plemenita gospoda. Za imena im ne znam, ali znam da idu iz Dalmacije. Poslani su da bune plemstvo za Tvrtka i proti vam.

— Ah, maledetti!

— Dođoše prije mene, izgubih im trag. U gradu jesu, ali ne znam gdje su. To valja ispitati, jes' čuo, Cavagnoli, i slijediti svaki im trag, paziti s kim govore, kamo zalaze, imaju li gdje sastanke i dogovore, a sve to treba meni reći, jeste li razumjeli? Lukrecijo, ti lijepo obilazi među ženskim svijetom, ali prije svega vrebaj na plemiće i velikaše muškarce, da od njih izvrebaš tajnu.

— Ne boj se, signore — nasmija se Lukrecija bahantički — za toli lijepu stvar znam se i ja žrtvovati, pa evo mi glave ako moja žrtva bude bez koristi. Vidjet ćeš ti šta vrijedi Lukrecija!

— Vidjet ćeš ti, šta vrijedi U međico Giacomo Cavagnoli i da se može Venecija sa svojim sinom ponositi. Tri fratra, a nisu fratra, to nije teško pogoditi.

— Eh, dobro! Da vidimo, da čujemo jeste li zavrijedili milost prejasne mletačke općine. Sada zbogom, ljudi! Već je kasno! Laku noć! — reče Badoer i dignu se na odlazak.

— Mišljah — progovori vrač zabušen — da ćeš posve našim gostom biti, pod našim siromašnim krovom spavati.

— Nipošto! Hvala vam! — mahnu poslanik — kuća vam je ionako malena. Neću da vam dosadim. Zapamtite si. Ja vam ne rekoh ništa. Ja sam trgovac. Sutra ću doći da čujem od vas novica. Molim te, Lukrecijo, otvori mi vrata.

Ženska učini mu po volji, a nenadani gost izgubi se brzo u mrak.

Polaganim korakom, gleđući u zemlju, vraćala se lijepa Lukrecija od vrata u kuću. Na pragu sobe stajaše vrač. Držaše ruke na trbuhu, razrogačiv oči od zdvojnosti.

— Hm! Šta! Signora Lukrecija! — istisnu kroz stisnute usne kao kroz sopilo.

— Hm! Šta! 5/gnore Giacomo! — udari ženska u grohotan smijeh turnuv vraču svjetiljku pod nos.

— Sad sjedimo u ovoj kućici kao dva miša u stupici — uzdisaše vrač prevraćajući oči.

— Pak! — kriknu Lukrecija kroz rug gurnuv ga šakom u trbuh — šta je zato, stara budalo; budimo miševi, pojedimo slaninu u stupici, Badoer dat će nam frišku, pa nije to najgori život.

— Nije htio ni spavati pod našim krovom. To je uvreda.

— Ha! Ha! Ha! Tvoja je pamet čisto posijedila, Giacomo. Kako bi vraga Badoer, imajući pri sebi pisma proti nama, pod našim krovom prespao? Valjda nije šenuo umom, drže ga kao gvozdenim kliještima, ni da se makne. Pred njim stvori se div Badoer, pruži ruku, pruži prste, dva rifa dugačke, zgrabi ga oko pasa. »Ha! Ha!« kriknu div, »sad si moj! Eto, vješala stoje pred crkvom. Krvnice, na, objesi ga.«

Vrač ruknu, skoči sa postelje, vreli znoj mu na cijelom tijelu stvori se ledom. Zavuče se u kut, oči mu se vrtjele od pomame, tijelo mu trepetalo kao list na vjetru. Pogleda plaho oko sebe. Ne vidje ništa, ne ču ni miša, samo mu se jasni mjesec rugao kroz okno. Srvan i slomljen dovuče se opet do svoga legla. Zamota se do vrh glave da ne vidi ni mjesečine, zatisnu glavu u uzglavlje da ne čuje ništa, da usne. San mu ne htjede na oči. Jadnik bacao se amo-tamo na svojoj postelji, puhao, uzdisao, poče brojiti i brojio do trista, badava, nije mogao usnuti. U snu ga mučile užasne slike, na javi užasnije misli. Badoer bješe mu naprtio vraški posao, dosadnu zagonetku koju valjade ubrzo riješiti. Vrač je rado vikao i bučk, ali nije rado mučio pameti svoje. Kako da tajnoj buni uđe u trag? Zamisli osnovu, zamisli drugu i treću, ali jedna bijaše luđa od druge, sve njegove osnove uminuše kao mjehuri od sapunice. Već je počelo svitati, a u vračevoj glavi još pustinja. Mučenik ispravi se u postelji, spusti noge na zemlju, glavu na prsa. — Da vidimo — reče — možda će Bog dati pametnijih misli mojoj bijednoj glavi kad budem sjedio. — Badava. I zabijeli dan, ali u glavi vrača kao da je mjesto moždana imao teško olovo. Tada se otvoriše vrata, i uniđe Lukrecija.

Ženska postavi se pred mučenika, naheri glavu, usne zatreptiše od ruga, udari u smijeh:

— Sta je, lijena mješino? — viknu — šta radiš, kakvo ti je lice mamurno, te glupe oči izvaljuješ na mene? Evo već sunce uzlazi na nebo, a ti sjediš kao opržen mačak, kanda nemaš drugoga posla. Ili možebit moliš litaniju svetaca da okaješ grijehe svoje? To ti je, dragane, slaba medicina. Ej, govori, ili ti se jezik prilijepio na nebo?

— Rugaj se, nesretnice, rugaj! — odvrati vrač gotovo kroz plač — da si ti preživjela toli užasnu noć kao što ja!

— Ja? Spavala sam mirne duše kao da sam najčišća svetica.

— Ti da! jer ti je đavo odavno odnio dušu. Tvoja savjest je gluha i ne čuje božjih gromova.

— Ne luduj. Ne sipaj pljeve preda me. Šta je bilo? Je l' te mora davila, a?

— Sta mora! — uzdahnu vrač i ispriča svojoj nemiloj »sestri« sve muke minule noći, sve svoje ludo snovanje.

— Ha! Ha! Ha! — kriknu Lukrecija pljesnuv dlanima — luda glavo! Ne možeš nanjušiti odakle tolike grozote? Jučer te je strah protresao do zadnje žilice, pa si se još i nakitio vina, to su ti tvoje sablasti, tvoj nesan i tvoje glupe osnove. Vraški si medicus, kad ni toga ne znaš. Tako mi moći svetoga Marka, na koje sam jučer prisegla, Gončinka ima više u svom malom prstu nego ti u cijeloj svojoj tikvi. Da sam ja gradskim sucem, ne bih ti dala liječiti nego magarce, pse i mačke.

— Lukrecijo! Zmijo! — planu vrač skočiv na noge, i blijedo lice zažari mu se od gnjeva.

— Šuti! Sjedni! Pazi da te zmija ne ujede! — zakrešti Lukrecija i pritisnu nevoljnika na postelju. — Govorimo rade pametno. Kušat ću da tvoje moždane malko popravim. Ti znaš kakav nas posao čeka, i da se Badoer bome ne šali. Tu treba i kako zasukati rukave. I sam si evo ispovjedio da se tvoja pamet nasukala na pijesak, da ne možeš dalje. I ja mislim sama da ti, moj dragi Giacomo, nećeš iz te kudjelje uhvatiti niti. Otkriti urotu, zgrabiti šakom ujedanput sve buntovnike, to ti je posao za kudikamo pametniju glavu nego što je tvoja. Buntovnici obično su pametni ljudi, da im haka ne dođeš, valja imati fin nos, a tvoj je debeo, kako i sam znaš.

— Da! Da! Da! Da! — izmuca Giacomo sladogorko, i već htjede posegnuti za svojim nosom da se uvjeri je li zbilja toli debeo.

— Ti si strašan brbljavac! Zato da mi nisi više govorio ni radio nego što ću ti ja reći. Kako si usijana glava, mogao bi prije hore sve pokvariti. Zapisi si taj nauk dobro za uho, jer — dignu Lukrecija prst — pogriješiš li, tri ćeš mi dana postiti.

— Ali za ime božje! — bjedovaše Cavagnoli — učinit ću sve drage volje, Lukrecijo, samo da znam šta.

— Poslanici buntovnika obučeni su za fratre da ih nitko ne prepozna. Vele da kupe novaca za Svetu zemlju. Oni će valjda tu komediju i ovdje dalje tjerati. Fratrovi idu samo fratrima na stan. Zato ćeš ti lijepo poći na Kaptol upravo u fratarski samostan, dat ćeš gvardijanu cekin na misu za dušu pokojnoga ti oca. Malo se ondje zabavljaj, pij, pa raspituj za strane fratre.

— Ah! Ah! Benissime! — nakesi se Cavagnoli — razumijem.

— Onda obiđi sve vratare naših gradskih vrata, plati im štogod, pa neka paze da li koji kanonik ili fratar ulazi na Grič i na koju stranu. Razumiješ?

— I kako! — nasmija se vrač.

— Noćobdijama reci neka dobro paze. Da, još i to. Na Kaptolu imaš znanaca koje si liječio, priveži se njima na dušu. Najzad i to. Sva je prilika da buntovnici ni ne sanjaju da na njih vrebamo, pa ne paze. Htjet će velikaše i plemiće zavući u svoje kolo, a ti stanuju ovdje na Griču, pa moraju buntovnici na dogovor amo na Grič, ili velikaši k njima dolje u Kaptol. Tu im je najkraći put kroz Kamena vrata. Najmi školnika Kuzmića, dosta je lud, nema posla, neće mnogo ispitivati kako i zašto, samo da mu daš vina koliko hoće. Posadi ga u krčmu kraj Kamenih vrata, neka pazi tko ulazi, izlazi, pa ako se pojavi tko takav kakva tražimo, neka ide za njegovim tragom, neka vidi u koju će kuću zaci. Capisci, beneđetto?

— Eh! Eh! Kako ne! Ala, Lukrecijo, odakle si uzela toliko zmijske pameti?

— Od tebe je bome nisam uzajmila, luđače — nasmija se razuzdana ženska. — Ajde, ajde! Zur' se, pospanče!

— A ti, što ćeš ti? — upita Cavagnoli pogledav postrance žensku.

— Ja? Ha! Ha! Ha! Šta se to tebe tiče? Ja ću se već pametno primiti posla. Ah! Razumijem. Valjda te je strah da ću zagreznuti u ludoriju, pa da me svjetuješ, je l'? Hvala na tvojoj dobroti. No napokon si obučen. Ajde! Okrijepi se pa onda, medice, put pod noge u lov za buntovnicima.

Jadni vrač uzdahnu duboko, a pri tom bijaše mu lice strašno kiselo. Bilo mu je pri duši kao robu prikovanu na galiju koja se upravo otiskuje u debelo more. Ali koja hasna uzdisati, kiseliti se, tu nije bilo izlaza, već je valjalo sklonuti šiju pod jaram krvnika Badoera. — Eh — pomisli napokon zdvojni sin Eskulapov — uzmaka nema, posrnimo u boj! — Cavagnoli krijepio se danas preko obične mjere.

— Znaš — reče Lukreciji iskapiv prvu kupu vina i natočiv drugu — danas je vanredna prilika gdje treba oružati tijelo i duh. Od vina usplamti krv, budi se junaštvo, vino oštri duh.

— I tupih glava — potvrdi Lukrecija ironički. — Nego čekaj! Malne zaboravih. Gdje je kesa cekina što ti je dade Badoer?

— Tu, tu u mom džepu — šapnu vrač pogledav žensku plaho.

— Podaj mi je.

Cavagnoli učini nekako oklijevajući po njezinoj zapovijedi. Mišljaše da će mu ženska oteti cijelo mito. No Lukrecija uze samo polovicu, a pola povrati vraču, komu se lice opet razvedri.

— Na, drž' — reče Mlečanka — i meni treba mita. Nu štedi, ne troši ludo, da i nama ostane mrvica.

— Ne boj se, dušo, mislio sam već na to — nasmija se lukavo vrač.

— Još riječ. Čini mi se da sam ti naprtila previše posla, šta?

— Gotovo bih rekao — uzdahnu šor Giacomo.

— A ti ostavi Kuzmića, ja ću s njime obaviti što treba. Idi!

— Tako — viknu medicus skočiv na noge i natukav šešir na glavu. — Spreman sam smuti u boj! Sluti mi se da će moja desna ruka posegnuti u gnijezdo zlotvornih buntovnika. Lukrecijo! Lukrecijo! Pazi! Danas hoću da se proslavim, da spasim ovaj grad i kralja Šišmana. Srce mi skače življe — vikaše lupajući desnim dlanom po trbušini, dočim je ljevicom visoko dizao doktorsku palicu. — Pazi, Lukrecijo, velim ti.

Ženska, sjedeći prebačenih nogu, držeći ruke u krilu, promatraše porugljivo vrača kako poput pijevca po sobi skače, te se vičući razmahuje da je crna halja letjela oko njega.

— Dosta! — kriknu napokon. — Addio! Avanti, birbante — To rekav, pokaza mu kažiprstom vrata i poprati taj mig vrlo oštrim pogledom. Cavagnoli, razumiv po tom tvrdu odluku svoje neumoljive drugarice, stegnu junačka ramena pokorno, zamrmlja: Addio, Lukrecija! — i umaknu na svojim debelim krakovima hrlo iz kuće.

Malo časa za svojim »bratom« ostavi lijepa Mlečanka kuću da prisnuje niti svoje paukove mreže. Lukrecija bijaše uistinu mudra kao zmija. Premda nagla, pače žestoke krvi, imala je dosta oštra uma i hitrine, te je dobro umjela računati i vrebati izdaleka, da brzajući ne pokvari svoga posla.

Hrlo prebaci koprenu i, zakrenuv za ugao, pokuca na školnikova vrata. Kuzmić dočeka je van reda udvorno, pa kad mu Lukrecija reče da ima vrlo važna razgovora nasamu, baci vrijedni pedagog knjigu na postelju, stavi šibu na policu i otjera djecu kući. Lukrecija ne potrati s njime puno vremena. Pokaza mu cekin, našto dobri Jakob, smiješeći se, izbijeli zube; reče nadalje šta mu raditi valja, da može piti bez kraja i konca, pa da će kanuti još koji cekin ako bude dobre sreće. Kuzmić izvali oči, ne hoteći ni vjerovati da se je dobra srećica — ta nestašna ptičica — iznenada zaletjela na njegovu ludu pamet. No kad ga ženska uvjeri da tu nema nikakve šale, odviknu joj školnik, pucnuv jezikom: — Evo i moje duše! — i odsmuca se do Kamenih vrata, gdje se u maloj krčmici posadi do prozora za punim dakako vrčem vina, koje sokoli tijelo i oštri duh, kako je tvrdio veleučeni Cavagnoli.

Znajući da vrijedni školnik sjedi na straži, spusti se Talijanka kroz kamena vrata nizbrdo. Došav do Tomaševe krčme, zaustavi se, ogleda se hitro dva-tri puta. Videći da nitko ne pazi na nju, otisnu se neopazice u krčmu, iz koje iziđe istom poslije duže vremena. U zabitnoj sobici pod krovom imala sa gospodarom Tomašem dosta razgovora i pregovora. Kad se je vraćala kući, pohodiv usput nekoliko znanica, a među njima i Jelu Gusku, bilo joj lice veselo, a crne oči sijevale bistro u svijet. Bit će da je prva namjera dobra bila, da joj je posao krenuo sretnim putem.

Skoro uminu sa Lukrecijina lica vedrina. Bilo je podne i više. Podnimljenih ruku, poniknute glave koracala je po dvorištu, sve gleđući u zemlju. Bila je svakako nemirna. Časkom bi joj sijevnulo oko, časkom se smrklo čelo, usne stiskala je sve ljuće i ljuće, a koracala sve brže i brže. Vrijeme išlo je bez obzira, dalje odmicalo se sunce na zapad, a Lukrecija postajala sve to ljuća. Čas bi poglednula na nebo da mjeri vrijeme, čas bi izišla pred kuću da vidi ide li vrač ili tajni koji njezin pouzdanik. Dugo ne bijaše veleučenog Cavagnolija od lova na buntovnike; valjda se jadnik znojio kod toga mučnoga posla. Napokon pojavi se iza ćoška krupno, crno klupko, živi živcati vrač. Poput galije na nemirnom moru zibao se veleučeni medicus prema svojoj kući. Šor Giacoma nisu štipale uloge niti mučila kurja oka, debeli krakovi bijahu mu posve zdravi; ali ih je danas toli čudnovato dizao i čudnije premetao kanda preskakuje mlake. Upirao se doduše u svoju vjernu drenovaču koja mu je nekako služila kormilom, ali je opet išao nekako zmijskim, krivudastim tragom. Bio je svakako neobično razigran. Šešir bio se odmakao na šiju, debelo lice cvalo je poput božura, na nosu i čelu sijevale debele kaplje znoja, a uz to puhao je jadnik kao kovački mijeh. Napokon dospje do svoje kuće. Odvažno skoknu k vratima, uhvati spretno zvekir. Hladno gvožđe osvijesti ga malo, i uzdahnu iz dubine svoje duše.

Vrata bijahu zaključana, nešto je vrača zazeblo. Lupnu polako — ništa; lupnu jače — opet ništa; krv mu uskipi, udari jedan, dva, tri puta žestoko. Napokon otvoriše se vrata, a na pragu stajaše podbočenih ruku, gnjevna oka Lukrecija. Ne reče riječi, samo omjeri miloga »brata« od glave do pete, i to žestoko da se je jadnik za jedan korak trznuo unazad, ženska pako pokaza prstom u kuću. Giacomo skunji se dakako ponizno i ušulja se bez prigovora u svoj dom. Još nije imao kada skinuti šešir i baciti štap, kad se Lukrecija pred njim stvori.

— Dobar dan! Dobar dan, draga Lukrecijo! — poče vrač pentati, smiješeći se kao dijete koje je nešto skrivilo, pa kuša smijehom odvratiti od sebe šibu.

— Koliko je ura? — otresnu se Lukrecija.

— Pravo ne znam, mislim, dvije su — izmuca vrač od prepasti.

— Tri su, Zlotvore! Gdje si bio?

— Kod fratara, draga Lukrecijo, po tvojoj zapovijedi, kod fratara!

— Rekoh li ti da se kod fratara opiješ?

— Ma rekla si da pijem.

— Ali nisam da se opiješ. Vrač ne odvrati ništa, već obrisa samo rukavom znoj sa čela.

— Nu šta si ispipao, iznjušio? Mora da je nešta važna, kad sam te morala čekati toliko vremena.

Cavagnoli istaknu donju usnicu ispod gornje i pogleda »milu sestru« vrlo glupo.

— Govori, brzo govori, šta je?

Vrač okrenu svoj teški jezik nekoliko puta u ustima da bude okretniji, zatim uze zapinjući ovako pričati:

— To ti je bilo tako. Ti si rekla, a ja bržebolje k fratrima. Mislim da je pravo bilo. Dođem pred gvardijana i reknem mu: »Hvaljen Isus!« položim cekin na stol, neka čita misu za dušu pokojnoga oca. E, i to je, mislim, pravo bilo. Bene. Gvardijan . . . čekaj, šta mi već reče gvardijan ... a da! Ne reče mi ništa, već me samo čudno pogleda, ovako, na! Onda mi istom reče: »Hvala i Bog te naplatio, domine medice« Vidiš kako me svijet štuje; reče, domine medice!

— Odnio te bijes! Ne brbljaj! Završi!

— No, no, no, no! Piano, carissima! Onda pozva me u refectorium. Ja dakako pođoh. U refektoriju pije se, a ti mi reče da pijem, dunque sam, mislim, pravo učinio. Bome smo pili, i valja reći, fratri imaju dobra vina. Gvardijan lakom ti je na novine kao tvorac na piliće. Nije prestao točiti da izvadi iz mene što više novica, a ja, per bacco, nisam prestao piti da uđem tajni u trag. To je, mislim, pravo bilo.

Lukrecija, nadajući se da će što saznati, slušaše pozornije, i oprosti svomu bratu govorničke stranputice.

— Nisam — nastavi Cavagnoli — odmah srnuo uludo, već okolišao amo-tamo kao mačak. Fino, vrlo fino.

— Pak?

— Piano, piano, carissima! Govorili smo o samostanu, o zlu vremenu, o kaštigi božjoj, o nemiru, kako fratri živu, pa ovo pa ono, i dolaze li često gosti, pa imaju li sada gosti, jer da sam vidio kako su tri strana fratra došla u Zagreb.

— A šta on na to? Šta on?

— Začudi se veoma. Ta, reče, to nije moguće. Da su fratrovi došli, ne bi se bili navratili nego u naš samostan na ročište i hranište. Kod nas u ovaj par nema nikakvih duhovnih gosti.

— Da nema? — planu Lukrecija.

— Nema, reče gvardijan. Ja dakako nisam vjerovao u prvi mah, ali se fratar počeo preklinjati na sve načine. Vidio sam mu na nosu da se i njemu hoće vragoliji ući u trag. Zato mi je točio dalje i dalje, a uz vino tekla riječ po riječ. Bogzna što su to i gdje su, pa nisu li presvučeni lopovi koji snuju kakvo zlo. Ja sam kurio i bockao, fratar sve življe slušao. Bacio sam i riječ kako se pogovara da su zli ljudi željni nereda, bogzna ne prede li se šta. Da si vidjela kako je gvardijan zinuo. Motao sam ga, per Dio, da se sve znojio, pa mi napokon reče neka se ja ne brinem, da će on te strane fratre ispipati i javiti mi gdje su. Ha, carissima — kliknu vrač slavodobitno i pokaza prstom na svoje čelo — šta veliš na to, Lukrecijo!

— Da si najveće magare na ovom svijetu — zakrešti ženska bijesno zaletiv se u vrača koji se, skočiv, stisnu k zidu.

— Oh, ludove jedan! Opiše te, izvadiše ti tajnu iz brbljavih ustiju, a ti nisi ništa ispipao. Ta ne znaš li da su fratrovi prijazni buntovnicima? Misericordial Je li ovo vrijedno da živi, kako je glupo i tupo. A jesi li obišao vratare?

— Vidiš — lupi se vrač po glavi — nisam, zaboravio sam.

— Ni to! Ni to! — škripaše ženska daveći se od ljutine

— u svoju komoru, glupi vraže! U svoju komoru!

Istrgnuv vraču batinu, potjera ga u njegovu sobicu, pred koju stavi lokot, sama pako, zatvoriv za sobom kuću, pođe da popravi što je pijani vrač pokvario bio.

XXV

Po podne drugoga dana čučila je lijepa Lukrecija, vrebajući poput mačke, za oknom svoje kuće, iz kojega se vidjelo na ulicu. Ženska je zbilja vrebala hoće li joj doći kakvi povoljni glasnici. Bila je dosta vesela. Guska dojavi joj već pred podne da ona tri strana fratra stanuju u domu redovnika križara na Ribnjaku.

— Ha! — kriknu iza svoga skrovišta ujedanput Lukrecija — eto i školnika. — Zbilja doziba se velevrijedni Jakob Kuzmić pred vračevu kuću ponešto nesigurno dakako, ali mu je opet toliko svijesti ostalo bilo da cilj svoga putovanja ne promaši. Talijanka povede ga odmah k sebi u komoru i posadi ga na klupu, a do školnika velik vrč.

— Ej, školniče! Nosiš li kakve glase? — Kuzmić spusti se kao klada na klupu, uzdahnu, potegne iz vrča i kimnu glavom.

— Govori brzo!

— Jučer, Lukrecijo! Bilo je već da se hvata mrak. Ja sam sve pijuckao od bijesa oko sebe kao stari mačak. Ta da, molim te. Plaćen si, bacio si udicu, pa ništa i ništa; sjediš prikovan pri prozoru krčme kao kakav cimer. Ljudi u krčmi ne znajući zašto sam se tu prilijepio, gledali me postrance i gurkali se ne jedanput. Krčmaricu je negdje svrbjelo, htjela je saznati šta tražim i zašto tražim, pa se nekoliko puta zaletjela na me kao konjska muha, nego sam je pošteno otpuhnuo. I smiješno je uistinu. Molim te, sjediti od jutra do mraka, prazniti vrčić za vrčićem besposlice. Pače, kad su svi drugi kršteni ljudi išli kući k svojoj jušici i kašici, ostah ja sjedeći, pa sam svoj jadni, gladni želudac častio suhom kobasicom i glavicom luka.

— Ali, dragi Kuzmiću — zaleti mu se Lukrecija u riječ — tvoj se govor povlači kao pređa. Meni svega toga ne treba znati.

— Da, da, da, pravo. Sad će biti repu kraj! — nasmija se kroz vinsko blaženstvo školnik. — Bilo je već da zatvore krčmu, jer je krčmarica počela silno zijevati. Pogledam još jednom. Ha! Eto ti sreće u zadnji čas! Ovud idu dva popa kroz Kamena vrata na Grič. Nagnem se da bolje vidim, jer sve te zagrebačke svece poznajem, na, kao ovaj svoj mali prst.

— Dakle? Tko je bio? — viknu Lukrecija uhvativ Kuzmića za ruku.

— Bio je jedan kanonik, stari Lancelot, prepoznah ga u prvi tren, premda je kapu povukao bio na čelo, drugi, fratar, bio je svakako tuđa roba, imao je kapuc veći od naših svetih Franjića na Kaptolu, a pobliže zaviriv u lice mu, odmah razabrah da taj sveti brat ne jede svojih žganaca u našem kraju.

— Dalje! Dalje!

— Kad bješe nešta odmakli mimo mene, platih krčmarici račun, dodav joj laku noć, »jer«, rekoh, »tvoje vino, gospodarice, tjera me u moju postelju«. Meni dakako nije postelja na pameti bila. Izvučem se da vidim kamo se sveci zaletjeli. Zakrenuli od Kamenih vrata nalijevo i vukli se među vrtovima i plotovima prema kraljevskoj palači pri Dvercima.

— Kraljevskoj palači?

— Čekaj, čekaj! — mahnu školnik — zatim ogledнuše se dva-tri puta dobro, i ne spaziv nikoga, jer ja sam se bio zavukao za plot, sunuše brzo u dom gospodina Ahacija Prodanića.

— Ahacija Prodanića — jujuknu Lukrecija, i oči joj se zakrijesiše kao zmiji kad se savila oko svoga plijena. Jakob Kuzmić strese se od čuda silovito na svojoj klupi i omjeri Lukreciju vrlo sumnjivim okom, kanda veli: toj se ženskoj glavi miješa.

— Dalje, dalje, slatki Kuzmiću.

— Dalje? Hm! Ta gotovo sam pri kraju.

— Zar nisi vrebao?

— Jesam.

— Pak?

— Jedno dvije ure ostaše popovi kod Ahacija. Najednom iziđoše, nu ovaj put ne krenuše natrag Kamenim vratima, već

iziđoše na Dverce. Bilo je kasno, a ja dakako nisam mogao za njima, da ne bude na mene sumnje, jer mi ta gradska gospoda ionako bacaju svaki čas klipove pod noge.

— Ne boj se ti ništa, školniče! — utješi ga Talijanka — ta gdje bi oni našli za školnika toli mudru glavu kao što si ti, i koji će se pametan čovjek dati na toli lud posao kao što je školničija. Na, evo ti još jedan cekin, Jakobe, kad si nanjušio pravi trag.

— Hoće li ti jošte moje službe trebati? — upita, motajući zlatni pjenez, školnik, komu se bješe od radosti usnice raširile do ušiju.

— U ovaj čas ne treba, nu za koji dan svakako. Već ću ja k tebi zaci. Nego reci, što mi znaš za Lancelota, što pričaju ljudi za toga kanonika? Vrijedno bi bilo ispitivati.

— A šta ćeš ispitivati — nasmija se školnik — ta za to zna svako dijete. Stari Lancelot je vraški čovjek, ne popušta za pedalj, ne mijenja nikad ćudi. Bio je desna ruka onog nesretnoga biskupa Pavla koga je kralj protjerao, sa sadanjim se biskupom kolje i grize, jer je Lancelot svejednako za vlaškoga kralja, premda je radi toga već skoro izgubio glavu.

— Dobro! Dobro! Dosta je, školniče. Sad još jednom ljudski gucni, pođi lijepo kući i čekaj dok te ja potražim u tvojoj špilji mudrosti.

Školnik potegnu zbilja jedan i dva i tri puta — najednom kanda mu je iz vina skočila misao u glavu, odmaknu vrč od ustiju i upita, gleđući pritom u grlo vrča, žensku:

— A molim te, Lukrecijo, zašto ja moram vrebati na te fratrove i popove? Ipak sam rad znati kakav je to posao.

— Zato, dragi kume moj — odreza mu Lukrecija ukratko — jer sam ti dala dva cekina. Sad put pod noge, školniče.

Školnik zažmuri, pogleda žensku vrlo ljuto i reče, postaviv vrč na klupu:

— E pa, pa! Pitati je slobodno. Ako je to tajna za ispovijed, ne treba ti odgovoriti.

— I neću — odgovori Lukrecija zlovoljno.

— Ej! Gdje je vrač? Gospodar Cavagnoli? Trebalo bi da pohodimo našega prijatelja ljekarnika.

— Okani se danas vrača, pune su mu ruke bolesnika, pa nema kada tratiti vrijeme po vašim pijankama. Zbogom! Jakob zažmuri opet. Premda nešto tupoglav, razumio je ipak da taj Lukrecijin »Zbogom!« znači uistinu: »Do vraga«. Zato se dragi Kuzmić skupi i prhnu iz vračeve kuće. Ta znao je da će gdjegod naći vesela prijateljskog razgovora u tihu zabitnu mjestancu, gdje se pije ne samo nazdravlje već i na račun kućegospodara. Kuzmić žalio je samo da ga ne prati veseli vrač Cavagnoli. Vjerovao je zbilja da šor Giacomo leti oko svojih bolesnika: uistinu pako sjedio je jadni medicus oppidi mamurne, poniknute glave pod ključem u svojoj komorici, da okaje ludoriju prošloga dana. Šutio je mramorkom te pokorno žvakao krušac što mu ga je kroz okno dobacila bila nemilostiva sestra.

Jedva što školnik kuću ostavi, pokuca na vrata krčmar Tomaš. Smiješeći se lukavo i stupajući na prstima prema Lukreciji, mignu obrvama i reče:

— Dobro je. Samo da ti ukratko kažem. Tuđi fratrovi stanuju kod križara.

— Znam — reče ženska — šta više, dragi Tomo?

— Jedan od njih je star, drugi zreo čovjek, treći lijep mladić. Tko su, ne znam jošte, ali mislim da to nisu fratrovi, bar po tom što su mi drugi rekli. Nego daj si mira, saznat ću ja više. Da. Nešta si me pitala i za Ahacija, je l'?

— Da. Šta znaš o njem?

— Evo čuj. U moju krčmu zalaze često konjušnici gospodina Ahacija. Znaš, blizu im je. Moja koliba stoji pod brdom, pa mogu lijepo preko brijega na zadnja vratašca k meni. Imaju oni i kod kuće vina, ali se slađe pije u krčmi. Valja im dakako dobro skupiti oči da ih kod mene ne zateče mladi gospodin Mikić.

— Šta? Zar Mikić Prodanić i sad dolazi k tebi? — upita Talijanka živo.

— Gotovo svaki dan.

— Ah! Zar sam?

— Ponajviše. Malokada ima koga drugog mladog gospodičića uza se. Dobar je, istina gost, ali ja mu se i sam čudim kako mu se hoće obnoć povlačiti po krčmi, gdje ima kadšto božjih i vražjih ljudi. Eh, nauka, nauka, to je prokleta muka. Navadio se k meni sa časnicima kad je bila kraljeva vojska u Zagrebu, pa se ne može odvaditi.

— Dobro! Dobro! Ali što si mi ono pričati htio?

— A da! — lupi se Tomaš dlanom po čelu. — Sinoć, moglo je biti poslije desete, banuše u moju krčmu, jedva sam vjerovao očima, tri čovjeka, mladi gospodin Prodanić, njegov jedan rod, plemić od Križeva, imena mu ne pamtim, i napokon stari konjušnik gospodina Ahacija. Stisnuv se u kut, zovnuše vina, a Agata ih odmah posluži. Skupiv glave, šaputahu nešta, kao kad se fratrovi Bogu mole, zalijevajući svoj tajni razgovor obilnim vincem.

Izim mene, Agate i onih tri gostiju ne bijaše nikoga u krčmi. Samo kad su Ahacijevi ljudi ulazili, pio je noćobdija svoju mjericu stojeći, nu spaziv bučnu gospodu, s kojom je imao sto puta vraškoga posla, smuknu kao sjena iz krčme. Agata imala u pivnici posla, ja se zavukoh u drugi kut, spustih lakte na stol, a glavu na laktove, i činilo se kanda spavam i hrčem. Moji dragi gosti sve više pili i pili, jezik im se razvezao, moje ih hrkanje uslobodilo, pa počeše govoriti kanda ih nitko ne čuje. Uhvatio sam rep govora, ali i to je dosta. Sutra da treba zarana poslati konjanike k bližoj gospodi slavonskoj, neka čas prije dođu na dogovor u Zagreb. Mladi Prodanić opomenu konjušnika neka pazi da budu pisma dobro razdijeljena, jer da nije kada tratiti vrijeme. Dogovor kod Ahacija da se mora obaviti za četiripet dana, i dobro je da bude svaki na svojem mjestu. »Ne boj se!« reče rođak mladomu Ahaciju, »mjera se je prevršila, svatko će poteći da ...« ali mladi gospodin zaklopi mu dlanom usta, što mi je vrlo žao bilo, jer bih bio iznjušio zašto će se gospoda dogovarati.

— Bog zna! — odvrati Talijanka nehajno, maknu samo lijevo rame — valjda imaju kakva posla za svoje sudove.

Lukrecija bila je svoje uho nagnula da joj ne utekne ni riječca te velevažne vijesti, ali nije pritom nimalo mijenjala lice niti migom odala radoznalost svoju. Suhoparno nastavi:

— Dobro je i to znati, Tomašu, pa mi ispitaj kad li ima biti taj slavni rok slavonske gospode. Nu to je sve samo tako, već glavna ti budi skrb da ispipaš tko da su ti strani fratrovi i jesu li zbilja fratrovi. Novaca dala sam ti.

— Jesi, jesi! Valja reći, gospodski plaćaš, Lukrecijo. Ne boj se — nasmiješi se Tomaš — imam ja i kod križara svojih ljudi. Neće zlatno tvoje sjeme pasti na kamen, Tomaš se mota s tim zagrebačkim i gričkim ljudstvom već dobrano čislo godinica, pa zna gdje i kako treba baciti udicu.

— Dobro, dragi Tomašu, sad još jednu, pa onda vrati se slobodno u svoju slavnu daščaru. Reče mi da te Mikić Prodanić često polazi.

— Da.

— Dobro, Tomašu — kininu ženska i ubra sa okna lijepu rumenu ružu. — Znaš šta? Kad gospodin dođe, stani ga dražiti i bockati. Reci da je neka visoka, crna žena Gričanka već više puta za njega pitala, daj mu tu ružu i reci da je to od te ženske, pa dodaj da su žice bana Lučenca popucale. Jesi li sve upamtio, dragi Tomašu?

— Sve na dlaku, Lukrecija, ali ...

— Ne pitaj dalje. Tako neka mu je zakazano. Ni piknjice ni više ni manje, a i ime možeš napokon spomenuti. Razumiješ li?

Mudri Tomaš stisnu čudnovato oči i usta, kao čovjek koji hoće da kihne, zatim krenu očima amo-tamo i prinese ružu k svome velikom nosu.

— Iš, nesrećo! — viknu Lukrecija lupiv ga ljudski po ramenu.

— Idem. Zbogom! Dobra ti sreća, djevice! — nasmija se

hulja Tomaš na rastanku.

Lukreciji igralo srce od zadovoljstva. Bila je sretno uhodila trag, pače je i lijepo napredovala po tom tragu. Godilo joj je veoma da je ženska hitrina opet slavila pobjedu.

— Ali moram dokraja pobijediti, sve iznijeti na vidjelo, inače nema mi srcu mira ni pokoja.

Nagnute glave, držeći laktove na koljenima sjedaše lijepa žena, okrećući žive oči, snujući, kujući svoje osnove. Nije se ona toliko plašila Badoera, prvi strah bje minuo. Lukrecija bila se je toga posla strastveno primila i gorjela je od želje da ga istjera nakraj, premda od toga nije imala velike koristi izim nešta cekina kojih nije baš osobito cijenila. A drugo! Kolika slast pobijediti toliko muškaraca. Ta za ženu jaku, odvažnu nema većeg užitka. Lukrecija plamćaše pri tom poslu kao lovac koga lov sred buke hajkaša uzjari te ništa ne vidi nego trag progonjene zvijeri. Mletačkoj milosnici i trovnici dano bje u ruke da pokvari slavnomu, velikomu kralju Tvrtku sreću i uspjeh u kraljevini Slavoniji. Ta misao planu u njezinu mozgu, i Lukrecija nasmija se zlorado, ponosito. Ta kamo veća radost otrovnoj zmijici nego kad može silna junaka ujesti u petu? Fine usne Lukreciji drhtahu od lagodnog posmijeha, i sve više i više klimaše glavom, gleđući pred sebe, kanda joj se pred očima razapinje cijela vještačka mreža zasnovana u njezinoj glavi.

— Da, da! — šapnu kroz bijele zubiće, i oko joj zasja iznenada, ali taj šapat prijeđe brzo u tihe misli.

Lukrecija očekivaše Badoera. Tajni poslanik mletački imao je doći da čuje čemu da se ušlo u trag. Lukava Talijanka razmišljavaše upravo što da otkrije, što da zataji Mlečaninu, htjela je to sama ovršiti, sve niti u svojoj ruci držati, njezinu ponosu protivilo se da bude lih slijepim oruđem.

Ujedanput dignu ženska glavu i opazi na vratima lažnoga trgovca.

— Ah, dobro mi došao signore — pozdravi ga Lukrecija — upravo sam mislila na tebe.

— Na mene, Lukrecijo? Vidiš, to mi je drago i veoma drago, samo ako su tvoje misli po mene dobre i korisne.

— Pa dvojiš li o tom? — upita ga žena smiješeći se.

— Eh, posve siguran nisam. Eto, dođoh jučer i dva i tri puta amo, ah' ne dočekah ni ne dočuh ništa korisna.

— Ma signore! — pljesnu Lukrecija dlanima — čudim ti se. Ti si takvim poslovima vještiji, pa znaš da se tu ne smije ludo skakati i vikati kao nesmotreno psetance, već se moraš do cilja tiho i oprezno šuljati kao mačka. Evo, danas bit ćeš mnogo zadovoljniji.

— Dakle kazuj! Kazuj brzo, što si saznala? — saleti je Badoer.

— Ah, ah, signore, ala si strastan, kao mlada kad želi štogod čuti o svom dragom. Evo čuj. Zasad sam saznala da ti strani fratrovi nisu u fratarskom samostanu, ali da su svakako na Kaptolu na stanu. Za dva-tri dana znat ću gdje su, znat ću, ako Bog da, i njihova imena.

— Dalje, dalje!

— Nema dvojbe da se dogovaraju s plemstvom. Saznala sam da su pohodili gospodina Ahacija, pače za koji dan bit će sastanak i važan dogovor plemstva.

— Zbilja? — planu Badoer. — A gdje?

— Ne znam — odvrati Lukrecija — ali saznat ću skoro. Mislim, svakako u Zagrebu ili na Griču.

— Po kom ćeš to saznati?

— Po mladom gospodinu Prodaniću.

— Bene, benissime, ti si zlata vrijedna, Lukrecijo!

— No molim te lijepo, šor Zanetto, reci ti sada meni kako da stvar izvedem nakraj!

— To ću ti poslije reći — nastavi poslanik oklijevajući.

— Nećemo tako, signorel — mahnu žena rukom — sad mi kazuj ili neću ni malim prstom dirnuti u taj posao.

— Lukrecijo! — skoči Mlečanin — znaš li da si mi robinjom, da je tvoja glava u mojoj ruci?

— Ah, šor Zanetto! Nemojmo tako, govorimo prijateljski kao zemljaci, jer — nasmjehnu se zlorado — bez velike muke mogla bi i tvoja glava dospjeti u moje ruke, znam ja za tvoje puteve, i moji bi te prijatelji lako naći mogli. Dakle! Kako ćemo?

Badoer zatisnu zube u donju usnu, kako se je ljutio na svoju lijepu robinju; nu po odvažnom joj pogledu, junačkom joj držanju razumi da ta ženska više zna nego što mu je rekla, i da se neće prodati za slijepo oruđe kako je to Badoer htio.

Zato udari Mlečanin u blaže žice i uze, prisiliv svoje lice na posmijeh, nešto kroće govoriti:

— Ala, ala, Lukrecijo, što si se tako uzjarila? Ta tvoj zemljak nije tolik krvnik i okrutnik kao što ti se čini ili činilo u prvi mah. Kako vidim, pošla si posve dobrim tragom, i ne dvojim nimalo da ćemo nas dvoje ili, da kažem, troje, to djelo slavno izvesti nakraj. Ta gdje je dragi naš šor Giacomo, tvoj mili brat?

— Pusti ti, gospodine, mog milog »brata« na miru. On će ti znati koješta javiti što se ovdje zbiva, on zna i Gričane jariti na popove, kako ti želiš; ali u ovom našem važnom poslu ponio se moj mili brat kao pravo magare, i da mi ništa ne pokvari svojom ludom glavom, zatvorih ga na tri dana da ne vidi sunca ni mjeseca.

— Zar tako, Lukrecijo?

— Da, tako, i tako mora biti. Ne boj se ništa za njegovo zdravlje. I molim te, ne govorimo više o tom, već mi kazuj kako ćemo svršiti posao.

— Tako ćemo, lijepa zemljakinjo moja. Tvoja budi briga saznati ročište buntovnih glava i pronaći put i način kakobi se neopazice do njih doprijeti moglo. U tom budi mi zmijom, velim ti, jer ne dvojim da će u njihovu kolu biti lukavih,, a i odvažnih glava koje bi nam lako sve pokvariti mogle.

— A što dalje?

— Ti si, kako čujem, u velikoj milosti bana Lacka?

— Ne tajim da se gospodin Lučenac otimlje za mnom.

— To jest, recimo pravo, on se više ne otimlje, jerbo ne bježiš od njega.

— Signore! — planu djevojka, zažariv se, i oči zaigraše joj zmijski prema trgovcu — briga tebe koliko daleko je dopro ban i je li uhvatio u dobru priliku tvoju zemljakinju. To su puste stranputice.

— Varaš se, lijepa Lukrecijo. Baš u tom poslu valja mi znati da li si ti banu dosele samo prazne cjelove poklonila i ništa više.

— Kad to spada u tvoju politiku, pa kad već hoćeš znati, bit će više — nasmija se djevojka tobož stidno — bit će više, dragi zemljače.

— Ti dakle smiješ k njemu zalaziti svaki čas?

— U svaki čas dana i noći — potvrdi Lukrecija.

— Eto sreće! Kad dakle saznaš za rok i mjesto urote, pođi ravno k banu, otkrij mu tajni dogovor, naznači mu mjesto da može sve buntovnike zateći na okupu i time zgaziti glavu stoglavoj zmiji.

— Razumijem — potvrdi Lukrecija hitro — i u mojoj pameti plela se takva mreža, pa mi je drago da se u tom slažemo.

— Nu skupi mi svoju pamet, Lukrecijo. Na dvoje mi pazi: za pravo, velim ti opet, da ne smije ni ban, niti koja druga živa duša saznati za moje poslanstvo, i uopće za to da je Republika Mletačka odala tu bosansku urotu. Za drugo, moraš mi, koliko je moguće, saznati za sve ortake zavjere i što je potajna njihova namjera. I mladi Prodanić moći će te u tom lijepo poslužiti. Ta nitko ne umije iz muške glave izvaditi tajne bolje nego ženska grleći muža, osobito ženska kao što si ti.

— Signore — odvrati ženska škripljući od gnjeva. — Mlečanin govori inače ženskoj glavi, ma kakva bila, mnogo finijim slovom nego što ti meni, a osobito u prilici kad se od te ženske toli važna služba traži kao što gospodin Badoer zahtijeva od vrača Jakoba Cavagnolija! Nu bilo ti prošteno, znam da ćeš poslije moje pobjede tvoje nemile riječi požaliti. Sada pako idi; čuo si da svoje vrijeme nisam utaman potratila, vidio si da je tvoja zemljakinja tvomu poslu dorasla i da neće gospodina Badoera pred Mletačkom Republikom posramiti, evo ti dajem na put nadu da će mi poći za rukom uhvatiti sve nemirne glave prije nego što i misliš.

Mletačkoga poslanika zabušiše odvažne riječi ženske nemalo; vidio je po gotovo prezirnom izrazu njezina lica i oholom naglasu njezinih riječi da svoj plijen već u rukama drži. Zato pristupi k Mlečanki, pruži joj ruku i reče:

— Oprosti, lijepa zemljakinjo, danas si vrlo žacava, jer te svaka najmanja bodljika do krvi vrijeđa. Vjeruj mi da sam ti pravim prijateljem, i pustimo sad razgovor o tvojoj djevičanskoj kreposti, koja ionako na naš posao ne spada, a ti ćeš mi posvjedočiti da ja bar dosele nisam kušao dirnuti grešnom' rukom u djevicu Lukreciju.

— Birbante! — prasnu Lukrecija u grohotan smijeh i poslanika udari lako po ramenu — gotovo mislim da si ljubomoran što sam tebi manje milostiva nego drugima, nu ti dosele nisi pokucao na moja vrata. Idi sad, Badoere, da te nitko kod mene ne vidi.

— Zar se komu nadaš?

— Mislim da će mi još danas moj pouzdanik donijeti važnih vijesti o našem poslu. Nu riječ da te pitam: je l’ ban Lacko već prispio u Zagreb?

— Nije, ali će svakako sutra ili prekosutra doći.

— Addio, Badoer — poda mu ženska ruku, a on, stisnuv je, odvrati:

— Addio, Lukrecija! pratila te dobra sreća i ne smutila prevelika ljubav tvoje zmijske pameti. — To rekav, ostavi Mlečanin vračevu kuću do gradskoga zida i spusti se niz Mletačku ulicu u podgrađe. Lijepa Lukrecija pako koraknu prema komori gdje joj je nesretni nazovibrat čamio u gluhoj zdvojnosti. Ženska, podbočiv se, postavi se pred njega, omjeri ga prezirno od glave do pete, da je nevoljni sužanj pred njom drhtao od straha te jedva smio podignuti plahe oči.

— No — kriknu ženska — je li ti se glava rastrijeznila, vinska čuturo jedna?

— Jest — izmuca vrač pokorno.

— Uviđaš li da si magareća glava, koja nam je skoro sav lijepi posao pokvarila budalaštinom svojom?

— Uviđam, Lukrecijo draga.

— Digni se sada na noge, najedi se, napij se, ali samo do žeđe, i onda korakni Tomašu pod brijegom, koji će ti više toga za mene reći. I to ti velim, čim si razumio njegove riječi, okreni se na peti, i za jedan čas da si mi tu. Inače čeka te tamna komora i suha kora.

— Hoću sve po tvojoj volji, draga Lukrecijo.

XXVI

Mladi Mikić Prodanić bijaše sam u krčmi pri Tomašu. Bilo je popodne, gdje je svatko za svojim poslom, a krčma prazna. Agata, služavka krčmarova, bila je pošla u krčmarov vrt pri Svetoj Margareti po zelje i povrtelje. Vijedni Tomo, nemajući ozbiljnijega posla, obilazio je sam samcat po pustom prostoru svoje krčme, kopajući rukama po džepovima i nagibljući svoj rumeni nos prema blatnom podu, kanda je zadubljen u duboke misli. Samo katkad bi se zaustavio kod drvenog stola na kojem stajaše dosta omašan vrč vina. Vrijedni Tomaš ne htjede se nikako iznevjeriti staroj navadi krčmara koji sami truse i troše svoje vino kad u krčmi nema gosti. Dobri Tomo već je negdje prilično dugo šetao i šećući pio, jerbo su mu noge pomalo poklecavale, a ono sjajno rumenilo širilo se od njegova nosa sve dalje po ostalom licu. Dvatri puta dođe i na prag krčme, obiđe mamurnim očima cijeli kraj da vidi tko prolazi, tko li dolazi, zatim okrenuo bi opet leđa ulici te izgubio se u tajnovitu tminu svoje glasovite »špilje nemira vražjega«, kako su je u ono doba nazivali pobožni ljudi. Nu došav jednom do vrata, rastvori oči šire kanda se je rastrijeznio, poče se duboko klanjati, izvraćati lice, prevraćati oči i mahati rukama kanda

ga je jahao sav pakleni zbor. Bilo ga je začudo smiješno gledati, pače, svijet bi zaista viknuo bio u jedan glas da je Tomi pamet krenula stranputice, da ga je više ljudi vidjelo kako se ceri i prebacuje. Na svu sreću ne bje blizu nikoga van mlad gospodičić koji je polagano na konju jezdio u gornji grad. Toga gospodičića išlo je to domahivanje i mahnitanje. Mladić kanda je bio velik slobodnjak, premda boljarskoga roda, ali se zato nije držao praznih obreda i navada svoga plemenskoga gospodstva. U jedan hip okrenu gospodin Mikić Prodanić — to bijaše naime mladi boljar — svoga konja prema krčmi iz koje skoči prekorno stari Tomaš.

— Mene zoveš? — upita Mikić.

— Na službu, milostivi gospodičiću! — pokloni se Tomo.

— Šta je? — progovori Mikić s konja.

— Eh, neka mi tvoja milost oprosti, ali bilo bi više razgovora — odvrnu Toma smiješeći se.

— Ah, da siđem? Da zađem pod krov? Pa dobro! — maknu mladić ramenom, skoči s konja, dobaci krčmaru uzdu rekav: — Povedi konja za kuću, ondje ga priveži, neka mi ne stoji na ulici. Mogla bi se koja dobra dušica naći te mi ga odmaknuti ispred nosa dok mi u tvojoj špilji čevrljamo.

— Ali, milostivi gospodine — razljuti se tobož krčmar — pri mojoj kući, pa...

— Bog ti razbio čašu, moj mili Tomašu! Vodi konja, velim ti, ne prenavljaj se. Ta tvoja je krčma svim tatovima toli milo ročište kao što zlatnim pčelicama cvatuća lipa. Vodi konja i ne peri crne krave.

Gospodar Tomaš umuknu na te nemile razloge gospodičića kojih nije žalibože pobijati mogao. Povedši dakle konja za kuću i privezav ga ondje, pobrza u krčmu, gdje se je njegov plemeniti gost spustio bio na klupu te koricama svoga mača i ostrugama svojih konjičkih čizama stao raskapati vlažnu zemlju poda.

Svako vrijeme ima svoje djece kojoj utisne i svoj biljeg toli živo na čelo da od njega iščeznu i bilježi staroga plemena, naslijeđeni od djedova, i stara vrlina, tvrđa od kamena. Navlas ono burno, nemirno, prodajno doba prevrnu dušu mnogo ljudi inače poštovanih po kraljevini. Bilo je kanda je ljudska kuga došla na Hrvatsku, kako su se ljudi ne samo za mito, za časti i vlasti prodali raznim pravim ili nepravim otimačima zlatne krune kraljevske. Živjelo se burno, klalo i haralo se nemilo, trošilo se bez obzira, duše bješe podivljale, kod gospode zavladala bje razbojska ćud. I mladež boljarska bješe se veće strane od starog stida i zakona odvrnula i na zlo navrnula. Ta ne rastijaše zorni, mladi junačić sada pod brižnim okom majke koja ga držaše na uzdi da ne zaboravi Boga ni stida, niti je otac, stara hrvatska korjenika, imao kada upućivati mladića na staro poštenje i čisto junaštvo.

Svetilište obitelji bijaše gotovo pusto, otac išao s vojskom, mati tražila sad ovdje, sad ondje, bježeći, zaklon, a mladić, samo da mu je desnica smogla dignuti mač, poletio bi prerano pod šator ratnika u vojsku da se tuče kao plaćenik za slavu tuđinca, da se nauči huliti Boga, prazniti čaše preko mjere i žeđe, bacati kocke prave i krive, i grliti cure koje nisu mogle zaklona naći pod ljudskim krovom te su ostatak svoga nepoštenja nosile pod šator na pazar. Tako ginulo među mladim hrvatskim plemstvom namnogo ono krasno junaštvo, onaj plemeniti viteški zanos komu je cilj braniti junačkom desnicom sveto ognjište plemena, čisto poštenje roda, braniti domovinu, njezino pravo, njezinu slavu ne samo na plemenskoj brazdi koristi radi, već gdje god bi se pojavila napast onakva kojih je Hrvatska vazda imala dosta. Pa može li i cvasti čisto junaštvo, može li plamtjeti u srcu čista ljubav domu, kad se sad ovaj, sad onaj tuđin trga za domaću krunu i, trgajući se za dragocjeni plijen, obilazi kao ručeći lavić, ne bi li koga ugrabio, te baca mito bez obzira među narod i njegove prvake, samo da izbriše iz njihove duše domaće pravo, samo da izvadi iz njihova srca sveti svijet domovine, a mjesto toga da postave svoju priliku poput kumira.

Tako bilo je tada u Hrvatskoj. Šišman bijaše znamenit kupac ljudskih duša, ništitelj ljudskog poštenja kao god i hrvatskoga prava. Ali posao mu je uspijevao i cvao, jer je stvorio bijesnih četovođa, ljutih tucibatina, četu raskalašenih mladića koji ne pitahu za poštenje, za pravo i domovinu, već samo za Šišmana, za njegovu volju, za plaću i plijen. Plijenom pako bijaše im imanje svakoga koji se nije ropski klanjao Šišmanu, a taj milostivi kralj nije se nimalo žacnuo potvrditi razbojsku otimačinu pismom na magarećoj koži pod velikim pečatom.

Pravo pravcato dijete svoga vremena bijaše mladi Mikić Prodanić, čovjek mlad, lijep, vit, pametan, okretan, pod boljim kraljem, pod krepčim ocem, pod zastavom prava možda prvi junak na svijetu, čelenka kraljevine, ali u to blatno doba besposlica, razbijač, pijanica, kockaš, bijesnik na ženske, nu opet dobričina u duši.

Od djeda do unuka bilo se pokvarilo pleme Prodanića, ciklo staro žarko vino. Ej, kakav je mladiću bio djed, stari Mikić, slavonski ban. Jaka ljudina, da uhvati bika rukama za rogove, junak brz kao munja, bistar kao soko; nije trebalo nego da se zaleti, i neprijatelji rasprhnuli se kao vrepci. Bijaše sudac dosta oštar i pravedan, k tomu čovjek hitar te je umio za najveće šarati, varati, lisičiti, dok ne strpa sve bijesnike u svoju torbu. Štoviše, Mikić ban bijaše i silan bogataš — u svem žilav kremenjak, oštro vid umnik, bogat mogućnik, po imenu ban, uistinu gotovo kralj u Slavoniji, a Mikić banovao je dugo. I sin mu Ahacij postade slavonskim banom, ali kratka bijaše njegova slava, ne minu ni godina te istrgoše mu bansko žezlo iz ruku. Bio je, istina, slaba srca, plah klanjalac, očevo obilje bilo i kako utanjilo, što od gospodske rastrošnosti na kraljevu dvoru, što od ratne pohare ili pustih godina, pa je došlo i dugova. Nu bana Ahacija zazeblo bi opet u duši kad se bud čovjeku pojedincu, bud cijeloj kraljevini učinila krivica. Ne bje se u njem ugušila zadnja iskra starohrvatskoga poštenja. Ne htjede biti silovitim silnikom koji ne poznaje Boga ni zakona. To Šišmanu nije po volji bilo; njegov ortak nije smio mariti za Boga, već samo za Šišmana, nije smio pitati za zakon, već samo za volju kralja. Zato postavise mu najprije Mađara Lacka Lučenca za pazitelja, a Hrvatskoj za diktatora, koje časti ne poznaje hrvatsko pravo, najzad baciše Ahacija sa banske stolice u kut, a Mađar Lučenac bude banom. Tako uvrijediše domaće pravo, a i boljara Ahacija. To mu i potrese dušu

dodna, sjeti se staroslavnog svog plemena, prene se u veće junaštvo i poče razmišljati kako da se osveti Šišmanu kad bude zgode.

Unuk slavnoga bana, mladi Mikić, ne bijaše prilika ni djedu ni ocu, već kržljava grančica svoga plemena, pravo dijete svoga vremena. Ne bijaše po sebi ni dobar ni zao, već prionu uz dobro i zlo kako mu ga vjetar slučajno pripuhnu. Silno se banio, budući sin bivšega bana, ali nikad ne pomisli ni u snu da će jednom banovati kao što djed i otac. Nauke i znanja bilo je onda i uopće malo među boljarstvom, u mladoga Mikića manje nego kod drugih.

Nemirnoj duši dosadile te mudre litanije. Uhvati jednom učitelja fratra za kapuc, baci mu knjigu u glavu, i tako svrši nauke. Nu zato bijaše od naravi bistra glava. Ne budući za drugi kakav posao, upisa se u kraljevske vojnike. Šišmanovci dadoše mu sto katana pod zapovijed. Mikić Prodanić, živ skočivrag, pokaza doduše u više prilika da se ne boji ni vraga, kamoli ligaša, ali od ludog mu jurišanja izginu skoro sva stotina, a on bude uhvaćen. Ukratko: sreća ne blagoslovi njegove sablje. Takav bijaše tada uopće život mladih boljarskih sinova. U ratu, istina, možeš izgubiti glavu, ali rat ti daje kojekakve slobodice i slasti, pa dođe li mir i mladić je ostao živ, djene sablju pod pazuh i vrati se u očev dom, da bez brige traje dane ne radeći ništa i tražeći samo grešne slasti koje je pod šatorom naučio bio. Mladi Mikić ostavi soldatiju prije mira. Ljut zataknu mač u korice i baci časnički pojas pukovniku Šišmana kralja pod noge. Kako mu bješe ljuto uvrijedili oca, uskipi mu krv, sjeti se da je Prodanić, boljar, Hrvat, i viknu: »Do vraga Šišman, do vraga i njegovi panduri!« Od onog dana tratio je, istina, vrijeme uludo ljubeći ženske i prazneći čaše, ali ne zaboravi da ga iza dangube čeka posao — osveta.

Sad je imala doći hora toj osveti.

Kad se Tomaš od konja povrati u krčmu, osovi mladić u tren glavu.

— Šta si me zvao, starce, a? — otresnu se na krčmara. — Da nije opet kakva ludorija? Čuvaj glavu — zaprijeti Mikić dignuv svoj mač — ako je ništa, tvoja će grešna duša cviliti na ovoj posjeklici kao praščić na ražnju. Ne vabe se Prodanići na ptičje mlijeko. Pa imam sad i koliko pametna posla.

Tomaš tržnu se pred zadnjim riječima, ali da ne oda svoje radoznalosti, smiri svoje lice do na glup posmijeh.

— Ali, ali, gospodičiću mladi, gospodičiću milostivi i premilostivi — uze stari krčmar, stojeći pred mladićem, glagoljati piskutljivim glasom, a uz to zibala se njegova debela tjelesina amo i tako kao puna mlinarska vreća — zar je cijena staroga Tomaša u milosti tvojoj toli duboko pala, eh, onda volim u crni grob. Tebe ja da vabim na ptičje mlijeko, oprosti mi Bog i svi božji sveci, ta zaslužio bih da živi vrag od moje kože opanke kroji. Bogami.

— Ne bogmaj se, do bijesa — kriknu Mikić skočiv na noge i lupiv nogom u zemlju — ne rekoh li ti da imam važna posla?

— Št! Št! — mahnu stari Tomaš rukom, skoči k ormaru gdje se točilo vino i uhvati malen zemljeni vrčić u kome stajaše prekrasna rumena ruža. Žmireći lukavo i držeći vrčić za

ručku, primicao je krčmar ružu sve više i više mladiću koji je od čuda nekako uzmicao.

— He, he! Šta je to, šta je to, milostivi gospodičiću, pitam ja?

— Ma šta bi bilo? Cvijet, ruža — odgovori mladić — ali što mi je turaš pod nos i praviš od mene ludu, Tomašu?

— Brrr! Milostivi gospodičiću. Sto si odmah uskipio? Velim ti da su i to važni poslovi. Ruža, istina je, samo je ruža, ali je evo, Tomaš pod brijegom, velim ti, više, za ružom može — nastavi šapćući i stegnuv ramena — i djevojka biti.

— Djevojka! Šta? — priskoči Mikić, planuv, krčmaru i uhvati ga za ruku.

— Ho! Ho! Ho! — uze Tomaš, vrteći glavom, grohotati i usnama prskati — vidi, vidi. Ne rekoh li da su i to važni poslovi, odmah se milostivomu gospodičiću zapališe i crijeva i moždani. Ta da, mladi cvijet, mladi svijet, to je pravo-zdravo. Ja sam uvijek bio proti fratarskoj reguli, jer... jer je vrijedno i dostojno da se svijet ljubi.

— Govori bistro, mješino vinska — rasrdi se Mikić — jer ću te na ovaj čas proburaziti. — Pri tom posegnu razigrani mladić za držak svoga mača.

— Ostavi, gospodičiću, tu tvoju bodljiku — branjaše se krčmar — ta ružica nije na mojem smetnjaku rasla, niti je meni dosuđena. Šta bi starcu jarcu ruže? Minuli časovi gdje sam brstio širom svijeta. Draže mi je kiselo zelje. Na, drž', gospodine Mikiću, uzmi ružu, djeni je za kapu, lijepa je, tvoja, od djevojačke ruke ubrana i od puna srca darovana, a ja sam samo most od djevojke do tebe.

— Od djevojke meni? Kako se zove djevojka? — viknu Prodanić nestrpljivo prigrabiv hrlo krasnu ružu i promatrajući je sa svih strana.

— Pitaš je, a? — nakesi se Tomaš. — Nijema je, šuti. Hitra je. Evo glave da nećeš pogoditi.

— Trista ti! — planu Mikić, trgnu sablju i udari po stolu. — Govori, mješino!

— Lukrecija ti je šalje! — istisnu krčmar.

— Lukrecija! — kriknu mladić skočiv natrag, ali lica zatreptiše, zasjaše od radosti.

— Ne, ne, ne! Lažeš! To nije moguće, nije.

— Eh, ne vjeruj! Moja šteta neće biti. Ja velim: Lukrecija i Lukrecija.

— Kako se cura prevrnula i ujedanput k meni obrnula?

— začudi se Mikić.

— Toga ne znam — reče Tomaš maknuv ramenom — samo me je više puta za tebe pitala i najposlije ti ovu ružu poslala.

— Lukrecija?

— Ma da!

Mladić provuče ruku čelom i nastavi:

— Ti znaš, Tomašu, da nisam fratar.

— Ha, ha! Sto milja od svakoga fratra.

— Ti znaš da sam bio vojnik, u dobroj školi, gdje čovjek uči loviti, ljubiti ženske.

— Zaviriti Evinim kćerima pošteno u dušu.

— U dušu samo? Ha! Ha! Ha! Neka ti bude ta duša. Ne mogu se, k bijesu, otkinuti od njih; bijem se s njima i sred tiha mira.

— Pfu, znam! Zna to cijeli Grič — poče se krčmar napuhavati. — Joj si ga od tvojega gospodstva svakomu kokošinjaku.

— Istina, Tomo! Što god je bilo za namjeru pa se namjerilo, sve se lako obratilo pod moju ruku, jedna jedina ženska nije se dala obratiti... Lukrecija.

— Ah! — pljesnu krčmar tobož od čuda — ta Lukrecija nije nikakav anđeo.

— Znam da ne nosi za leđima krila i da joj je vrag posudio krila. Što znam, veže sada svoju lozu uz Lučenca, a biva te se nađe i drugih berača.

— Ma, nije vrijedno pitati — potvrdi Tomaš.

— A što sam se ja vrtio amo i tamo, gađao zdaleka i zbliza. Drugima se smiješila, meni nasmijala u brk, okrenula leđa.

— Tebi, gospodičiću? Eh! Eh! Luda je, velika luda. Ah!

— lupi se krčmar po čelu. — Bana Lučenca spomenuo si, je l'?

— Da!

— Nešta mi cura reče; šta li ono reče? Ček da se sjetim. Ah, znam, znam. Žice bana Lučenca da su popucale, reče mi Lukrecija; da, da, posve glasno. Bit će te se toga divljega svata nasitila.

— I snubi sad ružom mene?

— Da, da! Bit će. Mlad si, ljepši si nego li taj medo, pa ako se prije odvraćala, bit će se plašila od bana.

— Istina, Tomašu! Što je lijepa Talijanka govorila dalje?

— Meni? Ništa, milostivi gospodičiću — nakesi se krčmar đavolski. — I šta? I čemu? To se dalje ne tiče mene.

— Istina, Tomašu — nasmija se Ahacijev sin i lupi dlanom po stolu.

— A sad molim, gospodičiću, je l' Lukrecija ptičje mlijeko? Nije li to važan posao, gledaj je, Talijanku, kolika je, koliko važe.

— Šut', neoprana jezičino! — udari Mikić Prodanić u grohot — eto ti cekina za tu ružu. Na, djeni mi je za kapu, dovedi mi konja pred vrata!

— Bit ćeš služen, gospodine! Ali za dobru sreću da ispijemo čašu moga pelinkovca, to krijepi, to jači za boj, za važne poslove.

Potom skoči Tomo, otključa tajan ormarić u zidu i iznese bocu staklenu u kojoj je poput rubina pelinkovac plamtio.

— U dobro zdravlje! — viknu Tomo kucnuv se s boljarom.

— U sreću i slast! — odvrnu mladić.

— I ne zaboli od toga nikoga glava — završi krčmar i osinu mladića ispod oka.

Sretan i blažen odjuri kukavni sin slavnoga plemena na brzu konju od Tome krčmara za važnim svojim poslom. Ali putem — mal da ga ne zaboravi — važniji posao otimao mu je sad sve mišljenje — Lukrecija, visoka crnooka Sirena lebdjela je pred njegovim očima, bijaše omamljen.

Krčmar Tomaš nastavi dalje šetati po krčmi, sve gleđući u zemlju.

— Hm! Hm! — poče smijucati se potiho. — Ahacij je zapečaćen. Mikić zapečaćen, popovi zapečaćeni, Tvrtko zapečaćen. A tko učini sve to, Bože moj, tko? Jedva da oprostiš, povlaka iza devete gore. To ti je svijet. Fuj! — pijunu vrijedni Tomaš i potegnu iz boce pelinkovca da opere vrijednu dušu.

XXVII

Dva su minula dana, a drugome danu izmicala večer i tiho se dovlačila jasna noć. Još dršću o zapadu plamene pruge, ali već je bilo utonulo sunce, još igraju zrake večernjeg žara na lisnatoj mreži o starom gradskom zidu, a u vračevu vrtu, te ti se čini da dršće žeženo zlato. Ptica već ne pjeva, jedva dahne i vjetrić, sad skoči sjena odavle-odanle, o nebu dršće mlađ i sipa svoje svjetlo preko starinskog tornja Svetoga Marka dalje po vrtovima, do zida, a i do vračeva vrtlja. Tiho je tu, ne čuješ ćuha, kanda stojiš sred kraja što ga prikrio prvi san. Varaš se. Ne živi u vrtlju samo drvlje i grmlje, ne diše samo cvijeće, ne gleda samo mjesec preko tih bijelih puteljaka, kroz grane drveća i sjenku grmlja. Ej, mjesece! Vidi šta je, ej, mjesece, reci šta se tu radi.

Na klupi pod drvetom što sjedi, što leži mlad junak, gleda uvis. Desnicom je podupro glavu, ljevicom diže mirisavu ružu prema mjesecu. Kapa pala mu u zelenu travu, mač mu visi o grani bližnjeg drveta, mlado mu blijedo lice, crne munjevite oči igraju o mjesečini živom željom, življom ljubavi. Živ je, vidiš. U njem ključa i vri svaka kaplja, bjesni svaki živac — ali opet je prikovan na tom mjestu čudesnim čarom, te ne bi jaka bila krenuti ga odavle ni trublja sudnjega dana. Što ga očara, prikova? Jesi li ikad vidio ljutu zmiju gdje se izvija iz zelena grma, uzvija visoko i crnima očima strijelja u plahu životinju što pred njom dršće? Munja zmijskih očiju prikriva žrtvu omamljenu, uništenu. Propala je. Do mladog junaka, do Mikića Prodanića stoji Lukrecija Cavagnoli. Čudno je nad njega nadnijela glavu, baš tako nadnijela kanda će mu očima probosti kukavno srce. O mjesečini sja joj se crna kosa čarobito i zastire sjenkom gdjegdje bijelo djevojačko lice sred koga plamsaju dvije goruće zagonetke — do dva oka. Ne znaš gleda li na te oči đavo ili anđeo. A taj smiješak ustiju! Nije li to slatko obećanje ljubavi? Ne dršće li od ljubavi ona rumena ruža koja se ziba na plamtećim grudima djevojke, koja čuva kao podmitljiva straža čipkama slabo prikrivena prsa Lukrecije? Djevojka upire se sjajnom rukom o granu drveta te joj lakat sijeva o noćnom svjetlu poput biserine, lijevom rukom gladi svilenu suknju te šuštanje šušti omamljivo kroz noć. Lukrecija ne govori ništa, smiješi se, ali se samo usnama smiješi, oči stoje, oči se ne miču.

— Šta me gledaš, Lukrecijo, toli strasno, nepomično?

— Zatvorit ću oči.

— Nemoj, zaboga! Ali bojim se munje. Tvoje oči munja su.

— Ako su munja, odavna si izgorio. Ali umiri se.

— Govori, zašto me gledaš tako?

— Promatram te i mjerim vrijeme što sam ga luda potratila bez tebe.

— Bez mene, da, odbijajući me, da. Pa zar je lice mladoga Prodanića zadnje na svijetu da ga Lukrecija nije pogledati htjela?

— Ha! Ha! Ha! Pogledati htjela — nasmije se Talijanka. — Ti se, brajko, ne razumiješ u očijukanje. Pogledala sam ja tebe dobro ne jedanput, vidjeh da si po mojoj volji.

— Pa?

— Sveti i bijesi znali, sve sam se tebe plašila. Strah me je.

— Kako, ludice, mene da se bojiš?

— Da! Čuj! Jednom gatala mi Ciganka u dlan. Reče mi: »Ljubila si, ljubila, ljubila, ljubila i nisi ljubila. Vjetar uzmutio samo valove, ali nije išao do dna. Ali čuvaj se, kad dođe pravi, prevrnut će ti srce, i onda zlo po tebe, Lukrecijo. Propast ćeš.« To reče Ciganka, a ja se sve bojim da si ti taj pravi, gospodine Prodaniću.

Mladić dignu se ponešto tako da je na klupi ispravno sjedio. Pogledav Talijanku sumnjivo, reče:

— Čudna li si, Lukrecijo; ne razumijem te. Znam da ti je prevrla krv, i gotovo dvojim da takva strasna duša kao što si ti ne traži više nego cjelove jedne muške glave, a što mislim, to sam vidio na svoje oči. Ta zna se po svem Zagrebu

da si Ijubovca bana Lučenca, a izim njega da si svoju milost poklanjala i drugoj gospodi, samo mene tjerala si iz svoga raja, samo ja gubih dane tražeći tvoje smilovanje.

— Reci — planu lijepa Talijanka i dignu, prijeteći se, svoju bijelu ruku uvis, a iz očiju kanda joj vrcnuše ljute iskre — reci, neharniče, jesi li vrijedan da sam ti poslala ružu. Znao si kakva sam i da moja krv jače kipi od vaših mlohavih ženskih, a opet si išao za mojim tragom, vrebao za mojom stopom, uzdisao pod mojim prozorom i žudio, kako maloprije i sam reče, doći u moj raj! A sad, gdje radi tebe sve druge zabacih, gdje i bana Lučenca istjerah iz mojega raja da tebe u nj smjestim, da samo tebi svoje srce posvetim, sada gurnu me nemilom šakom u to srce, sad mi nabacuješ da sam svačija milosnica. Ne znam kakvi su u vas viteški običaji, ali u mojoj domovini na Rialtu neće ni zadnji čovjek zadnjoj ženskoj takva šta reći.

— Lukrecijo! — viknu mladić skočiv i pruživ ruke prema djevojci, ali ona uzmaknu i pritisnu poniknute glave bijele laktove na svoja prsa te poče tako gnjevnim okom promatrati mladića. Tako bijesna, ljuta, nepomična bijaše žena uistinu krasna, a mladi Prodanić stajaše pred njom očaran kao pred sveticom kakvom.

— Lukrecijo! — uze mladić smjerno moljakati.

— Idi, idi, da te ne vidim — kriknu djevojka pokazav rukom prema vratima — povratit ću se k banu i bit će mi ondje bolje nego kod mlade usijane glave kakva si ti.

— Nećeš, tako mi Boga — škrinu Prodanić i uhvati Lukrecijinu ruku — sada mi više uteći nećeš. Ne slušaj riječi što ih baca u svijet razigrana moja duša, ne izvraćaj ih. Pa ako bez obzira i razloga planem, a ti znaj da iz moje duše govori ljubavna strast koja ne poznaje mjere. Znam ja s kim si ljubakala, ali ja sam opet tražio tvoju ljubav, proklinjao sam tebe i sve tvoje ljubovnike, a opet se otimao za tobom, i kad se evo čudo zbi te si me sama ročila po rumenoj ruži u tvoj stan, kad mi evo reče da si rad mene bacila pod noge sav ostali muški svijet i ja da sam onaj pravi koga bi od srca ljubiti mogla, oh, onda, Lukrecijo, ne htjedoh povjerovati brzoj promjeni tvojega srca, ne htjedoh vjerovati da ćeš u jedan hip žrtvovati čovjeku sve komu kroz nekoliko godina nisi htjela baciti ni mrve milostinje, bilo me je strah i varke i sreće. Ali sad ti vjerujem sve i molim ti se lijepo, reci mi još jednom glasno i jasno da sam upravo ja taj pravi pravcati čovjek koga ljubiš i ljubiti možeš, a izim mene da nije nitko jak predobiti srce tvoje.

Hitra Evina kći ne odgovori u prvi mah na to strastveno zaklinjanje mladoga vojnika ništa, pače je nekako mračno gledala pred sebe u zemlju, kanda se gnjev nije utišao u njezinu srcu, ali opet ne izvinu ruke zatravljenomu mladiću; sve više i više privlačio je Prodanić svojim prsima, te ovinu desnicu ruku oko njezina stasa. Talijanka ne otimaše se ni sad, ali opet ne progovori riječi.

— Lukrecijo — uze mladić drščućim glasom prosjačiti — oprosti mi, zaboravi ludu uvredu, ali molim te, lijepo te molim, reci tu riječ. — Talijanka stegnu ramena, spusti glavu, osinu plamnim okom mladića te udari, pokazav bijele zubiće svoje, u toli čudan smijeh da se Prodaniću duša potresla.

— Ma da! ti si onaj pravi koga mogu i hoću ljubiti od srca, a izim tebe nema na svijetu muške glave koja bi jaka bila izmamiti iz mene pravu ljubav. Plašiš se varke, plašiš se sreće, ne vjeruješ brzoj promjeni mojega srca. Aj, aj, mladiću, ala si zelen. Velikaš si, vojnik si bio, bio u kraljevskom dvoru po dalekom svijetu, u krvavu ratu, a opet si zelen. Vidim, vidim, s tobom imat ću dosta posla i muke dok te naučim što znači ljudski ljubiti. Vjeruj mi, ta brza promjena mojega srca neka ti bude najboljim jamstvom da te kanim stalno ljubiti, a sve ostale poklonike bacit kao gnjile jabuke. Pomisli da sam ti drvo, lijepo, vito zelendrvo. Godina ide za godinom, a drvo cvate lijepim cvijetom, ali ne nosi ploda. Tad dođe čas, i eto čuda, drvo cvate i ocvate, a kad zlato sunce jače pripali, eto čuda neviđena, divne zlatne jabuke posuše obiljem svojim dosad neplodne grane. Razumiješ li me sada — udari Lukrecija u nov smijeh, trgnu mladića k sebi i, uhvativ objema rukama njegovu glavu, pritisnu mu vrelom usnom cjelov na desno, na lijevo oko, najzad na usne, koje su od slatke nenade drhtale kao da ih je dodirnula nebeska mana.

— Razumijem, razumijem — dahnu Prodanić i spusti glavu na prsa Lukrecije — vjerujem tebi i tvojoj ljubavi, tako mi ruže koja me dovede k tebi, tako mi mača i poštenja moga.

Iz oka Lukrecijina liznu živ plamen, a uz zlorad posmijeh pojaviše se bijeli joj zubići. Krepkim laktom pritisnu Prodanića. Jadna muška glava posta u onaj hip žrtvom mletačke zmije. Voljko, polagano povuče ga sa sobom na klup pod drvo, sjednu i privinu ga objeručke uza se. Držeći bijele ruke oko njegova vrata, stala je svoje sjajne oči zadubljivati u njegove, te se mladić nije maknuo.

— Tako — reče djevojka — dogovorismo se sretno, miljenče moj, a sada da uglavimo taj vječni ugovor ljubavi svečano i da ga posvetimo rujnim vincem i slatkom pjesmicom. Je P ti pravo, gospodine Miko?

— I pitaš, zla vilo, da li mi je pravo il nije. Da mi natočiš otrova bilo bi pravo, ispio bih ga do dna. — To reče i pritisnu živ cjelov na Lukrecijina usta.

— Ne luduj, dragane — odsmjehnu se Talijanka, skoči na noge te uze sa stola staklenu kupu punu rujna vina, podignu je prema mjesecu da se je vino ljeskalo poput sjajna rubina, te zapovjedi oštrim glasom mladiću: — Prisegni da će tvoja ljubav za mene uvijek toli žarka biti kao što rumena krv vatrene talijanske loze koja sijeva u ovoj kupi.

— Kunem se! — kliknu mladić priskočiv i staviv ruku na čašu.

— Živjela dakle vječna vatra ljubavi naše — šapnu zamamljivo Lukrecija i poda, posrknuv nekoliko kapljica, mladiću napitak, koji čašu odmah do dna isprazni.

I Lukrecija napuni je opet ter kliknu iznova:

— Prisegni da će tvoja duša preda mnom jasna biti kao ovo rumeno vince, da nećeš preda mnom imati tajne i da ćeš od moje ruke primiti otrov ako mi slažeš ili kreneš vjerom.

— Kunem se, kunem — disaše Prodanić šireći ruke i vrteći glavom kao mahnit. Poput munje istrgnu djevojci čašu i posrknu slatku rajevinu. Lukrecija promatraše to ludovanje nekim osobitim ponosom i zadovoljstvom. Katkada osinu munjom oka svoga mladog boljara, da mu se ne povrati ni iskrica pameti ni svijesti, ali i pri mjesečini se vidjelo kako u jamicama njezinih usnica igra samilostan smiješak kojim obično kukavicu preziremo. Napokon dohvati Lukrecija sa grane gitaru, nasloni se leđima uz stablo drveta te pusti tanane prstiće lagano preko struna, tajni zvukovi nicahu iz dubine gitare kanda je noćni vjetrić uzdahnuo. I zagrabi življe, kao da su žice jeknule od žive želje, potlje stane, ali u jedan hip izvinu se iz ustiju lijepe milosnice muklim, gotovo glasom sanjiva ljubavna popijevka, pjesma mletačka, koja toli čarobno dršće kroz noć nad sjajnom lagunom. Djevojka pjevala je najprije lagano, tihano, poslije življe, jasnije, a najzad udari u strastveni usklik ljubavi koji zanijemi čudnim uzdahom. Za te pjesme rastvarahu se oči mladog vojnika sve više i više, u

njegovim zjenicama plamtjela je vatra požude, usnice razmicahu se drščući i, kao da nešto hvata, pružaše ruke pred sebe prema Lukreciji.

— Dosta je ljubakanja našeg — odreza u taj par Mlečanka te baci gitaru na stran.

— Dosta? — kriknu vojnik uzmaknuv i namračiv svoje čelo.

— Dakako, carissimo signore, prvi put sastasmo se na ljubovnom ročištu da sklopimo dogovor ljubavi, a evo, potratismo čevrljajući dobar dio noći. Hora je da se rastanemo.

— Da se rastanemo?! Jesi li poludjela! — uskipi Prodanić od bijesa do kojeg mu uzjariše krv vatrene kaplje Lukrecijine izmiješane ljubovnim napitkom. — Da se rastanemo gdje se još pravo sastali nismo u ljubavi. Ne, tako mi duše, Lukrecijo! Nisam ja luda, tako se nismo pogodili.

— Tako ćemo, gospodičiću! Nećemo drukčije — nasmija se, dražeći ga, djevojka.

Mikić nagnu glavu, ustegnu ruke i da mahnit nasrne na djevojku, ali učas zablisnu u Lukrecijinoj desnici oštar nož prema prsima mladića. Mikić uzmaknu prestravljen.

— Eto vidiš kakav si, Mikiću! — ukori ga ženska — tako ti bjesniš na prvi dan ljubavi naše, kako ti mene ne slušaš gdje si mi maloprije prisegao poslušnost, šta će istom poslije biti kad se u prvi čas od tebe moram braniti nožem. Eto vidiš kakav si? I da se ženska gotovo ne pokaje da se k tebi priklonila. — Lukrecija govorila je te riječi najprije gnjevno, pa sve blaže i blaže, tako da se je isprva zapanjeni mladić malopomalo sokoliti počeo.

— Ali, Lukrecijo! — uze, kleknuv pred djevojku, moljakati gotovo plačnim glasom — nemoj tako. Reci pravo, nisi li okrutnica bez para? Koja će ljubovnica toli zlo počastiti svoga dragoga kao što ti mene? Ima neka priča da u paklu stoji čovjek žedan i gladan, slatke jabuke spuštaju mu se do ustiju, hladna voda diže se pred njim do ustiju, samo da zagrizne, da posrkne, ali se jabuke odmiču, voda oplahne. Prokletnik ja sam u ovaj čas.

— Idi, idi! Ti si luda! Prava luda! Je l’ vrijedno srditi se s tobom, a? Znam šta ću učiniti. Povratit ću se banu Lučencu. To nije takav goropadnik.

— Lukrecijo! — viknu vojnik kanda si mu prorazio srce.

— Da, da — ponovi hitro milosnica osjetiv uskrik ljubomora — povratit ću se k Lučencu ako ne učiniš po mojoj volji, ako ne pođeš kući.

Slijepa požuda i noćnim svjetlom ozarena spodoba lijepe grešnice učiniše od konjaničkoga časnika kukavicu i dječaka. Skoči na noge, lupi nogom u zemlju i viknu što plačno, što srdito:

— Do bijesa, što da učinim?

— Eh, teško li je pogoditi? Uvrijedio si me, moraš me moliti za oproštenje, pomiriti se sa mnom. Nu sjedider, divljače, do mene.

Lukrecija spusti se na klupu, a za njom došulja se i nesretni Prodanić i sjede. Držeći dlanove na koljenima, gledao je zdvojno pred sebe u zemlju, kako su mu se od vina i strasti miješali moždani.

— Je P ti žao? — upita ga Lukrecija staviv mu ruku

na rame.

— Jest, jest! — bjedovaše Prodanić.

— Da ti oprostim?

— Oprosti mi, Lukrecijo! Ti znaš da sam poludio za

tobom.

— Nu, bilo ti prošteno, usijana glavo — nasmija se Mlečanka i pruži mu ruku koju mahnitac poljubi deset puta. — Pomirimo se — nastavi Lukrecija — ispij ti, dragi dragane moj, ovu čašu mirovnu na moje zdravlje!

__ Hoću, daj! — mucaše mladić — za tebe pit ću otrov,

pit ću krv. Šta mi je do svijeta kad tebe imam?

Lukrecija točila je odsele svojemu gostu revno, a on, nasloniv se leđima na stablo drveta, promatraše nekim glupim ushitom novu prijateljicu svoju.

— Lijepo brineš se ti za mene, gospodičiću, mnogo ti je do mene — uze ženska tobož djetinjiti. — A znaš li zašto sam uvrijeđena, zašto se hjedoh povratiti banu i odbaciti tebe?

— Opet! Zašto?

— Tri su tomu dana da ti poslan ružu; tri dana morala sam na tebe čekati. Je li to pošteno? Toliko ti je stalo do mene?

— Uf! — planu Prodanić lupiv se dlanom u čelo. — Da je po mojem bilo, bio bih u isti tren poletio k tebi, golubice moja, ali nisam mogao od oca, od posla.

— Od posla! od oca! Ha! Ha! Ha! Ha! Nauči se bar pošteno lagati kad meni lažeš. Šta se tvoj gospodin otac brine za tebe, što ti za njega? Kakva li posla ima mladi gospodin Mikić Prodanić izim besposlice?

Lukrecija smijala se uz te porugljive, uvredljive riječi toli oštro i ljuto, a Prodaniću bilo pritom da mu je tigar zakopao nokte u srce.

— Tako mi duše — viknu.

— Ne kuni se, da ne ogriješiš novom laži duše! — smijaše se Lukrecija dalje — lijepo ti mariš za mene. Poslovi! Ha! Ha! Ha! Možda te je koja druga čekala. To je.

Mladi boljar poče silovito glavinjati. Ne mogući od obilja vinskoga planuti u žestok gnjev, poče prekidice mucati i vikati, koliko mu je dao preteški jezik.

— Ti lažeš, Lukrecijo! Ti! — mrmljaše pijani mladić. — Nije mene ženska čekala. Jok. Nisu to ljubovne šale i spletke. Politika je kriva, politika, Lukrecijo. Bijes je odnio. Politika nije dala da se prije odazovem tvojoj ruži.

— A da? — upita Lukrecija u čudu.

— Bogami, istina je. Morao sam obilaziti po okolici, pozivati plemstvo na dogovor, na vražji dogovor.

— Kakav dogovor? Id' zbogom! To su bajke.

— Eto je, vidiš — mucaše Mikić — sad hoće da bolje zna od mene, a taj dogovor bit će u našoj kući kraj Dveraca. A, vidiš, opet govorim ja pravo.

— U vašoj kući? — uze hitra milosnica dalje pitati i ovinu ruku oko prsa mamurnoga mladića. Mikić krenu glavom, nasmije se ludo pa istisnu!

— Lukrecijo! Joj! Joj! Lijepa li si! Sad istom, pri mjesečini, vidim koliko si lijepa. Hvala Bogu da te imam. Ali, dušo!

Reci, govori. Zar ne, ti se nećeš vratiti Lučencu, ti me nećeš izdati?

— Ako budeš dobar, vjeran, ako ne budeš preda mnom imao nikakve tajne.

— Pred tobom tajnu? Zašto? Ti si moja, ja sam tvoj. Sve što ja znam znat ćeš i ti.

— Dakle u vašoj kući bit će sastanak plemstva,

— Da, u našoj kući.

— Kada?

— Preksutra u noći. Tako je barem dogovoreno.

— A šta hoće ti plemići?

— Eh, šta! Miješaju se, motaju se, nisu zadovoljni.

— A zašto?

— Zašto? Jer su vremena zla, jer kraljevi ljudi harače da je Bogu plakati.

— Zbilja?

— Zbilja! Zbilja! Draga Lukrecijo. Voda je došla do grla. Ne da se dalje. Kud puklo da puklo! Dugo je kipjelo ovdje kod nas u Slavoniji, sad će prekipjeti, odletjet će taj prokleti Šišmanov zaklopac od našega lonca.

— Kako? — upita Lukrecija slušajući sve pozornije.

— Hoće, bogami! — prijetio se pijani vojnik — iz Dalmacije došli ljudi da nas snube za novoga kralja, i svi ćemo biti za njega, svi, velim.

— Tko svi?

— Ja, i moj otac, i naša svojta, i drugi šljivari i boljari, i popovi. Ho! Ho! Imamo ih vražji svijet popisanih.

— Ti ih imaš popisanih?

— Nemam, nego moj otac.

— Dakle prekosutra?

— Da, prekosutra srušit ćemo cincara Šišmana i sipljivu njegovu Mariju, no fu! Ovako! — reče Prodanić puhnuv po dlanu. — Pak ćemo sastaviti pismo za novoga kralja.

— Vidiš, to je lijepo i dobro.

— Dakako.

— Nu reci, koga su ono iz Dalmacije poslali?

— Ne znam, nisam ih vidio, nisam ih pitao. Prekosutra saznat ću istom kad bude zbor.

— Ta u vašoj kući nema mjesta.

— Vraga nema. Ta upravo blizu moje sobice, pri zidu gradskom, ima velika oružana, u nju stat će i dvjesta ljudi. Ondje ćemo i lijepo vijećati kad se zamrači. Vjeruješ li sada da sam imao posla — upita Mikić milosnicu kroz mamuran smijeh.

— Vjerujem, žalibože! Ali koja mi hasna od toga? — uzdahnu Lukrecija. — Opet će proći nekoliko dana, opet ćeš imati posla, pa te neću vidjeti.

— Istina, istina, dušice moja — progovori Mikić turobno i poče prijateljici svojoj gladiti lice. — Do bijesa politika. Ali čekaj, dušo, skočit ću ja načasak k tebi.

— Nećeš, dragane moj, moram ti reći da se obično ne možemo sastajati u našoj kući. K liječniku dolazi sila ljudi po savjet i lijekove, pa onda vreba susjedstvo i babe cijeloga Griča, pa si onda o mene otiru jezičine svoje. Ali se moramo drugdje sastajati.

— Ma gdje? — reče mladić u neprilici.

— Gdje? Gdje? Da, o tom razmišljam i ja — reče Lukrecija zabadajući prste u svoje čelo kanda razmišlja. — Ha! — planu ujedanput! — Zašto ne bi se sastajali kod tebe, u tvojoj kući, u tvojem stanu?

— U mojoj kući? Mojem stanu? — zabezeknu se Prodanić ponešto. — E, znaš! Vidjele bi te sluge gdje ideš na vrata, pak bi bilo govora, a moj bi se starac ljutio.

— Ma, blaženi čovječe — nasmija se Lukrecija — valjda te draga neće pohoditi po danu, na velika vrata, već po mraku na mala. Tvoja je soba pri zemlji.

— Da.

— Kod gradskog zida?

— Da.

— Ondje idu svana, od brijega, mala vratašca u vašu kuću.

— Istina je! — lupi se Prodanić po čelu.

— Ma čula sam za to. Onuda znaš ti noću provaliti na pustolovine da ne sazna svijet.

— Istina.

— Vidiš, onuda mogu i ja dolaziti k tebi.

— Nikad bolje.

— Doći ću odmah sutra.

— E, dušo, sad vidim da me ljubiš.

— Pa još dvojiš, luđače! — škrinu Lukrecija poljubiv strastveno Prodanića. — Sutra! Ali valjda ima u tebe ključ za vratašca?

— Dakako! Ovdje u kesici.

— Meni ga daj odmah da ne zaboraviš — zapovjedi milosnica, posegnu sama u kesu, izvadi ključ i djenu ga u njedra.

— A ja? — upita zapanjen Mikić. — Kako ću ja bez ključa kući?

— Danas ti ga već ne treba — udari Lukrecija u grohot — a sutra možeš dati načiniti nov ključ. Razumiješ li?

— Oh! Oh! Blažen li sam da te imam, Lukrecijo moja — mumljaše mladić, i teška mu glava klonu na Lukrecijino krilo. A Mlečanka dignu glavu, oči joj se raširiše široko, ispod usnica zaškrinuše zubi, lice joj problijedi, bijaše to prava prilika furije. I šapnu zlorado:

— Vi gazite mene, sad ću ja pogaziti vas.

XXVIII

Dobri gvardijan fratara pomno je slušao ispitivanje i kaŽivanje svoga miloga gosta, pijanoga vrača gričkoga, koji je toli prostodušno za čašicom vinca pripovijedao kako su tri urotnika pod fratarskim ruhom došla u Zagreb, koji da kane odvratiti prevjemi puk zagrebački od svijetloga kralja gospodina Šišmana i svijetle kraljice gospođe Marije.

Dobri gvardijan smijao se u dubini duše svoje te mu je sreća naslala takvo brbljalo kao što je vrač bio. Valja znati da u ono doba zagrebački fratrovi nisu pristajali u svojoj duši uz žensku vladu Ljudevitove kćeri i luksemburškog joj druga, već slijedili stope biskupa Pavla Horvata, navlas je gvardijan zagrebački uvelike cijenio toga slavnoga hrvatskoga crkvenjaka koga je prijeka sudba protjerala bila sa stolice zagrebačke. Gospodin gvardijan bijaše uistinu velika lija. Smiješeći se, slušao je pobožna, prostodušna lica riječi varoškoga liječnika te bi svaki čas nagnuo glavu da se tobož posve slaže sa signorom Cavagnolijem kojemu je živo pritakao vina. Kad je pijanomu Talijanu i zadnju piknjicu tajne isprešao bio iz duše, radio je i ovamo i onamo da ga otpremi iz samostana, obećav mu ujedno da će svakako ispitati kamo da su se ta tri buntovna lažifratra zavukla, i to da će mu smjesta javiti.

Gurnuv pijanog Eskulapa pred portu, pobrza vrijedni gvardijan straga na malena vratašca samostana da se opita za ta tri fratra. Hodao je poniknute glave kanda je vrlo zamišljen, sve je nešta šaptao pred sebe te si rupcem neprestano otirao nos.

— Da, da! — govoraše sam u sebi — ti fratrovi, bud su lažni, bud su pravi, svakako su naši ljudi ter pripadaju našoj

stranci. Bit će, biskup Pavao šalje nam po njima dobre i sretne glase. Treba ih čuvati, opomenuti ih da im je sotona već ušao u trag i neka svoju glavu zaklone od tih prokletih šišmanovaca koji su već ukebali tajnu. Eh, kad za to grički vrač zna, znat će i cijeli svijet, a taj Vlah mrzi u duši ionako na našu stranku, premda hulja rado loče našega vina. Da, da! Valja ih opomenuti neka se zaboga paze.

Vrijedni gvardijan da pokroči dalje, ali kanda se nečemu dosjeti, stane, digne glavu i, lupiv se dlanom u čelo, vikne: — Ali gdje su? Ja idem tu po putu kao muha bez glave, a mali moj prst neće mi reći gdje da su ti lažni fratrovi. Ha! Znam — dosjeti se — idem kanoniku Lancelotu, taj će sigurno znati u koje gnijezdo da su se te ptičice od mora zaletjele. Stari admodum reverendus čovjek je kao kremen i nosi biskupa Pavla u srcu, pa i dopisuje s njime. Kad god se po kraljevini nešta uzmiješa, zna stari Lancelot sigurno za to.

Gvardijan ne prevari se. Stari kanonik reče mu da su se tri poslanika lige u križarski samostan svratila, te je počeo u zvijezde kovati lukavost dobroga gvardijana komu ipak ne oda imena tobožnjih fratara. Zatim napisa mu pisamce na glavara križarskoga. Gvardijan pohiti smjesta prema Ribnjaku, potraži prvaka komande te mu preda Lancelotovo pismo. Križar povede fratra u svoju izbu da ga počasti pošteno te mu se zahvali što je poslanike Horvatove opomenuo za vremena.

Ona tri tajna fratra opet nije vidio gvardijan, niti saznao za njihovo ime, a to ga je uistinu nemalo peklo. »Ta«, reče napokon, »tko ih je opčuvao od propasti? Ja. Pa ne bi li vrijedno bilo da mi se živom riječi ustiju svojih zahvale?« Nešto je o tom počeo i natucati glavaru križarskomu izdaleka pitati za imena stranaca, ali križar bijaše vragometno nijem, jer se bojao da će gvardijan biti odviše brbljav.

— Hm! — reče prvak križarski ravnodušno — Sišmanova stoka nešto ja začula, pak stiska glave kao uoči bure. Nego se je prevarila. Istina, pobožni fratrovi donesoše nam glasova o našim prijateljima i njihovim namjerama, ali o dogovoru, kakvoj zavjeri nema ni spomena, jer bi to sada u nevrijeme bilo. Uostalom, glavna je briga tih pobožnih popova benkovaca sabirati milodare za kršćansku bolnicu u Jerusolimu, i pošto su u Zagrebu dosta toga nabrali, krenut će svakako sutra dalje.

Kako je križar govorio posve mirnim glasom, povjerova mu dobričina gvardijan te se oprosti vrlo prijateljski, posrknuv zadnju čašicu od prvaka.

Jedva bje fratar otišao, ali križar, skočiv, poleti brzim korakom u gornji pod samostana te zakrenu u taman hodnik tik kora crkvenoga. Došav pred vratašca u kutu stojeća, pokuca tri puta prstom. Iznutra odmaknu se kračun, a križar uđe u prostranu, udobnu sobu, koja je po svoj prilici obično služila za pohranu crkvenih sprema, ali je sada uređena bila za stanovanje. Glavar križarski htio je svojim vrijednim fratarskim gostima iz Dalmacije dati ne samo svjetla i zraka, ne samo jela i pila, već htio i njihove vrijedne glave zakloniti da tomu ne uđe u trag ni grički miš. Odaslanici Tvrtka i lige probavili bi gotovo sav dan u tom zaklonu da ih nitko ne vidi, navlas Filipa i Berislava, kojih su lica po Zagrebu poznata bila. Istom podvečer znala se sva trojica dići iz svoje zabiti poput šišmiša te malo okolišati po svijetu da nakupe friška zraka i života. Valjalo je zbilja paziti, jer su Šišman i njegovi ljudi plaćali svuda dosta uhoda po običaju svih vladara koji grade svoju vlast na krivici i krvničkom maču.

Kako križarski prvak uniđe, digoše se sva tri poslanika prema njemu. Na vratima dočeka ga Berislav, koji je potlje stojeći do prozora promatrao sinje nebo i bijele, srebrne oblačiće po nebu leteće. Vlatko Hranić sjedio na velikoj škrinji te je, držeći knjigu na koljenima, čitao svoje bogumilske molitve, no čim se pojavi prvak, zaklopi knjigu i skoči brzo na noge, samo starac Filip pridizao se laglje od postelje svoje, gdje je stare kosti svoje protezao te od ljutosti bradu čupao, jer mu je žao bilo vremena.

— Pomoz' Bog, braćo! — pozdravi ih križar.

— Bog s tobom, oče! — odzdravi Berislav — kakve nam nosiš glase?

— Dobri baš nisu.

— Šta je? — upita Hranić.

— Ušlo vam se u trag. Evo, ovo mi pismo posla kanonik Lancelot po fratarskom gvardijanu.

— Bijesa! — viknu Filip skočiv na noge.

— Podaj mi pismo! — zamoli Berislav nešto zbunjen i uze pismo od križara.

Dok ga je čitao, stajahu oba njegova druga ne mogući dočekati što će im reći.

— To jest — prihvati Berislav mirnije vrativ pisamce križaru. — Uđoše nam u trag, i ne uđoše. Protivnici naši samo znadu da su tri čovjeka pod fratarskom haljinom iz Dalmacije poslana u Zagreb da predobiju slavonsko plemstvo i svećenstvo za kralja Tvrtka.

— To znaju? — će Hranić namrštiv čelo. — Zar to nije dosta, ta to je sve.

— Nije, gospodine Hraniću — reče križarski prvak — oni ne znaju tko ste, s kim ste počeli dogovor i kada se kanite sastati u vijeće. Velim vam i opet, šišmanovci ne znaju nego za tri preobučena fratra koji dođoše oboriti Šišmana i povisiti Tvrtka.

— Ali ispitujući mogu nas naći — reče Hranić — sav naš posao je pokvaren, glava nam je na kocki.

— Strijela! Oprosti mi Bog grijehe! — lupi Filip u zemlju — tko nas je izdao, ubio ga Bog. Ta ovdje nije ni duša o tom štogod naslutiti mogla. Bože! Da se moramo praznoruci potiti.

— Tko nas je izdao? — reče Hranić srdito — možeš još pitati ili dvojiti, koji zadarski ili spljetski Vlah komu su Mleci u duši, na jeziku, a najviše u kesi, poslao je otrovnu strijelu za nama u Zagreb da nam pokvari posao. Ta znaš kako malodušno kopilad po dalmatinskim gradovima dršće od Tvrtkova imena. Nu recite mi kako se saznalo da su našoj tajni

ušli u trag.

— Gvardijanu dođe gički vrač Cavagnoli da ispipa nisu li krivi fratri u njegovu samostanu.

— Eto, ne rekoh li da je vlaški vjetar?

— A šta ćemo sada? — škripaše Filip zdvojno. — Za koji dan urečeno je vijeće kod Ahacija Prodanića, a žeravica nam je pod petama.

— Ne gubi glave, brate Filipe — nasmije se križar — otići ćete, pa ćete se opet vratiti. Velju ti da osim naših prijatelja i saveznika ni bijes ne zna za vaša imena. A to je glavno. Ni gvardijanu ne rekoh tko ste, jer je velik brbljavac. Ja mu pače rekoh da ćete otići jer ste samo došli mimogred buniti i dogovarati se, ali glavno vam je bilo birati novce za Jerusolim. Gvardijan vam to i vjeruje, a po njemu saznat će vrač. Ja ću dapače udesiti da vas vrač vidi kako na konju idete iz grada onim putem kojim dođoste u Zagreb. Ali nećete do Dalmacije, već do našega prvoga majura, kamo ću ovaj čas poslati brata križara da vas dočeka i da vam pripravi seljačko odijelo, pa ćete se vratiti kao žeteoci podvečer u Zagreb, te ćete spavati ondje u našoj suši kod Ribnjaka. Ni bijes neće tražiti pod darovcem kneza ostrvičkog i vlastelina bosanskog, ili ljutog svata tucibrata Filipa koji je svojom posjeklicom isprekrižao cijeli svijet. Tako se možete slobodno dogovarati i razgovarati, snovati i kovati, pa makar mjesto jednoga tri nova kralja načiniti — nasmija se prvak križar — jer tako mi svetoga Ivana, bilo bi vrijeme da se odluči tko da je pravi kralj.

— Oče križaru! — viknu Berislav staviv desnicu na križarevo rame — Bog poživio tvoju pamet, svjetlo je od tebe, jer nam zapali luč u tmini. Dobro si smislio varku, oče, i nije druge, braćo, nego da učinimo tako. Ne bih rado da se povratimo k moru kako dođosmo. Djelo nam mora uspjeti, jer ako ikad, sada primiče se hora da skinemo mrski jaram.

— Dobro je, oče, hvala ti! — potvrdi Hranić — kako si smislio, tako ćemo uraditi, ali samo da bude skoro. Otpremider svoga brata križara do majura.

Sreća posluži varku križara. Šor Cavagnoli gledao je na svoje oči kako podvečer tri stara fratra idu na konjima od Kaptola iz Zagreba, te bijaše potpunoma uvjeren da su se ti fratarski buntovnici preplašili čuvši da im je vrač za tragom.

Ban Lacko od Lučenca bio se iz Dalmacije povratio u svoje dvorove na Griču kod Zagreba. Sudeći po njegovom licu, ne bijaše osobito vesele volje. Kralj ga bješe poslao da pomiri Zadrane sa Trogiranima, koji se krvavo čupahu po staroj navadi primorskih općina. Gospodin ban rasrdi se strašno na tu zadaću koja ne bijaše nimalo po njegovoj ćudi i naravi. Kakav je bio, znao je on zaletjeti se među ljude, ošinuti ovoga ili onoga, sjekirom bi on rasjekao svaki čvor, ma i ne bio gordički, a bahata krupna riječ bijaše obično njegova odluka. Lučenac umio je bučiti, zapovijedati, grmiti, te bi svaki put udario rukom na držak svoje sablje, neka se vidi koja da mu je ultima rado. Ali ovaj put nije trebalo gromovnika i vikača. Trebalo je miriti slatkim i glatkim, trebalo je dva bješnjaka krotkim rukama spraviti pod jedan jaram, trebalo je nadlijati lije kakvi bijahu primorski građani. Štaviše, trebalo je sada osobito skupiti pamet, ta u jednom dijelu zemlje sjedila je Tvrtkova vojska, a bilo i četa Ladislavovih, te su gradovi, općine i vlastela po svojoj voljici i domisli priznavali danas ovoga, sutra onoga vladara, kako ih je tko slučajno uvrijedio ili podmitio.

Posao bijaše svakako vragometan za Lučenca, čovjeka vrlo malena uma, i neki su ljudi počeli sumnjati da mu je taj tvrdi orah nakrcan da se osramoti pred svijetom i da mu banija prođe po netragu.

Vidjelo se da gospodin ban nije velik majstor zapletenim državnim poslovima, jer ga kod sve te zadarske i trogirske izmirbe nije osobita sreća pratila. Dva puta morade po kraljevoj zapovijedi u Zadar, a sve za istim poslom. Ponajprije pred Božić minule godine. Tri mjeseca sjedio je, ročio pred sebe obadva grada. Motaše ih, svjetovaše, ali mu ne pođe za rukom na njihove grešne glave namamiti milost duha svetoga. Istina je, doduše, da je bilo teško šta raditi u ime i za korist vladara kakav je Šišman bio, vladara koji bi zadanu vjeru deset puta pogazio, koji je znao sve obećivati, a ništa ne ovršiti. Ljute volje bio se ban povratio o proljeću u Zagreb, ter napisa široko pismo kralju kako kraj najbolje volje nije ništa učiniti mogao i kako je njemu, čovjeku nepoznatu u onim krajevima i nevjestu ćudi tamošnjih ljudi, vrlo mučno štogod izraditi, navlas jer ima puno rovara i bosanskih i mletačkih i napuljskih, koji svakomu gradu milo i drago šapću u uho te ga rade odmamiti od

zakonitog vladara. Jadni ban Lučenac znojio se puno oko toga pisma, ter mišljaše blažen da se tim riješio vraga. Ali se ljuto prevari. Početkom lipnja stigne mu iznenada kraljevsko pismo, vrlo oštrim perom pisano, gdje mu njegova kraljevska svjetlost javi da ban nije imao dosta brige i mudrosti pomiriti obadva posvađena grada i da je taj posao valjda smatrao neznatnim, no da je to stvar važna upravo u čas gdje se nevjerni bosanski kralj Tvrtko, ujak kraljice Marije, diže da zlotvornom rukom otkine Dalmaciju sa morem od njezine vlasti. Ban da je taj posao već započeo i da ne bi spretno bilo povjeriti ga drugomu, zato neka odmah krene u Dalmaciju i neka svrši ono svakako što mu prvi put ne pođe za rukom.

Ta nemila poslanica ujede dobroga Lacka u srce, i u prvi mah zapjeniše mu se usta od ljutosti, te prokle kroz zube onu nesretnu dušu po čijoj uputi mu je kralj namijenio bio tu Herkulovu zadaću. Znao je unaprijed da neće ni sad bolje proći nego prvi put, i već htjede pisati kralju da se toga posla nikako latiti ne može, ali se u zadnji čas predomisli i krenu u Zadar da počme svoju litaniju iznova. Lacko govorio im je doduše ozbiljno, ali dobri građani dalmatinski, i zadarski Talijani i trogirski Hrvati, slušahu kraljevog poslanika, potajno smiješeći se i ne vjerujući ozbilju njegovih riječi.

Ljudi razminuše se kao i prije, i na rastanku reče star Trogiranin banu:

— Zbogom, bane gospodine! Da Bog da, našli se mi opet u boljoj sreći. Nego te molim, reci dobromu kralju još i ovu riječ, od mene starca. Kad se čovjek zavjeri, makar i krunu nosio na glavi, ne valja da se narodu iznevjeri. No mi jadnici okusismo kroz ljeta mnogo nevjere i štete. Kad je u kraju mir i na pomolju ne prijeti nikakva napast, onda pravica drijema, sudi se ovako i onako, po pravu i proti pravu. Mi vapijemo do prijestolja neka bude red, neka bude zakon tvrd, ali vapaju našemu nema odziva, niti dolazi među nas ban ili podban da vidi što je pravo, što li nije. Ali kad se prospe nevolja na naš jadni kraj ter se tuku tri vojske za tri kralja i pale uz to naše kuće i vinograde, da ne znaš na koju bi se stranu okrenuli, onda šalje dobri kralj Šišman i banove i biskupe da nam kroje zakone i pomirbe. Bijesa mi mislimo na to kad nam bosanska vojska sjedi za vratom, te nam Tvrtko ne dade nego za nekoliko dana oduška, a onda da će nas prigrabiti pod svoje žezlo. Lijepo smo poslali svoje ljude do kralja Šišmana nek mu dokažu našu nevolju, mi da hoćemo vjerno stajati pri njem, ali sami da smo slabi i neka posije vojske. To mu poručiše i drugi gradovi koji od bosanske navale stoje kao na žeravici. Šišman haje i ne haje, obećaje i ne daje, pa nije poslao u Dalmaciju niti ciglog koplja da nas obrani, već tebe, gospodine bane, da nas pregneš u slogu sa Zadranima. Tomu nije hora, gospodine, i u zlo si vrijeme došao, već ti reci svijetlomu kralju, a i svijetloj kraljici ovo: »Ide vrijeme, napast raste, vjera je uljenica, no kad je ne hraniš uljem, ugasit će se. Mi smo kralju vjerni, ali ako on nama nije vjeran te nas ostavlja na cjedilu, duše mi moje, nismo dužni da se damo za njega zaklati kao bravi. Nas je ova zemlja rodila da živimo, a ne da ginemo.« I reci, bane, kralju da je u Tvrtka volja od čelika, sablja od junaka, sva vojska da su mu birani po izbor junaci, a desno krilo da mu je vojskovođa Ivan Paležnik Vranski. Zna Šišman da to nije dječja šala... Reci mu još da nam je dogorilo do nokata, i ako bude takav kao što je dosele bio, da će vidjeti na svoje oči kako se svi dalmatinski gradovi daju pod Tvrtkovo žezlo, a kriv će biti tomu samo sam kralj, jer nas ostavlja kao ribe na suhom.

Tako govoraše starac Trogiranin na odlasku banu. Gospodin od Lučenca čudio se doduše kako ti primorski građani govore i o samom kralju kanda im je jezik britva, no kad je pomnije razabirao razloge starca, morao je priznati da je sve to živa istina i da Šišman zbilja ne zaslužuje one velike sreće koja ga je dosele pratila bila.

Štaviše, sjedeći u Zadru i prolazeći kroz druge gradove, govoreći sad s ovim, sad s onim vlastelinom ili patricijem, uvjeri se slavonski ban da je u novije vrijeme u Dalmaciji sreća svoje lice sve više odvraćala od Šišmana i obraćala k čovjeku koji je imao tvrde odluke i volje, obilje junaštva i koji je gvozdenom rukom bio omjerio kotar srodnih naroda što ih je kanio skupiti pod svoju krunu. Nije bilo teško pogoditi tko će nadvladati, brzina ili lijenost, iskrenost ili himba, tvrda vjera ili slabo uzdanje.

Te uspomene, to iskustvo donese gospodin Lučenac sa sobom u Zagreb. Nije dakako bio ni najmanje veseo, znajući unaprijed koliko će se srditi kralj što mu pomirba ni po drugi put nije pošla za rukom, a mutilo ga je sve što je vidio bio, jer to doduše nije slutilo na mir, već na krvavo razbojište po svim stranama kraljevine, i nije bilo dvojiti da će se zapaliti i Slavonija, kad je već Dalmacija, a i nešto Hrvatske plamtila bila bunom. Gospodin Lučenac uvidi da tu neće biti mirna banovanja u Zagrebu, a stoga mu bijaše srce vrlo zabrinuto. Na drugi dan povratka svoga reče prijatelju biskupu Ivanu u pouzdanom razgovoru:

— Dragi prijatelju biskupe, sve mi se čini da će bure biti i da bi mogla strijela od mora posegnuti i u ovaj kraj, svakako je dobro da čovjek drži glavu pod krovom i da se za vremena ukloni zloj godini. Ove kraljevine, mislim Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju, te uistinu lijepe zemlje, kanda nije Gospodin Bog nego upravo vrag blagoslovio. Ja ti velju, tu nema nikad mira niti pokoja, niti će ga ikad biti. Da mi nije do banije i da imadem više nego što imam, ne bih zaista sjedio na Griču, već bih se zavukao u svoj slovački kraj, ali nevolja, brate, i nevolja, nužda te veže za službu. Tebi je mnogo lakše, biskupe, ti si već negdje skupio lijepu hrpicu zlata, jer je crkva zagrebačka dobra muzara. Ako ti napokon dosadi to krvavo natezanje i pravdanje, ne treba ti nego pokupiti tvoje zlatom nabubrene vrećice te odletjeti u svijet, kao što si došao iz svijeta. Vazda ostaješ pop, svet čovjek, komu nitko ne može ništa, a imaš se o čem hraniti.

Ban slavonski govorio je te riječi toli jetko i nemilo da je biskup Ivan od čuda počeo izvaljivati oči. Mudri crkovnjak ne reče ni riječi, ali je počeo tim više razmišljati o tom što mu je ban prijateljski prišapnuo; od tog dana postajaše još škrtiji, te je još više dinara i cekina slagao u tajno skrovište stana svoga, jer mu se misao Lučencova činila vrlo pametna.

Bilo je podvečer vedroga dana. Ban Lacko svejednako umoran od daleka puta ležaše podvinutih pod glavom ruku na niskoj postelji pokrivenoj medvjeđom kožom, a u omalenoj komori kraljevskoga dvora na Griču. Bio je posvema obučen, samo mu bijahu prsa posve razgaljena: jedna noga stajaše na postelji, dočim je drugu lijeno spuštao na zemlju. Kroz otvorena okna pirio iz vrta večernji vjetrić i s njime miomiris otvarajućeg se cvijeća.

To je banu godilo, disaše voljko i lako taj miomirisni dah kanda mu je razblaživao dušu, ni makom da se je maknuo, već je pola otvorenih ustiju nepomično gledao u tavanice komore i samo katkad stisnuo bi od milja i dragosti načasak oči. Razmišljao je o svom nedavnom boravku kraj mora gdje je njega, kršnog sina slovačkoga velegorja, pržilo na golu kamenu jadransko sunce da mu je mozak ne samo od državnih poslova već i od žege kipjeti počeo, a glavobolja bijaše gospodinu banu Lučencu najdosadnija bolest, jer ga je svaki put spopadala kad je imao misliti o važnijem kakvom poslu; sad nije bilo ni žege ni politike, a to mu je godilo duši.

Činilo mu se da sniva ugodan sanak, da se, riješen svake brige, ziba lagodno na oblačku. Bilo je tiho, jedva si čuo šuštanje lišća, sve ptice bješe zanijemile, samo šturak ćurlikao je veselo svoju starinsku pjesmicu u tihu noć. Ujedanput smuti se lijepo mirovanje i maštanje Lučenca bana.

Pomalo zaškrinuše vrata, ban toga ne ču. Bilo je kanda se sitni koraci šušljaju po komori, ni toga ne osjeti Lučenac.

— Bane — šapnu kroz mrak tihi glas. Ban se ne ozva.

— Bane — reče sad ženski glas jače.

Lacko sunu iz svojih sanja uvis i, pogledav plaho pred sebe, kriknu:

— Tko se je drznuo mutit mi noćni mir?

U sumraku stajaše pred njim spodoba ovisoke ženske kojoj nije pravo mogao razabrati lice.

— Ja sam — odvrati ženska nježno — tvoja Lukrecija, gospodine bane, koja je toliko vremena uzdisala za tobom, nadajući se sretnome povratku tvomu. Ban povrati se doista. Oh, koliko je življe poskočilo srce na taj glas, ali se to srce brže i rastuži, jer dan za danom minu, a ban ne posla svojoj Lukreciji od sebe biljega.

— Ali, Lukrecijo — uze je Lacko, skočiv na noge, tješiti — ne srdi se, sjedni — i ban posegnu objema rukama za djevojkom, nu Mlečanka otkloni ga rukom te uzmaknu za dvatri koraka.

— Pusti me, bane, neka govorim dokraja, utjeha me tvoja u ovaj par ublažiti neće, i ne dođoh tražiti računa ili moliti za novu milost. I u Lukrecije ima ponešto ponosa. Kad mi se nisi javio, niti glasa od sebe dao, pomislih: »Muškarac je, kao svi drugi muškarci. Kraj sinjega mora, gdje si evo već po drugi put za poslom boravio, plamti pokoje crno živo oko, rumeni se pokoje djevojačko lijepo lice, možda mlade i ljepše od Lukrecije. Daleko je Zagreb od sinjeg mora, malena je vračeva sestra prema banu, pamćenje muško nije nego prah o vjetru, zakletva muška prisega u vodi zapisana.« Miruj, ne tješi me, ne prekidaj me. Ti si svoj čovjek, možeš raditi što hoćeš, ja nemam prava od tebe tražiti ni zrna od krunice. Ali te zaboravila nisam.

— Vidim, draga Lukrecijo — reče ban ponešto dirnut tim čuvstvenim govorom hitre Mlečanke — jer si k meni došla, i dobro mi došla!

— Već ti jednom rekoh, gospodine bane — zaleti mu se Lukrecija u riječ — da se vrlo varaš. Nisam ja došla radi ljubakanja, nisam došla radi sebe. Gospodinu banu Ladislavu budi prošteno od mene da je u kolu lijepih zadarskih mladića zaboravio na tužnu Lukreciju. Sve mu budi prošteno, a da mu dokažem da onaj živi plamen, o kojem se je nekad grijao, još trepti u mojem srcu, dođoh amo neviđena, nečuvena od nikoga, da banu pomognem do velike slave, pače da njega i kraljevinu uščuvam od propasti i bune.

Lukrecija govoraše te riječi silovitim, gotovo gromkim glasom, a u pojedinim slovkama mogao si osjetiti silno treptanje srca i uzjarenu krv. U čudu gledaše je ban. Nije smio podvojiti da u njezinim riječima istine ima, jer toli silno, toli živo može govoriti strast, ali ne može laž. Kadno mu Lukrecija reče ono za propast, burno protrese mu se duša. Te zloguke riječi bijahu mu nepojmive, bar za ovaj par, i za njegovu mirnu banovinu Slavoniju nevjerovne, ali djevojka ih je onako bacila, s njima se ponosila; te misli, te riječi ne mogoše niknuti u njezinoj glavi.

— Jesi li poludjela? — kriknu ban — tvoja te prevelika taština, tvoja prekomjerna strast goni na te stranputice, te ti se tlape užasne prikaze o kojima svijet niti ne sanja. Kakva propast?

— Ha! Ha! Ha! — udari Lukrecija u smijeh — ban Lacko misli da je on zbilja cijeli svijet. Reci ti, moj dragane bane, cijeli svijet zna o tom što se po Slavoniji snuje, samo ne zna slavonski ban. Ne smij se, gospodine, tvoj grohot mogao bi izmamiti iz pakla tristo đavola koji bi ti doviknuli u jedan glas: propast i buna. Ali kanimo se dugoga govora, vjeruj meni, govorim ti čistu istinu. Dok si ti u Zadru mirio nemirne duše i zalud ih mamio zlatnom pjesmom na svoj lijepak, doletiše od Zadra na tvoj Grič ti vrana gavrana da roče oko sebe sve plemstvo slavonsko, da se digne sve što može ponijeti mač i koplje. A čemu, pitaš? Da se Šišmanu istrgne kruna, da se Bošnjak Tvrtko uzvisi na kraljevski stolac i da ligi mrski ban Ladislav bud sramotno pobjegne, bud kukavno pogine od buntovnog mača. To ti je, bane cijela istina, kunem ti se na živoga Boga! Eto, i Lukrecija dođe da razgali tvojima drijemmm očima užasnu propast i da izbavi tebe.

— Lukrecijo — viknu ban i povede djevojku za ruku silom k prozoru komore, te si o mjesečini vidio po ukočenim očima, po treptećem licu sav užas i strah njegove duše. Brzo okrenu djevojku k svjetlu i pogleda joj oštro u oči, nu Lukrecija je, stojeći pred njim mučke, odbijala mirnim okom zdvojne, prestravljene poglede bana. — Lukrecijo! Ne! Ne! Vidim, ti nisi umom šenula, ti si posve zdrave pameti, tvoje oči su bistre, posve si mirna.

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se Mlečanka grohotom — tako dakle. Ban, bojeći se da sam bjesomučnica ili da me je opsjeo nečastivi, drži me ovdje svojim šakama da mu ne učinim kakva zla, te mi zaviruje pri mjesečini u oči da vidi nisam li zla

vila ili mjesečnica. Ne boj se, bane, pametna sam, posve pametna, ali nisam u jednom, opet sam luda da dođoh spasiti od propasti čovjeka koji mi je moje srce isprešao, a bacio ga zatim u kut. Reci sam, bane, nije li to velika i prevelika ludost.

— Što bulazniš, Lukrecijo! Po čem sudiš da sam te vrgao u nemar i prevolio drugoj, dalekoj, negdje kod sinjega mora. Sve su to puste sanjke. Ali o tome nije sad riječ. Ti tu govoriš

o buni, o uroti tajinstvenoj, gdje drugi svijet i ne sanja o tom. Činilo mi se da bulazniš, i zato se htjedoh uvjeriti jesi li pri sebi.

— Rado ti vjerujem da se tomu gromu iz vedra neba čudiš, čudila sam se i ja. Ali ljudi koji mi to rekoše vjerovani su kao Sveto pismo. Štaviše, po njihovu migu tražila je Lukrecija sama sakriveni trag istine.

— I nađe ga?

— Dakako, nađe ga — potvrdi Lukrecija.

— A tko ti reče, draga Lukrecijo — uze ban živo moljakati stišćući Mlečanki ruke. — Ti si zbilja zlata vrijedna. Tko ti to reče? A koji su ortaci, valjda si ih saznala, pa znaš i za vođu bune, mila Lukrecijo; ah, kazuj mi. Kolika slava po mene da u jedan hip zgazim glavu buntovnoj zmiji.

— Ala je moj ban sladak — reče Lukrecija smiješeći se

1 naheriv glavu — gotovo bih rekla, sladak kao u ono vrijeme kad mu je bolje bila u pameti vračeva sestra. Tko mi to reče, šta je to, gdje je to, kako bi se satrlo? Ha! Ha! Ha! Vrlo si brz, moj bane! Jednim dahom pitaš za iste stvari.

— Pitam brzo jer je blizu pogibelj.

— Lukrecija znat će učiniti da ne bude prebrza.

— Lukrecija? — upita Lučenac gotovo sumnjičavo.

— Da, Lukrecija! — odreza mu Mlečanka oštro. — Lukrecija, ta kukavna djevojka, pobrinula se za spasenje vaših glava.

— Ali tko ti sve to otkri? — viknu ban lupiv nogom u pod.

— Ali, da, dragi bane moj, ne varaj se. Čemu treba tebi znati tko mi to reče? Samo da znaš što je istina.

Na jedan časak zašuti ban, spustiv glavu, zatim planu nestrpljiv:

— Sve hoću da znam, do zadnje piknjice.

— Ah, čudno li govoriš, bane! — uspriječi se Lukrecija

— sad već nisam slatka ni mila. Ja ti samo velim koliko tebi treba znati, ostalo pridržat ću za sebe, moj bane.

— Čuvaj se, Lukrecijo, možebit bi progovorila na mukama.

— Ah, zar tako, gospodine Lacko, varaš se. Zbogom! Slabo bi tu muke koristile, i ja imam, znajder, saveznika koji nije ni ligaš ni sigismundovac, ali ima moć gospodinu banu bacati silne klipove pod noge. Da, da, bane — nastavi Lukrecija mirnijim, prijaznim glasom staviv Lučencu ruku na rame

— bit će bolje da se ne žestimo, da mirno govorimo. Vračeva sestra nije luda da će toli važnu tajnu »do zadnje piknjice« povjeriti gospodinu banu za koju se Lukrecija mučila, jer bi gospodin Lučenac, kako to biva u svijetu, zaboraviti mogao da je čuo od siromašne djevojke, da mu je ona sve otkrila od same prijazni srca svoga i da mu spasi glavu. Gospodin ban šatro bi bunu, položio bi pred Šišmanov prijesto krvavi svoj mač i rekao: »Evo, svijetli kralju! Izbavih ti krunu, da nije Ladislava bana, da nije ovoga krvavoga mača, odoše ti tri lijepe kraljevine i njihova zlatna kruna!«

— Lukrecijo! Tako li misliš o meni — odvrati tobože uvrijeđen ban — zar nemam u tvojim očima veće cijene?

— Ti si čovjek kao i drugi, a ja nisam luda, već dosta zrela, i poznajem svijet. Ljudima vašega roda, boljarima, plemićima i drugoj velikoj gospodi, koje se riječ sluša u svijetu, zaista nije drago da se uz njihovu staru slavnu sliku, uz novu koju njihovu zaslugu pred svijetom, spominje kukavno ime pučanstva koje ima pravo dijeliti njihovu slavu. Reci ti što mu drago, ali ti je svakako neprilično da je upravo neznatna sestra varoškog vrača otkrila tajnu urotu, ne govori, bane, molim te, jer nikako ne vjerujem tvojim isprikama. Svakako bi tebi draže bilo da možeš bez Lukrecije požeti svoju slavu. Mogla bih ti dakako na to reći da mi nije baš trebalo čekati na bana Lučenca, da uprav njemu otkrijem tajnu, mogla sam to i drugomu pouzdaniku kraljevu javiti, ali k tebi me je, bane, nekako srce vuklo, te ćeš ti pobrati kraljevsku milost koja će svakako obilna biti. Ali ni ja neću da iz toga posla izađem prazna, hoću da znam zašto sam se mučila. Tebe to ionako ništa ne košta, već sve ide iz kraljevske kese. Šišman neka plati; ja sam to pošteno zaslužila.

Ban Ladislav pogleda Lukreciju čudnim, gotovo prezirnim okom i reče samo ukratko:

— A šta tražiš za svoju službu?

— Ti si htio reći Judinu plaću — odvrati Lukrecija smiješeći se — tako bar sudim po tvom prezirnom oku. Nu meni je svejedno, krsti to kako ti drago, takva zlatna jabuka ne pada božjoj dušici svaki dan u krilo, a kad je čovjek ščepa, nek je ne pusti, pa ja ću je ionako dijeliti s banom, glavom kraljevine, te me nije nikako stid. Ovo su moji uvjeti. Za prvo, tražim da

ti, bane, kralju i kraljici ispovjediš da je urota po tebi mojom pričinom otkrita. Za drugo, ne smije izim kralja i kraljice, i tebe, bane, nitko znati da sam ja tu tajnu odala. Za treće, tražim da mi se da za plaću petsto cekina u zlatu, a to iz kraljevske kese, a ti, bane, da mi budeš jamcem dok mi kralj ne isplati. Što evo rekoh, to valja da se odmah načini na pismu, a ti da k tomu daš svoj banski pečat za vjerovnost i sigurnost moju.

Lukrecija je sve te riječi govorila posve mirnim glasom, a ban Lacko sve je više i više širio oči, slušajući i čudeći se kolikim da se mirom lijepa njegova milosnica za glavu i krv toliko plemenitih i odličnih ljudi kraljevine pogađa.

— Ti si dobra trgovkinja, moja Lukrecijo, tvoji uvjeti vrlo su jasni i razumljivi.

— I jesu — odvrati Talijanka — ali mislim da su vrlo jeftini, jer gubiti krunu nije napokon šala.

— Dakako — potvrdi ban nešto porugljivo — pa valja uvažiti da si od same ljubavi spasila i bana.

— Ti dakle pristaješ uz moje uvjete?

— Pristajem — reče ban — to jest, primam jamstvo za to, nu reci mi, kada imamo uništiti zlosretnu zavjeru proti našemu zakonskomu vladaru.

— Sutra u noći — odvrati Talijanka odrešito.

— Zar sutra već — začudi se ban — toli brzo?

— Da — potvrdi Lukrecija — ti, bane, drži podvečer spremnu jaku četu vojnika, da ih možeš bez velike borbe saletjeti, a ja ću doći po tebe da te neopazice dovedem na mjesto gdje će svi urotnici biti na okupu, te ćemo ih moći uhvatiti i satrti jednim mahom. A sad zbogom, bane, sjećaj se dobro mojih uvjeta, ne zaboravi ni jednoga, i to ti velim da ih moram imati na pismu prije nego te povedem u lavlju špilju urote.

— Dobro je — reče ban — sve će biti po tvojem, Lukrecijo, samo da me prevarila nisi.

— Da sam te prevarila! — nasmija se Talijanka gorko. — Bane, bane, ti zaboravljaš da je tvoj život bio u mojoj ruci. Zbogom i laku noć.

Prije nego je ban Lučenac mogao reći riječ, iščeznu Lukrecija iz komore, i Lacko ostade sam. Sada istom poče u duhu ponavljati sve ono što mu je milosnica dojavila bila. Dvatri puta prođe rukama preko očiju da se uvjeri nije li to samo san bio, jer tako blizoj pogibelji nije se uistinu nadao. Sve mu se to činilo kao tlapnja, kao grom iz vedra neba. Ali sigurnost kojom je Talijanka govorila, svi oni uvjeti što ih je na pismu od bana zahtijevala, uvjeriše ga da ima u tom strahovite istine i da prijeti pogibelj njegovoj glavi. Dugo i dugo stajaše jošte kod prozora gleđući u ravnicu pred sobom; njegove misli bluđahu u mračnu daljinu, kanda se otimlju za zagonetkom, kanda iz mraka razabrati hoće budućnost i sreću bana Ladislava Lučenca. Jedna ga obodravaše nada. Pogažena po njemu urota imala ga je uzvisiti u milosti kraljevoj, a to mu bijaše najvećim jamstvom, od toga nadao se velikoj sreći i slavi. Mirne duše legnu ban Lacko počinuti, te je snivao žive sne kako pred kralja vodi na lancu sve buntovno plemstvo, a kralj da mu daje za svaku glavu urotnika klupko suha zlata.

Vrač je kod kuće teško dočekao sestru da joj priopći velevažnu novicu. Kada Lukrecija, povrativ se od bana, stupi u kuću, poleti Cavagnoli prema njoj te viknu:

— Lukrecijo, jesi li ti?

— Da — odvrati ženska — šta je?

— Dočekah te da ti dojavim tajnu.

— Govori brzo, kakvu tajnu?

— Ona tri lažna fratra ostaviše danas na konjima Zagreb.

— To nije moguće — viknu Lukrecija — ta glavni odaslanici Tvrtkovi neće praznoruci iz Zagreba.

— Ali velim ti da jesu ostavili Zagreb.

— Tko ih je vidio? — upita Lukrecija.

— Vidio sam ih ja na svoje oči, inače ne bih ni ja vjerovao.

— Ti da si ih vidio? A tko te je na to naputio?

— Fratarski gvardijan. Vidiš li, draga Lukrecijo, ti si se, kad sam ono kod fratra bio, prosula na me kao oblak i mučila. Eto, sad je izišlo da sam mudro uradio, da sam gvardijana nekako zatjerao u kozji rog.

— A molim te — reče Lukrecija — šta ti je gvardijan o tom govorio?

— Poručio mi je da dođem k njemu. Ja dakako bržebolje u Kaptol. »Prijatelju vraču«, pozdravi me fratar, »u dobar čas si došao, na tvoju veliku radost mogu ti reći da si pogodio za ona tri fratra. Nešta si se ipak prevario. Saznao sam šta su. Nisu to nikakvi lažni fratrovi, već pravi pravcati redovnici svetoga Benka. Idu sabirati milodare za bolnicu u Svetoj zemlji. Nu pod svojom svetom kožom kriju i đavolije, kako si ti onomad natucao. Dočuh da su od Ivana Paležnika pod svetom svojom haljom donijeli važna pisma nekim zlopakim boljarom slavonskim u Zagreb, ne bi li plemstvo odvrnuli od pravoga

kralja. Reć bi da su se odaslanici velikoj žetvi nadali, ali čini se da ih je sreća čvrknula po nosu. Malo nađoše soldata za svoju vojsku. K tomu osjetiše da se u Zagrebu na njih vreba, te zato će mu još danas leđa okrenuti, pa se može reći: kako došli, tako prošli.«

— Ja tomu ne htjedoh nekako vjerovati, a dobri je gvardijan valjda tu dvojbu opazio na mome licu. Zato mi reče: »Ti si nevjerovani Tomo, moj vraču. Nu čekaj, ja ću učiniti da pregledaš i sam vidiš čitavu istinu.« Pod mrak povede me gvardijan malo van grada, prema velikomu brodu na Savi. Tu sjedosmo baš blizu vode u dvorište seoskoga starješine, i ne minu mnogo vremena, ali eto ti na konjima tri ona bradata fratra koja dođoše k nama da poruše svijet, a sada skupiše od straha papke da ih ne ščepamo za njihove buntovne kike. Nedaleko od našega skrovišta zaustaviše konje svoje. Jedan od njih okrenu se prema Zagrebu, dignu šaku i reče: »Ej, Zagrebe, nemili grade! Zlo se na te namjerismo, i ne cvate nam sreća u tebi, pače mal' se u tebi ne zagrebosmo. Ajde, braćo, vratimo se u Dalmaciju i Bosnu ponosnu«. Redovnici poletješe po tim riječima prema brodu, a ja se vratih s gvardijanom u grad. Eto, draga Lukrecijo, to ti je cijela istina.

Na te riječi Cavagnolijeve zamisli se Lukrecija, jer je njegovo kaŽivanje moralo biti utoliko istinsko ukoliko je zbilja vidio na svoje oči što je pripovijedao.

— Šta, da su zbilja odustali od svoje namjere? Ne, to nije moguće. Ako si ti to vidio na svoje oči, to opet nije nego pusta varka koju pripravi dobričina gvardijan da te zaslijepi. Fratar je lukava lija, moj dragi vraču, ali idi ti na počinak u svoju komoru. — To rekav, mahnu mu Lukrecija rukom, a Cavagnoli zavuče se šuteći u svoj zakutak. Lukrecija pako šapnu potiho:

— Je P se djelo zbilja razvrglo? Jesu li se začetnici preplašili sluteći da su izdani? Ne, ne! ne vjerujem. Ja i opet velim, pusta je to varka, da se zamete pravi trag. Zlo bi to bilo po moju sreću, pokvarilo bi mi najljepše račune. Ne vjerujem da su na slijepu namjeru došli u Zagreb i da će ga ostaviti ponesav sa sobom samo sramotu. I velim opet, to nisu fratrovi; Badoer to zna, a Badoer nije samo Mlečanin, već uhoda mletački. I nije li svjedokom Mikić Prodanić koji mi, opojen vinom i ljubavnim bijesom, besvjesnice oda sve što se kuha. Varka je to, pusta varka. Kad sutra nad gorom sine mjesec, znat ćemo što je istina i hoće li slava ovjenčati Lukrecijinu glavu. Laku noć, božji svijete! A ti, sanku, dođi na moje oči. Krijepi me za sutrašnji dan, pokaži mi nade koje će sutra postati istinom. Sutra, sutra vidjet će se da Lukrecija nije zadnji stvor na svijetu, da je jaka stisnuti svojom šakom cijelu četu oholih boljara.

Mlečanka da pođe u svoj noćni zaklon, ali se zaustavi, dignu glavu, nasmjehnu se nekako zlorado, valjda svojoj lijepoj zamisli, zatim pogleda dva-tri puta prema nebu. Zar je htjela uvrebati zvijezdu koja joj se sa neba smiješi? Strese se, valjda nije našla zvijezde i pođe u kuću.

Dugo ne htjede Lukreciji san na oči. Nemirna krv motala je amo-tamo na postelji. Sto i sto misli projuri joj dušom. Napokon podvinu bijele laktove pod glavu koju je amo-tamo bacala od nesna i brige. Raspuštena vrankosa padala je na bijela ramena, na bijele grudi, sjajne oči okretale se prema mjesečini, kanda iz zraka noćnoga svjetlila istinu čitati hoće. Sve nove i nove dvojbe počeše mučiti njezinu dušu. Časkom klonu joj nada, časkom pridignu se snova, kako je mjesec sad slabije, sad jače sjajio. Čudne slutnje nicahu iz noćne tišine, da, Lukreciju popadaše neki tajni strah, neka prije neslućena strava, bojala se nesreće.

Uto, bilo je dobrano prema jutru, a nebo blijedo — škripaše prema Ribnjaku čislo kola nakrcanih žitom, a uz kola koracahu po noćnom hladu žeteoci. Ljudi vozili novo požeto žito u križarski hambar po noći, jer je bila danju sparina velika. Među žeteocima koracahu šuteći i tri Tvrtkova odaslanika. Fratrovi bješe ostavili Zagreb, žeteoci evo se povratiše. Umorni od posla i puta, baciše se na mirisavo sijeno da se okrijepe za sutrašnji dan, gdje ih je čekala druga veća, važnija žetva.

XXIX

Visoko krili se ševa pod plavetno nebo, kanda se veseli veselomu svijetu, sunce sja koliko mu mili Bog da, kanda danas na svijetu ne trpi ni sjenke, zeleni se grm i trn, rumene jagode vire radoznalo ispod šumskog lišća, tamnorujna višnja dršće na grani, mah prelijeva se poput svilena sukna, leptir igra nestašan od cvijeta do cvijeta, vrebac širi se kao velik gospodin, misliš, cijeli je svijet njegovo carstvo, već je i vino ocvalo, žetva je. Od krupnih zrna spustio zlatoliki klas svoj brk, šapće plavetnomu cvijetu modrinjaku i plamenitomu divljemu maku kako se ne može dočekati srpa jer da mu je preteška glava, jer ga već ne može ponijeti vlat. Divnog li ljeta, divne li žetve, ma da je ove godine srp britvom, otupio bi. Gladne su bile minule godine, pusto klasje, kanda ga je obletio vrag, kanda je Gospod Bog obje ruke bio pritegao k sebi, pa nije htio ni malim prstom blagosloviti narod — ali ljetos aj, dobri Bože, daj! Raširio Bog obje ruke široko, blagoslovio zemlju za tri godine unaprijed. Lelija se zlatoliko klasje po polju kao valovlje po moru, svako je zrno teško kao i bob, a vrepci za živicom dogovaraju se, cvrkućući, kako će okrasti i žeteoce i mlace, kako će omastiti kljun. Aj! Aj! Bože daj! klikću Gričani, rodila pšenica, rodila hrž, lijepo se diže kuruza, a vinske jagodice bubre se da je milota. Zvone srpovi, pjevaju žeteoci, nižu se snopovi po polju unakrst, »tiho je ljeto, dobar je Bog!« Pa da ne pljuneš u šake, da ne zamahneš ljudski. Neka i teče znoj, kad ima zašto teći. Kola za kolima idu u grad, teško snoplje ziba se na njima, kola škriplju, kanda će im se sad na zadimiti suha os, volovi uzdišu pod jarmom, još ne doživješe toliko bremena, a oko kola skaču žetelice, na glavi im vijenac od žuta klasja i modra modrinjaka. Vozi se, Bože, Bože moj, kao za tri godišnja glada, bit će tu kolača i pogača do buduće žetve. Zašto da se i ne veseli svijet? Ta mir je po kraju, nitko ne dira ni u koga, ljudi građani ili su na polju ili po klijetima, malo tko misli na grad gdje sunce upire nemilo u kamen, pa te omami. Ljepši je na polju hlad. A i varoškoj gospodi kanda je dodijalo sudeći pržiti se o ljetnjem suncu, malo ih ima u gradu, sve je odletjelo van zidina, pače i štacunari ponajviše zatvorili svoje dućane da prigledaju gospodarstvo.

Jednog dana vozilo se više no ikad. Kola za kolima uspinjahu se u grad, a zrakom orile se vesele žetelačke pjesme. Tad, bilo je pred podne, pomicala se četa od dvjesta dobro oružanih konjanika uzbrdo prema Kamenim vratima, za četom vuklo

se čislo praznih kola, a pred svakima četiri vola. Čelo konjanika pako zibao se nehajno na svom sedlu dvorski župan Grga Prišlin, gleđući mrko pred sebe u zemlju kanda van njega nema nikoga na svijetu. Ljudi građani popostali bi od čuda i gledali tu čudnu četu. Kako da se i ne čude? Ta, Bože moj! Eno, svaki konjanik ima kacigu na glavi, koplje u jednoj, štit u drugoj ruci, ima i gvozdenu košulju, a sve se to ljeska čudnovato o suncu. Kamo će, šta će? To Bog zna, ta narod živi u miru, niti je šta čuti o kakvu ratu ili svađi. Sad dođe jaka četa do Kamenih vrata. Širom su otvorena, zašto da i budu zatvorena po danu sred tiha mira. Po noći da, zaključana su da ne ulaze, izlaze lopovi. Da, za rata su i danju zatvorena da se ne ušulja dušmanska četa. Vratar, začuv konjski topot, istaknu svoj nos na malo okance nad vratima, a kad spazi kako se tu sve ljeska i bljeska, kako se gura čopor pod kopljem, izvali oči, siđe sa stuba tornja pa iziđe pred četu. Tako je i morao po svom zvanju, jer nije bilo slobodno nego građanima hoditi po gradu pod oružjem.

— Pomoz' Bog, ljudi! — pozdravi vratar četu — čiji ste, šta ćete?

— Ne pitaj, lajavče! — izdere se jedan mrki kopljanik

na njega — nismo dužni odgovarati tvomu ludomu zapitkivanju.

— Stan'te! — viknu vratar dignuv ruku — nemojte dalje, odgovorite.

— Je l’ starješina u gradu? — upita ga Prišlin.

— Jest, gospodine — odvrati vratar — gospodin sudac Fran Marković bit će na varoškoj kući.

— Dobro! — kimnu Grga pa podviknu, okrenuv se k svojoj četi: — Naprijed, momci, pred varošku kuću!

— Stan'te! — ponovi vratar jače skočiv pred Prišlinova konja — ni makac da ste mi se makli. Odgovorite! Čiji ste, po kakvu poslu dolazite te sred tiha mira koplje u grad nosite? Znajte da gradska pravica toga ne trpi.

Ali Prišlin, kanda ne mari za to, bočnu konja, a za njim ostala četa.

— Stan'te! — kriknu sad vratar što mu je grlo dalo, i da zatrubi u rog, što mu je visio preko ramena, ali u taj par zamahnu Grga bičem i osinu vratara preko lica. Jadnik jauknu, pusti od boli rog; hahačući, potisnu se četa hrlo kroz vrata i obori vratara koji se jedvice dignuti mogao te, držeći dlanovima svoje nabuhlo, modruljasto lice, kroz plač vikao za četom:

— Hulje! Hulje! Lopovi! To je sila, sila proti pravicama grada!

Kad pako spazi da idu za četom i prazna kola, navali bijesan da ih zaustavi, ali ljuti dugački bičevi biskupskih kmetova zviždali toli zmijski oko njegove glave, da je oteklo lice navrat-nanos zaklonio u komoricu nad vratima.

Gotovo nitko ne spazi sile pred vratima. Dva-tri stražara, smotriv kakva se tu sila prosiplje na Grič, a poznavajući po glasu i licu Grgu, zavukoše se hrlo u svoju stražaru pod vratima, da im leđa ne pomodre kao što vrataru. Bijesna četa zagrabi dalje u grad bez obzira, a za njom škripahu prazna tovarna kola. Ispred navale brzih atova vrcali prestravljeni Gričani po ulici nadesno, nalijevo. Ovaj bi se dršćući pritiskao leđima k zidu, onaj se spotaknuo na tle pod kopita, neki pako letjeli kao da ih strijela nosi, sve brže i brže pred četom, ali sve je to onijemilo bilo od strave i užasa. Ta ni živa duša nije ni slutila na kakvu navalu, četa pala u grad kao skakavci na polje, kao grom sa vedra neba. Četa prohuji dalje. Sad dođe na prvi ćošak Markova trga. Tu sjede za košarama vrijedne piljarice, a među njima prvakinja Jela Guska. Konjski topot protrese babama dušu, ali prije nego će žmirnuti, nego će krenuti glavom, zagrmi glas Grge Prišlina:

— Naprijed! U ime biskupa Ivana!

Vođa dignu mač, četa posrnu strelimice za njim, i nemila kopita pogaziše, rastepoše letimice pune košare piljarica. Mlijeko poteče rijekom, jaja vrcala, koturala se na sve strane, kao mahniti razlepršali pilići po Markovu trgu. Vrisak, krik i urnebes udari do neba, babe skočile, što vrišteći posrtavale, što prijeteći se bjesnile i kričale, kao grešne duše kad ih đavo peče na ražnju, a pred svima pjenila se Jela Guska vrteći suhe, gole laktove oko glave i sipljući strelovito jezikom cijelu litaniju mrskih prišivaka na biskupsku četu, da joj je lice plamtjelo kao od rakije, oči okretale se kao od velike nemoći, da joj je grlo kukurikalo kao u pijana pijevca.

— Joj! Moje mlijeko! Krstovi tati! Kugo! Strijela vas božja! Vuci, vukodlaci! Đavoli! Đavoli! Đavoli!

Silan grohot konjanika ozva se bijesu piljarica, konji se od kriča propeše, ali pijanica Gregorović dignu se u stremenima, gurnu Gusku kopljištem silovito u rebra, kriknuv:

— Na, paklena gubice! — Baka zavrisnu, zaglavinja i, kao da ju je bura zapuhnula, sruši se poleđice, dižući visoko ruke i noge, na tle u žutu juhu smrskanih jaja. Jauk i cvijel razlijegaše se zrakom, ali učas kad gradski stražar izleti pred vrata vijećnice da vidi odašto tolika buka, navali Prišlinova četa pred varošku kuću.

— Stan'te! — zapovjedi Prišlin — i da ste na okupu. Konjanici svrstiše se u jato. Tad će Grga stražaru:

— Ej! Je P sudac tvoj gore?

— Jest — ispenta od straha oružnik.

— Neka siđe pred mene!

— Pred koga da reknem?

— Pred mene, huljo! — kriknu Grga dignuv svoj bič, a stražar skoči u kuću. Sad okrenu se Prišlin k četi:

— Gregoroviću! Uzmi Janka, Tomu, Dobroslava i Matu. Provali u kuću. Učini što ti rekoh. Uspriječi li se tko, tuci!

Pijanac skoči s konja, za njim četiri druga. Trgnuše sablje, pritegnuv štitove, posrnuse u kuću. Pod vratima srete ih varoški sudac Fran Marković, blijed, gologlav.

— Šta ćete? Kamo ćete? — zaustavi napasnike.

— Ukraj! — viknu Gregorović rinuv suca rtom štita u zid i srćući dalje — pitaj gospodara Grgu, eno ti ga pred vratima.

Blijed na smrt posrtavao je sudac pred vrata. Bijaše krepak, jak čovjek, visoka uzrasta, silnih brkova. Nije bio kukavica, ali je drhtao od jada. Spaziv Grgu pred oružanom četom, zadrhta do srca, krv mu skoči na lice.Znao da će zla biti.

— Šta je? — upita Grgu krepko.

— Jes' ti starješina na Griču? — izdere se župan ne pogledav suca.

— Sudac sam slobodnoga plemenitoga varoša, nikakav starješina seoski. A tko si ti?

— Ha! Ha! Ha! Ja sam Grga Prišlin, dvorski župan njegove milosti biskupa zagrebačkoga. Ej! Valjda si čuo za ime Prišlin! Šta?

— Jesam u sto zlih prilika. Ali kakva posla imaš pod oružjem na našoj slobodnoj zemlji? Kakva posla imaju tvoji ljudi?

— Cut ćeš, grički starješino! Na, čitaj! — odreza Prišlin pruživ mu s konja list papira pod pečatom.

Marković uze list, pogleda ga i reče:

— Na! Uzmi natrag! Šta mi piše to? To je latinski. Građanin sam, ne razumijem toga. Ako si pošten, govori ljudski.

— Aj! Vidi ti se da sudiš samo kad se pijani mesari i postolari počupaju. Kukavice!

—Jes' čuo! Govori pošteno. Ovo je kraljevski grad po pravici i slobodi svojoj —osovi se sudac junački.

— Ovo je pasji grad, tebe izabraše tikve. Ne šeprtlji! Nemam kad gledati tvoje praćakanje. Priskrbi mi čovjeka u koga je dosta soli da pročita taj list.

— Ne zaodijevaj se tom papirnom krpom — odvrati sudac lupiv nogom u tle — govori, šta će ta sila?

Ali Prišlin, kanda ga ne ču, doviknu momku od čete:

— Janko! Ej, skoč'! Dovući mi pisara Tomu! Poznaješ ga?

— A da! — kimnu konjanik, siđe s konja i navali mimo suca u kuću.

— Prišline! — zagrmi sudac dižući prst — u ime gradske slobode i prava našeg pitam te, pošto si došao?

Dvorski župan ne odvrati ništa; ošinuv samo prezirnim okom suca, poče svomu konju gladiti grivu.

Kao vjetar išao glas od kuće do kuće gornjega grada da je Grga pod oružjem navalio na Grič. Puk poče hrlo prikupljati se na trg, iz svih krajeva, iz svih ulica letjeli ljudi k varoškoj kući. Ali šta? To bile ženske, dječurlija, starci, besposlice, a među njima motao se vucibatina Paviša Gonč da vidi šta se tu radi. Dva-tri puta žmirnu prema Grgi, taj mu odžmirnu, i jedan brk mu se pritegnu na neopaziv posmijeh. Bilo je kanda ta dva čovjeka očima govore, da se razumiju.

Svjetina kupila se oko crkve podalje od konjika, koji se bješe stisli u tvrdo klupko, mrko gleđući sa konja taj varoški smet. Prepast i gnjev drhtahu na licu Gričana. Nitko nije znao šta će to biti, svatko je znao da će biti zla. Koja hasna? Kakav gnjev? Jedrih muških glava bilo je malo. Većina je rasijana po gospodarstvu van zidina ili po sajmovima u okolici. Dobro je računao Grga i tajni ortak mu Gonč. Šta hasni stiskati šake kad nemaš mača ni koplja, a onamo stoji mala vojska.

Sred ženskog kola blizu crkve sjedi na kamenu piljarica Guska. Pjeni se baba, stiska šake, vjeđe joj trepte, laloke dršću, grozi se konjikom i zaurla kadšto kao vižle kad čuje muziku. Teško li je bolesna. Oko nje motaju se vjerne drugarice, vrte glavom, prekrste se tri puta, sklapaju ruke, pucaju od sumrlosti jezikom. Joj! Joj! Teško li boluje sirotica Guska. Postrance stoji uz školnika Paviša Gonč. Složio ruke, nalijevo naherio glavu, smiješi se hulja i sluša lijevim uhom što babe brbljaju, a u desno mu se uho zadijeva zapitkujući Jakob Kuzmić.

— Hm! Vraga! Paviša! Šta će to biti?

— Znam ja! — krenu Paviša ramenom.

— Eh! — srdito će školnik — ne znaš, a inače sve znaš.

— Znam ja! Vidi ga! — opetova Gonč — nisam ja sveti Petar na varoškoj kući niti ne zalazim tamo. Ta znaš, zadnju su mi krpicu djedine prodala slavna varoška gospoda.

— Šta su oni krivi? Kad je išlo za dug. Ali te, mislim, malo boli glava. Pun si vazda pjeneza, malokada trijezan. Kuje li ti vrag banovica?

— Bit će — nakesi se Gonč.

— Ali samo da znam što se pred varoškom kućom kuha.

— Idi pitaj!

— Bijesa. Ne nosim nego jednu kožu, a onamo, vidiš, ima sto ražnjeva za sto zečeva. Ali nešto važna bit će svakako, kad je došao zlotvor Prišlin. Zato sam odmah pustio djecu iz škole.

— Pravo učini, školniče, bar će ostati pametnija. Ali vidi, vidi, eno gega ovamo prijatelj vrač, taj će znati što se miješa, mudra je glava.

Uistinu. Zadršćen, uznojen, pomicao se poput vižleta vrač Cavagnoli. Visoko dizao svoj nos, široko raširio oči i usta da vidi i čuje — zdaleka dakako. Zato ne krenu ravno put varoške kuće, već zamaknu prema ulazu crkve. Ali učas, tek što se jadnik pojavi, sletiše ga bake, Guskine drugarice.

— Vraču! Vraču! U dobar čas! — doviknu mu jedna uhvativ ga za rukav — joj! joj! Mogla bi umrijeti.

— Ben! Ben! — izmrmlja vrač gledući k varoškoj kući.

— Ako nije slomila kičmenice, neće bit manje od tri rebra — viknu druga.

— Makar četiri — kininu vrač. — Ben! Ben!

— Razbojnici! Odoše jaja! Odoše pilići! Ode mlijeko!

— I ruke i noge išle joj uvis, da je sramota. Majko božja, opčuvaj nas.

— Čisto joj se zamaglilo, kanda se je rakije napila. Ne znam jesu li moždani cijeli.

— Ben! Ben! Ben! — razljuti se vrač da mu je podbradak drhtao kako su ga babe natezale — ma per amor di Dio! Tko si je kičmenicu i rebra slomio, komu se glava i jaja razbila, tko se je rakije napio?

— Ma Jela Guska, Bog te vidio.

— Da, Jela Guska, oprostio ti Bog grijehe. Idi vidi! Pomozi! Zato si vrač, zato te plaćamo.

— Ma da, ma da! Gdje je? — razmahnu vrač ruke da se otrese baka.

Dovukoše ga do klupka sred kojeg je Guska sjedila. Spaziv vrača, poče prevraćati oči, glavinjati amo i tamo te lupati dlanom po koljenima, vičući:

— Joj! Joj! Joj! Zlo! Zlo!

— Gdje je zlo? Gdje te boli? — upita vrač.

— Ah, joj! Tu i tu! — naricaše piljarica pokazujući prstom i na glavu i na ruke i noge.

— Pazi, školniče! Kakvu će tu bolest izmudrovati tvoj prijan — šapnu Paviša Kuzmiću.

— Ne diraj u Jakoba! Učena je glava! — rasrdi se školnik, a ti si neopran jezik.

Cavagnoli pristupi k baki, nagnu debelu glavu k njezinu licu da joj zaviri u oči. Guska dahnu iz duše, a vrač odskoči za tri koraka, kako mu sljivova duha bila pirnula u nos.

— Ha! Ha! Ha! — udari Paviša u smijeh — eto, medikuse, pogodio si bolest u prvi mah, na prvih dah. Šljivovica, aj! Ne bi se bila srušila da nije pijana. Šta ćeš! Kvočka pala u vlastito gnijezdo, sad nosi pržena jaja na leđima. Vidi kako je odostrag žuta. Prepiši joj zdenčane vodice, da si opere leđa, da si obloži glavu. To ti je...

Ali Paviša ne svrši.

— Uf! — zakrešti Guska, šinu se na noge kanda si je šilom bocnuo, i ispruži nokte prama Paviši. Bila bi mu iskopala oči, ali u taj hip uzmiješa se nešta pred varoškom kućom. Ćulo se vike i krike. Konjici podigli koplje, pritegli uzde, ljudi poletjeli od vijećnice, a vojska naperi koplje prema ljudstvu.

Dok su se babe oko Guske miješale i na silu snubile vrača da sirotici pomogne, oštrio se pred varoškom kućom bijes.

Bilježnika Tome ne bijaše u vijećnici. Pođoše tražiti ga kod kuće. Nađoše ga, i dođe. Ali i drugi prisežni građani doletješe od svojih kuća: mesar Ivan Vašaš, mošnjar Živan Benković sa rođakom mlinarom, Jankom Zlatobradićem, i napokon ljekarnik Gialimello. Svi se prisežnici skupiše oko suca i pisara pred vratima vijećnice.

Prišlin pogleda prezirno tu šaku građanskoga vijeća, ali kad spazi Živana, zaigra mu oko čudnim bijesom, i od obijesti kriknu kroz smijeh:

— Zdravo, rođaci! Zdravo, Živane! Zdravo, mladi mlinaru! Eto me k vama u pohodima. Drago vam je, šta? Ali čekte! Kašnje pozdravit ću vas ljepše. Ej, pisaru? Gdje je to gričko mazalo? Nek se pokaže.

— Ako misliš notara gradskog, evo me, Prišline — reče Toma izišav iz kola.

— Na! — reče župan pruživ bilježniku pismo pod pečatom — evo ti pismo, pisaru. Zberi svoju drobnu pamet, zatakni svoj nos u to pismo i reci prostoti prostim jezikom što piše zapovijed.

Tomo uze čitati. Sve više drhtahu mu ruke, sve više rastvarahu mu se oči. Kada dočita, problijedi, ruka, držeći hartiju, klonu, ali začas dignu glavu, okrenu svoje blijedo, razjareno lice prema građanima i viknu da ga se čulo nadaleko:

— Braćo! Građani! Slobodni Gričani! Čujte riječ! Ovo nam pismo piše biskup zagrebački Ivan. »Desetinu dajete Kaptolu«, veli, »od starine, a biskupu ne dajete ništa. No ja«, veli, »nađoh u starim kraljevskim pismima da biskupa ide šesnaestina od svega gričkoga žita i vina. Što je prošlo, da vam je prošteno, a u buduća vremena dat ćete strnenog i vinskog prirasta šesnaesti dio prije nego desetinu za Kaptol. Žetva je sada, zato šaljem svoje ljude, svoja kola, ljudi će mjeriti, na kola tovariti, kako je pravica. Svaki šesnaesti snop moj je. Drukčije da niste učinili jer pravica zna i za silu.« Sad ste čuli, Gričani — završi pisar držćući. — Tako piše biskup.

— Sad si čuo, grički starješino — viknu Prišlin uspriječiv se oholo na svome konju. — Reci svojim ljudima nek dadu po dobrom, kako je zapovijed moga gospodara, jer inače — doda palcem pokazav iza sebe na četu — nema tu šale.

Građani protrnuše na takvu riječ.

— Šta! Šesnaesti snop! Šesnaesto vedro! — kriknu Živan.

— Građani! Jeste l' čuli za biskupsku pravicu? Tomo pisaru, jesi ti našao u pismima šesnaesti broj?

— Nikad! — odmahnu Tomo rukom.

— Ni ja! — produlji Živan — evo ovo rodilo me tlo, kosa mi sijedi, nisam ni pijan, ni jučeranji, ali Bog i vjera, to mi je prvo što čujem. Toj biskupskoj pravici nema na Griču traga ni toliko koliko zecu u snijegu.

— Koj' to napisa kralj? — kriknu Gialimello skočiv pred Prišlina. — Ti već toliko godina krvavo desetinaš na Griču.

— Biskup znat će koji, ja ne pitam — odvrati župan pritegnuv uzde konju. — Ja slušam samo zapovijed.

— A gdje je mir što ga sklopi općina s Kaptolom na kraljevskom gradu? — uzjari se mlinar.

— Mir? — slegnu župan porugljivo ramenom, zavlačeći nekako riječi i gleđući prema vratima vijećnice kanda nešto čeka. — S Kaptolom? Pitajte Kaptol, ja tu stojim za biskupa i njegovu pravicu.

— To nije pravica, već sila! — progovori jarostan sudac.

— U ime gradskoga prava protestiram proti toj sili.

— Protestiramo svi proti sili! — ponoviše prisežnici dižući ruke. Prišlinu zaigra oko. Pod vratima pojavi se Gregorović sa svojom družbom i mignu županu.

— Gričani! — nastavi sudac — provališe po krivici razbojski među nas.

— Branimo se — doda mlinar.

— Tucimo! — kriknu Vašaš zamahnuv rukom.

— Makar na nož! — zabjesni Gialimello.

— Da, branimo se, Gričani! — ponovi sudac — oružnici, poletite k zvoncu Lotrščaku, zvonite u stran, nek se digne sve živo gradsko vladanje na oružje.

— Zvonite! Zvonite! Ha! Ha! Ha! — nasmija se iza čupave brade Gregorović tisnuv sucu dugo uže pod nos. — Oj, mudri smo i mi. Odrezasmo vašemu zvonu dušu. Zvonite, Gričani, zvonite.

Vijeće se prepa. Goloruke stajahu tu glave grada pred krutom silom, ali ne klonuše. Živan skoči nasrijedu i doviknu puku:

— Gričani! Ne dajte se! Krivo se ište! Ogulit nas hoće po nepravu. Zvonce nam oteste, ali ne ubiste srca građanskog koje sto puta jače zvoni. Ne dajte se! Skupite se!

Na taj gromorni, svemu puku poznati glas prigrnu svjetina bliže. Mukao mrmor razlijegao se svuda, šake dizahu se prijeteći, već letjeli amotamo ljudi pod oružjem. Tader dignu se Prišlin u stremenima, žila nabreknu mu na čelu, visoko dignu glavu pa izbijeli zube, nos mu se uzvinu na posmijeh kao psetu, te će četi dogrmjeti:

— Momci! Perite koplje! Metite smet! Tko digne šaku, otpuhnite ga kao pljevu! Provalite u kuće! Birajte šesnaesti snop za gospodina biskupa. Pazi, Gregoroviću! Ja ću poslije k prijatelju Živanu! Aj, naprijed, momci.

Grga reče, u tili čas okrenuše konje, naperiše koplje. Jež je, misliš, klupko konjika.

— Oj! Daj! — pljesnu Grga, i kao da pustiš u sve krajeve strijele, sunuše konjici trgom. Uskrik kriknu do neba. Plaho ljudstvo prhnu kao pljeva u vjetar. Taj skoči, pade, taj skače i leti, taj srce, posrne naglavce, babe vrte se na peti, vrište. Taj se pope uz crkvene stube, školnik sakri se za krst na groblju, pa ga grčevito hvata šakama, a vrač od smrtnoga straha i znoja skoči na sramotni stup i skrije se za njim.

— Aj! — pljesnu Paviša i dokriknu školniku — gledaj pobratima vrača. To je čovjek, šta? Sramota se krije za sramotom. Tati i bludnice stoje bar pred sramotnim stupom, a vrač se skriva za njim.

Za hip bijaše Markov trg čist kao dlan. Školnik zakloni svoju glavu u pustu školu, piljarice razletjele se kao pijane koke, i Guska od straha ozdravi, samo Pavišu sve to ništa ne košta. Stoji, gleda, ne boji se koplja. Koj se je bijes zajamčio za njegovu pišljivu glavu?

Još stoji pred varoškom kućom Grga Prišlin kanda si ga skovao na mjesto. Lijevu ruku upro u lijevi bok, desna mu počiva na desnom koljenu. Gleda časak nijem nevoljne varošane kako stoje satrti, prevareni, gleda ih pa se smije.

— Ej! Zvonite! Dignite narod — viknu porugljivo. — Javite ljudstvu da je došao Grga Prišlin. Istina, samo sam sluga, ali biskupov sluga, biskupu zvoni se na doček velikim zvonom, pozdravite mene na čaše bar s malim zvoncem.

— Pazi! — planu kroz gnjev mladi mlinar — zvonit ćemo i na umiranje.

— Dosta! — ruknu Prišlin okrenuv se k svojoj četi — ne gubimo vremena navlačeći se s ovim gričkim babama. Razdijelite se po gradu, berite svaki šesnaesti snop za gospodina biskupa Ivana koga da Bog pozivi i blagoslovi još mnoga ljeta.

U jedan hip razdijeli se četa na hrpice, koje se brzo raziđoše gradom da ovrše zapovijed svoga gospodara. Bješnjaci počeše provaljivati u kuće mirnih građana te, kričeći i bučeći, tražiti za biskupa šesnaesti snop, a za sebe jedan »ljudski« objed s vinom, jer da su zaboravili ponijeti sa sobom »brašna«, pa da su gospoda Gričani ionako ljudi bogati koji neće požaliti taj mali trošak.

Gdje god bijahu zatvorena vrata, razbiše ih biskupovci kopljem, te navališe premetati kuću i prebacivati sve što je u njoj bilo, a to učiniše i ondje gdje se znalo da ne može žita biti, jer gospodar kuće nije imao oranice. Krika i vika razlijegaše se gradom na toliko nasilje, zdvojnost uhvati svačije srce gdje su Gričani stajali goloruci pred hajkom dvorskoga župana, to očajanje urodi gdjegdje i krvavom kavgom. Kovač Mato u Mesničkoj ulici, strelar Janko kod Kamenih vrata i neki drugi građani, koji bješe ostali u gradu, skupiše

svoje ljude, i kad im Prišlinovci pokucaše na vrata, jao i pomagaj! odniješe od krupnih šaka gričkih mjesto šesnaestoga snopa po šesnaest ljutih batina dobre vage, a kad je kod kovača jedan biskupski oružnik najstarijeg djetića sulicom ranio u desno rame, skočiše drugovi ranjenika te zatukoše oružnika batinom.

Ali zlo po kovača i njegove ljude. Kad ču Prišlin da su mu ubili čovjeka, planu živim plamenom te nasla dvadeset svojih oružnika na žalosnog kovača komu za tren oplijeniše kuću te zatukoše tri čovjeka.

Dvorski župan sjedaše međutim na kamenoj klupi pred varoškom kućom. Gledao je preda se u zemlju te se samo katkad nasmjehnu zlorado, motreći ispod oka prepast i strah Gričana koji se blijeda lica šuljahu amo-tamo. Oko Prišlina bili su se skupili njegovi ljudi što ih je pridržao za sigurnost svoje glave. Mrki svatovi bješe sišli s konja te čuvahu, upirući se u sedlo, svoga gospodara.

Sred opće te zabune, sred krike i plača, sjedaše gradski sudac Franjo Marković sa dva-tri prisežnika na vijećnici, ne manje zbunjeni, da se dogovore što bi se za prvi čas nevolje učiniti moglo. Potajice poslalo se u okolicu ljude neka pozovu građane u grad, a i kmetovi budu upućeni da pod oružjem dođu na Grič. Zatim siđe sudac dolje pred Prišlima te mu reče ozbiljski:

— Čuj, dvorski župane! Imam ti reći riječ na ime općine gričke.

Prišlin ne dignu u prvi mah niti glave, kanda tu nema nikoga.

— Jesi F 6uo, Prišline? — zaviknu Marković jače.

Sad pogleda silnik, izbijeliv zube, u gradskoga suca, nasmjehnu mu se u brk i upita:

— Šta je dobra, starješino?

— Ti si krutom silom amo navalio proti pravu i pravici. O tom biti će duga pra, jer je pogaženo pravo kraljevine i sloboština ovoga slobodnoga varoša.

— To misliš ti — reče dvorski župan.

— A ti vrlo dobro znaš da biskup na šesnaestinu nikad nije imao pravo. Zato ti velim i za tvoje dobro i hasan. Ukloni svoje ljude sa Griča, ne tjeraj silu do kraja, moglo bi biti i po tebe zlo. Ukloni se. Mi ćemo k biskupu poći neka nam kaže gdje je tomu njegovu pravu korijen i iz kojeg ga je starog pisma izvadio. Odustaj, Prišline. Pravo ne vrši se batinom i me pečati se krvlju. Još jednom ti velim u ime Boga, pravde i naše gričke slobode: odustaj, dok tu stvar mirno i razborno ne raspravimo s biskupom.

— Idi, mani me se, starješino! — mahnu Prišlin i odvrnu glavu. — Ne zvrndaj oko mene kao konjska muha. Valjda si poludio. Misliš li da ću na tvoju riječ, na riječ jednog gričkog suca odustati od svoje dužnosti? Ne krojim ja pravicu i zakone, to nije moj posao. Nego kad mi moj gospodar zapovjedi: »Prišline! Idi! ovrsi to i to, jer tako ište pravica i moje pravo, a sam si je vidio na svoje oči pod pečatom«, onda skočim pa činim po zapovijedi svoga gospodara. Zato ti velim ukratko: niti ću odustati od pobiranja, niti ću se ukloniti s Griča. Bio bih lud. Sad je upravo najbolja hora. Vi vozite žito, pa je zgodno odmah odlučiti što ide biskupa. Kašnje biste zabašurili, zatepli, poprodali, i moj dobri gospodar otišao bi kratkih rukava. Aj, toga biti neće, jer ga ja služim, ja, Grga Prišlin, koji pazi da ni cigli križanac ne padne mimo biskupove kese.

Ako vas je volja upitati gospodina biskupa otkud njemu to pravo, a vi idite i kleknite preda nj neka vam bude milostiv. Dobrota njegova ionako je prevelika. Da sam ja s njim, ne bih vama bio poklonio sve prošle godine. Vjere, ne bih. Dosta je da znaš. Od mene tu nema niti ne može biti milosti. Ne zvrndaj mi, starješino! Ja ništa ne vidim, ne čujem. Ukloni se!

Gradski sudac slušao je te bahate, prostačke riječi krvnika, drščući od jara, a sve žile njegova lica nabreknuše od ljutine.

— Ti nećeš da se ukloniš? — škrinu gnjevno. — Dobro je. Nije se Grič prvi put sukobio sa Prišlinom. Ali ti velju, zaboljet će glava ljuto i tebe i sve tvoje razbojnike. Neću ja oko tebe zvrndati, ali će drugi zaguditi vrašku pjesmu.

— Neka! Neka! Idemo da vidimo. Ha! Ha! Ha! Za pjesmice tvoje ne bojim se ja, gricka vjero, nego mi je milo gledati kako se previjaš kao zec na ražnju. Ej, mislili ste, stari vuk Prišlin izgubio zube. Prevariste se, kramarske vjere. Sada ćutite da su još oštri. Ha! Ha! Ha!

— Do vidova, krvnice — viknu sudac — ali smiluj ti se Bog!

TUMAČ Strane i manje poznate riječi, izrazi, važnije ličnosti

Addio! Avanti, birbantel — Zbogom! Naprijed, huljo!

admodum reverendus — prečasni

Andrija Jeruzalemski — ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. (1205—1235), prozvan jeruzalemski jer je nakanio povesti križarsku vojnu protiv Saracena, ali nije vojevao, posjetio je samo sveta kršćanska mjesta. Da bi umirio feudalno plemstvo, nezadovoljno njegovim vladanjem, objavio je 1222. Zlatnu bulu

Barbardigo — mletački vojskovođa i poslanik u Budimu bene, bene, optime — dobro, dobro, izvrsno benedetto — blaženi, u prenesenom značenju siromašan duhom bene dixisti — dobro si rekao bon giorno, carissimo — dobar dan, predragi Bubek Dedrik — banski namjesnik (1383) i hrvatsko-slavonski ban (1389—1392), te ban Slavonije (1394—1397)

capisco, signore — razumijem, gospodine

cekin — dukat, zlatnik; prema Zecca, kovnica zlatnika u Veneciji

cistercit — pripadnik reda sv. Benedikta; ime po opatiji Cistertium u Burgundiji, danas Citeaux

curriculum morbi — tok (životopis) bolesti

Deo gratias — Bogu hvala diavolo — do vraga

eccellenza — ekscelencija, preuzvišeni

episcopus ecclesiae Zagrabiensis — biskup crkve zagrebačke

Eskulap — u rimskoj mitologiji bog liječništva

Forgač Blaž — mađ. plemić, peharnik na ugarskom dvoru, ubojica kralja Karla Dračkog. »Iza kratkog razgovora s Karlom dade Gorjanski znak, a na to počne Forgač sjekirom udarati po glavi nesretnog Karla. „Percute Forgač, tua bona sunt Gimen et Gač" — udri udri, Forgaču, tvoja su dobra Gimen i Gač!« F. Valla: Povijest srednjega vijeka). Poginuo u bici kod Gorjana

gloria tibi, Domine — slava tebi, Gospodine

Gorjanski Nikola — mačvanski ban (1354—75) i ugarski palatin (1375—86); poginuo u bici kod Gorjana

Gorjanski Nikola ml. — hrvatski ban (1394—1402) i ugarski palatin (1403—33), prva mu žena kći srpskog kneza Lazara, druga Ana Celjska, sestra kraljice Barbare. Sudjelovao u bici kod Nikopolja (1396); ugarskohrvatski vojskovođa u borbama s Turcima Nikola Gregorović

gvardijan — glavar samostana

Higijeja — božica zdravlja u grčkoj mitologiji

Horvati — velikaška obitelj u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, nazvana po gradu Horvatima kraj Đakova. I v a n i š — mačvanski ban. S braćom Pavlom (zagrebačkim biskupom od 1379) i Ladislavom odigrao značajnu ulogu u borbi za ugarsko-hrvatsko prijestolje poslije smrti kralja Ludovika. Poslije neuspjeha lige povlači se u Bosnu, u grad Dobor. 1394. potučen od vojske kralja Sigismunda Luksemburgovca, uhvaćen i pogubljen. »Sigismund potuče braću Horvate kod Dobora na rijeci Bosni i zarobi ih obojicu. Bana Ivana dade u Pečuhu privezati konjima za repove i vući po gradskim ulicama, zatim pusti da mu trgaju meso usijanim kliještima, da ga rasijeku na četvero, a sve po četvrtinu tijela da se pribije na četvera vrata.« (F. Valla: Povijest srednjega vijeka)

Hranić Vlatko — istaknuti bosanski velmoža iz obitelji Kosaca, jedan od osnivača razgranatog vlastelinskog bratstva Humskih knezova

Iskariot — pridjevak biblijskog Jude koji je izdao Krista, dolazi što je potjecao iz grada Kerijjotha

item — isto tako, ali i dakle

Ivan Čeh — zagrebački biskup (1386—1398)

Ivan od Moravča — zagrebački kanonik

Jagelovići — litavsko-poljska dinastija koja je potekla iz braka Vladislava Jagiella, kneza litavskog i poljske kraljice Jadvige, kćeri Ludovika I, i sestre Marije ugarsko-hrvatske kraljice

Junona — u rimskoj mitologiji glavna božica, Jupiterova žena. Zaštitnica rimske države

Karlo Drački — ban Hrvatske i Dalmacije 1369—76, od 1371, napuljski kralj, te ugarsko-hrvatski kralj od 1385. do 1386; ubijen u Budimu

kaštelan — nadzornik zamka, tvrđave katana — vojnik konjanik

Kažotić Augustin (1253—1329) — dominikanac iz Trogira, neko vrijeme zagrebački biskup, uredio posebno zagrebačko bogoslužje i brinuo se za obrazovanje klera. Podržavao politiku Anžuvinaca. Proglašen blaženim kir — gospodin

korlat — ograda, ali i lanac kojim se sapinju psi Kotromanić Jelisaveta — kćerka bosanskog velmože Stjepana II. Kotromanića. 1353. udala se za ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. Majka ugarsko-hrvatske kraljice Marije i poljske kraljice Jadvige

Krčki knezovi (Frankopani) — Stjepan pristalica Karla Dračkog, bračnom vezom u rodstvu s padovanskim vojvodstvom; umro 1389. Ivan (Anž) ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije (1392—1393). Pristalica Sigismunda. Uz pomoć Mlečana oslobodio kraljicu Mariju iz zatočeništva; umro 1393. Kumani — pleme turskog porijekla, pred najezdom Mongola

(1230) naselilo se u sjevernoj Mađarskoj

Ladislav Napuljski, Ladislav Karlović (1386—1419) — sin kralja Karla Dračkog, okrunjen 1403. u Zadru za ugarsko-hrvatskog kralja, ali već se iduće godine vraća u Napulj. 1409. prodaje cijeli posjed Dalmacije Mlecima za 100 000 dukata Lacković Mirko — hrvatsko-dalmatinski ban (1368) libera nos a malo — izbavi nas od zla

Lučenac Ladislav — kapetan kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, ban severinski, te ban Slavonije (1389—1392) i Hrvatske i Dalmacije (1387)

Ljudevit, Ludovik I (1342—82) — ugarsko-hrvatski kralj, uspješno ratovao s Venecijom i svoju vlast učvrstio i u primorskoj Hrvatskoj. Poslije smrti poljskog kralja Kazimira III i poljski kralj

ma, asino — ali, magarče

maledetto — proklet

Marija — ugarsko-hrvatska kraljica (1382—85 i 1386—95), žena

Sigismunda Luksemburgovca medicus — liječnik medicus oppidi — gradski liječnik medicus oppidi de Grech — liječnik grada Gričkoga meštar — majstor, obrtnik, ali i učitelj misericordia — milosrđe, milost mošnjar — obrtnik koji je izrađivao mošnje — kesice, vreće, tobolce

notar — bilježnik

palatin — dvorjanin u Ugarskoj, najviši dvorski službenik čija je vlast gotovo identična s banovom vlašću u Hrvatskoj

Palizna Ivan, Ivan od Paližnika; Johannes de Palisna (?—1391) — poglavar (prior) reda križara sv. Ivana u Hrvatskoj i Ugarskoj, prior vranski i hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (1386 —91). Jedan od vođa bune proti kraljice Marije i majke joj Jelisavete koju je dao zadaviti

pataren — naziv za vjernika sekte bosanskih bogumila

parola d'onore — časna riječ

pataren — naziv za vjernika sekte bosanskih bogumila

per Dio! Šor notajo — zaboga, gospodine bilježnice

per Dio — zaboga, bogami

piano, piano, carissima — polako, polako, draga moja (predraga)

per Dio, eccellenza — za boga, preuzvišeni

povero, poverino, poveretto — siromak, siromašak, jadnik

prior — poglavar samostana

prior vranski — poglavar samostana Vrane kod Zj&drz., nekada vrlo utjecajna osoba među crkvenim i svjetovnim dostojanstvenicima

Prodanić Ahacije — slavonski ban

purgancija (purgacija) — čišćenje crijeva, sredstvo za čišćenje crijeva purgatorium (purgatorij) — čistilište

Quem dii odere, paedegogum fecere! — latinska poslovica: Koga bogovi mrze, učiniše ga odgojiteljem

refectorium — blagovaonica u samostanu

Rialto — poznati most u Veneciji na Velikom kanalu (Canal grande)

sangue di Dio — krv božja

Santa Maria del Carmine — Majka Božja od Karmina

Seč (Szechv) Nikola — dvorski sudac na ugarskom dvoru, ban Hrvatske i Dalmacije (1358—1366)

Sigismund (Sigmund, Šišman, Žigmund) Luksemburgovac (1368 do 1437) — ugarsko-hrvatski kralj, češki kralj i rimski car

signori della notte — noćna gospoda (redarstvenici, policajci)

sinjorija, signoria — gospoda, misli se na velikaše mletačke republike, a često i na Veneciju samu

Slavi schiavi — Slaveni robovi

Sudar Petar — slavonski ban (1368—1380)

Sveti Kralj — Stjepan I, prvi ugarski kralj (oko 975—1038), širenjem kršćanstva osigurao podršku katoličke crkve; crkva Svetog Kralja, stolna crkva (katedrala) u Zagrebu, crkva sv. Stjepana

itacun — dućan, prodavaonica, trgovina

taci — šuti!

titulus juriš — pravni naslov, pravno pokriće

Tomko (Tomo Bazin) od Svetog Jurja — ban Hrvatske i Slavonije (1384—1385)

Tvrtko I. Kotromanić (1338—91) — prvi bosanski kralj, proširio svoju vlast na dijelove Srbije i Hrvatske (dalmatinske gradove i otoke), nazvao se kraljem Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja

ugarski kralj Lacko — Ladislav I. Sveti (1049—95) mađarski kralj, brat Jelene Lijepe, udovice hrvatskog kralja Dimitrija Zvonimira, osnovao biskupiju u Zagrebu (1094)

ultima ratio — zadnje sredstvo

vivat — živio

Kletva, dio II

XXX

Po cijelom brdu Griču vladao je trepet i strah s nemile navale dvorskoga župana i njegove čete. Ljut nemir zaokupljao je srce građana, jer takva zla skoro ne doživi slobodni kraljevski grad. Samo na jednom mjestancu bilo je tiše i mirnije, samo do jednoga zakutka kanda nije dopro zaglušni bijes napasnika i zdvojni vapaj pogažene građanske časti, taj mirni zaklon bijaše soba Anđelije u kući Živana Benkovića. Od nekoliko dana bila se djevojka sva preobrazila. Blijedi otprije obrazi procvatoše nanovo ružom, iz mutnih neveselih očiju poče sada sijevati plamen tihog blaženstva; svaki kret, svaki mig bijaše življi, okretniji, reć bi da su Anđelijinoj duši narasla nova krila, kojima će sretna poletjeti nebu pod oblake da se poigrava sa zlatnim zvijezdama. I kako da joj se to mlado srce ne otvori, poput cvijeta o suncu? Što je uzdišući željela toliko vremena, eto je doželjela, onaj za kim je toliko gorkih suza ronila dođe da siroticu robinjicu izvede iz prognanstva, te da je pod zaklonom junačke desnice ponese daleko, daleko od ove doline suza u kolo milog joj roda. Da, burno poskakivalo je mlado to srce kad se iznenada pred djevojkom pojavi njezino sunce, drug njezina srca pred Bogom i svijetom, mladi knez Berislav. A kad prvi mu cjelov planu na njezinim usnama, prostruja je vatra nebeska, i djevojka zaboravi da je na ovoj zemlji.

Za važnim državnim poslom dođe prognani, na smrt osuđeni Berislav potajno među svoje neprijatelje u Zagreb. Ali još miliji, još draži domami ga posao u ovaj kraj. Berislav donese pola zlatnoga lanca da ga dade vjernomu Živanu, da iskupi i sa sobom povede Anđeliju na brijeg sinjega mora,

Anđeliju, vjerenicu svoju, da je zakloni u Omiš, gdje su kraj mora stajali dvorovi dragog joj ujaka Ivaniša bana. Već nekoliko puta bio se je Berislav pod mrak prošuljao do Živanove kuće, da ga nitko ne opazi, te otkrio poštenjaku mošnjaru da je došao po vjerenicu svoju. Kratki bijahu ti boravci, jer se valjalo čuvati izdaje iz zasjede. Danas dođe Berislav, a uz njega stari križar Filip već u rano jutro u Živanovu kuću da ondje probave dan, jer ih je navečer čekao važan posao u palači gospodina Ahacija Prodanića. Niko ih ne mogaše prepoznati, jer bijahu presvučeni u seljake, križarske kmetove. Anđelija sjedaše do prozora svoje komore, a pred njom stajao je Berislav držeći objema rukama desnicu mile djevojke. Bio je spustio glavu, a sve više i više gubili se njegovi pogledi u oči Anđelijine, koja ga je tiho i pobožno, nijema i blažena promatrala, kanda stoji pred svecem ili anđelom.

— Je li moguće da si to ti, Berislave moj, da stojiš tu preda mnom i da plamen mile zjenice tvoje grije pustu mi dušu. Da ne stoji moja desnica u tvojim junačkim rukama, da ne ćutim življe kucanje u tvojim, u mojim žilama, rekla bih, sve je to varka, sve je to san. Ali kucaj srca mi kaže, to je pravi pravcati Berislav, moj vjerenik. I on dođe po mene da budem blizu njega, blizu moje sreće. Oh, Berislave, do sreće je dugačak, dugačak put, a nama ga sudbina još većma produži.

— Istina je — reče Berislav — ali možda smo bliži sreći nego što misliš, jača se podigla junačka desnica, naša vlast širi se svakim trenom i posegnut će u ove krajeve, zato dođoh ovamo. Ti znaš da nad mojom glavom visi krvnički mač, ali ja ne zastrepih, poletjeh ovamo pod tuđim presvukom da pre-dobijem za novoga kralja naše plemstvo, da tebe zagrlim i na sokolovim krilima prenesem u sigurno gnijezdo gdje ti neće nahuditi ničija zloba i zasjeda.

— Oh, Berislave moj, tolike sreće ne mogu shvatiti, omamila me je čisto, kako iznenada navali, ta prije bih se bila nadala smrti negoli toliku blaženstvu. A kad ćemo poći, zar sutra, ili danas, o reci rade danas nego sutra, jer se bojim da bi nam se sreća pokvariti mogla. Ne reče li sam da ti ovdje visi krvnički mač nad glavom, pođimo brzo iz ovog kraja. Zar želiš da bude svaki hip i časak moga života smrtan strah, da mi ne može san na oči, jer se bojim krvavih sanja, zar želiš da budem dan i noć prikovana pred kipom svete ove Bogorodice, mile zaštitnice ljubavi naše, da moram dan i noć vapiti: majko božja! čuvaj mi Berislava moga. Pođimo još danas.

Anđelija govorila je te riječi iz puna srca; u svakom glasku drhtala je ljubav i briga za dragog. Berislav nagnu se polagano, poljubi djevojku svoju u čelo i reče potiho:

— Umiri se, zlato moje, danas čeka me najvažniji posao, jamstvo naše sreće. Danas nećemo poći, tvoja živa duša krili se na brzim krilima naprijed, i htjela bi prestignuti iste zvijezde na nebu. Ali kruti poslovi svijeta koracaju omjerenom gvozdenom stopom, jer ih mora voditi razbor, nama valja stupati oprezno, polagano da nas ne prevari sreća. Nas ne smiju nositi krila, da se ne sunovratimo u propast, gdje bi bio grob naše ljubavi.

— Ali reci, dragane, kada, kada ćemo ostaviti Zagreb?

— Za kratko vrijeme, dušo moja — tješio ju Berislav — već ti rekoh da se važni poslovi države ne mogu mjeriti unaprijed.

— Oh! ta vaša nestalna mjera, ti vaši državni poslovi, koji padaju na srce kao ljuti mraz — naricaše djevojka — vi ne pitate srce, koje može uvenuti, poginuti dok vi spašavate državu.

— Draga Anđelijo — odvrati Berislav — prebrza, prežestoka ti je krv. Ti si kao putnik koji je, žeđajući, putovao pustinjom i nigdje ne nađe kapi da okvasi svoje grlo. Najednom dođe do oaze gdje u travici bistar vrutak romoni, a putnik klekne i pije, pije kanda će ispiti vrutak. Daleko si bila od svojih dragih, daleko od mene, tvojega vjerenika, mnogi dani prolažahu kroz suze, a eto sad gdje stojiš na vratima spasenja, sad te ostavila mukotrpnost tvoja te hoćeš silom razbiti vrata prije nego se otvore.

— Berislave, ne mudruj, zaklinjem te, mudrovanje je smrt ljubavi. Moje srce, ljubeći tebe, zna samo za osjećanje, za strast, i ne pita za hladni razbor, ti vidiš koliko te ljubim, a ovu moju ljubav povećava pogibelj koja ti prijeti, povećava junaštvo tvoje kojim si skočio u pogibelj da izbaviš mene. Ne ljuti se na mene, ne misli da je to samo djetinjarija, ja ne mogu nego silno te ljubiti, ja ne mogu drugačija biti, jer da te mrvicu manje ljubim, ne bih bila vrijedna tvojega srca.

Berislav slušao je te strastvene riječi svoje miljenice tajnom radošću; svaka riječca iz njezinih ustiju kanda je bila cvijet nikao u raju, lica mu se zažare, i posmijeh sreće zaigra na njih. Junak stavi desnicu ruku na Anđelijinu glavu i reče nježno:

— Anđelija, uvijek Anđelija. U vrtu stare požeške opatije, u biskupskom dvoru Zagreba, u kraljevskim dvorima, i u ovoj skromnoj građanskoj kući plamti nepromijenjen, čist u njezinu srcu plamen ljubavi za mene. Anđelijina ljubav je vječna.

— Da, vječna — uskliknu djevojka i skoči zagrliti mladića — visoka do Boga, duboka do mora, duše moje hrana i život mojemu srcu.

Grga Prišlin bio je obećao pohoditi Živana, i što reče, to i učini.

U dvorištu mošnjareve kuće stajahu velika kola, visoko nakrcana snopljem. Težaci bjehu ih danas dopremili s polja, a sada vrtjelo se muško i žensko, navlas djevojke, pod vijencem od žutoga klasa i cvijeta modrinjaka, da skinu snopove i da ih spreme u hambar za kućom. U taj par dojezdi na konju Grga Prišlin, uz njega pijanica Gregorović, među četom oružnika, za kojima škripahu tovarna kola. Vođa bijesne čete skoči s konja, a za njim pijani mu drug. Prišlin pođe ravno u dvorište, gdje je Živan kraj kola stajao i pazio kako ljudi spremaju žito. Opaziv dvorskoga župana, potrese se od jarosti od glave do pete, krv prosu mu se licem, a žile nabrekoše na čelu.

— Dobar dan, Živane moj — pozdravi ga kroz rug Prišlin — obećah da ću te pohoditi, i evo dođoh glavom po biskupsku daću, jer nisam htio da moji ljudi prostaci provale u tvoju kuću i učine kakvo zlo, evo sam ovdje, a ti, moj dragi prijatelju, daj svaki šesnaesti snop, kako to ište pravo gospodina biskupa; a meni ćeš valjda dati koju kapljicu i koji zalogaj, jerbo sam kraj toga vraškoga posla i ožednio i ogladnio, a nemam na cijelom Griču boljega znanca i prijatelja nego Živana Benkovića.

Mošnjar škripao je zubima, njegovo oko usplamti divljim plamenom, a smrtna bljedoća pojavi mu se na obrazima.

— Počastiti si me došao, Grga Prišline, i zoveš me prijateljem, mene, Živana Benkovića, komu si zarinuo trn u srce, komu si otrovao navijeke život. Otmičar, razbojnik mojega imena i plemena dolazi u moju kuću, gradeći se prijateljem, a taj prijatelj dolazi pod oružjem da opet grabi i otimlje, nu ja dobre volje ne dam ništa, ja, slobodni građanin, protestiram za sebe i za svu općinu proti toj razbojskoj sili, jer nema zakona i nema prava po kojoj bi smio biskup na ovom slobodnom brdu pobirati šesnaestinu žita i vina.

— Nemoj, prijatelju, tako — reče Prišlin — odviše se priječiš i buniš, to nije lijepo od tebe, kažu da si najrazboritiji građanin na Griču, pa vladaj se razborito, a to znaj da nisi ti čovjek učen da možeš prosuditi što da je pravo, što li krivo na pismu. Zato lijepo broji šesnaesti snop.

Mošnjar skoči razjaren, dižući šake, i viknu da ga je sva okolina čula:

— Ne dam, ne brojim, ni jedan biskup nije pobirao te daće. — Vika bijaše toli žestoka da su ljudi u Živanovoj kući izletjeli na prozore, a svjetina počela se skupljati pred kućom na ulici.

— Ne daš, ne brojiš — nasmija se Prišlin grohotom — e pa da vidimo čija je pravica jača. Momci! — okrenu se k oružnicima — eno vam stoje kola, vadite svaki šesnaesti snop, i da vam posao bude lakši, da brzo svršimo, prevalite kola. — Oružnici poletješe da ovrše zapovijed gospodara. Užasan krič zaori zrakom, težaci i ovjenčane seljakinje raspršiše se kao plahe ptice, a na prozoru pojavi se, naričući, gospa Jela, a uz nju Anđelija. Strah i trepet obuze svačiju dušu, samo Živan ostade kao stup te se postavi pred svoja kola da dočeka silnike.

— Živane, Živane — viknu iz kuće Jelena — jesi l' sišao s uma! ti ćeš se goloruk mjeriti s oružanom razbojskom četom? Neka nose sve žito razbojnici, ne marim, samo da je tebi zdrava glava.

Dok je Živan pred kućom svoje branio od napasti, bilo je u kući čudna komešanja. Berislav, čuvši šta se tu radi i kakva se sila čini građanima proti božjemu i ljudskomu zakonu, planu kao ris, trgnu svoj mač da provali napolje i da navali na napasnike, ali Andelija postavi se pred njega, uhvati mu desnicu ruku i viknu:

— Ne, nećeš, Berislave, tako mi Bogorodice, zaštitnice naše, nećeš iz ove sobe.

— Pusti me, Anđelijo, pusti, ne mogu gledati, ne mogu slušati takve krivice, krv mi kipi, i svaki poštenjak mora skočiti i podići mač za svetu pravicu. Pusti me, pa makar ih stotina bila, ja toga mirne duše gledati ne mogu.

Berislav izvinu se nježno rukama Anđelije i skoči prema vratima, ali hrlo okrenu se djevojka i zakrči mu, prisloniv se uz vrata, put.

— Zaklinjem te živim Bogom, Berislave, ne idi, nemoj ludo gubiti glave.

Uto otvoriše se za djevojkom vrata, i u sobu banu stari križar Filip te doviknu Berislavu:

— Čuh izvana da ćeš provaliti nadvor, a sreća je da ti gospođica evo brani.

— Bog ti blagoslovio jezik, oče Filipe — kriknu Andelija nešto slobodnija — u dobar čas mi dođe u pomoć, jer mu slijepa strast zavara oči.

— Šta, gospodaru — reče stari križar — ti bi samcat navalio na Prišlinovu četu koja te može sasjeći u jedan tren, ti, izopćen, na smrt osuđen, hoćeš da pokažeš svoje lice najvećemu neprijatelju svomu iz čijih pandža si oslobodio ovu djevojku, vjerenicu svoju? Prišlinova mržnja upisala si je duboko tvoje lice u svoju osvetnu dušu. I da te speti, da te vidi kako samcat stojiš proti cijeloj četi, nasmijala bi se njegova osveta grohotom, živa bi te uhvatili i dali krvniku na ruke. A sjećaš li se po što smo došli u Zagreb? Zar zato da se ludo razbijamo po ulicama? Ne dođosmo li po višem poslu, da ovu kraljevinu izbavimo iz ruku Šišmana, a ti zaboravljaš sve to, slijepo hoćeš provaliti i navaliti, pokvariti nam dobru sreću, odati namjere naše i zakopati ljubav svoju? Evo, ja nisam kukavica, ali pod živu glavu ne bih htio izići na vidjelo razbojnika, jer me čeka svetiji, uzvišeniji posao.

Gospodaru, pamti i ti da ti ima i sablja sijevati na drugom mjestu, gdje se dijele carstva, a ne snopovi. Daj mi taj mač i miruj, sjedni do vjerenice svoje i pričekaj dok nas ne zove urečeni rok da spasimo domovinu.

Berislavu klonu glava i desnica ruka, koja svejednako držaše britki mač. Nježno privinu se Andelija k njemu, nježno izvinu mu sablju iz ruku i reče:

— Tvoj mač, Berislave, čuvat ću ja, da strijela ne udari prerano u krivo mjesto.

— Evo ti ga, čuvaj ga, pravo ste govorili, bio sam lud.

Oružnici u dvorištu gurnuše nemilo građanina Živana na stran, i za jedan hip prevališe kola da se snopovi širom razletiše. Bezobzirce poče divlja čeljad brojiti snopove i vaditi svaki šesnaesti, ali ne kako joj dođe pod ruke, već je izabirala najljepše, najzrnatije. Živan stajaše kao kip od kamena, gledući tu nemilu pohani gdje slijepi i bijesni oružnici grabe plod njegova znoja i krupnim nogama gaze lijepo zrnje koje je imalo hraniti njegovu kuću. Krv mu kipjela, u srcu bilo mu je da proplače, i podvojio je gotovo o vječnoj pravici, ali se osvijesti te, odvrativ lice od razbojske čete, pođe uz stube k vratima svoje kuće. Prišlin, stojeći podnimljenih ruku sred dvorišta, gledaše zlorado za Živanom i viknu za njim:

— Ej, gospodaru, stani malo, sad na svršit ćemo posao, pa mislim da sam zaslužio od tebe hladan napitak, jer je vrućina velika, a ja žedan do Boga.

— Ako si žedan — okrenu se Živan — poslat ću ti hladne vode da se napiješ, jer i životinji se daje vode da ne skapa od žeđe. Vina za tebe nemam i moram štedjeti, jer će pod jesen doći opet razbojnici da nam otimlju naše vino kao što danas naše žito, ako Bog ne pusti na njih svoju strijelu. Zbogom, Prišline, zapamti današnji dan, nekoga će ljuto zaboljeti glava, tako mi imena moga.

Na gnjevne riječi mošnjara odgovori Prišlin silnim grohotom, a za njim nasmija se čitava njegova četa.

— Ej, čujte ga, čujte ga — viknu Grga — srdi se kao pijevac i grozi se šakom u džepu taj kramarski junak. Zapamtit ću ja taj dan, i ako Bog da, bit će više takvih dana. Skupite, momci, što ste ovdje nabrali, pa onda ajdmo dalje.

— gta? — reče Gregorović uhvativ Prislana za rukav — ti ideš dalje, pa nisi ni zavirio u kuću. Ta obećao si Živama da ćeš mu doći u pohode.

— Ta valjda sam ga i pohodio, i ljudski se s njim pozdravio.

— Kakvi su to pohodi? Ta nisi ni prekoračio praga njegove kuće, niti si mu pozdravio ženu, niti časak sjeo da im ne odneseš sna. A ja se toliko poveselih da će nas barem malko počastiti dobrom kapljicom.

— Umiri se, Gregoroviću — reče Prišlin — razumijem. Tebi je žao da te je ovdje čašica vina minula, stara čuturo ti. Ta vidim po tvojim mutnim očima da si se već drugdje dao mukte počastiti vinom. Pohodio sam svoga dragoga prijatelja mošnjara samo načasak i neću mu više dosađivati. U kući ima k tomu ženskih nokata, pa bi čovjek zlo proći mogao. Ajdmo! Ajdmo, momci! dosta je ovdje bilo šale, drugi put više.

Povorka oružanih ljudi, a na čelu joj Prišlin, krenu vozeći sa sobom oteto žito, opet prema Markovu trgu, gdje se bješe sva biskupska kola, napunjena šesnaestinom žita, skupila. Prišlin zapovjedi neka kola krenu naprijed kroz Kamena vrata na Kaptol, a on da će za njima sa svojim oružnicima. Na odlasku dade preda se pozvati gradskoga suca Franju Markovića i, omjeriv ga s konja prezirnim okom, otrese se na njega:

— Jesi l’ čuo, grički suce, nisam ja danas zadnji put ovdje, i ostao bih još kod vas da me ne zovu drugi poslovi. Sjutra doći ću opet i velim ti, reci svojim kramarima neka ne budu ludi, neka se klanjaju vlasti i zapovijedi, jer ti velim, ako se koji od vas digne i dirne u čovjeka moga, zapalit ću vam vaše pišljivo gnijezdo, da se jednom odučite igrati se slobodnu gospodu. Zapisi si to za uho da ne bude zla po tebe i po vas svih.

No gradski sudac dignu ponosito glavu i odvrati silniku:

— Zapisat ću si, Prišline, što si mi rekao, i što si danas učinio, zapisat ću taj krvavi dan nepravde, na koji si nas

saletio poput razbojnika i pogazio ugovor što ga imamo s Kaptolom, i znaj da neću mirovati ni časka dok se to zlo djelo ne opere, dok ga pravica i zakon ne osveti. Ako ti je volja, dođi drugi put, dođi sutra, Prišline, i Bog i duša, lijepo ću te dočekati, kako se dočekuju razbojnici.

— Haj, kučko, kujo — izdere se dvorski župan na suca i dohvati svoj bič da ga osine, ali sudac osta nepomičan, pogleda krvnika junačkim okom, da mu je bič klonuo iz ruke.

Bijesan okrenu konja i zaleti se sa svojom četom prema Kamenim vratima kroz hrpe razjarenog puka, koji ga pratijaše ljutim kletvama i zdvojnim plačem, jer se vidjelo da je opet došlo vrijeme sile i napasti na slobodni grad Grič.

Nigdje ne vladaše veća ljutina, veća jarost nego u kući mošnjara Živana, nikomu ne bje nanesena veća sramota nego uprav njemu. Slobodni građanin grički uvriježđen bje i zlostavljen na svome vlastitom zemljištu, na pragu svoje kuće, od divljeg čopora plaćenih oružnika, i to zato jerbo je branio svoje pravo proti krivici. U velikoj sobi svoje kuće sjedaše poštenjak upirući glavu u dlanove, bio je zanijemio, gledao je pred sebe u stol, i kako su mu katkad u licu mišice drhtnule, mogao si razabrati kolika bol i žalost ubija njegovo pošteno srce. Uz njega sjedaše Jelena, a podalje stajahu mlinar Janko Zlatobradić i stari križar Filip. Svi šućahu, ne hoteći riječima mutiti ljute muke kućegospodara, a Jelena, vjerna mu drugarica, nije smjela u prvi mah progovoriti riječi da ga utješi, jer je vidjela kako u njemu sve kuha i kipi. Istom kad ču kako se dva-tri uzdaha izvinuše iz Živanovih prsiju, stavi mu Jelena ruku oko vrata i reče blagim glasom:

— Živane, druže moj, ne žalosti nas, ne muči duše svoje. Šta si ti kriv da te zaskočila prevara, jesi l' goloruk mogao odbiti silu? Što tebi, dogodilo se i drugima, a valjda ima na svijetu jošte toliko pravice da se zlotvor Prišlin kazni.

— Da se zlotvor kazni — odvrati bolnim glasom Živan šta je meni do njegove kazne, šta mi hasni ako ga i snađe

prijeka smrt; osramoćen je naš grad, osramoćena moja kuća naočigled svijeta; popljuvane su naše pravice, pohuljeno naše

slobodno ime, štaviše, odsad bit će slobodno zlotvoru provaliti u našu svetinju, u našu slobodnu građansku kuću. A tko provali k meni? Najveći zlotvor mojega imena, koji mi je ubio sestru i suru, koji mi je osramotio i u grob spravio moju nećaku, koji mi je oteo moga jedinca. Taj nečovjek dođe ovamo dok je pred kućom vrvjela svjetina, i narugao mi se pasjim svojim licem zovući me, na ruglo, prijateljem svojim. Pa tu da ne svisnem, tu da se ne uhvatim za svoje srce koje mi dršće od žalosti kao pod krvavim nožem! O Jeleno moja, dosta proživjeti i tužnih dana, ali današnji je jedan od najtužnijih.

— Pravo reče, ujače — planu Zlatobradić — danas već ne znaš kamo da položiš glavu, ne znaš što je moje, što tvoje, i svaki smet ima pravo da ti otme teškim znojem stečeno blago. Tko tu vlada, tko tu sudi, pitaj Boga Višnjega, ljudi toga ne znadu.

— Istina — potvrdi stari križar — ali, Živane, ne očajavaj, doći će dan suda i osvete, znat će se što je pravda, što je krivda.

Živan skoči na noge, stavi ruku na srce i, podignuv desnicu svoju, reče svečanim glasom:

— Da, znat će se što je pravda, što li krivda. Mnogo sam prepatio jada rad općega dobra, ljuto zasjekoše one dodna srca moga, ali Bog mi budi svjedok da neću ni sad klonuti, da ću do Boga dizati svoj glas, ako ga ne htjednu poslušati zemaljski kraljevi, kao i prije dizat ćemo opet smjelo svoje glave, i proći će volja razbojnike drugi put navaliti ovamo.

— Amen, tako budi — reče stari križar.

— Zasada zbogom, djeco moja, idem u vijeće da od bana potražimo pomoć i da se spremimo pod oružje, a ti, Filipe, reci Berislavu neka mi zakaže dan kada ste zamislili krenuti odavle s Anđelijom, da bude sve po redu pripravno. — To rekav, iziđe hrlo na vrata.

XXXI

Gospodin ban spavao je vrlo dobro. Nada da će se proslaviti napunjala je njegovu dušu osobitim blaženim mirom, a kad se u rano jutro probudi, skoči hrlo na noge da za vremena pripravi četu koja će provaliti u zbor buntovnika te sve na okupu uhvatiti. Zato pozva časnika svoga i zapovjedi mu neka sa tristo banskih pješaka po podne istoga dana bude spreman pod oružjem, i ako bi tko upitao kamo je ta četa namijenjena, neka se odgovori da ide proti šimunskim kmetovima koji kaptolskoj gospodi uskraćuju desetinu.

Zatim sjednu dragi ban za svoj rani ručak te poče začudo brzo motati pečeno meso, bijeli sir i zalijevati oboje obilno rujnim vincem. Činilo se da se danas van reda krijepiti kani, kad mu je bilo ovršiti toli tešku i važnu zadaću.

Upravo bje iskapio čašu vina, sred smiješećeg lica obrisao brkove, kada sluga dovede u sobu stranca u putnom odijelu, bez sumnje plemića poslanika. Na njegov pojav začudi se ponešto gospodin Lučenac, ali poslanik, nakloniv se, reče:

— Hvaljen Isus, gospodine bane.

— Navijeke amen. Tko si i što mi nosiš, gospodine?

— Ja sam, na tvoju službu, Ivan Banović, i nosim ti po zapovijedi svijetloga kralja ovo pismo.

To rekav, izvadi iz njedara hartiju učetvero složenu, na kojoj stajaše tajni kraljevski pečat. Ban uze pismo, pogleda glasnika ispod oka i reče mu:

— Sjedi, gospodine Banoviću, ta valjda ćeš danas biti mojim gostom.

— Hvala, gospodine bane, žalim od srca da tu počast otkloniti moram, vrijeme mi je nakratko odmjereno, i valja mi iti što prije u kraljevski odbor, nu prije povratka s rada pohoditi brata komu imanje stoji za gorom zagrebačkom. Ja neću ni časka časiti u Zagrebu, već ću smjesta poklopiti konja da idem onamo.

— A treba li odgovora na to kraljevsko pismo? — upita ban.

— Ne treba, gospodine bane, tako mi je bar rečeno, i sada mi dozvoli da se preporučim u tvoju milost i da ti želim sretan ostanak.

— A ja tebi sretan put, gospodine Banoviću, i pođi mi zbogom.

Poslanik pokloni se opet i uminu iz kraljevskoga dvora, i jedva bje izišao na vrata, posegnu gospodin Lučenac za kraljevskim pismom, koje je pred njim na stolu stajalo. Još jednom pogleda pečat. Da, to je bio tajni pečat kraljev pod kojim se otpravljaju samo najvažniji državni poslovi. Ban kanda se plašio skinuti vosak, ali napokon se odvaži, rastvori pismo i uze čitati. Čim je dalje čitao, tim više blijedilo je njegovo lice, i napokon uhvati cijelo tijelo drhtavica, a kad ga je prostio bio, zali mu se lice krvlju, kao tigar skoči uvis i baci kraljevsku poslanicu pod stol. Bijesan kriknu:

— To meni, to Ladislavu Lučencu, koji te je služio kao pseto i vjernije nego pseto, koji je nosio sto puta na pazar svoju kožu, svoju glavu za Šišmana kralja. Da, da, Šišmane, pravo kaže svijet, cincar si, neharnik, zlo prolazi ona luda koja je svoju sreću objesila na tvoj grimiz, ali da vidimo još jedanput je li to moguće — kriknu ban te, podignuv pismo ispod stola, uze ga nanovo čitati, zatim udari u grohotan smijeh te vikaše bijesno, hodajući po sobi i udarajući dlanom po pismu.

— Da, da, tu stoji crno na bijelom. Ja nisam za ništa, ja nisam za državne poslove, ja ne mogu ovršiti što mi kralj zapovijeda, ja nisam mogao pomiriti dalmatinske kramare, ni u mojoj banovini da nema reda ni pravde.

— Da, da, ja nisam za ništa, ja nisam za bana, i zato me zbaci sramotno sa banske stolice te stavi na moje mjesto Detrika Bubeka. O, taj moj prijatelj, taj lijepi mudrijan, znat će domamiti sve buntovne glave u jednu gajbu, taj veliki vojskovođa zna kako se očito i varkom tuče neprijatelj, i

pod njegovim banovanjem sjat će se vaga pravde kao nikad u kraljevini Slavoniji. Ali pravo ti je, Lacko, posve pravo, ti si se uzdao u Šišmanovu vjeru, ti si zaboravio da je Šišman sto puta krenuo vjerom, i evo sada te baca u kut kao gnjilu jabuku. — Tako bjesnjaše slavonski razban, držeći objema rukama kobno po njega pismo, u koje je zdvojnim okom zurio. Bijaše to njegova smrtna osuda. Sramota po njega, a i velika šteta, jerbo nebogatu boljaru izmaknu time velika korist koju donosi bansko zvanje, šutio je jedan čas, ali zatim dignu glavu, nasmjehnu se čudnovato i viknu kroz smijeh: — Čekaj, dragi Šišmane moj, zgoda je dobra, vratit ću ti milo za drago — zatim uze pismo, rastrga ga na sto komada, i baci ga kroz prozor da ga vjetar raznese na sve kraje.

Već je bio mrak; sve više i više primicala se gluha noć. U to doba šuljale se čudnovate sjene prema palači gospodina Ahacija Prodanića, stojećoj kraj kraljevskih dvorova. Činilo se da im je vrlo prešno, jerbo su neobično brzale, i kako koja zađe u kuću, zatvoriše se za njom vrata. To ne bijahu sjene, to bijahu živi ljudi, koji se skupiše u palači boljara Ahacija da vijećaju o dobru domovine. U prizemlju tik zida gradskoga prostirala se velika dvorana, kruto presvođena. Sa starih zidina visijahu mačevi, koplja, buzdovani i kacige, a i pokoja zastava, sve dokazi slavlja Prodanićeva plemena. Sred dvorane stajaše stol od prosta drva, a naokolo redale se proste klupe. U četiri kuta dvorane bijahu u zidu utaknute smolne baklje, malokada vidje za zadnjih godina čovječje lice ovaj prostor, danas pako bijaše u njemu po izbor junaka i crkovnjaka, šezdeset slavonskih plemića bilo se skupilo amo, a k tomu nadode, priličan broj kaptolske gospode. Na srijedi sjedaše domaćin, gospodin Ahacij Prodanić, mrka, zlovoljna lica, a uz njega tri čovjeka, odjevena u grubo ruho hrvatskih seljaka, dalje pako plemstvo, upirući se u svoje mačeve, gleđući radoznalo preda se da čuje i vidi šta će to biti. Crveni plamen bakalja treptio je čudnovato nad tim glavama, nad tim licima, iz kojih si mogao razabrati da su ta mrka gospoda mnogo iskusila svijetom, ali svakako više zla nego dobra. Za opće tišine dignu se gospodin Ahacij i prozbori ovako:

— Braćo i gospodo! Sred tiha mira za gluhe noći skupi se, nečuveno i neviđeno od ostalih ljudi, kolo slavnih slavonskih boljara, kolo mudre duhovne gospode. A čemu, pitam vas ja, zašto upravo usred noći? Mora da nas je sastavila neka tajna zajednička misao, da su nas sveli tajni neki jadi koje ćuti svaki od nas. Da, braćo, dođosmo kao muževi koji nisu zaboravili u ovo gluho tužno vrijeme što je domovina, tužna naša kraljevina. Istina, tiho je ovuda sve, ne biju se ljudi kao dolje pri moru, mirno stoji kraj, kao drvo za ljetne sparine na kojem se ne miče list, ali zavirite dublje u duše svoje, pitajte srce i recite je li to blaženi mir sreće i zadovoljstva? Gdje je sreća, gdje zadovoljstvo? Za devetom gorom tamo. Sišman gladio nas je slatkim svojim jezikom, obećao nam da će ukloniti tuđe suce i sudove, da neće tuđincima dati časti u ovoj kraljevini? Što mu vrijedi obećanje! Treba li to vama reći, ta zdrave su vam oči, dobar vam sluh. Što god je obećao, svagdje je slagao, i starinska ova kraljevina previja se pod tuđim zakonom, pod tuđim sudom, pod tuđim glavarima. Recite, rekoh li pravo?

— Pravo reče — odazva se glas plemenitoga zbora.

— Evo, znate šta je, a u koga je srce pošteno, u kom jošte živi svetinja staroga prava, ljubav za ovu zemlju, ne mora li misliti kako da se izviđa teška ta rana, kako da nam se povrati pravo?

— Mora — zagrmi skupština.

— Dobro, braćo — nastavi Ahacij — zato dođosmo amo, i u dobar čas. Evo vidite pred sobom pod seljačkim ruhom tri čovjeka, tri poslanika od sinjega mora; uzeše to ruho na sebe da budu sigurni od svake izdaje. Tu stoji pred vama gospodin Berislav Paležnik, knez od Ostrvice, vi ga znate, junak je, naše je gore list, u sto prilika pokaza što smije desnica njegova. Tu stoji gospodin Vlatko Hranić, vojvoda bosanskoga kralja, a tu stari brat Filip, križar, junak, od koga se odbija svaki mač, svaka sablja. Mislim, dobri su to poslanici, i nadam se da će vam pravo i zdravo govoriti. Nuderte, gospodo, recite svoju, da zna ovaj plemeniti zbor kako bi dobro bilo da pođemo svi složno jednomu cilju.

— Reci, govori, Berislave — viknu plemstvo dižući se na noge.

Berislav dignu se i reče:

— Gospodo i braćo, što ću mnogo tratiti riječi, zlo vam je, to znam. Zašto vam je zlo, to pitajte Šišmana. Vi se želite izbaviti, je l'?

— Da, da! — zaori složna vika boljara.

— I pravo je tako — nastavi Berislav — kad te rana peče, ispali je, jer ćeš inače dovijeka bolovati. Poslaše nas amo među vas da vam reknemo pravu riječ. U Dalmaciji bijemo se ljudski. Četice Šišmanove uzmiču, moj stric Paležnik tjera ih pred sobom kao plaho krdo. Gradovi dalmatinski stoje na zadnjoj grani. Šišman im je obećao pomoći, novca i vojske, ali dragi Šišman nije poslao ni momka, ni dinara, a kralj Tvrtko ureče im stalan, neukloniv rok da se predadu, i predat će se. Dalmacija, Primorje zakratko stajat će pod njegovim žezlom. Dalmacija pako, Hrvatska i Slavonija odvajkada jedno su tijelo, pod jednom slobodom, koju prisegom potvrdiše već stari kraljevi naše krvi, našega plemena. To tijelo stare kraljevine naše ne smije se drobiti, ne smije se trgati, već mora ostati na okupu pod jednom svetom zastavom. Čudno me gledate, valjda me pitate u čije ime dolazimo, za koga govorimo. Reći ću vam ukratko i posve iskreno, dolazimo u ime Tvrtka, bosanskog kralja. A vi ćete pitati: »Gdje ostaje Ladislav, sin nesretnog Karla Dračkoga?« Od njega nema nam pomoći, pusto ime, pravo dijete, neviđeno lice ne koristi nam ništa. Biskup Pavao Horvat prvi je branitelj Dračkoga plemena. Još početkom ove godine prebrodio je sinje more da dovede mladoga kralja u naš kraj. Na nesreću razbi mu se brod kod Tarenta, i jedvice uteče noktima lakomih Mlečića, koji vrebaju na njega po molbi Šišmana kralja. Pavao dođe sretno u Gaetu i donese Margareti, majci Ladislava, pozdrav cijeloga naroda, zahtijevajući da mladi kralj dođe ovamo. Ali mati kraljeva odvrati naprosto da to biti ne može dok ne svlada Ladislav neprijatelja Francuza da mu bude sigurna napuljska kruna. A međutim neka milostivo pozdravi njegove Hrvate, i neka mu budu i nadalje vjerni. Ljutit, tužne duše povrati se dobri biskup i reče zdvojno mojemu stricu: »Brate Ivane, dobro si govorio, dobro si prorekao u palači kraljevskoga dvora zagrebačkoga. Sad vidim i ja da s tim vlaškim kraljićem nema poštena posla, da za nas haje i ne haje, da nas tješi i vodi za nos, ne bi li, bijući se, trošeći svoju krv, svoj novac, čekali dok mu u Napulju sreća posluži, te da nas onda možebiti milostivo primi pod okrilje svoje. Nema s njim posla, s tim djetetom, jer ludo pogibamo i vrijeme tratimo. Nisu narodi da čekaju na kraljeve, već su kraljevi da čekaju na narode. Ja poznajem samo jednoga čovjeka koji je jak duhom i tijelom opirati se sili Šišmanovoj i prigrabiti uzde kraljevstva u ovim pokrajinama, a to je Tvrtko, čiji si ti vojskovođa. Radite što znate, ja vam na putu biti neću, niti se miješati u državne poslove, jer ti znaš za moj zavjet. Zavjet koji bih htio ispuniti, ali mi oni ne dadu za koje radim.« Tako govoraše biskup Pavao mojemu stricu, i valjda ste čuli kako se po Dalmaciji široko vije bosanska zastava. Slutili smo da se i ovaj kraj neće htjeti otcijepiti od stare djedovine svoje, i zato dođosmo amo u Tvrtkovo ime, koji vas pozdravlja te vam poručuje ovo: »Evo, sila nam raste, Bog blagosivlje nam naše oružje, i malo još potrajat će vremena, a naša vojska stajat će na vašim medama, ne da hara i pali, već da se bratski rukujemo. Zato primite i bratsku vjeru i zakletvu da će kralj Tvrtko čuvati i paziti vašu slobodu, koju vam namriješe djedovi.« To su riječi Tvrtka kralja koje vam nosimo ovamo u glavni grad Slavonije. Nismo znali hoće li naš poziv naći odziva, hoće li ga plemstvo poslušati, a evo radosti, pod prijateljskim krovom gospodina Ahacija skupi se toliko otmjenih glava da nam lijepa nada okriljuje dušu, i molim vas, gospodo, zborite, vijećajte, odlučite po vašoj savjesti i dobroj volji, pa da ponesemo vašu odluku, bila dobra ili zla, kralju Tvrtku.

— Još ću vam reći, gospodo — dignu se Vlatko — da to nije nikakva sila, jer se silom ne veže bratstvo, jer od sile ne postaje sreća, ali treba da budemo svi na okupu da budemo jači, inače pohara nas tuđinstvo, i naš nerazbor zbrisat će nas sa lica zemlje.

U taj par javi se iz kuta vrijedna stara glava, kanonik Lancelot, i reče:

— Da ste nam dobro došli, dragi ljudi od mora. Čusmo vašu riječ, a srce je naše razumije; što rekoste, istina je, i što je gospodin Ahacij rekao, opet je istina. Ja mislim da je ovdje svatko vjera i da nema izdajnika. Kralj Tvrtko javio je očito svijetu da je sin prave matere crkve, ja dakle velim: on je čovjek našega jezika, ja sam za Tvrtka.

— I mi svi smo za Tvrtka — klikoše plemići u jedan glas dižući svoje sablje uvis. — Živio kralj Tvrtko! — Sve se plemstvo dignu te se poče rukovati s odaslanicima bosanskoga kralja, najviše pako stiskahu ruke Berislavu koji im je dobar znanac bio. Bilo je govora o ovom i onom, zapitkivanja za biskupa Pavla, za bana Ivaniša, i za druge znance pri moru koji ne smjedoše vratiti se u Slavoniju jer su bili članovi lige te četovali proti Sigismundu i Mariji.

Po svojoj sobi hodao nemirno Lučenac ban, očekivao je Lukreciju da ga vodi u gnijezdo urote te da pohvata sve urotnike. Ujedanput uniđe lijepa Mlečanka. Stupi pred bana i upita ga:

— Jesi li sve pripravio, gospodaru?

— Nemaj brige, jesam.

— Jesu li oružnici spremni?

— Ne boj se, jesu, naznačio sam im znak kada da provale. Sakriveni su ovdje u palači. Sada hajdmo, pokaži mi put.

— Polagano, dragi bane — odvrati Lukrecija — još nije sve na čistom. Ti znaš za moje uvjete, ja ih hoću imati crno na bijelom, jesi li ih napisao?

— Jesam, evo ti pisma — reče Lučenac i preda Lukreciji smotanu artiju.

— Čekaj da vidim je li sve onako kako rekoh — zaustavi ga Talijanka i otvori papir da čita.

— Zar mi ne vjeruješ — nasmiješi se Lacko — otkada si tako nepovjerljiva?

— Ja ne vjerujem nikomu, bane, jer sam sto puta prevarena bila, oprosti mi zato, u tom nema za mene iznimke. Ali si dobro napisao, baš kako sam mislila, sada hajdmo. — Lučenac opasa svoj mač, zataknu nož za pojas, ogrnu se lakom kabanicom i navuče kapu na čelo. Oboje siđoše niz stube u dvorište kraljevskog dvora, zatim u vrt, a otuda kroz malena vratašca u susjedni vrt gospodina Ahacija Prodanica.

Gospodin Lacko ogledao se radoznalo, jer nije pravo znao kamo ga Lukrecija vodi.

— Zar ovuda — upita je ban — kamo me to vodiš?

— Šuti — šapnu Talijanka — sad ćeš vidjeti kamo. — Za malo časova dođoše do malenih vratašca u gradskom zidu. Lukrecija izvadi iz njedara ključ, ogleda se dva-tri puta i, ne vidjev nikoga, otvori brzo vratašca te povuče za sobom bana Lučenca. Polagano se nagnu prema njemu i šapnu:

— Sad, bane, svi su krivorotnioi u našim šakama, ostavi vratašca otvorena da mogu oružnici na tvoj zvižduk provaliti ovamo.

— Šta, urota se kuje u Prodanićevoj kući? — upita Lučenac u čudu. — Taj gospodin bijaše vjernim poklonikom Sigismunda kralja. Kako se najedanput prevrnuo na drugu vjeru?

— Otkad je prestao biti ban — nasmjehnu se Talijanka — ali šuti sada da nas nitko ne čuje. — Lukrecija pođe ravno u Prodanićevu kuću, a za njom ban, čudeći se kako je Mlečanki ovdje svaka stopa poznata. U prvi hip dođoše u taman hodnik.

— Pričekaj — šapnu Lukrecija — sad smo na mjestu — okrenu se nalijevo i otvori vrata, pa povuče sa sobom bana u tamnu sobu.

— Čuješ li, Lukrecijo — reče ban — koji ti je bijes otvorio put ovamo, i tko ti je dao ključe te poznaješ svaku stopu u ovoj kući?

— To je moja briga, dragi bane, vjeruj da ti toga odati neću, zato me ne pitaj dalje, dosta je da smo ovdje. — Talijanka zapali svjetiljku, i Lučenac spazi da se nalazi u komori udobno uređenoj, gdje stanuje plemić-vojnik, to se bar vidjelo po niskoj širokoj postelji, gunjevima pokritoj, i po lijepom oružju što je po stijenama visjelo. Bio je to stan mladoga Mikića Prodanića, koji je ljubovci svojoj Lukreciji podao bio ključ da može lakše do njega doći. Sad uze djevojka svjetiljku, iziđe na hodnik te pokaza banu prstom velika vrata stojeća na kraju hodnika.

— Eno — reče — ondje ti je oružana, ondje se kuje urota. Ne čuješ li žamor od one strane?

— Čujem, Lukrecijo.

— Dobro, ja ću čekati u ovoj sobi dok se posao ne svrši, a ti radi što najbolje znaš. Evo ti svjetiljke, ali zakloni je zasad kabanicom da nas ne oda koja izdajna zraka. Zbogom zasada, i želim ti dobru lovinu — nato izađe djevojka u Mikićevu komoru i zatvori za sobom vrata. Ban pako raskrili kabanicu, trgnu desnicom mač, a lijevom rukom dignu svjetiljku visoko.

— Gospodo i braćo — viknu Berislav — vidim, vaš dični zbor složi se u lijepu slogu, i ako Bog da, urodit će lijepim plodom za domovinu našu. Šta tko raditi ima, to znate i sami, ali prva vam budi da svaki od vas nasnubi mudro još više pristaša za svetu našu stvar, da budemo jaki i složni kad treba ozbiljski udariti. Čovjek do čovjeka neka stoji vjerno i krepko, udarit ćemo od zapada, udariti od istoka, vi tu na srijedi bit ćete zrno sile naše. Nu ako vam i vojska ne bude velika, ne bojte se ništa, dobit ćete na vrijeme obilne pomoći, ljudi i novaca. Još jedno nam treba, a to da se zavjerimo i da potpišemo zavjernicu, koju vam evo i donijeh. Molim te, gospodine Mikiću Prodaniću, čitaj tu zavjernicu gospodi — okrenu se Berislav mladomu Prodaniću — nek se čuje iz vaših ustiju na što se zavjeriste.

Ahacijev sin uze listinu te pročita zavjeru gdje se svaki plemić veže Bogom i istinom i poštenjem svojim da će vjerno držati savez, da neće od njega odstupiti niti u najgorem zlu, da će se boriti mačem junački dok bude u njemu snage i zdravlja, da se neće dati premamiti mitom, da će braniti pradjedovsko pravo kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kojoj neka bude kraljem gospodin Tvrtko, gospodar Bosne.

— Evo ste čuli, gospodo slavna — reče Vlatko Hranić — tako misli i Tvrtko kralj. Što je vaša stara sloboda, u to ne diraj nitko, i Tvrtko skočit će na svakoga mačem koji bi se drznuo vrijeđati starinska prava. A vi recite je l' vam to s voljom, a ako jest, potpišite, zapečatite, prisegnite. — Mikić Prodanić stavi listinu na stol, a svi boljari i redovnici priskočiše te klikoše, staviv ruke na listinu:

— Prisižemo tvrdu vjeru: što je ovdje zapisano, nek je očuvano i ovršeno, i da živi Tvrtko kralj! — Živ ushit uhvati svačije srce, iz očiju vrijednih staraca i mladih junaka sijevaše živ plamen lijepe nade da će ljuto tuđinstvo pasti i sreća u domovini cvasti. Ali u taj par, kad je toliko srdaca radosno kucalo, kad se svaki stiskao da potvrdi zavjernicu pečatom i imenom, otvoriše se naglo vrata, i na pragu pojavi se gospodin ban Lacko Lučenac, držeći desnicom mač, a ljevicom svjetiljku.

— Dobar večer, gospodo slavna — zagrmi ban i omjeri okom cijeli zbor. A plemstvo skoči na noge, pogleda prema vratima, strava uhvati svakoga, i trgoše mačeve svoje da navale na bana.

— Izdani smo, prodani smo — čulo se odasvud. — Gdje je izdajica, proklet bio, gdje je da ga raznesemo na komade. — Blijedi i nijemi stajahu plemići, jarosne im oči palucahu poput zlokobnih zvijezda, a duhovnici ponikoše nikom, prekrstiv ruke na prsima.

— Dobar večer, gospodo moja — ponovi ban kroz grohotan smijeh — ne čujete li kako vas lijepo pozdravljam, a vi ništa. Zar nisam odzdrava vrijedan? Čuh da se ovdje lijepa slava slavi, da se ovdje spašava domovina, pa ako me i pozvali niste, dođoh, znajući kako su Hrvati gostoljubivi, a i vrijedno je da ban bude kod toli važne slave.

— Ne muči nas, bane — skoči mladi Prodanić — izdajica se je našla, izdajica nas oda za Judinu plaću, a ti si došao potajno oružanom silom da nas zaokupiš i predaš krvniku Sigismundovu. Koliko ćeš steći milosti, koliku nagradu?

— Da, mladi gospodine — nasmija se porugljivo ban. — Svi ste u mojoj šaki, gospodo, i ne treba nego trenom trenuti, a stotine mojih vojnika banut će amo da vas uhvate, svezu, pred Šišmanove noge dovedu. Veleizdajnici ste, kralju skidate krunu s glave, i podigoste svoj mač, svoju vjeru za Bošnjaka Tvrtka, koji je poslao među vas tri zlotvora ljuta da vas nukaju pogaziti vjeru staromu kralju. Eto, sve ja to znam. A što mislite što ću sada učiniti? — upita Lučenac, visoko dižući glavu. Svi zanijemiše, čudna zavlada tišina, gdje si gotovo čuo kako srca kucaju. Tada stupi ban naprijed i priđe do sredine dvorane.

— Na, gledajte sami — reče i baci svoj mač, svoj nož zboru pred noge. — Evo tu stojim među vama bez oružja, svaki od vas može mi probosti srce, ali ja vojske pozvati neću, ja vas krvniku predati neću, jer sam vaš, jer ću potpisati zavjernicu ovu.

Plemstvo uzmaknu od čuda, sumnjivo gledajući bana Lacka, ali ovaj stajaše svejednako na svojem mjestu, i reče, omjeriv čitavo kolo:

— Što me gledate, nemojte misliti da je to varka, tako mi živoga Boga, ja govorim istinu, dajte da potpišem zavjernicu svojim imenom, da udarim svoj pečat, vaš je Lacko Lučenac boljar, ali ne slavonski ban.

— Kako to? — ozvaše se glasovi iz kola plemstva.

— Služio sam Šišmana vjerno, radio za njega i preko pravice, to priznajem sam, ali on me odbaci kao krpetinu kakvu i skinu me sramotno s banstva, a sad će vam banovati gospodin Bubek.

— Detrik Bubek? — izašao žamor po cijeloj dvorani.

— Opet tuđinac — škrinu Lancelot — vrijeme je da očistimo tu zemlju od kuge i napasti.

— A je l’ sve to istina? — upita Ahacij.

— Istina, tako mi živoga Boga — potvrdi Lučenac — a to ćete zakratko vidjeti sami kad se budem selio iz kraljevskih dvorova.

Tad priskoči Ahacij razbanu i, uhvativ ga za ruku, reče:

— Gospodine Lučenac, ti si, kako vidim, naš, i osveta dotjerala te u naše kolo. Uvrijeđen si silno, jer si Šišmana vjernije služio nego itko u ovoj kraljevini, no ako si nas prihvatio, ako te prihvaćamo mi, jedno nam moraš reći, jednu tajnu otkriti.

— Reci što misliš? — upita ga razban.

— Ti si po izdajstvu došao do naše tajne, izdajstvo otkrilo ti je naše namjere, izdajstvo dovelo te je ovamo u naš zbor. Naš zadatak je velik, svi moramo biti čisti, pouzdani i vjerni, a opet se našao čovjek između nas koji je okaljao svoje poštenje, koji nas je izdao. Istrijebit moramo taj drač iz našega kola, ugušiti ovu podlu himbenu dušu. Ti moraš nam kazati koji je plemić izdajstvom ogriješio dušu, koji ti je sve to odao i tebe ovamo doveo među nas.

— Varate se, gospodo — odvrati Lučenac. — Vaše tajne ne oda mi muškarac ili plemić, već ženska glava koja me dovede amo.

— Žena da ti je sve odala, ona da je imala ključ moje kuće? — upita Ahacij. — Kako da je ona uvrebala našu tajnu, tko joj dade ključe od moje kuće?

— Svega ti toga ja ne znam, gospodine Prodaniću, ali evo vidiš da sam ovdje i da znam za sve vaše namjere. Ne dvojim nimalo da mora pritom i muškarac biti, jer da znate kakva je to ženska, zaista biste priznali, kao ja, da ona svega toga nije izvadila iz svojega mozga.

— Ta to ja mislim — reče Ahacij — i tomu se mora ući u trag, ja neću mirovati dok ne otkrijem hulju koja je stavila svih nas glave na kocku. — Dok je gospodin Ahacij te riječi bijesno govorio, stajaše njegov sin podalje kao ukopan u zemlju. Lice mu je bilo problijedilo, usne posivjele, i divlji oganj zdvojenja gorio je na njegovim očima, na svem tijelu hvatala ga groza. Znao je on tko je postao nehotice izdajicom cijele zavjere, znao je tko je dao tajne ključe očinske kuće onoj zmiji koja se gradila ljubovcom njegovom te ga mamila i očaravala. On sam bijaše ta kukavica. On je u omami vinskoj, u bijesnoj pohoti milosnici odao sve i dao priliku da i njega i oca i sve boljare upropasti. Kroz njegovo srce prolazilo je sto noževa, bio je uvjeren da za takav grijeh nema oproštenja. I nasta u njem užasna borba bi li otkrio svoju pogrešku, bi li je zatajio, napokon se prenu, stupi pred oca i progovori mu poniknute glave:

— Ne muči se, oče, ne traži krivca daleko, niti ne bijedi možda nevina čovjeka. Neću da se pravomu upiše krivica. Ja znam što je stvar. . . Izdajica nisam niti ne mogu biti, ne mogu upropastiti oca, sebe i tolika otmjena lica, to bi ludo bilo, to bi bio grijeh do Boga, ali opet sam ja kriv svemu zlu, i evo se pred vama svima skrušeno ispovijedam. Himba ženske primamila me k sebi, očarala me ljepotom svojom, opojila žarkim ljubovnim napitkom, i kad omamljen klonuh pred njom,

kad me zmija vješto počela ispitivati, odah joj, u svojoj besvjestici, da će ovdje vijećati zbor plemstva o važnu poslu, da, dadoh joj ključ da me može pohoditi. Proklet bio onaj čas koji me navuče u mrežu prodajne ženske.

Ona pođe banu, s kim je otprije dobro poznata bila, ona mu oda tajnu, ona ga dovede amo da nas svih zateče i oružanom silom uhvati. Sad znate tko je kriv, sad mi sudite, ali sudite i njoj, Lukreciji, sestri vrača Cavagnolija. Ja nisam zlotvor, ali laka sam uma čovjek koji ne zaslužuje pomilovanja.

Mukli šapat išao dvoranom, svačije oči upirahu se u mladog Prodanića, i na mnogoj usni pojavi se kletva. A otac, bijedni otac Ahacij, uzmaknu od svoga sina kao da bježi od kuge. Siromah pritiskivaše šake k srcu svome, a na licu pojavi se strašan gnjev i neizmjerna žalost.

— Moj sin, moj sin — viknu bolno kanda ga je ujela zmija — on, on je dakle uzrok izdajstvu. Njegva požuda, njegva omama mal da ne baci sve nas u neizbježivu propast, i da po nas sretna kob ne pridruži bana Ladislava našemu kolu, svi bismo bili u ovaj par na putu do krvničke sjekire. Umini ispred mojih očiju, nevrijedniče našega plemena, robe svoje pohote i strasti, ti nisi vrijedan da nosiš mač da ga digneš za domovinu svoju. Je l' tvoj grijeh mnogo manji od izdajstva, kad ti može najsvetije tajne izmamiti prosta milosnica? Idi ispred mojih očiju da te ne gledam, da te ne vide oči ovoga slavnoga zbora, ti nisi vrijedan njihova pogleda.

Mladi Prodanić gledaše uništen pred sebe, očeve riječi kanda ga turaju u crni grob, ali napokon osovi se i reče:

— Hvala ti, oče, pravo si govorio, to sam i zaslužio. Uzet ću na sebe krst, tražit ću muke i pogibelji, da okajem teški grijeh proti tebi, proti domovini svojoj. — To rekav, iziđe mladi Prodanić poniknute glave iz dvorane. Glava mu se točila kao da sto nemani igra po njegovim moždanima, grlo mu se stiskalo kanda će se sad ugušiti, a živci mu se trzali od nemile boli. Pohiti u svoju komoru da se baci na svoju postelju i da bar za nekoliko časaka ukroti vrućicu koja mu je u svem tijelu plamtjela. Čim uniđe u sobu, zašušti nešta u tmini, ženski glas upita:

— Jesi li ti, bane?

— Jesam — odgovori Prodanić potiho, promijeniv svoj glas.

— A šta radiš? Još nisi prizvao vojsku da pohvataš zlotvore — ozva se glas Lukrecijin. Ali Prodanić ne odvrati ništa, već skoči da zapali luč. Svjetlo sinu, a prsima Lukrecije izvi se užasan krič kad opazi pred sobom mladoga Prodanića, a on, prepoznav Talijanku, raširi oči, a usta mu zinuše.

— Ha, ha, ha, ti si tu, slatka moja, zaista ne nadah se danas tolikoj sreći. O, sad vidim da sam ja onaj pravi, da samo mene od srca ljubiti možeš, jer te tvoja ljubav ponukala da dođeš amo danas gdje te nisam niti očekivao, jer da imam drugoga posla. Reci, golubice moja, jesi li sama došla?

Lukrecija stisnu laktove k sebi i odmaknu prema zidu da si zaštiti leđa. Držćući pratila je svaki mig gospodina Mikića da vidi što i kamo smjera.

— Šta misliš, golubice moja, kakvu si nagradu za toliku ljubav zaslužila, i reci, imam li ja bijednik toliko blaga da se odužim tvojemu divnomu srcu? Reci, govori, dušice.

Lukrecija ne odgovori ništa, samo stiskaše zube, gledajući Prodanića ispod oka, ne bi li ga pogledom otrovati mogla.

— Oj, bludnice jedna — zagrmi Prodanić — ti koja si me upropastila, osramotila pred svijetom, pred licem poštenih ljudi, koja si me učinila ortakom tvoje izdaje, koja si mi đavolskim cjelovima isisala tajnu, da je prodaš i sve nas pod sjekiru spraviš, oj, bludnice ljuta, reci što da učinim od tebe i smijem li pustiti da božja zemlja nosi živu grehotu kojoj nema para po himbi i zlobi.

Lukreciji počeše klecati koljena, leden znoj skoči joj na čelo, i kao divlja zvijer zinu da pokaže zube.

— Nuder — nastavi Mikić — govori! Sta si zanijemila? Ta ti umiješ govoriti toli slatko i glatko, ljepše nego zmija u raju. Mjeri, važi opačinu svoju, sudi si sama.

Lukrecija ne odvrati ništa. Tad priskoči Mikić bijesan, uhvati žensku za oba ramena i poče je nemilo drmati vičući:

— Čuješ li, dušo, sudi si sama. Nećeš? Dobro, čekaj, ja ću ti smisliti plaću. Ali težak je to posao, mnogo hoće se misliti o tom, a ja ću misliti, razmišljati, da ti bude pravo, i onda ću tvoju vjera nagraditi. — Čovjek skoči, posegnu za velikim ključem koji je nad njegovom posteljom visio, djenu ga za pojas, uhvati ljevicom luč, a desnicom Lukrecijinu raku; djevojka protrnu od prepasti, izvaliv oči, pogleda Prodanića da vidi na što smjera.

— Šta ćeš, što si naumio? — upita ga čemernim glasom.

— Šta ću, kamo smjeram? — nasmjehnu se mladić. — Mislim samo na tvoje dobro, na tvoju lagodicu. Ajde, dušo, pripravit ću ti stanak; ljepšega nema ni sama kraljica.

— Okani me se, pusti me na miru da idem odakle sam došla — viknu Lukrecija otimljući se krutoj desnici Mikićevoj, ali ovaj pritegnu silovito i, zavlačeći djevojku hodnikom, pohiti niz male zavijene stube te se nađe pred gvozdenim vratima, u jedan hip otključa vrata, a pred njima zinu dubok mračan prostor u kojem debeli stupovi držahu jake svodove. Prodanić pruži baklju u taj prostor, kamo je tek obdan kroz malu škulju dolazilo svjetlo.

— Vidiš li to, Lukrecijo? Tu te ne vidi nitko, tu te ne čuje nitko, tu ćeš ti snivati slatke ljubovne sanje dok ti ne smislimo plaću, vrijednu tvoje dobrote i tvoje ljubavi.

Kao munjom dirnuta tržnu se djevojka i kriknu užasno, ali začasak stisnu joj Prodanić nemilo ruku te povuče grešnicu u hladnu tamnicu.

— Eno ti postelje — reče Prodanić, pokazav na široku klupu posutu slamom. — A ne boj se da ćeš poginuti od gladi, bit će moja briga da te slatko nahranim.

Lukrecija pogleda čovjeka mahnitim okom, smiješeći se katkad, kanda to drži sve samo za glumu. Nu kad je Prodanić rimi dalje u tamnicu te, otkinuv pola luči, zataknu u izdubinu zida, tad se djevojka objema rukama prihvati Prodanićeve haljine, pade na koljena i poče glavinjajući muklo jecati, a kroz škripanje zubi razabrao si samo riječi »milost, milost«. Ali o milosti ne bijaše govora. Prodanić izleti iz tamnice, gvozdena vrata zaklopiše se za njim, i tri puta okrenu se teški ključ u bravi.

Klečeći obazirala se milosnica u svom novom stanu i ne opazi ništa nego sjajne kapljice o zidu, koje treptijahu čudnovato o svjetlilu luči.

Mikić pako pohiti u svoj stan, baci se obučen na postelju, i skoro mu zaklopi sanak vjeđe. Ali nije spavao mirno, u snu ga progonile užasne slike. Hiljadu i hiljadu prsti pokazalo na njega, hiljadu i hiljadu grla vikalo gromko: »Izdajica! Izdajica.«

Dok je razjareni sin Ahacija Prodanića povlačio bezdušnu milosnicu u tamnicu pod kućom svoga oca da je pridrži ondje i ne pusti med svijet, nek urotnici mogu ovršiti svoj posao, vijećaše plemstvo, osigurano prisustvom Ladislava Lučenca, kako će se razdijeliti u pojedine kotare i krišom nasnubiti što više pristaša i vojske. Tad se dignu između zbora Lancelot i reče:

— Ima nas tu dosta, gospodo moja, koji dušom i tijelom pristaju uz novoga kralja, i svaki nas ima uglednih prijatelja koji će nas slijediti. Ne dvojim da bi nas dva puta više bilo ovdje da nije vrijeme prekratko, a stvar da ne mora ostati toli tajna, jer evo vidite, zlim slučajem bila je ipak odana, i svi skupa mal da ne zaglavismo. Živa riječ vrijedi u takvu poslu najviše, i ja bih molio gospodu bosanske odaslanike da ostanu još koji dan u ovom kraju te da pohode bar u okolici ovoj nekoliko važnih i uglednih boljara za koje znam da zaziru od Šišmana, ali su to starci, ljudi drevnoga kova, pa hoće da ih čovjek moli, da im se laska. Njih pohodite svakojako, a imena jur ćemo vam naznačiti. Je l' to i vaša volja?

— Jest, gospodine kanoniče — reče Berislav — nek bude po tvojem.

— Ja mislim da smo svršili za danas svoj posao — reče Ahacij — još jednom da viknemo: — Živio Tvrtko kralj!

— Živio! — ozva se plemstvo te se poče razilaziti po tamnoj, tihoj noći, koja bijaše jedinom svjedokinjom njihove tajne.

XXXII

Po dogovoru bijahu poslanici Tvrtkovi jošte zaostali u Zagrebu, te pođoše pohoditi najuglednije plemiće u Posavini i Podravini, i začudo svuda skoro nađoše sklona srca, jer bje svakomu dodijao nered i nepravda Šišmanove vlade. Anđelija da zdvoji, neodoljiva želja i čežnja nukala je ostaviti Zagreb, kao što pticu zatvorenu u uskoj gajbi mami čežnja na punu slobodu u zelen lug, nu nije bilo druge već se strpiti i čekati. Kad ono Prišlin silovito navali na Živanovu kuću te se u njoj svi usplahiriše kao divlji golubovi, zaboravi Anđeli ja da se mora kriti od svijeta, i poleti na otvoren prozor da vidi šta je smutilo mir. Nitko se ne osvrnu na nju u toj gunguli, jer je svačije oko zapinjalo na Živanu i na Grgi Prišlinu, da se vidi kako će se svršiti ta nemila borba, samo lopovsko oko Paviše Gonča zapazi tu žensku; iz prvine ne mogaše se sjetiti tko da je ta djevojka, ali uskoro planu mu istina u glavu, i zbilja prepozna nećakinju biskupa Pavla Horvata. Nije on već mario za prepirku među mošnjarom i dvorskim županom, već okrenu se na peti i pohiti kao strijela u stan stare Gončinke. Otvoriv silovito vrata, pade u zadušljivu staru sobu vračarice, skoči pred nju da se čisto preplašila, i viknu smijući se:

— Hej, mamo, mamice, draga moja dušice, što mi daš za pametnu, dobru riječ?

— Propalice — zakrešti stara — šta te opet amo donijelo, valjda koja ciganija, pak mi hoćeš istisnuti koji grošić da se napiješ, je l'? Ali velim ti unaprijed, okani se te slatke nade, tu nema trešanja ni višanja za tebe.

— Ej, ej, polako, moja mamice, nije to mačji kašalj, i mnogi bi dao lijep cekin da zna što ja znam.

— Dakako, propalice, ti si opet u svojoj nevaljaloj glavi od besposlice smislio laž da prevariš čovjeka, to je već tvoj običaj. Ali Gončinka ti je stara lija i zmija koje takvo tepče kao što si ti nadlijati neće.

— Eto, majo, kakva si ti neharna duša, ja skočih k tebi sa velikom novinom, ne rekoh je prije nikome, a ti me gotovo bacaš na vrata. Nego pravo mi je šta sam se i toliko brinuo, ima tu drugih ljudi koji će mi za svaku riječcu moje novice dati žut cekin. Zbogom, majko Gončinko, idem pokucati na druga vrata. — Pri tim riječima uze Paviša svoju kapu pa će prema vratima.

Stara baka, sluteći da bi ipak nešta istine u riječima propalice biti moglo, zamumlja:

— No stani, ludove, šta si se upalio kao smrekovina, da vidimo jesi li pravac ili lažac, jer znam da umiješ jezik previjati i nadesno i nalijevo, pa se može čovjek kod tebe lako nasukati na kakvu laž. Ponajprije dosegni onaj vrč sa police pa se okrijepi, vino je staro, vino je dobro, a ima čarobnu moć, to ti velim unaprijed, pij pa prekrsti se triput. — Paviša ne počasi časa, skinu vrč s police i potegnu silovito dva-tri puta, pucnu jezikom i reče uzdahnuv:

— Hej, majko, bogme valja ti kapljica, i čovjek ućuti odmah čarobnu moć, jer to vince grije sve tijelo, pa ti je dobro i lijepo kanda si u raju.

— A ja, dragane moj, nije to ta čarobna moć, već ti je ovako: kad ti tko popije ovoga vina a potlje govori laž, past će mu kap baš u srce, i pogine na mjestu. — To rekav, uze stara promatrati propalicu, ne bi li se kakvim pokretom odao, ali Paviša ostade miran, jer je znala da je taj mladi raspikuća kraj sve svoje nevaljanštine praznovjeran. Pavišino lice ne promijeni se nimalo, već on šaljivo reče:

— Ne boj se, majo, vino ti je dobro, i drago mi je da je svjedok istine, ali ja ga se ne bojim kao ni kaplje u srcu.

— Dosta — mahnu stara žmirkajući očima — sad govori što znaš.

— Ah — strese se šaljivo Paviša — govori ti najprije što daš.

— E, da, mudar si ti, misliš da ću mačka u vreći kupiti; kako ću udariti cijenu kad nisam vidjela robe — zabrunda stara.

— Ma velim ti, nećeš požaliti, dva ćeš mi žuta cekina dati, jedan odmah sad, prije nego ti kažem šta je, a drugi kad ti odam tajnu.

— Jesi li poludio? — kriknu stara i nakašlja se od ljutosti. Ali dragi Paviša bijaše ovaj put tvrd kao kamen te ne htjede nikako popustiti.

— Ni za dlaku više, ni za dlaku manje, majko Gončinko, to je i onako ciganska cijena, koju sam sebi na štetu udario.

Staričinim licem prosu se krv, i gnjevnim okom osinu dječaka, napokon reče mu:

— Tebe je vrag već tri puta smotao pod sebe, neka ti bude i ovo na duši. Iziđi pred vrata i čekaj dok te zovnem. — Paviša učini kako je starica zapovjedila. Gončinka se dignu na to, otklipsa svojoj postelji i, gleđući svejednako na vrata, posegnu duboko u slamnicu te izvadi malu škrinjicu, punu zlatnih cekina, od tih uze dva komada i pohrani škrinjicu opet pomno u slamu, zatim vrati se polagano na svoje staro mjesto i viknu:

— Pavišo, slobodno je.

Paviša banu u sobu i reče porugljivo, smiješeći se:

— Evo me, draga gospo, ala si zavidna drugima, ti umiješ cekine praviti, pa nećeš da drugi vide tvoju tajnu i da si pomognu.

— Muč', nekršteni jeziče, na, evo ti ponajprije jedan žutak, govori.

Zagrebačka propalica sjednu pa poče ovako govoriti:

— Ti se dobro spominješ koliko je bilo zapitkivanja kamo je dospjela Andelija, nećakinja protjeranoga biskupa Pavla Horvata, kad je ono ligaška vojska ostavila Zagreb, navlas pitao je za to revno Grga Prišlin. Bilo je to nekako čudno, kanda je djevojka u zemlju propala, jer se je dobro pazilo i znalo da nije prošla s vojskom, da nije prije niti poslije svoga ujaka ostavila Zagreb. Jedno vrijeme se jošte tražilo i ispitivalo, nego badava: Anđeliji ni traga ni glasa, pa se na to i zaboravilo, jer su tomu već dvije godine. Pri tim riječima zasijevnuše oči Gončinke čudnovatim žarom kao mački, po prilici, kad osjeti miša.

— Govori brzo, Pavišo.

— Jučer, kako znaš, navalio je Prišlin u grad da kupi šesnaestinu za biskupa, i bilo je vike i krike, badava su se gospoda Gričani praćkali i priječili, muškaraca je bilo malo u gradu, a na to je i Prišlin računao pa je debelom batinom zamahnuo. Čovjek rado gleda ovakve zabavice, pa sam se i ja postavio na trg našega Svetoga Marka da vidim kako će se pograbiti i razgrabiti. Sve je išlo u svom redu. Grga je ljudski pograbio za šiju našega vrijednoga suca i cijelo veliko vijeće slobodnoga našega varoša, tako da je sve počeo boljeti trbuh. Bilo je to dosta smiješno gledati, nego poslije išla je stvar u živo, i Prišlinovi konjanici gospodarili su po vraški po gradu, najzad išao je Grga s četom u Živanovu kuću da pobere šesnaestinu. Pomisli, majko, Grga ide pod Živanov krov, vrag kuca na vrata nebeska, četa navali u dvorište, pa da uzme svoje snopove, ali Živan ne da, bilo je komešanja i smutnje, krike i vike, ženske navališe na prozore, plačući i vrišteći. Pogledam ja kakve da su to ženske; jedna bila Jela, Živanova žena, ali druga do nje fina djevojka; pogledam bliže pa velim: to si lice već vidio negdje; tko to može biti, ujedanput dosjetih se. Djevojka na Živanovu prozoru bijaše Anđelija, nećakinja Pavla Horvata.

Stara Gončinka nije za svega pripovijedanja govorila niti riječi, niti se zaletjela u govor Pavišin, nu oči joj se sve više širile, sve jače krijesile, a kad Paviša svrši svoju pripovijest, skoči stara, kriknu kao divlja zvijer i udari u grohotan smijeh.

— Ha, ha, ha, golubica u Zagrebu, u našoj jošte mreži, ta gdje je bila, zar je vještica da se može oteti ljudskim očima, ili je vila koja leti zrakom? Eto čuda božjeg, dvije godine sjedi tu, a naše oči su slijepe, a kod koga? Kod vrijednoga Živana mošnjara, prvog građanina gričkog, pa recite mi da se dandanas ne zbivaju čudesa. Ali — okrenu se ozbiljno Paviši — ako lažeš, ako si me prevario, zlo po tvoju grešnu dušu.

— Na, majko Gončinko — reče kroz smijeh — da vidiš jesam li lagao — mladić uhvati trbušinu vrča, nagnu piti i ispi polovicu vina, zatim pokaza ga starici, udari se šakom u prsa i reče, nasmijav se grohotom: — Evo, majko, još stojim zdrav kao lav, kaplja mi nije naudila, i kunem ti se da je tako kao što ti rekoh.

— Na, propalice — reče Gončinka vesela lica i turnu Paviši drugi cekin u ruku — pa jer si mi donio dobru vijest, popij i ono vina što je još u vrču.

— Baš ti hvala, majko, vince ti je dobro, a čarolije se njegove ne bojim, van da bi mi se malo zavrtjela glava, a tu je bolest lako preboljeti.

— A sad me čuj, Paviša, ja ću ti sutra napisati pismo, a ti ponesi ga Grgi Prišlinu, ali mudro, da te od Gričana nitko ne speti, jerbo bi moglo biti zla.

— A zašto ti ne ideš, majko?

— Ludo li pitaš, sad gdje je opet planuo boj među gradom i biskupom, da se pokažem jadna na Kaptolu, ta sutra bi me objesilo veliko naše vijeće. Idi, idi, sinko moj, pak se sutra opet lijepo navrati, znam, gospodar Prišlin dodat će još koju žutu krpicu zlata za tvoje veselje.

Paviša uhvati zadnji put vrč, dignuv ga i rekav: — U tvoje zdravlje, majko — iskapi ga do dna, zatim uze kapu i ode iz kuće. Stara Gončinka pako sjedaše dugo, veselo gleđući pred sebe, i šaptaše potiho:

— Aj, aj, Bože! dobre li sreće, tu sam si opet mojega Grgicu privezala uz srce, jer znam koliko na djevojku vreba, a moram ga se držati radi biskupa Ivana. Ha, ha, ha! sve mislim da će tu zlatne žetve biti, a i sirota Gončinka mora dobiti svoj dijelak.

Sutradan dođe dobri Paviša po pismo Gončinki te ponese ga, daleko okolišući, Prišlinu u kuću. Dobri je dvorski župan danas počivao i nije išao šesnaestine brati, već je to odgodio na buduće dane. Paviša mu preda pismo i reče da će čekati na odgovor jer da je stvar vrlo prešna, na što Grga čitati uze. Čim su dalje letjele pismom njegove oči, tim su se i više izvaljivale od čuda, a lice poče mu se od strasti žariti i drhtati. U njegovu srcu planu opet stari gnjev na Pavla, probudi se drijemajuća osveta, i eto, na što je skoro zaboravio bio, nadade se njegovoj požudi; a pri tom bijaše mu na pomoći vještakinja bez para, stara Gončinka.

— Dakle ću je ipak imati, o Pavle, kolika slast po mene, kolik otrov po tebe, ali ti si moj dužnik, po tebi izgubih nekoliko stotina lijepa novca, po tebi izgubih nekoliko godina svoga života, jer sam morao četovati i svoje stare kosti vrći na žegu, na kišu, na buru pod vedrim nebom. Hora osvete je došla, nek se vrši. — Zatim sjednu za stol pisati pisamce, zapečati ga i izruči Paviši da ga preda Gončinki.

Paviša, bivši lijepo nadaren od škrtoga inače dvorskog župana, pohiti bržebolje da obavi svoj posao, na što ga baka posla u kuću mošnjara Živana, i to ravno k ženi mu Jeli. Paviša ne pođe doista vesela srca u tu građansku kuću, jer se bojao gospodara kao vrag tamjana, napokon dovuče se ipak do vrata te upita u dvorištu slugu da li je gospodar kod kuće.

— Nije — reče sluga — otišao je po općinskom poslu, i neće se skoro vratiti.

— Ali gospodarica, ta je valjda doma?

— Jeste, u kući je, za poslom, s njom možeš govoriti. Paviša, ohrabren tim riječima, potisnu se uz stube i uđe

ravno u kuću da potraži mošnjaricu. Nađe je zbilja u velikoj komori gdje je sve čistila i svjetlala, jer je na drugi dan bila nedjelja, vani pako na trijemu premetala i zalijevala je mlada Isa cvijeće.

— Hvaljen Isus, gospodarice Jelo — reče Paviša motajući kapu rukama.

— Navijeke — odgovori domaćica — šta tebe nosi, Paviša, u Živanovu kuću, rijetko si tu viđen gost.

— Ej, gospodarice, ja sam svuda rijetko viđen, a najrjeđi sam kao gost, ne znam je li se svijet od mene ili sam se ja od svijeta odbio, samo znam da me drže svuda propalicom, nu o tom sada nije pitanja. Kako je Bog htio, tako mi je dosudio, govorimo rade šta je, a tebe će vrlo dirnuti kad dočuješ kakav ti glas nosim.

— Kazujder jednom, evo vidiš, ruke su mi pune posla, sutra je sveta nedjelja, a kuća da bude čista.

— Pozdravlja te lijepo po meni stara Gončinka — i pogleda oštrim okom Jelu.

Ova se tržnu, osinu okom Pavišu i reče:

— Gončinka? Kakva posla ima stara ta vračarica sa mnom?

— Nije loš posao, strpi se malo dok čuješ, draga domaćice, ne treba se srditi prije vremena i bez razloga.

— Nu šta je, govori — reče Jela upirući se u svoju metlu.

— Ti si nekad imala sina? — upita lukavo Paviša.

— Da, što mi to spominješ — odvrati ljutito Jela, i dvije krupne suze skočiše joj na oči — hoćeš me dražiti.

— Nije mi nakraj pameti da ti škodim ili da se na te krvim, ta nisi mi ništa skrivila, nego me čuj dalje. Vi ste toga vašega jedinca mazili, gladili i preko svake mjere ljubili, za to znam i ja jako dobro. Taj sinak bje vam ukraden, to zna cijeli grad, ali se nije znalo je li živ, je li mrtav. Gončinka ti poručuje da je živ.

— Ziv — kliknu sirota Jela u radostan glas te raširi ruke da je metla na tle pala. — Moj dragi Benko, jedinac mojega srca, živ. O reci mi, ako Boga znaš, gdje je da ga vidim, da ga poljubim, i molit ću i za tebe i za tvoju sreću do groba svoga, jer si siroti majci dva puta povratio život i na zemlji podijelio raj.

Paviša, u koga baš nije mnogo duše bilo, i koji je malo mario za pobožna čuvstva, odgovori na to zaklinjanje naprosto: — Ne znam, gospodarice, gdje je tvoj sin, nisam nikad ni pitao za to, jer me se stvar ne tiče, no mislim da bi ga dobiti mogla, zato ti baš i poručuje Gončinka da ga možeš dobiti, nu da treba ispuniti sve uvjete što će ti ih ona propisati.

— Traži krv srca mojega, traži sve moje imanje — govoraše mošnjarica sklapajući ruke — sve ću ispuniti. Samo otkad izvjesno znam da je živ, sva sam blažena, ali koji su to zaboga uvjeti, gdje ću ih saznati?

— Potrudi se Gončinki, ona će ti reći što se od tebe traži, ali to ti velim da ne oklijevaš dugo, jer samo nekoliko dana može ti se sreća nasmijati, jer poslije bilo bi kasno. Tako veli i opet Gončinka, zapamti i to, neka stvar ostaje tajna, da ne dođe na mnoge jezike, jer bi se po tom sve izjaloviti moglo. Sad si čula, radi brzo, pa ćeš imati svojega sina, a to jje zadnja prilika da ga dobiti možeš, ako je ne prihvatiš, propao ti je navijeke. Zbogom, gospodarice, sreća te poslužila.

Siroti ženi bila se duša uzburkala dodna, siloviti je osjećaji protresoše, i toliko je ostaviše sile da je morala sjesti na klupu te od slabosti svoju glavu prisloniti na zid. Benko da je živ, mili njezin jedinac, slatki porod ispod srca njezina, krasni onaj dječarac jošte gleda sunce božje, još diše isti zrak koji i ona, i gleda iste zvijezde kao što njegova mati. To znati već je sreća preko svake mjere, i kako je negdje porasao, kako je sad istom lijep. Jela pritisnu ruku na srce, i guste suze počeše kapati niz lica, a nada procvjetala nikad krasnije u Jelinu srcu, u majčinu srcu koje je sinka ljubilo više no išta na svijetu. Ta ona ga je rodila, ona odojila svojim mlijekom, a nemila sudbina ote joj ga ispred očiju kao da ga nikad bilo nije. Tako razmišljavaše Jela, a njezino srce je uz to kucalo kao srebrno zvonce koje naviješta svijetu sreću i blagoslov, i uze dalje razmišljati: »Ali kako je to, potratismo toliko brige, toliko novaca, da našemu jedincu uđemo u trag, ali sve bez koristi. Zašto Gončinka, koja mrzi moga muža nadasve, koja se zaklela da će mu se osvećivati do groba, zašto mi upravo ona poručuje da će mi dobaviti sina? Je l' to čist, istinski posao, pa tako brzo, tako iznenada? Zar nije i prije prilike bilo?« Ta ju je misao silno mučila i trapila. »Kako bi bilo«, nastavi umovati, »da sve kažem Živanu, koji je mudra glava pa bi znao razuzlati ovaj čvor? Ne, ne, neću. Zateći ću ga milo dobijem li našega dječaka. K tomu je čovjek svoje glave, i bogzna bi li mi i dopustio da govorim s Gončinkom. Nitko neka o tom u kući ne saznade ništa, samo materino živo isrce nosi tu tajnu, samo ono nek pokuša sve da dođe do sinčića svoga, makar i postradala. Poći ću staroj vračarici, ugovarat ću s njome, učinit ću sve, jer i najveća žrtva čini mi se u tom malena. Moj Benko je živ, i ako se izbaviti može, ne smije ga nitko drugi spasiti nego majka njegova, to će joj biti dika pred svijetom, tim će ona zapečatiti najljepši, najdivniji zakon .u svijetu, zakon majčine ljubavi. Osvijesti se, Jeleno, ne kloni duhom ni srcem, pođi vesela preko ljute žeravice, koja ti se možebit nameće u ovaj par, ta zove te sin, jedini sin.«

Čudan žar obasjavaše Jelino lice, bilo je kanda je viši duh ušao u tu priprostu građanku ter je izvisio i uskrilio na divni čin. Poslije časka dignu se, podnimi ruke, pode, smiješeći se, amo i tamo i lati se opet svojega posla, pjevajući veselu pjesmicu. Bijaše sretna da nije nitko u kući znao za tajnu, ali se varala. Cijeli razgovor med njom i Pavišom ču i mala Isa, koja je na trijemu glavicu nagnula i prisluškivala, kako to obično rado čine djevojke njezine dobe. Mala ne oda se ni glaskom, već stisnu glavicu među cvijeće, a kad se napokon gospa Jela udaljila bila, skoči, pljesnu rukama i kliknu upola glasa:

— Ej, radosti moja, kolike li po nas sreće, dobit ćemo Benka, našega lijepoga Benka — i kao luda poče se okretati i pjevati po cijeloj kući.

Bilo je prilično podvečer, a mošnjarka reče svojima u kući neka paze da ne bude nikakve pogreške i neprilike, njoj da je zaci kumi u Njemšku ves, nu da će se paštiti i skoro povratiti; to neka reknu i mošnjaru gospodaru kad se povrati kući. Žurno koracala je gospa Jela Srednjom ulicom, i zakrenu preko Markova trga nalijevo, upravo prema kući stare Gončinke. Došav onamo, pokuca na prozor, i za neko vrijeme otvoriše se kućna vrata, iz kojih sinu luč svjetiljke.

— Ah, ti si, gospodarice Jelo — reče stara vračarica zlorado — bogme si se požurila, mislila sam doista da ćeš doći, jer to napokon za tebe nije šala. Uniđi, uniđi, u mojoj sobici možemo o toj stvari lijepo i mirno dalje govoriti. — Stara pusti Jelu u kuću, zaključa za sobom kućna vrata. Za jedan hip sjeđahu obje ženske u Gončinkinoj komori, ne govoreći jedan časak od neprilike ništa, jer nijedna nije pravo vjerovala drugoj. Napokon poče Gončinka:

— Eto vidiš, gospo Jelo, kako ti je sudbina čudna! Nikad za svoga vijeka ne bih bila pomislila da ćemo nas dvije pod mojim krovom prijateljski sjediti pa mirno, kako se dostoji, razgovarati. Da, da, draga mošnjarice, ja sam mislila, kao što je riječ: brda i doline će se sastati, ali mi dvije nećemo, i eto, prevarila sam se. Ja sam uvijek rekla, mržnja, ma kakva ljuta bila, ne može dugo potrajati, pa se čovjek opet povrati čovjeku.

— To je lijepo, to je kršćanski, hvala ti što si me pozvala i u mom srcu upalila nadu, ne znam da li veliku, da li malu, da ću svoga slatkoga jedinca opet zagrliti. Zato doletjeh odmah amo kao ptica koja traži svoje izgubljeno mlado, došla sam na prešu, ostavila gospodarstvo na čeljadi. Molim ti se, obavimo što prije taj posao, da se ne odulji previše.

— A da, draga majstorice, dapače i ja ne želim, jer kad sam se već odlučila da ti vratim sreću, želim da srećica ne hramlje, već da ti doleti kao zlatokrila utva u materino krilo.

— Dakle kazuj, majko Gončinko, što mi valja raditi.

— Na, ovo da ti kažem. Imala sam čudan san, vidjela sam daleko na brdu tvoga sina Benka, za koga ti se mogu zakleti da je živ. Stajao je privezan lancem uz drvo, a čuvala ga četiri crna psa, molio se Bogu Višnjemu, uzdisao je kroz plač: »Oče moj, majko moja, dajte da dođem k vama.« Ali zalud sva njegova molitva, ne dade mu s mjesta lanac, ne dadoše grdne psine. Tad se čuo glas kao iz neba: »Vrijedno bi bilo da s toga sirotana padnu okovi i da se vrati u svoje domaće krilo, odakle ga bješe ugrabili hudi ljudi, vrijedno bi bilo da Benko bude opet pod svojim krovom.« To je bio glas Gospoda Boga, koji se pokaza na oblaku te, obrativ svoje oči k meni, reče: »Gončinko, vele si zgriješila i zlo si zgriješila, ne znam

hoće li ti lijepo zvoniti zadnja urica, već se pobrini da skoro udobriš gnjev nebeski dobrim djelom i da se bliže prikučiš raju.« Smrtni me spopade strah, klonuh na koljena, pa ću Gospodinu Bogu: »A šta ćeš, Gospode Bože, da učinim? Evo se od ljuta straha moja pamet ne može ničemu domisliti.« Gospod Bog odgovori: »Reći ću ti ja, ti izbavi Benka, Živanova sina, za kojim plače kukavica mati, i bit će ti prošteni grijesi.« »Kunem se krstom božjim«, odvratih na to, »učinit ću po tvojoj zapovijedi, Gospode Bože«, i san uminu. Kad se potlje probudih, bilo mi je sve ostalo živo u pameti do zadnje piknjice, i sjetih se da sam se samomu Bogu zaklela da ću to kršćansko djelo ovršiti kako Bog zapovjedi. Odmah si rekoh: »Draga Gončinko, sveti zavjet stoji na tebi kao težak jaram koga se riješiti moraš.« Ti znaš kako su mi ljudi poznati, i da umijem dosta u svijetu. Tražila sam, tražila po tragu gdje da nađem tvoga sina. I našla sam ga.

— Našla si ga, Gončinko, vidjela moga jedinca? Daj mi ga, daj, molit ću za te svaki dan, svaku uru, darivat ću te i zlatom i drugim gizdavim mitom — kliknu majka iz duboka srca.

— Polagano, gospodarice Jelo — reče stara vračarica dignuv ruku — ne ide to djelo tako kao što misliš, pitala sam zvijezde, pitala sam prelijevanu vodu, pa sam eno pročitala to: »Do potoka Cirkvenika, kako izlazi ispod gračanske gore, ali jošte na zemlji kaptolske Nove vesi, stoji raskršće, tu je malen most preko potoka na varoško zemljište. Prekosutra, kad se uzvine mjesec visoko na nebo, doći ćeš ti i Anđelija, čista djevica, koja od dvije godine u tvojoj kući prebiva, na to raskršće. Svaka da položi na zemlju deset cekina, tri puta ćete obaći mjesto, svaka držeći goruću voštanicu i moleći tri očenaša, onda pojavit će se čovjek i dovest će ti na ruke tvojega sina. Ali ni ti, niti Anđelija da ste koju praznu riječ govorile, već samo Boga molile, niti da ste onomu čovjeku štogod rekle, već kad imaš svoga sina u ruci, vi obje voštanicom prekrstite tri puta kraj i pohitite kući.«

Čelo Jelino nekako se smrče, a kad ču da Gončinka zna za Anđelijin boravak u njezinoj kući, problijedi na smrt i prihvati brzo:

— Kod mene nema nikakve Anđelije, ti se varaš.

— Ne laži, gospodarice Jelo — reče Gončinka srdito, prijeteći prstom. — Spasenje tvoga sina dolazi od Boga, a lažju možeš zaigrati tu sreću i milost.

— Ali — nastavi u neprilici mošnjarica — čemu da bude izim majke još koja osoba pri tom?

— Za to pitati nije tvoja briga, moji čari mi rekoše da tu mora biti pomoćnicom čista djevica, božja ugodnica, i ovaj put upravo Anđelija, tu ne valja birati, nit se pogađati. Sve do zadnje piknjice mora se ovršiti kako sam rekla, ili posao je loš, a ti se ogledaj za sina. Zapamti to, Benkovićko: ili tako sa sinom, ili ne tako bez sina, i ako se ne latiš ove prilike, znaj da nikad za života sina ugledati nećeš i da će ti biti kao težak kamen koji je pao u duboku rijeku.

Gončinka govorila je te riječi odvažno, bez milosrđa, vrebajući ipak očima hoće li se mošnjarica dalje protiviti njezinoj osnovi; ali Jela se dignu i reče, spustiv glavu:

— Neka bude po tvojem. Prekosutra doći ću na mjesto, a doći će, ako Bog da, i djevojka, ja ću je sklonuti na to; a dobijem li sina svoga, neće ti žao biti do smrti da si mi to dobro učinila. Sada zbogom i laku noć. — Mošnjarica koraknu prema vratima da će ostaviti sobu, ali joj stara doviknu:

— Stani, još jednu da ti reknem, ovo što je ovdje uglavljeno ne smije nitko saznati izim Anđelije, nitko, velim ti, niti tvoj muž, a sada laka ti noć.

Jela išulja se iz kućnih vrata stare Gončinke, koja ju bješe dopratila i vrata otključala. Došav na ulicu, ogleda se dva-tri puta ne gleda li je tkogod, ali sve je bilo pusto. Hrlo pobrza, pritiskujući se uz kuće i plotove, mošnjarica. Bilo joj nekako čudno pri duši. U zadušljivoj komori stare bake, zamamljena njezinim bajanjem, zanesena i zaslijepljena ljubavlju za svoga sina, prista ludo na sve što je baba zahtijevala, pače potvrdi da je Anđelija u njezinoj kući, što je imala zanijekati do zadnjega časa, jer je to bila najsvetija tajna njezina doma i kuće, premda nije ona kriva bila da se Anđeliji ušlo u trag, već je puka neopreznost djevojke sama odala Paviši tu tajnu. Nu sad gdje bje Jela izišla na svježi noćni zrak, gdje se o mjesečini jasno razvijale sjenke, pa je mošnjarica bistrije smjela misliti, prepade se njezina duša, i teška sumnja budila se u njoj. Međutim dospje kući, Živana još ne bijaše kod kuće, premda je dosta kasno bilo.

Jela, van reda umorna i ubijena, nije mogla pravo dizati niti ruke niti noge, ali opet joj nešto nije dalo mirovati. Razgleda kuću da li je sve u redu, zavuče se u svoju komoru i legnu brzo u svoju postelju, ali nije usnula. Dugo i dugo sjedaše u postelji sklopljenih ruku, moleći se Bogu da joj da ugledati sina, dvojeći, sumnjajući i nadajući se, boreći se u sebi bi li ovršila što baba reče, bi li odustala od toga čudnoga nauma, da ne zaplete Anđeliju u još veću pogibelj. Ljubav za sina nadvlada, premda se na slatke riječi stare vračarice običnom pameti lako posumnjati moglo. No dobra Gončinka znala je s kim ima posla, i da svijeća mudrosti kod gospodarice Jele ne gori prejako. Stisnutih ruku, blaženim posmijehom na licu klonu sirotica na svoje uzglavlje, i njezin zadnji šapat bijaše »Benko«.

Vrač Cavagnoli bio je dokraja uzrujan. Jednog popodneva bila je Lukrecija otišla od kuće, rekav mu da ide po svojem poslu, on neka ne pita dalje, i ako je skoro ne bude, pa makar i dan izostala, neka zato ne tare glave.

Nu minu dan, minuse dva, i treći primicaše se kraju, ali Lukreciji ni glasa ni traga; već nekoliko puta navalio bje Badoer u kuću da sazna je li se latila kakva posla i kako da je uspio, počeo je dapače i prijetiti se, ali jadni vrač nije znao na te prijetnje nego zinuti, od straha prevraćati oči, izvrnuti dlanove, pak kliknu napokon zdvojno:

— Šta me navlačiš, illustrissimo, na tolike muke, meni je da poludim, letio sam amo, letio tamo, da barem sjenku Lukrecijina traga uhodim, njuškao i sluškao na sve strane ne bi li saznao gdje se izgubila, ali ništa, illustrissimo, upravo

ništa, ma ni toliko što je crna pod noktom. Čovjeku da pukne glava od zdvojenja i čuda. Djevojka kanda je u zemlju propala, ne traži je od mene, ne mogu je dati kad je nemam. — Badoer opazi po smiješnom i žalosnom licu Cavagnolija da istinu govori, a ta zagonetka pekla je i njega do dna duše.

— Cavagnoli — reče — koliko ja poznam Lukreciju, vraška je djevojka i neće se dati lasno prevariti. Tu je moguće samo dvoje: ili ide svejednako za tragom urotnika, da ih sve dobije u svoju mrežu, ili je urotnici uhvatiše i ukloniše; nu mi ne smijemo nikako mirovati dok je ne nađemo. Ja za sebe gledat ću na sve strane, a i ti traži sve dalje i dalje, da možebiti ipak dođemo do cilja, i brini se zato ljudski, jer vrijeme prolazi uludo, a ja u Zagrebu ne mogu više boraviti nego dva-tri dana. — Tako se rastaše vrač i odaslanik mletački.

Cavagnoli, uvjeriv se da je Badoer ostavio kuću, zaključa je iznutra, zatim pode na palcima u svoju komoru te iznese iza vrata u vrt dosta trbušast vrč crna vina, sjede pod jabuku i uze to rajsko piće pomalo srkati, da mu je rt njegova nosa drhtao od milja, da su mu se oči okretale od slasti. Činilo se da ga gubitak njegove drage sestre ne boli odviše, i da je ono što je govorio pred Badoerom mnogo manje nego istina. On je smatrao tu lijepu prizrelu djevojku jarmom svoga života, lancem što ga je do groba vući morao. Lukrecija prilijepila se uz njega kao čičak, a imala je k tomu oba kraja batine u svojom rukama. Dragi sin Eskulapov bio je dakle njezinim robom, da, Lukrecija brojila mu dapače kapljice vina. A sada nije od nekoliko dana čuo Lukrecijin glas, nije osjetio batine, sada je brojio kapljice sam, a nabrojio, hvala Bogu, dosta, pa mu je bilo preko svake mjere ugodno i voljko. Srčući pomalo svoj nektar i gleđući veselo u dno vrča, poče sam sobom, smiješeći se, govoriti:

— Hm, hm, to neka Bog zna gdje je ta djevojka, kamo li je zašla, koga li je našla, jer evo moje glave, nekoga je naći morala. Ne bojim se ja za nju, izgubila se nije, ili ako jest, sigurno nije pala u vodu i neće pri tom štetovati. Ma hoće li se povratiti? Bar bi se morala; obećala je to Badoeru, a i ja mu opet obrekoh da ću je naći; nego duše mi, rekao Badoer što mu drago, ja na tom putu odviše brzati neću, jer čast i poštenje miloj Lukreciji, ali nije mi nakraj pameti da si rad nje iščašim vrijedne moje noge, koje su doduše dosta brze, ali za moje bolesnike. Da je zovemo, milu Lukreciju, ona i onako umije čarati i varati, možda doleti zrakom ovamo. — Zatim stavi vrač svoje ruke vrlo smiješnim načinom na oba kraja ustiju i viknu šaptom:

— Lukrecijo! Lukrecijo dušo! dođi ovamo, dođi. Vidiš kako svi za tobom plačemo. Doleti makar kroz zrak — zatim umuknu načasak, gledajući nad sebe, kao da iščekuje iz zraka milu svoju sestricu koja ipak ne dođe. Vrač, zavrtjev glavom, nasmiješi se glupo i reče:

— Jok, nema moje Lukrecije, ode bez traga. Ali — nastavi svoj duhoviti monolog — pitajmo se, je l' velika šteta ako se ta moja dragušica ne povrati? Dugo, dugo je tomu da se zajedno vucaramo kroz taj život, i vrag zna, ona je uvijek od mene jača bila. Sad je nema, sad sam ja jači, ovo nekoliko dana ne oćutjeh nikakve žalosti, moje meso slađe mi je, moje vince grije me bolje, spavam kao puh u zimi, pobirem svoje novce kod bolesnika i hvalim Boga Višnjega, pa neka tko rekne da šor Cavagnoli nije čovjek, i k tomu ljudski čovjek. Sloboda je lijepa stvar, Bog poživio slobodicu, a vrag odnio sestricu. — Nato isprazni vrač svoj vrč i dignu se da obiđe neke opasne bolesnike, pa je svakako bilo nade da će ih sada prije izliječiti, pošto je rujnim vincem razbistrio svoju pamet.

Lukreciji nije toli dobro bilo kao što je Cavagnoli mislio. Sjedila je u tamnici Ahacijeve palače kamo ju je nemilosna ruka Mikića Prodanića zarinula bila.

Sto i sto zmija preplitalo se u utrobi lijepe grešnice, kad je u slabom svjetlu luči sjedila na kamenu stolcu, stišćući ruke kanda si sama kani slomiti prste, gleđući oko sebe neće li iz zemlje izniknuti kakav duh da joj kaže kako je sve to bilo i kako se zbilo, ali ni duhovi u grobu ne htjedoše se Lukreciji smilovati. Glava joj klonu natraške na kameni stup i spusti se na prsa djevojke, crna kosa razmiješa joj se široko niz grudi, a djevojka disaše vrućim dahom, kao da vjetar pustinje huji, kao da je željna ovim dahom ugasiti život cijeloga svijeta. Bilo joj je da poludi, nije razumjela kako je sve to tako došlo, kako je dospjela u tamnicu mjesto da bude od kralja nagrađena. Ljuto stisnu dlanovima čelo ne bi li istisnula istinu.

— Sta — upita se — ako mene nećeš rasvijetiti ti, duše sveti, tad zapali, đavle, ti svoju paklenu svijeću. Jesam li ja jučer bila u svojoj kući? Jesam. Jesam li ja išla banu da ga dovedem na mjesto urote? Jesam. Dovedoh li ga u Prodanićevu kuću dok je u kraljevskim dvorima četa vojnika čekala? Ne uđe li ban među urotnike? Da. A onda dođe u tmini čovjek, Prodanić, zapari luč, zapazi mene i gurnu me amo. Tko mu reče da sam ja izdala njihovu tajnu, i kako je to da vojska nije navalila i pohvatala sve buntovnike? O, kako sam sve lijepo priredila bila, kako fino splela zamku, da ih sve pritegnem na jednoj uzici! I ništa! Sve je to samo snijeg i snijeg! Šta će moji kod kuće reći, gdje me tražiti? Samo Mikić Prodanić zna gdje boravim, a Mikić Prodanić može ključ ove tamnice baciti u vodu, može zaboraviti da u njoj diše živa duša, zaboraviti mene — vrisnu djevojka, skoči na noge i pritiskivaše šakama sljepočice svoje. — Šta će od mene biti, Bože moj — vapijaše ženska kao mahnita, da joj je zdvojni glas odjekivao tamnicom kao krič prokletnice iz dubine pakla, a oči počeše joj se vrtjeti poput divljega ognja. — Šta će od mene biti? — stenjaše muklo, spustiv lice u dlanove, gluho jecanje prodiraše iz ranjenih prsiju zlosretnice i razdiraše njezino srce, a napokon prosuše se suze niz to lice, niz te grudi, niz te bijele ruke, suze gorke očajnice pokajniče, a iz dubine duše podignu se čudna neumoljiva prikaza: savjest, visoka, nijema, gluha, neumoljiva, dižući svoje nokte na Lukreciju da ih zatisne u njezino srce, a ona skoči, zavrisnu, pritisnu vrelo čelo na vlažne zidine tamnice da si tom podzemnom rosom ohladi glavu i pamet, i pritiskujući čelo na zid, sklapaše nad svojom glavom ruke i zavapi vrteći glavom:

— Bože moj, Bože moj, što će od mene biti? Znam tko mi je pokvario paklenu mrežu. Tvoja ruka, božji pravednice. Dugo me je slijedilo tvoje oko, dugo počivala tvoja ruka osvetnica, ali kad se moja mjera vrhom napunila, pružio si ruku, i evo, propala sam. — Nije već ništa govorila nego, prisloniv opet goruće čelo uz vlažni zid, jecala iz svega srca.

Gospodin Ahacij Prodanić bio je preko svake mjere nesretan i ljutio se na svoga sina Mikića, mal da ga prokleo nije da je u toli važnu poslu toli grubo sagriješio i mnogo zla počiniti mogao, ako to i nije njegova namjera bila. Peklo ga je dodna duše da Mikiću ne osta skoro ništa od starih Prodanića, ali koliko se s jedne strane ljutio, toliko mu se mladić opet smilovao, ta bila je to njegova krv, i nije htio da se zatepe, da loza slavnoga Mikića bana izumre. Nadao se svejednako da će se čovjek ukrotiti, oženiti i postati bar mirnim plemićem, po kojem će se pleme Prodanića rasploditi dalje i dalje. Drugog dana ujutro dade gospodin Ahacij pozvati svoga sina preda se. Sjedio je do prozora svoje sobe na širokoj drvenoj stolici te gledao niz savsku ravnicu. Katkad 'skupilo bi mu se čelo, i kao da ga je nešto ubolo u srce; katkad skočila bi mu bistra suza na bradu. Ujedanput ču svana korake. Skupi se, osovi se, da mu lice bude strogo. Mikić uniđe, priđe do oca i reče, nagnuv koljeno:

— Oče gospodine, tvoja milost zapovjedi da tvoj nevrijedni sin dođe pred tvoje lice. Evo me na tvojoj zapovijedi.

— Pozvah te, da — odgovori ganutljivim glasom Ahacij. — O, koliko me boli srce da te takva pred sobom vidjeti moram. Htjedoh te prokleti, ne vidjeti više pred mojim očima, jer si mene, jer si sebe osramotio ljuto, a učas gdje se radi o spasenju domovine. Da nije slijepi slučaj bacio razbana Lučenca u naše kolo, da ga nije osveta privezala k nama, pogibosmo svi, a i sad visi nam mač nad glavom, jerbo će ženska koja zna za tu tajnu pričati dalje i dalje, i stvar će izići na vidjelo.

— Neće, oče — mahnu Mikić rukom — za to sam se pobrinuo ja.

— Ti, a kako?

— Ženska, evo ću ti reći, Lukrecija Cavagnolijeva, morala je kao kroz san saznati za poslanike Tvrtka kralja i za naš posao. Izvjesno nije ništa znala dok joj moja grešna pohota i omama ne odade više. Ona dovede bana ovamo i, hoteći vidjeti plod svoga izdajstva, povuče se u moju komoru, a kad ja ovdje posramljen poletim u svoj stan da se stisnem u jedan kut, da zaboravim sve, eto stajaše preda mnom Lukrecija. Oh, oče, u onaj čas kao da su mi rasli nokti, u onaj čas podivljao sam ti kao zvijer, preda mnom stajaše ona glatka, lijepa zmija, začetnica moje sramote. Htjedoh da joj noktima iskopam srce iz njezinih grudi, da joj ga bacim u to krasno, izdajničko lice. Na sreću spregoh svoj bijes. U dobar čas sinu mi misao glavom. Od bana Lučenca nema pogibelji, pomislih, on je urotnik kao god i mi, pa nas izdati ne smije, a od naših neprijatelja ne zna nitko za tajnu nego Lukrecija. Lukrecija ne smije više u svijet, to odlučih tvrdo i povedoh izdajnicu u tamnicu našu, gdje još i sada sjedi.

— Šta, Talijanka u tamnici našoj? — upita Ahacij u čudu.

— Da, oče moj, ali ovdje ostati ne smije.

— Ta kamo ćeš s njome?

— Povest ću je u naš tvrdi grad Ribnik u visoku kulu otkud joj izlaza nema. Neću da okaljam svoje ruke zmijskom joj krvi, da budem ubojica, ali dok je živa, neće izići na vidjelo svijeta. Ako sam do Boga zgriješio, kajem se duboko, i nešto sam, mislim, popravio. Oče, tako ti Boga, tako ti imena našega, oprosti nevrijedniku, koji se evo u prahu prostro pred tobom, dozvoli da udilj nosim tvoje ime, bit ću mužem, čitavim čovjekom, nu ako nisam tvoga milosrđa vrijedan, a ti reci, i poći ću u svijet da me ondje nađe smrt.

Ahacij primi objema rukama glavu sina i spusti svoju na nju.

— Sine, moj Mikiću, nosi to ime i dalje, staro posvećeno ime Prodanić, prisegni mi da ćeš biti čitavim čovjekom, da ćeš uzeti ženu neka nam koljeno ne izgine!

— Prisižem, oče — zavapi sin i zakopa svoje suze u očevo krilo.

Dospje noć, mrka, tamna noć bez zvijezda. Van gradskog zida od Ahacijeve kuće stajahu četiri kopljanika na konju, a jedan od njih držaše dva osedlana konja za uzdu. U taj čas spusti se Mikić Prodanić u tamnicu, a pred njim koracaše oružnik noseći baklju. Gvozdena vrata zinuše, svjetlo zublje munu u tamnicu, a Lukrecija strese se od prepasti.

— Djevice Lukrecijo — reče mladi Prodanić — digni se, hora je na put.

— Na put? — upita prestravljena — a kamo?

— To ćeš vidjeti, djevice draga, a ti, Nikola, začepi joj usta, priveži ruke k tijelu i prebaci joj kabanicu.

Strahovit vrisak zaori tamnicom, a Lukrecija skoči pomamna te poleti u zadnji zakutak gdje je u zidu bio zabijen debeo gvozden obruč; toga se prihvati objema rukama i pritiskivaše se k zidu.

— Ne šali se, Lukrecijo — reče Mikić Prodanić — ti si mene izdala na način najpodliji. U najljuće zmije nema toliko otrova kao u tebe. Za cekine, za žute cekine htjela si ti, ljuta bludnice, mirna srca žrtvovati toliko vrijednih glava, a i mene nevrijednika, koga si pod krinkom ljubavi ročila k sebi, grlila, cjelivala i klela se navijeke. Reci jesi li vrijedna da živiš, ne bih li ja imao pravo da tvojom glavom tresnem o tvrdi kamen ovoga zida, jer si mača neću kaljati takvom zmijskom krvlju. No ti nećeš poginuti, ti ćeš ostati živa, grijat će te sunce, hladit će te vjetar, neće te mučiti žeđa, glad ili zima, ali zlopakog djela više učiniti nećeš, niti izdaje kovati i snovati, a grešnoj ljubavi tvojoj, koja je letjela od naručja do naručja, odzvonilo je. Molitvenik ćeš dobiti i krunicu, raspelo stajat će pred tvojima očima, i što ti je ostalo života zemaljskoga, neka je namijenjeno kajanju.

Lukrecija, držeći se svejednako obruča, slušaše te riječi u čudu, kao kakvu zagonetku; čas porumeni, čas problijedi, i nije smogla reći ni riječi. Mikić pako mahnuo oružniku neka učini što mu je zapovjedio. Čovjek pristupi Mlečanki, koja se u

jedan čas okrenu leđima k zidu te naperi ruke kanda će mu iskopati oči; ali se zaludo priječila, jer je Nikola jednim skokom prebacio uzicu preko njezina tijela i privezao joj ruke, jednim hipom zatakao klupko u usta, prebacio kabanicu te je iznio svojima rukama pred vratašca gdje i ostali oružnici čekahu. Za njim pođe i Mikić Prodanić. Svi poklopiše konje, a Nikola stavi pred sebe na svoga vranca dragocjeni plijen, Lukreciju Cavagnolijevu. Tako odmaknu crna povorka sred tavne noći od Griča grada i navlas od kuće Ahacija Prodanića. Jurila je, jurila kroz crnu noć, a kad osvanu dan, zavuče se u šumu da neopažena počine, i tako je išlo dalje i dalje, dok ne stigoše na grad Ribnik, gdje je Lukrecija u kuli našla nov, čist stan, gdje je imala probaviti ostatak svojih dana bez ljubavi, bez osvete.

— Tu svoje dane traj, tu se kaj. Pribavi si opet raja koliko si ga izgubila, imat ćeš dosta posla, bila si velika grešnica; ali to ti velim, ostaj na miru, i da ne pokušaš izmaći odavle, ili mititi koga svojim tijelom da te pusti na slobodu. Dajem ti ovdje živjeti po suncu i po zraku, ali u temeljima ovoga grada ima drugačijih stanova, imade Kata djevica od čista gvožđa kojoj su naručaji puni oštrih noževa, a uhvate li te oni, raznijet će te na komade. To zapamti, Lukrecijo, na ovom gradu zapovijeda Nikola, koji te je svezao, a ja mu rekoh sve što mu učiniti valja. A sad ostaj mi zbogom!

Gospodin Prodanić ostavi Lukreciju i odjuri na brzom konju sa svojom četom, a sužnjica Lukrecija omamljena, izmučena uhvati rešetku prozora, obiđe okom tu krajinu, stranu, nepoznatu, i zarida teško, duboko te pade pred raspelo licem na zemlju.

XXXIII

Jela Benkovićka imala je izbaviti svoga sinka; na pomoći bijaše joj stara vračarica, glava odurna svemu svijetu, a i njoj; pomoći joj je imala i Anđelija, bez Anđelije nije bilo spasenja, nju je trebalo moliti, zaklinjati da se dade na ovaj posao, da pomogne povratiti kući jedinca. Jelena dvojaše hoće li djevojka pristati, koja se već od preko dvije pune godine znala tajiti od svijeta. Čitavi dugi dan bludila je sirota Benkovićka kao bez glave po kući, radila sve naopako, govorila sve krivo, tako da je pri objedu Živan postrance pogleda te reče:

— Ženo, zar te glava zaboljela te sve skupa miješaš?

— Ništa, ništa — odvrnu ona — samo me malo uhvatila; ne znam što je na mene došlo, ali to će se popraviti, metnut ću obloge na glavu.

Uistinu pako svijalo se Jelino srce od teške muke i straha, još danas morade se Andeliji otkriti i moliti je za pomoć. Strepila je u toj neizvjesnosti, bojala se ujedno da bi iz svega toga po Anđeliju moglo izaći zlo, koje bi palo kao težak kamen na njezinu savjest. Dva-tri puta po danu svrati se k Andeliji, ali nije joj smjela govoriti. Napokon dođe večer, dođe skrajni čas da joj otkrije svoje srce, jer navečer drugoga dana imala je kocka pasti, i ako sreća posluži, sretna majka zagrlit će svoga jedinca, koga je zla sudba otimala toliko vremena majčinu zagrljaju, majčinu cjelovu. Sve bijaše u kući tiho, svi legli na počinak, samo u komori Anđelijinoj gorjela je svjetiljka.

Jela bila je samo mimogred po danu prišapnula Andeliji neka ne legne prerano, jer da joj ima nešta nasamu reći, i to u njezinoj sobi. Tih i svet mir vladaše u sobi Anđelijinoj, koja klecaše pred posteljom svojom, moleći živo i dižući ruke prema čudotvornoj slici Bogorodice, postrance pako na posteljici spavaše Isa, vjerna prijateljica biskupove nećakinje, koja je tu milost ishodila bila da smije stanovati zajedno s Anđelijom. Teška srca, neodvažna koraka uhvati gospa Jela kvaku na Anđelijinim vratima, i već joj je bilo da se povrati i da sve zapusti, ali ime njezina sina prođe joj srcem, i dobra mati stupi hrlo u komoru:

— Hvaljen Isus u to kasno doba noći — pozdravi mošnjarica — i Bog dao da iza te noći dođe sretan dan.

— Navijeke — odvrati Anđelija — i bilo po tvojoj želji, gospodarice Jelo. Reče mi da imadeš sa mnom važna razgovora, a evo te dočekah, na tvoju sam službu, sjedni, govori. — Jela, spustiv se na stolicu, prođe rukom preko čela, uzdahnu i poče, motajući pregaču među prstima:

— Anđelijo, gospođice, je l’ već usnula Isa, da nas nitko ne čuje?

— Jest, Isa drijema već slatko. Tad će opet Jela:

— Otkad sam postala, mnogo sam imala potreba, mnogom sam molbom dosađivala Gospodu Bogu, a prije svega molila sam ga uvijek da mi u sreći i zdravlju uščuva mile moje. Nešta sam izmolila, nešta nisam, i na žalost iskusila sam dosta nesreće, izgubiv svoga jedinca. Nu danas ne molim se Bogu, već tebe molim, draga Anđelijo, i to toli živo kao što se Bog moli, da mi budeš na pomoći u prilici jednoj po kojoj se mogu dobaviti najljepše sreće, a ne bude li tvoje pričine, ode mi nada bez traga.

To rekav, upre neboga Jela oči u djevicu i gledaše je toli smjerno, toli pouzdano da joj je gotovo izmamila suzu na oko. Anđelija začudi se tomu govoru, od kojega nije, naravski, ništa razumjela, te reče:

— Samo ja da mogu to izraditi? E, pa od srca rado, kad je za dobro tvoje. Što me i pitaš? Ali reci mi ipak što je, jer sam rada znati u čem mi je tolika vlast?

— Evo je minulo više godina — odvrati Jela — da si bila pod našim okriljem, da smo te čuvali kao rođenu kćer i tajnu tvoju ogradili od svačijega oka. Vrijeme ide, dijeli nas, a evo došla je hora da se i ti seliš od nas, da si medu svojima potražiš sretan stanak kraj mora. Bit će nam teško, žao bez tebe, bit će kanda je pola kuće prazno i da je naše srce nešto izgubilo. Ali zato eto mogu dobiti nekakvu zamjenu. Ti znaš da mi ugrabiše jedinca. Sto puta si to čula kroz moje suze, sto puta iz mojih dršćućih riječi razabrala ljutu dvojbu i muku da li moj sin živi ili da li su ga zlotvori ubili. Ti ne možeš jošte razumjeti tolike boli, djevica si, nisi majka, nemaš djeteta, ali ja, ja sam majka, ja sam ga odojila, dan za danom opsipavala

cjelovima. U njegovoj maloj zjenici sijevala je iskra mojega života, i čuvala sam ga brižnim okom kao djevojka što pazi i čuva najljepšu ružu perivoja. I bio mi je ugrabljen. Je l' me moglo na svijetu naći veće zlo? Ali sad, poslije tolike sumnje i muke, rekoše mi da je moj Benko živ, da je zdrav, da ga mogu dobiti u svoj naručaj, ali ti da mi moraš biti na pomoći.

Anđelija dignu se naglo, i cijelo joj tijelo zadrhta.

— Ja, a kako je kocka na mene pala?

— Ne znam, ali tako je rečeno, niti znam tko je odao tajnu da si u našoj kući. — Anđelija zamisli se u čudne misli i, podnimiv ruke, poče šetati po sobi, a svaki njezin korak slijedile su suzne oči zabrinute majke.

— A kako je sve to, reci mi, gospodarice? Pričaj mi kako se ima obaviti spasenje tvoga sina i kakva posla imam ja pri tom.

Mosnjarica poče sada djevojci potanko pripovijedati kako je stara vračarica poslala svoga čovjeka, kako ju je ročila k sebi i opet kojim uvjetima da joj obećaje sina.

Anđelija slušala to pričanje vrlo pozorno, i najedanput smrknu joj se lice.

— A tom čarolijom nadaš se, gospodarice Jelo, dobiti sina?

— Nadam, Anđelijo, da, vjerujem tvrdo.

I opet se djevojka zamisli te osta stojeći pri stolu, u koji je utiskivala svoju šaku. Jela pogleda je po strani, bojazan i strah treptio je iz njezina oka, već je mislila da će Anđelija njezinu molbu odbiti i da je propala svaka nada izbaviti sina. Usnice joj zadrhtaše, na oči joj navriješe suze, polagano se dizala na noge, koraknula korak prema djevojci. I spustiv se na koljena, dižući ruke, kroz muklo jecanje zaklinjala Anđeliju ovako:

— Anđelijo, na tvojem licu ne vidim nade za mene, već zlovolju, koja će mi svu sreću pokvariti. Oh, nemoj, nemoj, tako ti Boga. U tebe je meko, plemenito srce, kako te poznam, ne ostavi me u tom teškom času, evo, ja sirota majka klečim ovdje pred tobom djevicom.

Anđelija priskoči, dignu mošnjarku na noge, posadi je opet k stolu i reče ukratko:

— šta si klekla pred mene? Samo pred Bogom se kleči. Gospodarice Jelo, dobro je. Ti si mi više godina zaklona dala, očuvala me od zla. To je veliko dobročinstvo, i ja ću ti se zato odužiti; poći ću na ročište s tobom, bila to istina ili varka što o tvom sinu govore.

Sirota Jela prevrnu se u jedan hip od radosti te uze plačući Anđeliji cjelivati i oči i usta i ruke.

— Hvala ti, hvala, spasiteljice moja — jecaše blažena — teškim srcem dođoh da izmolim od tebe pomoć; ali vazda šaptala mi nada: pomoći će ti, jer nije samo anđeo po imenu već i po duši. A sada zbogom! laku noć, Anđelijo draga.

— Laku noć, gospodarice draga — odzdravi joj djevojka, zatvori za sobom vrata i kleknu opet pred Bogorodicu. Dugo, dugo je tu ostala na koljenima, ali nije dugo molila, već razmišljala o sutrašnjem tajanstvenom sastanku, koga se je ponešto plašila, a najviše čudila se kako se ušlo u trag njezinoj tajni. Bila je tvrdo uvjerena da je od Benkovićevih nije nitko odao, napokon ode na počinak, prigledav jošte k postelji Isinoj koja je kao anđelak slatke sanke snivala.

Nitko se na cijelom Griču ne dignu toli teška srca kao što mosnjarica Jela. Gledala je plaho oko sebe, sve ju je nešto trzalo, a pred Anđelijom nije smjela pomoliti očiju. U kući življaše tada i Janko Zlatobradić, a i sestra mu Isa, otkako one zlokobne noći izgubiše oca i majku u plamenu. Mladić Janko bio se razvio u vrla mlada muža i naslijedio je dakako očevo zvanje. Za prve bjesnoće, za krvave borbe na Kaptolu nije bilo dakako ni misliti da se mlin lopatar pod vrbikom opet podigne, nu kašnje podignu Janko pomoću ujaka malen mlin, što mu ga je čuvao noću čovjek, a danju je bio Janko sam u njemu, stanovao je stalno ipak kod ujaka na Griču. Sad u novije vrijeme počeo je istom snovati kako će mlin lopatar podići u staroj spodobi, ali da bude podzidan, tvrd i jak proti svačijoj napasti.

Bilo je popodne, a gospodarica Jela ne bje okusila čitav dan ni mrvice jela, ni kapljice pila. Kad dođe treća ura, dignu se i ona i Anđelija, gustom koprenom omotana, te izađoše iz kuće ne rekav ništa kamo su pošle, kad li će se vratiti. Obje ženske zakrenuše najprije u crkvu Sv. Marka da se pomole Bogu neka ih na tajnu putu ne snađe nikakvo zlo, zatim pođoše k vračarici Gončinki, koja je i opet po Paviši poručila bila da dođu k njoj, jer da ih ima jošte u štošta uputiti, da iziđe stvar brzo i glatko. U to doba popodneva, to jest blizu večeri, kad su se mošnjarica i Horvatova nećakinja bavile kod Gončinke, sjedio je pred kućom Živanovom mladi mlinar Zlatobradić. Za časdva spusti se niz stube i sestra mu Isa te sjednu, gleđući mudro, do njega.

— Cuj, Iso — reče Janko — a gdje su ljudi od kuće? Čini mi se da si ti gospodarica i da nosiš ključe.

— I meni se gotovo čini — nasmjehnu se mala lukavo. — Ujak Živan išao je po svom poslu u podgrađe u Ilicu, a ujna Jela i Anđelija odoše već u tri sata od kuće.

— Što? — skoči Janko — Anđelija da je po bijelom danu otišla od kuće?

— Jest — potvrdi mala — i ja sam se tomu čudila. Anđelija ne bi nikad po danu izišla, niti se pokazala na ulici.

— A kako danas?

— Ej, moj dragi brate, to ti je velik posao.

— Pa reci, šta je?

— Eh, ti bi me odao.

— Šta ću te odati, ne boj se, samo sve kazuj što znaš.

— Eto — nasmija se Isa — kako su muškarci radoznali, bogami, više od nas. Dakle čuj: danas ovu kuću čeka velika sreća.

— Kakva sreća? — upita Janko u čudu.

— Ja ti velim ter ti velim — reče Isa lupajući dlan u dlan, zibajući glavicu svoju — danas će se povratiti u dom ujakov sin Benko koga su prije nekoliko godina iz ove kuće ugrabili.

— Benko da će se povratiti — skoči Janko — jesi li poludjela? Tko ti je to nabajao?

— Čula sam sve natanko. Onomad došao je čovjek od vračarice Gončinke ovamo, pak je ujni govorio da može dobiti sina, samo neka dođe onoj staroj baki. Ja sam vani cvijeće na trijemu zalijevala i svaku riječ čula. Onda sam i jučer slušala kako je ujna zvala Anđeliju u pomoć. Mišljahu da spavam, ali sam se samo pričinila i tu sam čula svaku piknjicu.

Isa ispriča sada svojemu bratu sve što je noć prije Jela govorila Anđeliji.

Janko slušao je pričanje svoje sestrice sve većim čudom. Mala je, imajući osobito dobru pamet, ponovila gotovo sve Jeline riječi.

— A ti si sve to čula, Iso? — reče Janko skočiv na noge.

— Ma jesam! Šta me toli čudno gledaš? — odvrati Isa malne uvrijeđena. — Čula sam to i na desno i na lijevo uho, a, hvala Bogu, nisam gluha.

Janko prođe rukom preko čela, zamisli se, lupi nogom u zemlju i proplanu:

— Šta je to, šta je to? Benko da se povrati. Gončinka da ga vraća od ljubavi i samilosti, Gončinka, koja mrzi na moga ujaka kao ni jedna gricka duša, a pri tom da budu samo ženske, i da mora biti Anđelija. To je varka, to je zasjeda, to su nečisti poslovi. Bog je dao da je ova mlada djevojka čula za taj nečisti posao, te po njezinim nevinim ustima sve je izišlo na svijet, ali ujna! ujna!

Sad se okrenu Janko prema Isi i reče, pogladiv glavicu sestričinu:

— Vrati se lijepo u kuću, pak mi je čuvaj, ja idem potražiti ujaka.

— Dobro je, pak zbogom, Janko, ne znam što si se tako preplašio, ja se bogme ništa ne plašim. — Mala odskakuta veselo uza stube, a Janko krenu prema Dvercima i iziđe na mala vratašca, nadajući se sresti Živana, koji se svakako imao onuda vratiti na Grič.

Na kraju kaptolske Nove vesi zavija se potok Cirkvenik neznatno, dijeleći kaptolsko zemljište od gradskoga, koje se dulji prema zapadu i uspinje uz brdo. Za ono doba bijaše taj kraj pokriven niskom šumom i grmovljem, kroz koje se potok šumeći preplitao i više mlinova, hrleći k Savi, tjerao. Samo na jednom mjestu bila je čistina, gdje su se četiri staze križale, a od jedne išlo se je drvenim mostom od gradske strane na kaptolsku. Na toj čistini stajalo je i ovisoko raspelo sa spodobom našega Spasa. Bila je već pala tiha noć, mjesec je sjao krajinom preplićući svoje zrake medu grmlje i drveće koje je crno i nijemo stajalo, prosipljući ih potokom poput zlatnih iskra, sterući ih čistinom koja je od njih sijevala blijedim, čudnovatim svjetlom; širom naokolo nije bilo vidjeti duše, niti se čuo glasak izim vode otoka Cirkvenika. Na kaptolskoj strani nedaleko od samoga mosta stajaše mlin dosta žalostan i jadan. Za gospodara mlina znalo se da mu je više do vrča nego do vreće, zato mu je mlin stajao na božjoj milosti, i ni vrag se nije za njega brinuo. No danas je imao začudo i on gosti. U mlinu pod veselom praskajućom luči sjedaše uz gospodara mnogo veći gospodin, dvorski župan Grga Prišlin, za njim stajaše tat Martin Božić bez ušiju, svejednako okretan i živ, samo što mu se lice malo više rumenilo; pred mlinom pako čučila na zemlji tri oružnika te si u mjesečini nazdravljahu zdravlje iz velikoga vrča.

— Koja može biti ura noći? — zapita Prišlin. Tat pođe k prozoru, pogleda na nebo i reče:

— Po mom oku deseta.

— A još nema ništa? — istisnu srdito Prišlin.

— Da nisu štogod nanjušili — nasmija se mlinar.

— Ne vjerujem — odvrati dvorski župan. — Koliko mi je Gončinka poručila, vjeruje Jela Živanova sve slijepo. A jesi li ti, mlinaru, pripravio svoga dječka i rekao mu što raditi valja, da ga baba u prvi mah zbilja drži za Benka?

— Jesam, milostivi gospodine.

— Martine — okrenu se Prišlin nestrpljivo k tatu — izidi, gledaj idu li već. — Tat iziđe napolje, a mlinar uze vrč da ga snova napuni iz bačve koja je u zakutku stajala.

Dvorski župan, sjedeći sam, gledao je nepomično u dno svoga vrčića. Veselo i živo sijevahu mu oči, veselo pomicahu mu se kratki brkovi, i veselo tro si ruke.

— Danas — šapnu Prišlin — ne uteče taj anđeo mojoj mreži, i na što se zakleh, to će se danas ovršiti; stara osveta nije zadrijemala, i čudan slučaj dobro me je poslužio. Da, Pavle Horvate, danas nema tvoje vojske, danas nema Berislava Paležnika, danas nema staroga Filipa križara, da slatku Anđeliju izvade iz mojih nokata, danas sam ja goso. Anđelija je moja, kao što je nekad Dobra bila. — Te njegove misli zaustavi mlinar, povrativ se s punim vrčem. Dvorski župan isprazni dva svoja vrčića i pogleda prema vratima.

Međutim šuljao se tat Martin preko mosta na drugu stranu te se skunjen povuče čistinom do raspela, dižući glavu da vidi idu li ženske od gradskoga brda. Stajao je, stajao, dizao svoj šiljasti nos; ali ujedanput tržnu se, jer bje spazio kako se dvije sjene primiču raskršću. Brzo smuknu Martin Božić u mlin i došapnu, sav zadahćen, Prišlinu:

— Idu, idu, gospodaru.

Vatrena struja proplamti utrobu dvorskog župana. Jedan čas stajao je Prišlin kao stup, lice bješe mu se zalilo krvlju, a oči okretale se kao točkovi. Ali u tren uhvati veliki vrč, potegnu tri-četiri puta, kanda hoće utopiti svoju dušu u tom vinu, i doviknu mlinaru:

— Dovedi mi tvoga luckastog dječka. — Mlinar dovede zbilja iz komorice svoje pod tavanom grdesiju dječaka, komu je navukao bio na nos veliku kapu.

— Dobro je! Baš je složan, ha, ha, ha! To će zasada biti Benko Benković. Hajde — reče Prišlin, zgrabiv dječka za ruku, te pohiti brzo iz mlina, niti je čuo kako mu je mlinar želio dobru sreću. Pred kućom razredi se četa po mjesečini.

— Sad pazite, momci! — zapovjedi dvorski župan — ja ću sa dječakom naprijed preko mosta, a vi se vucite uz grmlje i pazite dobro na raskršće. Čim zvižnem, navalite, kako vam rekoh, i donesite ovamo žensku koju ću vam pokazati prstom. Ti pako, Martine, znaš što imaš učiniti da se ukloni djevojka na sigurno mjesto; a sad naprijed, u dobru sreću!

Prišlin pobrza naprijed vukući za sobom dječaka, prijeđe preko mosta te iziđe na čistinu gdje su se staze križale. Tu se postavi i gurnu dječaka za sebe. Prema raskršću pomicahu se dvije ženske glave u dugim haljinama. Kako je mjesečina jasna bila, moglo se dobro razabrati da jedna, pristara lica, ima na sebi crnu kapu građansku, dočim je drugoj lice pokriveno bilo koprenom. Prišlin umaknu sada na stran, a ženske postaviše se sred raskršća, iznesoše ispod haljina voštanice te ih zapališe. Sada uze dvorski župan govoriti strašne psovke i kletve, kanda se protivi da mu tajna neka čarobna moć otimlje dječaka, a on da se tomu oteti ne može. Zatim okrenu opet moljakati, plakati i zaklinjati, kanda mu je žao djeteta.

Ženske počeše drhtati od te ljute bogumrske vike, no ne odgovoriv riječi, položi svaka deset cekina na zemlju te držeći visoko voštanice i moleći očenaš, obiđoše tri puta prostor raskršća, a zatim se zaustaviše pred bučećim Prišlinom koji držaše dječaka za ruku. Gospu Jelu jedva su nosile noge, vidje pred sobom dječarca, premda mu ne mogaše razabrati lice od velike kape; ali ona živa želja, ona tvrda nada da će joj se povratiti sin, a i tajinstveni obred sred tihe, jasne noći, sve to uvjeri čvrsto njezinu dušu da pred njom stoji Benko, mili joj ugrabljeni jedinac. Već htjede posegnuti da mu se savije oko vrata, da ga privine na tople majčine grudi; ali u taj par skoči Prišlin natrag i zviznu silovito. Od potoka sušnu lišće, kvrcnuše grane, grmlje se razmaknu, i iz zaklona izletješe tri čovjeka prema ženskima. Ljuto vrisnuše obje i baciše goruće voštanice od sebe, dvorski župan pokaza prstom na djevojku koprenom zavitu te vikne:

— Ovu nosite! — Užasan krič prodre noćnu tišinu, starija žena klonu na koljena, a mlađa otimaše se snažno rukama divljih oružnika. Ali u taj par najveće bijede i nevolje, gdje je Anđelija gotovo propala bila, izniče iz jarka koji se vukao šumicom na gradskoj strani, sjena za sjenom, a uistinu desetak ljudi oružanih kopljem i sjekirama, te poleti bezobzirce prema raskršću.

— Naprijed, braćo — viknu mošnjar Živan — skrajnje je vrijeme bilo da smo došli, dva-tri časka kašnje, i eto nesreće od ženske ludosti!

Grički građani, a među njima i Janko Zlatobradić, skočiše skokom na razbojnike. Prišlin, kipeći od jeda, htjede da povuče silom za sobom plijen; ali Anđelija osjeti Živanov glas, istrgnu se silovito oružniku i lupi dvorskoga župana šaikom u lice da je počeo glavinjati. Otimač spazi da nema sreće, te nagnu bježati preko mosta na kaptolsku stranu, a s njime i njegovi ortaci, koje su Gričani gonili još dobar dio puta kao vižlad zečeve. Samo Janku Zlatobradiću pođe za rukom da upravo tik mosta ščepa za šiju onog oružnika koji je Anđeliju oteti imao. U jedan mah baci ga na leđa, kleknu mu na prsa te ga upita:

— Huljo, koga služiš?

Jedva dišući izmota jadnik iz ustiju:

— Nemoj, za ime Boga, zadavit ćeš me, reći ću ti sve, služim dvorskog župana Grgu Prišlina.

— Ha, Prišlinovo maslo — viknu Janko. — Ajde sa mnom, huljo, sve ćeš mi natanko kazivati. — Na raskršću stajaše ljuti mošnjar Živan, a njegovi ljudi oko njega.

Gospodarica Jela klecaše svejednako kao gromom ošinuta, Anđelija pako klonula bje od napora, straha i prepasti u nesvijest, te je dva građanina podupirahu rukama.

— Hvala vam, braćo — okrenu se Živan svojoj družbi — u svaki čas dana i noći vaš sam i na vašu službu; tražite od mene što vas volja, učinit ću, orat ću za vas plugom, klesati kamenje, jer ste mi spasili ime i poštenje, pa vjerujte, da se

dogodilo to zlo, da su zlotvori ugrabili ovu djevojku, ne bi bilo za mene opstanka na zemlji, niti ufanja i uranka na nebu. A ti, slijepa ženo, evo ću ti reći što te ide, pred ovim poštenim svjedocima. Poznaš li Gončinku, poznaš li onu sotonu u ženskoj spodobi koja mi se pred cijelim narodom pod vedrim nebom zaklela da će se osvetiti do smrti, koja hoće i radi samo zlo ter zlo, poznaš li je, nesretnice bolna, a njoj si povjerovala da će ti vratiti jedinca, da će učiniti ono što bi naša najveća sreća bila, i svu tu tajnu krila si od zakonskog muža, pred kojim tajne imati ne smiješ. Jelo, Jelo, što te je nadahnulo da si načas zaboravila Boga i božji zakon. A što je još gore, veliko se zlo imalo izroditi. Cilj te hudobne zasjede imala je biti Anđelija, koju primismo pod naše poštenje i spasenje u zaklad, i da je ona propala, mi bismo bili prokleti dovijeka.

— Živane, Živane, nemoj, za ime Boga! — vapijaše Jela dižući ruke — majka sam, a majčina ljubav je slijepa.

— Majčina ljubav velika je, ali ne smije biti luda ili mahnita. I u mojem srcu nije ta ljuta rana zacijelila, i u meni živi jošte nada te se uzdam u Boga da ću danas-sutra vidjeti sina, ali nikada pričinom i pomoću stare Gončinke koja me je proklela.

— A tko ti reče da mi je Gončinka pomogla? — upita ga Jela.

— Dosta je da znam. Da nije Bog dao te se čudnim slučajem otkrila tvoja tajna, da nije u skrajnji čas Janko mene potražio i da nismo skupili ove poštene građane, zlo po tebe, gore po mene, a najgore po Anđeliju.

— Da, da! Najgore po mene — uzdahnu Anđelija pogledav iz nesvijesti. — Prepoznali taj zlosretni glas premda se je pretvarao, to bijaše glas Prišlinov, a cijela varka bila je meni namijenjena. Već jedanput mal da ne padoh u nokte te grabežljive ptice, koja osvetom kipi na biskupa, ujaka moga, i na mene. Onda me oslobodi Berislav, danas ti, gospodaru Živane, i vi ostali dobri građanski ljudi. Hvala vam te vas je čudom ruka božja ovamo navela, inače pogiboh. Ali molim vas, za ime božje, ajdmo odavle, ajdmo! — nastavi ogledavajući se na sve strane — da me još jednom ne zadesi zlokob u tom nesretnom kraju, sluti mi se da bih od treće napasti propala.

— Da, krenimo — će Živan — čekasmo tuđe samo da ti se povrati svijest, Anđelijo.

— A zašto niste — uzdahnu Jela kroz suze — uhitili onoga dječaka, stojao je samo nekoliko pedalja od mene. Oh, možda je ipak bio Benko, moj sin, a sad mi propa navijeke.

— Ne žalosti se, ujno, ne slutiš pravo — zaleti joj se mlinar Janko u riječ — ne bijaše to tvoj jedinac, već prosta meka, glupi dječak, eno, mlinara preko potoka koji ga posudi Prišlinu za tu lopovštinu. To mi je ispovjedio evo ovaj oružnik koga srećom uhvatih. Ajdmo, ujače. Skrajna je hora.

Polagano, zapinjući, pomicala se povorka građana, a među njima Jela i Anđelija, uzbrdo prema Griču, te dospje napokon za kasne noći pred kuću mošnjara, koji im se od srca zahvali:

— Još jednom hvala vam, braćo, baš hvala! Da ne bude vas, ostadoh na sramoti — reče mošnjar, stisnuv svakomu građaninu ruku. — Laku noć, braćo moja!

— Ne treba hvale — nasmija se debeli pekar — bilo je za Boga i bratsku ljubav, i radi poštenja našega plemenitoga grada. Ta ako mi ne budemo karika uz kariku u lancu, izjest će nas rđa.

— Ali nije taj posao svršen — dignu Živan prijeteći pest — imat će ona stara đavolica opet posla sa mnom, ali ovaj put više no ikada, da vidimo hoće li nas ta kuga i dalje harati. Laku noć! Laku noć!

Kad se bješe građani razišli, a domaći u kuću zašli, tisnu se sjena hrlo niz ulicu. Paviša Gonč slušao je, slijedeći zaklonjen družbu građana, pomno njihov razgovor, a osobito ostadoše mu u pameti zadnje riječi Živana. Da je cijeli posao pošao po zlu, bio mu je već na Kaptolu, gdje je Paviša željno čekao, doviknuo tat Martin Božić.

— Dakle se otkrilo i znalo da je to Gončinkino maslo, pa se Živan ljuto grozio da će joj umijesiti gorku pogaču. Hm! hm! Tu može biti svašta i koješta — šaptaše Paviša brzajući pod sjenom kuća preko Markova trga — koješta, velju, ali svakako zla. Stara propade ako joj ne prikričim u ovaj čas da joj voda siže do grla, a sjutra ujutro da će od ustiju i dalje. Zao bi mi bilo starice! Čisto sam se privikao na nju, ajde, ajde brzo, Pavišo! Zvoni u sva zvona prije nego pukne strijela u staru vješticu. Zvona mora ti baba dakako platiti.

Za toga razgovora dođe Paviša, ukloniv se lijepo noćnoj straži, do Gončinkine kuće i lupi tri puta prstom na prozor. U kući nije doduše gorjela svijeća, ali starica je svakako bdila i čekala Pavišu, jer jedva se bio njegov prst drugi put dotakao prozora, zasinu iznutra luč, i Draga Gončinka pootvori prozor.

— Paviša, ti si? — šapnu. — Nu kako je bilo, govori brzo, čekala sam te željno.

— Šta? — pogleda je propalica bezobrazno — misliš li to, bako, da ću ja upola noći stajati kao pseto pred tvojom kućom pa se dati uhvatiti od ćoravog stražara, da me nastani među varoškkn buhama i stjenicama? Ionako to jedno svoje oko zabada u mene kao živi vrag.

— Nu šta — reče stara Ijutita — šta me trapiš, ti vucibatino? Valjda nećeš da te pustim u kuću u to kasno doba?

Paviša Gonč nasmija se staroj u nebrk, potrese svoja ramena, okrenu se na peti i viknu:

— Laku noć, Gončinko! Laku noć, pitaj svoj mali prst kako je bilo, kako se zbilo; taj ti to zna. Paviša nije pseto. Laku noć, Gončinko! Oh, nekoja koža vrlo je jeftina.

Po tim riječima koraknu Paviša kanda će otići, ali baka viknu iz prozora:

— Stani, zlotvore, čekaj, otvorit ću ti.

Dobri Paviša zbilja uniđe k vračarici, koja je još posve odjevena bila, baci se na drvenu klupu pa će kroz zloradu šalu ovako:

— Bako, puci cekin.

— Ubila te kuga! — zakrešti stara skočiv na noge — misliš li ti, pijavice, da su moji zlatni grošići rasli za tebe u vinsko rešeto?

— Majko Gončinko, velju ti, nema šale, tako ti zdrave glave. Evo, na, u ovoj mojoj si ruci; htjednem li, preboljet ćeš, ne htjednem li, ode ti glava i duša, tako mi spasenja mojega!

Stara poče na te nejasne riječi sumnjivo zuriti u lice Pavišino, koji ju je najvećim mirom i upravo drzovito gledao.

— Hoće li biti — reče napokon mladić — ja ti nemam kada besposličiti, moje vrijeme je vrlo dragocjeno, evo radi tebe otkidam lijep komadić svog slatkog sanka; a ti moje bdjenje ničim ne zaslađuješ. Još jedan časak ti dajem vremena, ali onda, bakice moja, reći ću ti zadnji put laku noć. Tako mi grešne, prošupljene duše, zlo će ti osvanuti jutro.

Stara žmirnu dva-tri puta, istisnu srdito donju ispod gornje usne i, posegnuv za pojas, baci na stol zlatan novac, bijesno mrmljući:

— Grabi, vraže, pij moju krv.

Paviša dignu se polagano, uze zlatnik među dva svoja prsta i, pogledav pri svjetiljci je li prav, strpa ga u džep te će veselo vračarici:

— Hej, majko Drago, sad ćemo drugu kudjelju presti. Bez šale, nož ti stoji za vratom. Ne znam koja je prokleta duša tajni ušla u trag, ali u najbolji čas, kad je sve išlo kao po loju, kad je Prišlin golubicu već držao u svojim noktima, eto iznikoše Živan i čete Gričana reć bi iz zemlje, protjeraše Kaptolce te izbaviše djevojku.

— U zao čas — viknu Gončinka lupiv šakom u stol — eto, kako se sve lijepo nametnulo bilo, a sad se po drugi put prekide nit.

— Da, da — progovori Paviša — ali svi već znadu da je to tvoje maslo, Gončinko. Vukao sam se za njihovim tragom i slušao šta govore. Bogme nije Živan govorio dobro za tebe. Sutra ujutro, reče, da će na tebe naslati sud, a ja ti velim, kako su se Gričani iskivili na tebe, tužit će te da si vještica i spaliti u podgrađu gričkom.

Gončinku osu smrtna bljedoća, od prepasti stisnu oči, kanda je rada sve zaboraviti. Po licu trzale joj se mišice, a tijelo previjalo se od muke.

— Da, Gončinko — produlji Paviša videći staričin smrtni strah — tebi na Griču opstanka nema. Dočekaš li zoru na ovom brdu, izgubila si glavu. To si mogla i unaprijed znati. Ma kako da je posao izišao, dobro ili zlo po Prišlina, po tebe moralo je svakako zlo izići, jer si Jelu prevariti htjela, obećav joj sina, a ne davši ga. Jela bila bi podigla graju po svem svijetu.

— Ne bi, ona mi se danas zaklela da neće odati tajne — kriknu Gončinka zdvojno. — Ali kud ću ja, kamo ću ja zakloniti svoju glavu od smrti? — naricaše starica dalje. — Sutra u rano jutro doći će grički krvnici, spopast će me, vezat će mi stare ruke, bacit će me u tamnicu i spalit će me za vještičku. Oh! tko će mi pomoći, tko će me izbaviti iz paklenog ždrijela, poljubit ću mu ruke i noge, bit će mi na zemlji mjesto Boga.

— Hoću ja, majko Gončinko — skoči Paviša — do jutra imamo još dobrano časa. Suči rukave. Ponajprije skupi sve što imaš srebra, zlata i svile, smotaj to dobro da ništa ne izgubiš putem. Onda poberi što imaš haljina, rubenine i što ti vrijedi za tvoj vračarski zanat, to ću ti ponijeti ja. Moj kum, znaš, vratar je kod Mesničkih vrata, pa i velika pijanica, u tebe je dobra vina, ponijet ćemo mu vrč, i dobri će nam kum otvoriti, pa možemo rano prije zore dospjeti na Kaptol, gdje će te zvonarica pod žutim brijegom rado primiti, a meni ćeš dati ključ od ove kuće, pa ćemo ti kradomice svaki dan nositi stvari, da ne izgubiš ništa. Gričani će dakako ovamo navaliti, ali će naći prazno gnijezdo. Za jedno se bojim, za tvoju kuću, ta ti je otišla, tu će Gričani bez milosti prigrabiti za svoju općinu.

Gončinki vrtio se mozak u glavi da nije gotovo ništa vidjela ni čula, nego one strašne riječi Pavišine koje nemilo dokazaše da joj valja poći u prognanstvo pod stare dane i milu onu kućicu, gdje se je rodila, prepustiti grabežljivim rukama krvnih joj neprijatelja Gričana. Kao bez svijesti klonu u svoju staru stolicu, pritisnu dlanove na prsa i sklopi oči., Teško je disala, duboko uzdisala, čovjek bi mislio, sad će joj srce pući.

— Majko Gončinko — zagrmi Paviša — vrijeme ide, a ti sjediš i drijemaš, gdje ti se sprema smrt. Digni se na noge, evo se mjesec sakrio za guste oblačine, dobra je prilika za bijeg.

Vračarica dignu se, izvali oči na Pavišu, uhvati ga za obje ruke i reče mu muklim glasom:

— Hajdmo, bež'mo. Hvala ti, ti si moj spasitelj, ti si sačuvao ovu staru glavu na ramenima, neću ti toga zaboraviti, Paviša.

Kako je prije sumrtva i poražena bila, pretvori se baka ujedanput vjevericom te poče se hrlo motati i okretati po sobi, sad izvadi nešta iz ovoga, sad iz onoga kuta, sad nešta iz postelje, sad nešta ispod klupe, ali vazda sumnjivim okom slijedeći svaki Pavišin mig, nu momak nije pazio na to, već slagao bez obzira, što je krupnijeg bilo, u velik svežanj. Za jednu dobru uru okrenu se ključ u vratima Gončinkine kuće. Pred svojim zavičajnim domom, upirući se u štap, stajaše starica u crno

odjevena, pritišćući desnom rukom povelik imetak k prsima, a uz nju, držeći na leđima velik svežanj, a u ruci pun vrč, Paviša.

— Ajdmo, majko, preša je, a imamo još prevaliti dobar komad puta. — Staroj kanda se nije dalo ispred njezine kuće.

Pogleda je od vrha do dolje, i kanda joj je suza zasinula u oku. Tiho šapnu:

— Zbogom, stari dome moj, u tebi sam se rodila, u tebi rasla, plakala se i veselila, nadala sam se u tebi i mrijeti, ali eto, nesreća ne dade, ostavljam te kućicu sirotu, i strani vuci će te razgrabiti med sobom.

Ali u taj par uhvati je Paviša za ruku i potegnu za sobom.

— Ajde, ajde, majko, do Kaptola ima pola svijeta puta, moram još i kuma vratara probuditi, jer spava kao drvo, a i oblaci za kojima se mjesec skriva mogu uminuti, pa bismo morali putovati po mjesečini.

Starica pođe hitro za svojim vođom, ne rekav ni riječi, samo se jošte jednom obazre i prekrsti kuću tri puta. Brzo spustiše se bjegunci niz Mesničku ulicu, a vratar, kum Pavišin, prihvati objeručke vrč, kao i one noći kad je Prišlin po tatu Martinu ukrasti dao jedinca Živanova. 2urno koracao je Paviša podgrađem, a za njim gegala dahćući stara.

— Nemoj, ako Boga znaš — reče stara — poginut ću, nestaje mi sape.

— A ja, majko, ako nisi dosad poginula, nećeš ni danas, drži samo još koji čas svoju staru mješinu da ti ne pukne, pa je sve dobro. Bolje je da si malo ožuljiš pete nego da te prokleti Gričani spale na trgu pred Njemškom vesi za vještицu.

Već bješe minuli kraj crkve Sv. Margarete, sretno dospjeli do Njemške vesi. Paviša nije se držao kuća, već je poredao sredinom trga, gdje bilo i drveća i grmlja, te dođe sretno na glavnu cestu kud se ide iz Kaptola do prijevoza savskoga. Sad se krene preko mosta na Kaptol, ali u taj par doviknu mu gricka noćna straža, opaziv da nosi na leđima velik svežanj, i misleći da je to tat:

— Stani! tko si božji? — i zaletješe se za Pavišom.

Gončinku zazeblo dodna duše. Sad je bila blizu kaptolskog zemljišta, na pragu spasenja svoga, a evo lete za njom grički stražari. Zgrabe li je, bit će spaljena; no Paviša ne posluša stražara. Vidje da starica malaksa, osjeti da se straža primiče sve bliže, da je možda samo nekoliko koraka odaljena. Zato pritegnu čvrstom rukom baku i uze skokom letjeti prema kaptolskomu mostu, zavlačeći za sobom vračaricu, koja izgubi štap i kapu, tako da joj je bijela kosa padala niz ramena. Već se bješe stražari primakli na pet koraka, a Paviši skočio leden znoj na čelo. Gončinka poče poklecavati, tad je zdvojan uhvati momak oko pojasa, skoči na most i prenese na kaptolsku stranu, gdje se nije imao bojati straže, jer su kaptolska gospoda držala samo dva strazara za cijelo svoje vladanje, to jest za pasku zagrebačkoga vladanja, a i ta dva dobra čovjeka cijenjahu svoju postelju toliko da nisu marila izlaziti po noći. Gricka pako straža nije smjela prevaliti kaptolskoga mosta i prijeći na prečasno zemljište, makar gonila i najvećega lopova.

— Laku noć, dragi plavci — doviknu promijenjenim glasom Gonč stražarima — ajte spat, na vašim petama visi previše blata.

Istisnuv ljutu psovku, okrenuše se modroruki grički stražari, Paviša Gonč pako klonu sa svojim teretom na koljena, baci svežanj sa leđa i položi glavu iznemogle starice na nj.

— Hvala Bogu — uzdahnu Paviša — te nas ne ščepaše te gričke hulje, pa sretno uskočismo na ovu posvećenu zemlju gdje prestaje kramarska vlast, ali bilo je i skrajnje vrijeme, još časak, i pogibosmo. Eto, stara leži blijeda bez svijesti, dosta se muke namučila. Da vidimo — nastavi Paviša, dohvativ drvenu čuturicu koja mu je visila o boku — to ponesoh od stare, tim napitkom liječila se vazda u svojoj bolesti, šljivovica dvadesetgodišnjica.

Najprije posrknu Paviša sam, pucnu jezikom, zatim posegnu Gončinki pod glavu i pusti nekoliko kapi šljivovice u njezina usta. Za malen čas otvori baka zbilja oči, uzdahnu i zatvori opet oči. Momak podrma je dvatri puta i reče:

— Majko Gončinko, ustaj.

— Gdje smo? Hladno je. Zebe me.

— Spašeni smo, preskočismo sretno kaptolski most, ali se ti sruši u nesvijest, nu tu pod vedrim nebom, na ulici ostati ne možeš. Skupi svoje sile da te dovedem do žutoga brijega, jer sam po tatu zvonarici poručio da ćeš doći onamo na noćište.

Sad izvali Gončinka oči, pogleda plaho Pavišu i šapnu kao kroz strah:

— A gdje mi je ...?

— Tu, tu ti je svežnjić i tvoji cekini, i tvoji denari, i nauhvice tvoje, ne boj se, nije ti toga nitko ukrao, pazio sam ja na to. Samo si izgubila štap i kapu kad smo skokom letjeli ovamo, to je ostalo gričkim stražarima, a ja, bogami, ne idem natrag da te malice od njih zatražim. Mogli bi pritom i mene zakvačiti, jer sve mislim da su moju sjenu sa velikim svežnjem na leđima držali za pravcatog tata, a tako duboko još nisam propao.

— Dobro, dobro, Paviša — mrmljaše stara — sva sreća da smo im utekli. Ded mi ruke, golube, pridigni, ne mogu sama stati na noge. Čini mi se da su mi pete ranjene, kako si me nemilo povlačio za sobom, nu sada ćemo malo polaganije tjerati kad nas nitko ne goni. Tako, tako — produlji vračarica govoriti, dižući se na ruke Pavišine — samo polako, sinko, ti ne znaš što je starost, što je slabost. Tvoja pluća lete kanda imaju krila, a moja se jedva i miču. Kako će star konj

usporedo kasati pred kolima s vatrenim ždrijepcem, ded amo moj svežnjić. To mi je zadnje, tako. Još da posrknem šljivovice, posrkni i ti, sinko, već je klonulo k jutru, jer se nebo blijedi kao u kasnu jesen.

Paviša podade vračarici čuturu, posrknu i sam. Zatim je uhvati pod ruku i oboje krenuše dalje kroz tihu noć, dok iz zvonarica pod žutim brijegom ne primi dragovoljno na noćište ter smjesti Gončinku u svoju vlastitu postelju, a Pavišu na sjenik.

Oko devet sati jutrnjih drugoga dana bilo je na Griču silne trke i vike. Gradski oružnici sa porkulabom na čelu padoše pred dom vračarice da je uhite i povedu na varošku kuću, jer je došla na nju teška tužba da je očita vještica i svodilja, i da je dala pomoćnicu ruku zlotvorima i otmičarima.

Ta vijest bila se u jedan hip razletjela po cijelom gornjem gradu, te stoga skupi se neopazice sila ljudi, i mladih i starih, oko straže. Kaštelan da uniđe u kuću, ali vrata bješe zaključana. Sad udari tri puta zvekirom, ali nitko se ne odazva, i ljudi počeše glasno vikati na otpor zlosretne vještice proti vlasti velikog vijeća gričkoga. Samo podalje među svjetinom, prisloniv se leđima na plot, stajaše naherene glave, vesela lica, mladi gospodin Paviša Gonč. Oko njegova nosa igrao je čudan posmijeh, kanda žali siromaka kaštelana kako se muči sa zvekirom Drage Gončinke. Slavna oblast i vojna sila, a i sva ta brbljava hrpa gričkih ljudi nije ni zdaleka slutila da u tom cijelom Griču propalica Paviša zna kamo da se je vračarica djela, premda mu je kosa još bila puna kaptolskog sijena i slame, premda mu je o pojasu visjela Gončinkina čuturica, kojoj je uostalom utroba silno pljuskala, jer je stara gucala taj božji dar pobožno na napršnjake, dočim je vucibatina Gonč srkao vatreni napitak kanda se svaki dan u zdencu dobiti može. Kao strijela doleti među svjetinu u svojoj dugoj crnoj halji i vrač Cavagnoli, komu je kuća blizu stajala, ter zape nosom upravo na Paviši.

— Ej, ej, velemudri doktore! Ti kanda si putem izgubio oči, pa si nos zatakao u Pavišu Gonča. Valjda me ni ne poznaješ više.

— Eh, dragi Paviša — nasmija se Cavagnoli ludo — kako da te ne poznajem. Ta nisam li te više puta liječio, pa bome i izliječio. Nu, Bog te vidio, šta tu biva, šta se sve to uspurilo?

— Hm! Gradska straža došla je po vračaricu Gončinku da je uhvati.

— Da je uhvati? — dignu veselo vrač svoj nos — a zašto, molim, što je opet učinila?

— Tuže je za vješticu, svodilju i otmičarsku ortakinju.

— Ah, vidi, vidi! — nakašlja se vrač taruči radosno ruke — eto, rekao sam ja odavna: izići će djelo na vidjelo. Govorio sam vazda da je sotona u toj staroj nagrdi ostavio svoju hudobnu silu, pa Gončinka cara i vara, pravi coprije i fabulije, ureći će vraga, nahuditi okom onaj et caetera et caetera. Eto, dragi Paviša, sad mogu i slijepci progledati, sad je izišlo na moje. Ali ako naši suci imaju mrvicu pameti u glavi, sad je moraju zapečatiti, da nam više ne muti mira plemenitoga grada.

— I da ne muti varoškomu vraču meštriju — nasmija se Gonč, gledući vrača preko ramena. — Sad će tvoje masti i variva odmah za dinar poskupiti, gospodine vraču, jer je Gončinka jeftinija bila, pa si morao biti i ti...

— Taci, benedetto — srdio se vrač — mene poznaje cijeli Zagreb, ja nisam sebičan čovjek i ne živim samo za svoju mješinu.

— Znam — mignu Paviša porugljivo glavom — ti se znojiš i mučiš i za zdravlje cijeloga Griča, pa ne liječiš samo Gričane već i Boga moliš za njih.

— Paviša! — škrinu vrač.

— I mislim da im tvoje molitve hasne više negoli lijekovi.

— Paviša!

— Gle, gle! gospodine vraču! Eno su razbili kućna vrata. Zlo po nju, propala je — reče Paviša.

— Zbilja — upita vrač radoznalo.

— Ne fali. Sažgat će je za vješticu.

— Zbilja?

— Kao što svijeti sunce na nebu.

— A što je opet učinila i na sebe sud ponukala?

— To Bog zna i sudska gospoda, a mi bokci ne znamo ništa. Ali gle bijesa, vidi, vraču!

— Staje?

— Vraćaju se praznoruci iz kuće. Nema Gončinke. Valjda je kroz dimnjak na metli odletjela.

— Ah, do bijesa! Pravica zakasnila.

— Zec uskočio u šumu dok su pravili ražanj. Zbogom, vraču — nasmija se Paviša grohotom i ode iz kola bijesne svjetine, kojoj bje izmakla žrtva.

Vračarica i sva njezina čarolija kanda bje propala u crnu zemlju. Nigdje joj traga ni glasa. Tad se skupi veliko vijeće varoša gričkoga u pun zbor, presluša Živana, Jelu i Anđeliju, te pošto na sudski poziv Gončinka ne dođe, bude suđeno po pravici da je Draga Gončinka očita vještica i svodilja, žena grešna i zla, koja sramoti slobodni ovaj grad, i ako se povrati među zidine gradske ili u podgrađe, ili uopće na kakvo zemljište gdje sudi slavni sud grički, neka se uhiti, da bude spaljena javno na trgu, kao đavolskim duhom nadahnuta vještica; ako pako ne bi bilo moguće uhititi je živu, pa bi se ona protivila, to neka je svatko slobodno ubije na gradskom vladanju bez ikakve krivnje i globe. Kuća njezina pako i sve što je u njoj, pod njom i nad njom, što se da i ne da gibati palo je pod globu, te pripada po zakonu općini plemenitoga varoša, koja može s njom raditi što ju je volja.

I zbilja dođoše suci grički, a prvi od njih Franjo Marković udari pečat gradski sa tri tornja na vrata Gončinkine kuće.

Dobri majstor Živan bio je do srca žalostan, a mučio ga je i nemir. Njegova Jela bila ga je u srce uvrijedila, zašutjev pred njime tajnu koja je toli zlim plodom uroditi mogla da je nije dobra sreća, nevina usta Isina, otkrila u zadnji čas. Zabrinut pako bio je zato jer je sad izišlo naglas da nećakinja Pavla Horvata u njegovoj kući živi, te se bojao novih napasti.

Bilo je rano ujutro, kad mošnjar pristupi k mlinaru, koji se upravo spremao u svoj mlin pod vrbikom.

— Dragi Janko — reče — ja imam za tebe osobita posla, a molim ti se lijepo, ovrsi mi ga danas i prije nego pođeš u tvoj mlin.

— A što toli teško molite, dragi ujače? Ta kako vam ja neću obaviti posao, ma kakav bio? Kud vi željom, tud ja rukom.

— Radi Anđelije je, da znaš, Janko — produlji Živan — ne znam čijom pričinom da se otkrilo; ali badava, na Griču i u Zagrebu se zna da je u mojoj kući biskupova nećakinja. Djevojka ne može dalje pri meni ostati, već mora čas prije ostaviti ovaj grad. Ne bojim se rogobora mojih sugrađana, da sam tobože skrivao rođakinju čovjeka koga je naš kralj Šišman proglasio izdajicom krune; dobro znadu Gričani da je moje srce i poštenje uvijek uz njih. Pa šta? Anđelija je ženska glava i vrla duša koja svakomu hoće dobro i ne bi ni mušici slomila krila. Nego ti se ja bojim one napasti, onoga đavola Prišlina, koji neće mirovati dok se ne osveti biskupu, koji će silom i varkom obilaziti dok ne nahudi Anđeliji. Ti siđi danaske u križarski samostan na Ribnjaku. Reci glavaru križara čiji si i tko te posla, pa ga upitaj jesu li se ona tri primorska težaka od žetve vratila, pa ako jesu ili kada dođu, neka najmlađi podvečer pošeta mošnjaru Živanu koji mu ima reći prešnu riječ radi djevice Anđelije, bude li pako sreće te možeš sam s težacima razgovarati, a ti im ispričaj vjerno što se zbilo na raskršću kod potoka Cirkvenika.

— Dobro je, ujače — reći će mlinar — bit će po tvojem. Ovaj čas krenuh put križara, a vi mi ostajte u zdravlju, zbogom.

— Zbogom, Janko, ovrsi pametno što ti rekoh — odzdravi mu ujak.

Mlinar žalibože ne nađe ona tri primorska težaka, jer se još ne bješe povratili u Zagreb. Valjalo je loviti važan lov, predobiti slavonsko plemstvo za Tvrtka te obijati vrata mnogih plemićkih dvoraca. A tu je trebalo i mudrosti i hitrine, da ne zađeš u krivu kuću, da se ne odaš sigismundovcu. Morao si kadšto putovati tajno po noći onim krajem gdje Luksemburgovac ima mnogo prijatelja koji nisu roptali na njegovo bezakonje; pa ako si došao u pravu kuću, nije bio posao toli kratak. Tu si morao okretati jezikom amo i tamo, pričati sto stvari i odgovarati na trista pitanja, pa kad se napokon domaćin omekšao i potpisao zavjernicu slavonskog plemstva, čekala te domaćica za stolom punim jela i pila, i jao si ga .gostu koji bi odbio takvu časnu ponudu po starom hrvatskom običaju, a da se ta čast zavukla do kasno doba noći, posve je naravski. Odaljeni od života velikoga svijeta i živući u zabiti svojih drvenih dvoraca, jedva su plemići dočekali da se namjeri k njima kakav gost iz daljnjega kraja te da im priča što po svijetu biva, a ne bi stranca pustili prije dok. nisu od njega isprešali i zadnju novicu. Nije dakle čudo da su ona tri Tvrtkova poslanika putem zapinjala te se povratila u Zagreb nešto kašnje nego su naumili bili. Nu Berislav gledao je svagdje da se gozba što više prikrati pak da krenu put Zagreba.

Povrativ se pod presvukom seljaka u križarski dom, razumje Berislav da ga očekuje Živan i da mu ima reći važnu riječ za Anđeliju. Ne pazeći i ne mareći da bi ga mogli prepoznati, pohiti knez od Ostrvice upola bijela dana u Živanovu kuću da čuje šta je bilo. Pošteni građanin dokaza mu sve do zadnje piknjice, ne štedeći pri tom ni svoje vlastite žene.

Berislavu treslo se pri toj priči srce od strave i prepasti.

— Oh — reče — po drugi put dignu ovaj zlotvor grešne ruke na moje milovanje. Prvi put je spasih ja i starac Filip od propasti, a sad si je ti izbavio, pošteni čovječe. Hvala ti <io Boga. Ti si mi kao rod, kao prijatelj. Oh, da sam i slutiti mogao i na manju opasnost za Anđeliju, ne bih ni za pedalj bio koraknuo iz Zagreba.

— Pustimo što je bilo, recimo što će biti i što biti mora. Ti si obavio svoj posao, gospodine — reći će Živan — donio si mi i drugu polovicu lanca, a sad ne čaši časa, već ukloni sa svojim prijateljima djevojku, jer dobro poznajem te zvijeri u ljudskoj spodobi, i znam da to nije zadnja zasjeda bila. Putuj sretno i dovedi je zdravu ujaku na ruke.

— Hvala ti i sto puta hvala, dobri čovječe. Poslušat ću te vjerno. Neću počasiti časka. Sutra zorom krenusmo iz Zagreba, a sad idem da to dojavim Anđeliji.

Još se prostirao svijetom mrak, samo slabo bijelio se rub neba kraj istočnog vidika, znak da gine noć i da će skorim zabijeliti zora. U dvorištu Živanove kuće stajahu četiri osedlana konja privezana za drvo, a uza njih četa oružanih konjanika. Nemirno razbacili konji grivu, nemirno kopitom kopali zemlju; bit će da već duže vremena ovdje stoje te čekaju svoje gospodare. Iz prozora kuće žari se luč u jutrnji mrak. Vidiš, ljudi motaju se po kući kanda su im ruke pune važna posla. I uistinu, posao je važan. Sred svoje sobe sjedi Anđelija. Blijeda, zaplakana prekrstila je na krilu ruke, ne govori ništa, samo gleda preda se u zemlju i stisne katkada oči da ne utekne suza na trepavicu. Oko nje razredila se cijela

mošnjareva kuća. Živan sam stajaše poniknute glave, žalostan, na desnoj joj strani, a podalje za njim u kutu plakaše mošnjarica Jela, Isa bila se uhvatila Anđeliji za desni skut te, skrivajući glavu u njezino krilo, sve potiho jecala, a i mlinar Janko motao je kod vrata svoju kapu, i pošteno lice nije mu bilo veselo. Nu izim tih domaćih ljudi još bješe tri gosta došla u sobu, tri poslanika kralja Tvrtka. Pred Anđelijom stajaše zaručnik joj Berislav, a za njim gospodin Vlatko Hranić, promatrajući radoznalo Anđelijino lice; kraj prozora pako bješe se starac Filip prislonio uza zid te je gledao u nebo vidi li se već svitanje dana.

— Hora je, ljudi — trgnu se stari križar — nebo nam kaže da se dignemo, jer nas zora ne smije zateći u Zagrebu.

— Da, Anđelijo zaručnice — potvrdi Berislav — pođimo u ime božje. Sto oči vreba, sto ušiju prisluškuje, Filip i ja stojimo po sudu kralja Šišmana pod krvničkim mačem, a moramo čuvati glavu da te zdravu predamo ujaku.

Anđelija tržnu se kao da joj se nož žabo u srce. Gušće i gušće navališe suze. Pogladiv rukom Isinu glavicu, dignu je nježno i reče kroz suze:

— Pusti, dušice, već nema šale, ali — nastavi svrnuv okom na zid nad posteljom svojom — eto mal da se ne ogriješih ljuto. Sve sam spremila na put, samo staru čuvaricu mojega roda, dobru Bogorodicu, koja me već jedanput izbavi od smrti, zaboravih. Pustite, prijatelji, da je molim za oproštenje, da joj se pomolim. — Anđelija pristupi k postelji, kleknu i, dignuv oči i ruke prema majci božjoj, šaptaše u svojoj duši tihu molitvicu za spasenje roda, za sreću vojna svoga. Pak skoči, skinu sliku i preda je Berislavu.

— Molim te, Berislave, zaručnice moj, drž' ovu drevnu svetinju, ponesi je pod svojim okriljem, čuvaj je i brani dok joj ne nađemo stavna mjesta u dvorovima Ivaniša bana u Omišu.

— Hoću, vjerenice moja — odvrnu mladi knez prihvativ sliku — ta tvoja svetinja i moja je.

— Hora je, ajdmo — mahnu Anđelija odvažnom rukom, pristupi k Živanu, uhvati ga za obje ruke te će mu reći: — Oče Živane, poštena glavo, vrijedna dušo, evo, dospio je čas, dijeliti mi se je od tvoje mile kuće. Više uminu godina te me je mladu ujak moj ljubljeni predao u tvoje poštene ruke kao zaklad očinske ljubavi. On sam morao je bježati svijetom, prognan, osuđen, gonjen kao nijema zvijer, pod nogama ne bijaše mu stalna tla, niti je bilo pouzdana zakloništa za Anđeliju. Vi me ljubezno primiste, za svoju držaste, i gotovo mislim da sam vaša kći. Evo, kraj ove sreće, koju danas doživjeh, da mogu sa svojim zaručnikom krenuti među mili svoj rod, kanda će mi druga nesreća raznijeti srce, jer ostavljam vas, vašu kuću, gdje mi se milo smiješi svaki putak, svako stabalce, svako okance. Hvala ti, oče Živane, za svaku dobru riječ, za svaki dobročin, za svaki slatki zalogaj, za svaku kapljicu. Bog te blagoslovio, i tvoju ženu, i tvoju kuću od sljemena do temelja, i Bog ti dao da ti na svijetu ne izgine ime, i da nađeš onaj dragi kamen što ti ga je opačina otela. Zbogom! Zbogom, oče Živane! — Dalje ne mogaše djevojka govoriti, jer joj plač zaguši riječi, a i mošnjaru zasinuše suze u očima.

— Putuj sretno, gospođice Anđelijo, medu svoje, i pozdravi mi od srca gospodina biskupa Pavla. Teško će nam biti bez tebe, kuća kanda će prazna biti, jerbo smo te priljubili kao da si naša krv. Što si dobra doživjela u našoj kući, bilo ti je od srca namijenjeno, a ako si možda kakvo zlo dočekala, oprosti, nije od zle volje bilo.

Andelija zagrli živo gospodaricu Jelu i, poljubiv je u čelo, reče:

— Zbogom, zbogom, majko Jelo! Mošnjarica zadrhta kao od straha i šapnu:

— Nemoj tako, Anđelijo, puno sam ti kriva, mal da nisi zbog mene propala. Oh, putuj sretno, i Bog te blagoslovio.

— Pusti to — reče Andelija — nisi ti kriva, gospodarice Jelo, već ono dobro majčino srce, puno ljubavi, a eto, sve je ipak izišlo sretno.

Napokon okrenu se k Isi, dignu djevojčicu, privinu je svojima grudima i pritiskivaše svoje usne na Isine, kanda želi da srastu usne, a po njima i srca.

Mala drugarice moja — reče Andelija — što ću ja bez tebe, bez tvoga miloga oka, lijepi anđelče moj? Bit će mi tužno i pusto kad ne budem čula tvoj mili glasić.

— A što ću ja bez tebe? — udari Isa u glasan plač i savi obje ruke Anđeliji strasno oko vrata. — Ta izgubljena sam. — Anđeliji da pukne srce, zavrti glavom, otkinu Isu od sebe, postavi je na zemlju i zavapi, mahnuv rukama, bolno i očajno:

— Zbogom, moji mili! Zbogom, kućo stara! Berislave, ajdmo!

Zatim ispade iz sobe da ne trapi srca opraštajući se od milih domara, a za njom pođoše Berislav, Hranić i Filip križar, oprostiv se junački od dobrih ljudi Benkovićevih.

Još je bilo prilično mračno, kadno na hrlim vrancima četa konjanika ostavi za sobom Zagreb i krenu na zapad. Sred dobro oružanih kopljanika jezdijahu na konju Andelija, Berislav i dva druga Tvrtkova poslanika prema Primorju. Po savjetu prijatelja bješe uzeli sa sobom stražu da ih na putu ne zadesi nikakvo zlo, nikakva zasjeda i navala zlotvorna. Još jednom okrenu se pri zavoju ceste Andelija prema Zagrebu i domahnu zadnji pozdrav gradu gdje je toliko radosti i žalosti doživjela, gdje joj se srce otvorilo Berislavu, gdje su počivale kosti mile joj majke. Pogleda, prosuzi i šapnu tiho:

— Hoću li te ikad opet vidjeti, Zagrebe moj?

Četa ostavi sretno ono zemljište gdje je i junacima, a i Anđeliji prijetila propast i smrt.

— Hvala Bogu — reče Berislav, kad bijahu gradu na odmaku — ne spazi nas nitko, sigurna nam je glava, sad možeš vesela srca hrliti u naručaj svojih milih.

— Hvala Bogu, dragane moj — odšapnu mu Andelija. Ali se Berislav prevari. Ne iziđoše oni neviđeni iz grada.

Kad dospješe do Mesničkih vrata, stajaše prislonjena k zidu neka mamurna spodoba. Bijaše to Paviša Gonč koji je svu noć probavio bio na mekom taracu Mesničke ulice, jer je bio po svom običaju nešto preko mjere nakvasio grlo. Na sreću bilo ga je vince uvalilo u tolik tvrd san, nije ni ćutio spava li na tvrdoj zemljici ili na mekanoj posteljici. Napokon probudi ga jutarnja rosa, protresav ga do korijena srca njegova.

Malo kašnje banu četa bjegunaca niz ulicu. Paviša osovi glavu, prođe rukavom preko očiju i pogleda četu pobliže. Konjanici stadoše, ne opaziv propalice, i jedan od njih zapali baklju, jer je jošte dosta mračno bilo, a ceste i putevi bijahu u ono doba sred samoga glavnoga grada puni jama i mlaka, te je čovjek često skakutati morao da se potisne naprijed.

Pred gradskim vratima pako i dalje po kraljevini bilo je svuda toliko jama i graba da je putnik, jezdeći na konju ili vozeći se kolima, svaki časak mogao skrhati vrat.

Kad planu baklja, stisnu se Paviša bolje k zidu i uze promatrati lica, a zraka crvenog svjetla oda mu lice Anđelijino koja je uz Berislava na konju sjedila.

— Oh! — nasmija se Paviša u duši — ptičica Andelija krili se iz Zagreba, boji se sirotica mala da je ne operušaju.

Grga ju je već držao za lijevo krilo, ali mu se jadniku opet izvinu. Pravo im je, i njemu i Gončinki. Ja sam pronašao Anđeli ju, odao im sve za malu korist. Jesam li ja kriv da su posao s krive strane spopali i odnijeli mrsku plaću? Gončinka kune mene da sam je ja zaveo i na to naveo. Stara luda svodilja ne razumije više svoga zanata. Neka! Neka! Nek ona psuje i grdi, neka se Prišlin srdi, ja neću nogom koraknuti. Bježi, Andelija, bježi! Od mene ti prosto bilo. Zao mi je da sam je prvi put odao, ali malo ću ipak okaditi dušu Gončinkinim gnjevom.

Sto Paviša reče, ne poreče. Još pred podne istoga dana prošeta se nekrštena duša do Ribnjaka, i to baš do zvonareve kuće.

— Hvaljen Isus — dovikne zvonarici — gospodarice! Je li kod kuće moja draga kuma Gončinka?

— Jest — odvrati zvonarica — čini mi se da je u vrtu. Smiješeći se pođe mladi Gonč u vrt za kućom, tu i naiđe

na vračaricu gdje pod lipom sjedeći preda se zuri i palce mota.

— Hej, majko Gončinko — viknu — Bog ti dao dobro jutro. Tu sjediš niti me ne gledíš, kanda je Paviša zadnji čovjek na svijetu. Digni uha, čut ćeš vragoliju i đavoliju.

Stara ne mignu migom, već samo žmirnu i osinu očima rasipnog sina zagrebačkog.

— Šta si se prilijepio na moj trag, nesrećo jedna — škrinu baka — da tebe nije, ne bi me psine gričke lišile bile moje rodne kuće.

— Aj, aj! — nasmija se Paviša klimajući glavom — eto je, kako sad na mene psiče, a kad joj rekoh u kojoj se jami Andelija nalazi, htjela me je svega pozlatiti i od dragote u medu utopiti. Jesam li ti ja rekao da ideš sa Prišlinom Anđeliji presti mrežu? Jesam li ja kriv da je vaša zasjeda naludo izišla? Ja svega vašega posla nisam taknuo ni malim prstom, a ti se na mene kiviš. Nu pitam te, bako, šta bi bilo od tebe da nisam ja poletio k tebi u kasnoj noći, da nisam tebe i tvoje cekine, i što je u kući vrijedna bilo, vukao i nosio niz Grič u kaptolski grad, i ponio te ovom svojom rukom preko mosta kad su nam varoški kosturaši bili za vratom, reci sama, što bi bilo? Oj, Bože moj! bili bi te kramari pržili za vješticu kao što se peče odojak na ražnju, pa eto, to mi je hvala za moj trud i znoj.

— Idi k vragu — rasrdi se baka. — Šta mi tu laješ i diraš u moju tešku žalost?

— Ne boj se, neću ti više vode mutiti — reče Paviša. — Samo jednu da ti reknem. Ne troši uludo muke, nemoj ti s Prišlinom nikakvo zlo snovati proti Anđeliji, jer ćete uludo izbaciti svoje strijele. Anđelije nema od dva dana u Zagrebu.

— Anđelije da nema u Zagrebu? — kriknu Gončinka skočiv na noge, i staro joj lice porumeni od ljutosti. — Nije istina — kričaše dalje — lažeš, samo me hoćeš dražiti. Kamo bi djevojka? Kojim putem? S kim?

— Zato se ti ne boj, Gončinko — nasmjehnu se Paviša — ima ona dobru oružanu pratnju, sve po izbor kopljanike, i da joj se koji drznik primakne, ne bi odnio cijela rebra.

— Lažeš — vikne baba i opet.

— E, pa dobro. Ako sada tebi moj jezik laže, lagale su moje oči kad vidješe kako Andelija ostavlja Zagreb pod štitom i kopljem jake čete.

— A ti si to vidio? — reče stara koraknuv prema njemu.

— Ma jesam, majko Gončinko — odgovori Paviša posve mirno — jesam, i ne dao mi Bog zdravlja ako nisam; ne žesti se. Ta je jabuka minula tvoga prijatelja Prišlina, a bogme nije ni tebi donijela nikakve hasne. Sad znadeš, a bude li opet nekakvih novica, javit ću ti.

Stara stajaše poniknute glave te mrmljaše kroz suhe usnice nerazumljive riječi; nu kad se je Paviša spremao na odlazak, dignu glavu.

— Paviša — reče upola glasa — Paviša.

— Šta je, majko? — odvrati čovjek krenuv glavom.

— Je li bilo pitanja za me?

— Kako da nije — reče Paviša — baš sam se nasmijao od srca, odmah drugoga jutra htjedoše te izvaditi iz tvojega gnijezda. Gradski kaštelan i oružnici provališe silom u tvoju kuću, misleći da se luda skrivaš u svome duplju, nu vidjev da je sve prazno i da je stara Gončinka po svoj prilici na metli kroz dimnjak izletjela, požutješe i pozelenješe od jeda. Valjda se ljute varoška gospoda da su izgubili toli masnu pečenku kao što si ti.

— A što je s mojom kućom?

— E, udariše pečat na nju, i pripala je općini.

— Zadavila ih u grlu kost — poče stara pijuckajući vikati — meni, slaboj starici, otimlju moju djedovinu.

— E, majko Gončinko, gricka gospoda misle tako: suđena si za vještицu, pak da te spale, ionako ne bi ti trebalo kuće. Djece nemaš, niti roda, pa opet spada kuća na općinu. Nu kad te se nisu dočepali, rekoše neka te svatko uhvati ako te nade na gradskom zemljištu, a poslije da će te slavno vijeće spaliti, eto, pa ti opet ne treba kuće.

— Dakle su sudili? — zapita u strahu stara.

— Da, sudili i osudili — potvrdi Paviša — zato čuvaj se, uklanjaj se varoškomu brijegu, potoku, najpače dalje od Nove vesi, jer onim krajem prolazi mnogo varoških ljudi. Potok nije širok, i mogao bi te koji Gričanin ukrasti magistratu na poklon. Zbogom, Gončinko — mahnu rukom Paviša i odleti.

— Do vraga, đavole — viknu stara i odgega mumljajući pod svoju lipu.

XXXIV

Biskup Ivan veselio se veoma šesnaestini žita što ju je njegov ljubimac pobrao bio neumoljivom silom od jadnih građana. Plijen bijaše priličan bio, te je opet palo lijepih bijelih banovica u biskupovu kesu. To bijaše njegovim očima velika slast. Odsad bude mu Prišlin desno krilo, desna ruka, desno oko. Jeo bi često za stolom biskupovim, koji nije nikad pozivao kanonika, a malokada i drugoga kog odličnika, izim bana Lučenca. Volio je biti sam, ograđen od ostaloga svijeta, jer mu se po glavi vrtjela luda misao da svijet šapće koliko je bogat, te bi ga kojom prilikom kakav gost mogao oplijeniti. Grge nije se bojao. Župan bijaše pred njegovim očima čovjek kao krušac, ma suho zlato. Pri stolu točio mu je biskup svojom rukom najbolje vino, pogladio bi kadšto mu glavu, lupnuo ga prijateljski po ramenu, a svaki put ga blagoslovio na odlasku. Lukavi župan previjao se pred svojim gospodarom ponizno i pokorno kao mačak.

— Hvala ti, sinko, hvala — reče biskup zadovoljna, smiješećeg se lica kad mu Grga preda prihod prodane žitne šesnaestine. — Ti se za mene brineš kanda si mi rođeni brat ili sin. Ne boj se, i ja ću ti se odužiti. Molit ću svaki dan za tvoju sreću i zdravlje.

Grgi se pri tim riječima čudno izobrazi lice, i lijevi kraj usne uzvinu se iznenada kao u ljutita psa, jer ako je i služio duhovna gospodara, ako se i gradio i pobožnim, polazio crkvu, ispovijedao se i postio, to opet nije mario mnogo za duhovne poslove, niti za molitve i svete čine. Zato se mrgodio čuvši kakvu mu je nagradu namijenio biskup Ivan. »Što«, reče sam sebi, »moliti mogu ja sam, ako mi dotiče vremena i ako me je baš volja, i ne treba mi za to biskupa. Ta njegova nagrada odviše je nebeska i tanka, kanda možeš zdrava čovjeka hraniti samo friškim zrakom. Meni bi se htjelo da mi se moj sveti gospodar oduži ovako ljudski, zemaljski, nečim krupnim. Ali« nasmjehnu se Prišlin u duši, kanda mu se neka druga misao zaletjela u njegovo razmišljanje, »ali dobro je, neću ostati prazan.«

— Čuj, sokole moj — reče biskup Ivan — je li to sve? Jesi li pobrao svu šesnaestinu?

— Nisam doduše, biskupe gospodine.

— A hoćeš li? I kada ćeš?

— Još ću je pobrati na brzu ruku van zidina gričkih u Njemačkoj vesi, i možda u podgrađu.

— Dakle samo van zidina gričkih? A zašto?

— Eh, znaš, da ti pravo kažem, biskupe gospodine, nije to šala — odvrati mu Prišlin važno — zaci među te vukove. Ovaj put sam dobru zgodu uhvatio i zatekao ih goloruke, ali čujem da se sada siguraju i stoje kao strijela na napetoj tetivi, pak bih mogao odnijeti i krvavu glavu.

— A šta će biti u jesen od vinske, kad se bojiš žitnu pobrati dokraja?

— Ne boj se, biskupe, naći će se zgodica, imam ja u gradu svoje uhode. Pak vinsku ćemo pobirati prije nego mošt dođe u grad ili u klijet.

— A vinska bit će izdašnija negoli žitna?

— Kako ne, biskupe gospodine. Pomisli samo koliko imadu Gričani u Bukovcu kaptolskom vinograda.

— Pa i to ide u račun šesnaestine? — upita biskup.

— Dakako. Sve, sve ćemo strpati u račun.

— Dobro, dobro, sokole moj — poče se biskup smiješiti i svoga župana po ramenu tapkati.

— No ima tu još jedna kvaka. Ban Lacko Lučenac bio ti je dobar prijatelj, mnogo je drugovao s tobom, bio je i često tvojim gostom, a ti njegovim, pa je mrzio Gričane, navlas suca i veliko vijeće. Tu su nam ruke slobodnije bile. Gričani tužakali nas pred kraljem, a i pred banom za sto velikih i malih stvari, Lučenac primio je, istina, sve te tužbe, i rekao bi svaki put građanima: »Dobro, dobro! Samo dajte amo! Bit će što biti mora.« A kad tamo, dobri ban s tima tužbama potpaljuje peć svoju, a sve tužbe nisu nas ni toliko zaboljele kanda nas je buha ujela. Nu sad ga zbaciše, to nije dobro po nas. A zašto ga zbaciše, gospodaru?

— Zašto? — otresnu se Ivan — jer ondje u Budimu misle da može čovjek čarati i provući uže kroz uho iglice. Pošlju ti bana k moru neka ovrsi ovo i ono, neka smiri onoga s onim, a onamo se tuku. Pošlju bana, ali ne dadu mu ni dinara niti cijeloga vojnika, a kad ban na mjesto ovako golišav, smiju mu se ljudi pa mu vele: »Zbogom, gospodine, okreni se na peti, za put znaš, i pusti nas na miru. Riječi čusmo dosta od kralja, ali ne vidjesmo djela.« Šta će ban? Otišao kud je došao bio. Zar je mogao šta pametnijeg uraditi? Eto, ti si išao šesnaestinati među ove pišljive kukavce, među Gričane! To bome nije što je rušiti svijet, a opet si uzeo dvjesta oružanih momaka. A šta istom ban kad ide miriti zemlju i pod jedan jaram sprezati bijesne parče. Tu se hoće koja hiljadica ljudi dobro pitana, dobro oružana. Kad onda ban dahne, odmah i vojska zamahne, a parci ponizno skunje glavu i vele: »Hvala, tako valja.« Lučenac nije imao vojske pa nije dobro prošao. Pisao je kralju sve kako je bilo, pisao je onako od srca, ali kraljevska svjetlost razbjesni se, zbaci ga s banstva i posla nam Detrika Bubeka.

— Je l' već bio kod tebe, biskupe gospodine? — upita Prišlin.

— Nije — reče biskup — istom je prije dva dana došao na Grič, pa mu valjda treba počinka. Doći će, doći.

— Kakav je to čovjek?

— Gotovo ga i ne poznajem, samo znam da stoji uz Šišmana kao kamen, kao god i njegov brat Mirko, koji bijaše najprije banom, a poslije vojskovođom u Galiciji. Mnogo toga nema Bubek, a zato je, kako čujem, u svemu kralju i samo njemu poslušan, a za ostali svijet brine se slabo.

— Kako ćemo mi njemu u volji biti?

— To Bog zna — slegnu biskup ramenom — da vidimo najprije na svoje oči kakva mu je podstava.

— Ako je Detrik siromak, lako će s njime biti.

— Kako to? — začudi se biskup i pogleda svoga župana nekako bojažljivo, što Prišlin i opazi ispod oka te se lagacko nasmjehnu.

— Eh, gospodin biskup zagrebački — reče Grga — morat će kadikad posegnuti u džep da prikupi bansku pravicu i da sud ne bude biskupiji na štetu.

Biskup Ivan spusti nekako glavu, svede obrve i pogleda vrlo neveselo pred sebe.

— Šta — reče zlovoljnim glasom ne pogledav Prišlina — šta ti, moj Grga, bulazniš? Nemoj toga nikad među svijetom reći, jer bi mogao zlo proći, govoreći krivično na veliku gospodu. Pravica je pravica, a krivica je krivica; sud mora da pogodi kamo pada vaga, a ja nikad ne tražim krivo. Meni dakle ne treba mititi bana, tratiti uludo novaca. — Dorekav vrlo razdraženim glasom te riječi, dignu biskup glavu i pogleda svoga župana ponosito, kanda se njegovi razlozi pobiti ne mogu, ali lija Prišlin nasmjehnu se i opet, nu taj put vrlo porugljivo, jer je iz ustiju biskupa govorila škrtost i plitki um.

— Ho — reče Grga rastegnuv ramena i počešav se za uhom — ti dakle zbilja misliš, biskupe gospodine, da živiš medu anđelima pa da tu nema vragova, da ti, biskupe zagrebački, paseš samo janjce, a u tvom stadu da nema jarca? Star sam ja vuk, gospodaru, imao sam pred sobom za svoga vijeka mnogo velike i male gospode, pa sam gledao kakva im je koža svana i snutra. A što nađoh? Sve je to isto, svud isto; ljudi su ljudi, bili boljari ili zabogari, i kad vide da si se mašio kese za pojasom, odmah će pružiti dlan, i za tren stisnu ti prste ako je šta žuta ili bijela na dlan palo.

— Ti si, Grga, gori od poganina — rasrdi se biskup — ti bi čovjeka svećenika još naputio na grijeh.

— Zato valjda — nasmija se dvorski župan — što ćeš morati podmititi gospodu. Tebi je, biskupe, novaca žao, jerbo ih rado imaš pri sebi na okupu, i svijet govori, ne zamjeri, gospodaru, da je na tvojoj gvozdenoj škrinjici sedam usijanih lokota, a na tvojoj kesi sedam salamunskih pečata. Ti nisi imao prilike da ti se istina pokaže, samo katkada nutkali su te ljudi migom i trenom da ih podmitiš, ali ti si žmirnuo, pa se nakašljao, samo da ih ne čuješ, nu sretno si izgubio nekoliko masnih prevoda. Zato, dragi gospodaru, broji žutake, složi srebrnjake, mali prst mi kaže da ćemo morati junački loviti novoga bana.

— A zašto ga loviti, na što ga loviti — odvrati biskup ljutito — kakva posla imamo s njime?

— Bome dosta posla — mignu Prišlin — ban je ipak glava kraljevine, a to nije šala.

— Ali svaki čas može ga kralj protjerati, nitko ne banuje dugo.

— A zar ne može kralj i biskupa protjerati? — ujede ga Grga. — Uzmi samo svoga predšasnika Pavla Horvata. Istina, u ovo zadnje vrijeme miješaju se i mijenjaju banovi kao oblaci na nebu, a upravo zato mora biskup i crkva zagrebačka svakog kratkonogog bana prikupiti na svoju stranu, da im bude na pomoći i da se pravo uvijek njima prigiblje.

— A zašto, molim te? — upita Ivan vrlo prostodušno da se Grga u sebi razljutio te planuo u riječ:

— Ma, gospodaru, pogledaj na zapad uz brdo, šta vidiš? Vidiš tornjeve, vidiš zidine, vidiš dućane i oružane građane koji imaju svoj vlastiti sud, svoje poglavare, pa se to raskriljuje i raste, deblja i širi, i sjedi nam gotovo već na nosu. Prevladat će vas kramari, vas, duhovnu gospodu, strpat će u džep. Oni će vam suditi i krojiti pravo, a vi ćete ih pobožno slušati i pokloniti se duboko kad vam budu vaše slavne povlastice kraljeva prikraćivali i prirezivali po gričkom rifu.

Biskup izvali oči na svoga župana te ga pogleda nekako sumnjivo. Napokon kriknu:

— Grga, ti si poludio, ti bulazniš! Tko bi to smio, tko bi se drznuo to činiti?

— Ne znam ni tko, ni kada — reče dvorski župan posve ravnodušno — no naći će se tko kad budu Gričani deset puta jači nego vi.

— Ali sve kad bi istina bilo što ti veliš — primijeti biskup — reci kako da se otkloni to zlo.

— Ma to stoji na dlanu zapisano — rasrdi se opet Prišlin — prvi zakon mora duhovnoj gospodi biti da kvare Gričanima svaki vrijedni posao. Gdje god možeš Gričanima baciti klip pod noge, baci ga, gdje god možeš otkinuti kamen od njihove tvrđe, otkini ga, gdje god možeš razdrijeti koju njihovu povlasticu, razderi je, njihovo će se pravo skvrčiti i zakržljaviti, tvoje će rasti i cvasti, a ti ćeš gospodovati. Ja sam se toga odvajkada držao, pa sam Gričane tukao, mučio i dosta im jada zadavao. Ja ti velju, popovi i kramari ne mogu usporedno mirno živjeti; mora pojesti ovaj onoga ili onaj ovoga, onda će istom mir biti.

— Rekao bih — poče biskup glavom potvrđivati — da mudro i pametno govoriš, ili mi ili oni, to je posve pravo.

— Pa reci, biskupe, nije li tvoja i Kaptola zagrebačkoga dužnost brinuti se da vi ne propadnete, da ostanete na vrhu, a da smotate građane poda se.

— Dakako — potvrdi biskup i opet.

— Silom ili milom?

— Da, da! Da! Grga moj!

— Ili varkom i doskočicom?

— Da, da, Grga moj!

— Ili ravno idući ili krivudajući?

— Da, da, da!

— Eto — viknu Grga kroz smijeh — sam vidiš, mili gospodaru, da je na moje izišlo. Požuri se, zaklinjem te, da te Gričani ne preteku, jer inače zlo po tebe, po crkvu zagrebačku.

— Kako? — upita biskup zavlačeći.

— Kad se prvi put sastaneš s novim banom, biskupe gospodine, a ti ga kušaj jezikom, kao što se lonac kuša prstom je li cijel, ili curi li gdjegod. Slabu stranu ispitaj, biskupe, i po tom priredi svoje mito. Ne mrgodi se tako, biskupe Ivane, i ne srdi se na me, nisam ja kriv da su ljudi lakomi i grabežljivi, ali znam da jesu i da se čovjek njihovoj ćudi podati mora ako se hoće proturati kroz taj svijet. Slušaj mene, iskusio sam ja to u sto prilika. A sad zbogom! Idemo po svome, to jest po tvome poslu.

— Zbogom! Zbogom! — odreza biskup ukratko, kopajući rukama po džepovima svoje haljine i vrteći glavom, a da nije Prišlina ni pogledao. Kad je župan već pri vratima bio, dignu biskup brzo desnu ruku i doviknu Grgi:

— Grga, stani!

Župan se ustavi i, krenuv glavom, reče:

— Što zapovijedaš, gospodaru?

— A šta ćemo sa šesnaestinom u Njemačkoj vesi? — upita biskup zabrinuto. — To ti velim, i zapamti dobro, ja im ne poklanjam ni obola, i ne znam zašto i bih.

Prišlin nije mogao a da kroz smijeh ne pokaže svoje zube, videći lakomost Ivanovu, zatim reče mirno:

— Ne boj se, isprešat ću zadnji obol od postolara, makar pritom i krvi bilo. Moram ti ipak već unaprijed reći, gospodaru, da će tu žetva vrlo slaba biti.

— A zašto? — upita biskup zlovoljno namrštiv čelo.

— Postolari imaju vrlo malo oranica — odvrati župan — ali sada zbogom, milostivi gospodaru.

Biskup nakašlja se, pogleda mrko u zemlju i ne odzdravi županu. Budući sam, poče po sobi amo-tamo koracati i još jače kopati po halji, kanda je rad po tim dubokim džepovima i širokim skutovima sakriti svoje blago. Protiskujući donju ispod gornje usne, micao je obrve amo-tamo, žmirkao neprestano i sve nešto zlovoljno šaptao i mrmljao. Napokon dignu silovito glavu, zamahnu rukom, zabode svoj kažiprst u zrak, te ljutit zagrmi:

— Ja da mitim?! Biskup Ivan da miti? Svojim novcem, teško zasluženim novcem, a zašto? A pošto? Ja nisam biskupija, ja sam biskup; biskupija trajat će uvijek, a ja neću uvijek biskupovati. Neka miti biskupija, neka! Ja nisam nikomu ništa dužan. Neka miti Kaptol; ta ima dosta prihoda, više nego ja. Ne znam što taj Grga i brblja, kao da sam okovan u suho zlato i srebro. Da, da, svijet je lud, svijet će to povjerovati ako bude slušao Grgu. Moram ga opomenuti neka si dobro veže svoj jezik. Neću da se o meni krivo misli i sudi, ta ja i nemam toliko toga. Tih nekoliko grošića nije vrijedno ni spominjati, a trebat će mi ih za stare crne dane. Ja ne dam ništa, ne dam ništa — mahnu biskup Ivan ljutito rukom. — Briga mene! Pravo mi reče Lučenac. Valja mi paziti, moram imati na okupu sve svoje siromaštvo. Ta moglo bi se sve opet prevrnuti, kao ono pod lipom, a ja bih opet bježati morao. Moglo bi biti. U ovoj nesretnoj zemlji već je to takva navada. Danas mora biti ovako, sjutra onako. I sada sve to kuha i kipi, a moji kanonici ionako oštre nož na mene. Ali neću se ja drugi put s njima mučiti pod lipom. Kad spazim da se oblači i da munja naviješta buru, skupit ću ja svoje vrećice i: — Zbogom, Zagrebe! Vratit ću se lijepo u Češku. Tuku se, istina, i ondje, ali je čovjek opet sigurniji. Da, moje vrećice pune su puncate, svaka ima svoj lijepi trbušak. Evo, valja dodati i ove lijepe dinare što ih Grga donio od prihoda šesnaestine.

U kutu sobe stajaše niska široka postelja biskupova, a nad njom u zidu stajaše slika svetoga Ladislava u široku drvenu okviru na način malena žrtvenika. Slika nije visjela, već je bila pričvršćena u zid. Biskup Ivan zaključa najprije iznutra vrata, zatim pođe na prstima k svojoj postelji. Tu izvadi iz njedara ključić koji mu je visio o vratu. Ogledav se još jednom po sobi ne motri li ga koji nepozvani gost, zataknu ga pojače u doljni kut okvira, i slika svetoga Ladislava otvori se u jedan tren, a za njim bilo je vidjeti u zidu ovelik dubak.

— Ala si brz, sveti Ladislave, mudri branitelju mojega blaga, baš ti hvala. Nego pred grabežljivom rukom nemoj toliko brzati, već mi sakrij cekine moje kako treba. Ne vjeruj da se bojim. Nipošto, samo bi mi žao bilo da mojim znojem i mukom stečeno blago dođe na tuđe ruke. Ha! Ha! — nastavi biskup nagnuv glavu, nasmjehnu se i zaviri u dubak:

— Zdravo! Zdravo! Piplići moji! — mahnu sad Ivan glavom — nu jeste li svi? Nije li koja vrećica dobila krila? Da vidimo!

Sad poče Ivan iz dupka vaditi puncate vrećice od surova platna te ih postavi lijepim redom na postelju. Bilo je u tom čislu jedno dvadeset do trideset vrećica, a na svakoj privezan komadić pergamena gdje je zapisano bilo koliko da u toj platnenoj krpici ima zlatnih žutaka ili srebrnih banovica. Biskup pogleda je li svaka vrećica tvrdo svezana, uzmaknu, složi ruke straga i reče:

— E, pa nije li to lijepo gledati ovakvu vojsku? I kako! Kako su piplići nabubreni! Pa ja da od toga komu što dam? Nikad! Nikad! — rasrdi se biskup. — Neću ja odbijati, već ću množiti. To je pametnija aritmetika. Je li tako, vrećice moje? Vi ćete mi biti tješilice za mutnih dana moje starosti. Eto, donijeh vam nove sestrice na vašu radost.

Pri tom posegnu biskup opet u dubak te iznese praznu vrećicu i uze u nju brojiti srebrne banovice što ih je Grga Prišlin donio bio od prodane šesnaestine. Napuni se prva, druga i treća vrećica, a na svakoj zabilježi Ivan točno koliko da ima u njoj komada dobra pjeneza. Biskup bijaše van reda zadovoljan, jer u prvi mah nije mogao razabrati da je prihod tolik. I te novakinje postavi Ivan u red uz starije sestrice. Uze sad brojiti vrećice, sprijeda, pak straga, zatim stane, uhvati ovu ili onu vrećicu, otvori, posegnu u nju, poče po njoj kopati, te iznese na dlanu hrpicu zlatnih forinti, koje u zraku vagao rukom, njihao i veselo glavom klimao.

— Ajte, ajte! — udari u smijeh — u svoje skrovište, tu vas neće zlotvori naći, tu vas neće zaboljeti glava, piplići zlatoperi, srebrokljuni piplići moji! Nitko ne zna za vas, nitko ne sluti ni u snu da sveti Lacko svojim leđima krije toliko zlatnih i srebrnih ptičica. Nitko ne zna, nitko! Ha! Ha!

Biskup udari opet u smijeh, pogladi svaku vrećicu i postavi je u dubak, zatim zaključa i reče svecu:

— Sveti Lacko! Da si mi dobro stražio stražu.

To rekav, sakri Ivan ključ u njedra, kimnu zadovoljno glavom i odnjiha se dugim hodnikom u zbor stolne crkve zagrebačke.

Iza toga razgovora bio je biskup dva-tri puta opomenuo svoga dvorskoga župana neka još po Njemačkoj vesi pobere zaostalu šesnaestinu, a Grga odgovorio bi samo da nije bilo dobre prilike, nego da će to ovršiti za koji dan. Uistinu bijaše Grga nekako u škripcu. Da su Gričani tužili biskupa Ivana kralju i novome banu Detriku Bubeku, znao je zastalno, ali nije znao kako će Detrik biti prema Ivanu. Ta biskupska šesnaestina od žita i vina bila je njegova fantazija, kojoj je Ivan povjerovao ne znajući ništa o domaćem pravu i vidjev podmetnutu lažnu listinu kralja Andrije. Za samu listinu nije se Grga bojao, bila je začudo dobro patvorena, po svim regulama kancelarijskim Andrijine dobe, pa nije to nikakvo čudo bilo u ono doba da su zborovi, velikaši i gradovi imali dosta krivih listina iz kojih su izvodili svoje pravo, bilo je te su sami kraljevi potomcima velikaša takve krivotvorine, bona fiđe, to jest ne sluteći varke, potvrdili pod velikim pečatom kraljevskim na štetu trećega, od čega postaše parnice bez kraja i konca, koje su napokon uništile i jednu i drugu obitelj paraca.

Na svaki način znao se je dragi Grga za tu čudnovatu šesnaestinu kojekakva pitanja očistiti, za koju će po pravici dakako biskup Ivan, a ne on odgovarati; za svoju sigurnost imao je pri sebi zapovijed biskupovu pod pečatom, ali ga je zato biskup Ivan mogao pozvati na račun. Zato bi bio volio da se cijeli taj posao kako-tako zabašuri i da se krivo nametnuta daća ni ne pobire u Njemškoj vesi, ali lakomost Ivanova ne dade mu mirovati, i tako morade zagriznuti u tu kiselu jabuku. Zlovoljan

odluči da će taj posao brzo obaviti te samo naoko štošta pobirati i lakomniku biskupu baciti. Ta postolari bijahu ionako dosta siromašni imajući samo pokoju krpicu zemlje, tu dakle nije ni mnogo zrnja moglo biti; zato zapovjedi župan svojim oružnicima neka se spreme za sutrašnji dan, jer da će pobirati daću na građanskom zemljištu, i to navlastito u Njemškoj vesi među postolarima. I Nikola Gregorović imao je biti pri tom plemenitom poslu te se, tarući ruke, već unaprijed veselio kako će vijati i motati slavni ceh postolarski. Na nesreću bijaše Gregorović brbljavac bez para, a tajnu nije mogao spregnuti za zubima ni toliko časa koliko ti treba da se prekrstiš. Tužni Nikola bio je za svoju nevjeru i izdajstvo malo stekao hvale i dobitka u svijetu. Što steče, brzo rasteče, a gotovo sve ode po grlu. To mu se i poznalo. Bijaše kao šuplja, grbava vrba kraj potoka kojoj su se već napola osušile grane, kvrge izobrazile na lice, a nevrijeme i crvi izjeli utrobu. Sve se je više rušio i rušio, sve dublje mu se leđa sagibala, a mrtve mu oči zurile u svijet kao u tupaka. Istom kad je utrobu malo ugrijao bio šljivovicom ili starim vinom, prestaše mu glava i ruke podrhtavati. Tad bi mu zasijevnulo oko, poklopio bi konja kao mladić i tjerao pred sobom vraga kao vjetar lišće. Ali i u teškoj brizi i nevolji, u lomnoj starosti gizdao se Nikola Gregorović svojom starom plemenštinom, premda nije već imao ni krpice zemlje, pače ni svoj plemenski list, što ga bješe izgubio bijući se pod zastavom lige. Kad bi tkogođ u njegovo lice dirnuo, a to je često bilo, planu stari Nikola i kriknu:

— Ha, da ti, muška psino, rasporim neplemenitu mješinu. Moje lice je sveto — nastavi istaknuv svoje crveno lice puno čira sa šćetinjastom bradom — neka tko dirne u tu poštovanu bradu, oborit ću ga u blato. Ja sam Nikola Gregorović, plemenitaš, kraljev brat. — Toga slavnoga naslova ne bi zaboravio ni u najvećem pijanstvu.

Od smiljenja primi ga Prišlin u svoju službu za zastavnika biskupskih oružnika konjanika. Bilo je s njim kojekakvih neprilika, ali kad bi se Nikola malo ponapio natašte, nikad boljega krvnika da utjera desetinu, goricu i druge daće. On je to znao izmusti do zadnje kapljice, i zato ga Prišlin i držao.

Na žalost, ne bijaše Prišlinova plaća tolika kolika žeđa Gregorovićeva, i to je njemu i njegovu grlu vrlo mučno bilo. Dragi Niko morao je dakle tražiti po svijetu milostive duše koje su mu dale piti bez dinara, a tih je bio priličan broj, te se propalomu šljivaru nije trebalo bojati da će dugo ostati trijezan. Jedan od najboljih zaštitnika Nikinih bijaše krčmar Tomaš pod brijegom, koji je starog šljivara još poznao od ligaške vojne.

Niku mrzili su doduše Gričani kao zlotvora, a Tomaš bijaše tvrd Gričanin. No krčmar davao je propalici vina, ali bi od njega izmamio tajne kaptolske i biskupske, koje je zatim brže-bolje prišapnuo gradskome sucu. Tako se zbi i ovaj put. Kad je šljivarov crveni nos u Tomaševoj krčmi modriti počeo, a oči se okretale kao krijesnice, sjede krčmar Tomo k svojemu gostu. Bilo je to uoči dana kad se imala pobirati šesnaestina u Njemškoj vesi i u podgrađu.

— Nu, Niko — reče Tomaš — prede li se što osobita kod vas preko mosta?

Niko digne svoju mamurnu glavu teškom mukom, izvali pijane oči na krčmara, strese dva-tri puta glavu, pri čemu je pero za kapom čudnovato zaigralo, i poče najprije nešta mucati.

— Hm! hm! hm! — izmuca Niko — osobita novica. Čekaj, čekaj, da se sjetim, bogme ne znam ti ništa, dragi Tomašu, nego da nijedan kanonik nema takvog vina kao što ti. Živio, brate Tomašu, ta ne bih mogao disati bez tvoga vina kao ni riba bez vode. Vidiš — lupi se po čelu kanda se nečemu dosjetio — moram ostaviti i tebe i tvoje slatke vrčeve, tebi i tvome prijateljstvu za volju rado bih još koju kaplju posrknuo, ali moram prigledati da li su se oružnici vratili od Svetog Šimuna, jer mi ih sutra treba.

— Sutra? — reče Tomaš. — Pa kamo ćeš sutra, dragi Niko, i za kakvim poslom?

XXXV

Sutradan u rano jutro budio se u Postolarskoj ili Njemskoj vesi živ život kao svaki dan. Čim poče rudjeti zora, obavijajući rumenilom strme krovove, otvarahu se štropotom kućna vrata i mali štacunčići, a više, u gornjim podovima mala okanca. Ljudi vrvjeli mravom po toj spletenoj gromadi. Svaki je išao za svojim poslom. Tu i tamo postavi se majstor na prag svoga štacuna, podnimiv jake lakte. Pristupi susjed, pozdravi ga dobrim jutrom, reče mu nešta istiha, a majstor samo kimnu glavom. Pred mnoga vrata postaviše postolarski djetići svoje tronoške te uzeše marljivo šivati i nabijati. Gospodarice isprašivale posteljinu po prozorima, djeca bosonoga i gologlava motala i valjala se u svojim košuljicama pred kućama. Eno ovdje brza pobožna bakica u misu k Svetoj Margareti, a ondje skakuće jato živih djevojaka, noseći velike zelene vrčeve, k zdencu Manduševcu po vodu, gdjekoja piljarica, noseći na leđima pun koš, brza put trga, seljanke Trnjanke nuđaju mlijeko i sir vrijednim postolaricama, ribiči voze na kolicima svoju robu na Markov trg.

Sve to radi i gradi, buci i viče kao obično na radne dane, gotovo sve bilo je veselo, i kanda ni živa duša nije slutila na kakvo zlo. Bake čavrljahu pred vratima po svojoj navadi, samo su muškarci nešta ozbiljnije gledali oko sebe.

Od zore bile su uminule dvije ure. Sa čistog neba žeglo je sunce dobrano, djetići pobjegoše od vrućine, djeca ostaviše ulice, poskakaše na drugoj strani kuća poput žaba u potok da ohlade dušu. U to po prilici doba krenu četa pješaka biskupskih preko kaptolske ulice put gradskoga zemljišta. Pred njima na konju skakutao je Nikola Gregorović dosta junački, jer mu je možda šljivovica već i suviše grijala istrošeni želudac, jer mu je pero za kapom silno treptjelo, a oči mu se zrikavo križale. Ni vođa ni vojnici ne bijahu nikakvi po izbor junaci, već slobodnjaci na brzu ruku oružani lukovima, sabljama i kopljima, a bilo ih je prilična hrpa. Uz njih koracao je biskupski daćar, a za njim tjerahu kmetovi troja prazna volovska kola.

Četa prijeđe preko kaptolskog mosta kod Manduševca na gričko zemljište i, posjekav mimogred gradski mitnički stup, zakrenu nadesno i razredi se pred kućama Njemške vesi.

— Šta ćemo sada? — upita Niko sagnuv se prema daćaru koji je kraj njegova konja stajao. — Hoćemo li biskupovu zapovijed svima oglasiti, kako je to dvorski župan učinio na brdu Griču, ili ćemo samo od kuće do kuće pobirati?

— A nije ti rekao gospodin župan kako treba? — upita daćar.

— Nije — odvrati šljivar. — »Grabi koliko znaš«, reče mi Prišlin, »ja danas ne idem, šoštari nisu vrijedni da ih počastim svojim pohodom; to možeš ti i bez mene obaviti.« To su njegove riječi. Nazdravlje, rekoh, i razjaren od njegove riječi, zaboravih čisto pitati ga kako bismo počeli.

— Ja velim, pođimo od kuće do kuće. Tu ćemo svakomu reći po što smo došli, a ti smolkovići ionako znaju da će i oni platiti šesnaestinu kad su morali drugi Gričani.

— Da, da, dobro! Tako ćemo — odobri glavom Nikola — pa ćemo se razdijeliti tako. Ja idem sa nekoliko oružnika u jednu, ti opet u drugu kuću, da istražimo ima li žita, jer znam da će biti i sile, postolari ljudi su goropadni i bijesni. Pola čete neka ostane ovdje pred kućama, i nek pazi da susjedi susjedu ne priskoče u pomoć. Je l' tako, daćaru?

— Valja ti pamet, gospodine Nikola, nego velim ti, pazi. Od postolara mnogi nema oranice, pa ne možemo ni daću od žita kod njih tražiti.

— Ne brini se zato — mahnu Nikola rukom, i perjanica zatrepti silno nad njegovim rumenim nosom. — Već ću ja pogoditi pravu žilicu i naći gdje što ima krvi da možeš staviti pijavice, gdje li nema. Ajdmo! Ajdmo na posao!

Nikola naredi kako se dogovoriše, potegnu iz čuture koja je pred njim o sedlu visjela pet-šest puta, skoči s konja i pobrza sa daćarom i oružnicima prema kućama Njemške vesi. U jedan hip zatvoriše se sva kućna vrata, svi dućani. Postolari znađahu da će doći nepozvani gosti. Sinoć u kasno doba poruči im to sudac Franjo Marković, i neka se samo brane, neka se ne dadu, jer da neće ostati na cjedilu. Daćar krenu prema prvoj, Nikola prema drugoj kući do Manduševca. Ta druga bijaše pravom pravcatom svojinom cehmeštra Tome Štabela. Od kuća čula se amo-tamo krika, prijetnja, psovka. Pijani šljivar, idući pred svojom četom, uzvinu oči, lecnu se malko. Gotovo svi trijemovi, okna i okanca tavana bijahu posijana ljudstvom. Ljudi po kućama činilo se da su bijesni. Vrtjeli glavom, dizali šake, mahali rukama i vikali u sav glas:

— Ubila vas strijela, biskupske pijanice! Kuge ljudske, dođite po naš znoj, po našu krv. Hoćete da nam pojedete djecu.

Nikola nasmjehnu se ispod brka. Brzo bio se otresao straha, ta glava mu je puna bila. Časak zaustavi svoje momke.

— Čekte — reče zlorado — ne bojte se ništa da ta vižlad toliko laje, kukavice su, leđikari, brusipete, polovica te pljeve u tim drvenim gajbama ženske su, a suknja pri takvu poslu ne ide u račun, je l'? Najprije ćemo u onu kuću, onomu lopovu. Glavar je smolkova ceha, od te glave smrdi cijela riba. Čekte da se okrijepimo. Dignite čuture, nagnite čuture, jedan, dva, tri! — zapovjedi Nikola, koji je naročito zahtijevao bio da se svakomu momku dade čutura vina, a njemu čutura rakije.

Ljudi učiniše po njegovoj zapovijedi.

— Naprijed, momci! Naprijed!

Ugrijana četa srtaše urlajući na Štabelovu kuću, dočim je Niko, idući prilično za četom, mahao amo-tamo svojom sabljetinom sve vičući:

— Naprijed! Naprijed! Ogulite tomu zlotvoru kožu.

Sad dođe četa do vrata. Bijahu zaključana. Na trijemu stajahu domaći ljudi pod oružjem, ali nitko se ne maknu. Ohrabren tim mirom, udari Nikola drškom sablje u vrata viknuv:

— Otvorite, hulje! To vam zapovijedam u ime njegova gospodstva biskupa zagrebačkog.

Poslije trećeg udarca čuše se iznutra koraci, kućna vrata otvoriše se, a na prag svoje kuće stupi poštovani Tomo Štabel, glavar postolarskoga ceha. Kako je starac, podbočiv ruke, posve mirno stajao i oštrim okom mjerio mamurnog vođu biskupskih oružnika, lecnu se ponešto Gregorović i njegova četa.

— Tko ste, i što ste? Jeste li kršteni ljudi ili pogani, i za kakvim poslom dodoste ovamo bučiti pred vrata slobodne građanske kuće?

To vrlo krepko pitanje smete Nikicu još većma. Budući u neprilici radi odgovora, počeo se nekako čudnovato daviti, pogleda preko crvenog nosa junačkog postolara, a perjanica na kapi poče silno podrhtavati. Napokon izmota ispod pijanog jezika slijedeće riječi:

— Ti, ti si Toma Stabel?

— To jesam, ako Bog da, a ti?

— Ja sam, ja sam Nikola plemeniti Gregorović, vođa biskupskih oružnika i pod zapovijedi čestitog Grge Prišlina, dvorskog župana, a ovo ovdje — nastavi Nikola pokazav rukom za sebe — ovo je moja junačka vojska, i joj si ga tomu koji se usprotivi mojim zapovijedima.

— Šta tražiš od mene, govori brzo. Nemam kada gubiti vremena s tobom, niti znam kakva posla imaju biskupski vojnici kod mene.

— Oho — nasmija se junački vođa, pokazav pritom svoje crne zube. — Otkad šoštari nemaju kada s plemićima razgovarati? Nu čekaj, prikratit ću ti razgovor i vrijeme, dragi dretviću moj. Biskup nas šalje k njemačkim šoštarima da poberemo od njih šesnaesti dio žitnog prihoda kako je to zapisano u njegovim pravicama. Sad, Tomice, ne laj i biskupu žito daj!

— Lažeš — odreza mu Štabel — pijanice jedna! Tvoj biskup ima toliko prava na našu žitnu šesnaestinu kao god i ti, posudo vinska, kao god i crni ciganin. To ste smislili samo da nas možete plijeniti, a postolari Nijemci i Hrvati kožari i cijelo podgrađe gričko neće tvomu prečasnomu gospodaru dati toliko žita da bi od njega ispeći mogao krušac. To ti rekoh za sve, a još ti napose velim za sebe da imam doduše ovu kuću, da imam vinograd, šumu, livade, ali oranice nemam, pa zato nemam ni žita. Zato, pijanice, nosi se ispred moga praga i reci svomu gospodaru neka se sjeti da je sluga božji. A ne odeš li, evo ću batinom potjerati tebe i tvoju traljavu vojsku. — Pri tim riječima dohvati Štabel iz kuta debelu batinu i zamahnu njome nad Nikinom glavom.

Gregorović pobjesni na taj govor, u njegovu mozgu usplamti rakija nanovo, oči zabadahu se bijesno u junačkog postolara, nešto se nagnu, dignu glavu, nakesi se sotonski i kriknu zatim:

— A, a, a, ti nemaš oranice, ti nemaš žita, ti grdiš biskupa, Prišlina i mene, pravoga plemića, oderani potplate ti! Čekaj, dat ću ti žita, i sav će svijet vidjeti da ti ga dajem. Huc, huc, momci moji, drž'te toga smrdelja! Huc, huc! Na bačvu! Na bačvu! — Oružnici posrnuše naprijed, postolar pritegne batinu k sebi da prvog napasnika osine po nosu, i već zamahnu, ali u taj par zavuče mu se čovjek pod noge, obori ga licem na zemlju, i deset ljutih šaka dignu Štabela uvis te ga ponese trkimice kraj Manduševca na Kaptol. Postolar priječaše se ljuto te udari u sav glas vikati: — U pomoć, braćo! U pomoć! — Ali zaludu. Oružnici odniješe ga. Sa trijema kuće orila se krika i vika. Muškarci bacahu psujući strijele među biskupske oružnike, dočim su ih ženske častile vrelom vodom, kamenjem i žeravicom. Po svim kućama uzavri svijet građanski, kao pčele kad se spremaju u roj. Gregorović smijaše se grohotom.

— Dat ću vam ja, gričke vi hulje — vikaše hrapavim grlom, prijeteći rđavom sabljetinom svojom prama razjarenom svijetu na trijemovima kuća — smazat ću vas do zadnjega-

— Muč, pasji rode! — otkriknu mu stara baka, prijeteći

mu objema šakama, a za njome urlaše cijeli roj baka, žena, dječurlije:

— Razbojnici! kuge ljudske! poderano roblje! Ubio vas Bog, ubila vas strijela! — Muškarci postolari dozivahu se među sobom: — Skupite ljude, izletite pred vrata. — Nikola potegnu ljudski iz čuture, u toj vrevi skoči na konja, poleti amo i tamo, i vikaše bijesan svojoj četi: — Huc, momci, navalite u sve kuće, plijenite, robite, palite. — Omamljeni slobodnjaci srtahu krešteći i pereci koplje svoje prema drvenim kućama, da prodru jurišem, ali sad se pootvarahu kućna vrata, a iz njih iziđoše pod oružjem majstori, djetići i momci.

Ne htjedoše oni da se bijesnici zavuku u njihove kuće, da bude sječe po tamnim uskim hodnicima, stubama i komorama, htjedoše se ogledati pred kućama pod vedrim nebom.

Čudno bijaše gledati kako se iz vrata kućnih ujedanput prosu čitava četa jakih ljudi u papučama, s opregom, zasukanih rukava, kako im mišičaste ruke drže dugi gvozdeni mač ili tešku topuzinu, kako pere vito koplje i napinju luk. Mirno, ne trenuv trenom, tvrdo upirući svoje noge u tlo, stajaše to čislo građanskih ljudi pred kućama kao živ zid, da brani slobodnu svetinju svoju, jer tadanji zagrebački, grički građanin smatraše, kako nam stara pisma pričaju, svoj dom neuvredivim slobodnim svetilištem u koje nije smjela dirnuti ni samovolja vlasti, ni bjesnilo kakva boljara, a da takva sila ostane nekažnjena. Građani očekivahu mirno i šuteći navalu, ali građanke sipahu svejednako psovke i kletve na glave biskupskih vojnika i njihovog pijanog vođe, krika i vika prodirala zrakom kanda se sletjelo veliko jato vrana i čavaka, a na to ozivahu se hrapave kletve i psovke pijanih vojnika.

Na pojav oružanih građana zaustavi se čopor jurišućih oružnika jedan časak, ali Nikola Gregorović doleti do njih te poče, okrećući konja, lupati sabljetinom po svojoj četi i udari u sav glas kričati:

— Huc! Huc, psine! Huc, kukavice! Šta vam se u trbuhu zadjela kost, ili se bojite tih kukavnih šoštara koji ne mogu kretati oružjem, nego samo šilom? Naprijed, momci! Udrite, rušite, plijenite, palite! Huc! Još jednom! — i pokaza sabljom opet prema kućama.

Slobodnjaci nagnuše glave, naperiše koplja. Kao strijela poletješe prema kućama. U isti čas kucnu sa Griča sitno zvonce Lotrščak. Kucnu, kucnu, kucalo, zvonilo u stranu. Građanima sijevnuše oči na taj glas. I pritegoše oružje. Sad, sad naletješe biskupovci kao vjetar do kuća, ali ne naletješe samo na šilo već na oštro ubojito oružje.

Tik kuća motala se krvava sječa. Tu je bljesnuo dugi mač, raskolio biskupovcu glavu, ondje se bradatica zabola u crijeva postolaru, tu svirnu strijela u oko slobodnjaka, ondje klonu građanin ošinut sabljom, sve je škripalo, klelo, kukalo, jecalo, a sa kuća daždilo iz ženskih ruku i opet kamenje, drvlje, žeravica i vrela voda na glave biskupove čete, uz krič i plač, a među to bijesno otimanje i kričanje miješao se sve brže i brže glas zvonca Lotrščaka. Dosta je bilo građana ranjeno, ali ni za pedalj ne umakoše ljudi, ni u jednu kuću ne prodriješe oružnici.

Nikola tresao se od jara na svome paripu, lice bješe mu pomodrilo, bijesan iscerio svoje crne zube, pjena mu išla na usta, a perjanica zibala se silno amo i tamo kao mladi hrastić od bure. Pokuša dva-tri puta viknuti, ali nije mogao od napora i ljutine. Tad posrknu opet rakije i poleti sam do kuća.

— Huc, kukavice! — zakriješti bijesan — udrite, plijenite, sve je vaše. Naprijed! Naprijed!

Ali u taj par doleti s trijema kuće ogroman panj, prevrnu se dva puta u zraku i pade na zlo mjesto, na tjeme Nikole Gregorovića, iznenada, iznebuha, kanda ga ošinula strijela. Puče glava na komade, a rasprskani moždani prsnuše mu niz ramena, od udarca prope se konj i zbaci konjanika u zemlju, koja se brzim omasti krvlju zagorskog šljivara. Pijan, mamuran preseli se u drugi svijet; ni da je svojoj čuturici zbogom rekao! Kako je živio, tako je propao. Mićen od ovoga i onoga, klanjajući se Bogu i vragu, ne štedeći svoje rutave duše, dospje do svoga cilja: ležaše raširenih nogu i ruku, razmrskane glave u svojoj krvi na tvrdoj zemlji. To bijaše tužni svršetak Nikole plemenitoga Gregorovića, zagorskog šljivara.

— Aj! Aj! Aj! — orilo se sa visoka — popovcima poginu vođa. Branite se, ljudi! — vikahu bake građanima.

Sad spetiše slobodnjaci da im vođa leži u prahu bez glave. Duša im klonu. Oni udarahu slabije, građani odbijahu jače, prem ih je manje. Tad zakrenu iza ćoška kod krčme Tomaša iznenada jaka četa građanskih ljudi s Griča i poleti postolarima u pomoć. Veselo klicanje ozva se iz kuća.

— Eto pomoći! Eto pomoći! — klicaše svijet.

Uz življe i življe kucanje zvonca Lotrščaka dobrzali gornji Gričani skokom, a pred njima koracahu, dižući koplje i slobodeći svoje ljude, sudac Franjo Marković i prisežnik Živan Benković.

— Naprijed, Gričani — viknuli bi od časa do časa vođe — naprijed, naprijed na biskupance! Danas se valja svetiti. Naprijed!

— Naprijed! Naprijed! — grmila četa spuštajući koplje i leteći naprijed.

Tader spaziše vođe da se svijet pred pragom svojih kuća bije i napasnike odbija. Ne navališe zato pomoćnici ravno pred kuće, već pomakoše se komad puta dalje od kuća, zatim okrenuše lice prema Njemškoj vesi, pa sad udari sva gricka četa naprijed i uhvati biskupovce s leđa. Tad istom skočiše postolari, pribrav friške snage, iznova što su im šake dale. Jadna četa Gregorovićeva! Kukavna nado biskupa Ivana! S lica mlatili postolari nemilice biskupske slobodnjake i mačem i buzdovanom, bockali ih kopljem i strelicom. Korak po korak napredovali postolari od svojih kuća, korak po korak uzmicali biskupovci, braneći zdvojno svoje glave. Ali jao, straga uhvati ih nova nevolja! opet mač, buzdovan, koplje i strelice neumorne jošte sučeve čete, koja nemilo udaraše po lubanjama i leđima nemilostivih haračlija biskupa Ivana.

U tim gvozdenim kliještima previjala se jadna četa, osuta krvlju, jedan čas, ne bi li se istrgla i dokučila bijegom svoje zemljište. Stoji krika bijesnih Gričana, stoji kletva i uzdisanje slobodnjaka, kliče klik spašenih postolara, a u to zvekeću sablje, krši se koplje, pucaju lubanje i štitovi, sad se rine koplje u prsa, sad strelica u oko, sad padne ruka pod mačem ili se zdrobi noga pod buzdovanom, a pod dugim spletenim čislom boraca rumeni se zemlja, crveni se prašina od vrele ljudske krvi.

Napokon jenjalo bjesnilo. Sa svojim pijanim vođom ležahu dvije trećine biskupskih slobodnjaka u krvavoj prašini mrtve, ali uz njih i ponešto građana. Nadaleko rasuti ležahu zdrobljeni štitovi, slomljena koplja, prepukli mačevi, a među oružjem previjahu se, jaučući i naričući, ranjenici. Jedva tridesetak biskupovaca spasi se preko kaptolskog mosta. Ostatak baci oružje na zemlju te, ne maknuv se s mjesta, udari vapiti: — Milost! Milost!

Gradski sudac zabrani gromkim glasom dirnuti u sužnjeve koji se nijemi, poniknute glave, podavahu nemiloj svojoj sudbini. Građanska ih četa opkoli, sveza im ruke natraške, te priveza k tarnima kolima koja bješe biskupovci doveli za šesnaestinu. Zaplijenjeno oružje i ranjenike nakrcaše na kola.

— Naprijed, braćo! Povedite ih u gornji grad, i to Ilicom na Mesnička vrata. Sužnjeve stavite na varoškoj kući pod ključ — zapovjedi Franjo Marković — a prije dajte im kruha i vode. Ranjenike skinite s kola, položite u varoškoj kući u dvorište na slamu, neka im vrač ispere i zaveže rane. Kašnje neka ih biskup odnese kamo ga volja. Živane! Uzmi ti četrdeset građana pa prati sužnjeve i ranjenike, za prvo, da nam koji ne uteče, pa da ih i očuvaš od bijesa gričke svjetine. Ta naši bi ih ljudi raznijeli na komade!

— Dobro je, suce, idem — reče Živan, prihvati ljevicom držak mača i dignu desnicom koplje u znak da se provod razvrsti, zatim okrenu se k sucu i upita:

— A šta ćeš ti, suce?

— Ostajem sa svojom četom ovdje u Postolarskoj vesi. Ima nas dosta pedeset, pa ćemo se razvrstati po kućama i pod oružjem protrajati dan i probdjeti noć. Nije huljama vjerovati, vrag ne spi. Mogli bi naslati novu napast, pa još i zapaliti Njemšku ves, kako se već jedanput zbilo za mojega pamćenja.

— Pravo govoriš, suce naš — potvrdi postolar Herman, koji im se prikučio bio te je sada, upirući se u svoj ogromni mač, slušao zapovijedi sučeve — te kada je danas bješnjake proti nama na juriš tjerao pijani Nikola Gregorović, vikalo se i: plijeni, pali! Eto, što nas čeka.

— Je li Nikola Gregorović uhvaćen? — zapita Živan.

— Nije — odvrati Herman — svisoka pade mu panj na tikvu, rasmrska mu glavu, te eno ondje leži mrtav u prahu.

— Amen! — završi sudac. — Svakako će mu sada bolje biti. A ti, Živane, čuj. Tvoji ljudi neka se malo odmore, neka skoče načasak kući da štogod založe i odmah da se povrate k tebi pod oružje. Šalji mi desetnike na sve kraje, i gdje još ima ruka jaka ponijeti mač ili koplje, neka je privedu k tebi. Namjesti straže od Prodanićeve sve do varoške kuće, a ja ću straži na zidu dati znak kada treba ustranu zvoniti i poletjeti nizbrdo u pomoć. Jesi l' zapamtio, Živane?

— Ma kako nisam. Sve će biti tako.

— A vi, postolari — okrenuo se sudac k Hermanu — bacite danas šilo i dretvu, ionako nema mira za radnju. Neka cehmeštar Tomo Štabel šalje cehovsku tablicu po svim kućama da muškarci ostanu pod oružjem, a i ženske neka se spremaju koliko znaju. Ni jedan muškarac upisan za oružje ne smije stisnuti oka.

— Ali, suce gospodine — na to će Herman — Štabel ne može nikoga slati s tablicom.

— Zašto?

— Jer ga biskupovci prije nego je počela bitka ugrabiše i pod silu ponesoše na Kaptol za taoca. Eto, njega valja osloboditi. Postolari odlučili su skupiti se i silom navaliti na Kaptol, da oslobodimo svoga cehovskog glavara, jer bi sramota bila napustiti ga.

— Nećemo ga napustiti, ne boj se — odreza sudac — ali nemojte vi šoštari trgati uzdu na svoju ruku. Ćutjet će oni koga su ugrabili. Živane, kad dopratiš sužnjeve i ranjenike na Grič, reci Janku Zlatobradiću neka on pazi na građansku četu dok se povratiš. A ti skini oružje, obuci što najboljeg imaš i pođi u kraljevske dvore ravno pred novoga bana. Ispričaj mu šta se zbilo i kako su Štabela odnijeli na silu. Brzo! Brzo! Ja ću, Hermane, s tobom u tvoju kuću da se dogovorimo kako da obranimo Njemšku ves.

— Dobro je, brate suce — mahnu mošnjar glavom — samo ti obrani ljudski gradsko vladanje od nove sile, jer mi se nešta sumnjiva čini. Prišlin nije vodio ove prve čete, ali mogao bi dovesti drugu. Zbogom, suce, zbogom Hermane. Sretan vam mir, i miran ostanak! Oj! — okrenu se k četi — oj! Ljudi božji! Mičite se naprijed na Grič.

Kola s ranjenicima, oružjem i sužnjevima krenuše polagano put podgrada Ilice da prođu mimo župne crkve Svete Margarete. Čudna li prizora! Krvava li prizora kao za najljućeg rata. Preko ruba tarnih kola, koja su imala lakomu biskupu privesti zrnati plijen, visjela ondje smrvljena ruka, ondje provirivalo na smrt blijedo lice, po čelu krvavo, a ukočene oči zurile u nebo, nepomične od teške, gluhe boli. Tu je strčio držak koplja, ondje zveketala slomljena sablja, a po cijelom putu ostavi kolija za sobom trag svježe krvi koja je pod kolima kapala na zemlju. Poniknute glave, mrki, koracahu privezani uz kola sužnjevi. Bijaše ih sram do Boga da moraju naočigled svijeta gradom stupati korak po korak, svezani kao tatovi ili razbojnici; proklinjahu i volove koji su taj krvavi teret vukli lijeno korak po korak. Na sreću pratila je Živanova četa kola pozorno, držeći u čvrstom kolu i odbijajući kopljem navale ljute svjetine a navlas fukare gričke koja htjede zgaziti i smrviti ranjenike i sužnjeve.

— Tucite! Ubijte ih! Derite ih na mjehove! Raznesite to popovsko roblje! Dolje s njima! — rogoborila, kreštala i kričala je bijesna rulja. Među svima najviše piljarice, kipeći, pjeneći se, prevraćajući oči, a pred njima Jela Guska koja je, mašući blatnom metlom, kao mahnita koracala da su joj suknje letjele po zraku.

— Živane! — zakrešti Guska uhvativ mošnjara za ruku — daj nama u ruke taj smet, mi ćemo ga pokrstiti i spraviti u ime božje kako treba. Predaj nam sužnjeve.

— Ukraj, Gusko! — odvrati Živan mirno, oslobodiv si ruku dosadnice — ukraj, velim ti. Ti su ljudi na mojoj brizi.

Ali Guska i drugarice joj skočiše pred Živana, koji je upravo stupao pred cijelim provodom, te se tako obustaviše i kola i ljudi jedan časak.

— Živane! Živane! Daj! Daj! Htjedoše nas plijeniti, paliti, oni su naš plijen — vikahu bake mašući rukama.

— Daj, Živane! — uskipi Guska, gurajući šaku pod Živanov nos, a oči joj se zakrijesiše poput divljeg ognja.

— Okanite me se, lude jedne. Ajte rade prodavati svoju pljesnivu robu i ne miješajte se u muške poslove — odreza im vođa srdito. — Ne dam.

— Moraš! Moraš! — škripaše Jela Guska, i suhe joj ruke dohvatahu se Živanova koplja. Ali u taj par tržnu se mošnjar i gurnu bijesnu kopljištem toli silno da se je, šireći ruke, poleđice srušila na zemlju i sa sobom povukla u prah nekoliko svojih lajavih drugarica. Od vike i vriske napuni se zrak.

— Izdajice! Izdajice! I vi držite s popovima, jer branite njihovo roblje, naše ubojice — vikaše rulja. Iznenada padalo je kamenje, prah, blato i na kola i na stražare; ali Živan doviknu svojim ljudima:

— Braćo građani! Dosta je! Mi smo sad vojnici, nismo razbojnici. Valja da očuvamo te kukavice, zato ih primismo.

Nećemo dati da s nama vladaju piljarice i izmet gričkoga grada. Građani! Na okup! Pred kola! Perite koplje! Rastjerajte bijesnike! Udrite! Naprijed!

U mig skupi se četa građana, okrenu lice prema svjetini, dočim su im kola ostala za leđima. U hip spustiše koplje, i, viknuv:

— Ukraj, piljarice! Ukraj, fukaro! — posrnuše bezobzirce u bijesnu svjetinu. Vičući, psujući, prijeteći kolebalo se šareno klupko, na kojem si mogao samo razabrati crvenu jarost i blijedi bijes lica, drščuće šake, vrteće se oči, iskrivljene usne, a uz to čulo se neprestano:

— Izdajice! Izdajice! Popovi vas podmitili! Pošto vaša duša? Izdajice!

Ali Živan i njegovi ljudi, malo mareći za psovke i prijetnje krvoždne čeljadi, napredovahu sve više, i kad varoški smet spazi da bi to građansko koplje zbilja moglo krvavo poškakljati njihova rebra, raspršise u jedan hip, kao sjemenje kad ga

sijač baca široko po brazdama. Još trajaše časak vika, još se čula gdjegdje kakva prijetnja ili bjesomučno stektanje piljarice, poslije ušuti sve. Tako je mogla Živanova četa mirno dopratiti sužnje i ranjenike u varošku kuću, gdje je zakratko vrač Cavagnoli sukao rukave kao kakav mesar, zavijajući uz pomoć ljekarnika Gialimella i varoškoga brijača teške i lake rane jednako brzo.

Siromahu Tomi Štabelu, cehmeštru postolarske zadruge, bilo je onog dana suđeno gristi gorke kolače. Skupo je platio svoje junaštvo. Biskupski slobodnjaci, dignuv ga neumoljivim šakama uvis, prenesoše u jedan tren vrijednoga starješinu postolarskoga na posvećeno zemljište kaptolsko kanda su ga anđeli prenijeli zrakom u raj. Da! Kakav raj! Pakao! Zivcati pakao gdje stoluje Lucifer, Dagon, Astarot i Belzebub. Dovukav praćkajućeg se postolara preko mosta, spustiše ga slobodnjaci nasred kaptolskog trga, nedaleko od granate lipe, gdje je Kaptol obično vijećao o svojim poslovima u zboru. Jadni postolar ne bje u prvi mah jak stati na noge. Kako se previjao i otimao razbojskim šakama, uskipi mu krv, zavrti mu se mozak. Samo na hip otvori, a zatim sklopi oči, i bez snage klonu mu tijelo na zemlju. Trkom, pribra se sa svih strana puno svjetine, što kaptolskih majstora i majstorica, što zvonara, biskupskih oružnika, kaptolskih pandura, sluga i sluškinja, a postrance stajao je gdjegdje koji svećenik. Sve je to kolom opkolilo na zemlji ležećeg postolara i promatralo ga, ispitivalo brzonoge vojnike koji su ga nekim čudom prebacili na ovu stranu. Smijući se u sav glas, pripovijedali oružnici svoje junaštvo natanko, našto im se svjetina ozva grohotom.

— Da, da, vjerujte, dragi ljudi božji — poče jedan krivonosi kustravac između oružnika vikati te rukama na sumrtvog Tomu pokazivati — ta nam je pošla za rukom. Ta ribica pade u našu mrežicu a da nisi ni puhnuo po dlanu. Znate li tko je to? To je glasoviti šoštar Tomo Štabel, krvnik kaptolske djece, koji bi nas htio sve zadaviti dretvom i ubiti šilom. To vam je pravi žalac one proklete Soštarske vesi. Junačio se on da neće dati žita i da neće, da ga nema, reče. Nu mi mu nismo vjerovali, već ga lijepo prebacili amo, i tu ćemo ga izmlatiti da vidimo ne bi li iz njega ispalo koje zrno.

— Pravo ste učinili — viknu čohaš Marko — taj varoški smet ionako misli da je na finije brdo tkan nego mi ostali ljudi. Osobito ti šoštari ne smrde samo od smole već i od oholosti. Počnite vi samo mlatiti, i odmah će pasti koja šaka.

Na te prostačke riječi glupog čohaša protisnu se do sred kola visoka tankovrata spodoba u popovskoj halji, bijaše to Miroslav Šišaković, prosjak-đak iz sela Trnave, koji je skoro imao biti ređen za popa.

— Otkuda ste pobrali toga čovjeka? — upita Miroslav mrka lica. — Eto, ostavila ga snaga, i pao je bez svijesti, a vi ga ostavljate na tvrdoj zemlji ležeći, kanda nije kršten čovjek već strvina. Zar vas nije stid i sram pred Bogom i svijetom? Vi niste prave sluge duhovne gospode, vi ste djeca sotonova. Dignite toga čovjeka i metnite ga barem na stelju koju dajete svojoj marvi.

Na te riječi ne odazva se živa duša. Svi bijahu doduše zastiđeni od prosjaka-đaka, ali ni u jednom srcu ne uskipi ni kapljica milosrđa. U taj par otvori postolar oči, pridignu se na svoj lakat i pogleda u čudu oko sebe. Svjetina tržnu se nešta, a ležeći jadnik šapnu:

— Vode, vode mi dajte!

Miroslav ogleda se oko sebe i, videći kako se ne miče duša da nakvasi grlo postolaru, istrgnu baki stojećoj kraj njega prazan vrč, pođe kaptolskom zdencu kod lipe i napoji za jedan hip Stabela, koji je hladnu vodicu željno gutao, držeći čvrsto objema rukama vrč.

— Hvala, pope — uzdahnu šoštar. — Bog ti naplatio na zemlji i na nebu.

— Ne treba hvale — reče đak — ta božja je zapovijed žedne napojiti. Digni se, čovječe, i pođi sa mnom.

Postolar, sretan da je našao spasitelja, pruži ruku Miroslavu, ali u taj par uzbuni se zlovoljni svijet, poče mrmljati, burkati se i u sav glas vikati:

— Ukraj šape, kukavče đače. Tko je tu tebe postavio za kapetana? Ta gricka hulja naš je plijen, i mi ćemo ga se, ako Bog da, naužiti ljudski.

Miroslav postavi se pred mučenika Tomu. Visoko dizao je glavu, blijedo se lice zarumenilo gnjevom. Pritegnu laktove, stisnu šake, pa će u sav glas dogrmiti bezdušnicima:

— Kukavice! Što ćete s tim bijednim čovjekom? Hoćete l’ ga tu ostaviti na tvrdoj zemlji ranjena? Ili ćete ga pomalo mučiti do smrti? Pustite ga na miru, dajte da ga povedem sa sobom.

— A ja! — uze kuštravi oružnik mahati kažiprstom — to je naš plijen. Nosi se, đače, ne damo ga.

— Ne damo! Pravo je! Šibaj, đače — udari svjetina nestrpljivo vikati.

— Ali ljud ... — htjede ih Miroslav, dižući ruke, zaklinjali, no kustravac gurnu jadnog đaka laktom u rebra da je kao lopta odskočio na stranu, zatim se okrenu kaptolskomu sucu koji se upravo protiskivao kroz gustu svjetinu da vidi šta je.

— U dobar čas si došao, suce! — kriknu oružnik. — Đođi amo! Suditi!

— Šta je? — upita glava kaptolske pravice.

— To je, suce — reći će kustravac. — Pođosmo po žitnu daću među gričke postolare, pa i k ovoj kukavici, zove se ...

— Poznajem ja dragoga cehmeštra — nasmije se sudac — pa dalje ...

— I on da da žita — produlji oružnik. — Ali nam odreza da ne da jer nema, pa je lagao.

Tomi udari krv u lice, i ma kako je bio slab, skoči na noge i planu na oružnika:

— Lažeš, prostače jedan! Pitajte vas grad da li postolar Tomo Štabel ima zemlju strnenu. A kako da ja biskupu plaćam od žita kad ga ne šijem i ne žanjem? Reci — okrenu se postolar prema kaptolskom sucu — je li to pravo i pravica? Ti sudiš kaptolske žitelje već dugo godina i morao bi znati kako se pravo važe. I reci šta je to: navaliti na kuću pod oružjem, zgrabiti mirna, nedužna čovjeka pred njegovom kućom, ponijeti ga silom ovamo i baciti ga na zemlju kao strn? Šta je to, suce?

Sudac ne odvrati ništa, a iza kola svjetine izdere se ujedanput Miroslav Šišaković:

— Razbojstvo! Grehota! Sramota!

— Muč', prosjače! Šibaj. Pazi da te... — zakrči mu svjetina bijesnom vikom riječ.

— Šta? — zakriknu mali čohaš — držimo se starog našeg običaja. Kako časti naša pravica druge zlotvore, tako ćemo i ovoga počastiti.

— Čujmo! Čujmo!

— Žita nema — produlji čohaš — natucimo mu vijenac žita na glavu, pa onda popnite ga kao druge tate i zločince na badanj.

— Ha, ha, ha! Pravo! Pravo! Na badanj! Na badanj! — ručaše svjetina u sav glas.

Tomo tržnu se za korak natrag, problijedi na smrt, zjenica mu zatrepti od užasa i prestravljenim okom obiđe cijelo kolo koje ga je zaokupljalo urličući svejednako:

— Na badanj! Na badanj!

— Je l' to moguće pred Bogom, suce — dahnu Štabel, uhvativ kaptolskoga suca za ruku — da se pošten, poštovan građanin, ni kriv ni dužan, vrgne na sramotište kao kakav tat, kakva bludnica? Reci im ti, suce, da su pobjesnili.

Nu kukavica sudac stegnu glavu među ramena, nasmjehnu se od neprilike da mu je nos zadrhtao, i reče ni ne pogledav Štabela:

— Pravo reče, pobjesnili su; šta im mogu ja?

Po tim riječima umaknu kukavica sudac među svijet, prepustiv nevoljnog sužnja bijesnima rukama biskupskih oružnika. Za jedan čas dokoturaše velik badanj te ga, okrenuv dno gore, postaviše nasred kaptolskog trga.

— Na badanj! Na badanj! zlotvore kaptolske pravice! Na badanj! — rogoboraše svijet, motajući se i miješajući, gurkajući i trzajući šakama, a sred tog vrzinog kola, sred kipeće vreve trepetaše od strave nevina žrtva Toma.

— Sad ćemo, braćo! — tješio ih kuštravac grohoćući. — Aj, Martine — okrenu se k tatu koji je blizu stajao — dodaj mi po što te poslah. — Bezuhi tat to i učini. Sad priskočiše oružnici kao vukovi, svezaše postolaru ruke konopcem, tat natuče mu na glavu ogroman vijenac od klasja.

— Ha! Ha! Ha! Na badanj! Na badanj!

Sad skoči tat Martin na badanj i uhvati nesretnog postolara za šiju, a oružnici spopaše ga za ruke i noge. Štabelovo lice gotovo bje požutjelo, drhtave usne pomodrile, oči vrtjele mu se kao od ludila. Ne reče ništa, samo kadšto izvinu mu se mukao jecaj iz prsiju.

— Dižite! No! Jedan, dva, tri! — vikaše tat sagibljući se i vukući Štabela za zavratnik. — Dete! Dete! Jedan, dva, tri! Tako! — završi, uzdahnuv, kad je šoštara bio povukao navrh badnja. Tu ga posadi na drveni stolac, postavljen na badanj. Kao ranjen mučenik, sumrtav, blijed, jedva dišući sjedaše pod klasnim vijencem Toma. Noge bje od muke pružio pred sebe, prsa nagnuo naprijed, a glava mu padala na lijevo rame. Usta zijevala su mu široko, a lice odavaše neizmjernu bol i muku; na čelu bijaše zapisan biljeg duboke žalosti. Ali veseo bijaše uz njega vinski svat, bezuhi tat. Hulja vrtjela se kraj postolara na jednoj nozi, sve udarajući dlanom o dlan. Na glavi skakala klapasta kapa, lice žarilo mu se kao zora, a krpe traljave sive haljine letjele oko njega kao šišmiševa krila. Čas se vrtio, čas se nagnuo te se Štabelu grohotom nasmijao u brk, čas postavio se za stolicu te, primaknuv ruke Tominoj glavi, pravio magareće uši, pri čemu bi svaki put zaviknuo:

— Tomo, digni uha, dobit ćeš kruha! He He!

Glupim rzanjem odgovarala svjetina na lakrdije zlotvora. Bijes i mržnja bje ugušila svaku iskru milosrđa, ta komedija godila je pače duši zaslijepljenih Zagrepčana jer je sitila njihovu osvetu.

— Dobro! Dobro! Daj, Martine! Ded! Ti to znaš! Ha, ha! Vidiš vraga! Kako se vrti. He! He! Tomo, digni uha, dobit ćeš kruha!

— No? — iskesi se čohaš — ti šuplja čizmo, sad smo ti odbili tvoje petnjake kojima si po našem imenu gazio. Sad ćeš se naučiti Boga moliti, našli smo ti gospodara da ti kožu šiva i para, našli smo brnjicu za tvoju gubicu.

— Ej, blažene moje oči! — kukuriknu krezuba zvonarica. — Gričanina ste okrunili? Ta to je Štabel, Štabel, Štabel! Aj, u dobro zdravlje, slatki susjede moj! Cek! — nastavi zvonarica, poče se zibati, pomalo okretati i kreštiti hrapavim grlom:

Tancaj! Tanca), crni kosi Kak ću tancat kad sam bos? Nemam dretve ni smole, Čim da krpam postole!

— Ej, to je sad tvoja pjesmica. Je li — vikaše stara, dočim je sve oko nje hahakalo. — Zbogom! ili da bolje kažem: s vragom, majstore Štabel — viknu još jedanput zvonarica, udari se dlanom po desnom stegnu i odleti.

I opet zarza svijet, opet otvarahu se usta na zvjerski smijeh, tamo podalje pod lipom stajaše blijed čovjek poniknute glave; guste suze tecijahu mu niz suha lica. Plakao je gorko. Nije samo plakao za jadnika koji sjedaše na sramotištu, plakao je za one duše koje se postolaru zvjerski smijale pod sramotištem.

— Propast tvoja od tebe samoga ide, Izraile — šaptaše Miroslav. — Bože, Bože, hoće li ikad od ovoga naroda šta biti, kad sam blati svoje lice i ime, kad se sam smije svojoj sramoti, kad sam pije svoju krv?

Sad se okrenu Martin, stojeći svejednako uz Štabela na badnju, k svjetini, dignu nos, raširi visoko ruke, nakašlja se tri puta, nakihnu se prema postolaru opet tri puta, i poče kroz nos propovijedati:

— Drage moje dušice, ne dao vam Bog sušice, već zdravlje za uzglavlje, ribicu svakog petka, puricu svakog svetka; iz pune čuture da se pije, a vincu da nikad kraja nije. Ali o velikoj evo ću sreći danas vam malu riječcu reći. Vjerujte, nije već davno bilo takvo veselje slavno kao što je danas svanulo za nas. Sada dete amo glete! Dignite sada bistro oko, tu vam sjedi bome visoko, kao da je ban ili kralj ili car, Štabel njemački postolar, sjedi gingav, traljav kao Lazar, Kaptolcima sretno došao na pazar. To vam je ptić smolković. Pukla mu dretva, pukao mu šav, podglav i potplat ode mu sav, ohola škornja postala pak seljački prosti opanak. Glavom ga zove smrdljivi ceh, a on svoj oholi nadimao mijeh; misli, na svijetu nema mu para, ali se smolković vara. Našla se ljudska za njega kvaka, Kaptolci mi smo došli mu haka, spopali jesmo uprav za kiku gizdavu ovu šoštarsku diku. Sada tu stoji, grijehe si broji; badanj mu sramni narod dosudi. Glete, glete ga, kaptolski ljudi. Recite, nije li lopovu pravo da si ga sprži gospodin đavo!

Martin bješe se vičući raspurio do ludila, mišice mu igrale unakrst na ražarenu licu, oči kao da su sipale iskre, sa čela letjele ispod klapaste kape debele kaplje znoja, a suha otvorena usta gorjela kao od vrućice. Bacao je pred sobom ruke kao međed šape, a skakao na jednom mjestu kanda leti preko polja ravna. Čovjek bi bio mislio da se tu previja grešan smrtnik koga je opsjeo nečisti duh, dočim je uz njega blijeda i žuta lica gotovo izdisao mučenik.

— Recite je l’ pravo? — zakrešti Martin pokazav prstom na Štabela.

— Pravo! — kriknu mali čohaš, izbijeliv zube kao zvijer.

— Pravo! Pravo! — zarza, zabuči svjetina, omamljena bezdušnim šalama tata Martina.

Buka i pljesak ljudstva bockaše propalicu još većma i već da jadniku postolaru dodija ljućim šalama i krpicama, ali u taj par doleti od gričke strane prvi slobodnjak, teško ranjen u ruku, na kaptolski trg, a za njim pojavi se više bjegunaca blijeda, prestravljena lica. Sad se odvrnu svijet od badnja i lakrdija tatovih pa potisnu prema ranjenicima da čuje što u Njemškoj vesi biva.

— Tuku li se šoštari? — upita čohaš ranjenika.

— Bogme i kako.

— Ali nije ih mnogo.

— Dosta je, pa tu pomažu i babe.

— A?

— Dabome. S prozora bacaju na nas drvlje, kamenje, lijevaju krop.

— A? Vidi, vidi vraga!

— Bogami, da. I gornjograđani šalju im pomoć.

— Dakle se ljuto zagrizli?

— A da. Krvi je dosta.

Tader doleti druga hrpa ranjenika.

— Joško! Joško — zovnu prosjak-đak iz prikrajka slobodnjaka biskupskog koji si nedaleko krpom zamatao ranu na nozi.

— Ah, ti si, gospodine Miroslave — reče seljak dignuv glavu — vidiš, zlo je. Poslali nas da vadimo kesten. Hulja Prišlin ostao je kod kuće, smrdilo je zaci među postolare. Ala smo dobili, baš junački su nas izmlatili, kao da ih je tko za to platio. Joj! Joj! — zaviknu slobodnjak od teške boli.

— Ne valja ti posao — reče Miroslav — krivo zavijaš. Čekaj! Hoću ti ja. — Đak kleknu, popravi zavoj.

— Tako — reče — to je zasada dobro, nego dođi ti, Joško, sa mnom. Kad si i ti iz Trnave, povest ću te u svoj stan, isprat ću ranu i dati melema.

— Bog ti blagoslovio, gospodine đače — reče slobodnjak. Đak uhvati ga pod rukom i obojica odoše.

Na nevesele glasove, što ih bjegunci doniješe sa blizog bojišta, smuti se kaptolska čeljad, što bojeći se da bi Gričani na ovu stranu provalili i žao za sramotu vratiti mogli, što od stida da su prosti šoštari grički potukli biskupovu četu. Svijet se bunio i burkao zašto se ljudima nije slala pomoć. Gospodin Grga Prišlin pako je bio toli siguran svoje pobjede te je mislio da šoštarima ne treba većeg junaka nego što je Niko Gregorović. Ali se dakako ljuto prevari.

— Sramota je — vikaše mali čohaš — da se toliko zdravih glava baca u ždrijelo tim lopovima; još je sva sreća da su to seljaci slobodnjaci, da to nisu bolji varoški ljudi koji su poginuli u Njemškoj vesi.

— Ta bio je i plemić među njima — zaleti mu se susjed u riječ.

— Dakle ode starcu Nikici glava — reći će čohaš upola šale. — Ej, ej, sretni li njegovi vjerovnici! Što su mu dali, to si mogu zapisati za uho sudnjega dana; ali se Nikica ne može bar unaprijed zaduživati. Bože moj, ja sve mišljah da će tu staru pijanicu svaliti u grob ljuta šljivovica, a ovamo skonča ga junačka posjeklica, toga, Bog i duša, nije stara jezičina zaslužila.

— Uh! — zatuli čohaš, digne šake i zaškripnu zubima — htio bih opasati mač, zgrabiti koplje i oboriti se preko mosta na one hulje da osvetim našu sramotu. Podavio bih sve šoštare ovima svojima šakama — i čohaš stisnu opet šake i zaškrinu zubi.

— Idi, idi — nasmija mu se susjed krojač — moj dragi čohašu, tvoj jezik je duži nego si ti, a tvoje junaštvo kidljivo kao i tvoji konci. Ja te bar ne vidjeh da bi se bio nožem digao i na odojka. Ako te je baš volja junački poigrati se, za oružje nije nužda, pa skoči ti, Goljate, i udri na šoštare.

— Šuti, jarce magarče, valjda je u meni više krvi nego pod tvojom pokrpanom kožom, ali — tržnu se čohaš i obrati se k bačvi — čemu da se trudimo, čemu da provalimo preko mosta, ta evo nam na badnju arcišoštara, arcilopova Tomu Štabela, tu se imamo gdje osvetiti. Vucimo ga, tucimo ga, ubijmo ga, nek plati za sve.

Na tu bijesnu kriku čohaša rasplamti se čitava hrpa ljudi, i kao grom odjekivahu riječi:

— Ubijmo ga, nek plati za sve — a međuto ćušnu tat Martin nesretnog postolara na badnju da je glavinjati počeo. Pri tom viknu bezuha hulja:

— Nek Tomica plati za sve — i okrenuv se na peti, nasmija se grohotom. Ostali ljudi grmjeli urličući poput gladnih vukova prema bačvi da skinu i razderu Štabela. Sto i sto šaka dignu se proti jadniku, sto gnjevnih očiju planu na njega, a već ga je tat pograbio bio da ga baci na ruke bijesne čeljadi. Ali u taj par, neopažen ni od koga, skoči pred bačvu Miroslav Šišaković, koji se iz svoga stana povratio bio na to tužno pozorište. Plahi inače prosjak-đak kanda je u jedan hip postao divom. Smjelo dizaše se njegova glava, pod visokim čelom plamsahu te obično mutne i plahe oči, kao da lav prkosi pogledom čitavoj hajki, nosnice širile se, usne drhtale od pravedna gnjeva, a široko raširio je svoje suhonjave ruke kanda se želi porvati sa čitavim svijetom. Gnjev, pravičnost, prezir, dostojanstvo čovjeka, sve je to u ovaj par treptilo u blijedom licu prosjaka-đaka te ga stvorilo čovjekom nad ostalim ljudima, junakom među kukavicama. I sami bijesni napadači prepaše se od te čudnovate promjene ter uzmakoše, a on će im glasovito dogrmjeti:

— Ukraj, kukavice! Neljudi! Kainovo sjeme, đavolsko pleme! Na što se rotite? Na koga ste se digli, oj divni junaci? Na bijedna čovjeka koji bude razbojski ugrabljen ispod svoga krova, ni kriv ni dužan vrgnut na sramotište, on poštenjak stavljen na mjesto kamo tek idu zlotvori. Naočigled svijeta sramoti i grdi ga, tko? Skini klapastu kapu svoju,huljo, nek se vidi gdje su ti uši. Odreza ih krvnik jerbo si tat. Lijepa li vremena idu na nas, ide gore zlo nego kuga i glad.Brat kolje brata, kum liže kumovu krv. Kain janje je proti vama, vuci ste, divlji, bijesni vuci kojino stojite režeći oko svoje žrtve. Ubiti hoćete toga čovjeka. Po čijem pravu? Jeste li za suce postavljeni? Tko vam dade žezlo i vagu pravednosti? Jeste li vi vojnici, je l' ovo bojište, bije li se pravedan boj? Ne, razbojnici ste, bijesni junaci, jer na jednog polumrtvog čovjeka ide vas stotina i više. Sram vas bilo, crne kukavice, niste vrijedni da vas proguta zemlja, i vjerujem tvrdo, da se od sramote živi zakopate, zemlja bi vas opet izbacila. Duhovnu gospodu, koja su vam ovdje na svojoj zemlji udijelila stanak, sramotite pred Bogom i svijetom, jer ste gori nego crni pogani i cigani, i baš je kao da na vašoj grešnoj glavi nema više tragova svetomu krstu.

— Kakva je to vražja prodika? — kriknu čohaš iz hrpe dižući šaku, pošto se malko osvijestio bio. — Baš nam toga treba. Ti niti si naš biskup, niti naš župnik, a za svoju dušu odgovarat ćemo sami pred Bogom. Ne zabadaj prste u naše poslove, đače, jes' čuo, i hvali Bogu da ti padne korica i mrvica od stola. Tomica Štabel je naš — zakriješti čohaš, i da će navaliti naprijed.

— Tomica Štabel je naš — opetova jedan dio omamljene čete, dočim su drugi, manje bijesni ljudi, oklijevali dirnuti u crno ruho Miroslava, a taj će raširiti ruke i pružiti ih

preda se. Od Ijutine drhtalo mu lice, drhtali prsti, i viknu svom snagom grla svoga:

— Ja vam ga ne dam, moj je, božji je čovjek, i proklet onaj od vas, tri puta proklet koji smije dirnuti u sužnja.

Bogzna bi li ta odvažna prijetnja Miroslava đaka oslobodila bila nesretnoga mučenika, no upravo učas kad se prosjak-đak toli ljuto zagrozi Kaptolcima, pojavi se na trgu iznenada četa od pet-šest konjanika, a pred njom na konju pristar, bućoglav, kozičav gospodin rijetke brade. Na glavi mu stajao malen naher kalpak, na tijelu siva laka surka sa srebrnim tokama. Velikim ostrugama bockao je neprestano vranca, a kratka široka sablja igrala mu o boku. Nelijepo lice bijaše nekako neveselo, a u ovaj par razigrano, nemirno. Čudnovati bijahu još za njim konjanici, ljudi kršni, plećati, tupa nosa, široka lica, a crna duga kosa kao i brkovi dodavahu im neko osobito junačko lice. I odijelo bijaše im neobično: na glavi okrugla gvozdena kapa, kao pola presječene kugle, u rukama na dugu držku oštra zavinuta sjekira, a o boku široka ravna sablja u

spodobi ogromna noža. Konjanici bijahu odjeveni u žute surke, a na prsima nosio je svaki znak svoga gospodara, to jest ovjenčanu morsku djevicu modre boje.

Strani velikaš doleti sa svojom stražom do onoga mjesta gdje je svjetina opkolila bila bačvu. Tu zaustavi se. Čelo mu se smrknu, oko sijevnu, i kao da je od gnjeva stisnuo usne. Svijet razmaknu se, što od čuda što od straha, gleđući neznanog viteza od glave do pete, a prije svega spusti se tat Martin s bačve te se otisnu bez traga pod nogama motajućeg se ljudstva, samo đak Miroslav osta tvrdo na svojem mjestu.

— Tko si ti? — otresnu se nepoznati boljar na Miroslava, vidjevši na njemu crnu popovsku halju, ali đak će njemu na to:

— Ja sam Miroslav Šišaković, prosjak-đak, iz sela Trnave s dopuštenjem tvoje milosti, učim se za popa.

— A šta tu radiš pred bačvom? Tu bar nije popovska škola?

— Ja, s dopuštenjem tvoje milosti, branim ovoga poštenjaka na bačvi koga bi Kaptolci htjeli razderati kao psi, sve drhtale od pravedna gnjeva, a široko raširio je svoje suhonjave ruke kanda se želi porvati sa čitavim svijetom. Gnjev, pravičnost, prezir, dostojanstvo čovjeka, sve je to u ovaj par treptilo u blijedom licu prosjaka-đaka te ga stvorilo čovjekom nad ostalim ljudima, junakom među kukavicama. I sami bijesni napadači prepaše se od te čudnovate promjene ter uzmakoše, a on će im glasovito dogrmjeti:

— Ukraj, kukavice! Neljudi! Kainovo sjeme, đavolsko pleme! Na što se rotite? Na koga ste se digli, oj divni junaci? Na bijedna čovjeka koji bude razbojski ugrabljen ispod svoga krova, ni kriv ni dužan vrgnut na sramotište, on poštenjak stavljen na mjesto kamo tek idu zlotvori. Naočigled svijeta sramoti i grdi ga, tko? Skini klapastu kapu svoju,huljo, nek se vidi gdje su ti uši. Odreza ih krvnik jerbo si tat. Lijepa li vremena idu na nas, ide gore zlo nego kuga i glad.Brat kolje brata, kum liže kumovu krv. Kain janje je proti vama, vuci ste, divlji, bijesni vuci kojino stojite režeći oko svoje žrtve. Ubiti hoćete toga čovjeka. Po čijem pravu? Jeste li za suce postavljeni? Tko vam dade žezlo i vagu pravednosti? Jeste li vi vojnici, je l' ovo bojište, bije li se pravedan boj? Ne, razbojnici ste, bijesni junaci, jer na jednog polumrtvog čovjeka ide vas stotina i više. Sram vas bilo, crne kukavice, niste vrijedni da vas proguta zemlja, i vjerujem tvrdo, da se od sramote živi zakopate, zemlja bi vas opet izbacila. Duhovnu gospodu, koja su vam ovdje na svojoj zemlji udijelila stanak, sramotite pred Bogom i svijetom, jer ste gori nego crni pogani i cigani, i baš je kao da na vašoj grešnoj glavi nema više tragova svetomu krstu.

— Kakva je to vražja prodika? — kriknu čohaš iz hrpe dižući šaku, pošto se malko osvijestio bio. — Baš nam toga treba. Ti niti si naš biskup, niti naš župnik, a za svoju dušu odgovarat ćemo sami pred Bogom. Ne zabadaj prste u naše poslove, đače, jes' čuo, i hvali Bogu da ti padne korica i mrvica od stola. Tomica Stabel je naš — zakriješti čohaš, i da će navaliti naprijed.

— Tomica Štabel je naš — opetova jedan dio omamljene čete, dočim su drugi, manje bijesni ljudi, oklijevali dirnuti u crno ruho Miroslava, a taj će raširiti ruke i pružiti ih preda se. Od ljutine drhtalo mu lice, drhtali prsti, i viknu svom snagom grla svoga:

— Ja vam ga ne dam, moj je, božji je čovjek, i proklet onaj od vas, tri puta proklet koji smije dirnuti u sužnja.

Bogzna bi li ta odvažna prijetnja Miroslava đaka oslobodila bila nesretnoga mučenika, no upravo učas kad se prosjak-đak toli ljuto zagrozi Kaptolcima, pojavi se na trgu iznenada četa od pet-šest konjanika, a pred njom na konju pristar, bućoglav, kozičav gospodin rijetke brade. Na glavi mu stajao malen naher kalpak, na tijelu siva laka surka sa srebrnim tokama. Velikim ostrugama bockao je neprestano vranca, a kratka široka sablja igrala mu o boku. Nelijepo lice bijaše nekako neveselo, a u ovaj par razigrano, nemirno. Čudnovati bijahu još za njim konjanici, ljudi kršni, plećati, tupa nosa, široka lica, a crna duga kosa kao i brkovi dodavahu im neko osobito junačko lice. I odijelo bijaše im neobično: na glavi okrugla gvozdena kapa, kao pola presječene kugle, u rukama na dugu držku oštra zavinuta sjekira, a o boku široka ravna sablja u spodobi ogromna noža. Konjanici bijahu odjeveni u žute surke, a na prsima nosio je svaki znak svoga gospodara, to jest ovjenčanu morsku djevicu modre boje.

Strani velikaš doleti sa svojom stražom do onoga mjesta gdje je svjetina opkolila bila bačvu. Tu zaustavi se. Čelo mu se smrknu, oko sijevnu, i kao da je od gnjeva stisnuo usne. Svijet razmaknu se, što od čuda što od straha, gleđući neznanog viteza od glave do pete, a prije svega spusti se tat Martin s bačve te se otisnu bez traga pod nogama motajućeg se ljudstva, samo đak Miroslav osta tvrdo na svojem mjestu.

— Tko si ti? — otresnu se nepoznati boljar na Miroslava, vidjevši na njemu crnu popovsku halju, ali đak će njemu na to:

— Ja sam Miroslav Šišaković, prosjak-đak, iz sela Trnave s dopuštenjem tvoje milosti, učim se za popa.

— A šta tu radiš pred bačvom? Tu bar nije popovska škola?

— Ja, s dopuštenjem tvoje milosti, branim ovoga poštenjaka na bačvi koga bi Kaptolci htjeli razderati kao psi, sve samo zato jerbo nije čovjek njihove općine, već poštovani Gričanin.

— To je Tomo Štabel, đače Miroslave, je l' — upita boljar pokazav prstom na postolara, koji glavu osovi, oči izvali i, kimnuv glavom, šapnu:

— Da, milostivi gospodine, ja sam Tomo Štabel. — Tada će kozičavi boljar doviknuti oštrim glasom biskupskim oružnicima stojećim kraj sramotišta.

— Odmah da ste mi skinuli toga čovjeka. Razvežite mu taj slamnati vijenac, umijte mu lice i očistite odijelo. Ti ćeš, gospodaru Štabele, sa mnom, a tebi, đače Miroslave, hvala na junačkoj obrani, pošten si čovjek, ljudina si. Na, uzmi ovo

na uspomenu od mene — reče vitez posegnuv za pojas, i pruži đaku kesicu novaca; ali Miroslav prekrsti ruke na prsima, pokloni se kao britva i reče boljaru posve mirno:

— Hvala ti, milostivi gospodine, što me toliko častiš i hvališ, ali još veća hvala što si mi pomogao izbaviti toga čovjeka. Žutake svoje djeni samo za pojas, ja ih ne primam, jer mi ih ne treba. Šoštara sam branio za pravicu i poštenje, kako se dostoji kršćanske vjere čovjeku, a da se dam plaćom mititi, ne bih imao pred Bogom zadužbine.

Boljar pogleda čudaka u otrcanoj popovskoj haljini u čudu, omjeri njegovo suho lice i tanke kosti, pa će mu u smiješak reći:

— Ej, đače Miroslave, ti kanda si dobro potkovan, pa ako ti se i ne vidi na licu da plivaš kao bubreg u loju, opet ti neće zlo biti po tvojim riječima. Ali zapamtit ću te, odužit ću ti se. Nu trista vam — planu boljar okrenuv se prema biskupskim vojnicima — zar nećete slušati moje zapovijedi, hulje vi, odmah da ste mi skinuli čovjeka!

Biskupovci ne makoše se s mjesta, a ostali svijet poče mrmljati i rogoboriti kako da se stran došljak razbacati i zapovijedati smije po zemljištu časnoga Kaptola. Neki skupljahu se u hrpice, gleđući ispod oka, grozeći se šakama, drugi pako uzmicahu od straha, a kuštravi oružnik biskupski upre se objema rukama u svoje kopljište, pogleda stranca drzovito te odreza ukratko:

— Čast i poštenje tvojoj milosti, vidim po tvome odijelu da si velikaš, ali ja sam slobodnjak njegove milosti Ivana, biskupa zagrebačkoga, ja ne znam za drugoga gospodara niti primam od drugoga zapovijedi.

Boljaru zažari se lice od bijesa, no prije nego će sam uzvratiti riječ drzniku, priskoči jedan od njegovih konjanika k slobodnjaku, osinu ga drškom koplja preko glave da se kukavica prebacila u prah, i doviknu mu:

— Huljo, zapamti da stojiš pred možnim gospodinom Detrikom Bubekom, banom cijele Slavonije. — Ako je držak koplja oborio onu hulju oružnika u crnu zemlju, to je banovo ime svu bijesnu mješanicu po trgu ošinulo kao grom iz vedra neba. Kao munjom dirnuti skunjiše se ti traljavi junaci te zavukoše glave među ramena; slavnomu čohašu poče duša trepetati kanda ga vode na vješala, te bi časomice stisnuo oči da ga tobože nitko ne vidi, kao što djeca misle. Pritegnuv laktove k sebi i upirući glupe oči u bana, htjede natraške uzmicati i leđima protisnuti se među svjetinu, ali ljudi za njim stvoriše se čelikzidom. Ni za korak nije jadnik mogao nazadovati, pače bi ga ovaj ili onaj zlorado gurnuo naprijed i šapnuo:

— Junaci se sad, slavni čohašu! — Ali junaku nije bilo do junakovanja, već mu je curio smrtni znoj sa čela. I dobri Miroslav poče se na banovo ime silno znojiti. Problijediv silno, zgrbi se poput mačka, naperi šiljasti nos u zrak, skinu masnu kapicu svoju te se poče klanjati banu duboko i preduboko, kanda će mu se nos sad i sad dotaknuti crne zemlje. Pri tom mahao je svojom masnom kapicom te vikao tanko, glasovito:

— Ave! Salve, magnifice domine bane! Salve! — pak nastavi, okrenuv se k svjetini: — Lude, mutljaci, kukavice! Ha! Došla je božja metla na vas! Vičite: »Slava i dika gospodinu banu! Zdravo! Zdravo! Zdravo! Ave! Salve!«

Svjetina posluša krupni doziv prosjaka-đaka ter klicaše na pozdrav banu Detriku, dok su biskupovci skidali i čistili nesretnoga Tomu Štabela, no ponositi boljar ni da bi mignuo migom, već se samo dva-tri puta lako nasmjehnu čudnovatomu klanjanju prosjaka-đaka. Napokon doviknu postolaru:

— Majstore! Đođi za mnom u biskupske dvore. Momci, naprijed! A vi ljudi Kaptolci, da ste čuli, to vam veli Detrik ban prvi i zadnji put: ako se još jednom drznete dirati u zakon i igrati se suca, sudit ću vam ja nemilice, gdje se po navadi globi za dinar, ja ću zlatan pjenez, pa ću vijati vas i vijati Gričane, dok ne istjeram nečiste duhove iz vas, dok vam ne izvadim crva iz zdravoga mesa. To vam velim ja, Detrik ban — dignu Bubek, grozeći se, kažiprst — velim prvi i zadnji put, ja neću da bude glavni grad Slavonije špiljom razbojnika. Naprijed, momci, u biskupski dvor!

Ban okrenu konja te zagrabi brzo prema stanu biskupa Ivana, a za njim ostala njegova četa. Gospoda kaptolski »varošani«, kako se sami nepravo zvahu, razmakli se pred hitrim banovim vrancem. Bješe objesili glavu, protegnuli lice u duž te gledahu ispod oka za novim namjesnikom kraljevske milosti.

— Čuješ, kume čohašu — reče krojač — taj novi ban nekako je oštar kao trnulovica, ne zna za šalu, pa je sva prilika da će nas i Gričane do kože brijati i strići.

— Eh — mahnu čohaš glavom i rukom — laglje je vikati, ali je malo teže raditi. U jednom selu groze se, u drugom ne boje se. Oštar! Oštar! Nova metla, velim ti ja. Ni više ni manje. Doživjesmo, hvala Bogu, dosta banova, pa je svaki iz prvine grmio, a na svršetku tanko fićukao.

— Eh! Eh! Da vidimo jesi li dobar prorok.

— Ajdmo, krojaču! Za danas sam toga sit, samo mi je žao da je Tomo prošao toli sretno. Ja mrzim toga oholog vraga.

— Sretno da je prošao? — začudi se krojač — kakvu sreću misliš?

— Kakvu? Ali si lud! Nje li lopov sretno prošao kad ga nismo zatukli? Nego ta kukavica Miroslav pamtit će kad se je miješao u naše poslove te nam pokvario lijepu šalu. Ja ću mu zasoliti i zapapriti — vikaše čohaš dižući pest, te se sa kumom krojačem udalji, a i ostala svjetina počela razilaziti se svojoj kući, samo jadni Tomo Štabel, upirući se u đaka Miroslava, koracaše polagano prema biskupskim dvorovima, kako mu je zapovjedio ban Detrik.

Biskup bio je upravo zaklopio časoslov, te se htjede dići da prigleda malko gospodarstvo, kad mu javiše da mu je novi ban sa četom konjanika pao u dvor. Lice se crkvenjaku ponešto zažari, valjda od male neprilike. Sjetio se riječi Prišlinovih, o kojima je poslije mnogo i mnogo razmišljao, te se napokon, razmišljajući, uvjerio da je jezgra županova govora istinita.

Zalio je dapače da nema uza se tu desnu ruku, Grgu naime, koji bi ga zaista sokolio i junačio bio. No župan bio se danas uklonio u goru, gdje je imao u zabitnu zaklonu dvorac i maleno gospodarstvo. I on htjede prigledati kako se gospodari, i jesu li sve njegove odredbe ovršene. Ivan morade dakle sam dočekati Detrika, a to mu nije osobito milo bilo.

Ivan odvrati slugi neka gospodin ban ući izvoli. Ne prođe ni časak, ali zazveknuše ostruge, a na pragu pojavi se bućoglavi, boginjavi ban, držeći ljevicu za pojasom, a desnicom kalpak. Za jedan hip zaustavi se pod vratima i pogleda oko sebe. Jednom za svoga života već je bio u toj sobi. Da, po smrti Ljudevita Velikoga donese Detrik Pavlu Horvatu, biskupu zagrebačkomu, pismo, da ga nasnubi za Jelisavu i Gorjanskoga. Bože! Šta se je međutim zbilo, šta je bilo. Uspomena prošlih dana zaokupi mu za malen časak glavu. Samo za tren bio se Detrik zamislio, ali Ivan, stojeći sred svoje sobe, bješe to opazio te se čudio kako banu noga zapinje na pragu. Ubrzo tržnu se ban, sjetiv se svoje dužnosti. Bubek koraknu junački naprijed, pokloni se vrlo ozbiljno i reče:

— Hvaljen Isus! Ban cijele Slavonije Detrik Bubek pozdravlja smjerno gospodstvo prečasnoga gospodina Ivana, biskupa crkve zagrebačke.

— Navijeke. Amen! — poče se Ivan još smjernije klanjati i pokaza rukom na sjediljku sagom pokrivenu, na koju se ban uistinu spusti. Biskup produlji, smiješeći se i tarući ruke: — Smjernomu slugi kraljevske svjetlosti dika je i čast da može pod svojim krovom pozdraviti namjesnika vladara u ovim stranama.

Detrik zahvali se na toj laski samo lakim, ozbiljnim migom, sjedeći kao drvo i upirući oči u biskupa. Svećenik ne uzvraćaše tih pogleda ravno, već promatraše ispod oka novoga bana, ne bi li iz njegova lica tajnu kakvu žicu, slabost ili manu naslutiti mogao. Na žalost ne opazi oko Ivanovo ništa nego nabuhlo, boginjavo lice, debele usne, mutne oči. Sve to bijaše kao zamrljan rukopis preko koga je pisac prošao rukavom. Najviše pako peklo je biskupa da u tom izglodanom licu nije spetio ni tračak smiješka ili prijazni.

— Htjedoh te odmah po mom dolasku pohoditi, ali nešta moradoh se oporaviti od teška, daleka puta, pa sam imao za svijetloga kralja vršiti neke poslove.

— Čemu ta isprika, velemožni gospodine? Ne razumijem se doduše pobliže u državne poslove, ali mogu slutiti, po tom što sam vidio, da nije nikakva šala vladati državom ili zemljom, osobito kad čovjek dođe u tuđi kraj, među tuđi svijet, gdje i najhitrija glava za prvi mah ne zna na koju stranu da se okrene, komu li da vjeruje.

— Istina — potvrdi ban — zato oprosti, biskupe gospodine, da nešta zakasnih.

— Ali šta da oprostim, bane, nadam se tvrdo da ćemo mi, dvije prve glave u kraljevini, prvi prijatelji biti, da ćemo se međusobno pomagati, te ne samo korist kralja i domovine paziti u svakoj prilici nego i čuvati međusobno i naš vlastiti probitak, našu vlast i čast. Budimo dakle prijatelji — produlji biskup, pruživ banu ruku. — Hoćemo li?

Detrika nekako smete taj srdačni razgovor, bijaše upravo u neprilici radi te prijateljske ponude. Jedva da je od pristojnosti odvratio slabo stisak biskupove ruke. Ujedanput, kanda mu je nešto u glavu sunulo, osovi glavu i odvrati:

— Ne mogu se nikako ostaviti nade, gospodine biskupe, da ćemo danas-sutra dobri prijatelji biti, služeći zajedno revno kralja i domovinu, sve po zakonu dakako. U mene ćeš, gospodine oče duhovni, uvijek vidjeti čovjeka koji brani zakon. Zato sam i po kralju ovamo poslan mjesto gospodina Lučenca, koji je za mnogu krivicu hajao i ne hajao, pa je dakako sve krenulo naopakim putem. Ljudi viču da se zlo sudi, da se zakon gazi, da je u ovoj kraljevini zavladalo razbojstvo i sila, pa namnogo pravo govore, to vidjeh sam na svoje oči. No opet se nadam da ćemo nas dvojica danas-sutra biti veliki prijatelji.

Govoreći te riječi, nije boginjavi vladar ni za dlaku maknuo glavu, i bilo je kanda mu je debela glavurda kolcem usađena među široka ramena. A samo naoko bijaše miran. Mutne mu inače oči upirahu se još jače u biskupovo lice, i gotovo bi bio čovjek rekao da je iz njih kadšto sijevnula iskra. Jednom rukom bubnjaše ban po stolu kraj sebe, a drugom gladio je neprestano skut svoje surke. Te nenadane, očite znakove zabune zamijeti i biskup, i u njegovoj duši probudi se tajna bojazan, koja posta još veća kad svoj govor svrši toli čudnim riječima. Ivan, stojeći pred Detrikom, okrenu se naglo prema banu, digne ponosito glavu, zataknu ruke u džepove svoje haljine i reče suhoparno, nek se vidi da je uvrijeđen:

— Oprosti mi, bane gospodine, ne razumijem kako se tvoje riječi med sobom vežu. Uz moj smjerni odzdrav ponudih ti prijateljstvo i slogu, jer samo po tom može biti reda i mira u ovoj zemlji.

— Da — potvrdi ban ozbiljno. — Pa šta dalje, biskupe?

— Znam zastalno da je i želja njegove svjetlosti našega kralja, komu sam najpokorniji i najvjerniji sluga, da budu hrvatski ban i zagrebački biskup složni i jaki.

— Pravo govoriš, to je na dlaku želja njegove kraljevske svjetlosti.

— E, pa kako to onda govoriš, gospodine bane? — upita u čudu Ivan. — Ti se istom nadaš da ćemo danas-sutra biti veliki prijatelji. Uvaži, ja sam mislio da već jesmo prijatelji, složiv ruke svoje, a ti se istom nadaš; ja hoću da to bude odmah, a ti danas-sutra, to jest bogzna kada. Uz to govoriš o sili, razbojstvu, kako se zakon ne pazi i nemilo gazi kanda ga i nema, kako vežeš ti te riječi s mojim prijateljstvom? Kanda sam i ja grešnik, a ti da se žacaš mojega prijateljevanja.

— Pogodio si, biskupe — reče Detrik Bubek mirno svana, a u duši kipio mu gnjev. Ivan odskoči za tri koraka, izvaliv oči na bana.

— Pogodio sam? — kriknu. — Šta sam pogodio? Govori mi jasnije, gospodine bane.

— Hoću drage volje, moram dapače — odreza Detrik oštro — jer ne dođoh samo amo da te pozdravim i da se s tobom upoznam, već sam poslan u ime kraljevo da ti donesem od njega glas, da ti reknem na moja usta njegovu riječ.

Biskup Ivan stajaše blijed, nepomičan kao stup od mramora. Bijaše čovjek male duše, kukavica koja ne stojaše nikad na vlastitim nogama, već vazda na tuđoj milosti, zato ga i dirnuše banove oštre tajinstvene riječi toliko da se nije smio maci od straha.

— Ne dvojim da me razumiješ — nastavi ban.

— Ne razumijem zaista, bane — dahnu Ivan.

— E, pa dobro, govorit ćemo još jasnije — planu Detrik Ijutito — prišapnut ćemo ti što sav svijet zna i vidi, što se napokon viče po svim ulicama, što nije samo doprlo do mojega već i do kraljeva uha, pa je vrlo uzmutilo žuč njegove kraljevske visosti. Naš gospodar, kralj Sišman, komu Bog mnogo godina krunu nositi dao, želi da navlastito u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji bude mir, da se slegne bura. Te zemlje bijahu odvajkada prava kuhinja bune, iz njih skočila bi vazda varnica da zapali ostale zemlje. Ni sada nema mira. Tu u Slavoniji, medu Dravom i Savom, nema doduše očita plamena kao u Dalmaciji, ali znamo mi da i tuđe žeravka pod pepelom tinja i tinja, pa ne treba nego puhnuti, i planut će vatra. Zato očekuje njegova kraljevska milost da glave kraljevine, i duhovne i svjetske, da boljarstvo služi primjerom reda, sloge i vjernosti ostalomu svijetu. Od domaćega razdora, od sile i razbojstva, postaje vanjska raspra, i eto ti dobre žetve za neprijatelja dobroga nam vladara Šišmana, eto žetve za onog zlosretnog poganina Bošnjaka Tvrtka, kojino se ugnijezdi u Dalmaciji kao tvorac u kokošinjaku. Prije svega uzdaje se kralj u duhovnike, jer su vjesnici mira, a navlas u tebe, koji si toliko nenadane milosti doživio od njega.

— Bane! Ja sam svomu kralju vazda vjeran bio, i ne treba da me sjetiš te milosti koje nisam nevrijedan.

— Ne sudi sam, biskupe — zavrti ban glavom — vjera ne stoji samo u slatkim riječima, dubokim poklonima i u ropskoj odanosti koja se bez svakog predomišljanja pokorava svakomu migu. Takva vjera traje samo dok je sile i vlasti. Pravu vjernost možeš razabrati po dobrim činima za kralja i domovinu, i najvjerniji će podanik biti svome vladaru kad se bude držao zakona i reda. To je kralj Šišman očekivao od tebe, jer si stranac u ovome kraju, koji može mirnijim okom gledati i suditi te starinske zavade, ali kralj prevari se u tebi.

— Prevari!? Zašto? — kriknu biskup dignuv desnicu.

— Da! — potvrdi glavom ban — jer si se i ti, jer se je biskup zagrebački dao na silu i razbojstvo.

— Šuti! Šuti, bane — zakrišti Ivan, lupnuv nogom i stišćući pesti. Njegova se glava tresla, na čelu iskoči mu od ljutosti žila, a lice mu plamtjelo gnjevom. I ban skoči na noge, škuljice boginjavog mu lica pocrveniše u tren, rijetka kosa osovi se poput bodljike, prsa se Detriku silno nadimala, i već je rukom hvatao držak svojega mača.

— Sta? Šta, biskupe? Ja da šutim — vikaše ban usopljen.

— Dai — otkriknu Ivan — još sam biskupom zagrebačkim, i nitko me ne smije zvati u mojoj kući razbojnikom, ni sam kralj, nekmoli ban.

Biskupa bješe minula strpljivost. Neprijazno lice, oštri, jetki govor, zapovijedajući glas i neka gospodska otresitost bana, sve to bilo natoliko razdražilo biskupa da je reć bi iz svoje obične naravi skočio da odbije navalu Detrika.

— Hoću da znam šta se tu oko mene spliće — vikaše biskup — i po čem sam razbojnikom postao?

— Jezik ti je ljut kao nož, premda su leđa od teškoga klanjanja zgrbljena kao luk, ali pazi se, biskupe Ivane — zagrozi mu se ban prstom. — Uostalom, ne prenavljaj se, ne vjerujem tvojoj nevještini. Nu neću da ti otmem vremena koje kaniš posvetiti pobožnim mislima. Čuj! Ti se svađaš sa kanonicima mjesto da s njima živiš u slozi, i vrijeđaš njihova prava.

— Ah, tako! Tu svojtu dakle braniš? — nasmija se Ivan porugljivo. — Lijepo! Hvalevrijedno od tebe, bane gospodine. Baš si se uštapio u lomnu trsku. Kanonici su malne svi buntovnici od glave do pete, crne izdajice koje namiguju svejednako onomu Vlahu preko mora. Kanonici nisu zaslužili ni mrvice kraljevske milosti, a ja da prijateljujem s njima? Nikad! Budi im ti prijateljem, bane, tim vjernim poklonicima kralja Šišmana.

— Polako! polako, biskupe gospodine — reći će Detrik mirno, dižući ruku — ne zalazi stranputice, ne skači iz reda. Kanonici da su kakvi su. Možda su i s većine buntovnici, i prilika je da mnogi nisu promijenili ćudi i ljubavi za dračko pleme, ali tu ne valja samo sumnjati i na sumnji graditi klevetu, a na kleveti silu. Kralj im je oprostio stare grijehe, za nove valja ih uhvatiti da im se vidi grijeh na dlanu, crno na bijelom, nađeš li takva šta, a ti reci meni ili kralju, no sumnjičiti, klevetati nemoj duhovnih drugova. Njihovom nevjernošću pako nisi nikakvo pravo stekao, da ih smiješ plijeniti i globiti, da im otimlješ silom desetinu koja te ne ide, da kaptolske kmetove huckaš na nevjeru te im se prijetiš smrću ako budu slušali svoju naravsku gospoštinu.

—Ah! Ah! — nasmija se Ivan jetko — još nisi ogrijao banske stolice, i već su pred tobom vrijedna kaptolska gospoda psikala na mene.

— Varaš se ljuto, biskupe gospodine, još nisam govorio ni s jednim kanonikom, ali znam da je njihova tužba išla u Rim i u Budim, i tužili su te punim pravom i razlogom. Tuđe ne smije se grabiti. Bar bi to morao znati biskup, jer je to božja zapovijed. Kralj, čuvši za tu silu, planu od strahovita gnjeva i viknu: »Toga mi još treba u tom nesretnom Zagrebu. Nije dosta da se građani i popovi med sobom kolju, već evo se poče biskup s kanonicima klati, otimati im njihovu desetinu, pa

će biti još kivniji na moju vladu koja postavi i drži biskupa Ivana. Bijes ga je bockao te se pušta u takve silovite poslove.« To je kralj Šišman govorio, biskupe gospodine. Je l' ti po volji ili nije, ali to ti je mnijenje svijetle krune, i po tom ravnaj se.

Biskup Ivan ne odvrati ništa. Stišćući usne, blijed, gledao je pred sebe u zemlju.

— Ali nije to sve — nastavi ban.

— Ah, još nije sve — nasmjehnu se biskup gorko — ti kao da imaš cijelu litaniju mojih grijehova pri sebi, bane gospodine! Da čujemo.

— Nisam ja kriv da ti toliko govoriti moram, biskupe, pa mi zato oprosti. Nisam ja počinio sve što ti pripovijedam, već se to tebi i tvojim ljudima piše u grijeh. U tebe je dvorski župan Grga Prišlin.

— Jest — potvrdi biskup.

— Silnik i krvnik — kako vele.

— To vele dakako Gričani, jer je strog i brani pravo biskupije zagrebačke. Čovjek je junak i tukao se za kralja Šišmana proti ligi, pa je dopao i rana.

— Sve je to od njega lijepo, a valjda je zato dobio i masnu plaću. Nu pitam, spada li među prava biskupije zagrebačke otimati djevojke?

— Kako? Otimati djevojke? — zapita Ivan u čudu.

— Ta da — reče ban — valjda bolje za to znaš nego ja. Iz zasjede na prijevari htjede tvoj mili Prišlin nedavno oteti kod potoka djevojku koja stanovaše kod Živana mosnjara.

— Čuo sam za to, čuo! — poče biskup Ivan — ali jesam li mu ja to zapovjedio, zar mi se i to upisuje u grijeh?

— Ti toga zločina zapovjedio nisi, već osveta ponuka Prišlina na to. Poslije saznao si za opako djelo, i znaš vrlo dobro koliko kralj Šišman želi da zavlada mir među Gričem i Kaptolom. Trajao je kako i tako, a tvoja desna ga ruka povrijedi, i opet će biti krvi.

— A znaš li ti, bane — viknu biskup — da je djevojka kod Živana mosnjara bila rođakinja veleizdajice Pavla Horvata, predšasnika moga?

— Čuo sam. Pak? Ako je Pavao veleizdajica, je li njegova rođakinja? Ako je on prognan iz ove zemlje, ne smije li i rođakinja njegova stanovati u ovom gradu? Ako je Pavao osuđen na smrt, zar ima zato tvoj Prišlin pravo da rođakinju otme i osramoti? Reci.

— Pitaj Prišlina! Prišlina pitaj! — kričaše biskup bijesno, udarajući se šakama u prsa — nek on odgovara.

— A jesi li ti pitao, njegov gospodar, za račun radi toga zločina, jesi li ga kaznio po zakonu ili predao sudu, jesi li ga bar otjerao, jer je nevrijedan duhovničke službe?

— Nisam, nisam, bane — odvrati biskup krupnim jarosnim glasom i pogleda bana ispod smrknutog čela pogledom mržnje i prezira, ali Detrik Bubek ne trenu ni okom. — Nisam — opetova biskup — niti ga neću otjerati, jer je moje desno krilo, jer je to jedini čovjek u koga se pouzdati mogu. U mojem vladanju, na biskupskom ili kaptolskom zemljištu, nije Prišlin po mojem znanju sagriješio, i nemam za što karati ga ili kazniti. Ako je gdje drugdje štogod skrivio, eh, pa uhvatite ga in jlagranti i kaznite ga kako pišu vaši zakoni. Sada si čuo, gospodine bane, što mislim i kako mislim.

— Ali ti, gospodine biskupe, nisi još svega čuo što kralj misli, što li ja.

— Ah! — reći će biskup jetko — mene je zapala prevelika čast i sreća gledati velemožnog gospodina bana toliko vremena pod svojim krovom, i ja slavim, premda nemili povod njegovu dolasku, jer mi je po njem dano toliko vremena baviti se s banom.

Detrik, ne mareći za tu otrovnu strijelu, nastavi mirno:

— Ti si, gospodine biskupe, uveo nekakvu novu daću na Gričane, šesnaestinu biskupsku od žita i vina, povrh obične crkvene desetine.

— Jesam, jer je to moje, ne samo moje, nego svakoga biskupa pravo, koga se ja odreći neću ma pod nikakav uvjet.

— Ali tvoji predšasnici nisu toga prava nikad vršili ni uživali, Gričani od pametara nisu plaćali šesnaestine.

— Tko to zna da nisu?

— Znadu Gričani sami, jer imaju od postanka grada sve račune zapisane, pa ih čuvaju pomno, nu nigdje nema traga šesnaestini niti u gričkim kvadernama, niti u kojoj kraljevskoj listini.

— Eh, ludi bi bili da iznesu pred svijet što nije za njihovu hasan. Nego ti velju, bane gospodine, da imam za šesnaestinu listinu.

— Od kojega kralja?

— Od Andrije III.

— Ti si je vidio?

— Bogami, jesam.

— Hoćeš li je meni pokazati?

— Hoću, ali... — dosjeti se biskup jadu — listina... zasada je kod Prišlina.

— Kod Prišlina, i opet Prišlina — reče nešto porugljivo ban.

— Ta da! — planu biskup — trebalo mu je.

— Da navali iznenada s oružanom četom na grad, da plijeni i hara, da ubija mirne ljude razbojnički.

— On je išao pobirati po mojem pravu, kako se dostoji, pa kad je tko na njega navalio oružjem, morao se Prišlin braniti, tu je dakako moglo biti krvi.

— Ha! Ha! Janje je vuku vodu mutilo, je l', biskupe gospodine? Nu pitam te ja, jesi li ti prije u redovitu roku pozvao Gričane da plate što te ide, jesu li ti odgovorili, pa ako nisu, jesi li ih pozvao pred sud?

— Nisam, niti neću — viknu biskup — imam pravo, imam potrebe svoje. Što bih ja, biskup zagrebački, hodio po sudovima, osobito po vašim, koji traju preko sudnjega dana.

— Biskupe! Biskupe!

— Da, da, da! Ne poričem ništa, ne opozivljem ništa. Vaši sudovi traju do sudnjega dana. Ne bojim se ja, gospodine bane, oči su mi otvorene, gledam ja šta biva, šta li ne biva, šta bi biti moralo i što ne biva, šta ne bi smjelo biti i biva, sve po starinskoj nekakvoj navadi.

— Reci, reci mi, biskupe, kad gledaš toli bistro na oba oka, svaki grijeh proti zakonu, a ja ću ga kazniti, jer me zato ovamo posla kraljevska milost.

— Tebi neću, gospodine bane — odvrati biskup odrešito — jer si odbio prijateljstvo moje. Već skupit ću se skorih dana, poći ću pred lice svijetloga kralja i odgaliti mu tužnu istinu šta li se radi po njegovoj kraljevini Slavoniji, kako se zakon gazi, kako se sila čini, kako slavonski ban voli štititi kukavne kramare i postolare nego duhovnu glavu zemlje.

Detrik problijedi i uzdrhta nešto, ali u tren nasmiješi debele usne, skoči k vratima pa iziđe.

Biskup se nekako prepao, kako je ban navalice ispao iz sobe. Zar do skrajnosti razjaren ostavlja biskupski dvor, ili pode li po oružanu četu da ga silom odvede? Neizvjesna briga mučila je Ivana, i dozivljući malo-pomalo u pamet sve svoje riječi, prizna u duši da je ludo govorio, jer ban je ipak ban i stoji tu na mjestu kralja. Naprasito junaštvo Ivanovo, uzbuđeno iznenada lakomošću, poče pomalo jenjati, a u dušu vraćala mu se stara kukavština i plahost. Biskup, stojeći sred sobe, skunji glavu, zavrti tri-četiri puta, skinu kapicu, prođe dlanom preko glave kanda želi otjerati neugodne misli. Sad se iz hodnika ču zveket mamuza. Biskup lecnu se kanda su mamuze njega ubole. Podignu glavu. Na vrata uniđe uzdignute glave ban, vodeći za ruku iznemogla, blijeda čovjeka u omrljanom, razderanom odijelu građanskom.

— Ti ćeš, kako reče, biskupe, pred njegovu kraljevsku svjetlost u Budim da mu javiš sve grijehe proti zakonu? — prihvati ban.

— Da — potvrdi biskup, ponešto oklijevajući i u čudu promatrajući odrpanog građanina.

— Dobro — produlji ban — pa će te pratiti i ovaj poštovani majstor.

— Mene da prati? Tko je taj čovjek?

— Tomo Štabel, biskupe gospodine, glavar postolara u Njemškoj vesi — odvrati Detrik.

— Kakva posla imam ja sa cehmeštrom postolarskim koga i ne poznam? — otresnu se biskup Ivan.

— Ali on ima s tobom, biskupe gospodine — reče Detrik žestoko — poći će s tobom da dojavi kralju što se jutros njemu, što se svoj Njemškoj vesi zbilo.

— A što se zbilo? — upita biskup, gradeći se nevješt.

— Ah, ne prenavljaj se — nasmiješi se Detrik — valjda ti je već koji od tvojih ljudi javio što je počinila tvoja razbojska čeljad u Postolarskoj vesi, kupeći šesnaestinu.

— Ne znam ni piknje — zanijeka biskup. I zbilja Ivan ne znađaše o toj krvavoj sječi i porazu svojih ljudi ništa. Boravio je sam u svojoj zabitnoj sobi, daleko od buke ostaloga svijeta, i bio je strogo zapovjedio da se ne pusti nitko preda nj; k tomu dakako nije ni znao da su njegovi ljudi danas išli pobirati daću.

— Ne znaš, biskupe! Dobro! — reći će ban, sjednuv opet na stolac. — Pripovijedat će ti ovaj poštovani građanin, pripovijedat ću ti ja, jer, biskupe gospodine, i ja sam koješta na svoje oči vidio. De, majstore Štabele, sjedni — nastavi Detrik, pruživ postolaru stolac — umoran si, iznemogao, kako su te mrcvarili ljudi gospodina biskupa. Sjedni, velim ti, jer

vidim da ne možeš stajati na nogama, pak pričaj gospodinu biskupu kako su njegovi ljudi lijepo gospodarili kod vas šoštara.

Štabel pogleda od čuda biskupa, zatim bana; nu videći kako mu je ovaj namignuo, uze jasno i glasno pripovijedati biskupu kako je biskupska četa pod Gregorovicem navalila, kako su hrpe počele provaljivati u građanske kuće, kako napokon njega uhvatiše, osramotiše, kako bi ga ubili bili da ga ban srećom ne oslobodi iz pandža bijesne purgarije.

Biskup bio se je spustio na široku sjediljku, u kutu tik svoje postelje. Mrko gleđući pred sebe, držeći ruke na koljenu, slušaše Ivan priprosti, ali krepki govor postolara, koji poprati pripovijedanje svoje pokojom krupnijom riječi, pokojim življim usklikom uvriježenog poštenja i pravednog gnjeva. Iz zvonkog, krepkog glasa toga priprostog građanina razabiralo se da u tom čovjeku kuca pošteno srce, da mu je poštenje svetinja, da ljubi pravicu i mrzi krivicu. I reći će pri kraju pričanja svoga:

— Zlo se radi, gospodine biskupe; to nije božja volja niti kraljeva želja, jer je mir i sloga od Boga, a nesloga od zloga. U šumi, na visokoj gori znam da mi glava nije čisto sigurna, da ondje može na mene navaliti divlja, nijema zvijer ili, što je gore, ljudska zvijer . .. razbojnik.

— To znam, pak se siguram i čuvam; ali u gradu, gdje su se sastali razumni, kršteni ljudi kao pčele u košnicu, vladaj božji mir i lijepa ljubav. Mržnja suho je, bodljikavo drvo koje ne nosi ploda, već će te raniti samo do krvi. Pravi ljudski ljudi imaju drugoga posla nego se klati. Bog nam je dao pamet i ruke da sebe i svoje hranimo i svijetu koristimo, Bog nas je stvorio da se u miru množimo, ne da se u nemiru ništimo. Da, da.

— To se govori uvijek među nama s ove i s one strane potoka — produlji postolar poslije časka. — I zbilja, kako je lijepo kad je mir. Ako idemo ovamo, Kaptolci k nama onamo, i nikomu ništa; svaki lijepo po svojem. Kako smo se tvrdo držali ugovora štono ugovorismo s Kaptolom pred biskupom Pavlom, dok se za jade naše ne ispuknu opet onaj zli duh našega grada, a i tvoj, gospodine biskupe, onaj zlopaki dvorski tvoj župan, da ispreša za tebe novu daću koja ne stoji po pravici, ne stoji, jer najstariji, dobre pameti ljudi ne pamte te daće ni po vlastitom viđenju, ni po čuvenju od starijih. A eto na takav krivi račun, za takvo šuplje pravo digoše tvoji ljudi na nas ruke kao Zidovi na Isukrsta, a ja mal da nisam izgubio glavu od bijesa kaptolskih bijesnika. Bilo vam prošteno od nas, ali Bog vam nije oprostio, jer vas je sreća slabo poslužila. Nemoj tako unaprijed, biskupe gospodine! Bit će zator vaš i naš. Gospodine bane, imam li još tuđe posla, jer mi se žuri kući? — upita postolar, okrenuv se k Detriku.

— Nemaš, dragi majstoru — odvrati ban — htio sam samo da gospodin biskup čuje iz tvojih ustiju što njegovi ljudi rade. Dva moja konjanika popratit će te do tvoje kuće.

— Hvala, hvala, gospodine bane, za tvoju zaštitu. Fukara mogla bi me opet sustaviti putem. E, pa zbogom! Sretno ostali svi, i ti, gospodine bane, i ti, gospodine biskupe!

To govoraše Štabel, držeći kapu na prsima, pokloni se i ode.

Biskup bješe se zaglibio u razmišljanje. Peklo ga i kako da je cijeli posao izišao na zlo, navlas sada, na početku banovanja Detrikova. Sad nije više bilo misliti na prijateljstvo banovo, naprotiv, bojao se biskup da će mu novi glavar kraljev biti žestok protivnik, da će mu svagda bacati klipove pod noge te raditi i suditi proti njegovoj koristi.

Detrik probudi biskupa od snatrenja. Dignuv se naglo, pristupi k Ivanu.

— Biskupe! — reče — meni je s tobom svršiti taj dosadni posao. Štabel ti reče što je on doživio, ali nije to sve. Ja sam više toga vidio i čuo, barem mojim riječima ćeš vjerovati. — Detrik ispriča biskupu svu krvavu bitku u Njemškoj vesi, poraz biskupske čete, smrt Gregorovićevu i tolikih ljudi, napokon tešku tužbu gričkih građana koju podniješe banu na usta rotnoga građanina Živana mošnjara. — Eto — nastavi ban — to je plod tvoje zapovijedi, to je krvava žetva smišljena prava. Zaborav pokrivala je krvave uspomene minulih dana, visoka uzrasla trava na grobu ovih zadnjih žrtava domaće raspre, već počeše veseliti se miru i Zagrepčani i Gričani. Tad probudi ti, biskupe, po tvojim ljudima opet furiju krvave svađe, da baci nanovo plamen u mirni grad, a sve to rad koristi svoje, rad lakomosti.

— Stani, bane — zaustavi ga biskup — tvoje riječi promašile su pravi cilj. Kunem ti se da ne znam ništa o pokolju u Njemškoj vesi, niti znam da su moji ljudi išli danas po daću, pa ako jesu, išli su po mojem pravu. Ja im ne rekoh da proliju krv, pa ako jesu, valjda su morali braniti se od građana.

— Badava krivudaš, gospodine duhovni, svega ne primam za gotov novac. Na tvoju zapovijed, po tvojim ljudima, za tvoju korist zbilo se zlo, učini se sila na sramotu kraljevine i proti slobodi grada na Griču. Sve čega još ne zna javit ću kralju. To mi je dužnost. Ne šalim se, tako mi vjere. Neću da budem strašilo u kuruzi ili klopotac u vinogradu, koga se ni vrapci ne boje. Hoću da me se sluša, da se zakon sluša, da bude red i mir. To želi kralj, to želim ja, namjesnik kraljev. Još ti velim u njegovo ime, po zapovijedi njegovoj što mi je posla na pismu pod tajnim pečatom, da su se tvoja djela zlo primila kraljeva srca i probudila u njem pravedni gnjev. Poručuje ti pod tešku nemilost da se okaniš svake novotarije, navlas pako da se nisi drznuo pobirati od Gričana šesnaestinu od žita i vina, jer je to biskupsko pravo bilo dosada nečuveno i neviđeno, a meni je dana vlast da ga nasitno ispitam i kraljevskoj svjetlosti javim što je istine. Još drži sa Kaptolom mir, jer će sveti otac već dati svoju odluku. Još jednom te opominjem u kraljevo ime: okani se sile, okani se krivice, biskupe Ivane. Tvoja je dužnost melem lijevati u stare, nipošto nove rane otvarati. Kralj me posla da ti to reknem, a ti ne čini drukčije, jer bi po tebe moglo izići na zlo. Biskupska mitra nije toli jaka da pokrije navijeke neokajani grijeh. To si zapisi dobro u dušu, jer to ne veli ban Detrik Bubek, to veli Šišman kralj. A sad ostaj mi zbogom, gospodine biskupe. — To rekav, uhvati ban svoj kalpak, pokloni se biskupu i ode bez obzira.

Toli oštro, toli živo nije još nitko govorio biskupu Ivanu, ni ban Lacko Lučenac kad je ono Ivan k njemu pribjegao bio ispod kaptolske lipe. Lučenac je bučio i vikao, ali se taj gnjev brzo iskadio, no Detrik rezao je svoje riječi oštro, svaka bijaše kao klinac u biskupovo srce. Odlazeći, bio se je Detrik zaustavio na pragu. Visoko uzdignu glavu, oštro omjeri Ivana od glave do pete i zagrozi mu se kažiprstom.

— Sad smo nacistom — reče biskup. — Detrik moj je protivnik, od njega nemam se dobru nadati; ali — nastavi biskup smiješeći se — još imam kralja Šišmana, imam i kraljicu, štoviše, Nikola Gorjanski ima brata svećenika Ivana koji je moj velik prijatelj.

— Iz tih niti splest ćemo možebit zamku da zagušimo preoštrog bana i da dobijemo za svoj probitak podatljivijeg, slabijeg glavara kraljevine. Ja ne popuštam — viknu biskup dignuv svoju pest na oči — mirovat ću malko, ali poslije planut će boj.

*

Oko pola noći kopao je grobar Duka na groblju tik stolne crkve nov grob. Baklju bio je zatakao u bližnji grob, a pred njim ležaše u staro platno zavita i slamom svezana lešina koju su kmetovi maloprije ispod suše dovukli bili. Duka žurio se, zatiskujući noge u lopatu, da mu je sve znoj curio sa čela. Već je bio jamu iskopao do pojasa, kad pristupi k njemu noćobdija kaptolski te će mu ovako:

— Oj Duka moj! Opet su za tebe došla vremena pa si marljiv pri poslu. A reci mi, tko je taj blaženi svat koga si evo spreman otpremiti u raj vječni? Ne mora baš da je kakva svijetla glava, kad ste mu napravili lijes od krpetina.

— To ti je, brate, Nikola plemeniti Gregorović, komu su danas šoštarske babe smrskale glavu.

— A nisi li uzeo njegovu birsu da je prodaš?

— Nisam, neka mine u miru, sad će svijet bar nešta prištedjeti vina. Zbogom, kume.

— Zbogom! Sretan počinak — odvrati noćobdija te vrgnu svoju široku bradaticu na rame — lako tebi, kume, teško si ga meni. Ti ćeš tomu pijanomu svatu skoro prostrijeti vječnu hladnu postelju, pa onda se možeš lijepo zavući pod svoj pokrivač. Meni pako okolišati je po noći bez sna po cijelom kaptolskom i novoveškom kraju, i svaku uru kukurikati jednu te istu popijevku, pa kad mine ponoć, te i po ljetu ljudski zahladi, protrese ti mraz kosti.

— Eh, kume stražaru — nasmjehnu se grobar, baciv lopatu zemlje iz jame — lako za to, ja kriv ako za taj mraz nemaš i sad medicinu u svojoj torbi.

— Dakako! — potvrdi noćobdija, lukavo se smiješeći, da mu je nos čudnovato zadrhtao — pa je l' to grijeh? Slobodno je čovjeku osladit grlo kraj teškoga posla.

— Istina.

— Na, grobaru, evo okusi, je l' to prava kaplja i grije li dosta stražara. Ta i ti se evo znojiš za poslom. Na, da ne govoriš zlo na mene. — Pri tim riječima izvadi stražar iz torbe vrlo umjetno rezanu i nacifranu čuturicu sa četiri noge i pruži je u jamu grobaru, koji je željno prihvati te nekoliko puta, stisnuv oči, ljudski posrknu.

— Ha? — upita stražar nagnuv se grobu.

— Lako je tebi po noći kukurikati kad imaš tu čuturicu uza se — odvrati grobar, vrativ mu rakiju i obrisav rukavom usta — ta od te kapljice uzavrio bi led u jedan tren.

— I bi — nasmija se opet lukavo stražar, zatim će dignuv čuturicu: — Čuješ, grobaru! Kad smo si mi živi osladili grlo, vrijedno je i dostojno da se sjetimo i mrtvaca koji evo, slamom svezan, ukočen pred nama leži. A moj Niko, plemenita diko, pijani svate i vinski brate, da bi u mojoj pivnici bilo što je tvoje grlo pilo, ne bih ostao siromaškim stražarom, postao bih bogatim krčmarom. Nikola Gregoroviću! Vidiš! Spominju te zadnji put na zemlji živi za koje si za živa malo mario. Niko, diko! Evo, to pijem za tebe, za sretan put u vječni raj, u blaženi kraj!

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se grobar — ti si vraški lakrdijaš, moj kume stražaru. Ljepše počasti nije sigurno nesretni Nikola doživio za svoga života, premda je bio plemenitaš.

— Daj si mira, kume grobaru — mahnu stražar rukom. — Pravo reče, bio je plemenitaš. Pa šta mu je hasnila njegova plemenština? Eto, danas mu je smrskana glava. Vjeruj, ta velika gospoda stoje visoko na buri i vjetru kao željezni pijevac na krovu. Okreću se amo, okreću se tamo, a najzad ih odnese oluja. Ja volim svoj zapećak, tu sjedim mirno, glođem svoju svagdanju koricu, srcem svagdanju kapljicu, hvalim Boga Višnjega i ufam se tvrdo da ću mirno i blaženo usnuti u postelji kad dođe hora smrti.

— Tako mislim i ja — odvrati mu grobar. — Vidiš, evo moj posao nije bogzna kako veseo, jer čovjek gleda gotovo svaki dan u grob i ima više posla sa mrtvima nego sa živima. Ej, koliko godina već tako kopam! Ta znao bih ti ovdje skoro za svaki grob pripovijedati cijelu pripovijest, ali ja svoje lopate ne bih dao za kakav viteški mač. Pitaj samo mene: koliko puta vidjeh na svoje oči da će strijela prije pogoditi toranj negoli kolibu. Ostanimo što jesmo i recimo: »Hvaljen budi Is...« Što je to? — kriknu grobar, promijeniv od straha svoj glas, i požuri preda se u tminu.

— Šta ti je zaboga? — upita zabrinuto noćobdija.

— Eno, vidiš li ono — reći će grobar pokazav prstom preda se.

Noćobdija krenu glavom. Iz tmine razabralo se kako medu krstovima groblja lebdi sjena amo i tamo te se kreće prema svjetlu baklje.

— Zbilja! — potvrdi stražar — sad vidim. Netko primiče se amo. Je l' to duh pokojnika, ili je razbojnik kakav? — reče stražar, naperiv svoju bradaticu preda se.

— Pusti tu svoju sjekiru — grobar će — to niti je duh niti razbojnik, već biskup.

— Zar biskup? — začudi se noćobdija.

— Da, nesretni biskup Ivan — opetova grobar. — Miješa mu se katkada kanda ga je zla sila opsjela. Kad dođe ta nesretna hora, zna ti zaci amo te pita, obilazeći među grobovima, pokojnike za svoju buduću sreću. Ajde, uklonimo se onamo za ovaj prizidak da nas ne spazi. Vidjeh ga tuđe više puta, ali svaki put se preplašim. — Grobar skoči iz jame i poleti u zaklon a za njim skoči i junački stražar.

Za nekoliko časova primaknu se čudna prikaza, biskup Ivan. Ne bijaše mjesečnjakom, ali svađa sa banom Detrikom bila mu je smutila pamet, uzdrmala živce. Koracaše polagano, obzirno među grobovima, nigdje mu zapela noga. Ruke je bio raširio, ukočene oči zapiljio u baklju, a sivo lice bilo mu kao od kamena. Ujedanput zaustavi se pred grobom u koji bješe zataknuta baklja, i progovori svečano:

— Mir i pokoj duši tvojoj, pokojnice neznani! Eto, dođoh ti u pohode da te za nešto upitam. Ja sam Ivan, razumiješ li, biskup Ivan. Nad tvojim grobom gori luč, za dobar primam to biljeg. Ti si svjetliji, ti moraš više znati. Reci mi, kakvi će biti moji budući dani, da l' crni, da l' svijetli? Ne odgovaraš? Odgovori — povika srdito — na vrata tvoga groba kuca biskup Ivan, koji te može pomagati molitvom ako ti duša nije još ušla u raj. Reci hoću li sretno iznijeti svoje zlato i srebro, neće li ga tkogođ ugrabiti, reci! — Biskup nagnu uho prema grobu kanda prisluškuje.

— Dobro šapćeš, neznani pokojnice, dobro! Dakle Fortuna neće mi se iznevjeriti. Hoho! Moje zlato će rasti! Moje srebro će rasti! Hvala ti, neznani pokojnice, molit ću za tvoju dušu.

Biskup blagoslovi grob pa da će dalje, ali noga mu zape. Stajaše pred praznim grobom. Nešto zadrhta pa reče:

— Eto, tu zijeva nov grob. Ta kuća još nema gosta. Da je bar ovdje u škrinji, da i njega upitam za budućnost. Ta i taj pokojnik već dospje na drugi svijet. Šteta! Šteta!

Tad se Ivanovo oko svrnu na zamotanu lješinu.

— Ha! — kriknu biskup — tu si, pokojni brate! Ala te nisu lijepo opremili. Bože, u krpetinama! Baš mi je drago. Da vidimo što ćeš mi ti reći, ded da gatam iz tvojega lica.

Ivan kleknu do lešine, razmota slamu, raskri platno. Baklja sijevnu jače i ozari modro lice Nikole Gregorovića, osuto crnom krvlju, a iz lica buljila dva mrtva oka.

— Isuse! Bože! Krv! Krv! Krv! — kriknu Ivan, odskočiv kanda ga je ujela guja, i sklopiv ruke nad glavom. Oči mu se zavrtješe, usne zadrhtaše, i odleti u tminu među grobove.

— Iz zaklona izvuče se grobar, izvuče stražar.

— Ha? — reče grobar. — Ja velim da mi je draža moja lopata nego Ivanova biskupska palica.

— I meni moja bradatica. Laku noć!

— Laku noć!

XXXVI

Gdje se rijeka Cetina, posrnuv sa sjevera na jug i zakrenuv oko Mosorplanine, izlijeva u sinje more, stoji tik rijeke, tik mora Omiš, a u njem gospodska gradina nad mjestom. Kule i zidine posivjele mu od starine, po stijenju vije se bršljan, a između pukotina probujilo na mnogo mjesta bilje. Nu grad je čvrst, stoji kao istesan od stanca kamena, a oko njega savila se bujna šumica. Tu je sada gospodarom Ivaniš Horvat, bivši ban mačvanski, sada ban cetinski, koga već početkom godine 1390. kralj Tvrtko postavi novim namjesnikom svojim za Hrvatsku i Dalmaciju, jer je bila nadošla hora da se gvozdena kocka sudbine vrgne zadnji put među mlitavcem luksemburškim i junakom bosanskim.

Tvrtko bio je u više zgoda počastio Ivaniša naočigled svijeta. Učini ga vlastelinom bosanskim, banom cetinskim, dade mu darom lijepih zemalja u Bosni, a i Omiš na ušću rijeke Cetine.

Tu je junak Ivaniš poslije dugoga landanja opet stao na tvrdo tlo, tu prikupio oko sebe mile glave te barem na časove živio pod mirnim krovom, jer ga je plamena duša gonila bez prestanka da osveti poraz svoga roda i uvriježeno pravo domovine. Staru mu djedovinu u banovini, lijepa imanja u Cerniku, u Orahovici, u križevačkoj i vukovskoj županiji poharaše kraljevci nemilo plamenom i mačem, a potlje ih razgrabiše kraljevi milosnici. Tako preseli se i Horvatovo slavno pleme u kolijevku hrvatskih kraljeva na žal dalmatinski, kamo se preselio bio još prije rod Paležnika. Slavna Dalmacija, gdje je nekad sijevalo žezlo Držislava i sjala kruna Zvonimirova, imala je biti ona tvrđava odakle se u Posavinu opet imala povratiti stara sloboda hrvatska koju je i Ugrin Arpadovac Koloman prisegom potvrditi morao, nu koju je spletkar Luksemburgovac gaziti počeo. To bijaše tvrda nada Ivaniša bana, o tom mišljaše dan i noć, jer bez te misli nije mogao ni živjeti.

Bilo je mjeseca travnja, a nad žalom dalmatinskim, nad sinjim morem bješe se prosulo proljetno zlato. Po obali bujila živa zelen, kao divan vijenac, sjajna loza vinova uz srebroliku šumicu maslinovu, kruta tamna česvina uz svjetlije hrašće. Još ne bje ruka mletačkih tirana posegla za ovom krasnom kolijevkom hrvatske države, gdje je pitom narod počeo opet dizati stanove mira i uljudbe na sjajnim razvalinama rimske kulture, koju bješe divlji čopori Avara bacili u prah i pepeo, još ne bje ljuta pandža krilatog lava skršila bujne šume da gradi za svoju slavu i korist korablje od hrvatskog stabalja, a Hrvatu da ostavi goli kamen i suhu žeđu, još ne bje himba kramarske općine iščupala trsove, iskorijenila uljike, samo zato da ne bude Hrvatu hljeba i pila na kopnu, već da ga mora tražiti po nestalnoj pučini mora, veslajući ropski na galiji i bijući se za slavu i korist Venecije.

Pučina svijetlomodra sijevala je poput zefira, samo oko zelene obale, među liticama igralo se more lako uzbibano te, igrajući se, bacalo pjenu na brijeg, šumeći i prštići. Topli vjetrić letio je preko svijeta i cvijeta, preko ruža i ružmarina. Stotine i stotine cvjetića otvarahu svoje časke prema suncu, šiljući svoj miloduh i kopnom i morem, po kojem skakutahu u daljini brodići kao bijeli golubovi.

Kraj otvorena prozora na Omišu gradu stajaše gospa jaka, visoka. Bijaše lijepa, a lice joj fino, gospodsko. Iz modrih joj očiju sijevala sama dobrota, a u visoko, široko čelo bijaše upisan biljeg junaštva i odvažnosti, blijedo, ozbiljno lice pako odavaše neku sjetu, neku turobu duboko u srce zasađenu, a crte oko ustiju, oko očiju kanda su bile svjedokinje mnogo pretrpljenih jada. Neku žalobu pokazivaše i odijelo. Nad smeđom kosom sjedila joj crna kapica, duga crna haljina, opasana srebrnim pojasom, spuštala se niz to uznosito tijelo. Gospa gledaše niz brijeg u sinju pučinu jadransku, gdje je sve sijevalo i blistalo, gdje je val za valom hrlio, slušala je iz morske dubine onu drevnu, tajnovitu pjesmu koju pjeva more od postanka svoga, onaj mukli nejasni šum koji će ti čudom obajati dušu, te misliš, te slutiš da je taj šum glas sudbine. Zar je i gospa na Omišu gradu prisluškivala da odgonene iz šumnog valovlja sudbinu svojega roda? Ujedanput tržnu se gospa, suza joj skoči na oči i, uzdahnuv, stavi desnicu svoju na glavu lijepa dječaka crnooka, crnokosa, a vraškoga lica, koji je do nje stajao. I dječak bio se zagledao u more, u otoke, u taj krasni proljetni svijet; ali njemu sijevahu oči od radosti, sve te zlatne zrake, sva ta kitna zelen i sjaj plavetnog neba, blistanje sinje glačine, i miris divnoga cvijeća, i tajinstvena mukla ljuljanka mora, sve to dopiraše do njegove duše, i srce mu uzigra od milja i dražesti. Zanesen, krenu glavom prema majci te će joj jasnim glasom:

— Ah, majčice, ala je lijep taj božji svijet! Čovjek se ga sit ne može nagledati, i za tri duga vijeka ne bi mu izbrojio sve krasote i ljepote. Baš mu se veselim, samo mi je nešta žao. I ti i otac upravo ste okrutni, i nećete ništa ni čuti o mojoj najvećoj želji. Koliko sam se već namolio i naprosio, ma baš kao slijepac o proštenju, da mi date načiniti malu lađicu, da pođem na more pa da se ondje po duši zabavljam; ali vi ništa, kanda ste gluhi. Eto, gledaj samo kako se to ziba amo i tamo, kako se ladica po moru ljuljuška kao djeteća zipka. Znam ja to, kad je ono gospodin prior vranski zadnji put bio kod nas u gostima, a uz njega stari brkonja Filip, umolih starca neka me malo poveze duž brijega po moru, a on to i učini. Pa šta se zbi? Eto vidiš da mi more nije naudilo.

— Ti, sinko moj, nisi rođen za more, tvoji putovi neće ići po moru nego po kopnu, i nije pravo da krišom učiniš što ti zabraniše otac i majka, to zapamti, dragi moj Nikola.

Gospođa banica govorila je te riječi ozbiljnim, ali ujedno blagim glasom, i pogleda sina okom iz koga je kroz suze sijevala sveta, neugasiva ljubav materinja. Dječak pogleda je plaho, poniknu nikom i reći će potiho:

— Oprosti, majčice moja, vidim da sam sagriješio pogaziv vašu zapovijed i pošav bez vaše volje i dozvole na more, ali vjeruj mi, neću toga više učiniti.

Gospoja prevuče bijelu ruku preko Nikolina lica. Privuče ga k sebi i poljubi ga tri puta u čelo, a kad dječak odmaknu glavicu od materine grudi, treptjela mu na čelu sjajna suza iz njezina oka. Nikola preplaši se osjetiv vrelu kap, pogleda majku i spazi da su joj suzne oči.

— Majčice, majčice — upita gotovo kroz plač banov sin

— ti plačeš, tvoje srce boluje, a ja mišljah da ti skače od radosti, kao god i meni, a eto vidim, prevarih se. Koja ti je nevolja pritisla srce. Jesam li ja možebiti kriv i moja nesretna lađa. Šta ćeš? Sve mi ide nekako po glavi da moram postati slavnim mornarom, pak da gonim po sinjem moru crne gusare Arape koji plivaju po moru u hitrim barkama, pale po bregovima pitoma sela te kradu kršćansku djecu. Meni su o tom pričali ljudi Omišani koji na svoje oči vidješe tu vražju četu.

Gospoja banica cetinska zaleti se svomu sinčiću u riječ:

— Slušaj me, sinko, što ću ti reći, i zapamti dobro. Rod naš, rod ivanićkih Horvata, bijaše nekad velik, i brojio je puno muških glava, a još tvoj pokojni djedo Petar ondje u Posavini imao je četiri sina.

— Znam — zaskoči je mali i poče na prste brojiti. — To je moj tata jedan, stric biskup drugi, a još bijahu dva strica, to jest Lacko i Stjepan koji u junačkom boju poginuše.

— Pravo govoriš — reče majka — dobro si upamtio, i zato ćeš bolje razumjeti da ne možeš biti mornarom koji na slabu drevu obija tuđe bregove i krajeve, gdje ga svakim časkom može progutati voda ili ubiti gusar. Tvoj stric biskup Pavao, eto vidiš, nema djece, tvoj otac ima samo tebe jedinca. Neka umre tvoj otac, ti ćeš biti jedina grančica staroga roda Horvatova, jedina muška glava svoga plemena.

— Istina je, majko — potvrdi Nikola i zamisli se.

— Ti moraš čuvati glavu, sinko Nikola, i kad ponarasteš do junačke sablje, imat ćeš dosta posla u svojem domu, na tvrdom tlu, a ne smiješ dragog si života vrći na ludu sreću za tuđu korist. Ako Nikola Horvat ludo pogine prije reda, ne ostaviv za sobom sina, propade naše pleme, izginuše Horvati navijeke.

Gospođa banica govoraše te priproste riječi neizmjerno turobnim glasom, iz koga si mogao razabrati prizvuk crne slutnje, a dječak, gleđuć majku svoju velikim očima, osjeti čudnu tjeskobu, a nije znao pravo zašto.

— Pravo govoriš, majko, bit će po tvojoj volji. Junakovat ću na zemlji kao pravi junak kopljem, mačem, strelicom, i čut će se za mene za devetom gorom. Vjeruj mi, majko — nastavi mladić, i oko poče mu se žariti djetinjim ponosom, te mu se banica malko nasmjehnu — neću ti biti gori od oca svoga, i branit ću se kao lav.

— Neka dođu samo kleti Arapi pasoglavi da navale na našu lijepu zemlju kad budem velik, pa da vidiš, majčice slatka, da ću ih odbijati ljutom posjeklicom svojom kao god i moj cako.

Kad vatreni dječak spomenu ime oca svoga, pojavi se nova suza u oku gospoje Vladislave. Sjetila se i ona burne duše druga svoga Ivaniša bana, uz kojega nije joj bilo suđeno uživati blagoslov i sreću tihog domaćeg života, već je i nju povlačila u razne krajeve, pod raznom srećom, neodoljiva ona sila koja je kao ostanom tjerala bana cetinskog, ali mu je sreća ponajviše slabo služila. Gospoja Vladislava, boljarka ponosita i imućna, moraše za vrijeme dugoga ratovanja bježati od mjesta do mjesta te gledati kako jedan grad Horvatov za drugim gine u plamenu, a u gradu sve stare svetinje i dragocjenosti obitelji. To ju je peklo, to joj ne dade mirovati, jer ako je i bila gospoja junačka i ponosita, opet je ljubila onaj krov plemićkog dvora pod kojim majčino srce skuplja oko sebe i djecu i muža, i sav ostali rod, gdje revna gospodarica brižnim okom obilazi cijelo gospodarstvo te umno redi i naređuje što da se radi.

Gospoja Vladislava pako bijaše po svoj Slavoniji, gornjoj i donjoj, majka, žena i gospodarica na glasu, i nigdje se božji blagoslov na polju, u vinogradu, u voćnjaku, na stoki nije ljepše pokazao nego pod rukom gospoje Vladislave.

No dođoše krvavi dani, svu sreću odnese voda, banici bijaše bježati te živjeti u Sutjeskom o milosti bosanskoga kralja Tvrtka. Tu je nekada bogata banica mačvanska tuđu koru hljeba suzama močila, u žalosti gladila i grlila jedinca, pravu priliku ljubljenoga oca, a tu je i drhtala danju i noću za milu glavu Ivaniša bana, koji je bez obzira letio po krvavim razbojištima Bjeline, Kosova polja, Požege, Zagreba, Vrane i Knina. Svagdje bi bilo vidjeti junaka u prvom redu pod zastavom svete slobode, ali svaki čas mogao mu je satrti junačku glavu te Vladislavi oteti vojna, a Nikoli oca, i ostaviti udovicu sa sinom na prosjačkom štapu.

Ljubav za bana evala je svejednako u njezinu srcu, ako je i dosta godina uminulo bilo otkako joj Ivaniš ponudi vjenčani prsten. Ban vraćao je tu ljubav i njoj i sinu svom strašću žive duše. Vladislava i Nikola, to bijahu kao njegova dva oka u glavi, kao dvije zvijezde blizanke na nebu. Svaki put kad je trebalo posrnuti u boj, prekrstio bi se Ivaniš tri puta i šapnuo pun žive pobožnosti:

— Bože, čuvaj mi glavu za slobodu domovine moje, za moju ženu, za moga jedinca. I ako si mi dosudio poginuti, pokrij sirote svojim rukama, ne ostavljaj ih na nemilosti nebratskih ljudi, već im primakni dobrotvorna srca.

Kratki ipak bijahu časovi za kojih je Horvat mogao uživati blaženstvo domaće sreće. Borba od Adrije do Dunava, od Drave do Cetine bila se toli silovito razmahnula među dva protivna svijeta da nije bilo pomisliti o kakvom miru prije nego će uništena biti jedna ili druga stranka, a ta borba proti bezakonju i lakomosti Šišmanovoj nije samo poplavila krvlju Hrvatsku, Dalmaciju, Slavoniju i Mačvu već i samu Ugarsku.

Gospoja Vladislava bila se od svoga neveselja i sjete oporavila na neko vrijeme, otkako je slavni Tvrtko bosanski poklonio bio Ivanišu mnoge zemlje bosanske i Omiš. Sad je sjedila opet na svojem, i ne bijaše prosjakinja bez krpice zemlje, a to je ponositu hrvatsku plemkinju najviše peklo; sad je mogla opet gospodariti, dakako ne onako kako u Cerniku i Orahovici, u bujnoj Slavoniji, već samo kako to skromno tlo dalmatinsko dozvoljava.

Nu ruže bješe se poslije duga vremena opet pojavile na Vladislavinom blijedom licu, otkako se junački gospodar Omiša svratio bio pod svoj krov u naručaj žene, i to na duže vremena. Bilo je doduše oko dalmatinskih gradova dosta okršaja, ali Horvat htio je da odmori svoje kosti i da junačke mišice opet pripravi za veliku borbu budućeg vremena, gdje je Tvrtko htio zaigrati glasovito kolo, od istoka do zapada, da se čuje na sve strane svijeta. K tomu bude Ivaniš i namjesnikom kraljevim u Hrvatskoj i Dalmaciji, a da se u tom poslu ne osramoti, trebalo je za neko vrijeme mač zataknuti u korice ter latiti se žezla, da se primire najgore raspre domaće, da se uredi rasklimana pravda i da se gradovi dalmatinski stalno primame na stranu Tvrtka kralja. Zato je sjedio kroz mjesece na svome Omišu, kraj svoje žene, kraj svoga sina, i uz milu nećakinju svoju Anđeliju i brata biskupa Pavla, koji je ovdje trajao dane, vrebajući, čekajući da dođe zgodan čas za Karlova sina, za maloga Lacka Dračkoga. Na Omiš hrlila rado i hrvatska gospoda iz okoline, mali plemići, trgovci otočani, a iz gradova došao bi ne jedanput koji hrvatski građanin da namjesniku javi što u njih biva i što se misli, pače i vlaški građani, inače neprijatelji Hrvatskoj, znali bi se navrnuti k velemožnomu gospodaru grada Omiša kad je trebalo ishoditi kakvu milost, kakvu polakšicu za trgovinu u nutrnje krajeve Dalmacije. Najrađe i najviše pako bijahu viđeni knezovi ostrvički, gospoda Paležnici, a među njima mladi gospodin Berislav, koji je htio nadoknaditi one časove ljubavnog domjenka koji mu bijaše umakli za sve ono dugo vrijeme koje je Anđelija daleko od svojih probavila na Griču.

Tako budne Omiš i u to burno doba ognjištem odličnog hrvatskog kola u koje domaći svijet upiraše oči. Bilo je tu ozbiljske zbilje, vijećalo se o najvažnijim poslovima domovine. Da, kad bi koji Hrvat došao pred samoga bosanskoga kralja, koji se je sada i hrvatskim pisao, tražeći pravo ili milost, poslao bi ga Tvrtko svaki put na Omiš, jer da ondje sjedi njegov namjesnik Ivaniš ban komu da je dao vlast suditi i vladati za kralja po svoj Hrvatskoj. Nu i šala i bučna veselica ozivala se dvorom Omišem i zelenom šumom oko njega. Često bi se tu odlične gospođe i gospodične skupile u veselo sijelo, u hitro kolo, a pjesma hrvatska orila se preko gora, preko mora, da je voda uz brijeg poskakivala od radosti, da, u goste dođe gospođi Vladislavi kralj glavom ter boravljaše pod Horvatovim krovom, veseleći se u kolu, pjevajući pjesme i pijući rujno vince sa žarkog prisoja dalmatinskog.

— Veselo, braćo, veselo! — doviknu slavni taj vladar, stojeći u kolu pred omiškim dvorom. — Šta ste na me izvalili oči? Valjda što se kralj u vašem kolu okreće, igrajući, pjevajući. Eh, vidi, vidi! Zar kralj mora da je uvijek brkonja, mrkonja, sjedeći pod teškim plastom i teškom krunom, kako ga na starim ikonama pišu? Moja braća kraljevi na sjeveru i zahodu sunca, istina, koče se tako, pače im ne smiješ blizu na deset koraka. Ja, da vidite, braćo, toga neću, jer volim gledati u vesela srca. Draže mi je kad dižeš preda mnom ponosito svoje junačko čelo, koje mi kaže kao otvorena knjiga da me zbilja ljubiš, da si mi vjeran, da, draže mi je da mi pošteno prigovoriš ako sam posrnuo, draže mi je sve to nego da savijaš poput Grka preda mnom hrbat, da me gledaš samo ispod oka, pa na nos trubiš da sam sunce na nebu i Bog na zemlji, a onako bi me utopio u žlicu vode. Ja prezirem svaku ropsku dušu koja je spremna ljubiti kraljev trag u prahu, to radi cincar i ciganin, nipošto ljudina, čedo našega jezika. Danas neka počiva zlatna kruna, neka zveči u kolu srebrna toka, danas neka šuti oštri glas suda, neka se ori kolopjev veselo, glasovito. Dajte kralju da bude čovjek, jer su samo oni kraljevi dobri koji su pravi ljudi. Je l' tako dobro, gospo Vladislavo, draga kumice i banice?

— Jest, gospodaru svijetli — odgovori banica cetinska, stojeći u kolu do njega — takav je od Boga zakon, a kolike sreće po siromaško ljudstvo da svaki gleda na tvoje oči, da svima kuca srce kao tebi, bilo bi manje suza, tuge i skrbi.

Nikad ne bi se Ivaniš povratio iz Sutjeskoga a da nije donio kakav dar milostive Tvrtkove ruke, bud srebrn pojas tanahnom zlatnom žicom divno iskićen, za Vladislavu, bud zlatnu čelenku sa biserom, za Nikolu, ili ogrljak sa dragim kamenom, za Anđeliju. Svaki hip donio bi Ivanišu novu milost, vidjelo se da ga je Tvrtko izabrao prvim doglavnikom za buduću veliku borbu, te se u srcu mnogog bosanskog vojvode zametnula klica zavisti.

Nije moglo biti za banicu većega uživanja nego gledati na svoje oči kako sav svijet, pače i sam kralj poštiva i uzvisuje onoga čovjeka koga je zla sreća i himba Šišmanova progonila i ponizila bila, ali sve samo zato jer je taj čovjek htio obraniti zakon i pravo svoje domovine, ne tražeći za sebe nikakove koristi. Sva ta slava stvorila je blaženom, jer je slavljenik junak, prvi Hrvat svoje dobe, bio drugom njezina života do groba, jer ju je ljubio živo, kao što ona njega. Nu još više od gospodske časti kraj punih čaša rumenike, više od veselog sijela i glasovitog kola godili gospi oni tihi časovi mira kad nije bilo gosti na Omišu, kad se sterao tihi mir po trijemovima i dvoranama grada, po hladovitim puteljcima perivoja i gaja, kad je gospa Vladislava sama bila sa dragim drugom, sa milim sinkom. U tim časovima blage samoće ili je stajala banica s banom na visoku tornju grada da si oko oslade divnim vidikom hrvatskoga žala i sinjega mora, ili je za tihe večeri kraj prozora palače sjedio Ivaniš, a stajala, grleći ga jednom rukom, tik njega gospa Vladislava.

Rumeno se bilo razlilo more, u njem dršće zlatna večernica, srebrna mjesečina dršće po vrhu valovlja, lagano bruji i huji široko more, gajem šuška lahor kroz granje, a na samotnoj hvoji slaže slavuljptica pjesmice svoje.

Gospa gleda, gospa sluša, srce joj je puno, htjela bi uskliknuti od radosti, a pred banom stoji jedinac mu Nikola, ozaren noćnim svjetlilom; nu niti mladac mari za mjesec i zvijezde, već mu oči zapinju na ustima miloga oca koji mu priča junačke priče iz stare hrvatske davnine: kako je sedmero braće s dvjema sestrama iz dalekih ledovitih strana došlo u ovaj krasni primorski kraj te oteli ga kralju Pasoglavu, kako je hrvatski kralj tukao crne Arape i zmijske Mlečiće, kako je Siščanin župan Ljudevit, junačkom desnicom istjerao Franke iz hrvatske zemlje, kako je široko i daleko sjala kruna Zvonimirova i prodičila hrvatski rod, a najzad kako je zadnji kralj hrvatskoga jezika digao mač proti tuđoj navali, ali ga vlastiti ostaviše sinci, i klonu mrtav od stotine rana navrh Gvozda brda, gdje mu vile odniješe krunu.

Nikola stajaše pred ocem kao što u davna vremena plahi pobožnik pred svetim proročištem, svaka riječ pade u srce mladića i razigra mlađahnu krv, te mu oči zasjaše poput zvijezde, svaku riječ junačkog oca zabilježi u dušu, u pamet svoju, ta bila je to sveta davnina hrvatskog roda nesretna, ali slavna, nju je zapamtiti htio, nju nositi u svom srcu za okrepu, za spomen, ne bi li i on jednom junakovao poput starih hrvatskih zatočnika.

Skoro se zabrinu banica Vladislava i opet. Ivaniš ostavio bi češće, ma i na kratak čas, Omiš, idući što u Bosnu, što u Klis, pače i u Vranu za državnim poslom. Znala je banica da se Tvrtko ove godine sprema svom silom udariti na dalmatinske gradove, koji prividno držahu vjeru Šišmanu samo da se ne moraju predati mržemu Bošnjaku. Samo pokoriv ta duplja poluvlaških patricija, mogao si utrti daljnji put na sjever u Hrvatsku i Slavoniju. Sve rjeđe bi se skupilo sijelo, sve rjeđe zaigralo kolo pod Omišem. Stariji junaci i boljari vijećahu revno i skupljahu sve nove i nove čete da mogu svaki dalmatinski grad obuzdati gvozdenim pojasom ratnika, glasalo se i to da će slavonski ban Detrik Bubek s velikom vojskom provaliti preko Knina u Dalmaciju da saleti sa strane priora Ivana Paležnika, vojskovođu bosanskoga u Dalmaciji. Mladim junacima, koji bijahu niži časnici u vojsci, nije bilo moguće ostaviti vojsku jer je valjalo uvježbati novo skupljene čete. Tako je gospođa Vladislava vidjela na Omišu samo starije bradate glave boljarstva, pukovnike i kapetane Tvrtka i hrvatske lige. Ivaniš ban poveo bi te ozbiljne goste u svoju prostranu komoru, te je, zaključav za sobom vrata, vijećao s njima cijele ure, a potlje razletjela bi se opet četa na brzim konjima. Tako je Ivanišu još manje zgode bilo da nasamu sa svojima milima traje mirne časove. Teško li je s toga uzdisala, tiho plakala gospa Vladislava, tužan bijaše stoga mladić Nikola, jer cako nije imao kada pričati mu priče o starim hrvatskim junacima.

— Ded, majko — prihvati dječak, stojeći s majkom onog dana do prozora — molim te lijepo, nastavi, kako si lijepo počela bila o našem rodu. Naš mili cako govori samo o najstarijim junacima i kraljevima, nu ja bih rado znao šta je bilo s našim plemenom, što biva sad. Znam da od oca neću dugo vremena čuti kakvu pripovijest. Sve idu gospoda k njemu na dogovor. To je kudikamo važniji posao negoli naše starinske bajke.

— Da, sinko moj — potvrdi banica turobno glavom — čini se da ide opet novo krvavo doba koje će nam dragoga oca oteti na više vremena.

— Zamjenjuj mi ga dakle ti, mila moja, pričaj mi, kako te već jednom umolih.

— Dobro, sinko. Neka je. Rod Horvata bijaše silan i jak, pa je imao mnogo zemalja, šuma, vinograda tamo gore u Slavoniji. Tvoj stric Pavao bude uzvišen u Zagrebu za biskupa. Dadoše mu zlatnu kapu i zlatan štap, a pratila ga uvijek pjevajući cijela četa svećenika u crkvu, gdje su plamtjele zlatne i srebrne svjetiljke.

— A gdje je sada stricu Pavlu zlatna kapa i palica? Zašto ga ne prate sada toliki svećenici u crkvu?

— Šuti, sinko, reći ću ti zašto. Čuj dalje. Tvoj otac bijaše boljar, velik gospodin, komu se klanjala cijela kraljevina, a i sam kralj cijenio ga je uvelike za junaka i pametnjaka. Ima tu zemlja među Srbijom i Bosnom, kažu joj Mačva, tu ima lijepih gradova, ima šuma, potoka, zemalja, junačkih ljudi. Kralj, videći koliko je tvoj otac plemenit i dičan, postavi ga za bana u Mačvi neka vlada krajem mjesto kralja. Ondje u gradu Bjelini rođen si ti, sinčiću moj. Imasmo tada mnogo i mnogo imanja, po Slavoniji, po Mačvi, pače nam zemlje sizahu i u mađarsku kraljevinu, koja već ne spada pod našega bana. Zivljasmo sretno. Pivnica bila puna vina, hambar pun žita, staja puna stoke, kesa puna zlata, riznica puna svijetla oružja, a ono veliko mnoštvo naših kmetova ne bijaše vladano bičem, poput nijeme živine, kako je to navada bila kod naših susjeda, već ih smatrasmo također za krštene ljude i vladasmo blagom rukom, te su nas naši podanici zvali ocem i majkom, i svaki od njih radio drage volje za tri čovjeka, svaki dublje zabrazdio u zemlju, svaki pomnije ubrao grozd. Zato je nama sve cvalo i uspijevalo, a gospoda susjedi boljari čudili se našoj sreći, buncali o nekakvoj čaroliji, jer nisu nikako mogli razumjeti da dobro srce i blaga ruka ima više sile i moći negoli kruta duša i oštri bič.

— A gdje je sve to naše bogatstvo? Gdje ti naši slavonski gradovi i kmetovi? — upita dječak majku. — Ja od svega toga ne vidim ništa. Sjećam se samo da smo bludili po Bosni, vukli se, bježeći, gorom i trnom, pijući vode iz vrela i jedući milodar koje dobre ruke, crn krušac, noćili smo katkad pod krovom kolibe, katkad u izbici samostana, katkad u gorskoj špilji, dok nas ne primi na svoje krilo dobri kralj Tvrtko, koji dade mojemu milomu ocu ovaj grad i sve što je u njemu, te možemo opet živjeti kao pošteni ljudi, a ne kao crni cigani.

— Istina je to, sinko moj, pače dobri kralj Tvrtko dade ocu još više zemlje i vladanja u Bosni, načini ga banom u Cetini, a sada glavarom cijele Hrvatske. Nikad da mi nisi zaboravio slavno ime Tvrtkovo, i prokleta bila tvoja desnica i tvoj mač podigne li se ikad proti Tvrtku ili njegovu potomstvu.

— Vjere mi, neću, majko — reče Niko pogledav majku bistro i položiv ruku na srce. — Nu reci mi, kamo je utonulo ono drugo naše bogatstvo? Zašto moradosmo pobjeći iz djedovine, i mi i stričevi Laoko i Stjepko?

— U zemlju ti dođe nov kralj iz stranoga kraja, pak oženi kćer staroga pokojnoga kralja Ljudevita. Oko kralja i kraljice skupilo se ljudi zla svjeta, i prišapćlvahu vladaru krivo i nepravo, a on ih žalibože posluša te poče naopako gospodariti po zemlji Ungariji, a još više po Hrvatskoj i Slavoniji. Nigdje nije bilo reda, nigdje suda ni pravice, a zli ljudi skočili, mačem prigrabili čast i vlast, mitom je pridržali, i bilo je Bogu plakati, bilo je srcu pucati kad si gledao da u našoj lijepoj postojbini mjesto božjega vlada vražji blagoslov.

— Ma to je zlo, majko, vrlo zlo — reče dječak u čudu. — Zašto si kralj izabire gospodu koja ga na zlo napućuju, ta ima puno dobrih ljudi po svijetu koji će mu kazati što valja, što li ne valja? Pa bi to morao i kralj sam znati, ta on je prvi čovjek u zemlji, pa bi morao biti i najpametniji.

Gospođa Vladislava nasmiješi se nekako turobno na prostodušno umovanje svoga sinčića te će mu reći:

— O sinčiću moj, i kraljevi, ako su i prvi, pak im zlatna kruna na glavi stoji, opet su ljudi, i rado slušaju laskanje ulizica koje sve slave i hvale, a nije im uvijek drago kad se govori čista istina, pa misle da ih čovjek time vrijeđa i da im zlo hoće. Tako ti je bilo i kod nas. Dogovorilo se puno pametnih, poštenih i slavnih ljudi da dobrom, krotkom riječi kralju dokažu što valja, što li ne valja, da mu dojave čega možebiti ni ne zna, jer je od Zagreba dosta daleko do Budima. Među tom gospodom bijaše i tvoj otac, tvoj stric biskup i drugi stričevi, bijahu i gospoda Paležnici i mnogo drugoga plemstva. Vidjevši da se je

skupilo mnogo čuvenih i poštenih ljudi da obrane staro pravo hrvatsko, nekako popusti kralj pa sklopi s našom gospodom mir.

— E, pa to je dobro — reče mali — kad se pogodiše.

— Dobro se pogodiše, ali se ljuto prevariše — odvrati majka. — Zloduh onaj, stari Gorjanski, oprostio mu Bog grijehe, stajaše tada kralju do koljena, i što se radilo po zemlj zla, on je to prišapnuo kralju. Sad mu je žao bilo da neće više gospodovati sam, a najvećma mrzilo ga da je tvoj otac i biskup, tvoj stric, došao do veće slave i vlasti. Odluči da će svu tu gospodu uništiti i utamaniti, a htjede k tomu prizvati stranca u zemlju, ali zlo mu posluži sreća. Gospoda naša skočiše na oružje, a stari himbenik izgubi glavu.

— Pa to je pravo — viknu razjaren Nikola — kad je poštene ljude na vjeri prevario.

— Ali dođe opet zlo — nastavi tužno gospoja Vladislava — naša gospoda ne ostadoše složna, već se za male stvari posvadiše i raziđoše, nekoji dadoše se kupiti srebrom i zlatom, nekoji čašću. Tako budne te se zavlačila po lijepoj Slavoniji krvava borba, ljuto hrvanje, koje poplavi cijelu domovinu krvlju te se po nas zlo i zlo završi. Tvomu ocu oteše bansku čast u Mačvi, ugrabiše sva imanja slavonska, spališe nam sve dvorove na prah, tvoga oca osudiše na smrt, i bili bi mu skinuli glavu da nije za vremena pobjegao bio u Bosnu. U zadnjoj pako bitki, proti četama nevrijednoga nadvornika, izdaše ga dva njegova kapetana, kojima je bio najveći dobrotvor, pa je jedva živ iznio glavu.

— Hulje! Kukavice! — planu Nikola stisnuv obje šake na prsih — majko, majko, reci, zašto Bog dopušta da takvi zlotvori gaze njegovu zemlju?

— Ali ne bijaše to sve — nastavi banica. — Naše zemlje oteše i razdijeliše među izdajice tvoga oca, i strica biskupa skinuše sa biskupske stolice te mu uzeše zlatnu kapu i palicu. U toj borbi poginuše i tvoja ostala dva strica. Tako ostade nam cijeli rod prosjak.

— Oh, majko moja — reče mladi dječak kroz suze — šta mi to govoriš, srce mi puca.

— Da — produlji banica — mi barem iznijesmo život, ali bilo ih je na stotine kojima nemili krvnik odrubi sjekirom glavu i rasjekao im plemenito tijelo načetvero. Mnoge slavne obitelji, kojih djela i sad spominje slijepac u svojoj pjesmi, iščupa nemila ruka korijenom te ih već nema na svijetu. Tako propade i osiromaši velik dio našeg slavonskog plemstva, i namjesto drevnih rodova domaćih bani se sad tuđa krv koja steče krvništvom zasluge.

— Pa sve to se zgodi — razjari se dječak, i oči mu sijevnuše poput munje — svi ti pošteni dični ljudi propadoše, sva ta slavna plemena budu uništena zato jer su branila što je pravo i pravično?

— Da, sinko moj, sve samo zato.

— Ta to je Bogu plakati, majko.

— Jest, sinko.

— I to treba popraviti, majko!

— I treba, sinko moj.

— Ja ću to popraviti kad narastem do sablje.

— Ti dakle nećeš na more?

— Neću, ne boj se, majko. Neću ja tjerati Arape po vodi niti Osmanlije u tuđini, već ću goniti razbojnike koji nam oteše djedovinu našu. Sramota bi bila da ne dobijemo opet sve što je nekad Horvatovo bilo. Da, majko, ti ćeš opet sjediti i gospodariti u Cerniku, otac opet vladati u Mačvi, a stric Pavao opet nositi zlatnu kapu biskupsku u Zagrebu. Uh! — lupi mali nogom u zemlju — zašto još nisam zrelim junakom, već slabim dječakom? Ljutim se baš do srca, jer bi upravo sada hora i zgoda bila da osvetim oca, i tebe, i strica; ali neka, bit će i za mene posla, i ne treba nego koja godinica pa ću moći vragometno mahati mačem i buzdovanom. Onda nek se povesele svi ti kraljevi savjetnici koji ga na zlo vode. Čut će se za Horvatovo ime, vidjet će se da nisam baba, već junak od oka.

Majka ne reče ništa, već privinu sinka k prsima i poljubi ga živo u čelo, toliko su joj godile junačke riječi dječaka.

Dok je gospođa banica cetinska pričala svom sinku o povijesti nesretnog roda Horvatovog te već zarana gledala bodriti k osveti mladu dušu svoga sinka si Nikole, raspravljao je ban Ivaniš mnogo važniji posao u dvorani gradskog tornja. Ivaniš sjedio je pri velikom stolu sred kule stojećem. Bio je nekako ljute volje. Kratka kosa na glavi ježila mu se čudnovato, brkovi igrali mu amo i tamo, sjedeći bio je krakove široko raširio, a velike ostruge zatiskivao je nemirno, ljutito u pod, te zaostaše od njegove ljutine duboki zarezi u drvenim pločama. Časak je nestrpljivo gladio naprsnicu svoje crne halje od svilenog sukna — ban Ivaniš nosio je vazda crno odijelo — čas se zapletoše prsti među karike zlatnoga lanca koji se Ivanišu banu vijao oko vrata. Bijaše to dar Tvrtka kralja i ujedno biljeg banske časti hrvatske.

Ivaniš se silno ljutio, to si mogao razabrati iz svakoga drhtaja njegova lica. I sam banov brat, zagrebački razbiskup Pavao, koji je, blijed i zgrbljen od napora i prevarenih nada, sjedio nešto podalje kod stola, promatraše Ivaniša ispod oka nekako u čudu, jer toli ljuta, toli žestoka ne bje Pavao vidio novog hrvatskog bana za svega njegova života. Međutim je razbiskup mudro šutio te se nije nimalo miješao u žestoki govor Ivanišev.

— Ha! Opet ste ovdje, gospodo Trogirani! — uze ban bučiti, silovito lupiv šakom o stol i šibajući očima četiri u crno odjevena građanina, koji pokorno poniknute glave pred njime stajahu motajući od neprilike svoje kape. Bijahu to trogirski izaslanici, vijećnici Petar Zorić, visok, bjelobrk, dugokos starac, Dinko Ilić, lijepa crna ljudina, modra oka, a junačkog držanja, Nikola Srića, malešan ugojen debeljak crvena, debela lica, i napokon Miha Madio, plavokos visok suhonja, svakako potomak latinske krvi, jer je ne samo braću Horvate već i drugove svoje hrvatskoga porijekla gledao postrance ispod oka, pomno pazio na svaki njihov mig, na svaku njihovu riječ, sumnjajući i bojeći se da bi se hrvatski ban potajno sa hrvatskim Trogiranima sporazumjeti mogao proti trogirskim Vlasima i potalijančenim odmetnicima hrvatskoga roda. Iz Madijeva oka plamćaše neukrotiva mržnja na Ivaniša, jer je valjda znao i ćutio da je junak Ivaniš najopasniji neprijatelj tajnih onih spletaka što su dalmatinski Vlašići već od jedno dvjesta godina pleli sa vuhnenim Mlečićima preko mora. — Opet ste dakle ovdje, gospodo Trogirani — ponovi Ivaniš porugljivo. — Drago mi je, brzo dođoste, ne nadah se toli brzo vašemu dolasku. Žao mi je samo da mi ne javiste svoj dolazak; bio bih vas zaista bolje dočekao, da, da, gospodine Madio, i tebe bio bih bolje dočekao, premda si vlaške krvi sin, a ja hrvatsko čedo i hrvatski ban.

Madio problijedi i žmirnu dva-tri puta očima. Strijela bila ga je pogodila u srce, razumi da ban poznaje podstavu rutave njegove duše.

— Oprosti, bane gospodine — progovori stari patricij Zorić, stupiv pred bana — nismo imali kada tebi javiti da ćemo doći. Pa jesmo po odluci našega veljega vijeća prošli u dvor svijetloga gospodara i kralja Tvrtka da mu se namolimo kratko i smjerno.

— A on vas nije ni poslušao, već vam je naprosto prikričao: »To su hrvatski poslovi, pođite na Omiš k banu Ivanišu, gledajte da se s njime pogodite pametno. Što on primi i prihvati, potvrdit ću ja kraljevskim pečatom.« Ha! — nasmija se Ivaniš — nije li tako, gospodaru Zoriću, reci po duši?

— Jest, bane gospodine — potvrdi Zorić gleđući u zemlju.

— Eto vidite da dobro pogađam — nastavi ban dignuv se na noge, i postaviv se podnimljenih ruku pred trogirske izaslanike. — Eto, to učini drugi put, da vas nauči pameti, zapisujući vam u pamet debelim prutom da spadate pod žezlo hrvatskoga bana, da vi dvoživci Latinohrvati niste nikakvi mezimci božje i kraljevske milosti za koje se peći mora pšenična pogača, dok je nama ostalim Hrvatima žvakati prostu zobenicu. A po što dođoste k Tvrtku, k meni?

— Da se pokorimo vašoj vlasti — reče Zorić.

— Ta to isto rekoste mi prije nekoliko mjeseci. Je l', šjor Madio, ti to vrlo dobro pamtiš. Ta i ti si ugovarao sa mnom.

— Jesam — dahnu Madio, pogledav Ivaniša kao da ga otrovati kani.

— Eto, pa šta bi od vaše pokornosti? — produlji ban gnjevno. — Vaši građani Mikači, koji svoju staru hrvatsku čelenku zamijeniše talijanskom perjanicom, kojima zvoni u torbi i kesi mletačko mito, vaši Mikači odbaciše ugovor sa mnom, odbiše Tvrtka kralja, napojiše izmet gradskoga žiteljstva te istjeraše četicu našu. Pritom si i ti bio, Madio, vele ljudi; ali ja toga ne vjerujem, jer ne mogu vjerovati da si ti takva hulja. Prisegli ste sa tri prsta vjeru kralju u našem vijeću, ali znam što mislite, mudre vi lije. Srednji prst vam je Tvrtko, kažiprst Šišman, a palac gospoda mletačka. Oh, ne branite se. Eto, kako ste porumenili, vi cincari. I Šišmana i Tvrtka vodite za nos, zavlačite ih amo-tamo, dok bude hora da vas Venecija strpa u torbu.

Jedan časak stajahu Trogirani nijemi, ni da reknu riječcu. Možda je nešto istine bilo u Horvatovim žestokim riječima, pa nije bilo lako odgovoriti, a svakako se građani plašili goropadi hrvatskoga bana, koji je danas kipio neobičnim gnjevom. Malomu Srići letjele oči amo i tamo nad zavinutim nosom, njega je, reć bi, najviše davilo pod grlom. I Madio drhtaše od straha, ali potajice, da se ne oda mrskomu Hrvatu. Blijed, da, gotovo žut svijao je samo obrve i grizao tanke usnice. Najsrčaniji od svih bijaše starina Zorić, smjelo dignu glavu, pa će doviknuti hrvatskomu banu:

— Nemoj, bane, tako, nemoj! Nijesi pogodio cijele istine. Ljutit si na nas, još nikad te ne vidjeh toli ljuta, možda ima i razloga, ali zato nas nemoj preko prave mjere krivo bijediti. Ti znaš najbolje šta je, znaš to kao god i mi, jer u gradove zalaziš. Sveta je istina, a toga i nitko od nas ne taji, da smo dušom i tijelom prianjali uz Ljudevita Velikoga, a po njem uz njegovu kćer Mariju i muža joj Šišmana. Svi gradovi po Dalmaciji prisegoše kralju, a tako i mi. Šta ćeš? Građani smo, trgovci. Ne mijenjamo rado zastave.

— Nije istina, nije istina — kriknu Ivaniš — svakim danom, svakim časkom radi ste mijenjati zastavu; danas biti Vlasi, sutra Hrvati, i pogani ćete biti samo ako prudi vašoj kesi.

— Nemoj, bane — suprotnu se Zorić — ima nas po gradovima ljudi hrvatske i latinske krvi, ali svi znamo da spadamo pod hrvatskoga kralja i bana.

— Ele, ele — nasmija se Ivaniš grohotom, okrenuv se k bratu svomu — jesi l' čuo, brate Pavle, to da su Hrvati, Hrvati! Oh da, da! Ta vi se naoko hrvatite kad vam to hrvatstvo nosi ploda, kad ima vlasti, dobar je onda hrvatski kralj i ban da vam potvrdi pravice, da vam pokloni zemlje, da vam oprosti kakvu daću. Nu kako hrvatskoj vlasti počne jenjavati sila, prvi ćete joj vi Cincari okrenuti leđa, pa poklečke milosti tražiti od najljućeg nam vraga. Takvi ste vi Hrvati i vjerni podanici hrvatskoga kralja.

— Ne govoriš pravo, bane gospodine — podignu Zorić i opet smjelo glavu. — Oprosti da ti tako i toliko govorim, i odgovaram, ali moram kad si nam posegao pod grlo. Je li slobodna riječ?

— Od mene slobodna, Bog i vjera — potvrdi ban.

— Eto, već ti rekoh, svima nama građanima pri moru bijaše Šišman po Mariji zakonski kralj, inoga ne poznavasmo, njemu se zaklesmo, zakleše se pače preklani i mnoga vlastela dalmatinska i hrvatska u skradinskoj crkvi. Šišman nam je kralj, a slušat ćemo bana koga on postavi, to bijaše svih nas zajednička riječ i misao.

— Svih zar? — upita Pavao Horvat smiješeći se.

— Tko može dozirnuti dodna svačijeg srca, biskupe gospodine? — zapita Zorić mirno, pogledav Pavla — možeš li ti? Ne možeš, a bar je to tvoje zvanje, pa si izvježban u tom. Možebiti ima među nama po gradovima izdajničkih želja, bud da je to tuđa krv koja ne mari za kraljevinu našu, bud je to odmetnik domaće krvi koji pljuje na svoje pa se nada zlatnoj sreći od tuđine; ali velju vam na dušu, to nisu svi, to je tek dijelak. Vi, gospodo hrvatska i slavonska, digoste se proti Šišmanu i Mariji, i najprije za Karla, vojvodu od Drača. Gledali smo, šutjeli smo. Da šta ćemo? Naš zanat nije oružje, niti mi krojimo države i zakone. Ubiše vam novoga kralja Vlaha sred njegova dvora. Ružno je to bilo, bogumrsko. Mi opet šućasmo, jer ga ne bjesmo mi doveli niti je moglo od nas biti ni pomoći ni odmoći. Pretrpjesmo dosta radi toga. Gospodin prior vranski naplatio nam je jedanput to naše smjerno mucanje krvavom rukom, a mi siromasi moradosmo još i »Hvala!« reći. Potlje snubili ste narod za neviđenog sina ubijenog kralja, za vladara dječka. I za njega je teklo krvi, zaludu teklo, dječko hajao i ne hajao za vas. Mi šućasmo i dobismo opet ne jedanput batina radi dječka o kom je samo bajka pričala. Sad provali Bošnjak Tvrtko po vašoj poruci, uhvati vas, gospodo, gvozdenom rukom u svoje kolo, a nama stao za vrat. I opet previjamo se mi primorski građani od muke i neprilike na trnu. Eto, to nam vi stvoriste, gospodo! Tri ima čovjeka koja si prišivaju naziv »hrvatskoga kralja«: Šišman, Tvrtko, Lacko mali. Svaki veli da je taj naziv dobio božjom milosti. Tri imamo bana, od svakoga kralja po jednog, svaki se grozi i prijeti. Komu da se kralju klanjamo, koga bana da slušamo? Eto, reci sam po duši, bane gospodine, je li tko u gorem škripcu od nas? Možemo li mirno trgovati i raditi kad nam sad jedna, sad druga vojska sjedi pred vratima, ucjenjuje nas teškom ucjenom ter nam pali masline i vinograde. Pa da ne zdvojimo, ne znajući jesmo li božji ili vražji? Šta bi bila lađa sa tri krmila, a svaki krmilar da tjera u drugi kraj? Otišla bi bez traga. I mi i vi, i svi Hrvati tako ćemo proći po zlu ako se bude svaki zagrizao u svoju volju, ako bude svaki pazio na svoju kesu, neka je deblja, ako bude svaki danas bijel, sutra crn, otkuda već bolje mito pada. Budite svi jednaki junaci i pazite više na kraljevinu nego na čovjeka koji bi rado biti kraljem. Ljudi umru, narodi ostaju. Tader ne bojte se izdajstva od gradova, jer će im trebati vaše jakosti, vaše pomoći, jer će moći s vama imati jedno srce. A sad? Sad se među sobom koljete i vadite si krv, vaša sila raspline se u pustoj sječi, i kad ste si sami zadali smrtnu ranu, skočiste da i nama mirnim građanima nazdravite krvnu zdravicu. Dosta — mahnu starac izmučen — dobro je Šišman ostavio i Trogir i ostale dalmatinske gradove na cjedilu, obeća nam svu pomoć, a ne dade ništa, zamorski Vlašić Lacko mali lutka je samo, a nije kralj, Tvrtko je najbliži, najjači, najplemenitiji, a ima u njemu, ufam se tvrdo, i poštenja.

— Reci mu, bane gospodine, da se Trogir predaje pod njegovu vlast, da će slušati tebe, hrvatskoga bana, a molimo ga da nam da pečat na stare naše pravice, da budemo u sudu i vladanju svoji. To ti rekoh, bane, istinu rekoh, a ti mi istine nećeš pisati u grijeh, ako si prav.

To rekav ne trenu starac Zorić ni trenom, već uze mirno i ponosito gledati Ivaniša bana. Biskup Pavao motrio je starca Trogiranina nekim počitanjem i udivljenjem. To je bio slobodan hrvatski građanin koji se nije plašio istine, koji je samo pred Bogom gledao u zemlju. Njegovo grlo zvonilo je kao čisto zvono, nije drhtalo od straha, a u njegovim riječima bilo je i više šaka pune, krupne istine; toga ne mogaše tajiti ni Pavao ni Ivaniš Horvat.

Ban cetinski pođe poniknute glave nekoliko puti amo-tamo. Zaustaviv se zatim pred Zorićem, stavi mu ruku na rame i pogleda ga oštro, ali Trogiranin ne trenu trenom.

— Jesi li čuo — reče Ivaniš nešta blaže — tvoj jezik je po vraški oštar.

— To jest, reci rade, istinit — nato će starac.

— Eh, moj dragane, istina se može reći i ovako i onako, osobito gdje dođoste da se podvrgnete momu svijetlomu gospodaru Tvrtku i meni, nekako čudno pristaju one hrapave riječi tvojemu jeziku.

— Gospodine moj i bane moj — odvrnu starac, nasmjehnuv se ozbiljno. — Istina ima samo jedan jezik, ne umijem dvojezičiti, bar me toga nije naučila hrvatska mati. Možda znadu Latini krivudati, hrvatski moj jezik zna samo za jedan ... za pravi put.

Pri toj riječi osinu Madio svoga hrvatskog druga kanda ga je guja ujela bila.

— Da — produlji Zorić — kako je, tako je, pa se to naprosto i reći mora, jer kad se skrivaš za riječi, kad govoriš upola glasa, obično izlazi zlo. Kako tebi, i više nego tebi govorio sam gospodinu Lacku Lučencu, bivšemu banu slavonskomu, kad nas je došao miriti sa Zadranima. Ni piknjica istine nije mi ostala za zubima.

— A šta mu reče, gospodaru Zoriću? — upita Ivaniš.

— Da mu nije trebalo prevaliti Velebita, kad je došao prazne kese, bez vojske, Njemu čast i poštenje, ali Šišman da samo obećaje, a ništa ne čini.

— Eto! Eto! Pravo si govorio, mudro govorio — planu Ivaniš — pa se još uzdajete u Luksemburgovca?

— Poznajemo mi Šišmana. Brz je grabiti i uzimati, spodavati i pomagati. Da se uzdajemo u njega, ne bismo bili pošli Tvrtku, ne bismo došli k tebi, i jer iskreno želimo biti vaši, govorimo ti također istinski.

— Zar kao prvi put? — progovori ban smiješeći se.

— Nemoj, bane, dirnuti u prošle dane i grijehe. Priznah i kralju i tebi da su neka naša braća ljuto pogriješila, pogaziv zadanu vam vjeru. Ali svladasmo ih, od tih već nema pogibelji. Evo tvrde vjere, bane gospodine, pa ako ti je milo i prikladno odmah obaviti taj posao, bit će i nama drago da se riješimo brige i tereta. Prvi put učinismo to na riječi, nu jer je pismo stavnije pa mu se više vjeruje, učinimo to sada na pismu pod pečatom. Kad i jedna i druga stranka udari svoj biljeg i stavi svoj znak pod pogodbu, nije toli lako pokajati se i uzmicati. Tako je pismena pogodba najbolja.

— Pogodba! Pogodba — viknu nekako u čudu Ivaniš. — Ne razumijem vas, dragi moji ljudi!

— A zašto, gospodine bane? — upita malešni Nikola Srića, komu je brbljavi jezik drhtao od muke u ustima, jer nije smio govoriti.

— I pitaš? — zavrti Ivaniš glavom. — Ravni se samo pogađaju, pobijeđeni se pokoravaju, ne tražeći nikakvih uvjeta.

— Pobijeđeni nismo, gospodine Ivanišu — provali Zorić, ponosito dignuv glavu. — Vaša je vojska plijenila naše trgovce, harala vinograde i masline, ali nije oružjem svladala grada. Daikle smo, mislim, još ravni. Pa i sam kralj Tvrtko reče da se s tobom pogodimo.

— Da čujemo njihove uvjete — reče biskup Pavao, hoteći primiriti žestoku ćud svoga brata, da se ne razbije dogovor sa građanima.

— Dobro, da čujemo! — ponovi ban, spustiv se na stolicu.

— Mi znamo kako stojimo — nasmjehnu se Zorić. — Nismo cincari ni Židovi. Evo pisma od veljega našega vijeća pod velikim pečatom općine.

Po tim riječima preda Zorić banu listinu sa visećim pečatom.

— A šta piše listina? — odvrnu Ivaniš, primiv ponuđenu mu pergamenu — da ukratko ovršimo posao. Cijelu čitat ću poslije. Sad mi reci ti naustice.

— Ukratko veli da se grad Trogir, to jest cijela općina i njezino vladanje, daje dobre volje pod vlast gospodina Tvrtka, kralja bosanskoga koji je i Dalmacijom zavladao. Da će se grad doduše i dalje držati svojih sloboština i pravica, nu da će rado slušati uz to zapovijedi i zakone kraljeve ili banove koji se odrede za cijelu kraljevinu, da će kralju davati daću kako su je davali i prijašnjim kraljevima, i da će kralju i banu, kad bude potreba i pogibelj, priskočiti po svojoj sili i mogućnosti u pomoć na kopnu i po moru oružjem i veslom, da će napokon i ostale gradove dalmatinske pozivati i raditi neka prionu uz kralja Tvrtka. Još se veže sva općina trogirska vjerom i prisegom da neće u svoje zidove primati

vojske van čete kralja bosanskoga i bana hrvatskoga, kad bude sila i potreba.

— Evo — završi starješina Zorić — to mi Trogirani nuđamo kralju, gospodine bane, pa reci, nije li sve to kako valja i kako se dostoji ljudima razboritim. To nuđamo mi u kolu prvi, a kako mi, tako će izim Zadrana svi, ako pristanete uz naše pogodbe, krvavoj raspri bit će kraj, jer su i drugi siti varakanja Šišmanova kao god i mi.

— Što nam nuđate, pametno je od vas, i nije loše po nas — prihvati ban Ivaniš prijaznije. — Da čujemo što tražite?

— Tražimo, gospodine bane, što je pravo i pravično, niti se nadimljemo preko svoje snage i moći. Za prvo, budi ti znano da imamo jošte drevne pravice i sloboštine što nam ih dadoše blage uspomene možni kraljevi hrvatski i dalmatinski, ljudi jezika hrvatskoga. Kad izginu kraljevski rod ter vi vlastela utakmiste pogodbu s mađarskim kraljem Kolomanom neka vrh ugarske nosi i hrvatsku krunu, potvrdi i Koloman i drugi po njem krunjenici našu hrvatsku starinu, naše trogirske pravice.

— A šta je u njima? — upita biskup.

— Ta da smo slobodni ljudi. To nam je prva, to je početak i svršetak svake sreće na zemlji. Trogir spada samo pod kralja, Trogirani su kraljevi ljudi, a za kralja vrijedi u zemlji i njegov nasljednik ban. Nikakav drugi vlastelin, župan ili duhovnik nema u Trogiru ni vlasti ni glasa, van ako mu ga dade općina. I bana sluša Trogir, ali dakako samo donle dok radi po zakonu. Suca biramo sami, biramo i vijeće velje i sve časnike i službenike te ne pitamo za to nikoga, ma ni kralja ni bana. Tuđ sudac, ma ni ban niti banov čovjek, ne smije Trogiranina suditi, već samo domaći, i to po starim navadama i zapiscima našim, a zadnji sud ide samo kralja. Daću pobiremo sami i trošimo za naše općinske potrebe. Svake godine dajemo kralju četrdeset maraka jer je to pravo krune, a i na bana pada njegov dio kad dođe po poslu k nama. Po moru da brodimo i trgujemo slobodno i da ne platimo carine ni daće kud se goder prostire slana i slatka voda hrvatskoga kralja, a putujući po dalmatinskom i hrvatskom kopnu s robom i pošteno trgujući, slobodni smo od napasti kraljevskih i vlasteoskih mitničara. Eto, to su naše pravice, od kraljeva Hrvata darovane, potlje čuvane po nasljednicima njihovim, a tvrde do dana današnjega. Pitamo i molimo kralja i tebe, Ivanišu bane, da nam to pravo bude tvrdo i unaprijed ako želite da vam Trogirani budu vjerni prijatelji i drugovi.

— Dobro je — reče Ivaniš — neka su i unaprijed tvrde drevne pravice naših prijatelja i drugova Trogirana. Što su im nekad stari Hrvati dali, neće im sada oteti mladi Hrvati. Vi iznesite nama pred oči stare pravice na koži pod pravim pečatom, i kralj Tvrtko dat će ih novim pismom potvrditi.

— Pričekaj časak, gospodine bane — zaleti mu se Zorić u riječ. — Jedne još ti ne rekoh pogodbe. Nova je!

— Još jedna, nova! — nasmije se ban. — Eto, kako je dobro kad mijenjate kralja, dragi gospodaru Zoriću. Svaki put priraste vam nešta slobodice i pravice.

— Nemoj tako, bane gospodine. I ta nova je pravedna. Prije bijaše nam slobodna trgovina ne samo po našim kraljevinama, po Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, već i po cijeloj Ugarskoj. Privrgnemo li se bosanskom kralju, ode naša slobodna trgovina po Ugarskoj, pa zato molimo Tvrtka gospodara neka nam dozvoli da svoju robu promećemo slobodno po njegovim krajevima bosanskim i zahumskim, da se popravi na jednoj strani što na drugoj izgubismo.

— To je valjda pravično, s dopuštenjem, velemožni gospodine bane — zaplete mali, okrugli Srića svoj jezik u dogovor, samo da njegovoj brbljavosti nešto odlane.

— Ta ne velim da je krivično, dragi Trogirani — odvrnu ban. — Dobro je, primam i tu pogodbu, nu da vidite da sam vam zbilja prijatelj, dodat ću sam još jednu pogodbu.

Poslanici pogledaše se u čudu.

— Da — nastavi Ivaniš — u pismu kraljevskom bit će utvrđeno i zapisano i to: ako li koji gođer grad po kraljevini stekne povlast ili pravicu koje dosada Trogir uživao nije, to se ima takva povlast bez svakoga daljnjega pitanja protegnuti i na općinu trogirsku, u znak i spomen da se je ona prva dragovoljno dala pod žezlo gospodina kralja Tvrtka i pod vladanje bana hrvatskoga i dalmatinskoga te je po tom zaslužila da joj bude lice svijetlo pred svijetom i da joj sreća cvate ne manje nego ostalima u zemlji. To ćemo dodati, ako vam je pravo, gospodo Trogirani, da nas ne bijedite s neharnosti.

— Hvala ti, bane — pokloni se Zorić — što učini, nećeš požaliti.

— Hvala, hvala! — viknu i mali Srića, klanjajući se do crne zemlje i upirući svoje oči svejednako u gospodara omiškoga.

— Dobro je, dobro! Dosta hvale — mahnu Ivaniš rukom. — Bit će, nadam se, prilike te ću još veću hvalu i slavu dočekati od vas; ali vam velim, ljudi božji, ne šarajte.

— I kralj i mi svi hoćemo da od Hrvata stvorimo nešto čitava i poštena, što ima jednu dušu, jedno srce, da nije stoglavo krdo bez misli i sloge koje mogu poharati tuđi vuci, da ne budu Hrvati čopor divlje zvjeradi gdje svaka zvijer ide samo za svojim plijenom, ne mareći za brata, koga će i pojesti kad je potreba. To mora da je jedno cijelo tijelo, zdravo od glave do pete, pravo po srcu i duši. Boljar i mornar, ratar i kramar, ban i plovan, kralj i bogalj, svi moraju u jedno kolo, da budemo Hrvati jaki junaci, da se ne otme svaka šuša u taj ubogi naš narod, da svaki bijes ne odgrizne kus starinske djedovine.

— Budite s nama, građani. Ne šarajte, jer tako mi živoga Boga, pa tako misli i Tvrtko kralj, pojavi U se najmanja nevjera ili varka, nađe li se Juda, stat ću mu za vrat i ćutjet će da na hrvatskoj zemlji hrvatska peta još ima sile. Zapamtite si to, a osobito molim tebe, šor Madio — reče Ivaniš, oštro pogledav Vlaha — reci svojim suplemenicima neka pamte da sjede na hrvatskoj zemlji kraj mora, pa ako bi koji zaboravio da je tu Hrvat gospodar, da ću ga baciti u more.

Ivaniš govorio je te zadnje riječi gospodaru Madiju toli mirno da ih Talijan nije nikako mogao primiti za šalu, već za tvrdu, zbiljsku odluku Ivaniša, koga su gradovi kraj mora ionako poznavali za čovjeka oštra, neslomiva te ga nisu mrzili mnogo manje od staroga Ivana Paležnika, koga nazivahu bičem Dalmacije. Madio, problijediv dovrh čela, stisnu usne, i oko munu mu prema Ivanišu kanda će ga probosti, ali to samo za malen časak. Za tren promijeni svoje lice slatkim posmijehom, zgrbi leđa na dubok poklon i reći će prepokorno:

— Dojavit ću, možni gospodine, tvoju milostivu zapovijed svojim suplemenicima. Ali im gotovo te opomene i ne treba. Mi ljudi rimskog jezika, koji od mnogo vjekova sjedimo po jadranskim gradovima, ljubimo svoj rodni kraj, klanjamo se vlasti, štujemo zakon i ne želimo nego živjeti na miru. Ti si nam tvrdo pouzdanje, bane gospodine, ti ćeš nam pribaviti mir, jer ti je volja tvrda i jaka.

Ivaniš slušao je pomno laskave tobož riječi Latina, iza kojih se je tajio oštri žalac Vlaha proti hrvatskomu banu. Po njegovu licu zatreptio bi kadikad smiješak, usne stisnuše mu se nekoliko puta. Kad Talijan završi svoje laske, odvrati mu Ivaniš, gladeći bradu, posve hladno:

— Dobro, hvala na laski, šor Madio, valja reći, vi Vlasi umijete lijepo laskati. Tebi vjerujem da se toliko uzdaješ u mene kako veliš, jer inače ne bi imao obraza doći u moje dvore ter tako meni govoriti. Za druge tvoje Vlahe nemoj zalagati glavu, jer bi ti po njihovoj vjeri na slaboj petlji stajala. Reci im, reci neka se čuvaju, jer imam pouzdanih glasova za svakoga. Da ovdje već dugo sjedite, moja gospodo Latini, istina je, ta eno vam zlatnog dvora vašega cara Dukleše u Splitu, nu ne zaboravite da je vaše to gospodstvo minulo, da su Hrvati pasoglavcima Obrima istrgnuli ovu zemlju iz nokata i po Hrvatima možete mirno živjeti. Mi smo tu gospodari, šor Madio, mi. Prionite uz nas ako želite da budemo za vas, prionite srcem. Dosada toga niste pokazali, jer ste se samo klanjali, kako sam reče, vlasti onoga koji je jači bio. Dosele bijaše kod vas Latina ljubav samo ondje gdje vam je bila i korist. Hrvat je svakomu bijesu dobar, kad se od njega može dobiti kakva korist ili sreća, onda mu je svatko drug i prijatelj, nu kad Hrvatu prijeti pogibelj, ni vrag neće drugovati s njime, svatko odvrgne se od njega. Vidiš, Madio, toga više neće biti. Dosta smo milostivi bili tuđincu koji nas je potlje otrovati htio, a mi mu opet oprostimo. Sad je dosta te lude milosti. Dosta! To vam Vlasima budi na nauku i znanje, jer što mi je na srcu, to mi je na jeziku. Zasad podajte mi ruku, gospodo Trogirani — produlji Ivaniš, dignuv se i podav svakomu ruku. Zorić i Ilić stisnuše je ljudski, Srića dotaknu je se prepokorno, pokloniv se do crne zemlje, ali Madijeva hladna desnica zadrhta u Ivaniševoj krupnoj junačkoj ruci da je bana zazeblo do srca.

— Pogodismo se, evo, sretno, ali treba da to potvrdi i kralj. Vaše pismo kojim se evo pokloniste Tvrtkovu žezlu, u mene je, još valja sastaviti kraljevo pismo kojim vam potvrđuje slobоštine i molbe vaše.

— Evo ga sastavih, bane gospodine — reče Zorić, iznesav drugu artiju — ne treba nego da kralj doda svoj veliki pečat, pa je obavljen posao i pogodba tvrda.

— Ele hrliš, gospodaru Zoriću. Gle, gle! Već ti je sastavio pismo kralja Tvrtka prije nego kralj o tom zna.

— Eh! znaš, gospodine bane — nasmiješi se stari Zorić — imao sam već za svoga vijeka puno takva posla pa sam izvježban. Slutio sam da će kraljeva i tvoja dobrota pristati na molbe naše, jer je naša mjera malena, naša molba pravična. To uvaži, gospodine Ivanišu, pa me nećeš bijediti da sam drzak.

— Dobro je, starješino — odvrati kroz šalu ban — daj pisma, u ovaj čas otpremih glasnika u kraljevsku prijestolnicu da vam donese potvrdu gospodara Tvrtka, a dodat ću i svoj list, neka zna kako i šta ja za vas mislim. Hoću da se posao svrši, brzo svrši, odmah svrši. Dok se pako poslanik ne povrati, noseći vam sloboštine crno na bijelom, pridržat ću vas tu na mojem Omišu za sužnjeve.

— Za sužnjeve? — upita Nikola Srića plaho, a izim crvenog nosa problijedi mu cijelo lice.

— To jest za goste — nasmjehnu se Ivaniš milostivo — ako je vaša dobra volja. Ne bojte se ništa. Dođoste pod hrvatski krov. U tom dvoru vam je vaša glava sigurna kao što i moja, pače bi vas moja desnica branila do zadnje kapi krvi. Okusit ćete hrvatski hljeb, hrvatsku sol, ne treba vam se bojati otrova. To ne bijaše nikad hrvatski običaj. Primite moj poziv, gospodo, molim vas. Bit će dobro da se upoznamo od srca, jer ćemo imati dosta posla, zajedno radeći za našu korist, za hasnu naše kraljevine, koja nevoljna uzdiše pod teškim bremenom hrvatskoga, domaćeg rata. Te se kuge moramo riješiti mi boljari, vi slobodni građani! Primate li poziv, gospodo?

— Primamo! — odgovori Zorić odvažno.

— Pri.. . primamo — kimnu Srića veselo.

— Primamo — dahnu od nevolje Madio.

— Eh, pa dobro došli, gosti mili — pozdravi ih ban i opet.

Ne potrajalo dugo, a sa Omiša letio na konju plemić glasnik put Bosne kralju Tvrtku, noseći listove Trogirana i pismo Ivaniša bana. Konjanik bio je ljudski zagrabio te je mamuzama bockao neprestano konja. Vidjelo se da mu je prešno. Ban Ivaniš bio mu je zapovjedio neka ne štedi konja, samo da stigne što prije na mjesto. Bojao se nestalnosti trogirskih trgovčića. Međutim ne bijaše gostima ni nakraj pameti ostaviti Omiš. Hrvatskim poslanicima godilo je boraviti pod domaćim banovim krovom gdje su ih domaćin i domaćica častili gospodski, prijateljski, kao da su si u rodu ili kumstvu. Teško bijaše Madiju u toj kući. Od sramote ne smjede je ostaviti, a ni ne htjede se odijeliti od svojih drugova da mu ne izmakne koja njihova riječ u govoru s banom. Ćutio se tu strancem, ali su ga prijateljski dvorili kao god i druge goste. Jednako milo šalila se s njime domaćica, uz isti ljubezni posmijeh punila mu Anđelija neprestance čašu malvazijom, gospodar i brat mu biskup mišljahu sve moguće zabave, i lov, i ribariju, i kolo, da razigraju srca svojih gostiju, i prije svega starješine Madija, da predobiju njegovo srce, njegovu prijazan. Badava, Vlah se s njima zabavljao, šalio, ribario i lov lovio, sve smiješeći se slatko, ali smiješeći se toli ljuto da si mu mogao spetiti iza usnica zube kao psetu kad zareži na te.

Dnevi proletjeli poslanicima u dvorovima hrvatskoga bana na brzim krilima, dočim su njihovi sugrađani kod kuće teško očekivali glas o sreći svojih poslanika. Na veliku svoju radost spaziše da se bosanska i hrvatska vojska poodmakla od grada te da nikoga ne napastuje, pa im dođe od Zorića pismo neka se strpe jer da su poslovi krenuli dobrim putem. Jednog popodneva stajaše ban Ivaniš upravo u vrtu, navrh gradskoga zida, a do njega poslanici Zorić, Ilić i vojskovođa Tvrtkov, prior Ivan Paležnik, koji bješe došao u Omiš na dogovor radi daljnjega ratovanja proti dalmatinskim gradovima.

— Ele! — viknu ban iznenada, pokazav prstom niz zid na konjanika koji je zagrapce letio u grad — vidite li toga konjanika, braćo?

— Da, šta je? — zapita Paležnik.

— Evo moje glave — nastavi Ivaniš — ako to nije plemić koga poslah u Sutjesko po kraljevsku potvrdu za vas Trogirane.

Zoriću razvedri se lice na taj glas, a iz oka sijevnu mu iskra nade. I uistinu, za kratak čas predstavi se plemić poslanik Ivanišu banu, pozdravi ga smjerno i preda mu ovelik smotak što mu je visio bio o crvenoj svilenoj vezici preko ramena:

— Od svijetloga gospodina kralja Tvrtka tebi, bane gospodine, lijepo pozdravlje, i puna ti milost, pozdrav i poklon od sve gospode u Sutjeskom. Svima razveseli se srce kadno razumješe da je tvoje gospodstvo u punom zdravlju, a i gospođa banica, gospodin brat i sva svojta tvoja, pred svima pako gospodin vojvoda Hrvoja, koji obeća da će te zakratko obići u tvojim dvorima. Još ti javlja svijetli kralj na moja smjerna usta da potvrđuje sve što je tvoje gospodstvo ugovorilo sa slobodnom općinom trogirskom, te šalje evo na te otvorene listove pod visećim velikim pečatom.

— Eto — kliknu Ivaniš — gospodo Trogirani! Vaše poslove kanda je obavila lastavica. Živjeli! Sad ste opet naši, opet kraljevi ljudi. A tebi, gospodine poslanice, hvala na brzini. Izvoli zaci u dvor pa se raspremi i odmori od daleka puta. Mojim si gostom. Ta hoću da slavim slavlje, a na čast hrvatskog grada Trogira. Tu će se veseliti i gospoda izaslanici, tu moraš biti i ti koji si bio glasnikom njihove sreće. A sada ajdmo u dvor, gospodaru Zoriću i Ilicu, a i ti, brate priore, da javimo svima veselu vijest.

— Bit će nekim vesela, brate Ivanišu — reče prvak križaru — ali i mnogim žalosna.

— Kako da ne bude vesela — potvrdi Zorić — bit će mira i počinka od nemile smutnje. Nije to šala kad te vuče za jednu ruku jedan, za drugu drugi kralj, pa ne znaš kuda i kamo, jer ti se obojica prijete da će te gvozdenom metlom izbrisati s lica zemlje.

— Načeto je sada otporište Šišmanovo — reče prior vranski — i nadam se tvrdo da će i Šibenik, i Spljet, i drugi gradovi poći za vašim mudrim primjerom, pa će od tiha mira prionuti uz nas. Zadar se ljuto priječi, da, ali njemu slomit ćemo ljutom šakom i zidine i šiju. Poznat će ta krv Boga.

Veliko bijaše veselje u omiškom dvoru. Ban častio je Trogirane cijeli dan i do kasno u noć. Njihova bijaše danas slava. Uz slavljenike bješe pozvao i susjednu vlastelu hrvatsku da se i oni vesele slavlju Tvrtka kralja i Ivaniša bana, a to slavlje zvonilo kao opijelo Šišmanove vlasti u Dalmaciji.

Za dugim stolom palače u omiškom dvoru sjedaše kolo junaka, mladih i starih, bistra pogleda, vesela lica. Veselo im zvečale ostruge, veselo srebrne kupe u kojima se ljeskala rumena krv žarke loze dalmatinske. Zveknule čaše, a za časom planula bi pjesma, starinska junačka pjesma hrvatska orila se niz grad veselo do morskoga žala.

Pila gospoda i pjevala iz puna grla, a naokolo dvorile ih gospode, pred svima pako domaćica i Anđelija. Tader okrenu se stari Paležnik k djevojci i reče joj kroz smijeh ovo:

— Ej, Anđelijo dušo! Šta si se snuždila te su ti očice mutne? Srdiš se na me, je l'te, jer ne dovedoh Berislava? Ti bi voljela na tom mjestu vidjeti tvoga vjerenika nego mene starca. Vjerujem, i ja bih, da sam djevojka kao što ti.

Anđelija zažari se dovrh glave i ukori veselog strica stidljivim pogledom.

— Ništa zato — produlji prior — poslat ću ti ga za koji dan. Danas moradoh ja doći, a on mi je zamjenikom kod vojske. Ne mogoh ostaviti svoje čete bez pouzdane glave. Eh, da nije zamjene — produlji Ivan, pruživ djevojci pozlaćenu kupu — ded, Anđelijo, natoči mi rumena vinca da reknemo zdravicu, da pijemo čašicu u zdravlje i slavlje nove naše braće Trogir ana!

Djevojka pristupi k redovniku i nagnu vrč da mu naspe vina, a pritom zaprijeti mu se ispod oka što se s njom toli ljuto pošalio bio pred čitavim društvom.

Prvak skoči i priskoči k prozoru. Divna li vidika! Po vrhovima plamte rumeni kresovi, na modrini nebeskoj migolje zlatne zvjezdice, po moru stere se mjesečina, tu kao proliveno zlato, tu kao srebrni stup, a onamo dalje, kao blijeda zlaćena magla, crna gromada diže se iz sjajnoga valovlja — otok Brač; oko grada pako šušte gajevi crni, tajinstveni, protkani tankim zrakama noćnoga svjetlila. Tiho je more, tiha je noć, dobar je Bog, a svijet je lijep, oj Bože, lijep, da je grehota biti slijep. Mjesečina padaše i na mrko lice, na crno ruho i bijeli krst križara, mjesečina sijevaše o srebrnoj kupi u žarkome vinu.

Priorove oči zadubiše se u tu krasnu noćnu sliku. I njegova srca, premda ukrućenog od tolike borbe života, primi se krasna noćna slika. Dignuv kupu visoko, reći će glasovito:

— U zdravlje, u slavlje vas Trogirana pijemo evo rujna vina iz srebrne kupe, a u dvoru hrvatskog bana Ivaniša Horvata, krasnoga junaka na ovome svijetu. Pijemo ga rado, od srca, kao što pije za brata brat, ta ne teče li u nama ista hrvatska krv; pijemo ga jer prionuste uz naše kolo, braćo Trogirani, uz staro hrvatsko kolo gdje se samo naša pjesma ori, a tuđinstvo ni u kutu ne zbori! U vaše slavlje, u vaše zdravlje! Pijte! Žarka ovo krv je našega kraja istom dozrela na prisoju sunca. Jednim jezikom slavimo Boga, jednim jezikom kunemo zloga, isto nas polje hrani, isto nas pravo brani, po istom kopnu hodimo, po istom moru brodimo, isto nas sunce grije, isti nas vjetar brije, tu smo nikli, porasli, dorasli, tu grlimo svoje mile, tu ćemo počinuti, ako Bog da, u blaženom grobu. Pa mi da nismo jedni, da smo dvoji, mi da nismo jedne matere sinci, braćo moja! O, pristupite bliže, pogledajte si majku svoju, tu lijepu domovinu na žalu sinjega mora, Dalmaciju slavnu, gdje je stajala kolijevka hrvatskih kraljeva.

— Eto, nadaleko blisiše more, obasula ga mjesečina poput sjajna alema. Daleki su to putevi kud hrli brza naša plav koja razbi i Mlečanina i Arapina, kud se promeće hitri primorac i bije smjeli Neretvanin. Gleđite pod sebe, na ono divno kopno što se bujno niže uz hrvatsko more, tu sijeva zelena loza vinova, tu se bijeli poput srebra gusta maslina, tu se zlati limun i narandža, a uz more dižu se po vrhovima junački dvorovi vlasteoski, bijela pitoma sela i bujne varoši gdjeno se skupljaju bijela jedra brodova kao roj leptira na punoj ruži. Eto, to je naša domovina, a u njoj naš narod zdrav i žilav. Nju da pustimo, nju da prodamo tuđincu za podlo mito? Ta očevi naši ne bi mogli počivati u crnome grobu sa tolike sramote. Oni nam namriješe svetu ovu djedovinu, svaki grumen zemlje orošen je junačkom krvi hrvatskom, po glavicama dižu se tanki stupovi, grobovi hrvatskih junaka, svako brdo, svaka rijeka, svaka luka, svaki kamen odaje ti imenom svojim čija da je to zemlja, da je to zemlja naša, hrvatska. A ogledajte se vi sami po gradovima uz more, po latinskim nekad postojbinama. Nije li te gradove oslobodila hrvatska desnica, nije li milostiva ruka hrvatskih kraljeva povećala slobodu vašu i vaše crkve ter nadarila ih kraljevski, pa nije li većina po tim gradovima hrvatske krvi? Ah, koliko opet niče odmetnika u toj zemlji, koliko izdajica koji bi gotovi bili rascincariti je za zlato, za svoju korist! Vi se prenuste u pravu svijest, braćo Trogirani, ter se sjetiste korijena svoga, i dobro se sjetiste. Pijem u vaše zdravlje, u vaše slavlje! Pijem u slavu i sreću ove zemlje koja nas je rodila. Hrvatska da živi od mora do gora, bila sretna, slavna, slobodna pod okriljem Tvrtka, i prokleto ono tuđe kopito koje ju hoće zgaziti, proklet svaki sin ove zemlje koji rad sebe izdati, prodati kani majku svoju.

To govoraše križar dižući srebrnu kupu, u njegovim očima plamćaše zanos proroka, njegove usne drhtahu kao od svete molitve, i još jednom zagrmi uznositim glasom:

— Bože! Spasi nam dom! Cvala mu sreća!

I dotisnuše se gosti do prvaka vranskog, dižući kupe, i udariše klicati iz jednog srca u jedan glas:

— Bože! Spasi nam dom! Cvala mu sreća!

Čaše zveknuše, grla daleko jeknuše, junaci zagrliše se, izljubiše se, kunući se svetom vjerom i imenom svojim da će pod okriljem junaka Tvrtka prodičiti, proslaviti, usrećiti domovinu svoju.

Biskup Pavao stajaše na strani, a o njegovo rame upiraše se djevojka Anđelija. Suza zasja u oku Pavla, vrela suza radosnica, gdje vidje da je nakon tolike muke, toliko krvave borbe, toliko krvništva, sile i izdaje svejednako plamtio stari hrvatski duh neugasivim žarom za slobodu rodnoga kraja. I starcu Zoriću kanuše suze niz obraze, kako mu je srce puno bilo. Pristupi k Paležniku, zagrli ga i dva i tri puta te se s njim izljubi ljudski.

— Daj, vojskovođo — reče starac tronut — da te građanin Hrvat poljubi u boljarska usta iz kojih je evo proteklo toliko zlatnih riječi. Budi kako si rekao, dao Bog. Evo ti se kunem da će pri vašem slavnom djelu i zadnja kap krvi moje i mojih sinova, a i nas svih Trogirana, vi ste nam pošteni ljudi otvorili srce i dušu. Sad znamo na čiju stranu da potegnemo. I ja velim, tvrdo stajat ćemo na našem korijenu i plemenu, pa uspriječi li se Latinac, pa hoće da nam bude na hrvatskom tlu gospodar, bacit ćemo ga u more!

— U more! — kriknu okrugli Nikola Srića, komu je danas nos cvao od blaženstva. Zorić obiđe cijelo kolo okom da nađe druga si Madija, da vidi kako njegovu latinskomu srcu godi to uzvišeno hrvatsko slavlje i veselje. Ali ne nađe ga, bilo ga iznenada nestalo iz društva.

Veselo orijaše se jošte junačka pjesma u tihu noć, orijaše se sinjim morem kao tajinstven glas iz groba slavne minulosti, kao glas proroka koji naviješta dan, krasnu zoru i sretnu večer. Raziđe se društvo, umuknu pjesma, samo katkad šušnuo bi vjetrić maslinama, mirno drijemalo more, mirno i ljudi na gradu Omišu, ali ne drijemahu svi. — Dvije duše ostaše budne. Navrh gradskoga zida u perivoju stajaše prekrštenih sprijeda ruku, prislonjen leđima na drevno stablo čovjek. Gledao je i on u tu krasnu noć, u te čarobne zelengaje, u to sjajno more. Bio je nagnuo glavu naprijed, oči mu se vrtjele, zubi škripali. Na svaki zveket čaša, na svaki glas hrvatske pjesme problijedi na smrt, oči mu sijevnuše bijesom i pesti zgrčiše se na prsima, kanda čovjeku paklen plamen proždire srce. Bijaše to Madio, Latinac, Trogiranin. Škripljući istinu u noć:

— Aj, čuješ li ih, jasna noći? Vidiš li ih, zlatni mjesece?! Vi svi svjedoci slavnoga rimskoga vijeka gdje se zlatni dvorovi careva i mudraca dizahu sjajni na ovom žalu, gdje je uljudna latinska riječ vladala širom ove zemlje? Čujete li hrapava grla gusara kakvu zdravicu nazdravljaju plemenitoj našoj lozi u ovom kraju? Napijaju nama Latinima propast i zator, jer oni da su vladari! Oni vladari, ha, ha, ha! Glupo roblje da vlada zato što mu je slijepa, luda kob za jedan čas tisnula u ruke ubojitu toljagu, koju barbarin smatra kraljevskim žezlom. Ne, nećete — škripaše Madio. — Doći će doba, razbit će se čaša vina, doći će vrijeme, zanijemit će žalosna bugarija duž sinjega žala, a u tom perivoju među ružama i narandžom, maslinom i lovorom, među mermerstupovljem drevnih rimskih bogova podići će latinski duh opet glavu i vlast. Ni Tvrtko ni Hrvati, već mi Latini rođeni smo za gospodstvo. Stari Jupiter satrt će strijelom te barbarske Titane, to roblje hrvatsko. Dalmacija mora ostati prava kćerka vječnoga Rima.

Još jednom osinu Madio gnjevnim okom gospodske dvorove bana cetinskoga, okom punim mržnje, osvete, prezira i zavisti, zatim umaknu Latinac u svoju ložnicu, gdje je za hvalu i u snu kovao otrovne strijele dobroćudnim Hrvatima koji su ga toli lijepo dočekali pod svojim krovom.

Kod prozora male komore u najvišem podu omiškoga grada klecaše biskup Pavao sklopljenih ruku. Komora bijaše tamna, nad prozorom rasplitao se poput zastora zelen bršljan, a kroza nj prodiraše mjesečina, vjenčajući zlatom Pavlovo čelo. Oči mu se zadubiše u sjajno more, u vedro nebo, u tamne gajeve i dubrave. Nad svijetom lebdijaše svet, tajinstven mir, Pavao bojao se mutiti ga, ma i šaptom ustiju. I stisnu prste sklopljenih ruku jače, i reče tiho u svojoj duši:

— Hvala ti, Bože, na radosti. Teško si nas iskušao i preteško, mnoge si ruke vrgo na nas, kao na sinove Judine u zemlji misirskoj. Ah, prečesto činjaše se bolnoj mojoj duši da je iz roda hrvatskoga ishlapilo sve junaštvo, da je mijedna duša klonula od prepasti ili raskoši te se drač izdajstva izvinuo nad zdravo zrno da ga zaguši. Koliko nađoh za svoga vijeka lijepih, divnih ljudi našega roda! Mlade duše, pune živa žara, skočile bi za obranu domaćega prava na noge junačke, da im se sablja razvarila u koricama. U ljutim bojevima omastiše rodnu zemlju svojom junačkom krvi, zakleše se da neće do groba krenuti vjerom, a ja, videći takav posvećeni žar, čuvši toli silnu zakletvu, povjerovali njihovim riječima, bio bih dao desnu ruku za njihovo poštenje. Ah, koli ljuto prevarili se, koliko je hrvatska domovina nastradala štapeći se u njih. Zvon zlatnoga mita zagluši njihovu savjest, laska mogućnika izbrisa davne zakletve iz njihove duše, zamataše se u zlatni plašt visoke časti, misleći da su zaklonili pred svijetom svoju rutavu dušu. Zato nam klonu i liga, izdajstvo joj podjede korijen, i moj junačka, nesretni brat Ivaniš bude svaki put u svojoj banovini Mačvi žrtvom prijevare. Zato i zdvojih. Ali eto, kraj sve nevolje i kukavštine, i upravo učas kad je, misliš, najdublje pala, diže Hrvatska iznova glavu, i nove klice i mladice pokazuju da nije navijeke uvenuo stari junački duh. Otkad dođosmo u ovaj kraj, i ovdje pri moru i u onaj među Dravom i Savom, uvijek nas goni ista prijeka sreća, u vječnoj motamo se promjeni, cijela naša povijest nije nego neprestana bibavica, plima i oseka.

— Danas opet zagrmiše talasi, danas u srcima junačkim uskipi plima. Prilika je, nada je da će biti sreće bolje nego je bila dosele. Tvrtko je div, Tvrtko je čovjek našega jezika, a nije meka strašivica i kukavica, on će izbaviti ovu zemlju. Oprosti mi, blažena sjeno Karla kralja — produži biskup, dignuv glavu prema nebu — obećah ti, zavjetovah se da neću mirovati dok ti jedinca ne podignem na prijesto sa koga te je zlotvorna ruka Jelisavina bacila bila u propast. Bog mi je svjedok da sam pošteno radio za njega, da, probdijevao noći, trajao dane, snujući i kujući sreću tvoga djeteta, ali kako se razbi ikod Tarenta moj brod na kojem bijah pošao po Ladislava, tako razbiše se moje nade. Jesam li ja kriv da Francuzi sižu silnom rukom za napuljskom krunom te ni u svom domu odahnuti ne može, nemajući pod sobom tvrda tla? Jesam li ja kriv da nas majka mu Margareta vara, da šara, da prima i odbija kraljevsku krunu hrvatsku i ugarsku, da nas zakletvom drži nekako na uzici, a opet svom silom priječi da ovršimo sveti svoj zavjet, da ti sin dođe u ovaj kraj, da ga vidi narod na svoje oči, da ga čuje na svoje uši, da mu stavi na tjeme zlatni biljeg kraljevske vlasti. Nisam ja kriv, sjeno Karlova, ni ostali junaci, pače

za tebe i tvojega sina ogriješismo dušu, braneći korist tvojega djeteta više nego sreću domovine, bijući se za pravo mladoga Vladislava žešće negoli za pravice doma, a opet su postavljeni kraljevi da služe sreći naroda, nipošto da narodi služe koristi kraljeva. Da, Karlo, krvave rane tvoje ljuto su osvećene, smirena tvoja krv. Ne traži od nas više nego što nam sudbina dopušta, ne traži da svoje glave bez svrhe, bez nade bacamo pod krvnički mač. Ne, radi djeteta, makar i kraljevsko bilo, ne smije narod vrći svu svoju sreću na kocku i ludo srtati na gole mačeve da mu provali krv iz smrtnih rana. Ne ljuti se na nas, Karlova sjeno, glas nas zove naroda na druge puteve, a glas naroda glas je Boga. Da, srce mi šapće, sinut će zora, svanut će dan nad ovom zemljom. Mlada krv prikine se u junačke čete, odasvud rastu kao bujica, pedalj za pedljem posvećene zemlje izmiče se ispod vlasti Luksemburgovca, a silovito pada Paleznikov osvetni mač na glave odmetnika, gradovima stiska se od nevolje grlo, nada raste, obećaje sreće, a ja evo, nevoljni grešnik, vapijem iz dubine srca moga, do tebe, gospodaru sunca, mjeseca i zlatnih zvijezda, vapijem k tebi, stari Bože naš: svrni svoje oko na ovaj divni kraj, raširi blagoslovne ruke nad mojim rodom, daj mu sreće, daj mu slobode, tvoj duh neka lebdi nad zastavom našom. Vodi ga ka pobjedi, spasi nam rod, jaki Bože naš!

I Pavao raširi ruke nad krajem, glava uznese mu se čudnim zanosom, oči sijevahu od svete vatre, a usne drhtahu od molitve. Pa opet kleknu, glava mu klonu na sklopljene ruke. Pavao moljaše, i zadrijema moleći se Bogu. Tu klecaše snijući o sudbini svoga roda, dok ga ne probudi od mora vjetrić. Strese se, osovi glavu, na nebu sijevaše danica, sve više blijedilo na zapadu nebo, sve više uminuše zvijezde, dok se mila toplina žarkoga sunca ne prosu krajem. Iz stotina skladnih grla ptičjih ozivaše se zelengajem jutarnji psalam, a ozva se i iz duše biskupa Pavla Horvata.

XXXVII

Nekoliko debelih ura od sela Granešine, a u županiji zagrebačkoj, prostirala se gorom gusta šuma, toli gusta da se tuđe sterao mrak i upola bijela dana. Ogromno, drevno hrašće preplitalo je tu od vjekova svoje silne grane u koje je malokada dirnula bila ljudska sjekira, i pastiri nisu smjeli svoju stoku zatjerati dublje u šumsku gustinu, već se držali okrajaka. Ponize hrašću do zemlje bujila borovica, žutika, trnula, ljeskovo grmlje, šipak i drugo raznoliko čupavo, bodljivo grmlje. To gusto raslinje prematalo se i preplitalo se toliko u neki bujni, bodljikavi zeleni metež te ga nisu mogli razmrsiti jaki rogovi marve, nekmoli kroza nj prodrijeti slaba noga čovjeka. Malogdje uhvatilo bi sunce koju škuljicu da pusti nekoliko slabih zraka u tu šumsku noć. U dolovih i jarugah, koje presijecahu te bregove, stajala je voda po barama i mlakama, zaklonjena od visoka šaša. Osušilo bi se tu od časa do časa naravski pokoje lijepo stablo, te suho i rastočeno oborilo se na svoje žive susjede te im nemilice otkrhnulo pokoju lijepu granu; ali i u te podrtine hrasta ne smjede dirnuti ljudska sjekira. Štaviše! Ni bake nisu zalazile u šumu da si naberu šiblja i šušnja, niti su se vračarice ufale tražiti po toj mrkoj guštini ljekovite trave.

Bilo je kanda je šuma i gora Bogom prokleta, da tu prestaje kršćanski svijet. Muškarci nisu rado dolazili amo, a ženske pogotovu se nadaleko uklanjale tomu mjestu, prekrstiv se i dva i tri puta. Nije ni čudo. Već po sebi bijaše to jedan od najdivljijih krajeva u gornjoj Slavoniji, zabit puna vukova, lisica, međeda, pa i otrovna gmaza, što se je napokon vjerovati moglo, kao što i glas da je šuma noćište nemilih razbojnika vrebajućih osobito na jadne trgovce i sajmare. Nu bake pričale i vjerovale da po gustini blude vukodlaci, guševi, nevidarci, vilci i zmijski kraljevi, da zle vile u kolu zlom pjesmom krštenim dušama nabajaju zlo, a vještice da ovuda od vučjeg mlijeka, žabljih očiju i gušterova jezika vare vražju mast. Koja će božja duša bez grehote iskušati Boga te zataknuti svoj nos u to noćište nečastivoga? To ni za pola careva blaga! Tako je išla priča o vražjoj šumi od kraja do kraja, od koljena do koljena, pa se je sve vjerovalo, šuma ostala je u ustima puka prokleta pa prokleta.

Nu bilo je opet govora manje strašna o njoj. Starci govorahu da se za njihove mladosti nije toliko čarolija pričalo, premda je već onda šuma strahovita bila. Znalo se da na drugoj strani brda stoji sred šume tvrdo zidan gradić sa dvije kule, mrk po dobi i vidiv. Oko grada prostirala se nevelika čistina, na kojoj je bilo zasađeno zelje i povrtelje, žito i voće, a bilo je i stoke u gradu. Jednom prije pet godina bio je pastir zabludio leteći za svojom ovcom. Nesretna životinja izmicala ispred njega, i začudo lako prodirala kroz gusto grmlje kao na prkos svomu vjernomu pastiru, koji je oderan, izboden, krvav slijedio trag povjerene mu ovce. Ujedanput — već je bila večer navalila — nađe se ubogi pastir na čistini pred šumskim dvorcem. U prozorima žarilo se svjetlo, iz dimnjaka vitlao se dim, tu su dakle stanovali ljudi. Jadni pastir nije znao na koju da se stranu okrene, jer mu je ovca u jedan hip iščezla bila ispred očiju, a u taj čudnovati gradić nije mogao unići, jer su mu gvozdena vrata zaključana bila. Baciv se na cjelinu, uze gorko plakati i vapiti u sav glas za pomoć. Tader otvoriše se na jednoj kuli gradića vratašca te iziđe baka, žuta, krezuba, bjelokosa.

— A koga bijesa tražiš, cvilidreto, pred ovim samotnim dvorom, pa kukurikanjem svojim mutiš mir i pokoj stanovnika? — upita stara.

— Ja, dobra majko, nisam cvilidreta, već siromah ovčar, niti mi je nakraj pameti mutiti vama blaženim ljudima mir i pokoj, već tražim ovčicu koja mi je utekla te ovdje negdje iščezla u grmlju. Pomisli, dobra majčice, moj preveliki strah. Kako ću ja gospodaru na oči bez ovce, a opet nisam ja kriv, već je živina nekako pobjesnila.

— Kad je tako, ovčaru, smiri se — reče baka — pomoći ću ti ja. Samo sjedi tu u travici mirno dok se povratim.

Zatim pođe u grad, tu zakriješti dvatri puta, a iz vrata izletješe sluge te udariše ravno u šumu a na sve strane, i eto čuda, za malen čas donesoše izgubljenu ovcu pastiru na uzici. Kolike radosti i hvale. Jadnik uze cjelivati ovcu u gubicu, a sluge u ruku, baka pako, izišav iz grada i vidiv to klanjanje, nasmija se grohotom.

— Okani se, ludove — reče — šta ližeš tim međedima šape. Na vina rumena, na kruha pšenična, na mesa ovnova, pa jedi, pa pij, i onda idi s milim Bogom put svoje kuće.

Pastir nekako se poboja okusiti jela i pila iz ruke stare nakaze, koju je smatrao dakako vješticom, no žestoki glad zaboravi sve bojazni, a želudac ne osjeti od čarolije ništa nego osobitu slast. Baka dade mu slugu da ga s bakljom isprati iz šume, ali pri odlasku reče mu oštro:

— Ovčaru! Kani se naše šume, našega grada, jer bi ti večera drugi put mogla biti kisela, kao što je danas slatka bila.

Premda se mnogomu činilo da pastir onako bunca po svojoj mašti, opet je čovjek bio rekao svu istinu.

Šumski gradić bio je vrlo čudnovato građen i brojio je sigurno već preko dvjesta godina. Zidine bijahu mu debele, prozori maleni, sobe svedene, dosta prostrane, vrata pako jaka, gvozdena. Gradić bijaše kao neka tvrđavica, na obranu zidana, nu stojeći prema jugoistoku povisoko na obronku brda, a sred zelene šume, mogao je služiti za posve lijep i zdrav stan, pa je zato bio i vrlo udobno uređen. U tom zaklonu prebivaše mladić od jedno sedamnaest godina, stara ružna baka, jedno petšest krepkih plećatih sluga. Činilo se da je gospodar mladić, bar ga je naokolo sve slušalo, uistinu zapovijedala je ovdje baka, mudro, dakako, da mladić toga ni opazio nije, stara pako primila je opet zapovijedi od pravoga gospodara koji nije stanovao u ovom gradiću.

Jednog jutra sijevala je sva šumska krajina od rose divno, iz cvijeća i trave dizao se miomiris oslađujući dušu i tijelo. Sred vrta za gradićem stajaše baka Veronika, pazeći kako sluge u vrtu rade. Starici je taj svježi jutarnji zrak, to toplo sunašce godilo kao goð i staroj onoj rđavoj mački koja se oko njezinih nogu brundajući motala. Veronika bijaše ženska malena, tanana, suha, ta svu bi je slomio s dva prsta, a po tankim kostima, po okrugloj lubanji visila je u sto nabora žuta, nečista koža, iza koje su provirivale debele, modre žile. Glava podrhtavala joj na tanku vratu, bezuba usta igrala joj neprestance, a dizala je vazda svoj šiljasti nos uvis, pri čem su joj sivomodre oči čudno žmirkale. Imala je na sebi dugu sivu halju, opasanu remenom, o kojem visijaše svežanj ključeva i ovelika torbica, glavu pako bila je omotala bijelom širokom pečom.

— Ej! Ej! Janko! — kriknu starica — opet drijemaš. Kako to okapaš, jedva ide vrh lopate u zemlju. Vražja lijenčino! Čekaj! Čekaj! Nek dođe gospodar! Znat će on kakav si svat! Kukavice, propalice, pijanice!

— Pijanica? Ja? Ha! Ha! Ha! — nasmija se Janko kanda ga se Verin ukor ne prima osobito. — Hvala Bogu, to danas prvi put čujem. Ta jesi li, bolna Vero, zaboravila da smo tu u šumi i gradu zatvoreni kao u vrzinu kolu? Nema tu blizu ni klijeti ni vinograda, pa ni krčme. Naša je pivnica, istinabog, puna, ali ključevi zvone tebi o boku, i ni jedna kapljica vina ne ide bez tvojega znanja u moje grlo. Ti nam, istina, daješ svaki dan lozovine, k tomu fine, ali tvoja mjerica neće mi nikada smutiti pameti.

— A da, a da! — rasrdi se Vera — vama da čovjek da po vašoj pijanoj volji, brzo bi se ispraznila pivnica našega dobroga gospodara, a posao bi ostao na klinu.

— Nu neće ostati na klinu, majko Vero, posao, neće. Evo gle! Ljudski sam pljunuo u dlanove pa će biti sve po dlaki. Pak čuj! Našao sam u hrastu meda, silu meda, pripravit ćemo medovine, majko Vero. A! Bit će slatko! Je li? — doda Janko, žmirnuv prema starici.

Verino mrko lice počelo se na Jankovo slatko obećanje nekako vedriti, jer je rado srkala medovine, pa je vazda vrčić toga napitka stajao u kutu kraj njezina kolovrata. Već htjede pohvaliti Janka za tu brigu, kada iz grada iznenada izađe mladić. Kakav je bio, moglo se uistinu reći, mladac cvate. Bijaše pun, jak. Krepke mišice nadimale mu se pod odijelom, a mogao si vidjeti da su mu kosti krupne. Pleća bijahu mu široka, prsa lijepo savinuta, stas tanahan, vit, bokovi široki, a stegna i Ustanci nabiti. Nisu ga ružile velike noge i ruke, ali mu ruke bijahu jake kao gvozdena kliješta, a noga utiskivala je krepkim korakom stopu u zemlju. Ponosito zibaše se na njegovim ramenima mlada lijepa glava, oko koje je u gustim pramovima padala mrka kosa. Lice ne bijaše mu meko, žensko, pače košćunasto, mišičasto, a opet je mladić bio lijep. Premda je bio golobrad i mlad, odavahu te crte neko muževno junačko ozbilje, a ujedno neki turobni mir, njegove crne, sjajne oči gledahu pred sebe, kanda mladac prezire cijeli svijet, samo katkad bi planule divljim plamenom mržnje. Smijeha nisi nikad vidio na njem, šale nisi nikad od njega čuo, lice razvedrilo bi mu se samo kad je bio sam sred šumske pustinje gdje ne vidiš ljudskoga lica. Po odijelu nisi mogao pravo razabrati je li gospodin, je li seljak, po držanju si vidio da je slobodnjak i lovac. Do koljena sizala mu surka od plavetne pusti, crvenim suknom ošivena i olovnim kopčama na prsima zakopčana, uske bijele hlače pokrivahu mu stegna i Ustanke, a opanci od medvjeđe kože služili mu za obuću. Bio se opasao širokim pojasom od svijetlih bakrenih ploštica. Za pojasom stajala mu fina, oštra sjekira i dugačak, srebrom okovan nož, preko ramena bio je prebacio luk i tobolac pun strelica, rukom držaše kratko ali široko koplje, a na glavu udario okruglu kapicu od bivolske kože.

— Aj, dobro jutro, sinko Stanko — viknu starica, opaziv mladića.

— Bilo ti dobro, majko Vero — odreza mrko mladić.

— Kamo si pošao, drago dijete?

— Kamo ću? Valjda vidiš, u lov.

— Ta sam ne smiješ. Zabranio je gospodar.

— Znam, Vero, pratit će me Luka.

— Nećeš ni ti, neće ni Luka u lov, Stanko! Nemoj, i djeni koplje na klin!

— A zašto, Vero?

— Jer je gospodar poručio da će danaske doći a ti da ga čekaš.

— Eh, pa ću ostati — mignu mladić i povrati se u kuću. Stara Veronika zaklima čudno glavom, gleđući za mladićem, koji se bio toli mrko otresnuo na nju, te zamrmlja:

— Ele, ele! taj Stanko divlji je ždrijebac, i ne da se nikako pripitomiti. Koliko ga ja kroz toliko godina dragam i gladim, opet nisam vidjela od njega vesela lica, niti pamtim da bi se bio prijazno nasmjehnuo. Hm! Hm! Dao mu Bog jedanput veselja i radosti, jer bez posmijeha nema sreće na svijetu.

Mumljajući tako, obilazila je starica po vrtu te je tu i tamo po svome običaju prisila slugama krpicu. Iz gradića iziđe opet mladić te se posadi na star panj, stojeći na spustu brda, sa kojega je mogao pregledati priličan dio šume. Bio je otpasao pojas ter metnuo na stran ubojito oružje, niti mu je kapica pokrivala glave, tako da se bujna vrankosa rasplitala po volji uz čelo i niz šiju. Stanko držao je jednom rukom volovski rog, a drugom oštar dvosjek nož. Ogledav rog, uze ga napokon strugati i gladiti. Nije bilo dvojbe, mladić bio se dao da izradi lovački rog i da ga nakiti lišćem, cvijećem i životinjama po tadanjem običaju. Živući neprestance u toj šumskoj pustinji, bio se naučio rezbariji od starca sluge koji bje upravo prije godinu dana preminuo. Bijaše to jedini pravi prijatelj mladića, a kad umre, navriješe iznenada Stanku gorke suze žalosnice na oči, jedine suze od mnogo godina, jer njegova mlada duša nije znala ni za radost ni za žalost.

Stari sluga bio je jedini učitelj mladiću, te mu je pomno tumačio i zvijeri i bilje, podučavao ga u lovu, pokazivao mu zvijezde, promjenu vremena i koješta drugoga što je priprosti starčić znati mogao, ne po nauci već po iskustvu dugoga vijeka, najviše pako učio je mladca graditi kojekakve rukotvorine za kuću, gospodarstvo i lov. Sad nije Stanko nikoga uza se imao, zato bivao je od dana do dana zlovoljniji, i sve više mračilo mu se čelo. Bio je uistinu čudak. Katkad bacio bi se poledice u travu te je, podvinuv ruke pod glavu, gledao po čitave ure u to plavetno nebo božje, ni da je trenuo okom, i bogzna kakve su se misli motale po njegovoj glavi. Tad bi skočio iznenada na noge, oko usplamtjelo bi mu divljim bijesom te, iznesav iz kuće svoje oružje, pohitio bi sa slugom u šumu u lov. Sam nije smio nikad otići od kuće. Samo u gradiću te po čistini i vrtu oko njega bilo mu je slobodno obilaziti, a iz šume dalje u svijet nije bolni mladac nikako smio, jer mu je to kratila nemila volja njegova poočima. Čudno ga je bilo gledati kad bi se u šumi namjerio na trag koje životinje. U takav hip prometnuo bi se Stanko posve drugim stvorom, sva krv uzjarila bi se, svaka žilica bi zadrhtala, a zjenice očiju zasjale široko. Skakao je kao pseto, plazio kao zmija, verao se kao lisica, letio kao ptica, preko grma, preko trna, kroz list i šaš, kroz snijeg i led. Jao si ga zvijeri koja bi mu došla pod šake, pače samo pod oko. Ne uteče živa. Činilo se da mladčevu srcu godi, da se veseli kad je mogao uplašenoj, bježećoj zvijeri zatisnuti koplje u slabine ili s grane skinuti strelicom grabežljivu pticu.

Malokada povratio bi se bez plijena. Danas ga je opet želja vukla u šumu, danas bi si bio sred hlada zelenšume razgalio dušu, ali eto, valjade u srcu zagušiti želju, jer morao čekati poočima. Zato bijaše i mrk, zlovoljan više nego obično. Posao mu nije išao od ruke, ljutit baci rog i nož u travu te stane, podupirući laktima lice, zuriti u svijet.

Veronika, idući za kućnim poslom iz vrta u gradić i iz gradića u vrt, prođe dva-tri puta kraj mladića i upita šta mu je, ali Stanko ne pogleda starice niti ne odvrati ništa, kanda je nema na svijetu. Ujedanput strese se, problijedi mladi lovac, spusti laktove na koljena i osovi glavu kanda je nekoga osjetio zdaleka. I zbilja, čulo se od šume kako grane pucaju silovito. Najedanput skoči iz tamnog zelenila konjanik na čistinu i pojuri uzbrdice. Bijaše to gospodar gradića, gospodin Grga Prišlin, dvorski župan biskupa zagrebačkoga. Došljak fijuknu jako, i u tren zgrnuše se svi stanovnici zabitnog gradića na čistinu; Veronika dogega sitnim koracima, sluge dotrčaše, baciv motike i lopate, ogromno sivo pseto priskoči starici, a mladić dignu se samo na noge, ali ne pomaknu se s mjesta.

— Ej, zdravo, djeco, Vero — viknu Prišlin, sišav s konja i baciv Janku uzdu. — Kako ste? Sve živo i zdravo, i kršteno i nekršteno, a?

— Sve, hvala Bogu — potvrdi Veronika — sve do zadnjega miša u kući, milostivi gospodaru.

— A ti, Stanko sinko — prozbori, pristupiv k mladiću i staviv mu desnicu na rame. — Kako ti? Dobro, a?

— Eh, dobro! — zaklima glavom mladić nehajno.

— Već se dugo ne vidjesmo, sinko — nastavi Prišlin gledajući mladca ispod oka. — Ti kanda si nekako turoban, snužden, sinko, i bijedi si otkad se ne vidjesmo.

— Turoban, oče? Ne znam zašto — odgovori mladić.

— Veroniko! — okrenu se župan prema starici — pripravi mi što treba, i za želudac i za grlo, i za počinak, jer ću ovdje noćiti. Daj slugama dvojaku mjeru vina, a ti, dragi sinko moj, dođi sa mnom u grad da se malo pozabavimo i razgovaramo. Davna sam već željan tvojega razgovora. Reći ćeš mi kako si živio, što si radio dok sam se ja mučio i znojio u gradu.

— Sve po tvojoj volji, dragi oče — odvrati mladac ukratko, ali prijazno. Obojica zađoše u gradić, sluge pako počeše zujiti oko Veronike kao što pčele oko suncokreta. Ta bilo je radi dvostruke mjerice.

— Čekajte — zavrisnu stara, izvinuv se napasnicima — najprije valja mi se pobrinuti za gospodarov želudac, onda istom za vaše grlo, vi pijavice!

Do prozora gradske kule, u dupku debeloga zida, sjeđahu naproti sebi Grga Prišlin i posinak mu Stanko.

— Reci pravo, Stanko — prihvati dvorski župan — koja te je spopala tuga, i što si se promijenio?

Mladac ne odgovori jedan časak ništa.

— Govori — zamoli ga Prišlin blagim glasom — molim te, govori, sinko! Ta valjda znaš da ti rado po volji radim, da ti rado ugodim.

— Oče! — planu Stanko — ne mogu više tako kao što je dosada. Ova mi je pusta šuma, istina, mila. Poznajem u njoj svaki panj, svaki grm, ali šta? Pretijesna mi je, ja bih htio dalje u svijet, u svijet.

Prišlin pogleda mladića u čudu.

— Da, da, oče moj! Htio bih — produlji Stanko mirno i ozbiljno. — Dok je stari Vinko bio uza me, živio sam kako-tako, pa sam puno od njega naučio, nu otkako starca odniješe nekamo da ga zakopaju u crnu zemlju, nekako mi je sve pusto i zlovoljno, ništa me ne veseli. Lovim, tešem, režem, pače orem, ali badava, sve kanda to nisu moji poslovi, ruke mi klonu u krilo.

— Nemaš li mene, sinko? — zapita dvorski župan. — Pa uz tebe je i Vera, uz tebe sluge.

— Tebe imam, da, oče — potvrdi mladac — ali koliko te imam, kad si vazda za poslom u gradu, te se mjesec katkad promijeni dva i tri puta, a opet ne vidim tvojega lica i ne čujem tvojega jezika. Pa onda da barem probaviš koje vrijeme ovdje kod nas. Ali jedva došao, opet si prošao. Vera?! Sluge?! Šta će mi, šta ću ja s njima? Velim ti, oče, to nije za mene. Zašto si me ovdje zatvorio u tom kutu? Pusti me u svijet; krasan je. Ta bio sam već ondje, sjećam ga se nekako kroz maglu od svojega djetinjstva. Meni se ne da dulje tako čamiti.

— Stanko! — viknu Prišlin skočiv na noge, uhvati mladca za ramena i pogleda ga oštro. — Stanko! Tko te nuka i bocka da se povratiš u svijet, tko?

— Nitko — odvrati Stanko u čudu — rekoh ti da ga se sjećam nekako kroz maglu, a vidim komadić te ljepote i sa ove kule. Srce me nuka, oče, pusti me.

— Nesretnice — odvrati nekako sumnjivo Grga — ne rekoh li ti već sto puta da ćeš se povratiti u svijet kad bude hora.

— Da, to mi reče mnogo i mnogo puta, ali pitam kada će jednom prispjeti ta nesretna ili sretna hora koju toli teško očekujem.

— Skoro, za malo vremena. Ti moraš dorasti i dozreti do te hore, da si osvjetlaš lice, da se osvetiš. Ne boj se, doći ćeš u svijet, imat ćeš u njem i previše posla, imati i udobna života, jer te ja, tvoj poočim, ljubim, jer sam skrbio i sveudilj skrbim za svoga Stanka.

— Oh, hvala ti, hvala ti, oče moj! Pravo mi veli vazda Vera. Sta bih ja postao bez tebe, ja sirota!

— Da, sinko — isprede Grga turobna tobož lica razgovor dalje. — Već prije govorio sam ti ne jedanput koliko si nesretan bio ti i cijeli tvoj rod. Ali onda bio si dijete, nisi me mogao razumjeti, jer što si napokon znao o svijetu, što o zlim ljudima koji žive samo zato na svijetu da nam truju život? Slušaj me još jednom ukratko, sad ćeš me bolje razumjeti i znati što ti raditi valja, jer valja ti, sinko, hora je blizu.

— Pričaj! Pričaj! Oče moj! — reče Stanko gledući ozbiljno pred sebe. — Ti dobro pričaš, ta bolje nego pokojni Vinko, a on je umio slatko govoriti. Pričaj mi tu priču, oče, ja bih je sto puti slušao, da se u meni ne ugasi mržnja i gnjev.

Po tim riječima zaškrinu Stanko i zatisne prste ljuto u svoja stegna.

— Dobro je! Drago mi je da misliš kao što i ja. Dakle slušaj, i čut ćeš koješta čega ti dosele ne rekoh. Tvoj otac i ja bijasmo bratići, ja sam ti dakle stric.

— Znam.

— Otac ti bijaše kovač, imao je povrh toga i lijepu kuću, malen majur, zemlje dosta, a i koju krpicu vinograda i šume. Svi su ga računali u najmogućnije građane, a mater tvoju cijenjahu za najbolju gospodaricu. Živio i radio je kod nas na Kaptolu, premda su neke zemlje stajale na drugoj strani potoka, gdje vladaju prosti građani, a ne duhovna gospoda kanonici ili biskup. Pazili smo se dobro kao dobri rođaci. Koliko puta sam ti sjedio za stolom tvojega oca do u kasnu noć, lijepo čevrljajući i hladno vince pijući. Veseo bio kovač, tvoj otac, vesela i majka tvoja, kovačica. Kako neće? Kovačnica vazda otvorena, od zore do kasnog mraka vrcale iskre, da je milota bila. Bilo je onda rata na svim krajevima svijeta, a i kod nas, pa se tu bome trošilo i potrošilo dosta potkove. Kao što su iskre iz kovačnice, tako su dinari letjeli u kuću tvojega oca, a to je dobro bilo. Sve više i više rasla u vašoj kući rubenina, kositreno posuđe, pivnica ne bijaše nikad bez vina, štala nikad bez krave, koci puni kao i kuružnjak. Vaša se kuća, kako rekoh, računala u najbolje na Kaptolu. Tvoj otac prikupio si komadić po komadić zemlje i vinograda. Svatko ga cijenio i poštivao, i duhovna gospoda i drugovi mu građani. Bilo je dakako i zavidnika koji su ovako i onako lajali, ali na svijetu ima svaki čovjek zavidnika kojima je žao tuđe sreće, i žele bratu svojemu nesreću. Nu tvoj otac nije se brinuo što o njem govore zli ljudi, već je samo pazio da ga dobri ne gledaju poprijeko. Moglo se dakle reći da tvojim starijim sreća cvate. Samo je jedno falilo, tvoji stariji nisu dugo imali poroda od srca, nisu imali djeteta. Otac se radi toga ljutio i mrgodio, majka žalostila i plakala, oboje se među sobom pitali: »Zašto mi živimo? Za koga radimo? Zašto nas blagoslivlje Bog u svem, samo u tom neće?« Ali ja im rekoh: »Ne karajte gospodina Boga, to vam je jalov trud, koji ne nosi nikakva ploda. Skupite se, strpite se. Ne rodi svako stablo svakog ljeta, Bog je dobar, može vam kašnje dati i tu milost.« I ne prevarih se. Bog dade kovačici tebe, sinko moj. Sad da vidiš veselja. Svi kao da su poludjeli, a najviše kovač. Krupnim svojim rukama šikao i vijao dijete po vas dan pjevajući i na jednoj nozi skačući. Tvojoj majci pako tekle neprestance suze radosnice niz lice.

— Sve je tako dobro bilo; ali više puta dolazi napast na čovjeka pak učini štošta, misleći da bi mu moglo biti još bolje. Tako je i tvojemu ocu, mojemu nesretnom bratiću, bilo. Našao se čovjek na Griču, po imenu Živan Benković, a po meštriji mošnjar. Govorilo se da je tvojoj materi nekakav rod. To je bila i tvoja i tvoga oca nesreća. Tvoja mati i taj nesretni njezin rođak imali trećega rođaka, popa bogata i prebogata, ali već stara. Benković, to zna cijeli grad, čovjek je škrtica i lakomac, pa mu je dakako išla voda na usta za popovskim blagom, pa se je ujedno kruto bojao da će mu tvoja mati preoteti cijelu ili bar dio baštine, jer je tvoja pokojna roditeljica vrlo u volji bila starcu popu. Nato smisli ti tvoj mili rod finu mrežicu. Prilijepi se tvomu ocu kao čičak i napokon premami ga da je ovdje na Kaptolu sve prodao te preselio na drugu stranu među Gričane. Koliko sam ja odvraćao tvoga oca od toga, koliko zaklinjao majku neka ne čini toga. Badava, mošnjar nadvlada, pa je imao tvoje roditelje u rukama. Ja se dalje nisam brinuo za njih. Kako sam ljut bio, odbih se posve od njih i nikad ne bi se mi sastali. Tvoj otac bijaše prije miran, trijezan čovjek. Što učini Živan Benković od njega? Pijanicu, ljutu pijanicu. Meni su to govorili i potvrdili očiti svjedoci. Zavukao bi ga u krčme i klijeti, ondje ga pojio preko mjere, te bi tvoj otac gotovo svaki dan došao pijan kući. Malo-pomalo odbijao se tvoj otac od posla, zla mu se krv užgala pa je bio gotov za svaku malicu skočiti pak se potući. Bio je čisto podivljao, zalijenio se, tako da mu se sve uklanjalo, sve ga preziralo, samo se našla gdjekoja propalica da s njime trati dane i noći pijančujući. Živan znao mu je birati vrijedno društvo, da ga što prije dotuče. Najviše trpjela je sirota tvoja mati. Kako je svaki dan bio pijan i ljut kao osa, počeo je tvoj otac majku natezati za kosu, mrcvariti i tući. Bilo joj je kao u paklu, ginula je, željela si je smrt, i možebit bi bila posegla grešnim načinom na samu sebe da nije imala tebe. Zasluge nije bilo, tvoj otac trošio je preko mjere pijući i častići cijelo stado nevaljanaca. Tu dakako idu novci kao snijeg, pak i imanje tvojega oca počelo se taliti i kopniti kao sante u proljeće. Bilo je neprilike, dinari ne rastu na smetištu, ali dragi rođak Živan bio je brz na pomoći te je tvomu ocu na zemlje i kuću uzajmljivao novaca. Ali da vidiš dobru dušicu, kako? Za svaki dinar što je tvoj otac dobio morao je zapisati dva.

— Tako pade komad po komad vaše zemlje u Živanovo gladno ždrijelo, pade i kuća. Ali nije to sve, ćut ćeš i više. Jedne večeri donesoše ljudi tvoga oca na ramenima kući, noge i ruke visjele kao mrtve a lice mu bilo osuto krvlju. Bolna tvoja mati udari plakati i kričati od zdvojnosti. Tvoj otac bijaše onoga dana po podne sjedio u krčmi blizu Popovskog tornja. Onamo namjeri se postolar Janko, zla glasa čovjek, a u potaji ortak Živanov, kako pouzdano saznadoh. Počeše piti, i pili, pili bez obzira, a pri tom je Janko neprestance zabadao u tvoga oca, pa kad mu nato nabaci tvoj otac da je Janko nitkov bez kućišta, lupi ga postolar vrčem o glavu i pogodi ga u zlo mjesto. Sad su bili računi tvoga oca svršeni, za malo dana bude tvoja majka udovicom, ti sirotom. Pijanac Janko bio je dobro obavio svoj posao po naputku i mitu miloga gose Živana. Bolna mati tvoja nije zadugo preživjela oca. Muke pretrpljene za njega živa, žalost radi njegove smrti, bijeda i nevolja baciše je u grob. Premda se dugo i dugo gledali nismo, opet pridoh k smrtnoj postelji tvoje jadne roditeljice. Bilo ju je tužno gledati. Jedva sam je i prepoznao, tako se ljuto porušila bila. Jadnica uhvati me za ruku te mi šaptom ispriča nevolje svoje, proklinjući himbu Živanovu i preporučujući tebe nejaka mojoj brizi. Zaklopih joj oči, pokopasmo je. Kad te vidjeh nejaka gdje po zemlji puzaš dok ti je majka ležala na odru, bilo mi je da mi srce puca, i tvrdo odlučih da ću te prisvojiti svim srcem kao da si mi rođeni sin. Ali da! Ne dadoše Gričani, ne dade Živan. Što ti se ja namučih da te istrgnem iz njihovih

nokata, to Bog zna; ali zla mi je bila sreća. Oni vikahu: »Naš zakon piše da dijete mora ostati na Griču, i ostat će, a na brigu dat ćemo ga rođaku Živanu Benkoviću, najpoštenijemu građaninu na Griču.« Tako vikahu u sav glas i ostaše pravi, a ja moradoh sramotno otići i tebe ostaviti grešnoj čeljadi. Uzeše te u mošnjarevu kuću, posiniše te tobože, nadjenuše ti drugo krsno ime, i sav svijet hvalio je njihovo milosrđe, dobrotu njihova srca, ali onamo bijaše sve to varka i laž. Otrovni pauk Živan htio tebe, siromašnu mušicu, sasvim zaplesti u svoju mrežu, da te lakše zaguši. Sve imanje vaše prispje u Živanove ruke za onaj lihvarski dug, za one proklete krvave groše što je bezdusnik izdavao bio tvojemu ocu. Da, da, sud preda i pripisa mu cijelo imanje, velim ti. Još je tu bila baština staroga popa. Starac umre i namre svoje blago komu... ta Živanu. Kako neće? Ta tebe je mošnjar posinio, ta ti ćeš to popovo blago dobiti kad si Živanov sin. A mošnjaru išle posve druge misli po glavi. Imao je sestru udatu za mlinara, a ti su imali djecu. To su bili blizi rođaci Živanovi, njima trebalo je namaknuti blago. Nu ti si bio na putu, tu je dakle trebalo mojega Stanka ukloniti. Ja sam pazio na svaki mig, na svaki korak Živanov, i sam, i po svojim ljudima. Dočuh pouzdano da te hoće dati u kmetstvo seljaku za Križevcima. Za deset maraka privoli seljak da će te uzeti pod svoje dijete. Sad, viknuh, neka je lopovštini kraj! Potajno dadoh te odnijeti iz one proklete mošnjareve kuće, gdje je sva nesreća tvojega plemena postala. Oteh te, spasih te, dadoh ti ovdje zaklon gdje te ne može naći zloba. Mladac slušao je svu Grginu priču vjerno, nijedanput da mu se zaletio u riječ: ali ako nije jezik, živo, ma i nijemim izrazom zborilo je sve ostalo tijelo Stankovo. Kako mu je Prišlin prikazao priprostom riječi svu žalosnu prošlost njegove obitelji, osulo bi se lice mladića čas bljedilom bijesa, čas rumenilom gnjeva. Prsi nadimahu mu se sve žešće i žešće, oči mu planule sad slabije, sad jače, da, katkad skočila bi iz njih suza, bilo čuti silovito disanje, nemirne ruke tražile tapkajući neprestano gdje da se smjeste, sve tijelo vrtjelo se je i vrzlo na stolcu, i čim je dublje napredovala pripovijest Grgina, tim je više rastao gnjev nesretnog mladića. Grgine čemerne riječi padahu u njegovu nevinu dušu kao čista živa istina, jer nepokvarena nevinost vjeruje sve. Napokon skoči na noge i kriknu, uhvativ se za glavu:

— Da, da, da! Sjećam se, sjećam. Kroz maglu još vidim Živana, vidim i njegovu ženu. Pravo govoriš, oče moj! Oh! Oh! Nisam razumio svega što si mi pričao; ja ti ne znam kako se po svijetu bavi i živi, kakvi li su ondje ljudi, ali nekako mi kaže ovo moje srce da su mi počinili u svijetu mnogo zla.

— Jesu, jadni sinko, ubili su ti oca i mater — produlji Prišlin, komu je ta jarost Stankova po volji bila.

— Ubili su mi oca i mater. Oh! Taj moj stari Vinko mi reče da su nam to prvi ljudi na svijetu, da ih moramo ljubiti najjače. A meni ih ubiše zlotvori, ja nisam smio gledati roditelje na svoje oči.

— Da, da — potvrdi Prišlin — zlotvori učiniše više. Ti si imao dosta zemlje i novaca, mogao si živjeti kao čovjek, ali zli ljudi ukrase ti sve, sad si sirota koja nema ništa.

— Te bih morao poginuti da nemam tebe, oče moj! — zavapi kroz suze mladac.

— A najzad — završi Grga gorko — htjedoše te prodati u seljake, u kmetove, mjesto slobodna čovjeka da budeš rob, osuđen dovijeka hoditi za plugom, slušati tuđe zapovijedi i previjati se pod gospodskim bičem, i da pokriju svoje opako djelo, htjedoše ti nadjenuti ropsko, seljačko, a izbrisati tvoje pošteno od starine ime, jedino blago što ti je namro tvoj jadni otac, jedinu svetu uspomenu tvoje obitelji, nesretni, dragi sinko moj... — Prišlin učini kanda mu zapinje riječ u grlu od ganuća, a taj izraz žalosti ozva se živo u duši mladića. Shrvan bolnim srcem, klonu plačući pred dvorskim županom na koljena i spusti mladu glavu u krilo poočima.

Grga, položiv desnicu na glavu svoga branjenika, progovori svečano:

— Eto, sinko mili, sad si dospio na pravo mjesto, na krilo čovjeka koji ti je i otac i majka, štit i obrana. U svijet! U svijet! viknuo si prije, u svijet vuče te srce, goni te sjeta iz te samoće šumske u koju zaklonih ljubljeno čedo svoga nesretnog bratića od zlopakog svijeta. Zar sam te smio ostaviti među hudim dušama koje su odasvud vrebale poput divljih zvijeri na tebe da te unište, da ti trag izbrišu sa ovog svijeta? Ne, sinko mili, ogradio sam te od njih, da tebi, nježnu cvijetu, ne nahudi njihova hudoba. Iznjušili oni da te zaklanjam, pa su i tražili tvoj trag, ali ga dobro zametah. Moja ljubav za tebe sakrila te u ovom zakutku, kao da si sakriven u mojem srcu. Eto, vidiš li sada da sam pravo uradio ne puštajući te u svijet?

— Pravo, pravo, oče moj! — zajeca Stanko, cjelivajući Priština živo u ruke i roseći ih svojim suzama. — Ti si me spasio od zla, nemam van tebe nikoga, ah, hvala ti, hvala, dragi oče, na ovom pustom zaklonu.

— Ali — nastavi Grga ozbiljno — ne želim ja da probaviš sav svoj život u ovom šumskom gradiću gdjeno te uzgojih mlada. Baš protivno želim, othranio sam te za svijet. Ti moraš u svijet, ču li, moraš.

Mladić dignu glavu i pogleda poočima u čudu.

— Sta me toli čudno gledaš? — zapita ga dvorski župan. — Istina je što rekoh. Ti si anđeo osvetnik.

— Šta je to? Ne razumijem te riječi — reče mladac.

— Prije si bio slabo dijete. Je l’ ti ruka bila jaka kopljem oboriti međeda i strelicom vuka?

— Nije.

— A sada jest?

— Jest, oče.

— Eto, vidiš. Reci, sinko, je li vrijedno ništiti međede i vukove po šumi.

— Ada!

— A zašto, sinko?

— Jer te nijeme zvijeri čine zlo, čine nam štetu kradući i otimljući, pa katkad i prijeteći našoj glavi.

— Eto vidiš. One zvijeri čine nama, mi činimo njima zlo, osvećujemo se, ubijamo ih.

— Pa to je i pravo.

— Tko tebi, ti njemu vadi zub.

— Istina je. Zlotvore kazniti treba.

— Istina je, makar ljudi bili.

— Makar ljudi bili.

— Zlotvori tvoji, tvojih roditelja jošte živu, živi Živan i cijela njegova svojta. Razderali su ti oca i majku; okrali i uništili tebe. Nisu li to vuci i međedi, sinko?

— Jesu, jesu! — kriknu mladić užasnim usklikom da se soba potresla, i skoči na noge. — Razumijem te, oče — nastavi mladac, hvatajući se za glavu i zureći pred sebe u zemlju — daj mi mač, koplje mi daj, da poklopim brza konja, da provalim u svijet kao lav, da nađem to prokleto gnijezdo, da istrijebim cijelo to zvjersko koljeno, neka mu ne bude više traga na zemlji. Daj, daj, oče! Platit ću im dug za oca, za majku, za sebe, za tebe. Oh, kolike slasti, da si okupam ruke u prokletoj krvi tih ljudskih međeda i vukova. Moje srce zaigrat će od radosti, moja duša nasmijat će se od veselja, i ja, ja ... koji se nikad ne smijem, ja ću se grohotom nasmijati, nu, ovako: »Ha! Ha! Ha!« Podaj mi koplje, podaj mi mač, oče, daj da idem harati i klati. Željan sam krvi, opake krvi.

Stanko klone na stolicu zadahćen, iznemogao. Po čelu mu igrale debele žile, po licu drhtahu mišice, teško izvijao se dah iz njegovih prsi, sve tijelo treslo mu se.

Prišlin je sjedio, gledao i šutio, samo mu se lice lagacko smiješilo, dh, pogodio je nišan dobro, baš usred srijede. Nije ništa govorio, videći kako bura bjesni u srcu mladića, vrebao je po njegovu licu da li mu duša dalje kipi ili da li se oluja utažila. Stanko popodigne glavu i reče mirnije:

— Sad, sad vraćaju mi se stare slike u moju pamet. Zvahu me Benkom, svojim Benkom, slatkim jedincem; davahu mi kolača i pogače, da, da, ondje na Griču kod Dveraca, je li?

— Pogodio si, dobro se sjećaš, sinko — župan će — kod Dveraca na Griču stoji kuća toga zlotvora.

Poniknute glave, zamišljen, nastavi Stanko bolnim glasom:

— Kako da se ne sjetim one kuće, onog vrtića pred njom gdje se sve zelenilo, sve cvalo, kako su mi ljudi dragi bili kao da su sveci ili anđeli, o kojima mi je pokojni Vinko toliko pričao. Mišljah mlad da imam ondje zbilja oca, da imam majku. Grlili me, cjelivali me, a meni je to godilo, oče dragi, meni je to slatko bilo. Ljepše činilo mi se ondje u kućici na brdu nego u ovom jakom gradu, i kad se jednog jutra najedanput nađoh ovdje, plakao sam i plakao, jer mi je srcu teško bilo, jer mišljah da sam izgubio oca i majku, dom i sve milo i drago na ovome svijetu. Tu nije bilo cjelova ni slatkih kolačića, tu nije bilo gladeće i dragajuće ruke, tu je bila pustoš, zabit, nijema gluha noć, bez riječi milostivih, bez slatka posmijeha. Tebe je rijetko vidjeti bilo, a mrko lice stare Vere nije bilo jako zamijeniti ugodni, blag posmijeh Živanove žene Jele, za koju mišljah da mi je mati. Oh, sretan li bijah tada i vedar u onoj zlopakoj kući kao ptica u mekanom gnijezdu.

— Ali poslije, kad si dorasao do pameti, sinko moj?

— Poslije? Poslije! Jao! Poslije zapalio si mi ti svijeću pred očima te prepoznah cijelu istinu.

— Glave koje se gradile tvojim ocem i majkom, da su ubojice tvoga oca i majke.

— Da, da, ubojice moga oca i majke.

— Onaj lijepi dom sa kitnim vrtljem, što si ga cijenio očinskim krovom, da nije nego razbojska špilja.

— Oh, razbojska špilja!

— A ti slatki cjelovi da nisu nego slatke crljene jagodice, koje će te skončati otrovnim sokom.

— O, da ih nikad okusio nisam, oče moj! — bjedovaše teškom pecali rastuženi mladić. — Govorio mi je potajno Vinko za taj prokleti plod, i pokazav mi ga, opomenu me neka ga se ne taknem, ali ha, već bješe moja usta usisala otrovnu slast drugdje, ne u gustoj šumi, već u onoj prokletoj kući koja mi bijaše nekad toliko mila, a iz koje je izišlo toliko jada i nevolje po mene.

Tu zašuti mladić, a u oku zasja mu suza. Iz njegovih riječi nije bučio bijes, niti u očima plamtio gnjev. Zalostivo tekao je njegov govor, kanda je uzdisao za izgubljenim rajem, neveselo gledahu mutne oči pred sebe u zemlju, kao u grob propale sreće. Prišlin nasluti što se miješalo u duši nevoljnoga mladića, osjeti da nešta žali. Zato odluči krepkom rukom posegnuti u taj žalostivi mir, da se u srcu Stanka nanovo probudi bijes. Pristupiv brzo k mladiću, privinu ga strasno k svojim prsima i progovori mu glasom iz koga si gotovo mogao slutiti na suze.

— Sinko! Sinko! komu da ne puca srce kad vidi tvoju nesreću, tvoje prevarene nade? Pred tvojim očima stvorio se zlatan oblak, ali dunu vjetar, i sjajno čudo nebesko rasplinu se bez traga. Tješi se, osvanut će uistinu i bolji dani, ali prije, sinko, valja ti ovršiti sveto, uzvišeno djelo. Ti si klonuo, malakšeš? Dođi, pođi sa mnom iz kuće u bujnu šumsku zelen pod vedro nebo, gdje će ti vruće čelo blažiti vjetrić i okrijepiti bolnu dušu.

Prišlin povede Stanka za ruku iz gradića, zatim preko čistine u samu šumu. Na mjestu dobro zaklonjenu od svačijeg vida i sluha spusti se župan na povaljen hrast i pozva mladca neka i on sjedne. Stanko učini po zapovijedi.

— Rekoh ti da ti valja ovršiti uzvišeno djelo prije nego dočekaš mirnije, udobnije dane. Toliko već godina vapije krv tvoga oca, tvoje majke do Boga, traži opravdanje i osvetu. Mogao sam ih osvetiti i ja, ali nisam htio. Htio sam to sveto djelo pričuvati nevinim, neokaljanim rukama, kojima je najveće pravo, najveća dužnost osvetiti one nevoljne roditelje, pričuvao sam to djelo tvojim rukama, jer si njihov porod od srca, istinsko čedo njihovo. Osvetiti ih moraš, ču li me, moraš, Stanko — provali župan dižući gnjevno prst, i lupiv nogom u zemlju. — Za osvetu te spasih, za osvetu othranih te u ovoj kući, osvetiti se moraš, i zaništiti onu prokletu krv, jer neću da moja briga i muka ostane bez ploda, da nam se keseći rugaju moji i tvoji vragovi, Benkovići i ostali Gričani!

— Pa hoću — kriknu mladić, skočiv na noge i stisnuv pesti — ja te sretne zgode i ne mogu dočekati. Hoću, vjeruj mi, makar ovaj čas, nož mi već ne može mirovati u koricama. Otkad si mi prvi put kroz maglu pokazao bajkom ono što si evo danas u spodobi cijele istine razgalio preda mnom, zaokuplja moju dušu neko neodoljivo, bijesno čuvstvo, srce mi je prepuno, hoće da se nekog bremena riješi, traži olakšicu, a ne može je naći. Da me vidiš, u lovu sam ti bjesniji, letim brže, ubijam dva puta toliko zvijeri. I nije mi dosta da jednim ranim zvijer, nešta me nuka da koplje, da nož dva-tri puta zarinem u ranu, te se poslije više puti sam zgražam što sam toli nemilostiv, ali ne mogu drukčije, ne mogu. Drugi put radit ću i opet tako. Reci, oče, nije li to ova tvoja osveta?

— Jest, sinko dragi, jest! To je ona osveta koju sam cijepio od nejaka u tvoju mladu dušu, to je ona neugasiva žeđa koja te minuti neće dok nisi potrošio zadnju kap. Hoćeš li se osvetiti, reci, sinko, te time naplatiti svu muku poočima svoga?

— Hoću, oče!

— Zakuni se na to.

— Hoću, oče! — reče mladić odrešito, dignuv desnicu, staviv ljevicu na srce. — Kunem ti se kostima pokojnog roditelja, grobom nesretne majke, svojom desnicom rukom i ljubavlju tvojom, oče, za mene, da ću osvetiti oca i majku u grobu,

mene i tebe na zemlji, da ću udariti svakom prilikom na Grič, a najpače da ću zaništiti, poharati i skončati svakoga i sve koji učiniše zlo te moje roditelje turnuse u grob, i njih i njihov rod. I ako ne učinim tako, osušila mi se desnica, zarđala mi sablja i jele me divlje zvijeri živa sred šume, a ja dozivao zaman Boga i ljude u pomoć! — Tako zakle se Stanko, daleko orila se kletva, a kao jeka ozva se iz Grginih ustiju:

— Amen!

Zamišljeni koracahu obojica preko čistine. U jednoga, u drugoga bijaše glava puna čudnovatih misli.

— Kuda? Kuda? — zapita napokon nestrpljivo mladić. — Ubija me dosada; hoću da pomahnitam, kako sam nestrpljiv.

— Polagano, sinko, godine mogla je tvoja osveta čekajući pretrpjeti, sad se ne računa više na godine, već na mjesece. Kad se opet ovamo vratim, povest ću te sa sobom.

— S tobom, oče moj. Zar začas? — upita mladić.

— Zauvijek, sinko!

— Oh, blažen li sam, oče moj!

Ranim jutrom drugoga dana ostavi Grga Prišlin na konju svoj šumski gradić, a pratio ga pješke dobar komad puta posinak mu Stanko. Mladić stupaše gleđući pred sebe u zemlju, ne govoreći ništa, župan pako, promatrajući oštro Stankovo lice, jario je svejednako živom riječi osvetu u mladoj duši. Za svoga boravka u šumskom gradiću ne pusti Prišlin hranjenika svoje osvete ni časak od sebe. Zajedno sjedaše s njime dugo za večerom. Tu mu je nadugo i široko pričao o krvavim rasprama duhovne gospode sa slobodnim gradom na brdu Griču, pričao mu kako su Gričani krivični, siloviti ljudi i koliko zla da je i on od njih pretrpio. — Nu — reče — dobit će oni skorim plaću, jer reć bi da će zamalo odzvoniti sadanjem banu Detriku, silnom zaštitniku kukavnih Gričana. Onda da će biti najbolja zgoda novoj osveti.

Stanko slušao je sve pričanje kao što se sluša u crkvi božja riječ. To vidje Grga, a da svoga miljenika uzjari još većma, točio mu iz vrča desetgodišnje vatrene kapljice granešinske, te navrnu riječ opet na tužne roditelje Stankove, na hudu sreću njegove obitelji. Mladić proplače, uskipi, zakle se sto i sto puta da će se osvetiti, jar, mržnja sve se dublje i jače zakapahu u njegovo mlado srce, a kad mu napokon Prišlin prišapnu da će, premda toli mlad, biti poručnikom i zapovjednikom biskupskih konjanika, biskup Ivan da mu je to tvrdo obećao, zanese se mladiću duša od radosti, ta jedina želja bijaše junakujući osvetiti se i sveteći se junakovati.

Prišlin noćio je u komori mladića. Ležeći u postelji, podupirao župan laktom glavu te je mladiću mnogo govorio o minulim danima, o slavnim junacima, a mladić je, sjedeći na postelji do nogu Prišlinovih, željno primao u dušu te divne ali njemu nepoznate priče, koje mu se kašnje živim slikama prikazivahu u snu. I te priče, te slike miješale se Stanku po glavi kad je drugog jutra svoga poočima pratio preko čistine u šumu. Došav do zavoja gdje se tajni šumski put spušta nizbrdice, mahnu župan Stanku rukom.

— Dosta je — reče Grga — nemoj dalje, sinko moj! Dovde ide zasada tvoja meda, preko koje ne smiješ dok te ja ne povedem u svijet. Da, Stanko, svijet te je prevario, ja sam te iznio iz svijeta, ja sam te uzgojio van svijeta, ja ću te i natrag povesti u svijet, da mu se osvetiš, a uz to da se prodičiš i proslaviš. Ja ću kumovati tvojoj osveti, tvojoj slavi, tvojoj sreći. Zbogom, mladi gospodine Stanko, poručnice konjanika njegove milosti biskupa zagrebačkoga! Ha! Ha! Ha! Zbogom!

— Zbogom! — odzdravi mu Stanko, zažariv se dovrh glave.

Još jednom stisnu kaptolski silnik mladiću na rastanku ruku, a zatim izgubi se začas, bocnuv konja svoga, među gustim prepletenim hrašćem šume, i gdje bi se drugi čovjek jedva provukao bio pješice, proverao se župan na konju vješto i brzo da ga se jedva koja grančica takla, i ne postajalo dugo vremena te je Grga jurio na cesti prema Zagrebu.

Stanko stajaše sred šume na mjestu gdje se bješe od njega oprostio Prišlin, stajaše dugo nepomičan kao stablo, gleđući za dvorskim županom, čija se spodoba sve više gubila u gustini šumskoj. Oči njegove slijedile su Grgu kao kakvu zagonetku. Najednom okrenu se iznenada pa da pođe uzbrdice natrag. Začas zaustavi se, spusti se pod drevan hrast u travu, i tu poče Stanko snivati i u pamet dozivati minule zgode i slike. Pričanje Prišlinovo o prošlim borbama Zagrepčana i Gričana napunjalo mladu dušu čudnim slikama, i živa mu mašta prikazivaše čitavo čislo krvavih prizora. U tom kolu imao je doskora zaigrati i on, ljuta mu posjeklica, koja još ne bje vidjela junačkog mejdana, imala je odsele sijevati pred odabranom četom, Stanko imao je junakovati za glavu crkve zagrebačke. Kolika čast po njega! U svijet će! Ta to je davna njegova želja, i jedva se i sjeća hipa kad je bio zadnji put u svijetu. To je bilo u kući mošnjara Živana. Proklet Živan i njegova svojta, prokleti svi lažni cjelovi što ih primi pod onim izdajničkim krovom kod Dveraca! Sve to koljeno mora zaglaviti, mora, jer su mu ubili starije, jer su njemu htjeli ubiti slobodu, to jest ubiti dušu. »Ja kmet! Ja smet!« planu Stanko bijesan i nokti mu se zakopaše u crnu zemlju. »Ove moje ruke da kopaju i prekapaju po tuđoj zapovijedi! Oh, za tu misao odrubio bih Živanu deset puta glavu, da mi i nije spravio u grob oca i majku.« Načasak počele se u njegovoj duši boriti razne misli i dvojbe. Sjećao se mlad blagih riječi učitelja starca Vinka. Stara poštena duša hrvatska nije u mladčevu srcu jarila mržnju i prezir, već ljubav i blagost, koja krasi svakoga čovjeka. Sto puta spominjao mu Vinko Boga koji zapovijeda da se ljubimo međ sobom. Prišlin govori drukčije, njegove riječi kipe osvetom, njegov nauk sušta je mržnja. Koji je od te dvojice pravo govorio, zar ovaj stari seljačić, nikao u gorskoj šumi, ili dvorski župan, gospodin koji poznaje navade i zakone svijeta? Prišlin ljubi Stanka, Prišlin ga je spasio, stric mu je, dao mu je taj gradić, da, Prišlin govori Stanku istinu kao što ljubeći otac ljubljenomu sinu.

Tako razmišljavaše bolni mladić, a zatim zanijela ga mašta u buduće dane, tu su mu lebdjele misli na zlatnim oblacima nade.

Ujedanput skrhnuše se grane, zašušti grmlje. Stanko digne glavu. U sumraku šumske gustine ispravi se iza grma čudnovata spodoba — odrpanac, ćelave glave, crvena, pijana lica, a bez ušiju. Lecnuv se s toga prizora, dignu se mladić.

— Tko si, čovječe? Šta tražiš?

— Šta pitaš tko sam ja, rosa na suncu, list na vjetru, snijeg na dlanu. Šta tražim? Travu dobrih i zlih, za dobre i zle ljude, travu za lijekove i čarolije, mladi junače. Pa kad se evo na tebe namjerih na putu, na rijetku travicu, velim ti ter velim: Benko Benkoviću! Čuvaj glavu! Ne prenagli se! Ne zvoni svako zvono na spasenje, nije svaka riječ istina.

— Zlotvore! — skoči mladić pa da će za bezuhim čudakom, ali taj se prebaci u grmlje kao lisica te doviknu začas zdaleka Stanku:

— Zbogom, Benko Benkoviću! Ne zvoni svako zvono na spasenje. Ne prenagli se. Ej! Laku noć.

XXXVIII

U kasnu jesen godine 1390. jezdio je konjanik na čilu zelenku uz rijeku Cetinu prema gradu Omišu, a za njim kasale dvije vjerne sluge. Po odijelu i po oružju moglo se vidjeti da ni gospodar ni sluga nisu sinovi primorskoga kraja, to jest Dalmatinci, već Bošnjaci iz donjih strana. Gospodar bijaše gora od čovjeka, tijelo mu silno razvijeno, noge kao stupovi, pleća van reda široka, a ruke kanda su skovane od gvožđa. Na kratku vratu sjedila je krupna dugoljasta glava, s koje se je spuštala duga vrankosa, jednako razdijeljena na pleća. Ispod visokog čela izvijao se orlov nos, ispod debelih obrva žarile se male crne oči, a dugi crni brkovi, ukras punog junačkog lica, padahu mu na krupne srebrne toke. U tom licu bilo je vidjeti tvrde volje, smjelosti i junaštva, a mrka put i gusti borovi na licu svjedočili da je preko ove junačke glave prohujila mnoga bura. Ali uz biljege junaštva mogao si u žacavim zjenicama tih očiju i iz posmijeha debelih usnica čitati veliku domišljatost i hitrinu. Putnik mora, sudeći po skupocjenom ruhu, da je bio velik gospodin.

Imao je na sebi surku od mrka, crvena sukna, osutu na prsima srebrnim tokama. Oko stasa vijao mu se srebrn pojas, gusto obložen crvenim dragokamom, sa pojasa igrala mu Široka sablja srebrom okovana i nož obložen draguljem. Uz jabuku sedla skakutao je na jednoj strani pozlaćen buzdovan, a na drugoj čuturica u finu pletenu kožu obučena. Još padaše niz ramena junaku kabanica od medvjeđeg krzna, sprijeda srebrnim lancem sapeta, a na glavi stajao mu nahero samur-kalpak, iz koga je virio crven jezik sa zlatnom kićankom. Lijepi uznositi zelenko reć bi da se veselio teretu, svome gospodaru. Ponosito dizao je glavu, a griva mu letjela veselo amo i tamo, noge pako premetale se milo na kršnome putu. I junaku kanda je srce veselo bilo, to si vidio po vedrome licu, po titranju živih očiju, koje su bludile širom krasnog vidika, a i po tom da bi junak od časa do časa zasuknuo brkove, a to je u njega bio očit znak zadovoljstva. Tako i barem šaputahu oružani sluge koji na priličan odmak slijeđahu svoga gospodara.

Po znaku na grimiznom pokrivalu zelenka i na štitovima onih dvaju oružnika, po gvozdenoj ruci koja drži krivošiju sablju, mogao si znati da je ta junačina gospodin Hrvoja, vojvoda donjih strana Bosne. Vojvoda probavio bje neko vrijeme u dvoru svoga gospodara i kralja Tvrtka u Sutjeskom, gdje su vojvode i vlastela kraljevine u punom skupu a pred licem svijetle krune vijećala kako da se ponosna Bosna odupre bijesnoj nalogi Osmanlija, koji se počeše poput krvava oblaka nadvijati nad obzorje, i kako da se udari krepkom rukom na sjever, to jest na cincarskog kralja Šišmana, koga ostavljahu ne samo Hrvati već i velik dio Mađara, pače i vlaški trgovci po dalmatinskim gradovima izim Zadra, koji se nije ni milom ni silom dao odvrnuti od Luksemburgovca. Sada se bješe gospodin Hrvoja i po vlastitoj volji i po zapovijedi kralja digao k moru da pohodi debelog si prijatelja bana cetinskoga a namjesnika hrvatskoga Ivaniša Horvata. Već se bješe četica, jezdeći uzbrdice, prilično primakla tvrdim dvorovima Ivaniša bana, kad se ali gospodin Hrvoja okrenu k slugama te im glasovito doviknu:

— Ej, Dragošu, ej, Milane, dete, nek se zna da pošteni ljudi idu.

Na taj doziv gospodara posegnuše sluge u jedan hip za leđa te, prinesav velike rogove k ustima, počeše veselo trubiti što im je grlo dalo. Vojvoda pako, razdragan divnim vidikom mora, krasnom krajinom i glasnom zaorijom rogova, razigra veselo zelenka svoga, uhvati ljevicom čuturicu, a desnicom buzdovan. Igra konjic uz strmeni put, milota ga je gledat, trube sluge glasovito, silovito da se sve ori gorom i dolom, a vojvoda Hrvoja okreće o svjetlilu sunca zlaćeni šestoper oko desnice svoje te ga baca nebu pod oblake, pak ga junak opet uhvatio na ruku, diže kićenu čuturu, potegne i dva i tri puta te udari glasovito pjevati:

Brate mio, zdrav mi sada bio! Slava tebi, primorska ti diko, Blago meni gdjeno junak padam A u dvore većega junaka, Da si bratski lica izljubimo, Da se rujna vinca napijemo, Napijemo, lijepo veselimo, Sve u slavu Boga velikoga, A na diku kršćanskog junaštva.

Veseli glasi gospodina Hrvoje izmamiše dakako stanovnike tvrdog grada Omiša što na prozore, što na gradske zidine, a tornjar omiški ozva se sa visine tornja svoga jakim veselim trubljajem. Bošnjak dospje do gradskih vrata, a tu ga dočeka Ivaniš ban, stojeći gologlav i držeći ruku na srcu, uz Ivaniša pako sluga, koji je na kositrenom pladnju držao hljebac pšeničnog kruha i solenku punu bijele soli.

— Da si mi zdravo, primorska diko, u tvojim bijelim dvorovima — pozdravi Hrvoja domaćina — odavna gonilo me srce da krenem k Cetini pod Mosorplaninu i zađem pod tvoj pošteni krov, ali vazda je bilo klipova i klipića, štono mi se zadješe među noge te ne mogoh doživjeti sreće da se nagledam tvoje čestite porodice i da se junački poveselim s tobom. Evo me sad namjeri dobra hora i prilika, i ako sam ti u volji, bit ću tvojim gostom od srca, i prije no mi konjic preskoči prag

gospodskih ti dvorova, reći ćemo: Bog blagoslovio u dobru zdravlju i u srećici i tebe i svu tvoju svojtu, i svakoga i svakoju što se tvojim poštenim imenom i krvlju podičiti može. Hej, brate moj, živ i zdrav mi bio! — Po tim riječima dignu slavni junak Hrvoja kićenu čuturicu opet uvis, posrknu dva puta i podade je gospodaru omiškomu, koji učini kao i Hrvoja pa će došljaku odzdraviti.

— Dobro mi došao i poštena bratska srca našao, vojvodo nad ostale vojvode, desno krilo ponosne Bosne. Evo sam dugo izgledao i iščikao sreću da mi junak padneš u dvore, da ih bude tvoja slava puna i da te bratinski počastim. Netom mi je svanulo, a srce mi poskoči od milja kadno čuh kako ti se grlo pod gradom glasovito ori na junačko pozdravlje. Poveselih se kruto ja, poveseliše se svi moji od srca. Zdrav mi bio, brate mio! Evo ti hljeba i soli na pragu moje čestite kuće neka znaš da si pod mojim krovom domaći, a ne gost, i na mrsni dan i na post, da ti je otvorena pivnica i žitnica, da ti je sva družba na tvoju zapovijed, a sva rodbina na poštenje i ljubav. Tu ćeš biti odsad gospodar kao goð i ja.

Kad je Ivaniš ban počeo Hrvoji odzdravljati te ponudio mu hljeb i sol, skinuo junačina svoj kalpak, stavi ga preda se na jabuku sedla te slušaše svečanim licem lijepe riječi gospodara omiškog. Zatim pokloni se, tri puta otkinu od hljepca zalogaj, posu ga bijelom soli te ga pojede rekavši:

— U ime božje navijeke. Amen.

Navrh stuba dvora omiškoga dočeka slavnoga gosta domaćica banica, a uz nju biskup Pavao, gospođica Anđelija i zaručnik joj Berislav Paležnik od Ostrvice.

— Evo, Vladislavo — progovori Ivaniš ban dovedši vojvodu pred banicu — vodim ti gosta od koga će naši dvori zasinuti kao od jutarnjeg sunca. Slava mu se ori preko devet gora, sav svijet ga je pun, i nema po svem našem kraju gusala javorovih koje ne bi spominjale slavno ime prijana moga Hrvoje, vojvode bosanskoga. Davno poželjelo je srce moje da ga pozdravim među nama, da ga počastim kako se dostoji tako dičnoj glavi. Predajem vam ga, gospe, tebi Vladislavo, a i tebi Anđelijo, da ga pazite i častite po duši, neka ne bude od njega prikora, neka se ne potuži pred svijetom na naše siromaštvo.

— Da si mi zdravo, gospo banice, a i ti, gospođice Anđelijo — pokloni se junak Hrvoja — zdrav bio i ti, biskupe Pavle, i ti, gospodine Berislave. Srce mi se smije gdje me sreća zanese u toli dično kolo, nu valja reći, mile gospe, da moj brat Ivaniš prenavija žice na guslama javorovim na moju slavu, jer tolike počasti ne zaslužih. Milo mi je, drage gospe, da sam na vašoj brizi, u vašim rukama. Uz vas, to znam tvrdo, proći ću dobro; nu oprostite ako kadšto posrnem te zađem stranputice. Ja sam gorštak, divljak, a vi ljudi pri moru fini ste i glatki. Oprostite mi i to da sam pjevajući i napijajući ulazio u vaše dvore. To je tako kod nas od starine običaj, a ja ga se držim jer je lijep, ako se možebit i komu čini divlji.

— Nemoj tako, vojvodo slavni — reći će smiješeći se gospa Vladislava — čemu pereš pred nama to svoje slavno lice te, pravdajući se, gubiš vrijeme za kojega bi se ljudski poveseliti mogli na našem Omišu. Da si mi zdravo i dobro došao. Ja cijenim starinu i stare običaje jer su pošteni i lijepi, jer sam i ja starog hrvatskog plemena kći. A sada uniđimo u dvoranu da se raspremiš i da ti odlane od teška puta.

— Da, gospe — nato će uz glasan smijeh Hrvoja — jezdio sam gorom i dolom, preko krša i kamena, kroz grm i trn, a malogdje je bilo vidjeti traga ljudskoj ruci, nekmoli ljudskom licu ili krovu. Sve mi kosti pucaju, i ne znam bi li živ prevalio planinu da nisam imao uz sebe vjernu drugaricu, punu čuturicu. Ali sada, haj, minula me briga i muka kad me Ivaniš dade tebi na brigovanje. Kud čovjeku bolja sreća!

Naskoro zaboravi gospodin Hrvoja u veselom kolu sve muke svojega puta, i kad su prvi časovi njegova boravka minuli, uz šalu i pošalice, navrnuše muškarci razgovor na ozbiljnije državne poslove. Vrijeme bijaše tada uistinu veoma važno, i svatko je slutio i osjećao da se spremaju važne velike stvari. Godina 1390. bijaše po gospodina kralja Tvrtka osobito sretna, sretnija nego ikoja od prijašnjih, a sudeći po svem, bilo je nade da će ta sreća još većma rasti, jer malo koji vladar onoga doba imao je uz krepku volju toliko smionstva, uz bistru pamet toliko državničke hitrine koliko upravo kralj Tvrtko.

— Vrijedno je — prihvati vojvoda bosanski, sjedeći u društvu u velikoj dvorani omiškoga grada — da se sjetimo junačkoga nam kralja i gospodara, gospodina Tvrtka. Pijem u njegovo zdravlje. Sreća služila njegovoj junačkoj sablji i Bog blagoslovio djelo na koje se junak kralj, na koje se svi spremamo od srca. E, dakle recimo: »Da nam živi mnoga ljeta Tvrtko kralj!«

— Da živi Tvrtko kralj! — ozva se cijelo društvo, kucajući se s Hrvojem.

— Treba ti znati, gospodine Ivanišu, da me nije samo donijela amo moja dobra volja već i zapovijed vladara našega. Kada naime doču kako me je velika volja snašla da tebe, prijatelja svoga, kod mora obiđem, reče mi jednoć za večerom: »Kad te je tolika volja vidjeti prijatelja svoga, a ti idi, dragi vojvodo, jer ćeš pri tom i za mene obaviti posao koga ne može ovršiti čovjek manji nego što je Hrvoja. Dat ću ti pisma za Ivaniša bana, a i naustice kazat ću ti koješta o poslovima kraljevine koji nas čekaju čim budućeg proljeća okopni snijeg. Hrvoja i Ivan Horvat, a uz njih stari prior vranski znat će najbolje pogoditi kako da se naša stvar proti Šišmanu potisne na pravi put, a nadam se da neće ni slavni biskup zagrebački uskratiti savjeta svoga, premda ga još nisam mogao predobiti na svoju stranu.« To su riječi kralja Tvrtka — završi Hrvoja — a nisu moje, biskupe gospodine.

— Vojvodo — odvrati Pavao ozbiljno — ja poznajem junačkoga gospodara Bosne u dušu, velim ti da nema na svijetu čovjeka našega jezika koji bi mu junaštvom i pameću segnuo do lakta, koliko nas god ima od Drine do sinjega mora i od Drave do dičnoga Dubrovnika. Tvrdo vjerujem da samo Tvrtko može krepkom desnicom spregnuti u jedno

1 vladati ljubavlju bez mita i krvnika. Nu evo nek ti kaže moj brat, nek ti kaže stari Paležnik, a i druga gospoda hrvatska i slovinska, ja sam ti se zakleo pokojnome kralju Karlu, koga Gorjanski i Jelisava potlje iz zasjede ubiše, da ću raditi sve i sva da njegov jedinac Lacko dobije svu hrvatsku, a kasnije možebit i ugarsku kraljevinu.

— A, moj biskupe, zakletva ti je mrtva — odvrati Hrvoja klimajući glavom. Zar ti zbilja misliš da će sin Karla Dračkoga ikad prebroditi sinje more, ikad na glavu vrći hrvatsku ili mađarsku krunu?

— Znam, vojvodo dragi — potvrdi biskup glavom — vjerujem isto što i ti, ali prisega me veže, veže još većma jer sam svećenik. Mrtva je, istinabog, i žalim od srca da sam toli naglo, toli ludo obvezao svoju dušu. Lackova mati, gospa Margareta, šarena je zmija, i sve mi se čini da sa svojim sinom snuje nečiste igre, jer je Lacko dijete na vodiljci svoje previjane majke. Prije slali su nam novaca i oružja pa smo mogli kupiti vojsku, ali otkako ih Anžuvinci pritisnuše u Napulju i Gaeti, traži Margareta svaki čas novaca od nas, traži zlata od Hrvata, koji ni dosta bakra za sebe nemaju, a zadnju kaplju krvi za tuđega kralja davaju.

— Ha, ha, ha, ha! — nasmija se Hrvoja iz dubine srca svoga, da su mu dugi brkovi igrali kao orlova krila. — Viš li ti mudre Talijanke, rad je svoga konja potkovati našim zlatom. A što joj odgovori ti, biskupe?

— Kako sam se nemilo rasrdio bio na tu ludu žensku glavu — reče Pavao — odvratih joj u sitnu pisamcu da u našim krajevima raste samo maslina i vino, a nipošto zlato; neka dakle zamoli svetoga oca papu da joj on uz svoj blagoslov dade vrećicu cekina, jer te robe da u njega dosta imade.

— Živio, brate, pravo si rekao — viknu Ivaniš ban pljesnuv dlanima. — Velim ti da ta cijela Dračka svojta ne ide za drugim nego da trguje našom poštenom hrvatskom kožom.

— Radite što hoćete — produlji biskup. — Nade mladoga Ladislava, što ja znam i vidim, nisu nego nabušene lađe na širokom moru, a junak Tvrtko evo drži već lijepu jabuku u ruci, lijepu Dalmaciju, još će posegnut za Hrvatskom i Slavonijom i ubrat će i te jabuke. Pomažite ga slobodno, ja vam neću biti na putu, nego ću stajati postrance, i ako bude sreće, blagoslovit ću vaše djelo, ali prisege svoje ne smijem pogaziti.

Društvo, a ni sam velmoža bosanski, ne prigovori biskupu ni riječi, jer nije bilo lako prigovora naći plemenitim njegovim mislima. Poštena rodoljubiva duša Pavla Horvata svijala se reć bi na mukama da nije mogla nevezanih ruku raditi u stranom svijetu za domovinu. Snužden spusti glavu na prsa, i čelo mu se nekako od nevolje smrači. To opazi gospa Vladislava pa će rođakinji svojoj:

— Dođi, Anđelijo dušo, da se sprođemo malo i prigledamo što rade ljudi u kući. Gospoda ionako govore o važnim državnim poslovima, koji se ženske glave ne tiču, i nije vrijedno i dostojno slušati čega ne razumijemo. Gospoda, a osobito dični naš gost vojvoda, oprostit će zato da se uklonimo. Ta bit će prilike da se prijateljski razgovorimo za večerom, a ja ću se međutim pobrinuti da mu u kući bude svaka udoba, kao da je mome mužu rođeni brat.

Gospe digoše se, Anđelija dakako nekako polaganije i nujno, jer je uz nju sjedio gospodin Berislav Paležnik, koji bi ionako na kratke mahove došao na Omiš grad te nije bilo dosta vremena razgovoru koliko ga ljubovnicima treba. Ivaniš spazi to neveselje svoje nećakinje i reče kroz šalu:

— Sta se mutiš i mračiš, Andelijo moja. Zao mi te je, ali ovaj put ne možemo ti otpustiti mladog gospodina Berislava, premda je po pravici tvoj. Danas nam ga treba jerbo je došao ovaj put upravo k nama, a ne k tebi. Pun je valjda važnih novina, ali kad ih istrese pred nas, poslat ćemo ga za tobom, a ja kriv ako te za dva, za tri časka ne nađe u šumici.

Djevojka porumeni dovrh glave od same neprilike i okrenu se k svojoj ujni koja svoga čovjeka ukori samo riječima:

— Ele si danas prevesele volje, predragi Ivanišu, gospodaru moj, te sirotu Anđeliju ovako stavljaš na muke pred svijetlom gospodom.

— Nemoj tako, gospo Vladislavo — umiješa se biskup — ta nije nikakva tajna pred svijetom da su Anđelija i Berislav zaručeni.

— Zaručeni? — upita Hrvoja. — E, pa živjeli mladi! Namjera nije loša, pristala ona, pristao on, pak će Bog dati lijepa plemena, a za muke Anđelijine ne boj se, gospo Vladislavo! Znam ja da djevojci godi kad je pecavom riječi poškakljеš oko srca radi njezine ljubavi, ma se i ljutila naoko, nego samo da znam, skupit ću i ja svoje strijele, a kad svršimo državne poslove, rešetat ćemo gospoje.

— Koje se gospode junaka nimalo ne boje — odsmjehnu se Vladislava — te odlaze da si prikupe saveznica i spremaju oružje za ljuti boj sa slavnim vojvodom Hrvojem.

Na te riječi pokloniše se banica i Anđelija te iziđoše iz dvorane. Anđelija dakako praćena od živih očiju mladoga kneževića od Ostrvice, koji je negdje u duši proklinjao sve državne poslove, sve ljute ratove i svjetske spletke; nu opet ne reče riječi, nek mu se ne veli da je kukavica a nije hrvatska junačina. Kadno bijahu junaci sami na okupu, sjedeći oko velikog stola, progovori gospodin vojvoda Hrvoja ovo:

— Dični bane, po sablji brate, evo sjedim pod tvojim krovom, a to je drago meni, drago, mislim, i tebi, a draže tim većma jer treba ovdje da krčimo put po kome će se tvoja domovina osloboditi. Kud veće radosti, kud ljepšeg posla? Nema toga na svijetu. Razumjet ćeš volju našega gospodara Tvrtka iz pisama što ti donesoh, a naustice još ću ti reći ovo: u rano proljeće godine buduće dići će se hrvatska i bosanska zastava i udariti od juga na sjever, na Hrvatsko primorje i kraljevinu Slavoniju gornju i donju. Put nam je siguran. Šibenik, Brač, Trogir i Spljet u rukama su tvojim, Ivanišu bane. Tvrdoglavi

kramari uz more dosta su dugo ludovali držeći tvrdu vjeru Luksemburgovcu, nadajući se da će im baciti u krilo zlatne jabuke, a lija Šišman snovao je plijeniti njihove masline i prazniti njihove spremnice, ali od nas da se brane sami. Eto, sad im je dosegla voda do grla, i smjerno donesoše svoje stare pravice pred nas da Tvrtko, a i ti, bane, udarite svoj pečat na njih, a pravice da budu stavne kao i prije. Vi to učiniste. Primorci se pokloniše, Tvrtkova je Dalmacija, samo još diže tvrdu šiju kameni Zadar, ali neće se dugo priječiti, jer je naš gospodar kupio od mletačke gospode lijepo čislo galija, a ima ih još na moru pri Kotoru. Bit će dakle prilike da pograbimo te krute Vlahe u Zadru i s kopna i s mora, pa da vidimo hoće li naučiti pjevati hrvatsku pjesmicu i križati se pred hrvatskim Bogom. Za leđa nemamo se dakle bojati ovdje u primorskim stranama. Šta misliš ti, gospodine Berislave, a znaj, pitam tebe zato jer si pri vojsci slavnoga si strica, prvaka Ivana.

— E, pravo ću ti reći, gospodine vojvodo — odgovori Berislav. — Moj stric Ivan letio je kao strijela ovamo i onamo te je zamahnuo čas na ovu, čas na onu stranu, tako da se gradovi najposlije skunjiše, kako i sam znaš.

— Dalmatinski građani još su mlađi u našoj vjeri — reče Hrvoja — osobito Splićani, koji drže i kralja Tvrtka i sve nas Bošnjake za krivovjerce patarene, premda je kralj očito ispovjedio da je pravi sin rimske katoličke crkve.

— Ne bi to tolik povod protivštini bio, dragi vojvodo — reče Ivaniš — naši primorci trguju sa Grcima, pače sa Saracenima, a to nije nimalo pravovjerna čeljad. Njih je zaslijeJ pila veličina zemalja Marijinih i Šišmanovih, te su se nadali da će se po vladaru koji drži jednom rukom žezlo nad Ugarskom, Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom, koji ima važnu riječ u kraljevini Češkoj, koji napokon drži uzde rimsko-njemačkoga carstva, da će se po takvu čovjeku dokopati znatnih povlastica i sloboština u trgovini i da će svaka obzidana varošica biti za sebe kao samostalna državica kojoj ne smije zapovijedati ni hrvatski ban, ni zbor vlastele kraljevine Hrvatske.

— Nu mi imamo u svakom gradu znamenitu stranku koja pribire svakim danom nove snage i više pristaša, jer je vladanje ili, bolje reći, varakanje Šišmanovo od dana do dana luđe. Naš dalmatinski trgovac drži se zadate riječi i bez pisma; nije on Grk niti ciganin — reče gospodin Berislav, okrenuv se Hrvoji — već čovjek tvrde vjere koji ne porekne što obrekne.

— Sad uvažite da svijet smatra kralja najvećim sucem na zemlji, izvorom sve pravice koju je primio od Boga. A šta će reći ti ljudi dobri i pošteni u svojim poslovima, kad im Šišman obećaje od dana do dana oružane pomoći samo zato da mogu njemu očuvati vjeru, a kad poslije vide da je svako obećanje kralja, toga najvišega suca, puka laž i varka. To je ljudima dosadilo, i zato raste naša snaga, te grad za gradom pristupi uz stijeg gospodina Tvrtka ter se pokori hrvatskoj vlasti. Gdjegdje biva to od srca, ali namnogo su nam prijatelji samo zato jerbo imamo vlast u rukama; stara je istina da čovjek trgovac, idući za dobitkom, pristaje uz onoga koji je jači, pa će danas biti za Petra, sutra za Pavla, a prekosutra za đavla, kako i iz čije kese može izvaditi više cekina. Nije se među time bojati, gospodo moja, da će se gradovi odmetnuti za našim leđima od nas ili se možebit dići na nas kad krenemo budućega proljeća na sjever put Hrvatske. U Vrani, Klisu i Kninu svakako će ostati jedan dio vojske, ne velike, ali odabrane čete, da mogu u tvrdome mjestu, kao sokolovi sred svojega gnijezda, paziti miče li se u dolini zvjerad koju će, ako ustreba, saletjeti te oštrim kljunom naučiti pameti.

— Pred Zadrom plivat će naše galije da se slavnomu vijeću toga vlaškoga gnijezda ne porači izletjeti u lađi i navaliti na koji vjerni nam grad ili otok. Ako bi Splićani rogoborili, zakaparismo na njih ljute Bračane, tvrde otočane, iz kojih neće ni vrag iskresati nego hrvatsku iskru. Šibenik nije se nikad mnogo opirao, a u Trogiru poginuše nedavno Mikači, odmetnici hrvatskoga roda, u vlastitoj krvi.

— Šteta ih je, jer je to bilo junačko pleme — reče Ivaniš — šteta da se je toli junačka krv dala rade vragu nego Bogu.

— Šta ćeš — odvrati Hrvoja — Mikači držali se Šišmana te smatrali njega za kralja, zato se opirahu junački vlasti Tvrtka kralja i Ivaniša bana.

— Misliš li tako? — nasmiješi se iz prikrajka biskup Pavao.

— A mislim, biskupe moj — odvrati Hrvoja.

— A ja bih rekao — reći će nato opet biskup — da nijesi pravoga puta pogodio, vojvodo. Premnogi naši ljudi uistinu vjeruju da se tvome kralju, a i našoj ligi otimlju primorski gradovi zato noktima i zubima jer žele ostati u tvrdoj vjeri ugarskoga i hrvatskoga kralja Šišmana, a vjeruje to i sam Šišman. Bolni Luksemburgovac! Ne sluti on da je samo štitom za kojim se prede fina spletka, a dokaz tome upravo su Mikači u Trogiru, vjerni tobože poklonici Šišmanova veličja. Što je u Dalmaciji latinske kaplje i latinskoga sjemena, sve mrzi iz dna duše svaki glas, svaki dah roda slovinskoga. Pred Latinima ne vrijedi hrvatsko junaštvo koje ih ote azijatskim barbarima, pred njima ne vrijedi hrvatsko poštenje koje im uščuva slobode i pravice. Sve to vlaško koljeno gleda preko mora i okreće oči k zvoniku Svetoga Marka. Onamo vuče ih srce. Mlečići znadu to predobro, niti se mnogo muče da mite i mame dalmatinske Latine, koji su im ionako sigurne kvočke u dvoru. Već gospoda sa Rialta davaju se na pametniji, hitriji posao. Snube vam hrvatsku krv. Kad vide koju jedru, zdravu korjeniku našega jezika među primorskim građanstvom, zuji pa zuji zaman ta mletačka muha oko ušiju pitomog Hrvata, uspava ga, uljulja ga, pokazuje mu kroz san sjaj i veličje, a kad se jadnik probudi oda sna, krvnik je svoga plemena, vrag svoga koljena, sto i sto puta gori od samog Latina. Bivši Močnik klat će Hrvate kao Močenigo, bivši Zobnik hranit će Hrvata otrovom kao Zobenigo, a Gradenigo Mlečanin, nekada Hrvat Gradnik, razgradit će bijesan hrvatsku kolijevku svoju.

— Tako je bilo sa Mikačima u Trogiru. Staro bijaše to hrvatsko pleme, mnogobrojna nekad zadruga, koja se već prije stopedeset godina iz Klisa preseli k moru u Trogir. Bijahu to ljudi vrli i radini, što već po tom vidjeti možete da ih je duša tjerala k moru, gdje se svakako više posla naći može nego dalje na kršu. Živi i okretni bijahu to trgovci i čuveni po svojoj zemlji sa svoje hitrine, jer ako i nisu nikada vrijeđali poštenja niti se ogriješili prostom varkom, opet su znali nadlijati Grke, što bogami nije mala šala. Na glasu pako još većma bijahu sa jedrine, veličine i ljepote svojega tijela i sa smiona junaštva na moru. Mikači postaše i patriciji u Trogiru. Na tom plemenu zape oštro oko Mlečića te gledahu svakim načinom i

zakonom zavući tu porodicu u svoju mrežu. Znali bi priproste pod navadama Trogirane pozivati u svoje palače, kad bi se koja Mikačeva plav dotisla do Mletaka, tu nije bilo ni kraja ni konca laski, ljubavi i prijateljstvu, tu se davali darovi, podijelile povlastice trogirskoj staroj obitelji, koja napokon poče uzimati i žene iz Mletaka, a da će se po Vlahinji cijela kuća potalijančiti, to znate sami.

— Mikači odmetnuše se od svoga roda i jezika, samo im je ostalo ime kao tužna uspomena hrvatskoga porijekla, a ti odmetnici mrzili su svoj nekadanji materinski jezik, stare običaje i navade ljuće nego prava latinska krv. Borili se oni dakako proti nama za Šišmana kralja, ali to vam je bilo, vjerujte, samo naoko. Svi ti ljudi po svim tim gradovima rade potajice za Mletke, hoće da staroslavnu našu djedovinu, gdje Hrvat već sedam stotina godina stanuje, predadu u nokte krilatoga lava. Ja vam to dobro znam, jer sam se mnogo motao među tim svijetom u Mlecima te uvrebao po koju važnu tajnu o kojoj drugi ljudi ni sanjali nisu; a to sve dakako za lijepe novce.

— Ali neće je dobiti — planu Berislav, skočiv na noge, i cijelim tijelom kao da mu se prolila vatrena struja — neće je dobiti, te staroslavne hrvatske postojbine Dalmacije, te kolijevke naše neće nadvladati vlaška zmija. Svaki pedalj nakvašen je tu i posvećen hrvatskom krvi, i ako je nekad svuda vladao rimski car, također Vlah, davno su Latini svoje mlitavo pravo izgubili, a Hrvati stekli ga krvlju svojega srca. Neće dobiti Latini divne Dalmacije naše, niti će zanijemiti

na ovom žalu hrvatska pjesma. Još je u nas desnica, a u desnici posjeklica. Sto puta smo istinabog kukavice bili, ali svaki put opet se opoštenili, i nećemo, ako Bog da, klonuti dokraja. U svakom gradu imamo svojih pouzdanih ljudi koji svakoga poznaju u dušu, pa i one zmije otrovnice odmetnice kojih srce vuče u Mletke, jer što je biskup Pavao rekao, čista je istina. Ali jošte ima na nebu Bog osvetnik i pravednik. Eto vam primjera njegove osvete, eto vam propast kuće Mikača u Trogiru. Ja sam je gledao na svoje oči i ni sada ne mogu skinuti ispred svoje duše krvave one slike. Pleme Mikačevo bilo se izjalovilo, od četiri odrasla sina, između kojih je najstariji Luka bio, ne imađaše ni jedan jošte poroda, ali ljudi ne bijahu stari pa je bilo nade da će potomstva biti. Ta nada uminula je, od Mikača nema sada nego udovica.

— Na onaj dan kad su se imala u trogirskom vijeću čitati pisma Tvrtka kralja i hrvatskog bana Ivaniša, bijah slučajno i ja u Trogiru da si kupim neke potrebe za strica i za sebe. Tu sam imao šta vidjeti. Sto je god poštena i trijezna bilo pristajaše uz nas, ta stara sloboda bijaše Trogiru zajamčena pismom i pečatom. Samo Latini i podrepine latinske dizahu još i sad po drugi put rogove proti pravdi i pravici, proti naravskoj vlasti te uz to podmitiše onaj smet bez kućišta što landa po ulicama ter se hrani otpacima ljudskoga jela, pa će se prodati i vragu i đavlu za mito. U vijeću bješnjahu Mikači proti nama, dizahu pesti, a pred svima pjenio se Luka, nu zaludu njegov bijes, zaludu njegov grom. Kličući pozdraviše vijećnici kraljevo i banovo pismo. Sad trgnu Luka svoj mač, a za njim ostala braća. Provališe iz vijećnice da skupe oko sebe podmićeni smet te da žare i pale po gradu.

— Pod vratima namjeri se Luka na vijećnika Zorića ter ga udari drškom sablje ljuto u lice da je starcu umah potekla krv niz bijelu kosu, te se Zorić sruši na zemlju. Nato pobjesni građanstvo, koje je čekajući pred vijećnicom stajalo.

— Ne preživi Luka dugo svoga zločina. Naši ljudi štuju starinu i sijedu kosu, i vidjevši kako je bijesnik Luka povrijedio davni i sveti običaj, zaletješe se u njega kao ose; urličući i vičući zaokupiše ljudesinu da je bilo od njega samo glavu i ruke vidjeti. Ali naskoro nestade i to u bijesnoj vrevi. Nožem, batinom, šakom i mačem navališe građani na bolnoga Luku te oboriše jadnika pod svoje noge, i začas nije bilo vidjeti nego krvavu lešinu kojoj nisi mogao prepoznati lica. Bijesna svjetina popadne mrtvaca za noge te ga povlačila po ulici da je za njim ostao krvav trag, a uz to vikahu ljudi kao bez sebe: »Mi nećemo Šišmana! Mi nećemo Vlaha! Hrvati smo, Tvrtko nam je kralj, Ivaniš ban!« Ali ni njegova jadna braća ne prođoše bolje. Jednoga baciše iz prozora vijećnice da je ostao umah mrtav, drugoga zatukoše kad je bježao k moru, a trećemu smrskaše straga glavu baš kad je htio unići u svoju kuću. Tako pogibe izdajničko pleme Mikačevo, i uzjarena svjetina bila bi zatukla i ženske, bila bi razvalila kuću Mikačevih do temelja da gradsko vijeće nije poslalo oružnike na obranu slabe čeljadi.

— Teška srca gledao sam taj krvavi prizor, i moja duša smuti se veoma. Izdajice poginuše doduše, ali koja hasna? Domaća krv se klala sa domaćom krvi, vlastita snaga se troši i mi propadamo s vlastite kukavštine.

— Kao Mikačevo prokleto pleme, neka pogine svaki izdajnik roda — reče odrešito Ivaniš ban. — I u mene je srca, i u mene je duša, žalim svaku kap zalud potrošene krvi; premda sam uzrasao kraj sablje i nesreće doma svoga, premda se okrutih od vječnih krvavih prizora, opet ne jedanput suze milosrdnice orosiše moje oko. Nu prijatelji moji, ja vam kažem i velim: premekani smo mi Hrvati, mekani kao onaj komad blata od kojega dječak gradi svakojake spodobe, mi praštamo brzo, a i onome koji se ljuto ogriješio proti zakonu i pravici, proti jeziku i mlijeku hrvatske majke. U nas istroše se ljudi brzo kao rđav novac. Iz prvine sjaji se to kao čisto srebro, kao sjajno poštenje, a nek mine koje vrijeme, nek' to prođe kroz nekoliko ruku, i eto na vidjelo izlazi bakar, izlazi rđa, te vidiš da novac gotovo ništa ne vrijedi. Pravedni moramo biti, strogi, strožiji no ikad, dok ne utvrdimo ono što su nam tuđinci razrovali, što nam ugrabiti kane.

— Mi imamo pravo na to, jer svaka zvijer ima pravo braniti svoj život; zato joj Bog dade i nokte i zube, a mi ljudi, mi Hrvati da toga prava nemamo kad na nas navali neprijatelj sa sjevera, juga, ishoda i zapada? Imamo, braćo, a branit ćemo se što nam je Bog dao snage, do zadnje kapi, i Hrvat koji se podigne proti Hrvatskoj past će pod kopita

atova naših, jer tko nije s nama, proti nama je. Budemo li jednom sretni, mirni i slobodni, tada možemo prekovati ljutu sablju plugom, i po našoj divnoj postojbini neka cvate samo maslina mira, i Hrvat bit će svakomu narodu brat, ljubit će svakoga koji ljubi pravicu i poštenje. Evo, to je moj nauk i to ću, dok budem živ, svagdje zapisati i potvrditi rtom mača svoga.

Dok je ban Ivaniš ovako u govoru bio, sijevale su se Berislavove oči neobičnim zanosnim smijehom, zapinjući na ustima slavnoga bana. Zjenice rastijahu mu sve više i više, divan plamen ozari mu lice, i shrvan žarom srca svoga, kleknu pred bana i kliknu:

— Junače nad junacima, sabljo nad sabljama, iz tvojih usta teče evanđelje našega roda, tvoje riječi nebeska su rosa što pada na lijepo stablo hrvatskoga roda. Kolika po mene sreća da će moja krv promiješati se s tvojom, da ću moći zataknuti za svoj kalpak zelenu grančicu Horvatova roda. Tvoje riječi voda su zabitnica s koje ćeš zaboraviti sve minule jade, sve boli, svu slaboću ljudsku te ćeš kao anđeo posrnuti u boj za pravdu i slobodu. Junače nad junacima, blagoslovi mi sablju moju, blagoslovi mene, da nikad ne klonem ni pred gvožđem ni pred zlatom.

— Da ti je blagoslovljena desna ruka, da ti je blagoslovljena junačka sablja, da ti je duša čista kao gorska izvorvoda, da ti je pamet bistra kao božje nebo, a srce da ti cvate stalno neuvelo, mirisavo od vrline kao mlada ruža miloduha; ali ta tvoja ruža neka nikad ne skine trna, jer će joj ga trebati za obranu u čas pogibelji.

Ivaniš ban stavi ruke na glavu mladića, pridignu ga k sebi i poljubi ga u čelo, a uto pristupi Hrvoja i biskup Pavao te se izljubiše bratski sa Ivanišem i Berislavom, grleći se u junačkom kolu.

— Iz sjemena tvojih riječi neka nikne cvijet i plod! — progovori Hrvoja.

— To da Bog da! — reče biskup.

— Amen! — završi Ivaniš. — Ti, Berislave, ponesi sada moj blagoslov na Anđelijina usta.

— To vam je čovjek — reče Ivaniš gleđuć za Berislavom blaženim okom — junak od gvozda, a duša od zlata. Da se sve sile urote proti njemu, nikada odstupiti neće ni za dlaku od pravice i poštenja. Kamo sreće da je sve naše mlađe pleme takvo, ali se to žalibože smekšalo, zakržljavilo, i između stotine plemenitih mladaca hvata se polovice rđa. Trebat će silan potres da se to zlo popravi i da prostruji po svem rodu živa junačka krv, nu dika mi je i čast da će Berislav ući u našu porodicu.

— A kada? — upita Hrvoja. — Čini se da strpljivost zaručnika gine, i nije pravo oklijevati.

— Kad bude domovina slobodna, bit će Anđelija i Berislav svoji — reče biskup Pavao.

— A zašto, a čemu taj okrutni uvjet — začudi se Hrvoja. — Odgađajući uz nesreću domovine sreću ljubećih srdaca činite ih dva puta nesretnima, a vjekoviti savez duše i tijela olakšavao bi im muke i jade koje moraju svi Hrvati, a i oni podnositi.

— Svet je to zavjet — odvrati Ivaniš ban — kojim se zavjetovao stric i poočim Berislavov, naš pobratim prior Ivan. Teško je to breme pod kojim sirota Anđelija uzdiše, ali prilika čini se da je dobra, spasenje blizu. Pola domovine slobodna je, a mlado proljeće donijet će, ako Bog da i sreća, slobodu i drugoj polovici, a Anđeliji našoj zelen vjenčac na glavu djevojačku.

— Tako bilo, sretno bilo — reče Hrvoja. Po tim riječima ostaviše se gospoda rasprave o Anđelijinoj ljubavi te navrnuše svoj govor opet na borbu budućega proljeća, koja je imala osloboditi od luksemburške vlade ne samo Hrvatsko primorje, već i svu gornju i donju Slavoniju. Hrvoja i Ivaniš uzeše potanko razabirati pisma Tvrtka kralja te razmišljati kako da se vojske zgodno razrede i da se sa svih strana jednim hipom navali, i to upravo u doba kad bude Šišman najvećma zaokupljen, a uz njega i desna njegova ruka, mladi Nikola Gorjanski, ban mačvanski. Kralj Tvrtko poruči Ivanišu banu da ima i među Mađarima dosta pristaša te da su mu zaladski i baranjski plemići obećali izdašne pomoći, i da dobije stalne i sigurne vijesti kako poslovi u Ugarskoj stoje i kako Šišmanu sreća cvate ili gine. Napokon urediše i dogovoriše ovo. Na zapadu u Dalmaciji vodit će vojsku kao dosad prior vranski Ivan Paležnik, koji će pribrati k svojim

hrvatskim četama još pojedine četice iz dalmatinskih gradova, zatim pješake zahumske i nešto mletačkih strijelaca-puškara, koje je već gospodin Tvrtko za lijep novac zakapario bio iz Venecije. U Dalmaciji, i to u Klisu, Vrani i Kninu, da imadu stajati bosanske čete gospodina vojvode Vlatka Hranića da zaštite leđa Paležnikovoj vojsci i da paze na primorske gradove, navlastito pako na Zadar, koji da će se opsjesti toli ljuto i usko da ne bude mogla duša iz njega kao ni iz zavezane vreće. S mora držat će Zadar na uzdi kotorske, bosanske i trogirske galije, pa će paziti da se ne primakne Zadranima u pomoć koja lađa knezova krbavskih.

— Na toj strani — reče Ivaniš — velik će nam biti kamen na putu gospodin Janko od Ljubne, knez senjski. Njegovu smo sablju već iskusili i kod Počitelja i kod Novigrada. Siječe kao vrag, tvrd je kao kamen a drži se Šišmana kao pijan plota. Lakše nam je bilo dok je živio njegov brat Stjepko, koji je bio dušom i tijelom naš; no otkako taj vrli junak preminu, razvezane su ruke gospodinu Janku te će sigurno skočiti pred našega brata priora da mu zakrči put u gornje strane. Nu bilo bi tu lijeka. Janko od Ljubne u ljutoj je zavadi sa knezovima krbavskim, a pod zadnje vrijeme zlo se pazi sa Šišmanom radi baštine, šta li ja znam, premda se nije odmetnuo od Luksemburga, već se je samo zatvorio u svoj kameni Senj kao međed u svoju špilju. Da pokušamo, pomislih ja, a vjere mi, to ćemo i učiniti. Gospodin Janko, knez senjski, korjenika je hrvatska i mrzi sve one proklete novotarije što ih uvodi Šišman proti našemu pravu u našu domovinu. Možebit će se sklonuti da stupi u naše kolo, videći tolike nepravde. Pisat ću pobratimu prioru neka roči Janka na sastanak, pak da se ljudski dogovori ne bi li ga uhvatio za srce a za našu stvar. U staroga priora Paležnika okretan je jezik kao što i okretan mač, a oba junaka prijatelji su od mladih nogu, te istom kašnje nezgode u toj žalosnoj zemlji razvrgoše njihova srca na razne strane, njihove sablje u razne vojske.

— Živio, brate Ivanišu — klikne Hrvoja — ta ti je mudra bila i mogla bi nam dobro poslužiti, ti samo kušaj, i Bog će dati sreće. Na istoku u Mačvi vodit ćeš vojsku, brate, ti, a uz tebe tvoj Berislav, kad je već tvoja volja takva.

— Jest — viknu Ivaniš, i oči mu zasijevnuše čudnim plamenom. — U onom kraju, gdje je prava banovina moja, posluži me sreća nekoliko puta zlo i prevari me izdajstvo. Ja tu ljagu moram oprati pod svaku cijenu i potući na junačkom poprištu prvoga vraga svoga doma, Nikolu Gorjanskoga. Ovaj put poslužit će me, ako Bog da, sreća bolje.

— I hoće — potvrdi Hrvoja — jer će za tobom stajati sa jakom vojskom ne kakav izdajnik, već vojvoda Hrvoja, prijatelj tvoj, a kod Požege provalit će kraljevska vojska pod Kleščićem. Tako da je ugovoreno. Je l' ti pravo, Ivanišu?

— Jest — potvrdi ban — samo da još potvrdi kralj što uglavismo, pa ćemo sazvati vojvode u vijeće i, ako Bog da, na proljeće procvast će nova sloboda.

U taj par pojavi se na vratima gospa Vladislava i reče, smiješeći se:

— Ostavite se državnog posla, gospodo moja, suhoparan je kao slana riba. Dođite, čeka vas borba s gospođama. Ta je sigurno slađa.

Dugo u noć trajalo je veselje na omiškom gradu, dugo u krasnu, jasnu jesensku noć. Široko se razlijevalo more, pri žalu maveno kao ljubica, dalje rumeno kao tamnim ružama osuto, dalje živo plavetno, pak bljeđe i bljeđe, pak sivo, a najzad nakraj vidika drhtahu u vodi srebrne munje. Nepomično rasplitaše se krajem tanka mreža maslinova, gusto granje gaja. Odozdo čuo se šum valovite Cetine gdje skače u Jadransko more, katkad zaori uskrik mornara stražećeg stražu na mostu broda. Dalje vidio si u tamnim obrisima mjestance, a na moru titrale žarke piknjice, luči po brodovima.

U dvorištu grada sjeđahu gospoda i gospođe, gospođe šaleći se, gospoda pijući rujno vino. Gospoda sjeđahu, gledahu, kako se pred njima sapliće, raspliće divni koloplet. Uhvatili se Omišani — Bog im dao zdravlje — lijepi ljudi — staro i mlado, brkonja komu brkovi padaju do pojasa, golobradić koji jošte ne obri lica svoga — uhvati se u kolo i muško i žensko, baka koja već svoju unučad vidje, i mlada koja istom čeka jabuku. Sve se to uhvatilo u jedan vijenac, sve se to vrti i vije uz glas svirca o mjesečini, da je dragota, da je milota, Bože moj! Ta mislio bi, zašao si među vile, ali nisu to vile bile, već Omišani i Omišanke igraju uz svirku i pjesancu kolo na čast slavnoga vojvode Hrvoje koji se u goste svrati k Ivanišu banu. Svirac svira, toke zvekeću, noge poskakuju, zemlja se trese. Ide kolo naokolo, sad malo-pomalo, korak po korak, gotovo misliš, noga se vuče, glava ziba se pomalo, a plete djevojačke bacaju se amo-tamo po leđima — čas potisne se kolo brže i brže, noge premeću se, da ih i ne vidiš, glave djevojačke igraju kao ružice o vjetru, a plete skakuću niz ramena, ponosito pako diže glavu kolovođa, Bože moj, čudan kolovođa — pop Stipe, plovan omiški, bijel kao ovca, ispravan kao jela, tvrd kao kamen, a prevalio je sedamdeset punih kolendara. Čudo božje, ali istina, ljudi. Najljepšu je, najmlađu uhvatio djevojku, pak se viju, viju da se gospoda na zemlji, a zvijezde na nebu od dragote smiju. I svakomu će gostu pop Stipe nazdraviti zdravicu u slavu i čast, jer mu je grlo glasovito, a glava domišljata te sipa pjesme kao iz rukava. Već proslavi kolo Hrvoju, već Ivaniša, a i gospu Vladislavu, tader će kolovođa, što mu grlo dade:

Što se ono po pučini vije, Nije živo, suho drvo nije. Vije mi se, lijepo se zeleni, Pliva vijenac niz more neveni, Pliva, skače, mučno mu je stati, Rad je prispjet a na ruke bijele, U koje ga srećka namijeni, Rad je pasti a na lijepu glavu, Lijepu glavu gizdave djevojke Štono sijeva medu djevojkama, Ko med zvijezdom sjajna mjesečina štono slavi Boga velikoga, Ter joj dade mlađana junaka Komu ravna nije u tri carstva. Plivaj, vijence, lijepi ti nevenče, Plivaj, vijence, do Omiša grada A na krilo Anđele djevojke, Pa ju kiti i dragotom miti, Sve za ljubav dičnomu junaku, Sve u slavu Anđi, Berislavu!

Glasovito dopjeva kolovođa, glasovito kliknuše gospoda u jedan glas:

— Da Bog da dobru sreću! Živjeli mladi!

Ali mladih ne bijaše u kolu. U zamaku perivoja tik gradskoga zida, odakle si mogao pregledati ovo divno, sjajno more naše, stajaše Anđelija, stajaše Berislav, a med njima biskup Pavao. Živo držaše Berislav tu milu, bijelu ruku, u kojoj je stajala sva sreća njegova života, ruka mu se nije otimala, samo bi zadrhtala od časa do časa. Nijem gledaše junak ljepoti djevojci lice, ozareno zlatnom mjesečinom, i bilo mu je da vidi pred sobom bijelu iz gorice vilu koja siđe k njemu da ga posveti, ponese u zvjezdane kraje. A ona, Anđelija? Crne joj oči, sjajne poput alema, bluđahu po talasima sinjega mora, koje se je žarilo ružama i ljubicama. Sjajne oči lijetahu po plavetnom nebu, gdjeno su cvjetale zlatne zvijezde, a napokon svratiše se te crne, mile oči na Berislava pogledom toli ljupkim, živim i žalobnim kanda je reći htjela:

— Junače moj! Zelenvijenče moj. Lijepo je more gdje se prelijeva u sto sjajnih svjetala, lijepo je plavetno nebo i zlatne mu zvijezde, ali ljepši si ti, draži si ti, zvijezdo moje sreće, nebo mojega života, more moje ljubavi. Moj si, moj, ali kada? Kada?

To joj čitaše Berislav iz krasnoga oka na koje skoči biser-suza. Već da prodahne, da progovori o ljubavi, ali uto zaori od grada pjesma kolovođe:

Što se ono na pučini vije. ..

Nijema slušaše Anđelija, nijem Berislav, i biskup; nu kad se kroz blagi noćni mir ozivahu zadnji glasovi pjesme:

Sve u slavu Anđi, Berislavu,

klonu djevojka na koljena te udari, pokriv si rukama lice, u glasan plač.

— A što mi pjevate kad mi je na plač? Šta me slavite gdje bih voljela propasti u crnu zemlju? Što kopate po mom nevoljnom srcu, punom ljubavi, koje je sto puta izranjeno? Ujače! Ujače! Šta uradiste? Evo ga! Dva koraka stoji od mene. Moj je i nije moj! Što uradiste te kob našu privezaste uz zlu sreću jadne domovine? Moja nada vene, moja sreća gine, samo ljubav stoji kao smjeran pupoljak, čekajući sunce da mu razvije mirisava krila.

— Strpi se, kćeri moja — uzdahnu Pavao, pridižući djevojku, i žarka suza kanu iz njegova oka na Anđelijino čelo — strpi se, kćeri moja, spasenje je blizu. — Zatim mahnu mladiću: — Berislave! Hora je! Čeka te stric komu imaš nositi važne glasove.

Berislav problijedi, priskoči k djevojci, ni da je pogleda, poljubi je u ruku, i za jedan hip nestade ga u noć među gusto granje perivoja, Anđelijina pako glava klonu na biskupova prsa. Tužno pogleda Pavao u nebo i šapnu:

— Zvijezde vi zlatne! Recite mi, je li Horvatovo pleme rođeno samo za nesreću vječnu?

XXXIX

Otoku Krku na jugu stoji sred sinjega mora otočić Prvić, vidiv i iz Senja grada. Na Krku ima sela, ima ljudi, ima gajića umeđaka, ima i rada i ploda. Nije taj blagoslov doduše pokrio cijeli otok, već se na dobranom prostoru sivi goli grič. Na Prviću nema svega toga, bar ljudske duše, ljudskoga stana nema. Raslinje je ovdje zakržljavilo na nisko grmlje, pače i tužna travica i tužni cvjetići jedva jedvice dižu plahe glavice svoje. Najviše plazi po sivu i crnu kamenu mirisavi kuš. Ovamo običavaju krčki kmetovi prevesti svoju stoku na pašu, pa dolaze i na ribariju. Milo šumi valovlje oko hrvatskoga otočja u ljetni ili rani jesenski čas, a pučina stoji kao sjajno ulje, kao ogledalo u kojem se zrcali lijepa, ali nesretna hrvatska zemlja. Nu kad se namrači kasna jesen oko Svih svetih, kad pritisne zima, pače i za prvih časova kitnoga proljeća bjesni bura, brije kao britva, grmi kao grom, kopa more kao lopata zemlju i baca vodu pod nebo kao orač sjeme po polju.

I danas bjesnila je bura oko Krka i Prvića — bila je to noć desetoga dana prije Božića 1390. — bacajući o mjesečini srebrnu pjenu na crno kamenje pustoga žala i fijučući, brujeći i zujeći u sto i sto divljih glasova. Nije to vrijeme da otisneš brod od kraja, da zagrabiš veslom. Mada ti je barka jaka, da su joj rebra od gvozda, prevrnula bi je bijesna bura, kao da se okrene dan. Jedara razviti ne smiješ, za jedan hip ne osta od njih nego krpa, a gdje su one tvrde ruke koje bi znale krmilo okretati sred toga bijesa, koje bi jake bile veslom zagrabice potiskivati lađicu po pravcu krmana? A opet, čuda nečuvena, skakala od otoka Raba prema Prviću uz val, niz val ladica nevelika, a u njoj do pet ljudskih glava.

Krman sjedio kao prikovan, a dva veslača sagibala se, uzgibala se kao kladivo u zvonu. Slabo drvo đipalo i vrtilo se na bijesnoj vodi kao ljuska oraha, i slana pljuština za pljuštinom obasula bi od časa do časa te vraške putnike, koji bješe uistinu vrgli svoje glave u torbu.

— Nismo dobro pogodili — reći će stariji čovjek sjedeći sred lađe — ovako putovati morem nije nego kockati se za svoj život sa smrću.

— Eh, ne boj se, striče — odvrati mlađi, naproti njemu sjedeći putnik — evo Prvića, našega cilja, a timunar zna tu za svaki kamečak, kako mi u Rabu rekoše. Šta ćeš, kad je danas hora, kad je rok. Sad ćemo biti na suhom.

— A ako Ivan ne dođe?

— Doći će — reče mlađi — ne fali. Kad ga u Senju prinukah na dogovor, obeća doći. Ali samo ovaj put — reče — nu sigurno ću prispjeti na Prvić, ma se prevalio svijet.

Skoro primicala se barka kraju. Obala kipljaše od morske pjene, iza koje bi se od časa do časa ovdje-ondje istaknuo rt kojega grebena. Putnicima nije na taj prizor baš voljko pri duši bilo, nu krman trgnu dva-tri puta svoje kormilo, a lađa zakrenu u sigurniji zamak obale, i kanda će se sada prisuknuti kraju. Uto baci jedan veslač veslo na dno barke, skoči u vodu, vukući za sobom debelo uže. Na jedan čas ga nesta kanda ga je pojela voda, nu skoro izvi se mokri veslač na suho, privuče uzetom barku kraju ter priveza je uz debeo kamen stup.

— Eto nas, hvala Bogu, na kraju! — reče onaj stariji putnik, skočiv brzo na kopno. — Pogledaj, Berislave, je l' tko na otoku, i zapali zublju.

Te riječi govorio je prior vranski Ivan od Paležnika, vojskovođa Tvrtka kralja po Dalmaciji, koji se imao po dogovoru danas sastati sa boljarom gospodinom Ivanom, knezom krčkim, modruškim i senjskim ili, kako ga zaonda zvahu, sa gospodinom »Anžom od Ljubne«. Doskora povrati se Berislav ter doviknu stricu kroz buru:

— Došao je, striče! Sred otoka zatakao je svoj znak, plamnu zublju.

— Dobro je — reče prior — dodaj sad meni baklju, Berislave! Te i vi, dobri ljudi, pričekajte dok se povratim. Žao mi je da vas moram ostaviti na nepogodi, ali tako je utakmljeno.

— Ništa, ništa — nasmije se timunar kroz buru — bit ćemo na suhom i dobro zaklonjeni, znam ja za sigurno mjesto. Blizu je.

Gospodin Ivan od Paležnika prihvati baklju, ter koracaše uzbrdice od kraja dolje preko krša i griča prema žarkoj, crvenoj točki koja je drhtala zdaleka kao kakva zvijezda.

Bilo ga je čudno gledati, tu staru hrvatsku ljudinu, bilo ga je gledati kao noćnu sjenu davno minulog junaka, oko kojeg je igrala i blijeda mjesečina i rumeno svjetlilo baklje. Nije ovaj put imao na sebi križarskog odijela. Ta nije trebalo svakomu znati da je on prvak vranski, ortak Tvrtkov. Mrka kabanica vijala se po buri za njim kao crna krljut, pod visokim kalpakom vidio si mrko, navorano lice, a duga prosjeda brada, duga kosa na krupnoj glavi, sve se preplitalo i motalo o buri. Bura bješnjaše sve jače i jače, plamen zublje buktio je nemirnije amo i tamo, ali malo je za to hajao Ivan. Držeći objema rukama pred sobom buktinju, stupaše krepkom nogom preko krša i griča, čas uzbrdice, čas nizbrdice prema onoj žarkoj točki, gdje je bio cilj njegova puta, njegovih nada i želja. Nije gledao ni nadesno ni nalijevo, već samo preda se, šapćući:

— Bože daj da se veseo povratim, da nam bude onaj sitni plamečak zvijezdom bolje sreće.

Napokon prispje prvak vranski na ročište. Sred uzdignute male ravni bijaše zataknuto u kršnu zemlju silno koplje, a na koplju plamćahu tri buktinje, svezane ujedno. Kraj te noćne svijeće, koja se čudno žarila kroz mrak, sjedaše na kamenu čovjek širok i visok, nu čim se primaknu Paležnik, skoči na noge da mu je sablja zazvonila u koricama. Debela kabanica padaše mu niz ramena, a pod njom vidio si o noćnom svjetlilu gvozdenu košulju, širok pojas od srebra i držak jake sablje. Na glavi mu stajao kapuc kao fratru, ali jaki plamen trostruke zublje, podjaren vjetrom, sinuo bi katkad i segnuo pod kapuc, te si mogao razabrati ozbiljno, reć bi od kamena istesano lice kneza krčkoga Ivana, jaku mu bradu i žarke oči. Knez Ivan postavi se do luči. Bilo je kanda mu se grudi nadimlju, kanda dršće od sastanka sa prvakom vranskim, za mladih nogu prijateljem. Nije doduše na točku znao zašto ga nekadanji prijan, a sadanji neprijatelj roči ovamo, ali je bar naslućivao o čem se radi. Baklja Paležnikova primicala se sve bliže i bliže, kao bjegunica zvijezda, rastući u mraku. Sada iziđe iz noći prvak vranski i zaustavi se pred gospodarom senjskim. Za jedan čas šućahu obojica. Nekad vjerni drugovi, združeni gotovo svaki dan, ne bješe se sada vidjeli odavna, a sad — nije im od neprilike mogla riječ na usta, a toliko su imali toga dokazati, toli čudno stajahu k tomu proti sebi, kao što su nekad stajali kao prijatelji uza se.

— Hvaljen Isus i dobra ti večer, možni gospodine kneže — progovori napokon prvak Ivanu krčkomu.

— Navijeke! Amen! Bolja ti večer bila od moje — odvrati ozbiljno knez.

— Zar ti je zlo vrijeme dosadilo, ili je moja molba za dogovor? — zapita Paležnik.

— Nije ni jedno ni drugo — odvrati knez. — Buru poznajem od djetinjstva, pa sam Senjanin, komu to ne smeta. Molba tvoja? Ni ne znam zašto moliš, kako bih se onda ljutiti mogao na tebe?

— Ali čudio si se svakako mojemu pozivu?

— Jesam, da ti pravo kažem, jer već dugo nemamo razloga sastajati se — reče knez mrko.

— Nekad sastajasmo se često, kneže Ivane — reći će Paležnik blaže.

— Nekad da, ali sad je sve drukčije. Da se nijesmo nekad toliko sastajali, ne bi me danas vidio na ovom mjestu. Dječaci Anžo senjski i Ivan Paležnik mogli su od srca drugovati, gospodar senjski i prvak vranski rastaše se na dužinu svoga mača, na daljinu među kojom zijeva propast. Nu reci po što si me uročio? Već odmiče ponoć, bura raste i raste, a ja sam rada neviđen vratiti se u Senj.

— Ivane! Davni prijane! — progovori Paležnik tronutim glasom — slušaj! Dođoh da uklonimo između sebe mač, da nestane među nama daljina, da ispunimo jaz među gospodarom senjskim i prvakom vranskim.

Ivan Krčki, pogledav u čudu starca priora, reče:

— Ne razumijem te pravo, gospodine Paležniče, jer ne znam što te potiče na to, nit sam dosta jak dosjetiti se zakonu i načinu kako da to učiniš.

— Aj, gospodaru senjski — nato će Paležnik nešta uvrijeđen — misliš li da je to ponuka zla, himbena srca, da način nije dobar? Tako li misliš o meni? Nu ništa zato. Dobrano čislo godina prođe otkako si zadnji put bratski stisnusmo ruke, a odonda reži jedan na drugoga, brat diže na brata mač. Tako odsudi kleta sudbina. Čuj, Anžo! Tebe rodi hrvatska majka, rodi mene, i vjere mi moje, nismo nas dvojica u toj zemlji zadnji, niti ima narod razloga da nas se stidi, da nas zataji. Znam da ljubiš rodni si kraj čistim plamenom srca svoga, bez himbe, bez varke i pohlepe,, a tako mi Boga živoga, kao što ti, ljubim taj zavičaj i ja, kao što si ti gotov junakovati i prolijevati za nj svoju krv, gotov sam i ja. Nevrijedno je i nedostojno hvaliti se sam, nu kukavština je ne ponositi se poštenjem i junačkom slavom. Nas dvojica to možemo, moramo, pobratime Anžo, doba je takvo, sve se okreće sad amo, sad tamo; vene, gine staro hrvatsko junaštvo, a mjesto zlatnog poštenja vrijedi sada zlatna plaća, sada gdje bi našoj postojbini trebalo mjesto jedne sto junačkih ruku, mjesto jednog trista poštenih, nepodmitnih srdaca.

— Trebalo bi zaista, gospodine priore — potvrdi knez Ivan — ali ne razumijem te kamo smjeraš.

— Sad ćeš progledati, kneže! Zašto jenja junaštvo, zašto vlada mito, zašto smo slabi? Jer se bijemo za trećega, za tuđinca, nikad za sebe, jer se koljemo, palimo, davimo med sobom za korist stranca.

— Nikad ne upiru se naše noge u sveto tlo rodne zemlje, gdje si siguran, čvrst, po tuđoj stranputici kreće ti se jedna noga, po tuđoj zvijezdi vije ti se glava, mora ti se zamagliti, moraš pasti. Reci mi, koliko dvorova leži u prahu, u pepelu? Ne mož' da ih izbrojiš, tolika sila. Čiji su bili? Hrvatskih plemića. Tko ih uništi? Hrvatski plemići. Za koga? Za Šišmana, za Ladislava Dračkoga, za Luksemburgovca ili za Vlaha. Eto, jedan Hrvat vadi drugomu srce, kako nam tuđi treći neće smotati šije da budemo njegovo roblje? Pa je li čudo da se uvlače u naš dom tuđi zakoni, tuđi suci, tuđe navike, tuđa vlastela? Je l' istina, Anžo?

Gospodar krčki ne odvrati ništa.

— Reci, je li istina, Anžo? — ponovi Paležnik krepče.

— Jest, istina — reče Ivan Krčki šaptom. — Nu gdje, gdje je tvoj lijek, tvoj novi lijek, jer ti stari ne valja, pa ga i ne spominji mojima ušima.

— Neću, Anžo! Ta i sam znaš da se ne bijem za mladoga Vlaha Ladislava, pa si to čuo, priskočio proti meni lani Zadranima u pomoć. Pod Klisom i Vranom, kamo si navalio, otkada si morao uzmaknuti, nije se vijao stijeg Napuljca, već uz hrvatsku zastava Tvrtka.

— Bosanski kralj! — doda gotovo porugljivo Ivan Krčki. — Da, čuo sam, čuo. To je vaš novi lijek. Eh! Kad sa vlaškim djetićem nema pazara, dobar će biti i bosanski međed, gospodine priore.

— Meded! Međed! Da, međed, i pravo reče, jer će njegova silna pandža ošinuti sve kukavice. Tvrtko čovjek je našega jezika.

— Jest.

— Junak bez para.

— Jest.

— Kralj mudar i bistar, bez himbe.

— Jest.

— Raširio je svoju zemlju.

— Jest.

— Priljubiše ga sva vlastela.

— Da.

— Silna je njegova moć.

— Jest.

— Dalmacija sva je gotovo njegova.

— Jest.

— U Hrvatskoj i Slavoniji broji dosta pristaša.

— Vjerujem, broji.

— Šišman mrzi sve.

— Istina.

— Mrzimo mi, a i većina Mađara.

— Istina.

— I ti ga mrziš, Anžo! Da, da, ti ga mrziš.

— Ne ljubim ga, istina je — potvrdi proti svojoj volji knez krčki.

— Šišman hoće da nas spreže pod tuđe sudove.

— Znam.

— Postavlja tuđinca za bana.

— Istina.

— Otimlje našoj vlasteli zemlje, daje ih tuđincima te će naša postojbina prestati biti hrvatskom kad bude sve tlo u tuđim rukama.

— Istina je.

— I ti si od Šišmana iskusio dosta krivice, Anžo, znam ja to dobro. Luksemburški cincar povjerova kleveti krbavskih knezova pa te nateže radi baštine. Je li?

— Da, da — zamrmlja knez — dobro su te uputili. A čemu sve to mene pitaš kad znaš?

— Jer želim da čujem tvoj odgovor.

— Nisam li dosta odgovorio, gospodine priore?

— Nisi, Anžo!

— Što da reknem?

— Da budeš naš, da budeš Tvrtkov!

— Nikad ni vaš ni Tvrtkov — odreza Ivan Krčki. Paležnik uzmaknu za korak, kako je knez tvrdo i stalna

bio izrekao svoju odluku. Prenuv se napokon, upita:

— Zar je to jedini odgovor na sva moja pitanja?

— Jedini — reče Ivan Krčki mirno.

— Zadnja odluka?

— Prva i zadnja, gospodine priore!

— Pošto si sve bijede priznao koje ti izbrojih?

— Da, gospodine Paležniče! Tako je. Priznajem sve bijede i nevolje u kojima se moja domovina mota, znam da joj je zlo, ali zato opet neću pod jednu zastavu ni sa Tvrtkom, ni sa Paležnicima, ni sa Horvatima.

— Ni sa Paležnicima ni sa Horvatima?! Ha! Razumijem te, kneže. Ti se groziš ruku na kojima se po općem glasu lijepi još i sad Jelisavina krv. Ti nećeš sa ubojicama Horvatima i Paležnicima pod jednu zastavu? Šta? Šutiš? Anžo! Ako je bilo za našega vijeka trena gdje se grlismo, ljubljasmo kaorođena braća, onim ti se blaženim trenom, svojom junačkom sabljom i grobom svoga oca kunem da su ruke Horvatova i Paležnikova plemena čiste, da ih ne kalja krv nesretne grešnice Jelisave. Prokleta ruka trećega počini taj zločin da našemu savezu pokvari posao, ali liga naša, bratovština naša nije sanjala o tom krvavom činu, nije! Tako mi Boga!

— Vjerujem tvojoj zakletvi — odvrati knez mirno — bio bih vjerovao i tvojoj riječi. Znam te, znam i Horvate od sretnijih vremena, pa ne mogoh pomisliti da je istina, što se za vas laje po svijetu, da ste spali na proste ubice.

— A tvoja odluka? — zapita ga Paležnik u čudu.

— Ostaje tvrda, gospodine priore. Moja odluka ne niknu iz sumnje proti vama, već iz moje duše, iz moje glave, iz ljubavi kojom ljubim svoju kolijevku, jezik majke i vjeru svoju.

— Ako si došao, priore Ivane, samo zato da me prevjeriš, krivo si se namjerio, nije ti trebalo ni doći. Badava sipaš riječi, pa da dođe i zlatousti kakav svetac, i on bi se badava mučio. Premnogo proživjeti ljeta, gledući svijet i ljude, boreći se, trpeći i razmišljajući, pa se moja duša odviše okrutila a da bi se dala svinuti, promijeniti ili prekrstiti na drugu vjeru. Vrh toga, velju ti da mi te je žao, priore Ivane.

— Žao? A zašto?

— Ti si ljudina, junak bez para, tvrdi hrast nikao iz zemlje hrvatske. Ali od tvoga stabla nema ploda ni od tvoga junaštva koristi za dom.

— Anžo!

— Nema, priore! Ti nosiš tvoju junačku sablju po svijetu i za ovoga i za onoga, junakuješ divno, ali ne junakuješ za tvoju majku, za rodnu ti zemlju.

— Varaš se, kneže — viknu Paležnik uvrijeđen. — Tvrtko je našega plemena sin, duša mu čista kao bistrica voda. Neće on pogaziti naše pravice, jer nema razloga da nas gnjete. Uz njega stoje mu vojvode, prijatelji naši, pred svima dični junak Hrvoja, pobratim odnedavna Ivanišu banu i meni. Skloni su nam Slavonci, među njima navlas Lacković, a ima uz nas dosta Mađara, na primjer Korog, Lučenac i drugih. Eto, svi ti ljudi ćute krivicu Šišmanove vlade, moć i mudrost Tvrtka, svi pristaju uz nas, a buduće proljeće pokazat će ti čudesa u svijetu, pokazat će ti da su moje riječi istinite. Anžo! Anžo! Zašto nisi ti, zašto nećeš ti biti u našem kolu, ta ti bi bio alem u kruni našega saveza!

— Jerbo ja mislim i razmišljam, a vi samo čuvstvujete i sanjate. U krvavoj borbi posijedila je tvoja kosa, otupio tvoj britki mač, ali ti, Ivane, nisi stao ni jedan časak, nisi mača zatakao ni za jedan hip u korice da mirno i hladno razmišljaš o budućnosti nesretnoga doma, koji je tvojemu srcu toli mio kao što je mojemu drag. Najprije pouzdavaste se u vlaškoga dječka. On neka nosi krunu. Kakva korist od toga po našu zemlju? Misliš li da se ne bi iz Napulja tuđa rulja tiskala u kraljevinu te tražila silovito gospodstvo i plijen? Pa napokon kakav ugledaste plod od svih svojih muka? Premudri biskup Pavao otisnu se i koliko puta u Napulj, i jednom mal da ga ne pojede more, a eto, vlaški djetić nije nam pokazao ni svoga golobradog lica.

— Pogriješismo, Anžo, pogriješismo, ali se evo popravismo. Ta Tvrtka želimo, Tvrtka!

— Svejedno! — reče knez. — Štujem i slavim Tvrtka, ali on je silan mogućnik. Svakim hipom rastu mu krila više i više, pa bio on vladalac našega jezika ili ne bio, njemu je do njegove moći, nije do naše pravice, on će nas pokriti svojim krilima pa će poletjeti dalje. Misliš li da ga ne poznajem, Ivane? Poznajem bolje od tebe. Pak ne vjeruj da su bosanskomu kralju toli slobodne ruke. Turčin se primiče, priore, čuješ li, Turčin sjedi već sada Tvrtku za vratom.

— Ali će ga Tvrtko odbiti.

— Ha, ha! Opet snatriš. Kukavni vladalac jedne krpice zemlje, misliš, da će uhvatiti cijelu buru i oluju istoka u svoju kapu? Vojvode? Vojvode slušaju gospodara, traže uz to svoju korist, a navlas Hrvoja. Junak je, istina, ali svakako voli i sebi. I po čem znaš da je Šišmanova sila slaba? Ne šalje, istina, vojske u Dalmaciju, jer zna da mu se gradovi neće odmetnuti u duši ako se i poklone Tvrtku začas. Za Šišmanom stoji k tomu i Češka i Njemačka. Turčin doći će i do nas. Sami obraniti se nećemo, neće ni Tvrtko. I tko si je založio glavu da će se bosanski kralj boriti za vas? Nije li pokojni srpski car Lazar Ivaniša Horvata ostavio na cjedilu? Plemstvo prionut će uz vas po svoj Slavoniji! Ta nema li ti dosta godina, Paležniče

moj? Nisi li vidio da se tim junacima okreće vjera kao vjetrenjača o vjetru. A Lacković istom, ha, ha, ha! To ti nije ni vjetrenjača, to ti je gvozdeni pijevac na krovu. Priore Ivane! Doći će proljeće krvi, može biti sreće, spasenja neće biti. Na krivom ste putu svi, tako mi Boga. Prežarka vaša ljubav za domovinu baca vatrene strelice preko mete. Ja ne mogu biti uz vas, ja mogu samo plakati i žaliti da se toliko vrle hrvatske krvi troši za ništa.

— Ti možeš samo plakati — nasmija se prior porugljivo, te se je čulo kroz buru — plakati i udariti svoj staroslavni pečat na bezakonje Šišmana i njegovih ljudi. Čini mi se, Anžo, da strelice tvoje domovinske ljubavi padaju daleko pred metom na zemlju.

— Oj, varaš se, časni gospodine Ivane, premda nosiš na sebi krst. Proklinjem bezakonje, karam kralja, ukorio sam ga sto i sto puta, odvratio od mnoge zle namjere. Borim se proti zloduhu našega doma, našega hrvatskoga prava, proti Nikoli Gorjanskomu, koji je naslijedio grešnu, silovitu ćud svojega oca, a k tomu i neugasivu žeđu za krvavom osvetom. Gorjanski stoji uz Mariju, Marija uz Šišmana, zato se vrši volja Gorjanskoga, zato odvrnuh se od dvora, ali zato i radim, nad zemljom i pod zemljom, da oborim demona koji ubija svoj vlastiti dom te na mjesto zakona postavi silu.

— To hoćeš ti? Za ime božje, to hoćemo i mi! — kliknu prior. — Domovina prvo nam je na svijetu.

— Vi hoćete više, ljudi, vi trgate čovjeku s glave krunu koji ju je po pravu naslijedio. Ja sam vjeru prisegao Šišmanu i Mariji. Održat ću vjeru, ali uništiti Gorjanskoga.

— Nemoj tako, Anžo, nemoj!—zavapi Paležnik zdvojno. — Ti hoćeš da budeš pravedan na dva kraja, a sve je to opsjena, varka. Sila će te izdati, Šišman će te prevariti, kao što je nas Jelisava, i Gorjanski će vjekovati zlo vladajući nad našim domom. Anžo! Evo starac klečim pred tobom na samotnu kršu sred puste noći i zaklinjem te srećom bijedne Hrvatske, prioni uz nas, spasi pravo i slobodu!

Tako vapijaše križar, klečeći i dižući ruke prama senjskomu knezu. Ivan Krčki stajaše kao stup, nokti desnice zagrebli se u mjesto gdje mu je kucalo srce, na bradu pade mu suza; ali se tržnu i reče:

— Moja zakletva stoji tvrdo kao ova zvijezda na nebu. Ne mogu. Uspjela ti sreća. Laku noć!

Brzo pohiti knez u noć, a križar klecaše poniknute glave kraj zublja dok ga ne probudi od plača i žalosti Berislav. Bura pako cviljaše jače kao da plače nad tužnom sudbinom Hrvatske.

XL

Na svoj zemlji od rijeke Bosne do sinjega mora, od Velebita do Kotora i dalje kipljaše početkom godine 1391. osobit život. Sve je bilo revno, radino, sve je to oštrilo mač i koplje, krpalo štitove, natezalo nove tetive na luk. Na Omišu spremao se ban Ivaniš na put. Bilo je dosta vremena do urečenog roka, kad naime ima sa svih strana udariti vojska na sjever, ali Ivanišu nije dala duša mirovati. Međutim kupio je u Omišu odabranu konjaničku četu, što iz svojih knežija, jer u ono doba ne bijaše samo banom hrvatskim, već po milosti velikoga kralja Tvrtka knezom cetinskim, kliskim, ramskim i omiškim, te je tako upisan bio u listinama kraljevskim među gospodom vlastelom kraljevine Bosne.

Nije samo slao po svim krajevima svoje časnike da izaberu zorne junake, već je i sam obilazio da popuni konjicu, koju je imao uz njega voditi u Mačvu gospodin Berislav Paležnik, kako je već bilo dogovoreno otprije. Znao je Ivaniš da će imati posla sa Gorjanskim u koga bijahu katane na glasu sa svoga junaštva. Proti njima trebalo je postaviti valjanu, izvježbanu četu. Silne novce tratio je na tu četu, koju narod i vojska okrsti ivaniševci, oboružao ju, nadjenuo, nabavio konje, držao ih na hrani i plaći. Bijahu to ljudi zbilja zorni, a ban držaše ih uz to na strogoj uzdi, pazeći da po kraju ne čine zla, te tako od sebe odvrnu narod. Konji bijahu »ivaniševcima«, laki, crnim krznom pokriveni, na bosansku osedlani. Svaki konjanik imao je na sebi mrku surku crveno ošivenu, jake čizme sa ostrugama, na glavi hrvaticu crvenkapu, svaki o lijevom boku krivošiju sablju, o desnom buzdovan, za pojasom dugačak nož, a na lijevu ramenu štit. Povrh toga

nosila je polovica duge sulice, polovica pako luk sa strelicama.

Ivaniš vježbao je četu i sam, a često i rado bi ga zamijenio i Berislav, koji je dakako svakim časkom uhvatiti znao priliku da iz Klisa umakne na Omiš, k svojoj Anđeliji. Često došao bi mu i stric Ivan na grad Ivanišev, pa se divio vještini konjika i ljuto žalio da ih neće imati pri svojoj vojsci, nu ti pohodi priora vranskoga bijahu vazda vrlo kratki, jer su i njemu ruke pune posla bile. Sad je sjedio na Klisu, popisujući nasnubljenu pješadiju, pa bi pregledao svaki komadić oružja prije nego će ga dati u ruke novomu vojniku; sad je obilazio i pazio kako mlađi časnici vježbaju prispjele vojnike. Obiđe i sve gradove da vidi jesu li valjano utvrđeni a zidine ljudski pokrpane. Gdje je trebalo ruke pomoćnice, u jedan mah je doda prior Ivan, ali je uz to i nemilice tjerao građane neka sastave svoje čete, neka opreme svoje lađe. Kupovao je i živeža što ga je bilo u Dalmaciji, a više toga nabavi u Bosni, napisao bi svaki dan pismo i Ivanišu i kralju Tvrtku, a i drugim, sve bodreći i tješeći, ukratko, prior vranski nije bio ni trena bez posla. Radio je do u kasnu noć te bi pri tom zaboravio i jelo i pilo, pa je morao leći gladan; no malo ga je za to boljela glava. Jedna misao bijaše mu pred očima, jedan cilj: rat proti Šišmanu i Mariji. Reć bi da se prior žurio da pospješi taj željeni rat, ili da barem ne zakasni kad zaori trublja zovući vojsku na sjever.

Već bje minula Svijećnica, dosta kruta i ledena, ali se i približavala nada skore osvete, jer je bio kralj odlučio udariti mjeseca travnja sa svih strana, iz prvine doduše ne u svoje, već u ime hrvatske lige, koja dakako nije više nosila pred sobom zastavu i grb Ladislava Dračkoga, već bosanskoga vladara. Urečeno je bilo k tomu da za svakom vojskom hrvatskom slijede uzastopce jake bosanske i zahumske čete, kojim već bješe i određeni vojskovođe. Tvrtko bio je po svojim tajnim pouzdanicima čuo da će Šišman u ono doba biti zabavljen državnim poslima u Erdelju, pa se zato

navratnanos oružao više i brže nego je Sišman i slutiti mogao. Da će biti navale, znađahu i Šišman i Marija vrlo dobro, i po vjernim Zadranima koji redovito šiljahu fratrove na Sigismundov dvor da mu dojave svaki pokret ustaške vojske, svaku namjeru ligasa kojoj su u trag ući mogli, a i gospoda Mlečići odavali Sišmanu vjerno dopise Tvrtkove kojima je snubio republiku na savez proti Luksemburgovcu, ali su zato i bosanskom kralju priopćivali sve Šišmanove molbe kojima je molio za obrambeni savez sa Venecijom. Mudri signori na Rialtu pokazaše se time tobože i jednoj i drugoj stranki iskrenim prijateljima, ne sklopiše saveza ni s Budimom ni s Bosnom nadajući se da će iz te međusobne borbe izvaditi najbolji plijen.

Znajući da će biti navale, postavi Šišman Nikolu Gorjanskoga vojskovođom na istoku. Na zapadu u primorskim stranama imao se navali svakako opirati slavonski ban, ali k tomu još i veći junak, knez Ivan Krčki naime, pred kojim se Šišman vrlo nekraljevski ponizio ter dozvolio sve što je oholi boljar od njega zahtijevao. Ljuto se je na to srdila kraljica Marija, ljuće miljenik njezin Nikola Gorjanski, jer su oboje mrzili od srca gospodara grada Senja, dobro znajući kolika da je u njega sila i koli živo on radi da obori Gorjanskoga ter uništi namjere kraljice Marije, koja nije mislila nego na strašnu, neumoljivu osvetu.

Ona htjede osvetiti smrt svoje matere, Gorjanski smrt svoga oca, prema tomu se vladalo i radilo, a Ivan Krčki bijaše krvni neprijatelj te osvetne vladavine. Ali bez njega nije se moglo proći u onim stranama, gdje je pri moru stolovao poput vladara, gdje mu se sve klanjalo više negoli zlatnoj kruni samoga kralja. K tomu nije se smjela Marija pred svijetom pokazati neharnicom, ta Ivan Krčki bješe je oslobodio od sužanjstva novigradskoga i doveo svijetlomu joj drugu Šišmanu na ruke, i to u kraljevske dvorove na brdu Griču.

Kraj tih živih priprava za proljetnu navalu, gdje je prior vranski čas ovdje, čas ondje iznikao kao kakav duh koji je u isti čas svagdje prisutan, bješe starac zaboravio koliko da je već prevalio godina, koliko da je dopao rana i premučio muka. Jednog popodneva već blizu večeru povrati se na konju posve sam u Vranu u križarski samostan, kamo je uročio bio svoga sinovca. Vrijeme bijaše ljuto, bura bjesnila je nemilice preko krša i hvatala se staroga junaka, prodirući do mozga njegovih kosti i protresujući mu dušu. Gospodin Ivan Paležnik bio je izišao da pregleda utvrde nekoga gorskoga klanca, a nije mario za to da su mu se na desnoj otvorile bile dvije stare rane. Držao se ispravno i junački na konju, ali je ljuto stiskao zube, a lice mu katkad zadrhtalo, te si vidio da ga muči velik bol. Junak htjede da je pregrize i proguta, ali kad dospje u dvorište vranskoga dvora, ne bijaše već jak sam sići s konja, već klonu sumrtav i ukočen na ruke križara koji su pred njega izišli bili. Skoro doleti niz stepene i Berislav da pozdravi strica, i doviknu mu:

— Dobro došli, striče gospodine! hvala Bogu te se svratiste pod krov, ta danas piri bura preko glavica kao da joj je sam pakleni duh uzajmio dušu.

— Zdravo, zdravo! — zaklima starac glavom, hoteći ispraviti se i stati na noge, ali ga izdade sila, koljena mu se saviše kao šibe, i bez svijesti pade nauznak u ruke pratilaca. Zabrinut, dade ga Berislav smjesta ponijeti u sobu priorsku, gdje ga položiše na postelju gustim sagovima pokrivenu. Berislav sjede starcu do glave i pozva brata križara ljekarnika, koji je ujedno liječnikom bio, neka prigleda kakva da je bolest zgrabila priora i kako bi mu se brzo pomoći dalo. Liječnik nadnese se nad besvjesnog junaka, promotri lice koje je živim plamenom plamtjelo, osjeti žarki dah bolesnika koji se teškom mukom izvijao iz grudi, obiđe bilo koje je bijesno letjelo i kucalo, pa zaklima glavom, pogledav žalosna oka Berislava i uzdahnuv.

— Šta je zaboga, brate ljekarnice — zaskoči ga Berislav u strahu. — Reci, je li velika pogibelj? Kakva je bolest, hoće li skoro minuti? — Ali ljekarnik zaklima glavom te će tužnim glasom odgovoriti:

— Zlo je, kneževiću moj. Stari gospodin nije mario vrgnuti svojih kosti na buru i nepogodu, kao kakav mladac u kome struji svjež sok. Svaka ljudska snaga, svaki čovječji vijek ima svoju mjeru, proti kojoj se griješiti ne smije, jerbo se narav ljuto osvećuje. Tako je i ovaj put. Gospodina priora uhvati suha vrućica te ga mota nemilice. Evo, kako mu glava plamti, a bilo leti kao pomaman konj.

— Ali kako je da ga je najedanput ostavila svijest? — upita Berislav.

— Bit će da je smalaksao i klonuo od starih rana koje mu se na nogama otvoriše. Bar se neki dan na njih tužio.

— Pa što si ga pustio da iziđe? Sto ga nisi učio da legne i počine?

— Eh, koliko sam ga upućivao, molio i zaklinjao, ali sve zaludu. Gospodin prior nasmija mi se u brk te reče da sam mazalo koje hoće cijeli svijet liječiti iz jedne boce. Neka ne mislim da je on vrabac, već da su mu kosti od kamena pak da ne poznavaju vremena. Šta sam mu mogao i smio jadan učiniti? Na silu ne smjedoh ga sustaviti. Ali da vidimo kakve su rane.

Ljekarnik poče za tim polagano skidati obuću sa desne noge Ivana Paležnika te uze promatrati rane.

— Kako je? — upita Berislav.

— Zlo, kneževiću — zaklima ljekarnik glavom — vrlo zlo, rane su od zime čisto pocrnile, a bolest može od njih udariti dalje te po cijelom tijelu rastvoriti krv.

— Za ime Boga! — viknu mladić, skočiv na noge. — Zar prijeti mome stricu možebit smrt, zar nema spasenja, ljekarnice, reci?

Ljekarnik maknu ramenom pa će odvrnuti:

— Vjeruj mi, kneževiću, da tvoga strica ljubim kao da mi je pravcati otac, i da ću sve učiniti što moje znanje i umijenje smogne, ali ti nisi ženska glava, tebi junaku ne smijem lagati niti tajiti istine. U ovom tijelu — nastavi ljekarnik, pokazav prstom na Ivana — veća je pogibelj smrti nego nada zdravlja. To ti velim, a ti radi što znaš i raditi moraš. Ja pako miješat ću lijek po mojem najboljem znanju, moleći uz to Boga Višnjega neka milomu nam ocu i bolesniku okrijepi narav da može odoljeti hudoj bolesti.

— Hvala ti, brate — odvrati Berislav, stisnuv ruku križaru. — Nu jedno te molim. Reci mi, ako znaš i znati možeš, je li pogibelj tolika da bolest može i mora za jedan hip utrnuti život premiloga mi strica?

— Može — odvrati ljekarnik — ali ne mora, i čini mi se da neće. Bolest takva obično proplamti, bjesni, razvija se, raste pa raste do nekoga vrška, te se onda istom prebaci na dobro ili na zlo.

— A hoće li se mome stricu bar začasak povratiti svijest?

— Hoće, ja ću učiniti sve da se povrati. Najprije kušat ću da ga uhvati tvrdosan, a poslije će se probuditi.

— Hvala ti, ljekarnice — reći će suznih očiju Berislav — učini, za ime Boga, što najbolje znaš, platit ćeš ti Bog, i bit ćeš nam drag i mio do groba. Ja ću se začas vratiti, samo treba da opremim neke poslove.

Berislav iziđe, i za malen časak poleti jedan od njegovih katana zagrapce prema Omišu gradu.

Bilo je oko podneva šesnaestoga ožujka 1391. godine. Zlatne zrake vedroga dana prodirahu u sobu gdje je na smrt bolesni prior križarski ležao. Za kratko vrijeme od nekoliko dana bilo se lice toga junaka posve izobrazilo od teške bolesti. Na obrazima isticale se kosti, a oči bješe duboko upale. Samo lice bilo je požutjelo i posivjelo, tek se na lijevom obrazu pokazao slabašan trag rumenila, biljeg teške bolesti.

U ovaj par spavao je bolesnik, zato je u sobi vladala gluha tišina, premda se je dosta ljudi skupilo bilo oko njega. Kraj postelje stajaše križar ljekarnik te pusti iz bočice katkada po nekoliko kapi lijeka na usta spavajućeg priora, komu se od toga znatno olakšavalo teško disanje. Do nogu Ivana Paležnika klecaše biskup Pavao Horvat ter moljaše, spustiv glavu na sklopljene ruke. Nad glavom stajao je Berislav Paležnik, više kamen no živ stvor. Bijaše na smrt problijedio i katkad skoči mu suza na oko, a najzad sjedaše nijem, zureći pred sebe u zemlju, Ivaniš ban. Po njegovu čelu križahu se munje, iz njegova oka padahu suze na junačku bradu, nizakoga nije mario, nikoga nije gledao, jer ga je mučila jedna jedina misao: nesreća priora vranskoga, najboljeg junaka u ovim stranama i pobratima njegova od mladosti. Samo katkad bi se trznuo i zlovoljno pogledao na drugu stranu sobe, gdje su dva brata križara, klečeći u punom svojem odijelu pod crnom kabanicom sa bijelim krstom, molila šaptom za zdravlje premilog im glavara, Ivana Paležnika. I to mu je smetalo. Ujedanput počeše se grudi bolesnika jače nadimati, a i biljeg na njegovu licu porumeni življe. Berislav nato osovi glavu, pogleda na strica i reče ljekarniku:

— Vidi, vidi, brate ljekarnice! Gledaj prsa. Šta je to?

— Vidim, gospodine — odvrati vještak — srce je počelo silovitije kucati, narav se je življe uzbudila, vidjet ćemo da li na dobro ili na zlo. Mislim da će se bolesnik probuditi.

— A nada tvoja? — upita Berislav.

— Mene je minula svaka nada, i samo Bog bi morao učiniti kakvo čudo da spasi vašega dobroga strica. Rane na nozi upališe se, krv se rastavlja i prestaje redovito teći, a ta nevolja širi se od nogu sve više prema gornjemu tijelu. Tu prestaje sva sila znanosti i umijeća, tolikoj bolesti ne možemo odoljeti.

Ljekarnik pusti opet dvijetri kapi na usne priorove. Za jedan čas maknu se desna, zatim lijeva ruka bolesnika, dva-tri uzdaha izvinuše se iz prsiju, nekoliko puti zadrhtaše lica kao od teške boli, i prior vranski progleda. Mutne, gotovo ukočene oči zapeše ponajprije na licu ljekarnika, a oko ustiju pojavi se slabašan posmijeh, valjda znak zahvalnosti.

— Zeđam, brate! Nakvasi mi grlo! — reče prior dosta krepkim glasom, na što mu ljekarnik pruži spužvu namočenu u octu i vodi. Bolesnik posrknu dva-tri puta željno, zatim će reći ljekarniku: — Hvala ti na muci, brate križaru! Upravo ti se čudim kako se junački rvaš sa mojom nesretnom bolesti. Reci što misliš o njoj, kako je?

— Mislim — odgovori ljekarnik plaho, svrnuv očima na stran — da je bolest nešto krenula nabolje, i nadajmo se, priore gospodine, da će se zdravlje posve popraviti.

— Ne šaraj, dragi prijane — mahnu Ivan Paležnik rukom, smiješeći se — nisam ni baba, ni dijete, da me ideš tješiti. Čovjek sam ja, čovjek si ti. Čemu da se varakamo? Mnogo sam preživio vijeka, zato i tvrdo znam da se mojemu životu kidaju niti, da moram umrijeti. Ne govori mi dakle o tom dalje, nego mi reci imam li još puno vremena čekati na moju smrt.

— Ali, striče, dragi striče, kakve to govoriš tužne riječi?

— umiješa se Berislav u govor.

— Ah, ti si, sinovče — reče bolesnik, pogledav nad sebe.

— Šuti, ne prigovaraj, pa ti, ljekarnice, priznaj istinski za što sam te pitao. Hoću da znam koliko ima daljine od mene do mojega groba.

Ljekarnik stajaše poniknute glave mučeći, te silom sprezao suze žalosnice, a u isti čas bješe se sakupili tik bolesnika Berislav, Ivaniš i biskup Pavao. Prijatelji promatrahu sažalnim okom starca junaka, koga bješe nevolja bacila na postelju, ali on, ne skinuv oka sa ljekarnika, reče oštro:

— Jesi li zaboravio, ljekarnice, da sam tvoj glavar, tvoj prior, da si po prisezi dužan slušati mojoj zapovijedi? Govori, je P moja smrt bliza, je P daleka?

— Kad zapovijedaš, reći ću ti, priore gospodine, da ti smrt nije daleka — ozva se turobno ljekarnik.

— Je P bliza, pitam te!

— Jest, gospodine.

— Hvala ti! Dobro je! — nastavi odrešito Ivan Paležnik, zatim okrenu se biskupu Pavlu: — Brate Pavle, molim te za jednu, za zadnju milost. Podaj mi zadnju popudbinu na ovome svijetu; ispovjedi, pričesti me i pomaži svetim uljem da čist iziđem pred vječnu pravicu, a vi, dobri ljudi, uklonite se za jedan čas.

Nitko ne smjede protiviti se volji priora vranskoga, svatko je znao da mu je odluka tvrda, svatko vidio da mu je smrt blizu. Doskoro dođe iz crkve u duhovnom ruhu, noseći sveto otajstvo, biskup Pavao te obavi svete obrede po želji staroga priora, i blagoslovi napokon i njegove prijatelje, a i braću križare, koji bješe nagrnuli u sobu priorovu ter stajahu žalosna lica kod vrata.

Bolesnik pridignu se malko na svojoj postelji. Stajalo ga je mnogo muke, ali se opet pridignu. Bilo je vidjeti da diše sve teže, da ga hvata sve jača muka. Položi ruku na prsa, kimnu glavom i reći će:

— Pravo si rekao, ljekarnice, zlo je. Blizu sam kraju. Prijatelji, otvorite onaj prozor, kroz koji zlatno sunce viri u ovaj stan smrti. Ponesite me onamo, još jedanput da vidim ono divno plavetno nebo božje, još jedanput da se nagledam divne rodne mi zemlje, koja će me primiti u svoje krilo, koju sam ljubio nadasve, pa žalim samo jedno, da moram ovdje na postelji poginuti kao baba, a ne mogu pasti na junačkom razbojištu, boreći se za slobodu svojega doma. Dajte, prijatelji, učinite kako sam vas umolio.

Križari priskočiše hrlo, i za jedan čas sjedaše prior vranski na velikoj stolici do otvorenog prozora. U prvi mah ne reče ništa, nepomično bludile mu oči u daljinu, u visinu preko bregova i ravnica, preko sela i jezera, preko zelenih gajeva i plavetnog neba, i kanda ne mogaše skinuti suznih očiju sa ove divne slike, ozarene suncem božjim. Napokon okrenu glavom i reći će prijateljima ovo:

— Mrijeti mi je, braćo, uminuti mi je sa krasnoga svijeta, iz domovine moje, koja se divna stere pred mojim očima, teško, teško mi je mrijeti. Nisam kukavica, ne bojim se smrti, jer je od mladoga vijeka do starih kosti vidjeh sto puta u sto prilika, jer sam, junakujući kroz sav život neprestano stajao na nišanu smrti. Nu žao mi je da moram sada umrijeti, sada ostaviti vaše slavno junačko kolo, a u tom divnom domu što ga htjedosmo izbaviti od nevolje. Oh, koliko sam se veselio mladomu proljeću koje je imalo donijeti postojbini našoj mladu slobodu. Od radosti poskakivao mi je mač u koricama kao srce u grudima; a sad će ova desnica klonuti, to srce neće više kucati, u prah ću pasti i pepeo bez volje, bez snage, bijedan stanovnik crne rake. Zbogom, braćo! zbogom do blažena vidova! Ostaj mi zbogom, brate Pavle, mudra glavo nad mudrima! Zaklinjem te, ne odvrni uma i glave od domovine svoje, kao što nisi ni dosad. Zbogom! Ivanišu moj, ti sjajna sabljo roda našega, Bog opčuvao tvoje alemsrce, neka sja vrlinom i krepčinom cijelomu rodu u borbi za svetu slobodu. A sada zbogom i ti, Berislave, sinovče, sinko mili — nastavi starac, položiv uvelu ruku na glavu mladoga junaka, koji je plačući klečao do njega. — Ja sam ti mjesto oca. Ti si moj baštinik, ali neću ti samo namrijeti ono malo kukavnog srebra i zlata što mi osta od nekadanjeg mogućstva dok mi imanje nije teklo iz kese za borbu proti Šišmanu i Mariji. Ti ionako oskudijevati nećeš, jer imaš u ovoj zemlji očinstva i materinstva, kojega nisu poharali i prigrabili neprijatelji naši kao što su učinili u Slavoniji, gdje nam oteše sve do zadnje mrvice. Od baštine moje pridržat ćeš polovicu sebi, četvrtinu čuvat ćeš za borbu lige proti Luksemburgovcu, četvrtinu pako dat ćeš evo mojim vranskim križarima, neka se Boga mole za spasenje duše moje i neka me svake godine na dan moje smrti spomenu pri službi božjoj. Nu rekoh ti, ne ostavljam ti samo srebra i zlata, već izim junačkog imena, koje si naslijedio od oca, a stekao ga i sam u pravednoj borbi, ostavljam ti sve one žive osjećaje mojega srca koji su posvećeni domovini našoj, ostavljam ti sve žarke želje, svu odlučnu volju svoju kojom sam se bio i tukao kroz sav vijek za slobodu mojega doma i koja je jošte i sad budna i živa, gdje mi je duša moja na jeziku. To primi, sinko moj, kao najsvetiji zapis svojega strica.

— Drži se onog zavjeta, onog zakona kojemu posvetih ja svu dušu svoju. Budi vazda pošten i drži se poštene stvari. Za mito, za udobnost, za praznu čast ne prodavaj nikada čestitog si imena tuđoj milosti. Prije neg što važna uradiš za dom, razmišljaj dobro, i prije neka ti sine zrela misao negoli će sinuti mač. Pristaj uz one vrijedne glave koje su mi bile drugovi na junačkom bojištu a za slavu i sreću nesretne domovine, oni neka ti budu zvijezdama u tvom životu. Nemoj da ime Paležnik bude radi tebe upisano crnim pismom u spomenike našega roda, nemoj da se Hrvat ikada stidi toga imena. Ne odvrni se od pravice, od slobode i zakona, jer prioneš li uz laž, himbu i varku, budeš li služio ropstvu, prokleo te Bog, proklet će te moja sjena iz groba. Ali znam, ti ćeš ostati čist, i kad jednom domovini osvane dan sreće, neka ti Bog namijeni lijepu nagradu, dobru Anđeliju od plemena Horvata, neka vas onda blagoslovi Bog, kao što vas blagoslivljem ja u ovaj teški čas, gdje mi se na čelu već javlja ledeni znoj, vjesnik blize smrti! Sinko! Sinko! budi pošten, budi junak, budi sretan, dao Bog, ugledao, okusio zlatne plodove onoga krvavoga sjemena što ga mi stariji posijasmo, zlatne plodove domaće slobode.

Starac umuknu, od zanosa bješe se razigrale slabe njegove sile, od silna čuvstva poskočilo mu uvelo srce. Ujedanput problijedi, klonu i sklopi oči. U taj par trgnu se Berislav i kriknu:

— Je li već izdahnuo, zaboga?!

— Nije, gospodine kneže — odvrati ljekarnik, nagnuv se nad bolesnika — samo ga snađe nesvjestica od silna govora i čuvstva. Prior drijema, ali će se opet probuditi. Jak je i prejak, ulje njegova života ide silno namanje, ali se nije još istrošilo.

Tronuta stajaše družba oko drijemajućeg junaka, koji iznenada otvori oči, te veliko pogleda oko sebe, kanda se čudi, ali skoro mu se lice prikroti u blag posmijeh.

— Tu li ste, braćo moja? Pravo je. Slatko sam drijemao, lijepo snivao ovaj kratki čas. Bilo mi je u snu da stojim na brdu, držeći visoko zastavu našu, a vi uz mene, oko vas pako cijeli narod.

— Naši neprijatelji pako bježahu daleko, daleko u nepoznatu zemlju koju pokrivahu crni oblaci, i u jedan glas zapjevasmo svi Hrvati na zemlji pjesmu pobjednicu, i s nama je pjevali zlatokrili anđeli u plavetnom nebu. Lijepo je to« bilo, braćo, prelijepo; ali, ah, sve je bilo samo san, sve samo varka, a živom osta samo gorka istina. — Starac se smrknu pri tim riječima, prsi mu se nadimahu jače, i uhvati se rukom za srce. Zatim će iznenada: — Dodajte mi moj mač!

Križar jedan položi priorov mač u njegove ruke. Starac ga prihvati pod drškom, i pogleda milim okom sjajnu posjeklicu svoju, i reče kroz sladogorak posmijeh:

— Sabljo moja, vjerna družice moja, dugo vjekovasmo zajedno, sad mi se je s tobom rastati. Nikad mi se nisi iznevjerila, ni ja tebi, a ne bi, duše mi moje, ni sad, da me ljuta sudbina ne zove u smrt. Sabljo moja, kao zlatnim perom htjedoh tobom zapisati još jednu slavnu zgodu; ali ne mogu. Ruka klone mi u grob. Zbogom! Zbogom!

Po tim riječima poljubi starac tri puta držak svojega mača, ali na licu javljala mu se sve veća i veća bol u ljutim zadrhtajima. Opet okruži okom sve društvo i progovori krepkim glasom:

— Nu vi, braćo i prijatelji, što vas imade ovdje, ostajte tvrdo pri tom zašto je skorim imala sijevnuti ova sablja. Ide proljeće, i podići će se Tvrtkova zastava kao krasan cvijet sred polja ravna. Zaklinjem vas živim Bogom, ustrajte uz Tvrtka. Veleum je, junak, našega jezika sin, oko njegove zastave sakupite se kao pčele oko cvijeta. To, to — starac pridignu se mukom i zirnu razvaljenim očima na pokrajinu kroz prozor — traži ova krasna domovina, koju da Bog blago... slovi!

U taj hip ispravi prior silovito glavu, posegnu rukom za srce, oči mu se zavrtješe, lice porumeni, zadrhta, dahnu, haknu, klonu na stolicu, a glava mu se spusti na prsa. Licem prosu se smrtna bljedoća, usne pomodriše, uda spustiše se kao uvela pera cvijeta, samo je junačka desnica čvrsto stiskala mač. Ivan Paležnik, knez hrvatski, prvak vranskih križara, a vojskovođa Tvrtka kralja, izdahnu u kolu svojih prijatelja i braće križara.

— Pošao je Gospodinu na pravicu — reče ljekarnik, sklopiv pokojniku oči. — Bog mu dao duši lako!

Svi klekoše oko mrtvaca, komu je sunce od zapada ožarivalo blijedo lice i sjajni držak junačkoga mača — svi klekoše, i muklo jecanje razleže se sobom. Berislav plakaše, spustiv čelo na koljeno mrtvog strica, braća križari pako mrmljahu, klečeći sklopljenih ruku i poniknute glave:

— Pokoj vječni daj mu, Gospode!

Tako pade stavan stup hrvatske lige, junak bez para, u grob, a Ivanišu banu namrači se čelo, namrači se i duša, te reče šaptom bratu svom Pavlu:

— Zli su to bilježi, brate moj, evo, na osvitku bolje dobe, kojoj se nadasmo, pade u grob ponajprvi anđeo osvete i pravice. Tko, tko će njega zamijeniti i sablju nositi na strah krivici, kao što ju je nosio on?

Dva dana ležaše Ivan Paležnik na odru, sred crkve vranskih križara. Pokrivaše ga crni plašt reda, sa bijelim krstom, a na njegovim prsima ležaše mač kojim se za života toliko proslavio bio.

Dva dana klecaše do nogu mrtvaca i noću i danju biskup Pavao ter moljaše skrušeno za spas duše slavnoga svog druga. Kad pako osvanu treći dan, otvoriše se samostanu velika vrata, pred kojima se bješe zgrnuo puk iz cijele okolice, a iz vrata iziđe žalobni provod priora vranskoga. Na kopljištima nošahu otkrivenu lešinu braća križari, a pred njim vijala se njegova zastava u ruci kneza Berislava, isprati ga pako biskup Pavao Horvat. Za lešinom slijeđaše skup križarske braće noseći goruće buktinje, a za tim velika četa vojnika spustiv koplje k zemlji, a uz njih puk, muškarci i žene turale se, no gleđući pred sebe i gorko plačući za pokojnim priorom, koji bijaše svemu kraju, svemu puku blag, dobrotvoran otac. Tužno ozivalo se sitno zvono sa zborne crkve preko gora, preko dola, preko jezera vranskoga, javljajući da jedan smrtnik ide k zadnjemu cilju, tužno ozivala se pjesma:

— Pokoj vječni daj mu, o Gospode! — te je drhtala daleko iz rascviljenog srca drugova.

Tri puta nosili križari svoga glavara oko staroslavne gradine hrvatske, kojoj bje kralj Zvonimir udario temelj i nadario je bogato, zatim povratiše se u crkvu, i ostanci junaka siđoše u crnu raku, u zadnji stanak na ovoj zemlji. Tu počiva prior Paležnik. Hoće li Vrana ikad vidjeti ravna mu prvaka?

Glas o smrti Ivanovoj rasu se po svoj zemlji poput munje te se je raznih ljudi primio na različit način. Što je bilo neodvisnoga plemstva, a skoro i sve građanstvo hrvatsko, navlas ono dalje od mora, tronu ta vijest duboko. Svatko uvidi da je nemila sudbina domaćoj slobodi odbila jedno krilo, da je poginuo junak kojeg nije lako zamijeniti; ali nije kakav krvnik bez duše i srca, komu je slast harati i palitir vješati i plijeniti, već čovjek poštenjak, pravednik, oštar, ali dobar. Nu drugi ljudi, osobito Vlasi po gradovima, a i sebični odmetnici hrvatskog naroda, počeše, veseleći se u srcu, dizati glave, među sobom šaptati i dogovarati se, premda je korijen Tvrtkove moći u Dalmaciji još jak bio, premda Ivaniš ban nije bio manji, ali

svakako stroži junak i vojskovođa. U Trogiru saznade tu vijest među prvima starješina Madio, te posla potajice u isti čas teklića s pismom Pavlu Pavloviću u Zadar.

Kadno je učeni spletkar Pavlović, koji se dogovarao sa svakom strankom, a nije držao vjere nijednoj, javio građanstvu da je navijeke ona ljuta sablja, koja je gradu Zadru najviše rana zadavala, klonula u grob, planu veselje i radost po svem gradu, orila se pjesma veselica po uskim uličicama, pače jedan čopor ljudi, mladih Zadrana, provali bez obzira iz grada te navali na bosansku četu koja je u obližnjem selu stajala; ali zla im bješe sreća, ni jedan ne odnese žive glave u svoj rodni grad. Pavlović otpremi odmah fratra Vlaha na brzu konju da javi smrt priorovu ponajprije knezu Ivanu, gospodaru senjskomu, a poslije samoj kraljevskoj svjetlosti Sišmanu u Budimu.

Knez Ivan brzo otpravi fratra, i duša mu se nekako smuti kadno ču da je preminuo onaj slavni junak s kojim se je bratski pazio za mladosti, od čijeg srca ga je ljuta borba otkinula bila za zrelih godina i koji ga bješe uročio na pust otok da se slože i složno spase domovinu. Teška suza kanu mu na bradu, dugo je čamio kao izgubljen i posla napokon fratrima senjskim deset cekina da služe deset pjevanih misa za dušu pokojnoga priora vranskoga.

Drukčije bude taj glas primljen u Budimu. Šišmana zaonda ne bijaše u prijestolnici, već je u Erdelju što razmrsivao državne poslove, što pako na gradu Hunjadu grlio lijepu kćer kaštelana, dražesnu zamjenicu nedražesne sumrtve kraljice Marije.

Bilo je podvečer. Marija, sjedeći u omalenoj sobici budimskoga grada, gledaše iz prozora sitne budimske kućice koje se bješe kao pilići skupile oko brda, gledaše silni Dunav, vodu hladnu, kako širok, dubok, sjajan i slavan teče na jug, gledaše ravnu Peštu kako se širi i širi u maglu. Do nje stajao je Nikola Gorjanski, i činilo se da su kraljica i njezin miljenik bili u živu govoru. Čudno li se bješe promijenili obadvoje. Gorjanski sve je više bio prilika svoga oca, njegova put bješe potavnila, kosa prorijedila se, a u bradi vidio si srebrnih niti; bijaše u svem kraći, ljući, krepči i mrkiji. Marija, pako naličila je suhu drvetu koje se sve više sagibalo k zemlji. Mutnije su bile te oči, bljeđe te usne, kosa počela sijediti, lice žutjeti, a ruke kao i sve tijelo ne bijaše nego slaba kost.

U taj par uniđe u sobu dvorska djevojka te reče da je prispio u kraljevski dvor fratar, čak od mora iz daleke zemlje Dalmacije; da ima predati kralju na vlastite ruke prevažno pismo, pa ako ne bi bilo kralja, da se predade kraljici, ali nikomu drugomu. Marija zapovjedi nek fratar uniđe. Suhonjavi vlaški redovnik, komu se je šiljasti nos isticao iz obrijanog lica, uvuče se kroz vrata i poče se klanjati do crne zemlje, rekav:

— Laudetur dominus Jesus Christus.

— Đođi bliže, fratre — zamahnu mu Gorjanski.

Fratar počeo je na prstima plaho dalje koracati, klanjajući se svejednako duboko. Došav na tri koraka pred kraljicu, posegnu u njedra svoje halje ter iznese crven ubrus vrlo pomno smotan. Sad razveza zubima uzlove te izvadi i preda kraljici učetvero složenu artiju uz dubok poklon.

— To pismo — reče fratar vrlo rđavom latinštinom — šalje gospodin consiliarius Paulus de Paulis kraljevskoj svjetlosti na visoko krilo, i da Bog blagoslovi kralja i kraljicu u dobrom zdravlju.

— Dobro je, fratre — odvrati mu kraljica — hvala ti na muci, idi pričekaj pred vratima dok razaberemo šta je i treba li odgovora. — Fratar pokloni se opet duboko te poče nazadovati prema vratima, ne obrnuv se ipak da ne okrene leđa vladarici, već se je, dižući svoj nos, svejednako klanjao kraljici. Prišav tako natraške do vrata, otvori ih brzo i skoči kao vjeverica napolje te se i sama bijedna Marija morala nasmjehnuti tomu preponiznomu čudaku. Brzo predade pismo Gorjanskomu i reče:

— Čitaj brzo, Nikola! Pavlović piše iz Zadra, vijesti mora da su važne.

Miljenik iskipjele kraljice uze čitati Pavlovićevo pismo: da je prior Paležnik umro, da su protivnici kralja Šišmana izgubili ponajjači stup svoj, pa će bez njega teško moći uspjeti navala koju su hrvatski ligaši sa bosanskim kraljem dogovorili bili, i da je prispjela hora da se jakom silom udari na buntovnike, te ne samo Zadar već cijela Dalmacija oslobodi od bosanskoga jarma. Ovim svojim vijestima dodade hitri vijećnik zadarski potanju uputu o osnovama neprijateljskim, zatim koliko da imadu protivnici kraljevi vojske i novaca, kakvo da mnijenje vlada po gradovima i koje bi plemiće i vlastelu trebalo predobiti mitom.

Marija slušala je Pavlovićevo pismo sve pozornije, na njezino blijedo lice skoči čudnovata rumen, sumrtve oči zasjaše najedanput, a usta otvarahu se sve više. Kadno bješe Gorjanski dočitao zadarsku poslanicu, skoči Marija na noge, zovnu ponajprije dvorsku djevojku, a i fratra.

— Mariško — reče kraljica djevojci — povedi ti toga pobožnoga čovjeka županu kraljevskog dvora i reci mu u moje ime neka nastani i nahrani brata franjevca što najbolje zna i može, jer je mojim gostom. A ti, dobri čovječe, pričekat ćeš ovdje nekoliko dana; jer se ufam da ćeš ponijeti gospodinu Pavloviću odgovor samoga kralja.

Fratar raširi od milja svoja usta, uzvrti nekako svoj šiljasti nos i smognu jedva pokloniti se duboko te istisnuti nekoliko nespretnih riječi zahvalnosti. Kad bješe djevojka i redovnik ostavili Mariju, pristupi ova hrlo Gorjanskomu te ga uhvati grčevito za desnicu ruku.

— Gospodine Niko, kako ti se čini ovo pismo Pavlovićevo? — upita kraljica.

— Meni se vrlo sviđa, jer je u njem zabilježena polovica naše pobjede. Ivan Paležnik bijaše desno krilo zlokobne lige, to krilo sada je odsječeno. Ponajglavniji stup u zgradi tih grešnih buntovnika srušio se, i gospodin kralj Tvrtko iskusit će od nas deset puta više jada negoli sam misli. Nije samo njemu i buntovnicima izgubljen prvi i najumniji vojskovođa, već i čovjek mudar, koji je znao svojom hitrinom i krepkom voljom predobiti svakoga čovjeka. Pavlović piše posve dobro i mudro, ja bar pristajem uz sve njegove prijedloge i osnove.

— Oh, i ja ih primam od srca — kliknu Marija van reda vesela. — Glavni moj krvnik, ubojica moje majke, poginuo je u tren kad je spojio svoju i Ivaniševu silu sa kraljevskom moći moga zlosretnoga ujaka Tvrtka, poginuo učas najveće pogibelji za nas. Pao je Paležnik, past će, ako Bog da, i Ivaniš, a osveta bit će ovršena dokraja. Sjećaš li se, Nikola, što si mi obećao na kraljevskom gradu, na brdu Griču kod Zagreba, kadno se sretno povratih iz sužanjstva proklete lige?

— Sjećam se, gospodarice moja, sjećam — odvrati Gorjanski mirno.

— Sad je hora, Nikola — reče Marija, stišćući ljuto boljarevu ruku. — Sad moraš svom silom udariti, smrskati vragove, osvetiti smrt jadne mi majke i uvredu što je prokleto Horvatovo pleme bacilo na svijetlu moju krunu.

— A šta me sjećaš, kraljice moja, te osvete? U tvome srcu gori samo plamečak osvetne vatre, koja te katkad življe prosine, u mojem srcu bukti jak, neugasiv plamen mržnje, koji me pali i peče i danju i noću ter mi ne da nijedan tren života mirovati dok crna zemlja ne popije zadnju kap Horvatove krvi. Krvava glava moga oca javlja mi se u snu ter zabada neumoljive mrtve oči u moje srce kanda mi reći želi: »Nevrijedni sine, zašto me nisi jošte osvetio?«

— A zašto ne slušaš opomene svoga oca iz groba, zašto oklijevaš? — upita ga Marija.

— Pitaj za to svoga gospodara Šišmana — odvrati Gorjanski gorko. — Ta i tebi je obećao da će te osvetiti; a pitam te je li štogod za to učinio. Je li kušao da se dočepa buntovnih glava? Je li bijednim građanima Dalmatincima poslao jednog momka, jedan dinar, jednu sabljicu u pomoć? Nije i nije; jerbo škrtari, cincari i pazari da dobije novih pokrajina, a pri tom misli da će se stariji podanici jur sami obraniti. Zadrani su uistinu lude. Što su ti ljudi pretrpjeli, što trpe i sad za svoju vjernost, a koja im je za to plaća? Da sam ja Zadranin, ne bih ja toli ludo radio, najprije brinuo bih se za vlastitu kožu, onda tek za Šišmanovu krunu. Za se skočio bih namah da se sa silnom vojskom oborim na onu sotonsku četu koja ubi Jelisavu a Mariji otimlje krunu, nu hoće li skočiti Šišman za svoju ljubljenu ženu i kraljicu, po kojoj je dobio sve što ima; jer očinstvo njegovo nije za sada bogzna koliko.

— Umiri se, Nikola — reče Marija, staviv ruku na rame Gorjanskoga — odviše si ljut, odviše žestok! Priznajem da je istina što si za Šišmana rekao, ta i vrlo dobro znaš što kći Ljudevita Velikoga o tom luksemburškom princu misli: nu ovaj put mora me poslušati. Neću mu dati mirovati ni po danu ni po noći, kao osa sjest ću na njega, bost ću ga, pa ako me otjera, doletjet ću opet da ga nanovo ubodem do krvi, i napokon mora popustiti. Nu sada, Nikola, sastavit ću pismo. Pisat ću ja, pisat ćeš i ti, a dodat ćemo i Pavlovićevu knjigu te otpremiti sve to po teklići Šišmanu. Zaoštri pero dobro, kako već znaš, ujedi mlitavca bezobzirce i ne boj ga se ništa, jer se on tebe boji, jer si mu potreban kao svagdanji hljeb. O, neću ga ni ja štedjeti, ljubljenoga druga, znam ja gdje je njegova slabina, gdje je najlaglje ozljediv. Zakleo mi se k tomu i na sveti krst da će me osvetiti, i dozvat ću mu tu zakletvu u pamet. Vjeruj, Nikola, mora, mora poslušati, ali zakuni mi se i ti da ćeš sve raditi, sve pokušati ne bi li mi ovršio davno obećanje svoje. Oh, poljubila bih te u obje ruke da mi baciš pred noge krvavu glavu Ivaniša Horvata.

Gorjanski pogleda bolesnu ženu koja se sva ražarila bila od ljutine i mržnje, kojoj inače prazne oči plamćahu kao u divlje krvožedne zvijeri. Premda je bio muška glava, premda je u grudima nosio kruto srce te je i njega palila želja za

osvetom, opet se strese od užasa da može žena, nježan stvor, usplamtjeti toli krvavim bijesom.

— Kunem ti se — i opet reče boljar, stavi ruku na srce — a velim ti i opet da je suvišno goniti me, jer me tjera na osvetu vlastito srce, nu sudbina kadšto čovjeku zagrađuje pute, a tako je i meni priječila da ovršim svoje obećanje. Pa nije meni, vjeruj, taj posao toli lak. Jer što sam ja? Naprosto mačvanski ban. Ja ne sjedim među prvim vijećnicima krune, i ako me se kadšto upita za savjet, to je samo onako dobre volje, i nitko ne veže se na moju riječ.

— Nikola — viknu Marija tobož uvriježena — to ti govoriš Mariji, svojoj kraljici?

— Da, Mariji, svojoj kraljici, i k tomu ženi šišmana kralja. Potreban sam njegovoj kruni, veliš, a mislim to i sam. Marija nije imala vjernijeg stupa u svojoj vlasti, niti će ga imati, neg što je obitelj Gorjanskoga. Ta nije li moj otac za tebe dao svoj život? A pitam te, kraljice Marijo, jesu li svi tvoji boljari takvi kremenjaci, drže li svi onu tvrdu neslomivu vjeru kao što Gorjanski? Ne drže zaista. Tri puta na dan promijenit će vjeru i pristati uz onoga koji ih bolje plaća. Ide vrijeme, vidjet će se i bolje tko je vjera, tko li nevjera, ali vi to znate već i sad, i mirite takve kukavice, štoviše, jer se bojite izdaje, dajete im novca i časti.

— Meni ne nuđate mita, ne dižete na čast, jer mislite, taj je prepošten, taj nas izdati neće. Tako stojim u kutu, nikomu na putu. Radio bih objeručke, rušio bih temelje one proklete tvrđave koju podigoše neprijatelji tvoji, radio bih kao što moj pokojni otac, od kojega je drhtala cijela država. Ali da. Moj pokojni otac bio je palatin, prvi doglavnik kraljice, a ja sam samo zakutni ban, koji moram ondje kod Drine neprestano oštriti mač i stajati kao prosta straža, niti smijem pitati što se na kraljevskom dvoru kuje i snuje, što li misle bogovi ove zemlje.

— Gorke su tvoje riječi — reče Marija — i žao je srcu mom da ih upravo meni veliš, jer Marija, tvoja kraljica, nije na svijetu sklonija ikomu živomu stvoru negoli Nikoli Gorjanskomu.

Sumrtva vladarka govorila je te riječi nekako osobito ljubezno i nježno, nu Gorjanskomu činilo se to ljubakanje ružne, bolesne žene upravo odurno, i na licu pojaviše mu se bilježi prezira i dosade; ali opet je lukavi boljar znao spregnuti neprijazne osjećaje srca svoga, nadajući se da će ga ruka Marijina popeti na veću čast i slavu. Mirno i hladno reče:

— Ne vjeruj, kraljice, da sam slavičan, da sam radi sebe željan dostojanstva i časti. Nu duša mi kaže da sam od svoga oca naslijedio i zdrave pameti i tvrde volje, da vrijedim više od prosta vojnika komu sva vrlina stoji u desnoj pesti i u koricama sablje. Srce me boli kad vidim da bene i kukavice, podmitljive duše stoje na kormilu vlasti, dočim ja čamim u zapećku. Razumijem ja zašto to biva. Tvoj otac Ljudevit znao je skupiti oko sebe sve svijetle glave svojih kraljevina, njega nije plašila podla zavist ili bojazan da će njegovo ime potamniti od slave kakva boljara; ali kukavna duša Šišmanova dršće od straha, jer voli da ga luđaci vode stranputicom nego da ga pametni, junački ljudi dižu na veću slavu.

— Pretjeruješ, Nikola! Nije sve istina što si rekao — odvrati srdito Marija. — Ti nisi istinabog nadvornik, nisi kraljevski sudac niti hrvatski ban, ti nemaš na dvoru javne časti i vlasti, nu priznaj sam da vladaš, rekla bih, iz zasjede, to jest: Ništa ne uradi se u državnim poslovima bez tvoga znanja, proti tvojoj volji. Rado ti vjerujem da te Šišman toli malo ljubi koliko i ja njega, ali lukav je ono čovjek i cijeni tvoje vrline visoko te će te morati, htio ili ne htio, prije ili poslije postaviti meni i sebi do koljena. Treba li ti mnogo dokaza? Eno ti Ivana, kneza krčkoga i senjskoga. Slavan je to junak staroga plemena, neizmjerno bogat vlastelin komu se klanja cijela zemlja. Zatočnik bijaše Ljudevitove moći u primorskim stranama, bijesan tukao se za mene proti Horvatima, oslobodio me iz Novigrada, i premda je uvrijeđen jer mu je Šišman uskratio neke njegove želje radi plemenske baštine, opet je ostao vjeran meni i Šišmanu te se nije vrgao na stranu naših vragova. Ljut sjedi u svom Senju jer Šišman ne htjede poslušati njegova savjeta kako da se upravljaju južne kraljevine. A kakav bijaše taj savjet? Odstraniti treba Gorjanskoga, oteti mu svu vlast, goniti ga daleko od dvora, jer Gorjanskom da je moć u rukama, a tom moći da zatire hrvatsko pravo.

Marija govorila je te riječi neobično živahnim glasom, preživahnim za mlohavo i satrveno joj tijelo. Nikola stajaše jedan časak nijem, gleđući mrko u zemlju pred sebe. Bilo mu je teško odgovoriti, jer je napokon Marija s veće strane istinu govorila. Kraljica pristupi sad bliže k njemu, uhvati ga jednom rukom za ruku, drugu mu stavi na rame te će mu povjerljivo reći:

— Ti da si zakutni ban? Nikola Gorjanski da je zakutni ban!? Ne prodavaj ti meni pod istinu čega ni sam ne vjeruješ. Zašto vladaš ti u Mačvi poput kralja? Na istoku sjedio je car Lazar, tvoj bivši tast, koji je bio svakako željan Mačve, pa su zato Srbi i pomagali hrvatske ustaše. Sada sjedi ondje Lazarov sin, despot srpski i sluga turski, pa ako on nije možebit dosta gladan za Mačvom i Srijemom, bit će valjda Turčin koji svaki čas potisne svoje čopore u one krajeve. Da odbiješ tursku nevjeru, hoće se jaka junačka desnica, a gdje je bolja negoli u Nikole Gorjanskoga? Je l' Nikola zato zakutni ban? Na zapadu prijeti Tvrtko, bosanski kralj, čovjek silovit, komu želja nema mjere, komu glad za zemljama nema kraja. I njemu bi se htjelo Mačve, ali ondje sijeva sablja Gorjanskoga, pa se gospodin Tvrtko žaca navaliti; a najviše stražiš stražu proti najvećemu neprijatelju moga roda, a to je Ivaniš Horvat kojega je Nikola na onom mjestu dva-tri puta ljudski odbio, a da Gorjanski ne vlada onom stranom, ne bi to bila Šišmanova banovina, već Ivaniševa postojbina. Je li zato Nikola zakutni ban? Ne, ne, Nikola, ti se šališ, ili si danaske zle volje, i kao da govoriš iz vrućice. Sjećaš li se što je tvoj pokojni otac bio mojoj materi Jelisavi? Vjeruj, Nikola, to isto si mojemu srcu ti, i nema dana, nema ure da na tebe ne mislim. Znam da se u duši svojoj prezirno smiješ; jer moja mati bijaše i u zrelijim godinama lijepa, vatrena žena. Ja pako nosim na sebi slabo tijelo, moja duša puna je gorčine i jada, u mom srcu ne nosim nikakve nade, i po godinama jošte mlada, ostarih, oslabih po licu i snazi svojoj. Pa ti, Nikola, misliš da bih tebe napustiti mogla, da se ja ne brinem za te. Pričekaj samo kratko vrijeme, osveti me, i vidjet ćeš koliko si jadnoj Mariji u srcu. Ja ni ne tražim da me ljubiš, ne smijem toga tražiti jer si oženjen, ne mogu tražiti jer nemaš ništa, ništa na meni ljubiti. Oprosti, dozvoli mi da te iz prikrajka ljubim i obožavam kao Boga kakvoga. To ljubavno maštanje jedina je slast mojega života, i u samotnim časovima i u sjajnoj vrevi kraljevskoga dvora. Molim te samo da me ne prezireš i ne mrziš za tu moju ludu ljubav.

Nikola ne odgovori časak ništa. Koliko je kraljica ružna bila po licu, koli grešna njezina strast, opet je iz tog slabašnog, boležljivog grla drhtala jeka prave ljubavi, iskreni odziv ženskoga srca, koji obično ne poznaje razbora. Gorjanski nekako se je kraljici smilovao. Poljubiv je u ruku, reče:

— Ni prezira ni mržnje nemam za tebe, kraljice moja, a ne bih je imao ni onda da ti ne stoji na tjemenu zlatna kruna. Neizmjerno poštovanje moje prigiba evo pred tobom koljena da ti se kune i preklinje na vječnu vjeru i službu. Iz moga srca niče neuveli cvijet prijazni za tebe, i dok bude Marije, dok bude Gorjanskoga Nikole, robovat će svojoj kraljici, pa će za nju dati i svoju glavu, kao što mu je nekad otac za kraljicu Jelisavu. Jesi li zadovoljna, kraljice? Tražiš li više od mene?

— Ne tražim, ne tražim, Nikola moj — kliknu Marija, uhvativ njegovu objema svojim rukama — sorimak ne traži velike milostinje, i malen darak čini ga blaženim, mušici ne treba nego zračica sjajnoga sunca da o njoj veselo igra, a najsitniji cvijetak pod grmom moli Boga samo za jednu kapljicu rose. Evo, ja sam prosjakinja, ja sam mušica, ja sam maleni cvijetak, a ti si bogataš, ti si sunce, ti si Bog moj na zemlji. Nego jedno si pamti, u jednom moraš mi biti robom — kriknu kraljica, i oči joj zasijevnuše demonički — u osveti mojoj, tu ne popuštam, tu ne uzmičem, tu prestajem biti blaga, jer hoću krvi.

— Dobro, imat ćeš je, kraljice moja, u tom bit ću ti poslušnim robom do svrhe života. Sada pako sjednimo da pišemo Šišmanu i da jarom osvetne si duše pospješimo krila njegove mlitave osvete. Šišman ne smije ni časka počasiti, već mora u prijestolnicu.

— Dobro je, Nikola, tako ćemo, ja pako pođoh s tobom u Slavoniju, gdje su se, kako čujem, vlastela počela nagibati na stranu mojega miloga rođaka Tvrtka.

Ni mjesec dana ne bje minuo otkako je na budimskom gradu ružna kraljica i ljubavnim naricanjem i osvetnim zaklinjanjem dosađivala banu mačvanskomu. Vrijeme bilo se iznenada okrenulo. Do prije malo časa duvala je kraj mora sinjega ljuta bura komešajući i razbacujući silne talase; za međom pako u bosanskom kraju držao je tvrdo mraz zemlju okovanu, a glavice bregova, dolovi i jaruge stajahu posute još od tri snijega, nigdje u Bosni ne bijaše pravoga puta, nu uprkos svemu bješe već kralj Tvrtko davno počeo skupljati vojsku na sjever. Ujedanput prevrnu se sve kao ruka, bura kanda je propala u more, pučina se izgladi poput dlana, osnaženo sunce poče mamiti zelene mladice navrh svijeta, a šume po bregovima stresose u jedan mah bijeli zimski pokrov ter se raspljušti voda krajem u nizine, pjeneći se i pod pjenom hrleći u potoke i rijeke.

Sred toga bujnoga, proljetnoga života, gdje se počela cijela narav kretati novom snagom, gdje se proljetna pjesma orila iz tisuće i tisuće skladnih grla, letio je na mrku konju nijem, poniknute glave čovjek, ratnik od Sutjeskoga prema sinjemu moru, čudan čovjek na čudnovatu atu. Ni konja, ni konjika ne pokriva ni srebro ni zlato, nit se oni odješe u sjajni, veseli grimiz. Konjiku pada niz ramena crna kabanica, crn mu je kalpak, crna perjanica, konju spustio se niz leđa crni caprak, crno mu je sedlo, crna uzda. U desnoj ruci nosi konjik visoko kopljište, o njem se vije o proljetnom vjetru crna zastavica, a na njoj bijeli se krst. Čudno je toga konjika gledati, toga mrkog teklića sred svijetle naravi božje, reć bi da je svijetom pošao vjesnik smrti.

Konjanik leti bez obzira, jedva da diše, a konjić pod njim pjeni se ljuto. Niti bi si čovjek priuštio zalogaj hljeba a svome konjiću pregršt zobi, samo kadšto bi stali kod gorskog izvora ili potoka da se nasrknu vodice. To im bijaše jedina okrepa po svem putu. Konjanik gleda u zemlju, leti bez obzira, za njega nema ni rijeke, ni potoka, nema brda ni propasti, sve će preletjeti, sve će preskočiti, sam si otvara put po bespuću, ide kanda mu se riva ostan u krvavo srce, vije se na konju planinom, pliva do pojasa rječinom, a uz to teku mu gorke suze niz obraze. Samo gdje se bijeli sred ravni varošica kakva ili vrh brda gospodski dvor, zaci će mrki gost gospodaru ili poglavaru, pozdravit će ga u ime božje, spustit će crnu zastavu svoju i reći će tajnu, strahovitu riječ. Na tu riječ zaplakao cijeli kraj, zaplakalo muško i žensko, staro i mlado, bjedujući i kukajući da se čuje do Boga; ali mrki konjanik juri još dalje i dalje, ostavljajući za sobom nemio trag, tešku tugu i žalost, a sam lijući grozne suze. Eto, diže se pred njim Mosor planina, vrije pod njim rijeka Cetina. Brza Cetina k moru, a uz nju brza mrki konjik da se dovine žala. Sad se popinje na Omiš grad, u tvrdi stan Ivaniša bana. Tri puta pokuca gradu halkom na vrata, pak uziđe u gornje odaje, gdje se namjeri na gospu banicu, koja je sa Anđelijom predući sjedila. Vjesnik uniđe i pokloni se gospođama tri puta, a ove, spaziv iznenada pred sobom mrka svata, skočiše od straha na noge.

— Hvaljen Isus i božji mir s vama, plemenite gospe — reći će poslanik smjerno — dao vam Bog sreće i obilja, života i zdravlja u svaki čas do kasnoga vijeka. Molim vam se lijepo da mi reknete po pravici da li je pod ovim krovom mogući i silni gospodin Ivaniš Horvat, ban omiški, cetinski i raški, komu sam ja poslan poslanikom po važnome poslu.

— Jest, gospodine poslanice — odvrati banica Vladislava — pod ovim je krovom, a eno u sjevernoj kuli sprema oružje da se dijeli na istok u boj.

— Kad je tako, banice gospo — odvrati poslanik — molim ti se da me dovedeš pred banovo lice da mu živom riječi ustiju svojih doglasim važnu vijest.

— Ne, ne, pričekaj, gospodine — reče banica — i sjedni, jer vidim da ti treba počinka, a ti, Anđelijo, skoči i prizovi brzo gospodina ujaka.

Anđelija poleti po ujaka, domaćica pako založi gosta bijelim hljebom i napoji ga vinom rumenim. Krijepi se gost, čudi se banica, gost pije, ali se ne veseli, ali se ne smije, već u rumeno vino gorke suze lije. I pojavi se na pragu Ivaniš ban, koraknu dva-tri puta, pogleda čudnovata gosta, noga mu zape, čelo se smrknu. Tader skoči crni poslanik na noge, uhvati zastavu svoju te će, spustiv je pred banom, reći ovako:

— Od Boga ti slavlje i zdravlje, a od mene pozdravlje, silni bane, diko naša! Jamometović sam Jure, vlastelin iz donjih bosanskih strana, a poslaše me gospoda vojvode i vlastela kraljevstva bosanskoga da zađem u svaki grad i svaki dvor do sinjega mora, a najpače k tebi, koji si namjesnik kraljev u kraljevini Hrvatskoj, te da ti javim iz dubine žalosna srca, iz gorčine čemerne duše da se nad nama prolomilo nebo, da nas je usud u crno zavio, da je zla sreća razgrizla korijen srcu našemu, da je na dvadeset i treći dan mjeseca marca evo ove, po rođenju Gospodinovom tekuće godine, iznenada preminuo svijetli, slavni, nepobjedivi kralj i gospodar Tvrtko i ostavio kraljevinu kao pustu sirotinju. To znaj, bane, a Bog dao slavnomu vjenčaniku dio raja božjega. — Dok je Jamometović bolnim glasom izricao tužni povod svoga poslanstva, blijedjelo je junačko lice bana kao na polju snijeg, zadrhtaše inače krute mišice obraza, zadrhtaše tvrda široka prsa, zadrhta cijelo tijelo kao šiba na vodi, a zjenice mrkih očiju širile se sve šire ušir od prepasti i užasa.

— Jamometoviću! Jamometoviću! — kriknu strahovitim gromom Ivaniš i uhvati se obima rukama za glavu — zapeo ti jezik do groba kad smiješ izreći takvu riječ, kad ne žališ biti gavranom koji grakćući naviješta našemu rodu propast domaće slobode.

— Aj, bane, volio bih biti sivi soko, da javim svijetu Tvrtkovo zdravlje i slavlje, ali ne dade nesreća. Nego te molim, ne zadiri kletvom u moje srce, koje je potrošilo putem dosta ljutih suza.

— Oprosti, gospodine Jure — reče Ivaniš poslaniku, pristupiv i pruživ mu ruku — ali vjeruj, u ovaj par nije govorio Ivaniš Horvat, već njegova duboka žalost. — Laganim korakom koraknu ban k stolici, na koju se spusti, a glava mu klonu na prsa. Ne reče ništa, gledaše samo u zemlju, a njega promatrahu zabrinutim okom i banica, i Anđelija, i vlastelin. Upola glasa produljit će Ivaniš govoriti:

— Tvrtko umro! najslavniji Kotromanović plijen groba. O Jamometoviću, reci da si lagao, a ja ću tvoju laž sto puta blagosloviti.

— Oh, gospodine moj — odvrnu turobno vlastelin — kamo sreće da lažem, ali prokletu istinu zbori mi nesretni jezik.

— Tvrtko poginuo — prihvati iznova Ivaniš — može li takav čovjek poginuti, i ne griješi li narav skidajući ga sa svijeta? Znate li da je s njime poginuo našemu rodu čitav svijet? Znate li da nas je opržio mraz, potukla tuča, poplavila bujica, izjela kuga?! To bijaše ono sunce koje se dizalo na istoku da nam proplamti nebeskim svjetlom, da nas grije i progrije, a naš narod da dozrije do sreće i slobode. A sada leži taj gorostas ukočen, satrven, sad će sve naše nade, svu našu sreću izjesti gadni crvi u grobu. Oj vi, žene, plačite i plačite, prave se mjere naplakati ne možete! Oj vi, majke, zlo po vaše sinove! Oj vi, vjerenice, zlo po vaše vjerenike! Izgubismo glavu i slavu, izgubismo vladu i nadu.

— Ivanišu! Ivanišu! — zaleti mu se Vladislava u riječ — izgubio si nadu, veliš? Ne griješi duše! Zar si ti Ivan Horvat, zamjenik Tvrtkov? Ne, Ivaniševa duša, izletjela iz tebe kao ptica iz gnijezda i ostavila za sobom samo prazan kip. Je l' vrijedno živjeti, kad junaci kukaju kao mićeni narikači? Što da učinim ja, ženska glava? Da bacim jedinca niz zidine svojega grada, a za njim da se sunovratim sama? ...

— Stani, ženo — zagrmi Ivaniš i lupi nogom o tle. — Jezik ti zdvaja i brblje, ali duša ne zna ništa o tom očajanju. Nu moja duša previja se pod krutom žalosti kao da ju jede otrovna zmija, u mome srcu postala je svaka kap krvavom suzom, ne slanom onom kapljom koju jezičave babe imadu vazda na pazaru, već teškom suzom koja će razbiti kamen na makovo sjeme kad na nj padne. Oh, ne boj se, Vladislavo, junačka ženo moja, da će ti radi Ivaniša ikada skočiti sramota na obraze. Tvrd sam kao gvožđe, pa da najmi Šišman cijelu vojsku đavola, da me metnu na nakovanj, nikad neće prekovati mojega srca. Bit ću se i razbijati dok mi u ruci ne ostane nego držak mojega mača, dok ne padnem u grob za sreću zavičaja svoga. Dosta toga! Ti idi i stavi na vrh kule moje crnu zastavu neka se vije nad morem, mrk biljeg velike nesreće naše, a ti, Jamometoviću, reci, imaš li mi jošte štogod doglasiti, pa ako nemaš, kazuj kako kralj pogibe, što li se zbi i zbiva po njegovoj smrti.

— Kad me pitaš, reći ću ti pravo — odvrati crni vlastelin. — U Sutjesko, u kraljevski dvor, kupe se vojvode, vlastela i sva gospoda bosanska, a pred svima Hrvoja Vukčić, čiji se glas najviše sluša. I zakazaše ti bosanska gospoda da ostaviš vojsku kako stoji, i da sa mnom pođeš u kraljevski dvor, jer si junak i gospodin pred ostalom gospodom, a tvoja riječ vrijedi zlata u vijeću. A kako pogibe kralj, pitaš me? Eto ovako. Uvečer veseljaše se silno, i nisi čuo nego slavne priče minulih dana, i kako će skorim skočiti vojska na noge da si osvjetlamo lice, da ne budemo gori od djedova svojih. Veseo ostavi nas kralj da legne počinuti, nu kad osvanu dan, ne osvanu Tvrtko. Sin ga nađe mrtva u postelji. Tako pogibe slavni naš kralj. Srce ga zagušilo.

— A pokloniše li se vlastela već novomu kralju? — upita Ivaniš.

— Ne pokloniše se, gospodine bane — odvrati, oklijevajući, Jamometović.

— A zašto? — začudi se Ivaniš — ta tuđe ne može biti dvojbe, jer pravica ima svoj red. Tvrtkov sin bosanski je kralj po nasljedstvu i pravu.

— Ne misle tako svi, gospodine bane — zavrti poslanik glavom — to spazih pri odlasku svome. Svaki ti gleda pravo sa druge strane. Jednomu čini se crno, drugomu bijelo.

— Je li to moguće? A šta veli Hrvoja?

— Hrvoja o tome šuti.

— A tko bi još mogao biti bosanskim kraljem? Valjda ne Kata, Tvrtkova kći, žena Hermana celjskoga?

— Kata nipošto! Ona neka vlada na gradu Celju, u našoj Bosni neće.

— Da tko?

— Spominju Stjepana Dabišu — istisnu vlastelin nekako u neprilici.

— Dabišu! — planu Ivaniš, skočiv na noge.

— Mnogi ga spominju.

— Dabišu!! Kopilana! Mlitavca Dabišu! — zagrmi opet van sebe Ivaniš, udariv šakom o stol. — Jamometoviću, iz tvoga grla grakću dva gavrana. Ta, Bože, jesi li ikada čuo da ćeš piti kaljužnu mlaku kad si svoju žeđu smirio iz bistre gorske česme? Ili ćeš gristi zobenicu kad si se nasitio bijele pogače? Hej, hej, Jamometoviću, vidim, voda se muti, svijet se naherio, a đavoli taru si pri tom veselo ruke. Počinimo, crni poslanice, ovu noć pod mojim krovom, okrijepimo se, a kad sutra osvane dan, brzo ćemo poklopiti konje da u horu naspijemo neka se voda ne zamuti do dna.

Gospodin Jure Jamometović gledao i slušao je u čudu bana, ali nije smio prigovarati Ivanovim strastvenim riječima, niti ih je htio odobravati. Volio je mudro šutjeti. Ne bijaše gospodin Jure jedan od prvaka kraljevstva bosanskoga, već skromni vlastelin, komu je često trebalo uteći se u milost vladara. Kako je sada bilo, mogao je doduše plakati i naricati za slavnim Tvrtkom, ali nije smio kuditi ni jednu ni drugu stranku živih ljudi. Nije znao tko će nadvladati, tko li Bosni biti vladarom, kod koga li će morati tražiti milosti. Na ponudu Ivaniševu morade dakako pristati, to jest probaviti noć na Omišu gradu. Od naporna puta bješe mu klonulo sve tijelo. Okrijepiv se malo jelom i pilom, ispriča se gospođama te umoli da smije počinuti,

jer da ga jedva već nose noge. Napokon, kad se je uklonila bila i Anđelija, osta ban sam sa svojom ženom. Tada će mu gospa Vladislava:

— Sami smo sad, gospodaru moj, mogu ti dakle koju reći od srca. Razumijem doduše da je velika nesreća, ne samo po Bosnu već i po našu zemlju, da je kralj Tvrtko umro, ali zato nije propalo sve. Uistinu, otkako se po zakonu sastasmo, ne vidjeh te nikad toli ljuta i očajna kao što evo sada, i vjeruj, poslanik Jamometović čudio se sto puta više nego ja.

— Draga ženo — odvratit će joj Ivaniš nježno — oprosti, ali moram ti reći istinu. Iz tvojih riječi razabirem da nisi jaka omjeriti onu nesreću koja je snašla cijelu zemlju, a prije svega Horvatovo pleme.

— Horvatovo pleme? — reče banica u čudu. — Horvatovo pleme sjedi mirno u ovoj zabiti, pod štitom krune bosanske. U nas je imanja obilje, a ne može nam ga ni živa duša oteti. Ti znaš, Ivanišu moj, da tvoja Vladislava nije kukavica, da je već za mladih svojih dana vidjela dosta krvi i zatvora, ali vjera na moju dušu, da često molim Boga Višnjega nek nam da dvije-tri godinice mira, da se barem mrva naužijemo tihe domaće sreće.

— O sreći govoriš, o tihoj domaćoj sreći — nasmiješi se ban gorko. — Ženo moja, drugarice moja! Misliš li da će nam drugi dati mirovati, da možemo sretni i mirni biti kad u cijeloj domovini nema sreće i mira? Velim ti, i vjeruj mi, pravo govorim, mi smo tu od smrti kraljeve na cjedilu, i možemo se lako dočekati zla. Tvrtko bijaše naše uporište, junak digao se da smota kukavicu Šišmana, i bio bi, ne dvojim nimalo, rastepao Šišmanove čete a istepao cincaru hrvatsko žezlo iz ruku. Šišman ne smjede udariti na svoga suparnika, dobro poznavajući oštre nokte toga lava i hvaleći Bogu da je doslije na miru bio od bosanskog kralja; ali eto sad, otkako je Tvrtko izdahnuo, prevrnulo se sve. U njegova sina nema još muževne snage, silna vlastela, spregnuta prije gvozdenom voljom Tvrtkovom pod jedan jaram, sada će podizati glavu da pokažu svoju volju, navlas kad Tvrtkov sin nije nikao iz zakonske postelje te je kopile kao i Dabiša. Volja gospode cijepa se amo i tamo, prija ovomu i onomu, a većina boljara pazi više svoju korist nego sreću domovine. Sve mi se sluti da će se mnogo miješati izvana, a prije svega da će se za bosanskim žezlom silno otimati Dabiša, nezakonski bratić pokojnoga kralja.

— Dabiša, misliš? — upita Vladislava. — Poznaješ li ga? Kakav je to čovjek?

— Poznajem ga žalibože dobrano, i ne znam za vrlinu s koje bih ga pohvaliti mogao. No u cigloj piknjici ne vidi se na njem da su Tvrtko i Dabiša imali istoga djeda, kad već nisu imali istu babu. Dabiša zna predobro da je došao po grijehu u svijet, da samo jednom nogom stoji u kraljevskom dvoru, zato mu se i volja koleba kao jezičac na nemirnoj vagi. Dabiša bit će robom boljara, od kojih mnogi ne mare ništa znati za osvajačke misli pokojnoga Tvrtka.

— Vole mirovati u svom vladanju u Bosni negoli četovati u tuđini. K tomu je Dabiša skutonoša dvora budimskoga, gdje bješe našao zaklona i zaštite kadno se ono pobuni proti Tvrtku. Pokojnik oprosti mu doduše taj grijeh i vrati zaplijenjeno imanje, ali tu milost plemenite duše Tvrtkove zaboravio je Dabiša odavna, jer je podlac, sebičnjak, gladna zvijer bez srca. Dovine li se taj kopilan vlasti, izmirit će se, ne dvojim, sa Šišmanom. Zlo će biti po nas, svakako zlo. Ili ćemo ratovati, ali bez Tvrtka, bez Paležnika, bez složne volje Bošnjaka, i nada za pobjedu po tom je manja nego što je prije bila, pogibelj dakle za nas mnogo veća. Ili ćemo mirovati pod jarmom Šišmana kralja, a za cijenu domovine naše. Horvati morat će bježati iz Omiša, iz ovih strana hrvatskih, kao što su bježali iz Ivanića, iz kolijevke svoje. A kamo će bježati? Kamo će zakloniti glavu? U Bosnu? Bogzna hoće li prijatelj Šišmana kralja ostaviti na miru čovjeka za koga kleveta veli da je dao ubiti punicu Šišmanovu. Bogzna neće li kopilan prognati iz Bosne Ivaniša, kao što ga je luksemburški cincar prognao iz Slavonije. Kud god svrnem okom u buduće dane, kako god računam, ne vidim nade niti sreće za nas, Vladislavo moja. Sluti mi se, krvava goni nas kob i prijeti zavitlati i smotati nas u propast. Dva stupa naše nade obori smrt, Tvrtka i Ivana Paležnika, jedno još mi ostaje uzdanje, a to je Hrvoja Vukčić, slavni vojvoda i najmlađi pobratim moj. S njim svezah svoje srce, svoju sablju, kako ugovorismo da proslavimo, pridignemo njegovu i moju domovinu. Hrvoja još je jedini ponositi hrast među kržljavim grmljem.

— Crno proričeš, druže moj — reče banica, privinuv se Ivanišu k srcu — nu mislim da su tvoji slutovi od teške žalosti, koja te hvata u ovaj par, crniji nego što bi morali biti. Mnogo je i premnogo istine u tvojim riječima. Ne vidim ni ja pred sobom zlatne plodove mira i sreće, pače prije mi se namiče očima dugačak put, posut trnjem. Nu božja je milost velika. Kad nas nađe nevolja i tuga, sve mislimo da će biti još i gore, a veselje zanijet će nas opet do lakoumne nade da nas već ne može snaći nikakvo zlo. Božja je milost velika, velju još jednom. Bog nas nije prepustio pandžama slijepe kobi, već nam i ostavi jaku, tvrdu volju, koja nam može služiti krmilom života. Bilo što bilo, druže moj, pleme Horvata neće nikad okaljati svojega grba, vijekom će oni sjati u spomenicima roda kao svjedoci, možebiti kao mučenici. Ti si, Ivanišu moj, prvi među njima, tvoje srce žeženo je zlato, tvoja volja kovano gvožđe. Ivanišu, uz tebe stoji i tvoja žena, tvoja Vladislava, koja se tvojemu srcu priveza navijeke, ne od taštine ili lakomosti, već od ljubavi, Ivanišu moj, je l' te, od ljubavi?

— Da, da, od ljubavi, draga ženo moja — potvrdi ban, poljubiv ženu u čelo.

— Dobro — prihvati opet banica — ta ljubav vjekovat će u meni, Vladislava stajat će do groba uz svoga gospodara, u dobru i zlu.

— Znam, znam! Što to i spominješ? — uzdahnu Ivaniš. — Ali dobro bijaše nam, bijaše cijeloj domovini toli blizo; već ga gotovo hvatasmo rukama, a eto dvije strijele pukoše s neba, dvije glave padoše u grob, a sreća rasplinu nam se poput varave zračne slike u pustari.

— Sve će popraviti dobra, odrešita volja — utješi banica druga svoga. — Ta možebit navrati se sreća jednom i k nama u goste; nisu je zakaparili samo drugi ljudi. Pa za nas lako, mi to možemo kako-tako preboljeti; ali Anđelija! Šta će opet ta mučenica uz nesretni vaš zavjet? Njena sreća opet je odgođena zajedno sa srećom domovine. Okrutnici ste, nemili okrutnici! Vaš cijeli zavjet nije nego hir tvrde glave. Bog ne traži, ni domovina, a žalost i suze neće nikad pospješiti

spasenja našega zavičaja. Zar nema lijeka da se izvinete tomu zavjetu, da skinete taj teški križ sa ramena naših mladenaca?

— Vjera i Bog! Ja bih! — reče Ivaniš — uviđam i sam da je taj zavjet okrutan, ali Pavao neće nikako. Kušao sam nekoliko puta da ga smekšam. Badava, ne da se i stoji tvrdo na zavjetu.

— Dobro! Ja ću raditi da se smekša.

— Kušaj! Bit će mi drago ako ga svladaš. Pavao osobita je, svoja glava, ni legija anđela ne bi ga prevrnula. Ja polazim u prvi cik zore sa Jamometovićem, bio bih pače krenuo već ove noći da nije poslanik izmučen. Razbit ću, ako Bog da, mrežu koja se ondje sapliće u Bosni, i nadam se jošte na vrijeme dospjeti. Pavao vratit će se istom prekosutra kući, jer mi reče da će na povratku probaviti nekoliko dana kod nadbiskupa Andrije u Spljetu. Kad dođe, javi mu sve što je Jamometović rekao meni, a ja njemu. Možeš mu i ponoviti riječi što sam ih govorio tebi. Po njima razabrat će o čem se radi i zašto sam odmah pohitio u Sutjesko. Reci mu neka do moga povratka miruje, osobito da ne bude kakva dogovora i razgovora o državnim poslovima. Ne valja da naglimo i možebit brzajući pokvarimo pametan kakav posao. Sutra zarana pošlji teklića u Klis k Berislavu. Neka drži vojsku na okupu kako stoji, novih vojnika neka zasada ne upisuje. Prije valja znati što da kani novi bosanski vladar. To mi ovrsi, ženo draga! Nu eto, mjesec stoji visoko! Kasno je, ajdmo na počinak, dušo!

Zakratko počivahu zbilja ban i banica drijemajući slatko bez briga za buduće dane, za državne poslove. Još slađe drijemaše ili, bolje reći, hrkaše gospodin Jure Jamometović, kako je bio blažen propao u visoke, meke blazine što ih banica priredi gostu. U snu žalio je da to njegovo poslanstvo ne traje nekoliko dana, jer na Omišu gradu bijaše svakako postelja mekša, kruh slađi, meso masnije, vino plamenitije negoli u dvorcu od vapnenca »u donjim stranama«, gdje je stajala kolijevka gospodinu Juri, gdje obično i on sa ženom i djecom živi o luku i prčetini, srčući kišnicu iz šterne, ako se ne nađe koja mješina crna, nemirisava vina, koje se svima, usprkos trpkosti, čini osobito slatkim.

Jednoj duši na Omišu gradu ne htjede san na oči — Anđeliji. Malo je, istina, djevojka marila za državne poslove, jer se ne tiču ženske; ali ljubila je svoju domovinu, ljubila pravicu, mrzila glupu silu tiranstva. Hir ili, recimo, zla kob zaplete i njezinu ljubav u državne poslove, zato je opet nešta o njima razumjela, dosta, svakako, da su je riječi Jamometovića o Tvrtkovoj smrti ošinule poput strijele, da je od žalosnog proročanstva ujaka Ivaniša klonula sva njezina nada, kao što klone cvijet od ljutog mraza. I ona vidje sreću svoju toli blizu da će je sad uhvatiti rukom, ali evo sada odmicala se sreća sve više i više ispred Anđelijina oka gore, gore u to plavetno nebo, o kom je drhtala kao blijeda zvjezdica, kao malena iskrica.

Glava bješe joj se smutila, guste suze rinule se niz blijede obraze. U jedan hip skoči, iziđe iz dvorane. Zaplakana, prekrštenih ruku, poniknute glave, poče brzati po zavojima perivoja. Sad se ustavi, otrgnu grančicu lovora te uze je ljuto griskati, sve brzajući dalje. Sad okrenu se iznenada, poleti prema gradu, sve ljuće kapahu suze, sve ljuće griskala je grančicu. Pohiti uz stepenice, navali u svoju komoricu, pade pred postelju svoju na koljena, pred starinsku sliku Majke Božje i zavapi kao ranjena u srce:

— Majko Božja! Majko Božja! Cim te uvrijedili svetu? Najljepše sam ti svoje cvijeće dala, najljepše časove mladosti probavila moleći pred tobom, a ti si se odvrnula od mene, ti progoniš moju ljubav! Majko Božja! Reci što sam ti kriva?

XLI

Veliko bijaše slavlje u budimskom dvoru. Tvrtko umro, umro taj gorostas od koga je drhtao prijesto, čovjek koji pronađe u ono burno vrijeme Arhimedovu točku s koje je jak bio baciti iz stožera nevaljalu vladu Sigismundovu. Luksemburgovac nemaše dakako u sebi vanredne smjelosti niti junaštva, ali je bio drzovit, volio je pustolovine, miješao se rado u svačije poslove, i u češke, i u poljske, i u vlaške, i u srpske, te je stoga landao neprestance po svijetu gotovo kao vječni Zid. Tvrtka bojao se je kao živoga vraga, njemu nije smio ni blizu. Smiješna li zaista u zgađajima svijeta prizora! Tvrtko i hrvatski buntovnici ligaši bješe posjeli velik dio Dalmacije, prinukali na podanstvo primorske gradove. Ondje već se nije znalo za kralja Šišmana ili kraljicu Mariju, ondje vladalo i sudilo se u ime Tvrtkovo, koga je zamijenio u hrvatskim stranama najmrži budimskomu dvoru čovjek — Ivaniš Horvat. Šišman ne krenu u ove strane da osvoji što mu je oteto bilo od njegove kraljevine, već pođe u Prag da izmiri brata, češkoga kralja, sa buntovnim boljarstvom vltavske kraljevine. Sav svijet nasmija se tomu strahu grohotom, sav svijet vikaše: »Ele, glete ga, ljudi! To vam je kralj od oka. Ide da krpa tuđu kožu, a vlastita mu se para i puca na sve strane!«

Sad je dakako drukčije bilo. Tvrtko umro. Na taj glas uzdahnu Šišman iz dna duše svoje i prsa počeše mu se junački širiti. Marija kliktaše promuklim grlom svojim od divlje, krvožedne radosti, a Gorjanskomu ugladi se čelo. Tomu sjajnomu zboru vladarskomu bijaše pri duši kao čovjeku koji, preboljev dugu bolest, prvi put sigurno korakne u svijet gdje je sunce jasno, nebo vedro, zrak čist. Ta gospoda, te gospode skakahu gotovo pune bahantičkoga zanosa oko sjene i uspomene velikoga Bošnjaka, koji žalibože za sobom ne ostavi nikakva vrijedna zamjenika. Sad se dakako nitko ne bojaše Tvrtka, svako mišljaše da ima pravo grditi i ružiti pokojnika. Najviše odlanu Nikoli Gorjanskomu. Taj čovjek, inače junak od glave do pete, žacao se ljuto bosanskoga vladara, da, plašio se sastati s njime na bojištu. Ne jedanput šapnu mu u potaji duša: »Svakoga ćeš nadbiti, nadvladati, ali nećeš Tvrtka.« Gorjanski smatraše ga nekim višim, demoničkim stvorom koga štiti tajna čarobna sila. Sada ležaše taj neodoljivi junak na odru, sad se uvjeri Nikola da je Tvrtko bio smrtan čovjek kao što ostali ljudi. Štoviše, Tvrtko uminu, a za njim ne pojavi se drugi ravni mu junak. Svi silni njegovi planovi rasplinuše se kao oblaci, ukratko: Budimu nije već prijetila pogibelj. Kraljevsko vijeće zaključi dakako odmah da se ima dići vojska na Bošnjake i buntovnike u Dalmaciji, neka oćute pravedni gnjev uvriježenog vladara, kojega je neizmjerna strpljivost i milost čekala toliko vremena da se zločinci opamete te povrate kralju na vjeru, toliko vremena čekala dok ne umre Tvrtko, koji je dakako bio glavnim uzrokom Šišmanove strpljivosti.

Ali nisu samo Bošnjaci i njihovi ortaci buntovni Hrvati imali oćutjeti silu i moć kraljevske svjetlosti, već i oni Hrvati koji bješe ostali vjerni, a i Mađari.

— Nije im svima vjerovati, tim vjernicima — reče nekom prilikom Marija Gorjanskomu — znaju oni duboko prigibati čelo, ali dala bih krunu, ma i glavu, ako se u mnogoj ropskoj lubanji ne taji zmijska, izdajnička misao. Zato pritegnimo i njima uzde jače, dragi Nikola, pritegnimo. Lakše nam je sada kada rođaka Tvrtka crvi jedu. Pritegnimo samo uzde, Nikola moj!

Miljeniku iskipjele kraljice nije žao bilo da ga je Marija jarila na strogost bez obzira proti svim i svakomu, a i Šišman odobrio je posve drakoničke odluke svoje žene. Skoro oćutješe vjerni dvoranici potajnu, gvozdenu ruku. Mnoge povlastice, podijeljene pojedincima, budu opozvane; mnoge molbe, napola već dozvoljene, sada uskraćene, mnogoga boljara, koji se je činio ponešto sumnjivim, uvrijedili bi upravo nemilice, neka oćuti da mu ne cvate upravo kraljevska milost. Uvedoše nov, strog red u kraljevskom dvoru, ukloniše iz palače mnogo plemićkih službenika kojima je dvorska služba bila jedinom hranom, ti ljudi ostaše sada dakako bez kore hljeba.

Zato primilo se druge ljude u veliku milost, ropske duše koje se prodaše Mariji i Šišmanu za podle uhode, ter za Judinu plaću vrebahu i u kraljevskom dvoru i po zemlji, te ne bi samo doglasili Gorjanskomu svaku pooštru riječcu već bi promislili i laži samo da im budu zasluge što veće pred svijetlim kraljevskim licem.

Nikola Gorjanski zvao se još uvijek mačvanskim banom, ne bijaše mu još podijeljena kakva viša dvorska čast. Uistinu pako stajaše u njegovim rukama najveća moć u kraljevskom dvoru, gdje je Nikola živio skoro stalno mjesto da banuje u Bjelini kod Drine, u sijelu svoje banovine. Mrko gledahu ga ostali boljari kojima bje ostalo u to tužno, prodajno doba nešta poštenja i ponosa, dočim se je dakako, po kukavnoj ljudskoj navadi, velik dio boljarstva klanjao tim dublje do crne zemlje čim je većma rasla moć mačvanskog bana. — Miljenik je kraljičin — rekli su ljudi — u njegovu džepu stoje ključevi do kraljevske milosti, ne pitajmo dakle ni pošto ni zašto, već recimo: tako je, i klanjajmo se kraljičinu miljeniku.

Napokon iziđe Gorjanski smjela čela na vidjelo, prezirno gleđući sav svijet oko sebe. Gradio se gotovo kraljem, obećavao ovu ili onu milost, koreći i hvaleći ovoga ili onoga, a osvećujući se bez milosti svakomu koji bi samo ciglom riječcom dirnuo u njegovo ime.

Gnjev, mržnja boljara rastijaše sve većma, ispod mrkih obrva sipahu se ljute munje na uzurpatora, a ljudi, inače postojani i tvrdi u vjeri dokraja, počeše klimati glavom, ukratko, Šišman imao je sada ljutih protivnika u vlastitom kolu — ali na to nasmijao bi se porugljivo Gorjanski, nasmijala bi se grohotom Marija, nasmiješio Šišman. — Ta koga da se bojiš? Jaki smo. Tvrtko je mrtav. — Kraljica pohiti sa mnogobrojnom pratnjom u Slavoniju da ondje predobije plemiće u kojih je vjera za Šišmana i Mariju bila vrlo klimava, osobito od zavjere u kući razbana Ahacija. Ladislav Lučenac, vrijedni taj pustolov, bio je potajice natuknuo banu mačvarskomu što se kovalo među slavonskim plemstvom, da se opet uvuče u milost vladalaca ter dočepa masne časti. Nije doduše potanko svega odao, jer je trebalo osigurati i vlastitu kožu i pobrati zlatni plod izdaje.

Da Mariji posao bude lakši, ponese sa sobom toliko novaca koliko je prigrabiti ili na nepovrat uzajmiti mogla, jer je i kralju i kraljici kesa obično suha bila. Gorjanski otpremi tajna poslanika u Sutjesko da ispita kako će poslovi po smrti Tvrtkovoj u Bosni napredovati i čija li će kruna biti. Navlas imao se poslanik pobrinuti da na prijesto dođe čovjek slabić, prijazan budimskomu dvoru, ukratko, čovjek koji voli mirovati na svojoj djedovini, te nije ni najmanje voljan slavnim djelima osvjetlati svoje ime junačkom borbom, razmicati međe svoje zemlje, kao što je to naumio bio Tvrtko Kotromanović. I gospoda Mlečići poslaše svoga čovjeka, gospodina Badoera, u Sutjesko. Mudri ti ljudi nisu nimalo željeli da nasljednik Tvrtkov sa bosanskom krunom naslijedi i visoke daleke misli Tvrtkove, jer bi im po tom bio navijeke zakrčen put u Dalmaciju koju već smatrahu sigurnim plijenom svoga krilatoga lava.

Nije dakle čudo da su bosanska vlastela u najvećoj neprilici bila. Izvana gradile se spletke i podmićivalo plemstvo. Trojako svećenstvo malene zemlje, rimsko naime, grčko i patarensko, koje je gvozdena ruka Tvrtkova znala držati na uzdi, to trojako svećenstvo počelo je svom silom natezati vladu na svoju stranu te je gledalo skupiti što više pristaša uza se, i duhovnici svake vjere radili su svojski o tom da na prijesto sjedne njihov koji sljedbenik ili bar prijatelj. Od dosadanje vladarske obitelji, to jest od Kotromanovića, bilo je teško birati. Moglo se tu pomisliti samo na dva čovjeka, a i to ne bijahu glave zakonske, već plod grešne postelje. Prvi od njih bijaše Tvrtkov nezakonski sin Stjepan Tvrtković, dječak nedorasao žezlu, drugi nezakonski bratić pokojnoga kralja, to jest sin njegova strica Miroslava, slabašan sebičnjak, čovjek bez volje i namjere, uopće nevrijedan krune, po imenu Stjepan Dabiša. Od obojice mogla kraljevina bosanska dočekati samo malo sreće, obojica bijahu sinje kukavice. Bilo je u čislu bosanskih vojvoda i boljara dosta uznositih i vrlih glava, vrijednih i jakih nositi krunu i žezlo, ali upravo međusobna zavist ne dade da se od njih ikoji istakne te posegne smjelo za kormilom. Vlada je dakle morala ostati svakako na Kotromanovićima, i kruna zapasti pustu lutku koja se imala kretati budi po volji kojeg stranog vladara, budi po želji silnih i bogatih vojvoda bosanskih. Još ne bje kocka pala, ali se već počeše skupljati vlastela u dvije stranke, jedni pristajahu svom snagom uz porod Tvrtkov Stjepana Tvrtkovića, a na čelu im stajaše Vlatko Hranić, slavni vojvoda Bošnjaka na Kosovu polju i velik prijatelj Ivaniša Horvata. Premda pataren, nije nikad miješao vjere svoje u državne poslove te se nije od Tvrtka odvrnuo ni onda kad ovaj očito izjavi da je vjernim sinom rimske crkve. Vlatko Hranić vidio je u pokojniku najvećeg vladara što ga je ikad imala Bosna, junaka bez para koji je jedini jak skupiti u jedno kolo sve srodne zemlje i potisnuti moć bosanske kraljevine do sinjega mora. Pri tom pako nije nimalo pitao krsti li se kralj tako kao što on sam. Vlatko Hranić bijaše zato poglavitim pouzdanikom Tvrtkovim, što je u srcu mnogoga boljara budilo zavist, pače, katkad nemilo bocnulo i samoga gospodina Hrvoju Vukčića komu je kralj vazda milostiv bio.

No i kopilan Dabiša imao je dosta svojih ljudi, pa su za njega radili i mađarski i mletački novci. Malo plemstvo bosansko, po vjeri većinom patarensko, u potaji dakako, bilo se je neprestanim vojevanjem istrošilo i osiromašilo, nije se dakle kratilo

primati novaca, a u srcu tih plemića kipjela je potajna mržnja i na Tvrtka i na njegov porod, jer se pokojni kralj bio odvrnuo od bosanske domaće crkve i poklonio rimskom papi.

Malo je plemstvo voljelo kod kuće mirovati, dočim je Vlatko Hranić htio da pod imenom Tvrtkova sina i uz pomoć ostalih boljara, navlas vojvode Hrvoja Vukčića i bana Ivaniša Horvata, izvede onu slavnu zamisao velikoga kralja, da bude Bosna zrnom jake države. Nije se moglo znati koja li će stranka prevagnuti, da l' prijatelji kraljeva sina ili pristaše kraljeva bratića. Sve se je komešalo, sve je kipjelo u toj zemlji kao u usijanoj kotlini. Svuda vucahu se tajni poslanici i uhode stranih vlasti da rade za svoju korist, svuda po Bosni obilažahu i svećenici, i rimski i grčki i patarenski, da živim slovom primame narod k sebi. Toliko se je znalo da će se katolici dići za Tvrtkova sina, patareni pako za Dabišu. Grci pako ne bijahu složni, jer dočim jedan dio nije htio ništa ni čuti o Tvrtkoviću rad puke mržnje na Rim i njegove sljedbenike, oklijevali su drugi da vide na koju će stranu prevagnuti vlast i vlada, uz koju mogu onda lako pristati. Najveća zapreka da se nije moglo doći do stalne odluke bio je slavni veliki vojvoda Hrvoja Vukčić, ponajvažnija glava u čitavoj Bosni. Koliko se na njega navaljivalo neka se odluči, Hrvoja ostade tvrd i neumoljiv, Hrvoja bi samo odgovorio:

— Čekajte, ljudi, zar vam je teško biti bez kralja? Čekajte, dobit ćete ga dosta rano, i dosta ćete se namučiti toga gospodstva.

Zašto je gospodin vojvoda toliko oklijevao da rekne svoju? Ta bablji je posao htjeti i ne htjeti, govoriti i šutjeti, željeti i ne željeti. Muška glava, navlas svoja i bistra kao što Hrvoja, zna ukratko odsjeći svoju, pa mirna Bosna! Ta valjda se je vojvoda »donjih strana« i prije smrti slavnoga kralja ne jedanput bio upitao u duši: »Što bi bilo da Tvrtko umre? Komu li će namrijeti slavno svoje žezlo?«

Velikaši u državi, mogućnici glavom, mačem i kesom, smiju za to pitati, a i pitaju za to. Hrvoja bijaše takav mogućnik. Široko, daleko prostirahu se njegove zemlje, obilati plodovi i žarka krv vinove loze, i sok sive masline i zlatno zrno pšenice tecijahu godimice u njegove spremnice i konobe, a odanle obrati ih vojvoda prodajom u novac. Stoke vojvodine nećeš prebrojiti, toliko toga vrvi po glavicama na paši, samo zna gospodar da mu stada služe dosta cekina. Silu je imao Hrvoja djedovine po zemlji, dvoraca svega obilja punih, a kralj davao mu sve više i više imanja. Koliko li zlata i srebra, grimiza i svile, orane i neorane zemlje bješe mu žena donijela u dom za miraz! Pa kako je sve to cvalo i raslo pod njegovom rukom. Da, taj silni, strahoviti vojvoda Hrvoja Vufcčić bijaše mudar kao zmija i lija, taj junak bijaše i prometnik trgovac. Znao je on i predobro da je sablja, ma koli oštra bila, vrlo nepouzdana mjera, vrlo kratka nit, znao je i to da zlatan ključ otvara i carev dvor, da ti se klanja sama kruna kad ti je kesa zlata puna.

Hrvoja je dakle vojvodovao, junakovao, ali je uz to i gospodario i trgovao. Malo plemstvo njegova okoliša pokoravaše mu se poput robija. Imao je vazda vina i ulja, hljeba i mesa, imao je vazda zlata. Nije mario za sušu, ni za buru, ni za kišu, njemu zlo vrijeme nije moglo uništiti obilja. Pa kad bi nevolja pritisla kraj, kad se ne bi od nevremena ni sjeme povratilo na površinu zemlje te je malo plemstvo i puk gladovao, kukajući na golu, ispucanu kamenu, zalagao Hrvoja, čovjek milostiva srca, nevoljnike bijelim hljebom i zdravim mesom, pričestio ih vinom rumenijem, pače dao bi pod zajam novaca i ovomu i onomu, zajam milostiv na dugi priček, bez krvavih kamata. Tako je držao malo plemstvo na svojoj uzdi. Pače nije trebalo uzde, plemići smatrahu ga svojim bogom na zemlji ite bijahu gotovi za njega posrnuti i u vatru i u vodu. Po tom rastijaše njegov glas, njegova moć po svoj ponosnoj Bosni, i dalje od Bosne preko gora, preko mora. Ta jamačno bi se pitalo bilo za Hrvoju prije negoli za bosanskoga kralja da se taj kralj nije Tvrtko zvao, jamačno ne bi ni sam Hrvoja bio mario za vladara da nije Tvrtkov genij svijetom sjao sjajnije od zlatne krune bosanske. To bješe prinukalo junaka da bude i on štitonošom silnoga duha, da stupa bez prigovora uz pobjedna kola svoga vladaoca. »Pak«, reče si Hrvoja u duši, »naš kralj smion je sokol; leti sve više i više nebu pod oblake, zamah neumornih neslomivih mu krila sokoli, zavlači i nas ostale za njim, pa ... pa... ne bi li se Hrvoja mogao po Tvrtku dovinuti zvijezda?«

Da, da! Ne jedanput upita se silni vojvoda »donjih strana« šta da bi bilo da Tvrtko umre, komu li bi onda na glavu pala bosanska kruna. Pitao se je i pitao, ali nikad ti ne odgovori na to pitanje, jer nije htio odgovoriti, jer se je nekako plašio odgovora. Vijest o kraljevoj smrti osinu ga kao iz vedra neba grom. I njegovu glavu zaokupljahu misli o budućem ratu, kakva li bi se slava i korist crpiti mogla iz toga četovanja na Šišmana. Tvrtko preminu, sad nije se pitalo za rat, sad je valjalo, sad se moralo odgovoriti na pitanje: na čiju će glavu pasti bosanska kruna?

Tek što razumi glas, skoči na noge i krenu sa četom konjika u Sutjesko. Letio je navalice bez obzira da ne zakasni na vijeće i zbor.

Razgovoran i veseo drugda, šutio je sada cijelim putem na veliko čudo svojih ljudi. Gledajući samo u jabuku svojega sedla, hrlio je kao mahnit, kanda bježi od vraga, kanda ga gone ljutim ostanom paklene misli. Da, u njegovu srcu plamtio je plamen, ta vidiš kako mu se silovito nadimlju prsi, njegovom glavom mota se i premata klupko zapletenih misli, muči ga i trapi jer se ne da rasplesti klupko, ta vidiš kako mu trepte borovi čela, kako mu dršću guste obrve. Dođe u Sutjesko. Za kraljeva života svratio bi se Hrvoja svagda u kraljevski dvor, gdje je imao svoju komoru. Sada se ukloni običnom stanu te svrati na noćište kumu svomu Pavlu Jankoviću, malenu vlastelinu, komu je dvorac stajao strelomet daleko od mjesta Trstvenice ili Sutjeskoga.

Slutio je Hrvoja da je dvor pun vlastele kao što košnica pčela, da se ondje pletu spletke među boljarima za budućeg vladara. Zato i ne htjede iznenada navaliti u tu lakomu vjeru da on sam ne zabuši žive duše, ni živa duša njega. Htio je da se odmori. Prije velike odluke neka se pamet ohladi. Ruke neka budu slobodne, i prije svega valja saznati zdaleka mnijenje boljara i vlastele.

Već kum Janković ispriča mu naširoko kako je kralj umro, kako li se sve u njegove dvorove sletjelo. Tu da se ljudi miješaju i cijepaju, neki su za Tvrtkovića, neki za Dabišu, ali odluka da još nije pala jer da čekaju glavne stupove kraljevine, njega

— Hrvoju naime — i Ivaniša bana i mnogo drugih kojima rastoj i bujno proljetno vrijeme nije još dalo stići u daleko Sutjesko.

— Najživlje pako očekuju tebe, kume gospodine — završi Janković svoje kaŽivanje — pa mada su i sva gospoda bosanska na okupu, ne bi smjela ništa odlučiti za krunu bez slavnoga moga kuma, bez vojvode Hrvoja Vukčića.

— Ah! Ah! Bez mene? — nasmjehnu se Hrvoja pogladiv bradu. — Moj dragi kum Pavao cijeni me previsoko. Ta valjda bi tolika mudra bosanska gospoda pogodila i bez mene na čije tjeme da ide kruna.

— Ne bi, kume gospodine, duše mi, ne bi se gospoda ufala. Ta zalazim ja u dvorove i zborove da čujem kakav da ide po svijetu glas.

— Što veli taj glas? — upita vojvoda tobože nehajno.

— Taj glas veli, kume gospodine, u svako vrijeme po svim kutovima: Hrvoja neka rekne tko da bude kraljem, a taj

će i biti. Hrvoja prva je glava, prva sablja u Bosni, on će najbolje pogoditi pravu sreću.

Hrvoja samo se malko nasmjehnu. U prvi mah godilo mu je čuti da sva odluka za krunu stoji u njegovoj ruci; ali za tren namrači mu se čelo od druge misli. Hrvoja imao je odlučiti. »Ali«, reče u duši, »komu da je dam, tko je vrijedan stajati čelo ponosne kraljevine pod zlatnim posvećenim vijencem? Zar Kotromanovićeva kopilad? Ha! Ha! Ha! Oh!« zaškrinu, »i opet će kruna zapasti jednog od te žalosne dvojice, jerbo zavist i mržnja međusobno vežu ruke onim slavnim Bošnjacima koji bi vrijedni bili nositi krunu i žezlo. Tuđinca pako nećemo, tuđinac štapi se u tuđu moć, a bosanska gospoda postala bi žrtvom vladalačkih hira i osvete, kao što evo postaše naša braća, hrvatska gospoda pod Šišmanom.«

Tako umovaše u sebi gospodin vojvoda, skrstiv ruke straga i hodajući po sobi amo-tamo. Bio je gotovo zaboravio da stoji pred njim dragi njegov kum Pavao, koji je jedva disati smio samo da ne buni vojvode koji mu se činjaše ne čovjekom, već višim nekim božanskim bićem. Ujedanput osovi Hrvoja glavu i svrnu okom na ukočenog kuma.

— Ele vidiš, Pavle moj — udari vojvoda u grohotan smijeh — kako mi je glava smušena. Čisto bjeh zaboravio da sam u Trstvenici u domu svoga dragoga prijatelja i kuma Pavla Jankovića, toliko ti se zadubih u kojekakve misli. Ded reci, kume, o čem ono govorasmo?

— Ma — začudi se Pavao — bio je govor među nama o budućem bosanskom kralju, kako li se vlastela cijepaju i kako narod neće da bez tebe izabere kralja.

— Eh, to je samo riječ — mahnu Hrvoja rukom.

— Oj, dragi kume gospodine, bilo je tu i posve drugačijih riječi za tebe pa se to vikalo bome u sav glas. Čuo sam ja sve dobro prolazeći među gospodom koja nisu ni slutila da mi je slavni junak vojvoda Hrvoja kum.

— Pa da čujemo, kume Pavle, što su ta gospoda o meni vikala u sav glas?

— Bilo ih je na okupu jedno trideset, četrdeset, sve jačih plemića koje ide glas u punom zboru kraljevine. Neke od njih rodi ovaj okoliš, neki imaju dvorove svoje pri Sani, drugi opet pri Cetini, dakle sve ljudi iz raznih krajeva naše zemlje. Stojeći postrance u dvorištu kraljevskoga grada, razmahivahu se glavama i rukama, vičući uz to u sav glas, pa kad po više puta tvoje ime, kume gospodine, iz te hrpe dopre do mojega uha, prikučih se neopazice hrpi da čujem šta se tu govori o mom slavnom kumu. Eh, da si čuo. Govorili koga će birati za kralja. Kako ti rekoh, prije žestili se jedni za Tvrtkova sina, drugi za Dabišu, pa se tu orilo i govorilo da oglušiš. Tader istaknuo se u kolu ljut gorštak, stara bradata kvrga, planinski plemić najstarijega kova, sudeći po medvjeđoj odori i po širokom pojasu od laštene kotlovine, istaknu se, velju ti, ta stara brada, razmaknu ti one silne laktove, lupi tvrdim dlanom po širokoj sabljetini pa će planuti ovako među pravdaše: »Svaki ciganin svoju kobilu hvali. Vi ovdje velite: nema boljega za kralja od Tvrtkovića, taj da će nas izvaditi iz blata. Vi drugi gudite: Dabiša, Dabiša, Dabiša! To je čovjek, to naše ufanje i pouzdanje, taj će svakomu zataknuti za kapu pero zlatom okovano. Ti, Petre, vuci ovamo za Tvrtkovića, ti, Pavle vuci onamo za Dabišu. Vuci, Petre, vuci, Pavle! Na čast vam bablji taj mejdan, a moji prsti daleko od vašega ćoravoga, da, ćoravoga posla. Evo ima tridesetak i više godina te se odbih od svijeta i zabih u svoju goru. Malokada bih zavirio u ravnicu, a i kralja Tvrtka poznavao sam slabo. Nisam ga mario ni gledati, premda je bio veliki junak i obrana Bosne naše ponosne. Pataren sam po vjeri i ostat ću u tom tvrd do groba. Tvrtko?! I on bješe tvrd, ali se smekša i ostavi bosansku vjeru te navuče rimsku ovčju kožu svoje koristi radi. Neka ga! To nek si obračuna sa Gospodom, vječnim pravednikom, čija metla ne štedi ni krunjenih nevjernika. Nu sad nije govor za Tvrtka, koji evo ode na vječnu pravicu, sad valja naći kraljevini novu valjanu glavu. Zato spustih se sa svoga gorskoga gnijezda ovamo u taj vaš Babilon da čujem i vidim hoće li grešne duše opet vrha doći i jariti gnjev Gospoda, dižući na prijesto nevjernu kukavicu!« »Koga bi ti, mudračino«, viknuše svi u jedan mah, staviv se oko starca. »Ta ček'te!« odviknu starac, braneći se opet laktima. »Ja sam tu svoje glave, po njoj i mislim svojski i ne brbljem ničije tuđe molitvice napamet. Kralja nam se hoće, je l'? Glava kraljevine mora da je najpametniji, najpošteniji, najpravedniji čovjek, njegove oči ne smiju gledati ni nadesno ni nalijevo, već ravno, njegovo srce mora kucati jednako za boljara i ubogara, a jezičac njegove tezulje treba da stoji uvijek ravno na strogoj pravici. Takav treba da bude kralj, jer je prvi u narodu. Teško je dakako naći takva čovjeka. Koga smrtna majka rodi, krvav je pod kočom, a krv nuka čovjeka na grijeh. Pa dobro, recimo, neka bar bude najmanji grešnik, ali pametna glava, junačka ruka. Tvrtković? Ha! Ha! Ha! Dabiša? Ha! Ha! Ha! Fuj! Pljeva! Pljeva! Kržljavo, pušljivo! Gradeći ih, pljuvao im je otac na šestu zapovijed božju, a mater njihovu trebalo je kamenovati kao babilonsku bludnicu. Pa to da nosi posvećenu krunu, da se zove pomazanikom božjim, i gdje ima takav živi grijeh od Gospoda Boga pismo pod pečatom da je od božje milosti, kad je proti božjoj zapovijedi došao na svijet? Kopilad, kržljava, mlitava kopilad koju bi Kulin ban bio bacio za mali nožni prst preko devet gora. Kotromanovići su, velite? Pak? Sto je neki

kapetan Kotroman došao među nas gvozdenom šakom te smo ludi dali da nam sjedne za vrat, zato da su vječno pravo stekli na naše žezlo i njegovi kopilani nasljednici, kržljave grane snažna stabla? Idite bez traga i vi i vaša pamet. Lažno vam je vaše evanđelje, pomutiste bistricu slova božjega, miješate kaljužu blata vražjega, odvrnuste se od Gospoda, a prigibate koljeno pred Krivobogom i Antikrstom. Božja srdžba udarila vas po glavi, i vidim, zemlji bit će zlo ako tračak božje milosti ne sine u vaše mračne tikvice. Reći ću vam kralja! Njega birajte! Bošnjaka, poštenjaka, junaka, mogućnika, pravovjernika, milosrdnika i pravednika, koga blagoslivlje i Gospod na nebu i vjerni narod na zemlji. Na njegovoj glavi ne bi se kruna nestalno zibala, niti bi od zlatne težine krunjeniku klimao vrat, kao što možda vašim kržljavcima.« »A tko, tko je to čudo?« vikahu vlastela oko starca. »To vam je vojvoda Hrvoja Vukčić. Nek iziđe tko nek mi rekne da Hrvoja nije za kraljevski posao! Ej! Recite da nije.«

— A oni na to? — zaleti se Hrvoja brzo u pripovijest svojega kuma.

— Oni? — odvrati Pavao — kliknuše u jedan glas: »Istina je, samo Hrvoja bio bi čovjek za pravoga kralja.«

— To rekoše? — upita Hrvoja, zažariv se dovrh glave — zbilja rekoše?

— Ma da! — Pavao će gledući kuma u čudu. — To su one drugojačije riječi za tebe. A svi su u toj hrpi za moga kuma bili. Vidiš, gospodine vojvodo, kako te sve ljubi i poštiva, ti si prvi čovjek u kraljevini, i da imaš u sebi samo jednu kaplju kraljevske krvi, ne bi nitko postao bosanskim kraljem nego vojvoda Hrvoja Vukčić.

Obrazi gospodina Hrvoje planuše gnjevom, usne rastegnuše se na neki pasji posmijeh da si mogao razabrati bijele zube, a oči ošinuše ispod obrva bijednog Pavla kanda će mu probosti srce. Jadni Janković opazi taj ljuti pogled, ali priprosta njegova pamet nije znala odgonenuti zašto se Hrvoja srdi.

— Ma da — nastavi Pavao plaho da još bolje obrani svoje riječi. — Nije to u svijetu tako kako je buncao stari plemić sa gore. Sve ima svoj red i zakon. Kraljem može biti samo čovjek komu je bio otac kralj, jer da može svaki čovjek polučiti krunu, tukli bi se ljudi bez kraja i konca, i nikad ne bi bilo reda. Zato je to Gospodin Bog uredio drukčije.

— Dosta! Dosta! — kriknu Hrvoja skupiv obrve i lupiv nogom u tle. — Šta tu čevrljamo o kojekakvim ludorijama, dragi kume. Ti toga ionako ne razumiješ, idi ti lijepo pa mi pošlji moga pisara Mavricija jer mu imam dokazati važnih stvari. Idi, idi, ne valja gubiti vrijeme utaman, a za kralja poskrbit ćemo se već sami. — To rekav, mahnu ljutiti vojvoda silovito prema vratima i pogleda pritom zablenutog Pavla strahovito kanda ga iz vlastite kuće istjerati kani.

— Sve po tvojoj zapovijedi, gospodine kume — odvrati u strahu siromah Pavao te iziđe, klanjajući se duboko, iz sobe Hrvojine.

Silovitije, brže koracaše vojvoda po svojoj sobi amo i tamo. Po ustima kuma bio je razumio kakav glas da ide po narodu. Glas naroda glas je Boga, šapnu si Hrvoja.

Sjeti se riječi staroga plemića patarena sa gore. Smjele su to doista riječi. Ta stara krupna glava misli doista svojski, te misli prevrnule bi, istina, cijeli starinski red; ali starac govorio je toli istinski, toli naravski da su, klikćući, uz njega pristali i ostali plemići. Da, kliktahu na starčeve besjede. Hrvoja nasmija se slatko, junačke mu se grudi raširiše još većma. Ali — ona kaplja kraljevske krvi štono je spomenu Pavao — ona prokleta kaplja — da, to je predsuda svijeta, to je starinski red koji kržljavcu daje pravo voditi tisuće junačkih divova na uzici, to je ukočeni zakon po kome volja djeteta, žene ili kukavice smije zapovijedati slavnoj junačkoj desnici kuda zamahnuti, kamo zasjeci ima. Silovito zaškrinu Hrvoja, ljutit strese glavu. Prokleta kaplja! Ali — osovi ponosito glavu — ta i ta kobna kraljevska kapljica mora imati svoj nekraljevski izvor. Da, da! Eto kapetana Kotromana. To bje istočnik kraljevske krvi, ali bijaše samo ban, ta zbilja, i Tvrtko bijaše sprvine samo ban, pa sam se učini kraljem. Pisao se doduše »božjom milosti«, ali si je tu milost sam ugrabio. Stjepko Tvrtković?! Hm! Dabiša?! Hm! Zar i to »božjom milosti«? Ili možebit bi bolje bilo: »božjom ljutosti«, jer na zemlju gdje može vladati koji od ove kukavne dvojice morala se prosuti ljutost božja! A Hrvoja? Kako bi to glasilo: »Mi Hrvoja, božjom ...« Što bi drugi rekli? Šta Vlatko Hranić? Šta Ivaniš Horvat? Šta Pavao Kleščić? Šta Lenkovići, Sandalji, Stančići i Vlatkovići? Šta drugi Hrvati? Ne bi li oni rekli mjesto »božjom«, »vražjom milosti«? Ne traži li možebit koji od tih slavnih boljara od Boga istu milost? Tko zna. Hrvoja samo je jednom o tom sanjao. Zar je stari pataren uhodio Hrvojin san ter bacio ga živom riječi među svijet? Ah, ta misao otrovna je zmija koja ti jede srce. Ludi starce sa gore što si u vojvodinu srcu tu zmiju probudio. Zar grešna, otrovna misao? Zašto? Kaplja kraljevske krvi, ali ta kaplja mora da je zakonska. Ne valja tu plod dozrio u grešnu zagrljaju preljubne strasti, ne valja tu ptica kojoj je gnijezdo bludna nezakonska postelja. Ha! Ha! Ha! Kaplja kraljevske krvi! Kako će ovaj i onaj dokazati da ima u sebi zbilja takvu kapljicu? Ta možebit je njegova mati uz kralja ljubila i više nekraljeva, kad uopće nije ljubila jednoga po zakonu, možebit je i Tvrtković i Dabiša zamet nekralja, pa se ta mati bez oca pohvalila imenom kralja i kraljevske porodice. »Mi, Stjepan Tvrtković, božjom milosti.« Ne, ne, ne, toga ne možeš dozvoliti, Bože! »Mi Stjepan Dabiša, božjom milosti« — uh, kako to mrsko zvoni, ni toga nećeš dozvoliti, Bože moj! Ne smiješ! Ne smiješ! »Mi... Hr.. . vo .. . ja, božjom milosti .. .« Ah! Zašto ne bi! Mi, Hrvoja! Ali Ivaniš! Ali Vlatko! — Ah — viknu vojvoda, prošav dlanom preko čela — zašto je starac sa gore trubio moj san u svijet, zašto je u mom srcu probudio otrovnu zmiju?

Pri tom kobnom pitanju zaustavi se hrli tečaj Hrvojinih misli. Poniknute glave stajaše vojvoda, kadno u sobu stupi suh, blijed ali vranokos čovjek pod crnom rizom i kapom. Hodao je uvijek pognuta tijela, bijeli mu prsti igrahu vazda s okrajcima duge brade. Na njegovu licu nisi nikad vidio ni veselja, ni žalosti, već neki stalni smiješak oko ustiju začinjen otrovom duše, prijezirom na cijeli svijet. Crnorizac gledao je vazda u zemlju, pogledao bi najprije čovjeku noge, onda istom tijelo, a najposlije glavu. Oštrih očiju plašio se silno. Taj čovjek, porijeklom Grk iz Smirne, zvao se je Mavricije Katargos te bijaše pisar velikoga vojvode Hrvoja, a u mnogim poslovima i njegov pouzdanik i poslanik. Hrvoja poznavao je predobro ljude, zato si uze za pisara Mavricija s kojim se upozna u Skadru na Bojani. Mavricije bio je skupio u svojoj glavi prelijepo obilje korisnih nauka i znanosti, ali i silu kojekakvoga vražjega umijeća. Jezika umio je koliko i sveti apostoli kad su nad njihovim

glavama skakali plamni jezici, bijaše uopće brz, okretan, dosjetljiv u svakoj prilici i neprilici, a k tomu mučaljiv. Nije imao ni žive duše na svijetu, bijaše stranog porijekla, muž za se i u se. Govorilo se da je nekad bio silan bogataš, sada nije tražio nego svoj svagdanji hljebac, zato je i služio gospodara kao pseto, ne gledeći, ne gladeći nikoga. Nigdje nije njegovo srce tražilo odziva, duša bješe mu se posušila. Rad tih vrlina uze ga Hrvoja. Zar nije taj čovjek u sebi nosio i opačina? Bogzna.

— Zvao si me, gospodaru! — ozva se Grk.

— Da, Mavricije — odvrati vojvoda, još svejednako zamišljen.

— Reci sluzi volju svoju da je ovrsi.

— Mavricije! Svijet se ovamo skuplja da se bira nov kralj.

— Znam.

— Rad sam znati što gospoda vlastela misle i snuju prije nego ih sam zapitam.

— Razumijem. Da idem da slušam, da gledam, sam, nečuven, neviđen? Je l’ tako?

— Da.

— Dobro. Poći ću.

— Ti poznaješ taj svijet, te ljude?

— Oh! — mahnu pisar rukom — kanda sam ih sam stvorio.

— Dakle znaš dosta. Mislim, ne treba da ti razlazem što u takvoj prilici slušati i zapamtiti valja.

— Zbogom, gospodaru — odsiječe Grk hladno — mi tu previše besposličimo govoreći puste riječi.

— Kamo ćeš, ludo?

— Ta među svijet, da neviđen vidim, da nečuven čujem. Sto je vrijedno znati, saznat ćeš. Dosada te jošte nije izdalo Mavricijevo uho i oko. Zbogom!

— Dobro je. Zbogom! — odzdravi ukratko Hrvoja, i pisar ode.

Sada stupi mogući vojvoda u kut gdje su ležale skupocjeno izvezene bisage, te iznese odebelu knjigu vezanu laštenom crvenom kožom, a okovanu srebrom. Otvori kopče, rastvori knjigu, postavi je pred sebe na stol i poče, prekrstiv se tri puta, moliti iz časoslova obreda bogumilskoga jutarnju molitvu. Hrvoja bijaše pataren dušom i tijelom te ne htjede bar dosada ni za živu glavu odstupiti od bosanske vjere, kako je sami bogumili po Bosni zvahu. Vojvoda držaše se pače strogo svih obreda i zapovijedi svoje crkve, koje nikad zatajio nije, pa ni onda kad je veliki kralj Tvrtko primio mjesto bosanske rimsku. Patareni Bošnjaci podnosili su zaonda dosta jada, jer se je htjelo istrijebiti bogumilstvo do korijena. Vjerni mu sljedbenici uzmakoše u guste šume, da ondje pod vedrim nebom, pod starim hrastom čuju riječ svoga svećenika. Hrvoja bijaše svim suvjernicima svojim kao neki polubog na zemlji, i zato su ga pazili kao zjenicu oka, zato je on med njima vrijedio štitom i obranom njihove vjere, pak ga slušahu više i rade od vrhovnog popa, starca Stojdraga, koji je stanovao u zabiti gorske šume. »Dok je Hrvoje«, rekli bi oni »dotle možemo i slobodno moliti i po svojem zakonu, ako nas i naopako gleđu svjetska gospoda. Zato neka Bog uščuva Hrvoju mnoga ljeta.« Nije se doduše znalo da li je to strogo bogumilsko vjerovanje niklo upravo iz Hrvojina srca, ili mu je bosanska vjera služila samo zato da prione što više ljudi uz njega, što se dakako i zbude, te je u mnogim pokrajinama ime Hrvojino bilo slavljeno više negoli ime samoga kralja. Sada je taj neodgonetivi čovjek prekrštenih ruku skromno i skrušeno stajao pred knjigom te je molio uru i više, ne mareći za sav ostali svijet. Oči mu letjele samo po posvećenim recima, a duša mu tonula u miloduhu pobožnosti svete knjige. Kakve bijahu njegove molbe? Velike, svakako, jer je bila i velika njegova pobožnost. Zašto li je molio Gospoda Višnjega? To je samo znao on i Gospodin Bog. Možda za svoju vjeru, možda za domovinu, možda za budućeg kralja, možda i za sebe. Već je Hrvoja dosta pergamenskih listova prevrnuo bio, kadno zaškrinuše vrata i u sobu ušulja se čovjek, u crno obučen, tiho i neopazice gotovo kao kakav duh. Bijaše to gospodin mletački Badoer, koga bješe republika poslala u Sutjesko da vidi što biva, da zapriječi što bi Veneciji štetno, da uradi što bi joj korisno biti moglo, nu da u mutnoj vodi ribe lovi. Signor Badoer bijaše, kao većina njegovih zemljaka, oštra oka, uha i nosa. Nitko izim Pavla Jankovića nije znao da je Hrvoja već stigao u Sutjesko, nitko izim gospodina Badoera. Vrijedni poslanik pohiti odmah da se pokloni velikomu vojvodi prije ostalih ljudi i da mu donese pozdrav od gospodina dužda i prejasne republike, koja je predobro znala da je po smrti Tvrtkovoj Hrvoja prvo kolo u kraljevstvu bosanskom.

— Da si mi zdravo, svijetli gospodine i vojvodo — reče poslanik pokloniv se duboko, ali u taj hip dignu Hrvoja glavu i ruku te domahnu poslaniku.

— Stani, gospodine — zapovjedi vojvoda. — Čekaj! Eto molim. Kad dovršim molitvu, govorit ću s tobom, sad govorim s Bogom.

Na tu se zapovijed Mlečić ponešto strese, ali posluša. Stojeći podalje kod vrata, čekao je zastupnik prejasne općine mletačke, nijem i pokunjen, dok mrki velikaš bosanski ne svrši do zadnje piknjice jutarnje molitve po obredu vjere bogumilske. Zaklopiv svoj crveni molitvenik, stisnu srebrne kopče i stavi ga kraj sebe na stol. Okrenu se zatim k došljaku, prignu ponešto glavu te će ga ovako pozdraviti:

— Da si mi zdravo, gospodine!

— Pozdravljam te, gospodine vojvodo, slavni stjegonošo ponosne Bosne. Badoer sam, plemić mletački i član velikog vijeća, a posla me ovamo prejasna općina mletačka da slavnomu junaku, vrlomu našemu prijatelju, svijetlomu kralju Tvrtku zapalim svijeću žalobnicu na preranu grobu.

Hrvoja pogleda poslanika postrance, i kad ovaj spomenu ganutljivim glasom mletačku žalost rad Tvrtkove smrti, zaigraše Hrvojini brkovi od porugljiva smijeha, koji je valjda označiti imao da u ovaj par zmija oplakuje smrt lava. Vojvoda spregnu opet svoje čuvstvo u se. Svakako ga je nekako čudno žacnulo da se je mletački poslanik svratio k njemu prije nego itko od bosanske gospode, da je dapače za dolazak Hrvojin prije saznao nego koji domaći čovjek. Nije nimalo mogao vjerovati tužnim riječima kojim je mudri Badoer izjavio duboku žalost mletačkih kramara, jer su Mlečići pokojnoga Tvrtka po prilici ljubili kao što vrag tamjan. Gospodin Hrvoja reče si sam u duši: »Hulje vi cincarske, plačite samo pred svijetom da nam je kralj, junak, pao u grob; ali ja znam i vidim da vam pod rutavom kožom igra srce od radosti i da biste u taj par voljeli paliti veseli kriješ negoli žalobnu voštanicu, jer vam je sudbina izvadila velik trn iz pete.« Tako govoraše u sebi gospodin Hrvoja, znajući predobro da gospodin Badoer nije došao nipošto plakati u Sutjesko. Bosanski vojvoda uozbilji svoje lice i reče, staviv ruku na srce:

— Hvala prejasnoj republici mletačkoj i njezinoj glavi, svijetlomu duždu, hvala tebi, gospodine Badoeru, te si nam donio u ovaj gorki čas žalosti preko sinjega mora toli lijepu utjehu. Znao je slavni pokojnik, a znamo mi svi da Bosna nema boljih prijatelja od mletačke gospode. Tako bar izjavilo nam se vaše vijeće već nekoliko puta, i mi mu dakako povjerovasmo svaki put. Velika nas stiže nesreća, jer u zao čas izgubismo najvrednijega kralja; no milostiv i dobar je Bog pa će nam dati opet valjanu glavu da nam otadžbina bude sretna i slavna. To nam želiš, mislim, gospodine Badoer, i ti, a s tobom cijela mletačka općina.

— Želimo od srca, vojvodo slavni — odvrati Badoer, pokloniv se duboko. — Nu uz sažalnicu prijateljsku pokojnomu prijatelju naše primorske države ponijeh po zapovijedi vijeća i druge glasove. Rekoše mi da izađem pred tvoje slavno lice i da ti se poklonim, da te pozdravim na ime cijeloga vijeća.

— Meni zar? — začudi se Hrvoja, uzmaknuv dva-tri koraka — ne bih doista znao po čem sam ja toliku čast zaslužio od dičnoga vašega vijeća?

— Tvoja slava leti svijetom, pa kako da nije doprla i do nas, do naših laguna koje tebe jedanput primiše za svoga gosta te brojiš dosta naših prvaka među svoje prijatelje? Dobro znamo da si prijatelj Mlecima, da si i prvi čovjek u Bosni, zato nije smjela jadranska republika uz mrtvoga Tvrtka zaboraviti živoga Hrvoje. Još nemate novoga kralja, a zasada stojiš čelo kraljevine samo ti. Svačije oči uprte su u tvoje lice, svačije uši vrebaju na tvoja usta, jer ti imaš baciti kocku, tvoja riječ vrijedi koliko volja naroda. Sve to znade predobro veliko vijeće mletačko i nije smjelo da te ne pozdravi, da te ne počasti. Evo ti nosim pismo duždevo pod visećim olovom. Po njem se tvomu gospodstvu daje na znanje da te je velje vijeće zapisalo u zlatnu knjigu svojih boljara. Evo ti zlatna lanca, a na njem visi pjenez sa krilatim lavom. Venecija nema ljepšega dara, a taj dar šalje prejasna republika slavnomu vojvodi Hrvoji. Tvoje ime sijeva u čislu naših prvaka, po tom si naš. Taj lanac neka još jače priveže tvoje srce k nama. Spodoba pako krilatog lava neka te sjeti da ima za sinjim morem država jaka koje će sila preletjeti preko talasa jadranskih i snažnim krilom zaštititi, ako ustreba, Hrvoju Vukčića, građanina mletačkoga. — Badoer preda vojvodi po tim riječima veliku kutiju koju je dosad pod rukom držao bio.

Čudno gledaše ga vojvoda, čudnije slušao je njegove riječi. Kad pako Mlečanin ono spomenu da Bosna zasada nema kralja, da on, da Hrvoja stoji čelo kraljevine, sijevnu vojvodi oko i bilo mu je kanda goneta nišan mletačke laske. Još većma uzigra mu srce i oko kadno ču kako ga je republika počastila. Razumio je vrlo dobro, i bez laskavih riječi Badoerovih, da ga mletačka gospoda snube za tvrda saveznika i prijatelja. Venecija pako da će mu biti u svakom slučaju pouzdanom pomoćnicom. To mu je godilo, stoga razvedri se njegovo lice i reći će:

— Gospodine Badoer! Ne mogu ti iskazati koliko su milo i ugodno dirnule tvoje riječi moje srce. Ni od tebe, ni od prejasne republike ne primam taj pozdrav za pustu lasku, već za istinu od srca, a upravo zato primam i počast zlatne knjige, primam zlatni lanac sa krilatim lavom. Hvala zato i duždu i Signoriji. Molim te, reci im da od današnjega dana bosanski vojvoda Hrvoja Vukčić nikad zaboraviti neće da je i mletački građanin, i da upravo taj novi Mlečanin ništa učiniti niti dopustiti neće što bi škoditi moglo prejasnoj republici. Nadam se da ćeš ti, gospodine, još koje vrijeme probaviti u ovom mjestu, a ja ću ti za toga na pismu predati što ti naustice rekoh.

Mlečiću godila je ta zanosita harnost Hrvojdna veoma i ohrabri ga na slijedeće riječi:

— Vijeće veselit će se tvojoj prijazni, vojvodo; nu kad si nam toliko otvorio svoje srce, dopusti da te nešta upitam.

— Pitaj samo, gospodine Badoer!

— Ti znaš, svijetli gospodine, da Mleci ljube mir. Šta ćeš? Trgovci smo, sablja nije naš zanat. Vješti smo istinabog i oružju, a imamo ga obilje, imamo pače dosta novih pušaka koje se pale. U plaći imamo dosta vojske, dobro izvježbane, naši vojskovođe junaci su na glasu po Italiji, a mletačke galije prve na moru; ali opet mrzimo rat te se brinemo samo za svoju obranu. Nije nam drago da se naši susjedi tuku, još manje da se moramo tući sami. Žalimo zaista što po Dalmaciji biva, kako ondje buna prevraća mir i donosi zemlji štetu. Pokojni gospodin kralj Tvrtko visoko bijaše cijenjen u nas, ali oprosti mi, vojvodo, da ti to kažem: pokojnik bijaše nekako nemirne duše te je sve dalje i dalje kušao sterati krila, i da ga nije oborila smrt, bila bi ove godine potekla obilna krv među njim i Šišmanom. Ugarski kralj snubio nas je, da ti u potaji kažem, na savez proti Tvrtku, ali mi se lijepo izvinismo i savez odbismo. Prijatelji smo Bosni, i ta lijepa zemlja važnija je za nas negoli Ugarska. No ratoborstvo Tvrtkovo nije nam nikako godilo, jer kad se ljudi po moru i kopnu biju, nije trgovina nekako sigurna.

— Istina je — potvrdi Hrvoja koji je na svaku riječcu Mlečanina pomno pazio.

— Molim te dakle, hoće li i sad po smrti kralja ratoborca furija nesretnoga rata uznemiriti pitome obale jadranske, hoće li nasljednik Tvrtkov slijediti stope pokojnika?

— Dragi gospodine Badoer — odvrati Hrvoja smiješeći se — ti me za nešta pitaš čega znati ne mogu, jer budućnost nije odgaljena pred očima smrtnih ljudi.

— To jest — primijeti lukavo Mlečanin — budućnost je svakako onome znana koji je stvara, a budući dani Bosne u tvojoj su ruci, vojvodo!

— Možebit se varaš.

— Nemoj tako, vojvodo. Ja sve znam zaizvjesno. Narod bez tebe neće birati kralja. Koga ćeš ti označiti narodu ili, da bolje reknem, bosanskoj gospodi?

— Bosanska gospoda valjda će naći spretna čovjeka, a ja za sebe još se odlučio nijesam. Nije bilo kada o tom razmišljati. Dobiv glas o nagloj smrti kraljevoj, pojurih navrat-nanos ovamo, a ti si me, gospodine Badoer, saletio prije nego što sam imao prilike zaviriti u srca naše vlastele i naših boljara. Nisam ni govorio ni s vojvodom Hranićem, ni s banom Ivanišem, eto vidiš da se nisam mogao pravo za koga odlučiti. Nu nisam prijatelj krvavu ratu ni ja; premda se ne plašim bojišta, kako će ti dobro znano biti, i ako već Bosna ima trgnuti sablju, eno joj na istoku sile osmanske koja smrvi bugarsko carstvo i zarobi Srbiju.

— Tako je, tako, vojvodo slavni — odobravaše klimajući glavom Badoer te riječi Hrvojine. — Ondje nam sjedi kuga za vratom, od Turaka prijeti nam propast.

— I ne dvojim— reče Hrvoja — da će prejasna republika stajati na pomoći i zlatom i gvožđem kraljevini bosanskoj kad bi se digla na Turčina.

— Ne dvojim ni ja — reče Badoer — no mislim da nisu sva bosanska vlastela tvoga mnijenja. Koliko razabrah, gospoda Hranić i Ivaniš Horvat radi su popeti na prijesto Tvrtkovog nezakonitog dječka i pod njegovim imenom kane poplaviti cijelu zemlju krvlju, kao što bi to bio učinio pokojnik da mu nije smrt sustavila silovite ruke. Drugi od vaše gospode nisu za ratovanje, pače žele mir, i zato bi voljeli imati za kralja Stjepana Dabišu, koji zaista nije rođen za Aleksandra Velikoga. Ne poznam ni jednoga ni drugoga, znam pako da su obojica Kotromanovići, to jest, da jesu i nisu, jer se ime po zakonskomu ocu računa. Da sam ja Bošnjak, ja bih si boljega kralja našao, ali šutimo o tom. Oprosti, slavni vojvodo, da moj brbljavi jezik pred tvojom mudrosti toliko preklapa. Još se nisi odlučio, ali ćeš se skoro odlučiti, tvoja odluka mora biti prava i mudra. Ah, da, mal da nisam zaboravio. U Mlecima čulo se za tvoju lijepu trgovinu. Govorasmo puno o tom, i bilo bi dobro da tu trgovinu povećaš u ovim stranama, recimo na primjer sa prekomorskom robom od istoka koje dosta u Mlecima imade, a Signorija, to mi je rečeno zaizvjesno, dozvolit će svomu novomu građaninu u tom povlastice kakvih nitko ne uživa. Razmišljaj o tom, gospodine vojvodo, a meni dozvoli da pohitim kući, da javim velikom vijeću sreću što sam njegove zapovijedi izručio tvome gospodstvu koje me prihvati u puno prijateljstvo.

To rekav, uminu Mlečić prije nego što je Hrvoja mogao odgovoriti riječ.

Vojvoda pogleda za strancem. I da poleti za njim. Valjda mu htjede još koju reći. Zaustavi se, povrati se k stolu. Tu otvori kutiju. Bijaše vrlo teška. Ponajprije nađe duždovo pismo na koži pod olovnim pečatom. Zbilja! Hrvoja Vukčić zapisan u zlatnu knjigu. Strani vladari smatraju osobitom počasti kad im ime zabilježe u zlatnu knjigu mletačku. Ta i pokojni kralj Tvrtko bješe u nju na osobitu počast zapisan. Strani vladari, Tvrtko... Hrvoja! Čudno kako se niže ime do imena. Hrvoja posegnu u kutiju. Eto teška lanca od zlata sa teškim pjenezom. Uze ga dizati na prstima. Težak je lanac, vrlo težak. Sijeva pa se poput sunca prelijeva. Stavi ga oko vrata. Pogleda se čudno! I Tvrtko nosio je takav lanac, i drugi vladari nose ga. Vladari, Tvrtko, Hrvoja! Ali gle, još nije prazna kutija. Šta to ima u njoj? Čudan smotak. Nije velik, ali vrlo težak. Hrvoja posegnu, pročita napis: »Dar općine mletačke slavnomu novomu građaninu vojvodi Hrvoji Vukčiću«. »Dar! Dar!« mrmljaše Hrvoja: »Šta je to?« Skinu zamot, nešta zasijevnu. Zlato, novo zlato! Sjajni žuti koluti cekina počeše vojvodi kišom curiti kroz prste. Puno je toga. Hrvoja izbroji tisuću; skoči, zabravi vrata; izbroji dvije, tri tisuće sve žutih cekina sa spodobom svetoga Marka stjegonoše. To je mnogo, vrlo mnogo, ali je mito! Hrvoji zažari se lice, strese se, krenu glavom, činilo se da mu je junačka sablja o zidu zazvonila. Prođe rukom preko čela. Uze prstima kopati po zlatu. I cekini zvone milije, mekše od sablje. »Cekini zbore mletačkim jezikom, moja sablja bosanskim. Slaže li se to? Zašto ne bi, to nije mito, to je počasni dar, toga ne prima bosanski vojvoda, već novi mletački građanin. Ne, ne, to nije nikakvo mito. Pridržat ću te žute svece, upravo sada mogu mi biti na pomoći. Razumijem te, gospodine Badoere«, nasmjehnu se Hrvoja, zgrćući cekine u vrećicu. »Čega nisi rekao ti, dokazaše mi eto toliki sveci; pa jer mi to sveci vele, vjerujem, i učinit ću po volji Mlečanima, ali dakako po volji i sebi. Tu se slaže naša volja, naš smjer i naša korist. Vladat ću, svakojako ću vladati! Ali kako? Pod krinkom li ili bez krinke, pod krunom ili bez krune? Jednom mora mi zrela jabuka pasti u krilo. Zar je dozrela da mogu posegnuti za njom? Je li hora da skočim na najvišu stepenicu? Čekajmo, gledajmo, radimo, a vi, moji zlatni sveci, pomozite!«

Gospodin Hrvoja skupi dragocjenu mletačku kutiju sa zlatnom joj dušom te je sahrani u dnu postelje svoje, molitvenik pako vrgnu opet u bisage, govoreći kroz smijeh upola glasa:

— Te bosanske svetinje neće mi nitko ugrabiti, jer osim nešta tanka srebra nema ništa nego magareća koža. Veća pogibelj prijeti vlaškim svecima jer im je i tijelo i duša od suhoga zlata. Šta ćemo dakle, Hrvoja? S krinkom ili bez krinke? Što je išao onaj stari patarenac sa gore buditi u mom srcu otrovnu zmiju? Nu valja reći, čovjek je pametno govorio. Ja ću ga prije ili kašnje poslušati.

Dok je Hrvoja sa sobom tako u govoru bio, otvoriše se ujedanput vrata i uniđe pisar Mavricije.

— Šta nosiš, Mavricije? — upita ga Hrvoja, prenuv se kao iz sna.

— Nosim mnogo mutne vode, gospodaru — odvrati Grk.

— Kako to? Kamo šiba tvoja zagonetka?

— Bijah u kraljevskim dvorovima, obilazio sam po ulicama Sutjeskoga, navratio se u crkve, u manastir, vjeruj, gospodaru, svuda muti se voda ovamo-onamo.

— A šta si ti ulovio u toj mutnoj vodi, Mavricije?

— Smijem li slobodno govoriti, gospodaru?

— Moraš dapače.

— Znaš li tko bi bio postao bosanskim kraljem da je bilo kada samo dva-tri puta okrenuti se među narodom?

— Tko? — saleti ga Hrvoja radoznalo.

— Hrvoja Vukčić, gospodaru, ti ga poznaš.

— Jesi li poludio?

— Nipošto, gospodaru. Ima dosta ljudi plemenitih, pače i boljara, koji govore ovako: »Tvrtko kralj je bio ljudina, a nije bio kralj od početka, već samo ban. Pod njim znao je svijet što Bosna vrijedi. Trebalo bi da dobijemo opet takva kralja pred kojim bi drugi narodi kapu skidali, pa makar bio taj čovjek samo vojvodske krvi, na primjer Hrvoja Vukčić.«

Hitri Grk pogleda, dorekav ove riječi, svoga gospodara ispod oka te spazi uistinu da mu je lice planulo, i po tom se uvjeri da taj govor vojvodi veoma godi.

— To dakle vele ljudi? — viknu Hrvoja.

— Da, vele, ali njihova se stranka silno smanji, i za tebe je prekasno, gospodaru.

— Zašto prekasno?

— Već se razdijeliše bosanska gospoda udvoje. Jedni i drugi viču: »Kralj mora da nam bude od Kotromanova plemena.« »Da«, kažu jedni, »kralj će nam biti sin slavnoga Tvrtka.« »Ne«, viču drugi, »ne treba nam djeteta pod krunom, kralj neka bude zrio čovjek, neka bude Stjepan Dabiša.«

— A zašto se plemstvo tako razdvojilo i za Kotromanoviće odlučilo? Zašto se mnijenje okrenulo proti meni, Mavricije? Po čem se je promijenilo?

— Po mletačkim i mađarskim cekinima koji, kako vidim, plivaju među narodom.

— A za koga plivaju?

— Za Dabišu, za kukavicu.

— A tko je onda za Tvrtkova sina?

— Prvi vojvode bosanski: Hranić, Kleščić, Senković i Ivaniš Horvat. Oni ne htjedoše čuti da bi ti kraljem bio. »Vrijedan je krune Hrvoja«, rekoše oni; »ali da mu je dademo, poklali bi se bosanski vladari među sobom, jer bi svaki rekao da je i on vrijedan kraljevati.« A Dabiše neće jer da će biti tuđa podrepina. Eto, to ti donijeh i žao mi je te smo zakasnili, gospodaru.

— Dobro je, dosta je — mahnu Hrvoja svome pisaru. — Idi pa pričekaj dok te zovem.

— Još jedno imam ti izručiti — reče Grk. — Na pragu kuće izruči mi neki čovjek, u crnu odjeven, rekao bih pop je, ovo pismo za tebe.

Pisar stavi smotak žuta papira na stol i ode. Isprva ne dodirnu se vojvoda pisma kanda ga je posve zaboravio. Čudne križahu se po njegovoj pameti misli, bijaše ljut, da, gotovo bijesan. Ljevicom rukom stiskaše svoj pojas, a desnicom trgaše bradu.

— Prekasno! uistinu prekasno si stigao, Hrvoja. Na jesi l’ mogao na vrijeme uraniti? Nisi, i nisi. Prebrzo umre Tvrtko kanda je htio uništiti moju nadu koja je vrebala na njegovu smrt. Oh, proklet bio u grobu. Ta nisam imao kada posijati sjeme među narodom kako bih mogao žnjeti. Slave me, kuju me u zvijezde, ali samo vojvodu, samo junaka, o kralju tu nema spomena. A ja jesam vrijedan krune, ja jesam rođen za kralja — kriknu Hrvoja bijesan, lupiv se šakom u prsa i zavrtiv glavom da mu je duga kosa letjela oko ramena poput lavlje grive. — Otkako se vidjelo da Tvrtko neće imati poštena poroda, otad živi u meni ta krasna nada, i pravedna nada, mislim. Sad se rasplinula. Tuđinci, zašav u naš kraj, hoće da ovdje postave kraljića po svojoj volji, kraljića koji će se vrtjeti po njihovoj uzici, koji će napokon sam grobarom biti svoje domovine, ponosne naše Bosne. Dobro je! Imajte si kraljića, ali da vidimo tko će ga voditi na uzici, zar da l’ vi ili ja.

Uto svrnu Hrvoja okom iznenada na pismo što mu ga je pisar predao bio.

— Što je to? od čije ruke? Eto sam pismo posve zaboravio. Da vidimo. Da vidimo. — Vojvoda uhvati brzo smotak, skinu sa njega vosak te uze čitati:

»Plemenitomu i svake hvale vrijednomu gospodinu Hrvoji Vukčiću, vlastelinu bosanskome i vojvodi donjih strana, šalje svoj očinski blagoslov i pozdrav Stojdrag, rob božji i glavar i djed svete pravovjerne crkve bosanske. Razumjesmo i došao nam je glas u naš dom, i sveti stan obični, da je ruka božja skinula krunu sa glave i dušu sa tijela grešnika Tvrtka Kotromanovića koji si sam nadjede ime kralja bosanskoga. A mi, razumjevši taj glas i veoma zabrinuti za nebesko i zemaljsko zdravlje bosanskoga naroda, i onoga koji slijedi bogumilim načinom prave stope Gospoda našega, a i onoga koji je, zašav stranputice, pao u mreže krivovjerstva rimskoga ili grčkoga, pohitismo ovamo k mjestu Trstvenici, to jest stolcu kraljevu, gdje će vlastela birati novoga kralja. Ne hoteći ipak zaci u vaš krivovjerni Babilon, zaustavismo se u gorskoj crkvici vrh Trstvenice, te uvjereni da se ti, gospodine vojvoda Hrvoja, nisi po izgledu drugih šugavih ovaca odmetnuo od prave vjere bosanske, pozivljemo te evo, kako se pristoji, da priđeš, ne časiv časa, pred naše lice, k rečenoj gorskoj crkvici nad Trstvenicom, da čuješ našu volju i želju za novoga kralja. Inače ne učini, i Bog te blagoslovio, ako li se ne pokažeš pred našim licem, proklet bio od Boga oca, Boga sina i Boga duha svetoga. Amen.«

Čudno li dirnuše te riječi gospodina Hrvoju i, namračiv svoje čelo, prošapnu pred sebe:

— Eto, i djed patarenski popinje mi se na dušu radi budućega kralja bosanskoga. Što li će taj htjeti? Valjda da stvorim kralja, ali nipošto da budem sam kraljem. Čini mi se da sam luda, da sam kukavica. U kojem svetom pismu stoji zapisano da moram ja Bosni kralja stvarati, a sam da nemam prava vrći si zlatni vijenac na glavu? Još će doći iz pakla sam nečastivi vrag da od mene traži novog bosanskog kralja. Čekajte! Zapamtit ćete vi Hrvoju Vukčića! Vidjet ćemo da l’ vam je slobodno bockati ga ostanom kao bika ili mazgu. Aj, daj! Hrvoja moj, zavrni malo svoj ljuti jezik pod nebo, stisni zube i navuci krinku lijenog sveca da te i pomudrije glave cijene nevinim jaganjcem i glupim dobričinom. Neka, neka! Ali Stojdraga moram obići. Na njegovu korlatu stoji mnogo bosanskih glava, sve ljutih bogumila, a bogumil sam i ja. Sve će ih djedo Stojdrag privrći k meni, lijepa će to biti vojska, a Rimljani i Grci neka rade što ih volja. Idem, Stojdraže, nećeš me prokleti. Da vidimo kamo je tvoja kocka pala i nećeš li se okrenuti po mojoj volji. Djedo naš svet je uistinu čovjek, ali opet mile se tomu svecu zlatni koluti kao kakvu proklecu. Zato ponesi mu nekoliko tih zlatnih sličica svetoga Marka u gorsku crkvu nad Trstvenicom.

Nad mjestom Trstvenicom ili Sutjeskim prostirala se šuma zelena i gusta te je malo bilo vidjeti kamena pod snažnim korijenjem i gustim grmljem. Tu je na vrh brijega uklesana bila u kamen malena crkvica, a do nje stajala je drvena kućica. U crkvici nisi vidio nego gole kamene stijene, a u zatku surov oltar sa priprostim drvenim križem od jake hrastovine. Inoga priznaka kakvog sjaja ili gospodskog obreda nije zapetilo oko, i crkvica bez tornja dakako bila bi naličila posve tamnoj špilji da nije na oltaru gorjelo bakreno posrebreno kandilo. Tu u toj zabiti služahu bogumilski popovi svoju službu, premda je vjera patarenska dosta živa bila u bosanskom narodu te brojila u svoje kolo mnogo plemića, pače i uglednih boljara, premda je ne samo jedan od bosanskih vladara naginjao toj vjeri koju smisli, kako ljetopisac kaže, pop po imenu Bogumil, a uistinu Bogu nemil. Rimska i grčka crkva znađahu ipak, jedna sa zapada, druga sa istoka, bosanskoj crkvi oteti sve više zemlje i duša u bosanskom kraljevstvu, istisnuti je iz velikih crkava po gradovima te potisnuti pomoću vladara u gustinu šumsku ili u zabitna duplja gorska. Tu bi se potajice skupili bogumili u svoje stado te poniknuta lica govorili za svojim crnoruhim popom, a kad domoliše molitvu, uzdigla bi se za noćnoga mira iz tamne zabiti k nebu sumorna pjesan, žalobni psalam što ga pjevahu tužni bogumili, dozivljući pomoć Gospoda da ih izvede iz baJ bilonskog sužanjstva.

Gorskim putem kroz gustu šumu brzao je na vrancu sam samcat gospodin vojvoda Hrvoja Vukčić. Juri k crkvici trsteničkoj kamo ga je uročio bio djed ili prvak bogumilski. Dotisnuv se do kućice kraj crkve, zviznu Hrvoja jako i skoči s konja. Umah iziđe čovjek jak i krepak, crne kose i brade, imajući na glavi nisku krznenu kapu, a na tijelu dugačku crnu haljinu širokih rukava. Opaziv slavnoga vojvodu, pokaza odmah vedro lice i pokloni se tri puta smjerno.

— Pomoz' Bog, gospodine vojvodo — reče pop, klanjajući se i smiješeći se da su mu crni pramovi na sljepočici igrali — pomoz' Bog i lijepo ti pozdravlje pred ovim pragom svete vjere naše.

— Da ti Bog pomogne, pope Andrija, i svim bogumilima i pravovjernim dušama u Gospodu Kristu. Je l’ djedo Stojdrag pod tvojim krovom?

— Jeste pod mojim krovom, milosti tvoja vojvodska — pokloni se popo i zamahnu rukom prema kući. — Evo, u mojoj grešnoj kolibi čeka naš sveti djedo željnim srcem gospoštinu tvoju. Prišao je preksinoć i napisao odmah onu sitnu knjigu koja ti dođe na ruke po Mavriciju. Čini se da ga velika preša nuka sročiti se s tobom te govoriti po duši, jer me već više puta posla neka pogledam niz brdo ide li tvoje gospodstvo prema mojoj bijednoj kolibi.

— Drž' konja, pope Andrija, nahrani mi ga, napoj mi ga. Imaš li sijena, zobi, što?

— Eh, eh — nakašlja se popo — bit će koja sitnica, milostivi gospodine. Znaš, siromah!

— Ej, pa ti dobavi toga, prijatelju — reče Hrvoja, stisnuv popu nekoliko srebrenjaka u ruku. — Gleđider da nam doneseš koji mješić dobra vina, četvrt ovna, koju krišku sira i pogače. Ajde, ajde — mahnu Hrvoja rukom.

Pop Andrija pokloni se pet-šest puta, smiješeći se milo, zatim zataknu srebrenjake u njedra i povede vojvodina konja u ogradu za crkvom.

— Dobro je — šapnu sam sebi gladeći dugu bradu. — Evo ovo nekoliko lijepih svijetlih perpera može meni ostati u siromašnoj kesici. Dobri moji vjernici brinu se za svoga pastira da mu spremnica nije nikada prazna, a u popa Andrije ni mrva ni kaplja gora nije nego u njegove milosti gospodina vojvode Hrvoje.

Popovska kuća kod šumske crkvice bješe sazdana od tvrde hrastovine na jedan pod. Raži zemlje stajala je konoba, kuhinja i spremište za kojekakve svete crkvene stvari. Na prvi pod dolazilo se preko jakih širokih ljestava, a tu bijaše samo komorica za odlična gosta i velika komora gdje je boravio domaćin pa su spavali kadšto i obični putnici. Danas sjedaše do prozora velike komore starac čovuljak, zgrbljen i stisnut.

Navorano lice bješe mu od vijeka potamnilo, požutjelo, usne problijedile, a po suhom čelu vidio si svaku žilicu. Duga bijela kosa padaše mu niz ramena, snježna brada do pojasa, a pod gustim bijelim obrvama okretala se do dva crna oka kojim se vidjelo da se davno nasitiše svijeta. Bijela dugačka riza pokrivaše starca, na glavi mu stajala visoka crna kapa, a na prsima velik križ od čista srebra. To bijaše Stojdrag, glavar ili djed Bošnjaka bogumila. Gledao je neprestano pred sebe u zemlju, pri čem mu je glava nemilo drhtala od slabosti, i šaptaše tiho molitvice, sve stiskajući svoje drhtave ruke. Kadšto podigao bi glavu i pozirnuo plamnim okom prema vratima. Valjda je željno očekivao vojvodu iz donjih strana. Napokon pojavi se Hrvoja na pragu komore i reče krepkim glasom:

— Blagoslovi, oče! Evo ide smjerni rob božji pred tvoje sveto lice da ga se nagleda i da mu se duša utješi do raja božjega. Uročio si me amo u tu gorsku svetinju da se naslušam tvoje riječi, i evo je slušam, vjerna ovca tvojega stada.

Stojdragu bješe se na prvu riječ Hrvojinu zažarilo staro žuto lice, potreslo lomno zgrbljeno tijelo, koje se reć bi munjom dirnuto ispravilo pred došljakom. Starac osovi glavu, rastvori oči i pogleda došljaka, koji se bješe spustio na koljena, oštro. Po svem mljednom licu sijevnu ujedanput divno veličje.

— Pozdravljam te u ime Svete trojice, slavni sinko — reče starac svečanim glasom, položiv suhu, drhtavu desnicu na bujnu vrankosu bosanskoga vojvode. — Blagoslovljen da si kao vjerna ovca našega stada, kao svijetao stup koji vodiš progonjeni narod kroz pustinju.

— Blagi oče, na blagoslovu ti hvala — reče Hrvoja smjerno — tvoja posvećena desnica na mojem grešnom tjemenu novom me krijepi silom te me čini jakim da rob božji ovrsi na zemlji ono što mu zapovjedi glava svete bosanske crkve. Govori, djede sveti, i bit će učinjeno što je tvoja riječ.

— Digni se na noge, vojvodo — odvratit će starac — i sjedni do mene.

Kad se Hrvoja spusti na sjedalo, produljit će djed ovako:

— Ti znaš zašto te pozvah; rekoh ti u pismu da je radi kraljeve smrti. Ovo zadnjih dana bio sam se često radi tebe zabrinuo, sinko, teško zabrinuo.

— Radi mene, djede, a zašto?

— Znam da ti je duša poletna i vilovita, da ti se oko sokolovo ne plaši sunca; ali na putu slavičnosti imade mnogo grijehova, dragi sinko moj, a oko nečastivoga vazda je budno da prigrabi u svoju mrežu dušu vjernika. Predobro ti je znano kako je sveta naša bosanska crkva, po prokletoj lakomosti kukavica, spala na robinju krivovjeraca te je vlastiti sinovi odmetnici gone i tjeraju u špilje divljih zvijeri. Ono ti je ladica koja se na uzbibanom moru vrti medu grebenjem, a šta će slaba ruka starca kormilara kad jedan veslač za drugim skoči u vodu da se dotisne do grešnoga kraja, a ne da junačkim zamahom dopline do vječnoga raja. Još časak, i lađica može se razbiti. Skrajna je hora da je spasimo. Kadno ono sinu slava pokojnoga vladara širom ponosne Bosne, uzveseli mi se srce i duša. Nadah se da će biti Tvrtko Kotromanović prvim zatočnikom svete vjere bogumilske. Prevarih se bolan. Kad si sam vrgnu kraljevski vijenac na svoju glavu, zavrgnu vjeru otaca, odvrati lice od nas, pače ispovjedi javno da je vjeran sluga velikoga popa u Rimu. Šurovao je u Raškoj sa Srbima koji se klanjaju krivoj vjeri carigradskoj, rimio i bratio se u Dalmaciji sa hrvatskom gospodom koja ljube rimpapi skutove i papuče, a nas je tjerao gvozdenim bičem kao divlju zvjerad ter jedva dao da mene, koji sam ga pokrstio u ime Boga živoga, da mene grije sunce božje, poji gorska rosa, hrani tvrda kora. Zgriješio je do Boga, Bog ga je pokarao i bacio sa svijeta u naponu junačkoga vijeka. Pravednik je Gospod! Slava mu i dika, a proklet bio izdajica Tvrtko u grobu, prokleto njegovo živo sjeme na zemlji. Narod vrvi u Sutjesko. Nov će se birati kralj. Treba da bude Bošnjak, sin našega roda, ovca našega stada, bogumil mora da bude. Sad je hora, ako ikad, da se podigne naša bosanska crkva, da joj zvona zazvone širom cijele kraljevine. Ja ne smijem u Sutjesko da pokažem narodu ove drhtavice ruke koje se i danju i noću sklapaju za spasenje naroda bosanskoga, ja ne smijem narodu pokazati evo blijede usnice ove koje uvenuše vapijući do Gospoda neka narod izvede iz pustinje. Rimske i grčke ose sletjele bi se na me, izbole me do smrti. Ti ćeš, Hrvoja, učiniti što ja ne mogu, jer si junak, jer si, nadam se, i poštenjak.

— Hoću, sveti djede, tako mi stare čiste vjere — reče Hrvoja, staviv desnu ruku na srce. — Što god moja glava, moja ruka smogne, sve ću učiniti da se uzvisi stara naša crkva kojoj bijaše nekada štitom slavni Kulin ban, sve ću učiniti da ne bude Bosna kao sljepica bludila i glavinjala na grčkoj ili rimskoj palici.

— Svaka riječ da ti je tri puta blagoslovljena, sinko moj — zavapi starac radosnim glasom.

— Nu, sveti djede — reći će sad Hrvoja odvažno, uhvativ starca oštro na oko — reci, tako ti čistoga slova božjega, što te upitam.

— Pitaj!

— Tvoja desnica je slaba — reče Hrvoja — ali bistra je glava i mlada pamet, tvoje oko ponire kao zraka sunca u dušu čovječju, ti znaš odgonenuti tajne života. Reci kojim zakonom i načinom da učinim što od mene tražiš, i tko da bude kralj Bosni?

— Dobro je, sinko, čut ćeš, ali prije pođi za mnom.

— Za tobom, djede! Kamo? — pogleda Hrvoja u čudu starca.

— Pođi, velju ti, i ne pitaj dalje — odreza Stojdrag i skoči na noge kao kakav mladac. Zatim krenu, štapeći se u veliku drenovaču na spodobu krsta, kroz komoru na vratašca kojima se moglo iz kuće popove ući u gorsku crkvicu. Nehotice, kao bez volje i očaran tajnom nekom silom, slijet dio je silni vojvoda bosanski stope mlohavog starca; činilo se kanda slabi djedo na palici vodi gorostasa slijepca. Uđoše u crkvu. Sitni plamečak drhtao je po sumračnom duplju kao zvijezda samotnica o crnom nebu, i slaba zraka jedva rasvjetljivaše hrastov krst, podignut nad kamenom kockom surovo istesanog oltara. Mrak se sterao po ostalom prostoru, samo katkad bi sinula, kao alem kamen iz tmine, pokoja kapljica rose, drščući na tvrdoj stijeni. Starac pođe k oltaru, prekrsti tri puta ruke na prsima, sagnu tri puta bijelu kosu pred znakom spasenja.

Svećenik snimi zatim sa prsiju srebrni križ, pruži ga prema Hrvoji i zapovjedi gromkim glasom:

— Klekni, vojvodo! Položi desnicu ruku na taj srebrni križ, biljeg spasenja našega!

Hrvoja nekako se žacnu i uzmaknu za jedan korak, zatim reče mirno:

— A zašto, djede?

— Da prisegneš, da se zakuneš.

— A našto, zašto? — upita boljar gotovo mrk.

— Da ćeš sve učiniti što ja ustražim od tebe i što će zahtijevati hasan crkve bogumilske.

— Oprosti, djede — reći će boljar odvažno — trebalo bi mi barem znati tvoju želju i volju, jer kako da se zakunem za nešto čega možebit ovršiti ne mogu. Tako je bar običaj kod prisege.

— Aj, odviše mi mudruješ, sinko — planu Stojdrag nestrpljivo. — Svaki vjernik, bio prvi, bio zadnji, mora da prinese na svetu vjeru svoju svaku žrtvu, jer je inače šugava ovca koju valja istrijebiti iz stada gospodnjega. Hrvoja zna da ga djed Stojdrag privija poput oca k svojemu srcu, da ga smatra jedinim stupom, jakim držati rasklimani hram naše crkve. Smije li Hrvoja pomisliti da će ga glavar njegove svete vjere zamamiti u mrežu himbe i lukavosti? Klekni, sinko, prisegni! — zagrmi starac jače.

Junačina se pred njim strese, spusti na koljena i položi desnicu ruku na srebrni križ, dok mu je ljevica počivala na srcu. Čudna li, da, gotovo strahovita prizora! Sred mračna duplja sijeva o slabom plamečku kandila bijela kosa, bijela riza djeda popa, mrko mu lice trepti od zanosa, žarke oči krijese se od svetoga bijesa, a pred njega, pred mlohavog starca, koga jedva nose lomne kosti, oborio se ničice čovjek kao gora, prva sablja u Bosni, koji bi na svojim ramenima ponio sav svijet poput živa Atlasa. Tu kanda je oko čovječje ukrotilo divljeg lava. I opet progovori djedo svečanim glasom:

— Vojvodo Hrvojo! Kuneš li se živim Bogom, istočnikom i začetnikom svega stvora živoga i neživoga, stvoriteljem neba, zemlje i pakla, da si pravi sin crkve naše bogumilske, da se od nje nikada odvratiti nećeš makar ti prijetilo najveće zlo, makar te mamila najveća sreća, da ćeš ostati vjeran svojoj crkvi u danima zlim i dobrim do groba, pomažući je glavom i sabljom, i svakom žrtvom, ma dao zadnji svoj dinar, zadnju kapljicu krvi?

— Kunem se — reče Hrvoja, spustiv glavu.

— Vojvodo Hrvojo! — produljit će pop — kuneš li se da ćeš po svojoj sili i snazi u Bosni postaviti onoga za kralja koga ti obilježi djed Stojdrag, da ćeš toga kralja braniti proti napasti Rima i Carigrada, čuvati mu svojom slavnom sabljom zlatnu krunu, da nećeš dati tuđincu ni krivovjercu zavladati Bosnom?

Sve mišice na Hrvojinoj silnoj tjelesini zaigraše silovito, prsa kanda će razbiti sponu rebara, glava se uspriječi, a oko nje uzvitla se vrankosa poput lavlje grive. Vojvoda pogleda starca kanda će ga očima probosti, iz duše izvaditi zagonetni smisao prisege, ali djedo uhvati te plamenite oči i osinu nepomična lica uzjarenog vojvodu pogledom mirnim i ljutim. Boljar poniknu nikom, stegnu ramena, pritisnu ruku na srebrni križ kanda će ga prstima zdrobiti, i dahnu muklo pred sebe:

— Kunem se, tako mi živoga Boga, učinit ću sve kako reče.

— A zato blagoslovio te Bog i Otac i Sin i Duh Sveti. Amen — reče djedo, dotaknuv se tri puta srebrnim krstom tjemena Hrvojina, pak će nato produljiti: — Znam da bi Bosni najboljim kraljem bio čovjek junak koji evo preda mnom kleči: ali Hrvoja ne smije nositi zlatne krune, Hrvoja smije samo, da, mora vladati u Bosni. Proti Hrvoji digao bi se Rim i Bizanc, digli bi se Budim i Mleci, jer bi bio čitava ljudina, kralj spodobom i činom. Na visu zlatnoga prijestola kraljeva bio bi on zgodnim nišanom tuđinskim strijelama, a Hrvoja mora ostati Čitav, jer bez njega nema slobodne Bosne, jer nema bez njega stare bosanske crkve. Slaba lutka nosit će krunu, kukavna ruka nosit će zlatnu šibu vladarsku, ali tom šibom šibat će Hrvoja. Novi kralj neće biti nego krinkom pravoga kralja Hrvoje.

— A kako se zove ta krinka? — zavapi Hrvoja, skočiv na noge.

— Stjepan Dabiša, kopilan Miroslavov.

— A zašto Dabiša, djede?

— Jer je narod slijep, sinko moj, te cijeni da mora bosansku krunu nositi čovjek Kotromanovićeve krvi. Neka im bude ta obmana, ali uistinu vladat ćemo ja i ti.

— A Tvrtkov sin? — zapita u čudu vojvoda.

— Uistinu vladat ćemo ja i ti, vojvodo, pravi Bošnjaci, čiste vjere ljudi. Tvrtka je proklela naša crkva jer se poklonio Rimu, proklela je i krilo zakonske mu žene koje je ostalo pusto bez zakonskog poroda, i samo prilježnica na grešnoj postelji iznese mu kržljav plod na čijem čelu je ubilježena kletva svega pravovjernoga naroda. Tvrtkovo kopile ne smije da nam bude kraljem, po njem porimila bi se Bosna dodna. Kletva mora trajati na tom stablu, na svakoj mladici te loze, čisto naše vino ne smije se miješati sa pokislom zavrelicom, niti slava zemaljska biti šarenom krinkom satanskoj vlasti. Naša crkva ide nadasve! Njoj moraš žrtvovati i zemaljsku sreću. Hoćeš li, Hrvojo? zakuni se!

— Kunem se! — promrmlja vojvoda.

Satrven, poniknut, dignu se Hrvoja ispred oltara te pođe iz crkvice opet za starcem Stojdragom, nu ovaj put ne krenuše u gornji sprat popovske kuće, već u lijepu zelenu šumu, gdje se u gustini starac Stojdrag spusti na velik panj, a do njega u travu sjedne vojvoda. Starčevo lice sijevalo je svejednako od velike radosti. Zanesen do bijesa svojom tajinstvenom vjerom, manje je Stojdrag mario za slavu i sreću Bosne, domovine svoje, negoli za vjeru bogumilsku. Fanatizam za patarensku nauku, ljuta mržnja na grčku i rimsku vjeru toli jako bješe uhvatila korijen u njegovu srcu da bi za jedan trunak bogumilske nauke žrtvovao svu zemlju kojuno skupi slavni Tvrtko pod žezlo bosansko. Premda strastan, bijaše djed bogumilaca ipak lukav i oštrovid čovjek te je gledao po svome iskustvu tajne srca čovječjega kao kroz staklo i dobro znao pogoditi svačiju slabost, da ga uhvati i premami za sebe i za svrhe svoje crkve.

Odavna bio je zapetio u Hrvoji demonsku vanrednu silu, neobuzdanu slavičnost i bezobzirnu junačku volju. Zato izabra vojvodu donjih strana za svoje oruđe, ili, kako sam veljaše, za zatočnika svetoga duha. Popeo se Hrvoji na dušu, nije ga već pustio iz svojih ruku, te je žarkim slovom vjerskoga zanosa obajao toliko tu junačku dušu da je i boljar uz sve progone bogumilske vjere ostao vjernim joj sljedbenikom i jakim štitom, on je dapače potlačenu vjeru branio pred samim kraljevskim prijestolom toli žestoko da je Tvrtko morao poniknuti i zašutjeti, premda su ga svećenici druge vjere jarili na bogumile. Nu stari Stojdrag ne htjede nikako da se slavni vojvoda izvine njegovoj uzici, na vodiljci htio ga je voditi, pa je to i učinio. Bojao se on da bi se Hrvojina silovita duša uspriječiti mogla te od slavičnosti stresti sa sebe tvrde spone tajnovite vjere. Pogibelj bijaše baš u ovaj par svakako velika. Bošnjaci, napredujući zajedno s ligom u Dalmaciji, sprijateljiše se sa hrvatskom vlastelom, te se u sto prilika pobratiše od srca. Da, nejedanput oženio Hrvat Bošnjakinju, nejedanput udala se Hrvatica za Bošnjaka vlastelina. Hrvoja pako bješe se pobratio sa pokojnim priorom vranskim, Ivanom Paležnikom, i sa banom Ivanišem Horvatom, bratom katoličkoga biskupa Pavla. Sva ta gospoda bijahu tvrdo odana crkvi rimskoj, jer se nije ni znalo ni marilo za bogumilstvo ni u Hrvatskoj ni u Dalmaciji. Starac Stojdrag bio se dakle silno pobojao za vojvodu da se, prijateljujući suviše sa krivovjercima, ne odvrgne od crkve bosanske. Zato priveza teškom zakletvom boljara k sebi i k svojoj vjeri, zato istisnu iz njega prisegu da se neće sam otimati za krunom, već da će pomagati Dabišu, koji je po svojoj ženi Jeleni djedu bogumilskomu obećao bio da će bosansku crkvu uzdignuti do stare slave. Dugo i dugo pričaše u šumi Stojdrag Hrvoji čudne priče o prošlosti, o mučeništvu, o pravici i o Dabišinu kraljevanju; svim živim pregnućem vatrene duše i svom silom živoga slova radio je Stojdrag dokazati Hrvoji kako bi po njega samoga najveća nesreća bila da postane već sada bosanskim kraljem, nu uz to vazda bi lukavi crkovnjak natuknuo da bi opet vrijeme nadoći moglo gdje bi Bosna skinula zlatni vijenac sa Dabišine glave. Hrvoja slušao je sjedeći u travi, i upirući glavu svoju u koljena i slušajući mirno to govorkanje staroga popa, gledao je preda se u crnu zemlju kanda želi u nju zakopati crne misli, a ne bi skoro nikad odgovorio Stojdragu. Malo dodirnu se hrane koju Andrija postavi pred njih, nu više puti potegnuo bi iz vinske mješine, koja je u travi do njega ležala, kanda kani utopiti prošle uspomene u žarkom vinu, kanda se želi živom kapljom krijepiti za važne buduće dane. Već bje nadošla večer, u šumu grnuo gusti mrak, sve drveće pocrni, a visoko nad vršcima stabalja izvi se napola neba crveni kolut mjeseca. Kao dirnut nenadanom misli, pogleda Hrvoja k nebu, skoči na noge i viknu u sav glas:

— Dosta je, sveti oče! Znam što ti je želja i volja, neću da pomislim na svoje vlastite želje, radit ću kako si rekao. Hora je poći da na vrijeme stignem na mjesto i da skupim oko sebe svoju vojsku. Znam da će se mnogi odvrnuti od mene, da će me slabo cijeniti rad vjere za Dabišu. Nu kako bilo da bilo, prisegoh, rekoh, ne porekoh, ali, oče Stojdraže, ako si ti moju dušu okovao u svoje lance ter privezao me pod svaki način k sebi, dostojno i pravedno je da ja od tebe kakav zaklad tražim. Stara riječ veli: ruka ruku pere, daj i primaj.

— A šta tražiš, sinko moj? — upita ga u čudu starac.

— Ja se prisegom zavjerih tebi, zavjeri se i ti meni.

— Na što? I pitam te, sinko, smije li se radi svete vjere trgovati, pogađati?

— Ne govorimo tako, djede. Prisegoh na tvoju riječ, ne spomenuh ti nikakve pogodbe. Sad ti velim, Stojdraže, Hrvoja govori od zbilje. Prisegni mi da ćeš i ti i svi tvoji popovi bogumili prionuti bez prigovora uza me kad bude hora, da ćeš k mojoj riječi i pričinom službenika prikupiti malo plemstvo kojemu je svaki treptaj tvojih usana neoborivim evanđeljem.

— Kad bude hora, veliš — začudi se djedo. — A kada će biti ta hora, i čemu hora?

— Da budem vladarom bosanskim — odvrati Hrvoja odrešito. — Hrvoja Vukčić zovem se ja, Stojdraže! Ne rodih se, djede, da budem samo skutonoša tuđe gospoštine. Bogzna koliko će vremena ustrajati Dabišina vlast. Ti, djede, živiš van svijeta, a ja se u njem motam. Pazi koliko će Dabiša kraljevati i hoće li kraljevati bogumilski.

— Ako ga bude Hrvoja držao na uzdi.

— Ne varaj se — progovori vojvoda požešće. — Ima, djede, i drugih ljudi spremnih uhvatiti Dabišu za uzdu. Ali šta ja tu cjenkam, djede Stojdraže! Pope Andrija! Pope Andrija! — zovnu Hrvoja prema kući — dovedi mi konja! Brzo! Hora je da krenem.

— Stani! — zaustavi ga djed, koga preseneti mrko lice i odvažna, gotovo divlja riječ vojvodina. — Zašto da ne prenoćiš pod ovim krovom?

— Neću, djede!

— Kasno je.

— Ha, ha, ha! — nasmija se Hrvoja — za mene nema razlike među danom i noću, među krovom i vedrim nebom. Već ti rekoh, djede, zovem se: Hrvoja Vukčić. Valjda poznaješ toga čovjeka?

— Ne luduj! Ostaj! Imam ti još puno toga povjeriti. Ti si baštinikom moje duše.

— Hvala, sveti djede, dosta sam čuo, sve bih pogodio unaprijed što ćeš mi reći. Idem!

Stojdragu činilo se da je došao do skrajne mjere te da će siloviti vojvoda sada prekipjeti i svojim bijesom pokvariti što je Stojdrag mudro priredio bio. Zato odluči umjeriti se i ne pritezati još jače lanac kojim je okovao bio Hrvoju.

— Dobro! — reče djed, skočiv na noge i dignuv srebrni križ prema nebu — kunem ti se, vojvodo Hrvoje, Presvetom trojicom na nebu i svetom vjerom da ću učiniti što si zatražio od mene.

Hrvoja pruži nato starcu ruku pa će mu mirnije:

— Tako valja, djede! Ta rekoh ti: »Ruka ruku pere.« Vjeruj, nećeš žaliti prisege svoje ako je iskrena, od srca. Molim te, nemoj dalje umovati. Računi naši su čisti, pogodismo se, čemu suvišnih riječi. Raditi valja, djede, radit! Još ove noći hoću da radim. Andrija! Pope Andrija, dovedi konja.

Stojdrag ne odvrati ništa na te kratke, oštre riječi vojvode, a za jedan čas dovuče bogumilski crnorizac, pobožno i smjerno, osedlanog konja gospodina velikoga vojvode Hrvoje. Junak pristupi k starcu, kleknu i reče:

— Blagoslovi, djede! Da je sretan put i da me izvede na sreću! Da dobro dospijem i sretno naspijem, i kako je naša želja i volja, da bude živa istina za sreću naše ponosne Bosne i svete vjere bogumilske.

— Blagoslovio Bog trojni svaku tvoju riječ kao što ja blagosivljem svaku vlas na tvojoj glavi — reče starac, dodirnuv se križem Hrvojina tjemena.

— Amen! — završi Andrija. Hrvoja već da poklopi konja, ali se u jedan mah prenuo kanda se sjetio nečega. Brzo posegnu za njedra te iznese kesu od tvrde kože i tisnu ju Stojdragu u ruku:

— To za molitve, djede, crkva ne smije gladovati — doda Hrvoja svome daru, što ga djed primi mučke. Andrija bješe ispod oka spetio zlatnu žrtvu. — Moli i ti za mene, Andrija — nasmjehnu se Hrvoja, videći kako trstveničkomu popu oči igraju, pa mu poda iz pojasa tri mletačka zlatnika.

Zakratko zibao se gospodin vojvoda na svome vrancu gorskom nizbrdicom. Nije bockao konjića mamuzom, nije ga tjerao kandžijom, već pustio neka ide voljko. O pol plavetnog neba žario se krvavi mjesec, mrka se gora savijala oko neba, tanko granje stršilo čudnovato u zrak, debelo hrašće stajaše kraj puta kao roj crnih nemani, a jarugom pjenio se o mjesečini gorski potok poput srebrne zmije. Jezdi Hrvoja, jezdi pa u mjesec gledi, smije se grohotom do neba, psuje i grdi do vraga i pljuje kroz rug u krvavi mjesec. Maši se mješine, naguca se vina rumenog, puca jezikom i ruga se sjeni svojoj koja uz njega na zemlji jezdi. Zatim će tiho besjediti vjernomu vrancu:

— Aj! Aj! Vranče nevaljanče! Je l’ ti trijezna glava da ti mogu reći pametnu riječ? Nije li te pop Andrija napojio vincem rumenijem, nijesi li se nakitio, vranče moj? Nijesi, brade mi, grive ti, nijesi. Evo ti sjene na zemlji! Vidim kako i lijepo igraš gorskim putem, kako lijepo prebacuješ noge, ta, reć bi, iz gorice si vila! Aj, vranče! Sjutra birat će kod crkve u Sutjeskom bosanskoga kralja! Hoćeš li ti biti kraljem? Zašto ne bi? Kad može Dabiša, kad može Stjepan Tvrtković, zašto ne bi moj konj bio kraljem? Čuo sam da je konj nekog rimskog cesara bio bogom. A ono su, da, kopilad, tebi znam za oca i mater! Haj! Haj! Daj, konjicu, daj! Budi bosanskim kraljem! A-a-aj!

Strahovito rastijaše među bregovima Hrvojin glas, vojvodin grohotan smijeh, da je jeka grmjela i nadgrmjela gromor gorskoga slapa, kroz užas slušaše kasni putnik na gorskoj stazi kako se vojvodin odaljeni vapaj gubi u tamne prodole i uvale. »Nečastivi ide svijetom!« šapnuo bi nevoljni putnik i, prekrstiv se, pohitio dalje.

Gospodaru! — viknu pisar u banovu sobu.

Šta je, Mavricije?

Deset puti tražila te gospoda.

Koja?

— Hranić, Ivaniš ban i drugi.

— Ne marim. Jesu li pitali gdje sam?

— Jesu.

— A ti im reče gdje.

— Nisam.

— Dobro. Idi pod šatore maloga plemstva za crkvom, Mavricije. Evo ti zlata. Pij s njima. Reci im da ti je gospodar kod djeda Stojdraga, da se dogovara radi kralja.

— Da ne reknem da si se povratio?

— Ne.

— Barem gospodi.

— Njima najmanje.

— Dobro, gospodaru! Laku noć!

Na ravnici kod Sutjeskoga, mislio bi, uzbibalo se burno more, uzigrali silni talasi. Ide mu kao šumor krajem kanda se pod zemljom čuju gromovi pakla. Nije to more što udara u mramorje, niti je to mukla jeka paklenog groma. U jedno klupko, u jedan metež skupila se ovamo bosanska vlastela da biraju kralja. Daleko, široko prekrila je množina polje oko sutjeske crkve. Dugi nizovi čadorova bijele se kao golubovi, a onamo stoje brajdice od mlada zelena granja. Maleno je mjesto, nema tu krova za svaku glavu pa se mora plemstvo zakloniti pod platno i granje, da, gdjegdje ostati pod vedrim nebom na božjoj rosi. Bože moj! Kolika šarena sila te vlastele. Misliš, šareno cvijeće je polje pokrilo, i bijelo i žuto, i crveno i plavetno, kako se u sto boja prelijevaju gospodske dolame, gizdave surke vlastele bosanske. Fina šuba, sjajno krzno obavija odoru, na junačkim prsima sijevaju srebrne toke, ljeska se lašteni oklop, blista zlatna čelenka, na samur-kalpaku, pod bijelom perjanicom igra srebrna kaciga, a na širokoj sablji plamte dragulji da te zabole oči. A istom da vidiš oči kako se vrte, lica kako gore, usta kako se strastveno miču, i junačke brkove gdjeno padaju na srebrne toke. Sve to kipi i vri dvostrukim životom. Dođoše amo ljudi od sjevera i juga, od istoka i zapada, od Jajca grada i bijesne Bosne rijeke, od gorske Cetine, od raške Sjenice, od Kotora, ispod Durmitora, sve se sleglo amo kao što jato divljih golubova pada na posijano polje. Prikupiše se amo i Hrvati od sinjega žala zagorskoga kraja, od Poljica, od Klisa i Sinja, od Knina i Senja, pače i primorski građani u crnome ruhu dođoše odasvud, samo ne dođoše ljuti Zadrani.

Teško ćeš ih izbrojiti, još dan, dva dana da su tu, izjeli bi sav kraj do zadnje mrvice hljeba, do zadnjega trunka sijena, jer ne bje svatko sa sobom ponio brašna. Ta bira se kralj, nije to šala. Tko je rado postati kraljem, neka plati, neka trati. U kralja je zlata kao blata, ta nitko ne smije udariti daću na narod izim kralja, njemu daje se mito, daje se dar. Kad je Bog dao kralju da se smije za svega vijeka svoga bubriti i puniti mukom i znojem naroda, pobirući zlatnu i krvavu daću, zašto da za jedan dan ne udari i narod daću na kralja? I uistinu! Dijeli se tu hljeb kao snijeg, nosi se na kopljima pečena ovnovina i janjetina, bacaju se amo-tamo masna rebarca, kotura se sir, teče vino i rakija do žeđe i preko žeđe, dobar je narod, nek se veseli! Tu se pije, tu se kolo vije, tu se pjeva i zijeva, i viče i psuje, a međuto miješaju se ljudi stranci, dotle neviđeni, i sipaju zlato među narod. Tu časti sin pokojnoga kralja, ondje časti Dabiša, tu siju tajni uhode mletačke cekine, ondje mađarske dukate među birače. I pravo je. Nek se narod malo uzmiješa, neka se promisli, ne bira se svaki dan kralj, a bira se na sav život. Tko će kraljem biti? Bog zna! Ljudi ne znaju. Nisu omjerili svoje sile, a naroda je puno. Uz svakoga stoji lijepa šaka odvaznih glava, samo za malo plemstvo ne zna se ništa naginje li Tvrtkovu porodu ili Miroslavljevu kopiletu. Malo plemstvo jede i pije od jednoga i drugoga. Nije to ni sramota, jer danas časti jedan i drugi, a svaki dan ne bira se kralj, ali je malo plemstvo stisnulo zube, stisnulo ih tvrdo kanda su skovani, pa neće reći ni bijele ni crne, ni »Stjepan Tvrtković« ni »Stjepan Dabiša«. Neće pisnuti jer jošte nije vrijeme, a kad dospije hora, aj, bit će i groma da će odjekivati gora.

U crkvi sutjeskoj dozivlju svećenici rimski Duha Svetoga neka se spusti na narod, neka mu vedri pamet da dođe kruna na pravu glavu. Pred crkvom stoje boljari, govore živo. Srdi se Vlatko Hranić, srdi se Ivaniš ban da nema Hrvoje na dogovor, sada u najvažniji čas. Glasnik za glasnikom leti po njega, ali Hrvoje nema.

Sada zazvoniše zvona! Visoko zatrepte poljem svilene zastave te se previjaju kao da trepte zrakom krila zlatokrile utve, šar im se prelijeva divno o suncu, sinuse srebrne kacige, zadrhtaše perjanice, zablistaše sablje i toke, razigra se plemeniti narod kod Sutjeskoga na vilovitim konjima. Bruji, grmi, klikće množina. Kralj će se birati, kralj. Eto, pred crkvom dižu se dva visoka stolca na visoku nasipu po kojem se prostiru daleko dragocjeni sagovi.

Tu sjede dva čovjeka koja hoće da posegnu za bosanskom krunom, nalijevo sjedi Dabiša, nadesno Tvrtković. U kolo za njima skupiše se prvi boljari Bosne, Dalmacije i Hrvatske — samo još ne bje Hrvoje. Svačije srce zadrhta u taj kobni čas, boljari mjerili okom množinu kanda hoće iz te vreve gatati tko li će kraljem biti.

— Što je od Hrvoje? — upita Kleščić Ivaniša.

— Nadam se, dobro će biti — odvrati ban — poručio mi je da će doći, da će biti za Tvrtkova sina.

— Dobro je ako ostaje na vjeri! — reče Hranić. — Uz Hrvoju stoji cijelo malo plemstvo koje ima najviše glasa. Istina, svoj nije ni Tvrtković ni Dabiša, ali sin velikoga pokojnika našega podat će se nama domaćim kojih je srce privezano ovoj zemlji, Dabiša pako je kukavica, žena mu spletkarica, Dabiša će ljubiti tuđe skutove da može bez domaće zaštite a tuđom pomoći stajati na lomnim, kržljavim nogama! Taj nikad ne proslavi Bosne.

— Istina! — potvrdi Ivaniš glavom. Ujedanput zažamori narodom žamor, bilo je čuti kao da bruji zdaleka muklo more i udara slapom o bregove. Kanda je neviđena ruka dirnula vrevu, uzmiješa se mnoštvo po polju. Zasjaše kacige, zatreptiše zastave, stotine i stotine glava dignu se uvis, a sjajno koplje zablista o suncu kao rog zlaćenih zvijezda.

— Ide vojvoda Hrvoja! Vojvoda ide! — čulo se tiho i glasno, čulo se šaptom i zborom, krikom i vikom, i napokon provali množina u jedan grom:

— Zdrav bio, Hrvojo, slavni vojvodo!

A Hrvoja jezdi mirno na vatrenu vrancu. Lagano trepti mu perjanica nad sjajnom čelenkom, gleda preda se u jabuku sedla, ne mareći za klicanje plemstva. Desna mu ruka drži buzdovan, lijeva uzde vranca. Tako dokasa uz kriku i viku do crkve sutjeske, do bosanske i hrvatske gospode. Lijepo ga pozdraviše banovi, nu on odzdravi samo lako glavom. Ivaniš namignu ispod oka te već htjede prikučiti bliže svoga Hrvojinu konju, ali vojvoda ne odvrati miga ter okrenu vranca prema hrpici boljara do njega stojećih, tako da Ivanišu nije zgode ni mjesta bilo od silne naloge govoriti sa vojvodom. Uvele začudi se omiški ban, a za njim i drugi boljari uz njega. Ne mogahu nikako razumjeti kako se u toj prevažnoj prilici Hrvoja uklanja njihovu dogovoru i vijeću.

— Ne razumijem ga, duše mi — viknu Ivaniš, trgnuv srdito uzde konju.

— Čekaj, brate — odvratit će Hranić — moram se do njega dotisnuti, nek bude račun čist.

Tada ujedanput zatrubile trublje sa svih krajeva, svilene zastave zalepršale zrakom, vito se koplje usperilo k nebu.

Na briježak sred ravnice uspe se glasnik kraljevstva bosanskoga, ljudina, ma rekao bi stoljetna jela, od ponora do vrh brda visoka. Niz ramena pada mu modro ruho izvezeno gustim zlatom, na glavi stoji silan kalpak pod nojevim perjem, a na prsima mu vidiš grb ponosne Bosne. Glasnik sjedi na divnu zelenku, po uzdi sijeva zlato, ispod sedla visi tigrovo krzno, a desnicom rukom uzdigao glasnik visoko srebrn štap.

Sad poleti kao strijela na briježak, trgnu konja na zadnje noge, okrenu ga tri puta na sve strane, domahnu narodu srebrnim štapom kao munjom s neba i doviknu množini gromovito:

— Oj! Oj! Oj! Da ste zdravo, svijetla gospodo bosanska pred sutjeskom crkvom. Pogibe nam soko nad sokolovima, sablja nad sabljama, kruna vrednija od zlata, pogibe Tvrtko, kralj Bosni, primorskim stranama i Hrvatima i Srbljima. Ode Bogu na pravicu, ostavi nas sirotinju. Da Bog spasi Tvrtka od zla vječnoga, da ga primi u svoje nebesko krilo, da ga pohrani milost božja u božjemu raju. To da Bog da!

— Da Bog da! Vječna mu pamet! — zagrmi narod.

— Gospodo vojvode, banovi, kapetani i sva vlastela sa gora i od mora! Tijelo ne smije da bude bez glave, kraljevina bez kralja, takav je zakon po svijetu, takav i u ovoj našoj zemlji, koju da Bog drži u slavi — produlji glasnik — hora je da dignete nova pomazanika na prijesto bosanski, da si birate nova kralja. Eto, zato sjatiste se na ovo sutjesko polje iz bliza i daleka, glava do glave, sablja do sablje, sve ljudi plemeniti, vrijedni i jaki birati kralja. I da se tko nađe među nama neplemenit, pače rob, gospodo bosanska i hrvatska, gonite ga iz svoje sredine, predajte ga meni, izgubit će po zakonu glavu, jer nije dostojno da rob bira kralja. Čujte! Gospodo! Čujte! Ugovoriše vojvode prvaci u državi da bude kralj Kotromanovićeve krvi, a od druge krvi da ne bude. Je P vam tako pravo i zdravo?

— Pravo i zdravo! — razlijegne se grom širom polja sutjeskoga, samo Hrvoja stisnu zube, zažari se ljuto, a sred čela nabreknu mu debela žila.

— Kad vam je pravo i zdravo — dalje će glasnik — evo vam javljam i predstavljam da bosansku krunu prose dvije glave dične i odlične! Čast njima, čast i slava! Prosi krunu svijetli gospodin Stjepan Tvrtković, sin Tvrtka kralja, eno nadesno sjedeći. Slava mu i dika!

— Slava! Slava! — čulo se među narodom.

— Još prosi krunu bosansku gospodin Stjepan Dabiša, sin gospodina Miroslava, a bratić Tvrtka kralja, eno nalijevo sjedeći. Čast mu i slava!

— Čast i slava! — čulo se opet, ali Hrvoji zatreptiše od ruga nosnice. Pogladi grivu vrancu svomu i šapnu:

— Eh! Eh! Vranče nevaljanče! Čuj, tebe neće za kralja! Šta si im skrivio? Eh, konjicu moj! Odviše si junačan, odviše pametan!

— Gospodo bosanska! — zavapi glasnik jače — evo dvojice! Birajte jednoga, birajte ovoga ili onoga, i dobro ćete birati.

— Čuj! Čuj! Vranče! — škrinu stiha Hrvoja. — Nas neće, mi nismo za taj posao! ni ja, ni ti. Ta da, mi smo kopilad, nas ne porodi bludnica, vranče!

— Gospodo bosanska! — završi glasnik s brežuljka. — Razgrnite se u dva skupa za izbor kralja. Tko je za gospodina Stjepana Tvrtkovića, stani nadesno, tko za gospodina Stjepana Dabišu, stani nalijevo. Onaj od ove dvojice koji prigrne više naroda k sebi nosit će bosansku krunu, jer je glas naroda glas Boga. A sada pomozi vam Bog!

Glasnik spusti se s brežuljka. Sve utihnu, sve zašuti mramorkom. Za prvi hip kanda se je okamenilo ljudstvo. Jedva si čuo dašak, ali si čuo kako kucaju srca. Lica problijediše, porumeniše. Sad se maknuše ljudi, miču se amo i tamo kao kipuća voda u kotlini. Ovi grnu nadesno, ovi nalijevo. Već stoje uz Tvrtkovića bol jari Hranić, Kleščić, Horvat, Senković, Radivojević, Paležnik, za njima povlači se mnogo drugoga plemstva, ali većina stoji, okrećući glave, ne znajući bi P amo ili tamo. Kamo će Hrvoja? Još stoji ukopan. U tren trgnu uzdu, problijedi, problijedješe i ostali boljari, dršće Tvrtković, dršće Dabiša. Svačije oko upire se u Hrvoju, a on to zna, on to ćuti. Usne mu se iskriviše, brkovi uzvinuše, kako se đavolski

smiješi, upirući prezirno oči u ostale boljare. Smiješi se Hrvoja kroz rug, ali se maknuti neće. I jače problijedi Tvrtković, problijedi Dabiša, i jedan i drugi htio bi okom Hrvoji krenuti jezik. Stoji mrmor maloga plemstva, koje se mota amo i tamo, i ne zna kamo, mrmlje malo plemstvo patarensko, jer neće bez Hrvoje ništa, Hrvoja mu je Bog, Hrvoja radi složno sa djedom Stojdragom. Ljuto smiješi se vojvoda, ljuto šiba očima ljute boljare koji se blijedi od gnjeva skupiše oko Tvrtkovića. Ljuto smiješi se Hrvoja, diže glavu visoko. Ta kako ne bi? U njegovoj ruci stoji kocka, stoji Bosna.

— Der! — dokriknu mu Hranić — šta stojiš, Hrvojo! Ne vidiš li da će mnogi uz tebe. Godi li ti od svetinje zbijati šalu?

Tad uspriječi se vojvoda, izbijeli zube, oko zaplamti bijesom, i mukao smijeh rinu mu se iz grudi. Trgnu uzdu natraške, skoči s konja, pogleda širom svijeta, dignu kalpak visoko i kliknu, kleknuv pred Dabišu:

— Da živi svijetli gospodin Stjepan Dabiša, kralj Bosne! Slava mu!

— Da živi Stjepan Dabiša! — zagrmi plemstvo u sto gromova širom polja, a ogromna bujica naroda rinu se nalijevo k Dabiši. — Da živi Stjepan Dabiša! — grmjelo je i grmjelo da se je zemlji potresla utroba. Tvrtković klonu na stolicu, boljari protrnuše. Od mraza im stinulo srce.

— Proklet bio izdajica, varalica — zaškrinu Hranić — eto, Ivanišu, to ti je slavni tvoj Hrvoja, to je vjera njegova.

— Proklet bio! — istisnu Ivaniš — ode slava ponosne Bosne, ode sreća Hrvatske. Eno Hrvoja, bezočna hulja, zakopa našu zlatnu nadu, zakopa uzvišenu misao velikana Tvrtka. Proklet bio i tri puta proklet!

— Ne klonite, gospodo! — umiješa se Kleščić — vlastela u Bosni su gospoda!

— Zaludu! — mahnu Ivaniš rukom. — Dabiša bit će tuđa prikrpina, tuđi rob. Tvrtko, oj! Orao bijaše to gorski, k suncu je sterao krila, a evo, na, Dabiše, taj golišavi vrebac da slijedi Tvrtkove stope, da se diže put sunca, a ne može dalje od smetišta. Ne dajmo se, velim i ja, braćo! ali crni slutovi srca šapću mi da će biti zla! Zarđa Tvrtkova sablja, pogibe Tvrtkova misao.

— Živio Stjepan Dabiša, kralj!

Narod veseli se, narod pije i pije, a Hrvoja se u duši smije ter smije.

— Živio Stjepan Dabiša kralj! — ori se do zore širom sutjeskog polja, a kopilan Dabiša sniva o zlatnoj kruni koja mu čudom u krilo pade.

Gorskim bespućem leti konjik, bijesan tiska mamuze u bokove vrancu, jadni vranac pjeni se od umora, junak na njem pjeni se od ljutine! To vam je Ivaniš ban. Vraća se u Omiš. Usta mu proklinju Hrvoju, srce mu jede trista zmija, plače. Od Sutjeskog bruji kroz noć vika pijane rulje!

— Živio Stjepan Dabiša kralj!

— Ha! Ha! — grohotnu Ivaniš — veseli se, krvava sjeno Karlova. Sutra će brat Pavao opet u Napulj po tvojega sina.

XLII

Na požeškom gradu sjedio je za stolom kralj Šišman. Bio je spustio glavu na prsa, bio je van reda ljut. Ljevicom trgao je zlatna dugmeta svoje suknene haljine, desnicom pako bubnjao nestrpljivo po stolu, da, katkad zarinuo bi mamuze žestoko u drveni pod, pa si mogao po dubini zareza omjeriti koliko se kralj srdi. Katkad poglednuo bi na vrata te silovito zakašljao se od nestrpljivosti. Napokon uniđe čovjek kojega je željno očekivao — slavonski ban Detrik Bubek, te se pokloni kralju smjerno.

— Evo me na tvojoj zapovijedi, svijetla kruno — reče Bubek plaho, videći da se kraljevo čelo neobično mrči.

— Dobro! Dobro! — odvrati Šišman zlovoljno. — Znam, prijatelju, u tebe su ruke pune posla, ne možeš svakamo na vrijeme naspjeti, pa nisi odmah ni k meni doći mogao od posla, je l’? Dobro! Dobro! dragane, ne ljutim se zato na tebe, ja sam to samo spomenuo da vidiš koliko te žalim.

— Zašto da me žališ, svijetla kruno, ne mislim da sam dosele zaslužio tvoju nemilost, a za ostalo ne marim.

— Vrlo dobro, Detriče moj! — odvrati kralj. — Tebi vjerujem, u tebe mogu se štapiti, zato ti i govorim iskreno, zato ti i velim iskreno ako se razljutim na tebe, a danas, Bog i duša, srdim se prilično na slavonskoga bana. Sreća tvoja da imam razloga još većma se ljutiti na druge!

Boginjavi boljar zinu i stajaše kao drvo pred kraljem. Od svega toga nije ništa razumio niti je slutio kamo da šibaju Šišmanove riječi.

— Svijetla kruno — reče napokon — tvoja i najmanja nemilost najveća je po mene nesreća. Da se na druge više ljutiš nego na mene, nije za mene nikakva utjeha; nu neka mi tvoja milost oprosti ako je smjerno upitam čim da sam zaslužio gnjev svojega kralja, da se, ako je moguće, operem od krivnje.

— Eto, sad on ne pogađa zašto se srdim — reče Šišman upola šale.

— Uistinu ne pogađam, kralju — reče Detrik posve odlučno.

— A ti si slavonski ban? Zbilja slavonski ban? — nasmija se Šišman.

— Jesam, dok bude tvoja milost htjela — odvrati Detrik ponešto uvrijeđen.

— Eto, to ti je, u tom grmu zec leži, dragane moj — progovori kralj, dignuv se na noge. — Nije dosta da sam se morao dići amo u dosta kasno doba godine da vidim kako se ti poljski miševi, ti slavonski i hrvatski velikaši buntovnika igraju, već sam iz Zagreba od gričkih građana opet dobio tužbe jadikovke da je biskup Ivan dokraja poludio te da ih iznova zatire i ubija. Nisi li ti ban, nemaš li dosta vlasti od mene da pritegneš uzde i popovima i purgarima? Da sam ja s tobom, uhvatio bih jednoga i drugoga za kiku, udario bih tvrdom glavom o glavu dok se ne bi omamili i na miru ostali. To bi banova dužnost bila, ja nemam kada baviti se s takvim mušicama.

— Znam, svijetla kruno — reče Detrik zlovoljno.

— Pa?

Bubek ne odvrati na ove riječi ništa, već samo slegne ramenom.

— E, hoćeš li mi odgovoriti? — zapita kralj. — Čini mi se da je ponajviše kriv biskup Ivan ili, da reknem, njegova lakomost. Proti Gričanima uvodi kojekakve novotarije, a kanonike lišava starih prava, tako mi se bar javlja i piše. Šta veliš ti na to, Detriče?

— Ja, svijetli kralju, velim ti naustice ono što sam ti već pisao, i ponavljam opet da je biskup Ivan kriv, da vrijeđa uistinu i građane i kanonike te udara upravo punom silom na jedne i druge. Došav u Zagreb, posegnuli mu nemilo pod grlo, i čovjek se je nekako povukao u se pa je mirovao; ali od proljeća ove godine poče opet guditi po starim žicama,

bije i razbija se na sve strane, i po svoj kraljevini diže se na njega vika.

— A ti si prekrstio ruke, stojiš mirno pa gledaš kako Ivan biskup harači rugajući se i kraljevskoj i banskoj vlasti.

— Istina je, svijetla kruno, ja sam prekrstio ruke, stojim pa gledam ne samo kako biskup Ivan harači, već kako mahnita.

— A ti šutiš, ti ništa ne radiš? — rasrdi se kralj.

— Moram šutjeti, ne smijem raditi, ruke su mi vezane.

— A tko ti ih sveza kad su ti od mene, od kralja slobodne?

— Kad hoćeš, kralju, reći ću ti pravo. Od kralja su mi ruke slobodne, ali nisu od kraljice.

— Kako to? — usplamti Šišman i koraknu prema banu — kraljica da ti je ruke svezala? Kako? Kada?

— Pamtit ćeš, svijetla kruno, da je tvoja svijetla drugarica proljetos pohodila bila i naše krajeve, a pratio ju je gospodin knez Nikola Gorjanski.

— Znam — reče kralj zlovoljno.

— Idući zemljom — nastavi slavonski ban — dođe i do sela Ladislava a u župi križevačkoj, i to navlas u dvorove gospodina Stjepana Predavca. Znala je dobro da riječi toga plemića mnogo važe među slavonskim plemstvom i da bi zlo bilo da se taj boljar odvrne od tebe. I bilo se je i toga bojati, jer je biskup Ivan i u ovom kraju dirao silovito u tuđe pravo, otimljući sad ovu, sad onu zemlju gospodinu Predavcu i pobirući desetinu gdje je zagrebački biskup nikad pobirao nije. Križevačkomu boljaru bila dodijala ta ljuta šala te je počeo navaljivati i u biskupske šume, gdje posiječe najljepše hrašće, a što je ostalo kolosijeka, naprosto zapali. Nato prokle ga biskup pa mu se zagrozi da će ga stići osveta kraljeva; jer u njegovu, to jest biskupovu džepu da stoje ključevi kraljevske milosti pak da mu je slobodno raditi što hoće. Na to pobjesni Predavec divljim bijesom ter viknu od jarosti: »Ej, pope moj! ako si ti zakapario ključe kraljevske milosti za razbojstvo, potražit ću si ja drugoga kralja koji će meni više ugoditi neg tebi. Ne bojim se nimalo, naći ću si ja kralja, ta roba je dandanas vrlo jeftina.« Tako bješnjaše ljuti plemić, kojemu je svijet zgodno nadjenuo prišivak »vrag«.

— I jest to vražji čovjek — planu kralj — kad ima takav vražji jezik. Da, da! Daleko smo spali, na lijepu smo putu, dragi moj bane, kad se govori tako o kraljevskom veličanstvu koje izvire iz milosti božje. Oh! da, da! Takvi ste svi, svi Predavci, svi vrazi na kralja!

Bubek ne odvrati ništa, upre samo svoje oko oštro u vladara, koji je ljutit koracao amo-tamo po sobi. Šišman zapazi taj čudni pogled bana pa će bučiti dalje:

— Da, da! Gledaj me samo, Detriče! Ja velju, pak velju, svi ste Predavci, svi vrazi! Ali ću vas .. . znat ćete što je kralj božjom milosti. Nu, što veliš na to? Što?

— Ja velim, kralju — prihvati mirno ban — da je svijetla kraljica čula za Predavčev ljuti rogobor i biskupovo mahnitanje. Obilazila je zemljom da uz sebe priveže klimavo plemstvo i da opet pokrsti što se je odmetnulo bilo od njezine vjere. Bilo joj mnogo stalo do Predavca, mnogo do Ivana, biskupa zagrebačkoga. Zato uroci biskupa u dvorove Predavca u Ladislav, a pozva i mene bana da budem svjedokom pomirbi. Divio sam se svijetloj kraljici kako se znojila od muke da spregne oba ljuta bika uz jedno rudo. Ta ni Predavec ni biskup nisu marili da stoje pred svijetlim licem svoje vladarice, već kres i tres jedan na drugoga kao da udara ocjel neprestance o kremen. Nu, začudo, kraljica svlada, pomiri oba bijesna bika, i napokon utopi se u vinu i biskupova kletva i Predavčeva prijetnja da će tražiti drugoga kralja. Sad su veliki prijatelji.

— To je sve lijepo i dobro, dragi moj bane — reče Šišman, zaustaviv se pred Detrikom a uhvativ ga za dugme — ali to je posao među Predavcem i Ivanom, ja pako govorim za svađu među Gričem i biskupom, i rad sam znati kako ti je kraljica svezala ruke u tom poslu.

— Dozvoli mi još malo sluha, gospodaru, i o tom ćeš čuti.

— E dobro, da čujemo.

— Kad se bješe plemić i crkovnjak pomirili, poče se Ivan tužiti na mene da ga mrzim i progonim svakim načinom, da mu kratim pravo i pravicu od starine stečenu, štiteći proti svakomu redu građane gričke, pače pomažući ih, braneći banskim oružjem. Ne čuh doista same optužbe, ali sudeć po kraljičinim riječima, morao je biskup negdje tako govoriti. Sad me pozvaše na račun i kraljica i gospodin knez Gorjanski, neka se perem pred njima zašto činim krivicu duhovnoj glavi kraljevine, gospodinu biskupu zagrebačkomu. Vjeruj, svijetla kruno, da je u meni sve kipjelo, i mal da mi nije prekipjelo srce. Kralj, kraljica, da! Njima pripada pravo pitati me za račun, ali odakle pravo gospodinu Gorjanskomu? Gorjanski banuje u jednom kraju, ja u drugom, ja pače po milosti svoga kralja banujem čelo staroslavne kraljevine prema kojoj je Mačva samo mačka. Ban on, ban ja! Velikaš on, velikaš ja! Jedan drugomu nema zapovijedati. Ali da! Gorjanski, koji u ovoj kraljevini nema nikakva suda, prava ni vlasti, obori se na me kanda je vrhovni sudac, poče me ispitivati, motati, gotovo navijati na muke, dok ne prasnuh, ne planuh ter ga sjetih da je sada u vladanju slavonskog bana, a taj da se zasada zove Detrik Bubek.

— Pravo je, pravo si rekao — odobravao kralj riječi banove, smiješeći se i klimajući glavom.

— Hvala ti, kralju, da ti je pravo, ali nije tako govorila kraljica. Zlo prođoh od nje. Od gnjeva razli joj se žuč dokraja, i još nikad ne vidjeh za svoga vijeka tolike ljutine, još nikad ne odnijeh tolike korbe pred svijetom. Bilo me je, oprosti, kralju, bilo me je stid ...

— A šta ti reče, šta ti učini kraljica, dragi moj bane? — upita Šišman.

— Reče da sam zaboravio da samo od njezine milosti živim; nazva me drznikom da sam smio pisnuti proti Gorjanskomu koji da me je pitao za račun po njezinoj zapovijedi, a kad se pozvah na hrvatsko pravo, a po njem da knez Gorjanski nema nikakve vlasti, odreza ukratko da ne poznaje nikakvoga hrvatskoga prava, pravo i zakon da je njezina volja. Ukori me da vrijeđam biskupa. Gorjanski da je ispitao tužbu Ivana, i da je uistinu pravedna, a ja da sam kriv, da mrzim biskupa, da se dajem mititi od gričkih kramara i pravicu navraćam na njihovu stranu mjesto da štitim biskupa. Sve to da me zaista nije ukrijepilo u banskoj vlasti, nu dok budem banom, a to da je njezina stroga zapovijed, neka ne dirnem u biskupa Ivana kad bude imao pru sa Gričanima. O pravu da neće suditi ban po nekakvim ludim, zastarjelim predsudama slavonskim, već kraljica po svojoj volji i savjetu gospodina Gorjanskoga. To mi nabaci kraljica pred biskupom, pred Gorjanskim. Pomisli kako mi je pri duši bilo! Ja ne odvratih ništa, ne diram više u ništa, povukoh se u se, svijetli kralju, neka se ljudi slobodno kolju med sobom. Tebi razložih na pismu što je o stvari, što li sile ili pravice. Gorjanski veli da nije tako, eh, neka bude po njegovu. I na druge velikaše i plemiće oborio se Gorjanski, i oni povukoše se u se, rekav: »Eh, kad je kuga izjela staru pravicu, vladaj sila gospodina Gorjanskoga, našega nebana.«

Bubek govorio je te riječi suhim, gotovo ujedljivim glasom. Dokrajčiv svoj govor, spusti ponešto glavu i upre oči opet oštro u kralja. Šišman ne odgovori ništa. Stojaše raskrečenih nogu sred sobe i gledaše, cupkajući bradu, pred sebe u zemlju. Lice bilo mu se zalilo krvlju, žile igrahu mu na čelu od ljutosti. Predobro osjeti oštrinu Detrikova žalca, a znao je da na usta slavonskoga bana govori i većina hrvatskoga i slavonskoga plemstva. Ujedanput osovi kralj glavu i otrese se strasno na bana:

— Duše mi, bane, ova krpica zemlje zadaje kralju više brige negoli devet kraljevina. Nigdje nema toliko nemirne krvi.

— Istina je, kralju moj, ali ima zato priprost lijek — reče
Detrik mirno.

— Ima lijek, veliš, Detriče? Ha, ha, ha, ha! Eto čudna svata kakva ne vidjeh za svoga vijeka.

— Ne razumijem te, kralju! — odvrati ban nešta uvrijeđen.

— Ti si liječnik koji zna lijek, a nećeš ga dati bolesniku.

— Ja bih bolesniku taj lijek dao, ali drugi mi to krate, zovući druge nepozvane liječnike.

— Ah, razumijem te, bane! Kraljica krati, je l'?

— Da, a nepozvani liječnik zove se Nikola Gorjanski!

— Ali da čujemo kakva je tvoja medicina?

— Pravica, gospodaru! Pusti ovoj kraljevini starinsko djedovsko pravo, ne dopuštaj samovolje i tuđinskog zadirkivanja. Sud neka mjeri po pravici, a ne milost po krivici. Nemirna krv smirit će se.

— Staro djedovsko pravo! Hrvatsko, slavonsko pravo? To čujem na sve strane. A moje pravo, kraljevo pravo? Čudim ti se uistinu. Ti, Detriče, nisi ni Hrvat, ti si Ugrin, Slovak! Šta tebe svrbi ono traljavo hrvatsko pravo koje nije nego kamen smutnje o kojem zapinje noga svakoga apostolskoga kralja? Po hrvatskom pravu ne bi niti mogao biti slavonskim banom.

— Znam — potvrdi Bubek glavom. — Ali pravo je pravo, kralju, te traje duže negoli smrtni dnevi vladara, izvor prava vječni je Bog koji je razlučio dobro i zlo. Badava, ljudi u ovom kraju ne daju se od svoga, ni kraljevsko mito neće im ljubavi za domaće pravo izvaditi iz krvi.

— Ti vrlo slobodno govoriš, dragi bane!

— Bi l' volio, kralju, da hinim, da ti lažem? Koja ti korist od toga?

Kralj ne odvrati ništa.

— Duša mi veli, svijetli kralju, da sam dužan otkriti istinu za vremena, dok ne bude prekasno.

— Aj, prekasno! Šta? — uzmaknu Šišman u čudu.

— Da, kralju moj! Ne dopuštaj da se Gorjanski, proti čijoj samovolji ropću i sami Mađari, da se taj Gorjanski pača u državne poslove ove kraljevine, jer ga se ne tiču. Zauzdaj, kralju moj, lakomi bijes biskupa Ivana. Ti nemaš po svim kraljevinama tvojim vjernijeg puka od gričkoga. Svaku napast proti tvojoj vlasti odbiše ti priprosti građani. Teže je njima čuvati vjeru negoli Zadranima, jer Zadar je samo jedan, u Zagrebu dva su grada, dva silja, dvije zavađene stranke: Kaptolci i Gričani. Po čem je gricka vjernost zaslužila da smije biskup Ivan proti svakoj pravici plijeniti grad?

— Bogzna da li proti svakoj pravici? — reče kralj, pogledav postrance bana.

— Proti svakoj pravici, tako mi Boga — odvrati Bubek, dignuv ponosito glavu i položiv desnicu na srce — tako mi Boga, proti svakoj pravici, kralju gospodaru. U tebe su moja pisma, a ja sam ban.

— Da, da! Ali žao mi je vrijeđati Ivana! Biskup zagrebački, pomisli! Nije to šala! A vjeran je stup, vjeran bio i u najgore vrijeme.

— Oh, kralju! — nasmiješi se ban — ta vjernost, kralju moj, bijaše vrlo jeftina. Lako je bježati s tvojom vojskom, a razlog vjernosti Ivanove valja tražiti u njegovoj kesi. Zagrebačka biskupija vrlo je masna. Nu radi toga jednoga stupa, gospodaru, ne smije se rušiti temelj pravice, jer će se sto drugih silnika povesti za primjerom Ivanovim ako mu ne obuzdaš bijesa, i zemljom zavladat će mjesto zakona razbojstvo. Ivan vrijeđa Gričane, vrijeđa kanonike, njegova su pisma lažna, jer im u kraljevskim zapiscima nema traga. Ja ga htjedoh ukrotiti, odvratiti od krivice, ja bih htio da u toj zemlji vlada zbilja pravo i zakon, jer znam da time najvjernije služim svomu gospodaru, da udaram time najdublji korijen njegovoj vlasti... ja to htjedoh, ali Gorjanski, kraljica Marija.. .

U taj par otvoriše se naglo pokrajna vrata, iz sobe sune blijedeći, drščući, sipajući ljute iskre iz očiju, kraljica Marija u dugoj crnoj halji pod crnom koprenom. U hip porumeni joj sivo iskipjelo lice, i pokroči pred bana, koji se s pojava kraljičina ponešto lecnu ter uzmaknu za jedan korak.

— Evo kraljice Marije, gospodine bane — pisnu kraljica, tresući se od glave do pete — evo Marije!

Kraljica zašuti te upiraše svoje ljute oči u Detrika da se tobož nasladi njegovom neprilikom; no boginjavi ban dignu debelu glavu te gledaše, osvijestiv se od prve neprilike, razjarenu žensku posve mirne duše. Šišmanu bijaše i kako milo da je Marija navalila u sobu, jer je sad ona morala načistac izvesti račun sa slavonskim banom. Detrik ne odgovori kraljici ništa, već pokloni se samo mučke. Marija uskipi još jače.

— Evo Marije! — ponovi vladarica promuklim, drhtavim glasom. — Čula sam šta se tu govori. Ban tuži mene, tuži gospodina Nikolu Gorjanskoga. Dobro je, ako je krivnja, neka i bude tužbe; ali je moram čuti i ja, gospodine Detriče, razumiješ li? I ja je moram čuti, da se branim i obranim. Tužiti koga za leđima, bane, nije lijepo, nije pošteno, nije, nije pošteno .. .

Mariju kanda je izdao dah. Noktima poče od ljutosti grabiti crnu haljinu i, udariv u silovit kašalj, klonu na stolicu. Zatim uzdahnu dvatri puta, pogladi si prsa drhtavom rukom i reče, pogledav bana oštro:

— Aj, gospodine bane, kamo ti se djeo tvoj okretni jezik? Čini se da ti je tužba zapela u grlu čim si spazio mene. Je l' možebiti od zle savjesti?

— Marijo! Ne žesti se! Umiri se! — viknu Šišman, priskočiv kraljici, koja se je opet svijala od teška kašlja. — Ljutost škodi tvojemu zdravlju.

— Pusti me, kralju, pusti me. Ne brini se za moje zdravlje! — dahnu Marija, odrinuv muža — neka govori dalje da čujem. Neka se pravda, neka se pere, neka govori. Ja to hoću, hoću! — zakriješti kraljica hrapavim grlom, lupajući pritom nogama u tle. I zinuv, pogleda opet bana; ali taj će mirno:

— Žalim od srca, svijetla gospođo, da si na mene toli ljuto uzjarila; nu vjeruj mi, ja ne ćutim za to nikakve krivnje ni grijeha na svojoj duši.

— Ah! Ah! Krotka li janješca! — nakesi se Marija.

— Nisam janješce, već pošten čovjek — produlji ban. — Ja ne podjenuh razgovora o tebi. Kralju gospodaru pritužili se Gričani da ih biskup Ivan plijeni i zlostavlja proti svakoj pravici, a to je istina. Svijetla kruna pozva evo mene na račun zašto da ja, budući banom, ne zauzdam biskupa. Rekoh da sam to bio počeo, ali da si mi ti zabranila dirati u Ivana, a isto tako i tvoj štićenik Gorjanski. Eto, samo sam iskreno rekao zašto me je upitao moj kralj, a to nije nikakav grijeh, svijetla gospo!

— I dalje nisi ništa govorio, ništa? — zaškrinu kraljica, griskajući donju usnu.

— Jesam — odvrati Bubek mrko. — Otkrih kralju što ja, što drugo plemstvo po zemlji misli. Rekoh da ne valja zaštićivati krivice protiv pravici, jer je biskup Ivan kriv; rekoh da se gospodin Nikola Gorjanski nema miješati u poslove ove kraljevine gdje nije ni banom, ni županom, ni sucem, gdje ga sve mrzi, jer njemu je sila zakonom, a oštri mač pravicom. Evo, to rekoh! Je l' tako, svijetli kralju?

— Jest — odreza Šišman suhoparno, ne hoteći miješati se u živu svađu među banom i kraljicom.

Marija dignu se na noge. Dvatri puta zadrhta joj čelo, zadrhtaše usne.

— Gorjanski! Gorjanski! — zakriješti kroz sipljiv smijeh, sve okrećući glavu. — Oh, taj Gorjanski! To vam je trn u peti, vama oholim i nadutim boljarima koji se štapite u nekakvo svoje umišljeno pravo, a onamo ne možete živjeti bez kraljeve milosti kao ni riba bez vode. Vazda treba zatrpavati vaše gladno zjalo novim darovima.

— Kraljice! — viknu ban ljutit.

— Marijo! — rasrdi se kralj.

— Da — bješnjaše iskipjela žena dalje — ne opozivljem ni riječi. Sve je istina, sve. Sad ću ja govoriti. Nisam samo kraljeva žena, već sam uz kralja i vladarica. To imaj na pameti, moj slavonski bane! Gorjanski jedini je čovjek među vama u koga se može uzdati vladalac, nije on gvozdeni pijevac na krovu. Kao što njegov otac, tako bi on dao glavu za mene. A koji bi od vas to učinio?

— Svi, ako bude prilike.

— Ha, ha, ha! Svi! Svi! To su riječi, riječi! Svejedno! Ja vam velju, uz kralja i kraljicu vladat će Gorjanski, jer zna gdje uzde pritegnuti, gdje koga u zgodno mjesto pogoditi valja, da, vladat će ma se vi praćkali i ljuto i kruto. U njega je srce i duša, u njegovoj jednoj glavi je pameti više nego u pedeset makovica drugih boljara!

— Kraljice! — planu ban.

— Marijo! Smiri se!

— Šutite! — regetaše Marija. — Ja ne znam, ne marim za kakvo umišljeno hrvatsko pravo, i ako je gdjegod zapisano, razderat ću ga i baciti pod noge. Šta pravica! Pravica! Pamtim dobro da je moj pokojni otac, blažene pameti kralj Ljudevit, znao reći: »Te proklete pravice plemstva, bile hrvatske, bile mađarske, nisu nego bodljikavo trnje posijano vragom, na koje nagazi svaki čas noga junačkoga vladara.« Istrijebit ćemo to trnje, bane moj, da, dokraja istrijebiti, i kralj, i ja, i Gorjanski. Tko je revan službenik, ne mota svoju pamet po starim zapiscima, to neka crvi rade, već on pazi volju, želju i korist vladara i njegove kuće. To neka mu je sveti zakon.

— Marijo! — zakrči je Šišman.

— Šuti! — otresnu se kraljica — da moj slavonski ban mari više za kraljevsku kuću, pomagao bi on biskupa Ivana, jer naš prijesto nema jačeg stupa od toga vrijednog duhovnika.

— Oprosti, kraljice — planu Detrik — gaziti pravo zaradi razbojstva kraljičinog štićenika nije nikakav dokaz vjernosti, nije niti posao bana.

— Posao bana? Bana! Ha! Ha! Ha! Vidi! Vidi! — smijaše se, pokašljujući, Marija. — Tko je taj ban? Odakle se iščupao taj ban? Tko ga je posadio na slavnu stolicu, toga bokca plemića, toga praunuka slovačkog traljavog pastira, tko iznese crva na sunce?

Detrika kanda je dirnuo grom, ramena potresoše se kanda će, na, sad skočit poput tigra, tijelo nagnu se naprijed, a ruke zakopaše se u haljinu. Činilo se kanda mu se na glavi ježi kratka kosa, a nejasne inače oči vrtjele se kao plamteći kolobari. Ban zinu, i problijedjele usne počeše drhtati od silne bjesnoće. Bilo ga je strašno gledati u taj par. Uzmakne laktove, stisnu šake i potisnu glavu naprijed kanda se je htio oboriti na kraljicu i zadaviti je rukama. Šišman prestraši se, videći ljuto banovo lice, a Marija požuti i posivi od prepasti.

— Kralju! Kralju! — disaše ban — evo si... čuo. Posramljen sam ... uvrijeđen ... za svoju vjernost... za pravicu. Srce mi puca ... prijeti razbiti rebra ... dozvoli... da odem ... odavle, jer bih, tako mi Boga ...

— Ali, dragi bane Detriče — stade ga Šišman miriti — to je tek tako rečeno bilo. Znaš, kraljica je bolna, ne piši joj to u grijeh. Ostani! Umiri se.

— Ne mogu, svijetla kruno — reče ban. — Moram počivati, srce bije mi silovito, bojim se da će mi pasti kap. Pusti me! Zbogom! Zbogom, gospodaru!

Ban srnu prema vratima, i prije nego ga je Šišman zaustaviti mogao, ispadne iz sobe te ostavi brzo kraljevske dvorove. Za malo vremena letio je slavonski ban zagrapce na vilovitu zelenku iz mjesta, a za njim četiri oružnika sa morskom djevicom na štitovima. Leteći hrlo, krene Detrik glavom prema kraljevskim dvorovima. Oči mu sinuse, zaškrinu zubi:

— Čekajte, silnici! Naučit ćemo vas mi što je Bog, što je pravo. Potrest ćemo vam kukavne duše dodna, i tebi, luksemburški cincaru, a i tebi, krunjena milosnice Nikole Gorjanskoga. Čutit ćeš ti ruku slovačkoga pastira, ljutice zmijo!

To rekav, pojuri ban dalje put Zagreba.

Ne mogući zaustaviti bana, okrene se Šišman k svojoj ženi koja je kao kamen u kutu sobe sjedila, veseleći se ipak u srcu da je bana otrovnim ostanom pogodila u srce.

— Marijo! — kriknu Šišman — ti si zaistinu izgubila glavu i pamet, ti mahnitaš.

— Aj, aj! Slatki mužiću moj — grohotnu Marija hrapavim grlom — ne brini se ti za moju pamet i gledaj da bude tvoja glava vazda toli zdrava kao što je moja.

— Moja glava nema toli nježna i pomna čuvara kao što je Nikola Gorjanski, kraljice.

Marija tržnu se kanda je ujede zmija, i osinu Šišmana pogledom baziliska.

— Zar tako, slatki mužu moj? — reče — zar je Šišman zaboravio da je po kćeri Ljudevita Velikoga došao na prijesto, da inače za njega, za luksemburškoga princa, ne bi nitko ni pitao?

— Marijo!

— Da — produlji kraljica ujedljivo — ne bi nitko ni pitao. Što? Zar nije istina? Ujeo si me jezikom radi Gorjanskoga u srce.

— Zar nije istina, svijetla gospo? — zapita, smiješeći se, kralj. — Nije li mladi Gorjanski Mariji što je stariji bio Jelisavi?

— Šišmane! Šišmane! — kriknu Marija lupajući nogama po tlima.

— Da — nastavi kralj — što je stari Gorjanski bio Jelisavi.

— Dokaži! Dokaži! — škripaše Marija, poblijediv na smrt.

— Dosta prometnuh se svijetom, moja draga drugarice života — prezirno će kralj — imao sam kada naoštriti oči i gledati bistro. Da, da, Marijo, vidim ja iz prikrajka da ti sjedi Gorjanski u srcu kao što ptica u gnijezdu.

— Ah! Ah! — previjala se Marija.

— Ne mari, Marijo! Neću ti smetati. Državni poslovi otimlju mi sve moje vrijeme, a vrh toga si bolesna, neću ti kvariti veselja. Ne boj se od mene ništa.

— Oh! Oh! Zlotvore!

— Smiri se! Ne bjesni! Velju ti, ne branim ti ništa, ne pitam te za račun, Marijo! Da, vjeruj mi, ja ću Gorjanskoga uzvisiti nad ostale velikaše, jer je glavica kako treba.

— Glavica? Glava, čitav Čovjek, vredniji vladati nego mnogi drugi koji krunu nosi.

— Ali ne budite siloviti — nastavi Šišman mirno kanda nije ni čuo zadnjih riječi Marijinih. — Vi dijelite milosti proti svakoj pravici, zaštićujete silnike, obarate sudove i vrijeđate redom sve vrijedne boljare, i dok se ja po Erdelju, po Poljskoj i Vlaškoj potucam da učvrstim moj i tvoj prijesto, stvaraš ti sa tvojim milim Gorjanskim metež koga neće popraviti ni vrag. Valjda znaš kakav je ovuda svijet, rogoborni ljudi, vrela krv. Čemu ih dražiti? Marim ja za njihove pravice. Razderati ih želim kao god i ti; ali ne treba tu srtati prije reda navalice, jer ćeš sve protiv sebe uzbuniti. Kopati, rovati, mititi treba dok se ta vučja jama sama ne sruši u se. Zapamti si to, Marijo, a to reci i svojemu Gorjanskomu. Prije svega pako ne vrijeđajte mi vjernih ljudi bez svake potrebe. Promisli samo hladno kako si Detrika Bubeka ujela za srce. Toga ti on oprostiti neće. Istina, njegovi pradjedovi bijahu slovački pastiri, ali on je velikaš, ugledan čovjek, vjeran našoj kruni kao god i njegov brat Mirko. Hoće li i sad ustrajati u vjeri? Ne znam. A Detrik govorio je pravo. Ne htjedoh te pred njim posramiti, ali ti velju da je biskup Ivan kriv, da taj crkovnjak užiže bez potrebe u ovim stranama krvavu raspru, i nije po tom ni čudo da plamen izdajne bune liže iz Dalmacije i ovamo u Slavoniju.

— Ali nemaš li vlasti da zagušiš toj buni zamet, nisi li kralj? Nemaš li vojske? — upita ga Marija svejednako srdito, ali opet nešto blaže.

— Lako je ugušiti bunu kad imaš silnu vojsku, a silnoj vojsci hoće se novaca. Ja te robe nemam, moji su džepovi prazni, Marijo!

— Nek zemlja da, kako zakon piše.

— Zemlja? Ha! Ha! Ha! Zemlja daje novaca na saboru, u saboru sjedi rogoborno plemstvo koje se namnogo krišom brati sa glavama bune, pa zato ne davaju obzirna gospoda nikad toliko novaca da se uzmogne zemlji povratiti mir te hidri nesloge smrviti glava. Zlo je veliko, a čeka nas još gore... turska navala. Tu će istom trebati novaca i vojnika, ali velju ti, ne valja zato dražiti plemstvo bez potrebe. Eto, promisli sve dobro što ti sad rekoh, pa reci da nije istina, reci, Marijo!

Kraljica poniknu, ali ne odvrati ništa.

— Šutiš, Marijo? — produlji Šišman. — Valjda ti savjest kaže da pravo govorim, da si pogriješila. Reci, bi l’ zvao Detrika. Bi l’ ga pozvao u goste da ga udobrimo? Šta?

— Slobodno! — istisnu Marija nekako kroz muk.

Kralj zapovjedi smjesta svomu komorniku neka odmah pođe u opatiju ter neka zamoli u ime kralja i kraljice gospodina kneza Detrika Bubeka, bana slavonskoga, neka dođe na požeški grad da bude gostom kraljevskih svjetlosti. Zakratko povrati se komornik i javi kralju da je ban, došav u grad, odmah poklopio konja ter, ne okusiv ni zalogaja niti kaplje, sa svojom družinom navrat-nanos krenuo put Zagreba. Šišman stisnu od jada šake, kraljica problijedi i poče si jače griskati usne.

— Eto, Marijo! — provali Šišman — to su posljedice tvoje ljutine. Ne rekoh li ti da si Slovaka uvrijedila u dušu, da ti neće nikad oprostiti toga »pastira« što mu nabaci na rug.

— Svejedno, gospodaru i kralju moj; govorila sam samo istinu, a kraljici je valjda slobodno razvezati svoj jezik i onda kad ga moraju vezati drugi. Svejedno mi je, velju ti — produži Marija ravnodušno — uvrijedio se taj tvoj gospodin slavonski ban ili ne uvrijedio, ja ga neću prositi oproštenja, a sada tim manje jer je navalice ostavio Požegu ni ne opitav se kod tvoje kraljevske svjetlosti da li od njega traži još kakvu službu. Bubek zaslužio bi prije da ga ukoriš, kazniš, baciš s banije, a ne da ga zoveš u goste, da ga prosiš za oproštenje. Ali. ..

— Šta »ali«? — upita Šišman.

— Kad hoćeš da znaš, reći ću ti po duši. Šišmane moj — reče kraljica tobož ljubazno, ali uistinu porugljivo. — I opet ti velim, ti nisi za kralja. Tvoja krv teče lijeno žilama, tvoja misao je spora, dragane moj, i okolišaš predaleko, tvoja savjest je kao preuzan oklop u kome se ne možeš kretati. Gvozdene volje nema u tebe, ni gvozdene šake, a to se hoće čovjeku koji želi kraljevati.

— A pravo, pravica koju tvoj pokojni otac, tvoja mati, koju ti i ja toliko puta uvrijedismo?

— Pravo, pravica? — nasmija se Marija grohotom. — Pravo je što nam je pravo i korisno, dragane. Pravo je promjenjivo, danas crno, sutra bijelo, danas zeleno, sutra žuto. Što se je jučer brojilo u najveće opačine, danas valja za najveću vrlinu, i čovjek koga je svijet jučer krstio najcrnijim razbojnikom bit će ti sutra, ako se štošta promijeni, najslavnijim junakom. Nisam još stara po ljetima, ali, kraljujući, gledala i promatrala sam mnogo ljudi, pa mi se napokon ogadilo to gledanje: ja spazih da je sve prodajno i podmitljivo, i najslavniji vaši junaci. Pa da se štedi i štuje što je jedva zaslužilo da ga gurneš nogom! Nije li lud onaj kralj koji pred takvim kukavicama govori o pravu, koji im priznaje kakvo pravo? Oh! Oh! Šišmane moj! Dragane moj! Dragane moj! Ti si mek kao vosak, kao glina, kao krušac, preslaba je tvoja ruka da ponese žezlo kako valja.

Sve te riječi govorila je tužna Ljudevitova kći dosta polagano, piljeći oči u svoga kraljevskoga druga. Isticala je svaku riječcu oštro kanda je otrovna strijela, neka ućuti Šišman koliko ga Marija mrzi i prezire, koliko li se kaje. Smiješeći se, rivala je ta blijedožuta, mljedna ženska svoj jezik poput ostana u kraljevo srce i ondje ga okretala demonskom radosti, neka se Šišman previja od muke, neka živ izgori od jarosti. I uistinu, česti zadrhtaji na tamnorujnu licu vladara dokazaše hrlo poskakivanje nabreklih žila po njegovu čelu potvrdi da mu se je duša rasplamtila jarom i gnjevom. Visoko dignu glavu, vjeđe mu se rastvoriše, nosnice igrahu živo, a mukom izvijaše se iz prsiju dah. I kriknu tananim glasom da se je Marija potresla sve do korijena srca svoga.

— Ha, ha, ha, ha! Moja mila kraljica govori mi zaista od srca. Hvala ti, krotka golubice moja. Da, da, nisi ti ljutica zmija, već krotka nježna golubica; ne prska sa tvojih ustiju jed, već teče slatki med. Sretan onaj čas koji me priveza k tebi, k tvojoj dobroti i miloti. Ta već mi se na zemlji otvorio raj!

— Šišmane! — planu Marija.

— Oh, nisam te sreće, nisam, biseru moj — produlji Šišman smiješeći se gorko. — Evo, ova ruka je slaba, vidiš kako dršće, nije jaka ponijeti žezlo, ovo srce, na, ziba se lijeno među rebrima, a po žilama gmiže mi hladna riblja krv. Da, da, pravo reče, ženice slatka, ja nisam za kraljevski posao, nisam. Ej, Nikola Gorjanski, da. To je čelik-čovjek, njegovi su živci gvozdena žica, u njegovoj desnici igralo bi žezlo kao lagano perce, je l', Marijo, dušice moja! Ti veliš: Gorjanski! Gorjanski! Ma da, i pravo je. Divna je to ljudina, a divnije u njem je srce. To skakuće, juri i brza, to se prevrće kao bijesni konjic, je l'? I ta krv, ta njegova slatka krv, ta vrije i bije, ta kipi i plamti, to je živa krv, je l'? Ti poznaješ tu krv, Marijo, ti si mjerila njenu toplinu. Ti poznaješ to srce, ti si njegovo kucanje čula. Ti veliš: Gorjanski! Gorjanski! Ah, Nikola Gorjanski, da, mrtva puhala Šišmana kralja! Slatke li slasti, čudne li vlasti! Ha! Ha! Ha!

Kralju pjenile se usne, oči zalile se krvlju, noge mu klecale, a usta zinula široko. Grčevito tresla se Marija, na modrim usnama pojavi se strava, u očima ukočenim groza i strah, pritišćući suhe prste na uvele grudi kao da se braniti kani, spustiv glavu na prsa, disaše jedva.

— Šišmane! Šišmane! Za ime Boga! Mahnitaš! — kriknu Marija uskrikom kao prokleta duša koju žegu vječne muke.

Kralj se naoko smiri, pođe pred kraljicu. Podnimiv ruke, raskrečiv noge, postavi se pred Mariju i omjeri je od glave do pete. Naheri glavu nalijevo, nasmiješi se porugljivo, pa će Mariji:

— Ne boj se, dušo! Ne boj se! Nisi me pravo razumjela. Misliš li možda, glavice bolna, da me muči ljubomor? Ha! Ha! Ha! Ma ni u snu duše! Ja sam ti, vjeruj, dobričina. Vidim i ne vidim, čujem i ne čujem. Ti si se privila uz Gorjanskoga kao bršljan uz kršni dub. Prosto ti bilo od mene, ne marim. Ako je grijeh, prosto ti od Boga. Budi lutkom slavičnog boljara, od mene ti prosto. Bolest trapi te, siroto, jaka bolest. Vidiš, u mene ima samilosti, neću ti kvariti ni najmanjeg veselja. Evo, kraljevske mi vjere, neću dizati na tebe ni kamečka, premda se diže na preljubnicu krupno kamenje. Veseli se, dušo! Veseli se po srcu i po volji, stisnut ću i desno i lijevo oko, niti ću nahuditi Gorjanskomu, tako mi duše, neću! Nego — produlji škripljući kralj, uhvati Mariju za desnicu i poče je silovito drmati — nego da znaš, Marijo, i to si zapisi u svoju jadovitu, grešnu dušu, to prišapni i miljeniku svomu neka svoju ludu slavičnost drži na čvrstu korlatu. Ljubakati možete po

volji, velju ti, ali vladati nećete, tako mi pet krvavih rana božjih. Niti ćeš ti kraljevati, čemerna, istrošena ženska glava po svojim hirima, niti tvoj milosnik po naprasitoj sili svojoj. Jesi l' čula?

— Da li sam čula? — škripaše Marija. — Oh, sto puta, neharniče ti! sto puta proklela sam onaj dan na koji slavni moj otac odluči moju krunu, moju ruku, moju sudbinu svezati s tobom, sa kukavicom.

— Oh, da se vidiš u ogledalu kako si lijepa, prelijepa, kao Meduzina glava, lijepa kao što tvoja duša. Na svoga muža, na svoga kralja, jer ja sam tvoj kralj, sipa tvoj otrovni jezik ruglo i sramotu. Opraštam ti, bolesna si; neka ti i Bog oprosti. Moja sudbina privezana je k tebi. Žalibože! Ne jedanput pokajah se. Meni je uskraćeno okusiti slasti i radosti domaćeg života u kolu obitelji. Od zdvojnosti dadoh se svom silom na državne poslove. Koliko puta ne vrgoh sna na oči po cijelu noć od brige za našu krunu. Snovah, kovah, brigovah da našu krunu izvadim iz škripca. Bilo mi je kadšto da zdvojim. Sila rušila se na nas odavle, odanle, sila ljuta, velika, a vjernici naši vapijahu: »Pomozi! Pomozi, kruno!« A ja goloruk, kesa mi prazna, imam samo vojskovođe, a nemam ni ciglog vojaka jer novaca nemam. Pa sam vjernicima morao hiniti i lagati, čuješ li, Marijo, pomazanik Gospodinov morao je lagati, da ću novaca poslati, da ću vojske poslati, samo neka još časak ustraju na vjeri, a ovamo znadoh i predobro da neće biti skore pomoći! Ej, Marijo, Marijo, ne prevarila te duša, da ti znaš kako je mojoj duši u takvu trenu, kako je grabe i deru tigrovi nokti? Ej, Marijo, evo mi glave a na njoj zlatne krune, ne bi se ti jarila na mene niti za leđima kvarila posao. Još jednom ti velju, ja ću vladati, da vidimo teče li u meni riblja krv, nisu li možda i moji živci od čelik-žice. Ti me možeš pomagati, može Gorjanski, dobro mi došli pri mučnome poslu. Uz mene bit će vam dobro; ali bez mene, proti meni nećete ludo mahati žezlom pa tjerati pod silu vjerne ovce iz mojega tora. Zapamti si, Marijo — viknu kralj, protresav je opet — Šišman je kraljem, a s a d a je Marija samo zato kraljica jer je žena Šišmana kralja.

— šta — zapiska Marija, otimljući svoju ruku kralju — nije li Šišman kraljem jer je oženio kraljicu Mariju, kćer Ljudevita Velikoga? I gdje bi sada sjedio taj slavni Šišman da mu Marija nije žena?

— Potomak cara Henrika sjedio bi sigurno na prijestolju, makar i na drugom, mirnijem. Istina, Šišman posta po Mariji kraljem; ali Šišman oženi Mariju, nije se on udao za nju. Razumiješ li, ženo? Svladaj se, velju ti, ne diraj u moju vlast, jer inače zlo po tebe, zlo i po tvoga milosm'ka, jer će inače, tako mi Isusa, poći putem svoga oca.

Šišman pusti, uzdahnuv, kraljičinu ruku, ali se ona osovi ravno u nevidan tren i reče:

— Kraljuj slobodno, kraljevat ću i ja. Naše pravo prosudit će drugi.

— Drugi da se miješaju u najtajnije naše poslove? — zaškrinu Šišman, uhvati Mariju opet za ruku i baci je silovito natrag na stolicu. Žena vrisnu, ali zašuti brzo. Izvana čuše se koraci, kraljica otre oči, pogladi kosu, kralj krenu glavom. Za jedan tren otvoriše se vrata i na pragu pojavi se kraljičin milosnik Nikola Gorjanski, pogleda kralja, pogleda u čudu i suznu kraljicu.

— Gorjanski? Ti si došao? Po kakvu poslu? — zapita Šišman suhoparno.

— Oprosti, svijetla kruno, da navalice banuh u tvoje dvore. Ne bih, vjere, učinio toga da nije posao silan — reče Gorjanski.

— Silan, veliš, zašto?

— Mojemu kralju prijeti velika pogibelj, i moja vjernost pohiti krilimice amo da opomenem svoga vladara, da ga spasim.

— Spasiš? Kako? Zašto? Od koga? — govoraše kralj u čudu.

— Povratio se poslanik iz Bosne, moj kralju.

— Povratio? Dobro, ali bilo je napokon i vrijeme.

— I bio bi jamačno prije roka došao, ali je išao preko Dalmacije, Primorja, Hrvatske, preko Zagreba sve amo.

— A zašto to okolišanje?

— Da sazna novice i ovuda.

— Dobro je. Je l' šta saznao?

— Slušaj ga sam, svijetla kruno.

— Nek uđe.

Zamalo dovede Gorjanski u sobu kršna bijela fratra reda svetoga Pavla pustinjaka, iz samostana remetskoga kod Zagreba.

— Hvaljen Isus! Poklon i blagoslov tvojoj kraljevskoj svjetlosti. Bog te uščuvao mnogo ljeta u kreposti i slavlju, tebe, a uz tebe svijetlu kraljicu, koja neka cvate sve ljepša i ljepša!

Tako pozdravi fratar kralja i pokloni se, prekrstiv ruke tri puta.

— Navijeke! Navijeke! Sjedider, oče Oirile! Sjedi, velju ti. Putniku bome nisu noge ni dobre koračiće, ni stajaćice, kad je prevalio svoj komad puta. Govorit ćeš lakše, oče. Nu recider šta mi nosiš dobra od mojega najmlađega brata Stjepana Dabiše koji se krsti kraljem bosanskim i kamo te poslah da mu obiđeš bilo pa izmjeriš dušu.

— Tužno mi je srce, kralju gospodaru — zaklima debeli, ćelavi fratar, zavrtiv glavom i stisnuv malene ali pametne oči. — Ne nosim baš dobra.

— Aj, da čujemo! Je l' krotak, je l' pokoran?

— Hm! — stegnu fratar ramena, nasmiješiv se uz to kiselo. — Jedva prispjev u Sutjesko, zakrenuh u samostan crnih fratara, koji primiše svoga bijelog druga kao što anđeli dobru dušicu na svoja zlatna krila. Počinuh, okrijepih se tu među braćom da mi bude grlo glasovitije, srce jače pred bosanskim kraljem. I ne samo zato, već da uhvatim od fratara štošta i ovdje i ondje.

— Pak?

— Eh! Pobožni očevi klimaju glavom. Hrvoja je desno krilo Dabišino, pa je krivovjerstvo zasmrdjelo po cijeloj Bosni koja je za Tvrtka gotovo na obje noge pod Rimom stajala. Popovi bogumili šire se zemljom kao poljski miševi i povlače glupi narod na svoje đavolsko evanđelje. To je zlo, vrlo zlo, svijetli kralju — zaklima fratar.

— Govorimo kraće, oče Ćirile — zaustavi kralj nestrpljivo hrli tečaj debeljakova jezika — ne pitam ja sada za patarenske popove niti za njihovo đavolsko evanđelje, pitam te za državne poslove, dragane moj! Kazuj mi za ono zašto te u Bosnu poslah, jer, znaš, za kralja su poslovi predugi, a vrijeme prekratko.

— Ah! Ah! — odvrati fratar — oprosti, gospodaru, podrezat ću svoj jezik da bude kraći. Mišljah bolan da ti godi čuti svaku piknjicu.

— Kad imam lažno, brate Ćirile, slušam rado i piknjice; nu evo je danas vrijeme kratko. Pitaj samo gospu kraljicu i gospodina kneza Gorjanskoga koji to znaju najbolje.

— Ah! Najbolje znaju! — pokloni se Ćiril, ban mačvanski stegnu obrve, Marija pako osinu muža svog zmijskim okom.

— Zato, dragi Ćirile — nastavi kralj — pusti piknjice i bogumilske popove, pa govori što ja želim.

— Ergo, s dopuštenjem tvoje kraljevske milosti, pobožno govoreći, opazih da gospodin Stjepan Dabiša lisici i dvoliči, i to baš u glavnom poslu gdje bi tvoja kraljevska milost htjela da je posao čist, da naime bosanski banovi, vojvode i sve čete ostave Dalmaciju, da se Dabiša odrekne saveza sa hrvatskim buntovnicima ligašima koje je pokojni Tvrtko cjelivao u oba obraza i grlio objeručke.

— E, pa što znaš za taj posao, brate Ćirile? — upita brzo Gorjanski. — Ali molim te, govori kraće jer je vrijeme kratko.

— Hoću, hoću — pokloni se bijeli fratar — podrezat ću svoj dugački jezik, gospodine kneže. Šta ćeš? Fratarska je navika. Pođoh glavom pred to patarensko kopile, s dopuštenjem govoreći, to jest pred Dabišu da mu in puncto puncti posegnem pod grlo. Rekoh tko sam, šta sam, tko me posla i po što sam došao, a to dokazah dakako i pismom i pečatom. Sad udri Dabiša meni kaditi i gladiti i mazati mi usta slatkim medom kao da sam kakav patarenski kerubin ili serafin; a na tebe, svijetla kruno, poče sipati tolike hvale, dike, slave kao da je prosuo sve ružice svijeta na tvoju krunu. Slušajući tvoju i svoju hvalu, čekah dobre pola ure. Tad rekoh si: »Šuti! Dosta je, kopile! Sad će ti fratar pjesmu zaguditi!« Rekoh prije svega bosanskom vladaru da si ti, gospodaru, potrošio mnogo milosti i novaca da dođe Stjepan Dabiša na bosanski prijesto, pa da tvoja svjetlost vjeruje tvrdo da gospodin Dabiša za to zna ter zaboravio nije.

— A šta on na to? — upita ŠiŠman.

— Reče da je njemu tvoja milost do zadnje mrvice znana, pa da ti zato ljubi skute i rukave.

— Ah! Ah! — nasmija se Gorjanski — plemenitoga li kopileta!

— A šta bješe zatim? — opet će Šišman.

— Eh, krivovjerac ima fine njuške, gospodaru — nasmija se Ćiro. — Slutio je on kamo će izići moj put, zato je opet počeo poskakivati stranputice, pa tebe hvaliti i kovati tvoju dobrotu u zvijezde. Nu u mene, starca fratra, milostivi gospodaru, male su oči kao u krtice, ali oštre kao u mačka, pa se ja ne makoh ni za dlaku od prave žice. Rekoh ovjenčanomu kopilanu recte et directissime, pro primo, da se Dalmacija ništa njega ne tiče, već da je tvoja svojina, pro secundo, upitah kada li je voljan po svom obećanju maknuti iz tvoje zemlje bosanske čete koje je Tvrtko razbojskim načinom potisnuo onamo. Pro tertio, upitah ga oštro hoće li ostaviti Belijalovu i Astarotovu djecu, kao što su braća Horvati, Paležnici i drugi hrvatski izdajice koji dužu grešnu ruku na posvećenu tvoju glavu i koje neka tvoja možna kraljevska šiba smrska kao što je u ono staro bibličko vrijeme Samson smoždio Filisteje magarećom lalokom.

— Pa on? On? — viknu Šišman, lupiv nogom u tle.

— Brže, fratre, brže! — bočnu ga Gorjanski.

— Nasmjehnuo se slatko — nastavi fratar — gledao me postrance, poče šarati, mucati. Dalmacija, reče, istina, da je tvoja, kao što je sunce na nebu božje. Njemu da nije ni nakraj pameti posegnuti za tuđim blagom ili pridržati što je stečeno krivično.

— Pa to je pošteno govorio — reče Šišman.

— Ali — nastavi mudro brat Ćiro, primaknuv kažiprst k nosu i nasmjehnuv se lukavo — ali, reče Dabiša, odmah u jedan hip, u jedan tren da se ne može maknuti vojska iz Dalmacije.

— Zašto? — planu Šišman.

— Jer, jer — dotaknu se Ćiro opet nosa — jer Dabiša veli da Dalmaciju mora za tebe čuvati svojim četama.

— Za mene? Bijesa? Kako? — rasrdi se kralj. I Ćiro će dalje:

— Za prvo, reče mi Dabiša da su mnoga bosanska vlastela za to da Bosna pridrži tvoje primorske strane, čega on dakako neće.

— Ala je liji grožđe kiselo — nasmjehnu se Gorjanski.

— »Da«, reče mi Dabiša, »povučem li vojsku odmah iz Dalmacije, skočila bi sva ta vlastela na mene, a meni treba njihove pomoći proti Turčinu koji mi gromornom halkom kuca na vrata. I nije to sve. Neka moja vojska ostavi Dalmaciju. Moj dragi brat Šišman neće u Dalmaciju poslati vojske jer je mnogo nema, a treba je proti Turčina. Šta bi se zbilo? Buntovnici pokrili bi za napuljskoga Vlaha svu zemlju, a nešta bi odštinuli i Mlečići. Eto vidiš, sveti oče«, završio je bosanski kopilan, »kako čuvam Dalmaciju za moga brata Šišmana kao sveti zalog. Sada bila bi pogibelj zaista velika da Dalmaciju navrat-nanos predam svomu dragomu bratu Šišmanu.«

— Ha! Ha! Ha! — udari Šišman u grohot. — Dabiša čuva Dalmaciju za mene, vuk čuva ovcu za pastira. Divan li je moj brat Dabiša! Dalje! Dalje! Dalje! — Fratar pokloni se pa će dalje:

— Govorio mi je Dabiša da je biskup Pavao Horvat prije više mjeseci pošao u Gaetu da namami vlaškoga dječka Lacka opet na prijesto hrvatski.

— Znamo to, znamo, dragi fratre! Šta dalje?

— Dabiša reče da su mnogi odvrnuli od njega svoje lice, a k tomu dosta Bošnjaka, jer da je vjeran saveznik i prijatelj tebi, svijetla kruno. Pozdravlja te lijepo za pobratima i rad se je s tobom sastati, što će i biti, ako Bog da, reče Dabiša.

— Dobri pobratime! Lijepi pobratime! — nasmija se Šišman od srca, podnimiv ruke. — A dalje, Ćirile?

— Malo ili gotovo ništa kod samoga kopilana Dabiše, da pravo reknem — odvrati redovnik — činilo se da me se kraj svega prijaznoga lica nekako otresti kani. Počastio me je, istina, ponudio mi je pače kesu cekina. Ja se dakako ne dotakoh toga vražjeg blaga, čemu se on čuđaše nemalo. Na odlasku reče mi milostivo: »Dakle, čuj još jednom, sveti oče! Pozdravi nam svijetloga brata, silnoga kralja Šišmana i milu mu kraljicu Mariju, dragu rođakinju našu, i reci da ću u horu ostaviti Dalmaciju i predati je cijelu na njegove možne ruke, ali sada, sada ne bih ni mogao ni smio toga učiniti od hrvatskih ligaša i od nekih svojih mogućnika, koji bi me kamenovali za izdajicu. Zlo je zgriješio Tvrtko, a u mene nema lijeka da preko noći popravim što je on zgriješio kroz godine i godine, niti mogu za jedan hip istrijebiti gnijezdo buntovnih hrvatskih zmija koje je pokojni Tvrtko, Bog mu jeftino cijenio grijehe na zadnjoj pravici, primio bio u svoja njedra.« Tako završi Dabiša svoj govor, svijetli kralju, a njegov logotet preda mi evo ovo pismo gdje je bosanski vladar dao napisati naširoko što po meni i naustice poruči.

— A ti šutiš na to, Šišmane? Pravedni gnjev zakonitoga kralja, komu sijeva sveta kruna od istoka do zapada, neće prometnuti svoga zlatnoga žezla strijelom da obori u prah i pepeo lude patuljaste kraljiće koji se vrzu pišteći oko pete vjenčanoga orijaša, cijeneći da je njima slobodno igrati se gospodara svijeta? Ti ćeš šutjeti, mirovati? — krikne Marija strastveno, i oko joj zaigra tamnim rujnim plamenom.

— Niti ću šutjeti niti mirovati, kraljice, drugarice moja — odvrati Šišman ponosito — neće dugo potrajati i vidjet će svijet da je u Šišmana jaka i desnica, tvrda i peta, da je jak ponijeti žezlo kako se dostoji vladaocu. Zgazit ću ja glavu zmiji ljutici, očistiti svoje kraljevine od gusara i razbojnika koji se nazivlju banovima i vojvodama.

— Živio, kralju! — zavapi Gorjanski tobože zanosito — to su riječi prava vladara pred kojima mora da ponikne svaka glava ako neće da padne od krvničkog mača.

— I toga je bilo, pa može još udilj biti — reče Šišman odrešito, ošinuv okom Mariju koja, problijediv, nabrzo sklopi vjeđe od tolikog nenadanog junaštva svoga muža. — Brate Cirile! — produlji Šišman — hvala ti te si mi javio što mi znati valja. Nije to zadnji tvoj posao za mene; ali čujem da si okolišao i krivudao putem da tvoje uho uhvati, putujući, štošta što bi prudno biti moglo sreći tvoga vladara. Reci, jesi li zbilja šta čuo iz prikrajka, brate Ćirile?

— Jesam — pokloni se fratar — čuo sam i od boljara i kramara, i od popa i od fratra. Priča ta bila bi preduga, svijetli kralju, da ti prišapnem sve bajke na desno i lijevo uho. Donesoh o tome pisma iz Bosne, Dalmacije, iz Zagreba, a predat će ti ih gospodin Nikola Gorjanski.

— Nikola Gorjanski? — začudi se kralj.

— Da, svijetla kruno — potvrdi Ćiril glavom. — Od ustiju do ustiju zaboravi se pokoja važna, jer je ljudsko pamćenje kao morska glačina gdje drugi tren izbriše što si u prvi tren prstom zapisao u vodu. Riječi će odletjeti, pismo će ostati, veljahu stari, i pravo je to. Nu mimogred mogu tvojoj kraljevskoj milosti reći da je po Dalmaciji i Hrvatskoj gotovo sav narod i gospoda, i puk i građanin u duši napustio Dabišu jer je kukavica, jer je krivovjerac, jer je ljudima prije izbora obećao deset prsti, a sad ne daje cigloga. Da, ne vjeruju mu ni patareni.

— Da uz koga prianja narod? — upita kraljica.

Fratar pogleda, smiješeći se kiselo, vladaricu ispod oka. Lagati nije htio, niti smio, a neprilika je bila govoriti neslatku istinu.

— Uz koga, brate Ćirile? — ponovi kraljica oštrije. Ubogi Ćiril uzvinu ramena i obrve, spusti nos i oči te

uze, obrisav rukavom znojno čelo, ovako mucati:

— Sada, silna kraljice, dok drži Dabiša i buntovnici vražju šapu na toj nesretnoj zemlji, naglas neće nitko ni pisnuti, odbiješ li Zadar, nego šaptom kune, psuje se, grdi se Dabiša i kuje se u zvijezde .. .

— Ma koga? — navali Marija.

— Vlaškoga dječka iz Napulja, Ladislava Dračkoga, svijetla gospo!

Fratar bio je te nemile riječi izrinuo iz sebe kao što umirući čovjek dušu, zatim objesi glavu i donju usnu te uze zuriti u zemlju. Marija strese se i rinu slabašnom nogom od Ijutine stol od sebe.

— Brate Ćirile, još jednom ti lijepa hvala — reći će Šišman. — Pametna si glava, dobro si ovršio svoj posao. Pođi sada počinuti u samostan požeški, mnogo si se mučio, razmišljao, pa od toga lako zaboli glava. Lijepa te jabuka ne mine za tvoju muku. Pričekaj me, pozvat ću te opet amo čim ustreba. Zbogom! Zbogom, Ćirile moj! — mahnu milostivo.

Stupajući polagano od kraljevskih dvorova požeških, nasmjehnu se remetski fratar dva-tri puta ter šapnu u dušu:

— Dobro je bilo, Ćirile moj. Ne kazuj nikad sve što znaš; ne pokazuj nikad sve što umiješ. Gradi se siromašan umom, jer će tvoje biti carstvo nebesko, a i dijelak zemaljske sreće. Ljudi će te sažaljevati, otvoriti ruku i srce. I sad se negdje ondje gore rugaju tvojoj slaboj glavi. Neka, neka! Brat Ćiril je bijeli fratar hrvatski, Hrvat.*

(TOMIĆ) — Ne treba da saznadu sve moje misli i tajne ljudi koji se za sve više brinu nego za tu ubogu hrvatsku zemlju u kojoj sam rođen, u kojoj ću valjda i kosti svoje ostaviti. Nuto! Nuto! kako ujedanput planulo njegovo blago veličanstvo čuvši da se Hrvati ogledaju za protukraljem! Uništit će, veli, sve te bane i vojvode, te gusare i razbojnike, koji često imaju svoju glavu i po njoj rade. Dobro da znam odluku tvoju, gospodine Šišmane! Naši ligaši doznat će je za vremena. Nek su spremni! — Tako razmišljajući, nađe se brat Ćiril ujedanput pred vratima požeškog samostana. Uhvati zvonilo i pojako pozvoni. Za mali čas otvoriše se vrata, na kojima se pojavi dobro ugojeno lice vratara, držeći svjetiljku u ruci.

— Laudetur Jesus Christus! — pozdravi brat Ćiril.

— In aeternum! — odvrati pobožno vratar i zaključa vrata samostana za pridošlicom.

Kad je kralj Šišman otpravio brata Ćirila, oprosti se Marija s kraljem i pođe s Gorjanskim u svoje odaje. Unišav u sobu, baci se u visoki naslonjač urešen na vrhu zlatnom krunom.

— Jesi li čuo, Nikola, zakriješti kraljica kroz hripav smijeh — kako se je osovio međed luksemburški?

— Zgazit će u prah sve vojvode i bane... — primijeti s gorkim smijehom Gorjanski.

— Držiš da je nišanio tim na tebe, moj Nikola? — upita Marija.

** Zadnja riječ što ju je napisao August Šenoa 12. prosinca 1881. poslije podne (dan prije svoje smrti). — Julio Šenoa, brat.*

— Bez sumnje: njegove riječi bijahu dosta jasne, a pogled kojim me je po strani ošinuo govoraše još jasnije — odgovori Gorjanski.

— Ne boj se te prijetnje — reče Marija. — Htio te je ugristi u srce, ništa više, tebe i mene, zna bo da stojiš pod mojim okriljem. Tu si siguran! Nu njegove strijele pogodit će nekoga drugoga. Prvi na redu ima da bude slavonski ban...

— Detrik Bubek? — primijeti mirno Gorjanski.

— Da, on... Taj potomak slovačkoga čobana selit će što prije sa svoga mjesta.

— Svetiš mu se, kraljice? — uleti joj zlorado u riječ Gorjanski.

— Da, svetim mu se... radi sebe, radi tebe — viknu kroz kašalj kraljica. — Ta hulja usudi se dići svoj glas proti meni i proti tebi pred kraljem kao da mi je Šišman sudac i gospodar. Ha, ha! Ja ću mu pokazati da samo onaj može u ime kralja vladati koji uza me stoji.

— Bojim se da će biti mučan posao maknuti Bubeka sa stolice slavonskoga bana — opazi Gorjanski. — Kralj, da ublaži uvredu koju si mu ti, kraljice, ovdje nanijela, želi mu nakloniti osobitu svoju milost.

— Jest, to je htio da učini, ali će se predomisliti — odvrati kraljica. — Zar si zaboravio na poruku Predavčevu da ban Bubek od časa one uvrede šuruje s prijateljima buntovničkih ligaša! To je za mene putokaz! U ovu mrežu mora se on što prije uloviti. Za to jamčim ja, moj Nikola! — Rekav to, kraljica ustade sa naslonjača i milostivo pruži Nikoli ruku koju ovaj smjerno poljubi.

— Laku noć, Nikola — reče blago kraljica.

— Laku noć ti, svijetla kraljice — pokloni se Gorjanski i ostavi kraljicu samu.

Doskora ugasnu i zadnja luč u odajama kraljevskim na požeškom gradu.

XLIII

Predvečerje je uoči Badnjaka godine 1391. Krupne pahuljice snijega sipaju iz zraka na krutu zemlju da je zaodjenu u svečano bijelo ruho u kom će dočekati svete božićne blagdane. Taj dan imaju gospodarice pune ruke posla pripravljajući slatke kolače i gibanice za veliki praznik, da mogu poslije mirno složiti ruke na krilo i uživati se tihe blagdanske sreće. Vrzajući se povazdan u kući, ne trpe da im je itko na putu, i najvole ako ih muževi ostave same s njihovim poslom. Nije zato nikakvo čudo da je danas neobično mnogo gosti navrvilo u krčmu poštovanoga Tomaša pod brijegom. Za dugim hrastovim stolom i po niskim klupama uz stijene sve je puno: mnogi, ne dobiv mjesta, stoje nasred sobe ili piju u tamnu hodniku. Stari Tomaš i okretna mu služavka Agata ne mogu da dosta brzo nadvore goste žarkim pelinkovcem koji danas potokom teče. Tomaševo društvo široke je volje, gotovo zaneseno. Tko bi pozornije slušao bučni razgovor građana, uvjerio bi se da se je danas dogodilo nešto što je Gričane vanredno razveselilo. Tamo za hrastovim stolom u kutu sjede naši stari znanci: vrač Cavagnoli, ljekarnik Gialimello i školnik Kuzmić. Odmah do ovih sjedi zažaren mesar Vašaš, a uza nj vrijedni postolar Tomo Štabel, smiješeći se neprestano zadovoljnim posmijehom i srčući glasno iz vrčića vatrenu kapljicu. Školnik Jakob živo maše rukama i otima se za riječ s razgovornim Gialimellom, dočim je Cavagnoli supijan već klimao glavom i ovdje-ondje u riječ se zaletio. Otkada je iznenada izgubio svoju Lukreciju, za kojom se nije baš mnogo raspitkivao, pustio je maha svojoj voljici za vinom i bio najvjernijim gostom u Tomaševoj krčmi.

— Ja vam velim — vikaše školnik — da taj biskup neće dugo sjediti u Zagrebu. Kad bude istraga gotova, pokazat će se koliki je krivac.

— Što krivac — ražesti se Gialhnello — razbojnik, ladro, ladro!... Za svaki snop, što ga je nama oteo u ime šesnaestine, zaslužio je da ga... I tu pokaza pantomimom vješanje.

— Objesiti — promuca Cavagnoli, uzmahnuv teškom glavom. — Per Dio, zar ne znaš da je biskup caput consecratum.

— Neka mu i život, samo nek ga odavle krenu! — umiješa se u riječ mesar Vašaš. — Jer, ne bude li to doskora, morat ćemo mu mi Gričani posvijetiti put.

— Neće valjda do toga doći — reče mirno postolar Štabel. — Vidi se da ga je kralj napustio, odrediv istragu proti njemu radi šesnaestine.

— I ban mu nije prijatelj! To ja znam — dodade glupim licem školnik.

— Si sa — opazi Gialimello — ban mu je iskuhao tu medicinu koju će mu sutra predati podban Toma.

— Ban Detrik Bubek ne zna za šalu — primijeti Štabel. — Vidio sam to onom zgodom kad me je spasio iz ruku bijesne kaptolske rulje. Da vam je bilo samo čuti kakvu je prodiku morao slušati prečasni gospodin.

— Živio ban Bubek! Dolje s biskupon Ivanom! — viknu mesar Vašaš, dignuv vrč uvis.

— Dolje s biskupom! Živio ban — zabuči sva krčma.

— A, bogati, susjede — upita Paviša Gonč meštra postolara koji je do njega nasred krčme stajao — što ima to reći? Valjda se je nešto važna dogodilo?

— Ti dakle ništa ne znaš?

— Ništa... Prije četvrt sata dođoh iz Hrašća gdje sam za gradskoga suca Luku naručio ribe za sutrašnji sveti post. Iz Hrašća dođoh ravno ovamo.

— Tada znaj — reče glasno postolar — da je danas milostivi gospodin podban Toma sazvao sve građane gore u grad na vijećnicu, gdje nam je pred gradskim sucem i poglavarstvom pročitao pismo bana Detrika Bubeka kojim nam poručuje da je svijetli naš kralj Šišman odredio strogu istragu proti biskupu Ivanu radi nezakonita pobiranja šesnaestine od Gričana. To ti je, dragane moj, uzrok da smo danas baš dobre volje!

— Zna li i biskup Ivan za tu banovu poruku? — upita Paviša.

— Brige nas za to. Sutra će mu podban već priopćiti poruku — odreza postolar. — Nuder, momče, kucnimo se u banovo zdravlje!

— Ban ili biskup, meni je svejedno — reče Paviša kucajući se s postolarom. — Kad sam s Gričanima, pijem za bana, a na Kaptolu za biskupa. Meni od jednoga ni drugoga nikakve koristi — dodade, smijući se, Paviša.

— Jer si propalica, protuha! — izdere se na nj postolar i, očepiv ga prezirno nogom u gnjat, okrenu mu leđa.

Paviša se ni ne ganu, jer je vidio u kakvu je kolu. Ošinuv bijesnim okom postolara, nagnu vrč na usta i živo iz njega posrknu.

Uto banu u krčmu Janslin Jakomelov, sin bivšeg suca Jakomela, inače po zanatu postolar, kao što mu je i otac bio.

— Dobar večer, braćo Gričani — viknu glasno Janslin, lupajući šubom o koljeno da stepe snijeg sa nje. — Vi tu mirno pijete, a ne znate što se vani događa.

— Šta, šta? — poviknu gosti u jedan glas.

— Maloprije — produži Janslin — dojaši na Kaptol jaka četa biskupovih ivanićkih konjanika, a odmah za njom dojuriše vugrovački kmeti i gradečki slobodnjaci. Ivanićane vodio je Grgin nećak Stanko Prišlin, poručnik biskupovih konjanika.

Opća tišina zavlada u krčmi.

— To ima nešto da znači — progovori prvi Tomo Štabel.

— Treba biti na oprezu! Biskup je velika lija — primijeti Gialimello koga je ta vijest očevidno silno uzdrmala.

— Okladio bih se — viknu mesar Vašaš, lupiv šakom o stol — da je to u savezu s istragom.

— Ha, ha, ha — nasmije se iza glasa Paviša Gonč — samo se vi igrajte s biskupom Ivanom!

— Tko to govori? — skoči na noge Vašaš.

— Ja, građanin grički, Paviša Gonč — viknu protuha, upaljen od vatrena vina.

— Ti, nitkove! — planu na nj Vašaš, prijeteći zgrčenom pesnicom — usuđuješ se tako govoriti.

— Ne žesti se tako, meštre Vašašu — poče bockavo Paviša — imat ćeš zgodu pokazati kakav si junak, kad dođu biskupovi ljudi pobirati šesnaestinu.

— Nuto, nuto, taj nam se ruga! Che bestia! — razmaha se Gialimello.

— Ali kad vas pohodi biskup Ivan — produži Paviša ogorčeno, ne mareći što Gialimello govori — onda uvučete roge, kao prije dvije godine kad je Grga Prišlin došao po snopove. Gdje si onda bio, meštre Vašašu?

— Ha, ti, huljo! — riknu Vašaš i htjede skočiti na stol da se obori na drzovitu propalicu. Nu to nije trebalo. Gvozdene ruke postolara, koji su stajali oko Paviše, pograbiše smutljivca i baciše napolje.

— Smet spada na cestu, ne u sobu — viknu postolar Janslin Paviši i prihvati zatim pun vrč pelinkovca što mu ga pruži služavka Agata. — U naše zdravlje, braćo! — nazdravi postolar i kucnu se s Tomom Štabelom, koji je sada nešto zamišljen sjedio uz svoga žestokoga susjeda mesara.

— Što si se zamislio, susjede Tomo? — viknu Janslin. — Nuder gucni slatke kaplje i razigraj si srce.

— Ja velim, braćo — oglasi se Tomo, srknuv malko iz svoga vrča — da valja biti na oprezu.

— Pred kim? — zapita Vašaš, okrenuv se prema Štabelu.

— Pred biskupom!

— Ej ne luduj, Tomo — primijeti Vašaš. — Sta će on nama kad uz nas stoji kralj i ban? Mirovat će on!

— Drugomu bio bi to razlog da miruje — prihvati postolar Štabel — ali našemu biskupu ne. Zar vi ne znate da on nije pri zdravoj pameti?

— Tko, tko? — prenu se ujedanput vrač, pobojav se da nije govor o njem.

— Ta biskup Ivan, benedetto — viknu mu u uho Gialimello.

— Govore ljudi koji imaju s njim posla — produži Tomo Štabel — da ima časova kad ga pamet posve ostavi.

— Istina je, ja to znam — potvrdi važnim licem školnik.

— Tada — govoraše dalje Štabel — mahnita i bjesni kao da je nečisti duh u nj uljezao.

— Pravo mu je — upade u riječ ljekarnik — zašto se dade liječiti od vještica koje imaju s vragom posla.

— Strahota — čulo se među gostima stojećim bHže stola.

— Istina je, istina — viknu školnik. — Draga Gončinka, poznata vještica, pravi mu lijekove.

— Do bijesa — povika Vašaš komu bješe već dosadio taj razgovor — što mlatite praznu slamu? Ako biskup mahnita, što zato?

— Što zato? — pogleda Tomo Štabel susjeda mesara. — Ti još pitaš, kume! A što onda ako biskup pogazi i kraljevu i banovu zapovijed i na nas udari?

— Pa ćemo ga ljudski dočekati! — lupi Vašaš šakom o stol.

— Dakle opet krvi i haranja; nije li već toga dosta?

— Imamo tvrdi naš grad, neka udari ako ga je volja — produži Vašaš.

— A mi u podgrađu — upade mu u riječ Štabel — nas neka davi i plijeni kako ga volja?

— Zar vas ne brane gradske mišice kada dođe do sukoba? — primijeti Vašaš. — I zadnji put, kad su biskupovi ljudi došli pobirati šesnaestinu u vašu ves, dojurismo mi iz grada i potjerasmo biskupovce.

— Tako je, tako — potvrdi Štabel — ali baš zato velim, treba nam biti na oprezu! Bog uzdržao našu slogu — pridoda Štabel i dignu vrč uvis.

— Za našu slogu! Živio Grič! — viknu Vašaš.

— Živio Grič! — zaori sva krčma.

— Daj, Tomašu! Toči, Agato! — viče sad ovaj, sad onaj i vino se nosi, a gosti sve to šire volje buče i smiju se, rječkaju da jedan drugoga pravo niti čuje niti razumije. Iz općega žamora i halabuke čuju se ovda-onda rogoborni usklici: — Živio Grič! Dolje s biskupom! — i opet dalje buka, smijeh i žamor.

Ujedanput smete se i zbuni sve društvo. Pred krčmom i u hodniku nastade nenadana graja.

— Ukraj, grički pijanice! Čistite se otuda! — čula se svana prijeteća vika, praćena zveketom oružja.

Gosti iznutra počnu se tiskati prama vratima da vide šta je. U hodnik bijaše već provalila čitava rulja ivanickih konjanika, nosećih o bedrima široke mačeve koje su trgli iz korica.

— Napolje, grički skote! — zaurlaju sn6va vojnici i plošticama svojih mačeva stadoše udarati po Gričanima, kud su dohvatili.

Strava obuze goste koji se goloruki toj navali ne mogahu oduprijeti. Začas isprazni se hodnik, a oni što bijahu u sobi umakoše neki kroz hodnik, neki, osobito mršaviji, kroz dosta uski prozor sobe. Među tima bješe jedan od prvih ljekarnik Gialimello. Od svih gostiju ostadoše u krčmi samo mesar Vašaš, postolar Štabel, školnik Kuzmić i vrač Cavagnoli. Ova potonja dvojica bijahu vinom tako natovarena da nisu bila ni za bijeg sposobna.

Uto nahrupiše konjici u sobu. Na čelu im je mlad vojnik, po odijelu sudeći njihov časnik. Jake grudi pokriva mu oklop od mjedi, a ispod šljema, sa koga je padala crvena perjanica, sijevahu drzovite, vatrene oči. Mladi taj vojnik bijaše Stanko Prišlin, poručnik biskupovih konjanika.

— Nuderte — zagrmi poručnik — nuderte da vas čujem! Vičete: »Dolje s biskupom!« Tako vičete njemu koji je vaša duhovna glava, koga slušati morate. Vi ste bar ovce njegove koje mu je Bog povjerio? Ne, bijesni ste vuci koje treba toljagom mlatiti.

— Gospodine! — oglasi se Vašaš drščućim glasom od nutarnje jarosti koju je zatomiti morao — mi smo ovdje na svom zemljištu ...

— I tu morate štovati svoga pastira! — lupi poručnik bijesno nogom o tle, presjekav riječ mesaru. — Nu vi Gričani ste razbojnici, zvijeri u ljudskoj podobi, koji ne poznaju Boga ni svetinje. Ali ja ću vam pokazati tko je Stanko Prišlin! Ja ću vas učiti kako se štuje moj gospodar, biskup Ivan!

— Valjda nam nećeš sile činiti? — istaknu se Tomo Štabel. — Mi smo, evo, goloruki, a ti si došao oružan i s čitavom četom.

— Neću vam sile činiti, ne bojte se — odgovori poručnik. — Bit će prilike da se drukčije ogledamo s vama, vi, kramarske kukavice! Sad vam samo zapovijedam da se nosite otuda i da vani mirujete, jer inače imat ćete sa mnom posla. Ajd!

Škripeći zubima od jeda, protiska se Vašaš kroz konjanike, a za njim Tomo Štabel. S odvažnim svojim licem prođoše netaknuti kroz razuzdani čopor vojnika; nu vinskim svatom vraču i školniku ne posluži ista sreća. Ne mogav stajati pravo na nogama, počeše teturati između vojnika, a ovi jedva dočekaše da ih šakama podvore i napolje izguraju.

— Protestiramo — vikahu vrač i školnik, savijajući se pod teškim bubotkama snažnih pesnica.

— Napolje, napolje, pijanice! — odvraćahu kroz glasan grohot vojnici, bubajući šakama po obojici. Na kućnim vratima pograbe napokon i vrača i školnika za šiju i bace ih u snijeg.

— Hulje, hulje! — psovaše školnik, dižući se teškom mukom sa zemlje.

— Cani, cani! — skladaše u jedan glas sa školnikom vrač Cavagnoli. — Dio santo, ne mogu se dići. . . pomozi, školniče!

— Do bijesa, diži se sam! I ja nisam pao na perje — odgovori školnik, stresajući snijeg s oprave.

— Nazdravlje, kume Jakobe! — ozva se pri vratima Tomaševe krčme hrapav glas. — Posrni još triput ovako, pa ćeš biti kod kuće.

— Hulje, hulje! — opetovaše školnik, okrenuv se prema krčmi.

Zlorado hihoćući, zamače isti čas u hodnik Paviša Gonč.

Sa tornja Habernika nedaleko od Kamenih vrata zaori sada trublja. Bijaše to opomena da se odmah zatvore gradska vrata, jer od Tomaša potjerani građani dojaviše da bi moglo biti pogibelji. I gradska vrata zatvoriše se, a straže u Haberniku i na bedemima imale su svu noć paziti da ne bude nenadana zaskoka i prijevare. U Šoštarskoj vesi, koja bijaše najviše izložena udarcu biskupa i Kaptola, bdjelo se također svu noć. Oružani čekahu postolari navalu biskupovaca.

Biskupovi vojnici nisu međutim ni sanjali o kakvoj navali. Kao prije Gričanima, tako je sada Tomaš biskupovcima za dobar novac točio izvrsni svoj pelinkovac. Do kasne noći trajaše halabučna pijanka u krčmi i pred njom, gdje su vojnici iz kabla grabili vino vrčevima i pili. I kao što se je prije vikalo: »Živio Grič! Dolje s biskupom!« orilo se sada: — Živio biskup! Propao Grič!

— Neka, neka — govoraše zadovoljno sam sobom Tomaš, zatvarajući oko ponoći praznu krčmu. — Grič ili biskup, meni je svejedno: živio jedan ili drugi, samo kad se moja kesa kraj toga lijepo puni.

Sutradan, na sam Badnjak, stajaše u rano jutro Grga Prišlin pred biskupom Ivanom. Došao mu je kazati što je od Paviše čuo: da će ga danas pohoditi podban Toma i priopćiti mu banovu poruku o istrazi radi šesnaestine.

— Istraga proti meni... proti vjernomu podaniku kraljevu ... radi ovih kramara! ... Grga, je li vjeruješ u to? — govoraše kao van sebe biskup.

— Moram vjerovati, jer to nije već nikakva tajna. Jučer su dapače Gričani, veseli što je kralj uslišao njihovu tužbu, držali bijesne pijanke, vičući iza glasa: »Dolje s biskupom Ivanom!« — pričaše lukavi Prišlin, dražeći jarost biskupovu.

— Škoti, skoti! To će mi skupo platiti — škrinu biskup zubima, dignuv pesnicu uvis.

— Vele da ćeš morati seliti odovud, jer inače da će ti oni put posvijetiti.

— To li rekoše, šta? — zaustavi se gnjevan biskup, oči sijevnuše bijesnim plamenom. — Ha, vi otrovne zmije, ja ću vas pogaziti. Čuj me, Prišline! . .. Jesu li na okupu moji ljudi?

— Svi su došli po tvojoj zapovijedi, prečasni gospodine!

— Ti znaš da sam ih htio na miru pustiti ove blagdane, ali oni me draže, izazivlju. Neka im bude! ... Još danas, odmah sada hoću da ideš po šesnaestinu. Dvije godine već mi duguju, sad je hoću da imam . .. Idi, digni moje konjanike! — zapovjedi biskup, žareći se od jarosti.

— Dopusti, tvoja milosti, da te sjetim na lošu ljetošnju žetvu — primijeti župan. — Žito je sve magla proždrla, a od lanjskoga kukuruza jedva je šta ostalo.

— A ti pobiraj vino! — otrese se biskup. — Mjesto snopa uzimaj od svakoga kabal vina. Imaju ga hulje dosta... Idi! .. . Tko neće da dade vina, neka plati gotovim . .. Žurno, Prišline!

— Ali na Badnjak, tvoja milosti — reče oklijevajući Prišlin — što će svijet na to reći?

— Odlazi! — lupi biskup nogom o zemlju, a Grga, zlorado se smiješeći, ispade iz sobe, ostaviv gnjevna biskupa.

Za nekoliko časova zaori trublja u dvorištu biskupova dvora, sazivajući na okup vojnike. U jedan čas oživi dvorište neobičnom vrevom. Konjanici jure na čilim svojim konjima i kupe se oko mladog poručnika Stanka, s kojim se Grga Prišlin živo razgovara dajući mu upute za današnji izlet. S druge strane žure se vugrovački vazali, vodeći sobom oružane kmetove, koji se u bojni red vrstaju. Malo zatim eno i volovi upreženih kola, natovarenih velikim vinskim posudama. Grga Prišlin baci oko na jednu, pa na drugu stranu. — Sad je sve u redu! Krenimo! — reče župan te uzjaha na konja koga mu sluga privede.

I opet zaori trublja u znak da se ima krenuti.

— Na Grič! — zapovjedi mladi poručnik jakim glasom, pokazav pravac golim mačem, i biskupovci okrenuše čelo te uzeše spješiti prama Pisanom mostu.

— Ja ću s kmetovima vrebati kod mlinova — reče Grga na polasku Stanku — bude li nužde, priskočit ću vam u pomoć. Hajde sad, sinko, i drži se junački. Ne zaboravi da je u gradu gore Živan mošnjar, tvoj najveći zlotvor.

— Neću, oče — odgovori Stanko, i oko mu planu gnjevom i osvetom. — Kunem ti se da ću ga naći! — To rekav, podbode vatrena ata i pojuri na čelo svojih konjanika.

Danas je prvi put što mladi poručnik vodi četu u pohode protivniku gdje bi moglo biti i pustih kapa. Na tu zgodu njega je Grga Prišlin odavna pripravljao jareći dan na dan mržnju i osvetu proti osinjaku, kramarskom Griču, i napose proti Živanu Benkoviću, čovjeku zvjerskoga srca. Kao mladi orao kada se prvi put zaletava na svoj plijen, s takvim čuvstvom hrlio je sada i mladi poručnik na Grič. Crne oči neobično mu plamte, dajući grozan izraz njegovu mlađahnu licu, a srce mu bije toli živo kao da želi probiti i grudi i teški oklop što ih pokriva. Teški mač kucka ga po bedrima kao da ga pita: hoćeš li me skoro trgnuti da prolijem krvi za kojom ti srce odavna žeđa?

Prešav Pisani most, poleti prvi odjel konjanika u skoku mimo Šoštarske vesi prama Kamenim vratima. Jutro bijaše vrlo maglovito, i tako je bila zgoda neopazice provaliti u grad prije nego bi vrata zatvorili.

Stanovnike Šoštarske vesi uzbuni jaka tutnjava, dolazeća od topota konjskih kopita. Istrčav pred svoje kuće, uzeše motriti neobičan pojav. Za prvim odjelom konjanika, koji bješe već uz brijeg odjurio, kretala se uz brijeg velika kola s vinskim posudama, za kojima je opet slijedio jedan konjanički odjel.

— To su biskupovi ljudi — viknu jedan postolar svomu susjedu. — Kamo su se ti spremili?

— Čini se — odgovori susjed, kašljucajući kroz smijeh

— da će biskup držati berbu na Griču.

— Treba mu za Božić vina — umiješa se porugljivo treći

— pa ide poput fratra u prošenje!

— Vraga ide on prositi — opet će gnjevno prvi — bit će to sigurno opet neka nova šesnaestina. Prije je bila od žita, sad je došao na vino.

— Eto, susjede — prihvati drugi — kako je dobro da nemamo vinograda. Inače bi sigurno prve nas pohodio.

— Što čevrljate ovdje u vjetar — oglasi se sada Tomo Štabel između svjetine koja se bješe navrh ulice slegla. — Treba našoj braći gore javiti da im prijeti pogibelj. Nuder, Jansline — uhvati Štabel za rame Jakomelova sina — u tebe su mlade noge. Skoči žurno uz brijeg na Dverce i javi sugrađanima što se na njih sprema.

Janslin posluša smjesta, a Štabel preporuči ostalim da se vrate kućama, da pozatvaraju vrata i budu spremni.

I učiniše tako, govoreći na razlasku: — Vrag ne spava!

Kad je prvi odjel konjanika stigao do tornja Habernika, pomoli se na prozoru glava stražarova, koji od čuda zinu vidiv biskupovu četu.

— Uvuci samo opet glavu — viknu mu sa konja poručnik — i miruj; jer ako najmanji znak dadeš, dat ću te na toranj objesiti. Stražara nestade u tren s prozora, i ivanićki konjanici skokom hrupiše pod Kamena vrata te ih posjedoše.

— Tu ćemo čekati dok naši za nama stignu — zapovjedi poručnik.

Gričani, imajući kuće svoje u blizini gradskih vrata, stadoše plaho izvirivati na svoje prozore, ne znajući što to ima da bude. Ljudi, silazeći iz grada na Trg margaretski, zaustavljaju se i gledaju nenadane goste. Za tinji čas zakrči gomila svijeta usku ulicu što vodi od Kamenih vrata k vijećnici.

— Gdje je ključ od gradskih vrata — pitaju se tiho građani među sobom, vidjev da je to biskupova četa.

— Sad je red na osmoj insuli da čuva ključ — reče netko

— a ta je daleko!

— Hajdmo na vijećnicu, zvonimo! — oglasi se potiho ljekarnik Gialimello, nadošav slučajno onamo.

— Hajdemo, hajdemo! — slože se svi prisutni.

Ali u isti čas zakuca zvonce Lotrščak na gradskoj vijećnici. Janslin se dobro žurio. Na glas zvonca razbježaše se Gričani na sve strane. Svaki hrli k svojoj kući da se oruža i spremi na doček gostiju o kojima nitko nije znao po što dolaze, ali se je slutilo da ne nose ništa dobra kao obično.

— Čujete li, momci — viknu Stanko svojim konjanicima

— te hulje dobro njuše! Naprijed! Naprijed! — Mladi poručnik podbode konja i poleti s četom prama vijećnici. Za njim pojuriše brže i kola s posudama dočim je odjel konjanika koji ih je pratio zaostao, držeći posjednuta Kamena vrata i prilaz na Markov trg.

Kao prije tri godine Grga Prišlin, tako stade s četom njegov potomak pred gradskom vijećnicom. Nu tu ne nađe nikoga. Nema ni cigloga stražara da mu javi po što je došao. Pošalje nekoliko konjanika u vijećnicu da traže ima li žive duše, ali nigdje nikoga. Uza sve to ipak kuca Lotrščak i saziva građane na okup. Konjanici lupaju na vratima, vodećim u tijesni zvonik, ali ona su od željeza i dobro zatvorena. Udaraju kopljima i buzdovanima, ali vrata ne popuštaju, zvonce zvoni još žešće, a građani sve se više kupe i zgrću oko Markova trga.

— Bit će krvi, mladi gospodine — istaknu se jedan konjanik u blizini Stankovoj. — Gričani se kupe sa svih strana, i čini se da dobre volje neće nam ništa dati.

— Ha, to je ono što najviše i želim — odsiječe poručnik, lupiv žestoko rukom o držak svoga mača. — Krvi bih želio, te gnjusne gričanske krvi. Bojiš li se okršaja?

— Eh, ne bojim se, gospodine — odvrati konjanik — ta ne bi bio ovo prvi moj okršaj, ali mogli bismo zlo proći!

— Mi, kako? — zaviknu Stanko. — Onda mora da ste kukavice. Ali pazite se mene! — Okrenu se sada prama svojoj četi. — Tko samo pomisli na uzmak, poginut će od moga mača.

Konjanici, čuvši odrešite riječi svoga zapovjednika, prihvate čvršće vita koplja i čekaju njegove daljnje zapovijedi.

Plamtećim okom uze se sada Stanko obazirati na sve strane. Kud god je bacio oko, vidi svud vrevu i ljude oružane kopljima, lukovima i sjekirama.

U Srednjoj ulici, gdje je stajala kuća mošnjara Benkovića, bijaše se skupila najveća hrpa građana, među kojima je u prvom redu stajao čestiti Živan, opasan mačem i držeći oštru bradaticu u lijevoj ruci.

»Tu je negdje kuća moga zlotvora«, pomisli Stanko i, ispraviv se na konju, pogleda nizom kućica što se sterahu prema Dvercima. Oko mu zape na kući pred kojom bijaše malen vrtić i što bijaše sva opletena bršljanom. »To je, to mora biti dom Živanov«, govoraše poručnik u sebi s neiskazanim tronućem. »Tu sam, sjećam se sad živo, sproveo prvo doba moga djetinjstva, tu su tetošili oko mene, grlili me i cjelivali, a ja ne znađah da je to sve himba, laž, ne mišljah da su ti ogrljaji sotonske mreže u kojima me drže, a cjelovi zmijski otrov. Ha! Vi krvnici oca moga i jadne majke moje! ...« Krv zakipi u

mladim žilama poručnikovim i nehotice podbode konja te poleti prama hrpi Gričana koji su niže oboružani stajali. Konjanici trgnuše za njim.

— Sto vi tu radite? — viknu mrkim licem mladić, stavši tik pred redove građana.

— Prosti, gospodine mladi — oglasi se Živan, stupiv korak naprijed — ali priličnije je da mi pitamo što ti radiš ovdje s biskupovom četom?

— Dobro da pitaš — odgovori Stanko, ošinuv mošnjara prezirnim pogledom. — Znajte dakle, Gričani — viknu zatim jačim glasom — da sam poslan od svoga poglavara, biskupa Ivana, da poberem od vas šesnaestinu žita koju mu već dvije godine dugujete ...

Glasno mrmljanje među Gričanima presiječe riječ poručniku.

— Ne bučite — viknu žestoko Stanko — i slušajte što ću vam dalje reći. Znajući moj gospodar, biskup Ivan, da ste ostali bez žitka, da vam je magla proždrla ljetos sav prirod žita, dozvoljava da platite šesnaestinu u vinu, kojega dosta imate, i to mjesto snopa kabal vina. Tko neće da dade vina, može i u novcu platiti.

— Ne damo ništa — zagrmiše Gričani u jedan glas.

— Tko ne da? Tko je taj, neka se javi — viknu mladi poručnik, nevikao slušati ikakva otpora.

— Ja ne dam, mi svi ne damo! — istaknu se opet Živan muževnom riječju. — Radi te šesnaestine digli smo tužbu pred kraljem, i jučer baš stiže nam pismo od bana da je milostivi naš kralj odredio istragu proti biskupu.

— Istraga spada na biskupa — odgovori krhko poručnik — a na mene spada samo njegov nalog.

— Ali taj nalog je nasilje — viknu Živan.

— Za to neka biskup odgovara, ali vi se pokorite i otvorite svoje pivnice! Ne šalite se sa mnom!

— Ne damo ništa — ponoviše opet gromko Gričani.

— Volimo svi prije izginuti — doviknu žestoko Živan poručniku.

— A tko si ti — okrenu se sada Stanko ponosito prema mošnjara — koji sve drage na otpor potičeš?

— Građanin grički kao i ovi drugi — odgovori neustrašeno mošnjar — a ako želiš pobliže znati, velim ti da se zovem Živan Benković, zanatom mošnjar!

Mladiću se skoro zamagli pred očima čuvši te riječi.

— Ha, ti, razbojnice, ubojice — ruknu, drščući od osvete i jarosti, i u tren blisnu mu gol široki mač u raci. Slijedeći primjer svoga zapovjednika, trgoše i konjanici oštre mačeve iz korica, spremni svaki čas da udare. Ali u isti mah uperiše Gričani proti biskupovcima ubojita koplja, a strijelci napeše svoje lukove.

— Ne dajmo se! Borimo se! — Ori se vika u njihovim redovima, a sa Markova trga, iza leđa biskupovim konjanicima, čuje se bučan žamor oružanih Gričana, nalik hujanju primičuće se oluje.

S obje strane sve je napeto, spremno na krvav sukob. Samo još nek iskra vrcne i planut će bijesna, ogorčena borba.

Ali u isti čas što je Stanko trgnuo mač iz korica i već podbo konja da nasrne na Živana, pojavi se četica konjanika leteći k vijećnici od Dveraca.

— Podban ide! — čula se ujedanput vika na strani Gričana. Na taj glas trže se i poručnik biskupovih konjanika i suspregnu konja. I doista, praćen dvanaestoricom banskih konjanika, jezdijaše prama vijećnici podban Toma. Bijaše to čovjek već u godinama, visoka uzrasta i širokih pleća. Lice mu bijaše ozbiljno, skoro mrko, a njegovi dugi, sijedi brci davahu vanjštini njegovoj junački, viteški izgled. Danas je obukao svečanu odoru. Na visokom kalpaku s dugim crvenim prijevjesom dršće mu visoka bijela perjanica, a gornje tijelo pokriva mu dragocjena dolama od pardosana, ispod koje se pomaljaju zlatom okovane korice široka mača.

Redovi Gričana rastavljaju se pred podbanom i njegovom pratnjom, a s jedne i druge strane dovikuje mu se:

— Pomozi, milostivi gospodine!

— Što je, govorite! — reče podban, zaustaviv se u sredini Gričana.

— Dođoše po šesnaestinu, hoće da krv liju! — vikahu Gričani.

— Umirite se — zapovjedi podban Toma. — Svijetli naš kralj ne dopušta da se šesnaestina pobira, a radi pobrane bit će istraga. To vam još jučer rekoh.

— Reci to onim ... biskupovim ljudima — oglasi se jedan iz hrpe, pokazujući na biskupove konjanike.

Podban podbode konja i pojuri do biskupove čete.

— Ti si zapovjednik te čete? — upita podban Stanka ozbiljnim licem.

— Da, tvoja milosti — odgovori muževno mladić.

— Razumio sam da si došao pobirati šesnaestinu — produži podban.

— Tako mi naloži biskup Ivan, moj gospodar.

— Vjerujem — odsiječe krhko podban — ali taj nalog neće se ovršiti.

— Da se vratim praznih ruku? — reče poručnik glasom odavajućim prkos i ogorčenost. — A što da kažem biskupu, svomu gospodaru?

— Da ima nad njim veći gospodar, kralj, koji ne dopušta brati šesnaestinu — viknu podban, dignuv prijeteći ruku uvis. — Sada pak kreni četu natrag.

Mladi poručnik škrinu zubima i ne ganu se. U podbanu uzavri žuč. Ispraviv se ponosito na konju, okrenu se k biskupovim konjanicima i jakim glasom povika:

— Junaci, u ime kralja, mač u korice!

Čuvši ime kralja, turiše konjanici bez oklijevanja mačeve u korice. Zadnji bijaše poručnik njihov koji se, kipući od jeda, pokori podbanovoj zapovijedi. Rinuv ljutito mač u tok, okrenu brzo konja, doviknuv kratku zapovijed svojima:

— Za mnom!

Istim putem, kojim du došli bili, vratiše se biskupovi konjanici na Kaptol. Uzastopce za njima odjezdi sa svojom pratnjom podban Toma, koga na sve strane pozdravljahu građani glasnim, radosnim usklicima. Na polasku zapovjedi građanima da drže zatvorena sva gradska vrata i da budu na oprezu od zasjede.

— Tko je taj bijesni mladić što vodi biskupovce? — upita Živan, gledajući za odlazećim konjanicima.

— Nećak Grge Prišlina — oglasi se netko iz hrpe.

— Grgin nećak! — ponovi tiho preda se Živan. — Vidi se da ima dobra učitelja — dodade na to i pođe s ostalima na vijećnicu, kamo su se svi građani kupiti počeli da se posavjetuju što da urade ako bi biskup ponovio svoju navalu. Prije tri tjedna umrije gradski sudac Ivan, i grad osta bez svoje glave. Živan Benković uz gradskoga notara bude jednodušno pozvan da upravlja slobodnim gradom, dok se na Blaževo buduće godine po starom običaju ne izabere novi gradski sudac.

Dok su se Gričani na vijećnici kupili, bješe Stanko već stigao na Kaptol. Nedaleko od Pisanoga mosta dočeka ga župan Grga, vrebavši ondje sa svojim kmetovima.

— Sto je to... ti se već vraćaš ... praznih ruku? — pitaše Grga Prišlin svoga posinka, pristav s konjem uz njega.

— Nadošao podban i zapovjedio da se vratimo otkuda smo došli.

— I ti si poslušao? — primijeti s negodovanjem Grga.

— Moradoh, jer je zapovjedio u ime kralja, koji da ne da pobirati šesnaestinu.

— Ej, vidi se da si još žutokljunac ptić — nasmija se razuzdano Grga. — Da sam ja išao gore, ne bi mu pomogle te litanije. A što Gričani, oprli se?

— Kao stršeni. Sve se diglo na glas zvona ...

— A Živan? ... Jesi li ga vidio? — zapita napetom radoznalošću Grga.

— Čelo o čelo stajasmo jedan naproti drugom — govoraše uzrujano Stanko. — Jedan hip trebalo je samo, bijah već zamahnuo na nj mačem ... ali u to doleti podban ...

— Žutokljunac, velim ti i opet! Takva lijepa zgoda. Jedan udarac i bio bi se osvetio...

Stigoše pred biskupov dvor, gdje se zaustave da raspuste ljude. U isti čas projuri mimo njih podban Toma sa svojom pratnjom u biskupov dvor.

— Gle, gle! — reče Grga — ta to je podban glavom... Sigurno ide u pohode biskupu.

— Priopćit će mu kraljevu odluku radi šesnaestine ...

— I kazati valjda što je danas bilo. Tim bolje, bar se ne trebamo ni izvinjavati — primijeti Grga.

Podban, stigav u dvorište, sjaše tu s konja i pođe sam u dvor k biskupu. Vidjev to Grga, sjaše i on s konja te požuri se za podbanom da po svojoj navadi prisluškuje i vreba.

Biskup Ivan stajaše baš kod prozora sa zatvorenim brevijarom u ruci kad je u sobu unišao podban Toma.

— Oprosti, prečasni gospodine — reče podban muževnim glasom, pokloniv se biskupu — ako te smetam u činu pobožnosti. Po višnjem nalogu morah doći k tebi.

— Čuo sam nešto o tom — odgovori biskup, već u prvi čas razjaren. — Nuder, dakle, viteški gospodine, da čujem radi čega dolaziš k meni.

— Ovdje imam banovu poruku — nastavi podban — radi šesnaestine koju sebi tvoje gospodstvo prisvaja od gričkih građana...

— Koju ja pobirem — uleti biskup u riječ podbanu.

— To jest otimaš — ispravi biskupa jačim glasom podban, koji običavaše uvijek govoriti onako kako je mislio. — Nu tomu ima biti kraj: jer, evo čuj, biskupe gospodine, što mi piše ban.

Sada pročita podban Toma pismo slavonskoga bana Detrika Bubeka iz Požege u kome mu ovaj u ime njegova Veličanstva kralja Šišmana javlja da je njegovo Veličanstvo, doznav iz tužbe slobodnoga grada Griča da u njemu zagrebački biskup Ivan pobira oružanom silom šesnaestinu, koja mu ni po zakonu, ni po običaju, ni po kakvoj posebnoj povlastici ne pripada, milostivo odredilo da se radi toga nezakonita čina vodi stroga istraga kako naredi podban Toma. A biskupu Ivanu, inače vjernomu i odanomu podaniku njegova Veličanstva, preporuča i zapovijeda kralj da se unapredak čuva takvih nasilja ako ne želi proigrati milost njegova Veličanstva.

— Ovo je poruka banova — reče podban, smatajući pismo. — Sada će razumjeti tvoje prečasno gospodstvo da sam dužan bio otpraviti tvoje ljude iz grada koji su danas došli bili po šesnaestinu ...

— Ti... ti si ih otpravio? — viknu biskup razjaren, upirući kažiprstom u podbana.

— Da, biskupe gospodine — odvrati mirno, ali krepko podban. — Nisi li malo prije čuo iz pisma da ti kralj zabranjuje takva nasilja?

— Nasilja — nasmija se bijesnim grohotom biskup Ivan.

— Nasilja zovete mi moja prava, povlasti što mi ih podijeliše kraljevi predšasnici.

— To će se u istr agi pokazati, koju ću ja odmah narediti

— prekinu podban biskupu riječ — a međutim savjetujem tvomu gospodstvu da se pokori kraljevoj zapovijedi, jer inače, ako se usprkos kraljevoj volji budu napastovali slobodni grički građani, banska vojska imat će posla s tobom.

— Ti mi prijetiš kao buntovniku. .. Tko te na to ovlašćuje? — ciknu biskup od jarosti.

— Kraljeva poruka — reče mirno podban. — Više ti nemam ništa kazati! — To rekav, pokloni se podban biskupu i izađe brzo iz sobe.

U isti mah pojavi se župan Grga na pobočnim vratima.

— Jesi li čuo — propiska biskup kro/ gnjev, opaziv svoga župana — jesi li čuo, Grga? Prijete mi, ponizuju me, uništiti me hoće ...

— Da, da! Urotiše se proti tebi, prečasni gospodine! — primijeti lukavo Grga.

— Neka, neka — dahnu biskup. — Ali ja ću ih smrviti, zgaziti... Gdje su moji ljudi? ... Čuješ li? ... Gdje su moji ljudi?

— Dolje su, tvoja milosti!

— A ti poteci... uzmi ih sobom koliko trebaš, i...

— Zapovijedaš, biskupe gospodine?

— Podbana mi uhvati, da, Tomu podbana i u tamnicu ga baci. Jesi li čuo? — vikaše biskup lupajući nogom o zemlju.

— Tvoja milost ne uviđa u ovaj čas da je to opasna stvar

— primijeti Grga.

— Izrode ljudski! — zavika biskup izvan sebe od jarosti i objema šakama turnu župana prema vratima. — Idi... — doviknu mu još jedanput, a u isti čas zapjeniše mu se usta i, posrtajući unatraške, sruši se tik prozora.

Grga ne mače se s mjesta, nego zloradim, sotonskim posmijehom promatraše svoga gospodara koji, ležeći na zemlji, trzaše grčevito čitavim svojim tijelom.

— No, no, ne žesti se, prečasni gospodine — nasmija se zvjerski Grga. — Potrpi se samo časak i donijet ću ti pomoć!

— To rekav, ispade žurno na glavna vrata.

Za nekoliko časaka otvori biskup Ivan oči i ogleda se po sobi.

— Nigdje ... nikoga! — Zastenja, dižući se teškom mukom sa zemlje. — Šta je to bilo sa mnom? Sav dršćem. Ha! sjećam se, sjećam... Ne, ne! ... ne smijem na to misliti, jer me odmah steže tu ... u grudima ... u grlu . ..

Uto se tiho otvore vrata i župan Grga stupi u sobu.

— Ti si to — reče tiho biskup, opaziv Grgu. — Slab sam ... izmučen . . . pomozi mi do stolice — govoraše dalje, pružajući dršćuće ruke prama Grgi.

— Neka se samo umiri tvoje gospodstvo, i bit će opet dobro — tješijaše Grga biskupa, vodeći ga ispod ruke do velika naslonjača.

— Da, da, mira mi treba... ali već sam miran... vidiš da sam miran ... — stenjaše biskup sjedajući u naslonjač.

— Poslao sam po Gončinku — poče opet Grga, stojeći uz biskupa — da dođe s napitkom koji tako pomaže tvom gospodstvu.

— Neka samo dođe — šaptaše biskup, sklapajući od slabine oči — baš sam slab . . .

I spusti glavu na grudi kao da ga je san svladao. Prezirnim sažaljenjem motrijaše ga postrance Grga.

— Na čast ti sve tvoje blago — reče u sebi — kad ga ne uživaš, kad ga ne umiješ, ne možeš uživati...

— Jesi li tu? — otvori biskup opet oči. — Pazi dobro i čuvaj me ... Mogli bi me orobiti, umoriti.. .

I glava mu opet klonu na grudi. Duboko disanje, prelazeći pokadšto u jako hrkanje, bijaše znakom da je biskup usnuo.

Sada se opet otvore glavna vrata i na vratima pojavi se vještička podoba Drage Gončinke.

— Spava — došapnu joj Grga.

Draga pristupi k stolici, na kojoj spavaše biskup, i uze ga motriti nekoliko časaka.

— Probudit će se skoro! Nemiran mu je san — šaptaše poluglasno Gončinka.

— Jesi l’ ponijela sobom napitak? — upita Grga. — Onaj o kom smo govorili?

— Evo ga u kutiji — reče Gončinka, pokazujući poveću kutijicu Grgi. — Taj će napitak djelovati kao malo koji. — I prikučiv se Grgi, šapnu mu u uho: — Umiješala sam i nekoliko kapi soka od paskvice!

— Da ga neće to ubiti?

— Neće sada odmah — odvrati Gončinka — ali neka dva-tri puta uzme, onda će se seliti — dodade Gončinka, po-gledav znamenovito prama nebu.

— Samo da znam gdje drži svoje blago — promrmlja Grga preda se. — Kada to budem znao, onda slobodno, ako hoće sutra, neka pogine.

U taj hip skoči biskup sa stolice ravan kao svijeća, gle-dajuć plaho oko sebe. Grga i Gončinka nehotice uzmakoše za korak natrag.

— Tamo je netko — viknu silovito, pokazujući na pobočnu sobu gdje bijaše oltar sv. Ladislava.

— Gdje, gdje? — pitahu u jedan glas Grga i Gončinka.

— Tamo, tamo — pokazivaše biskup prstom istim pravcem. — Hoće da me porobe, ali ja ne dam, ne dam... Stanite, lupeži! — pak poleti u bližnju sobu.

Grga Prišlin i Gončinka polete za njim.

— Ne, ne! — zaustavi ih biskup na vratima, ispruživ grčevito obje ruke proti njima. — Ne trebam vas, tu ostajte!

— I zatvori vrata za sobom.

Grgi sinu nešto kroz pamet!

— Tu negdje mora da čuva svoje novce — reče tiho Gončinki. — Da mi je samo moguće jedan čas zaviriti u sobu.

— Odmaknu poklopac ključanice.

Ključa ne bijaše unutra. Prignu se i uze gledati. Što je želio, mogaše posve dobro vidjeti. Izdubak u zidu, koga zatvaraše oltar sv. Ladislava, bijaše otvoren, a biskup Ivan stajaše pred njim brojeći i važući svoje kesice. Svršiv taj posao, nasmiješi se zadovoljno, i sv. Ladislav zaklopi opet izdubak. Biskup pokloni se prijazno svecu i tura u njedra malu kesicu u koju bijaše prije spravio ključić svoje tajne blagajne.

— Sad sam vidio dosta! — šapnu Grga vedrim licem i povuče za sobom Gončinku k prozoru.

Prvi mrak se uhvatio. Zvona u Griču i na Kaptolu zvone pozdrav Gospi i ujedno naviještaju da je započeo sveti večer. Sprovedši cijeli dan u molitvi i postu, sjedaju sada ljudi za obilnu večeru, želeći mirno i blaženo slaviti svetu noć i dočekati ponoćnicu. Zaviriš li kroz koje god okance, vidiš svuda zadovoljne i spokojne ljude sjedeće za punim stolovima na koje je donio domaćin žarko vino i slatki pelinkovac, a domaćice izabrana jela od kojih se ugodan miris po sobi širi. Odrasli voljko blaguju i pričaju o prošlim i sadanjim dnevima, a dječica kupe se u hrpe pa se igraju na lješnjake ili, sjedeći u slami kojom su podovi prostrti, pjevaju mile božične pjesme u slavu mladomu kralju koji će se ove noći roditi u priprostoj stajici i donijeti mir ljudima na zemlji.

Samo pod jednim krovom ne vidiš blaženstva velikoga blagdana: samo jedan čovjek ne zna za mir i veselje što ga anđeli božji u današnju svetu noć navješćuju ljudima.

Taj čovjek, taj nesretni stvor jest... biskup Ivan. Blijedim licem i užasno plahim pogledom, kojim ovda-onda pogleda Grgu Prišlina, šeće ili, bolje rekući, srta gore-dolje po prostranoj sobi. Napitak što mu ga dade Gončinka uzruja njegove živce do bjesnila koje postajaše svaki čas jačim.

— Čekajte, čekajte — govoraše biskup, stišćući pesti i škripeći zubima. — Ne radujte se prije reda... Još sam živ ... silan ... i bit ću strašan! ... Da, da. Vi ćete mi platiti moju bol, moju srdžbu ... Kukavice! Za kralja se skrivate .. . Ali neka! Naći ću vas i za njegovim leđima... Ja ću vas pograbiti ... oborit ću vas u prah . .. zgazit ću vas ... smrviti... Što si stao? — okrenu se sad ujedanput prama Grgi gromkim glasom. — Skoči dolje i sazovi moje ljude! Hoću da idem... sada, odmah sada...

— Sve je spremno, tvoja milosti — primijeti župan.

— Je li spremno? Tim bolje! Ajdmo, Grga! Moj plašt... Mač ovamo — vikaše biskup.

— Prepusti taj posao meni, prečasni gospodine! Vidiš, bolan si... bolje ćeš učiniti ako ostaneš kod kuće.

— Ne, ne, ne — vrisnu biskup, lupajući nogom o zemlju. — Idem sam... nek me vide... nek znadu da se nikoga ne bojim, nikoga... ni kralja... ni njega... da! Mač ovamo!

Videći da je sve svjetovanje uzalud, donese Grga plašt i mač kojim se biskup opasa.

— Hajdemo! — zapovjedi biskup, natukav kunu kapu na glavu, i srnu van na vrata. Za njim požuri se župan Grga Prišlin.

Pred dvorom stoji četa ivanićkih konjanika i vugrovačkih kmetova. Po zapovijedi biskupovoj čekaju tu već preko ure.

— Naprijed! Naprijed! — zapovjedi biskup, pokazujući prama Griču, a na taj glas poleti poručnik Stanko s konjanicima prama Pisanom mostu, gdje se zaustavi. Tu poskaču konjanici s konja i zaklone se u zasjedu za male pleterove kućarice cistercitskih kmetova koje su se nizale na obali potoka s kaptolske strane.

Pješaci međutim oprezno pregaziše smrznuti potok i stadoše se tiho verati pod sam gradski bedem. S njima ide i biskup Ivan, uz koga stupa Grga Prišlin.

Došuljav se pod bedem, namjeste na najvišem mjestu stroj za bacanje bombarda. Grozničavom nestrpljivošću čekaše biskup Ivan, zaklonjen debelim orahom, da započme sotonsko djelo koje je zasnovao. Na gradskim bedemima ne bijaše vidjeti nikakve straže, nu gradska vrata bila su ipak prije vremena zatvorena. Gričani držahu da je to dovoljno oprezno, jer nisu ni u snu misliti mogli da bi ih biskup, njihova duhovna glava, mogao smetati na svetu večer. Stražar u tornju Habemiku nije od svega toga što oko bedema biva ništa opazio. Starim vinom iz čuture zalijevaše on blage osjećaje uoči velikoga praznika i suhu, prženu krapovinu koju je slasno zalagao.

Uto metnuše biskupovci osmojenu, goruću bombardu na vrcalo.

— Snažno potegni — zapovjedi Prišlin, i u isti čas vinu se u zrak ogromna plamteća bombarda i pade velikom silom negdje u gradu.

— Eto vam božićnice, kramarske hulje — kliknu biskup, pljesnuv rukama, prateći mahnitim grohotom padanje goruće kruglje. — Naprijed, naprijed — zapovijedaše muklim glasom — dok je hora... dok ne osjete što biva!

Bombarda padajući udari u slamnati krov jedne kućarice blizu gradskoga bedema i probi ga. Ukućani, čuvši silan udarac o tavanice, skoče da vide što je na stvari. Prislone ljestve i penju se na tavan. Otvore vrata, ali u isti čas zasuklja dim i liznu krvav plamen iznutra.

— Jao, vatra, vatra, ljudi! — čulo se glasno pomaganje na ulici. Svijet trči na ulicu, u pomoć, ali već sav krov kuće praska u plamenu. Ono malo snijega, što je dan prije palo, popilo poldanje sunce, i suha slama praska i razlijeće se, zahvatana slijepim življem.

— Vatra, vatra! — viče se već iz stotine grla.

Sada zatrubi stražar na tornju Habemiku, a odmah zatim zakuca u stranu brzo, žestoko zvonce Lotrščak.

U taj čas zasja druga bombarda nad glavama svjetine.

— Zaboga, što je to? — nastade grozna vika, i ljudstvo se razbježa s mjesta na koje je goruća kruglja mogla pasti. Bombarda udari u trošnu jednu staju i u isti čas je upali.

— To je popovsko maslo — viknu netko iz svjetine.

— Pa na sam Badnjak... zar se Boga ne boje?

— Oružje u ruke pa na bedem, braćo — viknu Živan Benković, dotrčav sa dva gradska oružnika.

— Na bedem, velim vam, jer će biti još većega zla. Zar ne vidite da bombarde bacaju u grad da nas popale, unište? Za mnom, braćo! Svi za mnom!

Sav Grič diže se na noge. Ljudi hvataju lukove i koplja i jure na bedem. Na onom dijelu bedema, iznad koga su letjele bombarde, već vrve oružani građani, utičući goruće baklje u rupe bedema da rasvijete neprijateljsku zasjedu.

Sada i treća bombarda poleti u zrak i iznad glava gričkih udari opet negdje u gradu.

— Strijele s luka! — zagrmi Živan na bedemu, i oštre strijele sasuše se poput kiše na biskupove kmetove, sikćući grozno kroz noćni mrak.

— Strijeljajte! — zaori nato ispod bedema glas Grge Prišlina.

— Tako! Tako! Strijeljate! Morite! — vikaše biskup iza oraha.

I strijele lećahu amo-tamo, sve to jače, sve to gušće. Nekoliko kmetova, koji bijahu bez zaklona, dopadoše rana. Oni što stajahu uz vrcalo da bacaju bombarde u grad, moradoše sa strojem navrat-nanos uteći, jer su na njih strijele poput grada padati počele. Biskup Ivan stajaše nepomično za orahom, ne ufajući se ni začas izviriti iza svoga zaklona.

Na bedemima i pod bedemima ori se u tihu noć vika, graja i žamor. Dim i plamen vitlaju se nad Gričem od upaljenih kućarica koje je vatra zahvatila. Jauk žena i vriska djece širi se u gradskim ulicama, a zvonce Lotrščak zvoni bez prestanka, čas kao da jeca, čas opet kao da saziva svoje, bodreći ih na borbu, na otpor.

— Sad mislim da se možemo vratiti, prečasni gospodine — reče Grga Prišlin, pristupiv k biskupu. — Nismo pošli da provalimo u grad, a naši ljudi bore se tu uzalud!

— Pravo veliš — odgovori biskup. — Ovdje baš nije udobno stajati. Hajdemo, za danas imadu dosta.

Trubljač biskupove čete zatrubi, i kmetovi začeše polagano uzmicati.

— Proklet bio, proklet bio! — orilo se sada sa bedema, a strijele razjarenih Gričana siktale i letjele kao bijesne za uzmičućim biskupom i njegovim kmetovima.

— Bježimo, bježimo, Grga! — siljaše biskup naprijed, vukući za sobom svoga župana koji ga nizbrdice ispod ruke vodaše. — Jesi li čuo što viču: »Proklet bio!« Čuješ li? Bježimo! Bježimo!

Dođoše do Pisanoga mosta. Tu s jedne strane čekaju konjanici svoga gospodara, a s druge strane zaustavila se hrpa ljudi: bio to sav Kaptol, svi kanonici sa svojim slugama noseći baklje u rukama.

— Gdje je biskup, gdje je biskup? — povikaše kao u jedan glas kanonici Lancelot, Ivan iz Moravča i Nikola Mađar, tiskajući se u biskupovu četu.

— Tu sam, tu sam — oglasi se biskup Ivan, postupiv naprijed između svojih. — Ha, vi ste to, što hoćete vi?

— Dođosmo po tebe, biskupe gospodine — progovori drščućim glasom od uzrujanosti kanonik Lancelot — da te odvrnemo od zla, tebe nedostojna djela. ..

— U moje poslove vi se miješate, vi na koje to ništa ne spada? — zavika biskup.

— I kako se nas tiče — istaknu se odvažno Ivan iz Moravča. — Ti sramotiš nauk Spasiteljev, obeščašćuješ najveći blagdan svete naše crkve.

— Ne zaslužuješ biti pastirom svoga stada — dodade gnjevno Nikola Mađar.

— Stada? Ha, ha, ha — nasmija se mahnito biskup Ivan. — Nemam ja stada. Što govoriš, brate Nikola? To je čopor vučji, kamo i ti spadaš i tvoji drugovi! Prođite se vi mene! Naprijed ljudi! Naprijed! — I biskup, raširiv ruke kao da se hoće otresti svojih napasnika, posrnu naprijed, a za njim kmetovi, pa onda konjanici.

Kanonici stali i nijemo gledaju za svojom glavom. Tamo gore na gričkim kucaricama hara još uvijek bijesni oganj, vije

se dim, čuje se žamor, jauk i vriska, a na bedemima stoje još oružani ljudi, vičući ogorčeno i zdvojno: — Proklet bio!

Ponoć je. Veliko zvono Sv. Marka zove Gričane na ponoćku. Tužne li im ponoćke! Dolje na Kaptolu gromori golemo zvono Sv. Kralja, a gospodari te strane hrle u veličanstveni hram Svevišnjega da proslave porod Isukrsta, spasitelja svijeta. Ogromni hram pun je pobožna, svetim čuvstvom nadahnuta svijeta. U svetištu plamsaju velike uljene svjetiljke, rasvjetljujući časna lica stupova stolne crkve. Svi su na okupu u proslavu najmilostivije odluke božje — nu glave njihove, biskupa, nema među njima. Gdje je on? Gdje je pastir stada svoga?

Eno ga u sobi svojoj, sjedi tik postelje u prostranu naslonjaču, blijed, nijem, piljeći strašnim, plahim pogledom u tminu, rasvijetljenu plamečkom uljenice. Ni živa stvora nema uza nj, sve je otpravio od sebe, ali zato utvare, aveti njegove duše saletavaju ga sa svih strana te ga čine nijemim, kamenim...

Svećenik u hramu zapjeva sada velikim, uznesenim glasom:

— Slava Bogu na visini!

— Slava Bogu na visini, a mir ljudima dobre volje! — odazva se gromko i blaženo sav vjerni puk, sve kršćansko stado.

A pastir, a biskup?

Kao munjom ošinut, klonu na koljena tik postelje i digao uvis raširene ruke: — Slava Bogu! Da, slava Bogu! ... Ali ja sam pro ... — Pao ničice na zemlju, i vrele mu suze orosiše pod sobe.

Bijahu to suze nesretna čovjeka; — da li i pokajnika? . ..

XLIV

Minulo iza toga nekoliko tjedana. Biskup Ivan, činilo se, postao nešto pitomijim. Podban Toma, koji zamjenjivaše još uvijek odsutnoga bana Bubeka, nije znao za šalu. Na sam Božić odasla pismo banu u Budim u kom mu potanko opisa nečuveno nasilje biskupa Ivana što ga izvede na Badnjak proti Griču. Ni ban Bubek nije oklijevao. Čim je dobio pismo podbanovo, ode kralju i zamoli da se stvar istraži i krivac strogo kazni, a uza to i svu štetu plati. A šteta bijaše velika, grozna! Na sam Božić nade se dvadesetak Gričana bez kuće i kućišta, spasiv jedva goli svoj život. Kralj Šišman, čuvši za okrutan čin biskupov, naloži odmah samostanu Sv. Egidija u Simeđu, kao mjestu vjerovnu, da smjesta povede strogu istragu i čim prije izvijesti što je na stvari. Samostan izasla monaha Antuna, a ovomu dodijeli podban plemića Pavla Miletinečkoga, da istraže nedjelo biskupa Ivana. Istražitelji latili se odmah posla te su već na Svijecnicu slijedeće godine 1392. izvijestili kralja da je sve onako kako je podban Toma javio.

Osim ove tekla je u isto vrijeme i druga istraga radi šesnaestine, a vodili je po nalogu podbanovu suci zagrebačke županije. Dokazalo se da je povlastica kralja Andrije, na koju se pozivaše biskup Ivan, listina lažna, krivotvorena, i da biskup nije imao nikakva prava pobirati šesnaestinu od gričkih građana. I tu je trebalo misliti na odštetu.

Stisnut ovako i napastovan istragama, uvuče biskup dušu u se, čekajući dok prva oluja prehuja iznad njegove glave. — Mirovati nam treba neko vrijeme — govoraše on svojoj desnoj ruci, županu Grgi — ali doskora javit ću se opet, kad i ne misle, nenadano, oprezno, ali strahovito! — Takvu zdravicu napijaše biskup Ivan svomu stadu na Griču.

Bijaše uvečer na Svijecnicu god. 1392. Za stolom u kući kaptolskoga suca Ladislava sjede tri osobe. Grga Prišlin, posinak mu Stanko i domaćina sudac Ladislav, čovjek najbolje muževne dobe, stasit i plećat. Imajući pred sobom omašne majolike, piju časomice i razgovaraju. Mladi poručnik Stanko drži se mrko i ozbiljno kao obično i samo ovda-onda uzdigne glavu i sijevne očima kada bi počela druga dvojica govoriti o vojničkom poslu, o krvavim sukobima i okršajima, osobito sa Gričanima, najmrskijim izrodima svijeta. Tada bi planule mladićeve crne oči, a rumeno mu lice neobično se zažarilo, i svaku riječ gutao bi najvećom pohlepom, hraneći time svoju ratobornu dušu.

— Tvoj gospodar, prijane Grga, dospio je, bogami, u škripac — reče sudac Lacko, čuvši od Grge kako suci županije zagrebačke radi šesnaestine, a šimeđski monah s Miletinečkim radi badnjačkoga nasilja vode bezobzirno istragu. — Već po tom da je kralj smjesta odredio istragu radi sile na Badnjak, vidi se da je kralju dodijala goropad biskupa Ivana ... Nema sumnje da će ga kralj pošteno ukoriti...

— Mari on za ukore — nasmija se Grga grohotom. — Ej, moj Lacko, slabo ti poznaš moga gospodara. Jedno je samo čega se on boji, a to je da bi morao platiti odštetu i u jednoj i u drugoj stvari...

— Tko će ga prisiliti ako neće? — viknu Lacko, lupiv šakom o stol. — Kad sam lanjske godine o žetvi poplijenio gričko selo Kraljevec, osudi ban Bubek Kaptol da mora u ime odštete platiti Gričanima petsto cekina. Dosele ne platismo ni jednoga, a mi kažemo, ako žele odštetu, neka dođu po nju.

— Valjda će i biskup tako uraditi — reče Grga, srknuv ljudski iz majolike — ali se ipak boji da bi ga kralj mogao prisiliti da štetu plati. Nu brige mene za to. Ima u biskupa na hrpe cekina i banovica, sve sam moj znoj i muka, neka plati...

— I nek miruje — dodade kaptolski sudac. — Znam da je i tebi draže ako možeš mirovati. Poštenja mi, tvoj gospodar bio je počeo već mahnitati u posljednje vrijeme.

— Nije to nikakva tajna — primijeti Grga — a znaš kako je nogama pod mahnitom glavom. Pa da bi bilo bar za uhar, ali o nagradi kakvoj ni spomena. Čovjek nosi glavu u torbi, kao da to baš biti mora. Škrtica je biskup da mu nema para.

— Znao ga đavo za koga škrtari i sebi od usta otkida! Kažu da nema nikakve bliže rodbine.

— Istina je, on bar tako veli. Čudan svat! — odgovori Grga.

— Lakom, a kukavica — primijeti Lacko sudac.

— Nije baš junak od mejdana — reče Grga — ali nije ni poplašan. Lukava je to lija! Sad, dok istrage traju, neprestano mi govori: »Tim kramarima moraš opet jedanput pošteno zasoliti, moj Grga! Ali, zaboga, ne na svoju ruku, ni na moj račun. Sakrij se za tuđa leđa! Eno ti Kaptola, eno plemića Mastena u Zelini, koji se također taru s Gričem. Uz njih stani kad se desi zgoda, samo ne na moj račun! Čekajmo dok se zaboravi što je bilo.«

— Nuto, nuto — nasmija se Lacko sudac — tvoj gospodar ne računa baš zlo. Sad je i zbilja na Kaptolu red, jer smo već dugo mirovali.

— Samo da je zgode i povoda — primijeti Grga — jer od obijesti sraziti se s njima ipak ne ide.

— Ima povoda uvijek, samo kad se hoće... Pa ti to ne znaš, moj Grga, ti, stara vučino! — smijaše se Lacko.

— Eh, pa ti nađi takvu zgodu, a ja ću onda po savjetu moga gospodara: uza te i na tvoj račun.

— Ne marim, dođi samo — reče Lacko. — I to mlado momče, koje tu sjedi nijemo kao kamen, povedi sobom — dodade k tomu.

Stanko se ganu na stolcu i malko nasmiješi.

— Hoćeš li s nama, mladi poručnice? — upita Lacko mladoga vojnika.

— Gdje je moj poočim, tu je i meni mjesto — odgovori mladić.

— Ionako mi se uvijek tuži da očajava od duga časa — reče Grga, motreći postrance Stanka.

— Odgojio si me za vojnika — umiješa se Stanko, progovoriv prama Grgi. — Zar je čudo ako si želim vojničkoga posla?

— Tako je, Stanko — povladi mu Lacko. — Nuder kucnimo u tvoje zdravlje! ... Ništa mi ne piješ .. . kao da si ženska glava.

— Tim više nas dvojica — nasmija se Grga, nagnuv vrč. — Do bijesa, već sam došao do dna — reče, udariv praznom posudom o stol.

— I meni je baš tako! Ili su te moje posude jako plitke, ili smo mi suviše žedni — našali se domaćina i pograbi svoju i Grginu majoliku te pođe prama povisoku izdupku u stijeni gdje stajaše ogroman vrč s vinom iz koga se točilo u manje posude.

Uto pokuca netko na vratima.

— Tko je božji? — oglasi se Lacko sudac, natačući majolike, i na taj glas otvore se vrata i ponizno stupi unutra mali čohaš Marko.

— Dobar večer i dobra sreća, poštovana gospodo — pozdravi čohaš gospodsko društvo, motajući rutavu kučmu kapu među rukama.

— Ej, ti si to, čohaška diko — reče Lacko, mećući pune majolike na stol. — Što te dobra nosi k meni u to doba kad obično u krčmi piješ na tuđi račun i bučiš?

— Ah, eto — smijaše se čohaš slatko i krotko, škiljeći milo na pune majolike — kako tvoje gospodstvo dobro pogađa. Bio sam u krčmi, ali ne na našoj strani, već gore na Griču, kod moga kuma Pavla, krčmara pri Mesničkim vratima...

— Koji te bijes onamo nosi, čohaška vjero? — prodera se na čohaša, pola u šali, pola od zbilje, Grga.

— Eh, znaj, gospodine župane — pričaše dalje mali čohaš — imao sam odnijeti kumu Pavlu novu zimsku surinu, koju treba kad ide po vino pod Okić ili u Moravče. A baš sam si dao truda. Surina je lijepa i cifrasta da bi je svaki kanonik mogao nositi... No, pa to je moga kuma veselilo, i on me htjede pogostiti. Donesao mrzla odojka i velik vrč okićkoga, deset godina stara vina. Bogami, krasno vino ima moj kum Pavao, ni mnogi gospodin sigurno nema takve kapljice u svojoj pivnici...

— Misliš? — povika Lacko, žmignuv smješljivo Grgi i Stanku. — Nuder kušaj toga, nije doduše kao vino tvoga kuma, ali se dade piti. — I pruži trbušastu majoliku čohašu.

— U vaše zdravlje, plemenita gospodo — nazdravi čohaš vedrim licem i potegnu živo iz majolike, odahnu malko, ali držeći posudu na ustima, pa opet ljudski potegnu.

— Aha — reče blaženo, uzdahnuv duboko. Čast ovoj kapljici! Fina je to roba, bogme fina.

— Je li bi pristala u pivnicu tvoga kuma? — upita lukavo sudac.

— Pod dobrim je krovom, gospodine suce, pod dobrim krovom ... čast ovoj kapljici — mucaše čohaš.

— A ti srkni još malo, kad ti tako sladi — ponudi ga domaćina.

Čohaš nagnu opet posudicu i, otrv si šakom mokre brkove, uze dalje pričati:

— Čujte, molim vas, gospodo, što mi se dalje dogodilo. Ja sjedim s kumom Pavlom, jedemo tečnu odojčinu i pijemo pomalo. Kad se počelo smrkavati, stadoše se kupiti Gričani, isprva pojedince, a poslije na hrpe. Razgovarali samo o jednoj stvari, o izboru gradskoga suca na sutrašnje Blaževo ...

— Gle, zbilja — prekide ga domaćina — sutra je Sv. Blaž, grički patron. No što dalje? Koga hoće da izaberu?

— Sve kalendine hrvatske, mađarske i laske jesu za Živana Benkovića — odgovori važnim licem čohaš — jer vele da je to ljudina koja će znati braniti njihove pravice i pokazati zube popovima.

— Gle, gle, hoće im se jogunluka — primijeti Grga. — A zar ga neće Nijemci u Šoštarskoj vesi? Ha?

— I oni su, kažu, za Živana — odgovori čohaš — jer ne mogu zaboraviti kako ih je spasio od biskupovih kmetova kad su došli k njima po šesnaestinu.

— Da, da — upade Grga u riječ — kad su ono našemu Nikoli Gregoroviću razmrskali lubanju ... Dakle Živana hoće koji će paziti nam na prste.

— Bogami, svašta su govorili, a i grozili se — primijeti čohaš.

— No, da čujemo! Čim se groze naša braća Gričani? — zapita porugljivo domaćina.

— Vražji su to svati — mahaše glavom čohaš. — »Šta će nam«, rekoše »na našoj zemlji popovsko gnijezdo, onaj prokleti toranj? Prvom prilikom razorit ćemo taj osinjak rad koga smo već mnogo zla iskusili.«

— Ej, do bijesa — viknu sudac Lacko, lupiv šakom o stol. — Zar misle oni da će to bez nas obaviti?

— Rekao sam im ja to i dodao da biskup i naš Kaptol imaju više vojske nego je njih svih skupa. Ali sam me je bijes naveo da sam počeo razgovarati. Malopomalo dođe i do krupnijih riječi, i te hudobe ljudske pograbiše napokon mene sama samcata i baciše napolje.

Domaćina i njegova dva gosta nehotice se nasmijaše, čuvši nepriliku čohaševu.

— Eto, tako se događa onima koje uvijek jezik srbi — reče Grga. — Mislio si valjda, beno, da si među svojima, na Kaptolu, gdje te drže za apostola? Moj dragi, tamo na Griču imaju druge svece.

— Je li to sve što si imao reći, čohašu? — upita domaćina.

— Sve, gospodine suce! Iz kumove krčme dotrčah ravno k tebi da ti kažem što se tamo gore govori i snuje. Ja vam velim, budite na oprezu, jer to su ljudi koji ne poznaju Boga ni svetinje. Sutra će birati suca i bit će veselja i pijanke bez kraja i konca: pazite samo da ne bude pokore.

— Dobro, dobro — prekine mu riječ domaćina — pusti to samo nam, to je naša briga. Deder, gutni još toga starca, pa onda u ime božje; imamo važna razgovora.

Čohaš iskapi do dna majoliku i metnu je praznu na stol.

— Hvala lijepa, plemenita gospodo. Želim vam dobru sreću i laku noć! — Pokloni se duboko i izađe oprezno na vrata.

— Jesi P čuo te prijetnje, prijane Lacko — poče Grga kad je čohaš izišao iz sobe. — Teške li sramote ako zbilja razore naš toranj.

— Pijane glave — odvrati domaćina. — Ne bojim se ja radi Popovskoga tornja, taj će tamo stajati dok bude Griča, ali neka se ti kramari paze da im ja ne skuham poparu!

— Pa da čujemo — reći će Grga — ti si majstor u takvim stvarima!

— Strpi se do sutra, ja sam vičan, kad se radi o važnu poslu, govoriti prije s mojim gospodarima. Kad mi oni dadu svoj blagoslov, onda je drugo moja briga. Ta i ti tako radiš, nije li istina?

— Uprav tako! Dakle, sutra ćemo se vidjeti, pa ako ti ustreba naše pomoći, mi smo spremni. Je li tako, Stanko? — prodrma Grga za rame mladića, koji je mrka lica sjedio na stolcu.

— Šta to misliš, poočime? — prenu se Stanko kao da ga iz sna budi.

— Ajd do bijesa — pograbi sada domaćina majoliku. — Taj tvoj poručnik je uvijek zamišljen kao da je srce izgubio. Dakle, momče, u zdravlje one za kojom ti srce gine!

Stanko se zarumeni od stida dovrh čela. Njegovo srce ne poznavaše još čuvstva ljubavi, pa je držao da je ljubiti sramota za vojnika koji ide za ozbiljnim zvanjem i kobnim životom.

— Varaš se, gospodine — reče mladić napola smeteno, napola razdraženo. — Ovakve trice nisu mi nikada bile u pameti. Ne pijem u to ime!

— Vidiš li ga — udari Lacko šakom o stol, motreći župana Grgu, koji se ispod brka smiješio. — Mišljah da ću mu pogoditi žilicu, pa sam se prevario. Dakle, u koje ime da se kucnemo?

— Za osvetu! U propast mojim, vašim dušmanima — kriknu mladić sa zažarenim licem, skočiv sa stolca i dignuv uvis majoliku.

— U propast dušmanima — povladiše župan i sudac, kucnuv se ljudski sa Stankom.

— I za osvetu — ponovi krepko Stanko.

— Osvetu? Kakvu osvetu? — zapita domaćina.

— Ti to pitaš! — začudi se Stanko, držeći da sav svijet zna što su mu tobož Gričani, a imenito Živan Benković, učinili. — Ne znaš li, suce ...

— Šuti, momče! — zagrmi Grga na mladića. — Nisam li ti jedanput zauvijek zabranio da se radi toga ni živoj duši riječju ne potužiš? Babe se tuže, a junaci mačem otplaćuju. Jesi l’ me čuo, momče?

— Jesam poočime! Ne ljuti se! — odgovori tiho Stanko i obori pogled preda se, te sjedaše mrk i nijem kao prije.

— Pa kad te drugi put pošaljem na Grič, onda se opet ponesi kao prvi put, kad si se vratio s praznom buradi — govoraše Grga osornim glasom, piljeći oštrim pogledom u mladićevo lice, koje se poče trzati od jeda i jarosti. — To li je tvoja osveta?

— Zar bi drugi, zar bi ti sam inače uradio na mom mjestu? — skoči poručnik na noge, uvrijeđen u mlađahnom svom ponosu.

— Tako li govoriš sa mnom? — skoči Grga također sa sjedala i, uhvativ gvozdenom rukom za rame mladića, pritisnu ga silom na stolac.

— Ne čini mu krivo — umiješa se domaćina. — Stanko je mudro uradio da se nije odupro podbanu. U drugoj zgodi pokazat će on što vrijedi!

— Kunem vam se — diže se opet mladić na noge — da će Gričani pamtiti kad im drugi put u pohode dođem.

— Eh, tako te rado slušam kad govoriš — viknu Grga, silom razvedriv lice. — Dakle dobra sreća kod druge zgode. — I tri majolike zveknuše, muklo, kao glas urotničke lozinke.

Bijaše već tamna noć kad suca kaptolskoga ostaviše njegovi gosti.

— Onda sutra — reče Grga praštajući se s Lackom.

— Sutra — potvrdi Lacko, stisnuv ruku biskupovu županu.

Blaževo je. Sav Grič i njegova podgrađa vrve danas neobičnom vrevom. Muškarci sabiru se u velikim hrpama na Trgu Sv. Marka, oko vijećnice gdje će se danas držati izbor gradskoga suca, a žene u svečanom ruhu hrle u župnu Markovu crkvu da se tamo pred oltarom zaštitnika gričkoga, Sv. Blaža, pomole za sreću grada, svoju i svojih obitelji.

Oko vijećnice i diljem Srednje ulice stoje kalendine svih narodnosti u redovima, pod svojim zastavama, i čekaju da pristupe k izboru. Oko devete ure sabrali se gore u vijećnici svi prisežnici i vijećnici te izjaviše pred gradskim notarom da današnjim danom polažu svoju čast, moleći da se drži nov izbor vijećnika, prisežnika i gradskoga suca.

Odmah zatim pojavi se u trijemu vijećnice gradski notar. Oružnik, stojeći uza nj, zatrubi triput u trublju da bude mir i tišina. Kad se je slegao žamor na trgu i u Srednjoj ulici, navijesti gradski notar uzvišenim glasom »plemenitom varošu na gričkim goricama« da su njegovi prisežnici i vijećnici položili današnjim danom svoju čast natrag u ruke svoje braće sugrađana, i jerbo je i gradski sudac već prije umro i njegovo mjesto prazno, pozva kalendine svih narodnosti da pristupe glasovanju i da svaki svoj odvjet baci u žare.

Gradska vijećnica bijaše građena na stupovima, pod kojima bijaše prostran trijem. Tu u trijemu stajaše namješten velik hrastov stol, prekriven modrim suknom, a na njem tri žare. U jednu su se metali odvjeti za gradskog suca, u drugu za prisežnike, u treću za vijećnike. Za stolom sjedaše gradski notar i dva najstarija pismena građana koji su imali paziti da se glasovanje u redu obavi.

Puna dva sata trajalo odvjetovanje. Građan pristupio za građanom k stolu pod trijem i puštao u žaru svoj odvjet. Kad je i posljednji građan glasovao bio, uzeše notar i dvojica uza nj sjedećih građana brojiti odvjete. Najprije pobrojiše odvjete za prisežnike, a onda za vijećnike. U žari za gradskoga suca ne nađoše ni jednoga odvjeta. Oružnik zatrubi opet u tri puta, i građanstvo grnu hrpama bliže k vijećnici i natisnu se oko trijema da čuje izabrane svoje starješine. Jakim glasom pročita gradski notar novoizabrane prisežnike i vijećnike, i kad bijaše s tim gotov, objavi da je žara za gradskoga suca prazna, pa upita građanstvo da li ne želi birati suca.

— Hoćemo, hoćemo birati! Živio sudac Živan Benković! — zaori prva kalendina talijanska.

— Živio sudac Živan Benković! — prihvati kalendina hrvatska, i jer se Živan među njima desio, digoše ga na ramena.

— Živio sudac Živan! — kliču Mađari, kliču Nijemci, kliče sve.

Kao burno jezero talasa se ushićeno građanstvo oko onih koji slavodobitno drže na ramenima novoga suca, glavu slobodnoga, kraljevskoga grada Griča.

— Živio, Živane, živio, suce naš! — grmi na sve strane, građani mašu kapama u pozdrav svomu sucu, a on sa suzom na poštenom licu uzvraća pozdrav, klanjajući se i mašući rukama na sve strane.

Zatrubila opet trublja gradskoga oružnika. Notar gradski skočio na stol i viknuo za glasa, uzev sučevu žaru u ruke:

— Braćo Gričani! Žara ova prazna je! U njoj nema nijednoga odvjeta, ali iz svih grla čujem kako se jednodušno ori glas: »Živio sudac Živan Benković!« Sudac nam je, dakle, on koga svi jednodušno želite, sudac valjan i čestit kao što ga svi znamo, naš Živan Benković!

I opet zaori gromovito klicanje građana, a u isti čas zazvoniše sva zvona u župnoj crkvi Svetoga Marka.

— U crkvu, u crkvu! — klicaše građanstvo, noseći na ramenima ljubimca suca, za kojim stupahu novoizabrani prisežnici i vijećnici gradski.

Odvajkada bijaše običaj da se izbor gradskoga suca i starješina svrši svečanim obredom u župnoj srkvi Sv. Marka, gdje je imalo svako poglavarstvo priseći na sveto svoje zvanje.

Sve grnu u crkvu. Tamo, u kapeli Svetoga Križa, čekaju već u svečanom crkvenom ruhu, pred velikim oltarom, pleban gradski i njegovi kapelani. Kad su suca unijeli u crkvu, zagrme orgulje na koru pod rukama staroga orguljasa Nikole, sva crkva zapjeva gromko hvalopjev crkveni »Tebe Boga hvalimo!«

Živan Benković, spušten na zemlju, klekao skrušen pred žrtvenikom. Vas je tronut i oči mu plivaju u suzama. Poštenje i krepost priprosta građana slavi danas najveće slavlje. Izabran je sucem rodnoga, miloga grada, izabran jednodušno, s oduševljenjem, bez sile, bez mita i nagovora. To je ono što mu dušu razigrava, što ga do suza u srce dira. Donijeli modri plašt i ogrnuli njim Živana, a zatim tisnuli mu u ruke pozlaćeno sudačko žezlo, znak sudačke vlasti. Pred njim na klecalu stoji otvorena gvozdena škrinjica sa zlatnom bulom, a do nje na baršunastu jastuku leže gradski pozlaćeni ključi.

Hvalopjev se svrši. Gradski pleban pristupi nato klecalu na kom je klečao sudac Živan, za kojim odmah stajahu novi prisežnici i vijećnici gradski. Svečanim glasom progovori sada pleban:

— Po starom običaju i pravicama plemenitoga našega vladanja izabran je danas na dan Sv. Blaža, patrona slobodnoga ovoga grada, novi sudac gradski i s njim naši prisežnici i vijećnici koji će s voljom svih građana kraljevskoga grada na gričkim goricama upravljati našim vladanjem i brinuti se za naše pravice i povlastice. Štovani Živane Benkoviću i vi novoizabrani prisežnici i vijećnici gradski, sada ćete po starom običaju priseći na sveto raspelo da ćete po duši i savjesti vršiti novo svoje zvanje!

Pleban prihvati sada raspelo sa raspetim Spasiteljem, na što Živan Benković položi lijevu ruku na zlatnu bulu, a tri prsta desne ruke diže uvis. I prisežnici i vijećnici digoše desne na prisegu. Pleban uze sada glasno i razgovijetno govoriti prisegu, a sudac, vijećnici i prisežnici opetovahu složno njegove riječi:

— Mi sudac Živan Benković i ostali prisežnici i vijećnici slobodne, kraljevske varoši na gričkim goricama, prisižemo na živoga Boga, njegova ugodnika i našega zaštitnika Svetoga Blaža, sve svete i odabrane božje, da ćemo po duši našoj i savjesti u svako doba, proti prijatelju i neprijatelju, čuvati i braniti naše povlasti i pravice, sadržane u ovoj zlatnoj buli, da ćemo zdušno obdržavati sve gradske zakone, pobilježene u našim drevnim i sadanjim kvadernama, u korist i slavu slobodne naše općine! Tako nam pomogao Bog, sveti Blaž i svi božji sveti i odabrani!

Pleban zaključi, zvona zazvoniše, a orgulje zagrmješe. Po starom običaju priskočiše dva najstarija vijećnika i digoše triput uvis suca Živana.

— Živio! Živio! Živio! — orilo se u kapeli Svetoga Križa, orilo se po svem hramu, i građanstvo grnu iz crkve za svojim sucem i zastupstvom na Markov trg u vijećnicu.

Pod trijemom sabralo se opet poglavarstvo grada Griča. Svi su to muževi poštena srca, odlučne volje, a glava njihova, sudac gradski Živan, prvo im je uzdanje. Ljudina je on neokaljana glasa, hrabra i odvažna srca.

Prvaci kalendina svih narodnosti pristupe hrastovu stolu, rukuju se i grle s novoizabranim sucem, dajući mu tvrdu vjeru da će biti njihovi članovi valjani, vrijedni obrtnici i u svakoj neprilici pouzdane desnice koje će braniti starodavni Grič i njegove pravice.

Sucu Živanu igra srce u grudima. Na licu mu čitaš ponos i radost da drži žezlo komu se pokorava tako složna, jedina općina.

Od pamtivijeka spajala se i pučka svetkovina, s izborom gradskoga suca i zastupstva. Poslije poldana pekao se vol izvan gradskih zidina na prostu mjestu gdje se gradskim kmetovima i siromašnijim građanima dijelilo meso, kruh i vino. Svaki novi gradski sudac bijaše dužan, po starom običaju, da ovim načinom puk pogosti, da se zna i pamti kad je komu gradsko žezlo dospjelo u ruke. I Živan Benković pokori se drage volje tomu običaju. Na tratini blizu Popovskoga tornja bijaše sve priređeno za pučko veselje. Odjeveni u čiste, bijele ječerme s ružmarinom na prsima, kao da su na svadbi, bavili se mladi, čili mesari oko golema vola koga su dva kmeta vrtjela na hrastovu kolcu uz veliku vatru. Podalje stajaše namješten dugačak stol sa kruhom, a s jedne i druge strane stola nastavljene su dvije velike vinske posude, iz kojih gradski oružnici svakomu tko želi toče rujno vino u vrčeve. Iz bližnjih gradskih sela ovkraj i onkraj Save pridošlo veliko mnoštvo kmetova, muškaraca, žena i djece, pa uz gajde plešu svoj brzi tanac. Gradski oružnici nose im vina na kable, a puk pije, ijuška i veseli se. Sva zima bijaše ove godine suha, gotovo bez snijega, a danas na Blaževo bijaše dan tako krasan, topao i sunčan da bi čovjek mislio, proljeće je, kad ga ne bi gola stabla sjećala da još traje zima. Lijepi dan izmami na tratinu skoro sav Grič; muško i žensko, staro i mlado izašlo u lijepu božju narav da se veseli na svetkovini što se sačuva iz starih, lijepih vremena. Mladi momci ponijeli sa sobom lukove, nastavili nišan i gađaju; djevojke opet kupe se u hrpe pa čas pjevaju, čas se uhvate u kolo i plešu. Starci i zreliji građani prihvatili se vrčeva i motre što mlađi svijet radi. Između ljudstva prolazi vedrim licem sudac Živan, a ljudstvo ga srdačno i iskreno pozdravlja:

— Živio Živan! Živio naš sudac!

Veselje ote najveći mah kad je bio vol pečen. Kmetovi digoše na ramena golemu pečenku i metnuše je na široku klupu. Sada priskočiše mesari te, nagladiv ljudski brusom oštre svoje nože i sjekire, počeše raščinjati i sjeći tovnu pečenku.

— Vruće, pečene govedine! Nuder, ljudi, tuste, debele volovine! Sad, pa opet nikad do drugog Blaževa, od drugog suca — viču mesari. I svijet se natisnuo oko klupe, a mesari sijeku da sve vrcaju komadići mesa kao trijeske, i dobacuju sad ovomu, sad onomu pušeće se još komadine govedine.

— Veselo, veselo, ljudi — viču oružnici, noseći kablove vina između svjetine. — U zdravlje novomu sucu, u zdravlje Živanu Benkoviću! — I svijet pije, poklicuje, pjeva i ijuška.

Nešto podalje pred kućom građana Sebastijana, naprama Popovskomu tornju, bila na okupu oveća hrpa Gričana, koji su sjedili s domaćinom oko stola što ga dade pred kuću iznijeti. Nekoliko koračaja dalje stajala je hrpa kaptolskih oružnika, gledajući mrkim pogledom veselje Gričana. Oko Popovskoga tornja sjedili također kaptolski oružnici u mnogo većem broju nego obično. Nije to nikomu padalo u oči, jer se mislilo da su i Kaptolci, kao svake godine, od ljubopitnosti došli gledati pučko veselje na Griču. I na uskim prozorima Popovskoga tornja vide se glave oružnika, a ovda-onda pojavi se na prozoru lice kaptolskoga suca Ladislava i Grge Prišlina. Pakosnim posmijehom pogledaju na vrevu ljudstva na tratini i opet ih nestane.

Građanin Sebastijan, uzev vrč, pristupi kaptolskim oružnicima koji su nedaleko u hrpi stajali.

— Ajde, momci, evo vrča i dobre kaplje — ponudi ih Gričan. — Pijte u zdravlje našeg novog suca Živana! Ako i nije vaš, ali je pošten čovjek.

Oružnik, koji je najbliži bio, trgnu puni vrč iz Sebastijanove ruke i tresnu njim o kamen da se na hiljadu komada razletio.

— Tako bilo tvomu sucu i vama svima, psine gričke! — prodere se oružnik na građana.

— Hej, hej, tako li govoriš sa mnom, momče? — usplamti Sebastijan. — Ne zaboravi da si na gričkom vladanju!

— Huljo kramarska! — saleti sada građana drugi oružnik. — Ne znaš li da ti kuća stoji na kaptolskoj zemlji? Svaki čas možemo ti je do temelja razoriti.

— Moja kuća je na gričkom brdu, ja sam, dakle, na svom — odvrati gnjevno Sebastijan. — Ali ovo vaše gnijezdo, taj prokleti toranj, stoji na tuđem dobru! Ali neće dugo!

— Otale, pijana bluno! — ruknu oružnik koji je vrčem tresnuo o zemlju, i potegnu mač iz korica.

— Stojte, zlikovci! — skočiše gosti od Sebastijanove kuće i polete u pomoć drugu.

— Krvi ti se hoće, razbojnice — vrisnu Sebastijan, vidjev goli mač u ruci oružnikovoj, i bijesan skoči na oružnika te ga ščepa za vrat.

— Udrite! — Čuo se u isti čas gromki glas kaptolskoga suca sa okna Popovskoga tornja — udrite, momci!

Oružnik, kojega je Sebastijan ščepao bio za vrat, trgnu se natrag i oprosti se gvozdene šake. U isti hip skoči korak naprijed, marinu oštrim mačem... i gički građan Sebastijan sruši se mrtav rascijepane glave.

Sve se uzbuni i na jednoj i na drugoj strani. Prestalo veselje, prestao ples i pjevanje. Kao da ih vjetar nosi, poletjeli Gričani prama Popovskomu tornju. Mašući sjekirama, trče pred svima goropadni mesari, a mladi momci, što su dosele strijeljali u nišan, srtaju žurno naprijed s nategnutim lukovima. Koji nemahu oružja sobom, lete svojim kućama ili na vijećnicu po oružje. Ženske, djeca i nemoćni starci bježe hrlo na Nova vrata u grad, tražeći zakloništa.

Već su počele i strijele zviždati, još čas i mesarske sjekire sastavit će se s kaptolskim mačevima, ali eto opet zagrmi sučev glas sa Popovskog tornja:

— U kulu, momci!

Kaptolski oružnici uzmaknu žurno i zatvore se u kulu. Na otvorenu prostoru ne bi oni odoljeli Gričanima; zato im zapovjedi sudac da se sklonu unutra. Otuda na okna i strijelnice počeše dažditi strijele na Gričane. Nu ovi se ne boje. S njima u prvim redovima stupa njihov sudac i vodi ih.

Začas opasali Popovski toranj. Strijelci gički uhvatili zgodna mjesta i zakloništa, a njihove strijele lete kao mahnite na okna i na strijelnice kule, tako da ni jedno lice ne smije izviriti iznutra da bar vidi gdje je dušman, gdje li nišan, kamo gađati treba. Uto priskočili građani i kmetovi koji su otrčali bili po oružje. Vratili se oni oružani kopljem, lukovima, sjekirama, a ponijeli sobom ljestve i smolene baklje u nakani da upale toranj.

— Amo baklje, amo ljestve — viknuše smioniji i, pograbiv ljestve, prisloniše ih uza zid i kao vjeverice penju se gore, mašući gorućim bakljama. Kroz otvorena okna pade u sobe tornja jedna, dvije, pade i više gorućih bakalja. Kaptolci se smetoše. Grabe baklje i bacaju ih napolje, puštaju niz zidove strijele s luka da obore s ljestava brzovite napadače, nu oni su već brzo poskakali i zaklonili se. Jedna baklja pala u sobu gdje su spavali kaptolski oružnici. Pavši na slamnicu, zapali u tren suhu slamu; plamen buknu i zahvati ostale postelje kojih bijaše više u sobi. Dim i oganj potjeraše Kaptolce iz te sobe, a doskora iz svega gornjega sprata.

— Bež'mo dolje u prizemlje — zapovjedi sudac Lacko, vidjev da oganj i dim prodire i u druge sobe.

— Do bijesa, gdje je Stanko? — reče Grga, leteći niz stube u prizemlje. — Još ćemo tu živi izgorjeti!

— Nekako zlo okreće ova šala po nas — primijeti Lacko, idući za Grgom.

U prizemlju bilo sve nagnjeteno od kaptolskih vojnika. Pojedini mogli su samo doći do strijelnica i, pustiv strijelu izvan zidina, javiti da ima još netko unutra.

Plamen i dim poče u gornjem spratu sukljati na prozore.

— Ha! ha! ha! — nasmija se Vašaš. — Nije li vam lijepo toplo, prečasna gospodo?

— Obijmo vrata i poturimo ih sve do zadnjega! — povikaše mladi mesari i, pograbiv sjekire, htjedoše se oboriti na teška gvozdena vrata.

Uto se čula urnebesna vika iza leđa Gričana. Do dvije stotine biskupskih slobodnjaka, kmetova i novoveških stanovnika pojavi se na primaku Popovskomu tornju. Pred njima leti poručnik Stanko, držeći lijevom rukom štit, a desnom goli mač, kojim pokazuje svojim pravac kuda treba udarati.

— Pomoć im ide! Udrimo na njih! — viknu Živan i pojuri proti dolazećim Kaptolcima. Zametnu se žestoka, ogorčena borba. S obje strane junački se bore, jer su vođe na svom mjestu.

— Smrt Gričanima! Živio Kaptol! — zaorila četa pod Stankom.

— Dolje s popovima! Živio Grič! — odvraćali gromko Gričani. I prsa o prsa, štit o štit, sukobile se stranke.

— Ha! tamo si ti, razbojnička glavo — viknu ujedanput Stanko, opaziv Živana, koji se bješe mačem zaletio na hrpu kmetova. — Danas te moram mačem ogrliti, makar glave stajalo. — I razmahnu se mačem da sebi prokrči put do Živana, nu uperena koplja gricka ne dadu naprijed. Svojim tijelom i životom štite Gričani život svoga suca. Mladi poručnik pobjesnio od jarosti; tu i tamo presjekao pokoje koplje, potiskuje štitom redove gričke i sili naprijed. Već je blizu Živana, još malo i dohvatit će ga mačem, ali eto oštra strijela doleti i zapara Stanku u desnu stranu vrata. Udarila tolikom silom da je rastrgala ljušturastu kopčanicu od mjedi koja je ispod podbratka držala na glavi šljem poručnika. Šljem pade na zemlju, a crna, vrana kosa prosu se mladiću niz ramena i lice. Iz vrata šibnu mlaz krvi, ranjenomu zamaglilo se pred očima i počeo glavinjati. Dva slobodnjaka uhvate ga ispod ruku i odvuku ga iz redova.

— Kamo ćete? — mucaše Stanko, boreći se s nemoći. — Mač mi dajte! ... Kamo me vodite? ... Ej, stan'te! — Nu krv šibaše sve jače iz rane, ranjeniku stadoše koljena klecati. Napokon obnemogne posve. Slobodnjaci odnesoše ga na sigurno mjesto da mu zaviju rane i dozovu ga k svijesti.

Vidiv četa, koju je Stanko doveo bio, da joj je vođa ranjen i odvučen sa bojišta, klonu duhom i poče malaksati. Gričani međuto još ljuće potisnuli protivnike, i ovi stali već uzmicati.

— Ne bež'te, stojte! — čuli se jaki glasovi od Popovskoga tornja. Bijahu to sudac Ladislav i Grga Prišlin koji, otvoriv vrata tornja, provališe napolje, zaletjev se odmah na Gričane. Nu kasno su došli. Trgnuše doduše žestoko, ali ih još žešće dočekaše.

— Ove mlatimo! — zaurlaše Gričani, opaziv kaptolske oružnike s njihovim sucem i Grgom Prišlinom — to su ubojice, to krvnici današnjega dana!

I kao bijesne zvijeri oboriše se na sučeve ljude. Navališe toli ogorčeno, tako složno da su u isti tren tisnuli Kaptolce niz brijeg. Na svim stranama bježe već biskupovi i kaptolski ljudi, udariv kolnikom prama mlinu Cuporovu na kraju Nove vesi, a Gričani ih gone kopljem, strelicama i kamenjem. Kao preko volje bježe uz druge i sudac Lacko s Grgom Prišlinom, bježe i psuju:

— Kukavice, babe, sram vas budi! — Psuju, ali i sami bježe.

Začas bijahu čiste gričke gorice od Kaptolaca. Bijaše to krvavo Blaževo, krvavi izborni dan. Po tratini leže u krvi nekoliko teško ranjenih Gričana i Kaptolaca, građana i kmetova, vapijućih za pomoć. Sudac Živan naredi da se domaći ranjenici odnesu svojim kućama, a kaptolske dade prenijeti u kulu kod novih vrata, dok tko ne dođe po njih.

Prestala borba, ali još liže plamen na okna Popovskoga tornja, a oganj već se i krova hvata.

— Gasimo vatru! — zapovjedi Živan. — Vode amo! Spasimo što se spasiti dade.

— Šta? — viknu mesar Vašaš — da spašavamo njihovo dobro, taj osinjak, koji nam tolike jade zadaje. Ne, braćo, razorimo do temelja to prokleto gnijezdo!

— Da, da, razorimo — urlaše građanstvo.

— Mir! Zapovijedam vam — zavika gromko Živan. — Tako li me slušate prvi dan moga sučevanja? Hoćete da razorite ovu kulu? Pa šta ćete tim postići? Kaptol će si sagraditi drugu, jaču, jer ima od kralja na to pravo, a vi ćete povrh toga platiti mu štetu. Eto, to ćete imati od vašega ludoga bjesnila. Nije li plemenitije da se pokažemo kao ljudi i da zapriječimo štetu, pa bilo i na dušmanskom dobru? Je li sada uviđate, braćo, hoćete li me slušati?

— Hoćemo, hoćemo — čuo se odgovor, najprije osamljenih glasova, a onda opći, jednodušan. Građani uvidješe da je njihov sudac pravo imao i da plamenito misli. Ljudi prihvatiše se posla, dovukoše vode, donesoše kable i uzeše gasiti vatru koja prijetijaše da proždre Popovski toranj.

Začuđeni gledahu Kaptolci s onu stranu potoka Cirkvenika kako Gričani spašavaju njihovu kulu od propasti. Nije im to nikako išlo u glavu, a ni nakraj pameti nije im bilo da Gričani rade kao valjani ljudi, kao kršćani! Svi su mislili da su Gričani tu kulu posvojili za se i da je već nikad neće povratiti u vlast Kaptola.

Sunce zapada. Niz brdo gričko, prama mlinu Ivana Zlatobradića koracaju tri osobe. Stanko je to i slobodnjaci koji ga prate. Dok su Gričani gonili Kaptolce, ležaše on zaklonjen grmljem na strmini. Sad je došao k sebi i lagano kreće niz brdo kuci.

— Vode mi dajte! Žeđam — reče Stanko slobodnjacima, vidjev kako jedna djevojka nosi put mlina vedricu s vodom na glavi.

— Hej, djevojko — viknu slobodnjak. — Deder u ime božje vode ranjeniku!

Djevojka smilova se, pristupi i pruži vedricu Stanku koji bješe sjeo na velik kamen. Ta djevojka bila Isa.

Stanko nagnu vedricu i uze piti, a uto padoše mu oči na lice cvatuće djevojke koja je, sramežljivo nica gledajući, držala vedricu.

Mladić odahnu i zaište još piti. Pije i motri krasno djevojče, a ovo se žari u licu od zabune i srama... Ta vojnik je mlad, glavit i lijep da ga je milota gledati... koju djevojku da to ne zabuni?

— Bog ti platio, dobra djevojko — reče mladić blagim, kod njega neobičnim glasom.

— Bilo ti u zdravlje — odgovori nabrzo Isa i, pogledav sramežljivo i krišem Stanka, prihvati vedricu i odjuri naglo u mlin.

Stankov pogled pratio ju je dok se nije izgubila u mlinu. Čudnovato čuvstvo obuze mu srce, ganulo se kao nikad prije u životu. Skočio na noge.

— Hajdmo! — rekao slobodnjacima i pustio se niz brdo. Prešav Cirkvenik, ogledao se na mlin. Ondje iza stare johe izvirila zlatokosa glava Isina. Gledala za njim, a u isti čas on se okrenuo. Mladiću zaigralo srce i udarila krv u obraz, a Isa zaklonila se za johu i sakrila rukama zažareno lice.

Sunce zašlo za goru, a u srcu dvoje mladih kao kroz jutarnju maglu počelo se rađati sunce sreće, sunce slatke ljubavi!

XLV

Minulo više mjeseci poslije zadnjega, krvavoga sukoba. Gricani digoše odmah tužbu radi nasilja Kaptolaca pred banom Bubekom čim se je povratio sa imanja svojih iz gornje Ugarske, gdje je božične blagdane sproveo. Kaptolci ne ostaše mirni, nego ustražiše pred banom da se uklone sve kuće Gričana sagrađene u blizini Popovskoga tornja, jer da je ono kaptolsko zemljište. Među tim kućama bijaše i kuća ubitoga građana Sebastijana.

Činilo se da će se iz ove razmirice izleći opet novi, krvavi sukobi, i zato je ban Bubek gledao da bez parbe izmiri i nagodi protivnike. Nu ne pođe mu to za rukom. Jaz mržnje i osvete bijaše između jedne i druge strane prevelik nego da bi se lakim načinom zatrpati bio mogao. Ban uputi sada i Gričane i Kaptolce da traže pravdu pred kraljevskim sudom.

I zbilja u ime Gričana diže tužbu pred kraljevskim sudom građan Andrija Milček radi umorenoga građana Sebastijana. Kaptol odasla opet pred kraljevski sud svoga suca Ladislava, tražeći da se s njihova zemljišta oko Popovskoga tornja uklone kuće gričkih građana.

Na kraljevskom dvoru pripisivahu te tužbe slabosti bana Bubeka koji da ne može uzdržati mira među dva susjeda. Kraljica Marija i Nikola Gorjanski dokazivahu kralju da Detrik Bubek kao slavonski ban nije na svom mjestu i da bi trebalo zamijeniti ga čovjekom gvozdene volje pred kojim će sagibati šiju i Kaptol i kraljevski grad Grič. Takvim čovjekom držahu oni bivšega bana Lacka Lučenca. Ovaj, postavši u posljednje vrijeme pokornim slugom kraljice Marije i kraljičina miljenika Nikole Gorjanskoga, uživaše njihovu zaštitu. Kralj Šišman nije isprva imao volje da popusti kraljici, poznavaše bo bana Bubeka kao pravedna čovjeka, koji je baš toga radi bio trn u oku kraljici Mariji i Nikoli Gorjanskomu. Napokon popusti Šišman, da ima mira od kraljice, koja ne prestajaše dodijavati mu radi maknuća Bubekova.

— Neka bude na tvoju — riješi se kralj. — Detrik Bubek prestat će biti slavonskim banom, ali ozlovoljiti ga ne smijem. Ne, jer toga nije zaslužio. Učinit ću ga dvorskim sucem, a tvoj Lučenac neka sjedne na njegovo mjesto.

Tako se i zbilo. Detrik Bubek, ban Slavonije, bude doskora pozvan u Budim za dvorskoga suca, a na njegovo mjesto dođe Ladislav Lučenac, dobro poznat u ovim stranama. Novomu banu malo tko se radovao u prijestolnici njegovoj. Gricani znali su da im nije prijatelj, jer je pokazivao otprije očiti prijezir napram njihovim pravicama i povlastima; ali ni gospoda na Kaptolu nisu se nikakvoj milosti od njega nadala. Sudili su oni da Lučenac ne može zaboraviti kako je pred više godina uzalud jurišao na Kaptol, ubravši više sramote nego slave. I nisu krivo sudili! Jedini biskup Ivan mišljaše da su se s banom Lackom Lučencom povratila prijašnja vremena gdje će moći bez odgovornosti činiti i nasilja i nepravde. Nu prevario se u računu. Novi ban Lacko Lučenac ponese sobom iz Budima kraljevsku odluku u kojoj se biskup oštro kori radi nezakonito pobirane šesnaestine, a još više radi nasilja na Badnjak, koje kralj nazva prostim razbojništvom. Povrh toga naloženo bi biskupu da ima platiti gričkim građanima, kojima je bombardama kuće zapalio, štetu koju su istražitelji ustanovili i koja je tisuću cekina iznosila.

Gospodin biskup, primivši odluku kraljevu, izjavi smjerno da neće imati zadjevica sa Gričanima ako ga samo oni na miru puste, a glede naknade štete pogorjelim Gričanima izvinjavaše se da je odšteta velika i da je nije kadar odmah smoći. Ban Lacko Lučenac zadovolji se tom izjavom, a biskup Ivan bijaše sretan da ga ban Lučenac nije opominjao da najedanput namiri štetu. Govorilo se: i ban Lučenac nerado plaća svoje dugove, pa zato je i druge, koji su imali da plaćaju, puštao na miru. Radi te kreposti ušao je novi ban Lacko veoma u volju biskupu Ivanu.

»Davajte mi opomene, ukore, koliko vas volja«, govoraše sam sobom biskup, »samo u moje novce ne dirajte!«

Ubogi građani, kojima bijaše kazano da im biskup Ivan po kraljevoj odluci ima platiti odštetu, dolazili bi u biskupov dvor da traže ono što im je dosuđeno; ali biskup Ivan nije ih puštao preda se, nego bi ih dao otpraviti s porukom da je to njegov i banov posao. Otišli bijedni k banu, a ovaj se ljutito otresao na siromašne ljude da ima prečega posla nego njihove tražbine od biskupa utjerivati. Ne našav nigdje pomoći, došli građani pred svoga suca Živana Benkovića i uzeše ga zaklinjati da im nađe lijeka i pomoći. A Živan prizvao gradskoga notara i dao napisati golemu tegobu na kraljevskoga tovarnika, moleći ga u ime Boga i pravice da pomogne stradalnicima, da ovrsi kraljevu volju.

— Uzdajte se u Boga, on će pomoći — tješio sudac svoje građane, i oni bili mirniji i utješeniji, čekajući strpljivo što će dati Bog i kraljevska pravda.

Bijaše sredinom mjeseca rujna 1392. godine. Oko podne jednoga petka, kad je baš gradski sud svršio svoju sjednicu i sudac Živan Benković sa svojim prisežnicima sašao bio pred vijećnicu, pojavi se neobična četa konjanika na Markovu trgu. Prvi koji je jašio bijaše stranac vrlo ugodne vanjštine, prosjede kose i brade, a jaka krupna tijela, ogrnuta zelenom dolamom od baršuna. Njemu zdesna jašio je podban Toma, a slijeva, nešto pozaostajući, sredovječan čovjek, držeći pred sobom na sedlu prikopčanu gvozdenu skrinjicu u kakvima su onda pisma spravljali. Bijaše to valjda pisar nepoznatoga stranca. Deset oklopnika jašilo je za ovom trojicom, a za konjanicima vukla su četiri čila dorata oveća kola s prtljagom.

— Taj stranac mora da je velika zvijer — pomisli sudac Živan, i kad je isti jašio mimo vijećnice, smjerno se pokloni on i prisežnici došljaku, koji im prijaznom rukom pozdrav odvrati.

Jašioci pojure sada kroz Srednju ulicu i zaustave se pred kraljevskim dvorom u kom je stanovao ban Ladislav Lučenac. Vrata kraljevskoga dvora odmah se otvore, i na stubama dočeka ban pridošlicu, s kojim se srdačno zagrli, kao sa starim znancem, pa ga odvede u gornje odaje.

Po svem Griču raznio se glas da je visoki neki dostojanstvenik, velikaš, došao u pohode banu, a nitko nije znao tko je niti otkuda je.

Podvečer istoga dana dobije sudac Živan poruku od bana da ima sutra sa gradskim vijećnicima stupiti pred lice uzmožnoga i svijetloga gospodina kraljevskoga tovarnika Nikole Kanižaja koga je njegovo veličanstvo kralj Šišman poslao da stalno uredi vjekovite raspre među Kaptolom i kraljevskim gradom Gričem. Sad je svim puklo medu očima!

Kao Gričani, dobiše i Kaptolci poruku od bana da imaju sutradan doći pred kraljevskoga tovarnika radi njihove razmirice s Gričanima.

Oko desete ure prije podneva stade se puniti velika dvorana kraljevskoga dvora u kojoj je tovarnik odredio da ga dočekaju predstavnici grada Griča i Kaptola. Došao prvi sudac Živan Benković sa svima vijećnicima u svečanom ruhu, a odmah za njim došla i kaptolska gospoda s predstavnikom na čelu. Jedni i drugi pozdravili se nijemo, muče, i svaki stao na svoju stranu.

Nije dugo potrajalo i otvore se velika vrata dvorane, u koju sada stupi u sjajnoj, zlatom vezenoj odori od ružičaste kadife tovarnik Nikola Kanižaj, ban Lučenac, biskup Ivan, podban Toma i pisar tovarnikov, noseći ispod pazuha skrinjicu koju imaše jučer prikopčanu na sedlu.

Gričani i kanonici duboko se poklone velikomu dostojanstveniku kraljevstva, a ovaj ljubezno odvrati taj poklonstveni pozdrav, klanjajući se na jednu i drugu stranu. Došav do prijestolja kraljeva, stade i metnu visoki kalpak na podnožje njegovo. Oko tovarnika poredaše se njegovi pratioci. Sada se opet pokloni Nikola Kanižaj i krepkim glasom progovori:

— Časni i mudri članovi Kaptola i vi vjerni zastupnici kraljevskoga grada Griča! Njegovo kraljevsko veličanstvo, naš milostivi vladar i kralj, doznavši iz mnogih tužba i tegoba, koje su stigle pred kraljevski njegov sud, da među Kaptolom stolne ove crkve i slobodnom općinom grada Griča traje od davnih vremena duboko uvriježeno neprijateljstvo i ogorčena mržnja, iz koje se rađaju neprestani krvavi sukobi, nasilja i nezakonitosti svake vrste, dostojalo je najmilostivije naložiti meni, svomu tovarniku, da dođem u vašu sredinu i ozbiljno uznastojim da izmirim razdražene vaše duhove, da vas zbližim i unatačim među vama ugovor pomirbe i sloge, uz koje ćete moći vi i vaši potomci i nasljednici mirno i nesmetano ići svaki za svojim zvanjem, sigurno uživati plodove svojih trudova i posve biti slobodni svaki na svom vladanju. To je što mi nalaže kraljevo pismo koje ćete razumjeti na usta vašega gospodina podbana.

Na te riječi otvori tovarnikov pisar gvozdenu škrinjicu, izvadi iz iste kraljevo pismo i preda ga Tomi podbanu, koji ga glasno i razgovijetno pročita. Sadržaj pisma bijaše posve onakav kako ga je naveo tovarnik.

— Ćuli ste sada kraljevu previšnju volju — produži tovarnik. — Moja je čvrsta odluka da neću prije kretati iz vaše sredine dok se ne ispuni ono što mi se ovim pismom nalaže. Nadam se da su neprestane borbe i trvenja dodijala već i vama samima i da ćete jedni i drugi radosno pozdraviti kraljevu nakanu da se jedanput izmirite i u lijepoj slozi dalje živite.

Ove iskrene i tople riječi tovarnikove ne pogodiše ipak cilja. I jedna i druga stranka gledala nijemo i ledeno preda se kao da ne vjeruje u mogućnost da bi itko na svijetu kadar bio izmiriti u krvavoj osveti kroz stoljeća živuće susjede.

— Vidim — poče opet tovarnik — da moje riječi padaju na tvrda srca, vidim da je vaše srce prepuno gnjeva i mržnje, i da blaženu osjećaju nema zasada mjesta u njemu, ali ja se ipak uzdam u Boga da će umekšati vaša srca i otvoriti vaše strašću zaslijepljene oči, te ćete bistro uvidjeti da je ono samo na vašu korist što želi njegovo veličanstvo naš kralj i radi čega sam ovamo došao. Vi, časna gospodo — obrati se sada tovarnik prama kanonicima — koji propovijedate ljubav iskrnjega, koji naviješćate mir i slogu ljudima sa svetoga mjesta, od vas očekujem da ćete prednjačiti dobrim primjerom i pružiti ruke svojim protivnicima k djelu pomirenja. Hoćete li, gospodo?

— Hoćemo — čulo se sa strane kanonika nekoliko glasova.

— Hoćete, dakle! Veseli me da ipak ima među vama duša koje žele mir. A vi, građani grički — okrenu se sada tovarnik prama Gričanima — jeste li spremni prihvatiti pomirnicu ruku koja vam se pruža?

Živan Benković stupi sada naprijed, pokloni se smjerno i progovori muževnim glasom:

— Tvoje uzvišeno gospodstvo jamačno znade da nismo bili mi Gričani koji izazivasmo smutnje i sukobe u ovo posljednje vrijeme. Napali nas s one strane nepravedno i nasilno. Dosta smo pretrpjeli ovih zadnjih godina, ali zato ne mislimo na osvetu. Želimo i mi mir, jer nam mira treba svima. Drage volje izmirit ćemo se sa braćom svojom na kaptolskoj strani i njihovom gospodom, ali nagoda mira neka bude pravedna da bude stalna. Jedno ipak tražimo da se ispuni prije nego pođemo ugovarati.

— Govori, suce — reče tovarnik.

— Prošle godine počinili su kaptolske sluge općini gričkoj u gradskom selu Kraljevcu štetu, te nam je kraljevski sud dosudio petsto cekina odštete. Dosele ne dobismo ni dinara u to ime. Onda, kako je znano tvomu uzvišenomu gospodstvu, ima gospodin biskup platiti tisuću cekina u ime odštete građanima kojima je na Badnjak kuće zapalio bombardama. Tako je sudio kraljevski sud, ali dosele nijedan od ubogih pogorjelaca ne dobi ništa.

— Budi toga radi umiren — reče ozbiljno tovarnik. — Što je komu dosudio sud kraljevski, mora dobiti do posljednjega dinara. Vi, gospodo — pogleda tovarnik kanonike — platit ćete za tri dana dug svoj slobodnoj općini gričkoj, a i gospodin biskup zadovoljit će svojoj dužnosti u isto vrijeme.

Kanonici se namrgodiše, a biskup Ivan sav pozeleni od jeda; usuprot se Gričanima očevidno lica razjasnila.

Tovarnik opazi kako se njegova odluka nemilo dojmila kanonika i biskupa, i odmah produži:

— Vidim zlovolju na vašem licu, časna gospodo! Ali ja vam velim, okanite se prkosa i neposluha. Naš uzvišeni vladar, kralj Šišman, svaki čas je gotov da dade ovršiti osude svoga suda. Ako se za tri dana ne podmire Gričani, dat ću zaplijeniti prihode vaših dobara.

Kanonici poniknuše nikom, a biskupa spopade drhtavica od gnjeva i straha. Tisuća cekina da odleti iz njegovih kesica u kramarske ruke! Nemoguće!

— Sada ste me, mislim, svi dobro razumjeli. Dakle poslije tri dana, kada bude naknađena šteta općini gričkoj i pogorjelim građanima, sastat ćemo se opet u ovoj dvorani, kamo vas četvrti dan ročim. Dođite amo svi, bez mržnje i strasti, da osiguramo sretniju dobu jednim i drugim.

Tovarnik nakloni se prijazno, ali muževno, nalijevo i nadesno, i izađe sa svojom pratnjom iz dvorane.

Sudac Živan pričeka da izađu prvi kanonici. Izašli mrki, mrmljajući među sobom:

— Došao nam je platni dan! Lijepe li nagode koja će nam svu blagajnu progutati!

Za kanonicima izašli iz dvorane Gričani. Vesela lica ispali na ulicu i stupaju pram vijećnici.

— Čini se da je ovo čovjek veoma pravedan! Takve bismo trebali mi uvijek u našoj sredini — reče jedan vijećnik.

— Ako ne bude pravice kod kraljevskoga suda, gdje će je onda biti? — primijeti drugi.

— Bilo kako mu drago — umiješa se sudac Živan — izmirili se mi ili ne, jedno ćemo ipak postići! Dobit ćemo, naime, ako je božja volja, odštetu za nasilje u Kraljevcu, a i naša braća koja su lani na Badnjak pogorjela neće ostati praznih ruku. Čini se da će biskup Ivan ipak ovaj put platiti što mu je sud naložio.

— I ja mislim — reći će opet treći vijećnik — da ćemo ipak jedanput vidjeti biskupove cekine. Taj gospodin tovarnik kao da ne zna za šalu.

I doista, Nikola Kanižaj nije znao za šalu. Tri dana uzastopce opominjaše on i Kaptol i biskupa da je rok plaćanja pred vratima. I biskup i Kaptol uvidješe da s tim čovjekom neće nakraj izaći. Zato uvečer trećega dana dođoše biskup Ivan i prepošt Kaptola i teškim srcem odbrojiše pred tovarnikom i banom što je koji imao da plati odštete.

— Bene — reče tovarnik. — Sada će već ići posao lakše od ruke. Clara pada, boni amici!

Pobrao novce i još istu večer predao ih sucu Živanu da dade svakomu svoje.

Sutradan, kako je rok bio, dođoše i kanonici i Gričani na sastanak u kraljevski dvor na Griču. Tovarnik Nikola Kanižaj, ban Lacko Lučenac i Toma podban, koji je dobro poznavao odnošaje jedne i druge stranke, predsjedali vijećanju iz kojega je imao niknuti mir zavađenim susjedima. Iznijele se na stol stare povlastice i pravice i još trajuće tegobe, tužilo se, prigovaralo, pravdalo bez kraja i konca. Bijahu tri glavne točke oko kojih se motala rasprava i nagađanje. Jedna je točka bila prijepor radi međe između općine gričke i Kaptola, druga točka gradnja mlinova na potoku Cirkveniku, treća točka napokon vjekoviti prijepori zbog mitnice, pijacovine i postave kojima je jedna stranka drugu opterećivala. Isprva, kao što obično biva u takvim stvarima, nije htjela ni jedna stranka da popusti. Svaka je navodila za sebe stare povlasti, pradavni običaj ili odvajkada trajuće stanje. Činilo se da će se izjaloviti sav pokušaj pomirbe. Ali Nikola Kanižaj, mudar i okretan sudac, znao je što hoće i kako hoće. Sad bi tažio uzavrelu strast, sad prigovorio kojoj povlasti, sad molio, zaklinjao, opominjao na kraljevsku želju, usilno svjetovao, pače i svojim načinom prijetio. To je pomoglo! Svako srce metao je on na svoju vatru i mekšao. Poslije punih pet dana raspravljanja i vijećanja pođe mu za rukom stvoriti veliku nagodu između Gričana i Kaptolaca, zalog stalnoga primirja i pomirbe.

Na sam dan Sv. Mihajla arhanđela proglasi on svečanim načinom tu nagodu u velikoj dvorani kraljevskoga dvora. Sabrali se tu svi članovi Kaptola sa svojim stupovima, došao i Živan Benković, sudac grički, sa svima vijećnicima i prisežnicima.

Oko tovarnika stajao ban Lučenac i podban Toma, zatim biskup Ivan, opat cistercitskoga samostana i više domaćih velikaša, došavših da kumuju srećno utanačenoj nagodi.

Podban Toma pročita sadržaj nagode uslijed koje su imale prestati višegodišnje nepravde, povrede, štete, ubojstva, osakaćenja i ostala nebrojena zla među Kaptolom i Gričanima. Tom nagodom bude uglavljeno, prvo: potok Cirkvenik ima se odsada zauvijek smatrati međašem među jednom i drugom jurisdikcijom, i to da Kaptolu pripadne istočna strana, lijeva naime obala, a Gričanima zapadna ili desna obala. Svaka stranka dužna je svoju obalu utvrditi i osigurati proti povodnji. Počam od vrta Prodikača pa sve do mlina ispod Popovskoga tornja ne smije ni jedna ni druga jurisdikcija na svojoj obali dizati nikakve mline ni zgrade, samo postojeći već mlin cistercita ostaje kako je i bio. Od mlina ispod Popovskoga tornja pa sve do mlina Cuporovih sinova može samo Kaptol dizati mline i vodenice po volji, a ne Gričani, dočim ovi mogu graditi mlinove počam od mlina sinova Cuporovih sve do sela Gračana. Drugo: Kaptol zagrebački pridržaje u gričkoj općini onaj komad zemljišta što mu ga pokloni kralj Bela IV, i to prostor od Popovskoga tornja s istočne i južne strane da zauzima trideset i tri hvata, a sa sjeverozapadne petnaest hvati i jedan lakat. Treće: Kaptol zagrebački napušta tražbine i koje mu drago mitnice i pijacovine od gričkih podanika, živućih u gradskim selima: Dedićima, Gračanima, Kraljevcu, Kobilju, Sviblju, Novoj Vesi kod Save, Pobriježju, Černomercu, Hrašću i Petrovini kraj Save; s druge opet strane neće ni Gričani od kaptolskih podanika pobirati filjaršćine ni ine daće. Napokon privoljuje Kaptol da se kuća umorenoga građana Sebastijana, podignuta na kaptolskom zemljištu naprama Popovskomu tornju, nema rušiti, nego da ostane gdje je građena.

Tako je glasila gričko-kaptolska nagoda!

Dan prije proglasi sudac Živan Gričanima sadržaj nagode, i građanstvo bijaše zadovoljno, samo da bude unapredak mira. Isto to učini sudac Ladislav na Kaptolu, pa i tamo govoraše građanstvo:

— Dobro je, samo da bude jedanput mir!

Sve, dakle, bijaše zadovoljno, ali biskup i kanonici bijahu silno ozlojeđeni. Peklo ih je što su morali platiti ogromnu odštetu Gričanima. Nekoji kanonici, koji su prije bili prijazni Gričanima, kako Lancelot, Nikola Mađar, Ivan od Moravča, zamrziše sada velikom mržnjom na slobodni grad Grič, želeći doživjeti zgodu da mu se mogu osvetiti. Biskup je od jarosti i boli nad tolikim gubitkom počeo opet mahnitati, i samo prisutnost kraljevskoga tovarnika mogaše ga obuzdati da ne počini novo kakvo nasilje. Grga Prišlin i sudac kaptolski Lacko, vidjev kako su im gospodari do skrajnosti ogorčeni, smijahu se u sav glas, čuvši govoriti da je nagoda među Gričem i Kaptolom sklopljena za sva vremena.

Ali građanstvo vjerovalo je ipak u tu nagodu i bijaše s njom zadovoljno. Kada se u dvorani kraljevskoga dvora proglašivala nagoda, bijaše puna Srednja ulica Gričana i Kaptolaca, čekajućih nestrpljivo pred kraljevskim dvorom objavu da je pomirba gotova. I kada je tovarnik s banom, biskupom i ostalim velikašima stupio na ulicu i doviknuo stanovnicima Griča i Kaptola: »Sad je mir među vama!«, ne bijaše klicanju kraja ni konca. Ljudi padali jedan drugomu oko vrata, grlili se i ljubili u znak mira i bratske sloge. Uto zazvonila sva zvona u crkvi Sv. Marka i na Kaptolu kod Sv. Kralja, zazvonila zvona u svim župnima i samostanskim crkvama na Griču i Kaptolu, naviješćajući svim i svakomu da je dovršeno djelo pomirbe, da duh ljubavi i sloge slavi slavlje na Griču i Kaptolu. U svim crkvama drže se mise zahvalnice; na Griču i Kaptolu ori se u božjim hramovima »Tebe Boga hvalimo!«

Tovarnik Nikola Kanižaj, praćen velikašima, pošao najprije sa gričkim zastupnicima i kanonicima u crkvu Sv. Marka, a iz nje zaputio se u stolnu crkvu Sv. Kralja, te zahvaljivaše Bogu da mu je trudno djelo pošlo za rukom.

Današnji dan bijaše dan sveopćega veselja u jednoj i drugoj općini. Gričan zove Kaptolca, a Kaptolac Gričana u goste, mladež s jedne i druge strane milo se sreta i druguje, sve se izmiješalo, uskomešalo prijateljski i srdačno, kao da među tim svijetom nikada nije bilo borbe i zavade. Zaboravile se nepravde i nasilja: jedan drugomu prašta i prisiže da je današnjim danom položena u grob sva omraza i osveta.

Dok je Nikola Kanižaj sjajnom gozbom častio u kraljevskom gradu boljare, veliko svećenstvo i zastupstvo grada Griča, dotle su građani jedne i druge općine po staroj navadi slavili dan pomirbe. Bijaše to pravi blagdan. Niti se tu radilo, niti kupovalo, ni prodavalo. U svakoj kući bijaše gozba, svaka kuća imala je svoga gosta. Već se i mrak počeo hvatati, a veselje traje još uvijek živo i bodro.

Razigrana mladež stoji ili sjedi pred kućama pa pjeva i ijuška. Premda je već noć nastala, danas je nitko s toga ne kori, jer danas je dan pomirbe, dan koji je poslije stoljeća jedanput istom svanuo.

Vedra je noć, hladna, jesenska noć. Puni mjesec uzvio se nad gričke gorice i juri dosta hrlo preko neba, kao da ga smeta ova halabuka koja se ori na Griču i Kaptolu. U mlinu Janka Zilatobradića pod vrbikom sjedi maleno društvance: Janko Zlatobradić sa svojom ženom i svojom dječicom, i sestra mu Isa. Čelo stola sjedi sudac Živan Benković i žena mu Jela. Premda je danas dan opće radosti, ovo je malo društvo tužno, neveselo. Na stolu za kojim sjede stoji zdjela s izabranim jelom i vrčevi staroga vina, nu nikome se ne da pravo okusiti božjega dara.

Domaćina, premda i sam nujan i zamišljen, rado bi oživio svoje društvo.

— Nuder, ujače, ujno — nutkao Živana i Jelu — založite, pijte! Ta budimo dobre volje danas kad se slavi takva zgoda!

— Nukaš me da budem veseo, vedar, a sam si eto sjetan, neveseo — odgovori Živan. — Ne trebam te ni pitati zašto. Današnje izmirenje sjeća te onih koje si izgubio prije više godina po ljutoj borbi med nama i Kaptolcima... I ja, sinko, imam svoju bol, gorko svoje sjećanje .. .

— Ah, Benko, Benkice moj! — zarida glasno Jela Zivanova, da se je svima stislo oko srca.

Živanu klonula prosjeda glava na grudi, a dvije suze sletjele mu niz poštene obraze.

— Da bar znam jesi li živ ili te već hladna zemlja krije!

— jecala dalje nesretna majka, natapajući vrelim suzama svileni rubac.

— Utješi se, ujno draga — progovori Janko kroz tugom sapeto grlo. — Benko živi, tako misli sav svijet, i Bog će ti ga opet vratiti.

— Da, da, uzdajmo se u Boga — pridodala Zlatobradićka. — On će vam vratiti sina.

— O da samo skoro vrati — uzdahnu Živan. — Ostarjeli smo već oboje i žalost nas svakim danom sve to više ubija. Potraje li tako duže, mogli bismo, ne vidjev ga, poći s ovoga svijeta i ponijeti u grob neiskazanu svoju bol.

— Bog će nam se smilovati — poče opet mlinar Janko.

— Valjda će se jedanput naći trag koji će nas dovesti do našega Benka. Ne zdvoj, ujače, doći će taj sretni čas prije nego se možda nadaš. Naši ljudi, tvoji i moji prijatelji nisu zaboravili na veliku tvoju nesreću, već svagdje i svakom zgodom ispitkuju i uhode ne bi li kako ušli u trag užasnoj tajni.

— Jesi li možebit čuo šta u novije vrijeme? — upita Živan, trgnuv se na stolcu i uhvativ za ruku Janka.

— Čuo sam, da — odvrati Janko — ali samo je puko nagoviještanje. Ovih dana bio u nas na večeri prosjak-đak Miroslav iz Trnave, koji dan i noć propitkuje i njuška poput vižleta ne bi li ušao u trag našemu Benku. On sumnja, pače drži izvjesnim da poznati tat Martin Božić znade svu tajnu.

— Isuse Bože! — sklopi ruke Jela Živanova — ako je to istina, što oklijevamo, zašto ne govorimo s tim čovjekom, zašto ga ne podmitimo? Za dobar novac tat će sve odati.

— Muči, ženo — progovori Živan, mahnuv rukom — zaboravila si već nesretnu zgodu s Dragom Gončinkom; hoćeš li opet ići na ljepak Prišlinovim ljudima?

Ubogoj starici ugasla netom iskra nade.

— Ne, neću ja da imam posla s tatom Martinom — produži Živan — ali ti, Janko, kaži Miroslavu đaku da traži i raspitkuje gdje samo može, a moja kuća i moja mošnja vazda mu je otvorena.

— Pouzdan je to momak, ujače! Poznaješ ga i sam — reče Janko. — Ako itko, to će biti on koji će ti vratiti jedinca u naručaj!

Tako tugovala i tješila se poštena gricka rodbina usred opće radosti i veselja. Onaj koji je u ime Gričana najviše govorio za pomirbu, za trajnu slogu jedne i druge općine, ronio je gorke suze na dan kad je postignuto ono o čem je radio.

Poslije desete ure noćne diže se sudac Živan sa svojom ženom na polazak. Oprostili se s domaćicom i domaćinom, koji se ponudi da će ih gore uz brijeg do Novih vrata otpratiti. Isa popratila također ujaka i ujnu komadić puta, a zatim vratila se k mlinu i sjela na orahovu kladu blizu mlina, nakaniv tu dočekati brata na povratku.

Na Griču i dolje na kaptolskoj strani još je sve bučilo. Čuo se žamor, pjevanje, svirka na frule, ijuškanje. Neobičan bijaše to život po noći u ovom tihom mjestu! Isa pogledala u nebo osuto zvijezdama i rasvijetljeno punim, sjajnim mjesecom. Obladale je snatrene misli i djevojka tihim glasom zapjevala svoju najdražu ljubavnu pjesmicu:

Mile, sjajne zvjezdice, Božjeg neba očicef Kal'te meni jeste li Moga dragog vidjele, Za kim srce u mene Gine .. . gine . . . i vene!?

Napram mlinu pod vrbikom pomaljao se iza braništa i drveća krov kuće u kojoj stanovaše Grga Prišlin. Sva okna kuće bijahu zatvorena; niti zraka svjetla nije prodirala iz tvrdih stijena županove kuće. Kao da je htio svemu svijetu pokazati da on niti čuje, niti vidi te sloge, te radosti u kojoj pliva gricka i kaptolska općina. On se zlorado smije svemu tomu poslu, on, ortak sotone, pakosnik, krvolok.

Na obronku brežuljka, na kome stajaše sazidana kuća biskupova župana, sjedaše posinak mu Stanko. Položio mač na bedra, a šljem nataknuo na lijevo koljeno. Podbočio glavu na desnu ruku i pilji nijemo očima tamo otkuda dolazi žubor vode koja tjera točkove Zlatobradićeva mlina. Sjedio dugo, dugo, nijem, nepomičan, kao da je klesan od kamena. U to zamnijela Isina pjesmica:

Mile, sjajne zvjezdice . ..

Skočio na noge. Ta pjesma trgla ga poput munje sa zemlje. Nije to prvi put što je on čuje. Od onoga časa kad je mimo Zlatobradićeva mlina ranjen prešao na kaptolsku stranu, slušao je tu pjesmicu skoro svaku večer, u isto skoro doba, spočetka ležeći bolestan na postelji, a poslije zdrav pod dvorom svoga pooćima. Znao je naizust svu tu malu pjesmicu, ali svaki put kad ju je počeo poznati glas pjevati razigralo mu se mlado srce, i on postao zagonetkom samomu sebi. I danas mu tako bilo, ili ne, danas je još čarobnije zvučila Isina pjesmica i dirala ga u srce.

— Moram je vidjeti, oko u oko, moram govoriti s njom — progovori mladić sam sebi i preko mosta poleti prema mlinu Janka Zlatobradića. Za dva-tri časa stvorio se pred Isom.

— Dobra večer, djevojko — pozdravi Stanko uplašenu Isu i uprije svoje žarke, crne oči u lice djevojčino. Stao nijem.

— Dobra večer — promuca Isa i skoči na noge da umakne u mlin.

— Ne, ne bježi, djevojko — zaustavi je Stanko — uhvativ je za ruku. — Ti me poznaš? — upita dalje mladić, ispustiv odmah Isinu ruku.

— Sjećam se, sjećam — odgovori drščućim glasom djevojka, pogledajući nesigurnim okom mladoga poručnika.

— Vidiš — prihvati Stanko — i ja se tebe sjećam. Zar ne, ti si ona djevojka koja si me ranjenoga vodom okrijepila? Je li?

— Da, to sam ja bila.

— Jao — uzdahnu mladić — kad bi ti znala što trpim od onoga časa.

— Ta evo si zdrav i čitav, mladi gospodine — primijeti zabrinuto Isa.

— Zdrav sam, pravo kažeš — uzvrati Stanko čuvstveno i bolno — rane su moje zacijelile, ozdravio sam, ali zdrav nisam ... Bolestan sam, jako bolestan. Dođe mi često kao da ću poginuti od boli... Čuj, djevojko ... ili stoj! Kaži. .. kako ti je ime?

— Isa...

— Cuj dakle, Iso, nisi li ti kriva bolesti mojoj?

— Ja, čovječe! — trgnu se djevojka natrag. — Što govoriš?

— Slušaj me — pridrža je opet Stanko za ruku. — Od onoga časa kako se napih vode iz tvoje vedrice, kako se oprostih s tobom, oćutjeh klicu bolesti u sebi. . .

Djevojka ga nijemo gledala kao čovjek koji nešto ne shvaća, ne razumije.

— Postadoh sjetan, neveseo — produži Stanko — mrze me ljudi, mrzi sve što oko sebe vidim. Srce mi čas vrije, čas ledeni; smijao bih se i plakao u isti čas .. . Idem u lov, klatim se po gorama i gudurama kao bijesan, kao zdvojan čovjek ... Hoću da se otresem mojih boli, mojih muka ... Uzalud sve! Uvijek trpim, uvijek mi svejedno i... čuj, čuj me, Iso! Ti si svuda sa mnom, ti pratiš svaku moju stopu, svaku moju misao. . . Kada legnem spavati, umoren, izmučen, ne mogu da usnem. .. Mjesto sna... dođeš mi ti na oči... tada čujem tvoje pjevanje, skočim i bježim na obalu potoka, slušam te i plačem . ..

Isa drhtala kao šiba na vodi.

— Drščeš, Iso? Ne, ne boj se! — govoraše dalje mladić kao u ludilu. — Istinu mi samo kaži! Je li, djevojko, tvoj napitak bijaše čista, prava voda iz studenca?

— Tako je, gospodine — promuca djevojka, gledajući začuđeno mladića.

— A meni rekoše stare ženskinje, vračarice, da je bilo otrova u toj vodi i da mi je zato život čemeran ...

— Jao, što to govoriš, gospodine! Pusti me, ako za Boga znadeš . . . grozno mi je u tvojoj blizini. .. evo sva strepim od strave. . . pusti me — moljaše Isa u prepasti, misleći da ima posla s čovjekom koga je um ostavio.

— Zašto me se bojiš? — reče mirno mladić, držeći ruku Isinu u svojoj. — Umiri se, Iso! ... Dugo, dugo sam već čez-nuo za časom da govorim s tobom ... Ne boj me se! ... Neću ti ja ni vlasa skriviti na glavi... Ne vjerujem ja vračaricama... ne! Gnusi su to, sotonske podobe, izmet čovječanstva, a ti si tako lijepa, čista i mila, kao što slikaju anđele božje! ... Ti si dobra, Iso?

— Jesam gospodine! Tako me odgojiše da sve ljude ljubim kako Bog zapovijeda — reče prostodušno djevojka.

— Ah, kako si sretna! Tebe su tako odgojili, a ja sam zadojen žučju .. . osvetom . .. krvnom osvetom! Višeput me salete bijesi, i sav taj Grič, to prokleto gnijezdo, razorio bih i šatro u prah . . . Nu tad mi se učini da ti pristupaš k meni, da sklapaš ruke preda mnom, da me moliš ... i opet sam krotak, miran kao janje .. . Da, ti si jedina koja si mi srcu draga... Ah, cijeli dan bih najvolio samo s tobom govoriti!

Noć je bila, ali vidjelo se kako se Isino lice rumeni poput jutarnje zore. Sad je valjda razumjela bolest napol divljega mladića.

— Ti ništa ne govoriš, Iso! Reci mi, je li i tebi koji put tako kao što je meni? Iso!

Sušanj u najbližoj blizini prekide daljnji razgovor.

— Iso, ti si li to? — viknu Janko Zlatobradić, puštajući se nizbrdice k mlinu.

— Brat moj dolazi... Zbogom, mladi gospodine — rekla naglo Stanku i otrčala bratu u susret te ga uhvatila za ruku.

Stanko ostao ljutit na mjestu.

— Kamo je vodiš, mlinaru? — reče mrko mladić Janku Zlatobradicu. Bijasmo baš u najljepšem razgovoru.

Janko pogleda mladića i, prepoznav ga, namršti čelo.

— Nije sada doba za razgovor, gospodine — reče ozbiljno. — Bila ti laka noć, i mi idemo na počinak.

To govoreći odvede Janko sestru Isu, držeći je za ruku, u mlin i zatvori vrata za sobom.

— Laku noć, Iso — viknu Stanko za djevojkom i zlovoljan prijeđe na kaptolsku stranu. Tu sjeo opet na prijašnje mjesto i nijemo piljio u jasnu noć pravcem k mlinu.

— Otkud se poznaš s tim mladićem? — upita strogim glasom Janko svoju sestru u mlinskom dvorištu.

— Ah, ne pitaj me, brate — govoraše Isa u velikoj smetnji. — Sjedila sam tu na kladi kraj mlina i pjevala tihu pjesmu... a on došao sprijeka i zametnuo sa mnom razgovor ...

— Što ti je govorio? — pitaše Janko, gledajući oštro u lice zabunjenoj djevojci.

— Ne znam ... čula sam sve ... ald se ničesa više ne sjećam ... Bulaznio je ... govorio kao čovjek u vrućici... Bijaše me ga strah ...

— Čuj me, djevojko! Znadeš li ti tko je taj plemić? — upita dalje Janko strogim licem.

— Ne znam, čula sam samo gdje govore da je poručnik biskupovih konjanika.

— Tad znaj da je taj mladić sinovac Grge Prišlina, našega krvnika, koji nam umori oca i majku, koji ujaku ote jedino dijete; u tom mladiću teče krv koju proklesmo u deseto koljeno!

Isa zadrhtala, a lice joj problijedilo kao da je ustala iz groba.

— Sad si čula — produži Janko — i znaj da unapredak imaš bježati pred tim mladićem kao pred nemani, kao pred živom kugom. To je moja zapovijed! Zatečem li te još jedanput s njim u razgovoru, tako mi nevine krvi naših roditelja, prognat ću te ispod očinskoga krova.

Djevojče vrisnulo od boli, uskolebalo se, posrnulo i onesviješteno palo na ruke svoga brata.

— Vode amo — viknuo Janko. Na taj glas priskočili djetići, donijeli vode i poškropili nesretnu Isu. Djevojče doskora osvijestilo se i pošlo u krevet na počinak.

Kad bijaše sama, pustila maha gorkim suzama. Plakala tiho, gorko, nemajući nikoga da mu se potuži. Iz Nove vesi dopiralo do mlina pjevanje djevojaka, sjedećih pred kućama:

Za njim srce u mene Gine ... gine ... i vene! ...

Bože, kako joj je prije godila ta pjesmica, kako su joj njezini zvuči znali razdragati mlađahno srce. A sada čini joj se da sluša glase pjesme pogrebnice, i jadno djevojče ronilo suze kao da zakapa prvu svoju ljubav.

XLVI

Ovo vrijeme događahu se velike stvari u Dalmaciji i Hrvatskoj. Tri kralja otimala se za ove zemlje. Kralj Šišman nastojaše svom snagom da bude gospodarom u Dalmaciji, nu sreća mu nije nikako služila. Već prvi grad Zadar ne htjede znati za njegovu vlast. Braneći svoju nezavisnost, zavade se Zadrani sa Šišmanovim banom i počmu šurovati s Vukom Vukčićem, banom bosanskoga kralja Dabiše u Dalmaciji i Hrvatskoj. Vukov brat, knez Dragiša, došao u Zadar sa ženom Jelenom i poklonio se moćima sv. Simeona. Nekoliko mjeseci poslije toga otputova građanin zadarski Pavao Pavlović kao poslanik Zadra u Klis, gdje se je nalazio ban Vuk Vukčić, skupljajući vojsku. Odnošaji Zadra naprama bosanskoj kruni postajahu sve topliji i tješnji, te su u znak dobra prijateljstva ban Vuk Vukčić i njegov podban knez Ivan Mišljenović imenovani pod konac god. 1392. zadarskim građanima. Podban Mišljenović krenuo je nato u Zadar i u prisuću dvaju knezova Nelipića u ime svoje i bana Vukčića položio prisegu vjernosti.

Ostali gradovi Dalmacije pokoravahu se otprije već žezlu kralja Dabiše. Odmah čim bijaše izabran bosanskim kraljem, poslaše Dubrovčani dva svoja poslanika: Stjepka Lukarevića i Rafajila Gučetića »s poštenim i mnogocjenim darovima« kralju Dabiši na njegov dvor u Trstvenici, a Dabiša već slijedeće godine izdade Dubrovčanima povelju, kojom potvrdi sve dojakošnje njihove povlastice i sloboštine, podijeljene im od njegovih predaka i predšasnika, a napose od »svetopočivšega mu brata, gospodina kralja Stjepana Tvrtka«. Splićani priznavahu se također pod vlast Dabišinu, a njegov ban Vukčić dozvolio nadbiskupu Andriji da može na ckrvenoj zemlji kod mora u Lukaču sagraditi dvorac i tvrđu. Starom gradu Trogiru potvrdi također kralj Dabiša sva prava i povlastice, priznate mu od svoga predšasnika Stjepana Tvrtka.

Nu osim Šišmana i Dabiše gradio se vladarom Dalmacije i Hrvatske i napuljski kralj Ladislav, koga je hrvatska liga još g. 1387. proglasila bila kraljem Hrvatske i Dalmacije. Dok je živio kralj Stjepan Tvrtko, koji je raširio svoju vlast u Dalmaciji i Hrvatskoj, nije se Napulj miješao u hrvatske posle, jedno što je kralj Ladislav bio premlad, a drugo jer mu ne bijaše još osigurana napuljska kraljevina. Ali poslije smrti Tvrtkove vidjevši kraljica Margareta, udova, mati Ladislavova, da su Dalmacija i Hrvatska skoro posve u vlasti bosanskoga kralja, i znajući da će s Dabišom, čovjekom slabe volje i manjega ugleda, biti lakši posao nego sa silnim Tvrtkom, odluči uspostaviti vlast napuljskoga kralja u Dalmaciji i Hrvatskoj. Njega prizna hrvatska liga, a na čelu joj braća Pavao i Ivaniš Horvati, kojima slabi Dabiša ne bijaše u volji. Polovinom godine 1391. poče on vršiti kraljevsku vlast u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji. U srpnju te godine povjeri on iz Gaete »privolom i vlašću majke i skrbnice svoje Margarete« banstvo u Dalmaciji i Hrvatskoj vojvodi Hrvoju Vukčiću i bratu mu, banu Vuku Vukčiću, sjećajući se zasluga i odanosti što ih ta dvojica iskale zaše njegovu ocu Karlu dok je živio. Trećemu bratu, Dragiši Vukčiću, darova Ladislav varoš Sridu u hrvatskoj župi Sani, a uz to i selo Zabić, spadajuće pod grad Ključ. Ladislav je rod Vukčića odlikovao stoga jer je znao da su Vukčići najjače i najbogatije pleme u Bosni. Braći Pavlu i Ivanu Horvatima, koji bijahu najvjerniji pristaše pokojnoga mu oca i sada njegovi, darova imanja u vukovskoj i požeškoj županiji; štoviše, bivšega

bana mačvanskoga Ivana Horvata imenova glavnim namjesnikom svojim u Ugarskoj i združenim s njom kraljevinama. Osim napomenutih izdade Ladislav još više darovnica bosanskoj i hrvatskoj vlasteli.

Uza sve to, ipak nije se tako rekuć ni znalo za vlast napuljskoga kralja u Dalmaciji i Hrvatskoj, jedno stoga jer kralj i njegova sila bijahu daleko, a drugo, držala su vlastela i plemstvo da im je slaba pomoć od kralja koji u zemlji ni svoje vojske nema. Oni koji odlučno pristajahu uz Ladislava Napuljskoga ne prođoše dobro. Tako se dogodi nasljednicima staroga Paležnika: Ivanu prioru vranskomu i knezu na Ostrvici, koji su se odmetnuli od kralja Dabiše, da je ban Vuk Vukčić po Dabišinu nalogu zauzeo njegove gradove a njih obojicu zarobio.

Bosanska vlast bijaše u Dalmaciji i Hrvatskoj najjača, i to je trajalo sve do godine 1393. Te godine počeli neki gradovi, imenito Trogir, otimati se ispod vlasti kralja Dabiše, prianjajući više uz napuljskoga kralja. Kralj Dabiša poboja se. S jedne strane plašila ga turska sila i suparnik kralj Šišman, a s druge strane rastući upliv napuljski u Dalmaciji i Hrvatskoj. U domaću svoju vlastelu nije također imao puno vjere i često je iskusiti morao da je njegov kraljevski ugled u samoj Bosni uzdrman, otkud bi se moglo veliko zlo za nj izleći.

»Bar neka mi ostane ova zemlja u kraljevskoj vlasti«, reče Dabiša sam sebi i odvaži se na sramotan, kukavičan korak. Posla, naime, poruku kralju Šišmanu da mu je spreman ustupiti Hrvatsku i Dalmaciju ako ga Šišman prizna zakonitim kraljem bosanskim. Oba kralja sastala se polovicom srpnja 1393. u Đakovu, gdje utanačiše mir i pogodbu po kojoj Dabiša ustupa Šišmanu Hrvatsku i Dalmaciju, a zato ga Šišman priznaje zakonitim kraljem bosanskim. Osim toga privoli Dabiša da poslije njegove smrti prijeđe bosanski prijesto na Šišmana kao na pravoga i zakonitoga bosanskoga vladara.

Znajući Šišman da ova pogodba, koju je sklopio s njim kralj Dabiša, malo vrijedi ako na nju ne pristanu i moguća vlastela bosanska, poskrbi se da i bosanski boljari potvrde taj đakovački mir. Oni to i učiniše izdavši potvrdnicu u Lučanima mjeseca kolovoza iste godine. Među tim bosanskim boljarima bijaše i vojvoda Hrvoja Vukčić. Sramotni korak kralja Dabiše nemilo se kosnu hrvatske lige, osobito njezinih poglavica. Braća Pavao i Ivaniš Horvat bijahu tada u Omišu gradu, što ga Ivaniš Horvat kao namjesnik kralja Tvrtka u Dalmaciji i Hrvatskoj dobi na dar. Vijest da je kralj Dabiša pronevjerio Dalmaciju, Hrvatsku, a i samu Bosnu Ugrima, nije nimalo iznenadila braću Horvate; ta oni su dobro poznavali Dabišu, i onaj dan kad ga je većina velmoža i plemstva bosanskoga izabrala za bosanskoga kralja, bijahu oni uvjereni da je taj dan početak nesreće kraljevstva bosanskoga i hrvatske lige.

Ali, da je i veći dio velmoža bosanskih pristao uz taj mir, to ih gorko iznenadi.

Ivaniš Horvat bješe se baš vratio s lova u svoj omiški grad, kad mu brat Pavao predade pismo koje mu donese ulak iz Splita.

— Evo čitaj, brate — pruži Ivaniš smrknuta lica pisma bratu Pavlu. — I velmože bosanske potvrđuju sramotni đakovački mir. Mislio sam da će se pokazati kao ljudine, a sad vidim da su dostojni podanici svoga kralja.

— Pa i Hrvoja među njima! — začudi se biskup Pavao, gledajući u pismo — taj silni, mogući Hrvoja koji u potaji lakomo vreba za krunom bosanskom.

— Ako je želio postati bosanskim kraljem — primijeti Ivaniš — ovakve zgode teško da će ikada više dočekati. Većina plemstva i vlastele već je otprije nezadovoljna s Dabišinom vladom, a ovaj đakovački mir bio bi mu mogao vrat slomiti, da su ljudi, ali su kukavice! Umjesto da ustanu i na sva usta doviknu narodu: evo ti tvoga kralja Dabiše, koji svoje zemlje, svoju staru djedovinu tuđinu izdaje! Zar je vrijedan takav čovjek da ima vladarsko žezlo i sudbinu naroda u svojoj ruci? Da su boljari tako govorili, ne bi Dabiša ni jedan dan dalje kraljevao. Ali boljari ne učiniše tako. Ne bijaše im dosta da je kralj počinio sramotno djelo, nego i oni volješe se isto tako osramotiti nego sačuvati pošten obraz.

— Evo baš čitam imena boljara koji potpisase taj ugovor — govoraše dalje biskup Pavao — i vidim da su to prve velmože kraljevstva, ljudi imutkom i ugledom najjači u Bosni. Doista im se čudim!

— Kupljeno je to roblje — viknu Ivaniš. — Šišmanovi i Dabišini novci podmitiše ove izdajničke duše. Bogati su, da, ali im nikada dosta nije. Eto ti Hrvoje, koji je najbogatiji, pa je među svima najveći prevrtljivac, čovjek koji danas služi tri gospodara: Dabišu, Ladislava i Šišmana, i svakomu prisiže vjernost i odanost.

— Ima ih ipak još uvijek dosta koji su proti Dabiši i Šišmanu — reče biskup Pavao. — Nije još sve izgubljeno.

— Slaba nam je pomoć od tih — primijeti Ivaniš. — Što je jače vlastele, sva su pristala uz Dabišu i Šišmana, kako si sam opazio. Ostala vlastela ne mogu se s ovom u koštac uhvatiti: većinom je to sve samo niže, siromašnije plemstvo. Dalmatinski gradovi nisu doduše ni uz Dabišu, ni uz Šišmana, ali nisu ni uz Ladislava. Gradovi rade samo za što veću svoju nezavisnost i po tom za svoju korist. Oni bi najvolili da poput Dubrovnika nemaju nikakva gospodara nad sobom. Dakle u Bosni i Dalmaciji ne cvatu nam ruže, a u Hrvatskoj isto tako. Tamo je sada banom Ivan Anž, čovjek gvozdene volje i stojeći nepokolebivo uz Šišmana.

— Onda ne preostaje drugo nego da pošto-poto povučemo u borbu Ladislava Napuljskoga — reče biskup Pavao.

— Ne govori, brate, o njem! Od njega bit će nam slaba pomoć. Nisi jedanput išao u Gaetu tražiti pomoć, pa šta si nam donio? Ništa. Lijepih obećanja, to je bilo sve! Napuljac je skroz nemoćan i morao se je uteći u pomoć samomu papi Bonifaciju IX. Ali i to nije pomoglo. Papa posla svoga pouzdanika biskupa u Hrvatsku da snubi vojsku i pristaše za Ladislava kao zakonitoga kralja hrvatskoga. Kako je uspio, sam znadeš. Bez novaca ne da se dan-danas ništa raditi, i tko nema novaca, nema ni vojske, nema vlasti.

— Pokušajmo tada iznova ugovarati s Venecijom — reče biskup Pavao. — Oni doduše nisu poslušati tvoj savjet prije nekoliko mjeseci, prije nego je utanačen đakovački mir, kad si ih molio da sklope savez s Napuljem proti Šišmanu. Onda su odbili tvoju prošnju, jer nisu slutiti mogli da će kralj Dabiša biti tako slab, tako nerazborit pa ustupiti Šišmanu Dalmaciju i Hrvatsku koju je držao u svojoj vlasti. Sada stvar drukčije stoji.

— Drukčije? — diže glavu Ivaniš ban kao da se čudi svomu bratu. — Zašto da sada drukčije stoje stvari? Svejedno je Mlečanima tko da drži Hrvatsku i Dalmaciju, ako te zemlje nisu u njihovoj vlasti. Oni neće niti nas proti Šišmanu ni Šišmana proti nama podupirati.

— U tom grmu zec leži — pristupi biskup Pavao bratu Ivanišu, uhvativ ga za zlatni lanac oko vrata. — Razmisli dobro, Ivanišu brate, pa reci: bi li tebi, bi li drugomu i trećemu svejedno bilo ima li slaba ili jaka susjeda, koji je neprijatelj koji vreba da te prvom zgodom zaskoči?

— Što misliš tim da kažeš? — pitaše Ivaniš.

— Evo čuj me — govoraše biskup Pavao. — Kralj Dabiša ustupi u Đakovu ugarskomu kralju Šišmanu Dalmaciju i Hrvatsku. Ali nije to sve. On ustupi istom vladaru poslije svoje smrti i Bosnu, staru djedovinu. Pomisli si sada, Ivanišu, a možda i preko Drine, pođe li za rukom Šišmanu slomiti silu cara Bajazita. Misliš li da je kraljici morskoj, da je Veneciji svejedno imati za susjeda, za takmaca moćniju ili slabiju državu?

Ivaniš ban poniknu očima i zamisli se.

— Tko dobije Dalmaciju i Hrvatsku s tolikim krasnim lukama, s tolikim primorskim cvatućim gradovima — produži biskup Pavao — s tim krepkim, pothvatljivim narodom, kao što je naš hrvatski, vičan borbi na moru i na kopnu, taj gospodi Jadranskim i Srednjim morem, gospodi svim svijetom. Tako računa Venecija. Ali ako se iza Dalmacije i Hrvatske širi duga, prostrana država koja je kadra ove dvije zemlje braniti proti zavidnu susjedu, kao što su Mleci, ako recimo Ugarska, ako kralj Šišman stalno posvoji naše kraljevine, onda bi se mogla Venecija prevariti u svom računu.

— A ostanu li te kraljevine slabomu Dabiši ili Ladislavu

— upita ban Ivaniš — zar će bolje biti s nama ako nas otmu Mleci?

— Tvoja primjedba, Ivanišu brate — reče biskup Pavao

— ima svoj razlog. Nema dvojbe, Mleci idu za tim da u Dalmaciji i Hrvatskoj bude slab susjed s kojim bi ona mogla imati lak posao. Tako oni računaju, ali bi se mogli i tu prevariti u računu. Venecija je doduše vladarica mora, ali na kopnu su joj nesigurne noge ako nisu podmazane zlatom. Najveći uspjeh mogla bi postići Venecija time da dobije u svoju vlast primorske gradove. Naša moguća vlastela i velmože u zemlji sigurno bi se otimali njezinoj odurnoj vlasti.

— Po tvom sudu, Pavle, ne preostaje nam drugo nego da pristanemo ili uz Dabišu ili uz Ladislava!

— Tako je, Ivanišu! Jedno ili drugo! Mi igramo sada igru ljudi kojima se izmiče siguran temelj ispod nogu. Svagdje smo pokušali svoju sreću, svagdje nasjeli. Nasjeli kod Dabiše, kod Ladislava, u Mlecima. Sami iz sebe ne možemo ništa. Rascjepkani smo u stotine nesložnih stranaka, i to je izvor našega zla i nevolje. Došlo je za nas doba da se poput utopljenika moramo i slamke hvatati. Ako nam Mleci ponude ma i spletkarsku svoju ruku, prihvatimo je! Oni je pružaju nama s drugom odlukom, mi je s drugom prihvaćamo. Tko zna neće li nam dobro doći njihova pomoć, makar se je sada i bojimo. Sve je u božjoj ruci. Kocke padaju danas ovako, sutra onako, vrijeme leti, tjesnac u koji dospjesmo biva sve tjesniji, treba dakle hitro misliti, hitro se odlučiti.

— Da, da — reče ban Ivaniš zamišljeno i turobno, opetujući riječi svoga brata, biskupa Pavla — tjesnac u koji dospjesmo biva sve tjesniji. Danas je kralj Šišman, koji nas je prognao iz naše djedovine, čiji mač lebdi nad našim glavama, gospodar ovih krajeva. Tko zna kako dugo mogu ja s tobom i svojom porodicom boraviti u ovom gradu?

— Žalibože — prihvati biskup Pavao tronutim glasom — bojim se i sam da ćemo doskora seliti iz ovoga grada gdje nam gostoljublje kralja Tvrtka dade milo boravište poslije mnogogodišnjega stradanja i tumaranja. Žao mi je porodice tvoje, banice Vladislave i sina ti Nikole, žao mi je Anđelije, koja je prikovana uz nemilu sudbinu našu. Nu mi smo prepatili i teže udarce. Selit ćemo ili u Napulj ili u Bosnu: i ovdje i ondje možemo raditi na veliku djelu koje oduševljava našu ligu.

— Ne, nikad se neću preko mora seliti! Nikad — viknu Ivaniš, dignuv ruku uvis. — Do zadnjega udaha ostat ću u našim krajevima, jer znam da je isti onaj čas izdahnula hrvatska naša liga čim nas dvojica sjednemo u brod koji bi nas imao baciti preko mora.

— Onda se moraš pokoriti Dabiši — upre biskup Pavao prstom u prsi Ivaniša bana. — Istim časom prestaješ biti namjesnikom kralja Ladislava u Ugarskoj i hrvatskim kraljevinama i stupaš u službu kukavice .. . kralja Dabiše . ..

Braća se zgledala ...

— Misliš li tim reći — planu Ivaniš ban — da ću i sam postati kukavicom?

— Ne, brate, bane — odvrati mirno biskup Pavao, položiv obje ruke na ramena Ivanišu. — Suviše te poznajem a da bih mogao držati o tebi da si kukavica. Ne, nije nas naša majka takvima rodila, niti se kada takvima pokazasmo. Ali čuo si što ti rekoh, da je došlo vrijeme gdje nam se treba za slamke hvatati. Ako je ta slamka Dabiša, zar voliš utonuti, ti i naše nade, nego da se uhvatiš za tu slamku?

— Ne razumijem te, brate — reče Ivaniš napola zlovoljno. — Ti, od glave do pete najvjerniji pristaša Ladislava kralja, koji si ocu njegovu, Karlu Dračkomu, prisegao da ćeš do groba ostati vjeran i odan njegovu sinu, koji si bez obzira i neustrašivo radio samo za Ladislava Napuljskoga, nagovaraš sada mene, njegova namjesnika, da pristanem uz Dabišu?

— Nema razumljivije stvari od te — — odgovori biskup

Pavao, pogladiv s posmijehom dugu bradu.

— Da čujem, brate! Govori!

— Nećeš danas da razmišljaš, a stvar je tako jasna — prihvati riječ biskup Pavao. — Nuder reci, Ivanišu, što bi moglo biti da pomoću kralja Dabiše otmemo Šišmanu Dalmaciju i Hrvatsku?

— Mučan bi to posao bio — zaklima glavom ban Ivaniš.

— Ali da Mleci kumuju tomu poslu, pa da pritisne s druge strane Šišmana turski car Bajazit, koji nije zaboravio kako je Šišmanova vojska pod Ivanom Morovićem potukla onomad njegove čete kot Manđelosa?

— Eh, kad bi se sve ovako, makar samo napola desilo, mogli bismo oteti Šišmanu naše zemlje.

— Eto vidiš, Ivanišu! Imajući te zemlje u našim rukama, komu bi ih drugomu izručili nego zakonitomu hrvatskomu kralju Ladislavu Karlovu? Finiš sanctificat media! — veli latinska poslovica, ali mi ne trebamo da svetimo sredstva kojima se služimo, jer naša svrha za koju se borimo već je sama po sebi sveta, jerbo je utvrđena u zakonu, istini i pravici!

Ivaniš ban opet se zamisli, a biskup Pavao zašuti.

— Hoće li skoro doći vrijeme — progovori ban Ivaniš — da uradimo po tvojoj osnovi?

— Čekajmo — odgovori biskup Pavao ozbiljno. — Ovo nekoliko dana donijelo nam koješta toga čemu se nikada nadali nismo. Uzdajmo se da će nam Bog doskora poslati bolje, vedrije dane!

Trećega dana podvečer poslije ovoga razgovora među braćom Horvatima pristade dvojedrena barka pod omiškim gradom, iz koje izađu na kopno dva poznata nam čovjeka. Jedan bijaše mletački patricij Badoer, a drugi Šime Lance, Zadranin.

— Treba mudro vagati riječi — opomenu Badoer riđastoga Zadranina. — Ovdje moraš metnuti kotvu na svoj živahni jezik.

— Znam, znam — mahaše glavom šjor Šime — biskup Pavao vrlo je prevejan čovjek.

— Brzo misli, brzo vidi, brzo se snađe! Pazi, Šime! — Unišli u omiški dvor, a trublja sa kule navijesti gospodaru dvora da dolaze strani gosti.

Biskup Pavao i ban Ivaniš pristupili na glas trublje k prozoru.

— Gle, gle — progovori Ivaniš iznenađen — to je jedno Badoer, a drugo Šimun Lance iz Zadra.

— Mleci i Zadar skupa — primijeti Pavao. — To već nije čist posao.

— Vidjet ćemo odmah što želi gizdava Venecija.

Izašli pred strance, pozdravili ih na stubama i uveli u dvoranu omiškoga dvora. Tu se glatki Mlečanin laskavo pokloni Ivanišu banu i bratu mu Pavlu:

— Visoko vijeće naše s prejasnim duždom na čelu šalje vam, svijetla gospodo, po meni prijateljski svoj pozdrav i cjelov!

Horvati se naklone.

— Osobito mi godi i časti me pozdrav prejasne republike i svijetloga dužda — odgovori ban Ivaniš, ponudiv stolice došljacima. — Sjednite, gospodo! Dolazite s puta i bez dvojbe ste umorni!

— Ne putujemo dalje od Splita! Naša je laka barka uz povoljan vjetar letjela kao krilata ptica — reče Šimun Lance, vrteći se nemirno na stolici.

— Prejasna republika — okrenu se ban Ivaniš prema Badoeru — šalje jamačno tvoje gospodstvo u važnu poslu k meni?

— Pogodio si, gospodine bane — reče Badoer. — Prije svega poručuje ti naše vijeće da žali što nije poslušalo tvoj savjet prije nekoliko mjeseci te sklopilo savez sa Ladislavom Napuljskim proti Šišmanu. Biskupu Pavlu zadrhta gornja usna na jedva vidljiv osmješak.

— Vjerujem — odgovori otvoreno ban Ivaniš — sada je Dalmacija i Hrvatska Šišmanova, a bit će doskora i Bosna.

— A kralj Dabiša — pridoda biskup Pavao — jest saveznik Šišmanov ili, bolje rekav, njegov vazal.

— To je najveće zlo po vas, po hrvatsku ligu — zaleti se u riječ Badoer.

— Istina je! Istina — kimaše glavom Lance.

— Istina je, i ja velim — reče Ivaniš — nu samo dotle dok bosanska vlastela stoje uz Dabišu. Zasada je, žalibože, tako, jer su prvi boljari kraljevstva pristali također na đakovački mir!

— Ćuli smo — reče mirno Badoer.

— Sramota! — viknu Šimun Zadranin.

— Niže plemstvo nije za taj nesretni mir — produži ban Ivaniš — i ogorčeno je da je kralj Dabiša, za priznanje svoje kraljevske časti i naslova, prodao Bosnu stranom vladaru, ali to zlovoljno plemstvo, premda je mnogobrojno, ne može ustati proti velmožama, stojećim uz Dabišu i Šišmana.

— Treba dakle velmože otkinuti od Dabiše — izusti mirno Badoer. — Naše visoko vijeće drži da to ne bi bio mučan posao ...

— Samo toga treba — primijeti Lance, pokazujući rukom kao da broji novce.

— Štoviše — produži Badoer, ošinuv mrkim pogledom zadarskoga prokuratora — naša republika voljno bi podupirala takvo nastojanje.

— Jasnije govoreći — umiješa se u riječ biskup Pavao — visoko vijeće želi da se pogazi đakovački mir i da se Šišmanu oduzme ono što mu je ustupljeno?

— Može to biti samo u prilog težnjama hrvatske lige, a i Bošnjacima neće škoditi — primijeti oprezno Badoer.

— Mislim ni Mlecima — pridoda lukavo biskup Pavao. — Silan susjed uvijek je pogibeljan.

Badoer zabunjeno pogleda na stranu, kao da nije opazio kud šiba biskup Pavao, te iza male stanke progovori opet:

— Ako se vješte i okretne ruke prihvate posla, izvjesno je da će i sam kralj Dabiša pogaziti đakovački mir.

— Nije vjerojatno — odvrati ban Ivaniš. — Dabiša je slab čovjek bez svoje volje, bez odlučnosti.

— Takvi baš dadu se najprije u sve uputiti — opazi Badoer. — Slab u jednom, slab u drugom, slab u isvem.

— A te vješte i okretne ruke koje bi se latile ovoga posla? — upita biskup Pavao.

— Jesu bez dvojbe vaše, svijetla gospodo — progovori Badoer, ustav sa stolice i nakloniv se braći Horvatima. — Vi ste od početka bili glave hrvatske lige, iskusni ste i odvažni, u svem kraljevstvu štovani i gledani, i kad je slavni i mogući kralj Stjepan Tvrtko obazirao se u svakom poslu na vašu volju i savjet, sigurno će i kralj Dabiša slušati savjet i naputke braće Horvata.

— Zaboravljaš, gospodine — reče ban Ivaniš — da sam namjesnik kralja Ladislava u ovim stranama. Kako će Dabiša da ima povjerenja u namjesnika svoga suparnika?

— Taj razlog prestao je s đakovačkim mirom — odvrati Badoer. — Samo slučaju možeš zahvaliti, gospodine bane, da još sjediš u ovom dvoru. Polazeći ovamo iz Mletaka, navratih se u Senj, i tu pohodih bana Ivana Anža. Junački knez leži teško bolestan u svom gradu i čeka tu neizbježivu smrt. Njegovoj bolesti nema lijeka. U razgovoru dođosmo i na tebe. Zalio te je, od srca te žalio, tebe i svu tvoju svojtu rad sudbine koja vas progoni...

— Kazuj samo dalje!

— Knez Ivan povjeri mi — produži Badoer — da je odmah poslije đakovačkoga mira dobio poziv od Šišmana kralja da te, ako ustreba, i silom makne iz Dalmacije. Samo njegova bolest uzrokom je da nije do toga već došlo. Kada Ivan Anž zaklopi oči, nećeš ti ni tvoja porodica ni časka moći ostati ovdje, jer sada se već zna da će mjesto Ivana Anža postati banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije . ..

— Nikola Gorjanski — uleti biskup Pavao u riječ.

— Pogodio si, biskupe gospodine — reče Badoer. — Da, Nikola Gorjanski, taj zakleti, krvni neprijatelj Horvatova plemena, sjest će na bansku stolicu poslije smrti kneza krčkoga, a tada?

— Tada znamo — odgovori ban Ivaniš — da nam ovdje nema mjesta.

— Uviđaš eto i sam, bane — prihvati opet riječ Badoer. — Odovud moraš kretati, i sada se samo pita gdje je za tebe, za tvoju porodicu, za tvoje težnje prikladnije mjesto, da li uz Ladislava Napuljskoga ili uz kralja Dabišu? U Napulju si odsječena grana, a u Bosni, među svojim narodom, među tolikim svojim znancima i pristašama, još si uvijek stablo koje može duboko i široko pustiti žile.

— Sve je tako kao što govoriš, gospodine Badoeru — reče ban Ivaniš. — I ja sam, da ti pravo kažem, razmišljao o toj stvari i sudio kao što i ti sudiš. Uza to imaš znati da ako i nisam više omiški vlastelin, da još uvijek spadam u čislo bosanskih velmoža i mogu se u Bosni nastaniti gdje me volja. Drugo je pitanje da li će kralj Dabiša htjeti da me privuče k sebi...

— Za to se je već prije pobrinulo naše vijeće — uleti brzo Badoer Ivanišu u riječ. — Kralj Dabiša poslušat će koristan savjet svojih mletačkih prijatelja i pozvati na svoj dvor braću Horvate ...

— Vaše visoko vijeće spremno je dakle podupirati pokret lige proti Šišmanu? — upita sada ozbiljnim licem biskup Pavao.

— Poslaše me naročito ovamo da vam to priopćim — odgovori član mletačke Signorije.

— A čime nas kani podupirati prejasna republika? — upita dalje Pavao.

— Svojim uplivom, novcem, svojom pomorskom silom. Primorske gradove držat će Sveti Marko na uzdi — odvrati Badoer.

— U okolnostima bilo bi to dosta — reče Pavao iza kratke stanke.

— Pristajete li dakle, gospodo? čuli ste koja bi vas zadaća zapala, rekoh vam što je Venecija učiniti spremna. Pristajete li?

— Sutra dobit ćeš odgovor, gospodine Badoeru — odgovori ban Ivaniš. — Stvar je vrijedna da se o njoj razmišlja.

— Dobro! Tada sutra — zadovolji se Badoer.

Ban Ivaniš sjajno podvori svoje goste večerom u kolu svoje porodice. Kad bijaše vrijeme počinku, oprosti se ljubezno s njima, zaželjev im laku noć pod svojim krovom.

— Dobro si onomad nagađao, brate Pavle — progovori Ivaniš ban, ostav s bratom nasamu.

— Lukava su ta mletačka gospoda — nasmiješi se biskup Pavao — ali bistro oko proniknut će u njihove račune.

— Što da uradimo? — upita Ivaniš brata. — Hoće da priredimo pokret proti Šišmanu.

— O tom bi i bez nukanja Venecije morali raditi — primijeti biskup. — Horvati moraju raditi proti Šišmanu, jer on radi proti njih.

— Na taj način — reče Ivaniš ban — ide nam u prilog mletačka ponuda.

— Zasada svakako — odvrati biskup Pavao. — Istom onda ako bi uspjeli proti Šišmanu, treba nam biti na oprezu. Nema dvojbe da Mlečani misle da ćemo napokon mi Hrvati platiti račun, ali to je stvar budućnosti. U ovaj čas možemo bez oklijevanja pristati na mletačku ponudu.

— Ne marim, neka bude na tvoje — privoli ban Ivaniš. U isto su vrijeme Badoer i šjor Šime, našav se nasamu,

vodili slijedeći razgovor:

— Šime!

— Što je, Badoeru?

— Jesi l’ čuo što nam biskup reče?

— Bogami se ne sjećam — odgovori Lance.

— Da se bojimo Šišmana ...

— Bistra je glava taj biskup — primijeti Lance.

— Pogodio je na dlaku zašto tražimo njihov savez — nasmija se kao preko volje Badoer.

— Što misliš, da li će pristati na tvoju ponudu? — upita šimun Lance.

— Nije me strah.

— Zbilja? A kako to?

— Jer moraju — odsiječe ukratko Badoer. — Našla se korist i nužda, pa će stupati istim putem.

— Ljubopitan sam!

— Ja pako siguran. Laku noć, Šimune!

Sutradan sastaše se opet u dvorani braća Horvati sa Badoerom i zadarskim prokuratorom.

— Razmislismo vašu stvar zrelo i s vašega i s našega stanovišta — uze odmah riječ ban Ivaniš. — Izruči naš pozdrav i poklonstvo visokomu vašemu vijeću i javi mu da braća Horvati prihvaćaju njegovu ponudu.

To rekav, pruži ban Ivaniš desnu svoju Badoeru, koju ovaj živo prihvati.

— Donijet ću vašu poruku našem vijeću, svijetla gospodo — odvrati Badoer. — Republika mletačka radovat će se da je hrvatska liga pozdravila s povjerenjem njezine nakane. Budete li imali, gospodo, javiti nam što ili zahtijevati od nas, obratite se samo na gospodina prokuratora, prijatelja moga Šimuna Lancea. On neka bude posredovatelj među vašom ligom i našom republikom.

Šimun Lance nakloni se braći Horvatima.

— Stari smo mi znanci — reče biskup Pavao, pogledav postrance Šimuna pogledom u kom se izražavao prezir i sažaljenje. Gospodin Šime nije ino ni zaslužio.

Nekoliko časova zatim plovila je put Spljeta grada laka, dvojedrena barka, na kojoj se vraćahu zadovoljni u svoje postojbine član mletačke Signorije Badoer i Šimun Lance, prokurator zadarski.

Prije nego se je mislilo, poče se u Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj javljati nezadovoljstvo i otpor proti novomu stanju. Kralj Šišman imao je u Dalmaciji i Hrvatskoj malo prijatelja. Sve je to u potaji vrelo i kipjelo, te samo čekalo zgodan čas da se mogu oteti ispod vlasti Šišmanove. Primorskim gradovima u Dalmaciji nije nikako prijalo da su potpali pod žezlo ugarskoga kralja. Nisu oni doduše žalili za Dabišom kraljem, ali su uviđali da Dalmaciji, odsječenoj od Bosne, moraju usahnuti žile života i opstanka. Zato su nekoje općine i poslije đakovačkoga mira prianjale uz kralja Dabišu i bosansku državu, a bijaše i takvih općina koje nisu htjele čuti o nikakvu kralju i vladaru. Među inima grad Spljet nije mario ni za Dabišu, ni Šišmana, napokon ni za Ladislava Napuljskoga, nego se je pokoravao jedino svojim rekturom i sudijama.

U Bosni opet stade niže plemstvo očito pokazivati svoju zlovolju proti kralju Dabiši i njegovim velmožama.

»Zar nismo mi sinovi ove zemlje«, govorahu oni među sobom, »kao i drugi koji nose veće naslove od nas i koje je sudbina obdarila većim bogatstvom? Ako imamo pravo birati kralja Bosni, kako se može ta kraljevina prodati stranu vladaru bez našega znanja, bez naše privole? Kad treba braniti kraljevstvo i kraljevsku krunu proti dušmanu, onda su dobri naši mačevi, onda se zna za nas, a u ovakvoj zgodi, gdje se kroji sudbina ne samo nama već i potomstvu našemu, nas i ne pitaju.«

Ovako su govorila manja bosanska vlastela, a njihova ogorčenost nalazaše odziva po svoj zemlji. Patareni, imenito glave njihove crkve, raspališe srca svojih vjernika proti Šišmanu kralju, prikazujući ga najopasnijim neprijateljem bosanske vjere patarenske. Pravoslavni slijeđahu primjer patarena, a i turski upliv nije mirovao. Na sve strane počela je tinjati vatra koja je kadra bila sa svih strana opasati prijesto kralja Dabiše.

Braća Horvati gledahu mirno kako se stvari naravski okreću u prilog njihovim osnovama. Dosele nisu oni proti đakovačkom miru ništa pothvatili, nego su samo s prikrajka gledali kako će se stvar sama od sebe zamrsiti. U Mletke nisu zasada nikakvih poruka slali, niti odonud kakvih dobivali. Čudili su se samo da od kralja Dabiše nema još nikakva glasa, a već je jesen nastala bila i godina 1393. stupala u svoju zadnju četvrt.

Tada ujedanput iznenadi Ivaniša bana u gradu Omišu rijedak i vrlo mio gost. Oko podneva jednoga dana mjeseca rujna ujaše u dvor Ivaniša bana pristar čovjek u crnom, gospodskom odijelu talijanskoga kroja, s baršunastom kapom na glavi a s dugim mačem o bedru. Pratilo ga šest konjanika koji su imali na štitu i kacigi grb kralja Dabiše, znak da su iz kraljeve pridvorne straže.

Taj čovjek bijaše protovistijar ili ravnatelj svih komora i carina u kraljevstvu bosanskom, gospodin Zore, rodom Dubrovčanin. Kralj Dabiša imaše ga u osobitoj milosti, jer gospodin Zore bijaše čovjek valjan i pošten, i kad god je kralj trebao novaca, znao je vješti protovistijar namaći ga. Uz to bijaše Zore uvijek vesele ćudi, pun šale i dosjetke, pa ga je zato kralj Dabiša najvolio među svim svojim dvoranima i velikašima. Ivaniš ban poznavaše gospodina Zoretu još sa Tvrtkova dvora, i bijaše u velikoj cijeni kod njega, kao i brat mu Pavao.

Veselim licem išeta ban Ivaniš pred svoga gosta i srdačno ga zagrli.

— Koje dobro nosi tebe ovamo, čestiti Zoreto? — upita ban Ivaniš protovistijara, stišćući mu prijateljsku desnicu.

— Ne nosi mene dobro — našali se po običaju Zore — ali ja nosim mnogo dobra, sve samih svijetlih dubrovačkih perpera i mletačkih cekina za moga gospodara.

— Tim bolje, bar će se obveseliti kralj Dabiša kad te vidi! Ti si najveće njegovo dobro — primijeti dobre volje ban Ivaniš i povede gosta u dvor, gdje ga dočekaše gospoja Vladislava, biskup Pavao, Anđeli] a, Berislav i mladić Nikola, sin Ivanišev.

— Evo vam rijetka gosta — reče ban Ivaniš svojima — treba ga žitom posuti...

— Dobro nam došao, gospodine Zoreto — pozdravljahu Zoretu svi u jedan glas, rukujući se s njime. — Kako ti zdravlje, gospodine — pitala gospa Vladislava.

— Ne mogu se tužiti na zdravlje, gospojo banice — odgovori protovistijar — dobro mi služi, ali je to zdravlje svaki dan sve to starije. Napokon bit će mi od njega pomoći kao gospodaru od sluge koji je obnemogao od starosti.

— Ali srce ti je uvijek veselo, je li, Zore? — prihvati riječ biskup Pavao.

— Čudim se i sam da je tako, biskupe gospodine! Vesele sam ćudi, premda mi moji poslovi zadaju stotinu briga. Ljudi pogađaju se rado za komore i carine, a kad dođe do plaćanja, onda pokažu prazne džepe. A, bogami, moj gospodar treba novaca, često i mnogo. Kad nema, onda kud će suza već na oko, i daj, Zoreto! A Zore put pod noge, pa hvataj zakupnike i prešaj zlato iz njih. Sada je osobito zlo! — dometnu gospodin Zore tišim glasom. — Ono nesretno Đakovo ispraznilo nam svu blagajnu, jedva nam ostade toliko da smo mogli doći u Sutjesku.

— Do bijesa, zar se je tako trošilo? — pitaše ban Ivaniš, a lak posmijeh igraše mu oko usnica.

— Bacalo se, bacalo punim šakama! Ugovaralo se i raspravljalo dan na dan, a uz to se gostilo i častilo sjajno, baš kraljevski. Danas častio Šišman, sutra opet Dabiša. I tako išlo redom. Ali da se je samo za to novac tratio, još, još, ali

bijaše tu i drugih stvari — poče opet gospodin Zore tiše. — Dijelili se bogati darovi, davala masna mita, ah, koža mi se ježila gledajući kako dolazim sve bliže dnu moje blagajne. Velim vam, jedva dođosmo u Sutjesku.

— Ali sada je već bolje, zar ne, gospodine Zoreto? — reče gospoja Vladislava.

— Hvala Bogu, sad je opet prilično puna kraljeva blagajna! Ali dotle se je Zore dosta namučio, nu za to nitko ne mari, jer se misli da tako mora biti. No, još koju godinu hoću da izdržim, ali onda se vraćam pod okrilje našega svetoga Vlaha, u lijepi moj Dubrovnik.

— Zar si sit kraljevske milosti, gospodine Zore? — našali se ban Ivaniš.

— Sačuvaj Bože — odvrati protovistijar. — Ja želim kraljevsku milost sobom ponijeti, ali službu njegovu mislim drugomu ostaviti.

— Vi, gospodo — ustala sada banica Vladislava — zabavite miloga gosta, a domaćica se mora pobrinuti da što bolje pogostimo gospodina protovistijara.

Banica se naklonila i, uzev sobom Anđeliju, otišla za kućnim poslom. Ne bijaše to u ono doba ništa neobična, jer tada se i najveće gospođe nisu sramile baviti svojim kućanstvom i gospodarstvom. Ta starohrvatska krepost slabo se je dosada uzdržala, nu zato i propadaju boljarske porodice jedna za drugom.

— Pošto smo sada sami, gospodo — prozbori gospodin Zore — reći ću vam da me je do vas poslala njegova kraljevska milost, moj gospodar Dabiša!

— Što nam poručuje svijetli tvoj gospodar? — upita ljubopitno Ivaniš.

— Po navadi, kao i dosele — produži Zore — šalje vam on svoj kraljevski pozdrav i uvjerava vas o svojoj milosti i prijateljstvu.

Braća Horvati naklone se.

— Nadalje želi njegovo veličanstvo — govoraše dalje gospodin Žoreta — da vas i vašu porodicu, pa i gospodina Berislava, kneza ostrvičkoga, što skorije vidi na svom dvoru.

Horvati se zgledaše.

— Kako to misli svijetli kralj Dabiša? — upita ban Ivaniš

— Moj gospodar želi da se stalno preselite k njemu i poručuje vam da je njegova briga da nađe tvomu gospodstvu drugo vlasteostvo u zamjenu za Omiš.

— Dakle nam valja ostaviti Omiš koji nam darova mogući kralj Stjepan Tvrtko — reče, poozbiljiv se, Ivaniš ban.

— Ovdje ti nema opstanka, gospodine bane — primijeti gospodin Žoreta. — Ovaj kraj pao je pod žezlo kralja Šišmana. Kako s njim stojiš, znaš bolje od mene. Ali ja znam opet što ne zna tvoje gospodstvo. Dok smo još u Đakovu bili a mir bio već utanačen, grozio se kralj Šišman da će te ili živa uhvatiti ili protjerati iz svoje zemlje.

— Vjerujem ti, Zoreto — nasmiješi se gorko Ivaniš ban.

— Od kralja Šišmana nisam vičan iščekivati dobra!

— Da istinu kažem, kralj Šišman neće se obradovati kad čuje da ti i tvoja svijetla porodica boravite na dvoru moga gospodara. Kralj Dabiša saveznik je kralja Šišmana pa prima na svoj dvor, pod svoj krov najljućega dušmana svoga ortaka. Gospodar moj štuje doduše uveliko pleme Horvata, ali on teško da bi se odvažio na taj korak... ali tako hoće

— i sad posve tiho dahnu Žoreta — Mleci.

— Čuli smo o tom — reče kratko biskup Pavao.

— Tim bolje — produži gospodin Zore — sada vam je bar sve jasno. Mojemu gospodaru bit će žao uvrijediti Šišmana, ali se ne smije zamjeriti ni Svetomu Marku! Tamo su, kako znate, spravljene njegove galije ... tamo... eh, zašto da vam krijem . .. kad presahnu svi izvori, uzajmimo cekina ... da, da, i to se dogodi. .. višeput, dapače često!

— Iz tvojih riječi, gospodine Zoreto — prozbori biskup Pavao, koji je mirno slušao što pripovijeda razgovorni Dubrovčanin — razabirem da nas svijetli tvoj gospodar, kralj Dabiša, proti svojoj volji prima u goste?

— Sačuvaj Bog! — viknu Žoreta kao da se žesti na koga. — Kralj Dabiša srećnim se scijeni da će imati u svojoj blizini ljude kao što su braća Horvati. Čuo sam na svoje uši gdje reče vojvodi Sandalju: »Takva uma kao što je biskup Pavao, i takva mača kao što je ban Ivaniš rijetko se gdje nađe. Neka samo budu uza me! U vremenima kakva su sada mogu jedno i drugo jako dobro trebati.«

— A Omiš, Zoreto? Što će biti s Omišem? — pitaše ban Ivaniš.

— Omiš treba da čim prije prodaš, gospodine bane — reče protovistijar. — To ti svjetuje i njegova kraljevska milost, gospodin Dabiša. Jedan od najjačih vlastela bosanskih spreman je svaki čas da Omiš kupi. Ti ćeš ga, bane, lako pogoditi.

— Hrvoja?

— Da, on za svoju ženu Jelenu Nelipićku, kneginju cetinsku — odgovori gospodin Žoreta. — A znaš i zašto? ... Od Omiša nije daleko do Spljeta... Tako misle u Dubrovniku . ..

— Proste mu bile sve smione osnove — reče ban Ivaniš

— toliko je izvjesno da ne mogu dugo zadržati Omiš. Prodat ću ga dakle, a gospodin Hrvoja neka radi što ga volja. Mi ionaiko već poodavno ne idemo istim putem.

— Što ću dakle javiti svomu gospodaru, Ivanišu bane?

— upita Žoreta.

— Da ćemo se još ovoga mjeseca vidjeti pod njegovim krovom — odgovori ban Ivaniš, pruživ ruku protovistijaru.

U omiškom dvoru Ivaniša bana bilo danas veselo i bučno. U čast svomu gostu, kraljevskomu protovistijaru priredio Ivaniš sjajnu gozbu. Što je god bilo otmjena i ugledna u Omišu, bijaše danas u Ivaniševu dvoru. Stari plovan Stipe vodio i danas kolo u dvorištu omiškoga grada kao prije dvije-tri godine, kad bijaše ovdje u pohodima slavni vojvoda Hrvoja. I danas se je, kao onda, nazdravljalo gospoji banici, Ivanišu banu i njegovu uglednu gostu, i danas, kao onda, bijahu Berislav i Anđelija neutješni, tužni zaručnici. U perivoju gradskom, otkud se moglo dobro vidjeti veselje i igra Omišana, sjedila sva porodica Horvata. Gospodin Žoreta sjedio na kamenoj klupi s gospojom Vladislavom i mladim Nikolom i pripovijedao joj svega i svašta o svijetloj kraljici Jeleni, o patarenskom djedu Stoj dragu, o Sandalju Hraniću i ostalim dvorskim ličnostima.

Nešto podalje stoje pod zelenim javorom biskup Pavao, Ivaniš ban, pa Anđelija, a tik nje, podnimljenih ruku i oborena pogleda, njezin zaručnik Berislav.

— Posljednje je to veselje — reče ban Ivaniš — u tom divnom Omišu.

— Kako se lijepo svikosmo ovdje — uzdahnu Anđelija — pa moramo ostaviti mili taj kraj i sve slatke uspomene s njime.

— Tako je volja božja — prozbori biskup Pavao. — Tajnoviti su božji puti, i ljudsko oko ne vidi nikada mete na koju treba stići.

Berislav uzdahnu duboko, glasno.

— Uzdišeš, sinko — pogleda ga sažaljivim pogledom biskup. — Znam da ti je nemila, teška sudbina, jer si prikovan uz našu nevolju. Ali ne zdvoj, granut će i tebi sunce i zaboravit ćeš što si imao podnositi u prvoj svojoj mladosti.

— Ali kada, kada će biti kraj mojem jadu? — upita bolnim glasom Berislav, sklopiv ruke pred licem biskupovim. Bijaše silno uzrujan, ne vidješe ga nikada takva.

— Kada? — ponovi biskup, našav se u neprilici za prvi mah radi odgovora.

— Da, kada, pitam te, prečasni gospodine — govoraše strastveno mladi junak. — Kad god se svrne govor na nesretnu našu ljubav, čujem vazda istu utjehu: bit će kraj i tvojem jadu. Oj znam da mora biti jednom kraj. Grob je meta svoj sreći i jadu, ali do groba može biti kratka, može i duga staza. Slaba je utjeha kojom nas tješite.

— Što se sprema, ujače dragi — prozbori nesigurnim glasom Anđelija prama Ivanišu banu — da moramo na kraljevski dvor?

— Sada ti ne znam odgovora na to — odgovori sjetno ban Ivaniš — ali skora budućnost može nam donijeti ozbiljnih događaja...

— A zatim? — uleti u riječ Berislav.

— Zatim? To Bog zna — odgovori Ivaniš.

— Prečasni gospodine — okrenu se sada Berislav k biskupu Pavlu — zaklinjem te Bogom i svim što ti je milo i sveto, učini jedanput kraj mojoj bijedi i otvori mi jasan vidik u budućnost. Bila sretna, bila tužna, svejedno! Samo neka je kraj toj groznoj neizvjesnosti! Dobar niz godina stojim uz vas neustrašivo i strpljivo, nosim skupa s vama breme teške vaše sudbine, nu ni za korak nisam se još primaknuo k meti mojih želja, k mojoj sreći.

— Zaboravljaš, sinko, na zavjet uz koji ti obećah Anđeliju — reče biskup glasom koji odavaše duševnu borbu i kolebanje.

— Ne zaboravljam, prečasni gospodine — odgovori knez Berislav. — Ali znam da se taj zavjet i opozvati može. Ti si ga sam nama nametnuo, vlastan si tada to breme skinuti s naših ramena. Vidio si kod Gorjana, vidio u Dalmaciji, Srijemu, vidio na Kosovu polju, vidiš i sada da nisam kukavica, da će tvoja nećaka doći u čestite, junačke ruke koje su kadre biti joj štitom i obranom. Vjeruješ li, gospodine biskupe?

— Vjerujem, sinko!

— I držiš mene, držiš nas oboje sveudilj na mukama! Smiluj se, gospodine!

— Smiluj se, ujače — zajeca Anđelija, sklopiv bijele ruke na biskupovim grudima.

— Popusti, brate — moljaše sa strane sa suzom na junačkom licu ban Ivaniš.

Biskup Pavao zamislio se načas; tad ujedanput, kao da se je riješio, uhvati za ruke Berislava i Anđeliju te reče:

— Svi molite, svi hoćete da popustim od zavjeta. Neka bude na vaše! Popustit ću! Čujte me dakle, djeco! Još jedan pokret valja da se izvede, pokret koji će trebati mač Ivaniša bana i tvoj, Berislave! Doskora bit će Horvatovo pleme možda posljednji odlučni boj sa zakletim svojim dušmanom, kraljem Šišmanom. Kad se svrši ta borba, ispala sretno ili kobno po nas, onda, u ime božje, budite svoji, djeco draga! — I biskup sastavio desnice zaručnika i, blagosivljući, raširio nad njima posvećene ruke svoje.

Anđelija, roneći suze od milja, klonula na grud svomu vjereniku, koji plamtećim pogledom gledaše u zvjezdovito nebo kao da se Bogu zavjerava novim, svetim zavjetom.

Gospodin Zoreta i gospoja Vladislava ustali bili u taj čas sa klupe i laganim korakom približili se društvu pod javorom.

— Tako, tako! Živio, kneže Berislave! — pljesnu protovistijar u dlane, vidiv zaručnike zagrljene. — Živio ti i tvoja vjerenica!

— Ah, slatka ujno — trže se Anđelija iz vjerenikova zagrljaja — sretna sam, blažena. Ujak Pavao riješio nas zavjeta. Doskora, je li božja volja, bit ćemo svoji!

— Bog vas blagoslovio, djeco — reče ganuto banica Vladislava, privinuv k sebi glavu Anđelijinu.

— Samo brzo, samo brzo — govoraše gospodin Zore. — Tamo na kraljevskom dvoru držat ćemo svadbu; ej, bit će veselo i bučno kao danas ovdje u Omišu, a stari Zore, ako ga Bog pozivi, vodit će kolo kao danas sijedi plovan Stipe.

Uto zaorila iz kola glasna pjesma:

Što se ono po pučini vije? Nije živo, suho drvo nije ...

— Čuj, vjerenice, našu popijevku! — kliknu radosno Anđelija, privinuv se uz Berislava.

— Odavna nam je ne pjevaše — primijeti Berislav.

— Baš je u horu — opazi Ivaniš ban.

— Danas su druge naše zaruke — reče vedrim licem knez Berislav i uhvati za ruku krasnu svoju vjerenicu.

Popijevka u slavu vjerenika orila se glasno i složno u tihu, jasnu večer, a vjerenici, slušajući milu pjesmu, stajahu jedno uz drugo nijemi i blaženi, snivajući preslatki san o svojoj sretnoj i skoroj budućnosti...

XLVII

Bijaše pod konac mjeseca lipnja 1394. Bosanski kralj Stjepan Dabiša desio se to vrijeme na svom kraljevskom dvoru u Sutjeskoj. Uza nj bijaše gospoja kraljica Kyr Jelena i kći mu Stana. Osim toga življahu s njim pod istim krovom braća Ivaniš i Pavao Horvati, banica Vladislava, Anđelija, Berislav i mladić Nikola Horvat, sin Ivaniša bana. To bijahu međutim svagdanji obični gosti kraljevi, ali bijaše na dvoru i takvih koje nisu svagdan vidjeli na dvoru Dabišinu. Oko kralja boravili više tjedana svemožni u kraljevstvu vojvoda Hrvoja, knez Sandalj Hranić, sinovac slavnoga Vlatka Hranića, i Pavao Radinović. Bijahu to najsilniji velmože u kraljevstvu bosanskom, kraljevi doglavnici i prvi njegovi savjetnici, jer bez njih nije ništa mogao poduzeti ni u zemlji ni izvan njezinih granica.

Kada su se ova gospoda sastala oko kralja, uvijek se slutilo da će se doskora nešto važna dogoditi. I, uistinu, kralj Dabiša pozvao je glavne velmože bosanskoga kraljevstva na dogovor. Prizvao samo rečenu trojicu, jer je znao da kud oni krenu da će krenuti sva Bosna.

Drugi dan poslije dolaska velmoža urekao kralj Dabiša tajno vijeće s njima. Oko kralja sjedili za stolom braća Horvati, knez Berislav Paležnik, vojvode Hrvoja Vukčić i Sandalj Hranić, knez Pavao Radinović, napokon protovistijar Zore.

— Važna je stvar — progovori kralj Dabiša, sjedeć nehajno na kraljevskoj, visokoj stolici, urešenoj bosanskom kraljevskom krunom — radi koje sam vas sazvao. Znano vam je da naš susjed, ugarski kralj Šišman, stoji na slabim nogama u Dalmaciji i Hrvatskoj, koje mu zemlje ustupismo đakovačkim mirom. Većina vlastele i gradova s njim je nezadovoljna i naginje k nama, štoviše, otok Hvar priznađe nedavno jedinim svojim vladarom bosanskoga kralja. Ja sam držao da bi bilo neumno i ludo kad bi odbijali one koji hoće da s Bosnom živu pod istim žezlom. Istina, mi ustupismo te zemlje kralju Šišmanu, ali znamo svi da je to bilo pod pritiskom, pa da bar spasimo staru djedovinu, žrtvovasmo dvije kraljevine Šišmanu, koji ih je ionako svojatao. Čuvši on da u novije vrijeme Dalmacija i Hrvatska pristaju glasno uz Bosnu, odlučio je tomu pokretu na put stati. Evo, piše mi moj rođak Vilim Celjski te me opominje da se kanim zadjevice s kraljem Šišmanom, jer da je ovaj nakanio oružanom silom nezadovoljnike pokoriti. Vi, gospodo — okrenu se kralj k Bošnjacima — ti, gospodine Hrvojo, pa vi, knezovi Sandalju i Pavle, koji potvrdiste uza me đakovački mir, govorite sada i svjetujte mi što da radimo, hoćemo li uzmaknuti pred Šišmanom ih" ići dalje svojim putem?

— Prije svega budimo nacistom — prihvati riječ bistroumni vojvoda Sandalj — da li ćemo štovati đakovački mir ili ga prekršiti.

— Da, da — reče knez Pavao Radinović — u tom se najprije složimo. Vidimo, gospodo, da je sva zemlja, sva manja vlastela proti tomu miru. Najviše peče svakoga da poslije smrti svijetloga gospodina kralja Dabiše ima Bosna pasti pod žezlo ugarskoga kralja. Da pravo kažem, i meni se to nikako ne sviđa.

— Prenaglili smo se, gospodo — zagrmi gromornim svojim glasom vojvoda Hrvoja. — Što imamo od savezništva sa Šišmanom? Kad je lani umro Ivan Krčki, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, požuri se Šišman te na brzu podijeli tu čast Nikoli Gorjanskomu, očitomu našemu neprijatelju.

Hrvoja spomenu to, jer se je nadao da će ga kralj Šišman odlikovati banskim dostojanstvom, nu prevari se u nadi i zato se ozlovolji.

— Kako vidim — uze riječ kralj Dabiša — gospodin Hrvoja ne bi mario prekršiti đakovački mir?

— Prije ili kasnije, mora se prekršiti — zagrmi opet Hrvoja. — Tvoje veličanstvo poznaje Bošnjake: kad zbilja dođe do toga da bi imali pasti pod tuđe žezlo, onda ce se dići listom na noge.

— Nema sumnje da će tako biti! Tako je odvajkada ćud u Bošnjaka — reče Sandalj Hranić. — Zato, ako možemo, bolje ćemo uraditi ako u horu pogazimo đakovačku pogodbu. Pita se samo da li je sada tomu dobra zgoda.

— O tom ćemo se uputiti — progovori sada biskup Pavao — ako se obazremo po svijetu i vidimo kako oko nas stvari stoje. Kralj Šišman ima sada pune ruke posla. Svaki čas mora bježati u Češku da pomaže savezniku svomu, kralju Većeslavu, krotiti neobuzdane češke velmože. Uz to je nedavno sabor u Požunu zaključio da se spremi vojna na Turčina, i sada ima Šišman i cara Bajazita na vratu. U Dalmaciji i Hrvatskoj rote se vlastela i gradovi proti njemu, a i u Ugarskoj samoj ima dosta nezadovoljnika. Osim toga znade se da su Mleci zakleti dušman Šišmanu te baš sada pomažu svojim novcem dizati proti njemu pokret u Dalmaciji i Hrvatskoj. Sve ovo jasno govori da je sada najbolja zgoda raskinuti đakovačku pogodbu, stati na svoje noge i Dalmaciju sa Hrvatskom prikučiti k sebi.

— Nuder, gospodo — poče opet kralj Dabiša — izjavite razgovijetno i jasno: jeste li iste misli s biskupom Pavlom?

— Čini se — reče Sandalj Hranić — da je zbilja tako kao što razloži gospodin biskup. Ali jedno je na što ne smijemo zaboraviti. Lako bi se dogoditi moglo da kralj Šišman, čuvši da se na njega spremamo, odgodi vojnu na Bajazita i svom silom na nas udari.

Kralj Dabiša se nasmjehnu.

— Za to je već skrbljeno — reče kralj tišim glasom. — Imam pismeno obećanje od cara Bajazita da će on u isti čas kad Šišman udari na nas provaliti u Ugarsku. Ali to se mora tajnom držati, gospodo, da nas ne obijede da imamo savez s Turčinom proti kršćanskom vladaru.

— Ako je tako — reče Pavao Radinović — onda je naša stvar više nego sigurna. Uzradimo odmah na svoju ruku!

— Kad stoje uz nas Mleci i Bajazit, nemamo se ničesa bojati — primijeti Sandalj Hranić.

— Vaša je dakle volja da što skorije odustanemo od đakovačkog mira? — upita kralj Dabiša.

— Odustajmo! — viknuše svi jednodušno, u jedan glas.

— Odustajmo, velim i ja — reče kralj Dabiša — i stanimo na svoje noge! Ja ću, gospodo, raditi po želji vašoj i mojoj. Prije svega dat ću razglasiti po zemlji da opozivam obećanje da će poslije smrti moje Bosna pripasti ugarskomu kralju. U isto vrijeme odredit ću da se kupe dvije velike vojske. Zato treba novaca. No, Žoreto — okrenu se kralj k protovistijaru — bez tebe ne možemo ratovati. Reci nam, je li će naša blagajna moći uzdržati dvije velike vojske?

— Ako nam Venecija pomogne — reče lukavo Zore — onda bi mogli dugo ratovati.

— Venecija će pomoći, nema sumnje, a nešto smoći ćemo i mi sami — produži kralj. — Kako rekoh, skupit ćemo dvije velike vojske. Jedna će se kupiti u Konavlju, i s njom će krenuti ban moj Vukčić u Dalmaciju i ondje u ime moje uspostaviti svoju bansku čast i vlast. Ti ćeš ići na ruku, gospodine Hrvojo, svomu bratu, a vi, gospodo Pavle i Sandalju, bit ćete mu u pomoć. Vi ste mu najbliži. Hoćete li, gospodo?

— Hoćemo, hoćemo, svijetli kralju — obećaše sva trojica.

— Druga vojska kupit će se u usorskoj oblasti, u gradu Doboru. Tu vojsku vodit će ban Ivaniš i s njom provaliti u donju Slavoniju. Uz tu vojsku bit ću i ja glavom. Kada bude sve spremno, prenijet ćemo vojnu u Šišmanove krajeve. Do viđenja, gospodo, na polju od megdana!

Tako se svršilo odsudno vijeće.

Velmoža Hrvoja Vukčić, Sandalj Hranić i Pavao Radinović stadoše živo raditi, svaki u svom kraju. Bijaše im lak posao, jer u Bosni sve je bilo za to, što očito, što u potaji, da se što prije pogazi sramotni po Bosnu đakovački mir. Oni koji su potvrdili tu kobnu pogodbu jedva dočekaše sada zgodu da im se desila prilika da je mogu rušiti. U Dalmaciji i Hrvatskoj stadoše još jače raditi pouzdanici i pristaše hrvatske lige. Na sve strane vijećalo se, dogovaralo, rotilo. Ban Dabišin Vukčić udario tabor na dalmatinskoj međi, skupljajući po izbor vojsku, i odonud razaslao ulake po Dalmaciji i Hrvatskoj da je obnovljeno njegovo dostojanstvo i vlast u ovim krajevima. Sve skoro gradske općine Dalmacije pokoriše se vlasti bana Vukčića, jedini Zadar i nekoliko okolišnih manjih gradova stajalo vjerno uz kralja Šišmana, stvarajući savez proti Bošnjaku Dabiši. Nu to bijaše slab ustuk struji koja je poplavila svu ostalu Dalmaciju i velik dio Hrvatske, gdje je hrvatska liga slavila slavlje uspjeha.

Nikola Gorjanski, ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, desio se baš u Budimu na kraljevskom dvoru uz bolesnu kraljicu Mariju, kada stigoše uznemirujući glasovi o očitu pokretu koji bješe digao glavu u dalmatinskim i hrvatskim stranama.

— Ha, to su opet proklete ruke zlotvora braće Horvata — viknuo gnjevno mladi ban, razumjev što biva u njegovoj banovini — ali ja ću zgaziti glavu toj stoglavoj hidri!

— Samo žurno, Nikola moj — zaklinjala ga osvetljiva kraljica. — Poleti, pograbi ih junačkom desnicom, šatri ih da im nestane glasa i traga. — I ban Nikola zbilja poletio iz Ugarske u Hrvatsku, gotov da sve urotnike zgazi i uništi. Nu došav kući, osupnuo se i gotovo uplašio. Svuda je vidio već razmahan i neobuzdan pokret. Sve ga je bježalo, sve mu se uklanjalo. Velmože zatvarali se u svoje tvrde dvore, ne htjeli govoriti s njim. Samo pogdjekoji vjerni pristaša kralja Šišmana izašao bi u susret banu Nikoli da ga uvjeri da će doskora buknuti u jasan plamen dugo hranjena i dobro pripravljena urota.

Ban Nikola Gorjanski požurio se navrat-nanos u Budim, gdje izvijesti kralju da je njegova vlast u hrvatskim zemljama iz temelja uzdrmana.

— Učvrstit ćemo je opet, bane Nikola — rekao Šišman, pouzdajući se u svoju snagu. — To je naša briga!

Ban Ivaniš sa bratom Pavlom i svom svojtom boravio već duže vremena u Usori, gdje je pred tvrdim gradom Doborom udario tabor i počeo skupljati vojsku s kojom je imao provaliti preko Save u Slavoniju.

Kralj Dabiša pako, čim je ban Ivaniš sa svojima ostavio njegove dvore, preseli se s kraljicom Jelenom i djecom svojom na kraljevski dvor u Trstvenici. Prvih dana mjeseca srpnja iste godine stignu onamo dva ugarska velmože kao poslanici kralja Šišmana. Jedan bijaše boljar Petar Gvulahazi, prije žestok protivnik, a sad vjeran pristaša kralja Šišmana. Drugi bijaše Ivan Morović, ban mačvanski, stari naš znanac. Kralj Dabiša dočekao poslanike u velikoj dvorani svoga dvora, okružen velmožama i dostojanstvenicima kraljevstva. Unišav Šišmanovi poslanici i pokloniv se kralju Dabiši, upita mirno ovaj:

— Sto mi poručuje njegovo veličanstvo, gospodin kralj šišman?

— Njegovo veličanstvo, milošću božjom vladajući kralj naš Šišman — reče ban Morović — razumjeo je sa žalošću da se u kraljevinama Dalmaciji i Hrvatskoj, koje su zemlje po đakovačkom miru opet potpale pod žezlo ugarskoga kralja, sprema pokret komu je svrha otcijepiti te zemlje od Ugarske i spojiti ih s Bosnom, a taj pokret da nalazi potporu kod tvoga veličanstva ...

— To jest, ja ne odbijam one koji hoće da se opet vrate pod žezlo bosanskoga kralja — reče kralj Dabiša.

— Ali tvoje veličanstvo — govoraše dalje ban Ivan Morović — radilo je na tom već duže vremena da se podjare duhovi u Dalmaciji i Hrvatskoj proti zakonitomu kralju Šišmanu i da se razmahne pokret u prilog tvojoj vlasti. Odmah poslije đakovačkoga mira boravili su sve donedavna na tvom dvoru poznati urotnici braća Horvati...

— Bili su na svom mjestu, jer su i dandanas velmože kraljevstva bosanskoga — primijeti kralj.

— Ali očiti protivnici kralja Šišmana — odvrati Petar Gvulahazi — za koga tvoje veličanstvo drži Bosnu.

— Ja ovdje u svoje ime vladam — reče s naglasom kralj Dabiša, pogledav ponosito ugarskoga velikaša.

— Do svoje smrti — otpovrnu ovaj drzovito. — Ali poslije smrti tvoga veličanstva vladat će ugarski kralj...

— Neće, neće — viknuše velmože i dostojanstvenici, okružujući kralja, ne mogav se obuzdati.

— Neće? — trgnuše se u čudu poslanici Šišmanovi.

— U čije ime govore ova gospoda? — upita ban mačvanski kralja.

— U moje — odsiječe kratko kralj Dabiša.

— Je li dobro čujem? — čuđaše se Ivan Morović. — Tvoje veličanstvo valjda se sjeća da po đakovačkom miru ima Bosna pripasti ugarskomu kralju!

— Ja odustajem od te pogodbe — reče kralj Dabiša.

— Nije moguće, tvoje veličanstvo! — začudio se još jače Morović.

— To je zrela odluka moja i mojih velmoža, ja odustajem od ove pogodbe!

— Ali neće kralj Šišman — viknu Petar Gvulahazi — on će tražiti svoje pravo.

— Mi ćemo stajati uz našeg kralja — zaori na strani velmoža.

— Tad je sukob gotov — reče žalosnim licem Ivan Morović.

— Ja radim po želji svoga naroda — progovori kralj Dabiša. — U Đakovu nisam tako radio. Moradoh napokon popustiti volji naroda.

— A što hoće gospoda Bošnjaci? — upita Morović.

— Da Bosna bude i poslije moje smrti bosanska — odgovori kralj.

— Možda i više toga — primijeti Morović. — U Dalmaciji i Hrvatskoj počeo je vršiti bansku vlast u ime tvoga veličanstva knez Vuk Vukčić, a ipak obje ove zemlje ustupljene su đakovačkim mirom kralju Šišmanu. Kako da to razumijem?

— Tim da za me nema više đakovačkog mira! To poručite njegovu veličanstvu, vašemu kralju Šišmanu.

Kralj Dabiša naklonio se poslanicima i otpustio ih. Otišli gnjevni i presenećeni.

— Tko bi to ikad mislio — progovori Petar Gvulahazi

— da će do toga doći?

— Čudo, velim, pravo čudo — govoraše Ivan Morović.

— Dabiša, taj slabiša, taj puzavac, koga sam na moje oči vidio u Đakovu kako se savija i plazi pred kraljem Šišmanom, prometnuo se sada lavom i pokazuje nam zube.

— Izvjesno je da su ga braća Horvati predobili za svoje težnje — reče Petar Gvulahazi.

— Mora da se na nekoga oslanjaju koji je jak i silan — primijeti Ivan Morović. — Inače dvojim da bi smjeli tako drzovito ustati proti nama.

— Možda Mleci?

— Možda i sam Bajazit — odvrati Morović.

— S neprijateljem kršćanstva? Ne vjerujem — reče Petar Gvulahazi.

— Gdje patareni imaju premoć u državi, to je posve moguća stvar — odgovori ban mačvanski. — Poznato je da vojvoda Hrvoja, koji uistinu vlada Bosnom, već duže vremena šuruje s Bajazitom.

— To bi kobno bilo uoči vojne koju zaključismo proti Turčinu — primijeti Gvulahazi.

— Moramo ih preteći — reče ban Morović — pošto-poto, inače bi mogli zlo proći.

— Nemajući dosele nigdje saveznika. Pravo govoriš, Ivane!

Još istoga dana otputovaše poslanici kralja Šišmana najvećom hitnjom put Budima. Kocke su pale!

Živo li je u taboru Ivaniša bana pod Doborom gradom i u samu Doboru! Velike i male čete pridolaze dan na dan iz raznih krajeva i vrstaju se pod zastavu bana Ivaniša, zastavu hrvatske lige. Knez Berislav sa Filipom križarom doveo po izbor četu dalmatinskih konjanika, sve same kršne ljudine, vikle boju i vatrene krvi. Iz Bosne doveli jake čete knez Dobrosav Divošević i župan Tvrdislav Tuica. Iz hrvatskih župa sanske, dubičke i plivanske vrvjela dan na dan ratoborna vlastela u Ivanišev tabor. Iz gornje Slavonije došli stari znanci, dovedši do dvije tisuće vojnika svake vrste oružja. Među tima bio Jaroslav Isović i mladi Mikić Prodanić, sin bivšega Ahacija bana. Ne bijaše to više obijestan, razuzdan mladić, već ozbiljan muž, koga su godine i kobna vremena u kojima je živio očeličila i učinila po izbor vitezom, dostojnim potomkom slavnih svojih predaka.

Bijaše jednoga dana oko polovine mjeseca kolovoza 1394. godine. Ujutro dobije glas ban Ivaniš da je kralj Šišman, koji je neko vrijeme utaboren čekao kod Đakova, prebrodio Savu i da silnom vojskom stupa prama Doboru. Ban Ivaniš pošalje odmah Mikića Prodanića s jednim odjelom lakih gornjo-posavačkih konjanika da izvidi što je istine u toj vijesti.

Sunce je počelo već zapadati kad se je Mikić Prodanić vratio u Dobor.

— Što je dakle? — upita ban Ivaniš Mikića, izjašiv mu u susret.

— Dušmani su za našim petama — odgovori Mikić. — Njihove prednje straže, hitra kumanska konjica, mogu svaki čas pojaviti se ovdje. Malo je falilo da im ne padosmo u šake.

— A kralj Šišman? — pitaše dalje ban Ivaniš.

— Može već sutra stići pod Dobor.

— Koliko vojske vodi sobom kralj Šišman? Nisi li čuo ništa izvjesna?

— Ljudi, bježeći pred vojskom u gore i zabitna mjesta

— odgovori Prodanić — uvjeravaju da kraljeva vojska broji bar trideset tisuća vojaka.

Ban Ivaniš zamisli se. Vojska koja se bješe dosele sakupila oko njegove zastave nije brojila više od šest tisuća vojnika. Ali na potoku Usori, pet ura hoda od Dobora, bijaše utaboren kralj Dabiša sa deset tisuća vojske. U Dalmaciji pomicao se Vuk Vukčić s jakom vojskom prama sjeveru. Ali on bijaše suviše daleko, njegova pomoć svakako bi prekasno došla.

— Berislave — progovori sada ban Ivaniš knezu ostrvičkom. — Dušmani su pred vratima, i ne smijemo gubiti ni časa. Uzmi sa sobom jači odjel svojih konjanika i pojuri odmah sada na Usoru do kralja Dabiše, kaži mu što si sada čuo, i moli ga da odmah s vojskom krene k Doboru. Inače, reci, da je sve propalo.

Berislav posluša i za nekoliko časaka letio je on na čelu svojih konjanika put Usore, u tabor kralja Dabiše.

Ban Ivaniš vratio se iz tabora u tvrdu. Bijaše zamišljen, zle volje.

— Što ti je, babajko — pitaše mladi Nikola, mladić od kojih petnaest godina — da si tako zamišljen i mrk?

— Sukob se primiče, dragi sinko — odgovori ban Ivaniš.

— Šišman je doista prebrodio Savu i najkašnje za dva dana bit će pod Doborom.

Vladislava pogleda zabrinuto najprije Anđeliju, pa mladoga Nikolu.

— A tvoje čete nisu još sve na okupu, Ivanišu — primijeti banica zabrinutim licem.

— Žalibože, još nisu!

— I usudit ćeš se sam dočekati Ugre? — pitaše banica Vladislava.

— Ovaj čas poslan Berislava u tabor na Usori kralju Dabiši, moleći ga da odmah krene k Doboru.

— A ne ushtije li? — zapita dalje banica.

— Eh, onda što Bog da — odvrati ban Ivaniš. — Vidjet ćemo.

— Razmislit ćemo prije zrelo nego što učinimo — pridoda biskup Pavao ozbiljna lica, na kom se je moglo opaziti da ga je uznemirila vijest o brzom dolasku kralja Šišmana.

— Da samo vas nije ovdje — prihvati riječ ban Ivaniš iza male stanke — tebe, Vladislavo, i Anđelije ...

— Ni koraka ne odstupamo od vas — reče živo banica Vladislava, i crno joj oko planu neobičnim žarom. — S vama ćemo dijeliti sudbinu do skrajnosti. Je li, Anđelijo draga?

— Jest, ujno mila! Naše je mjesto uz njih — odgovori odlučno djevojka. — Ako nam je suđeno propasti, propadnimo svi skupa.

— Ipak bih volio — poče opet ban Ivaniš — da ste zaklonjene na sigurnu mjestu. Da vas pošaljem na jug, bilo bi mnogo bolje...

— Nama je najsigurnije uz vas — reče odrešito Vladislava. — Mati neka bude uz svoga muža i sina.

— A vjerenica uz svoga vjerenika — dometnu Andelija.

— Ostaj samo, majko — progovori sa zanosom mladić Nikola, ogrliv majku — mi ćemo te junački braniti!

Ban Ivaniš ne nagovarao više; i on pomislio u sebi: »Ako nam je propasti, propadnimo svi skupa!« Cijele noći ostao je na nogama i čekao u taboru s bratom Pavlom dok mu donesu odgovor kraljev.

Bio već svijetao dan kad se Berislav vratio. Zurio se što je igda mogao; konji bili okupani u znoju i posuti pjenom.

Ban Ivaniš, opaziv ga zdaleka, izjašio mu u skoku u susret sa biskupom Pavlom.

— Što veli kralj? — upita naglo ban Ivaniš, pristav s konjem uz Berislava.

— Ostaje gdje jest — odgovori gorko Berislav.

— Neće nam doći u pomoć? — preseneti se Ivaniš.

— Ne! Kad mu javih da je kralj Šišman prebrodio Savu, problijedio kao krpa... »Radite što znate«, reče mi posve hladno. »Ja sam hrvatsku ligu dosta podupirao; gledajte kako ćete sada izaći nakraj sa Šišmanom. Ja ću i bez vas imati teška okapanja s njim.«

— Kukavica! — ražesti se biskup Pavao, slušajući Berislava.

— A što je s Bajazitom? — pitaše dalje ban Ivaniš.

— Spomenuh mu i to, a on mi reče da je pred nekoliko dana dobio poruku od Bajazita gdje mu javlja da mu ne može priteći u pomoć radi nemira koji se počimaju dizati u Aziji. Nato sam počeo ga sn&va moliti i zaklinjati da nas ne ostavi na cjedilu, uzeh mu dokazivati da će združene naše vojske odoljeti kralju Šišmanu, da imamo izim Dobora još više tvrdih gradova, kao Doboj, Tešanj, u koje se možemo zaklanjati i dušmansku silu sve više lomiti. Ali uzalud mi bijaše sve nagovaranje. »Dalje ne idem s vama«, odvrati mi kralj. »Naše sudbine neka se razminu! Vidim unaprijed da je taj pokret već u početku udušen.« Tužan i ogorčen ostavih kraljev tabor.

Dok su se ovako razgovarali braća Horvati s knezom Berislavom, doskakali u tabor posavski konjanici, koji bijahu na razvidu, te doniješe vijest da kralj Šišman s cijelom vojskom kreće na Dobor. Sa doborskih zidina javiše također strazari da vide jasno kako se nepregledna vojska kreće prama Doboru dolinom Bosne.

Sve se uskomešalo. Vojnici uprli oči u svoje vođe.

Ban Ivaniš sabrao se učas i sazvao na dogovor poglavice vojske.

— Braćo — progovori on. — Kralj Šišman past će za koji čas s vojskom pod Dobor. Uz njega je trideset hiljada dobro uvježbanih vojnika, u nas ima jedva šest tisuća, istom jedna petina njegove sile. Svi vidite da našom vojskom nećemo odoljeti dušmanu.

— A kralj Dabiša? — pitahu poglavice.

— Kralj neće doći — odgovori ban Ivaniš. — Kralj nas ostavlja na cjedilu!

— Što govoriš, bane? — uhvati župan Tuica bana Ivaniša za ruku.

— Tako je kao što rekoh — ponovi ban Ivaniš. — Jučer poslah kralju kneza ostrvičkoga, prošeci ga da nam dođe u pomoć s vojskom s kojom čeka na potoku Usori; nu Dabiša kralj odgovori mi da je dosta podupirao hrvatsku ligu, a sada neka ide svaki svojim putem.

— Sramote li dovijeka! — viknu knez Divošević. — Zar se i liga ne bori za njega, za njegovu vlast?

— Ne žesti se, kneže! — govoraše ban Ivaniš. — Manimo se sada umovanja. I Bog zna kakvu nam krivicu čini Dabiša, Bog neka mu i sudi. Ali sad je skrajnji čas da se riješimo što ćemo, što da radimo. Nemamo vremena dugo razmišljati, jer nas dušman može svaki čas zaskočiti ovdje i opkoliti.

— Zatvorimo se u grad! — rekoše nekoje poglavice vojske.

— To je toliko — primijeti Ivaniš — koliko reći: ajdemo u sigurnu stupicu da se sami uhvatimo za Šišmana. Ne, toga nećemo učiniti, gospodo! Ta ionako ste čuli da nema nikoga koji bi nas od opsade izbavio.

— Onda nije druge nego izmaći pred dušmanom kojemu nismo kadri odoljeti — reče knez Divošević.

— Ludo bi bilo, braćo — progovori sada biskup Pavao — da ginemo od obijesti, znajući da ne možemo ni svladati ni sustaviti dušmana koji je pet puta jači od nas. Uzmaknimo za dobe i napustimo bosansko zemljište, kad nas bosanski kralj napušta.

Sve je mučalo nijemo i poniknute glave.

— Vi me ne poznate tek od juče, gospodo — prihvati opet riječ ban Ivaniš. — Znate svi da nisam nikada bio strašivica niti se bojao krv svoju točiti. Ali sile naše i sile Šišmana kralja tako su nejednake da ne znam drugoga izlaza nego uzmaci i razići se. Teška nas je sudbina stigla, ali nek se vrši božja volja!

Poglavice uvidješe da ban Ivaniš pravo govori. Složili se i sporazumjeli da će se razići i krenuti svaki k sebi. Ban Ivaniš izgrli se i izljubi s poglavicama i zatim dade zapovijed da se tabor digne i tvrđa isprazni. Vojska prionu odmah na posao i začas nestalo šatorja sa doborskoga polja. Vojvode vode svoje čete na sve strane, samo se svaki kloni doline rijeke Bosne, da ne pane u šake dolazećemu dušmanu. Do pola dana ispraznilo se taborište i doborska tvrđa. Ban Ivaniš zadnji izašao iz nje. Osim njegove svojte pratilo ga je do šezdeset najvjernijih pristaša iz Dalmacije i Hrvatske. Krijući suzu u oku, ostavio ban Ivaniš staru gradinu gdje je mislio da će pasti srećna kocka njegovoj domovini, a zbilo se inače! ... Zadnja nada izdala ga, izgubio i posljednje ufanje.

Bjegunci, među njima banica Vladislava, Anđelija i mladi Nikola Horvat, stali uzmicati prama zapadu, da se za prvi mah zaklone u uvale i gudure Vučjaka planine. Otuda mišljahu braća Horvati dohvatiti se Dalmacije, pa preko mora krenuti u Napulj i ondje sazdati novo, tiho ognjište mira i domaćega spokojstva.

Još istoga dana pred zapadom sunca stigao kralj Šišman sa svom vojskom svojom pod Dobor. Bijaše u vojsci pješaka i još više konjice laka i teška oružja. U kraljevoj pratnji bijahu mnogobrojni velikaši ugarski i dostojanstvenici, a među inima tovarnik Nikola Kanižaj i brat mu Stjepan, dvorski vratar, zatim ban hrvatski Nikola Gorjanski i brat mu pop Ivan Gorjanski. Vojskom zapovijedaše, po kraljevoj želji, ban Nikola Gorjanski.

Vidjevši kralj da su ligaši uzmakli pred njegovom silom, ostavivši pusto taborište i praznu tvrđavu, zapovjedi odmah da laka konjica pođe u potjeru za bjeguncima, braćom Horvatima.

— Žive ili mrtve moram ih dobiti u ruke — reče kralj napram Nikoli Gorjanskomu, a ovaj razasla na sve strane jake odjele lake konjice da ištu trag Ivaniša bana i njegove svojte.

Jedni odjeli preplivaše Bosnu, držeći da su Horvati nagnuli bježati u Srbiju; drugi tisnuše se dolinom Bosne, misleći da su pohitali tražiti zakloništa u taboru Dabiše kralja; ini pako odjeli udariše prama Vučjaku planini, sudeći da za bjegunce nema nigdje veće sigurnosti nego u neprohodnim klancima i gudurama velike planine.

Držao se lov na sve strane, kao na divlju zvijer!

Za toga se vojska Šišmana utaborila na široku polju ispod Dobora, uzduž Bosne rijeke. U sredini tabora bio razapet kraljev čador od grimiza, a oko njega bijelilo se čadorje svuda naokolo kao uzburkano, pjeneće se more. Bila krasna ljetna večer. Pun mjesec uzvio se na nebo i jedri između sivkastih oblačića. U Šišmanovu čađom vlada veliko, bučno veselje. Sakupio oko sebe sve velmože svoje i dostojanstvenike, da se s njima u društvu veseli nenadanomu uspjehu današnjega dana.

Vatreno pečujsko vino točilo se u srebrne vrčeve, a gospoda uz to zamorila i veselila se kao da piniju.

— Nije li nam Bog milostiv, gospodo velikaši? — našali se široke volje kralj Šišman. — Mjesto dušmanske krvi, točimo danas domaće vino.

— U zdravlje tvoga veličanstva — prihvati odmah tovarnik Nikola Kanižaj.

— U zator neprijatelja tvojih — dometnu brat njegov Stjepan.

— Hvala, gospodo — kucnu se kralj Šišman s Kanižajima. — Ej, bane Nikola, što sjediš tako neveseo kao da si bitku izgubio? — okrenu se kralj pram Nikoli Gorjanskom, koji je do njega s lijeve strane sjedio.

— Tvoje veličanstvo skoro da je pogodilo — odvrati ban Nikola. — Dobismo Dobor, ali nam dušman uteče.

— Nećemo se više s njima sastati, ne boj se — reče kralj Šišman. — Rasuli se na sve strane.

— Ja sam mislio braću Horvate, svijetli kralju — opazi ban Nikola. — Dok su oni slobodni, nećemo nikada imati mira u ovim stranama.

— Protjerat ću ja tu kugu iz mojih južnih zemalja — udari kralj Šišman šakom o stol. — Tvoja je skrb da nijedan član hrvatske lige ne podigne više glavu u kraljevinama gdje vladaš u moje ime, a da se ti urotnici ne udome u Bosni, bit će moja briga!

— Što je nakanilo tvoje veličanstvo s Bosnom? — upita Nikola Kanižaj.

— Razmislit ću, tovarniče moj — odgovori kralj Šišman. — Da sada spravim pod žezlo tu kraljevinu, koja mi ionako poslije Dabišine smrti zakonito pripada, nakopaobih si na vrat Mletke, a i Bajazita.

— A Dabiša? — pitaše dalje tovarnik. — Kani li možda tvoje veličanstvo i nadalje dopustiti da bude kraljem Bosni?

— Što je s Dabišom? — okrenu se kralj prama Gorjanskomu. — Je li još s vojskom svojom na Usori?

— Dosada još ne čuh ništa da bi se odonud maknuo — odgovori Gorjanski.

— Čekat ću ga ovdje još koji dan, ta lijepo nam je ovdje — reče smijući se kralj Šišman — a ako ne dođe, otići ćemo mi njemu u goste. Ha, moj dobri saveznik Dabiša, moj šimeđski veliki župan — smijaše se kralj s velikom zloradošću.

— Grozno je nasjeo — umiješa se pop Ivan Gorjanski.

— Nije li? Nadam se da ćemo odsele živjeti u većoj ljubavi — šalio se kralj na račun nesreće kralja Dabiše.

— Lako bi izlazili nakraj s Dabišom — oglasi se sada Nikola Gorjanski. — Dabiša je slabo oruđe u rukama svojih boljara. Lako se dade zavesti, a onda ludo srta u pogibelj, dok ne udari glavom o stijenu. Tada se opet opameti i ostao bi pametan do groba, ali boljari su uza nj. Oni ga huste, da, oni rade na svoju ruku, ni ne pitajući njega.To najbolje vidimo sada. Na Usori leži kraljevska vojska Dabišina koju je on skupio; a u Dalmaciji utaborio se kod Knina Dabišin ban Vuk Vukčić s vojskom koju su mu poslali brat njegov Hrvoja, vojvoda Sandalj Hranić i knez Pavao Radinović. Ako se kralj Dabiša i pokori tvojoj vlasti, svijetli vladaru, bojim se da neće bosanske velmože to učiniti.

— A ja ti dajem vojsku i pokori ih ti — reče kralj Šišman. — Ja ću, ako Bog da, pokoriti buntovničkoga kralja, a ti pokori buntovničkoga bana i svoga suparnika u kraljevini koju sam povjerio tvomu banskom žezlu. Hoćeš li, Nikola?

— Hoću, tako mi uspomene moga oca — prisegnu ban Nikola, dignuv desnu uvis. — Jedva čekam da se mogu ogledati s protivnikom svojim.

— U zdravlje bana Gorjanskoga — nazdravi kralj Šišman banu Nikoli, a velmože prihvatile burno kraljevu zdravicu, kličući:

— Živio ban Nikola! Živio Gorjanski!

Veselje u kraljevu čadoru raslo s noću sve više, a i vani u taboru bijaše sve živo i veselo. Vino teklo potokom, a vojnioi pjevali, halabučili i plesali na tratini, da je sve tutnjilo. A bilo je i povoda veselju. Dobor, tvrdi grad, pao kralju u ruke, a vojska hrvatske lige rasula se i razbjegla. Pa sve to svršilo se bez bola, bez kapi krvi! Doista srećan dan, vrijedan da se proslavi.

Oko ponoći uđe u kraljev čador zapovjednik tjelesne straže kraljeve i javi da je stigao poslanik od bosanskoga kralja Dabiše i da želi govoriti s njegovim veličanstvom.

— Neka dođe — reče kralj Šišman. Eto, eto! Moj mili drug Dabiša već se javlja, pa u samoj noći. Čovjek bi skoro pomislio da mu se ne da spavati.

Dabišin poslanik unišao. Bijaše to golema ljudina, neobična stasa i tjelesne jakosti. Svi prisutni zadivljeno pogledali došljaka.

— Knez Mladen Stančić — progovori unišavši — poslanik svijetloga gospodina kralja Dabiše, klanja se tvomu veličanstvu i izručuje smjeran pozdrav od svoga vladaoca.

— Sto želi tvoj gospodar? Kazuj, kneže — reče kralj Šišman knezu Stančiću, koji je jednim pogledom omjerio sve društvo oko kralja.

— Moj gospodar — govoraše knez Mladen Stančić — želi pokloniti se tvomu veličanstvu, ali traži jamstvo da se tada može slobodan vratiti k svojoj vojsci na Usoru.

— Jamstvo mu je moja kraljevska riječ — reče kralj Šišman, ispraviv se na svojem sjedalu. — Kada kani doći kralj Dabiša?

— Već sutra, svijetla kruno!

— Dobro će mi doći!

Knez Mladen duboko se pokloni kralju i izađe iz čadora.

— Čuste li, gospodo velmože? — progovori kralj, pošto bijahu sami. — Dolazi pokloniti se!

— I pokoriti se! — dodade Nikola Kanižaj.

— Dobor i Dabiša! To su dvije dobijene bitke — reče kralj i ustade sa svoga sjedala. — Laka vam noć, gospodo!

Velmože poklonili se duboko i ostavili kralja Šišmana sama u njegovu šatoru.

Odmah zatim zanijemio i sav golemi tabor ugarske vojske i svuda zavladao tihi noćni mir uz bajnu mjesečinu.

Čete raspuštene Ivaniševe vojske, koje su se vraćale u svoj zavičaj dolinom Bosne, doniješe isti dan glas u tabor kralja Dabiše na Usori da je ban Ivaniš, čuvši da se kralj Šišman primiče Doboru s velikom silom, odmah raspustio vojsku i ostavio Ugrima praznu doborsku tvrđavu. Kralj Dabiša klonu posve duhom i uvidje sada da je to odsudni njegov čas. Odluči otkloniti od sebe još veću nevolju, ako bude išlo. Iste večeri sjeo na konja i praćen mnogim velmožama kraljevstva pojuri put Dobora, pred kojim se dva sata hoda daleko zaustavi. Otuda posla kao svoga poslanika kneza Mladena Stančića s porukom kralju Šišmanu da želi pokloniti mu se. Odgovor Šišmanov donese knez Mladen još iste noći svomu gospodaru.

Sutradan stajalo sunce visoko na vedru nebu kad je kralj Dabiša sa svojim velmožama stigao u tabor kraljev.

Kralj Šišman dočekao bosanskoga vladaoca i šimeđskoga velikoga župana u svom šatoru, okružen svojim dostojanstvenicima i boljarima. Kralj Dabiša, praćen velmožama svoga rusaga, stupio pred Šišmana ponizan, oborene glave.

— Prosti, kralju — izmucao tihim, drščućim glasom, a Šišman gledao ga prezirnim pogledom, i zlorado se smiješio skrušenomu otporniku.

— Minula me časovita obmana — produži kralj Dabiša — u kojoj sam kratko vrijeme živio.. . Hrvatska liga, moj zao duh, raspršila se pred nedobitnom silom tvoga veličanstva, i ja opet povraćam sebe i svoje podanike u podanstvo i poslušnost kralju i kruni ugarskoj!

Kralj Šišman namrštio čelo.

— Velika bijaše tvoja zabluda, gospodine Dabišo — progovori ponosito kralj Šišman — pa i kazna mogla bi velika da bude. Tvoja kruna, tvoje kraljevstvo u mojoj je ruci. Za nekoliko dana mogao bih te uništiti, izbrisati iz broja vladara ovog svijeta, ali neću toga, ja ti praštam, kraljuj dalje i čuvaj se slične napasti.

Nato pristupio k Dabiši i ogrlio ga u znak izmirenja. Kralj Dabiša stajaše tronut, ne mogav da progovori riječi.

— Mir đakovački što ga sklopismo prije godinu dana — uze opet riječ kralj Šišman — danas će se svečano obnoviti za sva vremena. Uz to još obvezat će se tvoje kraljevsko gospodstvo da neće poglavice hrvatske lige, ni njezinih članova trpjeti u granicama svoga kraljevstva, nego da će svakoga, koga od te družbe zateče i uhvati u svojoj kraljevini Bosni, izručiti mojoj pravici da mu sudi.

— Tako bilo — pokloni se kralj Dabiša, srećan da se tako lijepo odmata grozno zapletena njegova sudbina.

U taj čas, kad baš htjede kralj Šišman naložiti svomu popu Ivanu Gorjanskomu da obnovljeni i upotpunjeni đakovački ugovor stavi na pismo, čula se silna graja, vika i halabuka u najbližoj blizini kraljeva šatora.

Mladi boljar Šimontornja, sin Stjepana Šimontornje, koji prije više godina pusti braći Horvatima umaći iz požeškoga grada, nahrupi naglo pod kraljev šator.

Kralju — viknu mladi boljar — braća Horvati tvoji su sužnji!

Kralj Dabiša trgnu se i problijedi.

— Šta... šta si rekao? — zapita, kao ne vjerujući toj vijesti, kralj Šišman i koraknu korak naprijed.

— Braću Horvate — ponovi mladi boljar — i do četrdeset njihovih pristaša dovedoh ti kao sužnje!

— Ha! — kliknu Nikola Gorjanski, ne mogav se uzdržati — pali ste nam u šake, zlotvori!

Radostan žamor diže se medu velmožama, stojećima uz kralja Šišmana.

— Govori, Šimontornja! Kako se to zbilo? — zapovjedi Šišman i sjede na stolicu, a grudi mu se dizahu od zlorade uzrujanosti.

— Jučer dao mi je nalog gospodin ban Gorjanski — poče pričati mladi Šimontornja — da sa više odjela lake konjice pođem u potjeru za banom Ivanišem u Vučjak planinu. Poletjesmo odmah kao vjetar i zađosmo doskora u planinu, razdijeljeni u male četice. Počeo se već hvatati sumrak, a putevi nam se zamrsiše. Uto nanese sreća seljaka koji tjeraše konja iz gore s tovarom drva. Sustavimo ga i pitamo da li je vidio ovud proći vojske Ivaniša bana. Seljak nas sumnjivo pogleda, nu kad mu darovasmo nekoliko zlatnih cekina, razveza jezik i kaza nam da je nedavno istim putem prošao ban Ivaniš sa svojom družinom. Sad sjašismo s konja, ostaviv uz njih stražu, i pozvasmo seljaka da nas vodi. Iza dužega tumaranja dođosmo napokon u trag bjeguncima. U dubokoj uvali, obraštenoj sa svih strana gustim grmljem i nadvršenoj

visokim strminama, odabraše sebi bjegunci noćište. Izdalo ih rzanje konja. Mjesečina bijaše kao dan, i mogasmo dobro raspoznati po odijelu i oružju da je to ban Ivaniš i njegova družba. Moglo je biti već poslije ponoći. Dogovorismo se i razredismo. Iz te prodoli bijahu samo dva izlaza, a mi oprezno izdaleka zakrčismo oba. Opkolismo ih sa svih strana. Uto počelo svitati i među bjeguncima nastao život, čuo se razgovor i žamor. Spremali se na daljnji bijeg. Neki sjeli već i na konje, a među tima bijahu prve banica Vladislava i Anđelija, nećaka braće Horvata...

— I ona s njima! — uleti Nikola Gorjanski u riječ mladomu Šimontornji i dovrh čela zažari se u licu.

— I ona bila s njima — potvrdi Šimontornja. — Vidjev ja da se bjegunci spremaju na daljnji put, uzađem s nekoliko vojnika na jednu klis i viknem jakim glasom, da se orilo u prodoli: »U ime kralja Šišmana, polagajte gospodo, oružje!« Uskomešali se silno! Gospoje vrisnule! Ja ponovio poziv, a oni potegli mače iz korica, mašili se buzdovana. »Naprijed!« zagrmio ban Ivaniš, skočiv na konja i stavši uz ženu svoju Vladislavu. »Naprijed, naprijed!« I njegovi drugovi trgli za njima. Ono malo strijelaca što bijaše u njegovoj pratnji prosulo na nas strijele: mi odgovorismo. Strijele počele sve gušće letjeti, a bjegunci uprše svom silom na zapadni izlaz, da onud provale. Sad im pokazasmo čelo. Naši vojnici skočili iza grmlja i sada stajaše čovjek proti čovjeku. Uz Horvate bili sami poglavice njegove vojske, po izbor junaci i vješti oružju. Zadrli ljuto u naše redove. Maci švijukaju i bliješte po zraku, a buzdovani padaju da sve lete kacige i pucaju štitovi. Uto zasikta strijela, zasiktala i zabola se u srce gospi Vladislavi. Kriknula i srušila se s konja. Do nje jašio mladi joj sin Nikola, još dječak od kojih petnaest godina. Vidjev da mu je mati ranjena pala na zemlju, skočio s konja i klekao do majke. Umirući, blagoslovila ga, a on se zaletio bijesan, mahnit u naše redove, misliš, sve će satrti i pogaziti. Vidjeli vojnici mladića i mislili: »Živa ćemo ga uhvatiti«, ali mladić imao gvozdene mišice, mahao i udarao sabljom oko sebe da je natjerao u strah čile i srčane vojnike. Nesreća ga nanijela na mene; htjedoh poštedjeti mladića i odbijah oštru mu posjeklicu buzdovanom, ali on navalio žestoko, saletio me toli bijesno da moradoh braniti svoj život. Krv mi u borbi uzavrela kao vatra, zamahnem u zgodan čas buzdovanom, i mladi Nikola Horvat sruši se mrtav razmrskane lubanje. Bijaše dijete, ali je poginuo kao junak. Jao, da mu vidjeste oca! Ruknuo kao ranjen lav, obnevidio i oborio se na nas! Zastrepismo vidjev ga takva! Mašući buzdovanom desno i lijevo vijao nas po prodoli kao gladan vuk pitome ovce. Usudio se predaleko. Mi ga opkolili sa svih strana. Strijele, mačevi, buzdovani padali po njem poput grada, oblila ga krv i obnemogao. Opazili to vojnici, priskočili i svukli ga napola onesviješćena s konja. Već mišljasmo, naš je, ali knez ostrvički Berislav, vjerenik Anđelijin, skočio kao bijesan s konja i istrgnuo ga iz naših šaka. Oči mu bliskale poput munje, a u desnici drhtao grčevito držan mač. Zametnula se iznova ljuta borba. ligaši, a na čelu im knez Berislav, uzeli među se bana Ivaniša i htjeli slomiti gvozdeni obruč kojim ih opasasmo. Borahu se slijepo, očajno, ali im to ništa ne pomože. Podlegoše sili. Berislav dopade teške rane na glavi, a do dvadeset najsrčanijih ligaša ostadoše mrtvi na bojištu. Biskup Pavao, koji sveudilj stajaše uz Anđeliju, uvidi da bi sav daljnji otpor bio uzaludan, i zapovjedi svojim da prekinu borbu. Predali se i položili oružje. Gorko im je bilo, veoma gorko, trebalo je to samo vidjeti, ali položili ipak oružje. Kad je sunce granulo, kretao sam već sa svojim sužnjima put Dobora.

— Tvoju srčanost ja ću kraljevski nagraditi — reče kralj Šišman mladomu Šimontornji. — Ti ligaši, kako vidim, goropadni su ljudi, vrijedno ih je vidjeti kako sada izgledaju. Nuder, Šimontornja, dovedi ih pred moj šator!

Boljar Šimontornja ispade iz šatora da ovrsi kraljevu zapovijed, a kralj Šišman sa kraljem Dabišom izađe pred svoj kraljevski šator da odatle motri željene svoje sužnje. Velmože ugarski i bosanski stali oko svojih vladara.

Sad se pojavio Šimontornja, predvodeći dugu povorku poglavica lige, koji laganim korakom stupahu pred kraljevski šator. Tužan, grozan bijaše pogled na njih. Pred svima stupaše napola zatvorenih vjeđa, omotane desne ruke i razderane na prsima odore, ban Ivaniš. Oko vrata nosaše još zlatni lanac, znak banske časti. Uz njega stajaše pun dostojanstva i mira biskup Pavao komu, tiho jecajući, naslanjaše glavu na rame ucviljena nećaka Anđelija. Iza njih stupaše Berislav, blijed kao mrtvac, bez kacige, noseći na glavi bijel zavoj, ispod koga se puštahu niz lice debele strijele stinute krvi. Stari križar Filip podupirao ga ispod ramena i pognute glave, vas satrven od teške tuge, piljio očima nepomično u zemlju. Za ovima vidio se mladi Mikić Prodanić. Imao je laku ranu na licu i ponosito gledaše kralju u oči. Uz njega bio Jaroslav Isović, a za njima redala se duga povorka zarobljenih ligaša.

Zloradi posmijeh, koji isprva titraše na licu kralja Šišmana, malopomalo iščeznuo. I njega se kosnuo pogled na nesretnike. Šutio čas i motrio sužnje, a onda progovorio:

— Božja ruka stigla vas je, braćo Horvati, i vas ostale poglavice lige. Vaš otpor je svladan, i vi ste sada moji sužnji. Ne nadajte se od mene milosti, preveliki ste krivci. Kraljevski moj sud dosudi t će vam zasluženu kaznu!

Ban Ivaniš stajaše nepomičan, kao ukopan u zemlju. Šišmanove riječi udarile o njegovo srce kao o tvrd kamen. Izgubio je sve, pa mu još prijete? Možda rad života? Ej, uzmite ga, ali samo brže, život mu je najveća kazna. I ostali ligaši stoje nijemo kao kameni stupovi. Spremni su na sve, i peče ih samo da se obijestan dobitnik naslađuje njihovim pogledom. Iz njihovih redova čuje se samo tiho jecanje Anđelije, koja je objema rukama obuhvatila rame ujaka Pavla.

— Tko je ona djevojka? — upita kralj, opaziv Anđeliju.

— Nećaka braće Horvata — šapnu tiho Dabiša kralju Šišmanu — a vjerenica kneza Paležnika.

— Čuj, Gorjanski! — okrenu se kralj prema banu Nikoli. — Onu djevojku, nećaku Horvata, pusti odmah na slobodu: sa ženama ne ratujem, niti trebam ženskih sužnjeva. Ostale ligaše predajem tebi da ih još danas otpraviš u Pečuh.

Gorjanski zapovjedi da se sužnji odvedu u tvrđu. Imali proći ispred kralja Šišmana, Opazili uz njega Dabišu koji se dosele iza Šišmana krijaše. Krv zakipi u srcu nesretnih junaka, opaziv sramotnoga izdajicu.

— Proklet bio, izdajice! — doviknuli mu oni gromkim glasom, mašući zgrčenim pesnicama proti njemu. — Proklet bio!

Kralj Dabiša zadrhtao kao šiba na vodi i uzmaknuo natrag.

— Kamo se kriješ, gospodine Dabišo — obazre se za njim kralj Šišman uz pakostan smijeh. — Ta čuješ kako te lijepo pozdravljaju ...

Velmože bosanski oborili oči od stida. Sramili se pred svijetom da im je vladar Dabiša.

Pol sata kašnje stajaše Anđelija pred banom Nikolom Gorjanskim. Pozvao je preda se u pustu dvoranu doborskoga grada.

Dršćućim srcem motrio Nikola Gorjanski Anđeliju, koja je raspuštene kose i zaplakana stajala pred njim oborene glave. Jao! Kako bijaše krasna u toj svojoj žalosti. Strasna ljubav, koju osjećaše Nikola prije više godina za djevojku, buknula sad iznova u jasan plamen, kao da je njezina vatra dosele samo zapretana bila, a ne ugasla. Ban Nikola ostao nijem, gledajući u lijepo lice Anđelijino.

— Ti si me zvao, gospodine bane — sjeti djevojka Gorjanskoga.

— Da, Anđelijo, ja sam te zvao, i žao mi je da se ovako sastasmo iza tolikih godina ... Ali pustimo to. Imam o drugom s tobom govoriti. Njegovo veličanstvo kralj Šišman izvolio je zapovjediti da te imam odmah pustiti na slobodu. Prosto ti je ići kamo te volja ...

— Ja da idem, gospodine Gorjanski? Ah, ti valjda znaš da su mi zasužnjena oba ujaka i moj vjerenik. Ja se neću da rastanem s njima — jecala djevojka.

— Tebi uz sužnje nema mjesta, Anđelijo! Kamo oni idu, ti ne možeš, niti možeš s njima zajedno boraviti.

— Sve... sve ću s njima dijeliti, pa bilo najveće zlo, ali od njih ne odstupam ni čas!

— Žalim te, gospodično — reče Nikola Gorjanski — ali njegovo veličanstvo kralj Šišman neće da budeš uz sužnje.

— Ali ja ih smijem pratiti, ići ću za njima, biti u njihovoj blizini, dok ne dođu na slobodu!

— Uboga djevojko! Ne znaš li da nad braćom Horvatima i tvojim vjerenikom već više godina lebdi krvnički mač?

— Moji ujaci, Berislav... da budu pogubljeni? — vrisnula bijedna djevojka.

— Po zakonima zemlje čeka svakoga buntovnika kazan smrti!...

— Ne, to nije moguće! Ta oni nisu zlotvori... Vodili su otvoreno rat proti kraljici i kralju ...

— Ali njihova vojna bijaše pobuna, veleizdaja — reče Gorjanski. — Znadu to oni dobro.

— Reci, zaboga, zar im nema spasa? — moljaše djevojka.

— Nema! Jedinog biskupa Pavla moglo bi spasiti njegovo sveto zvanje, ali Ivaniš ban i Berislav ...

— Da poginu? — zalomi djevojka rukama.

— Ivaniš svakako... Kralj mu ne bi ni za sav svijet oprostio.

— A Berislav? — upita plaho djevojka. — Ah, bane Nikola ... ti bi ga mogao izbaviti, samo da hoćeš ... Zar ne da hoćeš? — moljaše sklopljenih ruku Anđelija.

— Razumijem tvoju bol, Anđelijo! ... Ali knez Berislav od početka lige stoji uz Horvate, on je jedan od temenjaka te prevratne družbe ...

— Sjeti se Novigrada! Pomisli da je on spasio život kraljici Mariji!

— A drugi govore da je bio ortak onih koji dadoše zadaviti mater njezinu Jelisavu!

— Ne, ne govori toga, zaklinjem te, bane... Lice te odaje da ni sam ne vjeruješ u tu klevetu ... Junak kao Berislav ne može da bude ubojicom! ... Spasi ga, bane!

Ban Gorjanski zamisli se kratak čas, i sotonski mu posmijeh zaigra oko usana.

— Čuj me, Anđelijo! Ti si doduše nećaka braće Horvata, krvnika moga roda, mogao bih te ostaviti u tvojoj golemoj nevolji... ali neću da se svetim na tebi nedužnoj. Hoću da ti pomognem...

Anđelija kriknula od radosti.

— Ujaka ti Ivaniša spasiti ne mogu, ali možda bi pomoću kraljice Marije spasio ti glavu vjerenika... Nu pod jedan uvjet!

— Govori, govori, gospodine Gorjanski!

— U Napulju, u kraljice Margarete, udove kralja Karla Dračkoga, čuva se glava moga nesretnoga oca, koju joj poslaše tvoji ujaci, osvećujući se za smrt njezina muža Karla. Tu glavu ako mi doneseš, dobit ćeš na uzdar glavu svoga vjerenika. ..

— Odmah, odmah krenut ću na put...

— Dakle, jesi li dobro čula: glavu za glavu!

— Idem, idem, gospodine Gorjanski! Ali čekaj ... sama ne mogu da krenem na dalek put.

— Izaberi si pouzdana pratioca među suznjevima... ja ću mu dati slobodu, ako je čovjek manje krivnje ...

— Tad daj mi Filipa križara — zamoli Anđelija — star je to vojnik koji nije daleko od groba.

— Neka ti bude! Sad počekaj tu časak, Anđelijo, poslat ću ti tvoje da se s njima oprostiš.

Djevojku iznova obliše suze; suze od kojih nema gorčih, koje se liju na rastanku od svojih najmilijih. Gorjanski pogledao ravnodušno djevojku.

— Zbogom, Anđelijo — rekao i naglo izašao iz sobe.

Za nekoliko časaka dođoše ban Ivaniš, biskup Pavao, Berislav i Filip križar. Anđelija pripovjedila pogodbu svoju s Gorjanskim glede Berislava.

— Bog te pratio, mila kćerce! Idi, gledaj ispuniti svoje obećanje! Spasi bar jednoga, svoga vjerenika! Nas dvojica dosta smo živjela i patila! Moli se za nas Previšnjemu!

Počeli se praštati! Težak bijaše to rastanak, pero se ne usuđuje, nije kadro prikazati neopisiv, potresajući prizor. Toplo ljudsko srce jedino je kadro stvoriti vjernu sliku njegovu.

Anđelija ostala onesviještena u naručju staroga križara Filipa.

Ban Ivaniš izruči na rastanku Filipu križaru sav novac što ga je imao uza se. Bijaše to znamenita svota, velik dio kupovnine što ju je dobio za svoj grad Omiš.

— Ja ne trebam više ništa! Sve nek bude njoj i tebi — rekao ban Ivaniš. — Samo odmah kreni na put, da bude manje tuge i žalosti. Križar poslušao, i čim se Anđelija oporavila od nesvijesti, spremio sve za put i podvečer istoga dana krenuo s djevojkom iz Dobora put Dalmacije.

Kad je noć nastala i pun mjesec na nebu izašao, dade Gorjanski izvesti sužnje iz tvrđave. Krenuli u Pečuh pod jakom pratnjom i obalom rijeke Bosne koracali prema Savi.

Malo kašnje zažarilo se silno sve nebo nad Doborom. Stari grad gorio u plamenu, a kralj Sišman, koji je dao zapaliti »prokleto ligaško gnijezdo«, stajaše pred šatorom svojim, nasladivajući se tim prizorom, kao nekoć car Neron, gledajući požar grada Rima.

XLVIII

(ŠENOA) — Rano je jutro. Opet sjedi Gončinka u svom skrovištu, u ispovjedaonici stolne crkve, čekajući Grgu Prišlina. Danas je uroci amo. Mora da je kakva preša, a svijet ih ni sada ne smije vidjeti zajedno. Župan dođe napokon.

— Dobro jutro, Grga! — šapnu stara.

— Da Bog da, Drago!

— Kakva vražja preša? Bila bih mogla večeras k tebi doći.

— Bilo bi prekasno. Voda ide na usta, večeras imat ćemo pametnijeg posla.

— Ah! Kod biskupa zar?

— Ma da!

— Bijesa! Zar je takva sila?

— Nego. Danas moramo ovršiti posao dokraja.

— Ah! Dotući ga? Zašto?

— Jer je ptičica rada otprhnuti a da nitko ne zna nego ja, pa bi ponio i svoje zlatno perje.

— Reče li to?

— Dakako da reče. Čuj! Jučer po misi zakazao mi da dođem k njemu. Dođoh k njemu. Dade mi dvjesta srebrnih banovica rekav: »Bio si vazda pošten i vjeran. Evo ti nagrade, evo dvjesta banskih dinara!« Lecnuh se, ne razumjeh ga. Opet reče: »Evo pedeset banovica za Gončinku, što me je liječila.« Pogledah ga bijelo.

— Uh! — rasrdi se baka — pedeset dinara, pola zlatne forinte! Strijela te! Dakako! Škrtice jedna. Gle mudre glave! On bi obrao skorup, ispio mlijeko, a nama hoće da ostavi nekoliko kapi sirutke. Dakako! Ha! Ha! Ha! A koji je vrag sunuo u njega? A?

— Sutra hoće da pobjegne.

— Sutra? Nije moguće!

— Vjere mi, sutra. Zato nam valja danas zakrčiti svetom čovjeku put in omnia saecula.

— Kako služi zdravlje biskupu?

— Bogami, loše. Prepah se kad sam spazio njegovo lice. Tvoj lijek, Gončinko, hasni zbilja, to jest, hasni nam, ne njemu. Ivan uistinu gine. Nisam ga vidio nekoliko dana, a za to vrijeme lice mu se strašno izobrazilo.

— Jer mu dajem sve žešći otrov, da kažem, lijek — reče vračarica.

— Pravo si rekla — nasmija se župan — lijek, ali za raj nebeski. Ivan bijaše blijed i žut, oči upale, imao je crne podočnjake, obrazi i usnice visjele mu čudno a oči zurile mu glupo u svijet. Živ mrtvac, velim ti, Gončinko.

— Vidiš li, koliko moja medicina vrijedi? Ha! Ha! Misliš, dakle, da danas svršimo s njim račun, da je preša?

— Preša, velika preša! Čekaj! Sad ćeš čuti. »Grga«, reče mi biskup Ivan odrešito, »sad je šali kraj. Opet mi dodijavaju, prijete mi iz Budima, pače iz Rima groze mi se velikom crkvenom kaznom. Do bijesa! Sit sam toga! Nabubrio sam se, hvala Bogu, dosta, imam svakidanjega troška do svoje blažene smrti. Nek se nateže s njima koji mu drago magarac, ja neću, ja pobjegoh, a znaš li, najdulje sutra pobjegoh. Ti mi moraš biti na pomoći. U tebe se uzdam, sinko, ti si jedini čovjek komu vjerujem, zato se i predajem u tvoje ruke i nadam se da me prevariti nećeš?« »Kako bih ja prevario svoga miloga gospodara!« odvrnuh biskupu Ivanu, koji se nato čisto smiri, te mi pogladi glavu. Kušao sam ga opet zaustavljati, ali sve zaludu. Ivan ima tvrdu glavu, ne htjede me ni slušati, zabrani mi pače da o tom i riječcu spomenem. I ne rekoh nikomu ni riječi, nego uročih tebe ovamo. Večeras treba da se nađemo u njegovu dvoru. Donesi mu zadnju, jaku medicinu. Razumiješ li dobro?

(TOMIČ) — Razumijem. Da povedem i Pavišu, što misliš?

— Slobodno, trebat ćemo ga! Dakle uvečer, o Zdravoj Mariji.

U urečeno doba, kad je zvonio u svim crkvama pozdrav Gospi nebeskoj, bijahu već u dvoru biskupskom župan Grga, Gončinka i Paviša.

— Vi čekajte tu u hodniku dok vas zovnem — reče Grga i uniđe u biskupovu sobu. Otvorio polako vrata. U prvoj sobi ne bijaše nikoga. U drugoj sobi gorjela slaba luč, i odovud čuo se govor ljudski. Bijaše glas biskupa Ivana. Sjedio samotan pred otvorenim oltarom sv. Lacka i buljio u vrećice natrpane zlatom i srebrom. Prišlin približio se na prstima da čuje i vidi što mu gospodar radi.

»Ponijet ću vas sobom«, govoraše biskup Ivan, »u dalek svijet! Dobro ću vas spraviti, kao što sam vas dosele dobro čuvao ... Ne bojte se! Rado bi me s vama rastavili, vi, moja radosti i utjeho! ... Ali neće, ne! Sutra, sutra već odletjet ćemo iz toga prokletoga gnijezda, a ni ti, zadnja banovice nećeš ostati ovdje da usrećiš koga! . .. Samo još ova noć da mi sretno prođe! ... Sve mi žile trepte ... krv mi bjesni u žilama... uh! Zatvorit ću se... danas nitko ne smije već ovamo!«

To rekav, zalupio vrata sa slikom sv. Ladislava, zaključao ih i potrčao u drugu sobu.

— Ha! tko je to, tko je ovdje? Razbojnice, što tražiš ovdje? — vikaše biskup kao mahnit, opaziv u prvoj sobi Grgu Prišlina.

— Ja sam to, tvoja milosti! Dođoh ovamo jer si me u to doba naredio!

— Ti si to, Grgo? Ah! silno sam se prepao ... sav dršćem! Zbilja ti si to — govoraše biskup, opipav Grgu dršćućom rukom po licu. — Zar ne, ti nisi ništa čuo, ništa vidio? Je li, Grgo moj?

— Ništa ... baš ništa, tvoja milosti! A što bih vidio?

— Ništa! Pravo imaš, ništa! . .. Jesi li sam?

— Sam ... ili, kako hoćeš, nisam sam ... Gončinka je sa mnom.

— Što želi ona... da mi se zahvali na daru? Ne, ne trebam ničije hvale; nek samo ide!

— Ne tjeraj je, biskupe gospodine! Došla je da ti dade za put lijeka koji ti tako dobro čini... Put je dalek, moglo bi ti putem pozliti...

— Pravo imaš! Zovni je, neka samo dođe! I sada, da, i sada mi je zlo, jako zlo ... Zovni je!

Grga izašao iz sobe i začas vratio se s Gončinkom.

— Dobar večer, tvoja milosti — oglasi se stara vračarica. — Dođoh da ti zahvalim na daru, na milosti tvojoj! — Pristupila na to biskupu i poljubila mu ruku.

— Uh! — trgnu se biskup — ala ti je ruka hladna kao da si sestra smrti... Reče mi Grga da si mi donijela na put lijeka... daj ga amo! Ja ga i sada trebam... Hodi amo k luči, pa ćeš vidjeti da trpim, užasno trpim ...

Otišli sve troje u sobu, gdje je blijedo plamsala uljenica na stolu tik slike sv. Ladislava.

— Jako boluješ i mnogo trpiš, prečasni oče — rekla Gončinka. — Evo lijeka! Gutni ga i bit će ti lakše!

— Daj ga amo — viknu biskup, trgnuv bocu iz Gončinkine ruke. Gutnuo i dahnuo. Bijaše silan lijek. Sva krv zaigra u biskupovim žilama, isprva polagano, gotovo ugodno, a poslije bijesno, sileći neobuzdano prama srcu i glavi.

— Ha! . .. gle, već mi je bolje! Baš dobar lijek! Uh, kako to igra ... gori . .. Ha, ha, ha! .. . sve jače. Ej, drž'te me! .. . Sami bjesovi rade u meni, u mojim žilama. Silan je to lijek! ... Što ste stali? . . . Pomozite! . .. Zraka, zraka! . .. Razbijte prozor! . . . Udavit ću se... — Poletio k prozoru, udario glavom i šakama u staklo ... odskočio opet, posrnuo i srušio se ničice pred slikom sv. Ladislava. Trznuo se dva-tri puta i ostao ležeći mirno, nepomično.

— Svršeno je — šapnula Gončinka.

— Majstorica si u svom poslu, vještice — pohvali je Grga i istrča iz sobe te zovnu Pavišu koji je pred vratima stražio.

Paviša unišao s vrećom, a župan Grga otvorio dotle vrata sa slikom sveca te počeo trpati pune vrećice i kese u Pavišinu vreću. Ostavio samo nekoliko kesa s banovicama, ne ostaviv ni dinara.

— Sad bež'mo, a sutra ćemo dijeliti plijen — reče Grga svojim ortacima te se oprezno odšulja iz biskupova dvora. Večernje je doba. Zvona zvone u svim crkvama na Kaptolu, i na Griču zazvonilo u isti čas, a veliko zvono Svetoga Kralja gromorilo, kao da želi sva ostala nadglasiti i zaglušiti. Biskupa Ivana voze u hladni grob. Sav Kaptol i silno svećenstvo prati svoga glavara u vječni njegov stan, u raku koju je za života odabrao tik crkvenoga zida pod božjim nebom! Svršilo se žalobno opijelo, položili ga u raku i grude zemlje zatrpale lijes. Ni jedna suza da bi kanula za njim, samo pogdjekoja pobožna duša šapnula nad rakom:

— Bog te pomilovao!

Svjetina se razišla i zvijezde zatreperile na nebu. Na friškom grobu biskupa Ivana sjedila dva stara znanca, grobar Duka i kaptolski noćobdija.

— Danas je svečan dan za te, kume Duka — reče noćobdija. — Svaki dan se biskup ne zakapa.

— Slaba mi hasna od toga: dobih teškom mukom običnu moju plaću, kao za siromaha.

— Ej, valjda nije tako, hoćeš da me prevariš za likovo!

— Tako je kao što ti rekoh. Svijet šapće u potaji da je netko morao biskupa orobiti, ili je novce negdje zakopao. Jedva su našli toliko da su ga zakopati mogli.

— A zna se ipak da je biskup bio škrtica i imao silno blago.

— Da, da! Ali na tom svijetu svašta se događa.

— Otišao dakle ubog na onaj svijet?

— Ubog i neoplakivan! Prošao gore na ovom svijetu negoli se može nam dvojici dogoditi.

— Ej, to me tješi, kume Duka! Sad vidim da siromah čovjek nije zadnji stvor na svijetu. Laku noć, kume!

— Ne rekoh li ti pred više godina da mi je draža moja lopata nego biskupova palica? Tako ti je na ovoj zemlji! .. . Laku noć!

XLIX

(ŠENOA) — Poput ogromnih crnih zastora visijahu mrki oblaci sa neba, krupna kiša pljuštila na zemlju kanda će voda nebeska po drugi put poplaviti sav svijet. Jedan sat prije ponoći pokuca netko na prvi prozor zvonaričine kolibe pod Žutim brijegom. Premda u ono doba i u ovom kraju ne bi ljudi nikad legli počinuti kašnje od kokoši, opet je za tim prvim oknom gorjela svjetiljka, očit znak da tu netko bdije. I uistinu čekala je stara Gončinka nekoga, sjedeći na škrinji. Složiv ruke kao na molitvu, zurila je starica u uljenicu koja je pred njom stajala na zemlji, nu kako je ura kasna bila, zaklopile bi joj se ne jedanput oči, počela, poklimavajući glavom, drijemati. Zato ne osjeti starica prvog slabog kucaja, već drijemala dalje; na drugi, pojači, sunu uvis, izvali oči i viknu još kroz drijem:

— Ha! Ha! Tko je! Šta je?

Na pragu susjedne sobe pojavi se u košulji, kako je bila skočila iz postelje, gospodarica zvonarica te pođe brzo k prozoru. Čulo se kako govori s nekim muškarcem koji je stajao pred kućom, zatim krene se k vračarici te će joj, potreptav je rukom na ramenu:

— Gončinko! Ej, Gončinko! Došao je Paviša po tebe.

— Paviša? Paviša? — izmuca stara još kroz san. — Dobro, dobro! Ajdmo! Brzo! Kumo, dodaj mi kabanicu!

— Ali vani pada kiša kao iz kabla, Gončinko — odvrati zvonarica — kamo ćeš, zaboga? Ma ni kusa neće izići na ulicu, kamoli krštena duša?

— Ništa, ništa! — mahnu vračarica — makar fratri curili, moram. Daj mi kabanicu i kapu.

— Ma nemoj! Kakva je turska sila da moraš staru glavu o ponoći iznijeti ispod krova na nevrijeme.

— Moram k bolesnici na varošku stranu preko potoka — odvrati stara — huda ju je bolest snašla pa moram k njoj!

— To možeš i sutra rano.

— Ne, ne, ne! Ne odvraćaj me. Do sutra može i poginuti sirota, jer je spopada ljuta vrućica; a spasiti je moram, moram — doda Gončinka odrešito. — Ona mi je u mom životu učinila veliko dobro, a ja joj se zakleh da toga zaboraviti neću, da ću joj biti na pomoći u svaki čas, makar mi pritom glava bila na kocki.

— Eh, budi tvoja volja — reče zvonarica, maknuv rame

— ako ti se zgodi kakvo zlo, nisam ja kriva, Gončinko.

— Dobro, dobro, kumo zvonarice, nije to prva noć da idem na kišu. Aj, vidla me je pače i strijela na ulici van kuće. Nu ded, kumo, zaboga, odbravi Paviši vrata, pokisnut će kao mokra kokoš.

— Istina, vidiš! — potvrdi zvonarica i pođe da pusti Pavišu u kuću.

Začas stupi propalica u majušnu komoricu Gončinkinu i strese se da su sve kapljice kišnice letjele od njega kao od mokra vižleta.

— Dobar večer, ženske glave. Evo me, majko! Uf! To je danas vražje vrijeme, kanda je na sve nebeske zdence voda izišla pa hoće da okupa taj nevoljni svijet. Da mi nije radi tebe, Gončinko, i da ti se nisam vjerom zavjerio, ne bih se bio izvukao ispod moje mekane slamice. Nu dede da krenemo, bliza je ponoć.

— Čekaj, čekaj, Pavice — utješi ga vračarica kašljucajući

— sad, sad! Tko bi bio i pomislio da će danas takvo nevrijeme udariti. Sjedni dok se poredim, pa nu gucni malo.

Paviša spusti se na tronožak, stojeći u kutu, baci kapu pred sebe na zemlju te potegne iz Gončinkine čuturice dva-tri puta. Međutim spremala se starica. Obuče čizme, omota si glavu crnim vunenim rupcem, opasa se remenom, na kojem je visjela kožnata vrećica. Za pojas djenu nekoliko bočica lijeka, prebaci kabanicu, uze štap i zapita, prekrstiv se tri puta:

— Pavišo, jesi l’ uzeo svjetiljku?

— Jesam, Gončinko, stoji vani za vratima.

— Dobro! Ajdmo sada u ime božje, Pavišo! — reče stara odrešito pa se okrenu zvonarici, koja je polusnena zijevala pod vratima svoje sobice. — Zbogom, kumo, spavaj slatko! Ne treba da me čekaš. Bogzna na što bolest izlazi, pa bih mogla i ne doći do zore. No zato se ti, kumo, nimalo ne trapi! Laku noć

— Laku noć! — zamumlja Paviša.

— Laku noć! Sretno! — zijevnu raščešljana zvonarica, zaklapajući niska kućna vrata za noćnim putnicima.

Sve silnije udaraše kiša, granje se treslo pod vodom, sa streha šikali gusti slapovi na ulicu pred kuće, stvarajući kalna jezerca. Ništa nije bilo vidjeti, sve tamno kao u rogu, samo si ćutio kako se hladna voda nemilice sipa na ovaj svijet.

U to doba stupahu Gončinka i Paviša od Žutoga brijega blatnim glibama i silnim mlakama. Starica upiraše se čvrsto u momka koji je lijevom rukom držao malu svjetiljku zaštićenu staklom. Tanka zraka svjetlila padaše pred njih na zemlju, duljeći se kao sjajna pruga u mutnoj vodi.

— Ha! — strese se stara — baš nas je morao taj bijes zaročiti u takvoj noći. Nismo nego dva časka na ulici, i već mi se lijepi košulja na tijelo, i mozak mi se trese u starim kostima.

— Ništa zato, Gončinko, tih nekoliko kapljica kišnice može čovjek lako prezaliti kad ga zove isto toliko cekinica. Sad je blatna, poslije bit će zlatna kiša!

— Hi! Hi! — nasmija se stara u noć — bit će zlatne kišice, dragi Paviša moj; ali je bio tvrd taj vrag, taj gospodin Grga.

— Bogme tvrd kao staro kuhano meso — potvrdi Paviša — i dosta sam se znojio da ga umekšam. Navijao sam žice, gudio sam amo-tamo, ali moj Grga ni ne pisnu za odgovor, kanda je nijem, slijep i gluh. Napokon počeh ga jače šarafiti, zagrozih mu se da će sva pričica o biskupovoj smrti izaći na vidjelo; rekoh mu da će svijet saznati kako je dao po tatu oteti mošnjarevog jedinca, i više toga.

— Ah, ah — reče stara — dakle tako si ga šarafio i motao. A šta on na to?

— Sprvine je rogoborio i bjesnio, misleći da će me krikom i vikom natjerati u strah, nu ja sam za tu viku hajao i ne hajao, te mu rekoh posve prijateljski i mirno da psovke i kletve nisu nikakav novac kojim se plaća naša poštena plaća kod biskupove smrti, on da zavlači od dana do dana, da nam samo obećaje, a ništa ne daje, dulje da nećemo čekati, i neka jednom ureče rok da pošteno razdijelimo svoju krvavu zaslužbu. Na te riječi ponešto se Grga umekša, navlastito kad mu rekoh da ga se ništa ne bojim, niti njegove sile, jer ako u mene dirne, da ćeš me ti osvetiti i stvar po svijetu razglasiti. Reče mi da su mu ruke pune posla bile, da nije mogao dospjeti na diobu, nego da ćemo to sad zakratko obaviti, uopće da smo luđaci, jer kako da bi nam on mogao uskratiti što smo pošteno zaslužili; pa kad još življe navalih, ureče nam rok na današnji dan.

— Vidi, vidi! — nasmija se uz kašalj stara — eto kako se zmija izvija, da se tobože pere; ali mu nitko ne vjeruje, najmanje ja, koja ga poznajem u dušu. Nu ajdmo brzo, Paviša, kiša pljušti sve više, a ja sam ti pokisla sve do korijena srca svoga.

— Nemamo već mnogo puta prevaliti — odvrati Paviša — pa lako tebi, majko Gončinko, ti imaš kabanicu, a ja samo šupalj zobun. Da, umekšao se gospodin Grga Prišlin, smiješio mi se prijateljski pa mi ponudio vrč stara vina i nadario za sretan put banovicom.

— U tebe su oštre oči, sinko! Velim ti, pazi kad se bude brojilo, da ne kapne u Grginu kesu mjesto jednog dva cekina, ili da nam gospodin dvorski župan ne broji srebro, a sebi zlato.

— Nemaj brige, majko! Ta znaš, da će i moja kesa pri tom biti, a ta je gladnija i žednija od tvoje i Prišlinove, jer malokada pada mrvica u nju.

Tako govoreći, stupahu oboje sve dalje i dalje, nu ne krenuše na varošku stranu preko potoka, niti im je bilo nakraj pameti potražiti kakvu bolesnicu, kako je vračarica nabajala bila zvonarici po dogovoru sa Pavišom, da ne bi posumnjala na što drugoga. Ukratko, za taj noćni sastanak ne znađaše na svijetu nitko nego dvorski župan, stara vračarica i Paviša Gonč, svjedoci silovite smrti zagrebačkoga biskupa Ivana.

— Eto nas kod Grgine kuće! — prošapta Paviša, pokazav svjetiljkom na žarku točku koja ujedanput pred njima sinu. Bijaše to luč u kući dvorskoga župana. Za kratak čas ču se silan lavež i iz tmine izleti sjena grdnoga pseta pred došljake. Uto ozva se iz kuće oštar oduljen zvižduk, i pas, skunjiv se u tren, povrati se krotko svojoj kući, te su mogli vračarica i pratilac joj sigurno prići do kuće, kojoj je Grga već bio odbravio vrata.

— Brzo! Brzo! — viknu baka — pusti nas u svoju špilju.

— No, jeste li jednom došli? — odvrati Grga posve prijateljski. — Mišljah da nećete ni doći po tom nevremenu, i već sam htio utrnuti svjetiljku. Ta nije nikakva sila, to se moglo obaviti i sutra.

— Ništa, ništa! — zamrmlja stara — čemu to? Kad se sijeno pokosi, nek se što prije pod krov nosi. Ja sam, da znaš, te sutrašnjice sita, jer mi traje predugo, a stare mi kosti nisu još, ej, hvala Bogu, istrunule, da ih razmoči kišica božja.

— Ej! Ej! majo, huda si pa huda! — pošali se Prišlin.— Uniđi! Neka već nije zamjera!

— I vrijeme je!

Sve troje uniđoše u prostranu sobu Grginu, naprijed stara, potlje Paviša, najzad domaćin, koji za sobom zaključa kućna vrata.

Od prostrane peći širila se mila toplina prostorom, gusta kiša kucala u prozore, i bilo je kanda se čuje tajna mila ljuljanka. Bilo je tu voljko, toplo i ugodno, da je krštena duša, unišav ispod silne kiše ovamo, morala nehotice pomisliti da je iz pakla prešla u raj. K tomu dizao se uz svjetiljku na stolu velik vrč vina, i bijelio se omašan hljebac pšenična kruha, a od peći ćutio si miomiris pečena mesa. Kako se Paviša u prvi mah nešto strese, a potlje dignu svoj nos ter izvali oči, kako mu je bilo dobro i voljko!

— Nu, hvaljen Isus, Gončinko! — pozdravi Grga, pogledao u čudu vračaricu koja je stala bila sred sobe.

— Navijeke! Navijeke! — odzdravi starica i osinu Grgu ispod oka.

— De, ponačini se, raspremi se — opet će župan — valja da se osušiš, da se okrijepiš.

— I treba, majko — potvrdi Paviša Gone — zima vas je protresla, voda nebeska zašla vam za vrat.

Grga htjede da priskoči starici u pomoć, ali ona odrinu ga rukom.

— Hvala! — reče — pomoći će mi Paviša.

Preda kabanicu pratiocu svomu, odmota peču, te joj osta na sijedoj glavi samo kapa. Zatim otklipsa, upirući se u svoj štap, bez obzira k peći, pa se spusti ondje na drvenu stolicu, dočim se je Paviša smjestio bio kod stola.

Jedan časak šućahu svi. Grga prođe po sobi dva-tri puta amo-tamo, ali Gončinka izvaljivala je samo svoje mutne oči na župana, spustiv bradu uz držak drenovače svoje. Tako slijedila je svaki mig, svaki kret Grge Prišlina. Napokon dosadi joj mucanje, pa će samo istisnuti:

— Ej, Grga, dakle? Na posao!

Župan zaustavi se pred starom i nasmija se, staviv joj ruku na rame, grohotom.

— Bogami, reć bi da si poludjela, bako! Zar nismo debeli prijatelji? Zar nismo svoji?

— A da! — odvrati stara. — Kad budu računi čisti, bit ćemo dobri prijatelji. Broj zlato i srebro, kako je pogođeno. Dosta je proteklo časa otkako onoj ludi, biskupu Ivanu, privezasmo anđeoska krila da može lakše poletjeti u raj.

— Šuti, nesrećo — razljuti se Grga — takva šta ne laje se glasno u svijet.

— E pa broj! — reče stara suhoparno.

— Sad ćemo. Nu prije nego se latimo toga posla, valja se okrijepiti, božje moje dušice, jer da znate, još nisam večerao, već vas čekao, a badava nisam dao speci onu masnu gusku na peći, niti stoji za šalu na stolu rumeno vino i bijeli kruh.

— Baš nije toga trebalo — zamumlja stara, nešto mekša, jer je rado gutala vino, a znala je da u Grginoj pivnici ima samo dobre kapljice.

— E, kad nećete vi, pa ću ja sam — slegnu Grga ramenom.

— Hoću i ja, gospodaru Grga — viknu Paviša iz svoga kuta, dižući ruku.

— Daj, daj! — zamrmlja opet baka — ali brzo, brzo svršimo.

— Ha! Ha! Ha! — udari Grga u smijeh — znao sam ja. Dakle prije našega posla dobro zdravlje, a za posao dobru sreću!

Skoro uminu Gončinkin gnjev, Paviša ionako nije se srdio, i za nekoliko časova nije bilo veselijeg društva na svijetu nego što ovdje u Prišlinovoj kući, toli složno sjeđahu zajedno župan, vračarica i Paviša, kucajući se, smijući se, pijući, jedući do mile volje. Bilo je da se zrakom viju tri gavrana oko plijena svoga, da se viju pa da grakću od veselja. Paviša je govorio malo, ali mnogo pio, župan govorio mnogo, a malo pio, a Gončinka je, gladeći bradu, mnogo jela, pila i čavrljala. Mudar bijaše župan. Već pečena guska i pšenični kruh ukroti krv starici, a što kad je Grga istom iznio male kobasice sa bijelim lukom, pržena jaja, pladanj stlatka sira raspuzanca, rumeni pelinkovac i toplo, s korijenjem kuhano vino, eh, onda se stara topila od milja i dragosti, pa će Prišlinu kroz vrlo sumnjiv i mamuran smijeh.

— Sve ti bilo prošteno, Grga. Oh! Oh! Držala sam te za lopova koji nas je rad prevariti, nego sad si me pomirio, kume, poslije te tvoje slatke večere, osobito toga vinca korjenjaka, opet smo svoji, opet prijatelji... opet. Daj, daj, toči korjenjaka, samo korjenjaka, samo korjenjaka. Ha, ha, to grije, grije — mucaše stara, srčući slatko vino i prevraćajući očima; glava joj se zibala kao puna makovica, a licem sterao se blažen smijeh. Posve drukčije gledao je veseli inače, ali sada nijemi goso Paviša. Lice bijaše mu crveno, sjajno, obrazi nabubreni, znojio se sirota od jela i pila, žvakao, glodao, hrustio i žljeburdao bez kraja i konca, a pritom nepomičnim očima zurio u Gončinku i župana.

— Znate šta, ljudi — prihvati ujedanput Grga veselo — da ne bude ludoga biskupa Ivana i njegovih cekina, ne bi bilo današnjega veselja.

— Istina — zatrubi stara kroz nos.

— Istina — zamrmlja, gutajući, Paviša.

— Ovu večeru daje nam uistinu biskup Ivan — reći će župan.

— Istina — žvaknu opet Paviša.

— Recimo dakle, ljudi božji — nasmija se župan, dižući vrč rumena vina — recimo: da Bog pozivi časnoga biskupa zagrebačkoga Ivana dokraj konca vijeka i svijeta; nu jer smo jadni i siromašni, njegovih cekina potrebni ljudi, prikratili smo tomu svetomu gospodinu koledar sa par godinica, da se sirotan ne muči dalje na ovom pustom, grešnom svijetu; daj mu Bog u svojoj nebeskoj palači toplu komoricu i dosta jela i pila, da zaboravi tu nevaljalu zemlju.

— Bog ga poživio! — hroknu stara, dižući jedva svoj vrčić — i dao mu nebeskoga korjenjaka!

— Koji će mu svakako služiti zdravlju bolje od onih tvojih bijelih kapljica — reče zlorado župan.

— Bez kojih ti ne bi imao cekina — rasrdi se stara.

— Ni ja bataka! — udari iznenada Paviša u gromki smijeh, misliš da će mu mješina pući. — Bog pozivi našega dobročinitelja biskupa Ivana u raju, i dao mu u koledaru mjesta među svecima i sveticama.

Sve troje udari u grohotan smijeh na Pavišine riječi. Paviša jujuknu, starica bučila, a župan smijao se od srca, vrčevi se kucnuše, od buke i vike odjekivala Grgina soba, a na prozore udarao je pljusak kiše i cvilio je kroz noć iznova vjetar. Valjda, valjda zaigraše i kosti nesretnoga biskupa Ivana u grobnici kraj stolne crkve. Grga bjesnijaše više nego njegovi nakićeni gosti. Previjao se i skakao kao lud, te si mogao pomisliti da je dokraja pijan; ali je čovjek začudo trijezno i pametno katkad poglednuo i Pavišu i Gončinku. Napokon zaviknut će kroz nos:

— Hej, hej, dosta je slatkoga korjenjaka, sad će biti zlatnika i srebrnjaka. Na posao, ljudi! Ponoć je minula.

— Hm, hm — kimaše mamurni Paviša, smijući se glupo — ja pitam: gospodaru, hoće li biti i korjenjaka i poslije srebrnjaka?

— Sve će biti, dušo! — naruga se Prišlin kroz smijeh.

— Na posao, na noge! hora je dijeliti plijen, dragi gavrani moji! — buncaše stara vračarica mašući glavom i rukama, te se jedvice pridignu na klimave noge. — Nu, jesi li čuo, Grga, ti si, kako sam onjušila, lopov. Reci hoćeš li nas prevariti ili ćeš po pravici dijeliti, kako je rečeno bilo kad smo gospodina biskupa otpremili bili u raj nebeski. Nemoj nas varati, dragi Grgice, jer bi te Bog kazniti mogao da si pridržiš koji cekin više nego te ide.

*

— Ne luduj, bako moja — nasmiješi se Prišlin — ti si zarežala u svoj rovaš koliko da ima vrećica, a na svakoj vreći stoji pečat od voska. Rovaš imaš valjda pri sebi?

— Imam, dušice Grgo, tu mi stoji u njedrima — izmuca stara.

— Ej, pa dobro — reče Prišlin — tu ne može biti nikakve prijevare. Ugovorili smo da ćemo sve biskupovo blago razdijeliti na šest kupova. Tri idu mene, dva tebe, Gončinko, a jedan Pavišu. Je l' tako pravo, Paviša?

— Jest, gospodaru, tako je.

— Nego vi se sada meni zakunite na jedno. Zna li tko izvan mene i vas dvojega kamo je dospjelo biskupovo blago, jeste li komu trećemu odali našu tajnu?

— Nismo! — zaviknuše Gončinka i Paviša u jedan čas.

— Zakunite se!

— Kunem se! — viknu Paviša, dignuv dva prsta. — Odnio me vrag ako jesam, ta stajalo bi me glave da jesam.

— Kunem se — nasmija se vračarica, dignuv ruku. — Ludo i pitaš, Grga. Tko će takva šta i prišapnuti stranomu svijetu.

— Pa ajte za mnom dijeliti blago — reče Prišlin odvažno, dosegnuv iz kuta i zapaliv grabrovu luč.

— Za tobom? — upita ga u čudu mamurna Gončinka. — Čemu? Ta možemo i ovdje dijeliti.

— Ne luduj, bako! Misliš ti da ću ja novce držati u svojoj sobi. Sad, gdje je svijet pun razbojstva? Imam ja sigurnije mjesto gdje se neće ni vrag dočepati žutaka. Ne tratimo časa, ajdmo!

— E, pa dobro, ajdmo — zamumlja stara.

Prišlin otvori sad u zatku svoje sobe malena vratašca. Dosele ih nije vidjeti bilo, jer su pred njima o zidu visjele haljine. Ponajprije iziđe on, noseći luč, a za njim Gončinka i Paviša. Polagano koracahu tvrdo zidanim presvođenim hodnikom, dosta niskim. Nije tu nigdje bilo vidjeti ni najmanjega otvora. Morao je biti vrlo dugačak, jerbo plamen Prišlinove luči poslije dobrana hoda još nije dopirao do kraja, a straga sijevao je rasvijetljeni otvor županove sobe kao malena škuljica. Zrak bio je tu zadušljiv, nečist, a luč drhtala je vrlo nemirno.

— Kud nas to vodiš? — nakašlja se vračarica. — To nema ni kraja ni konca, a baš je kao da se ide u carstvo samoga vraga.

Na te riječi ne odgovori župan ništa, već uze žurnije koracati. Sad počeše koracati nizbrdice sve dublje i dublje. Najednom stvoriše se pred njima teška gvozdena vrata. Brzo iznese Grga ključ iz njedara i otključa vrata. Čudno se gostima potrese duša kadno stožeri teško zaškrinuše a iz otvora udari duh kao iz rake. I vračarica i Paviša uzmaknuše nehotice za jedan korak.

— Šta je? — upita Prišlin, pogledav ih postrance.

— Ta u kakvu nas to špilju vodiš? Ta, ta duha zadavit će čovjeka — reče Goncinka.

— Eh! — nakesi se Prišlin — ovamo ne dolazi nitko nego ja, nit ima ta špilja kakvo dno Mi odušak. Ala si luda! Treba li cekinima svježa zraka. Ajdmo! Ajdmo! Ali čekaj! — nastavi Prišlin, zaustaviv se i raspoloviv luč — na, Paviša uzmi pol luči, ja ću nositi pol, bolje će se vidjeti!

Paviša prihvati pol grabrove luči, i kad mu župan mahnu rukom, uniđe za gvozdena vrata, za njim Goncinka, a najzad Prišlin, držeći svoju luč visoko. Išlo se niz visoke, uske stepenice od kamena, zato je i trebalo dosta časa dok dionici plijena biskupova dospješe do dna kamenih stuba.

— Tu smo napokon! — reče Paviša.

— Hvala Bogu! I vrijeme je bilo! Lijepo nas vodiš, kume Grgo — uzdahnu stara i zaustavi se da pribere daha. — Ali sad daj brzo da posao svršimo. — Pri tim riječima okrenu se Goncinka k Prišlinu. Ali dvorski župan već ne bijaše za njom. Stara strese se, pogleda i eto — Grga stajaše navrh stepenica kod gvozdenih vrata. Staricu probije znoj, a Paviša koraknu prema stepenicama.

— Grga! — kriknu Goncinka — kakve su to lude šale? Zašto si nas prevario? Zašto nisi sišao s nama ovamo? Ded brže!

— Ha! Ha! Ha! — nasmija se starac grohotom, dižući uz to luč. — Čujte, mili gosti! Meni su stube prestrme, zato ne siđoh. Nu pričekat ću vas ovdje gore, da, da, a vi si dijelite blago biskupa Ivana do sudnjega, jeste li čuli, do sudnjega dana! Laku noć! Ha! Ha! Ha!

Nato zasinu još jednom županova luč, a u njoj prikaza se njegovo lice, puno ruga i zlobe, ali za tren nestade luči, štropotom zaklopiše se vrata, ključ zaruži u bravi — a Goncinka i Paviša bijahu zatvoreni sami u podzemnoj špilji. Stara poče poklimavati glavom, drhtati, te stiskala neprestano vjeđe. Paviša, premda nakićen, poleti bijesan uz stube, poče lupati i drmati vratima. Badava. Čvrsta, nepomična stajahu u svojim stožerima. Propalica zaškrinu zubima.

— Paviša! Paviša! — zakrešti stara — siđi, siđi! Dođi k meni! — Paviša spusti se niz stepenice k staroj.

— Paviša! Paviša! — zamrmlja pijana vračarica, pipajući štapom oko sebe — reci gdje smo! Kamo nas dovede? Šta učini Grga? Hm! Hm! Reci! Ja ... ja ... meni se vrti glava.

— Ajdmo da vidimo! — izmuca, jedva dišući, propalica i uhvati staricu za ruku.

Nekoliko koraka pođoše dalje. Tu zinu pred njima presvođen otvor. Uniđoše. Bijahu pijani, ali groza ih strese. Pred njima otvori se širok prostor od kamena, mrk i crn. Na stijeni sijevale kaplje, zelenio se mah. A niže na zidu bijelio se ogroman križ, našaran vapnom, A niže dolje! Grozote! Uz zidine stajahu ukovani debeli gvozdeni lanci, uz zidine ležahu na zemlji kosturi čovječji, rasijane kosti i prosti vrčevi od zemlje. Crveni plamen luči prodirao je slabo u tu strašnu špilju, ali se tim užasnije isticahu iz polumraka bijele lubanje. Sred toga prostora stajahu sada Goncinka i Paviša. U prvi čas ne rekoše ništa. Strava kanda im je noge bila ukopala u zemlju, prepast svezala grlo, kosa im se ježila, žilama drhtao mraz, srce jedva da je kucalo.

— Gdje smo? — zamumlja stara, uhvati Pavišu za ruku — gdje smo? — zaruknu bijesna opet, zatiskujući u lakat mu svoje nokte, ali on šinu mahnit staru od sebe kao otrovnu zmiju i kriknu:

— Gdje smo? Gdje smo? Vještice kleta! Padosmo u stupicu samoga đavola, da dijelimo prokleto blago! Zlotvor prevari nas na vjeri. U špilji smo, gdje nema ni sunca ni mjeseca, ni vode ni hljeba, ni oproštenja ni razrešenja, gdje ima samo glad i žeđa od koje utroba gori, dok se ne srušiš pod ovaj križ, dok ne postaneš evo na takva, takva!

Pri tom skoči Paviša bijesan, uhvati lubanju i turnu je staroj pod nos.

Vracarici poklecavahu koljena, glava skakaše joj kao makovica o vjetru, zakapajući svoje prste u prsa, poče derati haljine, klonu na koljena, uzvrti glavu, zinu i zaruknu kao divlja zvijer, da se je potresla čitava špilja, i kanda su se potresle od užasa uz crne zidine i bijele okostine propalih ljudi.

— Od glada! Od žeđe! Sad! Sad! Poslije tolika vijeka! Ne! Ne! Ne! Pod stare dane! Ne! A od Grge, Grge Prišlina! Ta bijah mu dobra, pomagah ga. Ne, ne! Ha! Ha! Ha! To je samo šala od Grgice, luda šala, strašna, uh, užasna šala! Ded, dijete, ded, Paviša slatki! Idi gore! Pokucaj na vrata, reci mu nek se ne šali. Moram kući, očekuju me, kiša pada, bura vije, kasno je, a ja stara, slaba... Idi pokucaj, ništarijo! — — kriknu opet, ali brzo sklopi ruke, nagnu glavu i dopuza do bijeloga križa. Tu uze jecati, plakati, moliti, moliti! Poslije toliko godina: — Bože! Bože! Usliši me! Dugo me nisi čuo, sad me slušaj! Grešnica sam, da, velika! Ubila sam biskupa, ali nisam sama, bogami, nisam, već i onaj zlotvor Prišlin i ova kukavica, da! Ali šta ti to kazujem? Ti to znaš, ti sve znaš i vidiš, ta ti imaš stotine oči, svaka zvijezda je oko tvoje. Oprosti, bit ću odsada dobra, vrlo dobra. Čitav dan molit ću krunicu, postit tri puta na tjedan i pohodit svako proštenje oko grada. Oprosti, oprosti! Samo ne od žeđe i glada! Oče naš koji jesi na nebesi. . . Ah, prokleti Prišline! Ubila te strijela!

Baka uspriječi se, raširi ruke prema križu i pade licem na zemlju. Paviša Gonč promatraše staričine muke, keseći se kao bijesan pas. Bio je luč zatakao u meku ilovu zemlju te prislonio se leđima uza zid. Raskuštrena kosa visila mu niz čelo, modre usne drhtahu mu kao i blijedo na smrt lice, a krvave oči bile se zapiljile u plamen luči. Sve slabije i slabije plamtjelo je svjetlo kako je luč dogarala, sve na manje stezalo se kolo što ga je rasvjetljavala. Sred malenog rasvijetljenog prostora ležaše stara Gončinka, a uz nju bijela lubanja.

Eto, sad se maknu vračarica, pridignu se na svoje ruke. Tu ležaše kao sfinga, bijela lica, modrih usnica, ukočenih očiju. Široko je zinula, zube izbijelila, ali stoji mirna kao kamen. Mrtva je, mislio bi čovjek, da ne stoji ledeni znoj na njezinu čelu.

— Ha! Ha! — nasmija se divlje Paviša, pokazav prstom na luč. — Gončinko, vidi kako se svjetlo troši. Ha! Ha! To smo mi, to je naš život!

Gončinka stisnu samo vjeđe i zaruknu, oko Pavišino usplamti, plamen planu jače, jedan, dva puta, i ugasi se luč i ostavi dvije žrtve u debelu mraku.

Vrijeme leti bez obzira, niti ga ne možeš mjeriti kad sjediš u tmini. Ili misliš da je istom minuo hip, ili da je prošao cijeli vijek. Četiri i pol dana bje prošlo otkad Prišlin turnu svoje žrtve u jamu. U tmini na vlažnoj zemlji među kosturima sjedi Paviša, bio je ruke savio oko koljena, u tmini pod bijelim krstom čuči Gončinka, da je bilo svjetla, bio bi rekao, tu sjedi orijaška sova. Silno rasteže oči ne bi li progledala, i od časa do časa zatuli: — Joj! Joj! — I opet utihne. Paviši gori grlo, gori utroba. Žedan je, gladan je. Stiska se, ali ne može dalje podnositi.

— Majko Gončinko! — zaruknu momak — gdje si?

— Tu, sinko, tu! — ozva se stara. Paviša pridignu glavu da u tmini razabere odakle da dolazi glas.

— Žedan, gladujem! — izmuca Paviša.

— I mene muči ista paklena bol.

Sad se spusti propalica na ruke i noge i poče polagano puzati prema strani odakle je razabrao bio Gončinkin glas. I dovuče se do stare. Posegnu u tminu, uhvati Gončinku.

— Tu li si, sinko? Šta ćeš?

— Glad! Gladan! Majko Gončinko! Nema ti pomoći! Moram te jesti! — zaruknu Paviša bijesno i baci se u tmini kao zvijer na staricu. Užasan uskrik protrese tamnu špilju, bijesno stenjanje, tiho jecanje slijedilo nato, a potlje čulo se samo žvakanje.

Za nekoliko dana otvoriše se oko ponoći opet gvozdena vrata špilje. Niza strme stepenice spusti se Prišlin noseći baklju. Dođe dosred tamnice. Tu ležaše mrtva na leđima stara vračarica, a na njoj mrtav Paviša izgrebena lica, a zubi bješe mu zatisnuti u živu put Gončinkine ruke, napol oglodane. Grga dignu baklju i reče, nasmijav se od srca:

— Eto, kako si lijepo podijeliše biskupovo blago. — Župan povrati se u svoj stan. Gončinke i Paviše pako ne vidje više ni živa duša, niti se šta čulo za njih. Bilo je kanda su propali u crnu zemlju. Neki govorahu da ih je po noći odnio vrag.

(TOMIĆ) — Kralj Šišman činilo se da je svršio račun s hrvatskom ligom i njezinim saveznicima. Upaliv Dobor, uhvativ poglavice lige i pokoriv iznova Dabišu kralja, preostalo mu je još malo posla. U Dalmaciji držao se još ban Vuk Vukčić s većom vojskom. Odmah poslije uspjeha kod Dobora posla kralj Šišman proti njemu bana Nikolu Gorjanskoga. Dabišin ban Vuk Vukčić dobro je znao da se njegov gospodar kralj Dabiša pokorio Šišmanu, nu on je držao, kao i mnoge druge velmože bosanske, da što veže Dabišu, ne veže njega koji je vojsku na svoju ruku kupio i vodio. Ban Vukčić pođe u susret Gorjanskomu i obje vojske sudare se kod Knina. Bitka bijaše ljuta, ogorčena, nu Gorjanski, imajući veću silu uza se, potuče Vukčića i učini kraj gospodstvu bosanskomu u Dalmaciji i Hrvatskoj. Nekoliko mjeseci osta još Nikola Gorjanski u Dalmaciji da predobije za kralja Šišmana gradove dalmatinske. Mjeseca siječnja 1395. sazva u Spljet sve gradove dalmatinske, gdje mu pođe za rukom sklonuti ih da sklope savez u korist Šišmanove vlasti u Dalmaciji. Radi ovih uspjeha skočio Gorjanski visoko u milosti svoga vladara, koji je u isto vrijeme boravio u Erdelju da predobije vlaškoga vojvodu na savez proti Turčinu na koga se sada ozbiljno spremao.

Dok se je Gorjanski u Dalmaciji kvačio s protubanom Vukčićem i natezao s primorskim gradovima, dotle se je izvršio krvavi sud nad poglavicama lige u Pečuhu. Pod krvničkim mačem pade preko četrdeset glava hrvatskih boljara, a junačkoga bana Ivaniša dadoše rastrgati svezav ga za konjsike repove. Mladi Mikić Prodanić poginu također s ostalima. Biskupu Pavlu poštedjeli život, nu zato ga prognaše iz svih zemalja ugarskih i hrvatskih. Spasio ga njegov svećenički čin, inače i on bi bio izgubio glavu. Berislavu ne sudili s ostalima, on je imao ostati kao talac za Anđelijino obećanje da će donijeti iz Napulja glavu oca bana Nikole. Iz Pečuha odveli ga u Budim, gdje ga zatočiše.

Kraljica Marija imala ga u osobitoj milosti. Naredila strogo da se knezu ostrvičkomu ima iskazivati svako štovanje i da bude služen i dvoren prema svomu stališu. Svega je imao, samo ne slobodu, pa zato mu se činilo kao da uistinu u svem oskudijeva. Kraljica Marija bijaše pače toli milostiva da je mladoga sužnja potajno i k sebi pozivala, želeći ga predobiti za stvar svoju i kralja Šišmana. Dvorani i dvoranke na budimskom dvoru šaputahu pače povjerljivo među sobom da je kraljica zaboravila na odsutnoga miljenika svoga bana Nikolu i usplamtjela za mladoga kneza Berislava. Nisu se napokon tomu ni čudili, jer knez Berislav bijaše krasan junak, a srce u kraljice meko na ljubav i nježne osjećaje. Dok još bijaše sužanjkom u Novigradu, gdje ju je s majkom zajedno čuvao knez Berislav, uvijek bi joj srce žešće kucalo kad bi ih pohodio ili ga makar zdaleka ugledala. Poslije tolikih godina, kad ga je opet vidjela, izrodi se u žestoku strast ovo njezino čuvstvo koje bijaše već zamrlo u njoj. Niti je sebi niti svojoj pouzdanici, dvoranki Anki Gvulahazi, kćeri velmože Petra Gvulahazija, tajila da osjeća žarku ljubav za lijepoga sužnja. A on jadan nije ni sanjao o tom, u čistoj svojoj duši nije ni pomisliti mogao da je toj nemoćnoj, bolnoj kraljici na misli Ijubovanje i njezine tajne spletke. Njegovo srce moglo je samo žaliti taj bijedni stvor, ljubiti nikad! Ljubav njegova pripadaše sva i cijela samo jednoj, samo vjerenici njegovoj, za kojom mu je ginulo srce, koja u snu i javi bijaše jedina mu misao i želja. Znala je doduše kraljica Marija za tu njegovu ljubav, nu strastveno njezino srce ufalo se da će raskinuti taj jaki i sveti vez koji je vezao nesretne vjerenike.

Ban Nikola Gorjanski, vrativ se iz Dalmacije, bijaše već nekoliko tjedana na budimskom dvoru. Opazio je odmah da je kraljica napram njemu mnogo hladnija i da ne traži njegova društva. To ga doduše nije žalostilo, ali se pobojao za svoj upliv u kraljevstvu. Poče tražiti uzrok toj kraljičinoj promjeni, nu ne mogaše doći do izvora. Radio je uvijek po njezinoj volji, za slavu i moć njezina žezla, uspio je u tom kao malo tko, s te dakle strane nije mogla kraljica ohladiti prema njemu. Htio je višeput da je upita otkuda ta njezina promjena, nu njegov ponos ne dopusti mu toga. Puki slučaj otkri mu napokon tajnu koja ga je toliko mučila.

Jednoga predvečerja pod konac zime godine 1395. nahrupi ban Nikola u odaje kraljičine te pođe žurnim korakom ravno prema sobi gdje je kraljica boravila. Vidjelo mu se na licu da ima nešto važna javiti kraljici. Ujedanput zakrči mu put gospođica Anka Gvulahazi, dvoranka kraljičina, držeći prst na usnama u znak da valja tiho govoriti.

— Ne smije se dalje, gospodine bane — reče tiho dvoranka, držeći se polu ozbiljno, polu na smijeh koji je imao nešto da znamenuje.

Gorjanski se trgnu. Ta njemu bijaše u svako doba slobodan pristup kraljici, a sad ujedanput ne puštaju ga k njoj.

— Kako to, gospođice? — upita ban u čudu.

— Nije sama — šapnu dvoranka znamenovno.

— Tako? Ne razumijem te ...

— On je kod nje ...

— Tko on? Govori! — reče strastveno ban, uhvativ silovito gospođicu za ruku.

— Ah, ta on ... zanimivi sužanj... knez ostrvički — promuca gospođica, istežući svoju ruku iz šake Gorjanskove.

— Berislav? — propiska ban u najvećem čudu, koje u isti čas poče prelaziti u jarost kakvu osjećaju ponositi, oholi ljudi kada uvide da su zapostavljeni, odnemareni.

— Ti se čudiš tomu, gospodine bane? — nasmjehnu se djevojka. — To već nije nikakva tajna . ..

— Traje li to dugo? — zapita mrko Gorjanski.

— Dok si god ti izbivao .. .

— I često?

— Kad ima dobre prilike ... ali biva potajno, oprezno ..

— A da li je uspjela osvojiti kneževo srce? — pitaše Gorjanski porugljivim posmijehom.

— Ne znam — odgovori uz isti posmijeh dvoranka — to je njezina tajna.

— Ne hvali se, dakle, uspjehom?

— Ne, ali neprestano uzdiše za svojim sužnjem ...

— Ha, ha, ha — nasmija se kroz rug Gorjanski — kako mu se lijepa sreća osmješkuje! Srećni Berislave!

Dvoranka se također nasmija.

— Hvala ti na obavijesti, lijepa gospođice — prihvati odmah zatim riječ Gorjanski, stisnuv ruku dvoranki. — Gledat ću da dođem kasnije, kad neću više smetati.

To rekav, izađe Gorjanski, držeći ponosito glavu, iz odaja kraljice Marije, a dvoranka kraljičina Anka Gvulahazi pristupi k vratima što je bliže mogla, te uzela prisluškivati razgovor među kraljicom i knezom ostrvičkim. Bijaše to najbolja pouzdanica kraljičina, ali himbena i neiskrena kao obično sve dvoranke. Mislilo se pače da je vatrenoj, mladoj dvoranki knez Berislav isto onako u volji kao i kraljici i da ona stoga pronosi u dvoru kraljičine ljubavne tajne. Ali to se je samo mislilo. .. Anka Gvulahazi umjela je vješto kriti svoje osjećaje, znajući da je opasno stajati na putu kraljičinim željama i strastima.

U sobi, na čijim je vratima prisluškivala mlada dvoranka, sjedila kraljica Marija u prostranu naslonjaču, a naprama njoj nadohvatu ruke knez Berislav. Ovo nekoliko mjeseci poslije doborske zgode ona je još više oslabila. Sušičavo rumena lica svjedočila su da je njezina bolest jako napredovala. Nu vatrene njezine oči, koje je uprlau lijepoga sužnja, odavahu da njezina strastvena duša nije nimalo malaksala.

— Da, gospodine Paležniče — govorila ona ljupko Berislavu — moja je najvruća želja da ti osiguram sjajnu budućnost koju tvoj vrli duh, tvoje junaštvo i tvoj ugledni rod zaslužuje. Velike zgode, koje se u posljednje vrijeme dogodiše u državi, uništile su moć i silu tvoga plemena koju je pokojni tvoj stric, prior vranski, podigao bio na najviši stepen. Ostadoste bez imetka, bez časti, i samo milost krune može vas opet podići. Druge tvoje srodnike ne poznam, nu tebe poznam već odavna i želim te spasiti. Primaš li, kneže, moju pomoćnicu ruku?

— Zahvalno je primam, svijetla kraljice — odgovori uz smjerni poklon Berislav — ali, kako ti već višeput rekoh, ne tražim od tvoje milosti ino nego slobodu, čim skoriju slobodu.

— Pogađam što hoćeš — zaprijeti mu kraljica prstom — želiš slobodu da možeš odavle otići da te već ne vidim. Ali ja toga neću. Ti moraš ostati ovdje, moraš stupiti u službu krune, gdje te čeka bogatstvo i najveća dostojanstva. Ali prije svega moraš raskinuti svaki vez sa zlosretnom, sada već nemoćnom ligom, jesi l’ čuo, svaki vez, ma bio i najnježniji. Razumiješ li me, Berislave?

— Razumijem, kraljice — reče gorko Berislav, oboriv glavu. — Želiš da se odrečem vjerenice. Nu ti zahtijevaš nemoguću stvar. Ja je se nikad odreći neću ... nikad!

— Nikad? — ponovi Marija pitajući, i sva se zažari u licu od razdraženosti.

— Nikad, pa nikad — potvrdi mirno Berislav. — Već ima pola godine što je ubogo djevojče pošlo u Italiju po glavu' nadvornika Gorjanskoga da njegovom glavom moju spasi. Viteška vjerenica održala je riječ i sretno stigla ovamo, donesav glavu Gorjanskovu.

— Šta, Anđelija tu? — upita kraljica, ispraviv se u naslonjaču.

— Da, svijetla kruno!

— I ti si govorio s njom?

— Nekoliko riječi na rešetke prozora moga pod kojim mi se javila poznatom pjesmom.

— Pazi se da te pjesma toga ranoga slavuja ne zavede u propast — reče kraljica očito ogorčenim glasom. — Zar ne zazireš od ženidbe s djevojkom kojoj je sav rod bio veleizdajica?

Berislav mucaše. O tom rodu imaše on ini pojam, nu nije mario prigovoriti sudu kraljičinu, znajući da ne bi ništa hasnilo.

— Moja je tvrda odluka — produži Marija — da te učinim vjernim podanikom naše krune koji će kadar biti nositi najveća dostojanstva kraljevstva. Ali tomu se hoće da zatareš svaki trag koji bi sjećao da si ikada spadao u kleto ono kolo. Zato ti i opet velim: izbij iz glave ženidbu s djevojkom Horvatove krvi. To želi tvoja kraljica, to ti ona zapovijeda!

— Kraljice! . ..

— Ne govori ništa — viknu Marija, skočiv sa naslonjača i metnuv ruku na usta Berislavu. — Danas si šenuo umom, slatke uspomene mladosti opsjenile su načas tvoju dušu, ali to su tek varavi sanci. Osvijesti se, Berislave! Zreo si muž, možeš hladno suditi, ako hoćeš. Mladenačka ljubav prolazi, a sjaj i bogatstvo ostaje. Poslušaj me... ne idi od mene .. . jer ja hoću

da ostaneš uza me ... Što gledaš tako mrko? znaj... Gorjanskova zvijezda ugasla je ... tvoja se rodila na zadnjoj njezinoj iskri.. . Razumij me, Berislave! Sva moja milost, pače više nego milost, pripada tebi!

Marija uhvatila grčevito ruku mladoga kneza, a on stajao nijem, oborene glave, kao da je od kamena.

— Hoćeš li da se još jače ponizim, Berislave? — pitala strastvena žena, otisnuv silovito kneževu ruku. — Bolesna sam, nemoćna, možda me čak i sažaljuješ? Nemoj, nemoj! Jaka je moja duša, tvrda volja u meni! Ozdravit ću ja, ne boj se, viteže moj! Čim se preporodi narav, i moje zdravlje vratit će se meni. . . osjećam ja to ... i jedva čekam sretnu tu dobu. Tada ću poći k moru, u tvoju postojbinu, a tamo ćeš me ti pratiti, samo ti, Berislave! Jedanput spasio si život moj .. . spasi ga i drugi put, molim te, zaklinjem!

— Da te pratim u Dalmaciju? Hoću, drage volje, svijetla kruno! Anđelija dvorit će te kao rođenu sestru ...

— Ne, ne — dignu ruku kraljica kao da se od česa brani. — Ne trebam nje, ne, ne trebam! Zar si prečuo što sam ti dosada govorila? .. . Ostaviti je moraš! Zavazda ...

— Nikada — viknu Berislav, i krv mu udari u lice, a oči se zakrijesile. — Čuj me, kraljice, nikad!

— Ne, nisam ništa čula.. . neću da išta čujem! Rekoh ti već da si danas šenuo umom... Idi sada! Čuo si sve, znaš tko se trga o srce tvoje! Prespavaj ludi zanos duše... taštu obmanu! Idi, Berislave! — i uhvatila mu obje ruke, stisnula ih živo i okrenula se k prozoru. Dvije krupne suze kanule joj niz uvela lica.

Berislav se poklonio i hrlo izašao iz sobe.

Kraljica Marija čuvši da se zatvoriše vrata, ogledala se po sobi, klonula u naslonjač, zatisnuv goruće, suzama okvašeno lice u bijeli svileni rubac.

— Ah, zašto sam kraljica? — uzdahnu Marija. — Što će mi sve te države, svi ti nebrojeni podanici, kada sreću, tu pustolovku koju uživa najsiromašniji kmet pod svojim krovom, ne mogu skučiti pod svoju vlast. .. Odbija me, oh vidjela sam to danas jasnije nego ikada prije... — Ustala opet. — Ništa zato! ... ja ipak neću da popustim! ... Kaplja za kapljom dube i najtvrđi kamen, i moje riječi pogodit će jedanput u živac njegova srca ... Samo da prizdravim . .. Prokleta ta bolest! Izmoždila me do kostura... Ali ne, ta nisam tako ružna! Nisam!

Stala pred veliko zrcalo i zagledala se sama u sebe.

— Tko bi rekao da sam ružna, lagao bi! — rekla samoljubivo, tješeći se utjehom očajnih stvorova koje je već sav svijet prestao tješiti. — Još plamte moje vatrene oči, a i lica se rumene .. . začudo, kako se rumene! . . . Ah, samo zdravlje, zdravlje! ... — Jaki, dugi kašalj zakinuo joj daljnju riječ. Napola obnemogla klonula kraljica u naslonjač.

Tiho i oprezno otvorila se vrata kraljičine sobe i na pragu pojavila se dvoranka Anka Gvulahazi.

— Je li pozlilo tvomu veličanstvu? — upitala smjerno gospođica.

— Ah, ti si to, Anko — odgovorila, kašljucajući, kraljica. — Hodi samo, drago dijete! Sjedi do mene, željna sam razgovora s tobom!

— Tvoje veličanstvo vazda je puno milosti — rekla dvoranka, sjedajući do kraljice.

— Daj mi tvoju ruku, Anko — govorila uzrujano kraljica. — Ha, kako mi to godi! Ljubiš li me, Anko?

— Život svoj dala bih za te, svijetla kruno — rekla dvoranka zanosnom riječju, gledajući pritom ravnodušnim okom pateću kraljicu.

— Ah, kad bi to čula iz njegovih usta — uzdahnu bolno kraljica — ali u njega je tvrdo srce.

— Govoriš li o knezu Berislavu, svijetla kruno?

— O njem, da! Ne da se umekšati!

Dvoranka nasmiješila se porugljivo, ali krišom da kraljica nije ništa opazila.

— Tvoja milost napokon će ga ipak umekšati!

— Bojim se da će biti prekasno. Njegova vjerenica vratila se iz Napulja s glavom nadvornika Gorjanskoga.

— Doista?

— On mi sam to reče. Čim dođe na slobodu, vjenčat će se s njom.

— Tim još nije sve izgubljeno — primijeti dvoranka i pogleda lukavo ispod oka kraljicu.

— Kako to misliš? — upita kraljica u čudu, pogađajući smjer tih riječi, a ipak ne vjerujući da mlada djevojka ima takvih domisli.

— Ima stotinu prilika rastaviti ga na duže vrijeme sa ženom ... Državni poslovi daju tomu dosta povoda ...

— Varaš se, Anko — odvrati kraljica. — Tko mu može kratiti da ne vodi žene sa sobom? Pa on ljubi svoju vjerenicu ...

— Čujem da je lijepa, vrlo lijepa — primijeti pakosno dvoranka.

— Da, lijepa je — potvrdi kao preko volje kraljica — ali što mi to spominješ? Misliš da ne ćutim žalac tih riječi kojim me u srce bodeš .. . Ah, svi ste jednaki, svi ste himbeni!

— Tvoje veličanstvo!

— Svi! I tebi već neću dugo vjerovati — govorila kraljica jarosno, ustavši sa naslonjača. — Misliš da i sama ne znam da je ljepša od mene ... Znam, znam! ... Ali ja sam kraljica, razumiješ li? ... Ja sam kraljica! — I uzdigla ponosito glavu.

— Neka oprosti tvoje veličanstvo — prosila dvoranka, prignuv koljeno pred kraljicom. — Izustih možda nesmotrenu riječ, ali moje srce ne pozna himbe prema tebi... Bijah vazda odana tvomu veličanstvu i nemah nikada tajne koju bi krila pred tobom. Baš malo prije opazih nešto što će tvoje veličanstvo sigurno zanimati...

— No, govori — zapovjedi kraljica donekle ublažena, ali još više ljubopitna.

— Dok bijaše kod tebe knez Berislav, htio je ban Nikola Gorjanski da govori s tobom.

— Gorjanski? — rekla kraljica, ujedanput problijediv.

— On sam, ali ja ga zaustavih! Rekoh mu: ne smije se dalje!

— Rekla si valjda i zašto? — pitala kraljica.

— Tvoje veličanstvo nije mi to zabranilo.

— Dobro, dobro! Neka bude bar nacistom, neka znade da nije polubog moga srca .. . Dosta me je kinjio svojim ravnodušjem!

— Ovaj put ne bijaše ravnodušan — primijeti dvoranka.

— Zbilja? — nasmija se, kašljucajući, kraljica. — Pričaj mi, Anko! Baš mi godi slušati.

— Zažario se od jarosti čuvši da je Berislav kod tvoga veličanstva!

— Ha! to mi je melem na srce ... kazuj samo dalje!

— Htio je da sakrije duševnu uzrujanost... ali glas mu je drhtao, a oči plamtjele. Sve sam to dobro vidjela.

— Ljubomor, ništa van ljubomori — veselila se kraljica, pljesnuv rukama. — Ubogi Nikola!

— Otišao ogorčen, ali ponosito! Takva mu je narav! Osjeća da je ponižen! Vidiš, to samo kraljica može! ... A što reče napokon?

— Reče da će doći kasnije, kad neće nikomu smetati!

— Ha, ha, ha! — nasmijala se kraljica i sjela opet u naslonjač. — Ti si pak jedina koja me umiješ razveseliti. Idi, Anko, poruči mu odmah da dođe k meni. Želim da vidim na svoje oči njegov jed i ljubomor! Idi, žuri se!

Dvoranka poklonila se i žurno izašla iz sobe, a kraljica pristupila k prozoru i zadovoljnim smješljivim licem gledala u mrtvu narav. Blažilo ju da ima čovjek na svijetu, pa čovjek kao Gorjanski, koji je ljubomoran s drugim radi njezine milosti. Takva šta nije joj se dosada dogodilo, jer ni isti zakoniti njezin muž, kralj Šišman, nije mario za to kako mu boležljiva i nemoćna drugarica raspolaže svojim srcem.

Za nekoliko časaka došao ban Nikola Gorjanski. Unišav, poklonio se kraljici ozbiljnim licem i ponosito stao.

— Tvoje veličanstvo poručilo je po me — progovori hladnom riječju Gorjanski.

— Da, gospodine bane — odgovori kraljica ljubeznim glasom, misleći tim još više razdražiti Gorjanskog — čula sam da si me tražio, nu tada ti ne bijaše moguće do mene doći. Zovnuh te sad da čujem ako mi imaš šta važna priopćiti.

— Stvar je svakako važna, bar što se mene tiče.

— Da čujem!

— Anđelija vratila se iz Italije s glavom oca moga.

— Čula sam već ...

— Tim bolje ... Ali sad je došlo vrijeme da ispunim svoju riječ. Obrekoh dati glavu za glavu ...

— Kad primiš očevu glavu, pustit ćemo taoca i sužnja na slobodu.

— fierislava?

— Njega, da.

— Zar se tvoje veličanstvo ne sjeća već svoje poruke iz Pečuha?

— Sjećam, pak?

— Onda si pristala na to da se ima inače tumačiti moje obećanje: glava za glavu.

— Znam; da za očevu glavu predaš Anđeliji glavu njezina vjerenika, ali samo glavu ... Je li?

— Tako je!

— Ali tako biti neće — rekla odlučno kraljica.

— Zašto ne? — pitaše istim naglasom Gorjanski.

— Jer bi to bila prosta prijevara, nedostojna tvoga imena i časti.. .

— Čudim se — upade u riječ Gorjanski — otkud je ujedanput tvoje veličanstvo postalo tako obzirno i pravično.

— Ne zaboravi da govoriš s kraljicom svojom — viknu kraljica, i lice joj planu.

— Prosti, kraljice — pokloni se Gorjanski. — Htjedoh te samo sjetiti da si ti također odobrila moju osnovu da tim načinom zaključimo osvetu kojom se svetimo radi oca moga i majke tvoje. I Paležnici bijahu isto takvi vrazi tvoje krune i moga roda kao i Horvati; pod paskom toga Paležnika, koga ti sada izbaviti kaniš, udaviše tvoju mater zvjerskim načinom, taj isti Paležnik je uzrok da sam ponižen morao ostaviti dvor biskupa Pavla Horvata, odbijen, kad sam prosio ruku njegove nećake... Kad na sve to pomislim, ne mogu osjećati milosrđa proti ostancima porodica od kojih potječe sve zlo što ga je tvoj kraljevski i moj rod pretrpio.

— Tvoje riječi dokazuju da si kivan na kneza ostrvičkoga jer je djevojka voljela njemu nego tebi. Zato hoćeš da pogine ... Niske li osvete! Takva šta ne mogu, neću da dopustim. A osim toga valjda i sam znaš da je baš knez Berislav bio koji mi je spasio život u Novigradu. Imajući sada priliku biti mu za to zahvalna, tražiš da mu smrću nagradim plemenito djelo.

— U Pečuhu je tvoje veličanstvo o svem tom inače sudilo!

— Sud se često mijenja.

— I ljudi — primijeti Gorjanski.

— Sto hoćeš tu da kažeš? — upita naglo kraljica, želeći na ovaj predmet navrnuti razgovor.

— Da se je tvoje veličanstvo umnogo promijenilo otkad se zadnji put vidjesmo.

— U čem, gospodine bane? — prihvati opet brzo kraljica.

— Kraljica bi zabranila banu da govori o tom — reče Gorjanski.

— Ah, razumijem! Dakle neka Nikola Gorjanski kaže Mariji, kćeri Jelisave Kotromanovićeve, što mu je na srcu .. .

— Želiš li doista, kraljice?

— Govori slobodno, kaži sve što znaš ... Baš sam ljubopitna što sve zna moj Nikola Gorjanski.

— Nikola Gorjanski možda je posljednji doznao ono što sav dvor zna, pače o čem i izvan dvora ljudi šaputaju . . .

Gorjanski prestao, motreći utisak svojih riječi na kraljičinu licu. Kraljica nasmijala se glasno i sjela u naslonjač.

— Dobro si počeo, gospodine Gorjanski — rekla izazovno — nuder produži samo zanimivu tu priču!

Gorjanski škrinuo zubima i mučao.

— No, o čem ljudi u dvoru i izvan dvora šaputaju? Govori, gospodine Gorjanski, ja ti zapovijedam!

— Slutim da moja priča neće iznenaditi tvoje veličanstvo . .. Nije nikakva tajna da tvoje veličanstvo uzima pod osobitu zaštitu kneza Berislava Paležnika i...

— Govori, govori!

— I da ga često pozivaš k sebi na pouzdane razgovore koje nitko smetati ne smije ...

— Ni sam Nikola Gorjanski — upade mu brzo kraljica u riječ. — To je doista nečuvena stvar da je Nikola Gorjanski pred kraljicom ujedanput postao ravan drugim ljudima. To peče nekadanjega miljenika kraljice . . .

— I može ga peći — reče krepkim glasom ban. — Veliš, kraljice: Nikola Gorjanski postao je ravan inim ljudima pred tobom. Neka bude, ako je tako tvoja volja. Ali dopusti, tvoje veličanstvo, da te upitam da li je Gorjanski ikada to zaslužio da ti drugi ljudi budu ikada ravni Nikoli Gorjanskomu? Tko je vjernije, tko ustrajnije služio tvojoj kruni, tvojoj volji, nego taj Nikola Gorjanski, koga danas spoređuješ s ljudima što nemaju nikakvih zasluga za tvoj prijesto?

— Istinu govoriš, gospodine Gorjanski — reče kraljica ozbiljno — velike su tvoje zasluge za moje prijestolje, za vlast moga žezla. S te strane priznavat ću vazda i kako treba nagraditi tvoje zasluge. Ban Nikola Gorjanski neće nikada biti u mojim očima ravan inim ljudima, ali jest nekadanji miljenik kraljice Marije knez Nikola Gorjanski. Shvaćaš li me, kneže?

— Shvaćam! Posve dobro te shvaćam . .. Tvoja osobita milost odvrnula se od mene. Opazih to odmah čim sam, iz Dalmacije došav, prvi put govorio s tvojim veličanstvom.

— Tvoja hladnoća ohladila je napokon i moje osjećaje — rekla kraljica kao da se ispričava. — Ti me nisi nikada htio da razumiješ.

Gorjanski mučao i samo preziran posmijeh zatitrao mu oko usnica.

— Dapače, činilo mi se često — produžila kraljica — da ti ni ne gode toliki dokazi osobite moje milosti.

— Koju sada namjenjuješ drugomu!

— Što te ovlašćuje da prigovaraš tomu?

— Ne bijaše mi prigovor na umu .. . Htjedoh samo uputiti tvoje veličanstvo da dobro znam otkad si ujedanput počela inače suditi o veleizdajici — sužnju i taocu mojem, knezu Paležniku. Ali vjeruj mi, kraljice, da će i ovdje doskora ohladniti vreli tvoji osjećaji.. .

— Znam što govori iz tebe!

— Varaš se ako misliš da je drugo van štovanje pram osobi tvojoj. Knez Berislav neće se nikada odazvati tvojim željama. Daruješ li mu život i slobodu, oženit će vjerenicu svoju i krenuti s njome u svijet, da nećeš o njemu nikad ništa čuti, osim možebiti u prilikama kad se budu ma gdje rotili proti kruni tvojoj i vlasti. Otimajući se za milost njegovu, ponizuješ sebe i kraljevski svoj ugled, jer cilja svoga nikad postići nećeš.

— Govoriš sigurnošću kao da si potpuno o tom uvjeren — rekla je kraljica, ne mogav zatajiti utiska Gorjanskovih riječi u svojoj duši.

— I jesam potpuno o tom uvjeren, jer znam da samo smrt može rastaviti one duše. Ako se želi tvoje veličanstvo uvjeriti kakva je ta njihova ljubav, kako duboka i žarka, može to za nekoliko časaka vidjeti na svoje oči.

— Kako to?

— Dopustio sam djevojci da poslije pozdrava Gospina može pozdraviti svoga vjerenika u njegovoj uzi. Iz zaklona može tvoje veličanstvo gledati sastanak vjerenika.

Kraljica uzdrhtala kao da se bojala učiniti korak na koji je putio ban Gorjanski. I doista bojala se toga koraka, jer je slutila da bi sastanak vjerenika mogao zauvijek raspršiti njezine varave sanjke kojima je obmanjivala strastvenu svoju dušu.

— Želiš li, kraljice? — pitaše Gorjanski, vidjev da se kraljica koleba.

Napokon svlada u njoj ženska radoznalost nad bojazni.

— Idem — rekla drščućim glasom. — Mogu li odmah onamo?

U taj čas stala upravo zvoniti zvona u crkvama na pozdrav Gospi.

— Sada je baš hora — rekao Gorjanski. — Pozdravljenje zvoni. — Oboje se prekrsti.

— Ajdmo — rekla tihim, ali uzrujanim glasom kraljica i, šapćući pozdrav anđeoski, izašla iz sobe, a za njom Gorjanski.

U prizemlju južne strane kraljevskoga dvora u Budimu, s izgledom na Podunavlje, stanovaše u dvjema sobama zatočen knez Berislav Paležnik. Obje sobe bijahu visoke i prostrane, s jednostavnim posobljem od hrastovine. Sa dviju strana obuhvaćaše te sobe hodnik koji je vodio u viši sprat. U tom hodniku bijaše izdubak s vratašcima, a u ovom namješten tajan prozor s kojega se je, kad se odmaknuo zastor sa rešetkasta otvora, moglo sve čuti i vidjeti što biva kod sužnja.

U taj izdubak dovede tiho i oprezno ban Gorjanski kraljicu Mariju i zatvori vratašca za njom i za sobom, odmaknuo zastor s otvora prozora i šapnuo kraljici:

— Motri sad i slušaj!

Kraljica stala pred otvor i uzela dolje gledati. U sobi bio sam knez Berislav. Na stolu ležala otvorena velika knjiga: Sveto pismo, jedina zabava koju imaše zatočenik u svojoj uzi. Dugim, sigurnim koracima šetao knez Berislav po sobi, složenih straga ruku, a oborene glave. Razmišljao baš o posljednjem svom razgovoru s kraljicom. Vratio se od nje zabrinut, jer poznavaše strastvenost njezine duše i nadasve silnu joj osvetljivost. Pa takav sukob s njom morao se baš dogoditi u isti dan kad mu se zaručnica vratila s duga, teška puta, donesav sobom zalog njegova spasa i sreće.

Iz tih turobnih misli trgoše ga koraci u hodniku koji se ustavili pred njegovim vratima. Ključ se okrenuo u bravi, otvorila se teška vrata i na njih unišla Anđelija, a za njom stari križar Filip.

— Berislave moj! — kriknula djevojka kroz plač i radost, uočiv vjerenika, komu raširenih ruku poleti u susret.

— Anđelijo! — kliknuo i Berislav i prigrlio u otvoreni naručaj milu, krasnu svoju vjerenicu.

Filip križar stao pri vratima oborene glave, i suze mu zasjale u očima, vidjev taj ganutljivi prizor.

— Opet te, dakle, vidim, opet mogu stisnuti milu tvoju ručicu i slušati slatku tvoju riječ — govoraše sav blažen knez Berislav, primiv nježno vjerenicu za ruku.

— Bog me je čuvao, mili moj! Njemu budi hvala, i tomu poštenomu starcu koji me je pratio na dugu, tegotnu putu.

— Gle, ta Filip stoji tamo! Vjerni, dobri naš Filip! Hodi, vrijedni starce, pruži mi poštenu svoju desnu!

— Božja ti pomoć, plemeniti kneže — izustio tronutim glasom stari križar, pružajući Berislavu tešku svoju desnicu.

— Bog ti platio dobro tvoje djelo — rekao knez Berislav, prihvativ toplo križarevu ruku. — Ali sjednimo sada! Nuder, mila moja, sjedni tu do mene i pričaj mi o tvom putovanju. Ah, duhom bijah vazda uza te i molio sam dnevice Boga da te ima sirotu pod svojim okriljem! Pa Bog je uslišao moje vruće prošnje! Slava mu!

— Slava Bogu, i ja velim s tobom — rekla Anđelija, sjednuv do svoga vjerenika na stolicu. — Bez njegove pomoći ne bih nikada ispunila obećanja svoga. Da ti pričam o svom putovanju! Teško bijaše to putovanje, teže nego sam ikad misliti mogla. Velik dio puta do mora prevalismo pješke. Iđasmo kroz puste, divlje predjele, gdje povazdan ne vidiš ljudskoga stvora, već ljutu zvjerad koja se onud širi kao u svojoj državi. Podnijeh dosta glada, žeđe i studeni, stvari koje mi dosele bijahu nepoznate. Na putu u visokim planinama uhvatila bi nas često noć, koju morah prospavati pod vedrim nebom, na studeni i na tvrdu logu... zemlji. Poslije dva tjedna trudna putovanja stigosmo napokon u Zadar. Tu čekasmo duže od mjesec dana na brod iz Napulja. Došav napokon, i mi se za nekoliko dana kasnije ukrcasmo, zaploviv put Gaete. Sprva brođasmo sretno, ali doskora okrenuo zli vjetar i strašna bura uhvatila nas nasred pučine. Tri dana motala naš brod bijesno i bez prestanka ... Već sam mislila, a mislili su i drugi svi, da nam nema spasa, da će nas progutati bjesneće more. Nu božja pomoć ne bijaše daleko. Malopomalo jenjala bura, i mi se oprostili smrtne pogibelji. Dobrodismo sretno u Gaetu, svrhu moga putovanja.

— Pođoh ravno k kraljici Margareti, a ona, čuvši da sam nećakinja braće Horvata, prvih svojih prijatelja u našim stranama, primila me najljubeznije i nastanila nas u svom dvoru. Zalila vrlo tešku sudbinu koja je snašla dobrog mi ujaka Ivaniša kod Dobora ... oplakala iskrenim suzama mučeničku njegovu smrt u Pečuhu... Vidjela sam da joj ide od srca, da ima Horvate u najboljoj uspomeni. »Ti ćeš ostati kod mene, zauvijek ćeš tu ostati, ubogo dijete«, rekla mi kraljica blagom riječju. »Ovdje, uza me i moga sina, bit će ti dobro kao u rodnoj kući!« Ja se toplo zahvalih uzvišenoj gospi, ali joj ne spomenuh odmah pravi uzrok moga došašća. Proteklo nekoliko tjedana, i ja se odvažih da priopćim moju želju kraljici, kojoj sam kroz to kratko vrijeme vrlo omiljela. Ispripovjedih joj iskreno sve, našu ljubav od prvoga početka, zapreku radi zavjeta koji nas tolike godine rastavljaše, tvoje ropstvo i uvjet koji mi nametnuo Gorjanski da te spasim od propasti. Kraljica pozorno slušala svaku moju riječ, a kad bijah gotova, digla se sa stolice, podnimila ruke na prsima i zamišljeno stala. Vidjelo se na njoj da razmišlja što bi učinila. Napokon pristupila k meni koja sam, jecajući, klečala pred njom, pogladila me po glavi i dobrostivo pridigla. »Ne plači, moje dijete«, rekla blagim, ganutim glasom. »Gorjanskova glava jedina je zadovoljština što je imam jadna udovica za njegovo umorstvo, koje mi pripravi nadvornik Gorjanski i opaka mu ortakinja, kraljica Jelisava. Nikomu na svijetu ne bih dala te glave, ali ti si nećaka Horvata, mojih najboljih nekadanjih prijatelja. Horvati mi poslaše nekoć tu glavu, ja ću je vratiti njihovoj nećaki. Dobit ćeš je, Anđelijo ... Ponesi je sobom i spasi njome svoga vjerenika. Bog vas blagoslovio!« Kraljica održala riječ. Isti još dan predala mi glavu Gorjanskovu, a nekoliko dana kašnje oprostih se s kraljicom. Dala mi na putu materinski blagoslov i baš kraljevski dar. Vratih se s Filipom sretno preko mora u domovinu, ali ne više u Zadar, već ravno u Senj. Tu oboli vjerni moj Filip i bolovaše više od mjesec dana. Dvorah ga kako sam najbolje mogla. Kad je prizdravio, krenusmo put Zagreba, gdje se zadržasmo nekoliko dana, boraveći pod čestitim krovom mošnjara Živana Benkovića, komu prije više godina bijah na brizi! Dobri ljudi, kako su se radovali da će se nama dvoma ispuniti najvruća naša želja, naše jedinstvo. »U velikoj nesreći koja je tvoj rod stigla«, govorahu mi oni, »bit će to trunak sreće što će ublažiti gorke tvoje boli.« Iz Zagreba požurih se preko Kaniže i Stolnoga Biograda put Budima, kamo jučer stigoh. Tu nađoh zdrava tebe — i dometnu tihim glasom, obzirući se nehotice po sobi — još nekoga .. . ujaka Pavla!

— Je li moguće?

— Od vremena otkako ga u Pečuhu pustiše na slobodu — pričaše tiho Anđelija — življaše kao skroman monah u budimskom samostanu. Nitko ne zna da se pod prostim fratarskim haljetkom krije slavni biskup Pavao Horvat. Jučer, prije nego sam došla pod ove zidine, gdje ti se javih poznatom pjesmom, odoh u crkvu i klekoh do oltara na kom je činio službu božju sijed monah. Pogledah mu u lice, i sapa mi stala. Bijaše glavom ujak Pavao. Silno se promijenio, ali ga ipak prepoznah. Iz grudi izvio mi se poluglasan uzdah. Ujak okrenu se i opazio me. Vidjela sam da me je isti čas prepoznao. U prvi je mah bio zbunjen, nu po navadi svojoj odmah se opet sabrao. Misa se svršila i ja zatim pristupila k ujaku, moleći ga da me ispovjedi! Ipovjedih mu se, kao što se sada ispovijedam tebi, a on mi preporuči da budem na oprezu, da o njem pred nikim ni jedne riječce ne spomenem ... »Svrši, kćerce«, kaza mi na rastanku, »što imaš svršiti, izbavi svoga vjerenika i javi mi kad budeš gotova. Tada ćemo sve troje krenuti kamo bude božja i naša volja!«

— Bijasmo tako blizu, a jedan za drugoga nije znao — uzdahnu Berislav.

— Znajući kamo su te iz Pečuha otpratili, krenuo ujak skrovce odmah za tobom, da bdije nad tvojom sudbinom. Znao je on gdje si zatočen i uputio me pod tvoje zidine.

— Njegova plemenitost nema mjere — rekao tronut Berislav. — Zar ne, dušo, kad budemo svoji i slobodni, dvorit ćemo ga i pjestovati kao našega oca?

— Oh, to je i moja najvruća želja — uzdahnula Anđelija i tada prikučila se bliže vjereniku svomu. — A ti mi ništa ne pričaš, mili moj — govorila mu slatko i glasno — kako ti se godilo ovo vrijeme našega rastanka.

— Što da ti pričam, mila moja? To su najcrniji dani moga života što sam ih ikada proživio. Od Dobora, gdje se rastadosmo, odvedoše me u Pečuh, gdje je imao kraljevski sud suditi nama veleizdajicama. Kraljica Marija boravila sve vrijeme u Pečuhu, i sud je imao da sudi po njezinoj krvožednoj volji. Znaš što se dogodilo. Do četrdeset naših najuglednijih ligaša palo pod krvničkim mačem. I mene izvedoše na stratište da gledam smrt svojih drugova. Stajah tamo, ali okretah oči od grozna prizora. Poginuše kao junaci, najprvi mladi Mikić Prodanić, a za njim ostali. Tad dođe najstrašnije u tom strašnom prizoru... Još i sada strepim sav kad na to pomislim. Doveli ujaka ti Ivaniša bana. .. svezali mu ruke i noge za repove konjske ...

— Jao! Ubogi ujače moj! — zajecala Anđelija.

— Neću da ti naširoko pripovijedam. Rastrgah" mu junačko tijelo na četiri strane, ali ni to im nije bilo dosta, već mu i mrtvi trup rasjekli i pribili na gradska vrata, da vidi svijet kako se kazne veleizdajice. Tako je naredila kraljica Marija, htijući valjda da što više ugodi svomu miljeniku, banu Gorjanskomu.

— Oh, kleta krvopija! — kriknula zatomljenim glasom kroz plač i jarost Anđelija.

— Pak ta žena, taj izrod ljudski bez srca i duše, hoće da bude sada mojom zaštitnicom. Nudi mi časti i dostojanstva i neograničenu milost svoju, samo da raskinem svezu koja me veže s rodom Horvata, da ostavim tebe, Anđelijo moja!

— Otrovna zmijo! — istisnula Anđelija. — Ne zna li da sam vjerenica tvoja pred Bogom i svijetom?

— Ne pozna ona svetinje, i zato se moje srce s gnušanjem odvraća od opakoga toga stvora, od žive te sotone u ljudskoj podobi.

— Bejž'mo, bjež'mo otud, Berislave! Čim stupiš na slobodu, poletimo iz toga grada kao iz kugine kuće.

— Ni časa ne mislim oklijevati! Ljubav naša dat će nam krila, i doskora naći ćemo se na žalima sinjega mora u mojoj miloj postojbini.

— Tu ćemo sretno živjeti u blagom miru ...

— I vječnoj ljubavi — dodao Berislav, ogrliv nježno svoju vjerenicu.

U isti čas čuo se od stropa sobe štropot kao da je netko zalupio vratima.

— Kakav je to štropot bio? — upitala Anđelija, pogledajuć plaho prema strani otkud se je čuo štropot. — Da nas nije tko slušao?

— Bilo je u hodniku koji obuhvaća ovu sobu — odgovorio Berislav, ne znajući ni sam pravo rastumačiti kako je lupa nastala.

Anđelija međutim ustala na polazak, i vjerenici se oprostili.

— Do sutra, do viđenja — rekli jedno drugom i rastali se sretni i blaženi.

Kraljica Marija slušala na tajnu prozoru sav razgovor vjerenika, izim ono što govorahu o ujaku Pavlu tišim glasom. Čula je dosta! Čula kako je iz dna duše prezire muž čije je srce na svu silu osvojiti htjela, i čula opet kako žarko i vjerno ljubi on svoju lijepu vjerenicu. Slušajući i motreći to, jedva je imala toliko snage da se obuzda; drhtala je kao šiba na vodi. Ah, da je mogla, da je smjela, bila bi najvolila onaj čas kad je Berislav ogrlio vjerenicu svoju — da se obori na njih, da ih raskine i na nožu izvadi ta dva srca koja su u vječitoj ljubavi jedno za drugo kucala! Ne mogaše da duže gleda prizor koji se zbivao u uzi kneza Berislava. Odvrnula se kao pomamna od tajna prozora, i izašav iz izdupka, zalupila za sobom vratašca. Gorjanski skočio za njom.

— Stani, kraljice — viknuo ban za njom. Ali kraljica jurila kroz duge hodnike kao da je srde gone. Bježala bez obzira u svoje odaje. Tu je dočeka dvoranka Anka Gvulahazi.

— Vode mi daj, ili ću se zagušiti — viknula hrapavim glasom dvoranki, leteći u svoju sobu, gdje klonu u naslonjač.

Gorjanski nahrupio u sobu.

— Tebi je zlo, kraljice — rekao pristupiv k naslonjaču.

— Vode — dahnula kraljica. Dvoranka dotrčala s vodom.

— Evo, kraljice — ponudi joj Gorjanski, uzev sam srebrni vrč u ruke.

Kraljica pružila ruke da joj pomognu ispraviti se u naslonjaču. Pomogli joj: ona posegnula za vrčem, ali uto zakašlja silovito, rinula vrč od sebe i htjela da skoči na noge... Krv joj se trgla na usta kao da iz vrela ključa.

Dozvali brzo liječnika, a ovaj joj dao lijek što ga je uvijek u pripravi imao za bolnu kraljicu.

Krv se napokon umirila, i kraljica zaželjela da ide na počinak.

Ban Gorjanski odnesao je na svojim rukama i položio na ložnicu. Bolesnica stisnula mu ruku i pritegla ga k sebi. Gorjanski nagnuo se nad nju.

— Što želi tvoje veličanstvo?

— Zlo je sa mnom, moj Nikola — šapnula kraljica.

— Preplašila si se, kraljice! Proći će to!

— Ne tješi me — šaptala kraljica dalje. — Ali tomu je svemu on kriv!

— Tko?

— Berislav, on me ima na duši!

— A ti si ga uzela u zaštitu!

— Progledala sam. Oprosti!

— Kraljice!

— Ne, ne! Uvrijedila sam te, hoću to da popravim! Cuj me, Nikola! Radi po svojoj osnovi. Osveti se!

— Dopuštaš dakle? — rekao Gorjanski, i lice mu se razjasnilo.

— Da, osveti sebe i mene!

— Da pogine?

— Nek pogine: skini mu glavu!

Gorjanski uhvatio uvelu ruku kraljičinu i vatreno je poljubio.

— Hvala ti, kraljice! Ti si ispunila najvruću moju želju. Bit će dakle: glava za glavu!

Zadovoljan kao malokada, ostavio okrutni, zvjerske ćudi velikaš odaje kraljičine.

Kucajucim srcem pozdravila Andelija sutrašnji dan. Danas imala je po dogovoru da preda banu Gorjanskomu glavu njegova oca, a za uzdarje tomu izvesti iz uze slobodna vjerenika.

Išla najprije u crkvu i tu se vruće Bogu molila, hvaleći mu izdna srca da se je primakla meti svojih želja. Tada, praćena starim križarom Filipom, pošla u kraljevski dvor. Gorjanski željaše da osim njih dvoje ne bude nitko prisutan kada će mu ona predati glavu očevu. Ostavila zato križara pred vratima i unišla u dvoranu, gdje je već čekaše ban.

Stajao skrštenih ruku nasred dvorane, blijed i s neobičnim izrazom u licu, mislio bi: strah je, jarost, radost, šta li je?

Andelija obučena u svečano ruho držala u ruci škrinju od cedrovine, srebrom okovanu. Pristupila bliže Gorjanskomu, poklonila se i rekla:

— Gospodine bane! Da spasim glavu svoga vjerenika, zahtijevao si, prije pola godine, da ti donesem glavu oca tvoga. S pomoću božjom pošlo mi je to za rukom, i ja ti evo predajem, kako je primih iz ruku kraljice Margarete, glavu nadvornika Nikole Gorjanskoga. — Otvorila poklop, a ban Gorjanski krijesećim se očima, kao zvijer kad se obori na svoj plijen, uhvatio mrtvačku glavu objema rukama i dignuo je uvis.

— Je li doista ovo glava tvoja, oče moj! — zastenjao bolno, tugaljivo. — Jest, jest! Poznam je po visokom, plemenitom čelu, a eno vidi se još trag ozljede od Ivaniševa buzdovana. Da, ti si to, junačka glavo dragoga mi oca! — I pritisnuo čelo njezino na svoja usta. — Oh, zašto ne oživiš u ruci sina svoga, zašto ne planu žarke tvoje oči u groznim ovim rupama, da se još jedanput vidimo i pozdravimo! Prokleti krvnici! ... skinuše te sa tvoga trupa i kao kramarsku robu poslali na dar taštoj ženi... Ali ja se zakleh da ću te ljuto osvetiti... i osvetih se već! Glavni tvoj dušmanin izdahnuo je u mukama gadnu svoju dušu... a njegove kosti oglodaše gladni psi... Nu još nije mjera puna! Nije ...

— Zaboga, umiri se, bane! Zaboravi što je bilo! — moljaše Andelija, gledajući strahom i bolju grozni taj prizor.

— Gle, ti si tu, Anđelijo! Skoro sam zaboravio. Znam na što čekaš... Održala si riječ... i ja ću svoju. Ban Nikola Gorjanski ne smije pogaziti zadane riječi. Uglavismo: glavu za glavu! Neka bude . .. Ispunit ću odmah to obećanje! — Položiv na stol glavu svoga oca, pristupio k zastoru kojim bijaše zastrt izdubak u stijeni. Odgrnuo zastor.

— Evo ti glave vjerenika tvoga, nećako Horvatova! — riknuo Gorjanski uz đavolski smijeh, dohvativ za crne, bujne vlasi usječenu glavu kneza Berislava. — Evo ti uzdarja!

— Bože sveti! — kriknula Andelija, popošla korak, pogledala tu glavu. Niz lice padala joj krvlju omrljana kosa, a kroz ovu virile ugasle, olovne oči. — Berislave ... jao! — Izvinuo se užasan vapaj iz očajane grudi, i djevojka se bez svijesti srušila pred noge Gorjanskomu.

Čuvši očajan, glasan vapaj, poboja se križar Filip da se nije Anđeliji što dogodilo. Nahrupio u sobu. Tu stajao Gorjanski, držeći još u ruci Berislavovu glavu, a pred njim ležala onesviješćena Andelija.

— Što je to, zaboga, uzvišeni gospodine? Ta to je glava kneza Berislava! Isuse, Bože! — zalomio rukama stari križar.

Gorjanski metnu Berislavovu glavu do očeve.

— Održah zadanu riječ! Evo glavu za glavu!

— Oj, bijedni moj gospodaru, tužna gospođice moja! — zaridao stari križar, pokriv svoje lice rukama. — Zašto moradoh doživjeti strašni taj dan!

Anđelija otvorila sad oči. Pogledala oko sebe plahim, gotovo divljim pogledom i skočila na noge ...

— Ha! .. . krvopijo ... razbojnice! Proklet bio, proklet ti i tvoje koljeno! — vikala kao van sebe Gorjanskomu. — Ubio si njega... ubio sav naš rod... Ali neka! I tvoje pleme imat će skori, krvavi konac! Neće dugo trajati i bit će zgažena glava zmiji Gorjanskoj... Smiješ se, sotono? O, ne smij se, jer krv mučenika doziva kletvu na tvoju krv ... Proklet bio... proklet dovijeka! — Kao bijesna lavica priskočila sada k stolu, i pograbiv s njega glavu vjerenikovu, pritisnula je grčevito na svoje lice i istrčala iz sobe.

Stari križar, lupajući se šakom o prsi, poletio za njom.

LI

Bilo je početkom svibnja 1395. Divno prigorje zagrebačke gore stalo se zeleniti bujnim, svježim zelenilom. Svuda kamo je oko pogledalo smijala se krasna, vijekom se pomlađujuća narav. Šume, živice i grmići listali, iz ložđa u goricama izvijali se nježni listići, po livadama potjerala trava i proljetno rano cvijeće razasulo se u tom zelenilu u dražesne hrpe, a čovjeku igra srce, motreći divotu božjega stvaranja.

To vrijeme lijepo su živjeli ljudi na gričkim goricama. Tekla već druga godina što je vladao mir među slobodnom općinom gričkom i Kaptolom. K tomu dao Bog dobre, plodne godine, i sve se lijepo i blaženo osjećalo u tom stanju mira i božjega blagoslova. Svijet išao mirno za svojim poslom, radio, privređivao i radovao se plodu svojih ruku i svoga mara. Zlokobno zvonce Lotrščak, koje je prijašnjih godina svaki čas navješćivalo krvave borbe i sukobe među najbližim susjedima, kao da je izgubilo onaj svoj zloguki glas koji je jednu i drugu polovinu grada dizao na noge, na zvjersko klanje i pustošenje, i divljaštva nečuvena.

Sada su Gričani i Kaptolci mirno sjedili u večernje, proljetno doba pred svojim kućama, dok nije zvonce Lotrščak jednim i drugim navijestilo dobu pokoja i počinka.

Bijaše uvečer poslije pozdravljenja. 2ivan Benković sa ženom Jelom sjeo na klupu pred svojom kućom, da otpočine koji časak na toj krasnoj, proljetnoj mjesečini. Uz Jelu Živanovu sjedi mlado, plavokoso djevojče, nijemo i sjetno, gledajući bolnim pogledom vedrinu nebesku rasvijetljenu bajno punim mjesecom. Ta djevojka je Isa. Već je dvije godine dana minulo što ona ne boravi u svom očinskom dvoru. Tamo u mlinu svoga brata Janka Zlatobradića ne bijaše mlado djevojče sigurno pred poludivljim poručnikom Stankom, koji je dan i noć vrebao da se s njom sastane. Sva rodbina djevojke bojala se da strastveni, mahniti mladić ne ugrabi Ise. Niti jedan čas nisu je smjeli ostaviti samu, jer po čitave dane šuljao bi se Stanko oko mlina, pitajući svakoga ukućana koji bi izašao iz mlina, gdje je Isa, da li boluje i zašto se krije pred svijetom. Mlinar Janko, doznavši te stvari, ozbiljno se zabrinuo što će s djevojkom. Bojao se zadjevice s mladićem o kom se je znalo da ne zna za šalu, a opet uviđao da ga lijepim načinom ne može skinuti s vrata. Jedan slučaj riješi napokon Isinu sudbinu. Bijaše to o Sesvetima godine 1392, mjesec dana kašnje kako je mlinar Janko zaprijetio bio Isi da će je prognati ispod očinskoga krova ako je još jedanput zateče u razgovoru s poručnikom biskupovih konjanika. Na taj veliki blagdan bila Isa kod rane mise, praćena starim djetićem i služavkom. Bilo to prvi put što je izašla iz očinske kuće. Činilo joj se kao da je ptica koju poslije dugotrajne uze pustiše iz kaveza. Oh, kako joj je godilo da je opet jedanput smjela stupati slobodno po tom božjem svijetu, izvan zidina, izvan kućne ograde! Krišom, verući se uz brdo na Grič put crkve Sv. Marka, pogledavalo djevojče na onu zlokobnu kuću gdje je stanovao zloglasni biskupov župan Grga Prišlin i mladi mu nećak Stanko. Nehotice počela se žariti lica lijepoj djevojci, i ona osjećala u svom srcu neiskazani nemir i neopisivu bol! »Ah, ja ga ipak ljubim, nadasve ljubim!«, mislilo je bijedno djevojče, osvrnuv se sa gričke gorice, gdje je stajao Popovski toranj, na kuću župana Grge Prišlina. »Ali brat, ali sva rodbina, što će oni na to reći?«, upitala se Isa, i bilo joj teško na srcu kao da je olovom okovano. Uzdahnula i suze joj zalile oči. Pošla žurno i našla se skoro u kući Svevišnjega, da tamo isprosi utjehu za bolno svoje srce. Molila svesrdno, toplo i s pouzdanjem, molila u suzama i s uzdasima koji uznose molitvu do božjega prijestolja. Odlahnulo joj ... vratila se utješena kući, i bila mirna kao što već odavna ne bijaše.

Oko devete ure, kada je imao gradski pleban da uz orgulje otpjeva veliku svečanu misu u crkvi Sv. Marka, spremio se mlinar Janko Zlatobradić s cijelom svojom porodicom u božji hram. Kod kuće ostala sama Isa, služavka i stari djetić. Dosta ih je u kući, jer su mlinska kolesa danas počivala. Ali vrata ne smiju da ostanu otvorena, mislio mlinar Janko. U susjedstvu, u najbližoj blizini mlina vreba opasan čovjek! Treba sve uzeti na um! Da bude posve siguran, dao mlinar zaključati i zamandaliti vrata od dvorišta, zapovjedio da se i kućna vrata drže zatvorena dok se on ne vrati. Sve se učinilo po njegovoj volji.

Noseći blagoslovljena čisla u rukama, krenula bogoljubna porodica uz brijeg u crkvu, k službi božjoj. Jedva je mogao mlinar Janko biti na Griču, usred gradskih zidina, već se je mlad vojnik prikučio ogradi njegova mlina. Bio je Stanko, nitko drugi. Vrebajući u prikrajku tik mlina, zaklonjen gustim grmljem vrblja i rakitovine, vidio je da je mlinar Janko otišao na duže vrijeme od kuće. »To je zgoda«, pomislio u sebi očajan mladić, »sada je moram vidjeti!« Vinuo se na ogradu i skočio u dvorište, te pojurio prama mlinu. Lavež pasa javio ukućanima da je netko nepozvan banuo u dvorište. Nu to je malo smetalo Stanka. Pošao ravno k vratima i hoće da ih otvori, ali vrata bijahu zatvorena. Ljutit udari mladić nekoliko puta pesnicom o vrata. Odmah zatim čuli se koraci u hodniku.

— Tko je božji? — pitala iznutra Isa.

— Ja sam, Iso, ja! Otvori, zaboga — moljaše Stanko. Njegov glas, kao što često u rodbini biva, naličio tako glasu Jankovu da se djevojka prevarila, misleći: glas je njezina brata koji hoće da se brzo skloni u kuću, sigurno pred kakvom pogibelju.

Isa otključala žurno vrata na kojima se pojavi poručnik Stanko.

— Jao, ti li si to? — kriknula djevojka i htjela pobjeći.

— Nemoj, stani, Iso — viknu joj Stanko zapovijedajućim, ali ipak mekim glasom, i uhvatio je za ruku. — Ne bježi, tako ti spasenja, jer ću pomahnitati...

Isa stala kao prikovana i uzela plaho gledati u lice mladiću.

— Gdje si bila cijeli mjesec? Zašto se kriješ preda mnom? — govoraše strastveno Stanko. — A ja pogibam od želje da te vidim. Prije nisi bila takva. Vidio sam te makar jadanput svaki dan, a sada cijeli mjesec nijedanput.. . Ah, da znaš kako me to boli, kako patim radi toga... Recider iskreno jesam li ti šta nažao učinio?

— Nisi — odgovori Isa tiho. — Ali idi otuda, idi, zaklinjem te!

— Tjeraš me, Iso!

— Moj brat otjerat će me ispod očinskoga krova kad dozna da si tu bio. Idi!

— Tvoj brat? Jest, vidio sam da me mrzi, ali zašto? Kaži zašto?

— Nećak si Grge Prišlina, našega najvećega zlotvora, koji nam je ubio oca i majku .. .

— Tako li je? Radi strica mrzi i na me! Takvi su ljudi! Nu reci ti, Iso, je li pravo da me mrzi radi nečega čemu ja nisam nimalo kriv.

Isa mučala.

— Govori, molim te!

— Nije pravo — izustila, drščući, djevojka.

— Dakle od straha pred bratovom srdžbom kriješ se preda mnom, ili te možda proti volji tvojoj zatvaraju? Oh, ti ljudi bez srca i duše! Kako su nemilosrdni! Ali to ne smije duže trajati, već ti ćeš ostaviti taj dom, Iso, odmah sada!

— Zaboga, što si nakanio?

— Odvest ću te iz tvoje uze i bit ćeš mojom ženom! To će, kao mi rekoše, izliječiti srce moje, a i sam vidim da bez tebe nemam ni mira ni sreće. Tamo u planini ima osamljen dvor, gdje sam odgojen, u pustinji, daleko od svijeta. Rijetko kada ljudska noga zabludi u onaj kraj. Boraveći ondje, čeznuo sam za svijetom, a sada želim opet natrag onamo. Ali ne sam... ne! Ti moraš sa mnom onamo poći, i bit ćemo sretni i blaženi u toj samoći, daleko od zlobnih ljudi koji tebe i mene mrze i progone. Spremaj se, Iso!

— Ne bulazni, za ime božje — moljaše djevojka. — Ni jedan korak ne smijem učiniti iz ove kuće.

— Ja ću te silom odvesti — planuo mladić.

— Nećeš! Prije ćeš me tu ubiti nego ću s tobom poći — rekla odvažno djevojka.

— Oh! — uhvati se Stanko objema rukama za srce. — Sad vidim da me i ti mrziš!

— Ne, ja te ne mrzim, gospodine!

— Ne mrziš me? Ah, hvala ti... Kada me ne mrziš, zašto nećeš da sa mnom podeš?

— Ne znaš li da bi to bio grijeh, sramotno djelo pred Bogom i svijetom? Ti me ne smiješ silom ugrabiti, ta to rade samo razbojnici, zli ljudi.

Mladić se načas zamislio.

— Kad tako zboriš, onda znam što ću učiniti — rekao Stanko promišljeno. — Vidio sam gdje drugi mladići prose djevojke koje im se sviđaju. I ja ću doći u prosce tvomu bratu.

Isa se sva zažarila u licu.

— Reći ću mu kako mi krivo čini kad me radi strica mrzi, kazat ću mu da ću poginuti ako me s tobom rastavi, da, ja ću ga moliti i zaklinjati da tebe Iso, meni za ženu dade, pa ako on privoli, ako pristane na to, hoćeš li tada poći sa mnom? Kaži, Iso, hoćeš li?

— Hoću — istisnula djevojka iz sapeta grla — ah" samo sada idi, idi, jer ćeš me unesrećiti.

— Ići ću, kad želiš, ali za koji dan doći ću u prosce! Čekaj me, Iso!

Mladić stisnuo ruku djevojci i otišao iz mlina. Isa zatvorila opet mlin i u velikoj uzrujanosti razmišljala što bi uradila, bi li zatajila bratu pohod Stankov ili mu sve istinito pripovjedila. Riješila se napokon da će bratu sve kazati, i učinila tako.

Janko slušao sve pozorno i zamislio se načas, onda uhvatio Isu za ruku i rekao joj blagim, ali odlučnim glasom:

— Opazio sam da ti je. divlji taj vojnik omilio, jer ovo mjesec dana što te držim pod strogom paskom jako si se preobrazila, sva si sjetna i nevesela kao da boluješ. Zao mi te je, sestro, ali od vaše ženidbe neće biti ništa.. . Promisli, zaboga, da bi imala grliti sinovca našega najvećeg krvnika, da bi toga istoga krvnika koji nam grozno ubi naše roditelje, imala štovati i slušati kao drugoga oca svoga. Ne, toga nikada ja dopustiti neću, ni ti toga nećeš, Iso... Je li da nećeš?

Isa ne rekla ni riječi, ali njezine suze, koje je počela točiti

slušajući bratove riječi, govorile su jasno što misli Isa.

No Janko ne dao se uzdrmati u svojoj nakani. Još isti dan poslije podne sjeo na kola s Isom i otputovao put Samobora. Kod kuće ne reče nikomu, ni istoj ženi, što je nakanio s djevojkom. Oprostila se jadna s očinskom kućom kao da se m'kada više u nju vratiti neće. Ali bratova odluka ne bijaše tako nemila. Odveo ju je u Samobor i tamo predao znancu od mladosti, čestitomu mlinaru koji mu je na piru kumovao. U toj kući ostala Isa pune dvije godine. Tad ujedanput oboljela teško Jela Živanova. Bolest bijaše dugotrajna, koja je tražila vjernu njegu i podvorbu. Dopremili Isu iz Samobora i ostavili u Živanovoj kući na Griču. Za nekoliko tjedana prizdravila domaćica, i premda nije više trebala Isine dvorbe, ipak je nije pustila od sebe. Zadržala ju je na Griču da bude još neko vrijeme u pomoć nemoćnoj domaćici, a pomoć ta bijaše doista potrebita, jer u Živana bijaše oveće kućanstvo i vanjsko gospodarstvo. Isa bijaše u kući svoga ujaka nešto zadovoljnija, ta nije joj ništa falilo, izim što se morala klonuti javnosti, koliko je mogla, da ne bi Stanko doznao za njezino boravište. Sirota! U svojoj bijedi bijaše joj i to utjeha kad je mislila da je onaj koga nadasve ljubi u njezinoj blizini, da diše pod istim nebom, u istom zraku. Vidjeli nisu se nikada poslije onoga zadnjega sastanka na dan Svih svetih. Izim u crkvu, i to u rano jutro, vazda kimgod praćena, nije Isa nikamo izilazila, i jedino uvečer smjela je s ujakom i ujnom sjediti na klupi pred kućom. Pa i tada, čim bi opazili da tko prilazi, ona bi žurno u kuću umakla.

Dok je Isa ovako samotno, poput ptice u kavezu, živovala izvan očinske kuće, Stanko je ginuo od čeznuća za njom. Drugi dan poslije one zgode kada je nasamu govorio u mlinu s Isom, došao mladić u mlin Zlatobradićev da isprosi Isu. Mlinar mu rekao da djevojka nije već pod njegovim krovom. Stanko se presenetio.

— A gdje je? Ti valjda znaš — upita mlinara žestokom riječju.

— Ne žesti se, mladi gospodine — rekao mirno Janko Zlatobradić — i ne zaboravi da si pod mojim krovom... Ise nećeš više vidjeti, i samo ti si kriv da ne boravi više ovdje.

— Ha, čovječe bez srca i milosrđa — govorio Stanko kao van sebe — pa ti si to meni učinio? Zato jer sam sinovac Grge Prišlina, ti mi zadaješ smrtnu ranu u srce, da se osvetiš na meni, koji tebi ni tvomu rodu nisam ništa skrivio. Nije li te Boga strah?

— Ostavi to meni, ja ću za to odgovarati Bogu — odvratio mlinar Janko. — Ali dok sam živ, neću dopustiti da moja sestra grli muža u kom teče krv ubojice njezina oca i matere! Nikad!

Očajan, ucviljen i mahnit otišao Stanko iz mlina. Došav kući, zatvorio se u sobu i zabranio da ga itko smeta. Poočim mu Grga ne bijaše u to vrijeme kod kuće. Kad se je vratio kući, dočeka ga pred dvorom tat Martin Božić, koji se za odsuća županova mnogo vrzao u njegovu dvoru. Grga je namah pogodio da mu ta uhoda ima nešto važna priopćiti. Ne bijaše mu nikakva tajna da Stanko ljubi Isu Zlatobradićevu, znale su to sve žene i djevojke na kaptolskoj strani, pa je i Grga to doznao, ali to što se je dogodilo za njegove odsutnosti ne bijaše mu poznato.

— Ima li što nova, Martine? — zapita župan tata, sjedeći na konju.

— Važna vijest — prošapta tat Martin. — Stanko već dva dana boravi zatvoren u svojoj sobi, nikoga ne pušta k sebi, niti jede šta, niti pije, nego samo glasno jeca i uzdiše.

— Za kim bijesom? — otresnu se Grga. — Da li možda za onom plavojkom pod vrbikom?

— Za njom, za njom! Prije tri-četiri dana odletjela je — rekao tat.

— A kamo?

— To nitko ne zna. Uzalud sam se trudio da saznam kamo.

— I ne trebam znati. Tim bolje ako je nestala...

— Svijet misli da ju je brat mlinar Janko nekamo otpremio bojeći se da je Stanko ne ugrabi...

— Prošla bi ga volja dok je u mojoj vlasti... Je li to sve što si mi imao kazati?

— Nije li dosta?

Župan Grga maši se u džep i baci pred tata jednu banovicu.

— Za tu vijest i ovo je dosta — reče župan i potjera konja u dvorište. Prvi korak bijaše mu u Stankovu sobu. Htio je unići, ali vrata bila zaključana.

— Otvori — zapovjedio Grga gromkim glasom, uzdrmav vratima. Vrata se na taj glas malo zatim otvorila. Grga unišao u sobu. Pred njim stajao Stanko blijed, krvavih očiju, nijem.

Župan se u sav glas nasmijao.

— Ala mi divno izgledaš, kao svetac skinut s oltara. Spremaš li se možda u fratre pa činiš u suzama i plaču pokoru za svoje grijehe? — Sada okrenuo Grga strogim, osornim glasom: — Luda, usijana glavo! Nije li te stid da si se tako poženštio? Zatvaraš se tu pa poput nejaka djeteta jecaš i uzdišeš za ženskom glavom, da ti se sav svijet smije. Sram te bilo! Zar sam te za ljubovanje othranio tamo u planini, u divljoj naravi? Nadah se da ćeš biti vojnik, tvrd i čeličan kao što sam ti ja, tvoj poočim, ali me je prevarila nada. Isprva činilo se da ćeš biti vitez od oka, ali sada vidim da nije sablja za te ... Preslicu u ruke, ženskaru, pređi kudjelju!

Stanko se promijenio u licu, postao mrk i prkosno odvrnuo glavu od poočima, ali ne rekao ni riječi.

— Ljutiš se, je li? — produžio Grga. — Uvijek bolje nego da plačeš. Ali sada upamti što ću ti kazati. Onu curu pod vrbikom izbij zavazda iz glave! Ako ti je doteščalo već živjeti samcu bez žene, ja ću te ženiti, ali s djevojkom koju ti ja nađem, koja će biti rodom i stališem tebi ravna... Nu onu Gričanku, onu žutovoljku, nećeš mi nikada pod krov dovesti.

— Ne ruži je, poočime — planuo Stanko, lupiv nogom o zemlju.

— Gle, gle! Mislio sam da se već ne znaš žestiti. Šteta, bogami, šteta da nemaš preslicu pri ruci, još bi me istjerao otuda. Ali strpi se, ići ću odmah, samo da ti još nešto kažem. Sutra ćeš odmah sjesti na konja i krenuti u Ivanić. Tamo ćeš vježbati u oružju i jašenju pedeset mladića konjanika koje sam upisao u čete gospodina biskupa. Kad taj posao svršiš, možeš opet doći ovamo da plačeš za golubicom koja ti je odletjela.

Rekav to, izašao i zatvorio vrata za sobom. Stanko ostao razdražen u sobi i čuo izvana pakostan smijeh svoga poočima. Čudnovato mu bilo onaj čas pri duši: činilo mu se kao da je u njegovu srcu nestao svaki trag ljubavi i štovanja prema čovjeku koga je zvao poočimom svojim.

Sutra, kako mu zapovjedi župan Grga Prišlin, odjašio Stanko u Ivanić i ostao tamo puni mjesec dana. Zatim se vratio kući i tu sprovodio čudan, neobičan život. Ako nije imao posla u službi biskupovoj, zajašio bi konja, prebacio luk i odjašio u lov u planinu, otkud bi se vratio kasno u noć.

Po više dana ne bi se vidio sa svojim poočimom, a kada bi se sastali, jedva je koju riječ s njim progovorio. Bijaše mu doma tužno, nesnosno. Ginuo je naočigled, pa ipak bijaše njegov poočim sretan kad ga je mogao ujedljivom riječju bockati i za srce ujedati. Kad se je čulo, oko polovice godine 1394, da se hrvatska liga sprema u Bosni, Dalmaciji i Hrvatskoj na odlučan rat proti kralju Šišmanu, htio je Stanko na svu silu da stupi u čete ligaša i krene u Bosnu. Grga Prišlin, doznav nakanu Stankovu, upotrebi sve da je osujeti. Bojao se da mladić, odbiv se jedanput od njega, nikad se više k njemu ne povrati. »Tko zna neće li se gdje namjeriti na Isu«, računaše sam sobom Grga Prišlin, »te je oženiti, a onda bih mogao zlo proći, jer bi tajna, koju sada još čuvam, došla napokon na vidjelo.« Navio on druge žice. Pozvao preda se Stanka i stao ga moliti i zaklinjali da ga ne ostavlja sama u stare njegove dane.

— Evo, ostario sam — govorio sijedi zlikovac napola plačnim glasom svome posinku — ostario i obnemogao, a ti hoćeš da me takva ostaviš. Nema u meni više one snage kao nekoć; teško bi mi bilo samcu u ovim burnim vremenima. Tolike godine bio si na mojoj paski i brizi, odgajao sam te kao rođeno dijete svoje, da budeš danas-sutra štap starosti moje, pa što sam dočekao? Hoćeš da ideš na vojsku, a ne pitaš što će biti s tvojim poočimom ako pogineš? Tako ti ljubavi, kojom sam te ljubio i još uvijek ljubim, ne ostavi me, sinko, u mojoj starosti. Ta Bog bi te kaznio da učiniš tako mrsko djelo nezahvalnosti! — Grga istisnuo iz očiju dvije krupne suze i pokrio lice rukama. Vješto je hinio. Mladića ganula hinjena žalost županova, pristupio k njemu i uhvatio ga za ruku.

— Umiri se, poočime — rekao. — Ja ću ostati uza te!

L

Grga skoči na noge i zagrlio svoga posinka, govoreći tronutim glasom:

— Ostaj, ostaj, dijete, bit ću ti odsad bolji nego sam ikada bio!

Stanko ostao, a Grga držao svoju riječ i bio blag i ljube-zan napram Stanku kao nikad prije, nu sve to ne bijaše kadro izliječiti bolesti duše njegove.

Ali vratimo se sada k društvancu što sjedi na klupi pred kućom Živana Benkovića.

Živan sjedio uz svoju ženu ne govoreći ništa. Bijaše mu to uvijek navada kada je imao da joj što važnijega kaže.

— Bio si, Živane, danas u trsju na Bukovcu — pitala Jela, želeći saznati ono o čem joj je muž imao da govori.

— Bio sam, bio, kako ti prije polaska rekoh — odgovori Živan. — Rezano je, koljeno vezano, okopano, sve je u redu, samo još neka Bog da blagoslova našemu trudu, pa će biti

dobro.

— Nisi li se uz put navratio k Janku?

— Načasak. Zdravi su. Sve vas pozdravljaju. Zamukli.

— Ne čuje li se ništa nova tamo, na kaptolskoj strani? — pitala sndva Jela.

— Na tom svijetu ima uvijek nešto nova! — odvrati Živan i pogladi se po koljenima. — To je bio znak da će mu se jezik razvezati.

Jela pogledala muža postrance i čekala.

— Čini se — počeo opet Živan iza kratke stanke — da se je Bog počeo sjećati svojih dužnika.

— Na svakoga će doći red — primijetila Jela i ne znajući što joj muž misli.

— Zar si već čula? — reče Živan, pogledav si ženu.

— Ja? Ništa! A što takva?

— Došao vrag po svoje!

— Po koga?

— Eh, ta ti i zbilja ništa ne znaš, ženo! Naš dušman Prišlin leži teško bolestan.

— Zar Stanko? — skočila Isa na noge i zadrhtala u svem tijelu.

— Ne on — rekao mirno Živan, uhvativ djevojku za ruku. — Sjedi mirno, Iso! Zašto bi Stanko bio naš dušman, ta on radi samo ono što mu zapovjede njegovi gospodari koje služi. Ali Grga Prišlin, njegov stric, što li mu je, leži teško bolestan. Udarila mu bolest u kosti i ne može da se okrene na svom logu ...

— Zar će možda skoro umrijeti? — upita Jela naglo i tjeskobno.

— Zašto to pitaš? — uzvrati Živan, pogledav čudnovato svoju ženu, kao da joj se čudi što je zabrinuta za život toga zlotvora.

— Jao, ako umre — uzdahnu Jela — ponijet će u grob groznu tajnu koja nas umara. Tko će nam tada znati kazati gdje je naš jedinac, naš Benko?

Živan zašutio začas.

— Ne boj se, ženo! Za to nedjelo znade ih sigurno više, a ne on sam. Tko zna nije li baš po nas dobro da Grga Prišlin što prije pođe s ovoga svijeta? Možda ćemo tada lakše ući u trag tajni?

— Kako, Živane?

— Sudi sama! Oni koji znadu za to nedjelo moraju danas mučati jer se boje njegove osvete. A kad on jedanput zaklopi oči, govorit će na sva usta što koji zna.

— Neka mu Bog sudi! Njemu i nama, po svojoj svetoj volji! — Uto se Jela nečemu dosjetila. Htjela već da progovori, ali se obazrela na Isu koja je ljubopitno slušala sav taj razgovor i zamukla.

— Idi, dušice, na počinak — rekla djevojci, želeći da govori sama sa svojim mužem. — Idi! Dosta si se danas naradila, a evo i puše hladan vjetar od planine, mogla bi se nahladiti. Laku noć ti, Iso!

Djevojka ustala preko volje.

— Laku noć — rekla ipak smjernim glasom i zamakla u dvorište kuće. Bila bi tako rado slušala daljnji razgovor, jer se je nadala da će napokon doći red i na Stanka. I došao je.

— Čuj me, Živane — rekla Jela potiho svom mužu. — Nešto mi je palo na um ovaj čas, što bi nam pomoglo vratiti našega jedinca.

Živan pogledao Jelu dvojbenim pogledom, kao da ne vjeruje da se takva misao može roditi u ženskoj glavi.

— Što je opet? — rekao zlovoljno, sjećajući se što je sve Jela pokušala i kušati htjela da nađe jedino dijete.

— Ne ljuti se, Živane! Slušaj me samo i vidjet ćeš da misao nije loša.

— U ime božje, govori!

— Vidiš, Živane, u nas je Isa... a mogao si opaziti da je sinovac Prišlinov jedina njezina misao ...

— Jesam, ali ona je baš zato kod nas da joj izbijemo tu misao iz glave.

— Ali neće ići...

— Eh, pa neka misli na nj, ako hoće, dovijeka — otresnu se zlovoljno Živan — ali njegova žena neće nikada biti.

Jela uzdahnula.

— Velim ti i opet: nikada! Neće toga brat joj rođeni, neću ja, nećeš valjda ni ti, najbliža joj rođaka.

— Ali kada bi nam pomogao taj brak da spasimo milo naše dijete, bi li onda popustio, Živane? — upitala odrešito Jela.

— Kako to misliš?

— Poručnik Stanko sigurno zna za grabež našega djeteta; ako komu, on bi tu tajnu povjerio Isi.

— A da sinovac Grgin ne zna za tu tajnu? — primijeti Živan.

— Bi li to moguće bilo?

— A zašto ne? Grga je lukav i oprezan zlikovac. Što bi ga moglo nukati da mladu čovjeku povjeri takvu tajnu s koje bi, kad bi se saznala, mogao zlo proći?

Jela uzdahnula i zamukla. I ta iskra nade utrnula joj. Uboga majka!

— Ne treba se nagliti, ženo! Poslat će nam Bog utjehu kad se i ne nadamo. On nas doduše kuša, dugo nas, teško kuša, ali će nam se ipak napokon smilovati. Samo, molim te, ne govori mi više o Grginu sinovcu: na tu ženidbu, dok sam živ, neću nikada pristati... Ta otac, mati Isina kleli bi nas iz groba da takva šta dopustimo.

Uto se približiše tri osobe kući Živanovoj. Dva sjedoglava starca i jedna mlada ženska. Jedan od staraca bijaše visok, ali već poguren od starosti, drugi bijaše za glavu manji, ali krupniji. Oba bijahu obučena u građansko odijelo, noseći crne duge surine, opasane vunenim pojasom. Starac manjega stasa stupio prvi do klupe i skinuo šubu s glave.

— Hvaljen budi Bog, Živane Benkoviću — rekao mirno i dostojanstveno.

— Uvijek budi Bog hvaljen — odgovori Živan Benković, otkriv glavu i ustav sa klupe. I Jela digla se. Oboje uzelo motriti došljake.

— Ah, dragi Bože, jesi li uistinu ti to, plemenita gospodično? — zavapila prva Jela Živanova, upoznav Anđeliju, i uhvatila je toplo za ruku.

— Zar ne poznaš više, Živane, staroga Filipa križara? — oglasi se visoki sjedoglavac, videći kako ga Živan motri, a ne može da mu se dosjeti.

— Poštenja mi, ti si glavom, čestiti križaru! Skoro da te nisam prepoznao. Odijelo ti je sada drugo, a i starost ti jače sjela za vrat. Dobro došao! — rekao Živan i srdačno se rukovao sa sijedim vojnikom.

— Vidim da i mene ne poznaš, Živane Benkoviću — progovori sada biskup Pavao. — Dobro si me poznavao, ali i mene je starost i zla sreća svega preobrazila. Tvoj nekadašnji biskup Pavao Horvat traži utočišta pod tvojim krovom!

Živan trgao kapu s glave, ne znajući što da u prvi mah progovori. Izdala ga riječ, te je samo u čudu jedan čas motrio biskupa Pavla, koga je međutim Jela Živanova poljubila u ruku.

— Ne čudi se velikoj promjeni — prihvati opet riječ biskup Pavao. — Višnji Bog teško me je kušao ovih zadnjih godina; ali slava mu! Neka se vrši sveta volja njegova.

— Neka uniđe prečasno tvoje gospodstvo pod siromašni moj krov — reče Živan, uhvativ s poštovanjem biskupa ispod ramena. — Ajdemo, gospođice Anđelijo, u staro tvoje utočište, ajde, križaru!

Unišli svi u kuću. Živan posadio čelo stola biskupa Pavla, a uza nj Anđeliju, koja je nijemo, ne govoreći ni riječi, preda se gledala. S njezina lica nestalo rumenila, nestalo života: u crnim joj očima, iz kojih su nekoć sijevale iskre ljubavi, nade, zanosa, nastanila se tuga i očajanje. Bijaše to sjena nekadanje Anđelije. Iz druge sobe unišla Isa i, čuvši da je tu Anđelija, poletjela k njoj i, plačući od radosti i ganuća, savila joj se oko vrata. Anđelija privinula k sebi mlado djevojče i stala gorko jecati.

— Što je, zaboga, gospođici — upitala Jela, gledajući u biskupa — sva se je preobrazila!

— Nesreća, teška, užasna nesreća — uzdahnu biskup Pavao, kimajući tužno glavom. — Što je bilo u Pečuhu, što tamo uradiše s bratom mojim Ivanišem, znano vam je. Meni jedva oprostiše život, ali me osudiše u progon. Ja sam čovjek bez kuće i kućišta. Bijedno ovo djevojče izgubi sve što je imalo, samo joj osta još vjerenik, knez Berislav!

Anđelija glasnije zajecala.

— Idi, idi, dijete moje, u drugu sobu — reče joj blagim glasom biskup. — Bolje da ne slušaš groznu priču o nesreći koju si sama iskusila.

Anđelija i Isa ustale i zatvorile se u drugu sobu.

— Njen zaručnik bijaše još jedina utjeha njezine budućnosti. Ban Gorjanski zadržao ga kao taoca koga će pokloniti vjerenici ako mu iz Napulja, od kraljice Margarete, donese glavu njegova oca. Djevojka obećala to, otišla u Napulj i donijela Gorjanskomu očevu glavu. A šta vam on uradi, sudila mu pravda božja! ... Primiv glavu svoga oca, ponudi bijednoj djevojci usječenu glavu njezina vjerenika .. . Pogubio ga vjerolomno, izdajnički! ... Nesretna Anđelija, kao izvan sebe, pograbila dragu glavu kneza Berislava i otrčala s njom iz kraljevskog dvora. Mislio sam, šenut će pameću... Bila izvan sebe, očajana, neutješna ... Shrvala je teška bol i bacila u postelju. Puna dva mjeseca bolovala uboga djevojka, da već izgubismo svaku nadu. Ali mladost i krepka joj narav svladaše ipak nemilu bolest. Čim je Anđelija prizdravila i oporavila se, krenusmo na put u domovinu. Teškom mukom dođosmo dovle. Osjećam da me je snaga ostavila i da ne mogu dalje... Božja je volja da u ovom kraju počivaju kosti moje ...

— Uzdajmo se u Boga, prečasni gospodine, da će ti se zdravlje opet povratiti — reče Živan, motreći uz to žalosnim pogledom biskupa, komu se je na licu vidjelo da mu je slomljena sva tjelesna snaga, čije ostanke držaše mu na okupu još samo njegov jaki, bodri duh.

— Ne tješi me, Živane — mahnu rukom biskup. — Život mi je postao bremenom i rado slušam glas Višnjega koji doziva k sebi slugu svoga. Idem radosno onamo kamo nam je svima poći. Jedno te samo još molim, Živane!

— Zapovijedaj, biskupe gospodine! Sve što samo mogu gotov sam da ti učinim.

— Hvala ti, pošteno srce — zahvali biskup Pavao, stisnuv ruku Živanu. — Rekoh ti da ne mogu dalje... Morat ću ostati ovdje i čekati konac svojih dana. Nu za to vrijeme trebam zabitan krov gdje neću niti ja svijetu niti on meni smetati. Ti dobro poznaš sve to naše prigorje, i zato te molim da mi nađeš samotnu kakvu kolibicu gdje ću se moći mirno rastati s ovim svijetom.

Živan se načas zamisli i zatim uznese glavu kao da se nečemu dosjetio.

— Poštenja mi, to će još najbolje biti — rekao veselo Živan. — Tamo u Bukovcu imam moje trsje i u njem oveću, novu klijet. Drvena je, ali čvrsto sazidana. Ima u njoj dvije komore, bit će dakle dosta mjesta za sve vas troje. Onamo osim mene i mojih gotovo nitko ne zalazi, mirno je ondje i lijepo, a zrak čist i zdrav, divan vidik na sve strane. Siguran sam da će ti se tamo svidjeti, prečasni gospodine!

— Bog ti platio, Živane. Primam radosno tvoju ponudu, ali ne želim da bi se dugo njom služio. Da, ona samoća godit će srcu momu, ali samo ne zaboravi, Živane, da nitko, ni živa duša ne smije znati da u onoj klijeti boravi biskup Pavao. Čuvaj tajnu, jer inače gonit će me dalje moji dušmani.

— Nitko neće doznati za biskupa Pavla, ne brini se, prečasni gospodine — uvjeravaše Živan svoga gosta.

Za toga bijaše domaćica prostrla stol i donijela večeru. Blagovali svi zajedno, zatim se pomolili Bogu i pošli na počinak.

Zvonce Lotrščak počelo bilo baš zvoniti, kada si poštene, ali nesretne duše zaželješe pod Živanovim krovom laku noć.

Tamo u Bukovcu, na tom ubavom ogranku Zagrebačke gore imaše Živan Benković svoj vinograd. Po primjeru imućnijih ljudi sagradi si i on u vinogradu klijet od tvrde hrastovine i valjano podzidanu. Vinograd je ležao na visoku mjestu s krasnim vidikom na Zagrebačku i Okićku goru i u ravnu Posavinu. U toj klijeti, u udobnim dvjema komoricama nastanio Živan biskupa Pavla, Anđeliju i Filipa, i tvrdo se nadao da će čisti i zdravi zrak, krepka hrana i dobra njega povratiti zdravlje i snagu bolesnomu biskupu. Ali sve ništa ne pomože.

Dva tjedna sprovede biskup Pavao poleškujući i otimajući se bolesti u klijeti Živanovoj, nu tada ga bolest posvema svladala. Osušio se do kostura, a želudac mu tako oslabio da više dana niti je mogao šta jesti ni piti. Dozvao Živana i rekao mu:

— Osjećam da se približuje zadnja moja ura! Otiđi, Živane, k staromu mojemu znancu, kanoniku Lancelotu, i moli ga da mi donese posljednju utjehu. Reci mu slobodno da ga zove bivši biskup njegov, kaži mu svu tajnu, sad se više ne bojim progona.

Živan poslušao i doveo Lancelota koji odmah došao, noseći uza se svetotajstvo. Unišao u komoricu, stao i pogledao bolesnika, i suze mu potekle niz časno lice.

— Biskupe moj — progovorio kroz plač sijedi kanonik i kleknuo do bolesnikova kreveta, poljubiv uvelu ruku biskupovu.

— Nisi mislio da ćeš me ikad ovakva naći, je li, stari, dobri prijatelju? — govoraše biskup slabim glasom. — Takva je volja Svevišnjega... ja sam svršio svoj tečaj! Ostavite nas same — okrene se sada biskup k ostalima što stajahu oko njegove postelje. — Doba je da se mirim s Bogom i pokajem za svoje grijehe.

Živan, Anđelija i Filip križar izašli i čekali napolju dok se nije svršio sveti čin.

Pola je sata prošlo dok ih kanonik opet zovnu u komoru.

— Sad čujte svi — progovori biskup vedrim, spokojnim licem — moju posljednju volju: u tom kraju nemam ništa nego grob moje drage sestre, Anđelijine majke. Uz nju me zakopajte! Ne zakapajte me po bijelom danu, već podvečer, i to tiho, bez sprovoda, bez ikakva sjaja... Ta ja umirem ubog i bez vlasti. Ti, Lancelote, vjerni moj prijatelju, ti me sam doprati do groba, ti mi otpjevaj pogrebno opijelo! ... Pozdravi svu braću koja zajedno sa mnom služahu u istom hramu božjem, oko istoga stada. Reci im da me ne sude krivo... išao sam uvijek stazom uvjerenja, kud me je svijest moja vodila. Nu teška su vremena u kojima živimo: služimo tuđinu i krvarimo se među sobom, poticani od tuđina a za tuđu korist. Za čim idemo, za čim težimo, stoji izvan nas ... zato i ne stojim na svojim nogama ... Kasno tek osvješćujemo se i uviđamo da bi najbolje bilo da smo svoju krv za se prolijevali. Uvidjet će to napokon svi... vjeruj mi, Lancelote, i vi drugi koji me slušate ... Tada već nitko neće krivo suditi Pavla Horvata ...

Sada se okrenuo biskup k Živanu:

— Tebi, čestiti građane, hvala na samrtnoj uri na dobroti i ljubavi. Dao si mi utočište u posljednjim časovima moga života. Bog ti stostruko naplatio što si meni učinio. Još neko vrijeme probavit će moja nećaka kod tebe; budi joj dobar kao što si dosele bio ... ona je sve što imam ... ja je namirem tvojoj brizi dok ne pođe onamo kamo je tvrdo odlučila poći.

Biskup zamuknuo za jedan čas, a zatim mahnuo rukom Filipu križaru da pristupi. Filip pristupio.

— Cuj me, vjerna, poštena glavo — govorio biskup starcu križaru koji suznih očiju stajaše uz postelju — kad Anđelija krene na put u Trogir ... među duvne ... ti ćeš je tamo pratiti... To nek je posljednja služba koju ćeš učiniti Horvatima. .. Bog te blagoslovio!

— Anđelijo — izusti sada biskup jačim glasom koji mu sav drhtaše od duševna ganuća. — Daj mi ruku svoju, milo dijete!

Anđelija, jecajući, prihvatila ruku ujakovu, sjednuv na postelju.

— Ne plači, siroto moja! Bila si mi na brizi sav život, i ja ću Bogu odgovarati za sudbinu tvoju ... Da li sam pravo radio ili ne... ni sada ne znam. Ljubljah te svom dušom, a ipak je moguće da sam ti zlo činio! Oprosti ako je tako bilo ... ne bijaše u mojoj nakani... Moli se Bogu za me, drago dijete.. . moli za njega... i za se... Bog će ti dati utjehu, dat će ti mir u tvojoj zabiti.. . Ostaj zbogom, dobra kćerce ... evo ti baštine... moga blagoslova.

Anđelija priklonila, plačući, glavu na uzrujane grudi bolesniku, a on položio na nju drhtave svoje ruke, moleći božji blagoslov ucviljenoj siroti.

Tada pokazao biskup rukom na prozor.

— Otvorite da se još nagledam božjega neba i mlade prirode ... pustite me u miru umrijeti!

Živan otvorio prozor otkud je preko prigorja širio se vidik prama Griču, obasjanu večernjim svjetlom. Svi mučali i gledali kako se bolesnik pridigao da se još jedanput nasladi pogledom u taj lijepi svijet!

U taj čas zazvonilo veliko zvono u stolnoj crkvi Svetoga Kralja... u isti mah zazvonila sva zvona u svim crkvama na kaptolskoj strani i na Griču.

— Što je to? — zapita biskup tresućim se glasom.

— Danas stiže ulak iz Budima — odgovori kanonik Lancelot — da je prije četiri dana umrla kraljica Marija. Zvoni se sada za pokoj njezine duše ...

— Marija umrla! — viknuo biskup jakim glasom.. — Idem .. . idem! ... Slava ti, Bože!... Tvoj sud...

Klonula mu glava na uzglavlje. Pavao Horvat izdahnuo.

Dva dana kasnije, kada se je sumrak uhvatio, krenu tih, jednostavan sprovod na groblje uz župnu crkvu Sv. Emerika. Četiri kmeta nose crno bojadisani lijes od hrastovine, pred kojim stupa kanonik Lancelot, a za njim Živan Benković, žena mu Jela, Anđelija s Isom i Filip križar. Zvona u crkvi Sv. Emerika zvone tužno i navješćuju da nose nekoga na vječni počinak. Došli pred groblje. Tu dočekali sprovod kanonici, držeći goruće svijeće u ruci. Htjeli su da iskažu zadnju počast nekadanjemu svome glavaru. Svećenik svršio molitvu nad pokojnikom, i opet ponijeli lijes u groblje. Uz tužnu zvonjavu ori se pogrebna pjesma De profundis kojom kanonici prate do groba biskupa Pavla, čuje se glasno jecanje Anđelije. Tik groba sestrina iskopali raku biskupu Pavlu; u nju spustili lijes. Zadnje opijelo svršilo se, i Lancelot dohvatio lopatu, zagrabio zemlje i bacio na lijes.

— Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris! — govorio sijedi svećenik, i grude zemlje stale tutnjati po lijesu velikoga pokojnika.

Oko groblja, koje bijaše pred stolnom crkvom, sabrala se za kratak čas sila svjetine, čudeći se neobičnu sprovodu.

— Koga su to sahranili? — pitala malešna starica koja je od večere dotrčala da vidi koga zakapaju.

— Mora da je netko bolji, kad ga sprovode skoro svi kanonici — rekao mali čohaš.

— Molite mu se za dušu, bio nam je biskup... Pavao Horvat — rekao đak Miroslav te stao poluglasno šaptati molitvu za pokojnika.

— Eh, da je to biskup, bili bi ga drukčije sahranili — primijeti mali čohaš. — Biskupa voze na šest konja, a na lijes mu metnu crkvenu košuljicu i šubu. Toga svega ne vidjeh ovdje.

— Bilo bi tako da je umro na biskupskoj stolici — okrenu se đak prama čohašu — ali biskup Pavao umrije u progonu, ubog i zaboravljen.

— Da, da, sad se sjećam — udari se dlanom po čelu čohaš. — To je onaj koji se proti kralju urotio... Ha, ha! Posve mu je pravo da je tako prošao...

Svjetina se počela malo-pomalo razilaziti, i Živan Benković izašao sa svojima iz groblja, gdje je neko vrijeme molio pri grobu biskupovu.

Krenuo prema cistercitskom samostanu, mimo koga se prolazilo na Pisani most.

Za Živanom stao se šuljati ispodaleka mlad vojnik koji je prije također među svjetinom stajao. Bijaše Stanko. Čim je Isa stupila iz groblja, mladić ju je odmah prepoznao, premda je nosila na glavi crn rubac koji joj sakrivaše dobar dio lica. Kano sjena čovjeka, pratio Stanko Živana i njegovu svojtu preko mosta, pak uz brijeg na Kamena vrata, pa dalje gore na Markov trg. Tu stao i gledao da li će Isa ući u Živanovu kuću. Unišli svi unutra, i nitko se ne vratio iz kuće.

— »Hvala ti, Bože!« uzdahnu mladić vedrim licem. »Sada, Iso, neće mi te nitko već ugrabiti!«

LII

Sutradan dao Živan u crkvi Sv. Marka čitati tri mise zadušnice na pokoj duše biskupa Pavla. Svi ukućani njegovi, među njima Anđelija i križar Filip, bili u crkvi i molili se za dušu pokojnika.

Poslije mise vratiše se svi kući, a Živan pođe odmah u svoju radionicu, jer je već trebalo pripravljati se za veliki Margaretski sajam koji mu je svake godine najviše nosio. I ostali pođoše svaki za svojim poslom.

Ne bijaše daleko od podneva, kada u dvorište Živanove kuće uniđe Stanko. Domaćica Jela stajaše baš u trijemu, bacajući odonud zelenje i žita živadi, koje bijaše puno dvorište.

— Hvaljen Bog, majčice — oglasi se Stanko, stupivši na trijem.

— Uvijek bio hvaljen — odvrati Jela, gledajući zbunjeno i ljubopitno u mlada vojnika. — Koga tražiš, gospodine?

— Želio bih govoriti sa Živanom Benkovićem, ako je kod kuće.

— Odmah ću ga dozvati — reče Jela, tarući ruke u pregaču — tamo je preko dvorišta u radionici. Dotle dostoj u sobu, mladi gospodine, odmah će on doći. — Jela otvorila vrata od sobe pa otrčala po Živana.

U isti čas izvirila na kuhinjska vrata Isina zlatokosa glava, ali i nestala odmah. Vidjela ga je, i umalo da nije kriknula od radosti i presenećenja.

Stanko unišao u sobu i ogledao se po njoj. Čudnovato, neopisivo čuvstvo obuzelo ga sad. Činilo mu se da mu je tu sve poznato, svaki kutić, svaka stvar, sav namještaj. Po tim hrastovim stolcima se je verao, za tim stolom uz majku sjedio, ondje u onoj postelji kraj peći spavao... Sve, sve mu se vraćalo u pamet kao da je jučer iz te sobe izišao. Sjećao se živo kako mu bijaše tu lijepo, kako mu bijahu dobri ljudi u toj kući... pa ipak, ipak... strahota! Ti ljudi bijahu mu najveći zlotvori... Gorkobolni osjećaji stisli mu srce, bilo mu je kao da mora zaplakati.

Uto stupi u sobu Živan Benković, a za njim žena mu Jela.

Vidjevši pod svojim krovom Stanka, zakletoga dušmana gričkoga i svoga, Živan stao kao okamenjen, ne znajući u prvi mah ni riječi izustiti.

— Čudiš se, Živane, da me vidiš u svojoj kući? Je li? I jest to čudna stvar. Trebalo je da prije podnesem teške, neiskazane muke i boli, dok sam se odvažio na taj korak. Sve ću ti kazati. Ti znaš, sigurno znaš da ljubim tvoju rođaku Isu Zlatobradićevu. Prije nego je dođoh isprositi za svoju ženu, otpraviše je ispod očinskoga krova i sakriše preda mnom. Dvije godine minule, a ja niti sam je kad vidio, niti šta čuo o njoj. Sam Bog zna što sam pretrpio to vrijeme. Mislio sam da ću poginuti od boli i želje za njom, jer, tako mi spasenja, bez nje mi nema života. Vidiš me i sam kako sada izgledam, niti sam sjena onoga što bijah prije. Neprestana, neizlječiva bol slomila mi snagu tijela, otrovala zdravlje. Napokon smilovao se Bog meni. Jučer, kad si se vraćao sa sprovoda biskupa Pavla, vidjeh s tobom Isu... Šuljah se za vama i opazih kako je unišla amo... Jest, Živane! Isa je kod tebe, pod tvojim krovom. Zaklinjem te svim što ti je milo i sveto, da me više ne rastavljate s njom, nego budite ljudi i dajte mi je za ženu!

— Tebi, sinovcu Grge Prišlina, moga najvećega dušmana? — ražesti se Živan.

— Ne govori tako, Živane — reče odrešito Stanko. — Razmisli sve dobro i sjeti se što si sve meni, nejakomu djetetu zla učinio, pa ipak, evo ja hoću da sve to zaboravim, i u zalog našeg izmirenja molim te da mi dadete ruku Isinu.

— Što buncaš, mladi čovječe? — osupnu se Živan. — Ja da sam tebi ikada zla učinio, pa još kao nejaku djetetu?

— Ne taji što sav svijet zna — reče mrko Stanko. — Nisi li ti u duge zaveo moga oca, nisi li ga učinio pijanicom, nije li uslijed tučnjave u krčmi poginuo, nije li majka moja zatim od žalosti umrla, nisi li sav moj imetak posvojio, a mene, nejako siroče, htio prodati kmetu za deset maraka? ... Kaži, nisi li sve to učinio?

— Prestani, čovječe, tako ti Boga — viknu sada Živan, uhvativ mladića obima rukama za rame. — Ili si napasnik, ili si šenuo pameću! ... Vidiš, sinko, ove sjedine, ostario sam i posijedio, ali nikoga nećeš naći koji bi mogao svjedočiti proti meni da sam ikada ikomu šta kriva učinio. Sav me svijet drži za poštena čovjeka, i smjelo pitam: tko je taj koji se je usudio o meni tako klevetati?

— Tko? Čovjek koji me je izbavio iz tvojih ruku. Moj stric, Grga Prišlin.

— Grga Prišlin? — škrinu zubima Živan Benković. — Taj zlikovac, taj zlotvor roda moga! On je, dakle, koji me ocrni u tvojim očima. Ajde, čovječe božji, sjedi i pričaj kakvo ti zlo učinih. Spomenuo si koješta, ali ja od svega toga ne razumijem ni slova ... poštenja mi, ne razumijem.

Mladić se gorko nasmjehnu.

— Sto se pretvaraš, Živane! Ne čini se nevinim janjetom, ta ja hoću da se izmirimo ...

— Nema govora o pomirbi dok ne čujem iz tvojih usta sve moje opačine — reče odrešito Živan. — Pričaj samo, mladiću, pričaj mi sve potanko kako si čuo od svoga strica. Neka dođe istina na vidjelo!

Živan govoraše s takvom žestinom, takvim glasom da je Stanko napokon poslušao i sjeo na stolac.

— Kad želiš, a ti slušaj! Pripovijedat ću ti sve na dlaku kako sam čuo od moga poočima.

Živan i Jela sjeli naprama Stanku, a ovaj im stao kazivati priču o svojim roditeljima i o sebi kako mu ju ispriča u šumskom dvorcu prije više godina župan Grga Prišlin.

Velikom napetošću slušali supruzi Živan i Jela izmišljenu tu groznu pripovijest.

— Čuvši stric moj Grga — govoraše Stanko, završujući svoje pričanje — da si našao kmeta za Križevcima koji me htjede za deset maraka uzeti pod svoje dijete, odluči izbaviti me pošto-poto iz tvojih ruku. Dade me potajno odnijeti iz tvoje kuće i zakloni u svoj šumski dvorac u planini, gdje je siguran od svojih dušmana. Tri su istom godine što me uvede u svijet...

— Bogorodice sveta! Živane! — kriknu Jela, iza kako je nekoliko časaka oštro motrila Stankovo lice.

— Što je, ženo? — zapita uplašen Živan.

— To... to je — govoraše Jela, upirući kažiprstom u Stanka — sin naš Benko! — I stala drhtati na svem tijelu.

Stanko skočio sa stolca na noge.

— Što bulazniš, majčice? — viknuo zlovoljno, kao da prosvjeduje.

Živan prestao disati i zagledao se u Stanka.

— Gledaj, Živane, tako ti slave nebeske! — govorila dalje Jela. — Tu nad desnim okom madež koga je još kao dijete imao, gledaj ga cijela kakav pred nama stoji, gledaj mu lice, oči, držanje, nije li sva tvoja slika i prilika u mladosti?

Živan slušao Jeline riječi i uhvatio se obima rukama za glavu, pogledao još jednom oštro mladića i raširenih ruku poletio k Stanku.

— Benko ... sine moj! — zaridao Živan, ogrliv svom snagom presenećena Stanka.

— Sinko mili! — jecala s druge strane Jela, uhvativ Stankovu ruku, posipljući je cjelovima i suzama.

— Prođite me se, zaboga — reče Stanko, otimajući se rukama svojih roditelja. — Otkud da ja budem vašim sinom?

— Cuj me, sinko — progovorio Živan, držeći za ruku Stanka. — Bijaše prije kakvih petnaest godina, kad je bila grozna borba među Gričem i Kaptolom. Dok sam ja u noći tukao se s kmetovima na kaptolskoj strani, dok je mati tvoja stajala na bedemu da pomogne gdje ustreba, ugrabi nam Grga Prišlin tebe jedinca koji si mirno spavao u svojoj posteljici. Petnaest godina ima što te dan i noć tražim, što svakoga raspitkujem za tobom, petnaest je godina što ja i tužna mati tvoja trpimo neiskazane boli, dok se sad ujedanput Bog ne smilova nama, poslav te sama u kuću našu, pod tvoj očinski krov! ... Jest, sinko — govoraše još toplije Stanku — ti si izgubljeni naš sin Benko, jedino, milo dijete naše! Sav Grič, sav Kaptol posvjedočit će da je istina što ti ja rekoh, a da je laž, sotonska izmišljotina, što ti je pričao župan Grga Prišlin, moj zakleti dušman.

— Dokaži to — rekao Stanko već nesigurnim glasom, kao da koleba u svom uvjerenju.

— Ajdmo, dakle, sinko — viknuo Živan, povukav Stanka za ruku — ajdmo na vijećnicu, ajdmo na plebaniju gdje te krstiše, ajdmo na Kaptol gdje si dosele živio, svagdje će ti se kazati da je Živan Benković imao jedinca koga mu ugrabiše zlotvorske ruke, a taj zlotvor, taj čovjek bez srca i duše da nije nitko drugi nego Grga Prišlin ... Ajdmo, sinko!

— Nemoj, Živane, ako Boga znadeš — zavapila Jela, držeći za lijevo rame svoga jedinca. — Ni začas ne puštam ga ispod krova ... Hoćeš li da nam ga drugi put ugrabe?

— Kunem ti se da ću ti ga živa i zdrava opet dovesti! Umiri se, ženo moja! — Rekav to, Živan uhvatio čvrsto mladića za ruku i bezobzirce istrčao s njim na ulicu ravno prema vijećnici.

Bio taj dan petak, kad je gradski sudac sa svojim vijećnicima i prisežnicima držao navadni sedmični sud. Upravo htjeli se svi razići, bivši gotovi poslom, ali uniđe Živan sa Stankom u dvoranu. Došao u radničkom odijelu, onako kako je iz radionice izašao. Čudili se svi tomu, ali još više čudili se vidjev ga sva preobražena i vodeća za ruku sinovca Prišlinova.

— Braćo Gričani! — progovorio Živan drščućim glasom. — Uzmite na um Boga i savjest vašu, pak kažite iskreno i zdušno da li sam imao jedinca sina koga mi jedne noći ugrabiše.

— Istina je — potvrdiše svi prisutni iza glasa.

— Kažite, braćo — produlji Živan, dočim su ga gradski oci začuđeno motrili — da li je ikada živio prije na Kaptolu, kasnije na Griču, bratić župana Grge Prišlina koga sam ja u dugove bacio, pijanicom učinio, koji je mojom pričinom poginuo u krčmi uslijed tučnje, komu je žena stoga od žalosti umrla, čije sam dijete ja uzeo k sebi, posvojio mu sav imetak i htio ga prodati kmetu za deset maraka?... Kažite, braćo, je li to istina?

— Nikada — čuo se opet jednoglasan odgovor. — Što nas to pitaš, Živane? — progovori sada sudac gričke općine. — Ta svi znamo da si u poštenju suho zlato. A tko te bijedi tolikim zločinstvima, Živane?

— Tko? Pitate? — mucaše Živan kroz plač. — Moja krv, moj vlastiti, jedini sin, moj Benko, koga tu gledate!

Svi stajali kao kameni stupovi pred razderanim zastorom tajne koja im otprije svima dobro poznata bijaše.

— Da, to je moj sin Benko — produži Živan — koga mi one kobne noći ugrabi Grga Prišlin, ali dijete moje ne vjeruje da je našlo oca svoga.

Prijatelji i znanci Živanovi: ljekarnik Gialimello, mesar Vašaš, Tomo Štabel i mnogi drugi, koji bijahu među vijećnicima, navališe sada pitanjima na Živana koji im ukratko kaza što se je poslije grabeža s njegovim sinom zbilo i kakvu je mržnju župan Grga Prišlin uzgojio u srcu Stankovu proti vlastitom ocu.

Svi su se zgražali, slušajući pričanje Živanovo.

Tomo Štabel pristupio k Stanku i položio mu ruku na rame:

— Sjećam te se, sinko — govorio starac — dok si kao dijete dolazio s majkom k meni po postolice. Tada već bio si živa slika i prilika svog oca, sada pogotovu. Zahvali Bogu da se je smilovao tebi i izbavio te iz ruku čovjeka kojega ničija usta ne blagosivlju, da je pod stare dane utješio oca tvoga i majku koji su tolike godine pogibali od žalosti za tobom!

— Misericordia di Dio! — zavapio strastveni Gialimello — pak taj razbojnik, to pseto još živi na tom svijetu?

— Ubijmo ga, razorimo do temelja ono prokleto gnijezdo gdje glavu svoju krije — vikaše Vašaš, prijeteći stisnutom pesnicom.

— Zaboravljaš, Vašašu — umiješa se sudac — da je mir među nama i Kaptolom. Prepustimo sudbini toga zlotvora, ona ga najbolje kazni. Ta znate svi da leži doma u najvećim mukama, ne mogući se ganuti s postelje . ..

Za toga razgovora stajaše Stanko oborene glave nasred dvorane. Vidjelo se da je počeo vjerovati u istinu Živanovih riječi, nu još, još mu ne bijaše dosta. Žalac mržnje, usađene proti vlastitu ocu, bijaše doduše iz korijena krenut, ali još ne iščupan. Uznio glavu, pogledao Živana i sve prisutne.

— Vjerujem vašoj riječi — progovorio tiho i drščućim glasom. — Ali još hoću nešto! On sam, župan Grga Prišlin, mora mi priznati što je sa mnom učinio!

— Kamo si nakanio? — viknu Živan, uhvativ za ruku sina.

— U njegov dvor... ali ne boj se, Živane! I ti hajde sa mnom!

Rekav to, okrenuo se i izašao iz dvorane i krenuo sa Živanom prama kaptolskoj strani.

Vijećnici i prisežnici općine gričke razišli se također, raznoseći po svem gradu veliku vijest da je Živan Benković na čudnovat način našao ugrabljenoga svog sina.

Svijet slušao, krstio se od čuda i slavio providnost božju i tajne njezine pute.

U to isto doba ležaše u svom dvoru na niskoj, prostranoj postelji župan Grga Prišlin. Bio sam samcat u svojim prostorijama, samo u drugoj sobi drijemala stara služavka, čekajući na zapovijedi svoga gospodara.

Tko ga nije otprije znao, jedva bi pogodio da je to župan Grga Prišlin. Ruke i noge omotane su mu kudjeljom i likom uvezane. U licu je uvenuo, propao, a prosjeda prije kosa sva posijedila. Bio je bijel kao ovca. Danas bijaše za nj dan neobičnih boli, koje su katkad popuštale, da se tim jače vrate. Cas bi vikao, čas kleo, čas zazivao božju pomoć, onda rukao iz svega grla da ga bijaše užas slušati.

— Ej, Doro! Doro! — vikao Grga staru služavku. Starica prišla k postelji.

— Zapovijedaš, gospodine?

— Pomozi mi, tako ti Boga! Ne mogu podnijeti! Poludjet ću od boli. Ni okrenuti se ne mogu, a kad samo pokušam maknuti se, kao da sto noževa u kosti mi zadere! Pomozi, Doro — molio Grga u teškim mukama, iskrećući oči i iskrivljujući lice.

— Smiri se, gospodine! Dat će Bog i bit će bolje. I onomad ti je pomogla kudjelja. Strpi se!

— Uh, kako to cijepa, reže, bode, pali... Naopako!

— Vrijeme se muti, otuda ova bol... Ali jenjat će, mora jenjati — tješila starica bolesnika.

Grga prestao govoriti. Zaklopio napola oči i počeo naglo disati. Bio sav u vatri. U ušima mu brujilo, a maglilo se pred očima... Starica, vidjev da se je opet primirio, odšuljala se polag u sobu i sjela opet drijemati.

Neko vrijeme bio mir. Ujedanput otvorio bolesnik oči i lice mu dobilo divlji izraz kao da se od nečesa užasa i leca.

— Doro! Doro! — viknuo iza glasa.

Starica skočila na noge i doteturala se k postelji.

— Što je opet, gospodaru?

Grga činio se kao da napeto nešto sluša.

— Ne čuješ li ništa? Slušaj!

— Sve je mirno, gospodaru!

— Lažeš ili si gluha, sotono stara — proderao se Grga na svoju dvorkinju.

— A što čuješ, zaboga?

— Slušaj samo ... pomaganju ispod zemlje ... Čuješ li kako viče: »Otvori, otvori!« Znaj, to je Gončinka... jest, imena mi! Prokleta vještica!

— Otkud Gončinka? Ta nju je vrag već davno odnesao u svoje carstvo!

— Ne, ne! Ona je, dobro poznam njezin glas ... Ha, sada drma s vratima. Lupa šakom... To je sigurno Paviša! Čuješ li kako lupa?

— Čini mi se da nešto čujem — odgovorila stara, bojeći se nova prijekora.

— Naopako, da dođu k meni ... Ubili bi me... Gle, sad me je strah! Vidi da li su vrata zaključana!

— Uvijek ih imam zaključana!

— Ako tko pokuca, pitaj tko je.

— Hoću gospodaru! — starica pošla opet u svoju sobu.

— Stani! — viknuo gromkim glasom Grga. — Već idu uza stube ... Čuješ li?

— Čujem — potvrdila stara, jer su se i zbilja čuli koraci uza stube i sada na trijemu.

— Gdje je Stanko, zovi ga! Žurno, žurno!

Starica potrčala k vratima, a uto uhvatio netko za kvaku da ih otvori.

— Tko je božji? — upitala stara uplašena.

— Ja sam — ozvao se Stankov glas svana. — Otvori, Doro!

Dora otključala vrata, a na njih unišao Stanko i za njim

Živan Benković.

— Izađi napolje i čekaj dok te zovnem — zapovjedio Stanko starici i zaključao za njom vrata.

Stanko rekao Živanu da počeka u prvoj sobi, i sam unišao u Grginu sobu.

— Gdje si, sinko? — tužaše Grga slabim, skoro plačnim glasom. — Sam ležim tu bez pomoći, bez utjehe ... mogli bi me još orobiti i ubiti.

— Nisam došao da te dvorim ili tješim — progovorio Stanko mrkim licem. — Dođoh da svršim račun s tobom, Grgo Prišline!

— Kakav račun? — reče Grga, pogledav plaho Stanka. — Što si nakanio, sinko?

— Ne zovi me više tim imenom! — viknuo Stanko. — Sav moj život uza te bijaše tajnovit, ali čini mi se da je došla na vidjelo tvoja grozna tajna.

— Kakva tajna? — promuca Grga i stade drhtati na svem tijelu.

— Da imam živa poštena oca komu si me ti ugrabio — govoraše sve žešćim glasom mladić.

— Stanko! Sinko moj! Zar si s uma sišao?

— Zalud ti sva himba! Priznaj, Grgo Prišline, da sam sin Živana Benkovića!

— Ti sin ... onoga zlotvora? — mucaše Grga.

— Ne huli ga — viknuo ljutito Stanko. — Sav svijet mi govori da je on pošten, valjan čovjek, ah" ti da si zlotvor, razbojnik ... Ne šali se sa mnom! Tu smo sami, i zlo ćeš proći ako ne kažeš istinu! Govori, Prišline!

— Ja ne znam ništa... mani me se i pusti me na miru! Zar si me došao ubiti?

— Ne puštam te dok ne priznaš tajnu! Po drugi put te pitam, Prišline — govoraše Stanko razdraženim glasom — jesam li sin Živana Benkovića?

— Neću ništa da kažem — stenjaše Grga. — Ostavi me! U Stanku uzavri krv.

— Nećeš da kažeš.. . nećeš? — I zaletjev se k bolesniku, ščepao ga lijevom rukom za hak, dočim je desnom trgnuo kratki mač iz korica. — Govori, razbojnice, ili ćeš izdahnuti pod mojom rukom — zagrmio mladić, stišćući željeznom rukom grlo županovo.

Grga pokušao da se makne, pokušao glavom tresti da oslobodi sapeti vrat od gvozdene ruke, ali nije išlo. Nabreklo mu lice i oči poskočile u vjeđama.

— Kazat ću — propiskao napokon zlikovac teškom mukom kroz stisnuto grlo.

Stanko ispustio vrat županov.

— Jao — zastenjao Grga. — Ne muči me tako! Sve ću ti priznati, ali mi samo jedno obećaj!

— Govori!

— Obećaj mi da me nećeš dalje progoniti... da ni pred sudom nećeš tražiti zadovoljštinu ... ni ti, ni itko drugi! Ionako već sada suviše trpim, nemoj da me povrh toga progone.

— Sve ti obećajem što želiš. Nu sad govori!

— Jest, Stanko — progovori nato Grga — ti si pravi pravcati sin mošnjara Živana Benkovića, a tvoje pravo ime je Benko... Osveta me nagnala, ja te dadoh jedne noći, kad se je tvoj otac borio s nama, ugrabiti iz očinske kuće. Tat Martin Božić strpao te u vreću i donio k meni. Što je dalje bilo, sam znadeš. Odgojio sam te u mom zabitnom dvorcu i usadio u te mržnju proti Griču, a najviše proti tvom ocu. Htjedoh se još dalje svetiti mu, jer on bijaše uzrokom da me je biskup Pavao Horvat otjerao iz službe. Radio sam od osvete, i moja osnova išla je s početka dobro za rukom... Mrzio si Grič svom dušom, mrzio nadasve tvoga oca, stajao si prsa o prsa proti njemu, malo je trebalo te bi se otac i sin mačevima krvavo zagrlili bili. ..

— Ali Bog je inače odlučio, sotono u ljudskoj podobi — oglasi se Živan na vratima Grgine sobe. — On me je uslišao i u moje stare dane vratio mi moje milo, jedino dijete. A ti, koji si mi ga ugrabio, ležiš tu kao živ mrtvac, sprovodeći dane i noći u mukama i bolima. Bog je već počeo plaćati nedjela tvoja, Prišline! Ali rad mene neka te više ne kazni. Ja sam sretan i blažen, i molit ću se Bogu da izliječi opako srce tvoje!

Grga udivljen slušaše Živana, jer u crnoj svojoj duši nije vjerovao da ima takvih stvorova na zemlji.

Sada se Živan okrenuo k Benku koji je nijemo, ali suzom u oku preda se gledao. U njegovu srcu počela se snova buditi odavno zapretena iskra sinovlje ljubavi.

— Benko, jedince moj — zavapio Živan, raširiv ruke prema mladiću — srce te moje zove!

— Oče, mili oče moj — kliknuo Benko od radosti i tronuća i pao ocu u naručaj.

Grga Prišlin odvrnuo oči od toga prizora. Sada prvi put u životu zgrozio se sam nad zločinom svojim, prvi put osjetio da ga je zapekla savjest. Dapače učinilo mu se kao da i on ima srce, kao da mu se nešto umekšalo i ganulo u grudima . ..

— Ajdmo, sinko — rekao uto Živan, uhvativ Benka za ruku — majka te čeka.

— K majci, majci — prihvatio živo Benko, i bezobzirce ostavili dom župana Prišlina.

Grga Prišlin ostao sam, sabirući se od pretrpljenih zadnjih utisaka. Tijesno mu bilo pri srcu. Osjećao se tako osamljenim kao nikada prije u životu. Taj mladić, koga je ugrabio, koga je uzgajao za sotonske svoje osnove, koga nikada nije ljubio, ipak mu je kroz tolike godine srcu prirasao, da je osjetio bol kada se od njega otkinuo. Priteščalo mu oko srca čudno, neobično.

Uto unišla Dora u sobu.

— Ti si li, Doro? Vidider što mi to plazi po licu. Starica prignula se k bolesniku i pažljivo mu pogledala

u lice.

— Suza je, gospodaru! Ništa drugo!

— Suza? — nasmija se usiljeno Grga. — Briši je, Doro ... izbriši s njom i svu uspomenu . .. Ala sam lud!

Večer je. U mlinu Janka Zlatobradića danas je živo i veselo. Živan i Jela Benkovici dopratili natrag pod očinski krov Jankovu sestru Isu. Nema sada više pogibelji ni straha od Stanka Prišlina, taj se je u jedan dan prometnuo u Benka Benkovića, bratića Isina, i u društvu svojih roditelja dopratio k bratu djevojku. Mlinar Janko svesrdno se veselio povratku svoje sestre i na veselje toga dana priredio prijateljsku večeru, pridržav na istoj svu porodicu svoga tetka. Djetići i ostala družina dobili ovaj dan veće obroke u jelu i piću, pače je mlinar Janko rekao družini neka svaki pije koliko hoće, nu do prave mjere.

Za njegovim stolom u sobi gdje se navadno blagovalo sjede blaženi, kao nikada prije, Živan i Jela, a među njima njihov jedinac Benko. Njemu naproti sjedi Isa između brata i svoje svasti, a na najdonjem kraju stola dali mjesta dječici Jankovoj. Otac i majka sjaju od raskoši, gledajući među sobom krasnoga, čiloga sinka o kom su mislili da su ga zauvijek izgubili. Ali Bog im se smilovao kad se tomu ni nadali nisu. I Benko je sretan i blažen u tom novom društvu. Kako mu se brzo svidjelo u njem, kao da je od prvoga časa što pamti u njem boravio. S jedne i s druge strane mu otac i majka, a napram njemu pupoljak nerazviti, lijepa Isa. —Je li može u raju ljepše da bude? — mislio u sebi Benko.

— Veselo, veselo! Pijmo, teče! — nukao Janko svoje goste. — Danas je blagdan naše porodice, najveći blagdan što ga poslije toliko godina doživjesmo.

— Istina je, Janko — potvrdi Živan, prihvativ vrč. — U slavu božju, a u naše zdravlje. Kucni s nama, sinko!

— U naše zdravlje — rekao veselo Benko, kucajući se sa svima.

— Sada se više ne ljutiš na me, je li, Benko? — našali se Janko. — Sada je sve u redu.

— Nije još, ali će doskora biti, ako Bog da — dometnu Živan.

— Ej, znam, znam — primijeti Janko. — Ali ipak je sada mnogo lakši posao! Ne govorim li istinu, Benko?

— I koliko lakši — prihvati šalu Benko. — Sad bar neću trebati preko ograde skakati, nego ću moći kao pošten čovjek na vrata k tebi dolaziti.

Svi se nasmijali.

— Ako Isa dopusti — počeo opet Janko. — Bojim se da bi nahustila pse na te.

— Ne zanovijetaj toliko, brate — zastidjela se Isa. — Baš si opak čovjek.

— Pravo veli Isa — reći će Živan. — Nećemo zanovijetati ni šarati, nego ćemo govoriti kao ljudi, kako se pristoji. Danas sam vam baš široke volje, ali to je samo početak moga veselja. Rekao si maloprije, Janko, da je danas blagdan naše porodice. Istinu si kazao. Ja sam dobio pod krov mlada sveca, a ti jednu sveticu. Nu čini mi se da obadva spadaju na jedan oltar. Šta misliš, Jelo?

— Iz srca mi vadiš riječi, govori samo, Živane.

— Hoću, hoću — produži Živan. — Vi me valjda svi Tazumijete. Kad mi je došao Benko danas u kuću, kleo mi se da mu nema bez Ise života. A Isa boluje od iste bolesti, je li, djevojko?

— O, sad je već dobro — odgovorila smješljivo djevojka, pogledav krišom Benka, pa oborila sramežljivo oči.

— Bit će još i bolje — primijeti Živan, pa će nastaviti ozbiljnim licem. — No manimo se šale! Čujte me, djeco! Bijaste dugo rastavljeni jedno od drugoga. Vaša ljubav izdržala je dugotrajnu, tešku kušnju. Pokazali ste da se iskreno ljubite, a vašoj ljubavi imam da zahvalim sretni slučaj koji mi vrati moga jedinca. Budite svoji, djeco, i znajte da ste od ovoga časa zaručeni! Danas su vaše zaruke, pružite si ruke! Je li tako, Janko?

— Tako, tako, teče! To je božja i naša volja!

Benko skočio na noge i prišao k Isi koja se sva žarila, nešto od radosti, nešto od stida. Pružili si ruke. Ah, taj prvi stisak ruke! Na usta ne bi si znali više kazati nego tim stiskom kojim se zavjeriše za sav život.

— Bog vas blagoslovio, djeco! — rekla blaženo Jela, tarući suze s obraza.

— Bog vas blagoslovio — prihvatio Živan.

— U njihovo zdravlje, teče! — rekao Janko, natačući vrčeve. — Sretni bili, vjerenici, a mi uz vas! — Vrčevi zveknuše u zdravlje vjerenicima.

Zaruke bijahu gotove, bez uprosa, bez ikakvih priprava i obreda kako obično biva. A zar ne bijaše to i suvišno, nije li ovako bilo srdačnije, ljepše?

Veselje pod Jankovim krovom došlo na vrhunac. Mlinar otišao javiti družini radosni glas i pozvao je da se po miloj volji veseli. Nije trebalo mnogo ponuke. Ovakve zgode ne bivaju svaki dan. Doskora zaorila vani pjesma, i čuo se tanac mlinarskih djetića i družine uz frulice.

— Veselo, veselo — klicao mlinar pljesnuv u dlanove. — Budimo veseli, kad nam je Bog dao tako lijepu zgodu.

I bilo doista veselo, kako možda nikada pod Jankovim krovom, i potrajalo veselje do blizu ponoći. Rastali se svi sretni i zadovoljni.

Ove noći prvi put je spavao Benko u kući roditeljskoj, poslije tolikih godina danas prvi put! Usnuo brzo s rajskim osjećajem u grudima. Padajućem u san činilo se da anđeo čuvar trepti nad njim svojim krilima te ga uspavljuje onako kako mu je, uspavljujući ga kao dijete, pričala slatka majka.

Uboga Jela Živanova! Prije nego će leći na počinak, klekla pred sveto raspelo i toplo se molila Svevišnjemu, hvaleći mu na velikoj iskazanoj milosti. Ustavši od molitve, prišla k postelji i nadvila se nad spavajućega sina. Gledala to ubavo, krasno lice, na kom je titrao blažen smiješak, i tople suze počele joj padati na sinovlje lice ... Mladić otvorio oči:

— Majko! — šapnuo milo i nježno, kao da je grlica guknula, i rukom pogladio majku po glavi, pa opet usnuo.

Ah, ni za svijet ne bi ona dala taj trenutak. To bijaše dijelak rajskog užitka, kakav se na tom svijetu kušati ne običaje.

Sreća, zadovoljstvo i božji mir vratili se opet u kuću mošnjara Živana.

Kad je mir nastao u kući mlinara Janka Zlatobradića i sve leglo spavati, pomolila se ispod vrba noćna ptica — tat Martin Božić. Oprezno se stao šuljati k onoj strani kuće gdje je bila smočnica i pivnica. Preko leđa prebacio vreću, a u ruci nosio dugačak komad željeza, do polovice nož, a od polovice pila, za tate vrlo korisno oruđe. Prikučio se na prstima krovu smočnice i, kako je isti bio naslonjen na brijeg, koračio na krov. Pokušao izdići dasku, ali nije se dalo: bijaše čavlima dobro pribita. Sada latio se svoga oruđa, povadio tiho čavle, izdigao više dasaka, prepilio dvijetri letve i načinio tako velik otvor

na tavan. Sve je ovo tat obavio hitro i vješto da se ništa čulo nije, pa ako je i bilo nešto štropota, zaglušio ga je šum vode koja je padala na splavnice. Obazrev se još jedanput unaokolo spusti se tat kroz otvor na tavan. Tu na podu bijaše na rogozu razastrto žito, kukuruz, heljda, sve skoro vrsti žitarica. Ali nije Martin po to došao. Znao je on da u smočnici ima slađih zalogaja za kojima su mu već odavna zazubice rasle. Iz smočnice vodile su na tavan jake drvene stube. Niz te stube spustio se Martin polako u smočnicu. Na nebu svijetlio puni mjesec, prodirući na stakleno okance iznad vrata smočnice. Tat se razgledao. Tu s jedne i druge strane tajinstveno ležale velike vinske posude, pune žarkoga soka vinove lozice. Sa stropa pako visilo na čađavim motkama suho meso: pršut, lopatice, rebra, slanine, svega još bijaše dosta. Martinu zaigralo srce. Šta milijega i ljepšega nije već više godina vidio.

»Evo utjehe za uboge ljude! Baš krasna mesa, zašto da ga hulje jedu... neka se i pošteni ljudi malo oslade«, govorio Martin, gledajući posmiješke u strop. »Pa ima tu i dobre stare kapljice. Ovi poštovani lagvi, što se tako ozbiljno drže i muče, imaju u svojim utrobama čudotvorna soka za srce ljudsko.. . Taj mlinar Janko baš je pravi lopov... sve bi rado sam ispio i pojeo, a mi drugi da si zube trijebimo! Jok, nećeš tako!«

Rekav to, pripeo se tat na golem sud s koga je mogao meso dohvatiti. Otvorio vreću i dao se žurno na posao.

U mlinu je sve spavalo kao zaklano. Osobito su tvrdo usnuli djetići i družina, umorena od plesa i omamljena prekorednim pićem. Ali zato su bdjeli ini čuvari, tri mlinarova kudrova. Ove noći pustili ih kasno s lanca, a kad su ih pustili, poveseliše se psi slatkoj slobodici i otepli se nekamo u brdo u šikarje, da traže kosti što ih je tko onamo slučajno bacio. Bijaše to kudrovima jedna od najmilijih zabava. Nasitiv se toga posla, dosjetiše se da im je na kuću pripaziti. Krenuli natrag, ali svaki drugim putem. Jedan se zaletio i skočio preko ograde, drugi se provukao ispod kapije, a treći, najgoropadniji, namjerio se nekako blizu krova smočnice. Stao njušiti i zamrčao kao da će zalajati, pa opet njušio. Trag bijaše sve to frižji, doveo ga k onomu otvoru na koji je tat Martin unišao. U hip skočio kudrov kroz otvor na tavan i došao do stuba. Tu zalajao i stao režiti. Htio se spustiti niz stube, ali bilo mu malko nenaredno, pa se vratio natrag i, skočiv izvan krova, stao opet žestoko lajati. To bijaše znak. Njegovi druži odjaviše mu se, a kudrov se opet vrati na tavan, te sada stade navrh stuba kao stražar na svoje mjesto i uze bez prestanka lajati. Za tili čas doletjela i dva ostala psa, te sada nasta oko krova smočnice užasan lavež da su počeli psi na sve strane lajati. Od porodice Janka mlinara prva je bila njegova žena koja je čula silni lavež pasa. Probudila muža, a ovaj stao slušati.

— Mora da je nešto u stvari — rekao mlinar i, obukav se na brzu ruku, izašao u mlin i probudio djetiće i družinu. Pograbili sjekire i, upaliv luči, pošli svi onamo otkud je dolazio lavež domaćih pasa.

»Zlo je«, rekao sam sebi tat, čuvši glasove izvana. »Bolje da me grizu psi nego da panem ovima napolju u ruke.« Uprtio napola punu torbu na pleća i stao se žurno penjati uza stube na tavan da umakne. Ali navrh stuba stoji kudrov i režeći pokazuje mu svoje jake, oštre zube. Martin zamahnuo nožem i zasjekao psa po njuški. Kudrov zavijao i odskočio na stranu, a u taj čas uzverao se tat na tavan. Htio da pobjegne na otvor u krovu, ali ranjeni kudrov stao mu opet na put. Martin prihvatio opet nož i zaletio se na psa, koji nato pobježe ispod krova te se vani pridruži drugoj dvojici što su oko otvora stražeći lajali.

Već se čula svana vika dolazećih ljudi. Tat Martin uvidio da tu nema drugoga izlaza nego što brže svršiti boj s pasjim rodom i onda uteći. Skoči stoga na otvor krova među bijesne pse. Ranjeni kudrov oborio mu se u isti mah na prsa i srušio ga na zemlju. Druga dvojica priskočila sa strane i stala nemilo klati nepozvana gosta. Bio je nakanio da će mučati, ali oštri zubi mlinarovih kudrova prisiliše ga te stao iza glasa vikati.

— Jao! jao! Pomoz'te! ... Proklete psine — vikaše tat, što ga je grlo nosilo, da se je čulo nadaleko. Pošlo mu za rukom dići se sa zemlje i željeznim oruđem začas rastjerati pse, nu oni tisnuli se opet za njim tolikom žestinom kao da ga misle goniti do nakraj svijeta. Martin krivudao iza grmlja, zaustavljao se na čaše i zaprijetio nožem svojim goniteljima, pa opet dalje bježao. »Samo da uskočim preko potoka«, mišljaše u sebi tat, »onda sam spašen!« I u sav trk poletio prama potoku.

— Stoj! — zagrmio ujedanput glas mlinara Janka koji uzmahnuv sjekirom, zakrčio put bježećemu tatu.

— Pustite me, ja sam pošten čovjek — viknuo Martin i nagnuo na drugu stranu bježati. Mlinar Janko poletio za njim i u dvatri skoka ščepao ga za vrat.

— Da ti pogledam u lice — govoraše mlinar, vukući natrag tata — kad veliš da si pošten . . . Gle, gle, ptičice, a gdje su ti uši? Ta i one spadaju k poštenu obrazu ... Hej, momci, poznate li toga noćnika? Čini mi se da je to propalica Martin koga smo prije više godina bez ušiju otpravili korbačem na kaptolsku stranu!

Djetići i družina mlinarova opkolili tata koji je plahim pogledom gledao oko sebe ne bi li mogao kako uteći. Vidio i sam da bi to nemoguće bilo, jer su ga odasvud opasali ljudi, oružani sjekirama i ljuta pogleda, spremni da ga, ako dođe do gusta, umlate i raskomadaju.

— Ta to je poznata hulja, tat Martin — viknuše kao u jedan glas mlinarovi ljudi.

— Ovo što ima u vreći — reče jedan od družine — sigurno je kod nas ukrao.

— Da vidimo što je unutri — oglasi se čio djetić, strgnuv s tatova ramena vreću koju je ovaj, usprkos golemoj stisci u kojoj se nalazio, spasiti htio.

Otvoriše vreću i počeše vaditi iz nje izabrane komade suha mesa.

— Otkuda ti to, lupežu? — pitao mlinar, drmajući za prsa tata. — To je iz moje smočnice! Ha?

— Kada znaš, što me onda pitaš — odgovori tat, uviđajući da mu spasa nema.

— Priznaješ, dakle! A kako si došao onamo?

— Na vrata nisam mogao jer su zatvorena bila, zato sam unišao kroz krov!

— Nuto, nuto! Ta ništarija još zbija šalu. Vežite ga, momci — zapovjedi mlinar.

Mlinarovi ljudi svezali tata.

— Ala ste bez srca, bez milosrđa! Što to radite sa mnom? — govoraše tat.

— Vodite ga na vijećnicu — zapovjedio Janko.

— Nazdravlje — rekao tat. — Znaš li ti, brate Janko, kamo me otpremaš?

— Na vijećnicu; vodite ga!

— To je moj križni put... na vješala — primijetio tat.

— Što zato? — progovorio najstariji djetić, gurajući pred sobom tata — takvo voće kao što si ti spada samo na onakvo drvo, na vješala!

— Dao vam Bog te i vi visili na takvu drvu — odgovorio zlikovac.

— Tornjaj se, rđo — gurnuo djetić tata šakom u leđa, i poveli ga na Grič.

Tri dana kasnije sjedili kod Tomaša u krčmi za jednim stolom vrač Cavagnoli i školnik Jakob Kuzmić.

— Cijeli narod sprema se u Cmrok — progovori vrač.

— Ja, bogami, ne idem — odgovori školnik.

— Ni ja — primijeti vrač. — Volim piti dobro Tomaševo vino nego gledati kako čovjeka vješaju.

— Meni bi se smučilo — prihvati školnik. — Nema gadnijeg prizora nego kad koga vješaju. Jedanput sam samo gledao kako su objesili jednoga ubojicu, pa mjesec dana nisam mogao spavati, uvijek mi je bio obješenik pred očima. B-r-r-r! — strese se vrač i potegnu živo iz vrča da ispere groznu sliku iz svoje duše.

Uto unišao Tomaš.

— Sada vode Martina na vješala! Čujete li kako zvoni malo zvonce u crkvi Sv. Marka?

— Sretan mu put — reče vrač, nagnuv vrč.

— Prisjest će mu mlinarovo suho meso — dodade školnik.

— Bio je to prava budala svega vijeka — umiješa se Tomaš. — Imao je toliko da je mogao do smrti lijepo živjeti. Ali ušao vrag u njega. Najprije potratio sav svoj imetak, a onda počeo grabiti za tuđim.

— A to ne ide — reče vrač. — Prste k sebi!

— Pola sata govorio sam danas o tom djeci u školi — rekao školnik. — Ni sam pleban ne bi joj znao ljepše propovijedati.

— Ali prije si zazvao svetoga duha! Zar ne, školniče? — primijetio vrač, lupajući prstom o vrč.

— Laska beno — razljutio se Jakob Kuzmić. — Rugala se sova sjenici da ima debelu glavu. Mani me se ti, vinska mješino!

— Ne ljuti se odmah, brate Jakobe — mirio vrač školnika. — Još bi ti moglo nahuditi. Kucnimo u tvoje zdravlje i naše prijateljstvo, a hulju tata neka vrag nosi.

— Amen — potvrdio školnik i kucnuo se s vračem.

Dok su ova dva vinska svata pila kod Tomaša, odveli su Martina Božića na gubilište u Cmrok i objesili ga.

Vraćajući se kući, svijet hvalio Bogu da je izbavio varoš od tolike nevolje. Ne bijaše ni žive duše koja bi požalila nesretna tata. Takav je obično svijet.

LIII

Minula podruga godina otkako se Benko vratio u očinsku kuću. Od to doba nije se ništa promijenilo u kući Živana mošnjara, izim to da su Anđelija i križar ostavili njegovu kuću i dva mjeseca poslije smrti biskupa Pavla krenuli put Dalmacije u Trogir, gdje je Anđelija stupila medu duvne. Teškim srcem oprostila se sa Živanom i njegovom porodicom. Bijahu to jedini još ljudi koji joj bijahu dobri, koji su je ljubili i od srca žalili. Uvečer prije odlaska svoga otišla djevojka na grob svoje majke i ujaka i molila se vruće i u suzama Bogu za mir duša svojih najdražih pokojnika. Oprostila se zauvijek s njihovim počivalištem. Stari križar pratio Anđeliju sve do Trogira i nije se nikad vratio iz Dalmacije, niti se kasnije što čulo o njemu. Valjda se i on, slab i nemoćan, sklonio u koji samostan da tamo dočeka konac svoga života.

Benko nije nikamo kretao iz očinske kuće. Već prvih dana bilo mu dosadno bez ikakva posla i zanimanja. Grga Prišlin othranio ga za vojnika, i osim toga mladić nije umio nikojega zanata. Živan se stoga pobrinuo da mu sin izuči obrt koji će ga moći danas-sutra pošteno hraniti.

— Sablja i buzdovan slabo danas hrane — govorio Živan Benku. — Dok traje vojna, ima i novca, a kad dođe vrijeme da mač počiva u koricama, onda je presahnulo vrelo zaslužbe. Lijepo je biti vojnikom, znam ja, i mlada čovjeka ništa više ne zanima kao taj stališ. Nu tome se hoće novaca: velikaši i plemići, za koje drugi rade, kojima gotov novac teče u mošnju, ti mogu ići u vojnike i služiti časti radi; siromah građanin ne. Zato ti velim, sinko, vrijeme je, skrajno vrijeme, da naučiš kakav-takav zanat koji će moći tebe i tvoju porodicu pošteno hraniti. Evo uči u mene, budi mošnjarom kao što ti je i otac, i neće ti ići loše. Moj posao dobro ide i zasluge ima uvijek dosta. Uz to, hvala Bogu, imam i lijepe zemlje, imam trsje, lijepu šumicu, svega pomalo: ne trebaš se bojati oskudice svega svoga vijeka. Ta sve što imam jest božje i tvoje. Reci, sinko, hoćeš li biti mošnjarom?

— Zašto ne bih, oče? — odgovorio spremno mladić. — Zašto da se stidim zanata u kom mi je otac pošten osijedio? Hoću da budem mošnjar!

— Kad je tebi pravo, meni je drago — rekao veselo Živan. — Kod mene ćeš brzo naučiti taj zanat. Nije težak, niti treba tešku, ali tim više spretnu ruku. Za podrug godine moći ćemo te učiniti meštrom, a dotle, dakako — pridoda Živan — ne može biti govora o ženidbi. Tamo poslije drugoga Božića, u ime božje, ženite se. Oboje ste još posve mladi, možete jedno na drugo koji čas čekati. Preša nije nikakva, niti se trebaš bojati da će ti tko drugi Isu preoteti.

Benko se malko namrštio.

— Ja sam držao da ćemo se za koji tjedan vjenčati — rekao mladić zlovoljno.

— Ne ide to, sinko! ... U svijetu je običaj da se samo onaj ženi koji je kadar ženu i porodicu svoju sam uzdržavati... Sav bi ti se svijet rugao kad bi bio sa svojom ženom meni na brizi i vratu. Nije li tako, sinko?

— Pravo govoriš, oče — priznao Benko, i od toga časa svojski prionuo uz novi svoj zanat, i radio neumorno i vješto.

Na samo Začeće blažene djevice Marije godine 1396. priznala hrvatska kalendina Benka Benkovića meštrom mošnjarom i primila ga u svezu svoje bratovštine. Po starom običaju dao mladi meštar svečan objed na koji je pozvao glavu bratovštine, koja se u ono doba zvala »dekanom«, a osim nje i sve meštre mošnjare, pa svu porodicu svoju.

Ispunilo se ono što je Benko toli željno očekivao. Postao je meštrom koji je kadar bio hraniti sebe i porodicu, sada već nije bilo zapreke da se vjenča s vjerenicom koja bijaše jedina mu misao i želja.

— Sada je sve u redu, sinko moj — govorio Živan za objeda Benku. — Naučio si zanat koji je mene pošteno hranio, pa će i tebe. Dok bude novaca, bit će i mošanja! Ne boj se za svoje buduće dane! . . . Ali da ti budu slađi, hoću da se što prije oženiš ... Nismo u neprilici za djevojku... Bog je vaša srca odavna već sjedinio. Uzmite se, djeco, (Isa bijaše također u tom društvu) i pomladite stare moje dane.. .

— Kada tako govoriš, Živane, onda ne može biti svadba daleko — primijeti dekan.

— Poslije Svetih triju kralja prve nedjelje neka se vjenčaju — reče Živan. — Isti dan i ja sam se vjenčao s mojom ženom. A prvi ozov neka bude u nedjelju pred Tominjem, baš kao kod mene!

Sve je to blizu bilo: čovjek bi mislio da i ne može biti inače. Ali stara je riječ: čovjek snuje, a Bog odlučuje!

U dvoru kanonika Grge Varaždinca ili, bolje rekav, u njegovoj krčmi, koje je u ono doba imala skoro svaka kanonička kuća, bilo jedne subote, što bijaše posljednja prije Tominja, neobično živo i veselo. Gospodin kanonik imao je najbolja vina u svojoj pivnici, a u zimsko doba točio je tako izvrstan pelinkovac da su napokon i najvjerniji gosti Tomaša pod brijegom, vrač Cavagnoli i školnik Jakob Kuzmić, iznevjerili se staromu znancu i sklonili se pod drugu strehu. Osobito uoči praznika i blagdana bijaše krčma kanonika Grge Varaždinca puna gosti, a najviše bilo ih je vazda iz Šoštarske vesi, koji su preko Pisanoga mosta za nekoliko časaka mogli dospjeti k slatkomu vrelu prve pivnice na Griču i Kaptolu.

U krčmi bijahu namještena velika dva stola. Usprkos velikoj pomirbi koja se je prije dvije godine sklopila među gričkom i kaptolskom općinom, sjedili građani s ovu i s onu stranu potoka odijeljeno. Jedni zapremili jedan, drugi opet drugi stol.

Za gričkim stolom sjedili postolari Tomo Štabel, Janslin Jakomelov, Hanselman, Korard i Urban Kraft, svi iz Šoštarske vesi, a po narodnosti Nijemci. S njima u društvu bijahu ponajviše sami mesari: Nikola Cigan, Dolić, Pavao Lenak, Musić, Petrić, sve same osobe kojima je suvremena kronika imena vjerno ubilježila.

Za kaptolskim stolom sjedio zadjevičar Marko čohaš, a s njim nekoliko građana iz Laske ulice i Nove vesi, koji su naizmjence častili brbljava i bahata čohaša da im samo što pripovijeda.

Gričani bili široke volje i lijepo se, mirno među sobom zabavili. Mali čohaš, usuprot, bio danas papren, zlovoljan i spreman na svađu kao da je pio kisela, nova vina. Začudo, ali je istina: njega je ljutilo da se Gričani vesele na kaptolskoj strani. To mu se dogodilo danas prvi put poslije dvije godine i toliko mjeseci što je bila sklopljena velika pomirba između jedne i druge općine. Pa ipak, koliko je puta, malone svaku večer taj mali čohaš sprovodio dosadne večeri u kanoničkoj krčmi i zajedno s njima pio u zdravlje složne braće, za slogu jedne i druge općine. Ali danas je u nj ušao sam nečisti duh, duh zavade i nemira. Svojim uhom bijaše čohaš uvijek bliži Gričanima negoli svomu društvu. Pozorno je slušao sve što se tamo govorilo, ne bi li kako uhvatio priliku za zadjevicu. Nije uostalom trebao osobito napinjati uha, jer su Gričani, ugrijani vatrenim pelinkovcem, i suviše glasno govorili, gotovo bučili.

— Duše mi — viknu mesar Nikola Cigan, udariv praznim vrčem o stol — ovo popovsko vino mnogo je bolje nego Tomaševo pod brijegom. Hej, krčmaru, ded napuni mi vrč!

Dvorski kanonika Grge, koji bijaše ujedno krčmarom, donio kablicu i natočio vrč mesaru.

— Da, da — oglasi se čohaš — da nije tih popova, ne bi imala šta piti gospoda gricka.

— Tko to govori? — diže glavu Nikola Cigan, premda je dobro poznavao glas maloga čohaša.

— Malen tić, a velik krič — oglasi se mesar Musić, šibajući tim riječima na malješna čohaša koga si jedva mogao vidjeti u njegovu društvu.

— Makar sam i malen tić — oglasi se jarosnim glasom čohaš — ali sam u svom gnijezdu. A vi, kramari grički, što vi radite ovdje?

— Pijemo za svoje novce — reče dobroćudno postolar Tomo Štabel.

— Ne kao ti, čohašu, za koga drugi plaćaju — dometnu Janslin Jakomelov.

Svi se nasmijali.

— Tko, tko za me plaća? — zakriješti mali čohaš, skočiv na klupu na kojoj je sjedio.

— Šuti, Marko, bogati! — rekoše dva Novoveščana koja su doista onu večer častila brbljavoga čohaša. — Što si tražio, to si dobio, zašto se češeš ondje gdje te ne srbi? — I povukli čohaša za ruke te ga prisilili da opet mirno sjedne.

Društvo se opet smirilo. Gričani smijali se među sobom kako su ušutkali nemirnjaka čohaša, a ovaj kipio od gnjeva i jedva čekao zgodu da može opet zapodjeti svađu s omraženim susjedima. Ali ti susjedi mučali, i nitko od njih nije imao na umu da se s kim zavadi ili razbija. Ta među jednom i drugom općinom utanačena je velika, sveta pomirba; sada se već i na drugoj strani nije zaboravilo da građani tih općina nisu više protivnici ni krvni dušmani, nego dobri i mirni susjedi. Ipak mali čohaš Marko nije danas bio te misli. Večeras je žestoko piće raspirilo mu u glavi nesretnu uspomenu na nemilu zgodu kada su ga iz krčme njegova kuma kod Mesničkih vrata bacili Gričani na ulicu. Kao nikad prije, pekla ga večeras ta sramota. Tu, na kaptolskoj strani, piju lijepo i mirno građani sa Griča pa se šire kao gospoda na svom dobru; a on, do koga su svi mnogo držali, koji je vodio prvo slovo u svakom zboru građana kaptolske općine, mora da sjedi začepljenih usta, jer Gričani neće da ga uvažuju. Opaka misao rodila se čohašu u glavi. U prvi mah i sam se je prepao od nje, ali napokon se riješi. Upro glavu na obadva lakta i oglasio se tankovitim grlom da su ga svi čuti mogli.

— Niste li čuli, braćo, lijepih pričica iz Soštarske vesi? Sve zamuklo pri jednom i drugom stolu.

— Da čujemo — progovori prvi Urban Kraft.

— Slušajte, slušajte samo, vi njemški postolari — prihvati odmah čohaš — osobito oni koji imate lijepe kćeri ili mlade žene!

— Oho — viknuše Nijemci, zgledav se među sobom.

— Hoćeš li da nas vrijeđaš? — zapita Tomo Štabel, dignuv se sa svoga mjesta.

— Gle, gle — nasmija se pakosno čohaš — kako se nevino drže kao da o svem ništa ne znadu. Ta zna to sav svijet, velim vam: sav svijet.

— Ali mi ne znamo — prodera se upaljen Janslin. — Govori ako smiješ!

— Da li smijem! Samo polako, Jansline! I ti imaš mladu ženu, pazi samo da ne ide u kupelj pri Pisanom mostu na zabavu s biskupovim časnicima.

— Što to govoriš, ništarijo? — kriknu Janslin i skoči nasred sobe.

— Ja znam što govorim, ali znajte i vi da žene i djevojke iz Šoštarske vesi imadu sastanke s časnicima biskupa Gorjanskoga u kupelji... To su te vaše hvaljene žene i djevojke!

Mjesto odgovora zaleti se Janslin na čohaša i, pograbiv ga za prsa, izvuče ga nasred sobe.

— Hej, stani! — viknuše Kaptolci. — Zar ćete naše ljude na našem ladanju zlostavljati? — I skočivši sa svojih mjesta, navale na Janslina, otimajući mu iz ruku čohaša.

Vidivši to, skoče na noge šoštari i mesari.

— Što, zar će ova hulja ružiti naše žene i kćeri? — viknuo Urban Kraft i udario čohaša pesnicom po glavi da mu se zamaglilo pred očima.

— Mir u ovoj kući! — zavikao sada dvorski na Gričane. — Ili ću vas dati po kmetovima istjerati.

— To su razbojnici — vikahu Kaptolci.

— Ti ćeš nas tjerati otuda? — planuo mesar Nikola Cigan. — Napolje vi, kaptolske hulje! — To rekav, zaletio se on, a za njim i ostali Gričani na Kaptolce, i sada nastade opća tučnja.

Dvorski kanonika domaćine stao, dakako, uz svoje Kaptolce i oborio se na bijesnoga Nikolu mesara koji je baš jednoga Novoveščana bacio na vrata. Nu zlo prođe, jer Nikola dohvatio vrč sa stola i skrhao ga u glavu dvorskomu. Osjetiv ovaj da ga je krv oblila, uteče napolje i diže na noge kmetove, kojih je tada svaki kanonik po desetak stalno imao u svom dvoru. Ovi pograbiše koji sjekiru, koji motku, koji vile i pojure u krčmu. Uto sašao dolje i kanonik Grga Varaždinac i, vidjev krvlju oblivena svoga dvorskoga, zapovjedi kmetovima da bace na ulicu »taj grički smet, te razbojnike«!

Kmetovi i kaptolski građani udare sada složno na Gričane. Bijaše ih dvaput toliko koliko ovih, i za nekoliko časova, premda su se Gričani vraški branili, istjeraše ih na ulicu.

— To vam je na uspomenu kada ste mene iz svoje krčme bacili — vikaše čohaš iza glasa za Gričanima koje su još neko vrijeme gonili kmetovi.

— Ta sramota — zaustavi se Tomo Štabel kada su se kmetovi kući vratili. — Baciše nas kao protuhe napolje.

— Hulja tko se ne osveti — viknuo mesar Nikola Cigan.

— Evo nam prilike — reče Janslin Jakomelov. — To je baš štagalj Grge Varaždinca. Upalimo ga!

— Ima dosta kmetova, neka gase — reče mesar Musić.

— Gle, pa tu je hambar Blaža Kustosa, zašto da on ostane cijel?

— Upalimo ga, upalimo! — vikahu ogorčeni ljudi.

Što rekoše, učiniše. Za četvrt ure stajahu u jasnu plamenu štagalj kanonika Grge Varaždinca i hambar Blaža Kustosa. Požurili se da vatru pogase, ali uzalud bijaše trud. Izgorjelo sve do temelja. Kanonici, znajući da je to osveta gričkih građana, plamtjeli od gnjeva i iste noći sastali se na dogovor.

Sutradan ujutro, poslije zornice, počelo kucati veliko zvono Sv. Kralja. Na taj zvuk digao se sav Kaptol na noge. Svi kanonici, i oni koji dosele bijahu poznati prijatelji mira i sloge među gričkom i kaptolskom općinom, skočili na noge sa svojim slugama i kmetovima i oružani pojurili proti susjednoj Šoštarskoj vesi... Bili tu kanonici: Ivan Krispo, arciđakon kalnički, Đuro dubički, Ivan vrbovački, Šimun vaškanski, Ivan katedralni, Hinko čazmanski, Stjepan varaždinski i Đuro varaždinski. Bili zatim kanonici magistri: Ivan Lancelot, Benko Moslavčan, Grga Varaždinac, Nikola Ugrin, Martin Veliki, Barnaba Mikonić, Benko Ivanšić, Nikola Čazmanac, Blaž Kustos, Dioniz Križevčan, Stjepan Ugrin i Petar Krispo. Svi bijahu ogorčeni zbog jučerašnjeg nedjela gričkih građana koji požarom uništiše njihovo dobro. Tu drzovitost trebalo je kazniti, i to bez oklijevanja. U Šoštarskoj vesi još veći dio stanovništva spava, ne sluteći ni o kakvu zlu, kada su gospoda kaptolske strane užasnom halabukom udarila na njihove kuće. Muškarci skočili na noge i latili se oružja da obrane svoje kuće i svoje porodice. Kao bijesni navalili kmetovi i kanoničke sluge na šoštarske kuće. Što im god došlo pod ruku, oplijenili ili uništili, a tko se je protivio, toga počastiše oružjem. Janslina Jakomelova, koji je stao na svoj prag sjekirom, ranili strelicom u grudi da se je mrtav srušio na zemlju. Tomu Štabela umalo da po drugi put ne odvedoše sobom. Jedva mu pođe za rukom da se je istrgao šakama bijesnih kmetova. U svim kućama zavladala strava i užas. Nijemci šoštari klonuli duhom.

— Bježite, spasite se — vikahu muževi ženama i djeci. — Na Grič bježite!

— Tucite lupeže — vikahu kanonici, rastjeravajući hrpe muškaraca koji pokušaše oprijeti se sili.

Svuda čula se grozna vika, plač i vriska žena i djece. Bježali prama Kamenim vratima da se zaklone u gradske zidine. Kaptolci ni bježeće ne pustili na miru. Odapinjali strelice za njima i mnoga majka srušila se na zemlju s nejakim djetetom u naručju.

Na Griču sve se prepalo kada se pojaviše u gradskim zidinama prvi ranjenici, prvi bjegunci. Muškarci krvlju obliveni, polunage žene s djecom u naručju, neke i ranjene, uz njih ..._. vrištuća nejač uzbuni učas sav Grič.

— Šta je, zaboga? — pitahu ljudi na Griču.

— Pomozite, izginusmo svi! Kaptolci su u podgrađu!

— Ha, čekajte, razbojnici! Zvonite, hej zvonite! Zvonce Lotrščak poslije duga vremena oglasi se sada prvi

put da digne ljude na ustanak, na noge!

— Na oružje! Ubijaju nam braću u podgrađu — vikahu građani, leteći doma po oružje.

Za nekoliko časaka bio pun Markov trg oružanih građana. Sve je kipjelo od osvete i jarosti.

— Naprijed, naprijed! Neka veliko zvono javi da idemo — vikaše Roger Florentinac, trgovac i barjaktar, držeći visoko u zraku gradsku zastavu.

Veliko zvono u crkvi Sv. Marka zazvonilo.

— Naprijed, naprijed! — urlalo građanstvo, talasajući se za modrobijelom zastavom sa slikom Sv. Blaža koju je pred svima nosio Roger.

Tisnuli se dolje najkraćim putem, na Kamena vrata; pojurili kao da ih vjetar nosi. Dugo već nije se lila bratska krv, žedni su je.

— Smrt popovima! Udrimo! — vikali Gričani, leteći nizbrdice u podgrađe, da se orilo na sve strane.

Na ulici ležalo nekoliko teško ranjenih Nijemaca, vičući za pomoć. Na kućama bijahu sva vrata i prozori širom otvoreni, a iz njih odneseno sve što bijaše boljega. Iz smočnica odnesoše sav smok, iz staja i kotača odagnali sve blago. Što je koji imao robe koju je htio prodati na Tominje, kad je svake godine sajam bio, ponesoše Kaptolci sobom. Po vanjskom liku vidjelo se već da je Šoštarska ves sva orobljena i opljačkana. Ostala u njima golotinja i očajanje.

Kaptolci, čuvši sa Griča glas velikoga zvona, požure se da što prije umaknu na svoju stranu, i jedva su ugrabili toliko vremena da umaknu. Gričani su se baš ljudski žurili. Ne našav Kaptolce u Šoštarskoj vesi, potekoše za njima preko Pisanoga mosta. Oružani kopljem, lukovima, buzdovanima i sjekirama udariše Gričani na kaptolsku stranu. Bijaše ih velika sila. Strah i strava obuze Kaptolce. Sve bježalo iz kanoničkih kuća i tražilo zakloništa u Novoj vesi ili Laškoj ulici, kamo su i plijen svoj posakrili. Većina kanonika umakla u biskupov dvor u kom bijaše jaka posada biskupove čete, kadra da obrani dvor od napadaja. Mnoge kanoničke kuće imahu doduše braništa, nu ta ne bi odoljela bijesnoj navali građana. Gričane predvodiše u ovoj navali bivši njihovi suci: Ivan, unuk Kustodov, Miklin i Ivan Bele. Sve građanstvo izuzev nekoliko razboritijih ljudi, među kojima bijaše i Živan Benković, ustalo na noge da osvete braću u Šoštarskoj vesi.

Udarili najprije na dvor kanonika Grge Varaždinca.

— Ovamo, ovamo! — vikahu mesari Nikola Cigan, Dolić i Petrić. — Otuda je sve poteklo.

— Palimo, rušimo! — vikao šoštar Urban Kraft.

Nije se dugo razmišljalo. Upaljene smolene baklje turiše pod strehu i za nekoliko časaka stajaše dvor Grge Varaždinca u plamenu. Do toga su neki učas opljačkali sve što se je samo našlo u dvoru, a drugi su sašli u pivnicu, gdje se najprije ljudski napiše staroga kanoničkoga vina, a onda rasjekoše vinske posude da se je napokon sva pivnica napunila vinom najbolje vrsti.

— Kad ne možemo sa sobom ponijeti, zašto da i njemu ostane? — govorili Gričani i zaredali dalje po Kaptolu. Razdijelili se u veće hrpe i provaljivali u kuće kanonika, prebendara, oplijenili ili odnijeli iz njih što su samo mogli, a tada ih upalili. Do trinaest kanoničkih i prebendarskih kuća uništili ognjem i razorili do temelja. U njima zaplijeniše sijaset crkvenih stvari velike vrijednosti; mnoge rijetke i bogato uvezane bogoslužne i druge knjige, zlatne kaleže i dragocjeno crkveno ruho što se nalazilo u posudu kod nekih kanonika. Stvari koje nemahu za njih vrijednosti, kao stare listine i pisma, poderaše, a sa papinskih bula potrgaše pečate te ih tada pogaziše nogama i u vatru baciše.

Opojeno osvetom i vinom zaletjelo se bijesno građanstvo i u franjevački samostan. Na ulazu stao proti njima sluga kaptolskoga suca koji se bješe ovamo sklonio zajedno s bratom sučevim. Gričani obore se na nj kao bijesni i umlate ga sjekirama i buzdovanima. Provaliv u samostan, namjere se i na sučeva brata. Opkolili ga i počeli mlatiti koplјištima i buzdovanima. Pridošavši fratri jedva ga molbama izbaviše od sigurne smrti, nu zato ga svezaše i kao roba povedoše sobom u grad. Ubogi redovnici jedva se namoliše bijesnim građanima "f da im puste na miru samostan i crkvu, jer bi inače to mjesto orobili. S velikom vikom pođu iz samostana i putem namjere se na Đuru, brata kanonika Grge, arciđakona vaškanskoga. Baš je trčao ka gorućemu dvoru kanonikovu, da vidi dade li se još šta spasiti. Nijemci iz Šoštarske vesi prepoznaše ga i saletješe sa svih strana.

— Ha, ti si to, lupežu, koji si jutros bjesnio u našoj ulici

— vikahu Nijemci i oborili se kao mahniti na Đuru. Uperiše koplja u njega i pustiše maha buzdovanima. Za dva-tri hipa srušio se čovjek i izdahnuo.

Pošli dalje i za ogradom dvora kanonika Dioniža Križevčana opaze sakrita njegova oca Mateaa, starca od šezdeset godina.

— Gle, gle, evo i druge ptičice — poradovali se šoštari

— eto junaka koji je strijelama pratio bježeće naše žene i djecu! — izvukli starca napolje, i već neki zamahnuli da ga sjekirama zatuku.

— Stanite — rekao Urban Kraft. — Toga ćemo sačuvati da mu krojimo pravicu po našem gričkom običaju. Svežimo ga i otpratimo na Grič u tamnicu! — Kako Urban rekao, tako postolari učinili. Svezali starcu ruke naopako, a dvojica postolara poveli ga kao sužnja na Grič, vukući ga za duge, sijede vlasi.

Uto zatrubili trubljači, stojeći uz gričke kolovođe nasred Kaptola. Na taj znak počele sa svih strana hrliti hrpe gričkih građana koje su dosele raštrkane po Kaptolu harale i plijenile. Doskora bijahu svi na okupu, dotrčao i barjaktar Roger Florentinac, i svi se povrstali oko svoje zastave.

— Naprijed, braćo! — povikao bivši sudac Miklin. — U biskupovu dvoru sakriti su svi lupeži naši, kaptolska gospoda. Potražimo ih!

— Udrimo, udrimo! — odazvali se iz svega grla Gričani i kao skakavci poletjeli na biskupov dvor uz užasnu halabuku.

Htjeli provaliti na vrata, ali ta bijahu zatvorena, a na prozorima svuda jake rešetke od željeza. Biskup Ivan Gorjanski, banov brat, slutio dobro da bi moglo doći do navale, i spremio se za doček. Gričani, vidjev da ne mogu lijepo unići, prihvatili sjekire i počeli obijati vrata i neke prozore. Ali u isti čas prosula se na njih kiša strelica iz biskupova dvora. Jaki odio biskupove čete, koji se tada nalazio u dvoru, i kanonici, što se skloniše u dvor, stali na otpor, spremni da se do

skrajnosti brane. Gričani se uskomešali. Čula se među njima vika ranjenih i ginućih ljudi. Debelomu vraču Cavagnoliju, koji je uz svoga zemljaka barjaktara silno bučio mašući dugim mačem, zaparala strelica u trbuh, i on se uz grozan jauk srušio.

— Kući me nosite, kući — molio, vrištući, svoje prijatelje. I dvojica pograbila vrača da ga kući odnesu, no već kod Pisanoga mosta izdahnuo vrač i otrovnik svoju dušu. Umro ljepše i časnije negoli je zaslužio.

— Tu nećemo ništa opraviti — rekao Ivan Bele prama Miklinu. — Ovi su tu spremni, i mnogi će od naših rastaviti se sa životom prije nego provalimo u grad.

— Pravo imaš, Ivane — odgovori Miklin. — Dvor je tvrdo građen, nećemo tako lasno provaliti unutra; ali znaš šta, crkva stoji bez obrane, a u crkvi je bogata riznica: tu bismo mogli lakim trudom doći do bogata plijena.

— Ajdemo, dakle, na crkvu — pristao Ivan Bele.

— U crkvu, braćo! — povikao snčva kolovođa Miklin. Tamo je riznica, tamo popovsko blago.

— U crkvu! U crkvu! — zaurlali građani, i ponesav sa sobom svoje ranjenike i dvojicu mrtvih, potrčali prama vratima stolne crkve.

Pokušali unići, ali vrata bijahu i tu zatvorena, jaka, gvozdena vrata. Blaž Kustos bio pametan čovjek i dao crkvu za vremena zatvoriti. To je Gričane još više razjarilo. Ne mogav u crkvu, stali na prozore strijeljati u crkvu kao obijesni dječaci kada su naumili da koga oštete.

Natovareni plijenom, krenu sada, vičući, prama Griču. Uz put namjerili se na mrtvo tijelo Đure, brata kanonika Grge Vaškanskoga. Svezali mu konop oko vrata i stali ga po blatu vući sobom na Grič. Kod Pisanoga mosta opaze dva kanonika: Hinka arciđakona čazmanskoga, i Nikolu Ugrina, koji se bjehu sklonili u samostan k cistercitima i sada kući pošli, vidjev da se Gričani vraćaju na svoje vladanje.

Posljednja hrpa građana poletjela za kanonicima i, stigavši ih, stala ih nemilo tući kopljima i buzdovanima. Jaučući, moljahu kanonici razuzdane ljude da im bar živote oproste. Začudo da ih uslišaše. Pustili ih ipak žive, ali teško isprebijane i ranjene.

Sa Griča sašle u susret svojim muževima žene i djeca, i uz veliku kriku i buku, veseleći se strašnoj osveti, unišli na Kamena vrata u Grič. Tu se dijelio plijen, tu se radovalo pobjedi i hvalila gricka sloga i junaštvo.

*

Dok su Gričani harali po Kaptolu i palili kanoničke, i prebendarske kuće, ležao je Grga Prišlin neprestano bolestan u svojoj postelji. Čuvši izvana groznu viku i halabuku, pridigao glavu i zapitao:

— Što je to, Doro?

— Ne znam sama, gospodaru! Bit će nekakva pokora! Jedan od sluga uletio u sobu i sav zadahtan javio da su

Gričani velikom silom udarili na Kaptol.

— Naopako! — rekao Grga. — Sad mi je odzvonilo. Sigurno će doći i k meni, orobit će me i ubiti.

— Jao, što će sa mnom biti! — stala jaukati stara sluškinja.

— K vragu, što buncaš, vještice stara — viknuo Grga. — Što bi s tobom uradili, najviše ako te tko gurne nogom na smetište. Niti si mlada, niti si bogata, koga se bijesa bojiš?

— Uh, uh — jaukaše dalje stara sluškinja — to su bezbožni ljudi, ti Gričani, pravi luciferi. Ne, ja neću da me tu zateku, ja idem ...

— Kamo ćeš, strijela pukla u te! — riknuo Grga. — Zar ćeš me ovdje sama ostaviti?

— Sluge su dolje, nek te oni čuvaju — odgovorila stara i umakla na vrata.

— Stani, ako Boga znaš — vikao za njom Grga. Uzalud, Dora otišla. — Prokleti stvore — jadikovao dalje Grga — da bar slugu kojeg pošalje k meni. Nikoga baš nema uza me! Nikoga!

Sada stao iza glasa zvati sluge svoje. Nitko se ne oglasio. Sluge sve pobjegoše iz Grgina dvora, doznavši da Gričani pale i ruše kanoničke kuće, pače da i njihovu družinu ubijaju. — Zašto da mi tu ostanemo? — rekli među sobom — da nas još ubiju ti kramari. Eno Grge, neka s njim račun svrše, a mi bež'mo.

I ostavili sama svoga gospodara, niti ne zatvoriv vrata njegova dvora.

Grga slušao napeto i čuo već u blizini groznu viku. Srce mu trepetalo od straha kao list na topoli. »Ha, sada će mi provaliti u dvor pa će me mučiti i ubiti, odnijeti sve moje blago! Uh, kleta sudbo!« Ali doskora odmakla se buka tamo prama biskupovoj strani. Grgi odlahnulo. Izdaleka čuo je samo nejasan žamor, nalik hujanju oluje, ali to bijaše daleko. Stao iznova vikati Doru i sluge. Odnikud ni glasa. »Hulje, proklete hulje!« psovao od straha i jarosti Grga. »Ostaviše me sama kao pseto. Niti me tko čuje, niti zna za me. Još bih mogao od glada umrijeti! . ..« I stresao se od groze sam na svoje riječi. Pomislio na Pavišu i Gončinku i zanijemio od strave. Mučio se tako dugo vremena, a uto prestao i onaj žamor i sve utihnulo. Grga se smirio i čekao što će dalje biti.

Doskora otvorila se tiho vrata od sobe.

— Tko je? — zagrmio Grga s postelje sav uplašen.

— Ja sam, gospodaru — oglasila se Dora u blizini.

— Kamo si pobjegla, sotona stara! — prođera se na nju Grga. — Kada te najviše trebam, onda bježiš otuda, a meni što Bog da. Oh, zašto ne mogu skočiti na noge da vas sve podavim, tebe i svu tu nevjernu služinčad!

— Ah, oprosti gospodaru — moljaše starica. — Nije to šala što se vani zbilo. I drugi bi hrabriji bježao od toga zla, kamoli ne ja, slaba i stara žena. Pomisli, dragi gospodine: do trinaest dvorova kanoničkih i prebendarskih upališe i razoriše te gričke zvijeri, više ljudi ubili, izranili i isprebijali, nekoje i sobom kao sužnje odvukli na Grič. Još im sve to ne bijaše dosta, udarili na isti biskupski dvor, nu biskupova četa dočeka ih ljudski, i oni uzmakoše, ali sada nasrnu na crkvu Sv. Kralja da je oplijene i porobe, nu vrata bijahu zatvorena, ne mogoše unutra. Ali zato odapeše stotine strijela u crkvu na prozore ti bezbožnici i svetogrdci, pa tad istom krenuše na Grič. Ah, to su paklene hudobe u ljudskoj podobi, a ti me još koriš i psuješ da sam bježala pred njima. Kako ne bih bježala, kad se je sav Kaptol na sve strane pred njima razbježao. Pravo je čudo da su poštedjeli tvoj dvor, jer "t bome znaš da ti nisu prijatelji i da te već dugo imaju na rovašu.

— I sam se tome čudim, čujući sada što se zbilo — reče Grga. — Sam me je Bog očuvao!

U slijepoj svojoj jarosti proti kanonicima i popovima Gričani i zbilja zaboraviše na svoga davnoga dušmana i zlotvora od koga su prijašnjih godina najviše zla pretrpjeli. K tomu stajaše Grgin dvor više na strani, te im ne pade u oči. Kad su se Gričani vratili u svoje zidine, pade im na um da bace nekoliko bombarda na kaptolsku stranu u znak pobjede. Stojeći na gradskom bedemu gledahu s nekim zadovoljstvom na porušene kanoničke i prebendarske kuće. Tad ujedanput oglasi se netko.

— Gle, gle! A dvor Grge Prišlina stoji cijel. Kako smo mogli zaboraviti na tu hulju?

— Bacimo onamo nekoliko bombarda — viknuo drugi. — Neka izgori to lopovsko duplje!

Što rekli, odmah i učinili. Bacili bombardu prama Grginu dvoru. Dobro su nišanili, jer je bombarda udarila u kućni krov i utonula.

— Što je to? — kriknuo Grga. — Vidider, Doro, da nisu bombarde?

Odmah zatim udarila i druga bombarda o strop nad posteljom županovom.

— Bombarde su, zaboga — vikaše u velikoj stravi župan Grga. — Zovi ljude, Doro, da me nose iz kuće, jer ću živ izgorjeti.

Dora, kao da je vjetar nosa, istrčala iz kuće i poletjela na ulicu. Stala vikati, u pomoć zvati; ali niotkud nikoga. Ogledala se oko sebe. Vidjela unaokolo porušene, još dimeće se kanoničke dvore. Ovdje bi zaludu tražila pomoći. Ali tamo nedaleko stoji čitav prebendarski dvor. Bog ga je slučajno spasio. Otrčala onamo i stala iz svega grla zvati ljude u pomoć. Nitko se ne oglasio. Ogledala se na dvor župana Grge. Iz krova već prodrle bile plamene svijeće, otanke isprva, pa sve deblje, silnije i užasnije.

— Jao! — kriknula stara — to su smrtne svijeće moga gospodara; nema nikoga da ga spasi.

Istrčala opet na ulicu i stala iza glasa vapiti u pomoć. Sve uzalud! Na Kaptolu ne bijaše u taj par ni živoga muškog stvora koji bi se usudio pomoliti glavu iz svoga skrovišta. Kad su počele sa Griča letjeti goruće bombarde, zavladala na kaptolskoj strani iznova strava i užas. Sve se razbježalo i posakrilo.

Služavka župana Grge, ne znajući sama kamo da krene, stala nasred ulice i, nijemo bulјeći u Prišlinov dvor, motrila kako oganj proždire staro zdanje biskupova župana.

Sav krov bijaše već u plamenu. Nad glavom župana Grge gorjele i praskale stare hrastove grede kao da ih potpaljuju sluge pakla. Stari grešnik odrvenio od užasa i strave. Kao da ih tko goni razduhanom mješinom, padale velike iskre nuz prozore županove sobe, padale u isto doba goruće trijeske i daske, a uza to kidale i lomile se velikim tutnjem grede i roženice što držahu kućni krov.

U sobi Grginoj postalo vruće kao u paklu. Na čelu i licu iskočio mu znoj.

— Bože, ne ostavi me! Bože, spasi me, ako imaš iskru milosrđa — vikao čovjek koji svega svoga vijeka nije znao za milosrđe.

Tavanice počele cvrljiti, počele pucati, progorjele već. Iskre, ožarci kapaju na postelju županovu, padaju u kudjelju u koju su mu umotane bolne noge, a on nije kadar ni da makne nogom, ne može da gane rukom da strese i stepe ono od čega su se upalile daske, grede, roženice i tavanice, od čega i on mora da izgori.

Užasno!

— Sve me je ostavilo, nemoj ti, dobri, milostivi Bože — vikao zdvojno Grga Prišlin onomu s kojim ne bijaše vičan razgovarati se u svom životu.

U isti čas što je izustio te riječi provalio se strop. Nad županom zinula slika pakla. Goruće grede i roženice, praskajuće sljeme njegove kuće, jedan dio pakla otkrio se njegovu pogledu. Obnevidio i zanijemio. U taj čas najvolio bi da je mogao zatvoriti oči zauvijek ... ali ne bijaše mu tako suđeno. Kudjelja se oko nogu upalila i buknula u plamen. Nesretnik otvorio opet oči i ganuo se od velike boli.

— Spasi me, spasi, Bože! — zavapio obnemoglim, smrt slutećim glasom. I u tom času učinilo mu se kao da vidi ispod krova, u ognju, na roženicama Gončinku i Pavišu gdje ga k sebi zovu uz sotonski smijeh i zloradost. Prestravio se i svijest ga počela ostavljati.

— Dobro . .. ženo, dijete moje — izustio još slabim glasom i otvorio na tren oči.

Zadnji čas mu kucnuo. Goruća greda kao strijela sunula ispod krova i razmrskala mu glavu.

U kuću nije se nitko usudio. Stara služavka pokušala da dođe u sobu bolesnikovu, nu čim je olvorila vrata, udario joj silan dim u lice da se umalo nije srušila. Pobjegla na ulicu i jaučući zvala u pomoć, opet uzalud! Sav Kaptol kao da je izumro, odnikud pomoći. U jasnu plamenu stajaše već županov dvor, a vatra zahvatila i druge zgrade i samo branište. Gorjelo sve i izgorjelo do temelja.

Poslije poldana počeli se vraćati stanovnici kaptolski na svoja garišta. I na garištu županova dvora motale se njegove sluge koje su ga odbjegle bile. Premetali motkama po ugljenu i ožarcima; valjda su tražili novce, jer se je znalo da ih u Grge dosta ima.

— Gle, gle, tu mu je glava — reče jedan od sluga, tumuv motkom u čađavu ljudsku lubanju.

— He, he — nasmija se drugi sluga. — A prije nekoliko sati ta nas je glava psovala i klela. Baš je čudno na tom svijetu!

Tako je svršio župan Grga Prišlin.

Večer je. U kući Živana Benkovića sjedi sva obitelj za stolom. Upravo su povečerali. Stanko sjedio mrk i mučeći gledao preda se, a i Živan se držao ozbiljno. Domaćica Jela čas pogledala sina, čas muža i kimala glavom. Otac i sin, oba žestoke naravi, porječkali se jutros i još sada, kad je već dan minuo, nisu se zbližili u misli.

— Što šutite kao da ste zavađeni? — javila se Jela, kojoj je nesnosno bilo u takvu društvu. — Ti, sinko — okrenula se majka k Benku — mlađi si i moraš se pokoravati sudu svoga oca. Nikad se nisu Gričani kajali kada su oca slušali, pa i ti, kad obuzdaš svoju žestoku narav, uvidjet ćeš da je otac pravo radio.

— Ne čudim mu se — prihvati riječ Živan — ako mi prigovara da nisam s ostalim Gričanima pošao na Kaptolce. Odgojen je kao vojnik, i mogu vjerovati da mu nema milijega zanata od boja i okršaja. Ali drugo je boj, drugo razbojstvo. Kada su prije nekoliko godina biskupovi ljudi navalili u Šoštarsku ves, ja sam ih odonud protjerao. I danas pošao bih ,/bio s dragom braćom da se je radilo o tom da obranimo naše podgrađe i da očistimo od nezvanih gostiju svoje zemljište. I|ifu to bijaše uzgredna stvar, a glavna bijaše ta da se pohara ij opljačka Kaptol, da se ljudi umaraju i mrcvare, da se udari pa crkve i samostane. Sve se to zbilo, i hvala Bogu da se je kbilo bez mene. Ja za. takve stvari nisam. Ako sam i Gričan, ipak sam kršćan koji štuje božje zakone i svoju crkvu. Zato sam im rekao, kad su se stali kupiti oko gradske zastave: »Ljudi, čuvajte svoje, ali se kanite razbojničkoga posla. Ne budite samim sebi suci. Imamo bana, imamo kralja, oni će krivce kazniti, ali nemojte vi davati sebi zadovoljštinu.« Ne htjedoše me poslušati, nego udariše na Kaptol. Pa šta je bilo? Počinili strahota i nedjela koja nas sramote pred Bogom i svijetom. Znam, govorili su i to: »Zar da budemo bolji od popova? Kad oni mogu plijeniti, pljačkati, ubijati, da mi stojimo skrštenih ruku?« Zalud im rekoh da su oni ljudi, da ne treba radi jedne zablude praviti drugu; oni poletješe bijesni i krvoželni preko Pisanoga mosta. Odobravaš li što su tamo radili? Reci, sinko.

— Ne mogu svega odobriti što se tamo učinilo — odgovori Benko, dignuv glavu — ali kada svi idu, nije u redu da se mi isključimo.

— Nismo sami — prihvati riječ Živan — ima ih više koji ostaše kao i mi doma. Nije to nikakva sramota. Često se dogodi, sinko moj, da zao duh uđe u većinu, i samo ih nekoliko ostane koji pravo i bistro sude. Ali ti ne odlučuju, kao ni mi danas. Ili misliš da su oni najhrabriji koji su prijeko na Kaptol išli? Sjeti se samo našega vrača. Nije bilo nikada veće strasivice od njega, a danas je poginuo kao junak. Zašto? Jer ga je rulja sobom ponijela pa nije mogao uzmaknuti. A koliko ih bijaše pod našom zastavom koji su samo zato stupili pod nju da mogu plijeniti i robiti! Reci, sinko, kako bi ti bilo u takvu društvu?

Benko mucaše, jer je počeo uviđati da otac pravo govori.

— Tako ti je, vidiš — produži Živan. — Još si mlad i neiskusan pa, sudeći o kojoj stvari, ne misliš na sve. U tom poslu ja sam ti već osijedio, sinko moj! Nije to konac svađe što danas doživjesmo. Danas su Gričani Kaptolu zdravicu napili, sutra će oni odzdraviti. Dao Bog da budem kriv prorok. A kamo to vodi kad si sami krojimo pravdu kao da nema kralja i zakona nad nama?

Netko pokucao na vrata.

— Tko je božji?

Unišao Janko Zlatobradić, vodeći sobom ženu, djecu i Isu.

— Dobra večer, teče! — pozdravio mlinar.

— Što se je dogodilo? — zapitaše Živan i Jela, prepav se.

— Ništa, ništa — odgovorio mlinar. — Nije nam se ništa zla dogodilo, ali bojimo se da bi moglo zlo doći.

— Zar prijete? — pitao Živan.

— Naopako govore — potvrdi Janko. — Vele da će sve mlinove i podgrađa poharati. Tu nema šale, pa zato sam doveo svoju porodicu pod tvoj krov. Ovdje su sigurni.

— A ti? — pitaše Živan.

— Ja ću ostati u mlinu da branim svoje dobro ako do čega dođe — odgovori Janko. — Ako ostavim mlin, upalit će mi ga i sve razgrabiti što je u njem. Onda sam opet na prosjačkom štapu. Jedva sam se prije nekoliko godina okućio i zapomogao, pa da opet počnem sn6va od bijede i nevolje.

— Bolje i to nego da gubiš glavu — rekla Jela Živanova. — Ostani, Janko, s našima pod krovom pa čekaj dok se ova raspra slegne.

— Ne, ne — opirao se Janko. — I žena i Isa dosta su me već nagovarale, ali ja sam tvrdo odlučio svoje braniti. Imam dosta družine i djetića u svom mlinu, imam jako branište, neka samo pokušaju. Nadam se da će ih proći volja baviti se dugo oko moga mlina.

— Ako si stalno odlučio da braniš svoje dobro — reče Živan — mi te nećemo ostaviti na cjedilu. Ja i Benko saći ćemo k tebi u mlin, pa što nam Bog da. Naći ćemo još kogatoga koji će nam se pridružiti.

— Ajdemo, oče — skočio Benko na noge i oči mu zasjale. — Ne valja ni časa kasniti, jer Kaptolci mogli bi svaki čas udariti.

— Istina je, istina — potvrdi Živan. — Idemo odmah. Naši djetići ići će s nama!

Spremiše se i oružaše kako treba. Benko kao da se preporodio kad se našao u bojnom odijelu, i kad ga je prvi put poslije dužega vremena široki mač pokucao po bedrima.

— Čuvajte se, zaboga — molile žene muževe, praštajući se s njima.

— Čuvaj mi dijete, čuvaj sebe — rekla kroz plač Jela Živanova.

— Ostajte s mirom doma i molite se Bogu da sve dobro prođe — rekao Živan, izilazeći iz svoje kuće u društvu Jankovu i Benkovu i dvojice djetića.

Pošli prama Poljskim vratima, gdje ih straža ispustila izvan gradskih bedema, na kojima su stražili oružani ljudi na izmjenu. Sve bijaše spremno ako bi Kaptolci htjeli udariti na grad. Puni mjesec baš je pomolio sjajno lice iznad Bukovca kad je Živan i njegovo društvo stiglo pred mlin. Benko pogledao pravcem gdje je nekoć stajao dvor župana Prišlina.

Začudio se da ne vidi kućnoga krova, ni braništa koje se zdaleka već isticalo. Nekoliko golih ozidica pokazivaše daje tu nekoć stajala kuća.

— A što je s Prišlinovim dvorom? — upita Benko mlinara Janka.

— Što je? Vidiš sam da ga nema — odgovorio je mlinar. — Upališe ga gričke bombarde, pa je izgorio do temelja.

— A Grga? — zapitao Živan.

— I on izgori s njim — odvratio Janko. — Još mu sada leže kosti na garištu.

— Strahota! — rekao, zgražajući se, Živan. — Bio je velik grešnik na tom svijetu, ali i kazna bijaše velika, užasna.

Živan pogledao postrance Benka i opazi trag žalosti na njegovu licu. Benko je šutio, ali u srcu osjećaše neku tugu, čuvši kako poginu čovjek koji mu bijaše najveći zlotvor, ali koji ga je ipak odgojio. Čudno li je to ljudsko srce!

U Jankovu mlinu stražilo se svu noć. Uz oružje je svaki legao i spavao, a na izmjenu išlo se paziti i bdjeti. Noć međutim prošla mirno, pa su već mislili na Griču da Kaptolci već i ne snivaju o kakvoj osveti. Građani razišli se sa bedema svaki k svojoj kući, i samo gradska vrata držahu zatvorena.

Zlo su računali. Kad je počelo daniti, kad već ne bijaše sjajne mjesečine te gusta magla počela obavijati i Grič i Kaptol u jednu koprenu, stalo veliko zvono Sv. Kralja udarati u stranu. Bijaše to znak za novu navalu. Prikupiv svoje kmetove iz obližnjih svojih sela na konjima i pješke, navališe kanonici na mlinove gričke strane, da osvete jučeranje razbojništvo i prolivenu krv. Kaptolci navališe tako žestoko da su za nekoliko časaka razorili i opljačkali više manjih mlinova koji t 'jahu na njihovoj strani.

Velika četa kmetova navalila urlajući na mlin Janka Zlatobradića. Poletjeli na vrata i prama braništu, ali u mlinu bijahu već spremni na doček. Prosuli oštre strelice na njih, a na braništu pokazala se vita koplja i jake sjekire. Kmetovi se zaustavili.

— Nuto, nuto — govorahu među sobom. — Ovi su pametni pa su se pripravili. Neka ih voda nosi, tu bi mogao još tko od nas zaglaviti. A zašto? Ajdemo radije dalje gdje će bježati pred nama.

Četa potrčala dalje, praćena strelicama iz Jankova mlina, i počela navaljivati na druge mlinare koji se redahu s gričke strane na obali potoka Cirkvenika prema Zagrebačkoj gori. Zasnovav osvetu prije nego su pošli da je izvedu, razdijeliše se

Kaptolci na više četa i navališe iznenada na gradska sela Dediće, Gračane i Černomerce. Poharali tamo i poplijenili sve što im došlo pod ruke, zlostavili ljude, osakatili ih i izmrcvarili, baš onako kao što su Gričani radili na njihovoj strani. Ni istim ženama ne praštali, nego su dapače jednu trudnu mlinaricu konjem pogazili. Nesretni gradski kmetovi razbježali se u šumu i planinu da spase život od ljudi koji su imali s njima istu sudbinu, samo što su služili drugoga gospodara.

Na Griču doznali su za dobe da su Kaptolci provalili u njihova sela, nu građani nisu se ufali ostaviti svoga grada, bojeći se da Kaptolci, koji su se dan prije pojačali, na silu ne provale u njihov grad. Prepustili nemiloj sudbini i mlinare i kmetove, a ovi uslijed toga postradali da nisu mogli gore.

Nakrcani obilnim plijenom, a opojeni vinom i srećnim uspjehom, vratili se Kaptolci istom u sumrak kući.

— Da radimo kao i oni s nama jučer — oglasi se kaptolski sudac. — Bombarde amo!

Uzvukoše vrcala na više zgodno mjesto i počeše sada bacati goruće bombarde u grad. Gričani se uskomešali. Dvije-tri kuće počeše gorjeti, i da ne bude još veće nesreće, provalili oni na Poljska vrata velikom silom i protjerali bombardare. Ali vatra se rodila u Griču i uništila nekoliko kuća.

Uz silnu halabuku i radosne usklike motrili Kaptolcikako se žari nebo nad Gričem, kako se plamen i dim vije pod vedro nebo. Osveta učinila od umnih stvorova divlje zvijeri. Nitko nije mislio kada će biti tomu kraj i da li će dovijeka trajati. Ban Gorjanski boravio u Budimu na kraljevskom dvoru, a ni podbana ne bijaše u taj par u Zagrebu. Banska četa ne bila na okupu, ne bijaše dakle nikoga koji bi učinio kraj neprestanim zadjevicama i nemirima.

Ipak, Ipak! Našao se jedan čovjek, a taj bijaše biskup Gorjanski, brat Nikole Gorjanskog. Baš kada su se kaptolske čete sa svojim vođama i gospodom kanonicima naslađivali pogledom na požar na Griču, dojezdi on s četom konjanika na Kaptolski trg i tu se zaustavi.

— Gle, biskup je dojezdio — rekoše nekoji kanonici. — Da ga zapitamo što želi.

Kanonici opkolili biskupa i upitali ga zašto se je njegovo prečasno gospodstvo potrudilo iz dvora na trg.

Biskup Ivan bijaše ugledne spoljašnosti; čovjek učen i razuman, a uz to i pravedan. U Kaptolu ga je stoga sve štovalo, tim više što je bio banov brat, pa i mimo toga, jer je bio u velikoj milosti kod samoga kralja.

— Pitate me još zašto sam došao? — progovori svojim strogim glasom biskup, pogledav kanonike oštrim, karajućim pogledom. — Nije li dosta bilo razbojstva, pokolja, okrutnosti s jedne i druge strane? Hoćete li pokazati onima gore da ih u svem tom natkriljujete? Jeste li vi sluge božje, ili sluge sotone, da raspirujete strasti i osvetu? Ja vam zapovijedam da se mirno vladate, da samo za vlastitu obranu oružje grabite. A tko se usudi navaliti još na gričko vladanje, tomu ću suditi ja! Jeste li me razumjeli: tomu ću suditi ja!

— Oni izbaciše jučer tolike bombarde na naše dvore, pače i na stolnu našu crkvu — oglasi se kanonik Grga Varaždinac — a mi da ih ne kaznimo za to?

— Prepustite kaznu meni — odvrati odrešito biskup Ivan. — Duhovna vlast je u mojim rukama: krivci će je osjetiti. A prije svega pokorite se vi toj duhovnoj vlasti; raziđite se svojim kućama i ostajte na miru! To je moja zapovijed!

Kanonici poslušali, premda nerado. Razmjestili kmetove u dvorove koji su ostali cijeli, ponamjestili straže i razišli se svaki k sebi.

Činilo se da je biskup Ivan učinio red na Kaptolu; on barem bijaše jedini kadar to učiniti.

A kako bijaše na Griču?

Tamo je bio najveći metež, najveće očajanje, sudac gradski bio slab čovjek, bez ugleda i vlasti, tako da mu se ni za ime ne zna. Strastveni, žestoki ljudi vladahu sada gričkom općinom, a razumni, čestiti građani motrili s prikrajka što to biva, i zabrinuto šaptali:

— Kako li će se sve to svršiti?

Dva dana pred sam Badnjak sabralo se na vijećnici grada Griča cijelo gradsko vijeće sa gradskim sucem na čelu. Gradski pleban javio naime poglavarstvu da ima slobodnoj općini gričkoj priopćiti važnu poruku biskupa Ivana Gorjanskoga. Više od Ijubopitnosti nego od posluha prama svomu duhovnomu glavaru odazvali se Gričani tomu pozivu i u punom broju sabrali se na vijećnici. U urečeni sat došao i gradski pleban, noseći u ruci umotano pismo. Bijaše to biskupova poruka.

— Gospodine suce i vi štovani vijećnici i prisežnici gradski — počeo pleban svečanim, ali drščućim glasom govoriti.

— Prečasni gospodin Ivan Gorjanski, naš biskup i duhovni glavar, čuvši koja nasilja i povrede učiniste vi ovih dana na kućama svećeničkima, njegovu dvoru i istoj svetoj stolnoj crkvi, razumjev, dalje, kako mnoge nevine ljude umoriste, pače i sluge božje, gospodu kanonike, nemilo isprebijaste i izmrcvariste, želi da vi ta nedjela pred njim skrušeno priznate i rad njih se javno pokajete. U ovom pismu daje vam prečasni gospodin biskup rok od sedam dana da to učinite. A ako taj rok mine i vi ga ne poslušate, nego i nadalje ostanete puni osvete i slijepi u svojim grijesima, tada će vas stići strašna kazna, izopćenje iz krila svete matere crkve, živjet ćete, rađati se i umirati pod kletvom koja će pasti ne samo na krivce onih nedjela nego i na svu vašu općinu, i na same nemoćne starce, žene i djecu vašu. Ja vas kao pastir vaš molim i zaklinjem da poslušate svoga duhovnog glavara, da stupite u rečeni dan pred njegovo lice i da okajete nedjela svoja.

Rekav to, pleban stavio na stol pismo biskupa Gorjanskoga i čekao što će zaključiti vijeće općine gričke. Ti vijećnici i prisežnici što su sjedili u vijeću bijahu većim dijelom sve sami sukrivci nasilja na Kaptolu, nije zato čudo da se je skupština, čuvši biskupovu poruku na usta svoga plebana, silno uzrujala i udarila u buku i viku koja nije odavala duh kajanja.

— Zar prečasni gospodin biskup ne zna — poče Tomo Stabel koji inače spadaše među razboritije i mirnije građane

— kako je započela krvava ta borba? Zar nije čuo gospodin biskup kako su njegova gospoda kanonici u rano jutro na samu nedjelju poput razbojnika udarili na naše podgrađe, sve naše kuće oplijenili i oštetili, mnogo naših izranili i poubijali, pače i za bježećim ženama i nejačadi našom strijele odapinjali i ranili ih? Ako smo porušili nekoliko kanoničkih dvorova, i oni su naše kuće oštetili, a kao njima njihove, tako su i nama naše kuće svete. Ja, braćo, neću da se kajem dok ne vidim kako se kaju kaptolska gospoda, kad oni priznadu svoje grijehe, onda ću i ja skrušeno prignuti glavu.

— Tako je, pravo govoriš, Tomo — oglasi se bivši sudac Miklin, jedan od prvih kolovođa pri navali na Kaptol. — Ako je gospodin biskup pravedan glavar, onda neka mjeri jednakom mjerom, a ne ovako kao što je nakanio učiniti. Kako bi to bilo, braćo, da su njegovi Kaptolci čisti u njegovim očima, a samo mi da smo krivi, samo mi da padnemo pod kletvu?

— Nećemo se kajati. Nemamo zašto! Mi smo samo svoje branili — vikahu vijećnici i prisežnici kao mahniti.

— Braćo Gričani — progovori opet pleban — razmislite dobro što ćete učiniti. Velika je, užasna kazna izopćenje. Ne naglite se! Sada iz vas govori strast i utisak zadnjih dana. Pazite da se ne bi poslije kajali kada će biti prekasno. Imate vremena cijeli tjedan. Dolaze nam najveći blagdani svete crkve, dolazi Božić. Idite marljivo u crkvu dok vam nije zatvorena, ispovijedajte se i skrasite se ...

— Nismo ništa krivi! Vidjet ćemo tko će nas kleti... Tužit ćemo se papi u Rim — nastala opet grozna vika među vijećnicima.

Pleban, vidjev da neće ništa opraviti među razjarenima duhovima, otišao iz dvorane. Dugo za njim ostali gradski oci na vijećnici i vijećali uz velik nemir i halabuku. Nekoji što bijahu blaže ćudi i pobožnijega srca digoše svoj glas da se općina pokori pozivu biskupovu. Bolje da nisu ni progovorili u to ime. Bijaše to ulje u vatru! Oni da se pokore popovima, da budu na ruglo i smijeh Kaptolcima? Nikada!

Razišli se ogorčeni, bijesni svojim kućama i svoj bijes prenijeli na same porodice svoje. Iste žene pomahnitale i prijetile svojim muževima da se ne smiju pokoriti pred biskupom. Ustali proti duhovnoj vlasti i voljeli prije kletvu nego poniženje pred svojim protivnicima.

Došao sedmi dan, kad su Gričani imali stupiti pred biskupa Gorjanskoga i skrasiti se.

Biskup Gorjanski čekao ih u ornatu, ali nitko ne došao.

— Još su slijepi od strasti, još su im suviše ogorčena srca — rekao sam sebi Gorjanski i dao napisati novu poruku Gričanima, gdje im daje rok opet od sedam dana da uvide svoje zablude i da se pokaju.

Gričani primili dragu poruku kao i prvu. Ne bijahu se ništa umekšali. I taj dragi rok minuo, a nitko se ne javio pred biskupom.

Ivan Gorjanski razljutio se pravednim gnjevom:

— Nesretnici, kad hoćete zlo, neka vam bude zlo! Kad nećete pomilovanje, primite kletvu!

U prvi petak poslije Svetih triju kralja zakazana bijaše svečana missa pro poenitentibus, poslije koje će biskup Gorjanski proglasiti kletvu na općinu grada na gričkim goricama. Sav Kaptol, svi opati i priori i nadstojnici samostana sa članovima svojih redova, svi plebani zagrebačkih župnih crkava došli da prisustvuju činu izopćenja. Najprije služena bje sv. misa u pepeljastom ruhu, uz žalobno pjenje crkveno. Poslije mise zaputio se u pratnji svega svećenstva biskup Gorjanski k propovjedaonici i uzašao gore. Dodali mu u ruke dvije goruće, unakrštene svijeće. Držeći te svijeće u raci, uze biskup čitati iz obrednika kletvu kojom se baca anatema na Gričane i svu njihovu općinu kao palikuće i lupeže crkvenih dobara, skvrnitelje božjih hramova i nasilnike svećenstva.

— Prokleti bili — produži čitati biskup uzvišenim glasom — u gradu, prokleti u polju, prokleta im bila žitnica i prokleti ostanci njihovi. Proklet bio plod utrobe njihove i plod zemlje njihove. Prokleti bili na ulazu i prokleti na izlazu. Bili prokleti u kući, bjegući na polju. Oborila se na njih sva prokletstva koja je Gospodin po Mojsiji namijenio naslati na puk koji se uzopriječi zakonu božjemu. Bili ukletnici, maranata, to jest: ne bilo im spasa o drugom dolasku gospodnjem. Nijedan kršćan ne pozdravio ih, nijedan svećenik im mise ne služio niti im svete pričesti dijelio. Sahranjivani bili poput osla, ležeć na zemlji da ju ognoje. I kao što ove svijeće, bačene iz ruku naših, danas gasnu, tako njim ugasla zavijeke njihova svijeća, osim ako se ne skrase te, poboljšav se i svršiv valjanu pokoru, dadu zadovoljštinu crkvi koju uvrijediše.

Izrekav to, baci biskup Ivan na crkveni pod goruće svijeće što ih je držao u ruci. U taj par zazvoniše sva zvona u stolnoj crkvi i u svim crkvama gričke i kaptolske općine. Svećenstvo u crkvi bacilo se na koljena i zapjevalo žalobnu pjesmu Miserere mei Deus!

K l e t v a je bačena na Grič.

Iz rituala crkve zagrebačke iz XIV. vijeka (Tomić).

LIV

Tužno odjeknula zvona, navješćujući kletvu, u kući Živana mošnjara. On koji je prije građane mirio i na dobro putio, koji im je svjetovao da se skruše i pokore duhovnoj svojoj vlasti, koji ništa ne bijaše kriv onomu što se na Kaptolu zbilo, mora sada jednaku kaznu nositi s onima koji su bili kolovođe i glavni sudionici nasilja.

Kad se jutrom prosuo glas po gradu da će danas biskup proglasiti kletvu na Grič, otpremio se mlinar Janko u pohode svom tetku sa svom porodicom. Baš učas kad su počela zvoniti zvona u svim crkvama na Griču i Kaptolu, unišao Janko sa svojima u kuću Živana Benkovića.

Mirno pri stolu sjedio Živan, Jela i Benko, ne govoreći ni riječi, već samo nijemo gledajući preda se. Bijahu oni bogobojni ljudi koji su osjećali težinu kazne koja se na njih vrgla.

— Hvaljen Bog, Živane! — rekao Janko, unilazeći sa svojom porodicom.

— Uvijek bio hvaljen! — odgovorio Živan tiho i ozbiljno, rukujući se s nadošlima. — Crn nam je petak danas svanuo, ja bar takva još doživio nisam.

— Šta će to biti, zaboga? — pitao Janko.

— Zlo će biti, sinko moj — odgovori Živan. — Odsele živjet ćemo ne kao kršteni ljudi koji vjeruju u Boga i žive pod okriljem njegove milosti, nego kao pogani, kao neumna živina. Koliko sam govorio našoj braći Gričanima: »Kanite se prkosa i oholije: vlast biskupova je nad nama, on nam je duhovna glava koja je jača od nas!« Zaludu sve. Radiše po svojoj volji, prkosili sve to dalje, a sada imamo plod toga prkosa. Eto, ta zvona navješćuju svima i svakomu da smo prokleti. Ovako će po svoj velikoj biskupiji, gdje god ima koja crkva, zvoniti zvona i oglašivati da su Gričani pod kletvom, da su nevrijedni božje utjehe i milosti. Sada je istom početak, ali poslije, za neko vrijeme, vidjet ćemo svi kako je teška, kako užasna ta kazna!

Svi mučali jedan čas, slušajući kako se ori silna zvonjava na Griču i Kaptolu. Protrnuli gotovo.

— Sto će da bude sada s Benkom i Isom? — zapitala Jela Živanova.

— Dijelit će sudbinu svih nas — odgovori Živan. — Za Gričana nema više božjih svetotajstva, on ima pravo samo na kletvu.

— Ta valjda će to jedanput prestati — reče Janko.

— Hoće, kada se pokore naše kolovođe! Uzdajmo se u Boga da nećemo na to dugo čekati — rekao Živan i pogledao vjerenike koji s tužnim licem jedno uz drugo sjeđahu.

— Zao mi vas je, djeco — progovorio im blagim, ganutim glasom. — Prekosutra, u svetu nedjelju, imadoste biti vjenčani, pak eto što doživjeste. Ali ne očajavajte, djeco, sve je to kušnja, sve će to opet proći. Podnosite mirno svoju sudbu, ta vi ste u svemu tome nevini, od vas se neće Bog nikada odvrnuti.

Benko gledaše nekako mrko i suturobno preda se, dočim se Isa nije mogla uzdržati od suza. Za dva dana nadala se da će se okititi vjenčanim vijencem, da će postati ženom svoga premiloga Benka. A sada? Blage, iskrene riječi Živanove ne mogahu je utješiti. Ucviljena srca i zaplakana vratila se pod očinski krov.

A što Gričani? Je li se njih dojmila vijest o strašnoj kletvi pod koju padoše?

Velika hrpa građana sakupila se na Markovu trgu kad su počela zvona zvoniti u svim crkvama. Među inima bio tu školnik Kuzmić, ljekarnik Gialimello, Roger Florentinac i mesar Vašaš.

— Uh, kako silno zvone — rugaše se ljekarnik Gialimello. — Morat će si i sam Bog začepiti uha.

— Rugaj se samo, rugaj — prihvati u istom smislu njegov zemljak Roger — ovo je zadnji put što nam zvone.

— Nije već još nešta — otresnu se na Rogera školnik Kuzmić, koji nije rado slušao razgovora o posljednjem zvonjenju. — Ja se nadam da ćemo opet čuti naša zvona.

— Marim ja — uplete se u riječ mesar Vašaš. — Bar nećemo trebati zvonara plaćati, a ni popa. Nek ide na Kaptol, kad voli slušati biskupa nego nas od kojih živi.

— Što će nam crkva? — primijeti donekle nesigurno Roger. — Zar ne, školniče, nas dva ćemo ići odsada u krčmu, kad nas u crkvu ne puste?

Svjetina se nasmijala.

— Da, da — oglasio se školnik, udariv poznatim putem prama Tomaševoj krčmi — kad već ne možemo u crkvu, onda je najbolje da idemo u krčmu.

— I tamo ima duha svetoga — doviknu odlazećemu mesar Vašaš.

Svjetina udarila i opet u smijeh; ali vidjelo se ipak da joj ne ide od srca taj smijeh. Zvona zvonila sveudilj, a njihov tajnoviti, sveti glas nadglasivase silno glas razuzdanosti u srcu Gričana. Prestali zbijati šale, prestali napokon i govoriti. Kad se udaljili glavni vikači, razišlo se i ostalo društvo. Ponio svaki kući čudan utisak u srcu, od koga prolazi smijeh, obijest i prkos. Isprva se Gričani sami sigurali i, polazeći kao nikada prije krčme, gledali da zatome u sebi svaki dublji osjećaj, svaku ozbiljnu misao. Malaksali napokon i u tom. Prestali ići u krčme i svaki se, izim poznatih pijanica i danguba, zavukao

u svoju kuću i latio svoga posla. Malopomalo postajalo im to stanje sve nesnosnijim. U zoru, o podne i navečer ne čuju zvona koje ih je budilo na pozdrav Gospi, koje ih je po starom običaju zvalo na uranak, na blagovanje i na počinak noćni. Jedino zvonce Lotrščak, zlokobno to zvonce, smjelo se čuti i čulo se na Griču. Jedan dan bijaše kao i drugi, ne bilo razlike među radićakom i blagdanom. Crkve zatvorene, orgulje zanijemile, nestalo pastira koji su se bavili oko stada svoga. Ljudi klonuli i počeli očajavati. Još jedina utjeha bila im u molitvi. Molili se Bogu, a uz to suze ronili. Ta znali su da molitva prokletnika ne dopire do Boga. Mnogi i mnogi zalazili krišom u crkvu na kaptolskoj strani, štoviše, putovali u iste obližnje župne crkve na selu samo da mogu klečati u božjem hramu, da mogu vidjeti službu božju i čuti riječ njegovu. Poput tata i zlikovaca šuljali se oni u kuće Višnjega, onamo kamo su inače svakomu vrata širom otvorena. Srećni, blaženi bili dok su tamo boraviti mogli, nu breme kletve osjetili bi namah čim bi iz crkve izašli. Prije su s utješenim srcem, s blagim mirom u duši ostavljali kuću božju. Sada bi ih svaki put svladala tuga i očajanje. »Prokletnika ne pozna Bog u svom hramu, ne čuje molitve njegove«, mišljahu u sebi nesretnici i oplakivahu gorku svoju sudbinu.

To ne bijaše još vrhunac nevolje. Djeca se rađala, a nitko ih nije krstio; mnoga umrla kao pogančad, bez krsta, osim ako se uzme da je bio ono krst, u Boga primljen, kojim su ih u zadnji čas pokrstili ucviljeni roditelji. »Proklet bio plod utrobe njihove!« kazalo se u kletvi, i kao da se je ispunjavala ta strašna izreka. Izvan groblja, uz ogradu jedva su dopustili da iskapaju grob nevinoj siročadi koja bijahu kriva jer ih je pod kletvom rodila nesretna majka i jer su se pod kletvom rastala sa životom. S proljeća udarila pošast na djecu, pa i na odraslije ljude. Crne ospice udomile se na Griču... Svaki dan brojio svoje žrtve, svaki dan donio novih suza i jauka. Grobari stražili pred grobljima i ne dali unijeti unutra ni jednoga pokojnika »s proklete strane«. Sahranjivali mrtvace gričke izvan groblja, kao razbojnike i obješenjake, bez opijela, bez pratnje zvonova, bez blagoslova u zadnjem njihovu stanu — grobu. Nekoliko ih samo bilo koje kradomice sahraniše u groblju, plativ veliko mito ili prevariv u kišnim, burnim noćima grobare koji su se pred nevremenom znali skloniti u svoj stan. Ali rijetki, vrlo rijetki bijahu ti slučajevi.

Među inima obolio smrtno i kaštelan grada Griča Dimitar Suhodol, koji poimence stajaše pod kletvom izopćenja jer je bio jedan od kolovođa kod navale Gričana na Kaptol. U samrtnom času imao samo dvije želje: da se ispovjedi i da ga sahrane uz ženu koja mu bješe prije godinu dana umrla. Ni jedna mu se želja ne ispuni. Ne nađoše svećenika koji bi se usuđivao bio ispovjediti prokletnika niti ga riješiti njegovih grijeha. Htjeli njegovi srodnici da ga bar sahrane uz njegovu ženu, i poslali ljude da kopaju raku.
— Za koga kopate grob? — pitao grobar.

— Za kaštelana Suhodola — odgovorili bi ljudi. — Zadnja mu je želja da počiva uz svoju ženu.

— Za prokletnike nema mjesta u ovoj svetoj ogradi — odgovorio grobar, ne dopustiv dalje kopati. — Eno, izvan živice tražite mu mjesto!

I zakopali ga izvan ograde. Ovako dogodilo se mnogim porodicama koje htjedoše mile pokojnike sahraniti u posvećenom groblju.

To stanje dodijalo napokon Gričanima. Posavjetovali se najprije prijateljski, a onda u gradskom vijeću, te zaključili poslati plebana k biskupu neka bi izmolio dignuće kletve. Jedan samo uvjet stavili: da će se skrasiti i pokoriti na svom vladanju, samo ne na kaptolskoj strani, da ih protivnici ne ismjehivaju.

Pleban otišao k biskupu Ivanu Gorjanskomu i priopćio mu iskrenu želju svoga stada da se žele vratiti u općinu pravovjernih. Biskup, muž razuman i pravedan, radosno primio molbu i pristao na uvjet Gričana.

— Neka se slobodno kaju na svom zemljištu, kaju se Boga radi, koji vidi njihovu skrušenost bilo ovdje ili na Griču.

Vrativši se na Grič, priopći pleban gradskomu vijeću da je biskup Ivan, duhovna glava njihova, očinskim srcem pozdravio njihovu poruku i da ih je spreman opet primiti u krilo crkve. Poput munje razletjela se ta vijest po svem Griču. Sve se radovalo i hvalilo Bogu da će prestati teško, nesnosno stanje koje je vodilo do zdvojnosti osamljeno stado gričko.

Dan dvanaestoga travnja 1397. bijaše odabran da Gričane privede u krilo crkve iz koje bijahu preko četvrt godine izopćeni.

Jedan dan prije vrvio svijet grički k ispovjedaonicama koje bijahu namještene oko zidina župnih njihovih crkava. Staro i mlado, sve što je dužno bilo davati račun o svojim djelima Bogu, išlo se ispovijedati da može čistom dušom unići u kuću božju.

Veselim srcem pozdravili svi zoru sutranjega dana koji je imao otvoriti im vrata crkve u kojoj su se rodili i u kojoj su marili umrijeti, sve se obuklo u svečano ruho i oko devete ure bijaše sav Markov trg pun nepreglednoga mnoštva svijeta. Bijahu to sve sami pokornici, sve sami izopćenici.

Točno u devet sati prispje na Trg Sv. Marka Ivan de Senis, namjesnik biskupa Ivana Gorjanskoga, u svečanom ruhu. Pred njim iđahu svi pobožni redovi i sve ostalo svećenstvo izim kaptolske gospode. Biskup Gorjanski poslao svoga namjesnika da uvede izopćenike u crkvu.

Za obred bijaše sve spremno. Do stotine izopćenika, koji bijahu u kletvi imenom zvani, klečalo pred glavnim vratima crkve Sv. Marka, svukav sa sebe gornju haljinu.

Vikar biskupov pristupio s korbačem u ruci k pokorniku i počeo glasno moliti psalam Miserere mei Deus! Pritom držaše visoko nad glavama pokornika korbač, u znak da svi potpadaju njegovim udarcem u ime kazne i pokore.

U ono doba su izopćenike doista i bičevali, korbačem ili šibom, i to jače ili slabije, kako već tko bijaše kriv; ali ovaj put odstupilo se od toga obijača; valjda zato jer bi predugo trajalo.

Svršivši psalam i kratku molitvu zatim, uhvatio vikar gradskoga suca, kao onoga koji predstavlja svu izopćenu općinu, za ruku i progovorio:

— Vlašću Boga svemogućega i blaženih apostola Petra i Pavla i njegove svete crkve, te vlašću svojom, koju imam, rješavam gričku općinu veze prokletstva kojom bijaše dosele vezana.

Rekav to, poveo suca na otvorena vrata u crkvu, govoreći pri tom:

— Vraćam te natrag u krilo svete matere crkve, u društvo i općinu svega kršćanstva, otkud si bio presudom izopćenja isključen, i činim te opet dionikom crkvenih svetotajstva.*

Za gradskim sucem natisnula se u crkvu ostala svjetina; ulazilo se na jedna vrata, a na druga izilazilo. Naloga izopćenika bila tolika da je to uvađanje u crkvu čitavu uru trajalo. Za toga pjevalo svećenstvo pred glavnim žrtvenikom »Tebe

** Iz rituala crkve zagrebačke iz XIV. vijeka (Tomić).*

Boga hvalimo!«, a puk, izašavši iz crkve, grlio se i cjelivao na trgu kao da je ustao iz groba i rodio se na nov život.

Radostan, krasan i vedar bijaše taj dan starodavnom Griču! Otvorili mu se opet hramovi božji, zvonila opet u sav glas zvona koja su toliko vrijeme nijemo visjela u svojim zidinama ne dajući od sebe glasa utjehe nesretnim izopćenicima. Sada je opet sve kao nekoć. Umekšana srca i pouzdanje u Boga vratit će opet sretne, lijepe dane.

Uvečer toga dana bilo u kući Živana Benkovića porodičko društvo veselo i blaženo! Jedva su dočekali taj dan! Koliko su tuge pretrpjeli, koliko suza prolili dok su ga dočekali.

— Hej, Iso — poviknuo Živan vedrim licem. — Zar si se predomislila? Možda nećeš Benka, kad tako zamišljeno sjediš?

— Još se čudiš, teče, zašto zamišljeno sjedi! — oglasio se mlinar Janko. — Okladio bih se da računa kada će se moći vjenčati s Benkom.

— Zlo pogađaš, brate — javila se djevojka i zarumenila preko ušiju. — Ovaj put izgubio bi okladu.

— Dobro, dobro! Ali ja ti ipak ne vjerujem — govorio dalje Janko mlinar. — Nego znaš šta, teče? Ti si prvi put izabrao dan za vjenčanje, pa je zlo prošlo. Pusti da ja drugi rok izaberem. Za dvanaest dana imamo Markovo: ajde da se vjenčaju na taj blagdan koji sva župa slavi!

— Pa neka bude — pristao živo domaćina. — Ja sam gotov na svadbu, a mladence nećemo ni pitati, oni bi nam još pokvarili račun. Dakle na Markovo!

— Na Markovo — prihvatili svi složno i veselo.

Baš je zvonilo podne na blagdan Sv. Marka. Iz crkve Markove izašli svatovi da prate kući mladence Benka i Isu. Krasan li bijaše mladi par! Isa imala laki modri župan i crvenu okratku, zlatom porubljenu suknju, a Benko odjeven bio na vojničku. Prije tri dana izabralo gradsko vijeće njega, oružju i bojnom poslu vješta, gradskim kaštelanom mjesto pokojnoga Dimitra Suhodola. Gizdavo stupajući gradom, motrijaše neprestano krasnu vjerenicu koja s bijelim vijencem na zlatokosoj glavi, poniknutih očiju, ali blažena lica, iđaše uz svoga vjerenika. U svatovima bio Živan i Jela, mlinar Janko i žena mu, kum, stari svat, djeveri i više drugih pustosvata. Uz Živana i Jelu koracaše veselim licem suh svećenik, nekoć ubogi đak, a sada pleban u Trnavi — Miroslav Šišaković. Po želji Živanovoj on je vjenčao Isu i Benka, koga je tolike godine tražio.

Svatovi krenuli mimo Popovskoga tornja i spustili se stazom prama mlinu lopataru Janka Zlatobradica. Pri Popovskom tornju sjetili se svatovi krvava pira Pere Prišlina sa sirotom Dobrom. Neugodno, bolno dirnula ih ta uspomena, zato je oni na silu prognaše iz svoga srca. Danas, hvala Bogu, nisu se bojali nikakve zasjede, danas je sve u redu prošlo.

Došavši u mlin, vrvjelo je već dvorište od mlada svijeta, od vršnjakinja i vršnjaka Isinih i Benkovih. Po tadanjem običaju prije nego će sjesti svatovi k stolu, uhvatila se mladež u kolo, a u sredinu mladence, te zaigrala s njima uz pjesmu i frulice zadnji mladenački ples. Tim su se mladenci onda oprostili od svojih vršnjaka.

Tada posjedali svatovi za pune stolove i — čemu da se bez potrebe dulji — bijaše veselo kao na piru! Baš svojski veselo i u mlinu i pred mlinom gdje se je mladež gostila i zabavljala.

Kada bijahu već gosti kako treba razigrani, diže se pop Miroslav i visokim glasom stade govoriti:

Slava dragom Bogu budi, A mir vama, svatski ljudi! Sreća evala našem Benku Uz njegovu mladu ženku, Koju on si davno nade Da mu bude živjet slađe! Diž'te, braćo, vrče vaše, Za mladence pijmo naše, Da im Bog da zdravlje, sreću I cekina punu vreću, Uz to djece puncat koš, Mogu V željet više još?

Gosti udare u glasan smijeh i kucali se s mladencima koji, držeći se za ruku, punim srcem uživahu sreću svoga najljepšega dana što je okrunio njihovu iskrenu, žarku, vječitu ljubav.

A što je s Lukrecijom, drugaricom vrača Cavagnolija? Ostavismo je u tamnici u koju je baci na Griču razjareni Mikić Prodanić. Nije dugo čamila u njoj. Mikić Prodanić dade je doskora otpratiti u svoj grad Ribnik, nedaleko od Kupe, gdje ju je više godina zatvorenu držao. Pošav na vojsku među ligaše, da vojuje uz bana Ivaniša proti kralju Šišmanu, pusti je Prodanić na slobodu. Od to doba pripovijedahu ljudi da je viđaju po sajmovima, na kojima, pjevajući uz gitaru, služi dinar za svagdanji život. Na Griču nikad je poslije ne vidješe.